౭. ☛. తోలఁగించు, పోఁగొట్టు.

మ. వరవృష్టాన్నసువస్త్రపీడితులమై వర్తింపఁ
గా నేల శ్రీ,హరి సేవించినవారికిం గలవె
త్రోయఁగ రానిదారిద్ర్యముల్. కుచేల.౧.
౫౧.

వి. 'కొట్టు, చేయు' మున్నగు ధాతువులవలె
కొన్ని ధాతువులతుమున్నంతరూపములతోఁ
గూడి ఆయాక్రియలప్రేరణార్థమునిచ్చును.

ఉ. ఏసవిరి న్విరించి నొకరేయేటునఁ దామరపా
న్పుపైఁ బడం, ద్రోసినజోదు మన్మథుఁడు
...నైష. ౧. ౮౨.

త్రోలు=తోలు[1].

(తఱుము, వెన్నాడి పరుగెత్తఁజేయు.)

క. మొన్న నొకనిఁ ద్రోలితి వాఁ, డిన్నగ మి
క్లెక్కె వాని నిది గరుణాసం,పన్ననిక్రియ
లో నిడుకొని, నిన్న విఱిచి చంపె మంచినిజ
మరివోలెన్. ద్వా. ౧. ౨౬౧. (వ్రాఁత
ప్రతి పా.)

గీ. తోలఁగ కెడసొచ్చు మానవాదుల సుశస్త్ర,
యోధులను బాఱఁ ద్రోలి యి ట్లురుభుజావి,
భూతి నెదిరించునాకపికేతను నత్యఁ,డాజి
నొప్పించి మడిసె వాహనముతోడ.రాఘవ.
౪. ౧౩౯.

(సంహరించు, చంపు.)

సీ. నరమృగాకృతి వై జనశ్లాఘ వ్రాలి ప్రహ్లాదు
నేలితి పలలాశిఁ ద్రోలి. వరాహ. ౧.౫౨.

గీ. లీలఁ బోలదిండిమూఁకలఁ ద్రోలువాఁడు...బా
లవేంకటశౌరి నాప్రోల నిలిచె. ప్రబంధ.
౨౮.

(ఇది 'కొట్టు' ధాతువువలె కొన్నితుము
న్నంత రూపముల కనుప్రయుక్తమై ప్రేర
ణార్థము నిచ్చును)

ఉ. దిట్టల నీఁతకాండ్ర జలధిం బడఁద్రోలియుఁ
దజ్జనుల్ గరం,బట్టిరియొడన్ రయఁబు మెఱ
య న్వెదకించిరి వారిఁ బల్మఱున్. కళా.
౬. ౧౦౬.

త్రోవ. వి. (√త్రోఁచు) ౧.మార్గము, దారి; పద్ధతి.

ఆ...మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి...అనంగ...
ఆం. భా. ౨. ౮.

క. ఇంద్రియముల గోచరముల,కుం ద్రోవలు చేసి
భక్తకోటులలో నెల్లం,ద్రిమ్మరు నాత్మవు రవి,
చంద్రవిలోచన...ఉ.హరి. ౨. ౨౦౪.

క. కావున శుక్లసితికిం,గావించినయట్టిపుణ్యకర్మ
ము లగుస,త్సేవితయమనియమాదుల, త్రోవ
పారఁగ వలయు విషయదూరాత్మకుఁ డై.భా
ర. శాం. ౪. ౩౦౯.

చ...వచ్చినత్రోవయుఁ బోయినట్టిత్రోవయు నొ
కటం గనంబడద ...కళా. ౮. ౬౨.

ఉ.నన్నయభట్టతిక్కకవినాథులు చూపినత్రోవ
పావనం,బు...హరి. పూ. ౧. ౪౦.

౨. ఉపాయము, సాధనము, వెరవు;విధము,రీతి.

గీ. జంతువులు దండధరుచేతఁ జచ్చి తీవ్ర,వేద
నలఁ గుందుచుందురు వీర లధిక,దుఃఖములఁ
బొందకుండెడుత్రోవ గలదె. వి. పు. ౪.
౧౦౪.

ఉత్సాహము. కానలో మృగంబు లోలగంబు
సేయ నుండు న,మ్మానిమండలేశ్వరుండు మన
లఁ గూడుజాడలే,దైన నొక్కత్రోవద్రొక్క
కతని మానరాదు గా,వున చూడు మెవ్వఁ
డెఱుఁగుఁ బుణ్య మున్న నయ్యెడున్.
రామా. ౨. ౭౬. (త్రోవద్రొక్కు=సాధన
మవలంబించు.) కళా. ౩. ౫౫.

శా. దేవా కయ్యముతోడివేడుక మదిం దీండ్రిం
చుమర్త్యుండు నే.త్రోవం జేతులతీఁట వుత్తు
నని కోరున్...ఉ. హరి. ౫. ౨౧.

సీ. లయ యొక్కత్రోవ తాళం బొక్కత్రోవ

గా నేమేమొ ఢక్క వాయించుకొనుచు. కువల. ౨. ౧౧౪.

3. గతి, దిక్కు; అపస.

ఉ. ఈవుసు నేసఁపోలెను మునీశ్వర భాగ్యము లేమిఁజేసి క్ష్మాశీవిరహాగ్ని తాపమునఁ జేడ్ప డినాఁడవు చెప్పవయ్య నా త్రోవ మహోత్త దక్షపురి ధూర్జటి శంభుఁడు భీమనాథుఁ డా, ర్యావిభుఁ డాశ్రయార్హుఁ డగు నా వను నేలి కొనం దలంచునా. భీమ. 3. ౫.

క. నీ మేనల్లుఁడు గావునఁ, గాముఁడు నీకరణి దుండగము చేసి కెడా, మాపక ఫాలాగ్ని శిఖా స్తోమాహుతి యయ్యె వానిత్రోవయె నీకున్. శశాం. ౫. ౯౭.

౪. జోలి, సంబంధము.

ఆ. పద్మనయనుమీఁది భక్తియోగం బెల్ల, ముక్తి యోగ మనుచు మొద లెఱుంగు, వారి వారి వార వారిఁ జేరనవారి త్రోవ దలఁప వలదు దూతలార. భాగ. ౬. ౧౯౧.

సీ...ఇటువంటివిదుండగములు, నూని కాలప్రాప్తులైనవారల నిర్నిమిత్తంబు మిక్కిలి మీకు నెగ్గుచేయువారలఁ గఱచి వధింపుఁ డన్యుల త్రోవఁ బోవకుఁడు...వరాహ. ౬. ౭౫.

త్రోవపె(వె)ట్టు. అ. క్రి. (త్రోవ+పెట్టు) దారి చూపు.

ఉ...పో వలతేనియుఁ ద్రోవపెట్టెదన్. కళ. ౨. ౫3.

సీ. పరువంపువిరిగొందు లరసి చాలై త్రోవ పెట్టి యూరము లీఁగుపిండు దగిలి. ఆము. ౫. ౧౧౭.

త్రోవరి. విణ. (త్రోవ+అరి³)౧. మార్గము నెఱిఁగినవాఁడు. (శ. ర. బ్రౌ.) ౨. బాటసారి, త్రోవ నడచువాఁడు.

సీ... వేల్పులు మింటిత్రోవరులు నిద్దుర లేనిప్రోడలు ... సాం. ని. దేవ. ౧౪.

త్ర్య

త్ర్యంకటము. సం. వి. అ. న. ౧. (మూఁడు చేర్లు గల) చిక్కము, ఉట్టి, మొ. ౨. ధాతాంజనము, ఒకరకము కాటుక. (మే. ని.)

త్ర్యంబక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి. (కల్ప.)

త్ర్యంబకసఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం-ముక్కంటి చెలి-కుబేరుఁడు.

త్ర్యంబకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ముక్కంటి, శివుఁడు.

త్ర్యంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. త్రిగుణితాంశము, మూఁడుపాళ్లు ౨. తృతీయాంశము, మూఁడవపాలు.

త్ర్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) మూఁడు కన్నులు గలది. వి. అ. పుం. నారికేళము, కొబ్బరకాయ.

త్ర్యక్షరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మూఁడు అక్షరములు కలది. వి. అ. పుం.-అకార ఉకార మకారము లనుమూఁడక్షరములు గలది-ప్రణవము.

త్ర్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ముక్కంటి, శివుఁడు.

త్ర్యబ్ద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూఁ డేండ్లపెయ్య; మూఁడేండ్లబాలిక.

త్ర్యశీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ఎనుబది మూఁడవది.

త్ర్యశీతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. ఎనుబదిమూఁడు.

త్ర్యశీతితమము. సం-త్ర్యశీతము.

త్ర్యశ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) త్రిభుజా

కారము కలది, మూఁడుకోణములు గలది. వి.అ. న. (క్షేత్రగ) త్రికోణము, త్రిభుజము.

త్ర్యస్రము. సం= త్ర్యశ్రము.

త్ర్యహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మూఁడుదినములసమూహము. ౨. మూఁడుదినములు జరుపఁబడుపండుగు, మొ.

త్ర్యా

త్ర్యాహణము. సం. వి. అ. పుం. - మూఁటిచేత (ముక్కుతోను కాళ్లతోను) కొట్టునది-విష్కిరము, పక్షి.

త్ర్యు

త్ర్యుషణము. సం= త్ర్యూషణము. (కల్ప)

త్ర్యూ

త్ర్యూషణము. సం. వి. అ. పుం. ఊషణత్రయము, సొంటిపిప్పలిమిరియాలు.

త్వ

త్వంకారము. సం. వి. అ. పుం. మైత్ర్యాదిసూచకముగా నుపయోగించు 'త్వమ్' అనుశబ్దము. (ఇది యుష్మచ్ఛబ్దైకవచనమాత్రమున కుపలక్షకము.)

త్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ౧. తోలు, చర్మము. ౨. చెట్టుపట్ట; వల్కలము. ౩. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౪. స్పర్శేంద్రియము.

త్వక్క్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తవక్షీరి, వంశరోచన.

త్వక్తరంగకము. సం. వి. అ. పుం. చర్మము యొక్కముడుత. (విల్యమ్సు.)

త్వక్త్రము. సం. వి. అ. న. కవచము, బొందళము. (వై. ని.)

త్వక్పత్త్రము. సం. వి. అ. న. ౧. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౨. ఇంగుపఆకు. ౩. తేజపత్త్రము, ఆకుఁబత్రి.

త్వక్పుష్పము. సం. వి. అ. పుం. గగుర్పాటు. (త్రి. ని.) న. కిలాసము, సిబ్బెము అను చర్మము మీఁదిపొడరోగము. (వాచ.)

త్వక్పుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సిబ్బెము అను చర్మముమీఁదిపొడరోగము. (త్రి. ని.)

త్వక్సార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వంశరోచన, తవక్షీరి.

త్వక్సారము. సం. వి. అ. పుం. ౧-గట్టిపట్టుకలది-వెదురు. ౨. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౩. శోణము, దుండిగము.

త్వక్సారభేదిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క.

త్వక్సుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలావాలుకము, కూఁతురుబుడమ.

త్వగంకురము. సం. వి. అ. పుం. రోమాంచకము, గగురుపాటు. (త్రి. ని.)

త్వగాక్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంశరోచన, తవక్షీరి. (వాచ.)

త్వగింద్రియము. సం. వి. అ. న. స్పర్శగ్రాహకేంద్రియము.

త్వగ్గంధము. సం. వి. అ. పుం. -సువాసనగల తొక్క గలది-నారంగము, నారింజ. (వై. ని.)

త్వగ్జము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) త్వక్కునందు పుట్టినది. వి. అ. న. రక్తము, రోమము. (రాజని.)

త్వగ్దోషము. సం. వి. అ. పుం. కుష్ఠము.

త్వగ్దోషాపహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాకుచి, కారుగచ్చ.

త్వగ్గోపారి. సం. వి. ఇ. పుం. హస్తికందము†.

త్వచము. సం. వి. అ. న. ౧. చెట్టుపట్ట. ౨. లవంగపుపట్ట.

త్వచాపత్త్రము. సం. వి. అ. న. త్వక్పత్త్రము, లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క.

త్వచిసారము. సం. వి. అ. పుం. త్వక్సారము, వెదురు†.

త్వచిసుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిట్టేలకి†.

త్వచ్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) త్వక్కునకు హితమైనది, చర్మారోగ్యకరమైనది.

త్వద్. సం. సర్వ. నీయొక్క, మొ. (ఇది ప్రత్యయముగాని ఉత్తరపదముగాని పరమగునపుడు యుష్మచ్ఛబ్దమునకు ఏకవచనార్థమందు వచ్చు రూపము. (ఉదా: త్వదీయము, త్వత్కృతము, త్వద్దత్తము, త్వద్భయము, త్వత్సుతుఁడు, త్వదేకపుత్త్రుఁడు, త్వద్విధుఁడు మొ.)

త్వర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వేగము, వేగిరపాటు.

త్వరణము సం. వి. అ. న. త్వరపడుట, వేగిరపడుట.

త్వరపడు. మి. అ. క్రి. తొందరపడు.

క... మంత్రులుఁ దారును, జను లపుడు వసిష్ఠ
శాసనంబున నభిషేచనసంభారాహరణం,
బునకుం ద్వరపడఁ గ నృపతిపుంగవు డం
తట. చం. రా. ౪. ౧౪.

త్వరమాణుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొందరపడుచున్నవాఁడు.

త్వరి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ=త్వర. (వై. ని. అమరసుధ.)

త్వరితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) వడిగలది. వి. అ. న. త్వర, వేగము.

త్వష్ట. సం. విశ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) కఱ్ఱలు మొ. వానిని చెక్కువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. వడ్లవాఁడు. ౨. దేవశిల్పి, విశ్వకర్మ. ౩. ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు.

త్వష్టము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తష్టము, చెక్కఁబడినది.

త్వా

త్వాచము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) త్వక్కునకు సంబంధించినది.

త్వాదృక్కు. సం. విశ. (శ్) నీవంటివాఁడు. (రూ. త్వాదృశము.)

త్వాదృక్షుఁడు. సం. విశ(అ. ఆ. అ) త్వాదృశుఁడు.

త్వాదృశుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) నీవంటివాఁడు.

త్వాష్ట్రము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) త్వష్టసంబంధమైనది.

త్వాష్ట్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చిత్రానక్షత్రము. ౨. చిన్నరథము. ౩. సంజ్ఞాదేవి, సూర్యపత్ని, యమునితల్లి (త్రి. ని.)

త్వాష్ట్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వృత్రాసురుఁడు.

త్వి

త్విట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. ౧. కాంతి, దీప్తి. ౨. కిరణము, వెలుఁగు. ౩. మంట. ౪. వాక్కు. ౫. జిగీష, జయేచ్ఛ. ౬. వ్యవసాయము, పూనిక. (హేమ. ని.)

త్విట్పతి. సం=త్విషాంపతి.

త్విషాంపతి. సం. వి. ఇ. పుం. వెలుఁగుఱేఁడు, సూర్యుఁడు.

త్విషి. సం. వి. ఇ. పుం. కిరణము.

త్స

త్సరుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఖడ్గయుద్ధనిపుణుఁడు, కత్తిపట్టుటయందు నేర్పరి.

త్సరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఖడ్గముష్టి, కత్తిపిడి.

థ

థ. సం. ఒకానొకయక్షరము.

థ. సం. వి. అ. పుం. ౧. శిలోచ్చయము, కొండ. ౨. భయరక్షకుఁడు. న. ౧. రక్షణము, కాపాడుట. ౨. మంగళము. ౩. సాధ్వసము, భయము.(దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

థు

థుడనము. సం. వి. అ. న. ఆచ్ఛాదించుట, కప్పుట; మఱుఁగుపుచ్చుట.

థుత్కారము. సం. వి. అ. పుం. ఉమియునపుడు చేయు 'థుత్' అనుశబ్దము.

థూ

థూత్కారము. సం=థుత్కారము.

థూత్కృతము. సం. వి. అ. న=థుత్కారము.

థూత్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ.థుత్కారము.

ద

ద. ఉభ. ఒకానొకయక్షరము.

దంగు=డంగు. అ. క్రి. (బియ్యము మొదలగునవి) పొట్టుపోవునట్లు శుభ్రముగా నలఁగు. (శ.ర.) విణ. శుభ్రముగా నలఁగినది, దంపఁబడినది.
జః దంగుడు, దంగుడులు, దంచు, దంపు, దంపుటిల్లు, దంపుడు, మొ.

దంగుఁడు. విణ. (√దంగు) దంచినది. (దంగుడు బియ్యము.శ. ర.)

దంగుళ్లు(డులు). వి. బ. (√దంగు) చేరుళ్లు, అక్షుణ్ణతండులములు, చేబియ్యము.

సీ. అక్షుణ్ణతండులాహ్వయము చేరుళ్లు నా దంగుళ్లు నాఁగను దనరు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౮౮.

సీ. బోయకల్కికి భక్ష్యభోజ్యంబుల నొసంగి వెమరుదంగుళ్లఁ బో వీడఁ దీయు. పార్వ. ౨. ౨౩.

దంచనపుఁజేయి. వి. (దంచనము + చేయి) ౧. శత్రువులు కోట నెక్కకుండ క్రిందకుఁ ద్రోయుటకు తాలను విసరుయంత్రవిశేషము, దంచనము.

సీ. ఎసఁగి మాత్తురు లగ్గ నెక్కకుండంగఁ దార్చిన కాంచనంపుదంచనపుఁజేతు,లు... కువల. ౩. ౧౮.

౨. దుడ్డుకత్తి. (బ్రౌ.)

దంచనము=దెంచనము. వి. (దీనికి కొన్నియెడల వృత్తియందు మువర్ణలోపము.) ౧. కోటలు మున్నగునవి బ్రద్దలుకొట్టుటకుపయోగించుఆయుధవిశేషము. (పెద్దపిరంగి అని.శ.ర.)

వ...పౌండ్రభూపాలుండు యదువీరునగరంబు కలుకోట వికటంబుగా వలుఁదటంకంబుల నఱకించియు దంచనపుగుండ్లఁ బడవైచియు ...ఉ. హరి. ౩. ౩౭.

సీ...దంచనముల నొడిసెలలను, జాలంగ నెందును సవరించుట...గీ. ఓలిఁ గర్జంబుగా నెల్ల యోధులకును, జెప్పి...హరి. ఉ. ౨. ౧౭.

౨. శత్రువులు కోట నెక్కకుండ క్రిందికి త్రోయుటకు తాలను విసరుయంత్రవిశేషము.

ద్వి. ముంచి కొండలు కరమ్ముల బెట్టువట్టి, దంచనాలకు నివె దంచనా లనుచుఁ, గ్రచ్చఱనటు విఱుగంగ వైచుచును. రం. రా. యు. ౩౫౩ పా. ౧౩ పం.

ద్వి. దంచనగుండ్లచేఁ దాఁకించి కడిమి, ముంచిన లగ్గ యిమ్ముల విడిపించి. రం. రా.యు. ౩౫౩ పా. ౨౩ పం.

సీ. తగు శిలాయంత్రంబు దంచన మనఁగను...
ఆం. భా. ౨. ౨౧౭.
జః దంచనపుఁజేయి.

దంచు=దంపు. స. క్రి. (√దంగు)దంగఁజేయు.
(క) ధాన్యము మున్నగువానిని నలఁగఁజేయు.
చ. హలమున వచ్చుధాన్యముల నప్పటికప్పుడు దంచుకోఁగ రోఁకలిఁ గయికొంటి...దశా. ౭. ౫౪.
(చ) ధ్వంసముచేయు; చూర్ణముచేయు.
ఉ. దంచె నతం డనేకజననంబులఁ జేసినపాతకౌఘముల్. కాశీ. ౩. ౧౦౭.
స్రగ్ధర...విఘటించె దంచెఁ, ద్రుంచెఁ...కరిసురప్రత్యనీకుండు హేలాసంచారోదగ్రభంగిఁ జలముకొని వనీసౌధవప్రాట్టవీథుల్. కాశీ. ౬. ౧౪౬.
(ట) నలఁగఁద్రొక్కు; జయించు.
క. దంచుఁ జరణాంచలములఁ, గించుఁదనం బంచు ముదలకించుఁ ముంచుఁ, నొంచుఁ విదళించుచుంచూ, దంచచ్చంచూపుటస్ఫుటాఘాతములఁ. రామా. ౫. ౧౯౭.
ఉ. దంచెదఁ గాలకింకరుల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ. దా. శ. ౩౦.

దంట¹. విణ. (సం. ధృష్టః. ప్రా. ధట్ఠో.) సమర్థుఁడు, దిట్టతనము గలవాఁడు; జంత, ధూర్తులు.
గీ. అచటిపొందమ్మికోలఁకులు నభవునింట, నైన నాదంటబలువింట నైనఁ గలవె. వసు. ౨. ౫.
సీ. మాయామృగముపెంట మగఁడు పోవఁగ దంటమఱఁది నంపిన నాఁటిమంటతనము. కృ. శతం. పీఠి. ౫౦.
సీ. దంట నా జాణ నాఁ దగు సమర్థుఁడు ...ఆం. భా. ౩. ౩.
శా. ఏజాతి న్నినువంచితదంట గల్లదే యిద్ధా త్రిలోకవంచు విభ్రాజన్నానధురంధరుండు వృపుఁ డుగ్రవ్యగ్రరోషాత్ముఁ డై. శుక. ౧. ౨౨౭.

దంటమాటలు=ప్రౌఢవాక్యములు, వక్రోక్తులు.
సీ. ఈదంటమాటలు నిటిభావంబులవిధము నే నిచ్చినవిద్యల కద. కళా. ౫. ౩౯.
సీ. దంటమాటలకు ధార్ష్ట్యమునకు నానతి పడి పటినటిసత్ప్రాజ్ఞులార. ప్రభా. ౧. ౧౦౪. కళా. ౭. ౧౯.
జః దంటతనము¹.

దంట². విణ. జంట యైనది.
గీ. కలయ నాపాదమస్తకాంగములయందు, మించి పటలిలఁ దరళితో దంచిత మగు, యువతిలావణ్యమును గన్నుఁగవయు నతను, దంటమీల పెక్కియ మనఁ దనరుఁ జూడ. ప్రభా. ౨. ౪౨.
వి. జంట, కవ, యుగ్మము.
సీ...దోయి జోడు, జంట జమళి కవ దంట యమడ యన ద్వంద్వ మై పరఁగును...ఆం. భా. ౨. ౧౦౦.
జః దంటగొను, దంటతనము², దంటపోరు, దంటమెట్టెలు, దంటమోములదేవర, దచ్చపుక, దచ్చి, దచ్చికాళ్లమెకము.

దంటగొను. స. క్రి. (దంట²+కొను) కలియు.
గీ. దైత్యు మెఱుఁగుఁదూపులు దళితములు సేయఁ, దత్తనూజచూపులు ఫలితములు సేయఁ, నుదుటుఁదనమును వలపు నొండొంటితోడ, దంటగొని క్రమ్మ నెమ్మదిఁ దాల్చె నతఁడు. ప్రభా. ౪. ౭౯.

దంటతనము. వి. (దంట¹+తనము) ౧. సామర్థ్యము, ప్రౌఢత్వము; చాతుర్యము.
సీ. సంగరంబున ధనంజయురథస్థాయి యై తవిశాశ్వములఁ బట్టుదంటతనము. దశా. ౧. ౯౪.

గీ. రమ్ము నావెంటఁ గొంతమూరమున నుండి, దంటతనమున నను వెన్నునంటి చూడు. శుక. ౨. ౨౯౯.

లయగ్రాహి. అంటు వడిఁ దాఁకి యదరంటఁ బడ వ్రేసి పెన్నుమంటు లెగయం జఱచి దంటతన మొప్పఁగ, వెంటఁబడి పట్టుకొని...భా. రా. యు. ౧౪౩౦.

౨. ధార్ష్ట్యము, గయ్యాళితనము.

క. తొల తొలఁగు తొలఁగు మనుచుఁ,దలతల తల మనుచు వట్టిదంటతనంబుల్,వలదు వల దనుచుఁ బల్కఁగఁ, గలకంఠుల కపుడు మిగులఁ గలహము ముదురన్. రాజ. చ. ౩. ౪౫.

ఉ. దంటతనంబె కాని యుచితజ్ఞత లేదు వనాటుఁ డౌటనా, వంటిమహామహుండు తనవాలముఁ బ్రాఁకఁగ నూరకున్నవాఁ, డొంటమియేల ముందరఁ బ్రియోక్తులఁ బిల్చెదఁ బల్కఁడేని నా, బంటుతనంబుఁ జూపఁగ నెపం బగుఁ గా కని నిశ్చితాత్ముఁడై.సమీర. ౬. ౧౬౫.

దంటపోరు. వి. (√దంటు[1]) ద్వంద్వయుద్ధము.

సీ. దంటపో రనఁ దగు ద్వంద్వయుద్ధము... ఆం. భా. ౨. ౨౨౨.

దంటమెట్టెలు. వి. బ. (√దంటు[2]) కాలివ్రేలియందు ధరించెడుఆభరణవిశేషము.

ద్వి. దంటమెట్టెలు వింతతళుకొత్తుచుండ, జరిబుటాచీరయు జాజిపూఱవికె. ద్వి. శ. సా. ౧. ౧౪ పా. ౧ పం.

దంటమోములదేవర. వి. (దంట[2] + మోములు + దేవర)-రెండుముఖములు గలదేవుఁడు-అగ్ని.

గీ. దంటమోములదేవర దనివి దీఱ, బుగులుకొని మెక్కఁ దద్ద యబ్బురము గాఁగ. అచ్చ. రా. యు. ౨౮౦.

ఇట్లే: దంటమోములసామి, మొ.

సీ. మలగొంగ యలరుబెత్తులు గట్టి యిడుచుండు దంటమోములసామి వంట సేయు.అచ్చ. రా. సుం. ౪౧.

దంటు. వి. (సం. దండః. క. దంటు) జొన్నలోనగువాని కాఁడ.

వ...విషవిస్ఫురద్భుజంగముల నల్గడఁ గబళించి గొంటకుండ దంటు చప్పరించుగతిం జప్పరించుచు...మనుచ. ౪. ౩౭.

సీ. యావనాశాదిదండాఖ్య దంటన మీఱు... ఆం. భా. ౨. ౭౭.

జః దంటుకొను.

దంటుకొను. అ. క్రి. (√దంటు) పూరికఱచు.

సీ. చేబల్మిచేఁ గ్రమ్మి చిమ్మివైతుమగదా నోట దంటుకొనంగ నీఁటెముసల. కృష్ణ. ౩. ౧౯.

దండ[1]. వి. ౧. వైపు, ప్రక్క, పార్శ్వము.

క. వేదండపురాధీశుఁడు, కోదండము సేతఁ బట్టుకొని గహనములో, వేదండాదుల నొకనాఁ, డేదండలఁ బోవనీక యుగ్రతఁ బలిమిన్. భాగ. ౧. ౪౫౩.

సీ. వెనుదండ నుద్దండవేదండకాండముల్ సమదమందరయానసరణి నడవ. దశా. ౨.౧౯.

సీ. పూరుషార్థములు తత్పూర్తితంబు లందులో మొదటిది నాల్గుకొమ్ముల వృషభము, రెండవదర్థ మాదండది కామ మీమూఁడును లయమైన మోక్ష మనఁగఁ, బరఁగె...వరాహ. ౯. ౨౧. (ఆదండది=దాని పిమ్మటిది యని భావము.)

౨. స్థానము, చోటు.

గీ. వినుతసుకృతములకు దండ వెండికొండ.భాగ. ౪. ౧౩౪.

సీ. ఒకవంక సకలంకయోగివర్యసపర్య లొకదండ నఘదండనోచితవిధ్యులు...హా. న. ౩.౭.

౩. సమీపము.

ఉ... తాంబూలముతావి బుగ్గరని ముంచు
కొనం జెవిదండఁ బల్కెనన్. కళా. ౪.
౧౦౯.

మ. అని ప్రద్యుమ్నుని పానిదండ నిడి చింతా
యత్తచిత్తంబునన్. పారి. ౧. ౧౦౩.

౪. అందు, సప్తమీవిభక్త్యర్థకము.

క. ఆదండ జడలదండను, వే దండఁ జెలంగఁ
జెరివి...వి. పు. ౧. ౧౩౬.

సీ. హురుముంజిముత్యాలయొంటుల చకచకల్
తళుకుఁజెక్కులదండఁ దాండవింప. చం. రా.
౨. ౬౧.

౫. ప్రాపు, ఆధారము.

వ... బారిసమరుటకు వలచుట్టునున్ జెట్టు దండ
గొని నిలువ నలువు గలపుళిందులఁ గొందఱ
నిలిపి... మనుచ. ౪. ౩౭.

సీ. తరిగుండు నేను నేతటి నుండుతల మయ్య
గొండకు నాలావు దండ యధిప. చంద్రా.
౨. ౪౫.

౬. ఎద్దుముడ్డిమీద ముల్లుకోలతో పొడువఁగా
నేర్పడు బొరుసు. (శ. ర)

జః దండపడు, దండపాటు.

దండ[2]. వి. (సం. దండః. క. దండె. త. తండి
పై.) ౧. మాల, హారము.

గీ. ఇప్పపూదండఁ గై సేసె నెలమి నోర్తు.
హర. ౪. ౮౦.

ఉ... మున్ను గొంటి నేవ న్ననదండ యొక్క
మగవాఁ డిడ... ఆము. ౧. ౧౪.

౨. బాహువు.

గీ. అతివచన్నులు జక్కవ లగుట కేమి, సంది
యం బింక దండలచాయ నిగిడి, రెక్కలై
యుండ సొంపునఁ బిక్కటిల్లి, వలిపెపయ్యెద
యనుచిన్నివలను దగుల. యయా. ౪. ౪౪.

గీ. చూచినప్పుడె విలు పాఱవైచి సరస, తామ
రసభీమతరగదాదండ మెత్తి, దండ హత్తి
మనోజుండు దండవెట్టె, నమ్మహీదేవు నెమ్మది
రిమ్మ వొడమ. శుక. ౨. ౪౫౩.

౩. భుజబలము.

గీ. దండ గల్గినబుద్ధిమంతుండు దనకు, బలిమి
కలిమియుఁ గొనసాగ వలసె నేని, శత్రు వు
బుణంబుఁ జిచ్చు నెచ్చరికతోడఁ, గడమ
పెట్టక కడముట్ట నడఁపవలయు. ప్రబోధ.
౫. ౪.

౪. హస్తావలంబనము, కైదండ.

గీ. తమ్మికే లుండఁ బెఱకేల దండ యిచ్చు,
లేము లుడిపెడు లేఁజూపులేమతోడ. ఆము.
౧. ౧౨.

౫. ముష్టియుద్ధమున మొదటిగతి; మల్లయుద్ధవిశే
షము, పదిరెండుదండలలో నొకటి.

గీ. దండ యనఁగను ముష్టియుద్ధాదిమగతి, మిం
చు నందున మద్దెళ సంచు మొదలు, కొన్ని
భేదంబులు చెలంగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦౮.

వ... పాదలిక దండయడుగడుగుపాదలికదండ మ
ద్దెళసంచు కుక్కటుపుదండ మొదలుగాఁగ
లపదిరెండు దండలును ... ప్రబంధ. ౭౮.

౬. మల్లుని సాధనదండనము.

సీ. తగినట్టిమాస్టినిదండపోల్కి మెఱుంగు మె
ఱయుకై వడిబిసమీటినగతి. ప్రబంధ. ౧౮౧.

దండగోల=ఊఁత, అవలంబము.

ఉ... నినుఁ గొల్చి వచ్చి భద్రావతిలోన నుండెడు
తురంగముఁ దెచ్చెదఁ గూయి వచ్చినన్,
నీ వటు దండగో లగుచు నిల్చినఁ జాలు
నగ స్వ్యమూర్తి యై, యీవృష కేతనుం డరిమ
హీశబలాంబుధి నోరఁ బట్టెడున్. జై. భా.
౧. ౧౦౦.

జః దండకడెము, దండచేయి, దండచేరు, దం
డాటు, దండాడింపు.

దండక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దండకారణ్యము.

శ్లో. క్వాయోధ్యాయాః పునరుపగమా దండ
కాయాం వనే పః. ఉ. చ. ౨. ౧౩.

దండకడెము. వి. (దండ[2]+కడెము. క. దండె
కడగ. త. తండైకడైయం) భుజవలయము, సం
దికడియము.

ద్వి. మొల నీలికాసెలు మోటకత్తులును, దల
ముళ్లు బదనిక దండకడెంబు. ద్వి. హరిశ్చ.
పూ. ౫౬౫. పం.

దండకము. సం. విణ. (అ. డికా. అ) దండించు
నది. వి. అ. పుం. న. ౧. (ఛంద) ఒకానొక
వృత్తము. ౨. సమాసప్రాయవాక్యము. (కే. ని.)
౩. అరణ్యవిశేషము. (ఆ. ని.) ౪. మహారా
ష్ట్రదేశము. (కే.ని.)

దండకవిలె(లియ). వి. ప్రాఁతలెక్కలపుస్తకపు
కట్ట. (శ. ర.)

దండకాకము. సం. వి. అ. పుం. బొంతకాకి,
మాలకాకి.

దండకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దుడ్డుకఱ్ఱ.
వ. దండకాష్ఠమవలంబ్య స్థితః. సం. శాకుం. ౨.

దండగ్రహణము. సం. వి. అ. న. ౧. దండ
మును దాల్చుట. ౨. సన్న్యాసియగుట.

దండచేయి. వి. (దండ[2] + చేయి) సందిలి, ప్రగం
డము.

గీ. దండచేలావు గలగట్టిపండువెదురు, తండము
లఁ గొమ్ముపంగల మెండు బెట్టి, బెండు విఱిచి
నకైవడిఁ బెనఁచి విఱుచుఁ, బోతరించినదు
ష్టులప్పాలములోన. చంద్రా. ౨. ౬౧.

దండచేరు. వి. (దండ[2] + చేరు) ఏనుఁగులు మున్న
గువానిని స్వాధీనముచేసికొనుట కుపయోగించు
తోరము.

సీ. అలుగు నేనుంగుకై యలుఁగుఁ బూనఁగ నేల
యంత నీదండచే యుండె నేని. చంద్రా. ౨.
౪౩.

దండఢక్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాలపరిమితిని
దెలుపుటకు జాముజామునకు వాయించుఢక్క.
(త్రి. ని.)

దండదాసుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దండుగు
(జుల్మాన) చెల్లింపలేక దానికి బదులుగా దాస
త్వమును అవలంబించువాఁడు. మను. ౮. ౪౧౫.

దండధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱ్ఱను
దాల్చువాఁడు. ౨. దండనము చేయువాఁడు,
దండనాధికారముగలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧.
రాజు. ౨. యముఁడు.

దండన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=దండనము.

దండనము. సం. వి. అ. న. ౧. దండించుట.
౨. దండుగు విధించుట.

దండనాయకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దళ
వాయి, సేనానాయకుఁడు. ౨. రాజు. (వాచ.)
౩. అపరాధికి శిక్ష విధించెడియధికారి.

దండనిల్కడ. వి. మల్లయుద్ధములోని మెలఁకువ.
వ. దండనిల్కడ కడ లుదుటు కలయు మెలఁకువ
వింగలింపు దిశాపదిశలు... మొదలగువిత్తము
లెఱింగి... ప్రబంధ. ౭౮.

దండనీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శిక్ష విధించుట;
న్యాయపరిపాలనము. ౨. నీతివిద్య, అర్థశాస్త్ర
ము. (కామందకీయాది.)

దండనీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దండిం
పఁదగినవాఁడు.

దండపడు. అ. క్రి. (√దండ[1]) ౧. సమీపించు
(శ. ర.) ౨. ఎద్దుముడ్డిమీఁద ముల్లుకోలతో
పొడుచుటవలన బొరుసుగా నేర్పడు. (శ.ర.)

దండపాటు. వి. (√దండపడు) దండపడుట, సమీపించుట.

చ. బలములపాటు జాయతలపాటును జూచెదు దండపాటు కోల్తల కొడఁబాటు లెస్స యని లక్ష్మణుఁ డన్న యనుజ్ఞ గాంచి...రామా. ౮. ౯౮.

దండపాణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. కాశియందలిఒకానొక దేవత.

దండపాతనము. సం. వి. అ. న. దండనమును విధించుట.

దండపారుష్యము. సం. వి. అ. న. అతిక్రూరముగా దండించుట.

దండపాలకము. సం. వి. అ. పుం. శకుల మను మత్స్యము (కల్ప.)

దండపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శిక్ష విధించెడి యధికారి. ౨. సేనానాయకుఁడు. (వై. ని.)

దండపాలము. సం. వి. అ. పుం. మత్స్యభేదము.

దండపాలుఁడు. సం=దండపాలకుఁడు.

దండపాశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరోపద్రవము లేక పట్టణమును కాపాడెడియధికారి. (వై. ని.)

దండపెట్టు. మి. స. క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు.

గీ. చూచినప్పుడె విలు పాఱవైచి సరస,తామరస భీమతరగదాదండ మెత్తి, దండ హత్తి మనోజుండు దండపెట్టె, సమ్మహీదేవు నెమ్మది రిమ్మ వొడమ. శుక. ౨. ౪౫౩.

దండప్రణామము. సం. వి. అ. పుం. సాష్టాంగ నమస్కారము, కఱ్ఱవలె నేలఁ జాఁగిలఁబడి మ్రొక్కుట.

దండభృత్తు. సం. విశే. (త్) దండముధరించువాఁడు. వి. త్. పుం. దండధరుఁడు, యముఁడు.

దండమత్స్యము. సం. వి. అ. పుం. (దండాకారముగు) శకుల మనుమత్స్యము, బేడిసమీను.

దండమాథము. సం. వి. అ. పుం. - దండాకారముగా నుండుమార్గము - ప్రధానపథము, రాజమార్గము. (వాచ.)

దండము. వి. నమస్కారము.

సీ...మ్రొక్కు దండము కేలుమోడ్పెఱఁగుడు, నాఁగఁ జెన్నొందును నతి...ఆం. భా. ౨. ౧౭౫.

వ...శివా నీకు నవాంజలి భవా నీకు నభివాదనంబు పాండురాంగా నీకు దండంబు రాజశేఖరా నీకు జేజే...భీమ. ౩. ౨౧౧.

దండము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. లగుడము, కఱ్ఱ. ౨. ప్రకాండము, చెట్టుబోదె. ౩. వీణాదండము. ౪. మంథనదండము,కవ్వము. ౫.దమనము, అడఁచుట. (వాగ్దండము, మనోదండము, కాయదండము.) ౬. దండనము, రాజు ప్రజలకు చేయుశాసనము, రాజశిక్ష. ౭. దండుగు, అధికారి అపరాధివలన అపరాధమునకై పుచ్చుకొనుసొమ్ము. ౮. రాజు శత్రువులయెడఁ బ్రయోగించుచతురుపాయములలో నాల్గవది. (ఇది వధించుట, ధన మపహరించుట, పీడించుట యని మూఁడువిధములుగ నుండును.) ౯. సైన్యము, దండు. ౧౦. అడ్డముగా పన్నిన వ్యూహము. ౧౧. భూమిని గొలుచు నాలుగు హస్తములకొలఁది గలమానము, బార. ౧౨. మగగుఱి. ౧౩. అభిమానము. ౧౪. దేహము. ౧౫. సూర్యకిరణములుగాని వాయువుగాని మేఘములుగాని దండాకారముగ నాకాశమునఁ గనఁబడుట. (ఇది రాజాదులకు అశుభసూచకము.) ౧౬. వరుస; సమూహము. ౧౭. గుఱ్ఱము. ౧౮. ఘటిక, గడియ, అఱువదివిఘటికలు. ౧౯. కోణము, మూల. (మధ.)

దండముఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనాని, దళవాయి. (విల్సను.)

దండయత్. సం. శత్రు. దండించుచున్న.

దండయమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దండించుచున్న వాఁడు.

దండయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పెండ్లి యందలియూరేఁగింపు. ౨. యుద్ధయాత్ర, రాజు మొదలగువారు శత్రువుపై దాడివెడలుట, దిగ్విజయయాత్ర. ౩. సమ్యగ్గమనము, సరిగాఁ బోవుట, తిన్నగాఁబోవుట. (మే. ని.)

దండయామము. సం. వి. అ. పుం. దినము. (మే. ని.)

దండయాముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. అగస్త్యుఁడు.

దండయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) దండించువాఁడు.

దండయితవ్యుఁడు. సం=దండనీయుఁడు.

దండలాసకము. సం. వి. అ. పుం. నృత్యవిశేషము, కోలాటము.

సీ. కుండలీప్రేరణీదండలాసకముఖ్యనృత్యంబు లచ్చరల్ నెఱపుచుండ. కవిరా. ౧. ౧౫౪.

దండలాస్యము. సం. వి. అ. న. నాట్యభేదము.

సీ. జంభారివ్రేలు నచ్చరలట్లు గణికాంబుజాస్యలు దండలాస్యములు సలుప. ఉ. రా. ౩. ౨౫౬.

దండవాది. సం. వి. న్. పుం. ౧. ద్వారపాలుఁడు. ౨. దండనమును వచించువాఁడు, ప్రాడ్వివాకుఁడు.

దండవాలధి. సం. వి. ఇ. పుం. - దండమువలె నుండుతోఁక కలది-ఏనుఁగు. (విల్సను.)

దండవాహి. సం. వి. న్. పుం. తలారి, ఆరకుఁడు, ఆరక్షకుఁడు. (విల్సను.)

దండవికల్పము. సం. వి. అ. పుం. శరీరదండన ధనదండనములు రెంటిలో అధికారికి తోఁచినట్లు విధించునొకశిక్ష.

దండవిధి. సం. వి. ఇ. పుం. దండనమున కేర్పఱచినశాసనము; శిక్షాస్మృతి.

దండవిష్కంభము. సం. వి. అ. పుం. తరికంబము, కవ్వముగట్టురాడు. (విల్సను.)

దండవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. స్నుహీ, జెముడు†.

దండవ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. దండాకారముగ పన్నినవ్యూహము, పంక్తులుగాఁ దీర్చిన సైన్యము.

దండసి(లు)ల్లు. అ. క్రి. ౧. ఇఱుకుకొను.

చ. మగువకుచద్వయంబునడుమం బడి రాయిడి దండసిల్లి... శైవ. ౩. ౧౪౯. (దండసిల్లు. ముద్రి. పా.)

గీ. వెనుకముందటి సమ్మర్దమునఁ గరంబు, దండసిలి మధ్యమున నున్నధరణివిభుఁడు. శైవ. ౪. ౧౨౫.

౨. అదుముడుపడు, ఉక్కణఁగు.

సీ. దండశూకాధిపతులు దండసిలంగఁ దాటింతునే కాల ధర మహేశ. కాశీ. ౩. ౩౯.

దండహస్తము. సం. వి. అ. పుం. తగరపుష్పము, నందివర్ధనము†.

దండహస్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్వారపాలుఁడు. ౨. యముఁడు. ౩. బ్రహ్మచారి. ౪. సన్న్యాసి.

దండాజినము. సం. వి. అ. న. ౧. (బ్రహ్మచారి ధరింపఁదగిన) దండకృష్ణాజినములు. ౨. బాహ్య

వేషముమాత్రము ధరించుట; దంభము; మోసము. (వై. ని.)

దండాట=దండాడింపు.(దండ² + ఆట), దేగాట. (శ. ర.)

దండాడింపు=దండాట. పెండ్లిలో నిదపనాఁడు వధూవరులను ఎత్తుకొని ఆడెడియాట. (వా.)

దండాదండి. సం. అవ్య. పరస్పరము దండములతోఁ గొట్టుకొనుచుఁ జేసినయుద్ధము.

దండారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండమును పొందునది. వి. అ. పుం. ౧. బండి మున్నగువాహనము. ౨. కులాలచక్రము, కుమ్మరిసారె. ౩. మదపుటేనుఁగు. ౪. శరయంత్రము, విల్లు. (మే. ని.)

దండావతానకము. సం. వి. అ. పుం. కొయ్యవాఱుట, వాతరోగభేదము.

దండాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ) ఆసనభేదము. పుం. ఒకవిధ మగుబాణము, మూఁడవవంతు శల్యము గలబాణము. (వై. ని.)

దండాహతము. సం. వి. అ. న.-కవ్వముతో తరచినతక్రము—కాలశేయము, మజ్జిగ.

దండి¹. వి. ౧. ప్రతాపము.

ఉ. చండకరాన్వయాంబునిధిచంద్రుఁడు భూరమణుం డతండు...రాజ్యము సేయుటెట్టు లీ, దండికి మెచ్చినారము ప్రతాపవిహీనుఁడు భూమిపాలుఁడే. కాశీ. ౫. ౩౦౦.

౨. శౌర్యము, పరాక్రమము.

క. వెండిమలం బండి మొలం, దండి సెలఁగ వెలుఁగుతోలుదాల్పువలఁతికిన్, మెండుగఁ బెనుపందుగుగను, గొండయనుఁగుఁగూఁతు గలిసి కులికెడుదొరకున్. అచ్చ. రా.బాల. ౨౩.

గీ. కడఁగి హస్తంబులను రెండుకడల నున్న, రెండుతలలును వెసఁ బట్టి దండి మెఱయ, నడిమిశిర మెక్కి కడుఁ గఠినంబు లైన, పాదఘట్టనములచేతఁ బగులఁ దన్నె. వి. పు.౭. ౧౬౫. సమీర.౧.౯౧.

౩. ధైర్యము.

వ...అవ్వేల్పు రాకొమరుండు ... మే నెల్లచెయ్యులఁ గొఱఁత దన్నినం గొండవడువున దండి విడువఁడయ్యె...అచ్చ. భా. ౪.౫౯.

క. దండిం బితరులు వెస మే,పాండంబులు ద్రెంచి తెచ్చి హత్తించిన ... భా. రా. బాల. ౫౧౨.

విణ. ౧. ప్రతాపవంతుఁడు. (శ. ర.) ౨. శౌర్యవంతుఁడు, పరాక్రమవంతుఁడు.

గీ. తగునె యర్జున యీపెంటితనము నీకు, దండివై లెమ్ము మనసు పేదఱిమి విడిచి. భార.భీష్మ. ౧. ౧౯౨. ఉద్యో. ౪. ౨౫౩.

క. వెండియు మిఱుఁగుఱు లుమియుచు, మండెడువాల్తూపుగముల మానిసిఁ డేఁదున్,దండిపొలదిండిరాయఁడు, నండ గొనక పోరుచుండి రక్కజ మొదవన్. అచ్చ. రా. యు. ౩౮౩.

౩. సంపూర్ణము.

ద్వి. వామనత్వము దాల్చి వచ్చి యద్దనుజు, భూమి మూఁడడుగులు పొసఁగంగ నడిగి, రెండడుగుల నే ధరిత్రియు దివియు,దండిమైఁ గొలిచి యాధన్యు బంధించి. రం. రా. బాల. ౩౦ పొ. ౨౧ పం.

౪. (త. తండి) గొప్ప, పెద్ద.

ఉ...సైన్యపు లిద్దఱు భర్తఁ గూడి యొం,డొండ హరిన్ హలాయుధుని నొక్కట నేసిరి వారి ముప్పురన్, దండిమగండు పంకరుహనాభుఁడు నొంచె శరత్రయంబునన్. హరి. ఉ. ౨. ౩౨.

ద్వి. నిండుకొలంకులలో నిండార, విరిసి,దండి

యా రక్తసంధ్యకపువ్వు మనఁగ. విష్ణుమా.
పూ. ౨ ఆ. (శ. ర)
ఉ. దాఁటక మాన రిక్కడలి దాశరథుల్ తమ
దండిమూఁకతో. రామా. ౭. ౭౬.
౫. దండితనము, దండివాఁడు.

దండి[2]. వి. రీతి, విధము.
సీ. కోటిపై చినతలల్ గుట్టలై కాటుకకొండల
దండిని మెండు చూప. దశా. ౬. ౧౩౭.

దండి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. దండము గల వాఁడు. ౨. దండించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. సన్న్యాసి, భిక్షువు, ౨. ద్వారపాలకుఁడు. ౩. యముఁడు. ౪. ఒకానొకసంస్కృతకవి, కావ్యాదర్శదశకుమారచరిత్రాదిగ్రంథములను రచించినవాఁడు. ౫. దమనకము, దవనము*. ౬. చిలుక. (కే. ని)

దండించు. సం. స. క్రి. శిక్షించు, దండన చేయు.
క...త్వద్రోషము లరసి ప్రియాప్రియులను,
సముఁడై దండింపవలయు జనపతి పుత్రా.*
మార్క. ౩. ౧౩౭.
సీ...ఒకనాఁడు యతుల సుగ్రత దండించు...
భాగ. ౭. ౯౯.

దండిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దండము, దుడ్డుకఱ్ఱ. ౨. ఒకవిధ మగుహారము. ౩. రజ్జువు, త్రాడు. ౪. దండరూపమున నుండి అల్పకలధ్వని నిచ్చువాద్యభేదము. (వై. ని, కే. ని)

దండికము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిచేఁప.

దండితనము. వి. (√దండి[1]) ౧. శౌర్యము, పరాక్రమము.
క. వెండియు ధనార్జనంబులు, గొండల వలనన
ఘటించికొన నగు సేర్పుకా, దండితనంబు
ను బాడియు, నొండొంటికి మిగులఁ గలిగి
యున్నట్టియునకా. భార. భీష్మ. ౧. ౩౭.
ఉ. దండితనంబు నీయెడన తక్కెనె నాదెస
మైత్రి పెన్పు మిం,కొండొకమాట దక్క
ము రణోత్సహనం బొనరింపు గ్రక్కునకా.
భార. విరా. ౪. ౩౭.
౨. అతిశయము, గొప్పతనము.
వ...వేల్పుఁజెట్టుపూదండలదండితనంబున మెం
డుకొని...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.
వ...నీలంపుదూలంబులదండితనంబు లెచ్చరించి
...ఉ. రా. ౧. ౧౩౮.

దండితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండింపఁబడినవాఁడు.

దండియ(డె). వి. (సం. దండికా.) ౧. దండాకారవాద్యవిశేషము.
ఉ. పేశము ఘుమ్మనకా ఘ్రుతిసమేతమునకా
జతగూర్చి మద్దెలల్, దాళము లావజంబు
లును దండెలు జంగులు నొక్కపెట్టఁగా.
శ్రీరం. మా. ౪. ౧౫౩.
౨. వీణె; కిన్నెర.
సీ. దండియలును మీరు దడియంగఁబడక యంత
క యటువొండు గంధర్వముఖ్యులు ... నృ
సిం. ౧. ౮౧.
గీ...పిదపఁ జేతిదండియ యటు పెట్టి కేలు,
మొగిచి భక్తిరసం బాత్మ ముంచుకొనఁగ,
కోరి కీర్తించెఁ బ్రభువు సన్నారదుండు.
హరి. ఉ. ౩. ౩౩. (ప్రాంతప్రతి. శ. ర. పా.)
వ...తంబుఱలు కిన్నెరలు రావణహస్తంబులు
రబాబులు మీటుగురతాపులు తామాటులు
ముఖవీణలు పిల్లఁగ్రోవులు దండెలు డక్కెలు
...ప్రబంధ. ౬౦౫.
(పాల్కదాసరి.) శా...త్రవ్వ, ర్ణరజాతి మెచ్చి ద
య నిడ్డ ప్రసాదము దండె సాఁచి క్రొధాతిశ
యంబునకా వినతి నంది భుజించుఁ గొనుం డ
ధంబువుకా. ఆము. ౬. ౯౬.

౩. తంబుర. (గ్రా.)

వ...మృదంగం బుపాంగం బావజంబు దండె తాళం బురుమ కిన్నెర సన్నగాళె వీణె ముఖవీణె వాసెగ్రోలు డోలు...ఆము. ౪. ౩౫.

౪. పల్లకీబొంగు.

సీ. వెలయింపఁ బన్నాగములకుఁ బై నిడినయ బ్బురపుదండెలుపోలె బొమలు దనర. కళా. ౭. ౧౪౪.

ద్వి. వల నొప్ప దండెలవజ్రాల మించు,దోలఁ గాడుచున్నయాందోళిక లేవి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౨౯ పం.

౫. త్రాసుకోల,తక్కెడకఱ్ఱ. (శ. ర.)

౬. పడుగు నేల రాచుకొనకుండ మగ్గపుగుంత కెదుట అడ్డముగా పాఁతినకొయ్య.

సీ. పరిపరి యచ్చులు చరికుండ యూడిత చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి. హంస. ౨. ౧౧.

౭. ఏతపుకడవకు మీఁద నడ్డముగా నుంచి కట్టెడుకొయ్య. (శ. ర.)

౮. ఆయుధవిశేషము.

వ...భారతీదేవిముక్కు చిదిమి గాలి వధ్యంబు చేసి జముని పెడ దండె దగిల్చి యదితియధ రపల్లవంబు చక్కడఁచి...కాశీ. ౭. ౯౫.

దండియ(డె)ము. వి. (సం. దండికా) ౧. వస్త్రములు ఎండవేయుటు మొదలగువానికై అడ్డముగా కట్టెడుకఱ్ఱ,వెం.

వ...ఫులుం గెతింగి...పాండురంగాయతనంబు మధ్యరంగంబుఁ జొచ్చి యచ్చట నిచ్చం దనయిచ్చ నుండుదండియంబుపై వ్రాలక ...పాండు. ౪. ౨౩౭.

గీ. ఉదికినమడుంగుదోవతు లుంచినట్టి,దండె పఱా పాగనము సేయుచుండ మమర. హంస. ౧. ౧౫౧.

౨. గరిడిసాదనములలో నొకటి.

సీ. దండెము ల్దోసినకండెము లలభుజాకాండ ములను సొనకత్తు లమర. శ్రీకా. ౨. ౧౬.

జ: దండెపుఁబీఁటలు.

దండివాఁడు. విశ. (√దండి[1]) బలాఢ్యుఁడు.

సీ. బలువిడి యనఁగను బల్లిదుం డనఁగను దండి వాఁ డన బలాఢ్యుండు చెలఁగు. ఆం. భా. ౩. ౧౧.

దండు[1]=తండు. స. క్రి. (ధనాదికమును) గ్రహించు, సంపాదించు.

మ...కానరే యీజపాకలనాతంద్రు మునీంద్రు నంచుఁ బొగ రెక్కెన్ జెక్కసామ్రాణిదం, టలివన్ దాఁటుచుఁ దస్తనోధనము దండన్ దండ నే తేరఁగన్. చంద్రా. ౩. ౯౮.

(వ్యవ.) వాఁడు ఊర నాలుగుడబ్బులు దండుకొన్నాఁడు.

దండు[2]. వి. (సం. దండః. క. దండు.) ౧. సేన.

సీ...దండు దడ మనంగఁ దనరు సేన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

చ. పొలుపుగఁ జంద్రశేఖరుతపోవన మంగజ చక్రవర్తి దోర్బలమున ముట్టి చూఱకొనఁ బంచినదండొకొ నాఁగ...ను. సం. ౩. ౩౫౦.

౨. దండయాత్ర.

వ...వారలు ప్రియంబునం బనిపూని వెడలి దండు సాటించి తగువారల కెల్ల నెతింగించి పుచ్చిన...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౩౬.

చ. మగువరో వీఁడె లక్ష్మణుఁడు మన్మథమన్మథుఁ డీశుభాంగుఁ డ్వైతగులును లేక యీ యడవి దం డొనరింపఁగ వచ్చినాఁడు... చం. రా. ౫. ౩౪.

౩. సమూహము.

గీ. తాండవం బాడె మిన్నెటితరఁగ దండు. హర. ౭. ౮౦.

గీ. తివిరి జేజేలు మానిసిదిండికాండ్ర,దండులును
గూడి ప్రాలేఖ ద్రచ్చుతటేని. అచ్చ.రా.
బాల. ౧౫౨.

౪. దండము.

వ...శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకుం గమ్మనాట్టి త్రి
భువనమల్లదేవరాజుపెగ్గడ అ(రి)యపె(గ్గడ)
అఖండవర్తిఁ లోహదణ్ణు గణ్టికి నాచంద్రా
ర్కమ్ముగాను సెయి సరియించ్చువారుగా...
దా. శా. ౧౦౫౪. (దండాకారమైనకాఁ
గడా అని భావము.)

వ...శ్రీ భీమేశ్వరమ ... కు నుత్తరాయణసం
క్రాంతినిమిత్తమునం బెట్టిన అఖణ్డవర్తిఁలో
హదణ్ణుదివియలు రెణ్టికి నాచంద్రార్కమ్ముగాను
నిత్యపడి సారపచ్చకప్పూరపు...దా.శా.
౧౦౪౯.

వ...శ్రీభీమేశ్వరదేవరకుంబెట్టిన అఖణ్డవర్తిఁ
లోహరూపారదివియదణ్ణుగణ్టికి బోలు నలు
వురుంబూణ్టగా నాలవునడపున...దా. శా.
౧౧౮౬.

జః దండుకదలు, దండుచేయు, దండుడిగ్గు, దం
డుదివియ, దండునడచు, దండుబాట, దండు
లంజె, దండువచ్చు, దండువిడియు, దండు
వెట్టు, దండువెడలు, దండువోవు, దండెత్తు.

దండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨.
రాజు. ౩. సూర్యుని ప్రక్కనుండువారిలో నొ
కఁడు. (దండుఁడు, పింగళుఁడు, మాఠరుఁ డను
మువ్వురు. సూర్యుఁడు దైత్యులకు వర మీయ
కుండఁగ చూచుటకు రుద్రాగ్నియములు క్రమ
ముగా పయిమూఁడునామములతోవర్తింతురు.)
౪. ఇక్ష్వాకుపుత్త్రుఁ డగుసూర్యవంశపురాజు.

దండుక(గ)దలు=దండుచేయు. అ.క్రి.
(దండు² + కదలు) దాడివెడలు, దండెత్తు.
సీ. గర్వించి సర్వసుపర్వసామ్రాజ్యంబు - గైకొం
డు నని దండుకదలఁ దలఁచి. వరాహ. ౧౧.
౧౨౨.

క. కావున శూరుం డుత్సాహావేశం బైనయపు
డె యహితులమీఁదఁ, వేవేగ దండుగదలం,
గా వలయును...కళా. ౬. ౨౪౯.

దండుగు(గ)=దండువు. వి. (సం. దండః) ౧.
(ధనాదుల) నష్టము.
(వ్యవ) నాకు ఆవ్యవహారములో పదిరూపాయల
దండుగు వచ్చినది.
(వ్యవ) ఇది దండుగ బేరము. దీనిలో లాభము
లేదు.
౨. అధికారి అపరాధివలన అపరాధపరిహారము
నకుగాను పుచ్చుకొనుధనము.
గీ. దండు వన దండు గనఁగను దండమునకుఁ,
బ్రతినిధిగఁ దీయు ద్రవ్యంబు పరఁగు...ఆం.
భా. ౨. ౧౯౦.
క...కొంతక యేనూఱు దండుగుం గొనవల
యుఁ. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౨౯.
క. సొమ్ముదిఁగనలుచు దండుగఁ, దె మ్మనినఁ
సెట్టి యేడఁ దెచ్చు...శుక. ౨. ౨౧౭.
౩. రాజు ధనవంతుని బలాత్కారముచేసి పు
చ్చుకొనెడుధనము.
ద్వి. కలవారిఁ గని దండుగలు వెట్టె నృపుఁడు.
విష్ణు. పూ. ౩. (శ. ర.)

దండుచే(సే)యు=దండుకదలు.అ.క్రి. (√దం
డు²) దండెత్తు.
గీ. ఒక్కొకదినంబు తమయింటియొద్దివారిఁ,దలఁ
చికొన్నప్పు డొదవుసంతాపభరము, పూన
కుండుట యొట్లు భవానిపతియు,వాసిఁ బూని
ధరం దండుచేసె నేని. రా. వి. ౨. ౬౯.

దండుడి(డి)గ్గు(గు)= దండువిడియు. అ. క్రి.
(√దండు²) సేనలు బసచేయు.
చ...ఇల యెల్లను ముంచి రసాతలంబుపై, విడి

యఁగ దండుడిగ్గిన సవిద్యుదురుస్తన యిత్నులో యనఁ. ఆము. ౪. ౧౨౮.

గీ. దండుదిగినాఁడు భండనోద్దండుఁ డగుచు. దశా. ౫. ౧౯.

దండుదివియ. వి.(√దండు²)దీపపుసెమ్మె.(శ.ర.)

దండునడచు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు²) యుద్ధమునకు వెడలు.

ద్వి. కైకొని యింక నిష్వాకువల్లభుఁడు, నాకారిపై దండునడచుచున్నాఁడు. రం. రా. కిష్కిం. ౨౧౯ పా. ౫ పం.

దండుబాట. వి.(√దండు²)ఘంటాపథము.(శ.ర.) ఇట్లే: దండుదారి మొ.

దండులంజె= గుత్తలంజె. వి. (√దండు²) బజాఱి, దండుతోఁ బోవువ్యభిచారిణి.

సీ...తగు బజాఱి యనంగ దండులంజె. ఆం. భా. ౨. ౧౧౩.

దండువ. వి. మత్స్యవిశేషము.

సీ. వెలిమొట్టలను దండువలఁ దలార్లకు నిచ్చెఁ గొడిసెల పరిహాసకులకు నిచ్చె. ద్వా. ౧. ౨౪౦. (దండువుల. ముద్రి. పా.)

దండువచ్చు. అ. క్రి.(√దండు²)జైత్రయాత్రకు వచ్చు.

ఉ. ఇంటికిఁ బొమ్ము క్రమ్మరఁ జెలీ నిలు నిన్నిలు సేర్చి వత్తునో, వెంటనె దండువచ్చెదవొ వేగమె రా మతి యేల యందువో. రా. వి. ౨. ౫౮.

దండువిడియు=దండుడిగ్గు. అ. క్రి. (√దండు²)

౧. సేనలు బసచేయు.

గీ. జిష్ణుతో మాటలాడ ఫౌజీబు ననుతు,రార తిప్పనృపాలబాహాసినిహతు, లైవయలహిందుఖాన సేనాధిపతులు, నిండి సురపత్తనము చెంత దండువిడిసి. కువల. ౧. ౩౩.

గీ. దండువిడిసె బలీంద్రుఁ డకాండదండ. దశా. ౨. ౫౬.

౨. దండువెడలు.

గీ. అవధరింపుము కుంభసంభవమహార్షి,చంద్రుఁడిట్లను శ్రీరామచంద్రుఁ జూచి, జానకీనాథ యిటు లద్దశాననుండు, విత్తవిభువీటిపై దండువిడిసె నపుడు. ఉ. రా. ౩. ౨.

దండువు(వ)=దండుగ.

(అధికారి అపరాధివలన అపరాధమునకుఁ గాను పుచ్చుకొనుధనము.)

క. కావఁ గొనిపోయి యేమఱి, గోవులఁ దాఁ జెఱిచెనేని గొల్లఁడు పతికిన్, గోవులవెల యరువం దగు, భూవరునకుఁ గొంతదండువును బెట్టఁ దగున్. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౧.

సీ...దండువులు దర్శనములు కోలాసఁగొనకూళ్లు గుత్తకీక. గీ. డాఁపవలయు విభుండు భండారమునను. పి. శకుం. ౪. ౧౩౫.

చ.వణిజులు తప్పుచేసినను వారల దండువఁ బెట్టఁబంచి...దశకు. ౬. ౧౦౧.

దండువెట్టు. స. క్రి. (√దండు²) దండించు.

ద్వి. పెద్దనాగయగారి పెడఁగుపర్చితివో, దసగణసింగయ్య దండువెట్టితివో. పండితా. మహిమ. ౩౦౬ పా.

దండువెడలు=దండుకదలు. అ. క్రి.(√దండు²) దాడివెడలు, దండెత్తు.

ఆ. ప్రతిన వలదు పైరిపట్టున నృపతికి, దండు వెడలఁ దీరకుండుఁ దీరుఁ,గాక...ఆము. ౪. ౨౬౩.

గీ...ఆలరువింటు, గొనయ మెక్కించి వలదాఱికినుక మీఱ, విరహిజనములపై దండువెడలె నపుడు. పారి. ౨. ౪౯.

దండు(పో)వోవు=దండుకదలు. అ. క్రి.(√దండు²) దండువెడలు.

సీ. చేఁటఁ గైకొని యాళ్లు చెరిగెద నని పోవు

దండువో ష్మన్న సంతాప మంజు. శుక. ౨. ౨౦౭.

ఉ. పంచశరుండు పాంథజనబంధనబంధురబుద్ధి దండువో, సెంచఁగ...సమీర. ౧. ౧౨౫.

సీ. కొనినబలంబులు కొమరారఁగాఁ గొల్వ భూతేశుపై దండుపోదుగాక. వీర. ౨. ౪౭.

దండెత్తు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు³) దాడివెడలు.

మ...ఉత్కటదర్పోద్ధతవృత్తి నొత్తి నడచెన్ దండెత్తి యుద్దండుఁడై. దశకు. ౧౧. ౧౧౯.

మ. తనలోఁ జొచ్చినశాంకరజ్వరముపై దండెత్తఁ గల్పించె నద్దనుజారాతి ప్రతిజ్వరంబు ...ఉ. హరి. ౬. ౯౭. ఆము. ౧. ౧౧.

దండెపుఁబీఁటలు. వి. బ. (దండెము + పీఁటలు) గడచీల తగుల్చుటకు దండెనడుమ గ్రుచ్చినరంధ్రములు గలరెండుపీఁటలు. (శ. ర.)

దండోత్పలము. సం. వి. అ. న. తెల్లపువ్వుల సహదేవచెట్టు.(దీనిఆకులు టోపీ కట్టి ధరించిన జ్వరము పోవును.)

దండ్యమానుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దండింపఁబడుచున్నవాఁడు.

దండ్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. దండింపశక్య మైనవాఁడు. ౨. దండనార్హుఁడు.

దంతకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పల్లు. ౨. శిఖరము, కొండకొన. ౩. పర్వతమునుండి జాతిపడినపెద్దఱాయి. (వాచ)

దంతకర్షణము. సం. వి. అ. పుం. జంబీరము, నిమ్మచెట్టు.

దంతకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దంతపుఁబనివాఁడు.

దంతకాష్ఠకము. సం. వి. అ. న. తంగేడుచెట్టు. (దీని పుడుకలు దంతధావనమున నుపయోగపడును.)

దంతకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. పలుదోముపుడుక.

దంతకుఁడు. సం. విశే. (అ. తికా. అ.) పండ్లు శుభ్రపఱుచుకొనుటయం దాసక్తి కలవాఁడు.

దంతకూరము. సం. వి. అ. పుం. (దీనియందు వీరులు పండ్లు కొఱుకుదురు.) యుద్ధము, పోరు.

శ్లో. మాద్రీపుత్రస్సహదేవః కలింగాన్ సమాగతానజయద్దంతకూరే. సం. భార. ఉద్యో. ౨౩. ౨౪. (దంతకూరే=సంగ్రామే. నీలకంఠవ్యాఖ్య.)

దంతక్షతము. సం. వి. అ. పుం. పలునొక్కు, పల్లొత్తు, కొఱుకుటవలనిగాయము.

దంతక్షతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=దంతక్షతము.

దంతఘర్షము. సం. వి. అ. పుం. పండ్లు పెటపెట కొఱుకుట.

దంతఘాతము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పలుగాటు, పంటితో కొఱుకుట.

దంతచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- దంతములను కప్పునది- ఓష్ఠము, వాతెఱ, పెదవి.

దంతచ్ఛదోపమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ- అధరమున కుపమాన మైనఫలము గలది- బింబి, దొండచెట్టు. (కల్ప)

దంతజాతుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) జాతదంతుఁడు, పండ్లు వచ్చినవాఁడు. (శిశువు.)

దంతజాహము. సం. వి. అ. న. దంతమూలము, పంటిచిగురు.

దంతధావనము. సం. వి. అ. న. ౧. పలుదోముట. ౨. దంతకాష్ఠము, పలుదోముపుడుక. పుం. వకుళము, పొగడచెట్టు. ౨. ఖదిరము, చండ్రచెట్టు.

దంతన్యాసము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పలునొక్కు.

దంతపత్త్రకము. సం. వి. అ. న. ౧. కర్ణభూషణము, చెవికమ్మ. ౨. కుందము, మొల్ల చెట్టు.

దంతపత్త్రము. సం. వి. అ. న. ఒకవిధ మగుకర్ణభూషణము, చెవికిఁ బెట్టుకొనెడియొకరీతినగ.

దంతపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దంతపత్త్రకము.

దంతపవనము. సం. వి. అ. న. ౧.-పండ్లను శుద్ధిచేయునది- పలుదోముపుడుక. ౨. దంతధావనము, పలుదోముట.

దంతపుప్పుటము. సం. వి. అ. పుం. ఇగుళ్లయందలివ్రణము, పంటికురుపు.

దంతపుష్పము. సం. వి. అ. న. ౧. కుందము, మొల్ల చెట్టు. ౨. చిల్ల, కతకము, ఇందుగు చెట్టు.

దంతఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పిప్పలి చెట్టు.

దంతఫలము. సం. వి. అ. పుం. వెలఁగ. న. చిల్లగింజ, ఇందుగుకాయ.

దంతబీజము. సం. వి. అ. పుం. (పండ్లవంటిగింజలు కలది) దానిమ్మ చెట్టు.

దంతభాగము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుదేహమున ముందటిభాగము. (కల్ప.)

దంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దశనము, పల్లు. ౨. ఏనుఁగుదంతము. ౩. పర్వతనితంబము, కొండనడిమిప్రదేశము ౪. కుంజము, పొదరిల్లు. ౫. ముప్పదిరెండు అనుసంఖ్య.

దంతమూలీయము. సం. వి. అ. పుం. దంత్యాక్షరము. (ౘ, త, థ, ద, ధ, న, ల, స) అనువర్ణములు.

దంతలేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దంతములపై చిత్తరువులు వ్రాయువాఁడు; పండ్లపై పువ్వులు మొదలగునవి చెక్కువాఁడు.

దంతవల్కము. సం. వి. అ. న. పంటియిగురు, పలుపుదురు.

ఇట్లే: దంతమాంసము, దంతమూలము.

దంతవస్త్రము. సం. వి. అ. న. పెదవి. (వై. ని)

దంతవాసస్సు. సం. వి. స్. న. పెదవి.

దంతవేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పంటియిగురు. ౨. ఏనుఁగుదంతములకు వేసినపొన్ను. ౩. పలుఁగురుపు.

దంతశంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. పండ్ల నూడఁదీయుపట్టుకారు.

దంతశఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చాంగేరి, పులిచింత చెట్టు.

దంతశఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పుల్లనిది. వి. అ. పుం. ౧.-దంతములకు బాధ కలిగించునది-పుల్లన. ౨. జంబీరము, నిమ్మ చెట్టు. ౩. కపిత్థము, వెలఁగ చెట్టు. ౪. కర్మరంగము చెట్టు. ౫. నారంగము, నారింజ చెట్టు. ౬. ఆమ్లము, చింత చెట్టు. (కే. ని.)

దంతశర్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దంతరోగభేదము, దంతములయందలిమలమును (పాఁచి) తాయివలె ఘనీభవింపఁజేయురోగము.

దంతశాణము. సం. వి. అ. పుం. దంతచూర్ణభేదము, ఒకవిధ మగుపండ్లపొడి.

దంతహర్షకము. సం. వి. అ. పుం. జంబీరము, నిమ్మ చెట్టు.

దంతహర్షము. సం. వి. అ. పుం. దంతములు పులియుట.

దంతాఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దంతక్షతము, పల్లొత్తు. ౨. దంతముయొక్క దెబ్బ. ౩. నిమ్మ చెట్టు.

దంతాదంతి. సం. అవ్య. ఒండొరులు పండ్లతో కఱచుచు చేయుయుద్ధము, కాట్లాట.

దంతాదము. సం. వి. అ. పుం. దంతములను భక్షించుక్రిములు గలరోగము.

దంతాయుధము. సం. వి. అ. పుం. - దంతము

లాయుధము గాఁ గలది-సూకరము, పంది. (త్రి. ని)

దంతార్బుదము. సం. వి. అ. పుం. న. పండ్లయి గురువాఁపు.

దంతాలయము. సం. వి. అ. న. నోరు, వాయి.

దంతాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. వల్గ, గుఱ్ఱముకళ్లెపుత్రాడు. (వై. ని.) ౨. పలువరుస.

దంతావళము. సం. వి. అ. పుం. - ప్రశస్తదంతములు కలది-ఏనుఁగు.

దంతి. సం. విశే. (న్. నీ. న్) ౧. దంతములు కలది. ౨. పెద్దదంతములు కలది. వి. న్. పుం. ౧. ఏనుఁగు. ౨. శిఖరి, కొండ. ఈ. స్త్రీ. ఉదుంబరపర్ణి, నేపాళము‡.

సీ... ఊడుగ దంతి వెఱ్ఱినిమ్మ. హంస. ౪. ౯.

దంతిజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నేపాళము‡.

దంతిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దంతి‡.

దంతిమూలిక. సం=దంతిజ.

దంతియ[1] (తె). వి. (సం. తండకః) ౧. ఇండ్లకు వేయుకమ్మి? మిద్దెటెంటికి అడ్డముగా వేసెడు పట్టె-శ. ర.

మ. ధళధళానీలపుఱాలదూలములఁ పై దార్కొన్న సన్నంచదం, తెలఁ దాపించినకెంపుటిట్టికలసందిం బొంది రా వజ్రగా, రెలఁ జెన్నొనోకగట్టిచప్పరములో కేరాచరాతిన్నె పైశ. దశా. ౪. ౪౯.

౨. స్తంభమువీఁదిపీఁట.

సీ. పటికంపుగుందుఁగంబముతళ్ తళ్రుచుల్ దరిఁ జేర్చుదంతంపుదంతెలు... రా. వి. ౫. ౭౫.

౩. కృషిసాధనవిశేషము, నేల చదునుచేసెడి అచ్చుకట్టు. (శ. ర.)

సీ. గుంటక నాఁగను గొఱ్ఱు నా దంతె నాఁ బాపట మనఁగను బరఁగును గృషి, సాధన భేదము... ఆం. భా. ౨. ౨౩౩. (ప్రాంత ప్రతిపా.)

దంతియ[2] (తె). వి. (సం. దంతీ) నేపాళము‡.

గీ... దంతె యనఁగ దంతి, మనును... ఆం. భా. ౨. ౬౮.

దంతీబీజము. సం. వి. అ. న. నేపాళపుగింజ.

దంతురచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. మాదీఫలము, బీజపూరము‡.

దంతురము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. మిట్టపండ్లు కలది. (వై. ని.) ౨. విషమము, నిమ్నోన్నతము, మిట్టపల్లమైనది. (మే. ని.)

దంతురితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) దంతురముగాఁ జేయఁబడినది, నిమ్నోన్నతముగాఁ జేయఁబడినది.

దంతూలము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పండ్లు కలది; ప్రశస్తదంతములు కలది.

దంతోలూఖలి. సం. వి. న్. పుం. - దంతములే ఉలూఖలము(ఱోలు)గాఁ గలవాఁడు-దంతములచేత వడ్లు మొదలగువాని పైపొట్టు తీసి తినెడు నియమము గలవానప్రస్థుఁడు. (విల్యమ్సు)

దంతోలూఖలికుఁడు. సం. వి. అ. పుం = దంతోలూఖలి. (విల్యమ్సు)

దంత్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. దంతమునందు పుట్టినది. (వర్ణాది.) ౨. దంతములకు హితమైనది. (దంతచూర్ణాది.)

దందడి. వి. (క. దందలె). ౧. సంకులరణము, ద్రొమ్మి.

సీ. అలరు దందడి ద్రొమ్మి యన సంకులరణాఖ్య ...ఆం. భా. ౨. ౨౨౨.

౨. సాంద్రత; ఆధిక్యము.

క. చని మదనాగ్నిజ్వాలలు, దనుకఁగ నిట్టూర్పుగాడ్పుదందడి నిగుడఁగ. భార. విరా. ౨. ౬౦.

చ... నేత్రములం బ్రమోదబాష్పములదండడి గ్రంచుకొనంగ నందఱుక్. మార్క. ౭. ౧౬౧.

౩. సమర్దము, రాయిడి.

చ. గిరిసుహారస్థితంబు లగుకేసరులుక్ వడిఁ జేర్చునప్పరో, ధరపటుగర్జలం దలఁకి దండడి నున్నవి యున్నచోన య, చ్చెరువుగ గుండియ ల్వగిలి చేష్టిత మేమియు లేక యుండె...హరి. పూ. ౨. ౧౨౦.

విణ. అధికము; సాంద్రము, తఱచైనది.

సీ. కడఁగి ధర్మముతోడ నడచుచు నే మిట్లు దండడిదుఃఖంబుఁ బొందుటయును, నేపున నెప్పుడు పాపంబు సేయుచు ధృతరాష్ట్రిజులు సుఖోన్నతు లగుటయు. భార. అర. ౪. ౧౬౯.

క్రి. విణ. ద్రు. అధికముగా.

క. శిరము లలాటంబును గం, ధరమును బాహువులు నురము దండడి వ్రయ్యక్...దృఢదీప్తశాతభల్లము లేసెక్. భార. విరా. ౫. ౧౦౭.

క. పంది వడిఁ బాఱు దెంచెఁ బు, రందరనందనని శాకరధరులనడుమక్, దండడి గొరిజలతాఁకునఁ, గందుకములువోలె శిలలు గఱుపారంగక్. హర. ౨. ౪౫.

జః దండడించు, దండడిపడు, దండడివెట్టు.

దండడించు. అ. క్రి. (√దండడి) అధికమగు; సాంద్రమగు.

సీ. తలఁపులసందడి దండడించినతాల్లికదలు శిరః కంపగతుల బెరయ. భార. ఆర. ౨. ౨౭.

గీ. దండడించుమనోరథోద్ధతవిహారసరణిఁ జంపకమాలినీతరుణిఁ గూడి, మానినులు గోసి రవ్వనమంజరులను. జై. భా. ౭. ౨౩.

దండడిపడు. అ. క్రి. (√దండడి) సాంద్రమగు; రాయిడిపడు, కలఁతనొందు.

క. నందనవని నిన్నక్ సం, క్రందనుఁ గనుఁగొంటి నతనిఁ గనినంతనె నా, డెందము గభీలుమని యెక్, దండడిపడువానిదీనదశ యే మందుక్. అహ. ౩. ౭.

దండడివెట్టు. స. క్రి. (√దండడి). సమర్దము కలిగించు.

ఉ. ముందర రాజుఁ బుచ్చి బలముల్ గలయం బడి గోవ్రజంబులక్, దండడివెట్టుచుండఁ బిఱుఁదక్ నడపింపఁగఁ బంచి...భార. విరా. ౪. ౧౨౪.

దండన(ము). వి. మాయ; జాలము. (శ. ర. చి. ని.)

జః దండనకత్తె, దండనకాఁడు, దండనసేయు.

దండనకత్తె(త్తియ) విణ. (√దండన) మాయ చేయునది (శ. ర)

దండనకాఁడు. విణ. (√దండన) మాయకాఁడు. (శ. ర)

దండనసేయు. అ. క్రి. (√దండన) మాయ చేయు, మోసగించు.

క...కొందఱకుం గూరలొసఁగి కొందఱ కిడక్, దండనసేయుచు గెంటుచుఁ, గొందఱఁ బట్టుచును వెళ్లఁగొట్టుచుఁ గడఁకక్. చంద్ర. వి. ౧. ౬౦.

దందశూకము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము.

దందశూకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాక్షసుఁడు.

శ్లో. ఇషుమతి రఘుసింహే దందశూకాన్ జిఘాంసౌ. భట్టి. ౧. ౨౬.

దందహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిగుల కాల్పఁబడుచున్నది.

దంధనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) శాశ్వతము కానిది.

గీ. స్వప్నలబ్ధపదార్థంబుచందమునను తలఁచి

చూడంగ వట్టిదంధనము ధనము. కవిరా. ౧. ౧౩౩.

దంధమాలు. వి. బ. పిరంగులవారు.

చ. బలముల నెచ్చరింపుచుఁ దుపాకులమూఁక
లు దంధమాలు నిట్టలముగ మోరిజా ల్బుసజు
డాయఁ గిలార్పుచు...రంగా. ౩. ౭౭.

వి. మల్లవిద్యావిశేషము, చోరవనేర్పులలోనొక
టి. మల్లుపు. ౩. ౬౯.

దంపకఱ్ఱు. వి. (దమ్ము + కఱ్ఱు) దంపనాఁగలి. (శ. ర)

దంపతులు. సం. వి. ఇ. పుం. ద్వి. జాయాపతులు, ఆలుమగలు.

దంపనాఁగలి. (దమ్ము + నాఁగలి) దమ్ముచేయుట కుపయోగించు నాఁగలి. (శ. ర)

దంపు=దంచు. స. క్రి. (√దంగు) నలఁగఁగొట్టు.

వ...సైంధవంబులదంపియు...భాగ. ౬. ౩౭౦.

గీ. వంపుగుడిసెల సామగ్రి దంపుఱోళ్లు, కుఱు
చరోఁకండ్లు చిన్నిదాఁగరలు మొదలు, గాఁ
గలుగువస్తుజాతంబు గార్దభములు, మోచి తే
వెంట సూకరములు చనంగ. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

వి. దంచుట, దంపుడు, నలఁగఁగొట్టుట. (శ.ర.)
(వ్యవ) వారు దంపునకు రారు.

దంపుటిల్లు. వి. (దంపు + ఇల్లు) దంచునట్టియిల్లు. (శ. ర.)

దంపుడు= దంపు. (శ. ర).

దంభకుఁడు. సం. విణ. (అ. భికా. అ) ప్రతారకుఁడు, మోసగాఁడు.

దంభనము. సం. వి. అ. న. మోసము; బడాయి.

దంభము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కపటము, మోసము. ౨. డంబము, బడాయి. ౩. పాపము. (మే. ని)

దంభోళి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -హింసించునది- ఇంద్రునివజ్రాయుధము. ౨. వజ్రమణి, మగఱాయి.

దంశకము. సం. విణ. (అ. శికా. అ) కొఱుకునది, కఱచునది. వి. అ. పుం. ఒకజాతిఈఁగ.

దంశనము. సం. వి. అ. న. ౧. కాటు. ౨. కవచము. పుం. పల్లు.

దంశనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కఱవఁదగినది, కొఱుకఁదగినది.

దంశభీరువు. సం. వి. ఉ. పుం. దున్న, ఎనుపోతు.

దంశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కొఱుకునది, కఱచునది. వి. అ. పుం. ౧. కఱచుట, కొఱుకుట. ౨. ఈఁగ. ౩. రత్నదోషములలో నొకటి. ౪. దంతము, పల్లు. ౫. కవచము. ౬. అవయవసంధి, మర్మస్థానము. ౭. ఒకజాతిదోమ. (హేమ. ని, కే. ని.)

దంశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చిన్నఅడవియీఁగ.

దంశిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పటుకాఱు. (శ. ర.)

దంశితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. జాతదంశుఁడు, కాటుపడ్డవాఁడు. ౨. వర్మితుఁడు, కవచము తొడిగినవాఁడు.

దంశేరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱచునది, కాటు వైచునది. ౨. పీడ కలిగించునది, బాధకము.

దంశ్యము. సం=దంశనీయము.

దంష్టృ. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ) కఱచునది.

దంష్టవ్యము. సం=దంశనీయము.

దంష్ట్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోఱ, పల్లు.

దంష్ట్రాయుధము. సం=దంతాయుధము.

దంష్ట్రాలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దంష్ట్రి, కోఱలు కలది. ౨. పెద్దకోఱలు గలది.

దంష్ట్రాస్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కోఱలు అస్త్రముగా కలది. వి. అ. పుం. అడవిపంది.

దంష్ట్రి. సం. విణ. (న్. జీ. న్) కోఱలు గలది. (మృగాది) వి. న్. పుం. ౧. అడవిపంది. ౨. పాము. ౩. దుమ్ములగొండి. (విల్యమ్సు.)

దంష్ట్రికము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) కోఱలుకలది.

దకము. సం. వి. అ. న. ఉదకము, నీరు.

శ్లో... 'భువన మమృతం జీవనీయం దకం చ' హలా.ని.

శ్లో... కమలం నీరం నారా స్త్రియా మిరా, కం దకం జలమ్... త్రి. ని.

దకోదరము. సం. వి. అ. పుం. జలోదరరోగము.

దక్కఁగొను. స. క్రి. (దక్కన్ + కొను) దక్కించుకొను, వశముచేసికొను.

గీ. ఘోరతపముల వారు దక్కఁగొన్నవారు, కరటిదైతేయకుంభముక్తాలలామ, వారిభుజమధ్యములవా రుదారయశులు, ప్రమథవీరులు గొలిచి రాబాహులేయు.పాండు.౧.౧౬౫.

క. ఈలాగు వానితో నవ్వుటాలకుఁ బన్నిద మిడి సొగటా లాడఁగ నోటా లగు నీ కరేందుని,టాలా యని దక్కఁగొనుఁ గటా లలితాంగిన్. ప్రబంధ. ౬౩౬.

దక్కించు. స. క్రి. (√దక్కు) దక్కఁజేయు; నిలుపు, నిలఁబెట్టు.

(వ్యవ) సాకు మాట దక్కింపుము.(సామర్యాద నిలుపు మనుట.)

సీ... సభలో నులూకునిఁ బంచి యాడించిన పరుసములును, గక్కించి బీరంబు దక్కించుకొన నీక తెగఁజూడఁ గాంచితి... భార. భీష్మ. ౨. ౩౯౩.

దక్షిణదిక్కు. వి. (దక్షిణము + దిక్కు) దక్షిణ దిక్కు.

గీ. అక్కజంబుగ దక్షిణదిక్కునందు, దివిజులను నెల్లఁ దుల యయి తివిరి నిలిచె. భా. రా. అర. ౧. ౩౬.

దక్షిణపురాయఁడు. వి. (√దక్షిణము) దక్షిణదిగధిపతి, యముఁడు.

సీ... అడవి ద్రిమ్మరి గీ.రులు గడిందిగ ద్రిమ్మరులను జుట్టు,ముట్టి పలుచందములఁ బడఁగొట్టి దక్షిణపురాయనివీడునఁ గంపివైవ. అచ్చ. రా. యు. ౨౫౦.

ఇట్లే: దక్షిణపుఱేఁడు, మొ.

గీ. దక్షిణపుఱేఁ డన యమాఖ్య దనరు సభవ. ఆం. భా. ౧. ౫౦.

దక్షిణము. వి. (సం. దక్షిణా. క. దక్షిణవు.) దక్షిణపుదిక్కు. (దీనికి వృత్తియం దొకానొక చో నంత్యవర్ణలోపము. చూ. దక్షిణ దిక్కు.)

సీ. తనరు దక్షిణసంజ్ఞ దక్షిణం బన వలకడ యన... ఆం. భా. ౧. ౩౧.

జ: దక్షిణదిక్కు, దక్షిణపురాయఁడు.

దక్కు=దక్కు. అ. క్రి. ౧. లభించు, చేకూరు; లొంగు, వశమగు.

క. భుజబలదుర్జయుఁ డింద్రుం, డజయ్యుఁ డవు నీవు నీకు నతనికి మీలో, విజయము దక్కుదు మీ కేచి జగంబులు నొవ్వ రణము సేయఁగ నేలా. భార. ఉద్యో. ౧. ౧౩౩.

ఉ... ఉదతి నేయుచుఁ బెక్కువిండు లుద్దండత నుగ్గు సేసి భుజదర్పధురంధరుఁ డీతఁ డింత దక్కం డని యర్ధచంద్రవిశిఖప్రహతిం దల డొల్ల సేసినన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౯౧.

ఉ. ప త్తిరిఁ బూజ సేసి నుతిపాత్రములన్ భవ ణించువారికిన్, దొత్తులువోలె దక్కుదురు తొప్పలుదొరలు ముక్తిభామినుల్. కాశీ. ౨. ౪౯.

౨. అనుభవయోగ్యమగు.

చ... నాథ నాకు ని, న్ననుచితభంగి నిష్ఠురము
లాడినపాపము దక్కెఁ జూచితే. భా. రా.
అయో. ౨౨౬.

౩. నిలుచు.

రగడ. మానగంధి వెదకు తావిఁ జొక్కెఁ జొ
క్కు మైనదిక్కు, మానవతి గయాళిపొత్తు
మాను మానుషంబె దక్కు. వరాహ. ౩.౮౨.

(వ్యవ) నేను చెప్పినట్లు వినని చో నీ కింక మాట
దక్కదు. (మాటదక్కదు=మర్యాద నిలువదు.)

వి. (=దక్కోలు) వశము.

చ...దివిజాగ్రణి దీని నిచ్చె దక్కగ నిజ
కాంత కామునకోపమిడియాజ్ఞ భయంబు
నొందుఁ దేఁటిగములు దీనిచెంగట నటింపఁ
గ నిందులతావి గ్రోలఁగన్. పారి. ౪. ౫౬.

జః దక్కఁగొను, దక్కించు, దక్కోను, ద
క్కోలు, దక్కోలుకొను, దక్కోలుచేయు,
దక్కోలుపడు.

దక్కోను=దక్కొను. అ. క్రి. (దక్కు+కొను)
స్వతంత్రుఁడగు.

చ...నరుఁడు దక్కొన నేర్చునె తన్ను ము
చ్చిలక. భార. ఆది. ౪. ౭౬.

దక్కోలు=(దక్కు-?). వి. (√దక్కొను)వశము.

సీ. ధననాథునిధులను దక్కోలు గాఁ జేసి శూ
లిఁ గాఁడవులపాలు చేసి. భా. రా. యు.
౧౩౯౧. (విణ. స్వాధీనము. అని. శ. ర.)

దక్కోలుకొను. స. క్రి. (దక్కోలు+కొను)
లభింపఁజేసికొను, దక్కించుకొను, పొందు.

గీ. పచ్చకపురంబువంటిసుపర్వభోగి;నీలలామం
బుచనువు దక్కోలుగొనిరొ, బంతమున
నొన్నపాలుఁడు...కవిరా. ౫. ౨౬౭.

దక్కోలుచేయు. స. క్రి. (√దక్కోలు) వశ
ముచేయు, అప్పగించు.

సీ. అపరంజిపసిఁడిచాయలనీదు మైమెఱుంగులకుఁ
గన్నవలు దక్కోలుచేసి. కవిరా. ౩. ౮౪.

దక్కోలుపడు. అ. క్రి. (√దక్కోలు), వశమగు.
(శ. ర.)

దక్షు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూమి. (వై. ని.)

దక్షజాపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧.-అశ్విన్యాది
తారలవిభుఁడు-చంద్రుఁడు. ౨.- సతీపతి-శివుఁ
డు. ౩. -అదిత్యాదులభర్త-కశ్యపుఁడు.

దక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నంది, శివునిఎద్దు.
౨. కోడి.

దక్షసావర్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. తొమ్మిదవమనువు.

దక్షాధ్వరధ్వంసి. సం. వి. న్. పుం. శివుఁడు.

దక్షాయ్యము. సం. వి. అ. పుం. గృధ్రము, గద్ద.

దక్షిణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యజ్ఞాదులలో
ఋత్విజులులోనగువారి కిచ్చెడుధనము. ౨.
దక్షిణదిక్కు. ౩. యజ్ఞాభిమానిదేవత. (ప్రజా
పతికూఁతురు) ౪. గుర్వాదుల కిచ్చుధనము.

దక్షిణదిక్పతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. యముఁడు.
౨. అంగారకుఁడు.

దక్షిణపశ్చిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నైరృతవిది
క్కు, దక్షిణదిక్కునకును పశ్చిమదిక్కునకును
నడిమిమూల.

దక్షిణపార్శ్వభృంగి. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ...గజదండభృంగి దండవామపార్శ్వభృంగి
దక్షిణపార్శ్వభృంగి పటలము...మల్లుపు.
౩. ౬౯.

దక్షిణపూర్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దక్షిణపూర్వ
దిక్కులనడిమిమూల, ఆగ్నేయవిదిక్కు.

దక్షిణప్రాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=దక్షిణపూర్వ.

దక్షిణమథుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాండ్యమండ
లములో నున్నయొకప్రాచీనపట్టణము.

గీ. తనరు దక్షిణమధుర సాంద్రద్రుమధుర. ఆము. ౨. ౩.

దక్షిణమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧.దక్షిణాచారము. ౨. పితృయాణమార్గము, పితృదేవతలు పోవుమార్గము. ౩. దక్షిణదిక్కునకుఁ బోవు త్రోవ.

దక్షిణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వలపలిది, కుడి;కుడిప్రక్కనున్నది. ౨.దక్షిణపుదిక్కుది.

దక్షిణస్థుఁడు. సం.వి. అ. పుం. సారథి, తేరు నడపువాఁడు.

దక్షిణాగ్ని. సం. వి. ఇ. పుం. దక్షిణాగ్నిగార్హపత్యాహవనీయము లనుమూఁడుశ్రౌతాగ్నులలో మొదటిది.

దక్షిణాచలము. సం. వి. అ. పుం. మలయపర్వతము, గంధపుఁగొండ.

దక్షిణాచారము. సం. వి. అ. పుం. వేదవిరుద్ధముకాని శాస్త్రులయాచారము. (వ్యతి. వామాచారము.)

దక్షిణాపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వింధ్యపర్వతము మొదలు సేతువువఱకును గలదేశము, దక్షిణదేశము. ౨. దక్షిణదిక్కునందలిమార్గము

శ్లో. భోజరాజేన భోక్తవ్య స్సగౌడో దక్షిణాపథః. భోజచరిత్రము.

వ. అస్తి దక్షిణాపథే పద్మపురంనామ నగరమ్. మాలతీ. ౧. అం.

దక్షిణాపర. సం=దక్షిణపశ్చిమ.

దక్షిణాభిముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ, ఈ. అ) దక్షిణపువైపునకు తిరిగినవాఁడు.

దక్షిణామూర్తి. సం. వి. ఇ. పుం. ఋషులకు జ్ఞానోపదేశము చేయుట కవతరించినశివమూర్తి.

దక్షిణాయనము. సం. వి. అ. న. ౧. సూర్యుఁడు దక్షిణపువైపుగాఁ బోవుట. ౨. సూర్యుఁడు దక్షిణదిక్కునకుఁ బోవుఆఱుమాసములకాలము (వ్యతి. ఉత్తరాయణము.)

దక్షిణావర్తకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వృశ్చికాళి.

దక్షిణావర్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కుడివైపుగాఁ దిరిగినవంక గలది. (శంఖము). ౨. దక్షిణదిక్కున నుండునది.

దక్షిణావహము. సం. వి. అ. పుం.-దక్షిణపువైపునుండి వీచునది-దక్షిణపుగాలి.

దక్షిణీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) దక్షిణకు అర్హుఁడు, దక్షిణ ఈయఁ దగినవాఁడు. (ఋత్విజుఁడు.)

దక్షిణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సమర్థుఁడు, నేర్పు గలవాఁడు. ౨. ఋజువైనవాఁడు, నిష్కపటుఁడు, చక్కనిమనస్సు కలవాఁడు; ఉదారుఁడు. ౩. పరులమనస్సునుబట్టి నడచుకొనువాఁడు, దాక్షిణ్యము గలవాఁడు. వి. అ.పుం. అనేకనాయికలయెడల సమముగాఁ బ్రవర్తించు నాయకుఁడు.

దక్షిణేతరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కుడిదికానిది, ఎడమది.

దక్షిణేర్మము. సం. వి. న్. పుం. కుడివైపున వేఁటకానిదెబ్బవలన గాయము పడినమృగము.

దక్షిణోత్తరవృత్తము. సం. వి. అ. న. (భూగోళ) దక్షిణపుదిక్కునుండి ఉత్తరపుదిక్కుగా వ్యాపించు రేఖ.

దక్షిణ్యుఁడు. సం=దక్షిణీయుఁడు.

దక్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. సమర్థుఁడు, నేర్పరి. ౨. అభిజ్ఞుఁడు, తెలిసినవాఁడు. ౩. సోమరికానివాఁడు, చుఱుకైనవాఁడు. వి. అ.పుం.౧. ప్రజాపతులలో నొకఁడు. (ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడు. చంద్రుని భార్యలగు అశ్విన్యాదులకును కశ్యపునిభార్యలుపదుమువ్వు

రకును, శివుని భార్యయగు సతీదేవికిని తండ్రి) ౨. వహ్ని. (విల్యమ్సు.)

దగ. వి. (సం. దాహః. ప్రా. దాహో. క. దగె)

౧. దప్పి, పిపాస.

చ...అగ్గురభుజు లందఱుం గదిసి కో యని యార్చుచు దాని కొమ్మయిం, దరలఁగఁ దీయ లేక దగ దట్టముగా మదిఁ దొట్టుగిల్ల నొం,డొరుఁ గడవంగ వేచని పయోరుహ నాభుని కంతఁ జెప్పినన్. భాగ. ౧౦ ఉ. ౪౫౫.

గీ. హరులు దగ దొట్టి మెలఁగలే వనిన వాజి, తృష్ణ వారించె నిపు డీయతిప్రతాపుఁ, డద్భుతంబున నవని శాతాస్త్రనిహతి, గ్రొచ్చి కీలాలములు వెలిగొన వెలార్చి. రాఘవ. ౪. ౧౭౩.

సీ...దగ డప్పి నీర్వట్టు దప్పి దూప. గీ. యవఁ జనుఁ బిపాస... ఆం. భా. ౨. ౨౮౦. అభి. సం. మాన. ౩౪.

౨. తాపము, బాధ.

క. దగ దొట్టి శౌరిమనుమఁడు, జగతిం బడి మిగులఁ బరవశత నొంద దిశల్, నగులఁగ జార్చి సుచిత్రుం, డగలిచెఁ బ్రద్యుమ్నవక్ష మైదస్త్రములన్. జై. భా. ౭. ౧౮౯.

గీ...ప్రయాస్యమునఁ గరంబులు ముకుళించుకొని మొగంబు, లెత్తి దగ దొట్టికొని వారలిట్టు లనిరి. ఉ. రా. ౫. ౧౧౩.

సీ. కార్చిచ్చుతోఁ జెల్మిఁ గన నేర్చుదగ నేర్చు మలయానిలము వేఁడి నిలువరాదు. ఇందు. ౩. ౧౨.

౩. ఆయాసము, అలసట.

చ. అలమి త్రిలోకముల్ గెలుచునత్తఱిఁ దేరు వహించుతోడిచిల్కలు దగ దొట్టి ముందరికి లాగక యుండిన...పాండు. ౪. ౨౨౪.

క. ఇవి బిసరుహబాంధవసైంధవసంఘం బెంత దవ్వు దగ లే కరుగున్. మనుచ. ౧. ౭౮.

మ...భీతి పీడనిశిఘ్రంబున దూర మేఁగ దగ దొట్టున్ వ్యాఘ్రమాదండ నున్నని గండ్రోపల మెక్కి...శుక. ౨. ౨౫౯.

జః దగలుకొట్టు.

దగదగ. వి. (క. దగ్గె.) మెఱయుట, మండుట లోనగువానియం దగు ననుకరణము.

చ. జగదుపకారి యుష్ణవగచంద్రుఁ డటంచుఁ దలంచి భానుఁడున్, దగదగ మండుచుండు కిరణంబుల వేఁడిమిఁ జూపఁడయ్యె...ఉ. రా. ౫. ౨౦౨.

క. బిసరుహరజమునఁ బైకం, దుసిమిన దగదగ వెలుంగునుడురాజు క్రియన్, బిసరుహపాణి ముఖాంబుజ, మసమాయుధసాధకుంభ మై జృంభించున్. పాండు. ౩. ౧౯౮.

జః దగదగమను, దగదగలాడు.

దగదగమను=దగదగలాడు. అ. క్రి. (√దగదగ) దగదగ యని ప్రకాశించు, మెఱయు.

చ. దగదగమంచుఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుతండము కైవడి గంటు లాఱునుం, బగుల మనంబు చించుకొని మానిని విద్య యనంగఁ బుట్టి...ప్రబోధ. ౫. ౧౦౮.

క. తెగి యపుడ నిగిడి మగుడన్, జిగిరించిన పగటి పేరిచెట్టును బోలెన్, దగదగమని యొడికెంపునఁ, దగి సంజ దనర్చి మిగులఁ దార్కొను తెలివిన్. యయా. ౨. ౧౦౮.

దగదగలాడు=దగదగమను. (√దగదగ)

దగర=డగర. వి. (దే) పిశాచము. (శ. ర.)

విశ. (పశుపక్ష్యాదులలో) మగది, గండు.

సీ. చిగురాకులే కత్తులగునేని నింతకు దగర కోయిలనోరు దెగక యున్నె. రాజ. చ. ౩. ౧౧౧.

సీ. దగరతేఁటులకప్పుపగఱసీటులఁ గప్పువలుఁ
దవెన్నెలకొప్పు వదలె నేల. చంద్ర. ౪. ౫౮.

వ...సరోజలక్ష్మి ధరించినవజ్రమణిమయభూ
షణంబులతళుకులవిధంబున నెగుడుదగర
మీలం గనుంగొని...వరాహ. ౩. ౯౭.

కోయిలదగర=గండుకోయిల.

సీ. మేను గా దిది మధుశ్రీ నూనఁ గోయిలదగ
ర గాననిమ్రానిచిగురు గాని. కృ. శకుం ౩. ౧౨౨.

దగరము=డగరము. వి.కీడు. (శ. ర.)

దగరు వి. యుద్ధసాధనవిశేషము.

వ...దగరు మొదలుగాఁ గలసాధనంబులచేఁ
జీకాకుపఱచియు...ఉ.హరి.౩. ౩౬.

దగలుకొట్టు. అ. క్రి. (దగలు+కొట్టు) దప్పి
కలుగు.

ఉ. పట్టెపుజుట్టు నిక్కు-మెడ బాగుగఁ జిర్విన
యారెపొంకముల్, కట్టులబల్మి నెమ్మిఁ బుర
ణించినయాఁ కలజోకలుల్ దగల్, కొట్టక
యుండ మేపుపలుకోయపుమందులు గ్లు
పుంజుఁ జే, పట్టి...కువల. ౪.౨౦౪.

దగలుబాజి. వి. (హిం. దగల్ బాజ్) మోస
గాఁడు, మాయావి, దొంగ.

సీ...విసపాలవిత్తు చిర్విసము దగలుబాజి హ
రాంకోరు...హంస. ౫. ౧౧౩.

దగా. వి. (హిం. దగా.) మోసము. చూ. దగా
కోరు.

(వ్యవ)ఈ వ్యవహారములో వాఁడు మమ్ము దగా
చేసినాఁడు.

జః దగాకోరు.

దగాకోరు. వి. (√దగా. హిం. దగా ఖోర్.)
దగా చేయువాఁడు, మోసగాఁడు.

సీ. దరిబేవి చెడుగొట్టు బెరికి దగాకోరు విస
పాలవిత్తు చిర్విసము...హంస. ౫. ౧౧౩.

దగ్గఱ=దగ్గఱ. వి. (√దగ్గఱు) సమీపము.

గీ. దండ చేరువ చెంగట యండ సరసఁ బ్రాపు
చక్కి కుఱంగలి పజ్జ చెంత, కెలను డా
పంజ దగ్గఱ క్రేవ పొంత, యంచ యొద్ద
నా నికటాఖ్య యగు మహేశ. ఆం. భా. ౩. ౨౧.

దగ్గఱదీయు=౧. వేశ్యాదులను భోగార్థ ముంచు
కొను.

(వ్యవ.) వాఁ డొకవేశ్యను దగ్గఱఁదీసినాఁడు.

౨. బిడ్డలు లేనివారు ఒరుల పిల్లలను పెంచు
కొను.

(వ్యవ.) వాఁడు పిల్లలు లేక అన్నకొడుకును దగ్గ
ఱఁ దీసినాఁడు.

దగ్గఱించు=దగ్గఱించు. అ. క్రి. (√దగ్గఱు)ఇంచు
స్వార్థమున)
(సమీపించు.)

గీ. తడవు సేసె ముహూర్తంబు దగ్గఱించె, నే
మొకో యన్న రాఁ డని యెదురుచూడఁ, దన
దు గారాబుఁ జెలియలిమన సెఱింగి, మాటలో
పల వచ్చె సమ్మోదపుంజు. విజ. వి. ౩. ౯౬.

దగ్గఱిల్లు(లు)= దగ్గఱిల్లు అ. క్రి. స. క్రి.
(√దగ్గఱు)
(సమీపించు.)

గీ. సర్వసంగంబు మిక్కిలి సంతఁ బెట్టి, తపసి
యై యున్నతనుఁ జంప దగ్గఱిల్లునీదురాచా
రవర్తనుఁ డెల్లవారి, హతులఁ గావించె విధి
యెంతయధికుఁడొక్కొ. శేష. ౪.౪౨.

దగ్గఱు=దగ్గఱు. స.క్రి. అ. క్రి.
(సమీపించు.)

గీ. దగ్గఱె ముహూర్తవేళ యోదశరథేంద్ర,
యేల యాలస్యము...రామా. ౪. ౧౧౪.

జః దగ్గఱు, దగ్గఱించు, దగ్గఱిల్లు.

దగ్గు=దగ్గు. అ. క్రి. కాసముచేయు. (శే. ర.)

(వ్యవ) వాఁడు రాత్రియంతయు దగ్గుచునే యున్నాఁడు.

వి. కాసము.

ఆ. వగరు పుట్టె నంతఁ బిగలె దంతంబులు, నుక్కిసయును దగ్గుఁ బిక్కటిల్లె. భాగ. ౬. ౬౧.

సీ. పొడిదగ్గు కఫంబుఁ బొరిపుచ్చకయమున్న ...కాశీ. ౩. ౭౪.

గీ...కాసంబు పేరు దనరు్చుచుండు, నుబ్బస మనంగ దగ్గన నుక్కిస యన. ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

జః దగ్గుత్తిక.

దగ్గుత్తిక=డగ్గుత్తిక. వి. (దగ్గు+ఉత్తిక) గద్గద స్వరము.

క. డగ్గుతి పెనఁగొనుదురితపుఁ, బగ్గంబులఁ ద్రెంచివైచి ప్రమదాశ్రుతతుల్, దృగ్గోళంబులఁ దొరఁగఁగ, దగ్గుత్తికతోడఁ దనదుదయితయుఁ దానుజ్. కాళ. ౧. ౧౧౧.

దగ్ధ. సం. విణ. (ఋ. గీ్ధ. ఋ.) కాల్చువాఁడు.

వి. ఆ. స్త్రీ. సూర్యాధిష్ఠిత మగుదిక్కు, సూర్యుఁ డున్నదిక్కు.

దగ్ధకాకము. సం. వి. అ. పుం. ద్రోణకాకము, మాలకాకి.

దగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కాల్పఁబడినది. ౨. భస్మీకృతము, బూడిదచేయఁబడినది. ౩. (జ్యోతి) అశుభమైనది. (దగ్ధయోగము, దగ్ధతిథి, మొ.) ౪. తుచ్ఛము; పాడైనది, పనికిమాలినది.

శ్లో. అస్య దగ్ధోదరస్యార్థే కఃకుర్యాత్పాతకం మహత్. హితో. ౧. ౬౭.

వి. అ. న. కాల్చుట.

దగ్ధరుహాము. సం. వి. అ. పుం. తిలకము, బొట్టుగుకీ.

దగ్ధవ్యము. సం=దాహ్యము.

దగ్ధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మాఁడినయన్నము; మాఁడు.

దఘ్నము. సం. ప్ర. (ప్రమాణార్థమున వచ్చు తద్ధిత ప్రత్యయము. ఈ ప్రత్యయ మంతమందుఁ గలది విశేషణ మగును. స్త్రీలింగమున ఈకారాంత మగును.) బంటి.

ఉదా:—జానుదఘ్నము=మోఁకాలిబంటి (నదము, మొ.)—జానుదఘ్ని. (నది. మొ.)

చూ. ఊరుదఘ్నము, కంఠదఘ్నము. మొ.

దచ్చెవు(చ్చో)క=దచ్చి. స. (దంటు² + చవుక-సం. ద్విచతుష్కం) ఇరునాలుగు, ఎనిమిది.

మ...చారుద్యూతగేహంబు త్రొక్కఁగ నీ వొక్కటిఁ జూపఁ దోడ్కొని బనం దచ్చొక చావంచ యి, త్రిగ బారా దుగ యంచుఁ జిల్కరొద లుద్దీపింపఁ దౌదవ్వులజ్. కళా. ౩. ౧౩౧.

క. అత్తిపంచ తిగ దుగ యు, సత్తా దచ్చొక పంచ చావం చీరె, ది త్తిక యిద్దుగ బద్రలు, చిత్తంబునఁ దలఁచినట్లు చేతికిఁ దెచ్చుజ్. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౧.

దచ్చి=దచ్చెవుక. స. (దంటు² + చౌక) ఎనిమిది.

సీ. వడి దచ్చియేనుఁగుల్ కడఘూమిఁ జేరుట మాడాక కటు నిల్వ నోడికాడె. సారంగ. ౧. ౩౪.

గీ...మాటలో దచ్చికడలఁ, బఱచి క్రమ్మఱ నచటిబాబాతుటుములు. నీలా. ౧. ౩౪.

సీ. దచ్చి యంచ నఁగను దనరు నష్టకసంజ్ఞ... ఆం. భా. ౨. ౩౦౬.

దచ్చికాళ్లమెకము. వి. (దచ్చి + కాలు + మెకము.) అష్టాపదము, శరభము.

సీ...ఎనుబోతులును రేచు లిర్లు దచ్చి, కాళ్లమెకంబులుఁ గడఁతులు దుప్పులుఁ గుండేళ్ల

నక్కలుఁ గొండముచ్చులు... అచ్చ. రా. అర. ౪.

వ...పదయుగసఖాంచలంబులఁ జంచచ్చంచూపుటంబుల కెట్టిత్రావుకు బొబ్బమెకము దచ్చి కాళ్ల మెకంబుల నిఱికించి కఱచుక యుష్కరంబున కుప్పరం బెగసి... ప్రబంధ. ౧౭౬.

దట్ట=దట్టా. వి. కుతూముఖాచ్ఛాదనము, సిద్దెకు వేసెకుమంటిమూఁత.

గీ...కుతూముఖాచ్ఛాదనంబు, దట్ట యనఁ దగు...ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

దట్టకెంపు. వి. (దట్టము + కెంపు—దీనికి వృత్తియందు వికల్పముగా మువర్ణలోపము. శ.ర.) అధికరక్తిమ, ఎక్కువయెఱుపు.

క. ముంచుమహోద్ధతి యాలోకించి తనదుచూడ్కి దట్టకెం పెసఁగం గోపించి శరనికరములు గుప్పించుచు ధర్మజుఁడు గవిసె భీషణభంగిన్. భార. కర్ణ. ౨. ౨౫౫.

గీ...నరకుండు నా నలిననాభు,నంగకంబులఁ గీలించె నాఱుతీవ్ర, సాయకంబులు నొచ్చియా చక్రధరుఁడు, దట్టకెంపున లోచనాంతములు మెఱయ. హరి. ఉ. ౪. ౧౪౫.

(సహదేవుఁడు) చ. కవిసిన దట్టకెంపడరుకన్నులతోడఁ గృపాణపాణియై,యవనికి దాఁటి ...భార. శల్య. ౧. ౧౬౪.

దట్టన. వి. (√దట్టించు) అదలుపు, అదలించుట.

గీ. పురుషసింహంబు లిట్లయిఁ బోరి ముష్టిఘట్టనంబుల నదలించుదట్టనలకు, వెక్కసంబుగ నిర్జరుల్ వెఱచి యుంతె, వలదు వలదంచు నించుకవడిఁ దలంక. ఉ. హరి. ౬. ౯. ౨.

ఉ...అక్కపిసింహుఁడు సింహలీల నద్దంతికి దాఁటి బిట్టొరల దట్టనతో నఱచేత వ్రేసి ...భా. రా. యు. ౯౫.

దట్టము. విశ. ౧. తఱచైనది, సాంద్రము.

గీ. అలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ మనఁగ దట్టమనఁగ...ఆం. భా. ౩. ౧౬.

చ...వాహినీ, తరుణులు మేన దట్టముగఁ దాల్చినము త్తెపుఁబేరులోయనన్. ఆము. ౨. ౫౧.

చ. మదకలకుంభి కుంభనవమౌక్తికము ల్గనుపట్టు దట్టమై. మను. ౧. ౪౧.

౨. అధికము, గొప్పది.

క. బెట్టిద మగుశాపమునకు, దట్టపుఁగ్రోధంబు గాదు ధరణీకాంతున్, గట్టా యేల శపించితి...భాగ. ౧. ౪౭౦.

వి. ౧. పావడ; వస్త్రము.

సీ. దట్టంబు నీకట్టినట్టిచెంగావికి బాగు గా దని కేలఁ బయఁట నిమిరె. మనుచ. ౬. ౭.

గీ. దట్టి కుళ్లాయి తగ జగాజెట్టిదట్ట, మ ట్టెటొత్తొలంగఁ జటులాట్టహాస మెసఁగ, శంభుతాండవసంరంభ జృంభణమున, సాధన రొనర్చురఘుమహీజానిసుతుఁడు. ఇందు. ౨. ౨౧

౨. (గుఱ్ఱము మొదలగువానిపొట్టకుఁ గట్టెడి) కాసె, దట్టి.

సీ. పొట్టపట్టెడ గాఁగఁ గట్టినపెనుఁబాఁపదట్టంబుతోడ...కళా. ౩. ౬౨.

-సుకదట్టము=వస్త్రవిశేషము.

రగడ. గింటెంబులు బతినీల్ దసలీలును... సుకదట్టములు. కవిక. ౩. ౧౯౫.

జః దట్టకెంపు.

దట్టా=దట్ట. వి. (హిం. దట్టా) ౧. సిద్దెకు వేసెడిమంటిమూఁత. (శ. ర.) ౨. బిరడా. (చి. ని)

దట్టి=దట్టీ. వి. (బ. దట్టులు, దట్లు—సం. ధటీ. క. దట్టి. త. తట్టి) కాసె, కాసెకోక.

చ. నివిడినబొజ్జపై మిగులనిద్ధపుధ్రోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ, దివిచి...ఆము. ౬. ౭౧.

గీ. తిరిగి చూచుచు దట్టిఁగదీసికొనుచు. మనుచ. ౪. ౧౦౩.

సీ. మెఱుపుపచ్చనిదట్టి యొఱపుగాఁ గటిఁ గట్టి యపరంజిపిడిపిడియంబుఁ జెక్కి. వాల్మీ. ౧. ౧౭.

దట్టించు. స. క్రి. (త. తట్టు) ౧. తర్జించు, అదలించు; కేక వేసి అదల్చు.

ద్వి. మ్రొక్కిన దట్టించి మునినాథుఁ డతనిఁ, దక్కక తలవట్టి తన్ని...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౧౩౫ పం.

గీ...అయ్యతివ నెచట, నడఁచి తని నన్ను దట్టించి యడిగె నతఁడు. కళా. ౩. ౧౬౧.

శా. తల్లీ తల్లియు నన్ను నిన్నుఁ గినుకన్ దట్టించి రం చాత్మఁ జింతిల్లం బోకు వివేకశాలి యగువానిన్ వానరుం బెండ్లియై, ముల్లోకంబులు నెంచ సర్వగుణధాముం బుత్త్రునిం గాంచి రంజిల్లంగాఁగలవు...సమీర. ౧. ౨౨౫.

శా...దట్టించున్ గెరలించు నవ్వు రథ ముద్దండాగ్రతుండంబునం, బట్టున్...భా. రా. అర. ౨. ౧౨౯.

౨. (క. దట్రిసు, దట్టయిసు.) గట్టిగా కూరు. (వ్యవ) తుపాకిలో మందు దట్టించినాఁడు.

౩. నశింపఁజేయు, పోఁగొట్టు.

సీ. ఖురఘాతగురుధూళి శరధిలీనవగాళిగుట్టు దట్టించుసారట్టజములు. వసు. ౨. ౧౫౨.

ఉ...అల జగత్కంపప్రదాస్తోకభీ,కరదోషా యతిశాలిఁ జుట్టుకొని లగ్గ ల్పట్టి దట్టింతునం, చరవిందాప్తుఁ డుదీచి కేఁగెఁ బ్రబలుండై మాని దాక్షిణ్యమున్. వసు. ౧. ౧౩౧.

౪. జయించు.

సీ...శ్రోతక ర్తమును దక్షత వహించినప్రతిస్పర్ధి విఱుఁగ, దట్టించి నాల్గు వేదములు విభాళించి బ్రహ్మారథం బెక్కి...వరాహ. ౬. ౨౦.

సీ. దట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజుఁ గోలు సింగనమంత్రి కొలువులోన. హై. ౧. ౧౭.

క. కట్టింతురు రుద్రు నయిన, దట్టింతురు హరుల నైనఁ దలఁగనికడిమిం, గొట్టింతురు యము నైనను, బట్టింతురు రిపుల నెల్ల భటు లప్పురి లోన్. బిల్హ. ౧. ౩౬.

౫. గ్రహించు, పూను.

మ. గద దట్టించి నిశుంభుమస్తకము నక్కాలుండు ప్రేయన్...ఉ. హరి. ౧. ౩౫.

౬. క్రి. యత్నించు, పూను.

సీ. అల్లులు దట్టించి యంఘ్రులగజ్జెలు మొరయఁ దన్నుదు రోలి మృమ్మరముగఁ, బన్నిదంబులు వైచి ఫలమంజరులు గూల్చి ప్రేటులాడుదురు ప్రావీణ్య మొప్ప,...గీ...అకుమారులు బాల్యవిహారు లగుచు. భాగ. ౧౦పూ. ౪౩౦.

సీ. మెఱుఁగుఁగోఱలు దుల్ల మృత్యుదేవత నోరు దట్టించి యఱకాలఁ దన్నినాఁడు. భీమ. ౧. ౧౧౦. (దట్టించు. ముద్రి. పా.)

జః దట్టన.

దట్టీ= దట్టి.

సీ. కటాయితంబుగాఁ గటిమండలంబునఁ దీర్చి దట్టీచేల దిండుగట్టి. కాశీ. ౪. ౧౨౧.

సీ. మొలల హొంబట్టు క్రొందళుకు దట్టీలపై రతనంపు మొలత్రాళ్లు సంగళింప. అచ్చ. రా. బాల. ౭౩.

సీ. పులితోలుకచ్చడంబులమీఁద బిగి మీఱఁ గీలించునీలిదట్టీలవారు. సుద. ౩. ౨౬౬.

దట్టుఁడు. విణ. (సం. ధృష్టః. ప్రా. ధట్టో.) ధీరుఁడు.

ఉ. పుట్టినయాఱునాళ్లకున పొంపిరిపోయి జగంబు లన్నియున్, దట్టుఁడ వై జయించితి... భార. అర. ౫. ౨౨౩.

క. పెట్టియమారమ గాంచెను, భట్టుల భీమయ్యఁ బ్రోలధరణీధవునిన్, మట్టురగండని మున్నయ

నె ట్టన విలసిల్లువీర శేఖరు నరిష్ట. శివరా. ౧. ౨౫.

దడ[1]. వి. (క. దడ)-గుండె పెం. వాని-చలనము; అట్టిచలనమున కనుకరణము. (దీనియామ్రే డితరూపము 'దడదడ, దడదడదడ')

ద్వి. సమిధలు దల కెత్తి చను మస్త మెంగము, చెమరింపఁ గూఁకటి చీకాకుపడఁగ, దడ వడంకులు గొంచుఁ దను వెల్లఁ గంద. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౯౪ పం.

క. గడగడ వడఁకుచు ముతున్నలు, దడబడ సి గ్గడర కెడఁద దడదడ మనఁగా. ఉ. రా. ౪. ౨౦౩.

క. అడుగులు తడఁబడఁ జేడన్నలు, దడుప్పుచు గుండియలు పగిలి దడదడ మన...దశా. ౩. ౧౭౩.

క. గడగడ నొడలు వడంకఁగ, దడదడదడ మంచు గుండె తల్లడ మందఁ. సత్య. ౨. ౧౨౩.

క్రి. విణ. (క. దడదడనె. త. తడతడెను) వడిగా, శీఘ్రముగా.

గీ...చుటు కన, జటజ అన దడద డనఁగఁ జెట చెట యనఁ, దీపరము కుస్సు బైశము తివురు తివుట, వేగిరము తుటు తన శీఘ్ర మా గిరిశ. ఆం. భా. ౧. ౬౫.

(వ్యవ) వాఁడు దడదడ వచ్చినాఁడు.
,, వాఁడు దడదడ చదువుచున్నాఁడు.

దడ.[2] వి. (సం. ఘటా.) ౧. కొయ్యబ్రాసు,తక్కె ట్, తుల.

సీ. కిసలయంబులతోడఁ గొంగేలు దడఁ బెట్టి విరులపై నఖకాంతి విజ్జ రాల్చి. ఉ. హరి. ౫. ౫౦.

౨. దాళా. (శ. ర.)

[illegible] దడకట్టు.

దడకట్టు=దాళాకట్టు.స. క్రి. (√దడ.²)-నెయ్యి నూనె మొదలగునవి తీయుపాత్రలనుగాని అవి యుంచియున్నపాత్రలనుగాని-సరియైతుక్కాలను దడకట్టునుంచి తూఁచు. (శ. ర.)

దడము=దళము. వి. ౧. సేన.

సీ...దండు దడ మనంగఁ దనరు సేన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

క. వడిఁ బురము వెడలి విడిసిన, దడములపై నడువ విఱిగి...కొందఱు బలములు రూ, పడఁగం జెడిపోయి రంత నడరినభీతిన్. భా. రా. బాల. ౬౪౩.

౨. సమూహము.

క. కొడుకులుఁ దానును గుఱ్ఱపు, దడములఁ గరి ఘటల భటరథవ్రాతములం, బుడమి చలిం పఁగ ద్రుపదుఁడు, గడువేడుకఁ దోడుకూడెఁ గొంతేయులకున్. భార.ఉద్యో. ౧.౨౨౦.

ఉ. ధారలు వట్టి బంపు...రత్నభాం,డారము తోడ గుఱ్ఱపుదడంబులు ముంగలి పంపు... కు. సం. ౧౧. ౫౪౫.

విణ. దట్టము.

ఉ. దడముగ మర్దళధ్వనులుఁ దాళరవంబులు బిక్కటిల్ల...ఉ. రా. ౬. ౧౩౯.

దడవటం. వి. కపటవ్యాపారము.

క. నటులు దడవటులు నటనలు, మటుమాయలు చాటువ గలమాటలవింతల్, గుటిలతయుఁ జె లిసి పాటుండు, విటవిద్యకు బిరుదు చేసి విక విక నగుచున్. ప్రబంధ. ౬౧౪.

దడి. వి. (క. దడి. త. తట్టి. బ. దడలు, దళ్లు.) వెదురు మున్నగువానితో నేర్పఱచినతడిక.

సీ. బండ్లో పెట్టింపు పై బరువు లెక్కింపుమీ దళ్లను బూన్పు శాలల్ల మనుపు. హరి. పూ. ౬. ౨౧౦.

సీ. కల్వరేకుల మిద్దె గావించి యాచుట్టు కురు
వేరుదడి గట్టి విరులదేనెఁ, బూసి...య
యా. ౫. ౯౭.

సీ...తళుకుగేదఁగి తేకుదళ్లుగట్టి.నీలా. ౩. ౩౭.

సా:దడిఁ గఱవఁ బోవువేఁపి=ఫలము లేకయే కల
హించువాని కుపమానముగ వాడుదురు.

గీ. దడిఁ గఱవఁ బోవువేఁపిచందమునఁ బట్టి,
పరుస మెచ్చఁగ నూరుజప్రముఖుఁ బలికె.
శుక. ౩. ౩౨.

దడిగ. వి. ఖేటకము, పలక, డాలు.

మణిగణనికరము...పెం,దడిగలుఁ బడగలు దఱి
చు ముత్రియలై, పుడమిఁ గలయుటకుఁ బోగు
లాలయ మదిఁ. భార. స్త్రీ. ౨. ౩.

దడిపము. వి. దుప్పటి, మేలివస్త్రము,

ఉ. బంగరుపీఁటఁ బెట్టి దడిపం బిడి రాజకు
మారి దానిమీఁదం గదియించి తూర్యనిన
దంబుల రోదసి ఘూర్ణిలంగ... వేం. పంచ.
౪.౩౩౭.(చి.ని.పా.దడివంబిడి.ముద్రి.పా.)

విణ. సన్ననిది, మృదువైనది.

ద్వి. నిడిసోఁగచంద్రికనిగ్గు లల్లార్చు,దడిపంపుఁ
బావడఁ దడివాయ నొత్తి. ద్వి. పరమ.౪.
౩౧౪ పా. ౧౯ పం.

దడిబము=దడిమము. వి. (సం. తలిమమ్. ప్రా.
తలిమ) పఱపు, శయ్య.

గీ...శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱపు దడిమము
దడిబము పాన్పు మెత్త, యన...ఆం. భా.
౨. ౧౬౩. (ప్రాఁతప్రతి పా.)

దడిమము=దడిబము, తలిమము. వి. పఱపు. ఆం.
భా. ౨. ౧౬౩.

విణ. సన్ననిది.

సీ. దడిమంపుఁ జేలలఁ దడి యొత్తి పసుపుకొం
గుల తెల్లపట్టుదువ్వలువ గట్టి.కళా. ౭. ౬౫.

సీ. కుఱుమాపుదడిమంపుఁగోకలోఁ దోఁకెడు
కంపమాననితంబకాంతిసొంపు. కళా. ౪.
౧౦౫.

దడియ. వి. కొండచేరువనేల, ఉపత్యక.

ఆ. కర్షకులకు నెలవు గ్రామసీమావళి,యవ్వుల
నడవు లింపు లాటవికుల, కడవులందుఁ గొం
డదడియలు మనబోంట్ల, కింతపట్టు దెలియ
నెఱుఁగ వలయు. హరి. పూ. ౭. ౧౩౩.

దడియఁ(గఁ)బడు=దడియు. అ. క్రి.(దయఁ్ఁడి
+ పడు. స్వార్థమున) క్రిక్కిఱిసియుండు.

సీ. దండియులును మీరు దడియంగఁబడక యం
తక యటు వొందు గంధర్వముఖ్యులు ...
నృసిం. ౧. ౯౦.

దడియ(వె)ము[1]=దడ్డియము[1]. వి. (క. దడె,
దడియ.) రెండువీసెలు.

గీ. వీసె యనఁగను గస్వెట్టు వింశతిపణి, దడియ
మన నల్వదిపలముల్ దగును శర్వ.ఆం.భా.
౨. ౨౬౯.

దడియ(వె)ము[2]=దడ్డియము[2].

దడియు=జెడియు. అ. క్రి. భయపడు, వణఁకు
జః దడియఁబడు.

దడ్డియ(డ్డె)ము[1]=దడియము[1]. (శ. ర)

దడ్డియ(డ్డె)ము[2]=దడియము[2]. వి. శరావవిశేష
ము, ఒకవిధమైనమూఁకుడు.

సీ. సిబ్బి మూఁకు డనంగఁ జెలఁగు శరావంబు
పరఁగు దడ్డెము సావ బళ్లె మల్ల, యనఁగను
దద్విశేషాభిధ...ఆం. భా. ౨. ౨౪౯.

దడ్డు. (వి.సం.దండః క.దడి.)శిశ్నము, మగగుఱి.

సీ. అచ్చినవానియి ల్లరికట్టఁ గాఁ జూచుఁ దా
నీయవోచిన దడ్డుఁ జూపు. రామలిం.౨౬.

చ. సడి గలవరటగుంటుకులసంభవవేంకటభట్ల
యింటిలో, వడు గని చేరవత్తు రఁట వచ్చిన
విప్రుల కేమి పెట్టునో, పిడుకలఁ బెట్టునో

మఱియుఁ బీఁటలఁ బెట్టునో జాలఁ బెట్టునో, తడఁబడ లేవఁద్రోలి తనదడ్డొక టడ్డము వెట్టి కొట్టునో. క్రీడా. పీఠి. ౭౮ పా.

దఢ. వి. శస్త్రవిద్యాభేదము, పదునాల్గువిధము లగువిసరులలో నొకటి.

వ...దారుధాణు దఢ యుద్దడ యాంత్రటీక... మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...ప్రబంధ. ౪౮.

వ...దఢ ధారు ధాణు ఆంత్రటీక టీక...మొదలగు విసరులును...మల్లుపు. ౩. ౭౯.

దణా. వి. (సం. దళః) సేన. (చూ. దణాపెద్ద, దణాయఁడు.)

జః దణాపెద్ద, దణాయఁడు, దణి.

దణాపెద్ద. వి. (దణా + పెద్ద) సేనానాయకుఁడు, సేనాధిపతి.

భుజంగప్రయాతము. దణాపెద్దయాజ్ఞన్ సుధాభుగ్విరోధ్యగ్రణీసేనలన్ మించె గంభీరభేరీ, ధణంధాణముల్...ఉ. రా. ౨. ౨౪.

దణాయఁడు. వి. (దణా + నాయఁడు) ౧. సేనాని, కుమారస్వామి.

చ. పడమటిగాలివెట్టు నొకపారియుఁ గ్రోలమి నీరసంబులై, జడిసినచిల్వగుంపు నొకసారియు మ్రింగమి సొమ్మసిల్లి మ్రాన్పడినగుఱ్ఱాని నొల్లనిదణాయనికిం దనవాహనంబులన్, బడిబడి యంపెనో యమరభర్త యనం దగె దావధూమముల్. శుక. ౩. ౪౪౮.

౨. పరాకు చెల్పువాఁడు, ప్రతిహారి.

పంచచామరము. దణాయలు న్దలారులుం ముదంబునన్ క్రమంబుగా, క్షణక్షణంబునన్ బరాకు సారె సారెఁ జెల్పఁగా, రణాంగణావధీరితారిరాజరాజియై శుభే,క్షణక్షణాభివీక్ష్యరక్ష్యసత్కవీంద్రసాళియై. కృష్ణ. ౨. ౧౨. (సేనానాయకుఁడు అని. శ. ర.)

దణి. వి. (√దణా. సం. ధనీ. క. దణి) ౧. ప్రభువు, ఱేఁడు (శ. ర) ౨. సేనానాయకుఁడు.

సీ...దళపతినామము ల్దగుఁ బడాలు, దళవాయి పడవాలు దణి యనంగను...ఆం. భా. ౨. ౧౭౪.

దత్తకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దత్తపుత్త్రుఁడు.

దత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁబడినది. ౨. ఉత్సృష్టము, విడువఁబడినది. వి. అ. న. దానము, ఈవి.

దత్తశుల్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎవతెనిమిత్తము శుల్క మీయఁబడెనో యట్టివధువు, ఓలి యిచ్చి తెచ్చికొన్నస్త్రీ.

దత్తాత్రేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకముని. (ఇతఁడు అత్రిమహామునికి అనసూయయందుఁ బుట్టినవాఁడు.)

దత్తానపకర్మము. సం. వి. న్. న. దానము చేసినతర్వాత అది అశాస్త్రీయ మని తెలిసి మరల దానిని పుచ్చుకొనుట. (ఇది అష్టాదశవివాదములలోనిది).

దత్తాప్రదానికము. సం. వి. అ. న=దత్తానపకర్మము.

దత్తి. వి. చెప్పినట్లు నడచుకొనువాఁడు, బంటు.

ద్వి. మీదత్తి మీప్రాఁత మీధర్మకవిలె, మీదాసు ననుఁ గావరే దయతోడ. బస. పు. ౪. ౧౦౨ పం.

దత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఈవి, దానము.

దత్తు. వి. విధము, రీతి; ఒప్పు.

సీ. క్రమమునఁ బువ్వగుచ్ఛముమీఁద మగతేఁటిమొత్తంబు వ్రాలెడుదత్తు మీఱి. గీ. నీరజారాతిబింబము ... గ్రసించెనురాహువు ...హంస. ౫. ౩౧౩.

వ...నిదురలేమిం దేలగిలుకడకన్నులం గనుపట్టు కట్టెఱ్ఱమఱుంగుపఱుచుటకు ఘటియించిన చలువకలువవిరిబంతులు హత్తించుదత్తులును ...ప్రబంధ. ౭౮.

దత్తు². వి. (సం. దత్తం) స్వీకారము. (శ. ర.)

దత్తు. సం. వి. త్. పుం. దంతము, పల్లు.

దత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దత్తపుత్త్రుఁడు పెంపుడుకొడుకు. ౨. దత్తాత్రేయుఁడు. ౩. వైశ్యులనామాంతమున గుప్తశబ్దమునకు మాఱుగాఁ జేర్పఁబడెడియుపాధి.

శ్లో: శర్మా దేవశ్చ విప్రస్య వర్మా త్రాతా చ భూభుజః, భూతి ర్దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాసః శూద్రస్య కారయేత్. (ఉద్వాహతత్త్వము-కల్ప.)

దత్త్రిముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దానముచేత పొందఁబడినవాఁడు. (దాసుఁడు మొ.) వి. అ. పుం. దత్తపుత్త్రుఁడు.

దదత్. సం. శత్రు. ఇచ్చుచున్న.

దదనము. సం. వి. అ. న. ఈవి, దానము.

దదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇచ్చునది.

దద్దడము= దద్దళము. వి. బోడిమిద్దె, అల్పశిలాకుటీరము; చిన్నగుడి, దేవాలయము.

గీ. అట్టిపెనువానలోన సరోభిధానుఁ, డొకనికిని బ్రయాసంబున నోదిఁగియుండఁ, జాలునల్పాంతరావకాశంబుతోడి కడప గలయొకరాతిదద్దడముఁ జేరి. పరమ. ౧. ౭౨.

చ. మెఱుఁగుఁగడానిదద్దడపుమెట్టుపయిఁ గ్షదళకంధరుండు క్రొం, దఱుచిగురాకుఁబోఁడు లిరుదారుల రా నడఁ దూలియాడున, త్తతి ... చం. రా. ౨. ౨౫.

ద్వి. కామారినగరోపకంఠదేశమున, దా మతియొక్క దద్దడ ముంచు నందు, లో నొక్కక్షేత్రపాలునిస్వరూపంబు. పండిత. పర్వ. 3౭౫పు.

౨. ఫిరంగులు మున్నగుయుద్ధసాధనములు నిలిపెడిబాతిమిద్దె.

సీ. వంకదారఁకుఁ జేరి వాకిటిదద్దడంబులు సొర్చి కొమ్మల మోకు పైచి. ఉ. హరి. 3. 3౪.

("వాకిటిబద్దకంబుల"అని వ్రాతప్రతి, వావిళ్లప్రతి పా.)

సీ. దంచనంబులును దద్దడములు సెత్తించి పలుగాఁడితలుపులు బలుపుచేసి. ఉ. హరి. ౨. ౯౨.

దద్దఱిల్లు(లు)=తత్తఱిల్లు, దద్దఱు, దద్దిరు. అ. క్రి. (ఇందు శకటరేఫ మని చి. ని, శ. ర. ప్రయోగములందు లఘురేఫము కూడ కన్పడుచున్నది. నిర్ధారకము లేదు.)

౧. తబ్బిబ్బుపడు, వ్యత్యయమునొందు.

సీ...వాణి హాసంబుతోఁ గ్రక్కునఁ గ్రమ్మతి కౌఁగిలించి, యింతలోనన యూర యొన్ని తబ్బిబ్బులు దద్దఱిల్లకుఁ డంచు ధవునివీపు. గీ. చఱిచి ...కళా. ౫. ౨౪.

సీ. కడపటఁ బ్రాణాంత కాలంబు రాఁ బైని శ్లేష్మరోగంబుల జీర్ణ లగుచు, దేహంబు లెఱుఁగక దీనభావంబులఁ గడు దద్దఱిల్లంగఁ గాలభటులు. సానందో. ౨. 3.

౨. సంభ్రమమునొందు, కంగారుపడు; అదరిపడు, త్రుళ్లిపడు; భయపడు.

ఉ. కాంత యనంతరంబ మణికంధరుఁ గన్గొని నీ వికఁ జ్ఞ విని, శ్చింతత దేవి కర్ణమున సేయుము కొంకక దద్దఱిల్ల కొ, క్కింతయు శంకలేక ...కళా. ౪. ౧౭3.

గీ. వెనుక ముందఱ నిరుచక్కి వేఁటలోన, సందడెందఱుఁ ద్రోలిన సెచటు సేని, తప్పసెగసినఁ దాఁకినఁ దద్దఱిలక, పిట్టసేయుదు మదేఁగఁ బట్టి యైన. చంద్రా. ౨. ౭౮.

గీ. దివమునను సంజకడ యంచు దివ్వె లెత్తు,

దద్దఱిలినట్ల నడుశేయి ప్రొద్దు వోడిచె, నసె
డుమతిఁ బాఁచిపనులు చేయంగఁ బూను,
వలపువెట్టికిఁ జిక్కి యవ్వనజగంధి. శుక.
౨. ౫౬౧.

క. ఇద్దఱిలోపల నెవ్వతె, దద్దఱిలక యతని ధై
ర్యధనముఁ గొనెడు న్యాముద్దియకే యీబి
రుదుల, పద్దులు దగు నిది నిజంబు భామిను
లారా. వాల్మీ. ౩. ౭౧.

ఆ. అంజె నళికె వెఱచె నదరె దద్దఱె దద్ద,
ఱిల్లె జడిసె ననఁగఁ జెల్లు భయముఁ, జెందె
ననుటకాఖ్యలు...ఆం. భా. ౩. ౯౨.

దద్దఱు= దద్దఱిల్లు.
(భయపడు)

ఆ...దద్దఱెదద్ద,ఱిల్లె...అనఁగఁ జెల్లు భయముఁ
జెందె ననుట, కాఖ్య...ఆం. భా. ౩. ౯౨.

సీ. తల యెత్తి చూడఁ డెవ్వలనఁ బగస్త్రీల
ధైర్యంబు విడఁ డెట్టిదద్దఱుటల. సాంఖు.
౨. ౬.

దద్దలిక. వి. ధైర్యము.

సీ. పులిమీస లాడిసి దద్దలిక నుయ్యాల లూఁగు
గండుమీఱినకోడెదండిమగలు. సానందో.
౩. ౫౩.

దద్దళము=దద్దడము. (శ. ర.)

దద్దిర్లు=దద్దఱిల్లు.(శ.ర.)

దద్దు=దద్దురు. వి. (సం. దద్రుః. ప్రా. దద్దు. క.
దర్దు.) ౧. చీమ మున్నగునవి కుట్టుటచేతను పై
త్యముచేతను బెత్తము మొదలగువానితో కొ
ట్టుట మున్నగువానిచేతను కలిగెడువాఁపు.

సీ. బలుకట్ల దద్దు లేర్పడుభుజార్గలలతో నలఁ
గిన చలువదువ్వలువతోడ. ఉ. రా. ౫. ౨౦.

సీ. జవరాలినునుకీలుజడవేటుదద్దు ముద్దులవెన్ను
నను కవదొనలు మెఱయ. శశాం. ౫. ౧౮.

౨. కణిఁతి.

ద్వి. బరుసుఘోసము చెక్కుపైఁ బులిపిరియు,
నుఱుకుబొడ్డును మేన నొదవినదద్దుఁ, బిల్లిక
న్నులు బల్ల పెరిఁగినకడుపు. నవ. ౩. ౧౦౪
పా. ౧౯ పం.

జః దద్దుఁగంబళి.

దద్దుగంబళి. వి.(దద్దు + కంబళి)కంబళవిశేషము.

వ...రత్నకంబళములు దద్దుగంబళులు ... ప్ర
బంధ. ౬౦౫.

దద్దురు=దద్దు.

సీ...దద్దురం చనఁగను దద్దనంగ, దద్రువు నెల
యు...ఆం. భా. ౨. ౧౩౧.

దద్రుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. చక్రమర్దము,
తంటెపుఁజెట్టు.

దద్రుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దద్దురులు
గలది, దద్రురోగము గలది.

దద్రువు. సం. వి.ఉ. స్త్రీ. దద్దురు, రోగవిశేషము.

దధత్. సం. శత్ర. ౧. ధరించుచున్న. ౨. పో
షించుచున్న.

దధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. పోషించు
నది. ౨. ధరించునది.

దధానము. సం. విణ. (అ. అ. అ) ౧. ధరించు
చున్నది. ౨. పోషించుచున్నది.

దధి. సం. వి. ఇ. పుం. సరళమనుధూపద్రవ్యము.
(వై. ని.) న. ౧. పెరుఁగు. ౨. వస్త్రము.
(వాచ.) ౩. మద్దికి. (శ. ర.)

దధికూర్చిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆమిక్ష, కూతు,
కాఁచినపాలలో పెరుఁగు కలుపఁగాఁ గలుగు
విఱుగు.

దధిచారము. సం. వి. అ. పుం. మంథానదండ
ము, కవ్వము.

దధిజము. సం. వి. అ.న.-పెరుఁగువలన పుట్టినది-
నవనీతము, వెన్న.

దధిత్థము. సం. వి. అ. పుం. కపిత్థము, వెలఁగ ✝.

దధిత్థాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. సరళద్రవ్యము, ధూపద్రవ్యభేదము.

దధిపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కోలశింబి, కంబళిచిక్కుడు ✝.

దధిపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెల్లదింటెన, శ్వేతాపరాజిత ✝.

దధిఫలము. సం=దధిత్థము.

దధిశోణము. సం. వి. అ. పుం. గోలాంగూలము, ఒకజాతికోఁతి. (త్రి. ని.)

దధిసారము. సం. వి. అ. పుం. నవనీతము, వెన్న.

దధిస్నేహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కద్వరము, మజ్జిగ తేట. (విల్యమ్సు) పెరుఁగుమీఁదిమీఁగడ? ౨. నవనీతము. (వాచ).

దధిస్వేదము. సం. వి. అ. పుం. తక్రము, మజ్జిగ.

దధీచాస్థి. సం. వి. ఇ. న. ౧. ఇంద్రునివజ్రాయుధము. ౨. వజ్రమణి, మగఱాయి.
ఇష్టే: దధీచ్యస్థి.

దధీచి. సం. వి. ఇ. పుం. ఒకానొకముని. (దేవతలకాయుధములుగాఁ దనయెముక లొసంగి మహాదాత యని ప్రఖ్యాతి వడసినవాఁడు.)

దధీచుఁడు. సం. వి. అ. పుం=దధీచి.

దధ్యమ్లము సం. వి. అ. పుం. ఉప్పు నెయ్యి నువ్వులు మినుములు వేసి ఉడికించిన పెరుఁగు.
శ్లో: దధ్యమ్లోలవణస్నేహతిలమాషనిపాచితమ్. (వై. ని.)

దధ్యాకరము. సం. వి. అ. పుం. పెరుఁగుసముద్రము.

దధ్యాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సుదర్శనలత.

దధ్యుదకము. సం=దధ్యుదము.

దధ్యుదము. సం. వి. అ. పుం. పెరుఁగుసముద్రము.

దధ్యోదనము. సం. వి. అ. పుం. న. మిరియములు మున్నగువానితో పొగిచి పెరుఁగుతో కలిపిన అన్నము.

దనియాలు. వి. బ. (సం. ధనికః. ప్రా. ధనిఅ. క. దనియ. త. తనియా.) కొత్తిమిరివిత్తులు, ధాన్యాకము.

దనియు. స. క్రి. (త. తణి) కూడు, సంగమించు. (శ. ర.)
జ: దనివు.

దనివు. వి. (√దనియు. త. తణివు.) కూడిక, సంగమము.

గీ. దనివు మొదలైనఁ జిగురొత్తుతమకమునను, బ్రాఁకువెటుచు మగుడఁ బైఁబడుచు నింతి, వింతభంగుల కెలయించి వెకలిఁ జేసి, యభిమతక్రీడనములకు నలవరించు. భార. విరా. ౨. ౩౧౦.

దనుక=దాఁక. అవ్య. ద్రు. (√దనుకు. క. తనక, ఇది దనుకుధాతువుయొక్క తుమున్నంతరూపమైనను ప్రయోగములయందు 'పర్యంతము' అను అర్థమున వాడఁబడుచున్నది. "దనుక" యే 'దాఁక'గా మాఱియుండును.) వఱకు, పర్యంతము.

గీ. ఇంక నొక్కటి వినుము పూర్ణేందువదన, వ్రతము చెడ సౌఖ్యమైనను వలయుఁ గలుగ, వాంఛితము దీఱ నను నీవు వదలఁ జెల్ల, దేను నిను సమతిలఁ జేసి యేఁగుదనుక. మనుచ. ౩. ౧౦౩.

అ... తేఁటికదుపు లామనిఁ దలమూఁపై, జూపుదనుక నెల్లచోటఁ దోఁట, యందుఁ దాపయగుచు... పారి. ౩. ౫౧. (చూపుదనుకన్=చూపు పోవునంతవఱకు అని భావము.)

దనుకు(న్కు). స. క్రి. పొందు. (క) ప్రాపించు.

చ. వను బిగియారఁ గౌఁగిట మనం బలరారఁ
గఁ జేర్చి మోదముం, దనుకఁగ నంచితాధర
సుధారస మిచ్చి...భాగ. ౧౦. ఉ. ౩౪౩.

ఉ. త్సా... వగలపోక యైనయట్టిదు, స్తపుటు
న్కి కొల్లఁబాటు దన్కఁ డించు కేనిఁ యక్.
భార. స్త్రీ. ౧. ౪౯. ('ఒల్లఁబాటుఁదన్కఁ
డు' ముద్రి. పా.)

సీ. జగ మెల్ల గెలువఁ గెంజిగురుటాకుజిరావ
జీరున కిదిగదా జీవగఱ్ఱ. గీ. యనక కినుక
శిఖాకృతి దనుకఁ దిట్టి, నమరపతి పంపఁ
దనదు డెందము గలంప, వచ్చురుచిరోరురం
భ యౌవనవిజృంభ,మానసంరంభ రంభ ని
ష్ఠాని వరుఁడు. చం. రా. ౩. ౪౫.

(చ) సహించు.

క. ముందటియుత్పాతములకు, డెందంబుల నో
ర్చి యిప్పటికిఁ బాయఁగ లే,కిం దుండఁగ
మన కిమ్మాడ్కిం దనుకఁగ రానికడిఁది డెప్పర
మొందెక్. హరి. పూ. ౬. ౧౧.

(ట) అనుభవించు.

సీ. ఆత్మసాక్షాత్కార మై యున్న యతనికిఁ
దమయౌవనంబులు దన్క నిచ్చి. కవిరా.
౧. ౯౩.

జః దనుక, దాఁక.

దనుజద్విషుఁడు. సం. వి. ష. పుం. ౧. వేలుపు,
దేవత. ౨. విష్ణువు.

దనుజారి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. వేల్పు, దేవత.
౨. విష్ణువు.

దనుజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దనువు పుత్త్రుఁడు-
అసురుఁడు, తొలివేల్పు.

ఇష్టే: దనుపుత్త్రుఁడు, దనుసంభవుఁడు, మొ.

దనువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. దక్షునికూఁతులలో
నొకతె. (కశ్యపుని భార్య, దానవుల తల్లి.)

దప్పము. విణ. (క. దప్ప, దొప్ప.) దట్టము.

ఉ...ఎట్లు దాఁటితే, యీవిరిదేనెవాఁకగము
లీతెలిదప్పపుఁగప్పురంపుబ,ల్దీవులు...భాను.
౩. ౪౦. (శ. ర. పా. "దట్టపుఁగప్పురంపు"
ముద్రి. పా.)

దప్పరం. విణ. (క. దప్పనే=మోటైనది) కఱకు,
మోటైనది.

ద్వి. ములుగత్తి నుచ్చుఁగోకలుఁ జూడుఁగోడు
పు, మొలతిత్తి నిడి దొడ్డమొలకచ్చ గట్టి,
గాలి దప్పరవెండ్రుకల్ దూలి యాడ, నీల
వెట్టుచు...బస. పు. ౩. ౧౧౧౯ పం.
(దబ్బఱ అని క్రొత్త ప్రతి పా.)

దప్పళము. వి. రెండు మూఁడుకాయదినుసులు
చేర్చి పలుచగాఁ జేసిన వ్యంజనవిశేషము, పు
లుసు.

ఉ. దప్పళ మెత్తి పంక్తులకుఁ దప్పక వడ్డన
నీవు పూనుచో, గుప్పున రొయ్యగా లిచటఁ
గొట్టె...పార్వ. ౫. ౧౩౭.

దప్పి=దప్పి, దప్పిక. వి. (√దయ్యు) ౧. గ్లాని,
శ్రమ, బడలిక.

క. పాండవబల మల్పం బైయుండం గృష్ణుఁడు
ధనంజయుండును దప్పిం, బెంపువడఁగ...
భార. శల్య. ౧. ౩౦౯.

చ. నిలుపఁగ రానియుక్కిసయు నెమ్మెయి
నెకొఁనుదప్పి పెంపుఁ జే,వెలుఁగునఁ జూచు
చూపుఁ గలవృద్ధమహీసురుఁ డమ్మహీశ్వ
రుక్. విక్ర. ౨. ౧౫౫ ఉ. రా. ౩. ౨౪౬.

క. పదములు తొట్రుపడంగా,వదనంబున లేని
దప్పి వాతెఱ యెండం, గదియఁగ వచ్చి
వసంతుఁడు, హృదయమున భయంబు దోఁప
ని ట్లని పలికెక్. విక్ర. ౮. ౩౪.

౨. నీరువట్టు, పిపాస, దాహము.

ఉ...సలిలంబు దప్పి వోఁ, దాఁగినవారి కిం
పగునె తన్నును దియ్యఁదనంబు పొసఁగ్గా

యోగము గద్దె నేని విహగోత్తమ నిర్మలవారి
పూరముల్. నైష. ౨. ౧౧.
సీ...వలకాఁక పెనుదప్పి వదలు పెట్టు. నీలా. ౨. ౩౬.

దప్పిక. వి. (దప్పి+ఇక-స్వార్థమున.) దాహము పిపాస.
దప్పికిచ్చు=దప్పిపోవుటకునిచ్చు.
సీ. గ్రుడ్డులు మిడికించుకొని దప్పికి మ్మనుఁ దమ వారి నొక్కచేతాళమాళి. కువల.౨.౧౫౦.
సీ. దప్పికి మ్మన మది దప్పినదా యనుఁ జెంబుఁ దెమ్మనినఁ గుచంబె యనును. హంస.౫.౭౦.

దప్పిగొను= డప్పిగొను. అ. క్రి. (దప్పి+కొను) పిపాసితుఁడగు, నీరువట్టుగలవాఁడగు.
గీ. దప్పిగొన్నట్టివారి కాదప్పి దీఱ, సలిలపూరంబు హితవో యాజ్యంబు హితవో. నైష. ౪. ౫౨.

దబదబ. వి. తలుపుగొట్టుట, మొత్తుట మొదలగు వానియందగుధ్వని కనుకరణము.
(వ్యవ.) తలుపులు దబదబ ఎంతకొట్టినను ఎవ్వరును పలుకలేదు.
,, వాని నందఱు కలిసి దబదబమొత్తినారు.

దబ్బ[1]. వి. నారంగవిశేషము. (దీనిభేదములు:- నారదబ్బ, పుల్లదబ్బ, తియ్యదబ్బ, దూదిదబ్బ, మొ.)
గీ. పనసపండులు దబ్బపండ్లనఁటిపండ్లు. నీలా. ౨. ౪౬.

దబ్బ[2]. వి. (త. తప్పై.) వెదురుబద్ద, వేత్రము. (చూ. దబ్బవాఁడు.)
వ...అప్పొపాత్తుల...మడమతాఁకులం బఱచియుం బెడచేతులం జఱచియుఁ బచ్చదబ్బల న్మోదియు ... ఇట్లుధి కావస్థలం బెట్టుచు... సానందో. ౨. ౭౪ పొ.

మ. పలుమాఱుక్ సముఖా యటంచుఁ బలు దబ్బ ల్వాని వేర్వేఱ దిక్తలరాజన్యుల నెల్లఁ గంచుకులు వక్కాణింప...చంద్ర. ౧. ౧౧౩.
జ: దబ్బవాఁడు.

దబ్బ[3]. వి. (సం. దర్భః, ప్రా. దబ్భో) కుశ.
గీ. కొస్నె ద బ్బన దర్భ యగు న్మహాశ. ఆం. భా. ౨. ౭౫.
జ: దబ్బపాన్పు, దబ్బయుంగరము, దబ్బవ్రేలు, దబ్బసంబెల.

దబ్బడము. వి. మూఁకుడు. (శ. ర.)
జ: దబ్బడించు.

దబ్బడించు. స. క్రి. (√దబ్బడము) ౧. మూఁకుటితో మూయు. ౨. చేతులతోఁ జఱచు. (శ.ర.)

దబ్బనము. వి. పెద్దసూది, గోనెలు కుట్టెడుసూది.
సీ. సూది యం చనఁగను సూచి యౌ నది గొప్ప యైన దబ్బన మన నలరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౯౭.

దబ్బపాన్పు. వి. (√దబ్బ[3]) దర్భశయ్య.
సీ. చెంగల్వవిరిశయ్య నంగ మొత్తుట కుల్కుబిబ్బోకరాశికా దబ్బపాన్పు. పాంచా. ౩. ౨౩.

దబ్బయుంగరము. వి. (√దబ్బ[3]) పవిత్రపు ముడివలె బంగారముతోఁ జేసినయుంగరము.
ఉ...కమలాక్షునియంగుళిదబ్బయుంగరం,బప్ప రకాలఁ డెంతయును సారసి చూచి మనంబులోపలన్. పరమ. ౪. ౨౦౩.

దబ్బఱ=దబ్బఱ. వి. ౧. బొంకు. అసత్యము.
మ. కడుఁ జోద్యం బిది పంచభూతపరిపాకప్రాప్తచైతన్య మీ,యొడలే యాత్మనుసత్యవాదు

లఁట యోహహో నా స్త్రికుల్ దేహముం,బడఁ
గా నాత్తయు వేఱ యుండు నని దబ్బ
ర్లాడువా రా స్త్రికుల్, పుడమిం బూజ్యులు
నైనవార లఁట యీబొంకుల్ వినం బోలు
నే. ప్రబోధ. ౨. ౩౨.

ఉ...చే,తాళుఁడు వచ్చి డగ్గఱిన దబ్బఱ గా
దొకదెబ్బదీయఁగాఁ, జాలుదు రేమి చెప్ప
...విజ. వి. ౧. ౧౦.

క...గొబ్బున నొకముద్దుఁ జేసికొని మ్రింగుఁ
జుమీ, దబ్బఱలుగఁ జూడకు మో,యబ్బా
...నీలా. ౨. ౫౫.

౨. మోసము.

గీ. విని పుడమిఱేఁడు లెంతయు వెఱఁగుపడు
చు, నద్దిరా కొండ కుద్దియై కొద్ది గాక,
యున్నవిలు దెచ్చి యందఱ బన్న మొందఁ,
జేసెఁ బోల్వేఁడు దబ్బఱ చేసి నేఁడు.
అచ్చ. రా. బాల. ౧౭౩

౩. నిందావాక్యము.

గీ. తోఁడికోడ లటంచును దోడిచెలిని, దబ్బఱ
లె తిట్టు నొక్కతె దాని తనదు, కోడ లం
చును జెక్కిలి గొట్టె నొకతె, మదిరచూ
ర్ణ్యున గోపికామానవతులు. దశా. ౯.
౧౨౫.

సీ. ధర్త్రరాజు లటన్న దబ్బఱలే తిట్టుఁ గంబ
మయ్యె యటన్నఁ గ్రాసి యుమియు. శుక.
౩. ౪౯.

౪. తప్పు.

క. వనజభవుఁ డవయవములు, దనరార స్పృజించి
సావధానమతి న్గన్గొని కా నొక్కట దబ్బ
ఱ, యని బుజ యిడుపగిది నాభి యంగన
కలరుణ్. చంద్రా. ౪. ౧౩౨.

౫. విపత్తు.

ద్వి. పవనుఁ డెఱింగి దబ్బఱ వచ్చె ననుచు.
రంగ. రా. యు. (శ.ర.)

విశే. ౧. అసత్యమైనది, కల్ల; కృతకము,తెచ్చి
పెట్టినది.

ద్వి. తగు నీకు దమయంతి దమయంతి కీవు,
దగుదువు నామాట దబ్బఱ గాదు. ద్వి.
నల. ౧. ౩౭౬.

ఉ. దబ్బఱ కానుమాట వనితామణి కాను మె
ఱుంగుజాళువా,గుబ్బలి యేనికోట వలిగుబ్బె
తచన్నవ...శుక. ౩. ౩౧.

చ...అలఘూర్త్ర చకోరశుకాగ్రగణ్యమా, దన
గృహసీమ నుంచుకొని దబ్బఱసెయ్యము
నిబ్బరంబుగన్. శుక. ౩. ౫౪.

మ...ఆప్తాదితో, పణమా దబ్బఱ సత్యమా
హుళి గణించన్ వాని కద్రిస్తనీ. హంస.
౫. ౧౧౧.

౨. బొంకువాఁడు, అసత్యమాడువాఁడు.(శ.ర.)

౩. మోసగాఁడు.

క. గుబ్బలిద్రిమ్మరిసింగమ, దబ్బఱరక్కసుఁడు
న న్గొదవ పల్కుటయున్, దబ్బున వింటివి
గద యిది, గొబ్బున నీ వరిగి దొరకు గుఱు
తుగఁ జెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౪౭.

క. నెఱయంగా నీఛందము,తెఱఁ గెఱుఁగక
కవిత చెప్పఁ దివురునతఁడు ద,బ్బఱ చీకు
చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపద
నిరతుఁ డగున్. కవిజనా. సంజ్ఞా. ౧. ౪.

౪. భయంకరము.

సీ. పటిచుంచుఁదలలును బఱుకులు దబ్బఱమిడి
సినగుడ్డులు బడఁకి చెవులు.శు.సం.౬.౭౦౪.

జః దబ్బఱకత్తియ,దబ్బఱకాఁడు,దబ్బఱయాట్టు
దబ్బటి.

దబ్బఱకత్తియ(త్తె.) విశే. (√దబ్బఱ) దబ్బఱ
లాడునది. (శ. ర.)

దబ్బఱకాఁడు. విశే.(దబ్బఱ + కాఁడు) ౧.దబ్బ
ఱలాడువాఁడు, అసత్యమాడువాఁడు.

శా...ఆహా సత్యవాక్యత్వ మ్యాడేఱం దబ్బఱ

కాఁడ వై తిగద యిం కేరీతి స్థైరింపుదుర్.
శుక. ౨. ౫౯౯.

క. కొఱఁతవడుఁ దొంటినోములు, దబుఁగుర్
మఱి బ్రతుకునేండ్లు తలఁగును సిరి ద,బ్బఱ
కాండ్రకు ...అచ్చ. రా. అయో. ౩౨.

౨. మోసగాఁడు.

గీ. నిన్న నే నన్ను మొఱఁగి నాచిన్నదాని, న
క్కటా యొడరేవున నమ్మికొందు, వేమి
టికొ జాఱవిడిచితి వింతె కాని, యంతదబ్బ
ఱకాఁడ వీ వౌదొ కాదొ. శుక. ౩. ౩౭.

౩. విలాసవంతుఁడు.

గీ. చాఱపప్పును గసగసల్ జాజికాయ, సెనగ
లనుములు పత్రియు మునగపువ్వు, కొబ్బె
రయు మందపాలతోఁ గూర్చి త్రావి, యు
బ్బుదబ్బఱకాఁడునీ కబ్బు టగు నె. ప్రబంధ.
౬౪౧.

దబ్బఱయాట. వి. (√దబ్బఱ) విలాసక్రీడ.

చ...పరిపంథుల నుద్ధతిఁ గూల్చి కూల్చి యు,
గ్గడు వగు నెత్తురుల్ బహుళగైరికధారలఁ
బోల నారదుం, డుడుగక కుంచె వీచు చును
నుబ్బున దబ్బఱయాట లాడెఁగర్. హరి.
ఉ. ౭. ౧౯౭.

దబ్బఱి. విశే. (దబ్బఱ+ఇ[3].) దబ్బఱకాఁడు, దబ్బఱకత్తె. (శ. ర.)

దబ్బవాఁడు. వి. (√దబ్బ[3]) మేదరవాఁడు. వెదురుబద్దలతో బుట్టలు మొ. అల్లుకొని జీవించు ఒకజాతివాఁడు.

దబ్బప్రేలు. వి. (√దబ్బ[3]) పవిత్రపుప్రేలు,అనామిక.

గీ. దబ్బప్రేలియుంగరము మేదావిబొట్టు,మడుఁ
గుపేలికపిరిచుట్టు బెడఁగు గాఁగ, వడుఁగు
చందంబు...హరి. ఉ. ౧౦. ౨౩౩.

దబ్బసంబెళి. వి. (√దబ్బ[3]) దర్భలతోఁ జేసిన సజ్జవంటిపాత్రము, దబ్బసంచి. (శ.ర.)

గీ. జాఱుజొజ్జయు నునుదబ్బసంబెళియును, జె
త్తగొడుగును జక్కఁ దాల్చి కుతుకమున.
హర. ౭. ౧౨.

దబ్బాటు= డబ్బాటు.

దబ్బిచిప్ప. వి. తాటిచెట్టు బద్దలుచేయునపుడు పయోగించెడుసాధనవిశేషము. (శ. ర.)

దబ్బు=డబ్బు[1]. స. క్రి. ౧. చెప్పు.

ఉ. ఉల్లములోన నే మనుచు నుందువొ యే
నొకదబ్బు దబ్బెదర్. సారంగ. ౧. ౭౧.

౨. బొంకు.

సీ. ఎంత సేసినది నేఁ డిది విన్నఁ గన్నఁ జో
ద్యము గాదె మఱి దబ్బు దబ్బిన నిట్టువలె
నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ...సా
రంగ. ౩. ౨౦౮.

వి. ౧. మాట.

ఉ. ఉల్లములోన నే మనుచు నుందువొ యే
నొకదబ్బు దబ్బెదర్. సారంగ. ౧. ౭౧.

౨. బొంకు.

సీ. ఎంత సేసినది నేఁ డిది విన్నఁ గన్నఁ జో
ద్యము గాదె మఱి దబ్బు దబ్బిన నిట్టువలె
నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ...సా
రంగ. ౩. ౨౦౮.

౩. దబ్బడము, మూఁకుడు (శ.ర.); మూఁత.

సీ. అన్న మొప్పుగఁ గప్పి యటికదబ్బుగ మూసి,
గడియవోయినయంత గవ్యఘృతము (చి. ని,
చి. కి.)

జః దబ్బుడు, దబ్బువెట్టు.

దబ్బుడు. వి. (√దబ్బు)మూఁత,దబ్బడము. (చి. ని, శ. ర.)

దబ్బున. క్రి. విశే. ద్రు. (√దబ్బు) శీఘ్రముగ.

క. గుబ్బలిద్రిమ్మరిసింగము, దబ్బఱరక్కసుఁడు
నన్గొదవ పల్కుటయుంర్, దబ్బున వింటివి
గద యిది, గొబ్బున నీ వరిగి దొరకు గుఱు
తుగఁ జెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౭౭.

క. గొబ్బున లేచి బుజంబులు, దబ్బునఁ జఱచు
కొని...నీలా. ౩. ౬౨.

దబ్బర = డబ్బర. వి. గిన్నె.

చ. గరిత యొకర్తు హేమచషకంబునఁ జందురు
నీడఁ జూచి హో, వెఱవక గిన్నెలో నిజికి
వీఁడు హరింపఁగఁ జాగె నీధు వీ, సెఱ వగు
దొంగఁ బట్టుకొని నేఁడుమొదల్ పదియా
ఱు వ్రక్కలై, ధరఁ గృశియింపఁ జేతు నని
దబ్బరలోన మథించెఁ జేతులన్. రుక్మి. ౩. ౯౨.

దబ్బవెట్టు. స. క్రి. (దబ్బు + పెట్టు) మూయు.

ఆ. మగనిరాక యెఱిఁగి మగువ యొయ్యన ఉంపు,
మగనిఁ దెచ్చి యింటిమఱుఁగునందుఁ, గల్లు
గ్గోలెమునను గదియించి యామీఁద, గంప
దబ్బవెట్టెఁ గదలకుండ. భల్లా. ౧. ఆ. ౪. ర.

దభ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సూక్ష్మము, అల్పమైనది, సన్నము. వి.అ. పుం. సముద్రము.

దమకర్త. సం. విణ. (ఋ. క్రీ. ఋ) శాసనము చేయువాఁడు, ఏలిక.

దమకుఁడు. సం. విణ. (అ. మిశ్రా. అ.) ౧. అడఁచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు, శిక్షించువాఁడు.

దమథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దండనము. ౨. క్లేశమును సైఁచుట. ౩. ఇంద్రియనిగ్రహము.

దమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) అణఁచునది; శాసించునది. (అ.ఈ.అ) అణఁచుటకు సాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧. కుందము, మొల్ల†. ౨. దవనము, పుష్పచామరము†. న. ౧. అణఁచుట. ౨. దండనము, శిక్షించుట. ౩. బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము.

దమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అగ్నిదళుని, ఆకులపై నూఁగు గలయొకజాతిదవనము†.

దమనీయము. సం=దమితవ్యము.

దమనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. వీరుఁడు, శూరుఁడు. ౨. ఒకానొకముని. ౩. దమయంతిసోదరులలో నొకఁడు.

దమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అడఁచుట. ౨. దండనము, శిక్షించుట. ౩. బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము, బాహ్యేంద్రియములను విషయములనుండి మరల్చుట. ౪. అంతరింద్రియనిగ్రహము, కుత్సితకర్మములనుండి మనస్సును నివారించుట. ౫. క్లేశమును సహించుట. ౬. కర్దమము, అడుసు. (మే. ని.)

దమయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. విదర్భరాజగుభీమునికూఁతురు, నలచక్రవర్తిభార్య. ౨. బ్రహ్మచారి ధరించుపలాశదండము. (కే. ని.)

దమయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ) ౧. అణఁచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు.

దమి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. అడఁచువాఁడు. ౨. శిక్షించువాఁడు, దండించువాఁడు. ౩. బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడు.

దమి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. ౧. అణఁచు, అణఁగఁద్రొక్కు.

సీ. యుగవిరామమున నుజ్జ్వలత లూఁపఁగఁ జా
లుగాలి కొండ దమింపఁ జాల దెట్లు. కాశీ.
౨. ౧౦౫.

సీ. సర్వలోకాంగనాసౌభాగ్యగరిమంబు దమి
యించుకతమున దానినామ. గీ. మత్ప్రభాభారతి
దమయంతి యంచు నొడివె. నైష. ౨. ౯.

౨. దండించు, శిక్షించు.

క. దమియింపఁ దగినవారల, సమయమున ..ద
మించి వారిసంపదలు మహీ, రమణుండు
దనదుభండారము గా సమకూర్చు జనము
రాగిల్లంగన్. భార. శాం. ౨. ౩౯౫.

దమిత. సం. విశే. (ఋ. త్రి. ఋ) ౧. అణఁచువాఁడు. ౨. శిక్షించువాఁడు, దండించువాఁడు.

దమితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. అణఁపఁబడినది. ౨. దండింపఁబడినది, శిక్షింపఁబడినది. ౩. మచ్చిక చేయఁబడినది, మరపఁబడినది. (ఎద్దు మొ.) ౪. దమము గలది.

దమితవ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. అణఁపఁదగినది. ౨. దండింపఁదగినది.

దము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ)—ఉపపదసమాసాంతమునందే—౧. ఇచ్చునది. (జలదము, సుఖదము, దుఃఖదము, ధనదుఁడు మొ.) ౨. ఖండించునది.

దమునసుఁడు. సం. వి. స. పుం. -శోషింపఁజేయువాఁడు-అగ్ని.
ఇట్లే: దమునుఁడు.

దమ్మఁడు. వి. (√దమ్మము². సం. ధార్మికః. ప్రా. ధమ్మి అ.) ధార్మికుఁడు, కపటము లేనివాఁడు.
ఉ. ఎయ్యెడనుండి వచ్చితివె యియ్యెడకున్ హరిభక్తురాల పే, రెయ్యది యార్తిఁ బొందఁగత మెయ్యది నీకును మే మొనర్పఁగా, నయ్యెడుకార్య మెయ్యది భయంపడ కింకిటఁగింపు నావుడుం, దొయ్యలి చిక్కి దమ్మఁ డని దుర్భరహర్షనిమగ్నచిత్తయై. విప్ర. ౩. ౯.
గీ...అంగడికి వచ్చి మేదినీశు,మాట లాలించి మిగుల సమ్మదముఁ బొంది, దమ్మఁ డీఁక నేఁడు నాచేతఁ దగులువడియెఁ, గౌశికునిఁ బ్రీతి నొందింపఁ గలిగె నాకు. హరిశ్చ. ౪.౧౦౧.

దమ్మము¹. వి. (సం. ద్రమ్మః?) కాకణీచతుష్టయము, నాలుగుకాసులనాణెము.
సీ. దమ్మ మనంగను దార మనంగను దచ్చతుష్టయసంజ్ఞ దనరుచుండు. ఆం.భా. ౨.౨౮౪.

దమ్మము². వి. (సం. ధర్మః. ప్రా. ధమ్మో. క. దమ్మ.) ధర్మము.
సీ. తమవారి గుమిగూడి దమ్మరాజులకతల్ నోటి కడ్డము లేక నొడివికొనుచు. కువల. ౨. ౧౧౪. దమ్మరాజులకత=ధార్మికు లగురాజులచరిత్రము.
జః దమ్మఁడు.

దమ్మిడి. వి. (హిం. దమ్డీ.) అయిదుకాసులనాణెము. రెండుకాసులనాణెము అని కొందఱు. (శ. ర.)

దమ్ము. వి. ౧. అడుగు, పంకము. (శ. ర) ౨. పొలము నీరుపెట్టి దున్నుట.
(వ్యవ) మాపొలము దమ్ము చేసినారు.
జః దంపకట్టి, దంపనాఁగలి, దమ్ముకొను.

దమ్ముఁడు. వి. అజ్ఞుఁడు, తెలివిలేనివాఁడు.
సీ...అజ్ఞుండు దగు దమ్ముఁ డంబ స్తనంగను... ఆం. భా. ౩. ౧౨.

దమ్ముకొను. అ. క్రి. (√దమ్ము) అడుసగు, పంకిలమగు, బురదయగు. (శ.ర.)

దమ్యమానము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. అణఁపఁబడుచున్నది. ౨. దండింపఁబడుచున్నది.

దమ్యము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. దండింపఁదగినది, దండనమునకుఁ దగినది. ౨. అడఁపఁదగినది. వి. అ.పుం. దున్నుటకుఁగాని బండి లాగుటకుఁగాని అలవాటు పఱుపఁదగినయీడు గలకోడెదూడ.

దయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కనికరము, కృప.

దయసే(చే)యు. స. క్రి. (క. దయెమాడు.) -కరుణించు-ఇచ్చు.
సీ. తనుఁ జూచి శిథిలబంధశిరోజయగుట నయ్యతివకు ముక్తకేశాహ్వయంబు, దయచేసి... వరములనొసఁగి...పాండు. ౫. ౧౫౬.

వ...ఇద్దేవరకు నాచంద్రార్కముగా ననుభవింపంగలవారుగా దయసేసిరి. దా. శా. ౪. ౧౨౭౬.

అ. క్రి. ౧. వచ్చు.

(వ్యవ) తమరు ఇటుకు దయచేయవలయును.

౨. పోవు.

(ఇది గొప్పవారిని గూర్చి ప్రయోగింపఁబడును. ఈ యర్థమం దిది తఱచు బహువచనమందే యుండును.)

(వ్యవ) తమరు దయచేయుఁడు, నాకుపని కలదు.

దయాకరుఁడు. సం. విణ. అ. పుం. దయానిధి, దయకు స్థానమైనవాఁడు, చాలదయ గలవాఁడు.

దయాదాక్షిణ్యములు. సం. వి. అ. న. కనికరము ఔదార్యమును.

శా. తల్లిం జంపినదుండగీనికి దయాదాక్షిణ్యముల్గల్గునే. చం. రా. ౩. ౧౪౨.

దయాళువు. సం. విణ. (ఉ) కనికరముగలవాఁడు.

దయావీరము. సం. వి. అ. పుం. (అలం) వీరరసభేదము. (దీనికి దయయందుఁ జూపును త్సాహము స్థాయిభావము)

దయావీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దయావీరరసప్రధానుఁ డగు నాయకుఁడు. (నాగానందమందలిజీమూతవాహనుఁడు, మొ.)

దయిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రియురాలు, భార్య.

దయితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇష్టుఁడు, ప్రియుఁడు. వి. అ. పుం. ప్రియుఁడు, పతి.

దయిత్నువు. సం. విణ. (ఉ) దయగలవాఁడు.

దయివాఱు=దైవాఱు. అ. క్రి. (త. తైవా) ౧. అతిశయించు.

ఉ. పైపయిఁ గౌతుకంబు దయివాఱ యిటుండఁగ నంత మజ్జనంబై పువుఁజప్పరమ్మున నొయారము గాఁ గయిసేసి...విజ. వి. ౧.౬౩.

క. చెఱకువిలుసాకిరికుఱ్ఱఁడు, సెయిదోయి మొగిడ్చి రాచసిగముతోడన్, దయివాఱు వేడ్క నిట్టులనియె...అచ్చ. రా. యు. ౨౭౩.

౨. పొంగిపొరలు; పొరలు.

సీ. అసుగుణాబ్ధిచర్యామృతం బెల్లభో దయివాఱఁదెరలె నామయవిభూతి. వసు. ౬. ౯౫.

౩. ఈడేఱు.

ఉ. నోములు నోచినమ్ములు మనోరథముల్ దయివాఱ నిత్తఱిన్, దామరతంపరై ప్రియులు దారు విహారము సల్ప...మనుచ. ౩. ౭౯.

దయ్యపుతట్టుకాయ. వి. (√దయ్యము) లోపల కొబ్బెర లేనికొబ్బెరకాయ. (వా)

దయ్యము. వి. (సం. దైవమ్. ప్రా. దేవ్వం, దఇవ్వం, దఇవం.) ౧. దేవుఁడు.

క. దయ్యము నా కేల యిట్టిదెన్యము దెచ్చెన్. భార. భీష్మ. ౩. ౨౫౬.

ఉ. దయ్యము యేమి సేతు నని తల్లడ మందుచుఁ జేరి యిట్లనున్. భోజరా. ౩. ౨౧౫. వాల్మీ. ౩. ౧౨౭.

౨. వేలుపు, దేవత. (ఈయర్థమందు తఱచు బహువచనమం దుండును.)

చ...దయ్యపుమూఁకలు పైఁడికొండపై ననయముఁ గాపురంబులుగ నన్నియుఁ గాచుచు నుండు నెంతయున్. యయా. ౧. ౧౨.

౩. (క. దెవ్వ.) పిశాచము.

ఉ...భవత్తనూజ కేదయ్యము సోఁకెనో మిగులఁ దాపము నొందుచు నాఁడునాఁటికిన్, దయ్యఁ దొడంగె...భోజరా. ౫. ౨౩౩.

క...వనేచరు లేచినవెఱ, తవిలిన మతి నద్దిరయ్య దయ్యం బనుచున్. మనుచ. ౪. ౧౦౨.

సీ. ఇరుగింటిదయ్యంబు పొరుగింటికిని గూబ రొ

దురింటివారల కెదురుచుక్క. శుక. ౩. ౨౦.

౪. విధి, అదృష్టము.

క. అయ్యరుదెఱఁగున కప్పుడు, కయ్యమునకుఁ బరమసాధకంబుగఁ గలిగెన్, ముయ్యంచు తుంగ యచ్చట, దయ్యము నేర్పు విను చెప్పెదం గురునాథా. భా ర. మా. ౫౪.

ఉ. ...ఈవు వెక్కసపడక గదపండువు సేయఁ గోరునా, దయ్యము నెత్తికోలు దుది దాఁకుటుగాదె భుజంగభంజనా. భార. ఉద్యో. ౩. ౬౭.

ఉ. ఒయ్యన వేల్పు నూపి జడి నుబ్బరవోయెడు ప్రాణికోటికిన్, దయ్యము నెత్తికోలు దుది దాఁకఁగఁ దూరుపు తెల్లవారి తెల్పవయ్యెను ...హర. ౨. ౨౪.

జః దయ్యపుఁబట్టుకాయ.

దయ్యు=దయ్యు. అ. క్రి. ౧. బలహీనమగు, బడలు.

ఉ. తాపము నొంది చెవ్వగల దయ్యుచుఁ గ్రుయ్యుచు బిట్టు గూయుచున్. భాగ. ౧౦. ౨౬౭.

౨. అలయు, శ్రమనొందు; కృశించు.

ఆ. కడిఁది గ్రీష్మ తాప మేప కంఠీరవంబులు, తాఁకి తాఁకి దస్సి తట్టువాఱె. క్రీడా. ౨౩౦.

ఉ. ...భవత్తనూజ కేదయ్యము సోఁకెనో మిగులఁ దాపము నొందుచు నాఁడునాఁటికిన్, దయ్యఁ దొడంగె... భోజరా. ౫. ౨౩౩.

జః దప్పి, దప్పిక, దప్పిగొను.

దర. (సం. ధారణ-క. దర.) వెల, మూల్యము, క్రయము.

గీ. కొనుట దర దారణ యనఁగ మనును గ్రయము. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

దరణము. వి. ఎనిమిదిడబ్బుల నాణెము. (శ. ర.)

దరత్తు. సం. వి. ద. స్త్రీ. ౧. హృదయము. ౨. కూలము, గట్టు. ౩. పర్వతము. ౪. ప్రపాతము, చఱియ. (హిమవత్తటము అని కొందఱు). ౫. భయము. ౬. నది. ౭. పురీషము. (వై. ని, కే. ని)

దరదము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. హింగుళము, ఇంగిలీకము. ౨. కాశ్మీరప్రాంతమండలియొకానొకదేశము. పుం. భయము.

దరదరకలు. వి. బ. నిగ్గులు.

క. తెరతెర లై శిల లురుఁటన్, దరదరకలు దేరి నునుపు దార్కొన శరధిన్, మఱిమఱి మందరగిరి యుత్తతిఁ దరిత్రాడునను సౌఖ్యదంబై తిరిగెన్. ల. వి. ౨. ౬.

దరదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. భయము కలిగించువాఁడు, వెఱపించువాఁడు. ౨. దరద దేశస్థుఁడు.

దరమము. వి. (సం. ధర్మః) ధనుస్సు.

సీ. దరమంపుటొజ్జరుఁ దనవ్రేల్ లొసంగినయేనాది మా కిత వైనఁ బోఁడు. ప్రబంధ. ౧౬౦. (దరమంపుటొజ్జ=ధనురాచార్యుఁడు.)

దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చీల్చునది, చించునది. ౨. అల్పము, ఇంచుకైనది. (దరహాసము, మొ) వి. అ. పుం. న. ౧. గర్తము, గొయ్యి. ౨. శంఖము. ౩. భయము.

దరవీడు. స. క్రి. చలింపఁజేయు.

క. వనరుహలోచన చక్కం, దనమునఁ దనమనము మరుఁడు దరవీడఁగ మృష్టాన్నభోజనములు దీరిచి, జనపతి చనుదెంచెఁ గేళిసదనంబునకున్. కళా. ౪. ౯.

దరవు. వి. భక్ష్యవిశేషము.

ద్వి. వరుగు లప్పడములు వడియములు గంగ నుఁరుగులు దరవులు నుప్పుటుండలును, వడలు మడ్డెంగ లడ్డ్వములు పేణీలు. ప్రభులిం. ౪. ౧౫౦ పా. ౧౯ పం.

దరాలు. వి. చలించుట ప్రకాశించుట మున్నగు వాని కనుకరణము.

చ. కలకల నవ్వువట్రువ మొగంబు దరా లను చేరెఁడేసికన్నులు పిడికింటిలో మినుమిను కన్గొనుకొనును ముద్దుగారుపల్కులుఁ జెవి కిమ్పుచేఁ దళుతళు కన్గనుచెక్కులు పట్టెఁ డేసిగుబ్బలుఁ గనుమూపుమేగవు గుభాలను తావులు దీనికే తగున్. సువల. ౩. ౩౨.

దరి. వి. (సం. తీరం) ౧. గట్టు, తీరము, ఒడ్డు.

క. తము విశసించుట కాభూరమణుని వేఁడం గ నతఁడు రాజీవాక్షీ, క్రమమున విశసిం పఁగఁ జర్మములు దరులు గాఁగఁ బాఱె రక్తము నదియై. భార. అను. ౫. ౬౧.

క. ఉన్నట్లు యుండఁగా దరికి న్నరులను నావ చేర్చు క్రియ... అను. ౨. ౪౯.

క. దరి యొక్క వారినీడలు, సరపిం గనుపట్టెఁ గూడి సలిలక్రీడల్, జరపి తమపురికి సరు గం, దిరిగినపాథోధిపతి సతీతతిభంగిన్. వరాహ. ౩. ౧౦౬.

౨. హద్దు, మేర, అంతము.

సీ...పశ్చాత్తాపమునఁ దత్ప్రసన్నగతియు. గీ. తలఁచితలఁచి యెందును దరి దాఁక లేక, కాలధర్మము నొంది నాకమున కరిగి. హరి. పూ. ౨. ౧౫౨.

గీ. మఱియు దరి లేనిసాగసు లేమఱక చేసి, పలుదెఱంగుల వాయిద్యములు సెలంగ. నీలా. ౩. ౪౮.

౩. సమీపము.

గీ. బొబ్బలిడుకొంచు నరిగిరి ప్రోలిదరికి. నీలా. ౨. ౬౬.

క. అనునంతలోన దరికిన్, జనుదెంచినయుత్తటిన్ ...దశా. ౧. ౧౮౩.

గీ. దరికిఁ జేరిన నరికోటి దరికిఁ జేరు, శరము పూనిన నహితాళి శరము పూనుఁ, గొమరు మీఱినయారాచకొమరుతోడ, సరియె శూ రులు మనుజకేసరియ కాక. రసిక. ౧. ౫౮.

౪. సానువు, చఱియ.

ఆ. అధికదర్పయుక్తమై బలీవర్దంబు, శృంగముదరి విదారణంబు సేయఁ, గాలుద్రవ్వునట్లు ...భార. సభా. ౨. ౧౮౩.

క. సిరిగుబ్బచన్నుఁగొండల, దరులం గతి మొగు లుపగిదిఁ దవిలి తిరుగున, మ్మరుతండ్రి మనుపు నసముల, నెరయునమీన్ ఖాన పింగిణీసుల్తా నా. యయా. ౩. ౧.

౫. దిక్కు, శరణము.

ఉ...బ్రతుకుత్రోవకు వచ్చుతి లేకయున్న నా, కుం దరి లేక యొంటి నిటుఁ గుందుదుఁ గాదె యనుంగుపల్లవా. హంస. ౨. ౧౨౫.

జః దరిదాఁపు.

దరి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. గుహ.

దరికొను. అ. క్రి. ౧. (నిప్పు మొ.) మండు, జ్వలించు; విజృంభించు.

ఆ. కొడుకుచావుకంటెఁ గోడలియడలునఁ, జె రిఁగి శోకవహ్ని దరికొనంగ, నంతరంగ మిప్పు డగ్గల మెరియంగఁ, దొడఁగె...భార. స్త్రీ. ౨. ౪౪.

చ...బుభుక్షుకుక్షిలో, దరికొన జీర్ణపర్ణములు దా నొకనాఁడు దినంగఁ బోయినన్. వరా హ. ౪. ౯౫.

సీ. దరికొను నిబ్బంగి దైత్యులహృదయంబు లనుమాడ్కి నర్కోపలాలి మండె. రాజ. చ. ౨. ౬౮.

౨. (నిప్పు, ఆఁకలి మొదలగువానిచే) దగ్ధమగు, కాలు.

వ...ప్రాణేశ్వరి యే చందంబున మద్విరహవేద నాదవానలంబునం దరికొనియెదవు... నైష. ౯. ౧౦౫.

క. కుక్షి దరికొన్నపట్టున, వీక్షించమనె దేహి రుచులు వేళలు మునిహ, స్యక్షుకు విశ్వామిత్రుఁడు భక్షింపఁడె సారమేయపలలముఁ దొలుత న్. వేం. పంచ. ౧. ౫౧౫.

మ... ఆశేషంబు బంగారుగు, బ్బలియుం దొక్కొడఁ జిందినం దరికొనె న్ఫస్మావశేషంబు గా. ఉ. హరి. ౬. ౭౫.

౩. (అడవి మొదలగువాయందు నిప్పు) అంటుకొను.

క. ఎండినయడవి న్దరికొని, మండెడుకార్చిచ్చు మాడ్కి... భార. భీష్మ. ౧. ౨౯౪.

స. క్రి. దహించు, కాల్చు.

చ. ఉరవడి నుగ్రసేవణపయోనిధి బాడబవహ్ని చాడ్పున న్దరికొని... దశమ. ౧. ౭౯.

క. కడుఁ బెల్లగునాఁకలి న్యాయొడ లెరియింపంగఁ దొడఁగె నొక్కట జగముల్, పొడిపొడిగా దరికొనియెద, నెడపక యింమక యనుజ్ఞ యిమ్ము మహాత్మా. హరి. పూ. ౪. ౧౧౫.

జః దరికొల్పు.

దరికొల్పు(లుపు). స. క్రి. (√దరికొను).

౧. (క) మండించు, జ్వలింపఁజేయు.

వ... ఈకృష్ణచతుర్దశినాఁటిరాత్రి పురోచనుండు లక్కయింటు దహనంబు దరికొల్పం గావున ... భార. ఆది. ౬. ౧౫౭.

సీ. కపటారివాహినీకాంతారములఁ గాని దరికొల్పఁడతులప్రతాపవహ్ని. వి. పు. ౧. ౪౦.

(చ) రగులుకొల్పు.

క. చని వెడ వికసిల్లెడునా, ననపద్మముతోడ ననిలనందనునకు ని, ట్లనియెఁ జతురో కిరీతి య్యతనిగూఢక్రోధవహ్ని దరికొల్పంగ న్. భార. విరా. ౨. ౨౭౦.

ఈ... భూర్గ్గో, పాలుఁడు తాలవృంత మొకభామిని సత్యపీఠుండ నుండి మం, దాలసలీలమై విసర నాదటఁ గైకొని వీఁచెఁ దద్వపుః, కీలితపంచసాయకశిఖిం దరికొల్పుచునున్నకైవడి న్. పారి. ౧. ౧౦౯.

౨. కాల్చు, దహించు.

వ... ఇట్లు కాశీపురంబు దరికొలిపి కృత్యాసంహరణంబునం గృతకృత్యంబై సుదర్శనంబు దామోదరదేవునకుం బొడసూపి సుఖం బుండె ... ఉ. హరి. ౩. ౧౫౬.

వ... అసహ్యవిషజిహ్వలకలాపంబులు బ్రహ్మాండకర్పరంబు నప్పళింప నిప్పులు చెదరి చదలు దరికొల్పునుల్కాపాతంబులుం బోలె దిక్కులం జురజుర స్రుక్కి లా వెక్క... భీమ. ౪. ౬౦.

౩. సంభవింపఁజేయు, కలిగించు.

క. పాపంబులేనికులసతిఁ, గోపంబునఁ గుటిలపఅుచుకుత్సితునకుఁ ద, త్పాపంబులు బహుతరపరి, తాపం బిహపరములందు దరికొల్పునృపా. హరి. ఉ. ౯. ౭౭.

దరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జాతదరము, భయముకలది; పిఱికి.

దరిదాపు. వి. (√దరి.) ౧. ఆశ్రయము, ఆధారము.

క. సురధాని యేల రక్కసి, సురధానీలీల నమచినూదనముఖ్యుల్, దరిదా పెఱుఁగక... దశా. ౪. ౧౨౨.

౨. సమీపము.

క... మేరువు, దరిదాపునఁ గూడి మిగులఁ దహతహపడుచు న్. దశా. ౪. ౧౨౨.

ఆ. ధనములేమియు నెడిదావానలంబును, దన్నుఁ జెఱుచును దరిదాపుఁ జెఱుచు. వేమన. ౩. ౬౫. (చుట్టుపట్టులు. అని భావము.)

౩. హద్దు, మేర.

గీ. కుంది తలపోఁతలకు మదిఁ గొల్లవిడుచు, విడిచి దరిదాపు లేమిఁ బెన్వెతల మునుఁగు. ప్రభా. ౨. ౧౧౧.

దరిద్రత్. సం.శత్ర. దుర్గతి నొందుచున్న, పేద యగుచున్న.

దరిద్రాణము. సం. వి. అ. న. దారిద్ర్యము, బీద తనము.

దరిద్రాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ) ౧. దుర్గతినొందువాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు, బీద.

దరిద్రిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ)=దరిద్రాయకుఁడు.

దరిద్రితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దుర్గతి నొందినవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు.

దరిద్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. నిర్ధనుఁడు, బీదవాఁడు. ౨. దుర్గతుఁడు, చెడ్డస్థితియం దున్నవాఁడు.

దరిబేసి. వి. దీనుఁడు, దైన్యము కలవాఁడు; దేవురగొట్టు; పిసినిగొట్టు.

సీ. భుజమునఁ గూబరంబు ధరించుకొని సోలు దరిబేసి యగుచు బేతాళుఁ డొకఁడు. జై. భా. ౫. ౧౯౬.

సీ. దరిబేసి చెడుగొట్టు బేరికి దగాకోరు విస పాలవిత్తు చిల్విసము...హంస. ౫. ౧౧౩.

సీ. ధర్మకార్యములలో దరిబేసి నుంచిన నీచ్చు నా తన్నుక చచ్చుఁ గాక. వేణు. ౩౪.

దరిసించు. స. క్రి. (సం. దృశ్. ప్రా. దరిసేఇ.) చూచు.

క...తత్పుత్రశోకమునఁ దనచిత్తం, బెరియఁగ దేవకి వారల, దరిసింపఁగఁ గోరి పనుపఁ దగ నసురేంద్రా. భాగ. ౧౦. ఉ. ౧౧౫౫.

క. పరిచితవిద్యానిధి నై, గురునాథునిచే ననుజ్ఞ గొని యిట మిమ్ముర్, దరిసించు నభిమతంబున, నరుదెంచుచు నుండి మండలాధిప యంతన్. విక్ర. ౫. ౧౭౮.

దరిసెనము. వి. (సం. దర్శనమ్. ప్రా. దరిసణం.) ౧. చూచుట.

క. ధరణీసురనందన నీ,దరిసెనమున మేను పావ దలెఁ దనిసెను జిత్తం, బిరవుగ మన్నందిరములు, పరమపవిత్రంబు లయ్యె భాగ్యము లబ్బెన్. కుచేల. ౨. ౪౬.

౨. రాజాదులను జూడఁబోవునపుడు తీసికొని పోయి యిచ్చెడుకానుక.

క. గిరిరాజు తన్ను డగ్గఱ, నరుదెంచిన నమ్రుఁ డగుచు నబ్జదళాక్షిన్, దరిసెనము పెట్టి నిలిచిన...వీర. ౧. ౧౯౬.

సీ. దరిసెనం బిచ్చె మతంగవీరన్నకుఁ గట్టాణి ముత్యాలకంఠమాల. నార. ౧. ౧౨౪.

దరుజే. వి. గచ్చుపూఁతతో రాళ్లను కలుపుట. (శ. ర.)

దరువు. వి.(సం.ధ్రువా.)౧.గీతివిశేషము,ధ్రువ.

సీ...చిందు నా దరు వసంగను ధ్రువ దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౧.

మ. పనివడి నిచ్చలుం బరమభాగవతేంద్రులు తానమాడి పోవునపుడు శౌరిమీఁదిదరువుల్ సరసంబుగఁ బాడ...వరాహ. ౯. ౧౪౫.

౨. తాళము. (శ. ర.)

జః దరువుచేయు, దరువులువెట్టు.

దరువుచేయు. అ. క్రి. (√దరువు) తాళముచేయు. (శ. ర.)

దరువులువెట్టు. వి. (దరువులు + పెట్టు) గీతికలు పాడు.

ద్వి. దాకొన్నగతులతో దరువులువెట్ట, వైకుంఠమునసనుండి వచ్చి శౌరి, యతనికిఁ బ్రత్యక్షమయ్యె నావేళ. ద్వి.పరమ.౭. ౫౬౬పా.

దరోదరము. సం=దురోదరము.

శ్లో. ఆశ్రిత్య దుర్గం గిరికందరోదరం, క్రీడం

త్యముష్టిః సతతం దరోదరం. (వాచ.)

దరోదరుఁడు. సం=దురోదరుఁడు.

దర్దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇంచుక పగిలినది. (పాత్రము, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఇంచుకపగిలినకుండ. ౨. కొండ. (మే. ని.)

దర్దరీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్ప. ౨. మబ్బు. ౩. వాద్యవిశేషము.

దర్దుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

దర్దురచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బ్రాహ్మి, సరస్వతి✱.

దర్దురము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్ప. ౨. మబ్బు. ౩. వాద్యవిశేషము. ౪. మలయపర్వతసమీపమున నున్నయొకానొకపర్వతము. ౫. ఏనుఁగు మెడయొక్కపార్శ్వము. (కే. ని.) ౬. గ్రామసమూహము. (మే. ని.)

దర్ద్రుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. చక్రమర్దకము, తగిరిస, తంటెము✱.

దర్ద్రుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దద్రురోగము గలది.

దర్ద్రువు. సం. వి. ఉ, ఊ. స్త్రీ. దద్రువు, దద్దు.

దర్పకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్పము కలిగించువాఁడు. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు.

దర్పణము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. ముకురము, అద్దము. ౨. కుబేరునియునికిపట్టయినయొకానొకపర్వతము.

దర్పము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అహంకారము, గర్వము, కావరము. ౨. మృగమదము, కస్తూరి. ౩. ఉచ్ఛృంఖలత్వము, కట్టునకు లోఁబడమి. ౪. ఉత్సాహము. (వాచ.) ౫. విధము, పోలిక.

మ... రభసోన్మాదక్రియఁ సంభ్రమప్రదమై మందర మంబుధిం గలఁచుదర్పం బొప్ప నొప్పించుచుఁ, దదనీకంబులు వాటి... భార. భీష్మ. ౩. ౧౫.

దర్పించు. సం. అ. క్రి. గర్వించు, త్రుళ్లు.

వ... తప్పించుకొను నేర్పునం దర్పించి పైఁబడం గుప్పించుచు... ఉ. రా. ౩. ౨౪౬.

దర్పితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) గర్వించినవాఁడు; దర్పము గలవాఁడు.

దర్భ. సం. వి. అ. పుం. కుశ, తృణవిశేషము✱.

దర్భటము. సం. వి. అ. న. ఏకాంతగృహము, రహస్యపుగది. (త్రి. ని.)

దర్భపత్త్రము. సం. వి. అ. న. కాశము, రెల్లు✱.

దర్భపోటు. మి. వి.-దర్భలపోటుగలది-శ్రాద్ధములయందు భోక్తలు తినునాహారము.

గీ. దర్భపోటులఁ దిని లేనితఱుల మైత్రి, నంటి పితృశేషము భుజించి... ఆము. ౬. ౭౯.

దర్భముద్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దబ్బయుంగరము, పవిత్రపుముడివలె బంగారముతో చేసిన యుంగరము.

సీ. శోకించు వృద్ధభూసురుఁ డాత్మపితృదత్త దర్భముద్రికకుఁ జిత్తంబు గలఁగి. పాండు. ౩. ౫౦.

దర్భాహ్వయము. సం. వి. అ. పుం. ముంజిగడ్డి✱.

దర్వము. సం. వి. అ. పుం. పిశాచము.

దర్వరీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వాద్యభేదము. ౨. గాలి.

దర్వరీకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దర్వి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. మిళ్లి; గరిఁటె, తెడ్డు. ౨. పాముపడగ.

దర్వీకరము. సం. వి. అ. పుం. చేతివంటిపడగ కలది- సర్పము, పాము.

దర్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింస్రుఁడు, ఘాతుకుఁడు, హింసించువాఁడు.

దర్శకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్శికా. అ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. పరిశీలించువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు. ౪. నేర్పరి, నిపుణుఁడు. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

దర్శనప్రతిభువు. సం. వి. ఊ. పుం. అపరాధి మున్నగువానిని చూపుట కొప్పుకొన్న పూఁటకాఁపు.

దర్శనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూచునది. ౨. చూపునది. ౩. బోధించునది. (అ.ఈ. అ.) ౧. చూచుటకు సాధనమైనది. ౨. చూపుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. చూచుట. ౨. చూపు, దృష్టి. ౩. చూపుట. ౪. పరిశీలించుట. ౫. కన్ను. ౬. బుద్ధి. ౭. జ్ఞానము, తెలివి. ౮. అధ్యాత్మవిషయకశాస్త్రభేదము. (బౌద్ధదర్శనము, సాంఖ్యదర్శనము, ఇం.) ఆస్తికమతముల దర్శనము లాఱు- న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య, యోగ, మీమాంసా, వేదాంత దర్శనములు. (కొందఱు యోగమునకు మాఱుగా పాణినీయమును దర్శనముగా గ్రహించిరి.)
శ్లో. పాణినే ర్జైమినేశ్చైవ వ్యాసస్య కపిలస్య చ,
కణాదస్యాక్షపాదస్యదర్శనాని వ.డేవహి.
౯. ధర్మము. ౧౦. స్వప్నము, కల. ౧౧. రంగు. ౧౨. అద్దము. ౧౩. యజ్ఞము.

దర్శని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉపరథ్య, పుంత.

దర్శనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చూడఁదగినది; సుందరము. ౨. చూపఁదగినది.

దర్శము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దర్శనము, చూచుట, చూపు. ౨. అమావాస్య. ౩. అమావాస్యనాఁడు చేయఁదగినయిష్టి.

దర్శయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ) చూపువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

దర్శవిపత్తు. సం. వి. త్. పుం-అమావాస్యనాఁడు కనఁబడనివాఁడు-చంద్రుఁడు. (కల్ప.)

దర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్)-సమాసాంతములం దే. ౧. చూచువాఁడు. ౨. ఎఱుఁగువాఁడు. ౩. పరిశీలించువాఁడు. ౪. చూపువాఁడు.

దర్శించు. సం. స. క్రి. వీక్షించు, చూచు. (గౌరవవిధేయతలతోఁ బెద్దలను చూచుట యందు తెలుఁగున ప్రాయికముగా నుపయుక్తము.)
గీ. నేను బనివడి దర్శింప నేఁగుదెంతుఁ, గాని నిచ్చలు వెదకియుఁ గాన లేను. వరాహ. ౯. ౮౧.
క. దేవర దర్శించుటకై, తా వచ్చుచు నున్న వాఁడు దపనుం డిదె...హరి.పూ.౩.౧౨౭.

దర్శింపించు. సం.స. క్రి. దర్శనముచేయించు.
ఆ...అచటిమంత్రివరుల, వాఁడు దోడికొనుచు వచ్చి దర్శింపించె, గనకరత్నచయము ముఖము గాఁగ. ద్వా. ౧౧. ౧౭౧.

దర్శితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చూపఁబడినది. ౨. తెలుపఁబడినది.

దర్సెనము=దరిసెనము.
(కానుక)
సీ. సవరఁగాఁ గొంచు దండువులు దర్సెనములు కోలాసఁ గొన కూళ్లు గుత్తకీక.పి.శకుం. ౪. ౧౭౫.
సీ. దర్సెనం బిచ్చె నెద్దానిఁ గోమటి...కాశీ. ౪. ౯౯.

దలపము. సం.వి.అ.పుం. ముఖత్రాణము. (శ.ర.)

దలము=దళము. వి. ఆధిక్యము, గొప్పతనము.
సీ. తనుమధ్య లోప రీస్తనభార మని విధి దల మిచ్చె నాఁగ గృశోదరము లెసఁగె. కు. సం. ౧౦. ౪౦౩.
విణ. (=దడము, దళము.) ౧. అధికము; దట్టము.
క. దనుజాధిపుఁ జంపించితి, తనిసితివే సంత

సంబు దల మయ్యె నయో, మను జేశమిత్ర
సీ కిటు, గినియఁక్ దళకంతుఁ డేమికి దొనరిం
చెక్. భా. రా. యు. ౨౨౫౪.

క... రాగపుఁ డన్నెలఁ,తలతలమానికము జూచి
తల వంచి మదిక్, దలముగ వగపును నాన
యు, నలుకయుఁ బొడమంగ నిట్టు లని
వాక్రుచ్చెక్. అచ్చ. రా. యు. ౫౭౧.

చ. దలమగువానకాలము...పద్మ. ౯. ౭౯.

చ. దల మగుపచ్చకప్పురపుఁదావులు పైపయి
సోడు ముట్ట...విక్ర. ౧. ౧౩౬.

వ... జిలుఁగుకురుమదలంపుదనిలికనీదురుమాలు
ముచ్చుంగుల బురుసాకుచ్చుల రింగులును
...ప్రబంధ. ౭౯.

దలి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. లోష్టము, మట్టి
బెడ్డ. (కల్ప.) ఈ. స్త్రీ. చిన్న ఆకు. (వై.ని.)

దలిమము= దడిమము. విణ.

(సన్ననిది.)

క. ఎలనాఁగ యొాఱ్ఱ దలిమపు,వలిపంబులు గట్టి
నిచ్చె వడినడుగులఁ బా,వలు దొడిగె నొక
తె యొక్కతె, తలఁ బావడ యొత్తి తిగిచి
తడి యార్చెఁ దగక్. యయా. ౪. ౧౯.

దల్భము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చక్రము. ౨.
మోసము. ౩. పాపము. (కల్ప.)న.వల్కలము.
(కే. ని.)

దల్మి. సం.వి.ఇ. పుం. ౧. ఇంద్రునివజ్రాయుధము.
౨. ఇంద్రుఁడు.

దల్లు=జల్లు[1]. వి. వాన.

క. వెల్లుకొనఁ గురిసి రప్పను, దల్లుఁగఁ దమ
చూడ్కులకును దల మిచ్చుచు భూ,వల్లభు
పైఁ బురభామలు, కొల్లలు గా లాజమిళిత
కుసుమాంజలులక్. కవిక. ౩. ౧౬౦.

దళకొను= దళముకొను. అ. క్రి. (√దళము.)
అధికమగు.

చ. దళకొని యున్న తొంటిసుకృతంబుకతంబు
న వచ్చి మీఁదటం, గలిగెడుశోభనంబులకుఁ
గారణమై మరి వర్తమానని,శ్చలదురితంబులం
దలఁగిసన్నునినాథకులావతంస ని, ర్మలభవదీయ
దర్శనము మా కొనరించెఁ ద్రికాలయోగ్య
తక్. విక్ర. ౫. ౫. (శ. ర. పా.)

దళకోశము. సం. వి. అ. పుం. మొల్లకుందము†.

దళగించు. అ. క్రి. (√దళము.) దళముకొను,
దట్టమగు. (శ. ర.)

దళనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) భేదించుటకు
సాధనమైనది. వి. అ. న. భేదించుట.

దళని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. లోష్టము, మట్టిబెత్తిక.
(కల్ప.)

దళనిర్మోకము. సం. వి. అ. పుం. (కూసమువం
టిపైపట్ట గలది.) భూర్జము, బుజపత్తిరి†.

దళపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆయుధము,
ప్రహరణము. ౨. స్వర్ణము, బంగారు. (విల్య
ము.)

దళపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనానాయకుఁడు.
(కల్ప.)

దళపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మొగలి†.

దళము. వి. ౧. ఆధిక్యము; పరిమాణము.

సీ. దహనుండు వేఁడిమిదళము చూపఁగ లేఁడు
పద్మబంధుఁడు దపింపంగ వెఱచు. భా. రా.
యు. ౧౫౭౯.

క. రెండును నాలుగుపణములు, దండు వగుక్
క్షుద్రపశువుఁ దగుపశువును న్యుద్దండత నడి
చిన నతనికి, దండువు దా నెక్కు నొప్పి
దళమున నెపుడుక్. విజ్ఞా. ప్రా. ౫౫.

క. కొలు చాదిగఁ గలబండముఁ, గొలుచు నెడం
దూఁచుచోటఁ గుటిలత దఱుఁగక్,గొలిచినఁ
దూఁచిన బండము,దళమున బేహారిమీఁద

దండుపు దగులుకా. విజ్ఞా. ప్రా. ౬౮.

౨=దడము. (సం. దళః. క. దళవు.) సేన. (చూ. దళవాయి, మొ.)

౩. సమూహము. (చూ. దళముకొను.)

విశే. ౧. దట్టము, దళసరియైనది, మందము.

సీ. బూఁజుపట్టిన దేహములపై దళంబుగా మల యజపంకంబు లలఁదినారు. సైవ. ౭. ౬౩.

గీ. అట్టికలధౌతశిఖరిఁ బుష్పాపచయము, సేయు వేడుకఁ బొదరిండ్లచాయలందుఁ,దిరుగుచుండి యొకానొకదెసఁ దృణంబు,దళముగా వాత మొలచినబిలమునందు. మనుచ. ౪. ౭౮.

గీ...నీలత్వమున సరిగావు తెలియ, నెతే గలిగి యొక్కమొత్తమై నిడుదలై దళములై మె ఱుఁగులై కారుక్రమ్ముచున్న, వికచకమలాక్షి నును సోగవెండ్రుకలను. విజ. వి. ౧. ౩౫.

౨. చిక్కనిది (మజ్జిగ, మొ.)

ద్వి. దళమైనమకరందధారలఁ దోఁగి, పాలు పారఁ బవనుండు పొలయుచున్నాఁడు. రం. రా. ఉ. ౪౩ పా. ౨ పం.

చ...తూన్పఁ దోయముల్,పలుచనఁ దేలె మి న్నడుగుపట్టెఁ గడుం దళ పకాటనోయనక్. ఆము. ౪. ౧౫౧.

౩. నిబిడము, సాంద్రము, దట్టము.

ఉ...ధరాపరాగముల్,గప్పుటనైన-చీకటి దళం బయి చూడ్కులు గప్ప...భా. రా. యు. ౬౫౨.

౪. అధికము, హెచ్చయినది.

చ...నిక్కినయత్తులు తల్లడించుటల్, గనఁబడ నూరుపు ల్దళముగా నిగుడ న్వడఁ గుంది యూరెలుం,గునఁ దమవానిఁ బిల్చుచు శకుం తము లయ్యెడ నిల్చె ప్రాఁకులక్. పారి. ౪. ౨౧.

క. దళ మయ్యె వర్షమంబుధిఁ, దల క్రిందుగఁ బట్టినట్లు ధారాశ్రేణీ,ఝుళిఝుళిలు నైజపు లబ,లలిధళలుక్ స్తనితఘెళఘెళ ల్విలసి ల్లక్. శుక. ౩. ౨౫౧. మనుచ. ౫. ౫౧.

౫. పూర్ణము,సమృద్ధము.

గీ. అతనికై ధారవోసితిఁ బ్రాణ మెల్ల, నటిప్రా ణేశ్వరునితోడఁ నలిగి యుండిఁ, జేయఁగల దేమియో యమ్మచెల్ల నాకు, దళముగాఁజా ల దోయమ్మ దైవబలము. గంధ. ౧. ౧౧౨.

చ. చిగురుఁ బికాళికిక్ ఫలముఁ జిల్కలగుం పునకు న్మధూళిఁ దేఁటిగమికిఁ దావి గాలికి విటీవిటకోటికిఁ బువ్వులుం దళం,బుగఁ గృప నీనియు న్సుగభి పుం స్త్వముఁశాంతులచోటఁ బూసె...ఆము. ౫. ౧౪౨, ఆము.౩.౧౧.

జః దళకొను, దళముకొను, దళముకొలుపు,దళ మెక్కు, దళవరి, దళవాయి, దళసంచు, దళసరి.

దళము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. భాగము, పాలు. ౨. అరము, సగము. ౩. ఖండము,తును క. ౪. విదళనము, భేదించుట, త్రుంచుట. ౫. ఎత్తు, ఉన్నతత్వము. ౬. అస్త్రపత్త్రము. ౭. పువ్వుదళము, ఱేకు. ౮. తమాలపత్త్రము,చీకటి మ్రానియాకు. ౯. సైన్యము.

మ...ఆత్మమూలబలముల్ జాఱక్ దళాడం బరం, బఱుగక్...వసు. ౧. ౪౫.

గీ. ఇటు చతుర్విధదళము లుద్భటము గాఁగ. ఉ. హరివ్చ. ౩. ౧౩.

దళముకొను= దళకొను,దళగించు. అ. క్రి. (√దళము.) ౧. అధికమగు, బలముకలదియగు, ప్రబలమగు.

గీ. దర్శనప్రీతి వారికైఁ దగుల మిాల,వలనియ రిలి మనమున దళముకొనఁగ. భార. అను. ౨. ౨౮౩.

చ...నిబిడాంధకారముల్, దళముకొనంగ మూ ధుమదిలాగున నున్నగుహాంతరంబులో. ఉ. రా. ౫. ౫౧.

సీ. ప్రొద్దువన్నెలకాక యుద్దిరేయి తమ్మిమొగ్గలు చక్రములఁ గూడి దళముకొనిన. వసు. ౨. ౪౨.

౨. గుంపుగూడు.

గీ. లలితకలకంఠకోలాహలంబు లెసఁగ, దళము కొని రెండుగెడలఁ గాదంబకోటి, గొల్వ రాచిల్కసాంబ్రాణిగుజ్జు మెక్కి,దర్పకుఁడు పాంథజనులపై దండువెడలె. ఉ. రా. ౪. ౧౫౬.

దళముకొలుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√దళముకొను.) ౧.అధికముచేయు,పెంచు,హెచ్చించు.

సీ. అరుణాంబుజంబుల యంతర్దళంబుల తళతళ యనుజిగి దళముకొల్పి. భా. ర. ఉద్యో. ౨. ౧౧౪.

గీ. తనపెదవి సాంధ్యరాగంబు దళముకొలుప. ఉ. రా. ౫. ౧౫౪.

౨. దట్టముచేయు, సాంద్రముగఁ జేయు.

సీ. పరమసౌఖ్యాయత్తపరిరంభణంబునఁ దను వల్లిఁ బులకలు దళముకొలుప. విక్ర. ౪. ౨౨౩.

౩. పూరించు, నిండించు.

గీ. నవవిధం బైనహరిభక్తినలువు మెఱసి, దళ దిశలఁ గీర్తివిస్ఫూర్తి దళముకొలిపి. పరమ. ౩. ౩౪.

దళమెక్కు. అ. క్రి. (√దళము)దళసరికలుగు.

సీ. భూషణానుపగక్తిఁ బొలఁతికపోలంబు దళ మెక్కి...దశకు. ౯.౯.

చ. కనుఁగవదోరగల్లులవికారపుఁ జూపులకోపులానుతోఁ,డసి దళమెక్కునాలుక తడంబడుమాటలపచ్చి...శుక. ౩.౧౧౯.

సీ...దళమెక్కుపనసపెందొలలతోడ. ఆము ౨. ౭౩.

దళవరి. వి. (దళము+వరి) ౧. ధాన్యవిశేషము.

౨. సేనానాయకుఁడు. (శ. ర.)

దళవాయి. వి. (దళము+వాయి) ౧. సేనానాయకుఁడు.

సీ...దళవాయి యై కొల్చుఁ జెలువతాల్పు. అచ్చ. రా. సుం. ౪౧.

క. దళవాయి రాజయక్ష్ముం, బిలిచి మనము చిత్రపురికిఁ బెండ్లికిఁ బోవఁగా, వలె నీబలగము నీవుఁ గదలి ర మ్మని పలుక నులికి తత్సభలోనన్. జై. భా. ౭. ౧౬.

ఉ. నావుడు వార మంత్రివచనంబులఁ గార్యము నిశ్చయించి భూపావరుపాలికిం జని నిశాటవరేణ్యులబాధ చెప్పిదేవా వలె మాకు నొక్కదళవాయి ధరాధరవైరికిన్ మహాదేవచమూకదంబకపతిత్వము దాల్చుట బెట్టు గావునన్. వరాహ. ౬. ౭౦.

౨. సుంకరికి సహాయుఁడైనయుద్యోగి. (శ.ర.)

దళసంచు. వి. (దళము+సంచు) దళముజాతి. (శ. ర.)

దళసరి. వి. (దళము+సరి) గొప్పతనము, మహత్త్వము.

వ...గోపగోపికాజనంబులు హరిదళసరి యెఱుంగక గోపాలగోగణపరివృతుం డైనకృష్ణుం డెక్కడ దైనం జిక్కనోపు నని...భాగ. ౧౦ పూ. ౬౪౯.

విశే. ౧. మందము, పలుచన కానిది.

రగడ. కడు దళసరికర్పూరము హస్తయుగళములఁ దాల్చుచు గళములఁ దాల్చుచు. చమ.౧. ౬౭.

౨. తఱచు.

(వ్యవ.) ఆబట్టనేఁత దళసరిగా నున్నది.

దళసూచి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ముల్లు.

దళస్నసా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పత్రసిర, ఆకునందలియీనె.

దళాఢకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తనంతటఁబుట్టినను వ్వుచెట్టు. ౨. పృశ్ని, నాఁచు**†**. ౩. గైరికము. ౪. నురుఁగు. ౫. కంటకము, అగడ్త. ౬. నాగకేసరము**†**. ౭. కుందము, మొల్ల**†**. ౮. ఏనుఁగుచెవి. ౯. శిరీషము,దిరిసెనము**†**.౧౦. వాత్య, సుడిగాలి.

దళాఢకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మహత్తరుఁడు, మిక్కిలిగొప్పవాఁడు. (విల్యమ్సు, మే. ని.)

దళామలము. సం. వి. అ. న. ౧. మరువకము**†**. ౨. దమనము**†**. (కల్ప.)

దళారున. విణ. హఠాత్తుగా.

ఉ...వాల్గంటిమెఱుంగుఁజూపులు దళారున వచ్చె మహాద్భుతంబు గాఁ. కువల. ౨. ౯౧.

దళించు. సం. స. క్రి. ౧. విఱుచు.

సీ. భువనాధికుఁడ వాటకవిరతోద్ధతి శూలివిలు దళించినబాహుబలమె సాక్షి. ఉ. రా. ౧. ౧౫౧.

౨. నఱకు.

గీ. ముసలముల మోఁది కరవాలముల దళించి. కవిక. ౨. ౧౫౪.

దళికము. సం. వి. అ. న కఱ్ఱ, కొయ్య. (కల్ప.)

దళితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. ఖండింపఁబడినది, ఛేదింపఁబడినది, చీల్పఁబడినది. ౨. వికసించినది, విరిసినది. ౩. అరీకృతము, సగముగాఁ జేయఁబడినది. ౪. విక్షిప్తము, ఇటునటుచిమ్మఁబడినది.

శ్లో. దళితే పలాలపుంజే వృషభం పరిభవతి హాలికే కుపితే, నిభృతనిభాలితవదనా హాలికవధూ దేవరా హసతి. ఆర్యాసప్తశతి. ౩౦౨.

దళియించు. సం. స. క్రి. దళించు.

క. ఖణఁడు రథంబునను దురగంబులఁ బోకుఁడు నూతు నముచి భూరిశరములకా, దళియించి యింద్రునంగకములు సించిరి మించి యతఁడు మూర్ఛ మునుంగన్. దశా. ౨. ౪౭౯.

దవ. వి. ౧. దుమ్ము. (శ. ర.)

౨. (=దవ్వ) ఇక్ష్వగ్రము.

సీ. వాడె దవ యన నిక్ష్వగ్ర మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౭౫.

గీ. వఱలు నిక్ష్వగ్ర మిల దవ వాడె యనఁగ. ఆం. పదా. అచర. ౬౬. సాం. ని.స్థా.౯.

౩. మ్రానినడిమి మెత్తనిభాగము; గెలవేసినఅరఁటిచెట్టు లోపల నుండుభాగము, దూఁట.

దవంత్రి. వి. అగడ్త, కంటకము. (శ.ర.)

దవతి. వి.(హిం.దవాత్)సిరాబుడ్డి,మషీపాత్రము.

గీ. రసికుఁ డైనటికాలంపురక్తవాను, తనరుబ్రహ్మాండమనుపెద్దదవతిలోన, సాయి నిండారఁ బోసినచందమునను, గారుతిమిరంపుగుంపు సొంపారఁ బర్వె. హంస. ౧. ౧౪౧.

దవథువు. సం. వి. ఉ. పుం. పరితాపము,బాధ; చక్షూరాదిదాహము, కన్నుమున్నగువానిమంట.

దవనము. వి. (సం.దమనః.) వాసనగలమూలికావిశేషము**†**.

సీ. వాటమౌ దవనంపుఁదోఁటకంపు వెలుంగుతో లఁగి పో నెవ్వరో త్రోసిపారు. శుక. ౧. ౨౯౭.

గీ. మాచిపత్రియుఁ గురువేరు మరువకంబు, దవనమును గగ్గెరయు బిల్వదళము లాదిగాగల పూజార్హవస్తువు లపుడు తెచ్చి వంతులకుఁ గొండపాడపుగా వచ్చుటయును. ఉ. రా. ౩. ౨౦౧.

దవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వనము, అడవి. ౨. కార్చిచ్చు, చిచ్చు. ౩. ఉపతాపము, రోగము.

దవళము. వి. (సం. ధవళః) గీతవిశేషము.

స్త్రీలు పాడెడుఒకవిధమగుపాట.
క. ఎడ లేదు లగన మనుచుఁ, బడిబడి బిలు
వంగ నపుడ బలువాయిదముల్, గడలుకొ
నంగా నచ్చర,పడఁతులదవళీములు పెండ్లిపా
టలు సెలఁగన్. యయా. ౪. ౧౦౧.

దవసము. వి. (క. దవసవు. త. తవసం.) ధాన్య
ము, కొల్చు.
—శ్లో. దవసంబు కొలుచు నా ధాన్యంబు రాజిల్లు
నె.ఆం. భా. ౨. ౨౩౬.
సీ. పొలుపొందుఫాల్గునంబున నమావాస్య నాఁ
డల తొంటపుబ్బుతులే యలరె నేని, దవసం
బు గొని మఱి దగ నాల్గు నెల లున్న మీఁద
నమ్మిన లాభ మినుమడి యగు. రెట్టమతము.
౩. ౩౮.

దవిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలిదూర
మైనది, దూరతమము.

దవీయము. సం. విణ. (స్. యసీ. స్) చాల
దూరమైనది, దూరతరమైనది.

దవు=దవ్వు, దా. వి. (సం. దవీయః).
గీ...దశుధర్మపత్ని వచ్చి పురుషభైక్షంబు
వేడుచుఁ, జాల దవుల నభవుమ్రోలఁ బడి
యె. కు. సం. ౨. ౨౨౧.
గీ. దవులజల్లని తూఱు సంతసు మునుపటి, జల్లునీ
రాని...ఆము. ౪.౧౩౦.ఉ.హరి. ౧.౬౩.
(దీనికి (ఆమ్రేడితమున దవుదవు, దౌదవు,
దాదా, దాదావు) అనియగును.)
ఉ. నావుడు వాయునందనుఁడు నందన భామ్మ
చమూవధూటి నీ,కైవస మైన లెస్స యటు
గాక నినుం దలమా టెనేని దా, దౌవుల
నిల్చి మద్భుజగదాపటువిభ్రమ తాడనంబు
లం, జేవ యడంతు...జై. భా. ౨. ౫౧.

దవుడ=దౌడ. వి. (సం. దంష్ట్రా). ప్రా. దాఢా.
క. దవడె. త. తవడై, తాడై)
వి. ౧. తాలువు.
సీ. తాలువు దాలువు దవుడ దౌడ, యనంగ నల
రును... ఆం. భా. ౨. ౧౪౩.
౨. చెక్కిలి; బుగ్గ.

దవ్వ=దవ.

దవ్వగు. అ. క్రి. (√దవ్వు) దూరమగు.
ఉ...ఈ,చివ్వకు నీవు సల్కి మెయిఁ జేసినయా
పని గూఢవృత్తికిన్, ద వ్వగు నేని యయ్యు
భిమతం బొడఁగూడియు నిష్ఫలం బగున్.
భార. విరా. ౨. ౨౭౬.
(గూఢవృత్తికి దవ్వగు=వెల్లడియగు.)
గీ. సంతతికి ద వ్వగుజనుండు...చం. రా. ౧.
౯౨.(సంతతికిదవ్వగు=సంతతిలేనివాఁడగు.)

దవ్వు. విణ. ౧. దూరము, దగ్గఱకానిది. (దేశకా
లములు.)
క. ఎఱుఁగఁడొకో నన్ను నెఱేఁగియు, నెఱుఁ
గనియ ట్లుండునొక్కొ యెడ ద వ్వగుటన్.
మఱచెనొకో...భార. ఆది. ౪. ౭౮.
శా...నీ, వెంతే దవ్వుగ నేఁగుదెంచితిగదే
యేలమ్మ...వైష. ౨. ౪౩.
చ. పనివడియొండొరుం గడవఁ బాఱెడియా
సను వారు దవ్వగాఁ,జనుట యెఱింగి...
విక్ర. ౨. ౧౨.
౨. దూరస్థము, దూరమం దున్నది.
క. దవ్వై దివమునఁ దిరిగెడు,నవ్విలసత్కనక
మత్స్యయంత్రముఁ జేసెన్. భార. ఆది.
౩. ౨౫.
శా. తల్లీ ప్రాణముతోడిచావు మగఁడుం దవ్వైన
నిల్లాలికిన్. దశకు. ౧౦. ౧౧౩.
క. నరనుత నైమిశమునఁ బుష్కరముల మూఁ
డును జగత్ప్రకాశిత మై యుద్ధరణిఁ గురు
క్షేత్రము దుస్తరదురితౌఘముల కెల్ల ద
వ్వగు చుండున్. భార. అర. ౨. ౨౫౩.

గీ. ద్రోణకర్ణదివ్యాస్త్రముల్ క్రూరభంగిఁ, గవి
యునప్పుడు మము నీవు గావకున్న, బ్రదు
కు టెంతద వ్యధికశుభంబులకు భవత్ప్రసా
దంబు గనికాదె వాసుదేవ. భార. శల్య.
౨. ౩౩౯. (ఎంతదవ్వు=అసంభవము, అని
భావము.)

క్రి. విణ. దూరముగా.

గీ...పోయెద మన్న ద వ్వనిచి సిరికిఁ, దగిన
సత్కృతిఁ జేసి ఖేదమున మగిడి. ఆము.
౧. ౮౬.

వి. దూరప్రదేశము.

సీ. ఎదురుగా వచ్చిన నెంతయేనియు దవ్వు
గలుగ వేత్రోకత్రోవఁ దొలఁగువారు. భార.
విరా. ౩. ౩౬.

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదు
రుగా నేఁగు ద వ్వెంత యైన. మనుచ. ౧.
౫౮.

(దీనికి ఆమ్రేడితమునందు దవ్వుదవ్వు,దవుదవ్వు,
దాదవ్వు, దాదాదవ్వు, అని రూపము లగును.)

చ...ఆత్మయోగమునఁ జలింప కున్న శివుఁ గాం
చె మనోజుఁడు దవ్వుదవ్వులన్. కు. సం.
౫. ౪౭౧.

గీ. అవసరము వేచి యున్న నానావనిపులు, ద
వ్వుదవ్వుల నిలిచి వందన మొనర్ప. శైవ.
౪. ౯౩.

క. శివనింద సేయుపాతకు,దవుదవ్వులఁ జూచి
తొలఁగఁదగు శైవులకున్. కాశీ. ౬. ౨౭౬.

మ. తటికిం జొచ్చి కడంగి పోరువిజయున్ దా
దవ్వులం జూచి...భార. భీష్మ. ౨. ౧౭౩.

శా. లోపాముద్రయుఁ దాను వచ్చుముని నాలో
కించె దాదవ్వులన్. భీమ. ౨. ౮౯.

క. కవ్వడి రొమ్మైయి సేసినసవ్విధమున సాళ
రంబు లన్నియును దాదా,దవ్వులన నిలువరిం
పఁగ, వివ్వచ్చుఁడు గినిసి యేసె విలు విఱుఁగ
గంగన్. భార. విరా. ౫. ౧౮౨.

దవ్వులగు=దూరములగు.

ఉ. పలుకఁ దలంప దవ్వులగుభారతరామకథా
ర్థముల్ విభాసిలఁగ నరంటిపం డొలిచి చే
తికి నిచ్చినరీతి నాంధ్రవాక్సులలితశక్తి నం
దఱకు సుప్రథితంబులు చేసినట్టిధన్యుల...
కళా. ౧. ౬. (దవ్వులగు = అశక్యములగు,
అని భావము.)

దవ్వులది=దూరమం దున్నది.

సీ..ఆర్చుచు గోపాలు రందఱు నందంద బడి
యల రాలను బడఁగ వైచి, కొన్ని దవ్వుల
వానిఁ గొమరార వానిన కొని ధాత్రిఁ [illegible]
రఁగించి...హరి. పూ. ౬. ౭౩.

దవ్వులవాఁడు=దూరమం దున్నవాఁడు.

చ...విహితోపదేశ మాదరమున వీనులం జొను
పు దవ్వులవాఁడవు గాకు నీతికిన్. వేం.
పంచ. ౩. ౭౫.

జః దవ్వగు, దవ్వుపఱచు.

దవ్వుపఱచు. స. క్రి. (√దవ్వు) దూరస్థునిగాఁ
జేయు.

క. చేయూఁక వాని మొనలకుఁ, బాయఁగ నెల
యించి దవ్వుపఱచె నవధ్యోపాయుఁడు
హరి యడుగడుగుం, జే యందినయట్లు యా
ససేయుచు వీఁకన్. హరి. ఉ. ౨. ౧౩౪.

దశ. సం. విణ. (న్) పది. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త
ప్రయోగము లేదు. వి. బ. అ. పుం, ఆ. స్త్రీ.
౧. వస్త్రపుచెఱఁగు, బట్టయంచు. (కే.ని,వై.ని.)
ఆ. స్త్రీ. వర్తి, దీపపువత్తి. ౨. అవస్థ, స్థితి.
౩. (జ్యోతి) సూర్యాదిగ్రహములఫలదానకా
లము. ౪. చిత్తము. ౫. పంక్తి, వరుస. (విల్య
మ్సు.)

దశకంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-పదికంఠములవాఁడు-రావణుఁడు.
ఇట్లే: దశకంధరుఁడు, దశగ్రీవుఁడు. మొ.

దశకము. సం. విణ. (అ. శకా. అ) పదిపరిమాణము కలది. వి. అ. న. పదింటిసమూహము.

దశగ్రామి. సం. వి. న్. పుం. పదిగ్రామములయధికారి. ఈ. స్త్రీ. పదిగ్రామములసమూహము.

దశత్. సం. (శతృ) కఱచుచున్న.

దశతయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) పదియవయవములు గలసముదాయము.

దశత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ=దశకము.

దశధా. సం. అవ్య. పదివిధములుగా. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగములు కానరావు.)

దశనచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. వాతెఱ, పెదవి.

దశనపదము. సం. వి. అ. న. దంతక్షతము, పలునొక్కు.

దశనబీజము. సం. వి. అ. పుం- దంతములవంటి బీజములు కలది- దానిమ్మ.

దశనము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-కొఱుకునది-దంతము, పల్లు. ౨. పర్వతశిఖరము. న. ౧. కవచము. ౨. కఱచుట, కాటు.

దశనవాసస్సు. సం. వి. స్. న- పలువలువ- పెదవి.

దశనాంకము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పల్గాతు.

దశనాఢ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చుక్రిక, పులిచింత.

దశనోచ్ఛిష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. (అధరాది) చుంబనము, ముద్దిడుట. ౨. నిశ్వాసము, నిట్టూర్పు. ౩. పెదవి. (కే. ని).

దశపాతకి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) (అయిదు) మహాపాతకములును (అయిదు) ఉపపాతకములును చేసినవాఁడు.
క. పశువధయు సేసె వీఁడుం, దశపాతకి యల్లవాఁడు దాక్షిణ్యకళా,విశదస్వహీనుఁ డీతఁడు, శిశుహత్య యొనర్చె వీఁడు సిద్ధప్రవరా. సానందో. ౪. ౪౦.

దశపురము. సం. వి. అ. న. ఒకానొకపట్టనము, రంతిదేవునిరాజధాని. మేఘ. ౧. ౪౭.

దశబలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (పదిబలములు= ౧. దానము ౨. శీలము ౩. క్షమ ౪. వీర్యము ౫. ధ్యానము ౬. ప్రజ్ఞ ౭. బలము ౮. ఉపాయము ౯. ఏకాగ్రచిత్తత. ౧౦. జ్ఞానము-కలవాఁడు.) బుద్ధుఁడు.

దశభుజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గ.

దశభూమిగుఁడు. సం=దశబలుఁడు. (కల్ప, విల్యమ్సు- కృష్ణోదక్షాండుసంఖ్యాపూర్వాయాభూమే రజిష్యతే. కా. వా. ౫౦౪౬- అనుటవలన దశభూమగుఁ డనఁదగు.)

దశమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పదియవది.

దశమి. సం. విణ. (న్. నీ. న్)- వయసున పదియవపది జరుగుచున్నవాఁడు- శతవృద్ధు, మిక్కిలివృద్ధు. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పక్షమునందు పదియవతిథి. ౨. నూఱేండ్లలో పదియవపది.

దశమిస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. తొంబదియేండ్లు గడచినవాఁడు, మిక్కిలి వృద్ధు. ౨. క్షీణరాగుఁడు. (అమరము.) నష్టబీజుఁడు. (మే. ని.)

దశములు. వి. బ. ధాన్యాదులపరిమాణవిశేషము(కుంచములు, తూములు మొదలగువానివలె.)
వ... ఆచేనం బండినధాన్యం కోరివల్ల నొన్ని దశములయివచ్చును అన్ని దశములు సేయించు కొండవు. ఆచేనిదశముల పుణ్యం అల్లాడ

సాధునిసన్నిధిని మాకు ధారవోసియిస్తిరి.
ఈపూరుశాసనము (గు. జి.)

దశమూలము. సం. వి.అ.న. ఔషధవిశేషము. (ప్లేరు, ముయ్యాకుపొన్న, ములక, వాఁకుడు, మారేడు, తక్కిలి, గుమ్ముడు, దుండిగము, కలిగొట్టు, నెల్లి. అనుదశమూలములతో చేసినయౌషధము.)

దశరథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యవంశ్యుఁడగునొకరాజు. (రామునితండ్రి.).

దశరశ్మిశతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -వేయికిరణములవాఁడు- సూర్యుఁడు, వేవెలుఁగు. రఘు. ౭. ౨౯.

దశరాత్రము. సం. వి. అ. న. పదిరాత్రులసమూహము.పుం. పదిదినములు జరుగుయజ్ఞవిశేషము.

దశరూపభృత్తు. సం. వి. త్. పుం.-దశావతారము లెత్తినవాఁడు- విష్ణువు.

దశవార్షికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పదియేండ్లు ఉండునది.౨. పదియేండ్లకు ఒకమాఱు వచ్చునది.

దశవిధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పదివిధములు గలది.

దశశతము. సం. వి. అ. న. ౧. పదినూఱులు, వేయి. ౨. దశోత్తరశతము, నూటిపై పది.

దశశతాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేగన్నుల వేల్పు, ఇంద్రుఁడు.
ఇశ్లే: దశశతనయనుఁడు, మొ.

దశశతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వేయి.

దశసహస్రము. సం. వి. అ. న. పదివేలు.

దశహర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧.(సొంతకాఁడీయకుండఁ బరులసొత్తు పుచ్చుకొనుట, హింసయు, పరదారగమనము అనుకాయికదోషములను; వాక్పారుష్యము, అసత్యసంభాషణము, కొండెములుచెప్పుట, అసంబద్ధప్రలాపము, అనువాచాదోషములను; పరద్రవ్యాభిలాషము, ఒరులకు కీడుదలఁచుట, పనికిమాలినపట్టుదల అనుమానసికదోషములను; మొత్తము పదిదోషములను హరించునది.) గంగ. ౨.గంగోత్పత్తిదివస మగు జ్యేష్ఠశుద్ధదశమి. (ఆనాఁడు గంగోత్సవము చేయుదురు.)

దశాంగుళము సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పదియంగుళములకొలఁది గలది.వి.అ.న.ఖర్బూజము, కరబూజా౹.

దశాకర్షము. సం. వి. అ. పుం- వత్తిచే నూనెను పీల్చునది-దీపము.

దశాకర్షి. సం. వి. ఇ. పుం. దీపము.

దశానికము. సం. వి. అ. పుం. నేపాళము, దంతి౹.

దశారుహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కైవర్తీముస్తకము, కైవడిముస్తె౹.

దశార్ణము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదేశము.

దశార్ధము. సం. వి. అ. న. అయిదు.

దశార్హము. సం. వి. అ. పుం. దశార్హులదేశము, యదుదేశము.

దశార్హుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధుఁడు. ౨. దశార్హదేశస్థుఁడు.

దశావదిశ. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.
వ...వింగళింపు...దశావదిశ... పాదవీక్షణము మొదలగువితంబులును...మల్లుపు. ౩. ౭౯.

దశాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం- (రథమునకు) పదిగుఱ్ఱములుగలవాఁడు-చంద్రుఁడు. (వై. ని.)

దశాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మృతినొందినదినము మొదలు పదియవదినము. ౨. పది

దినములసమూహము.

దశేంధనము. సం. వి. అ. పుం. - వత్తియే కట్టె గాఁ గలది-దీపము. (త్రి. ని.)

దశేరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింసించునది. వి. ౧. కుక్క. ౨. సర్పము. (కే.ని.)

దశైకాదశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ)-పది యిచ్చి పదునొకండు పుచ్చుకొనువాఁడు-నూటికి పదివంతున వడ్డి కిచ్చువాఁడు.

దశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కఱవఁబడుచున్నది.

దష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱవఁబడినది. ౨. కొఱుకఁబడినది.

దసరా. వి. (సం. దశరాత్రం. ప్రా. దసరాత్రి, దసరత్తి. హిం. దశహారా.) ఆశ్వయుజశుద్ధ ప్రతిపత్తు మొదలు విజయదశమివఱకుఁ గలదివసములు.

దసిలీ(లి). వి. ౧. ఒకవిధ మగుపట్టు.

సీ. రత్నంపుఁజిలుకలు రాయంచప్రతిమలు పసిఁడిపువ్వులవ్రాతపనులసొబగు, వివిధంబులగుచిత్రవిరచనములును దసిలీనూలుపట్టెయల్లికబెడంగు. కళా. ౨.౧౫.

సీ. ఒక్కఁడు చెంపకై యొఱఁగుపువ్వులతోడిదసిలీరుమాలు నందముగఁ జుట్టి. కువల. ౪. ౨౧౨.

వ...కత్తెరవరుసపూవుపెత్తులపైని బొమలఱనిక్కఁ గట్టినజిలుఁగుకురుసుదలంపుదసిలికసీదురుమాలు ముచ్చుంగులబురుసాకుచ్చులరింగులును... ప్రబంధ. ౭౮.

౨. ఒకవిధ మగుపట్టుతోఁ జేసినవస్త్రము.

సీ. శశికాంతిచెంగావిదసిలి మించినకేలిస్వర్ణరత్నరువు వాఁడివాలు మెఱయ. ఆము. ౨.౭౫. (దళ మలంచినకేల. వేదము. పా.)

వి. వదలు. (శ. ర.)

దసువంది. వి. గ్రుద్దులాటకు జెట్టులను గూర్చువాఁడు.

సీ. గ్రుద్దులాటకు జెట్లఁ గూర్చువానికిఁ బేరు దసువంది యనఁగను దనరుచుండు. ఆం.భా. ౨. ౨౦౮.

(జెట్లు.) గీ. కడఁగి దిశలు ప్రతిధ్వనుల్ పొడముసటులు, గా మిగుల మల్లచఱచి సలాము లిడుచు, ముందరను నిల్వఁగా దసువంది తత్కరమ్ము లిరుగేలఁ బూని పరా కటంచు. ప్రబంధ. ౭౩. (దసదంది. అపముద్రి.)

దసెన(నా). వి. ఆయుధవిశేషము. (శ.ర.)

క. తనువు జయంతునిపక్కన్, మన సాధనరాజవరకుమారునిచెంతం, జొనుపుదుఁ గోరక దశనా, ననదసెనాజొదుదురమునం బెనఁగు నెడన్. కువల. ౫. ౩౪.

దస్సేరకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకానొక దేశము. (త్రి. ని.) ౨. గాడిద. (విల్యమ్సు.)

దస్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్షీణించినది. ౨. త్రోసివేయఁబడినది.

దస్తరము. వి.. కాగితములమూట.

సీ. నడికట్టులో మొల నిడినకలందాను హస్తాగ్రమున వ్రేలుదస్తరంబు. హంస.౨. ౭౯.

దస్తూరి. వి. (హిం. దస్తకారీ) వ్రాత, చేవ్రాలు.

గీ. దట్టముగఁ బెట్టియలలోనఁ బెట్టియున్న, తళుకుబంగారుజిగికాగిదములలోన, సారముగ వ్రాసియున్నదస్తూరిఁ జూచి, చదువుకొనె నాత్మలోన విస్మయము గదుర. కృష్ణ. ౩. ౧౦౭.

దస్మఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్శనీయుఁడు, రూపసి. వి. అ. పుం. ౧. యజమానుఁడు. ౨. చోరుఁడు. ౩. హుతాశనుఁడు,అగ్ని. (విల్యమ్సు.)

దస్యుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. చౌర్యాదులు చేసెడియొకానొకజాతివాఁడు. ౨. అసుర, రాక్షసుఁడు. ౩. దొంగ. ౪. శత్రువు.

దస్రదేవత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ- అశ్వినీకుమారులు దేవతగాఁ గలనక్షత్రము-అశ్విని.

దస్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింస్రము. (వాచ). వి. అ. పుం. గాడిద. న. ౧. శిశిరము, శీతకాలము. ౨. అశ్వినీనక్షత్రము.

దస్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దొంగ. ద్వి. ౧. అశ్వినీకుమారులు. (మే. ని.) ౨. రెండు అను సంఖ్యను తెలుపుటకు సంకేతము.

దహత్. సం. శత్రు. కాల్చుచున్న.

దహనకేతనము. సం. వి. అ. పుం- అగ్నిదేవుని ధ్వజము- ధూమము, పొగ. (విల్సన్)

దహనప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వాహాదేవి.

దహనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కాల్చునది. ౨. నాశముచేయునది. (అ. ఈ. అ) కాల్చుటకు సాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧.పావురము. ౨. మూఁడు అనుసంఖ్య. ౩.భల్లాతకము, నల్లజీడి†. ౪. చిత్రమూలము†. ౫.కృత్తికానక్షత్రము. న. ౧. కాల్చుట. ౨. (వైద్య) అగ్నికర్మము, కాల్చుట. ౩. పులికడుగు.

దహనరిపువు. సం. వి. ఉ. పుం=దహనారాతి.

దహనసహచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గాలి, వాయువు.

దహనసారథి. సం. వి. ఇ. పుం. గాలి.

దహనాగురువు. సం. వి. ఉ. న. దాహాగురువు, సుగంధద్రవ్యవిశేషము†.

దహనారాతి. సం. వి. ఇ. పుం- అగ్నిశత్రువు- జలము.

దహనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దహింపఁదగినది, కాల్పఁదగినది.

దహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. ఒకానొకరుద్రుఁడు. విణ. (అ.ఆ.అ.) దుష్టుఁడు. (మే. ని)

దహనోపలము సం. వి. అ. పుం. ౧. సూర్యకాంతమణి. ౨. అగ్గిరాయి, చెకుముకిరాయి.

దహరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. స్వల్పము, సూక్ష్మము. ౨. చిన్నవయసుది. ౩. దుర్బోధము, తెలిసికొనుటకు కష్టమైనది. వి. అ. పుం. ౧. మూషికము, ఎలుక. ౨. నరకము.

దహరాకాశము. సం.వి.అ.పుం. చిదాకాశము, పరబ్రహ్మము.

దహరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బాలుఁడు. ౨. తమ్ముఁడు. ౩. వరుణుఁడు.

దహి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. కాల్చు.

వ...యోగికి మున్నాత్మజయంబు వలయు దానికి నుపాయంబు వినుము ప్రాణాయామంబున దేహదోషంబు దహించునది. మార్క. ౩. ౩౧౪.

మ...మహాగహనంబుల్ దహియించుదావశిఖిరేఖల్ మిత్రభూభృత్తులల్,దహియించెల్ నిమిషంబులో భువన మత్యైశ్వర్యముల్ బొందఁగల్. ఉ. రా. ౩. ౩౩౯.

దహ్యమానము సం. విణ. (అ. ఆ. అ)కాల్పఁబడుచున్నది.

దహ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) సూక్ష్మమైనది. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. కార్చిచ్చు. ౩. జఠరము, కడుపు. (వాచ)

దా

దా. (దాపలయొక్కలుప్తశేషరూపము. ఇది సమాసపూర్వావయవముగా నేకన్పట్టుచున్నది.)విణ. ఎడమ, సవ్యము.

ఈపా: దాకాలు,దాకేలు, మొ.

దాండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఱ్ఱలతో ఆడెడి యొకయాట. కాశికా. ౪. ౨. ౫౩.

దాండపాత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఫాల్గుని, ఫాల్గున మాసపూర్ణిమ, కామునిపున్నమ.

దాండము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దండమునకు సంబంధించినది. వి. అ. న. ౧. ఆయుధ జీవిసంఘము. ౨. కఱ్ఱలమోపు.

దాండాజినికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) కపటముచే ధనముగడించుటకై దండాజినములు ధరించినవాఁడు; మోసగాఁడు. (వాచ.)

దాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దమితము, అడఁపఁబడినది. ౨. శిక్షితము, అలవఱుపఁబడినది; మరపఁబడినది,సాధువుగాఁ జేయఁబడినది. (ఎద్దు మొ.) ౩. బహిరింద్రియముల నిగ్రహించినది. ౪. తపఃక్లేశాదులను సహించినది. (అ. ఈ. అ.) దంతములకు సంబంధించినది. వి. అ. పుం. దవనము.

దాంతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. బ్రహ్మచర్యాది తపఃక్లేశము నోర్చుట, ౨. కర్మేంద్రియనిగ్రహము, కర్మేంద్రియములను యోగ్యకర్మములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట.

సీ. శాంతి బుద్ధీంద్రియసన్నివారణ దాంతి కర్మేంద్రియములయోగ్యప్రవృత్తి. భార. అను. ౫. ౧౮౧.

దాంపత్యము. సం. వి. అ. న, భార్యాభర్తృభావము.

దాంభికము. సం. వి. అ. పుం. బకము, కొంగ.

దాంభికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దంభము గలవాఁడు.

దాఁక= దనుక. అవ్య. ద్రు. వఱకు, పర్యంతము.

సీ...అవసరం బెఱిఁగి వాఁ డక్రమమున, దూష్యులఁ దుదిదాఁక దూషించు మనలను ...భార. ఆది. ౬. ౧౫౬.

ఉ. ఊపులు భీమలింగముగుఱించి జపం బొనరించి నిచ్చలుఁ, మాపటిదాఁకఁ దీర్థముల మజ్జన మాడుచు నుండువాని...భీమ.౨.౧౮.

ఆ.హదను వచ్చుదాఁక నపరాధిపై దోషమూఁగి చెఱపవలయు హదను వేచి. ఆము.౪.౨౪౬. నీలా. ౨. ౫౨.

దాఁకొను=డాఁకొను. అ. క్రి. (దాఁగు+కొను-స్వార్థమున.)తిరోహితమగు, మఱుఁగుపడు.

ఉ. మించినయాముపేనుఁగులమీఁదికిఁ జంగున దాఁటి యాడలల్, చించిన గోళ్లలోఁ దవిలి చిందినముత్తెము లెల్లఁ జట్టుపై, మంచునఁ జేరి దాఁకొనిన మాటికి నమ్ములఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి యచ్చెంచు సెలంత లేఱుదురు సింగపుఁజాడ లెఱింగి యచ్చటన్. యయా. ౨. ౩౩.

దాఁగనమ్ముచ్చిళ్లు=డాఁగనమ్ముచ్చిళ్లు. (√దాఁగు- శ. ర.)

దాఁగనమ్ముచ్చులు=డాఁగనమ్ముచ్చులు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాలక్రీడా విశేషము. (శ. ర.)

దాఁగర. వి. వరుగులు మొదలగునవి ఎండఁబెట్టెడితట్టు, ప్రసేవకము.

గీ. వరుగుతో దాఁగరయు సెండ్లపలసినట్లు. ఉ. హరి. ౪. ౫౪.

గీ. వంపుగుడిసెలసామగ్రి దంపురోళ్లు, కఱుచరోఁకండ్లు చిన్నిదాఁగరలు మొదలు, గాఁగలుగువస్తుజాతంబు గాద్గభములు, మోఁచితే వెంట నూకరములు చనంగ. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

దాఁగిలిమూఁతలు=డాఁగిలిమూఁతలు. వి. బ. (దాఁగిలు+మూఁతలు) బాలక్రీడావిశేషము, గుప్తక్రీడ. (శ. ర.)

ఉ. దాఁగిలిమూఁత లాడుతఱిఁ దా నొకకెంజి
గురాతుజేబులే, దీఁగపొద న్నిల న్నెమకి
తెచ్చెద నంచు...పార్వ. ౨. ౨౦.

సీ. పూరెమ్మ వంచుచో జాఱుపయంట దాఁగిలి
మూఁత లాడుగుబ్బలబెడంగు. విజ. వి. ౨.
౧౪౧. హంస. ౩. ౧౪౬.

దాఁగిలిముచ్చులు=డాఁగిలిముచ్చులు. వి. బ. (దాఁగిలు + ముచ్చులు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాల్యక్రీడావిశేషము.

గీ. గుళ్లు దాఁగిలిముచ్చులు గోడిపట్టె, లేలపాట
లు సరిబేసు లీలమూఁత, లాదిగా శైశవ
క్రీడ లాడి రఘుడు, రామకృష్ణులు గోపదా
రకులఁ గూడి. వి. పు. ౭. ౨౦౨.

గీ. గచ్చకాయలు దాఁగిలిముచ్చులాట, బంతి
మొకమాట చిందఱపఱపులాట, లనెడు శైశవ
దుర్వృత్తి నధిగమించి. ప్రబంధ. ౬౧౩.

దాఁగిలు=దాఁగు.

క. బలవంతుతోడఁ బగయును, బలహీనునితోడఁ జేయుబంధుత్వము దాఁగిలి ధన మిచ్చి
యు నూరక, కలహాముననుఁ గాలు ద్రవ్వఁ
గా రాదుసుమీ. వి. పు. ౪. ౨౪౩.

దాఁగు=డాఁగు, దాఁగిలు. అ. క్రి. (త. తాంగు.) తిరోహితమగు, మఱుఁగుపడియుండు.

ఉ...కల్లతెల్వితో, నే వలవంత డాఁగఁ జరియించిన డాఁగమి జూచి నెవ్వగన్. అము. ౫. ౧౫౫.

జః దాఁకొను, దాఁగనముచ్చిళ్లు, డాఁగనముచ్చులు, దాఁగిలిమూఁతలు, దాఁగిలిముచ్చులు, డాఁగుడుమూఁతలు, డాఁగురించు, డాఁగురింత, డాఁగురుమూఁతలు, దాఁగురుముచ్చులు, దాఁచు, దాఁపన, డాఁపరము, డాఁపరి, డాఁపరించు, దాఁపరీఁడు, ధాఁపటికము, దాఁపించు, డాఁపు, దాఁపుడు, డాఁపురము.

దాఁగుడుమూఁతలు=డాఁగుడుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాల్యక్రీడావిశేషము.

సీ. పెడిమెట్టిక లెక్కి పై కేఁగి చేతఁగట్టిందు
దాఁగుడుమూఁత లాడియాడి. యయా. ౩.
౫౫.

దాఁగురించు=డాఁగురించు. స. క్రి. (√దాఁగు) ౧. దాఁచు. ౨. వంచించు. (శ. ర.)

దాఁగురింత=డాఁగురింత. వి. (√డాఁగు) దాఁగురించుట. (శ. ర.) వి. బ. డాఁగురుమూఁతలు.

చ...డాఁగురింతలన్, గలకల నవ్వుచుం జెలఁగుకల్లరివేలుపుసామిఁ గొల్చెదన్. అచ్చ. భా. ౧. ౧.

దాఁగురుమూఁతలు=డాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు. (శ. ర.)

దాఁగురుముచ్చులు=దాఁగిలిముచ్చులు, డాఁగిలిముచ్చులు, డాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు.

వ...కదిసి వికంకటకోటరకుటీరంబుల డాఁగురుముచ్చు లాడుకిన్నరకన్యకల ... వరాహ. ౧౨. ౪౫.

దాఁచు=డాఁచు. స. క్రి. (√దాఁగు) ౧. మఱుఁగుపఱుచు, కనుపడకుండఁజేయు.

గీ. అది గనుంగొని భూపాలుఁ డద్భుతమున, జేయు నేటికి నితఁడె నారాయణుండు, నిక్కువం బని చాఁగిలి మ్రొక్కి దేవ, చూపు నీరూపు నా కింక దాఁప కనిన. వరాహ. ౯. ౪౫.

శా...అగోపికావల్లభుం, డే మే మాడెను రుక్మిణీ
సతియు నీ విం కేటికిం దాఁచెదే, నీమాటలు మాని నీరజముఖీ. నిక్కం బెఱింగింపవే. పారి. ౧. ౯౩.

౩. భద్రపఱుచు, పదిలపఱుచు; నిక్షేపముగా నుంచు.

ఉ...రెండు పండ్లు నీవప్పర మేశుచేఁ బడసి యం దొకఁ డిచ్చి యొకండు దాఁచుకో, నిప్పుడు కానవచ్చెఁ జను నే యిటు వంచన సేయ...విక్ర. ౩. ౨౧.

క. మఱిఁ దెర నెలకడ దాఁచిన,విరిదూపును నల్ల చెఱకువిల్లును బలె వే,మఱు నలరుచేరుచు క్కయు, నరు దగుకనుబొమలు మిగుల నతి వసు నమరెన్. యయా. ౪. ౩౫.

తనువుదాఁచు=ఒడలియందలిశక్తిని దాఁచుకొను.

సీ...తనువుదాఁచు. గీ. సమయమే యిది సంభృతోత్సాహలీల, జయముఁ గీర్తియుఁ గోరి యస్ఖలితభంగిఁ, దేర నడపుము చేతులతీఁట వోవ,నడలి రథికజనంబు వేఁటాడవలయు. భార.ద్రో. ౧. ౧౯౯.

దాఁటడుగుపరువడి. వి. (√దాఁటు[1]) పండ్రెండుపరువడులలో నొకటి. (పదునాల్గువిసరులలో నొకటి. అని హంస.)

వ. ఎడమడుగుపరువడి కుడియడుగుపరువడి కదలుపరువడి దాఁటడుగుపరువడి కోపుపరువడి ...మొదలుగాఁ గలపదిరెండు పరువడులును ...ప్రబంధ. ౭౮.

వ. ఎడమడుగుపరువడి కుడియడుగుపరువడి కదలుపరువడి దాఁటడుగుపరువడి...మొదలైన పదునాలుగువిసరులమర్మంబుఁ జూపి...హంస. ౧. ౨౦౭.

దాఁటడుగుమొన. వి. (√దాఁటు[1]) మల్లవిద్యావిశేషము, పండ్రెండుమొనలలో నొకటి.

వ...చాటడుగుమొన దాఁటడుగుమొనయరమీటుమొన నెరమీటుమొన...ఆదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు...ప్రబంధ. ౭౮. హంస. ౧. ౨౦౭.

దాఁటరి. వి. (√దాఁటు[1] + అరి[3].) కప్ప.

సీ...దాఁటరి చలికాఁపు కప్ప యనఁగ భేకమొప్పు...సాం. ని. తిర్య. ౬౩.

దాఁటించు. స. క్రి. (√దాఁటు[1]) దాఁటఁజేయు, ఎగిరించు.

మ. హరి దాఁటించెఁ బురోపకంఠమున...కాశీ. ౧. ౫౩.

దాఁటు[1]. స. క్రి. (క. దాణ్టు. త. దాండు) ౧. తరించు; లంఘించు

చ...ప్లాయక చలదూర్మికానికరమైనమహోదధి దాఁట వచ్చు...భర్తృ. నీతి. ౪.

దండకము...ఉప్పుసంద్రంబుపూఁదోఁటకాల్వం బలెం దాఁటి......నీలా. ౨. ౪౧.

ద్వి. మాట నీ కెత్తిఁగించి మదురకో డైన, దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౪౦. పం.

౨. అతిక్రమించు, కడచు.

వ...వనంబులు గడచి శైలంబులు దాఁటినదులు లంఘించి చనిచని...సైవ. ౨. ౩౫.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండును నేమును... మ్లేచ్ఛంబు మెట్టిదరదంబు దాఁటి కాశ్మీరంబు గడచి...ఉ. హరి. ౨. ౩౮.

౩. అతిక్రమించు, ఉల్లంఘించు, మీఱు.

వ. తనభార్యకుం గలశివభక్తివిశ్వాసంబులును జంగమారాధననిష్ఠయుఁ దనయానతి దాఁటమియు...ఎఱింగి...హర. ౨. ౭౫.

ద్వి. తనజనకునిమాట దాఁటినవాఁడు, తనయుఁడే తలపోయ దాయాది గాక. రం. రా. అయో. ౯౮ పా. ౮ పం.

గీ. దైవగతి యెవ్వరికి దాఁటఁ దరముగాదు. దశా. ౨. ౧౧౭.

అ. క్రి. ౧. (కాలము) కడచు, అతిక్రమించు.

వ...పదునాలుగుసంవత్సరంబులు దాఁటునంత కుఁ బురుషుండు బాలుండు...భార. ఆది. ౪. ౨౩౧.

వ...తండ్రిగుఱించి తపంబుఁ జేయుచుండ... సంవత్సరంబు దాఁటె...హర. ౭.౧౧.

౨. లంఘించు, ఉఱుకు; ఎగురు.

క...కృతవర్మని తేరిపైకి లంఘించెను శల్యుఁడు గిరికి దాఁటుసింగముభంగిన్. భార. భీష్మ. ౧. ౨౮౫.

ఉ...అక్కపిసింహుఁడు సింహలీల న్నద్దంతికి దాఁటి బిట్టొఱల దట్టనతో నఱచేత వ్రేసి ...భా. రా. యు. ౯౯౫.

గీ...చేతఁ గరవాలు వెలుఁగుచుండ, దాఁటి గజకుంభములఁ గాలఁ దన్ని...ఉ. హరి. ౧. ౪౬.

ఉ. తామరదోయిలోఁ దగిలి దాఁటెడు తేఁటులఁ బోలఁ బెన్నెరుల్. పారి. ౨. ౧౦.

౩. ప్లుతగతివిశేషముతో (గుఱ్ఱము) నడచు.

సీ. జోడన వీడి యచ్చో నిబ్బరపుఁబర్వునఁ దాఁటుఁ దొడఁగె గంధర్వకులము. దశా. ౨. ౬౦.

వి. ౧. లంఘనము, ఉఱుకు.

ఉ...మ న్ననినమంజులసౌఖ్యరసంబు నిక్కలం, బాఱుచుఁ గోరికల్ గొఱలి దాఁటులు వైచఁగ నోయగంబు పైఁ, దేఱఁగఁ బ్రౌఢదంపతు లతిరుచిఁ దెంపెసలారి రిద్ధఱున్. హరి. ఉ. ౭. ౧౮౨.

౨. అశ్వగతిభేదము.

గీ...ప్లుతగతిభేదంబు జంగ గంతు, దాఁటు... నాఁ దనరు నభవ. అం. భా. ౨. ౧౯౮.

జః దాఁటుడుగుపరువడి, దాఁటుడుగుమొన, దాఁటరి, దాఁటించు, దాఁటుకొను, దాఁటుడువల, దాఁట్రాయి, దాఁట్లమారి.

దాఁటు[2]. వి. (సం. దండః.) సమూహము, గుంపు, మంద.

ఉ. భంగము లై నగంబులు గుభాలునఁ ద్రెళ్లఁగ రళ్లదాఁటుతో, నింగికిఁ బొంగువారిధి... వరాహ. ౮. ౧౬.

ఉ. కమ్మనికుందనంబు కసుగందని మే నెలదేఁటి దాఁటులన్, బమ్మెరవోవఁ ద్రోలుఁ దెగబారెఁడు వెండ్రుకలు...మనుచ. ౩. ౬. విక్ర. ౧. ౭౬. కవిక. ౩. ౨౮.

జః దాఁటుకట్టు, దాఁటువడు.

దాఁటుకట్టు=దాఁటువడు. అ. క్రి. (దాఁటు[2] + కట్టు.) గుంపుగూడు.

గీ. చిసుకుతోఁ గూడుకొని గాలి చెలఁగఁ జూచి, దాఁటుకట్టుచు మృగములు దాఁటుచుండ. నా. పంచ. ౨. ౧౯౪.

దాఁటుకొ(గొ)ను, దాటులుగొను=దాఁటు[1]. అ. క్రి. (దాఁటు[1] + కొను.) లంఘించు, ఎగురు; ఉఱుకు.

వ...అజ్జాలపాదంబును సబ్బాలతలం బెఱింగి రొంగసియుం దప్పఁగ్రుంకియు దాఁటుకొనియు...నైష. ౨. ౪౬.

క. ఉప్పర మెగసి యజాండము, చిప్పలు రాలంగ మేరుశిఖరంబులపైఁ, గుప్పించి దాఁటుకొందునొ...కాశీ. ౧. ౧౧౨.

క. గిరి గ్రుంగఁ ద్రొక్కి చెంగున, హరి నింగికి దాఁటుగొనిన హరిహరి యప్డు హరి రొగసినట్లు తోఁపక, గిరి రొగసినయట్లు దోఁచెఁ గెళవుల క్రల్లన్. రామా. ౬. ౯౪.

ద్వి. దాఁటులుగొని లతాంతంబులమీఁద, తేఁటులపరిగాళ్లఁ ద్రెవ్వనో యనుచు. పండితా. పురా. ౮౯౫.

దాఁటుడువల. వి. (√దాఁటు[1].) జాలభేదము.

క. మెడవల సన్నపువల త్రో,పుడువల డొంక
వల మింటముక్కిడివల దాఁటుడువల సిం
గితమనుకువ, లెడవల కుందెవల లాదు లెసఁ
గెడివలలుఁ జే. హంస. ౪. ౧౮౫.

దాఁటువడు=దాఁటుకట్టు. అ. క్రి.(దాఁటు² + పడు.) ౧.గుంపుగూడు.

క. పదియును బదియేనును నిరువదియును ము
ప్పదియు దాఁటువడి నిత్యంబుఁ, గొదగొని
తిరిగి వధింపఁగఁ, గదలఁగ రా దయ్యె గొల్ల
గమి కెచ్చోటఁ జే. హరి. పూ. ౬. ౮.

౨. దూరమగు.

క. వేఁటమెయి వచ్చి నృపమా, భోఁటికిఁ జిట్టం
ట్ల నంటి పోయినపిదపఁ, దాఁటువడం గుల
మునకును, మాటయుఁ గల్ల్వనకు వచ్చు మా
నులచేతఁ జే. పి. శకుం. ౩. ౮౮.

దాఁట్రాయి. వి. (√దాఁటు¹.) క్రీడావిశేషము.

సీ. దాయాలు సొగటాలు దాఁట్రాయి చదరం
గమును జోడురాళ్లును మూఁతపాడుపు.
హంస. ౩. ౧౪౩. ('దాటురా' క్రొత్త ప్రతి పా.)

దాఁట్లమారి. వి. (√దాఁటు¹.) వ్యభిచారిణి.

క. ఇది దాఁట్లమారి యగు నని, పదపడి మఱు
నాఁడె యొంటిపాటున మేకొ,లాదవింపఁ
దాపియింటుం, దుద గానని ప్రేమ దానితో
రమియించెఁ జే. శుక. ౩. ౧౨౪.

దాఁపన. వి. (√దాఁగు.) దాఁచుట, గోపనము. (శ. ర.)

దాఁపరము. వి. (√దాఁచు.) దొంగిలించుట. (చూ. దాఁపరి, దాఁపరించు, మొ.)

దాఁపరి=దాఁపరీఁడు. విశే. (దాఁపరము + ఇ³.) వంచకుఁడు, మోసగాఁడు.

క. విరితేనెమేపగులకుఁ జే, హరినీలపుసరుల కీ
రుల కజ్జాక్షికురుల్, గురులై వెడవిలుతుని
బెడ, గులులై తగునెమ్మిపురుల కొకదాఁప
రులై. చం. రా. ౩. ౭౪.

దాఁపరించు. స. క్రి. (√దాఁపరము.) దొంగిలించు, అపహరించు.

గీ. ముద్దులాఁడయి వ్రేతల మొఱఁగి పాలు,
వెన్నలును దాఁపరింపఁగఁ దన్ను బట్టి, తల్లి
ఱోలితో దామెనత్రాటఁ గట్టు, నితఁడె కాదె
మద్దులఁ గూల్చి యేపు నూపె. పారి. ఉ. ౫. ౨౨౬.

దాఁపరీఁడు. విశే. (దాఁపరి + ఈఁడు³. స్వార్థము న.) వంచకుఁడు, మోసగాఁడు. (వి. దొంగ. శ. ర.)

సీ. వీఁడఁటే మందలో వెన్నలు దొంగిలి దర్పిం
చి మెక్కినదాఁపరీఁడు. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౨౪౯.

దాఁపఱికము. వి. (దాఁపన + ఱికము.) దాఁపురము, గోపనము. (శ. ర.)

దాఁపించు. స. క్రి. (√దాఁపు.) దాఁచునట్లు చేయు.

గీ. బొక్కసమువారిచేత నాభూషణంబు, లపు
డు దాఁపించి రతిరహస్యంబు గాఁగ, వైష్ణవు
లమీఁద ముచ్చు లన్యాదు మోపి. పరమ. ౩. ౫౫.

దాఁపు. వి. (√దాఁచు.) దాఁచుట, దాఁపరము.

వ...ఇంక దాఁ పేల కోడెగానితోఁ దక్కిఁ రబి
క్కిరలాడుకుంటూ కులుక నున్నావె ...
వ్యా. వి. ౨. ౪౫.

దాఁపుడు. వి. (√దాఁపు.) దాఁచుట, గోపనము. (శ. ర.)

విశే. దాఁచుకోఁబడునది.

సీ. ఇపుడు గాకిడి యుండి యే మంచు ...

డెంపుచేఁ గట్టినదాఁపుడుపట్టుకోక, పార్వ. ౫.౨౧౩.

దాఁపురము. వి. (√దాఁచు).౧.గోపనము,దాఁచుట, మఱుఁగుపఱుచుట.

ఉ. ఏమను దాఁపురం బెఱుఁగ కేర్పడఁ జెప్పితి ...కళా. ౫. ౪౩.

ద్వి. మాట నీ కెఱిఁగించి మదురుగో డైన,దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౪౦.

౨. రహస్యము.

చ. నరవరుఁ జూచి యప్పుడు సునందుఁ డసందగుముఖ్యదాసుఁ డొక్కరుఁ డరుదెంచి నీకుఁ దనకల్గినదాఁపుర మీశ్వరుండు హా, హీరముగాఁ జేసెఁ జూడు...కళా. ౧.౨౨౧.

౩. దాఁచుకొనుట, భద్రపఱుచుట; . సంచయము చేయుట.

క. అతిసంచయఫల మిది పో, రతిబోఁటీ వలదు దాఁపురం బన నగుచుం, బతికి సతి పలికె దాఁపక, గత మేమీ ధాన్య మొదుగు గాలే దింటన్. పేం. పంచ. ౨. ౧౧౦.

౪. గోపనస్థానము, దాఁచుకొను తావు.

వ...బుధులకు నవనిధులదాఁపురంబును విపులవిజయలక్ష్మికిఁ గాఁపురంబును...అగునాపురంబున కధీశ్వరుండు. రామా. ౧. ౧౫౩.

౫. నిధి, నిక్షేపము; దాఁచినసొమ్ము. (శ. ర.)

సీ...ఇడఁపు,లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమున దాఁపురములిడ మంచుఁ గుంచమునఁ గొలువ. కు. సం. ౭. ౧౩౫.

మ...కావలయువేళన్ వచ్చి కొంపోదు నేఁ, డిది నీపెట్టియ నాదుదాఁపురము గా నిందుండని మన్నియున్. సారంగ. ౨. ౭౫.

విశ. గుప్తము, దాఁచఁబడినది.

ఉ...ఎవ్వరికిన్, బజ్జుఁ జేరనీక తనభావము లోపల దాఁపురంబు గా, సజ్జనుఁ జేరి యుండెడి నృపచంద్రుఁడు సాంద్రవియోగ వేదనన్. పి. శకుం. ౨. ౧౬౩.

దాక[1]. వి. మూఁతివెడల్పు గలచిన్నకుండ,అటిక. (గ్రా.)

దాక[2]. వి. (సం. ద్రాక్షా. ప్రా. దక్ఖ.) ద్రాక్ష.

సీ. దాకతీవను బూవుదండ చేరిచి మెడయిత్తి యంగ సురి బిగియించుదాన. రసిక. ౪.౩౫.

సీ...దా కన ద్రాక్ష యగు ...ఆం. భా. ౨. ౫౩.

దాకరేమి=డాకరేమి. (చి. ని. సానుస్వారముగా గ్రహించెను.)

దాకలి=డాకలి, డాకల్లు[2], దాగలి. వి. దే. (దాయి+కలు[2]. శ. ర, 'దాఁకలి' అని చి. ని.) ౧. లోహసంతాడనాధారము,అగసాలి మున్నగువారు లోహములు సాఁగఁగొట్టుటకు ఆధారముగా నుంచుకొనెడియినుపదిమ్మ.

గీ. మేటిజమ్మేటియసటఁ గ్రమ్మించుమించుఁ, బోది వి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటముపెట్టి, తమ్మిగద్దియదాకట గ్రమ్మి యట్టి,కొమ్మఁ గావింపఁ బోలు నె తమ్మిచూలి. వసు. ౨. ౩౨.

ఉ. దాకటిమీఁదఁ బెట్టి బెడిదంబుగ సమ్మెట వేయ భిన్న మై, పోక జలంబులో మునిఁగి పోవక నెప్పుడు లోహపత్త్రికన్, జేకొని వ్రాయ రేఖ విలసిల్లినవజ్రము శుద్ధ మిద్ధరన్. రత్న. ౨౬. మృ. వి. ౩. ౨.

౨. సమీపము. (చి. ని.)

ద్వి.ఊఁకర లిచ్చుచు నొగి బోరగిలుచు,దాకట నాఁకటం దడవియాడుచును. ద్వి. భాగ. ౧౦. స్కం. (చి. ని.)

దాకల్లు=డాకల్లు[1]. వి. (దాపు+కల్లు[1].) బండికంటి కడకమ్మి. (శ. ర.)

దాకొను. అ. క్రి. (దాపు+కొను.) ౧. సమీపించు.

క. దాఁకొని రతిసమయంబుల, జోక న్వలిగాడ్పు
లీను సుగంటివి నీవే, యాకాంత పేద పేర్పుచు,
నీకుఁ బటాంతరము సవతు నేఁ గానఁ
జుమీ. రామా. ౫. ౨౮౨.

క. తగువారిఁ బిలిచి యిదిగో, లగసము దాఁకొ
నిరొ చెల్లి లలిఁ బుడమికి జోఁ,నిఁగఁ జేయ
వలయు రక్కసి, మగువం బొరిగొన్న వాఁడి
మగనిఁ గడంకన్. అచ్చ. రా. అయో. ౮.

౨. ఆవరించు, కవియు; కలియు.

ఉ...పురంబు సర్వమును, దాఁకొని కాచుచున్న
కుముదప్రముఖుల్ సతతంబు గొల్వఁగాన్.
పరమ. ౧. ౩౬.

ద్వి...అవనీశుబంట్లు, ఆకాశవాణికిన,...వనికాం
తకును, దాఁకొని చేరెత్తి దండముల్ పెట్టి.
ద్వి. శ. సా. ౨. ౮౨ పొ. ౧౦ పం.

స. క్రి. (త. తాక్కు.) అధిరోహించు, ఎక్కు;
చేరు, పొందు.

ఉ. కుంకుమపంకశోణ యగు కొండలమండలనా
థుపట్టి వ్యామాంకము దాఁకొనన్ ఘణఘణా
రవభూరికపాలమాలికాలంకృతు లోంకృతు
ల్ నొడువులా గడరన్ ... పాండు. ౨.
౧౯౨.

ఉ. రా కలుషంబు లెల్ల బయలంబడఁ ద్రోచిన
మా కవాటుపై, దీకొని ప్రోచు నిక్క మని
ధీయుతు లెన్నఁ దదీయవర్ణముల్, గైకొని
భక్తిచే నుడువఁ గానరుగాక విపత్పరంప
రల్, దాఁకొను నే జగజ్జనుల... దా. శ. ౨౬.

ఉ. ఆకుముదప్రియాన్వయునవాభ్యుదయంబున
వర్ధమానలీలాకృతి నొప్పెఁ గీర్తులు మహార్ణ
వస్తకలంఘనోద్ధతిన్, దాఁకొని చక్రపర్వ
తనితంబములం దదధీనభూమియుం, దాఁక
నగుంజుమీ యని నిదానము ముందుగఁ దెల్పు
కైవడిన్. కవిరా. ౩. ౧౧.

దాఁకొలుపు. స. క్రి. (దాఁకు + కొలుపు.) చేర్చు.
సీ. పైఁ బండ్లు గలిగి లోపలఁ బుచ్చుతరుశాఖ
గొంగళిమూల దాఁకొలుపరాయి. శాఘలిం,
౩౧.

దాక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దక్షసంబంధమైనది.

దాక్షాయణము. సం. వి. అ. న. బంగారము. (కే. ని.)

దాక్షాయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. అశ్విన్యాద్యన్యతమము, అశ్విన్యాదులలో నేదేనియు నొకటి. ౨. సతీదేవి. ౩. పార్వతి. ౪. కద్రువ, నాగమాత. ౫. వినత, గరుడమాత. ౬. అదితి, దేవమాత. ౭. దితి, రాక్షసమాత. ౮. భూమి. ౯. లక్ష్మి. (కే. ని.) ౧౦. దంతి, నేపాళము. (వాచ.)

దాక్షాయణీపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఈశ్వరుఁడు. ౨. చంద్రుఁడు. (వాచ.)

దాక్షాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దక్షుని యువాపత్యము. (వాచ.)

దాక్షాయ్యము. సం. వి. అ. పుం. శీఘ్రముగాఁ బోవునది-గ్రద్ద.

దాక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. దక్షుని యపత్యము, దక్షసంతతి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దక్షునికూఁతురు. ౨. పాణినితల్లి. ౩. కపిలగోవు. (కే. ని.)

దాక్షిణాత్యము. సం. వి. అ. పుం. నారికేళము, కొబ్బరి. (రా. ని.)

దాక్షిణాత్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణపుదిక్కువాఁడు, దక్షిణదేశపువాఁడు.

దాక్షిణికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇష్టాపూర్తాదికర్మములు చేసి దక్షిణమార్గమునుండి చంద్రలోకమున కేఁగువాఁడు. (వాచ.)

దాక్షిణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. కనికరము.

౨. అనుకూల్యము, ఒద్దిక. ౩. పటుత్వము. సామర్థ్యము; నైపుణ్యము. ౪. దక్షిణనాయకునిధర్మము. ౫. దక్షిణదిగ్భవత్వము, దక్షిణపు వైపుది యగుట.

దాక్షిణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణీయుఁడు, దక్షిణకు తగినవాఁడు.

దాక్షేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం-దాక్షీపుత్రుఁడు-పాణిని.

దాక్ష్యము. సం. వి. అ. న- దక్షత్వము-౧. కౌశలము, నేర్పు; పటిమ, సామర్థ్యము. ౨. ఆర్జవము, చక్కటి.

దాగలి=దాకలి. (శ.ర, 'దాఁగలి' అని చి.ని.)

దాఘము. సం=దాహము. (వాచ.)

దాడకము. సం. వి. అ. పుం. దంతము, కోఱ.

దాడి[1]. వి. (సం. ధాటీ. ప్రా. ధాడీ. క. దాడి.) ౧. దండయాత్ర, శత్రుజయార్థమై దండెత్తిపోవుట.

ఉ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రిగర్తులు దాడికిఁ గూడువారు...భార. విరా. ౩. ౧౨౬.

ఉ. ఆతనిదాడికిం దలఁకి యచ్చటివీడులరాజు లెల్ల నత్యాతురులై...హరి.పూ. ౩. ౧౨౬.

మహాస్రగ్ధర... ఇతనియశోమండలీపూర్ణరాకా, తుహినాంశుల్ దాడిమై వత్తురు వడిఁ దనపై ద్రొమ్మిగా నంచు...నైష. ౫. ౧౬౦.

౨. ఔద్ధత్యము, ఉదుటు.

ఉ. అట్టియెడన్ గడంగి జగమంతయు నాఁగెడుమంచుదాడి క్కిట్టటు చనంగ లేక శరణంబుఁ దమున్ భజియించువెట్టుకున్, దట్టపు నుంగువాసనలతో వగులేజవరాండ్ర చొక్కపున్, గట్టిమెఱుంగు చన్గవలు గట్టె నిజోపరిఁ బట్టుబంధమున్. చం. రా. ౫. ౨౬.

చ. తలిరుఁజిగురావజీరుబలుదాడికి నోడి కడంక దక్క...నీలా. ౩. ౧౪.

రగడ. వేసవి వేఁడుక నిత్తు నీకిప్వేళ వేలతికాంతవారము, దాడి దాడిమగమికిఁ జేరఁగఁ దగునె దగు నెడ కెరిగెఁ గీరము. చంద్ర. ౪. ౬౩.

జః దాడికాఁడు, దాడిగొను, ~~దాడిచను~~, దాడిచేయు, దాడిపోవు, దాడియాడు, దాడివచ్చు, దాడివెట్టు.

దాడి[2]. వి. (సం. దాఢికా.) శ్మశ్రువు, గడ్డము.

దాడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧-బద్దలగుపండ్లు గలది- దానిమ్మ. ౨. దానిమ్మపండు. (వాచ, విల్యమ్సు.)

దాడింబ=దాడిమ.

సీ. దాడింబ యనఁగను దాడిమం బలరును... ఆం. భా. ౨. ౫౦.

దాడింబము. సం.వి.అ.పుం. దానిమ్మ. (వాచ.)

దాడికాఁడు. వి. (√దాడి[1]) ౧. దండెత్తువాఁడు.

చ. తిమిరపుదాడికాఁడు చను దేరఁ ద్రోడంగెను నా కెదుర్పఁగా, సమయము కాదు...విప్ర. ౩. ౨౩.

చ. జలజవనంబుకూర్మిచెలి జక్కవదోయిముదంబు నిక్కుచుఁ, గ్కలపయి దాడికాఁడు త్రిజగంబుల మ్రొక్కులుఁయుక్క వేదముల్, మొలచినపాఁదు...ప్రాణికోటికిన్, వెలుఁగన నొప్పు నవ్వేలుఁగు వేగమ తూర్పునఁ దోఁచె నత్తఱిన్. కేయూర. ౪. ౨౭.

౨. వేగులవాఁడు.

చ. ఇదె చనుదెంచెఁ జైత్రుఁ డని యెల్లవనంబులకున్ బ్రమోదముల్, పొదలఁగ మేలివార్తఁ గొని బోరన వచ్చినదాడికాఁ డనన్, మృదువనదేవతాముఖసమీర మెదుర్కొన నుల్లసిల్లె నిం, పొదవఁగ దక్షిణానిల మనూనమనోహరఖేలనంబునన్. నృసిం. ౨. ౬౦.

దాడిగొను. అ. క్రి.(√దాడి1.) ఒకవానివెంబడి నొకటి వచ్చు.

తన్వీవృత్తము. పాడి వినోదంబులు సలిపినగో పాలుఁ డటంచును భక్తసభాస్యల్, దాడిగొ నన్ విశ్వవిరమణముతోఁ దన్వివిఁ జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్. అప్ప. ౪.౨౩౬ పా.

దాడిచేయు. అ. క్రి. (√దాడి1) దండెత్తు, యుద్ధయాత్ర చేయు.

వ...పదునెనిమిదవమాఱు దాడిచేసి శత్రులం దోలి విజయంబు చేకొంటి...భాగ. ౧౦. పూ. ౧౭౫౯.

దాడినిమ్మ=దాడిమ.

మత్తకోకిల. ప్రాచె నిమ్మలు దాడినిమ్మలు పొన్నలున్ సురపొన్నలున్. యయా. ౪. ౭.

దాడిపో(వో)వు. అ. క్రి. (√దాడి1.)దండెత్తు.

ద్వి. ఖరదూషణాదులఁ గడికండములుగ, ధరణిపైఁ గూల్చెఁగదా యని మీరు, తలఁచెద రతనిపై దైత్యులపోక, తలఁపుచు వారిపై దాడిపోఁ దగునె. రం. రా. యు. ౨౮౯. పా. ౨౦ పం.

చ. వెడవెడ నిద్రవొంది కనువిచ్చినపాంథుల మీఁద దాడివోఁ, దడఁబడ నొండొరుం బిలుచుదర్పకుపంపుబలంబులోనియ, ల్కాడు కరణిం జెలంగె శుకకోకిలభృంగతతుల్ వనంబునం, దెడ నెడఁ బల్కఁ గూయ పాగియింపఁగ మ్రోయఁగఁ దద్విరావముల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౧.

దాడిమ=దాడింబ, దాడినిమ్మ, దాడిమ్మ, దానిమ్మ. వి. (సం. దాడిమః. క. దాడింబె.) దాడిమము†.

రగడ. దాడి దాడిమగమికిఁ జేరఁగఁ దగునె దగునెడ కరిగెఁ గీరము. చంద్రి. ౪. ౬౩.

దాడిమపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. రోహితకము, ములుమోదుగు†.

దాడిమపుష్పము. సం=దాడిమపత్త్రికము.

దాడిమప్రియము. సం. వి. అ. పుం. శుకము, చిలుక.

దాడిమము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. దానిమ్మ†. ౨. ఏలకి†. న. ౧. దానిమ్మపండు. ౨. ఏలకీఫలము. (కే. ని.)

దాడిమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దానిమ్మ†. ౨. ఏలకి†.

దాడిమీసారము. సం. వి. అ. పుం. దానిమ్మ†.

దాడిమ్మ=దాడిమ. సాం. ని. స్వా. ౫౭.

దాడియాడు. స. క్రి. (√దాడి1). ముట్టడించు. (మార్కా. శ. ర.)

ద్వి. ఈడఁబోవక యింద్రుఁ డీమనవీడు, దాడియాడుచు వస్తుతతిఁ గొల్లవిడిచి. ద్వి. భాగ. ౭ స్కం. (శ. ర.)

దాడివచ్చు. అ. క్రి. (దాడి1+వచ్చు.)దండెత్తివచ్చు, దాడివెడలివచ్చు.

శా. దేవా రక్కసుఁ డొక్కరుం డతిబలోద్రేకంబునన్ దాడిరా. వరాహ. ౧౧. ౧౨.

దాడివెట్టు. అ. క్రి. (దాడి1+పెట్టు.) దండువెడలు, దండెత్తు.

సీ. అమ్మహోత్తులవెంట నడవికి ఘోషయాత్రావిధినెపమున దాడివెట్టి. భార. కర్ణ. ౩. ౩౫౬.

ఉ...నేను నా, సేనయు దాడివెట్టెద విశృంఖలతం బ్రతిపక్షువెంట...హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

సీ. ఒకనాఁడు దనుజనాయకుసేనతో దివ్యధామంబుపై కటు దాడివెట్టి. ఉ.హరి.౧.౧౯.

దాఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కోఱ, దంష్ట్రి. ౨. ప్రార్థన, కోరిక. ౩. సమూహము, గుంపు.

దాఢిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దాఢ. ౨. శ్మశ్రువు, దాడి.

శ్లో. కేశేషు గృహ్ణతో హస్తౌ ఛేదయేదవిచారయన్, పాదయో ర్దాఢికాయాం చ గ్రీవాయాం వృషణేషు చ. మను. ౮. ౨౮౩.

('దాఢికాయాం=శ్మశ్రుణి' కుల్లూకభట్టవ్యాఖ్య.)

దాణా. వి. (సం. ధాన్యమ్. హిం. దానా.) గుఱ్ఱము మొదలగువానికి పెట్టుఉలవలు లోనగుఆహారము.

చ...ఏ, తఱిఁగలలోనసుఖ బడెఁడుదాణ యెఱుంగను...హంస. ౫. ౪౧.

దాణము. వి. సుంకము, శుల్కము. (శ. ర.)

దాణుధోడ. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదునాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ...అవ్వీరుండు...దాణుధోడ ఝూటునివిమొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

దాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. దానశీలుఁడు, ఇచ్చువాఁడు. ౨. ఖండించువాఁడు, త్రుంచువాఁడు. ౩. శుద్ధిచేయువాఁడు.

దాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. భిన్నము, త్రుంపఁబడినది. ౨. శుద్ధమైనది.

దాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁదగినది. ౨. కోయఁదగినది. ౩. శోధింపఁదగినది.

దాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఛేదనము, ఖండించుట. ౨. శుద్ధి.

దాతికట్టు=దాదుంగ. వి. (దాయి+కట్టు.) ఉద్ఘనము, చెక్కడమునకు ఊఁతగా క్రింద నుంచుకొను సెడిబల్లలోనగునది. (శ. ర.)

దాతు. వి. (సం. ధాతుః.) గైరికాదిధాతువు. (చూ. దాతుబొట్టు.)

జః దాతుబొట్టు.

దాతుబొట్టు. వి. (దాతు+బొట్టు.) గైరికాది ధాతువిశేషముచేఁ జేయఁబడినతిలకము.

మత్తకోకిల. తమ్మిపూసలపేరు సెట్టనిదాతుబొట్టును జూడ నంగమ్మువైఁ దగుసొమ్ముగా...చెంచరుదెంచినన్. ద్వా. ౮. ౯. ('ధాతుబొట్టు' ముద్రి.)

దాతృఁడు. సం. వి. అ. పుం. దాత, ఇచ్చువాఁడు. (కౌముది.)

దాత్యూహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కూకుఱు, గుండఁగిపక్షి. ౨. చాతకము, వానకోయిల. ౩. నీరుకాకి. ౪. మేఘము, మబ్బు.

దాత్రము. సం. వి. అ. న.-ఖండించునది; కోయునది- లవిత్రము, కొడవలి.

దాదాపు. వి. (దాపు+దాపు.) మిక్కిలిసమీపము. (శ. ర.)

దాది=దాదిలి. వి. (సం. ధాత్రీ. ప్రా. ధాఈ, ధత్తీ. క. దాది. త. తాది.) పెంచినతల్లి, ఉపమాత.

గీ. పతి కళావతి యనుదానిఁ బద్దనయున, దమసహోదరి గాఁగాపుదాదికూఁతు, నంతికమునకు రప్పించి యాదరించి, నర్మసాక్షిణిఁ గావించి నగుచుఁ బలికె. శైవ. ౮. ౫౪.

సీ. పలుదాదు లగుచు బెబ్బులులబిడ్డల నిచ్చవిసువక పెంచు నాఁబసులపదుపు. యయా. ౨. ౪౯. దశా. ౪. ౧౩౮.

దాదిలి=దాది. వి. (సం. ధాత్రీ.) దాది, ఉపమాత.

క. తావృశపురహర్మ్యములకు, దాదిలి యగుచు దినకరసుధాకర తేజః, ప్రాదుర్భావనిదానము, హాదీధితి తెలియఁ దరమె యాసఖమహిమల్. కళా. ౩. ౧౪.

దాదుంగ=దాతికట్టు. వి. (దాయి+దుంగ.)

ఉద్ఘనము, వడ్రంగి కఱ్ఱలు చెక్కునపుడు క్రింద ఊఁతగా నుంచుకొనుదుక్క. (శ. ర.)

దాధికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పెరుఁగు లో వేయఁబడినది, పెరుఁగుతోఁ గలుపఁబడినది. వి. అ. న. (పెరుఁగుతోఁ జేయఁబడిన) గుల్మాది నాశక మగు ఔషధభేదము. (విల్యమ్సు.)

దాధికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పెరుఁగుతో భుజించువాఁడు. ౨- పెరుఁగుతోఁ దిరుగువాఁడు-పెరుఁ గమ్మువాఁడు. (విల్యమ్సు.)

దానకము. సం. వి. అ. న. ౧. అల్పదానము. ౨. కుత్సితదానము.

దానపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. బహుప్రదుఁడు, మహాదాత. ౨. అక్రూరుఁడు. (కృష్ణుని చెలికాఁడు. వాచ.)

దానపత్త్రము. సం. వి. అ. న. దానము చేసినట్లు వ్రాసి యిచ్చినపట్టము.

దానము. సం. వి. అ. న. ౧. త్యాగము, ఈవి, ఇచ్చుట. (దశదానములు—గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, ఆజ్యదానము, వస్త్రదానము, ధాన్యదానము, గుడదానము, రౌప్యదానము, లవణదానము;— షోడశమహాదానములు—గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, రత్నదానము, విద్యాదానము, కన్యాదానము, దాసీదానము, శయ్యాదానము, గృహదానము, అగ్రహారదానము, రథదానము, గజదానము, అశ్వదానము, ఛాగదానము, మహిషీదానము.) ౨. గజమదము. ౩. పాలనము, రక్షణము. ౪. ఛేదనము, ఖండించుట. ౫. శుద్ధి. ౬. రాజ్యాంగచతురుపాయములలో నొకటి. (ఇది పంచవిధములు- తనకుఁ గలధనము నంతయు నిచ్చుట, ఎక్కడనైన ధనము తీసికొన్నచో దానికి తాను అనుకూలుఁడై యుండుట, అపూర్వవస్తువుల నిచ్చుట, అన్యులధనముఁ బుచ్చుకొనఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట, అప్పుతీర్చుట.)

దానవారి సం. వి. ఇ. పుం - రాక్షసులశత్రువు- ౧. దేవుఁడు, వేలుపు. ౨. విష్ణువు. ౩. మదోదకము, గజమదజలము.

దానవీరము. సం. వి. అ. పుం. దానముచేయుటలో నుత్సాహము చూపుట, వీరరసభేదము.

దానవీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దానముచేయుటలో మహాశూరుఁ డగునాయకుఁడు, దానవీరరసప్రధాననాయకుఁడు. (శిబికర్ణదధీచ్యాదులు.)

దానవుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దనుసంతతివాఁడు- తొలివేల్పు, రాక్షసుఁడు.

దానవురాలు. మి. వి. రాక్షసస్త్రీ, రక్కసి.

క. అవివేక ముడిగి దైత్య. ప్రవరునియంతిపురము
నకుఁ బద మనుచుఁ దానవురాండ్రు వ
లుకుపలుకుల్, చెవిఁ దాఁకి చులుక్క మ
నినఁ జిత్తం బొఱలఁ. రామా. ఉ. ౧౪౧.

దానవేయుఁడు. సం=దానవుఁడు.

దానశీలుఁడు. సం=దానశౌండుఁడు.

దానశూరుఁడు. సం. = దానశౌండుఁడు.

దానశౌండుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) బహుప్రదుఁడు, మిక్కిలి దాతయగువాఁడు.

దాని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఈవికాఁడు, దాత. ౨. మదము గలది. (గజము.)

దానిమ్మ=దాడిమ్మ. సాం. ని. స్థా. ౫౪.

దానీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁదగినది. (ధనాది.) ౨. దానపాత్రము, దానసంప్రదానము. వి. అ. న. దానము.

దానువు. సం. విణ. (ఉ.) ౧. పరాక్రమవంతుఁడు, మగఁటిమి గలవాఁడు. ౨. దాత, ఈవికాఁడు.

వి.ఉ.పుం. ౧. సుఖము. ౨. వాయువు. ౩. యజమానుఁడు. ౪. సూర్యుఁడు. (శే. ని, వాచ.)

దాపనము. సం. వి. అ. న. ఇప్పించుట.

దాపరము=డాపురము. వి. (√దాయు) ప్రాప్తి. (శ. ర.)

జః దాపరించు.

దాపరించు. అ. క్రి. (√దాపరము) ప్రాప్తించు. (శ. ర.)

(వ్యవ) వీఁడు మా కెక్కడ దాపరించినాఁడు. (ఇది నిందాద్యోతకము.)

స. క్రి. ప్రాప్తింపఁజేయు, లభింపఁజేయు, చేకూరఁజేయు.

కళిక. తఱిని సద్గురుసుతుల దాపరించినసదయ, పెరిమె నాగపురంబు పెక్కలించినవిజయ. అప్ప. ౪. ౩౩౩.

దాపల=డాపల. వి.ఔ. ఎడమవైపు. (చూ. దా.)

వ... వలపటఁగృపాశ్వత్థామలును దాపటఁ గృతవర్మత్రిగర్తేశ్వరులును వెనుక బాహ్లికసోమదత్తభూరిశ్రవసులును... భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౩.

చ. కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దురఁ గన్నుమోడ్చి యప్పటఁ గను విచ్చునప్డు కుడిభాగము గన్గొని చోద్య మందు దాపటి దెసఁ జూచి యచ్చెరువుపాటు వహించు మనస్సరోజసం, పుటమున నాఁడులాఁగు మగపోఁడిమియుం గలజంతుసంతతుల్. కాశీ. ౩. ౯౯.

గీ. కారణములేక దాపలికను ద్రవించు. భార. శాం. ౬. ౧౭౯.

ఉ. పచ్చలకంకణమ్ములను భాసిలుదాపలికేల జాలువా, కుచ్చెలకొంగు దాల్చి... ఉ. రా. ౪. ౧౯౨.

జః దాపలించు, మొ.

దాపలించు=డాపలించు. స. క్రి. (√దాపల) ఎడమవైపుగా నుంచు.

వ... బకవైరి దాపలించి తిరిగిసం బెరఁగినయీ రసంబున నుల్లసితుండై యాభూవల్లభుండు ... భార. శల్య. ౨. ౨౬౭.

దాపించు. అ. క్రి. (√దాయు.) సమీపించు. (శ. ర.)

దాపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇప్పింపఁబడినది. (ధనాది)

దాపితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండితుఁడు, దండువుగొనఁబడినవాఁడు.

దాపు=డాపు. స. క్రి. (√దాయు.) చేర్చు.

క. తమవారిం బిలిచిన వైశికమ చని వా రంద ఱుక్ బొలసు మేపరిక్లుమొగన్ దాపిన పెనుత్రాయి మొగిం బడఁ దన్ని లోని కేఁగి కడంకన్. అచ్చ. రా. యు. ౪౪౬.

ఉ. వచ్చినకృష్ణునిన్ సుజనవత్సలుఁ గన్గొని ద్వారకాజనుల్, ముచ్చట లెల్ల దాపుకొని మ్రొక్కుచు సొక్కుచు సంతసంబునన్, మచ్చికలుం బ్రమోదములు మన్ననలుం గనిరి ... వి. పు. ౬. ౨౭౨.

(వ్యవ.) పెండ్లిలో అగ్ని దాపుదురు.

,, అగ్నిహోత్రమును చూచి కొంచెము దాపుము. (ఆఱిపోకుండ సమిధలు చేర్చుము అని భావము.)

వి. ౧. ఆధారము, అండ, శరణము.

ఉ... మామనోగతులు నిర్భరహర్షము నొందె నింక నెప్పట్టున నేము ధన్యులము ప్రాపును దాపును నీవు గల్గుటన్. హరి. ఉ. ౧. ౧౪౫.

ఉ. స్థాణునిలోచనాంచలము దాపుగఁ దీవ్రతరార్చులన్ నిజ, ప్రాణము గొన్న నాఁటిపగ యాత్మఁ దలంచియొ... సైమ. ౪. ౩౧.

మత్తకోకిల. ఆపదైనను రానిచుట్టము నాజ్ఞ మీఱినపుత్త్రుఁడుఁ, దాపు లేనిరణంబు నేటికి దానవోత్తమ చూడఁగాన్. మై. ౧. ౯౧. (భయము అని. శ. ర.)

౨. అవలంబము, ఊఁత.

గీ. ఏడుపాతాళముల క్రిందియిఱుకుఁగొంది, కరిగి తోయాత్తయై యున్న ధరణిఁ జూచి, మొగము దాపుగ నిచ్చి నిర్భరశక్తిఁ గరిమ గడలొత్తగా నెత్తెఁ గరుణఁ బ్రభుఁడు. హరి. పూ. ౪. ౧౬.

గీ. యమనియమవర్తనములతో నాసనాదు, లభ్యసింపఁగఁ దొడఁగె వత్సాదరమునఁ, దాను మును విన్నభంగులు దాపుగాఁగ, వచటిశక్తిని గురువుగా నాత్మ నునిచి. కళా. ౩. ౧౩౩.

౩. సమీపము, చేరువ.

సీ. డాకాలిగండపెండారంబు దాపున బొమ్మలై వైరిభూభుజులు వ్రేల. కాశీ. ౧. ౪౫.

దాపుకొను. స. క్రి. (దాపు+కొను.) ఆశ్రయించు, అండగొను.

వ. ఇట్లురుగుదెంచి ప్రాంతరత్నస్తంభంబు దాపుగొని సఖీజనంబులమఱువున లజ్జావనతవదనారవింద యగుసుందరిం గడచి... కవిక. ౩. ౨౦౫.

దాపురమగు. అ. క్రి. (దాపురము+అగు) ప్రాప్తమగు, దాపరించు.

గీ. కారణం బన్నిటికి నల్ల పూరువమొక, దాయ దెక్కడ దాపురమాయెఁ దనకు. సారంగ. ౨. ౧౪౫.

దాపురము = డాపురము. వి. (√దాయు.) ప్రాప్తి. (శ. ర.)

ద్వి. నీరఁ జిచ్చెగయింప నేర్చినతల్లి, యెచ్చటునుండి నీ విట దాపురముగ, వచ్చితి చొచ్చితి వాస మీ ననుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౨౦౧. పం. (దాపురముగ వచ్చితివి=దాపరించితివి.)

దాప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇప్పింపఁదగినది. (ధనాది.)

దాప్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండుగ గొనఁదగినవాఁడు, దండ్యుఁడు.

దామ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దామము.

దామని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పెక్కుపలుపులు గలనిడివిత్రాడు, దామెన. ౨. పలుపు.

దామము. సం. వి. న్. న. స్త్రీ. ౧. పాలుపితుకునపుడు పసులకు కాలికిఁ గట్టెడుత్రాడు, బందము. ౨. దామెనత్రాడు, పెక్కుపలుపులు గల నిడివిత్రాడు. ౩. రజ్జువు, త్రాడు. ౪. మాల, దండ, హారము. ౫. (పసులను గట్టెడు)తలుగు, సందానము, పలుపు. ౬. (మెఱుపులోనగువాని) రేఖ, గీఱ. (విద్యుద్దామము, మొ.)

దామర. వి. ౧. ఉరిత్రాడు.

చ. ఎలమి మనోజలుబ్ధుఁ డెనయించినజక్కవదీము పెంటి పేరెలుఁగునఁ బిల్చి చూడ్కిఁ గదియించి యెదుర్కొని మేనుమేను ని, శ్చలగుణసంగతిం బెనఁచి చక్రము దామరతెంకిఁ జేర్పఁ దత్కలకలశంకఁ బోలె విహంగంబులు వీడెఁ గులాయకూటముల్. వసు. ౪. ౧౩౨.

౨. మండలాకారమగుకుడ్మము. (శ. ర.)

దామాంచలము. సం. వి. అ. న. అశ్వాదుల కాళ్లకుఁ గట్టెడుత్రాడు.

దామాంజనము. సం = దామాంచలము. (విల్యమ్సు.)

దామెన. వి. (సం. దామనీ) పెక్కుపలుపులుగలపెద్దత్రాడు; త్రాడు.

క. తలుగులపొది యొకదెసఁ జెయ్యాలడామెన
యొక్కవలన ననుపై యుండఁగ, మొల మోపి
పెఱ్ఱుచుట్లఁగ, బలుత్రాటం జుట్టి గోపభా
వం బమరఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౮౫.

సీ...విశ్వమెల్ల, నతిలీలమై మహాద్భుతసమగ్ర
స్ఫూర్తి నుండును గోక నూ లున్నభంగి,
డామెనఁ బశువులు దగిలి యుండెడుమాడ్కి
...భాగ. ౬. ౧౬౯.

గీ. దక్షునల్లుండ్ర మెడల నూత్రములు గట్టి,
యూపముల నూత్రములతోడ నుద్దిచేసి,
డామెనలు గూర్చి నడిపించెఁ దరతరంబ,
వీరభద్రుండు పశువుల వెల్చునట్లు. కాశీ.
౮. ౭౭.

డామెనత్రాడు=డామెన.

మ. చనుమా చూతము నీతెఱంగనుచు నుత్సా
హంబుతోఁ దల్లి డా, మెనత్రాటఁగ శౌనుభో
టితోన మును బట్టిఁగ గట్టినఁగ...హరి.ఉ.
౪. ౨౩౫.

సీ.చిక్కము ల్గాలలు మాసినచింపిబొంతలు డా
మెనత్రాళ్లు గోతములు వెండ్రు, కలమోపులు
ను...చెన్న. ౨. ౨౦౪. హంస, ౨. ౮౫.

డామెనపగ్గము=డామెన.

సీ. డామెనపగ్గముల్ తలత్రాళ్లు నురిత్రాళ్లు
చిక్కంబులును జల్లిచిక్కములును. శుక.
౨. ౫౪౫.

డామెనమోసు=డామెన.

సీ. డామెనమోసులు దగిలి యించుక మొగ్గి
గడలు పగ్గము లూఁతగా నిలుచుచు. చెన్న.
౨. ౨౯౨.

జః డామెనకొయ్య, డామెనవేఁట.

డామెనకొయ్య. వి. (√డామెన.) డామెన కట్టు
స్తంభము.

గీ. తలుగు లూడ్చి పెయ్యల నెల్లఁ దల్లిచన్ను,
గుడువ విడుచుఁ గొన్నిటి నలుగడలఁ దోలు,
నుఱక డామెనకొయ్యలు పెఱికి పాఱ, వైచు
గాకళ్ల నుట్లను వ్రచ్చి త్రెంచు. హరి. పూ.
౫. ౨౦౬.

డామెనవేఁట. వి. (√డామెన.) మృగయావిశే
షము, అచ్చటచ్చట డామెనలు గూర్చి చేయు
వేఁట.

సీ. దీమంబువేఁటలు డామెనవేఁటలు తెరవేఁ
టలును నేర్చు తెరలికలును. ద్వా. ౭. ౨౨.

దామోదరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వర్ధమాన
(బర్ద్వాన్) పురసమీపమున నుండెడియొకానొక
నదము. ౨. సాలగ్రామవిశేషము.

దామోదరుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. (దామ+
ఉత్+అర-దమాదులచే ఉత్కృష్టమగుబుద్ధికి
విషయ మగువాఁడు) విష్ణువు. ౨. (దామ+ఉ
దరుఁడు=యశోదచేతఁ గట్టఁ బడినత్రాఁడు ఉద
రమునఁ-నడుమున-గలవాఁడు) కృష్ణుఁడు.

దామ్యత్. సం. శత్రు. ౧. అణఁచుచున్న.
౨. దండించుచున్న.

దాయ. వి. (√దాయు- సం. దాయాదః. ప్రా.
దాయాదో. క. దాయ.) జ్ఞాతి, సగోత్రుఁడు;
శత్రువు.

ఆ. అనఘ పితృపితామహ ప్రపితామహ, పూజన
ములు శిష్టపూర్వకముగఁ, జేయవలయు నియ
తి దాయ దొడ్డినజన్ని, దంబుతోడ భక్తిధా
మ మగుచు. భార. అను. ౩. ౧౯౯.

గీ. దాయ యనఁగ సగోత్రాభిధాన మొప్పు.
ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

గీ. జలరుహములకుఁ దచ్ఛయచ్ఛాయ దాయ,
యనఁగ నతఁ డొప్పె నవయౌవనాగమమున.
నైష. ౧. ౫౭.

ఆ. చక్కఁ జలము పెనఁగఁ జన దింక నినుఁడు
పశ్చిమధరాధరంబు సేరఁ బోయె, దీని
కొకయుపాయ మేను గల్పించెద, దానఁజేసి

కాని దాయ వడ్డేఁడు. భార. ద్రో. ౪. ౩౧౨.
ఉ. వాలినదాయవారి దొరవారి ననేకులఁ గూ
ర్చుకొన్నఁగా, కేల జయింప వచ్చు...కు.
సం. ౧౧. ౬౬౧.

దాయఁగట్టు. స. క్రి. (దాయఁక్ + కట్టు.) ౧. బం
దము వేయు. (శ. ర.) ౨. పశువుల నొండొంటి
తో లంకె వేయు.
(వ్యవ) బంతిలో అరెద్దును దాయఁగట్టిన భాగు
గా నడచును.

దాయకాలము. సం. వి. అ. పుం. దాయవిభాగ
ము చేసికొను కాలము.

దాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యి. కా. అ) ౧. ఇ
చ్చువాఁడు. ౨. ఖండించువాఁడు. ౩. శోధిం
చువాఁడు. వి. అ. పుం. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి.

దాయబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం- దాయభాగ
ము పుచ్చుకొనుబంధువు- భ్రాత, తోఁబుట్టిన
వాఁడు.

దాయభాగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దాయ
ములోనిభాగము. ౨. దాయవిభాగము, పిత్రాది
ధనమును పంచుకొనుట.

దాయము. వి. (క. దాయ. త. దాయం.) ౧.
(జూదము గవ్వలాట మొ. వానిలోని) పందెము.
సీ. కైయధికంబుగఁ గల్లసారెలు వైచి యెక్కుడా దా
యంబుల యెడలు గడపి. దశకు. ౫. ౬౪.
సీ. ఒకదాయ మాడిన నున్న దాయం బాడు మ
నక వాటులు రెండు గొని చెలంగి. ఉ. హరి.
౩. ౧౨౭.
ద్వి. వలవ దచ్చాకమాటలు నీకు ననుచు, నల
ఘుఁడు దచ్చాక మని దాయ మాడు. పండి
తా. పురా. ౧౨౫ పా.
౨. విపత్తు, ఇడుమ, ఆపద.
ద్వి. వడి నుక్కు దాయము వచ్చుచో ధైర్య,
మడిగిన దైన్యంబు నొందిన నగరె. ద్వి. హ
రిశ్చ. ఉ. ౫౯౫. పం. (గొప్పయిడుమ,
అని టీక.)
౩. క్రీడావిశేషము.
గీ. దాయముల నాడు వామనగాయ లాడుఁ,
బాటలను బాడు...అరుశీల జగన్మోహనాం
గి యగుచు. బ్రహ్మో. ౩. ౩౦.
సీ. దాయాలు సొగటాలు దాఁట్లాయి చదరంగ
మును జోటురాళ్లను మూఁతపొడుపు. హంస.
౩. ౧౪౬.

దాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దానము, ఈవి.
శ్లో. అస్వామినా కృతో యస్తు దాయో విక్ర
య ఏవ వా. మను. ౮. ౧౯౯.
౨. వివాహకాలమందు కన్యకిచ్చుధనము, అరణ
ము. ౩. కన్యాదానకాలమున అల్లున కిచ్చుకట్న
ము, అరణము. ౪. విభాగార్హపిత్రాదిధనము, పం
చుకొనఁదగినతండ్రిలోనగువారిసొత్తు. ౫. లయ
ము, నాశము. ౬. ఖండనము, ఛేదించుట. ౭. సో
ల్లుంఠనభాషణము, ఉల్లికుట్టుమాట, ఎత్తిపొడు
పుమాట. ౮. ఈయఁదగినధనాదికము. ౯. స్థా
నము, తావు ౧౦. శుద్ధి, నైర్మల్యము. (వాచ.)

దాయాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దాయాధికా
రిణి, జ్ఞాతి. ౨. కూఁతురు.

దాయాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్) దాయమును
అనుభవించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. దాయా
దుఁడు, జ్ఞాతి. ౨. పుత్త్రుఁడు. ఈ. స్త్రీ.
౧. పుత్త్రిక. ౨. దాయాధికారిణి.

దాయాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దాయమును
పుచ్చుకొనువాఁడు, దాయమును భుజించువాఁ
డు- ౧. దాయాధికారి, జ్ఞాతి. ౨. పుత్త్రుఁడు.
శ్లో. నమ స్తస్మై యశోదాయా దాయాదా
యాస్తు తేజసే, యద్ధి రాధాముఖాంభోజం
భోజంభోజం వ్యవర్ధత.

దాయాద్యము. సం. వి. అ. న. జ్ఞాతిత్వము, దాయాదత్వము.

దాయి[1]. వి. ఖౌ. (√దాయు) సమీపము.

ఉ. ఆతరళాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేమి సేయుదుఙ్, రాతికిఁ దోడు వోయి నది రాకుతుడెందము మెత్త గాదు ద్యా,దాతికి వచ్చియుండఁ నీకఁ దాలిమి చెల్లునె మూరఁ దంటిమా, ఘాతకుఁ డోర్వరాదు సముఖంబున నేటికి తాయభారముల్. సారంగ. ౨. ౮౬.

దాయి[2]=డాయి వి. ౧. దాకలి, నిఘాతిక. (శ. ర.)

౨. ఉద్ఘనము, చెక్కడిమ్రాని క్రింద ఊఁతగా నుంచుకొను సెనుదుక్క.

ద్వి. భామిని నప్పుడ పడఁగొట్టి రెండు, చేతులఁ గట్టి డాచేతఁ దాఁ బట్టి,దాతిపై నిడి బాడిత యు నెత్తి పూఁచి. పండితా. పురా. ౯౬ పా.

సీ...దాయి యనంగ నుద్ఘ ననామ మా...ఆం. భా. ౨. ౩౦౦. (ఉత్పతనాఖ్యయా. అప ముద్రి.) ప్రబంధ. ౪౪.

దాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ఇచ్చువాఁడు, దాత. (ఇది సమాసాంతమునందే యుండును. క్లేశదాయి=క్లేశము ఇచ్చునది, క్లేశము కలిగించునది.)

దాయించు=డాయించు. (√దాయు.)

దాయు=డాయు.అ.క్రి. ౧. అంటు, లగ్నమగు.

క. భూపాల మెఱుఁగుఁబోఁడుల,చూపులకుం దాయు నీదుసోబగ గట్లగుటఙ్, మాపిన్నది యినువింతల,చూపుల నరగంటు వెఱచుచున్నినుఁ జూచుఙ్. నైష. ౮. ౬౧.

౨. కలుగు, పుట్టు.

ద్వి. తగవును ధర్మంబు తలపోసి మాని, పగదాయ నభోప్పియపై నల్క వోడమి. రం. రా. బాల. ౯ పా. ౧౩ పం.

స. క్రి. అ. క్రి. చేరు, సమీపించు.

గీ...తా నడుగడుగునకును, దడఁబడి పడుచుఁ బార్వతి దాయ వచ్చి, యూరెలుంగున దీవించి యిట్టు లనియె. వరాహ. ౬. ౧౪.

ఉ. తక్కలయాలవాలములు దాయుదురే తరుణీజనంబులఙ్. విక్ర. ౩. ౨౯.

సీ. వచనామృతౌఘప్రవాహాభిషిక్తుఁ గాఁ జేయుచుఁ బరమేష్ఠి దాయఁ బిలిచె. కు. సం. ౪. ౯౯౦.

జః దాకలి, దాకల్లు, దాకొను, దాకొలుపు, దాగలి, దాతికట్టు, దాదాపు,దాదుంగ,దాపరము, దాపరించు, దాపించు, దాపు, దాపుకొను, దాపురమగు,దాపురము, దాయ,దాయి, దాయించు.

దార[1]. వి. (సం.ధారా.క. దారె.)౧. (నీరు మొదలగువాని)ధార, నీటిజాలు.

క. ఓరమణి నీమపిక్కలు,దారల నగు మోవి పంచదారల నగు స్వర్ధారల నగుఁ జెలువమృతపు, దారల నగు నుడి నఖాళి దారల నవ్వుఙ్. ప్రబంధ. ౬౩౪.

రగడ. తమ్మిపువ్వులమీఁదిజలములదార దారకయుండఁ జల్లుము. పారి.౪.౧౬. (శ.ర.పా. "మీఁద జలములు తార, తారక యుండ." ముద్రి. పా.)

౨. (ధారాపూర్వకము గనీయఁబడిన) దానము,

ద్వి...విప్రులకవనివల్లభులు,దగినదానము తీర్థాధన మీయఁగొనరో,పగఁగొని యారీతిఁ బట్టియ ఆడిమి, దారలెక్కలకునై తరువులు వెట్టి, దారల నమ్మించి ధనములు గొనెడి, కఠినచిత్తులు లేరు...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౨౯ పం.

౩. (కవిత్వాదుల) ధార, అవిచ్ఛిన్నగతి.

వు త్తకోకిల. దార తప్పక చెప్పు నేర్తు వుదారవా
క్చతురత్వ మొ,హరోశ నా౯ం బ్రబంధ మొ
క్కటి యొక్క నాఁటనె...సమీర.౧.౧౫.
౪. క్రమము, విధము.
గీ. తప్పు నాడక తొల్లింటిదార చెడక.ఉ.హరి.
౩.౧౨౪. (శ. ర. పా.)
జః దారవోయు.

దార². వి. కాహళి, బాకా.
క. ఓరహణి నీదుపికాళ్ళలు,దారల నగు మోవి
పంచదారల నగు... ప్రబంధ. ౬౩౭.
ద్వి. బేరి డమామీలు పిల్లగ్రోవులును, దారలు
గిడిగిల్లు తమ్మటధ్వనులు. (పల్నాటివీరచరి
త్ర. బ్రా.)
గీ. పాళెమున నక్కడక్కడఁ బదిలమునకు,
మ్రోయఁ జేసినతమకుల మొదలిపోటు, దార
మ్రోఁతలపటుహపుధణ ధణలకు, దొంతి గా
నిండ్ల నిటు లున్నయంతలోన. కువల. ౨.
౧౧౫.

దార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.-భర్తను సోదరులనుండి
విడఁదీయునది- భార్య, పెండ్లాము. ("క్రోడా
హోరా తథా దారా త్రయ వీతే యథాక్రమం,
క్రోడే హోరేచ దారేషు శబ్దాః ప్రోక్తా మనీషి
భిః. ఇతి వ్యాడిశుభాంగా". అని సుధ.)
చ...తొలుసంజగబ్బిబో, యెత తటి వేచి విం
టఁ గదియించినవేగురుఁజుక్కయుంట న,
దతగతిఁ దద్విజాధిపతిదారఁ దమింగొడపక్ష
...హ. న. ౪. ౩౦.
చ...సద్గుణా, కనిధి నిజాగ్రదార హితకార్యభ
రాత్తత నుండఁ జూచి...రాఘవ ౧. ౪౩.
శా. ఆరూఢాప్రతిమానవిక్రమకళావాహంకారతే
జోనిధిన్, శ్రీరామున్ సుగుణాభిరాముఁ
డెగడన్ జేకొన్నని న్నాజిలోదారన్, దొం
గిలి తంచు నిష్ఠురగతిన్ దండించి ఖండింప
ము,న్నీ శైలైనను దాఁటి వచ్చు నలుకన్ నేఁ
డెల్లి శాంతింపుమా. మొ. రా. సుం. ౬౭.

దారకము. సం. వి. అ. పుం. ఊరఁబంది.

దారకర్మము. సం. వి. న్. న. వివాహము, పెండ్లి.

దారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రి కా. అ)-చీల్చువాఁడు.
వి. అ. పుం. ౧. పుత్త్రుఁడు. ౨. బాలకుఁడు.

దారక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెండ్లి.
శ్లో. దారక్రియాయోగ్యదశం చ పుత్త్రం, ప్ర
స్థాపయామాస ససైన్యమేనం...సం. రఘు.
౫. ౪౦.

దారగ్రహణము. సం. వి. అ. న. పెండ్లి.

దారణ. వి. (త. తారణై. క. దారణె. మహా.
ధారణ.) ౧. క్రయము, కొనుట.
గీ. కొనుట దర దారణ యనంగ మనును గ్ర
యము. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.
౨. (ధాన్యాదుల) వెల.
గీ. తేనెతల వడఁ బండె ధాత్రీతలంబు, పాద
లి దారణ పోఁకకుఁ బుట్టెఁ దయ్యె, నన్నివం
కల దుర్భిక్షు మడఁగిపోయెను,...రాచు రాజ్య
మునను. జై. భా. ౬. ౯.
క. ప్రా లేదుమాని కెలకుం, దైలము మూనెఁడు
పురమ్ము దారణ గలుగక౯, బ్రాలసరి తైల మడి
గిన, జాలియ యగుఁ గాని నీకుఁ జను శేల
బ్బుక౯. కేయూర. ౨. ౧౦.
జః దారణకొమ్ము.

దారణకొమ్ము. వి. (దారణ + కొమ్ము.) ధాన్యా
దులవెలను దెలియఁజేయు (చంద్రుని) శృంగము.
సీ. వర్షగర్భము నడపక పోయె విదియలఁ గుము
దాప్తుదారణకొమ్ము దతిగె. కాశీ. ౩. ౧౪౯.
(చి. ని. పా. ధారణకొమ్ము. ము ద్రి. పా.)

దారణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) చీల్చునది.
(అ. ఈ. అ.) చీల్చుసాధనమైనది. వి. అ. న.
౧. చీల్చుట. ౨. -జలకాలుష్యమును విఱుచు

నది- కతకము, చిల్లగింజ. ౩. వ్రణాదులను బద్ధలుచేసెడిఔషధవిశేషము. (వాచ)

దారదము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము. ౧. పుం. న. విషభేదము. ౨. సింధుదేశము. ౩. హింగుళము, ఇంగిలీకము.

దారపరిగ్రహము. సం.వి.అ. పుం. దారోపసంగ్రహము, భార్యను గ్రహించుట.

దారబందము. వి. (√దారము[3] సం. ద్వారబంధః. క. దారబందవు.) ద్వారబంధము.

వ...ఒగగం ద్రోచినదారబందములును...ఉ. హరి. ౧. ౫౩.

సీ...దారబంద,మన ద్వారబంధ మొప్పును... ఆం. భా. ౨. ౨౧.

దారము[1]. వి. (క. దార.) ౧. నూలిత్రాడు సూత్రము.

సీ...తనరు సూత్రము త్రాడు దార మనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౯౫.

౨. త్రాడు, చేత్రాడు.

ద్వి. పదపడి యాక్రియఁ బగ లెల్ల నడచి, పెదకుచు మాపటు వేలముల్ చేరి,చనఁ జన ముందట వెనుకకు నోడి, జను లెల్ల దార మొసంగరా యనుచు. పండితా. పర్వ. ౩౪౪ పు.

ద్వి. తా మతియొకఁడు లేఁడా మల్లినాథ, దార మొసంగరా ధర్మాత్ములార. పండితా. పర్వ. ౩౪౫ పు.

దారము[2]=దమ్మము[1]. వి. కాకణీచతుష్టయము, నాలుగు కాసులపరిమితి గలనాణెము.

సీ. కా సనఁగాను గాకణి పేరు విలసిల్లు...,దమ్మ మనంగను దార మనంగను దచ్చతుష్టయ సంజ్ఞ దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౪.

దారము[3]. (సం. ద్వారమ్. ప్రా. దారం.) ద్వారము. (చూ. దారబందము.)

జః దారబందము.

దారములు. సం.వి.అ.పుం. బ. భార్య. (చూ. అహోబలపండితీయము.)

క. పరదారములందును సఖి,గురువృద్ధనృపాల బాలకులబాంధవభూ, సుర వైద్యభృత్యబుధనా, గరకులసతు లాయువునకుఁ గడుఁ జేటనఘా. భార. అను. ౪. ౯౩. (పరదారలయందును అని పాఠాంతరము.)

దారవో(పో)యు. స. క్రి. (దార[1] + పోయు.) ౧. దానముచేయు.

క...విప్రులకున్, ధేనువులం బదివేలను, మానసమున దారవోసె మతి యిచ్చుటకున్. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౧౩.

గీ. అంచితాకృతి సాక్షాత్కరించినట్టి, రమకుఁ బ్రతివచ్చుసురమనోరమ మనోర,మ యను దాని ననుంగుజామాతఁ గైట,భారి సరిగాఁగ నర్చించి దారవోసె. మనుచ. ౫. ౬౭.

క. అని కృతనిశ్చయుఁడై య,ద్దనుజమణికి దార వోసెఁ దనపుత్త్రి మయుం,డనలునిసన్నిధి నతఁడున్, దనరుచుఁ బాణిగ్రహణము దగ నొనరించెన్. ఉ. రా. ౨. ౨౭౧.

౨. అర్పించు.

గీ. శాంతి పుంభావ మొందినసౌష్ఠవమున, బంతి నడిమికి నేతెంచి భవనభర్త, తపసులకు భక్తి నన్నంబు దారవోసె. కాశీ. ౬. ౧౭౬.

ఆ. ఈశ్వరుని దలంచి యేనుపాళ్లుగఁ జేసి,తన దుమూర్తి నెల్ల దారపోసి, నిత్యకర్మములను నిలుచురా నెఱయోగి...వేమ. ౧. ౪౦౩.

దారి[1]. వి. (సం. ద్వారమ్; ద్వార్. ప్రా.దారం. క. దారి.) ౧. మార్గము,త్రోవ.

ఆ...మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి తెన్ను సరవి, చనుప నడవ చొప్పు జాడ డొంక యనంగఁ,బొలిచియుండు...ఆం.భా.౨.౭.

చ. గజపతి వచ్చె నంచు నొకగంధగజంబుగు

తించి యొక్కఁ డక్కజపడి పల్కెన్ వె
ఱచి కాననభూమికి వీటఁ బాఱి ద్వారి జడత
నిద్రలోఁ గలవరింప...నైష. ౫. ౧౩౩.

౨. విధము, రీతి, పద్ధతి.

సీ. ఎటువలె వ్యయ మొనర్చుటకును మర్యాద
యేదారి శత్రులయే పణంప. కృష్ణ. ౨. ౪౭.

సీ. తాళంబు తప్పక తనువుఁ గదల్పక బాగు
మీఱఁ బదంబుఁ బాడుదారి. కువల. ౪.
౧౧౧.

సీ. తలిరాకుగుములు దులకించు వైఖరిఁ గెంపు
రాజిగిసొంపు గెరలుదారి. గీ ...కానసయ్యె,
పరగ సంధ్యారుణప్రభ జనుల కెల్ల. ఇందు.
౪. ౩౧.

౩. స్థానము, చోటు.

వ...ఒక్కయెడ జాతివిరోధం బైన వెలవెలం
బాఱుచు నొక్కచాయ రాశిమిత్రత్వంబు
చాలకుండిన బెండువడుచు నొక్కదారి గణ
వైపరీత్యం బయిన నత్యంతం బనుతాపించు
చు...శుక. ౨. ౧౬౦.

సీ. ఏదారి వీక్షింప మృగనాభికాసంకుమదపం
కనవకుంకుమవ్రజంబు, ఏవంక దర్శింప హే
రాళిబహువిచిత్రాంశుకస్వర్ణపట్టాంబరములు.
ఇందు. ౪. ౭.

౪. పార్శ్వము, ప్రక్క, వైపు.

చ. చరణములందుఁ బావ లొకజవ్వని పూను
పఁ జామరంబు లిద్దఱు మఱచిక్కటూరు
లిరుదారులయం దిడ నొక్కపాటలాధర
కయిదండ యీయఁగ మదావళిమంథరుఁడై
మరుత్సభాగురు వగుకొల్వుకూటమునకుం
జనుదెంచి తదంతరంబునన్. చం. రా. ౨.
౫౫.

౫. సూత్రధారుఁడు.

సీ...దారి నాఁ దగు సూత్రధారకుండు. ఆం.
భా. ౨. ౨౪౭.

దారికిఁదెచ్చు=అలవఱుచు, అలవాటుచేయు.

సీ. దారికిఁదెచ్చుకొ మ్మారూఢిఁ బౌలోమి సైరం
ధ్రి కాసదాచారమునకు. కువల. ౪. ౬౭.

దారికివచ్చు=వశమగు, లొంగు.

సీ. రాచిల్క రాయబారమున దారికిరాక సడ్డిం
పఁ గోరమీసములు దువ్వి. కువల. ౪. ౫౧.

దారిలోఁబడు=మంచిత్రోవకు వచ్చు.

(వ్యవ.) మునుపటికంటె ఇపుడు మావాఁడు కొం
చెము దారిలోఁబడుచున్నాఁడు.

జః దారికట్టు.

దారి[2]. విణ. (సం. ధారీ.) ధరించువాఁడు.
(ఇది కర్తృవాచక ముపపదముగా నుండఁగనే ప్ర
యోగములందు కానవచ్చుచున్నది. మఱియును,
సముదాయమునరూఢిశక్తి గలస్థలమున, వి. గా నుం
డును. ఉదా:-జడదారి. యోగశక్తి గలస్థలమున,
విణ. గా నుండును. ఉదా:-మాయదారి.)

దారి. సం. విణ. (ఇ. ఈ. ఇ.) చీల్చువాఁడు, బ్ర
ద్దలుకొట్టువాఁడు. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షుద్రరోగభే
దము, పాదములు పగులుట. (వాచ.)

దారించు. సం. స. క్రి. భేదించు, చీల్చు.

మ. తనదంభోళి హనుస్థలిం బెరసియున్ దా
రింపలే కుండుటన్, హనుమంతుం డను పేర
మీఱు నని జంభారాతి వజ్రాయుధం బున
నిర్భీతుఁడుగా వరం బొసఁగె ... సమీర.
౩. ౧౭౪.

దారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. కుల
ట, ఱంకుటాలు. ౩. ఆఁడుపిల్ల.

దారికట్టు. వి. (దారి[1] + కట్టు.) మార్గమును నిరో
ధించుమూలికె.

క. ఇది దారికట్టు మొనకట్టిది కాంతావశ్యకర
ణ మిది నీమది కింపాదవించు నోనరేశ్వర,
పదిలం బని తెల్పి కొన్నిబదనిక లొసఁగెన్.
శుక. ౧. ౧౪.

సీ. చనువుతో దారికట్టును మొనకట్టును దెలు
పువారలమనవులు ఫలించె. కువల. ౫. ౫౬.

దారితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) చీల్పఁబడినది.

దారిద్ర్యము. సం. వి. అ. న. బీదతనము.

ధారుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఱ్ఱబొమ్మ.

ధారుకదళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనకదళీవృక్షము.(కల్ప)

దారుక(గ)పాలు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదు
నాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ...ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు
ధాణుధార ఝూటు... మల్లుపు. ౩. ౬౯.

వ...ఝూటుధాణు కపాలు దారుగపాలు ధా
ణుధారు కధాకు ధాణుదారు ఝూటుమొద
లగుపదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౨౮.

దారుకము. సం. వి. అ. పుం. దేవదారువృక్షము.

దారుకర్మము సం. వి. న్. న. మ్రానిపని, కఱ్ఱపని.

దారుకీటము. సం. వి. అ. పుం. ఘుణము, కఱ్ఱను
దొలుచుపురుగు.

దారుకుఁడు. సం.వి.అ.పుం. శ్రీకృష్ణునిసారథి.

ధారుగర్భ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కాష్ఠకదళి,
అడవిఅరఁటిచెట్టు. ౨. సాలభంజిక, కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కఱ్ఱనుండి
పుట్టినది. వి. అ. పుం. మర్దళము, మద్దెల.

దారుణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరు
షము, పరుసనిది. (మాట, మొ.) ౨. క్రూరము,
నిర్దయము, కనికరము లేనిది. ౩. ఘోరము, భీష
ణము. ౪. ఉగ్రము, దుస్సహము. (దుఃఖాది)
౫. తీక్ష్ణము, వాఁడియైనది. (కత్తి, మొ.) వి. అ.
పుం. ౧. భయానకరసము. ౨. చిత్రమూలవృక్షము.
న. మూలార్ద్రాజ్యేష్ఠాశ్లేషానక్షత్రములలో నే
దేని యొకటి.

దారుధాణు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదునాల్గు
విసరులలో నొకటి.

వ...ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు
... మల్లుపు. ౩. ౬౯.

వ... దారుధాణు... దారుగపాలు ధాణుధార
ఝూటు మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...
ప్రబంధ. ౨౮.

దారున. క్రి. విశే. ప్ర. ౧. ఝటితీత్యర్థకము,
శీఘ్రముగా.

వ... అంత నిక్కడ నాశ్రమపదంబున శకుం
తలయుం దారున వచ్చినవిప్రునివలన రాజు
తనజస్సప్రకారం బడిగినవిధంబును...పర్ణశా
లాభిముఖుం డై గమనించుటయు ... చెప్పి
నఁ...పి. శకుం. ౨. ౧౮౯.

చ...పా, యని పెనుచింతతోఁ గలఁగ నాంతర
మే నటు వాసి యావినూ, తనమణిమంటపో
త్తమము దారునఁ జేరి వసించి యున్నెడన్.
చంద్రి. ౨. ౧౩౬.

క...కొండతు, దల మిన్నే అనఁగఁ బాజు దారు
న డిగియెన్. అచ్చ. భా. ౩. ౩౨.

౨. ఆకస్మికముగ, హఠాత్తుగా.

సీ. తారసించినచోట దారునఁ జోరఁబాటి
యొకటి రెంటిని దొబ్బ లురల నడుచు.
మను చ. ౪. ౪౨.

వ ... నాఁడు ఋతుధ్వజవసుంధరాపురందరు
దారునం జూచుటంజేసి డోలాయమానమాన
సుడై...కువల. ౪. ౪౩.

గీ. ఘనఘటానీలవేణియుఁ గలతరంగి, ణీరమణి
నిత్యనిర్మలాకారకాంతి, ధార దారున నెదిరి
వంతనె నగేంద్రు, గాఢతరధైర్య మువ్వెత్తు
గా హరించె. వసు. ౨. ౧౧౦.

దారునిశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మ్రానిపసుపు.

దారుపీత. సం=దారునిశ.

దారుపుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుయంత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. కీలుబొమ్మ. ౨. మ్రానియంత్రము.

దారువధువు. సం.వి.ఊ. స్త్రీ. ౧.కాష్ఠపుత్త్రిక, కఱ్ఱబొమ్మ. ౨. కఱ్ఱతో చేయఁబడినస్త్రీప్రతిమ.

దారువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. ఖండనశీలము, చీల్చునది. ౨. దాత, ఇచ్చువాఁడు. వి. ఉ.పుం. శిల్పి. పుం. న. కాష్ఠము, కఱ్ఱ, కొయ్య. న. ౧. దేవదారువుచెట్టు. ౨. ఇత్తడి. (కే.ని, మే.ని.)

దారుసారము. సం. వి. అ. పుం-కఱ్ఱలలో శ్రేష్ఠమైనది- చందనము, మంచిగంధపుచెట్టు.

దారుసితె. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుడత్వక్కు, లవంగపుపట్ట, దాల్చిని.

దారుహరిద్ర. సం. వి. ఆ.స్త్రీ. మ్రానిపసుపుచెట్టు.

దారుహస్తకము. సం.వి.అ.పుం.చేతివలె నుండు కఱ్ఱతెడ్డు.

దార్ఢ్యము. సం. వి. అ. న. దృఢత్వము.

దార్దురము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దర్దురసంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. దక్షిణావర్తశంఖము. ౨. నీరు. ౩. లక్క. (కల్ప.)

దార్భము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) దర్భసంబంధమైనది.

దార్భ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్భయందుఁ బుట్టినది.

దార్వండము. సం. వి. అ. పుం-కఱ్ఱవలెగట్టిగా నుండు గ్రుడ్లు కలది-నెమలి.

దార్వటము. సం. వి. అ. న. మంత్రగృహము, రహస్యగృహము.

దార్వాఘాటము. సం. వి.అ.పుం. వడ్రంగిపిట్ట, మ్రానిపోటుపులుఁగు.

దార్వి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మ్రానిపసుపుచెట్టు. ౨. బెండచెట్టు. ౩. దేవదారుచెట్టు. ౪. పసుపుచెట్టు. (వి. ని.)

దార్విక. సం. వి. అ. స్త్రీ.౧.గోజిహ్వ, బెండచెట్టు. ౨. మ్రానిపసుపుచెట్టు. ౩. మ్రానిపసుపున వండినయంజనవిశేషము.

దార్వీపత్త్రిక. సం.వి.అ.స్త్రీ. గోజిహ్వ,బెండచెట్టు.

దార్శనికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దర్శనములు తెలిసినవాఁడు, షడ్దర్శనములు తెలిసినవాఁడు.

దార్శము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నేత్రభవము, కంటిలో పుట్టినది. ౨. దృక్సంబంధమైనది. ౩. దర్శ (=అమావాస్య)సంబంధమైనది.

దార్షదము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. దృషత్తునకు(=ఱాతికి)సంబంధించినది. ౨.ఱాతిమీఁద పొడిచేయఁబడినది. (సక్తువు, మొ.) ౩. సన్నెకంటిమీఁద నూఱఁబడినది.

దార్ష్టాంతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఉపమేయము, దృష్టాంతముతో వివరింపఁబడినది.

దార్ష్టాంతికము. సం=దార్ష్టాంతము.

దాల. సం. వి. ఆ.స్త్రీ. మహాకాలము, ముసిఁడిచెట్టు.

దాలనము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదంతరోగము.

దాలము. సం. వి. అ. న.చెట్టుతొఱ్ఱలో నుండు తేనె. పుం. కోద్రవధాన్యము.

దాలవము. సం. వి. అ. పుం. స్థావరవిషభేదము.

దాలి. వి. (క.దాళి) అగ్నికుండము, నిప్పులగుంట.
సీ...పిటకయంత్రాభిధ వెలయు దాలి. గీ. యనఁగఁ దంపి యనంగ...ఆం, భా. ౨. ౨౮౧.
గీ...దాలిఁ గాఁగినసీ రాడి నీలికమ్మిమడుఁగుఁ బైఁగప్పుగొని కాళ్లు ముడిచిపట్టి, మంచమునఁ గూలి నిదురించు మగని లేపి. వేం. పంచ. ౪. ౪౫౫.

వ...ఉపరిప్రదేశంబులఁ గాఱెనుఫెంటపట్లనీరా లు నేలుఁబిడుకలదాళ్లిడి...మనుచ.౪.౯౦.

జః దాలిగుంట, దాలితోఁక.

ఢాలి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవదాలీలత. ౨. శమీధాన్యము,పొట్టుతో కూడినధాన్యము. (మినుములు, పెసలు, మొ.)

దాలిగుంట(త). వి. (దాలి+గుంట)దాలివేయుట కుపయోగించుగుంట.

(వ్యవ) వాఁడు దాలిగుంటలోనికుక్క.

గీ...రుబ్బు,ఱోలు పిడుకలకుచ్చెల దాలిగుంత, తపర నిరతంబు వెలయు వాతనిగృహంబు. శుక. ౨. ౪౦౭.

దాలితోఁక. వి. (√దాలి) నీళ్లు మొదలగునవి కాఁచుటకు అడ్డోఁకగా నమర్చినపిడకలప్రోగు.

చ. పెనిమిటి చేనిపాటు పడి పేర్చుశ్రమంబున నింటి కేఁగుదెంచినతతి దాలితోఁకపయిఁ జేర్చినకాఁగులనీరు మజ్జనంబున కమరించి ...శుక. ౨. ౩౩౫.

దాలిమము. సం=దాడిమము.

దాల్చిని. వి. (హిం. దాల్‌చీనీ.) సుగంధద్రవ్య విశేషము, లవంగపుపట్ట. (శ. ర.)

దాళా. వి. ౧. తక్కెడలోని హెచ్చుతగ్గు.(పడి యొక్క హెచ్చు తక్కువ. శ.ర.) ౨.(నెయ్యి నూనె మొదలగునవి తీయుపాత్రములను గాని అవి యుంచియున్నపాత్రములనుగాని)సరియెత్తు రాలను దడతట్టనుంచి తూఁచుట. (శ. ర.)

దాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవదాలీలత. (కల్ప.)౨. సెనగలు లోనగువానిపప్పు. (శ. ర.)

శ్లో. ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కవీంద్ర వితుషా కథమ్. (భోజచరిత్రము.)

దాళిమి. సం = దాడిమి.

దాళిమ్మ=దాడిమ. (శ. ర)

దాళీకుఁడు=తాళీకుఁడు. విణ. కార్యకర్త.(శ.ర.)

దాళు. వి. వర్ణలేశము.

ద్వి. రస మెక్కి యీనెలు రయమునఁ బలిసెఁ, బసుపుఁదాళెక్కి యేర్పడఁ బల్చ లగుచు. ద్వి. భాగ. ౧౦ స్కం. (శ. ర.)

దాళువా(ళ్వా). వి. ౧. సస్యవిశేషము.(శరదృతువు మొదలు నీటియాధారమున పండుపల్లపు పంట. శ. ర.)

(వ్యవ) దాళువా ఊడ్చి నారు. దాళువా కోసి నారు.

౨. శాల్యంకురము.

సీ. ఒసపరి మొసలివాయొంట్లు దాళ్వా చెక్కు నిద్దంపుఁజెక్కుల నీడఁ జూప.దశా. ౭.౧౩.

౩. ధాన్యవిశేషము.

సీ. రామబాణాలు రెక్కలుములు వెన్నముద్దలు జిల్లబుడుతలు దాళువాలు. హంస. ౪. ౧౨౭.

వ...కస్తూరినిగరాలు ముత్తెసరు లేనుఁగుకొమ్ములు గంగాజలములు కేసరులు చంద్రవంకలు వెన్నముద్దలు దాళువాలు నారళ్లు...ప్రబంధ. ౧౧౨.

దాళువాళించు. అ. క్రి. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

వ...దాళువాళించుసన్నసున్నంబుచేత లేఁతవెన్నెలలు నెమ్మించుక్రొమ్మించులుం గలమేడలును...పి. శకుం. ౧. ౭౯.

దావ. వి. తగవు. (శ.ర.)

ద్వి...నీసకలరాజ్యంబు, గోడు గుడుపఁ బుచ్చుకొని యొకజిత్తు,త్రాడుగా మరువనిబావలఁ బెనఁచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౭౭ పా.౧౭౪౯ పం.

దావంతము. వి. (త. దావఁదం) దుఃఖము.

ద్వి. దైవమా యీమాట తప్పించు మనుచు, దావంతమున మదిఁ దలపోయు చుండె. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౪౯. ౪ పం.

దావము. సం. వి. అ. పుం- పీడించునది- ౧. దవము, కార్చిచ్చు. ౨. అడవి. ౩. ఉపతాపము, రోగము. ౪. బాధ, నొవ్వు.

దావరడంగి=డావరడంగి. వి. దేవతాళము*. (చి. ని, శ. ర.)

దావరము=దావా. వి. చౌర్యము.

సీ. దావర మనఁగను దావా యనంగను మ్రుచ్చిమి యనఁగను మ్రుచ్చిలి యన. గీ...చౌర్యంబు చెల్లు...ఆం. భా. ౨. ౫౯౩.

దావరి=దావరీఁడు. విశ. (త. దావరి=యుద్ధము. విన్స్లో) వీరుఁడు.

క. దేవరఁ గొలిచెద ననవుడు, నీవిధమున జీతమడుగఁ డెవ్వఁడును గడుఁ, దావరి కాఁబోలును వీఁ, డీవీరుఁడు మలయు ననుచు హృదయం బలరఁ. షోడ. ౫ ఆ. (శ.ర.)

దావరీఁడు=దావరి. విశ. (దావరి+ఈఁడు-స్వార్థమున) దావరి, వీరుఁడు.

ఇంద్రవజ్రము. కుఱంగటం గ్రచ్చఱఁ కుచ్చితంపుఁ, మెఱంగుకోకల్ గొని మీఱు చాకిఁ, వెఱంగు వీ డొందఁగ వ్రేటులోనఁ, దరిం బడం గొట్టిన దావరీఁడా. అచ్చ. భా. ౪. ౭౪ పొ.

దావలచేయి. వి. ఔ. (దా+వలను+చేయి= దాపటివలనియందున్న చేయి) ఎడమచేయి,వామహస్తము.

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయినకొ్ౖమ్ముడి గ్రమ్మన విడ్చి వెండ్రుకల్, దావలచేతఁ బూని...భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౪.

శ్లో. కేశపక్షం వరారోహా గృహ్య వామేన పాణినా. సం. భార. ఉద్యో. ౮౧. ౩౪.

దావళి. వి. (క. డావళి) మడికి ధరించుకొనుకంబళివస్త్రము.

సీ. దావళి మడిపట్టుదోవతి దేవపూజాపేటి గల మూట...ఇందు. ౨. ౧౧౫.

దావా=దావరము. వి. ౧. చౌర్యము.

సీ. దావర మనఁగను దావా యనంగను మ్రుచ్చిమి యనఁగను మ్రుచ్చిలి యన ...చౌర్యంబు చెల్లు...ఆం. భా. ౨. ౫౯౨.

౨. తగవు, వ్యాజ్యము. (శ. ర, బ్రౌ.)

దావికము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దేవికానదియందు పుట్టినది.

దాశ(స)పు(పూ)రము. సం. వి. అ. న. కైవర్తీముస్తకము, కైవడిముస్తె*. (వాచ)

దాశరథి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దశరథాపత్యము, దశరథునికొడుకు. (రాముఁడు, భరతుఁడు, లక్ష్మణుఁడు, శత్రుఘ్నుఁడు.) ౨. రాముఁడు.

దాశరథుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దశరథసంబంధి. (రాముఁడు, మొ.)

దాశరాత్రికము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దశరాత్రసంబంధ మయినది. ౨. పదిరాత్రులు జరుగునది. (యజ్ఞాది.)

దాశార్హుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దశార్హసంతతివాఁడు, యాదవుఁడు. ౨. కృష్ణుఁడు.

దాశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧-చేఁపలను హింసించువాఁడు - ధీవరుఁడు, బెస్తవాఁడు. ౨ - కూలి పుచ్చుకొనువాఁడు - భృత్యుఁడు,దాసుఁడు.

దాశేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. జాలరిదానికూఁతురు. ౨. సత్యవతి.

దాశేయుఁడు. సం.వి.అ.పుం.జాలరిదానికొడుకు.

దాశేరకము. సం. వి. అ. పుం. మాళవదేశము. (కల్ప.)

దాశేరకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మాళవ దేశపురాజు. ౨. మాళవదేశస్థుఁడు. ౩. దాశేరుఁడు, జాలరిదానికొడుకు. (వాచ)

దాశేరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జాలరిదానికూఁతురు.

దాశేరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జాలరిదానికొడుకు.

దాసనము. వి. (క. దాసివాళ.) ౧. జపాపుష్పము. ౨. జపాపువ్వము.

చ... ఇంగిలికంబుచాయచేఁ, గమిసినదాసనంపుఁబువుకాంతికి డాసిసకూర్మిచుట్ట మౌ, కొమరున సంజ యంబరముకొంగున నూన్చెఁగుసుంభరాగముల్. భీమ. ౨. ౭౯.

సీ. తలపాగపొరమీఁదఁ జెలఁగెడునాయుధార్చన సల్పినట్టిదాసనపుఁబూవు. శుక. ౩. ౧౫౮.

క. ఎఱసంజ దాసనంబుల, తెఱఁగయ్యెను... ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

దాసమయ్య. వి. (√దాసము) దాసుఁడు, సేవకుఁడు.

సీ. షణ్ణవతిశ్రాద్ధచయ మారఁ బెట్టు శంకరదాసమయ్య భక్తప్రతతికి. ఆము. ౪. ౪౩.

దాసము. వి. (సం. దాస్యమ్) సేవ, ఆరాధన, కొలువు. (చూ. దాసమయ్య.)

జః దాసమయ్య.

దాసరయ్య. వి. (దాసరి+అయ్య) ౧. విష్ణుభక్తుఁడు.

ఆ. అని తదీయదాస్య మంగీకరించె న, ద్దాసరయ్య యచట నాసరోజలోచనయును మ్రానిలోఁ జేవ చొచ్చిన, గతిఁ బ్రవేశ మంది ప్రతిదినంబు. వైజ. ౨. ౧౧౩.

౨. ముని.

క. అని పెన కొదవఁగ నిటు ల, య్యనియోరి పుఁదిండిదాసరయ్య దెలిపినక్. అచ్చ. రా. అయో. ౧౧౬.

౩. తాఁబేలు, దాసరిగాఁడు.

క. వలఁ జిక్కక చని మృగమ, వ్వలఁ జిక్కెను దాసరయ్య వలవనిజాలిక్, దలఁకంగ నేల నేఁ డీ, కొలఁదికిఁ గూ డయ్యె ననుచుఁ గొనిపోవుతతిన్. నా. పంచ. ౨. ౨౧౨.

దాసరి. వి. (సం. దాసేరః. క. దాసరి—బ. దాసరులు, దాసర్లు, దాసళ్లు.) వైష్ణవమతావలంబియగు నొకజాతిశూద్రుఁడు; విష్ణుభక్తుఁడు; బిచ్చగాఁడు.

సీ... పొలుపొందు శ్రీహరిదాసుఁడు దాహరి దాసరి యన. ఆం. భా. ౨. ౨౮౫.

గీ. వాద మే మాయె నన్ను భూవరునిపత్త్న, పాత మాదాసరికిఁ గల్గి బ్రతికె నసెడ్డు, వారు... ఆము. ౪. ౭.

సీ. దాసర్లమిత్తి సన్న్యాసులతెరబొమ్మ జోగి జంగాలకు సొంటికొమ్ము. శుక. ౩. ౨౦.

వ... కొండఱు నొటిబీగములదాసర్లె పెల్లున నొరులఁ బూరులు గఱచువారును... ప్రబంధ. ౩౮౮.

తన్నీరుదాసళ్లు = దేవాలయములందు స్థలాదిశుద్ధికై జలమును దెచ్చుభక్తు లగుసేవకులు.

వ... నిరాఘాటదుర్గంధవహరభసంబునకు బెదరి చెదరి పలాయితంబు లై పవనభుక్పరివృఢంబుల మఱుంగుసొచ్చినఘనాఘనంబుల చందంబున భుజభుజంగంబులం బ్లవమానంబు లగుతిరుణాపుతిత్తులం జెన్నారుతన్నీరదాసళ్లును... విప్ర. ౨. ౧౪.

జః దాసరయ్య, దాసరికొయ్య, దాసరికొఱచేఁప, దాసరిగాఁడు, దాసరిపాము, దాసరిపిట్ట, దాసరిబుట్ట.

దాసరికొయ్య=దాసరికొఱచేఁప. వి. (√దాసరి) మత్స్యవిశేషము.

సీ. కొరద దాసరికొయ్య కొట్టమీ సులస ము
చ్చంగి కేడిస జెల్ల చాఱమీను. హంస. ౪. ౧౪౭.

దాసరికోఅచేప= దాసరికొయ్య. (బ్రా.)

దాసరిగాఁడు. వి. (దాసరి + కాఁడు-స్వార్థమున) తాఁబేలు. (చి.ని-మెట్టతాఁబేలు-బ్రా.)

దాసరిపాము. వి.(√దాసరి)సర్పవిశేషము.(బ్రా)

దాసరిపిట్ట. వి. (√దాసరి) నామాలపిట్ట. (బ్రా.)

దాసరిబుట్ట. వి. (√దాసరి) భిక్షమెత్తుకొనెడు బుట్ట.

ఉ. వేసరి యే పటున్న నిలు వెళ్వడఁ జాలఁడు చేత నంటిమా, దాసరిబుట్టయుఁ ముదుకదా వళిదట్టియుఁ గాని కాన మో, కేసరిమధ్య నీప్రతిన గెల్చె... వైజ. ౩. ౯౪.

దాసానము వి. వృక్షవిశేషము.

సీ. శాండ్ర చందన మేపె దాసాన మెట్టదా సానము చిందుగ చాఱ జొన్న. హంస.౪. ౧౧.

దాసాని. వి. దేశవిశేషము.

ఉ...హురుమంజిపల్ల మిం, పైనఖలీనముఁ బిరు దుటుందియ గజ్జెలపేరుఁ బూని దా, సానిప టానిఁ దెచ్చె మహీజానికి రాతెఱంగంటి తే నికిఁ. రా. వి. ౨. ౪౬. (దాసానిపటాని= దాసానిదేశపుగుఱ్ఱము.)

జః దాసానిపొడి.

దాసానిపొడి. వి.(√దాసాని) పండ్లకు వేసికొనెడినల్లపొడి, కప్పు. (బ్రా.):

దాసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కాకజంఘ, కాకి దొండతీ. ౨. నీలఝింటి, నల్లగోరంటతీ. ౩.పీత ఝింటి, పచ్చగోరంటతీ. ౪. ఒకానొకనది. ౫. పరిచారిక, పనికత్తె; వెలకుఁ గొన్నపనికత్తె.

(శైవకవులు పురుషులకుఁగూడ ఈస్త్రీలింగరూపము నుపయోగించినారు.)

స్వి. జంగమకోటికి నడిసన్న దాసి. బస. పు. ౧౬ పం.

ద్వి. చెన్నాగఁ గాళిదాసియు శివుచేతఁ, గొన్న యా ముయ్యేటుగన్నులలోన. పండితా. మహిమ. ౨౩౩ పొ.

దాసీపుత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరిచారికకొడుకు. ౨=దాస్యాఃపుత్రుఁడు.

దాసు. సం=దాసుఁడు. (ఇది వృద్ధాదులలోనిది.) (భర్తుఁడు)

ఉ...విష్ణుదా, సెక్కడిభర్త గాఁగ సృజియించె నజుండు ...హంస. ౧. ౭౯.

దాసుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. భృత్యుఁడు; వెలకుఁగొన్నపనివాఁడు, బానిసీఁడు. ౨. భర్తుఁడు. ౩. జ్ఞాని. ౪. శూద్రుఁడు. ౫. శూద్రుల నామముకడపట చేర్చు ఉపాధి.

శ్లో. శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్య స్యాద్వర్మాంతం క్షత్రియస్య చ, గుప్తదాసాంతకం నామ ప్రశస్యం వైశ్యశూద్రయోః. (వాచ.)

౬. దానపాత్రుఁడు. ౭. శాస్త్రవిహితసంస్కారము లేకయే పెంచుకొనఁబడినవాఁడు. ౮. దాశుఁడు, జాలరి. (మే. ని.). ౯. వృత్రాసురుఁడు. ౧౦. దస్యుఁడు. (వాచ)

దాసేయుఁడు. సం. విణ. (అ.ఈ. అ.) దాసికిఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. దాసుఁడు, పనివాఁడు. ౨. కైవర్తుఁడు, జాలరివాఁడు.

దాసేర(క)ము. సం. వి. అ. పుం. లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దాసేరుఁడు. సం=దాసేయుఁడు.

దాష్టికము. వి. (క. ధాష్టిక.) అధికార మందలి దిట్టతనము.

ఉ. వారు దివాణ మాట బలవంతుల రింతటి
కెన్నఁగా జమీం,దారులు మీర ల ట్లగుట
దాస్టిక మెల్లను వారిసొమ్ము ...రంగా. ౨.
౨౩౧.

దాస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఈయఁబడఁబోవునది. ౨. భవిష్యత్కాలమున ఇయ్యఁబడునది.

దాస్యము. సం. వి. అ. న. దాసత్వము.

దాస్యాఃపుత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తొత్తు కొడుకు. (ఇదియొకతిట్టు).

దాస్రము. సం. వి. అ. న. అశ్వినీనక్షత్రము.

దాహకము. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) ౧. దహించునది, కాల్చునది. ౨. తాపము కలిగించునది. వి. అ. పుం. ౧. చిత్రమూలము౹. ౨. అగ్ని.

దాహకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దాహాగురువు.

దాహజ్వరము. సం. వి. అ. పుం. దేహమున మంట పుట్టించుజ్వరము, తాపజ్వరము.

దాహనము. సం. వి. అ. న. కాల్పించుట.

దాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాల్చుట. ౨. కాఁక, వెట్ట. ౩. దేహమునఁ గలుగుసంతాపము. ౪. దప్పిక. (ఈయర్థము సంస్కృత నిఘంటువులలో కనఁబడదు.)

చ...దప్పిగొన్నమర్త్యునకు మనోహరాంబువులు గ్రోలక మంచున దాహ మాఱునే. జై. భా. ౯. ౨౩౩.

గీ. పెదవి పేఁ దెత్తు నాలుక పిడుచగట్టు, గొంతు తడితీయు నెక్కటఁ గొంతతడవు, దాహమున కుదకము లేక దడసె నేని. దశా. ౨. ౧౩౬.

దాహముగొను=దప్పిగొను.

సీ. పలుచనివెన్నెలపాలు దాహముగొని దండఁ గడుపారఁ ద్రావునవియు. (నిశ్శంకకొమ్మ నశివలీలావిలాసము.)

దాహహరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దాహమును అణఁచునది. వి. అ. న. ఉశీరము, వట్టివేరు౹.

దాహారి=దాసరి.

(విష్ణుభక్తుఁ డగునొకజాతిశూద్రుఁడు.)

సీ...పొలుపొందు శ్రీహరిదాసుఁడు దాహరి దాసరి యన. ఆం. భా. ౨. ౨౭౫.

(విష్ణుభక్తుఁడు)

వ...కహకహ నవ్వి యద్దాహారికి సురద్రోహియి ట్లనియె. అము. ౬. ౩౧. (శ. ర, బ్రౌ. పా.)

దాహసరము. సం. వి. అ. పుం- కాల్చుచోటు-శ్మశానము. (కల్ప.)

దాహస్థలము. సం. వి. అ. న. శ్మశానము, వల్లకాడు.

దాహాగురువు. సం. వి. ఉ. న. ఒకదినుసు అగురువు, గంధద్రవ్యభేదము. (ఇది కాలినపుడే వాసన నిచ్చును.)

దాహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దాహకము, కాల్చునది. ౨. తాపము కలిగించునది. ౩. దాహము గలది, తాపము కలది.

దాహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కాల్పఁ దగినది.

ది.

ది[1]. స. సంబంధమును తెలుపునపుడు అనుప్రయుక్తమగు 'అది' శబ్దముయొక్క ఆద్యక్షరము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. (చూ. అది.)

ఆ. ఘోరతపము చేసిచి కోమలి నాదైన, దేవ రాజ్యమహిమఁ దివిరి నీవు. భార. ఆది. ౪. ౩౬. (నాది=నా+అది.)

చ. తలఁచినయట్లు యెంతయు నుదాత్తతరంబగు నాస్పదంబు పెం, పలరఁగ నిట్లు నాదగు జనావళికిన్ సమకూరె నింక ...హరి. ఉ. ౨. ౧౬౫.

దీ[2] =డీ,ఢీ,దీ. అవ్య. పందెకాండ్రు పొట్టేళ్లను పోట్లాటకై ప్రేరించునపు డుపయోగించుమాట. (దీని ఆమ్రేడితరూపము-దిదిదీ.)

చ. ఉభయము భావవీథి జయ మొందినభంగి భయం బొకింత లే,కభిముఖ మయ్యె వెన్వెనుకకై యటఁ గొన్ని పదంబు లేఁగుచున్, రభసముతోఁ దువాళిగొని భృగ్గునఁ దాఁకెడుఁ జూడు పెట్టిట్టి,ట్టిభ దిదిదీ యనంగను గడింది యదభ్రము లీయురభ్రముల్. క్రీడా. ౨౨౭.

దించు=దింపు, దిగుచు. స. క్రి. (√దిగు.) ౧. అవరోహింపఁజేయు, ~~ఊనిచ్చు~~, క్రిందికి రానిచ్చు.

గీ. ఈచెలువ నన్నుఁ జేరిన నింక నెపుడు,బ్రొమ్ము దించక యుందు ముదమ్ము మీఱి. దశా. ౨. ౨౭౪.

గీ...మహోరాజికులకుఁ,గలిగెఁ దలఁగంప దింపని వలసపాటు, రాక్షసులు సేయురాయిడి రఘువరేణ్య. ఉ. రా. ౧. ౨౬౫.

౨. భ్రష్టముచేయు, చెడఁగొట్టు.

చ. పడి కొడిగట్ట లేనికనుచాటుమెలంతువతీఁ గఁబోండ్లకున్, కడుపులు దించ నింతులకుఁ గాంతవశీకరణార్థమంత్రముల్, నొడువఁగ ...శుక. ౨. ౨౪.

దండకము...భక్తియు న్దించి యేమంత్రసంసక్తి యుక్తాలేక...చిత్రభా. ౯. ౧౨౦. ('విడిచి' అని భావము.)

దింటెన. వి. గిరికర్ణిక.

సీ. తెల్లదింటెనపువ్వుఁ దెచ్చి తద్రస మిడి కలి వెపువ్వులు గోసి వలిచి పిడిచి. కాళ. ౩. ౧౧౦.

సీ. గింటెన యనఁగను దింటెన యన గిరికర్ణిక చెలువొందు...ఆం. భా. ౨. ౫౬.

సీ. కందర్పదేవుశృంగారంపుఁదోఁటలోఁ బొలుపారుదింటెనపు వ్వనంగ. వైజ. ౩. ౩౫.

దిండడ. వి. (√దండు.) తిర్యగారోపిత దారువు, నాఁగలి కడ్డుగా వేసెడికఱ్ఱ.

సీ. దిండడ నాఁగను దిర్యగారోపితదారువు ...ఆం. భా. ౨. ౨౩౩.

దిండీఁడు. విణ. (దిండు+ఈఁడు.) కాసె కట్టిన వాఁడు. (శ.ర)

దిండు=ద్రిండు. వి. ౧. తలగడ.

వ...క్రొమ్మావిపండ్లకై మలసి చుట్టు వ్రాలినరాచిలుకలతెఱంగునఁ బచ్చఱాలకెంపురవలచెక్కడంబు రంగారుబంగారుచిలుకలదిండ్లును... ప్రబంధ. ౬౦౫.

ఉ...పెద్దదిండుపైఁ,సోలుచు నల్గడల్ పైగడి చూచుచుఁ గ్రమ్మఱఁ గన్నుమూయుచున్, గేలెదఁ జేర్చుచున్ జలువక్రేవల కేఁగుచు నీరు ద్రావుచున్. చెన్న. ౫. ౧౩.

౨. దట్టి.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పఁగ దిండు గట్టి నూ,తన మగుబర్హిబర్హకృతదామము నెట్టెము నుట్టె ... హరి. పూ. ౬. ౧౪౯.

సీ. కుడివంక గోణముకొంగు రింగులువాఱ నిండుచెంద్రికచేల దిండు గట్టి. వరాహ. ౩. ౧౦౯

ఉ. కట్టిననీలిదిండ్లు సెలకట్టియువిండ్లును విండ్లగా సెనల్, చుట్టి నొసళ్లపై నిడినఝంఝుఱుఁ బల్లసిగల్...మనుచ. ౪. ౩౩.

౩. చుట్టు.

సీ. నడుపెత్తి మత్తిపా లిడి తాలిక లొనర్చి కడలుకొల్పినగొప్పజడలదిండు. శుక. ౨. ౩౨.

౪. నూలువడుకురాట్నపుకదురునకునూలుచున్న గువానితో నేర్పఱచుపిడి.

క. వడి దారము చెవులుం ద్రొక్కుడుపలకయు దిండు కదురు గుంజలునుం ద్రొక్కుడుబొమ్మ యునుం ద్రిప్పుడుపుడుకయునుం గలుగు రాట్నములు గైకొనుచుక్. శుక. ౨.౪౧౯.

౫. ఆధిక్యము, అతిశయము.

ద్వి. రాచమొత్తము పెక్కు రాణువయుక్కు, గోచయంబులదిండు కోమట్లమెండు. ద్వి. తి. సా. ౧. ౩ పా. ౨ పం.

౬. భిత్తి, గోడ.

వ. మఱియు నిక్కొండ వెండిదిండురంగులఁ బొసంగువేడివెలుంగువెలుంగుపొడరయెండలు దండిగలత్రుఁకునాకులయెడలు...అచ్చ. భా. ౨. ౭౯ పా.

శ్లో. సమ్మూర్ఛతాంరజతభిత్తిమయూఖజాలై రాలోలపాదపలతాంతరనిర్గతానాం, ఘర్మద్యుతేరిహ ముహుః పటలాని ధామ్నా, మాదర్శమండలనిభాని సముల్లసంతి. సం. కిరా. ౫. ౪౧.

౭. దీపము.

ఉ...ఆదారిని దానుఁ జేరసముఁ దాల్చు నటుంచుఁ దలంచి లంక సొంతే రఘునాథు దూతసరణిక్ పెల కన్పడె దిండుకై వడిక్. చం. రా. ౭. ౨౭.

శ్లో...రఘునాథదూతసరణౌ చంద్రేణ దీపాయితం. సం. చం. రా. సుంద. ౧౪.

౮. మెఱుఁగుబిళ్ల లోనగునవి యంటించెడుటాళ్ల పనివానిసానతిరుగుడుకొయ్య. (శ. ర.)

జః దిండడు, దిండీఁడు.

డిండిమమ్ము. వి. భేరీమృదంగాదివాద్యధ్వని విశేషము.

వ. ...నిస్సాణంబులధణంధణలు ధమాధమీలడిండిమ్ములు విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు ... ప్రబంధ. ౭౮౫.

దింపు=దించు. స. క్రి. (√దిగు) అడఁచు, పోఁగొట్టు.

వ...మొల్లలతావులఁ గొల్లలాడుభ్రమరదంపతులయింపుసొంపులు దింపుసంపెంగలసంపదలను...ఉ. రా. ౬. ౨౪.

వి. ౧. వ్రేలుట, లంబనము. (శ. ర.) ౨. చెట్లనుండి కాయలు మొదలగునవి క్రిందికి తెచ్చుట. (వ్యవ) కొబ్బరితోఁటలో నాలుగుదింపులు దింపితిమి.

దింపులకుఁదెచ్చు. స. క్రి. (దింపులకు+తెచ్చు) తిరస్కరించు.

వ ... ధనుర్లతలవంపు దింపులకుఁదెచ్చుకొమరు గలకనుబొమలును గమలదళవిదళనావహచరిత్రంబు లగునేత్రంబులును ... చం. రా. ౩. ౯౭. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దింపులువోవు. అ. క్రి. (దింపులు+పోవు) వ్రేలాడు.

సీ. అందంద వటభూరుహములు దింపులువోవఁ దోడుక నిచ్చుట యెట్లు దుగ్ధరసము. కాశీ. ౪. ౧౭.

దికరము. సం. వి. అ. పుం. కరభము, ఏనుఁగుగున్న.

దికరమొక(గ)ము=దిక్కుమొకము. విణ. కాందిశీకుఁడు, భయాదులచే తోఁచినదిక్కుమొగమై పాఱిపోవువాఁడు.

ఉ...మేనిగాడ్పుచే, నక్కటు నుగ్గు లయ్యె జలదాళివిమానము లింక వీనిచే, నెక్కడిపద్మజాండ మని యేఁగిరి దిక్కుమొకంబులై సురల్. సమీర. ౨. ౧౩౪.

ఆ. ఒక్కమొగము గాక యుఱికిరి సైనికుల్, దిక్కుమొగము గాఁగఁ జిక్కుపడుచు, మొక్కి

రీఁటియలు దటుక్కునఁ బడవైచి, యక్కిరీ
టి యెదుట నాఁగఁ గలరె. విజ. వి. 3.
౧౫౭. (శ.ర.పా.)

ఉ. కంజవిరోధియందులది గా దది కందు దళా
స్యుచేతిభీతిం జరియింపుచుఁ బెదరి దిక్కు
మొగంబులువోలె నేతద, ద్రిం జెఱ సున్న
దిక్పతిసతీజనపంక్తులపక్షులాక్షికో, ణాంజన
బాష్పపాతముల నైనకళంకము గాని రాఘ
వా. రామా. ౭. ౧౪౯.

దికరి. సం. వి. న్. పుం. దిగ్గజము.

దికరిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకనది.

దిక్కామొక(గ)ము=దిక్కుమొకము.

సీ. కాందిశీకుఁ డగు దిక్కామొగం బనఁగను
...ఆం. భా. 3. ౯.

సీ. పోయినపోకలై పోయిరి సిధులు దిక్కా
మొకము లైరి దిగధిపతులు. హరి. ౫. 3౭.

గీ. గబ్బిమెకములు దిక్కామొగంబు లయ్యె.
రా. వి. 3. 3౬.

దిక్కు. సం. వి. శ్. స్త్రీ- అవకాశమునిచ్చు
నది- ౧. దెసకడ. (తూర్పు,మొ.) ౨. మార్గ
ము, పద్ధతి,రీతి. (దిక్ప్రదర్శనము,మొ.) 3. పది
యనుసంఖ్య. ౪. దంతక్షతము, పలునొక్కు.
(విల్యమ్సు.) ౫. రక్షకుఁడు; పుత్రాద్యాధారము.

సీ. అదియు వెన్నడి నస్త్రమై తోల నక్కాకి
త్రిజగంబు గ్రుమ్మఱి దిక్కు లేక. ఆ. మ
గుడ నేఁగుదెంచి మనుజేంద్ర యపరాధిఁ,
గావు మనుచు...భా. రా. అయో. ౧౬౪.

ఆ. అరివిమర్ది యితనికై వగ పేటికేఁ, బుణ్యలో
కమునకుఁ బోయె ననుచు, నుండ నోపెనేని
నుల్లంబు ధృతరాష్ట్రి, దిక్కు లేమిఁ దలఁచి
పొక్క కున్నె. భార. స్త్రీ. ౨. ౭౫.

౬. ఎడ, విషయము.

క. ఎక్కువతక్కువమాటలు, నుక్కివములు సొం
దుఁ గీడు లొందించుటలుం, బెక్కు దనయ
న్నదమ్ముల, దిక్కుల నన్నియును సైఁపఁ దేజ
ము సేయుఁ. భార. శాం. ౨. 3౫౯.

క....కుక్కలఁ జంపి తినుజనులఁ గూడి తిరుగు
నీ,దిక్కునఁ బుత్త్రిఁ డనుమమత, నెక్కొన
దేమియును నాకు నిజము దురాత్మా. హరి.
పూ. ౨. 3౭.

క. హరిదిక్కున నును గలమ్మ,చ్చర మించుక
యాత్త వదలి సంప్రీతిపుర,స్సరముగ నీ నొ
డఁబడియెను, హరిపౌత్రున కాత్తపౌత్రి
నన్నరపతియుఁ. హరి. ఉ. 3. ౨౨3.

౭. పక్షము; వైపు.

ఆ. ఇట్లు దతిమెనేని యిప్పుడ యీతఁడే, ద్ది
క్కువారి నెల్ల నొక్కయెత్తు,గాఁగఁ బిలు
కుమార్చు...భార. ద్రో. ౫. ౧౯౬.

గీ. తొంటిచవి గని యిప్పుడుఁ దోఁచి పాండు,
సుతులు రాజ్యంబు సేయంగఁ జూచుకలుచ,
నాకు నీఁ దీఱునే యింత నాఁటిచూఱ,
లెక్కడివి ద్రోణభీష్ము లీదిక్కుసుమ్ము. భార.
ఉద్యో. 3. 3౬౨. (ఈదిక్కు=ఈపక్షము
వారు.)

గీ. ధనముకలిమియు లేమియుఁ బ్రాగునందు,
నిలిపి యెత్తంగ ములునూపె నిరవత్వ, మె
క్కుడై దానిదిక్కున...భార. శాం. ౪.33
హరి. పూ. 3. ౧౨౪.

౮. నెలవు, స్థానము.

క. రక్కసులగురువు గురునక్కెక్కస మగు
మతికి నిరవు వెరవుల కెల్లఁ,దిక్కు నుతి
కెక్కువేగురుఁ,జుక్క దివిఁ విటులు గడు
నుచు క్కనఁ బొడిచెఁ. విప్ర. 3. ౪౭.

గీ. అకట దిక్కుల కెల్ల దిక్కైనమాకు,నొక్క
దిక్కును లేదు కాలుఁ దనైన,దిక్కుగావయ్య
నేఁడు మాదిక్కుఁ జూచి, దిక్కు లే కున్న
వారలదిక్కు నీవ. భాగ. ౬. 3౭౯.

విణ. రక్షకుఁడు, శరణము.

గీ. వెసలు గలయంగఁ జూచుచు దిక్కుతనకు, నెవ్వరును లేమి వెగడందు...భార. స్త్రీ. ౧. ౪౬. భాగ. ౬. ౩౩౯.

దిక్కుమాలు. మి.అ.క్రి. గతిలేకుండు.

క...శాకంబులు వఱవఁగ నిడుదనిదుర,నొలసి తెలుప దిక్కుమాలి యున్నాఁడుగదే.భార. అశ్వ. ౨. ౧౬౨.

శా...ఇవ్వారిప్రచారోత్తముఁ,వారింపం దగు వార లెవ్వ రఖిలవ్యాపారపారాయణుల్, లేరే మ్రొక్కెద దిక్కుమాలినమొ ఱాలింపఁ బ్రపుణ్యాత్మకుల్. భాగ. ౮. ౩౧.

దిక్పతి. సం. వి. ఇ. పుం=దిక్పాలుఁడు.

దిక్పాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దిక్కుల యేలిక.(ఇంద్రాది.)

శ్లో. ఇంద్రో వహ్నిః పితృపతిర్నైరృతో వరుణో మరుత్, కుబేర ఈశః పతయః పూర్వాదీనాం దిశాం క్రమాత్.

౨. సూర్యాది.

శ్లో. సూర్యశ్శుక్రః క్షమాపుత్రస్సైంహికేయశ్శనిశ్శశీ, సౌమ్యస్త్రిదశమంత్రీ చ ప్రాచ్యాది దిగధీశ్వరాః.

దిగ. వి. జూదమాడుట కుపయోగించు పాచికల మీఁదిముద్రావిశేషము.

సీ. మేటిజూదరి యన వాటమై తివుటమై నాడు చుండుదు నే నహర్నిశంబు,దృష్టి యేమఱక సందియు జాగరంబును దిగయును గర యును నాఁ దేటపడిన, యచ్చులలోన నేయ చ్చైనఁగైకొని మాటలాడినయట్లు వేటు గలుగ.ద్వా. ౧౦. ౭౭.

దిగంబరము. సం. వి. అ. న. —వస్త్రమువలె దిక్కులను కప్పివేయునది— చీకటి. (వాచ)

దిగంబరుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దిక్కులే వస్త్రములుగాఁ గలవాఁడు, నగ్నుఁడు, దిసమొలవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. శివుఁడు. ౨. క్షపణకుఁడు.

దిగఁగాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) -క్రమముగాఁ గృశించు, దిగజాఱు.

క. మగువలు గరగర నైతగు, మగవానిం జూచి వీఁడు మగఁడైనఁ గదా, తెగు దుఃఖం బనుకొంచుం, దిగఁగాఱుదు రెపుడు నెమ్మది నవ్వగ మిగులన్. శుక. ౩. ౫౨౦.

దిగఁజూచు. స. క్రి. (√దిగు) తక్కువగాఁ జూచు.

సీ. హారతారధరహీరశరగౌరదీప్తుల నగఁజూచు దిగఁజూచుఁ బొగడుఁ దెగడు. సేతుఖండము. ౧. ౭౯.

దిగఁదన్ను=దిగఁదాఁచు. స. క్రి. (√దిగు) దిగవిడుచు.

చ. తగఁ గుసుమాస్త్రకేళి దిగఁదన్నినచీరలు గాఁగిలింతలం, బగఁగొని యడ్డగింపఁగఁ దమల్చినహారములన్ ... వేం. పంచ. ౪. ౩౦౯.

దిగఁదాఁచు=దిగఁదన్ను. స. క్రి. (√దిగు) విడుచు, దిగవిడుచు.

చ...వినిర్జితాంతముఁ దను నవ్వధూమణికిఁ దత్సమయంబునఁ జూప వేఁడి యొయ్యన దిగఁదాఁచె భూపతి దిశాధిపకల్పిత మైనశాంబరిన్. నైష. ౩. ౨౯౫.

దిగఁదీయు. స. క్రి.(√దిగు) ౧. దిగఁదుడుచు. (శ. ర.) ౨. తగ్గించు, మానిపించు.

(వ్యవ) ఆపని చేయుచుండఁగా వీఁడు వానిని దిగఁదీసినాఁడు.

దిగఁదుడుచు(డ్చు)=దిగవోపు స. క్రి. (√దిగు)-దృష్టిదోషము పోవుటకు ఉప్పులోనగువానిని-చుట్టు త్రిప్పు.

ద్వి. క్రమ్మన భసితంబుఁ గలయంగఁ జల్లి, మష్టాఱు దిగఁదుడ్చి ముట్టె నంతటను. బస. పు. ౯. ౧౬౩ పం.

దిగఁదుడుపు. వి. (√దిగు) - దృష్టిదోషపరిహారార్థము ఉప్పు మిరపకాయ మున్నగునవి-చుట్టు ద్రిప్పుట.

(వ్యవ) మిరపకాయలు దిగఁదుడుపు పెట్టి నిప్పులో వేసినారు.

దిగఁద్రావు=దిగద్రోచు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. పరిత్యజించు, విడుచు.

గీ. చింత దిగఁద్రావి పాలింపు శాంతవృత్తి. భార. అను. ౫. ౪౩౭.

ఉ. భూధరరాజకన్య మణిభూషణముల్ దిగఁద్రావి ...హర. ౪. ౬. విజ. వి. ౧. ౬౫.

౨. దిగు.

క. కన్నంతన తనయేనిక, దున్న దిగంద్రావి రభసదోలాయితహో, రోన్నతవక్షస్థ్సలుఁడై, యన్నలినాక్షునకు వంచె నాత్మశిరంబున్. హరి. పూ. ౬. ౧౯౪.

దిగఁద్రోచు=దిగఁద్రావు. స. క్రి. (√దిగు) విడుచు.

గీ. కలఁక యెంతయు దిగఁద్రోచి చెలువ మెసఁగఁ, జేర వచ్చిన ప్రియభామ గారవించి. పారి. ౨. ౧౫.

దిగఁబడు. అ. క్రి. (√దిగు.) ౧. (బురద మొ. వానిలో) కూరుకొను, గ్రుచ్చుకొను.

గీ. పంకము గొరిజ దిగఁబడఁ బఱవ లేవు, మన్నిర్వేళ లేగటిమన్నలందు. మనుచ. ౪. ౨౦.

వ. ...ప్రాణంబులు పిడికిటం బట్టుకొని పోవుచు వివిధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలు దిగంబడి వెడల లేకుండ ...ఆము. ౪. ౬౫.

౨. అడఁగు, క్రుంగు.

క. ...పాతాళమునకు దిగఁబడ నయ్యచలముఁ జరణాంగుష్ఠమున నలఘుగతి నదిమెన్. భా. రా. అర. ౧. ౭౪.

చ. గగనము ప్రాసె వీచె సుడిగాలి సముద్రములింకె మేరువున్, దిగఁబడె భూమిచక్రము గతిన్ దిరిగెన్ ...ఉ. రా. ౨. ౧౬౩.

చ. జడధులు నిండఁ గూలుఁ గులశైలచయంబును ధాత్రియున్ దిగం, బడుఁ బెడబాయు భానుశశిభవ్యపదంబులు ...నృసిం. ౫. ౫౨.

(శ. ర. పా. డిగంబడుము క్రి. పా.)

౩. జాఱు.

ఆ. గొంతికడుపునందుఁ గొడుకఁ జాలై నీవు, దోఁప కుండ వైతి తోఁచినట్టి, పిండ మెడలి యైనఁ బిదప దిగంబడ్డ, దయ్యె నింత పుట్టదట్టులైన. భార. కర్ణ. ౬. ౬౬.

౪. పొవ్వునళించు; తగ్గు.

చ. ...ఇప్పు డడ్డెస భయంబు దిగంబడ నీవు వోయి పార్థునిఁ గని సింహనాదమున రోదసి నింపుము మాకు నింపుగన్. భార. ద్రో. ౪. ౧౬౫.

ఉ. పావనశీల తైలపరిపక్వము లెన్నిధ్యఁ దెమ్మగా దనన్, లేవడి యైనభృక్తిఁగొని శేవ దిగంబడ దాఁక లింత్తయున్. పాండు. ౪. ౧౬౬.

౫. వ్రేలాడు, (చూ. డిగఁబడు.)

౬. ఉండిపోవు, నిల్చు.

క. వెలఁది కటిపేర నిల నొక్క, పులినము దిగఁబడి యొ సింధుపులినపుఁబంక్తిన్, నలువ ఘడి పడఁగఁ గాఁ డ్తె, తెల్లియుండుఁ ధర్మచప్రథము తిరముగ నిలిపెన్. ఆము. ౫. ౭౯.

ఉ. కారణ మైన శత్రువులు కాళ్ళ దిగంబడ వెన్నిగొంద్రులం, దూరిన వింతవార్తలకు... భా. ౯. ౩౬.

(వ్యవ.) మీరు జాగ్రత్తగ పొండు. నే నీపాటికి దిగఁబడెదను.

దిగఁబాఱుమ్రింగు=దిగమ్రింగు. (√దిగు)

ద్వి. ఆమఱ్ఱిబేతాళుఁ డమరులనైన,దీమసం బడఁగించి దిగఁబాఱుమ్రింగు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౭౪౯ పం.

దిగఁబాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. దిగు. (చూ. దిగఁబాఱుమ్రింగు.) ౨. క్షీణించు, తగ్గు.

గీ. కాంతి దిగఁబాఱఁ బ్రాచీముఖంబునందుఁ, బద్మినీముఖవికసనప్రౌఢి సడలె, భానుఁ డప్డు మధ్యస్థభావ ముడిగి,కాంతు నపరాను రక్తి రాగము వహింప. కవిక. ౪. ౬౩.

౩. మీఁదినుండి క్రిందికి జాఱు, దిగజాఱు.

సీ. వెల్లఁబెట్టునో పూర్ణవిధుకాంతి మొగమున దిగఁబాఱునో పైఁడితెలివి మేన. నిరం. ౪. ౯౧.

(వ్యవ) ఆమె నెయ్యి దిగఁబాఱఁ గొలిచినది.

దిగఁబెట్టు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. విడుచు.

(వ్యవ) న న్నొక్కదాని నిక్కడ దిగఁబెట్టి మావారు ఊరికి వెళ్లినారు.

౨. మిగుల్చు.

(వ్యవ) మామిడిపండ్లన్నియు నీవే తినివేయక కొన్ని నాకు దిగఁబెట్టుము.

దిగఁబోఁత. వి. (√దిగు) దిగువకు వ్యాపించుట. ఉదా. వానికి చెమట యెగఁబోఁతదిగఁబోఁతలుగా నున్నది. (శ. ర.)

దిగజాఱు=దిగు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బడు; చ్యుతమగు.

సీ. పాణిపంకజమునఁ బ్రభవించి యొండొండ దిగజాఱుతళుకుముత్తెపుసరి యన. దశా. ౨. ౧౫౫.

గీ. నీటుబెళుకున దిగజాఱుపైఁటచెఱఁగు, జగ్గు త్రోద్రోఁపుఁ గాటుకనిగ్గుకనులు, మిక్కుటపుఁజూపు మెఱుఁగు తళుక్కుమనఁగ, వెడలు నొకవేళ గృహము నవ్వప్రవనిత. హంస. ౨. ౧౪౬.

గీ. ధవళకిరణుండు చరమదిక్తటముచెంత,నల్లనల్లన దిగజాఱె వెల నగుచు. కవిక. ౪. ౧౭౩. మనుచ. ౩. ౮౪.

గీ. అంతఁ జంచలకుంభికుంభాగ్రనిహితపుష్పదామంబు దిగజాఱి భూమిఁ బడియె. దశా. ౨. ౨౦.

౨. స్రవించు, కాఱు.

వ...అశ్రుజలధారాప్రవాహంబులు...జాఱువా మెఱుంగుఁబయ్యెదమీఁదికి దిగజాఱి...ఉ. రా. ౬. ౨౭౬.

ఆ. వదనచంద్రికాప్రవాహంబు దిగజాఱి,సందులేనిఘనకుచములనడుమ,నఱుగ రాక త్రొట్టె నన మించు నాచకో,రాయతాక్షి తారహారతతులు. వరాహ. ౧౧. ౪౮.

౩. పోవు.

రగడ. ఇగురుఁబోం డ్లెన్నరై రీవులును గీవులును, దిగజాఱు విడిచి ర్రటు రీవులును వావులును. రాఘవ. ౨. ౬.

౪. క్రుంగు, దిగఁబడు.

సీ. ఎలుకలు ద్రవ్వినయింటిచందంబున దిగజాఱి నీమేను మిగుల డస్సె. వాసిష్ఠ. ౧. ౭౬.

దిగదిగ వి. ౧. విసరుట, మెఱయుట లోనగు వానియందు అగునను కరణము.

వ...దిగదిగన విసరి బగబగన మండుచిదుఁగు పొదమంటల కడ్డంబువట్టి...మనుచ. ౪. ౬౦.

గీ. అబ్జరుచిఁ దూర్పు దిగదిగ యంచు మెఱసె. (శ.ర.)

క. పగటిసెగ వదలి పడమర,డిగియె న్రవిమండలము వడి నక్షత్రములు పై, విగుడ్ఛ నలవిష్ణుపద

మున, దిగదిగ యని వ్రేలుతూఁగుదేవియవో
లెన్. చంద్ర. ౪. ౬౪.

౨. నిక్కించుటయందగుననుకరణము.

ద్వి. మృగములు బిట్టులిక్కి మెడ లెత్తి చెవులు,
దిగదిగ నిక్కించి దిశ లాలకించి. నవ. ౧.
౫౦ పా. ౧౫ పం.

క్రి. విణ. శీఘ్రముగా.

క... శేఁ,జగురరఁటూపులు పెట్టిరి,దిగదిగ నద్దేవి
యాజ్ఞ దివ్యపురంధ్రుల్. భీమ. ౨. ౧౭౮.

గీ. వలభిరత్నాంశువులఁగట్టు తెలుపు చిత్ర, మ
గుట కోర్వక దిగదిగనరిగి...ఆము.౬.౯౪.

దిగనాడు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. విడిచిపెట్టు,
త్యజించు.

సీ. రంభ విస్రంభంబు దిగనాడె...వైమ. ౩.
౩౬.

వ...అనిన విని లోపాముద్ర మహాసముద్ర దిగ
నాడి మునీంద్రుని కిట్లనియె...కాశీ.౩.౬౩.

చ. నను దిగనాడి యిట్లు చనినన్ పెత పెట్ల
భరింతుఁ బ్రాణముల్. ఉ. రా. ౮. ౧౦౧.

౨. తిరస్కరించు.

సీ. చల మూని యలయేనుఁగులనూడు దిగనాడి
మగటాలజిగి నేలఁ దగుచు సెగడి. నీలా.
౧. ౪౫. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దిగనాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) - క్రమముగా -
కృశించు, క్షీణించు.

(వ్యవ)వాఁడు నానాఁటికిదిగనాఱుచున్నాఁడు.

దిగమోపు=దిగఁదుడుచు. (√దిగు)

చ...కోర్కి చేనురమునఁ సుంచు దుడ్పుఁగడు
నొప్ప మనోభవభూతకాంతికై, యరుదుగ
రతిపూస యఖిలాంగములన్ దిగమోపు
చాడ్పునన్. భోజరా. ౫. ౧౫౦.

దిగమ్రింగు=దిగఁబాఱమ్రింగు. స.క్రి.(√దిగు)
౧. (నమలకయే) గొంతు దిగునట్లు మ్రింగు.

ఉ...కడతేఱఁగనిత్తునె యింక వారలన్,మిక్కి
లిశక్తి మీఱ దిగమ్రింగెద సంచుఁ బరిప్లవిం
పఁగన్. దశా. ౨. ౩౬౨.

చ. వసనిధు లన్నియున్ గలఁచివైవ వసుంధరఁ
బెల్లగింప సూర్యుని దిగమ్రింగ ఘోరలయ
రుద్రుఁడనై నను మార్కొనంగ నో,పినఘను
లీమహోకపులు ...ఉ. రా. ౫. ౨౨౩.

చ...ఊరక యటు చేసినంతఁ దలప్రాణము
తోఁకకు వచ్చె లెక్కసే,యక దిగమ్రింగె
నేని యకటా యలరాహువు మన్కి గాం
చునే. సారంగ. ౨. ౧౩౪.

౨. అపహరించు.

(వ్యవ)వాఁడు నాడబ్బంతయు దిగమ్రింగినాఁడు.

దిగరోఁజు.వి. (√దిగు) వట్టూపిరి.

(వ్యవ) వాఁడు ఎగరోఁజు దిగరోఁజులుగా పరు
గెత్తుచున్నాఁడు. (శ. ర.)

దిగవిడుచు. స. క్రి. (దిగన్+విడుచు) త్యజిం
చు,విడిచిపెట్టు.

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగవిడువకు ధర్మ
తనయు దృఢమతి వై పొం,దగు చందము
గొడుకులకుం, బ్రెగడలకుం జెప్పి తీర్పవెం
పేర్పడఁగన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౯౫.

క. మగఁ డింక నన్ను నైఁచునె, దిగవిడుచుం
జంపుఁ గాక తెల్లము మది న,మ్మగ పుట్టునె
యిది చెప్పిన ...హరి. పూ. ౫. ౨౨౨.

దిగవైచు=వైచు. స.క్రి.(√దిగు)
(పడవేయు.)

గీ. చచ్చినవి మున్న యని తాను జంపు టుడిగి,
వటముక్రింద నన్నిటి దిగవైచు వాఁడు. కే
యూర. ౩. ౪౦.

(విడుచు.)

క. చెప్పెడి దే మింక నొకచో,డెప్పర మగును
వ్కజీను దిగవైచిన వే, నెప్పకొని కదల

నుండెను, కప్పలితీయనను దేయఁగదలక నిలిచెన్. శుక. ౨. ౧౧. (పెన్నెప్పున. శ. ర. పా.)

దిగసన. విణ. (√దిగు) తక్కువ.

(వ్యవ) నీకు ఏం డ్లెగసన కాఁగా బుద్ధి దిగసన యగుచున్న దేమి.

క్రి. విణ. ద్రు. దిగువగా. (చూ. ఎగసన.)

గీ. భూసురులఁ బ్రోవ వేమి మహాసురారి, యిప్పు డేటికిఁ ద్రుంప వేం డ్లెగస నైన, బుద్ధి దిగసన వచ్చెనో పోమ టేమి. సిం. నార. ౯౧౯.

దిగాలు. వి. వ్యాకులత. (చూ. దిగాల్పడు.)

దిగాల్ప(లుప)డు. అ. క్రి. వ్యాకులపడు, చిన్నపోవు.

ఉ. భూసురవర్యునందనుఁడు బుద్ధికిఁదోఁచినయట్లు వల్క దిగ్వ్యాసుఁడు కానరామికి దిగాల్పడి దిక్కులు చూచి...చెన్న. ౩. ౧౪౯.

దిగు=డిగ్గు. స. క్రి. (క. దిగు.) అవరోహించు, అవతరణముచేయు (చూ. డిగు.)

(వ్యవ) వాఁడు బండి దిగుచున్నాఁడు, నీవు చెట్టు దిగుము.

అ. క్రి. ౧. పైనుండి క్రిందికివచ్చు, అవరోహించు.

క. బృందారకపథమున దిగి, యిందీవరపత్త్రనేత్ర యిరువంకలవ్రా, రుం దమక తమక రా రా, యిం దనఁగా రెండువీళ్ల యెడమున విడిసెన్. హర. ౬. ౧౦౧.

మ. సరి నంతంతకుఁ గ్రుంకి క్రుంకి కనకస్తంభంబు చిత్రంబుగా, సరసీపూరసమస్థితం బగుటయున్ సర్వంసహాధీశుఁడున్, వెరవాఱం దిగి వచ్చి యప్పురిని దా విశ్రాంతచేతస్కుఁడై. విక్ర. ౨. ౧౧౫.

వ...వివిధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలు దిగంబడి వెడల లేకుండం దాయ దిగ నిమ్ము లేక ... ఆము. ౪. ౩౫.

౨. (క్రిందికి) త్రేలు.

గీ. కట్టి తోడి పూసి కై సేసి కౌతుకమునఁ, గొసదిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుఁగు వెట్టి, గాజు లెగఁద్రోసి చప్పుడు గాకయుండ, వచ్చె నూర్వశి యర్జునావాసమునకు. హర. ౬. ౧౧౯.

౩. దిగఁబడు, జాఱు.

గీ. దేవకీదేవికడుపులోఁ దేజరిల్లు, దీప్తగర్భంబు మెల్లన తిగిచి యోగ, నిద్ర రోహిణికడుపున నిలిపి చనియెఁ, గడుపు దిగె నంచుఁ బౌరులు గలఁగఁ బడఁగ. భాగ. ౧౦పూ. ౬౨.

౪. (వేఱుతావులనుండి) వచ్చు.

శా...వర్షంపునెవ్వన్ రుజన్, హావళ్లన్ దిగునన్యభూప్రజల రా జాయాయిజాత్యోచితిన్, బ్రోవంగాఁ దగు...ఆము. ౪. ౨౪౫.

చ...సింహభూధర, ప్రభుతియనాళ్లకుం దిగు సురప్రకరంబు...మనుచ. ౧. ౩౭.

క. మే లైనసరకు లాతని, కొలున దిగు మాట నిజము గలవాఁ డగుటన్. శుక. ౧. ౭౭.

౫. ప్రవేశించు, చొచ్చు.

ఉ. అవ్వసుధాసుధాశనకులాభరణం బతిరమ్యమైన యీ, జవ్వన మాజవంజవవిశాలసుఖానుభవైకయోగ్య మై, నివ్వటిలన్ విరక్తిసరణిం దిగె నిందుముఖుల్ రతిచ్ఛచే, నువ్విళులూరు డెందముల నోలిఁ జివుక్కురటంచు నుండఁగన్. విప్ర. ౧. ౭౧

చ. ఒదవెడుజవ్వనంబు వెలికొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గుఁ గూడి బి, ట్టుదుమఁగ లేఁత లౌట దిగఁ జాఁకకు మీఱను లేక...పొదలె నవంగఁ జీక్కటిలెఁబొల్తుకచన్నులు...ఆము. ౫. ౨౧.

౬. (ప్రయాణమునందు దారిలో) విడియు. (శ. ర.)

(వ్యవ) సేన లాచోట దిగినవి.

౭. (పనసచెట్టు మున్నగువానికి పిందెలు) ఉత్పన్నమగు, కలుగు.

ఆ. పాత్రభూతు లెస్సఁ బరికించి యతఁడను, గతయు నొకఁడు సెప్పకయు మునుపుగఁ, బనసపండ్లు దిగినపజేగ స్వప్నము గన్న, నెటిగ నొసఁగి వెరఁగుపడుచు టొప్పు. ఆము. ౪. ౨౩౪.

(వ్యవ) కందకు వేళ్లు దిగినవి.

౮. తగ్గు.

క. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వుం బదివుళిముఁ బోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి గలిగె శౌరికి, మన్వము దిగఁ దొడఁగె నెలువు మట్టం బయ్యెక్. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౫.

సీ. సాంద్రచంద్రికలయుజ్జ్వలభావములు దిగ నరుణోదయప్రభాస్ఫురణ లెదుగ. విక్ర. ౨. ౧౦౩.

ద్వి. అక్కడఁ బలుమాటు నరదంబు చన్న దిదిక్కుఁ గన్గొనుచును దిగనిశోకమున. రం. రా. ఉ. ౧౨౨ పా. ౨౫ పం.

౯. వ్యయమగు.

క. వానికిని వేశ్యఁ బొందినఁ, గాసులు చే దిగును సుగతి కలుగక పోవుక్. మల్హణ. ౨. ౧౩౫.

౧౦. గ్రుచ్చుకొను.

(వ్యవ.) కాలిలో ముల్లు దిగినది.

గుండెఁగూడుదిగు=నిర్బాధముగా నుండు, సుఖముగా నుండు.

చ. వరులకు గుండెఁగూడుదిగె సాఁగకులంబులు నిద్రపోయె...కాశీ. ౨. ౭౧. (తిన్న యన్నము ఒంటఁబట్టు- అని భావము.)

ఎగంగ దిగంగ = ఎగక్ దిగక్, ఎగాదిగక్.

ద్వి. అంగ మెగంగ దిగంగఁ జూచు మను. బస. పు. ౪. ౩౨౪ పం.

జః దించు, దింపు, దింపులకుఁదెచ్చు, దింపులువోవు, దిగఁగాఱు, దిగఁజూచు, దిగఁదన్ను, దిగఁదాఁచు, దిగఁదీయు, దిగఁదుడుచు, దిగఁదుడుపు, దిగఁద్రావు, దిగఁద్రోచు, దిగఁబడు, దిగఁబాఱ మ్రింగు, దిగఁబాఱు, దిగఁబెట్టు, దిగఁబోఁత, దిగజాఱు, దిగనాడు, దిగనాఱు, దిగమోపు, దిగమ్రింగు, దిగరోఁజు, దిగవిడుచు, దిగవైచు, దిగసన, దిగుచు, దిగుజాతి, దిగుడు, దిగుదల, దిగుమతి, దిగువ, దిగువాటు, దిగువాయి, దిగువాఱు, మొ.

దిగుచు. స. క్రి. (√దిగు) దిగఁజేయు, దించు, గ్రుచ్చు.

క. నెతి మాలి బందె వెట్టిన, నతిముతిఁ జంపినను గజము నశ్వము మ్రుచ్చె, పతిగొనిన నట్టివారలఁ, గొఱల దిగిచి చంపు టొప్పుఁ గువలయపతికిక్. విష్ణు. ప్రా. ౯౭.

దిగుజాతి. వి. (దిగుడు+జాతి) తక్కువజాతి, నిమ్నజాతి.

తే. ఆలు పతిభక్తి స్త్రీపుంసపాళి వావి, యతి వశిత్వము దిగుజాతు లగ్రజాతి, ననుసరించుట...నృపదండభీతిఁ జుమ్ము. ఆము. ౪. ౨౩౩.

దిగుడు=డిగ్గుడు. విణ. (√దిగు) ౧. ఆనతము, పల్లమైనది.

(వ్యవ.) నేల దిగుడుగా నున్నది.

౨. తక్కువది, హీన మగునది.

క. ఇటువంటివి యిట కొక్కడు, విటు దిగుడువి యొంద నెన్నియే నిదియును నొక్కటి యొకనాఁటిద కా దొక, త్రుటిగీతఫలంబు నొసఁగుదు నె యిమ్మెయికిక్. ఆము. ౬. ౭౦.

దిగుడుబావి=వాపి, దిగి నీరు తెచ్చుకొనుటకు వీలుగఁ ద్రవ్విన మెట్లు గలనుయ్యి.

దిగుదల. వి. (√దిగు) క్రిందిభాగము. (శే.ర.)

దిగుభాగము. వి. (దిగు + భాగము) దిగువభాగము, క్రిందిభాగము.

వ... క్షేత్రముతూర్పునదిగుభాగమున ౨౪ ఎఱ్ఱ శా (ర్వ)గుంటన... గుం. శా. ౨౦౦.

దిగుమతి. వి. (√దిగు) ఓడలో నున్న సరకును రేవునందు దింపుట. (శ. ర.)

(ఓడ మొదలగువానిలోనిసరకును) దింపుట. (చూ. ఎగుమతి.)

దిగులు. వి. (క. దిగులు. త. తిగిర్.) ౧. భయము; అధైర్యము.

గీ. వారిసేనల గోపికావరుఁడు నరుఁడుఁ, దెగిరి తెగి రనుపలుకుల దిగులు వుట్టె. భార.ద్రో. ౧. ౩౪౯.

సీ. జక్కులరాయిక్కఁ జొక్కు నెక్కటియుద్ది కడఁదిముక్కోటికసోఁకుడులదిగులు. అచ్చ. రా. బాల. ౭.

సీ. పుయిలోటు జలదరింపు దిగులు వెఱ పఱ్ఱు వెఱ యుత్తలము బీతు బెదరు బెగ్గిలుట యంజిక యుదిల య టన నధృతి యగు... ఆం. భా. ౧. ౧౩౩.

౨. (గుండె) అదరు, దడ.

చ. దళముగఁ గల్వ రేకులతుదన్ దిగజారెడుమంచునట్లు కన్, గొలుకుల డిగ్గునీరుఁ గని గుండె దిగుల్లనఁ దల్లి యి ట్లనున్. యయా. ౪. ౧౩౭.

ఉ. ఈసున నేకహేలన మహీసురుఁ డొక్కరుఁ డొక్కవార్థి యాపోసనమెత్తుచో దిగులు పుట్టి పయోనిధిపంచకంబు సంత్రాసము నొందునప్డు... హైమ. ౫. ౬౭.

గుండెదిగులు=భయము.

గీ. కేరి నవ్వెన మీబోఁటివారి కెల్ల, గుండెదిగులగు... ఉ. రా. ౨. ౧౯౬.

సీ. దిగ్గజంబులకు గుండెదిగులెత్తి వ్రెగ్గెను శేషాహి బిట్టులిక్కి చెవుడువడియె. హై. ౨. ౩౭.

జ: దిగులుకొను, దిగులుపడు, దిగులుపాటు.

దిగులుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (దిగులు + కొను) దిగులుపడు, భయపడు.

క. పొన్నలకుం దెలిజాబిలి, మిన్నలకుం దలఁకుఁ జిలుకమేలిమిపలుకుల్, విన్న నగున్ విన్న నగుం; గ్రొన్ననగుంపులకు దిగులుకొని మదిఁ బొగులున్. కువల. ౩. ౭౩.

చ. తనసుతు లోఁగిటన్ వెదకి తల్లి దిగుల్కొని పల్లెకూటమం, దునఁ దిలకించి బాలకులతోఁ జని యాడుచునుండె నేమొ రాఁ, డని చని... చెన్న. ౩. ౧౬౭.

సీ. గొంతు మోచిన దిగుల్కొని నోర వ్రేలిడి క్రక్కు నొక్క పిశాచికావిభుండు. కువల. ౨. ౧౫౦.

దిగులుప(ల్ప)డు. అ. క్రి. (దిగులు + పడు) భయపడు.

క. దిగులుపడుబిడ్డ నచ్చో, డిగవిడిచి చనం గలంగుడెందముతో నేఁ, పగిదిఁ జనువాఁడ దైవమ, పగవారికినైన నాఁడుఁబడుచుల నీకే. వరాహ. ౨. ౧౭౭.

గీ. మొగులుచీఱుదాయయీతోఁట మొగలు దాఁటు, దిగులుపడి చింత గుండియల్ వగులు కాంతఁ, బొగులువారాజుతోఁ గూర్చి నెగులు దీర్చి, తగులుసేయమిఁ బరుఁడు వెన్నగులు మఱఁడు. రా. వి. ౪. ౭౯.

గీ. అది దిగుల్పడి యెట్లు నో రాడె నార, పలుక నీరీతి నోవెఱ్ఱిబాఁపనయ్య. శుక. ౧. ౩౬౦.

దిగులుపాటు. వి. (√దిగులుపడు) భయము. (శ. ర.)

దిగ్లుల్లు. వి. గుండె అదరుట కనుకరణము.

ఉ. కూరిమి పెక్కి గుండియ దిగుల్లని తల్లడమందునో కుమీ. శివరా. ౬. ౧౭౬.

క. మనమున దయ పుట్టఁగ నీ, పనిపాటలు విన్న
వించు బ్రాణేశున కీ, యనఘుఁ డకారణ బం
ధుఁ, డని తెలియం బలికె గుండియ దిగు ల్లనఁ
గన్. రాజ. చ. ౩.౨౧౪.

దిగువ. వి. (√దిగు) క్రిందిభాగము.

గీ. తగునె గదఁబార నాభికి దిగువ నొంచి, చం
పనెత్తెఁ గుల్లంబు నొంప కున్నె. భార.
స్త్రీ. ౧. ౧౫౪.

సీ. నీమీఁదు దిగువయు నీరజాహితుఁడు వాసు
కియు రక్షింతురు ప్రకటకరుణ. హరి.పూ.
౫. ౧౬౦.

గీ. తిలలు పైనెత్తి చల్లిన దిగువఁ బడని, యంత
సందడి పెండ్రోవలందుఁ గలిగె. నైష. ౪.
౧౨౩.

విణ. క్రిందిది.

వ...గదాయుద్ధంబున నాభికి దిగువ యగుశరీర
భాగంబు నొప్పించుట ధర్మంబు గాదు...
భార. శల్య. ౨. ౨౯౫.

వ...గాలి పరికించి దిగువదెస దొడ్డివల పన్ని...
మనుచ. ౪. ౩౭.

దిగువాటు. వి. (√దిగు) దిగువ, క్రిందివైపు.

క. మినుకుమినుకనెడిమింటన్, బొనపొన నల
తెల్లమబ్బుపొంతన దిగువాటున నదె కలదో
లేదో, యనుమాత్రము గాఁగఁ గంటివా నృ
పతనయా. సారంగ. ౧. ౧౨౪.

దిగువాయి. విణ. (√దిగు) న్యూనము, తక్కువది.

ఆ. దీను లయినవారి దిగువాయిగాఁ జూచి, పర
ము గనక నూతఁ బడును వేమ. వేమన. ౩.
౧౨౬.

దిగువాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. జాఱు, కాఱు,
ప్రవహించు.

ఉ...వెక్కసమగుమన్యువేగమునఁ గాటుక
కన్నులనీరు సోనలై, యుబికి కాయలంతలు
పయోధరము ల్దిగువాఱునట్లుగన్. కాశీ.
౫. ౧౬౭.

వ...దృక్కోణంబులం దిగువాఱుకన్నీరు చె
న్నారు కర్ణద్వయీగోళంబులు నిండి ...మ
నుచ. ౩. ౯.

౨. మీఁదనుండి క్రిందికి పడు.

ఉ. రంగుగ నొక్క రొక్కరిశిరంబుపయిం దలఁ
బ్రాలు వోసి ర, య్యంగమరీచి నవ్యమణు లై
దిగువాఱఁగ నవ్వధూవరుల్. అని. ౧. ౧౦౧.

౩. నిండు; నిండిపాఱు.

సీ. తగ వార్చి మూఁకుళ్ల దిగువాఱ నుంచిన
కూటిబల్తావు లాగుబ్బుకొనియె. శువల. ౨.
౧౦౯.

క. ప్రా లొక్కటఁ గొని ఝానన, తైలము దిగు
వాఱఁ బోయుదానను నీకుం, బోలినప్రాలం
గొలువుము,..కేయూర. ౨. ౧౩.

దిగ్గజము. సం. వి. అ. పుం. దిక్కులందలియే
నుఁగు. (ఐరావతము, పుండరీకము, వామనము,
కుముదము, అంజనము, పుష్పదంతము, సార్వ
భౌమము, సుప్రతీకము. ఇవి యష్టదిగ్గజములు)
ఇశ్లే: దిగ్వారణము, ము.

దిగ్గన. క్రి. విణ. ద్రు. (√దిగ్గు²) తటాలున.

ద్వి. కడు నొగ లలమి దిగ్గన నేలతోఁడ, నడఁచి
యుఁ జఱచి యల్లంతి పైచియును. రం. రా.
యు. ౪౦౭ పా ౧౦ పం.

చ...తల్పము దిగ్గన దిగ్గిపోయి ... మార్క.
౨. ౨౯.

క. అని యానతిచ్చినను దిగ్గన మేల్కని యద్ది
రయ్యగ లిగెఁగదా నేఁ, డనుకూలనాయకుఁ
డు మోహానమత్కృతి యనెడికన్నె కని
ముదమందన్. ప్రబంధ. ౪౦.

దిగ్గనాడు= దిగనాడు. స. క్రి. (దిగ్గన¹ + ఆడు)
విడుచు.

సీ. పయ్యెదఁ దివ నీక పట్టు నింతకు మున్న సిగ్గు
నేసంగతి దిగ్గనాడె. కవిక. ౪. ౧౭౮.

దిగ్గాయు. అ. క్రి. (దిగ్గన్[1] + కాయు) కృశించు.
క. గుగ్గిలపుఁబొళ్లఁ గొని తా,మగ్గని రగులుకొ
నరీతి నతివేగముగా, బగ్గుమన మరుఁడు
దిగులున, దిగ్గాటి గిరీంద్రకన్య తేఁకువ
దప్పన్. పార్వ. ౩. ౫౯.

దిగ్గి(గి)య = డిగియ, డిగ్గియ, వి. (√దిగ్గు[1]. సం. దీర్ఘికా. ప్రా. దిఘిఆ.) నడబావి.
ఉ. దిగ్గియ నంచ తూఁడు గొని తీరవనేటువు
వంకమీఁదుగా, నగ్గెడ ఫుల్లకేసరమునందు
వసింపఁగ...ఆము. ౫. ౧౨౨.
గీ. దేవనిర్మిత మైనట్టిదిగ్గియఁ గని, దిగ్గి యగణిత
విభవముల్ దేజరిలఁగ. సారంగ. ౧.౧౧౨.

దిగ్గు[1] = దిగు. అ. క్రి. (మీఁదనుండి క్రిందికి వచ్చు) అవరోహించు.
చ...తల్పము దిగ్గన దిగ్గి పోయి పద్మముఖి మ
నోజుఁ డార్వ సఖిమాటున నిల్చెఁ బ్రకంపి
తాంగియై. మార్క. ౨. ౭౯౪.
గీ. చేరి యరదంబు దద్గృహద్వారసీమ, దిగ్గి
యరుదెంచి ప్రణమిల్లి దేవ యిపుడు, నీవు
మారుల సౌభాగ్యనిధుల బుధుల, డించి వ
చ్చితి గంగాతటీవసతిని. రామా. ౫. ౪౩.
గీ. దేవనిర్మిత మైనట్టిదిగ్గియఁ గని,దిగ్గి యగణిత
విభవముల్ దేజరిలఁగ. సారంగ. ౧. ౧౧౨.
జః దిగ్గనాడు, దిగ్గాయు, దిగ్గియ, దిగ్గుడు.

దిగ్గు[2]. వి. (క. దిగ్గనె. త. తిక్కెన.) భయముచే గుండె అదరుటకు అనుకరణము. (దీనికి అను ధాత్వనుప్రయోగమున 'దిగ్గుమను, దిగ్గురను' రూపములును గల్గును.)
ఆ. మూర్ఛపోక నిలిచి మూఁడుమొగంబుల,
తాల మెత్తికొని కరాళవృత్తి, నడఁచి నె
మ్మొగమునఁ బొడిచె నింద్రాసుజ్యు దేవతల
మనంబు దిగ్గనంగ. నిర్వ. ౩.౩౦.
క. డగ్గఱిలి మైత్రిభామిని, డగ్గుత్తిక యిడుచు
నక్కటా ప్రాణసఖీ, బెగ్గిలి నన్ను నెఱుం
గవు, దిగ్గనె గుండె యని తన్నుఁ దెల్పిన
పిదపన్. ప్రబోధ. ౩. ౪౫.
క. భువనములు దలఁక మునులును, దివిజు లడల
ధనదుగుండె దిగ్గుమనఁగ రా,హువు శని మొ
దలగుదుర్గ్రహ,నివహము నికటస్థలమున నిలి
చినవేళన్. ఉ. రా. ౨. ౧౩౭.
చ...ఎందును గొద లేక నీవు నిడె దుస్సహక
ర్ణనిపాతసూచియై, వినఁబడు గుండె దిగ్గురన
వేగిర మేల దురంబు కోరినన్. రాఘవ.
౪. ౧౧౨. సమీర. ౪. ౪౪.
గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ,
గలియుగంబున నీక నుండఁ గష్ట మనుచు,
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ, నరుగు
చున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి. శ్రీనా
థునిచాటువు.
జః దిగ్గన, దిగ్గున.

దిగ్గుడు = డిగ్గుడు, దిగుడు. విణ. (√దిగ్గు[1]) (న్యూనము, తక్కువది.)
చ. అలహరిరయాననాంబుజమునందు జనించుటఁ
జేసి మేము ముఖ్యులము తదీయనాభికమ
లోద్భవుఁ డావిధి మాకు నెవ్విధిన్, దెలి
సిన నీడు గాఁగలఁడె దిగ్గుడు మా కని గ్రే
ణిసేయుచున్, బొలుతురు విప్రపుంగవులు
ప్రోలున వేదరహస్యవేదులై. రామా. ౧.
౧౩౪.
మ. నిరతం బాత్తకరాంఘ్రిబాహు నఖకాంతి
న్యూనకిన్ దిగ్గుడై,శరణం బొందు ప్రవాళ
పద్మదిసపుష్పశ్రేణికిన్ గ్రమ్మటన్,శరణం
బందుట హీన మంచునో మదిన్ శైత్యోప
చారక్రియా,గరిమం బొల్లదు మానినీమణి
...నరస. ౩. ౧౩౦.

దిగ్గన=దిగ్గన. (√దిగ్గు²)

క. అగ్గజగామిని కాముని,యగ్గలికకు బెగ్గడిల్లి యాళిజనములన్, దిగ్గునఁ గనుమొఱఁగి క ౯కన్, దిగ్గున కేళికాంతసదనసీమకుఁ జని రోఁన్. విక్ర. ౧. ౧౨౬.

దిగ్దర్శనము. సం. వి. అ. న. ౧. పద్ధతిమాత్రము చూపుట. ౨. దిక్కులను చూపుయంత్రము.

దిగ్దాహము. సం. వి. అ. పుం. ఉత్పాతభేదము. (ఇందు దిక్కులు అస్వాభావికముగా అగ్న్యాది వర్ణములు గలిగి రాజాదులకు భయసూచకములై యుండును.)

దిగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లిప్తము, పూయఁబడినది. ౨. లిప్తకము,పూయఁబడినవిష ముకలది. (అమ్మ.) వి. అ. పుం ౧. చమురు, స్నేహము. ౨. అగ్ని. ౩. ప్రబంధము. (కల్ప)

దిగ్భ్రమము. సం. వి. అ. పుం. దిగ్భ్రాంతి,ఒక దిక్కును మఱియొకదిక్కుగా గ్రహించుట. ఇట్లే: దిఙ్మోహము, మొ.

దిగ్విజయము. సం. వి. అ. పుం. దిక్కులను (దిక్కులయందలిరాజులను) గెలుచుట.

దిఙ్నాగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కాళిదాసుకాల పువాఁడును కుందమాలాదినాటకకర్తయు నగు నొకకవి. (మేఘదూతలోని ౧-౧౪ శ్లోకవ్యాఖ్య యందు మల్లినాథుఁడు ఇతఁడు కాళిదాససమ కాలికుఁ డని చెప్పెను.)

దిఙ్మ(గ్మ)ండలము. సం. వి. అ. పుం. న. దిక్చ క్రము,దిక్సమూహము.

దిఙ్మ(గ్మ)ండలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=దిఙ్మండలము.

దిఙ్మూ(గ్మూ)ఢుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దిగ్భ్రమము నొందినవాఁడు.

దిచ్చ్వరి. వి. (√దిచ్చ్వ. సం. దిక్చారిణీ.) వ్యభి చారిణి; మాయలాడి.

క. తెచ్చి కుసూలములోపలఁ, జొచ్చినబొజఁ గెగసి యెగసి చూడఁగ నపుడా,దిచ్చ్వరి హె చ్చరికఁ బ్రియుం,గ్రుచ్చి రతిక్రియల సొంపు గులుకుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౧. ౪౯౬.

క. ఎచ్చరిక నెఱఁగి వెంటన,వచ్చితి నీయిల్లు సొచ్చె వాఁ డులుకున నేఁ,డిచ్చటఁ లేఁ డెం దరిగెన్,దిచ్చ్వరి నిక్కువముఁ జెప్పితే మే ల్గాదే. వేం. పంచ. ౧. ౬౦౫.

ద్వి. నీవు చెప్పెడిమాట నిక్కంబు చెప్పు,మా విప్ర యనుఁడు నమ్మానివల్లభుఁడు,దిచ్చ్వరి య గునట్టిదీనిమాటలకు,వచ్చెనా నిలువెల్ల వళు కులపుట్ట. ద్వి. పరమ. ౪. ౩౩౪ పా.

దిచ్చ్వరించు. అ. క్రి. (√దిచ్చ్వరి) బయలుపడు, పైకి వ్యాపించు.

సీ. మోము వంచిన నేమి మొలకనవ్వులకాంతి చెక్కుటద్దములపై జీరవాఱెఁ, జూడకుం డిన నేమి సొబగురెప్పల మించి తేటవాల్గ ంటిఁగులు దిచ్చ్వరించె. క్రీడా. ౯౫.

దిచ్చ్వ. విణ. జాదరి; మాయలాఁడు.

క. వచ్చి గుడి సొచ్చి యందఱు, దిచ్చ్వలు తమతిండికోఱకుఁ దీపులు వెట్టక్,మెచ్చుచు వేడుకయాటల,నచ్చోటం బ్రొద్దు పుచ్చి య ల్లన మగిడెన్. ద్వా. ౧౦. ౧౪.

ఉ...ఏ,మొచ్చెముఁ జూడ కాడుచును నోడు చు నిర్ధనుఁ డౌచు నున్నయ్యా,దిచ్చ్వన కల్లకా లము నతిద్రవిణం బొసఁగం దలంపుమా. ద్వా. ౧౦. ౧౫౯.

జ: దిచ్చ్వరి, దిచ్చ్వరించు.

దిచ్చ్వమొగము. విణ. (√దిచ్చ్వ) అదృశ్యము. (శ్రా. శ. ర.)

దిట=దిట్ట, దిటము,దిట్టము, దిటవు. వి. (క.దిట.) (శక్తి, దార్ఢ్యము.)

క. దిట చెడి లోఁబడె దైత్యుఁడు...భాగ. ౩. ౭౯.

(ధైర్యము.)

క. ఔరా నెచ్చెలి నామదిఁ, జేనుకొనుదు రాళకతనఁ బేరొక కల్పై నా,వీనుల సోఁకె నమంగళ,దీనికి మాతల్లి సహతు దిట చెడి పడితిన్. ప్రబోధ. ౩. ౧౫.

గీ. బ్రమసి దిట దప్పి నివ్వెఱపడియె ధాత. కాశీ. ౫. ౨౬౪.

జ: దిటదేరు.

దిటదేఱు అ. క్రి. (√దిట.) సమర్థమగు, గడిదేఱు.

చ. మొనసిన నెయ్యపుం గలిమి ముద్దులమాటలఁ గోరునంతటన్, దిన మొకవింత గాఁగ దిటదేఱె వధూమణి కేళిచాతురిన్. సీమం. ౪. ౪.

దిటము. వి. (సం. దృఢమ్.) ౧. దార్ఢ్యము, శక్తి.

చ. దిటమున రెడ్డి పాటుపడి తెచ్చి యిడంగను గూటిప్రొద్దు సం,కటితతటి వెన్నమజ్జిగలు... శుక. ౨. ౩౩౪.

౨. ధైర్యము.

గీ. తత్తటంబున దిటముతో దండు విడిసె. ఉ. రా. ౧. ౧౧౧.

సీ. దిటముచే భుజబలోత్కటముచే రణజయార్భటముచేఁ బెంపొందుపవనజుండు. అని. ౨. ౧౨౪.

ఉ...నీకు నేఁ,నిగ్గురుభీతిహేతు విపు డింతయుఁ దెల్పెద నన్యు లెవ్వ రీ,డగ్గఱ లేరుగా మన దిటంబు కనుంగొన నంచు ...శుక. ౨. ౨౮౫. (ఇట వ్యతిరేకలక్షణచే పిఱికితనము అని యర్థము)

౩. అతిశయము.

గీ. బెట్టు నిబ్బరము దిటము బిటు గాటు, మనఁగ నతిశయ మగును సూర్యావతంస. ఆం.భా. ౧. ౬౬.

సీ. రథచక్రనేమిఘుర్ఘురరావములు కేతుపటపటాత్కృతులకు దిటము దెలుప. దశా. ౨. ౩౮౮.

విణ. ౧. దృఢము.

చ...మేన విభూతి యలంది పెన్నెఱుల్,జడలుగఁ దాల్చి డెందమునఁ జాల దిటం బగు భక్తిఁ బూని యప్పడఁ,తుక యబ్బురంబుగఁ దపం బొనరింపఁ దొడంగె నెంతయున్. రసిక. ౬. ౧౨౩.

౨. ధ్రువము, నిశ్చితము.

క. వే యేల నీవె దిక్కని, డాయం జనుదెంచితిమి దిటంబుగ దనుజుం, డీయెడ మృతిఁ జెందుటకు ను,పాయంబు ఘటింపవయ్య పరమమునీంద్రా. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౬.

౩. స్ఫుటము, స్పష్టము.

క. కుమ్మెలు దాఁకినబంగరు, బొమ్మరములయె మ్మెఁ గడకుఁ బొమ్మను రేఖా, సమ్మిళిత స్తనకుంభత. టమ్ము దిటమ్ముగను జూపి డగ్గుత్తికతోన్. సారంగ. ౨. ౨౩౦.

క. ఆచంద మెల్ల దిటముగ, నీచెవులకుఁ దనివి తీఱ నే నెఱిఁగింతున్. నీలా. ౧. ౬౯.

దిటవు=దిట; దిట్టు. వి. దార్ఢ్యము. (శ.ర.)
విణ. దృఢము. (శ. ర.)

దిట్ట=దిట, దిటము, దిటవు, దిట్టము. వి.(సం. ధృష్టః. ప్రా. దిట్ఠో. క. దిట్ట.) ధైర్యము.

గీ. విశ్వసించిన నీరు ద్రావినను నిద్ర,పోయినను జాలుకొన్నను బొర్లుచున్న,దెవులువడ్డను గుండైన దిట్ట చెడినఁ, జంపఁ డనుకంప నెట్టి హింస్రంబునైన. కాశీ. ౪. ౬౦.

విణ. ౧. చతురుఁడు, నేర్పరి.

క. వరవర్ణిని యగునీకుం, బురుషుఁడు బలుదిట్ట యతనిఁ బొందుము లీలన్. భా. రా. అర. ౧. ౧౪౪.

క. అట్టియెడఁ బెండ్లిపనులకన్, దిట్ట లగుపురంధ్రులచట నిలిపిరి వహ్నికన్. మను చ. ౫. ౪౬.

౨. శక్తిగలవాఁడు, సమర్థుఁడు.

క. ఆఖండలా యఖండలాఘవాలాపములం గోపంబు పుట్టించితి దిట్టవేని గట్టితనం బేర్పడ నిప్పర్వతశిఖరంబుఁ బెఱుకు మన్న...పాంచా. ౩. ౪౮.

గీ. దితిజు మెట్టినయాపాటిదిట్ట వీవ. పారి. ౧. ౪౮.

౩. ధీరురాలు; ధీరుఁడు, ధైర్యము కలవాఁడు.

వ. అజ్జోటి దిట్ట గావునఁ దలంకక...ఉ.హరి. ౧. ౫౬.

ఉ. దీనినిగారవుండొడలు దీనిమెఱుంగంబును దీని కన్నులున్, దీనివిలాసముం గని మదిం గడు సోలరె యెట్టిదిట్టలున్. రసిక. ౩. ౫౬.

౪. ధృష్టుఁడు, ఉద్ధతుఁడు, ఎదిరించుస్వభావము కలవాఁడు.

గీ. వీరజపుగట్టిజంత పాదూరిసంత, చలము సాధించుదిట్ట రోసాలపుట్ట. కుశ. ౩.౧౮.

ఉ. మానముచేత మాఁగయు సమంచితవక్త్ర ప్రలాపి చెంగటన్, బూని వసించ దిట్ట దమముందట దవ్వుగ నుండెనేని శ్రాలీనుఁడు ...భర్తృ. ౧. ౪౩.

౫. శ్రేష్ఠుఁడు.

ఆ. పెట్టువార లెవరు పెట్టకుండు రెవరు, పెట్టి పుట్టినట్టిదిట్ట లెవరు, పట్టు దప్పకుండ భావించి చూడరా...వేమన. ౩.౧౨౦.

జః దిట్టతనము, దిట్టపడు, దిట్టాడు.

దిట్టఁడు= దిట్ట. విశే. ౧. సమర్థుఁడు.

ఉ. గట్టుల మట్టుపెట్టుబలుకైదువుఁ బట్టినయట్టి దిట్టఁడున్, దిట్టతనంబు వాసి పొలదిండికి లోఁబడి గాసిఁ జెందఁగా. ఉ.రా.౫.౧౧.

౨. ధీరుఁడు, ధైర్యశాలి.

క. కట్టినకట్టఁలు దనువునఁ, బెట్టినపెనుకొండపాదలు దీజీచికొనుచున్, ఓట్టు జలధి వెడలిన యా, దిట్టని తెఱఁ గసురవిభుఁడు తెలియ న్వినియెన్. నృసిం. ౫. ౩.

చ. పగ మరలింపఁ దండ్రి వనుపం బనిబూని యవంతికోటపై, జగడము సేయఁ బూని యటుపోయకురాక యరాబుకొమ్మచాల్, తెగువను దేటిచూచుటకు దిట్టఁడు గాఁడఁట రాజహంసికిన్, మగతన మేడదా యనియె మాళవభృత్యుఁడు కొత్తడంబునన్. రా. వి. ౫. ౨౪.

౩. ధృష్టుఁడు, ఉద్ధతుఁడు, ఎదిరించుస్వభావము కలవాఁడు.

గీ. పొదుగు దిగజాఱ విడచి పాల్వొలుపు గాను బుట్టు నిండింపఁగాఁ జూచి దిట్టఁడైన, గోపఁ డప్పుడు తనచేతిగొడ్డ లెత్తి, గోవునడి నెత్తిపై మించి కొట్టఁబోవ. వేం. మా. ౪. ౧౬౦.

దిట్టతనము. వి. (√దిట్ట.) ౧. శక్తి, సామర్థ్యము; చాతుర్యము, నేర్పు.

క. ఈదుడుకుఁగోఁతిఁ గొని చని, మీదిట్టతనంబు నెల్ల మెఱయఁగ నిపుడొ, గా దనక తోఁక గాలిచి, వీదుల వీదులను ద్రిప్పి విడువుఁడు కడకన్. అచ్చ. రా. సుం.౧౬౪. (శర. పా.)

ఉ. దిట్టతనంబు మీఱ నుపదేశము సేయుచు నుండు బ్రహ్మమున్. కాశీ. ౧. ౩౬.

క. నెట్టుకొని యాఁడువారల, దిట్టతనం బెఱుఁగ బ్రహ్మదేవునివశమే. విక్ర. ౩. ౪౩.

౨. ధైర్యము.

ఉ. చుట్టఱికంబునన్ మనసు సొచ్చి నను గరఁగించి వేఁడినన్, దిట్టతనంబు వో విడిచి తీవ్రరణంబుకడంక దక్కి నేఁ, బట్టినయా

యుద్ధంబు పెడఁబాసినఁ గాని వధింపఁ బోల
దు. భార. భీష్మ. ౧. ౧౫౯.

ఉ ... ఇంద్రరే, ద్రిమరిదొమ్మికయ్యమున దిట్టత
నంబతి పూరిమేసితో. దశా. ౨. ౪౧౩.

౩. మహిమము, గొప్పతనము.

వ. అట్టిచుటుకెదుపజగజెట్టికి విడిదిప టయిన
పెట్టెంబెట్టుదిటగట్టు కట్టుమట్టుదిటతనం బె
ట్టిదనిన. రా. వి. ౧. ౨౭.

దిట్టపడు. అ. క్రి. (దిట్ట+పడు.) అలముకొను.

ద్వి. జలజారినడుకప్పుచాయఁ గెంగేలఁ, బులుము
కాటుక మొగంబున దిట్టపడఁగ. అ. మ. క.
౧. ౨౫ పా. ౧౫ పం.

దిట్టము=దిటము. విశే. ౧. దృఢము, గట్టిది; స్థిర
ము, శాశ్వతము.

దండకము...సద్భోగినీపట్టముజ్ దిట్ట మౌనట్టు
గా వే ప్రసాదించి తన్మాత రావించి...భో
గినీదండకము.

౨. నిర్ణీతము, నిశ్చితము.

సీ...దేహికి మరణంబు దిట్ట మగును. శివధ.
౫. ౭౩.

వి. ౧. ధైర్యము.

గీ. కొసర నెఱుఁగనికూరిమి కుదురుపా టై,
ఉఱఁగనిదిట్టంబు నిలుక డెఱుఁగనిమనము, సై
పతికిఁ దమి రేఁచె నత్యధికలీల, నంగనామణి
నూతనసంగమంబు. చంద్రా. ౬. ౧౪౭.

౨. నిర్ణయము,నిశ్చయము.

సీ. దిట్ట మం చనఁగఁ గన్పట్టు నిర్ణయముగ...
ఆం. భా. ౧. ౧౦౩.

దిట్టాడు. అ. క్రి. (దిట్ట+ఆడు.) అతిశయించు.

శా. దేవా కయ్యముతోడిచేసుక మదిజ్ దిట్టాడు
మత్త్యుండు నే, త్రోవం జేతులతీఁట వుత్తు
నని కోరుజ్...ఉ. హరి. ౫. ౨౧.

డిడ్డి. వి. (క. డిడ్డి. త. తిట్టి.) పాలకీ మొదలగు
వానిద్వారము; చిన్నద్వారము.

ఉ...పైఁడిపాలకీనప్పువుఁబోఁడి నుంచి మేటిఁ
గా రెకుబంగరువ్రాతపచ్చడం, బొప్పుగ డిడ్డి
వైచికొని యుబ్బు మెయిం గొనిపోయె నింటి
కిజ్. పరమ. ౨. ౩౭.

సీ. తగువాహనముల నంతఃపురకాంతల నిడి డిడ్డు
వైపింపు హెగ్గడులును. కళా. ౭. ౨౯.

చ...అంతటఁ బుట్టుగుగట్టుమీఁదటజ్, దెలివి
దలిర్పఁ దామరలదేవర తోఁచిన తోఁడుఁ
గొమ్మయుజ్, సాలపులతోడుత స్నగరుఁ
జొచ్చిరి లోపలిడిడ్డిత్రోవచేజ్. యయా.
౫. ౧౫౧.

ఏనుఁగునెక్కి-యు డిడ్డిదూఱు=తనగొప్పతనము
నకు తగనిపని చేయు.

ఉ. ఇంతవిచార మేల తరశేఖణ యెంతటివాని
నైన నీ, కాంతునిఁ జేయుదాన రతికాంతుని
పాదము లాన నీవు న్నాయంతటిబోఁటి గల్గఁ
దగవా వగఁ జెందఁగ నీమనోరథం, బింత
యుఁ జెప్ప మేమిటికి నేనుఁగునెక్కి-యు
డిడ్డిదూఱఁగజ్. విక్ర. ౪. ౧౪౯. యక్షా.
౫. ౧౦౫.

గీ. వైభవంబునఁ గొనిపోవ వలయుఁ గాని, తే
ఆవ యేనుంగు నె క్కి-ల డిడ్డిఁ దూఱ. శి.
శతక. ౩. ౨౪౪.

ఉ. ఎన్నిక కెక్కి- నవ్వరమదేభము నెక్కి-
తదీయసాలసం, భన్నమరుత్పురిజ్ వెడలి సం
దడి నేనుఁగు నెక్కి- డిడ్డిద్వాఱ న్నను నవ్వ
రే యని పురందరుఁ డప్పురిపెద్దవాకిటజ్,
జన్నపుఁగూటికై యరుగు సారె బహిస్థితయ
జ్ఞవాటికిజ్. చంద్రా. ౧. ౬.

జః డిడ్డిగంత, డిడ్డివాకిలి.

డిడ్డిగంత. వి. (డిడ్డి+కంత) డిడ్డికన్నము.

గీ. ద్విపదకావ్యంబు ముదికాంత డిడ్డిగంత, యు
య్యానేరనిరండ నా ల్గేకరాశి. వేణు. ౫౫.

డిడ్డివాకిలి. వి. (√డిడ్డి- క. డిడ్డిబాకలు. త. తిట్టి

వాయిల్.) చిన్న ద్వారము.

ద్వి. తిర మగుచున్నట్టి బిడ్డివాకిళ్లు, నుపసత్త్వ లుండును రాక్షసకోటి. రం.రా.యు. 303 పా. 25 పం.

దితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఛేదింపఁబడినది, నఱకఁబడినది.

దితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఖండనము, నఱకుట. ఇ, ఈ. స్త్రీ. దైత్యులతల్లి, కశ్యపునిభార్య.

దితిజుఁడు. సం. వి.అ. పుం. దితికొడుకు, దైత్యుఁడు. ఇట్లే: దితితనయుఁడు, మొ.

దిత్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాక్షసుఁడు. (వాచ, కల్ప.)

దిత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఈయవలయునను కోరిక, దానేచ్ఛ.

దిత్సువు. సం. విణ. (ఉ) ఈయఁగోరువాఁడు, దానేచ్ఛువు.

దిదృక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చూడవలయు నను కోరిక.

దిదృక్షువు. సం. విణ. (ఉ) చూడవలయు నను ఇచ్ఛగలవాఁడు.

దిద్దు. స. క్రి. (క. తిద్దు. త. తిరుత్తు) 1.(విద్యాదులందు) తీర్చు, శిక్షించు.

ఉ. అంతఁ గ్రమంబునం బ్రియునియాజ్ఞను సత్యయు భోజకన్యయుఁన్, సంతస మొప్ప నప్పరమసంయమి నొక్కొకరేఁడు దిద్ది ర, త్యంతమనోజ్ఞగానపటిమాతిశయోన్నతుఁగాఁగ నవ్విభుం, డంతటఁ దాను దిద్దె నొకయబ్దము పూర్ణము గాఁగ నాతనిన్. కళా. 2. 35.

క. ఉద్దవిడిఁ గవియుతక్కులు, గద్దటిసివ్వంగు లిర్లు గడు నేచినమే, లెద్దులు మొదలుగ వేఁటకు, దిద్దినయవి ప్రోఁగుదాల్లు దెఱచీర గముల్. యయా. 1. 38.

2. చక్కఁబఱచు, చక్కఁజేయు.

వ...తుఱుము దిద్దుచుఁ దద్ద్వారణాభినయవత్ప్రాచీనకరాబ్జ లై...ఆము. 4. 35.

శా. ఆలీలన్ రతికేళిఁ దేలి తుదయం దాయిద్దఱున్ గేలిభి,న్నాలంకారములొక్కరొక్కరికి నిం పొనట్లుగా దిద్దుచున్. కళా. 3. 120.

3. అలుకు.

క. నును పగుమ్రుగ్గమదపంకం,బునఁ దీనియ దిద్ది కప్రపుంబొడిమ్రుగ్గుల్, నినిచి లవలీదళములపై, మనసిజరతిసతుల వ్రాసి మఱి యద్దరులన్. రసిక. 4. 24.

4. విభూతి తిలకము, మొ. పెట్టుకొను;ధరించు.

సీ. తిగరేక తేర్పడదిద్దిననొసలిను న్వెలిబూదిబొట్టురంగులు సెలంగ. నీలా.1. 60.

గీ. మణికిరీటంబు జాఱించి మగుడ దిద్దుఁ, దళుకుఁగొనగోర మీసలను లి యొడల్చు, నాచకోరాక్షి తనుఁ జూచు టరసి యరసి.కళా. 5. 113.

5. నియమించు, నియోగించు.

గీ. అనఘ జాత్యభిమానదేహాభిమాన,లేశములు దాసురాలికి లేవు మధు,కరము నలవాటె మీవంటిఘనులు దిద్దు,పనులు సేయుటకంటె శుభంబు గలదె. వై జ. 2. 110.

6. త్రవ్వు.

మ. తనళ్ళంగారవనంబులోన గిరిపొంతం జక్కగా దిద్ది తీ,ర్చినపూఁదేనియ యేటికాలువ దరిన్...పారి. 1. 21.

7. (ఉపాయము) పన్ను.

క. తదుపాయము దిద్దుటకున్, మది నెన్నఁ బ్రభావఘనులు మఱి లేరు మహా,భ్యుదయానుభావగుణసం,పదఁ బొదలినమీర తక్కఁ బావనచరితా. కళా. 3. 56.

8. చేయు.

ద్వి.అట్టివా శినమండ్రు నఖిలకార్యములఁ, బట్టున దిద్దఁ దీర్పను జాలి కొలువ. రం.రా.బాల. ౧౦ పా. ౩ పం.

౯. సవరించు.

ఉ...ఆనృపతిపాలికిఁ బోయెద వేమొ పొమ్ము నీ, యిచ్చకు వచ్చినట్లు రమియింపు మొకానొకమాట పుట్టినన్, వెచ్చెలి లేదు బంతి యను నేర్పన దిద్దుకొనంగఁ జాలినన్. శుక. ౨. ౯౭.

౧౦. వ్రాసి యిచ్చినయక్షరములపై మరలవ్రాయు.

సీ. గద్దించి వడిఁ దిట్టి దిద్దు మంచును వ్రేలు వెట్టింప నచటు నేఁ బెట్టకుందు. హంస. ౩. ౧౮౨.

౧౧. మార్చు.

క...త ప్పొప్పు మదిన్, భావించి దిద్దకుండను, దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుకవులన్. రాఘవ. పీఠి. ౫. (శ.ర.పా)

౧౨. (అప్పు) తీర్చు.

ఉ. ఏయెడ కేల పోవు నతఁ డెవ్వరికైనను జిక్కువాఁడె తా, నాయన మీకు నీవఱకు నచ్చినయ ప్పిట దిద్ది తా సుఖో,పాయత నున్నవాఁడు శ్రుతిపాఠము సేయుచుఁ దోఁట లోన నే,మాయయు గా రటంచు నలమాయల మారి చనెం దటాలునన్. వైజ. ౮. ౧౫.

జః దిద్దుకొను, దిద్దుగడ, దిద్దుడు, దిద్దుపాటు, దిద్దుబడి, దిద్దువడు.

దిద్దుకొను. స. క్రి. (√దిద్దు.) చక్కఁబఱచుకొను.

క. విను వల్లభ క న్నుండేం, గనుఁబొపం దివియ నేర్పు గలమునిమ్రుచ్చి,వనిత తగ దిచట నుండన్, వెనుకను దిద్దుకొన వచ్చునే యొకపైనన్. కళా. ౩. ౧౫౫.

దిద్దుగడ=దిద్దుడు. వి. (√దిద్దు) దిద్దుపాటు, అనుశాసనము.

మ. మిముబోం ట్లాఁడుది పల్కుదిద్దుగడకున్ మే లందురే... అచ్చ. భా. ౧. ౮౧.

దిద్దుడు=దిద్దుగడ. (√దిద్దు-శ.ర.)

దిద్దుపాటు. వి. (√దిద్దు) ౧. సవరించుట. ౨. శిక్షించుట. (శ. ర.)

దిద్దుబడి=దిద్దుపాటు. (దిద్దు + బడి-శ.ర)

దిద్దువడు. అ. క్రి.(దిద్దు + పడు)శిక్షణముపొందు.

గీ. నాట్యసంగీతకళల నెన్నంగ నన్ను, రంభ పోలుట యెంతదూరంబు దలఁప, దేవకుల నాథ నాయొద్ద దిద్దువడిన, పొలఁతి యెన్నఁటికిని నన్నుఁ బోలఁ గలదె. వాల్మీ. ౩. ౩౭.

దిధక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దహింపవలె ననుఇచ్ఛ.

క ... లంకాపురీదిధక్షాదీక్షా,రూఢ ప్రతాపుఁ గంటే, సాక్షాల్లయసమయపవనసఖు సామీరిన్. రామా. ౭. ౧౯౭.

దిధక్షువు. సం.విణ.(ఉ)కాల్ప నిచ్ఛ గలవాఁడు, దహింపఁ దలఁపు గలవాఁడు.

దిధిషువు. సం. వి. ఉ, ఊ. పుం. మాఱుమనువు దానిమగఁడు, పునర్భూపతి. ఊ. స్త్రీ. ౧. మాఱుమనువు చేసికొనినస్త్రీ. ౨. చెల్లెలికి పెండ్లియై తనకు పెండ్లి కానిస్త్రీ.

దిధిషూపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. మృతుఁడయినభ్రాతయొక్క భార్యను అనురాగముచే పొందినవాఁడు. (మను. ౩. ౧౭౩.) ౨. దిధిషువుయొక్క మగఁడు, మాఱుమనువుదానిమగఁడు.

దిధీర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరింపవలె నను నిచ్ఛ. ౨. పోషింపఁవలె నను నిచ్ఛ.

దిధీర్షువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. ధరింప నిచ్ఛగించువాఁడు. ౨. పోషింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

దినకరతనయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. తపతీనది. ౨. యమునానది.

దినకరతనయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సుగ్రీవుఁడు. ౨. కర్ణుఁడు. ౩. శని. ౪. యముఁడు.

దినకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు†.

దినకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తిథి తగ్గుట. ౨. సాయంకాలము, మాపు.

దినగో(కో)రు. మి. వి. (దినము + కోరు²) ౧. దినభాగము, దినమున కొక్కనివంతు.

సీ. తిపుటఁ జుక్కల తేని దినగోరు మెసఁగి పండ్లుదుల్చిరి కల్పపాదపంబు. నైష. ౭. ౮౧.

౨. దినరోజు, దినభృతి, రోజుకూలి.

గీ... దినకోరనంగ, వెలయు దినరోజు... ఆం. భా. ౩. ౩౨.

దినచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినకృత్యము, ప్రతిదినము చేయవలసినపని.

దినచల్వాలు. మి. వి. బ. (దినము + చల్వాలు) దినమునకు ఒక్కొక్కటిచొప్పున ఉపయోగించుచలువచేసినవస్త్రములు.

క. నిద్దంపుమేలిసొమ్ములు, దిద్దినకస్తూరిబొట్టు దినచల్వాలు నై, ప్రొద్దొకసింగారముతో, ముద్దియ చనుదేర మిగుల మోహాతురుఁ డై. విజ. వి. ౨. ౧౪౪.

దినజ్యోతి. సం. వి. స్. న. ఎండ, ఆతపము.

దినదుఃఖితము. సం. వి. అ. పుం-పొగలు దుఃఖముకలది-చక్రవాకము, జక్కవ.

దినపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -పగటిఱేఁడు-సూర్యుఁడు. ౨. వారాధిపతి, సూర్యచంద్రాంగారకబుధగురుశుక్రశనులలో ఒకఁడు. ౩. జిల్లేడు†.

దినపాతము. సం=దినక్షయము.

దినపిండము. సం. వి. అ. న. (జ్యోతి) అహర్గణము, దినములసముదాయము.

దినపుఁడు. సం=దినాధీశుఁడు.

దినప్రణి. సం. వి. ఈ. పుం. ౧-దినమును చేయువాఁడు-సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు†.

దినబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం = దినపతి.

దినబత్తెము. మి. వి. (దినము + బత్తెము.) ప్రతిదినము ఇచ్చెడుబత్తెము.

ఉ. నావుడు భూమిపాలుఁడు మనంబునఁ గోపము సంభవింపఁగా, నావటుధూర్తుఁ జూచి వసుధామర యీగతి నిష్ఠురోక్తు లేలా వచియింప నీకు మొదలన్ దినబత్తెము నే నొడంబడన్, నీవు గురుప్రయోజనము నెమ్మినొనర్పఁగ వచ్చి తిమ్మెయిన్. హరిశ్చ. ౪. ౧౯౨.

దినమణి. సం=దివామణి.

దినమయూఖము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు†.

దినమయూఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినము. సం. వి. అ. పుం. న - ౧. చీకటిని ఖండించునది - దివసము, పగలు. (దీనిభాగములు పదునేను. ౧. రౌద్రము. ౨. శ్వేతము. ౩. మైత్రము. ౪. కారభటము. ౫. సావిత్రము. ౬. విజయము. ౭. గాంధర్వము. ౮. కుతపము. ౯. రౌహిణేయము. ౧౦. విరించము. ౧౧. సోమము. ౧౨. నిర్వృతి. ౧౩. మాహేంద్రము. ౧౪. వరుణము. ౧౫. భటము.)

౨. అఱువదిగడియలకాలము, అహోరాత్రము, రేయితోఁ గూడినపగలు. ౩. (చాంద్రమానమున) తిథి. ౪. ఒకచాంద్రమాసపుఁబరిమితి గలపితృదేవతలదినము, మనుష్యమానమున ౩౦ దినము

ఉ. ౫. సౌరసంవత్సరరూప మగుదేవతల దినము, మనుష్యమానమున ౩౬౦ దినములు. ఋ. 8,64,0000,000 మనుష్యసంవత్సరకాలపరిమితి గలకల్పము, బ్రహ్మదినము. ౩. ప్రతిదినము, దినదినము.

శా...హారాళింబుగా నద్రికన్యాజానిం భజియించు నిత్యనియతిం దత్కాలపూజాక్రియా, భ్రాజిష్ణుత్వమునన్ జపించు దినముం బంచాక్షరీమంత్రమున్. వి.ప్ర. ౧. ౨౦.

దినముఖము. సం. వి. అ. న. అహర్ముఖము, ప్రభాతము, వేకువ.

దినమూర్ధము. సం. వి. న. పుం. ఉదయపర్వతము, పొడుపుఁగొండ.

దినయౌవనము. సం. వి. అ. న.మధ్యాహ్నము.

దినరత్నము. సం. వి. అ. న. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు?.

దినరోజు. మి.వి.(దినము + రోజు) ఏరోజు చేసిన పనికి ఆరోజున ఇచ్చుకూలి, రోజుకూలి.

సీ. పగటిగాసంబు దప్పక యుండ దినరోజు మాదిరి నొంటరిజోదుమూఁక.రా.వి.౫.౧౩.

వ. ఇట్టితెఱంగున బిట్టు వడి గుట్టు చెడి గట్టువడిం జేరుటకై యగడితం బడి మునింగి దరిం జేరి పారి రోఁజుదినరోజురాహుత్తులును... రా. వి. ౫. ౩౨.

దినవహి. వి. జమాఖర్చు.

చ...శో, భవతరచంద్రదీధితులపంక్తి జమాఖరుచుల్ గణించి యిం, తనుకొని కాల మక్ గణకుఁ డప్పుడు తీర్చి లిఖించినట్టియా,దినవహిలెక్కవ్రా లనఁగఁ దెల్విగఁ జుక్కలు పర్వె నత్తఱిన్. హంస. ౧. ౧౪౨.

దినవెచ్చము. మి. వి. (దినము + వెచ్చము) దినదినమును జరిగెడివ్యయము.

సీ. కైలాసగిరిఁ బండె మైలారుపిభుఁ డేఁగి దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు. వీథి. ౪౯.

సీ.దినవెచ్చమునకు నై తనమేనఁ గలసొమ్ము కొదుకక బచ్చింటఁ గుదువవైచు.పాండు.౩.౧౪.

దినసరి. వి. సస్యవిశేషము?.

ద్వి. దినసరి సరి యయ్యెఁ దీఱి సంబావు. విష్ణు. పూ. ౩౪. (చి.ని. శ.ర.)

బ. ధాన్యవిశేషము. (శ.ర)

దినసరులు. వి. బ. (సం. దినచర్యా) దినచర్య, ప్రతిదిన కార్యక్రమము.

చ. వినఁడు ప్రమోదలీలఁ బృథివీవరు లంపిన రాజకార్యపుం, దినసరులన్ జను ల్మనవి దెల్పుకోన న్నుమాటఁ బల్కఁడు...ఇందు. ౨. ౨౦౯.

౨. ప్రతిదినకార్యక్రమము వ్రాయుపుస్తకము; ఉత్తరము.

పాట. ఒఱపు మీఱ దినసరు లొడి సుంచి గంటంపు, టొఱ చల్వదుప్పటిపొరలోనఁ జెక్కి, గరిమతో వచ్చిరి కైకానుకలు గొంచు,సరసు లైనరాయసమ్ములవారు. రఘునా. ౧౧౫.

సీ. ఒకచక్కి రాయసాల్ ప్రకటవాగ్వైఖరిఁ జదురులై దినసరుల్ చదువుచుండ. భోజసుతా. ౧. ౧౦౪.

క.ఘనతరభేదోపాయం,బునకుం దగినట్టియుక్తిఁ బుట్టించి రయం, బొనరఁగ రాయలపేరిటి, దినసరు లాక్షత్రియులకుఁ దేటపడంగన్. కృష్ణ. ౩. ౧౦౪.

దినాంతకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దినాంతము, సాయాహ్నము, మాపు.౨.చీకటి,అంధకారము.

దినాంతము. సం=దినాత్యయము.

దినాగమము. సం. వి. అ. పుం. ప్రాతఃకాలము

దినాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. సాయంకాలము, మాపు.

దినాది. సం. వి. ఇ. పుం. ప్రాతఃకాలము.

దినాధీశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినారంభము. సం. వి. అ. పుం=దినాది.

దినారి. వి. (సం. దీనారః) పైఁడి, బంగారము.

ఉ. పొందుగ దుష్టబుద్ధియు సుబుద్ధియు నాఁగ వణిక్కుమారు లానందముతోఁ జరింప నొకనాఁ డొకచోట సుబుద్ధి గాంచెఁ బెం, పొంద దినారిటంకముల నుంచినకాంచనకుంభ మట్టియా,కుఁదన మొక్కచోట నిడి కూర్చినకోమటిఁ జేరి చెప్పినన్. నా. పంచ. ౧. ౫౦. (శ. ర. పా.)

దినావసానము. సం=దినాత్యయము.

దినిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినభృతి, దినబత్తెము.

దినుసు(స్సు). విణ. (త. తిణిచు. క. దినుసు) సమము, తుల్యము.

సీ. తాఁచేలు కడుపులోఁ దలఁ గ్రుక్కుకొని యోఁటో తెలవమీఁగాళ్లతో దినుసు గాక. అచ్చ. రా. అర. ౨౨.

చ. ఎవ యగు పెట్లు కెంజిగి వహించినయంత సె కెంపు విద్రుమం,బును గఠినంబు లౌట మృదువుల్ గద దాసనముల్,గిసాలముల్, దినుసన దీటుగా వవియుఁ దియ్యఁదనంబును స్రారభంబునన్, గన్గమి లతాంగి పోవికి జగత్త్రయి దీ టగువస్తు వెద్దియో. ఇందు.౨.౧౫౭.

వి. (క.హిం. దినుసు=వస్తువు) ౧. వస్తువు.

చ. పయిఁబయిఁ బండుకొల్చు విరిపైఁడియు గట్టి దినుస్సు ... అన్నవితీర్ణికి వెచ్చపోవఁగా. కళా. ౬. ౯౫.

౨. విధము, ప్రకారము, రీతి.

సీ. పెనుగట్టులను బెట్టుకొనునట్టు కనుపట్టుచను కట్టు పుటములదినుసు చూప. పార్వ. ౫. ౧౪౫.

౩. రకము, జాతి.

ద్వి... పెంచు హేమంబును నొక్కదినుసు గాఁగనుఁగొను దీనుండు గాఁడు. ప్రభు. ౨.(౫.౨)

గీ. జిలితోఁగలరాజనమ్ములు నలవరులును, దెల్లనల్లచెన్నంగులు దీవసరులు,నాది యగుపేర్లు గలుగువ ద్లతనియింట, నుండు శతకోటిపుట్లు లొక్కొక్కదినుసు. హంస. ౪. ౧౭౭.

బ. దినుసులు=అపరాలు.

సీ. కాయధాన్యంబులకణఁజము ల్బియ్యంపుగరిసెలు దినుసులు గలకొట్టార్లు. హంస. ౨. ౨౨౯.

జః దినుసుమీఱు, దినుసువచ్చు.

దినుసుమీఱు. అ. క్రి. (√దినుసు) సాటిలేనిదగు, నిరుపమాన మగు.

సీ. తెలుఁగంటిదొర లెల్ల దినుసుమీఱినలెంక లరువిల్లాల్పు ముద్దులమఱంది. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

దినుసువచ్చు. అ. క్రి. (√దినుసు.)సాటివచ్చు.

సీ. కంటి కింపగు రేఖ గల్గియుండుటఁ జేసి మినుకుఁగాటుక కొంత దినుసువచ్చు. గీ. వికచకమలాక్షి నునుసోఁగ బెండ్రుకలకు. విజ. ౨. ౧. ౩౫.

దినేశము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దినేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినేశ్వరాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యమున, ౨. తపతి.

దినేశ్వరాత్మజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శని. ౨. కర్ణుఁడు. ౩. సుగ్రీవుఁడు. ౪. యముఁడు.

దినేశ్వరుఁడు. సం=దినేశుఁడు.

దిన్నె. వి.పృథివిశేషము.

సీ. సంపాతి తాడియు శరభుఁడు దిన్నెయు
నలుఁడు మత్తియు...అచ్చ. రా. యు.
౩౩౨. ('దిన్న' శ.ర. పా.)

దిప్పకాయ. విశే. కొంటెవాఁడు.
ద్వి. తలపోయ నీతుమొదలుకూడ గొట్లు, మల
యమారుతము ద్రిమ్మరి దిప్పకాయ. ద్వి.పర
మ. ౩. ౨౮౪ పా. ౧౩ పం.

దిబ్బ. వి. (సం. ద్వీపః. త. తిప్పై) ౧. ద్వీపము.
గీ. బల్లిదపుఁబేటియిల్లాంద్రయల్లిబిల్లి, మేర ద
ప్పక నిలిచిననీరువెల్లి,నిట్ట నేరేడుదిబ్బకుఁ
జుట్టువాఱు, తీరు చెన్నారుమున్నీరు తెలి
వ గాంచి. కవిరా. ౪. ౬౩. (నేరేడుదిబ్బ=
జంబూద్వీపము.)
౨. ఉన్నతభూమి.
మ...పక్షీంద్రుండు చంచద్గతిం, జనియెక్ దా
నురగాభిధాన మగునా శైలంబుపెన్దిబ్బకున్.
భార. అను. ౧. ౨౨౯. (చి. ని, ప్రాఁతప్ర
తులపా.)
ఉదా: శ్మశానపుదిబ్బ, గోరీలదిబ్బ.
౩. మట్టి మొదలగువానికుప్ప.
ఉదా: పెంటదిబ్బ.
౪. హస్తినఖము, దుర్గద్వారమున వాటముగా
నేర్పఱిచినమట్టిదిబ్బ.
గీ. తిన్నె దిబ్బ యనంగ హస్తినఖ మొప్పు.
ఆం. భా. ౨. ౨౧.
౫. పర్వతము, కొండ.
సీ. గుబ్బలా యపరంజిలిబ్బులా రుచి మించు
దిబ్బలా యనిపాంథధీరు లెన్న. హంస. ౩.
౨౦.
జః దిబ్బచూపు.

దిబ్బచూ(సూ)పు. అ. క్రి. (దిబ్బ+చూపు)
దిబ్బగా ఏర్పడు.
వ...అసలడుగువడియె నెఱి నిసుక దిబ్బచూపె
నిద్రచవి యయ్యె...కాశీ. ౩. ౨౩.

దిబ్బడ. వి. శైత్యాదికముచేత ముక్కు చెవులందు
కలిగెడిబాధావిశేషము. (చూ. దిబ్బడవేయు)

దిబ్బడము=దబ్బడము. వి. మూఁకుడు (శ. ర.)

దిబ్బడవేయు. అ. క్రి. (√దిబ్బడ) శైత్యాదికము
చేత ముక్కుచెవులఁదు ఒకవిధ మగుబాధ
కలుగు.
(వ్యవ) నాకు చెవులు దిబ్బడవేసినవి.
పడిసెముపట్టి ముక్కులు దిబ్బడవేసినవి.

దిబ్బె(బ్బియ)ము వి. (సం. దీపః.) దీపము.
(చూ. దిబ్బెమెత్తు.)
జః దిబ్బెమెత్తు.

దిబ్బెమెత్తు. అ. క్రి. (దిబ్బెము+ఎత్తు.) దీప
మెత్తి ప్రమాణముచేయు.
సీ. దిబ్బెమెత్తఁగ వచ్చు నబ్బురం బగుకల్మిమేర
మీఱినరీతి మెలఁగఁ డనుచు. పాండు. ౧.
౬౩. ('దిబ్బమెత్తు' చి. ని. పా.)

దిమికిట. వి. తుడుము మున్నగువాద్యములధ్వని క
నుకరణము.
సీ. తతుపెటదిమికిటధ్వను లోలిఁ బుట్టింపఁజాలు
గుమ్మెట చంక వ్రేలుచుండ. క్రీడా. ౨౨౬.

దిమిదిమి. వి. మద్దెలమ్రోఁత కనుకరణము.
ద్వి. దిమిదిమి యనుచు మద్దెల మ్రోయఁబాటు,
లమర నారీమణు లాడుచందమునఁ, ఘుమ
ఘుమ మనుచు మేఘుండు గర్జింప.రం. రా.
కిష్కిం.౨౧౯ పా. ౧౭ పం. (శ.ర. పా.)

దిముకు. వి. మృదంగరవము, మద్దెలమ్రోఁత.
సీ...దిముకు నా మృదంగరవము వెలయు...
ఆం. భా. ౧. ౧౨౧.

దిమ్మ[1]. వి. ౧. దిబ్బ; రాశి, ప్రోవు.
గీ.కమ్మవిల్కానిచేతిపూఁగొమ్మ ముద్దు, గుమ్మ రత
నంపుఁబసిఁడికీల్బొమ్మ వలపు,గ్రమ్మ ని మ్మగు

కపురంపుదిమ్మసుసు. రసిక. ౫. ౩౮.

గీ. తమికోలఁదుల నోలాడి కమ్మపూవుఁ, గొమ్మలు గదల్చి కపురంపుదిమ్మ లెక్కి. అచ్చ. రా. బాల. ౧౨౧.

సీ...తెచ్చినాఁడ ధనంబు దిమ్మలుగను. కాశీ. ౩. ౨౮౪.

౨. స్తంభము మంచపుఁగోడు మున్నగువాని క్రింద నుంచుకొయ్య తాయి మున్నగువాని ఖండము.

(వ్యవ) గుంజక్రింద మంచిదిమ్మ వేయుము. మంచపుఁగోళ్ళక్రింద దిమ్మలు పెట్టినారు.

౩. బంగారు మున్నగువానిని పై నుంచి సాఁగఁ గొట్టుట కుపయోగించుఇనుపముక్క.

(వ్యవ) కమసాలి దిమ్మపై ఒడ్డాణపురేకు సాఁగఁ గొట్టుచున్నాఁడు.

౪. మన్ను ఇటుక మున్నగువానితో కట్టు స్తంభము.

(వ్యవ) అపాక దిమ్మలమీఁద కట్టినారు.

జ. దిమ్మపడు.

దిమ్మ². వి. వికారము.

ద్వి. జనకనందనతోడ సకలరాజ్యంబు, నెనయ రామున కిమ్ము నీదిమ్మ తెలిసి. రంరా. యు. ౫౧౪ పా. ౧౧పం. (చి. ని. పా. రాఘవున కు నిమ్ము వేవేగ. ముద్రిపా.)

ఆ. విశ్వేశ్వమహిమ లనుభవించుచు నుండియు, మండఁజూరరవహ్ని మాన్ప రాని,దప్పితోడఁ గూడి నొప్పింపఁ గన్నులు,మేను దిమ్మఁ దిరిగి మిడికిపడుచు. వరాహ. ౧౨. ౬౪.

ఆ. ఇట్లు వైచి దాన నిలమీఁద దనుజుండు, దిమ్మఁ దిరిగి పడుటఁ దేటి చూచి,యనుభవింపు చేసినంతయును నని పొగ్గె,మునకు మరలి విభునిఁ గని భజించె. రామా. ౭. ౨౬౬.

దిమ్మడుచు. అ.క్రి. (దిమ్ము¹ + అడుచు)-చెవులు-దిమ్మువట్టు, దిబ్బడవేయు.

వ...గుంటలు వడినకన్నులు దిమ్మడుచుకర్ణంబులు గలిగి...దశా. ౨. ౫౩.

వ...దిమ్మడుచు చెవులును సొమ్మసిల్లిన తనువులు నుం గలిగి యప్పు డప్పాపాత్ములు...సానందో. ౨. ౨౫ పా.

దిమ్మపడు. అ. క్రి. (√దిమ్మ¹) మొద్దువాఱు.

ద్వి.నదులు వేగము మాని నలి నట్టె నిలిచె,గదల వీవక సదాగతి దిమ్మపడియె, నిను తేరితురగంబు లేఁగక నిలిచె, ఘనుఁ డైనహరివాంశికత్వంబుఁ జూచి. సిం. భాగ. ౨. ౭౯.

దిమ్మిస. వి. ౧. (నేల) చదును. (శ. ర.)

౨. నేల చదును చేసెడిసాధనవిశేషము.

(వ్యవ) ఆదిమ్మిసతో నేల చదునుచేయుము.

దిమ్ము¹. వి. ౧. సమూహము, గుంపు.

వ.కోలలు గుప్పలుగూర నాఁటిన నిలువున గతాసులై యములదిమ్ములుంబోలె వ్రాలుదానవులును...భా. రా. అర. ౧. ౨౦౫.

గీ.తుమ్మెదలదిమ్ముఁ గొద తలది మ్మొనర్చు. ఇందు. ౩. ౧౨.

సీ. ఎలతుమ్మెదలదిమ్ము తలఁ గ్రమ్మకయెమున్నచిగురు చేపట్లకు డిగకమున్న. వసు. ౪. ౨౫.

౨. (త.తిమ్మై.క.దిమ్ము.) జడత్వము,మాంద్యము.

ద్వి. కన్నుల మిఱుమిట్లు గదిసి దిమ్మెసఁగి,నిలిచి నభూపాలుని వ్వేఱపాటు, దెలియుటను... మంత్రి యిట్లనియె,జగదీశ నీ వొకజడునిచందమున. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౨౫౬. పం.

మ. అనినం గాలిశూలముల్ చెవులలో నటించిన లైన న్యూనినవెందిమ్మున సొమ్మసిల్లి మగుడ న్వే తేటి...సారంగ. ౨. ౯౯.

శా...అక్కుపులగా కల్ మల్లి వీక్షింపుచున్, దిమ్మం జేకొని పిల్చినం బలుకక ంతే ఖిన్నుడై సారెకుం, దిమ్మం గావు మటంచు నిల్చిన...సీతావి. ౩. ౧౦౫.

౩. మదము.

గీ. పాడి దప్పిరి నృపతులు బలిసెఁ గొండె, మడఁగెఁ దాలిమి మాత్సర్య మతిశయిల్లెఁ, జెల్లె దయ పాతకంబులు వెల్లివాఱెఁ, గ్ర మ్మె దుర్వ్యసనంబులు దిమ్ము రేఁగె. వరాహ. ౭. ౩౧.

౪. తల, మొ. వానియందలిబాధావిశేషము.

క... ఓ చెలి జుమ్మని విరహులకుం, దల దిమ్ము ఘటించుఁ దుమ్మెదలది మ్మిచటన్. విజ. వి. ౨. ౧౯౪.

గీ. తుమ్మెదలదిమ్మురొద తల దిమ్మొనర్ప. ఇందు. ౩. ౧౨.

జః దిమడుచు, దిమ్మువట్టు, దిమ్మువడు.

దిమ్ము². వి. ౧. గొప్పధ్వని కనుకరణము.

చ. అరుదుగ వాద్యవిద్య బిరుదందినవాయిద కాఱు లత్తఱిన్, గరములు రెండు నొక్క సరిగా మురజంబులు మట్టి దిమ్మనన్, మొరయఁగఁ జేసి... వినిపించి రక్కతి జంపె ధ్రువాద్యటముఖ్యతాళముల్. వైజ. ౧. ౧౨౩.

౨. పెద్దవస్తువు భూమి, మొ. వానిమీఁదఁ బడినపుడు కలిగెడుధ్వని కనుకరణము.

ఉ. ఆమఘవాత్మజను నొకయమున దిమ్మనఁ గూలనేసి... రామా. ౫. ౩౨౬.

వ. ఆనగరంబుదెసనుండి దిమ్ము రేఁగిన యట్లు తూఁగొమ్ములును... ద్వా. ౧౧. ౨౩.

దిమ్మువ(ప)ట్టు. అ. క్రి. ౧. బాధగొను.

క. ముక్కున నోరున నెత్తురు, గ్రక్కుచుఁ దల దిమ్మువట్టఁ గడు దీనతతో. విష్ణు. ౪. ౧౮౨.

౨. మత్తు గలుగు.

(వ్యవ) వీనికి తల దిమ్ముపట్టినది. (శ. ర.)
సొమ్ముపోయి దిమ్ము వట్టినది.
(వానికి సొమ్ము పోయినది, దిమ్ము పట్టినది.)

దిమ్మువడు. అ. క్రి. డిందుపడు.

గీ... దిమ్మువడియె ననంగ డిందు, పడియె నెనుటు దోఁచు... ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

దిమ్మె. వి. ౧. తామరదుద్దు. (శ.ర.)

౨. రాళ్లు మొ. వాని చిన్నమిట్ట, దిప్ప.

గీ... వలపు, గ్రమ్మని మ్మగుకపురంపుదిమ్మెసుమ్ము. నీలా. ౨. ౩౨.

౩. మద్దెలయంచు.

ద్వి. సంధించి బంధించి సప్తతాళములు, బంధురగతులు తప్పకయుండ శ్రుతులు,... పరిపాటిగా దిమ్మెపై రాతఁ బొడిచి, కరవేగమున వాద్యకౌశల్య మెసఁగ. ప్రభులిం. ౨. ౨౬ పా. ౧౪౦.

౪. కొయ్యబిరడా. (శ. ర.)

దిమ్మెస. వి. కాసెవానికొలముట్టు, జాతిపనివాని పనిముట్టు. (శ.ర.)

దిరదిర=దిర్రిర. వి. ౧. తిరుగుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

గీ. ధరణి దిరదిరఁ దిరుగుచందమునఁ దోఁచె. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫.

దిరిసెనము=దిరిసెము. వి. (సం. శిరీషః. ప్రా. సిరిసో.) శిరీషము.

సీ. దిరిసెనపూవంటితిన్ననిమై కేల నలమిన వాడుగా ననుచుఁ గొంకి. చంద్ర. ౫. ౧౫.

గీ... సన్న, విరిగి సోమిందగున్నంగి దిరిసెనంబు, మొదలుగాఁ గల్గు బహువిధభూరుహములు. హంస. ౪. ౧౧.

దిరిసెము=దిరిసెనము. శిరీషము.

గీ. దిరిసెంపుఁబువ్వులఁ దెగడుదోర్వల్లికి, యుగమునఁ గౌఁగిటి కొనరఁ జేర్చ. భా. రా. యు. ౧౬౬౯.

చ. దిరిసెపుఁబువ్వకంటెను మతింపఁగ మెత్తనై చాలఁ జిత్తముల్. పి. శకుం. ౨. ౩౮.

సీ... దిరిసెము గిరిసెము దిరిసెన మనఁ, జనునా శిరీషాఖ్య... ఆం. భా. ౨. ౪౯.

దిర్ది ర=దిరదిర. :వి. తిరుగుటయందలిధ్వనికనుకర ణము.

క. తిరిగొండఁ దరుకఁ దరుకక్, దిరుగుడువడు నుదధిలోనఁ దీవ్రముగా ది,ద్దిరఁ దిరుగుచుఁ దరఁగలవడిఁ, దరతరమ సుపర్వసురభి దరి కిం జేరెక్. హర. ౬. ౮౫.

ద్వి... కారాకునుడిగాలి గడువడిఁ, ద్రిప్పతీరు న వాని దిద్దిర మింటఁ ద్రిప్పి. రం.రా.సుం. ౨౬౨పొ. ౧౫ పం.

దిలీపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకసూర్యవంశపు రాజు.(అంశుమంతునికొడుకు.భగీరథునితండ్రి, షోడశమహారాజులలో నొకఁడు)

దిలీరము. సం.వి.అ.న.శిలీంధ్రము,పుట్టగొడుగు.

దిల్ల(ము)=డిల్ల.వి.అధైర్యము, పిఱికితనము.(గ్రా) విశే. నిస్సత్త్వము, బలహీనము-(చూ.దిల్లపడు. జః దిల్లపడు.

దిల్లపడు. (√దిల్ల) అ. క్రి. శోకాదులచే దేహము బలహీనమగు.

క. ఉల్లము జల్లన దేహము, దిల్లపడఁగ ధృతి దలంక దెప్పర మొందక్. భా. రా. అర. ౨. ౨౫౬.

దివంగమము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) ౧. స్వర్గగామి, ౨. ఆకాశగామి, ఆకాశమునకుఁ బోవునది, స్వర్గమునకుఁ బోవునది.

దివటి(టీ)=దివ్వటి.

సీ.దీవటీ దివ్వటి దివటీ పంజనఁగను గరదీపికాఖ్యలై పరఁగుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౬౫.

దివము. సం.వి. అ. న-ఇందు ప్రకాశింతురు-౧. స్వర్గము.

చ. దివమునుండి దేవతలు దివ్యములైనని టాంశజన్మముల్,భువిఁ గలిగించి...ఉ.హరి. ౧౦. ౩౧౪.

౨. ఆకాశము. ౩. పగటు. ౪. వనము.

దివసకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దివసకరుఁడు. సం. వి.అ.పుం.సూర్యుఁడు.

దివసము. సం. వి. అ. పుం. న. -ఇందు ప్రకాశించును-౧. పగలు. ౨. అహోరాత్రకాలము. (దీనికి శాసనములయందు మువర్ణలోపము గానఁబడియెడి.)

దివసపడి=నిత్యపడి, ప్రతిదినము నీయవలసినపరిమాణవిశేషము.

వ...బోలవసమునం బెట్టిన ఎడ్లు 50 దివసపడి వోయంగలత్రిభువనాంకుశమున...దా. శా. ౧౦౧౨.

వ...ఇనుపఎడ్లు 50 దివసపడి వోయంగ్గల...దా. శా.౧౦౧౩.

దివసముఖము. సం=దినముఖము.

దివసముద్ర. సం=దినిక. (విల్యమ్స.)

దివసవిగమము. సం.వి.అ.పుం.సాయంకాలము. మేఘ. ౨. ౧౬.

దివస్పతి. సం.వి.ఇ.పుం.స్వర్గాధిపతి,ఇంద్రుఁడు.

దివస్పృథివులు.సం.వి.ఈ.స్త్రీ.ద్వి. ౧.ఆకాశమును భూమియును.౨. స్వర్గమును భూమియును.

దివా. సం.అవ్య. పగలు. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు)

దివాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పగటియందు గ్రుడ్డియైనది-౧. తైలపాయిక,గబ్బిలము. ౨. ఆఁడు గ్రుడ్లగూబ.

దివాంధకి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. చుచుందరి,చుంచు.

దివాంధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పగటగ్రుడ్డియైనది. వి.అ. పుం.ఉలూకము,గ్రుడ్లగూబ.

దివాంధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=దివాంధకి.

దివాకరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. జిల్లేడు. ౩. ప్రొద్దుతిరుగుడుపువ్వు.

దివాకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివాకీర్తి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. చండాలుఁడు, మాలవాఁడు. ౨. నాపితుఁడు, మంగలి. ౩. ఉలూకము, గుడ్లగూబ.

దివాచరము. సం. వి. అ. పుం. కోయిల.

దివాచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం-పగటనే గ్రామమునఁ దిరుగఁ దగినవాఁడు-చండాలుఁడు, మాలవాఁడు.

దివాటనము. సం. వి. అ. పుం-పగటఁ దిమ్మరునది-కాకి.

దివాణము. వి. (సం. దేవాయతనమ్. ప్రా. దేవాణ. క. మ. దివాణ. హిం. దీవాన్.)

౧. రాజభవనము.

క. కుంభోద్భవుపాళెమున ని,కుంభుదివాణమున భృంగి కులపతి గాఁగా. హర. ౫. ౯.

ద్వి. అడపకత్తెయుఁ దెల్లనాకు లందియ్య,వడిగఁ జిత్రాంగిదివాణంబుఁ జొచ్చి. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౪ పు. ౭ పం.

చ. చదువులపుట్టినిండ్లు శమసంపదయిక్కలు పుణ్యలక్ష్మికిన్, మొదలిదివాణముల్...భూసురోత్తములభూరిపవిత్రశరీరవల్లరుల్. పాండు. ౧. ౧౦౯.

౨. సభాస్థానము.

ఉ...పాండుడీఁడు దివాణము స్నేహము నించినఁ బ్రేలెదుదుర్మదాంధులన్, బోఁడిమి మాన్చి ... ఆము. ౨. ౭౭.

ఉ. వెన్నునికిన్ దివాణ మగువేంకటశైలముఁ జూచువేడుకన్. ఘటికా. ౨. ౧౬౩.

దివాణపువారు=రాజుకొలువుకూటములోనివారు, రాజభృత్యులు.

చ. కొలుచు సమగ్రభంగి నొనఁగూడె దివాణపువారిచేతికాఁ,కలు హుసేనొపోవఁగాఁ గఱవుఁగాల మెఱుంగక... శుక. ౨. ౪౨౬.

దివాతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దివాభవము, పగటియందైనది.

దివానిశము. సం. వి. అ. న. రేయుంబవలు, అహోరాత్రము.

ఉ... తొయ్యలియున్ శశియున్ దివానిశం,బయ్యెడ నుండి రిట్లు మదనాహవమోహవశానురక్తులై. శశాం. ౩. ౧౧౪.

దివాభీతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కలువకొలను, కుముదాకరము. ౨. గుడ్లగూబ.

దివాభీతి. సం. వి. ఇ. పుం-పగలు భయముకలది-౧. ఘూకము, గుడ్లగూబ. ౨. చోరుఁడు, దొంగ.

దివాభీతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరుఁడు, దొంగ.

దివామణి. సం. వి. ఇ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివామధ్యము. సం. వి. అ. న. మధ్యాహ్నము.

దివావసానము. సం. వి. అ. న. దినాంతము, సాయంకాలము.

దివావసువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు ౨. జిల్లేడు.

దివాశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పగలు నిద్రించునది.

దివాస్వప్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పగటినిద్ర. ౨. పగటికల.

దివాస్వాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పగలు నిద్రించునది. వి. అ. పుం. ౧. పగటినిద్ర. ౨. గుడ్లగూబ.

దివి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (ఆంధ్రనామసంగ్రహమతమున తద్భవము.) ౧. స్వర్గము; ఆకాశము.

గీ. కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక, బ్రతికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబు నగుచు. పెద్దన చాటువు.

గీ... నింగి,దివి మొగులుదారి... గాడ్పుతంద్రస,వళి మొప్పు...ఆం. సం. దేవ. ౭౧.

(గరుత్మంతుఁడు) గీ. ఇది సునిశ్చిత మని దివి కేఁగె... హరి. ఉ. ౮. ౨౨౧.

౨. దినము, పగలు.౩.పుం.చావము, పాలపిట్ట.

దివిజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్వర్గమునఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. దేవత, వేల్పు.

దివిదారికొ(కో-)మ్ము. వి. రెం డిఱ్ఱికొమ్ములు జతచేసి ఏర్పఱచిన ఆయుధవిశేషము, సింగోటు.

సీ. జింకకొమ్ములు రెండు చేర్చి యల్గు లమర్చి డాకేలఁ బూన నొడ్డగనఁ బొడువ, సంగతి గలయది సింగోటు యనఁగను దివిదారికొమ్ము నాఁ దేజరిల్లు. ఆం. భా. ౨. ౨౦౫.

(చూ. ఒడ్డగ. ఇట్లే శ్రా, శ. ర.—కాని ఈప ద్యమున పర్యాయపదమధ్యమున అర్థవివరణవా క్యము కలదు. ఇది కోశశైలీవిరుద్ధము. కావున "...డాకేలఁ బూని యొడ్డెఁగను బొడువ," అని వైభాషార్ణవపాఠము నవరించుట యుక్త మని తోఁచెడిని. ఒడ్డెఁగను=ఒడ్డుటకును. ఇంకను విచార్యము.)

కం. చను సింగోట దివిదార్కొ-, మ్మన శృంగ యుగళికి సమాఖ్యలుగా...ఆం.పద.పరి.౫౩.

దివియ=దివ్వ, దివె, దివ్వియ, దివ్వె, దీవె, దీవియ. వి. (సం. దీపికా. ప్రా. దీవియా.) దీపము,

గీ. దివ్వె దివ్వియ దివె దీవె దివియ దీవి యయన దీపాహ్వయంబు...ఆం. భా. ౨. ౧౬౮.

ఉ. నళినికచారవిందరుచి నవ్వెడుకన్నులచాయ చుక్కలన్, దివియల మాయఁజేయ నలు దిక్కుల గ్రొక్కులపేర పొద్దుచాయ్యాదవక రక్తైరవంబులకతంబునఁ గంటి మురారిభా స్కరున్. ఉ. హరి. ౮. ౧౫౦.

సీ. ఆకాశవీథియం దవతంసరత్నంబు నబ్జాండ గృహంబునందు దివియ. గీ. యగుచు కాలా తపము జగం బాక్రమింప, భానుబింబంబు పొడిచె...కాశీ. ౩. ౨౩౮.

౹౹ దివియకంబము, దివియకోల, దివియలవాఁడు

దివియకంబము=దివెకంబము, దివ్వెకంబము. వి. (దివియ+కంబము.) దీప స్తంభము.

గీ. సప్తపాతాళనాగేంద్రచంద్రముఖులు, ఫణ మణిజ్యోత్స్న దివియకంబము లగుదురు. భీమ. ౩. ౭౨.

క. అని యిట్లు దివియకంబము, జనవినుతరస ప్రసంగసంగతరచనా, జనితకథామధుధార ల, మనుజేంద్రునిచెవులఁ జవులు మరగించెఁ దగన్. విక్ర. ౬. ౧౩౮.

దివియకోల=దివ్వెకోల. వి. (దివియ+కోల.) దివ్వటీ.

చ. కడుఁ బెనుమంట లైనయుదకంబుతో లంకున వారిబిందువుల్, మిడిసి సమీపభూజముల మీఁద పెసం బడి మండుచుండ నెక్కు డురభసంబుతో దివియకోలలకైవడి భంగ సంగతిన్, బొడమిన ఫేనముల్ మెఱసె... వి. పు. ౪. ౧౬౫.

దివియలవాఁడు. వి. (√దివియ) దీపము పట్టు కొన్నవాఁడు.

క. చవుదంతి వియన్నదీగ్రావగాహ మొనర్చి చల్లునలవమథులో నా, దివియలచుక్కలచేఁ దగ, దివియలవారిఁ గొని యపుడు తెగువఁ దలారుల్. సారంగ. ౩. ౨౪.

దివివెలయాలు. మి. వి. దేవవేశ్య.

సీ. దివివెలయాలికై పెగునన్నదమ్ములం దగ్ర జుఁ కాక్రొక్కిసట్టిజంత. చం.రా.౨.౪౮.

దివిషదుఁడు సం. వి. ద. పుం. దేవత, వేల్పు.

దివిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అంత రిక్షమం దుండువాఁడు.౨.స్వర్గమందుండువాఁడు.

దివిస్పృక్కు. సం. విణ. (శ) ఆకాశమును తాఁకునది, మిన్నంటునది. ఆము. ౩. ౯౩.

దివు=దిగు. అ. క్రి. దిగు.

క. మగలయిలువరుసఁ గలవెను,దగవరు లోకఁ
డోకఁ డోకొక్క తనయుఁరుచిరకా, ర్యగతి
నుతిఁ జెంద ఘనకీ, ర్తిగ నలరం గలరు ప్రోవ
దివ రక్రమతన్. రాఘవ. ౨. ౯౯.

దివె=దివియ.
ఉ. ఇక్కడఁ గ్రొమ్మెఱుంగుదివె లిక్కడఁ గేతకి
గంధవైభవం, బిక్కడ భూరిగన్దిరితములు...
భర్తృ. ౨. ౯౩. ఆం. భా. ౨. ౧౭౪.
జః దివెకంబము, దివెగూఁడు, దివెదారికొమ్ము,
దివెలు, దివెలపండువ.

దివెకంబము=దివియకంబము. (√దివె)
వ... పైఁడికొప్పెరలు వెండికొప్పెరలు... వెండి
దివెకంబంబులు... ప్రబంధ. ౬౦౫.
చ... రుఱంగ్రటఁ బడిగంబుఁ గంచుదివెకంబము
గల్గినపట్టెమంచ ముత్కటరుచి నించమించు
రతిధామము... శుక. ౪. ౨౨.

దివెగూఁడు. వి. (దివె + గూఁడు.) దీపపుగూఁడు.
సీ. తెల్లజిల్లెడుపేఁటిఁపిల్లారి దివెగూఁడు గాజుఁటు
ద్దము కావుకరవటంబు. బసవ. ౫. ౧౭౯.

దివెదారికొమ్ము. వి. (దివె + దారి + కొమ్ము) దా
సరులదీపస్తంభము. (శ. ర.) భజన మొ. వాని
లో అనేకదీపము లుంచెడిదీపస్తంభము.
సీ. దివెదారికొమ్ము దోల్తిత్తియు జోడమ్ము మెడ
మీఁది మొగలాకుగొడుగు దనర. ఆము.
౬. ౬.

దివెల=దివ్వెల. వి. (√దివె.) దీపావళ్యమావాస్య,
దివెలపండువ.
క. ఎడ లేదు దివెల నడుమ న్కొగడుచుజో మీ
పురముఁ జేరఁగా లేమ... చెన్న. ౩. ౧౭౪.
క. ఓయప్ప నీవు బావయుఁ, బాయక నాతోడ
దివెలపండువ కిటు ర్మమ్మా ... చెన్న. ౩.
౧౫౧.

దివోకసము. సం. వి. స. పుం=దివౌకసము.
(మే. ని.)
దివోకసుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు. (మే. ని.)
దివోకుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు.
దివోదాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. రిపుంజయుఁ
డను మనువంశపురాజు.
దివోద్భవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలకి ⚘.
దివౌకసము. సం. వి. స. పుం. ౧. చాతకము,
వానకోయిల. ౨. పక్షి.
దివౌకసుఁడు. సం. వి. స. పుం. -స్వర్గము ని
వాసముగాఁ గలవాఁడు- దేవత,వేల్పు.
దివౌకుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు.

దివ్య=దివియ.
వ... ఇనుపరొడ్లు ౫౦ వాలవుదివ్యను చేకొన్న
వాణుమ... దా. శా. ౧౧౩౦.
... దివ్య[తప్పి]న శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరయా
వ... దా. శా. ౧౧౩౪.
జః దివ్యాఱుపుఁబ్రువ్వ, మొ.

దివ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఆమలకి, ఉసిరిక ⚘.
౨. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుకాఁకర ⚘. ౩.
శతావరి,పిల్లపీచర ⚘. ౪. మహామేద ⚘. ౫.
బ్రాహ్మి ⚘. ౬. స్థూలజీరకము,పెద్దజీలకఱ్ఱ. ౭.
తెల్లగరిక ⚘. ౮. హరీతకి,కరక ⚘. ౯. పుర
యనుగంధద్రవ్యము. (కల్ప.) ౧౦. నాయి
కాభేదము. ఉదా:-దివ్య= శచి, మొ. అదివ్య=
వాసవదత్త, మొ. దివ్యాదివ్య=సీత,మొ.
దివ్యగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెద్దయేలకి ⚘.
దివ్యగంధము. సం. వి. అ. పుం. గంధకము. న.
లవంగము ⚘.
దివ్యగాయనుఁడు. సం.వి.అ.పుం.గంధర్వుఁడు

దివ్యచక్షువు. సం. విణ. (స్) ౧. దివ్యదృష్టి గలవాఁడు. ౨. అంధుఁడు, గ్రుడ్డివాఁడు. ౩. మంచికన్నులు గలవాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. మర్కటము, కోఁతి. ౨. సుగంధవిశేషము. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగుజ్ఞానము.

దివ్యజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగు తెలివి; అతీంద్రియజ్ఞానము.

దివ్యదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) అతీంద్రియ మగువిషయములను దర్శించువాఁడు.

దివ్యదృక్కు. సం. విణ. (శ్) అతీంద్రియవిషయములను జూచువాఁడు, దివ్యదృష్టి కలవాఁడు. వి. శ్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు. (విల్యమ్సు.) శ్. స్త్రీ. దివ్యదృష్టి.

దివ్యదోహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపయాచితకము, అభీష్టసిద్ధికై దేవతల కర్పింపఁబడునది. (పర్యాది.)

శ్లో. యద్దీయతే తు దేవేభ్యో మనోరాజ్యస్య సిద్ధయే, ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః. హారావళి. (కల్ప.)

దివ్యనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణ ※. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు※. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపువ్వుల జిల్లేడు※.

దివ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వర్గమునఁ బుట్టినది. ౨. స్వర్గమం దయినది. ౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. ౪. మనోజ్ఞము, ఇంపయినది. ౫. ప్రకాశించునది. ౬. లోకాతీతము, అమానుషము. (ఉదా: దివ్యదర్శి, దివ్యదృష్టి, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉత్పాతభేదము (చూ. ఉత్పాతము.) ౨. గుగ్గిలము※. ౩. యవలు※. న. ౧. లవంగము※. ౨. హరిచందనము※. ౩. గంగాజలాదులను స్పృశించి చేయుశపథభేదము, బాస. (వాచ.) ౪. (వ్యవహార) వాదిప్రతివాదులం దొకఁడును సాక్ష్యాదిప్రమాణములను చూపలేనప్పుడు తత్త్వనిర్ణయమునకై చేయవలసినతులాదిపరీక్షారూపదివ్యప్రమాణము. (ఇది తులాదివ్యము, అగ్నిదివ్యము, జలదివ్యము, విషదివ్యము, కోశదివ్యము అని పంచవిధము.) ౫. ఆకాశమునుండి వచ్చుజలము. (ఇది ధారాజము, కరకాజము, తౌషారము, హైమము అని చతుర్విధము.) ౬. సాతపవర్షస్నానము, ఎండ కాయుచునపుడు కురియువర్షములో చేయుస్నానము.

దివ్యరత్నము. సం. వి. అ. న. చింతామణి.

దివ్యరథము. సం. వి. అ. పుం. వ్యోమయానము, విమానము.

దివ్యరసము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

దివ్యసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యసారము. సం. వి. అ. పుం. సాలము, మద్ది※.

దివ్యస్త్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస, అచ్చర.

ఇట్లే: దివ్యనారి, మొ.

దివ్యాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = దివ్యస్త్రీ.

దివ్యాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివ్యాయిపుఁ (ర్పుఁ) బ్రువ్వు (బురువు). వి. (√దివ్య.) దీప మార్పెడిఒకజాతిపురుగు; దీప మార్పుట కుపయోగించుచోరసాధనవిశేషము.

గీ. గ్రువ్వ గ్రద్ద దివ్యాయిపుఁబ్రువ్వు గూబ, యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప వలయు. భార. అను. ౪. ౧౧౯.

గీ. నల్లదట్టిసబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్యార్పుఁబురు విసు మూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన

మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ.౨౫౯. (దివ్యార్ప్పపురువు. ముద్రి.)

ద్వి. ఇనుముఁ గన్నపుఁగత్తి యొడదట్టిలోనఁ, బొసఁగినదివ్యార్ప్పఁబ్రువ్వలక్రోవి. ద్వి. పర మ. ౬. ౪౧౫. (దివ్యార్ప్పఁబ్రువ్వలక్రోవి=దీపమార్పెడిపురువు లుంచుగొట్టము.)

దివ్యాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ.) ఆసన భేదము.

దివ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. యముఁడు. ౩. నాయకభేదము (నాయకుఁడు_దివ్యుఁడు, అదివ్యుఁడు, దివ్యాదివ్యుఁడు అని ముత్తెఱఁగులు. ఉదా:- దివ్యుఁడు=ఇంద్రుఁడు, మొ. అదివ్యుఁడు=మాధవుఁడు, మొ. దివ్యాదివ్యుఁడు=రాముఁడు, మొ.)

దివ్యోపపాదుకుఁడు. స. వి. అ. పుం. -అయోని సంభవుఁడు- దేవత, వేల్పు.

దివ్యౌఘుఁడు. సం. వి.అ.పుం. గురువిశేషము.

శ్లో. మహాదేవో మహాకాలః త్రిపుర శ్చైవ భైరవః,దివ్యౌఘాగురవఃప్రోక్తాః...(కల్ప.)

దివ్యౌషధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మనశ్శిల. ౨. దివ్య మైనయోషధి.

దివ్వటి(టీ)=దివటి, దీవటి. వి. (సం. దీపయష్టిః. ప్రా. దీవఅట్టి, దీవట్ఠి. క. దీవటి.) కరదీపిక, ఇనుపసలాకకు గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము.

సీ. ఒడలిమేల్రవణంపుటొరపుమానికములు మలయుదివ్వటులతో మార్పెలుంగ. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧. (దివ్వెలలతో. ముద్రి.)

సీ. నలువంకలను నిండి నవనభోమణికాంతి నెడలేక దివ్వటు లెసకమెసఁగ.ఉ.రా.౬.౪౪.

సీ. హాటకోన్నతకాంతపాటులద్యుతి మించుదివ్వటీ ల్వేనవేల్ తేజరిల్ల. కృష్ణ. ౪.౧౧౬.

గీ. పఱపుటంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచెపాటి నడగని నెక్కి యాపాలె మెల్ల, విడియ నియమించి తిరిగె వేవేలుదివ్వటీలవెలుఁగున సంగీతమేల మమర. కువల. ౨. ౧౫.

దివ్వటీలవాఁడు=దివ్వెలవాఁడు.

చ. నరవర వింటివే బసవనాథునియల్లునిసన్నిధానమం, దిరువురు పూరుషోత్తము లహీనబలాఢ్యులు దివ్వటీలవా, రరుదుగ నున్నవారు...చెన్న. ౫. ౪.

జః దివ్వటీఁడు.

దివ్వటీఁడు. వి. (దివ్వటి + ఈఁ[5] + డు.) దీపము పట్టుకొనువాఁడు.

ద్వి. జాలవారిని దివ్వటీలను బల్లగోలలవారిని గుడిపూజరులను. బస. పు. ౩.౫౧౦ పం.

ద్వి. మడివాలు మడివాలు మాచదేవయ్య, కడమలనంబి చొప్పడ దివ్వటీఁడు. బస. పు.౨. ౪౬౬ పం.

దివ్వియ=దివియ.

ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దివ్వియకంబము, దివ్వియకోల.

దివ్వియకంబము=దివియకంబము. వి. (√దివ్వియ.) దీపస్తంభము.

క. అయ్య యవుఁగాక యంచును, దియ్య మెసఁగ రాజుఁ జూచి దివ్వియకంబం, బియ్యకొని...విక్ర. ౬. ౪౦.

దివ్వియకోల=దివ్వెకోల. వి. కాష్ఠదీపిక.

సీ. జుంజుము దుందురు సురుడు దివ్వియకోల యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨.౧౬౫.(ప్రాఁతప్రతిపా.దివ్వెనకోల. చి. ని. బ్రౌ. వ్రాఁతప్రతులపా.)

దివ్వె=దివియ. వి. (సం.దీపః.ప్రా.దీవీ.) దీపము.

చ.రవి యనుదివ్వెఁ గేతువుచెఱంగున మూసి... ఆము. ౨. ౧౭.

దివ్యచక్షువు. సం. విణ. (స్) ౧. దివ్యదృష్టి గలవాఁడు. ౨. అంధుఁడు, గ్రుడ్డివాఁడు. ౩. మంచికన్నులు గలవాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. మర్కటము, కోఁతి. ౨. సుగంధవిశేషము. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగుజ్ఞానము.

దివ్యజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగు తెలివి; అతీంద్రియజ్ఞానము.

దివ్యదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) అతీంద్రియ మగువిషయములను దర్శించువాఁడు.

దివ్యదృశ్. సం. విణ. (శ్) అతీంద్రియవిషయములను జూచువాఁడు, దివ్యదృష్టి కలవాఁడు. వి. శ్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు. (విల్యమ్సు.) శ్. స్త్రీ. దివ్యదృష్టి.

దివ్యదోహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపయాచితకము, అభీష్టసిద్ధికై దేవతల కర్పింపఁబడునది. (పర్యాది.)

శ్లో. యద్దీయతే తు దేవేభ్యో మనోరాజ్యస్య సిద్ధయే, ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః. హారావళి. (కల్ప.)

దివ్యనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యపుష్పా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణ ⚘. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు⚘. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపువ్వుల జిల్లేడు⚘.

దివ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వర్గమునఁ బుట్టినది. ౨. స్వర్గమం దయినది. ౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. ౪. మనోజ్ఞము, ఇంపయినది. ౫. ప్రకాశించునది. ౬. లోకాతీతము, అమానుషము. (ఉదా: దివ్యదర్శి, దివ్యదృష్టి, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉత్పాతభేదము (చూ. ఉత్పాతము.) ౨. గుగ్గిలము⚘. ౩. యవలు⚘. న. ౧. లవంగము⚘. ౨. హరిచందనము⚘. ౩. గంగాజలాదులను స్పృశించి చేయుశపథభేదము, బాస. (వాచ.) ౪. (వ్యవహార) వాదిప్రతివాదులం దొకఁడును సాక్ష్యాదిప్రమాణములను చూపలేనప్పుడు తత్త్వనిర్ణయమునకై చేయవలసినతులాదిపరీక్షారూపదివ్యప్రమాణము. (ఇది తులాదివ్యము, అగ్నిదివ్యము, జలదివ్యము, విషదివ్యము, కోశదివ్యము అని పంచవిధము.) ౫. ఆకాశమునుండి వచ్చుజలము. (ఇది ధారాజము, కరకాజము, తౌషారము, హైమము అని చతుర్విధము.) ౬. సాతపవర్షస్నానము, ఎండకాయునపుడు కురియువర్షములో చేయుస్నానము.

దివ్యరత్నము. సం. వి. అ. న. చింతామణి.

దివ్యరథము. సం. వి. అ. పుం. వ్యోమయానము, విమానము.

దివ్యరసము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

దివ్యసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యసారము. సం. వి. అ. పుం. సాలము, మద్ది⚘.

దివ్యస్త్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస, అచ్చర.

ఇట్లే: దివ్యనారి, మొ.

దివ్యాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = దివ్యస్త్రీ.

దివ్యాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివ్వాఱుపుఁ (ర్పుఁ) బ్రువ్వ (బురువు). వి. (√దివ్వె.) దీప మార్పెడిఒకజాతిపురుగు; దీప మార్పుట కుపయోగించుచోరసాధనవిశేషము.

గీ. గ్రువ్వ గ్రద్ద దివ్వాఱుపుఁబ్రువ్వ గూబ, యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప వలయు. భార. అను. ౪. ౧౧౯.

గీ. నల్లదట్టిసబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్వార్పుఁబురువు విను మూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన

మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯.
(దివ్వార్పపురుడు. ముద్రి.)

ద్వి. ఇమము గన్నపుఁగత్తి యొడదట్టిలోనఁ, బొసఁగినదివ్యార్పఁబుర్వులక్రోవి. ద్వి. పరమ. ౬. ౪౧౫. (దివ్యార్పఁబుర్వులక్రోవి=దీపమార్పెడిపురువు లుంచుగొట్టము.)

దివ్యాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ.) ఆసనభేదము.

దివ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. యముఁడు. ౩. నాయకభేదము (నాయకుఁడు_దివ్యుఁడు, అదివ్యుఁడు, దివ్యాదివ్యుఁడు అని ముత్తెఱఁగులు. ఉదా:- దివ్యుఁడు=ఇంద్రుఁడు, మొ. అదివ్యుఁడు=మాధవుఁడు, మొ. దివ్యాదివ్యుఁడు=రాముఁడు, మొ.)

దివ్యోపపాదుకుఁడు. స. వి. అ. పుం. -అయోనిసంభవుఁడు- దేవత, వేల్పు.

దివ్యౌఘుఁడు. సం. వి.అ.పుం. గురువిశేషము.
శ్లో. మహాదేవో మహాకాలః త్రిపుర శ్చైవ భైరవః,దివ్యౌఘాగురవఃప్రోక్తాః...(కల్ప.)

దివ్యౌషధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మనశ్శిల. ౨. దివ్యమైనయోషధి.

దివ్వటి(టీ)=దివటి, దీవటి. వి. (సం. దీపయష్టిః. ప్రా. దీవఅట్టి, దీవట్టి. క. దీవటి.) కరదీపిక, ఇనుపసలాకకు గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము.

సీ. ఒడలిమేల్రవణంపుటొరపుమానికములు మలయుదివ్వటులతో మార్వెలుంగ. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧. (దివ్వెలలతో. ముద్రి.)

సీ. నలువంకలను నిండి నవనభోమణికాంతి నెడలేక దివ్వటు లెసకమెసఁగ.ఉ.రా.౬.౪౪.

సీ. హాటకోన్నతకాంతపాటలద్యుతి మించుదివ్వటీ ల్వేనవేల్ తేజరిల్ల. కృష్ణ. ౪.౧౧౬.

గీ. పటపుటంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచెపాటి నడగని నెక్కి యాపాలె మెల్ల, విడియ నియమించి తిరిగె వేవేలుదివ్వటీలవెలుఁగున సంగీతమేల మమర. కువల. ౨. ౧౫.

దివ్వటీలవాఁడు=దివ్వెలవాఁడు.

చ. నరవర వింటివే బసవనాథునియల్లునిసన్నిధానమం, దిరువురు పూరుషోత్తము లహీనబలాఢ్యులు దివ్వటీలవా, రరుదుగ నున్నవారు...చెన్న. ౫. ౪.

జః దివ్వటీఁడు.

దివ్వటీఁడు. వి. (దివ్వటి+ఈఁ[5]+డు.) దీపము పట్టుకొనువాఁడు.

ద్వి. జాలవారిని దివ్వటీలను బల్లగోలలవారిని గుడిపూజరులను. బస. పు. ౩.౫౧౦ పం.

ద్వి. మడివాలు మడివాలు మాచదేవయ్య, కడమలనంబి చొప్పడ దివ్వటీఁడు. బస. పు.౨. ౪౬౬ పం.

దివ్వియ=దివియ.
ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.
జః దివ్వియకంబము, దివ్వియకోల.

దివ్వియకంబము=దివియకంబము. వి. (√దివ్వియ.) దీపస్తంభము.

క. అయ్యయ్యవుఁగాక యంచును, దియ్యమెసఁగ రాజుఁ జూచి దివ్వియకంబం, బియ్యకొని...విక్ర. ౬. ౪౦.

దివ్వియకోల=దివ్వెకోల. వి. కాగ్డదీపిక.

సీ. జుంజుము దుందురు సురుడు దివ్వియకోల యనఁ గాగ్డదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨.౧౬౫.(ప్రాఁత ప్రతిపా.దివ్వెవకోల. చి. ని. బ్రౌ. వ్రాఁతప్రతులపా.)

దివ్వె=దివియ. వి. (సం.దీపః.ప్రా.దీవీ.) దీపము.
చ.రవి యనుదివ్వెఁ గేలువుచెలంగున మూపి...
ఆము. ౨. ౧౩.

క...దివ్వెలు నలుదిక్కులందుఁ దేజము లెసఁ
గఁగ. బ్రహ్మో. ౪. ౧౩౨ పా.
దివ్వెలవాఁడు=దివ్వటీలవాఁడు.
చ...ఓ,యనఘ భవత్సమీపగతులై తగుదివ్వెల
వారి నిద్దఱిన్, ననుఁ గొలువంగఁ బంపుము
...చెన్న. ౫. ౬.
జః దివ్వెకంబము, దివ్వెకోల, దివ్వెల, దివ్వె
లయమాస, దివ్వెలెత్తు, దివ్వెసుడి.

దివ్వెకంబము=దివియకంబము, దీవియకంబము.
(√దివ్వె.) దీపస్తంభము.
గీ. గంటు మాఱులుఁ గొని దివ్వెకంబ మింత,యొ
నయఁ గూర్చుండి యాపూర్ణిమేందువదన.
శుక. ౪. ౩౧. విక్ర. ౬. ౩౭.

దివ్వెకోల=దివియకోల, దివ్వియకోల. వి. (√ది
వ్వె) దివ్వటీ.
ద్వి. ఆలీలకొలువిదయ్యంబుల దివ్వె,కోలలవారిఁ
గాఁ గొని గస్తుదిరిగి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౧౬౬౪ పం.

దివ్వెల=దివెల, దివ్వెలయమాస. వి. (√దివ్వె.)
దీపావళ్యమావాస్య.
క. మాదాయాదులు బంధువు,లాదివ్వెల కాత్త
సుతల నల్లుండ్రను స,మ్మోదమునఁ దోడితె
త్తురు...చెన్న. ౩. ౧౬౩.

దివ్వెలయమాస=దివ్వెల. వి. (√దివ్వె.) దీపా
వళ్యమావాస్య.
ఉ. మా సరివారు దివ్వెలయమాసకు నల్లుర నాఁ
డుబిడ్డలన్, వాసి యొసంగఁ దోకొనుచు
వచ్చుచు నుండిరి...చెన్న. ౩. ౧౪౪.

దివ్వెలెత్తు. అ. క్రి.(√దివ్వె.)దీపములు పెట్టు.
గీ. దివసమునను సంజకడ యంచు దివ్వెలెత్తు.
శుక. ౨. ౫౬౧.

దివ్వెసుడి. వి. (√దివ్వె.) గోడయందు దీపము
పెట్టుఁగూడు. (శ.ర.) దీపము పెట్టుకొనుటకై
కొయ్య, మొ.వానితో చేసినసాధనము. (బ్రౌ.)
(వా.) ఈదీపము ఆదివ్వెసుడిమీఁద పెట్టుము.
దివ్వెసుడి విఱిగి క్రింద పడినది.

దిశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దిక్కు, కడ.

దిశత్. సం. (శత్ర) ౧. ఇచ్చుచున్న. ౨. ఉప
దేశించుచున్న. ౩. నిర్దేశించుచున్న. ౪. ఆజ్ఞా
పించుచున్న.

దిశాగజము సం=దిగ్గజము.

దిశాదిశి. సం. వి. ఇ. న. ఒకానొకరాగము.
ఉ. భైరవి నాట తోడి సిరిపాళి దిశాదిశి దేశి
మారువా,గౌరి బిళాహురీ...చెన్న. ౨.
౨౩౬. (ఇది సంస్కృతనిఘంటువులలోఁ
గానరాదు. ఇంకను విచార్యము.)

దిశాపట్టము. క్రి. విణ. (క. దిశాపటు=పాఱిపో
వుట.)దిక్కులకు పాఱునట్లుగా,చెల్లా చెదరగు
నట్లుగా.
శా. పాశిం బాఱఁగఁ దోలి యంతకు దిశాపట్టం
బు గావించి పూ,ర్వాశాధీశ్వరు వెన్నడిం
జని...ఉ. హరి. ౧. ౯౧. (దశాపట్టంబు
గావించి. ప్రాంతప్రతిపా.)
క...అతఁ డేఁగె మును దిశాపట్టముగాన్. ఉ.
హరి. ౧. ౯౪. (దశాపట్టముగాన్.ముద్రి.)

దిశాపాలుఁడు సం=దిక్పాలుఁడు.

దిశ్యమానము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. ఇయ్యఁ
బడుచున్నది. ౨. నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. ౩.
ఆజ్ఞాపింపఁబడుచున్నది. ౪. ఉపదేశింపఁబడు
చున్నది.

దిశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దిక్కు
నందు పుట్టినది. ౨. దిక్కునం దున్నది.

దిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కథితము,
చెప్పఁబడినది; ఉపదేశింపఁబడినది. ౨. నిర్దిష్ట
ము, నిర్దేశింపఁబడినది. ౩. ఇయ్యఁబడినది. ౪.

ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. వి. అ. పుం. ౧. కాలము, సమయము. ౨. ప్రానిపసుపు. న. ౧. భాగ్యము. ౨. నిర్దేశము, ఏర్పాటు. ౩. ఆదిష్టము, ఆజ్ఞ.

శ్లో. వహామ సర్వే వివశా యస్య దిష్టం... భాగ. ౫. ౧. ౧౧.

దిష్టాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మరణము, చావు. ౨. భాగ్యనాశనము.

దిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కథనము, చెప్పుట. ౨. ఉపదేశము. ౩. ఉత్సవము. ౪. భాగ్యము. ౫. హర్షము, సంతోషము. ౬. ఏర్పాటు. ౭. పరిమాణము, కొలఁత.

దిష్ణువు. సం. వి. ఉ. పుం. దాత, ఇచ్చువాఁడు.

దిసంత(తుల)డుచు. స. క్రి. (దిసంతు + అడుచు) నిందించు.

సీ. ఇచ్చకం బాడిన హిత మౌను విభునికి మఱి దిసంతడిచిన మనసు విఱుగు. నీతిసీ. ౪౨.

మ. అదిగో తల్లిఁ గడుం దిసంతడిచి... పరమ. ౩. ౨౭౧ (శ. ర. పా 'తల్లిని జాల దూరుచును' ముద్రి.)

శా. పంకేజాతములన్ దిసంతులడుచున్ బాలామణీపాదముల్. విజ. వి. ౨. ౧౬. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దిసంతు. వి. అపవాదము, నింద.

సీ... దిసంతు పడి రోయి రోఁత... అపవాద సంజ్ఞరౌ యలరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౫.

జః దిసంతడుచు, దిసంతుకొట్టు.

దిసంతు(లు)కొట్టు. స. క్రి. (దిసంతు + కొట్టు.) దూఱు, దూషించు, నిందించు.

ఉ. పట్టఁగలేమి కొండొరులఁ బల్కుఁ జాల దిసంతుకొట్టుచున్. కళా. ౬. ౧౦౬.

సీ. చెలి నేఁచి తని దిసంతులుకొట్టె మేనక ...మనుచ. ౩. ౧౦౯.

వ. అని యవ్విటకంటకి యివ్విధంబునం గూఁటిమి పట్టిఁ గిట్టి దిసంతులుకొట్టి... విప్ర. ౪. ౨౪.

దిసమొల = దెసమొల, దిస్సమొల. వి. (√దిస.) వస్త్రవిహీన మైన మొల.

(వ్యవ) ఆయోగి దిసమొలతో నున్నాఁడు.

విణ. నగ్నుఁడు, దిగంబరుఁడు.

వ. రుద్రా నీవు భద్రదేవద్రుమాటవీవాటియందు దిసమొల దూఁబఱదిండి మిండజంగంబవై... భిక్షాటనక్రీడను నటించితి... భీమ. ౩. ౨౧౦.

సీ. పాల వెక్కుఁ బోక పక్కి పై రొప్పక పొనుఁగుపడినయగ్గి బొగ్గులు దిస. గీ. మొల నరు... ఎదురుగాఁ గానఁబడక. ప్రబంధ. ౭౬౦.

గీ. వెలయు నగ్నుండు దిసమొల బిత్తలి యన. ఆం. భా. ౩. ౧౨. దశా. ౧౦. ౮౪.

దిసమొలవాఁడు = దిస్సమొలవాఁడు. విణ. (√దిసమొల.) వస్త్రవిహీన మైన మొల గలవాఁడు, దిగంబరుఁడు. (శ. ర.)

దిసమొలవేల్పు = దిస్సమొలవేల్పు, దెసమొలవేల్పు. వి. (√దిసమొల.) ౧. శివుఁడు. ౨. కాలభైరవుఁడు.

చ. దిసమొలవేల్పుసాహిణపుఁదేజులు పోషక గేహరక్షకుల్. కవిరా. ౨. ౪౨. (శ. ర. పా. దెసమొలవేల్పు. ముద్రి.)

దిసించు. అ. క్రి. కనఁబడు, గోచరమగు.

చ. ఉరుకుచ డెంద మెంత మృదువో మఱి తియ్యని తేంటువింటు... కంటికి దిసింపనివాఁ డపు డేసి యార్చె... సారంగ. ౨. ౩౪.

చ. తెరువరు లైనయట్టిపరదేశమహీశులు లర్థ వాంఛఁ ద్వత్వరమున కేఁగుదేర వెడదోస్యములం బచరించి వారి నిర్భరగతి నోడఁ గూయఁ దమ బాషఁ డె గెల్చె నటంచుఁ

గాపు ల,చ్చెరువడ నాదుకంటికి దిసింతురె
వీ రని యాతఁ డుబ్బునన్. శుక. ౨. ౪౩౭.

స. క్రి. మీఱు, మించు.

గీ. కులుకుఁజెక్కులు పసిఁడియాకుల దిసింపఁ,
జిన్నికుచములు పోఁకల చెన్ను మీఱ. ముకుంద. ౧. ౨౯ పా. ౨ పం. (ఇట ఔపమ్య
ద్యోతకము.)

దిష్టి. వి. (సం. దృష్టిః. క. దిష్టి.) ౧. దృష్టి, చూపు.

సీ... చూడ్కి; పొరువ దిష్టిచూపన వీక్షణము
లొప్పు... సాం. ని. మాన. ౧౫.

౨. దృష్టిదోషము, కసరు. (గ్రా.)

(వ్యవ) మాపిల్లవానికి దిష్టి తగిలినది.

జః దిష్టికొట్టు, దిష్టితీయు, దిష్టిపిడుత, దిష్టిబొమ్మ.

దిష్టికొట్టు. అ. క్రి. (దిష్టి+కొట్టు) దృష్టిదోషము కలుగఁజేయు.

(వ్యవ.) నిన్న వచ్చినఅమ్మలక్కలు మాపిల్లవానికి దిష్టికొట్టిరి.

దిష్టితీయు. అ. క్రి. (దిష్టి+తీయు.) దృష్టిదోషము పోవుటకై మిరెపకాయలు, మొ. దిగదుడుచు.

(వ్యవ.) వానికి దిష్టితీయఁగనే జ్వరము తగ్గినది.

దిష్టిపిడుత. వి. (√దిష్టి.) సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకై సున్నపుబొట్లుపెట్టిన పిడుత.

(వ్యవ.) ఆకాఁకరపాదుకు దిష్టిపిడుత పెట్టినారు.

దిష్టిబొమ్మ. వి. (దిష్టి+బొమ్మ.) సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకై గడ్డి, మొ. వానితో మనుష్యరూపముగ చేసి వ్రేలాడఁదీసినబొమ్మ.

(వ్యవ.) మాపొగతోఁటలో రెండుదిష్టిబొమ్మలున్నవి.

దిస్స. (స). వి. (సం. దిశా. ప్రా. దిసా.) దిక్కు. దీనికి వ్యస్తముగా ప్రయోగము కానరాదు. (చూ, దిస్సమొల.)

జః దిసమొలవాఁడు, దిసమొలవేల్పు, దిస్సమొలదేవుఁడు, దిస్సమొలయ్యవారు, దిస్సమొలవాఁడు, దిస్సమొలవేల్పు.

దిస్సమొల=దిసమొల, దెసమొల. వి. (√దిస్స.) వస్త్రవిహీనమైన మొల.

సీ. వ్రేతలవలపుఁ గొల్లెపడుదిస్సమొలహత్తిగచ్చకాయలతిత్తి రచ్చసేయ. ఘటికా. ౧. ౧౨౭.

విశ. నగ్నుఁడు.

గీ. దిస్సమొలవేల్పుఁ బార్వతీదేవిపట్టిఁ, గాలభైరవుఁగుక్కురగణపరివృథు. కాశీ. ౨. ౩౭.

దిస్సమొలదేవుఁడు. వి. (√దిస్సమొల.) ఈశ్వరుఁడు.

చ. దివిజవిరోధి దోఁచుకొన దీనత నాతఁడు భైక్షవృత్తికిన్, దివురుచుఁ గాదె దిస్సమొలదేవునితో నొనరించె సఖ్యమున్. ధరాత్మజాపరిణయము. ౨. ౫౫.

దిస్సమొలయ్యవారు. వి. (√దిస్సమొల.) కాలభైరవుఁడు.

ఉ. నిస్సమసింహకేసరవిని ర్మితరజ్జులఁ బూన్చి తెచ్చి రా, దిస్సమొలయ్యవారిబలు తేజులరాజులు మెచ్చ వేఁటకున్. సుద. ౩. ౧౬౪.

దిస్సమొలవాఁడు. విశ. (√దిస్సమొల.) బట్టలేని మొల కలవాఁడు.

గీ. దిస్సమొలవానిఁ బసిఁ గానఁ ద్రిప్పువాని, మురళి గలవాని మువ్వంకమురువువాని. పాండు. ౧. ౨౧౩.

దిస్సమొలవేల్పు. వి. (√దిస్సమొల.)-వస్త్రవిహీనమైనమొల గలవాఁడు - ౧. శివుఁడు. (చూ. దిసమొల.) ౨. కాలభైరవుఁడు.

మ... ప్రాల్పు గడల్కాల్పుచుఁ బోవు దిస్సమొలవేల్పుందత్తడుల్ మొత్తమై. రామా. ౨. ౨౧. (దిస్సమొలవేల్పుందత్తడులు=కుక్కలు)

దిస్సు. వి. నవ్వుట పాము బుసకొట్టుట మున్నగు వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు, దిస్సువాఱఁగ నవ్వుఁదీఁగె నవ్వు. క్రీడా. ౫౭.

గీ. ఉగ్రతిమిశిరోరంధ్రనిష్ఠ్యూత మగుచు, నెగయుసలిలౌఘ మది యెందు మిగుల నొప్పు, నబ్ధిపేరిటికుండలితాంగభోగి, దిస్సునన్ దన పడగ యెత్తెనో యనంగ. కళా. ౪. ౧౯౫. (శ. ర. పా.)

దిహాత్. సం. శత్రు. పూయుచున్న.

దిహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పూయఁబడుచున్నది.

దీ

దీ=డీ. అవ్య. పందెకాండ్రు పొట్టేళ్లను పోట్లాటకై ప్రేరించుమాట.

చ. ఉభయము భావవీథి జయ మొందినభంగి భయం బొకింత లేక యభిముఖ మయ్యె వెన్వెనుకకై యటఁ గొన్నిపదంబు లేఁగుచున్, రభసముతో దువాళిగొని బగ్గునఁ దాఁకెడుఁ జూడు ఫట్టిట్టి, ఫట్ట దిదిదీ యనంగను గడింది నదభ్రము లీయురభ్రముల్. క్రీడా. ౨౭.

జః దీకు, దీకొను, దీకొలుపు, దీకోలు.

దీకు=డీకు. వి. (√దీ.) ౧. ప్రేరణ, పురికొల్పుట. (శ. ర.)

క. ఏ నపుడు ధర్మపాశా, దీనుఁడనై కోపమునకు దీకొనరింపం, గా నేరకున్న మెయి మెయిఁ, బో నయ్యెం గాక యింకఁ బొమ్మా యచటన్. భార. విరా. ౫. ౯౧.

౨. (శ. దీంకు) చిక్కు, కష్టము.

ఉ. లోకము లెల్ల నిండి తనలోనుగ సర్వముఁ జేసి ప్రాణులన్, దీకులఁ బెట్టి యెల్లెడలఁ దీవులఁ గూడె వెడవిష్ణుమాయ నేఁ, డేకమతిం దరించి తిదియేల మహాసురరూపు మానిసు, శ్లోకపురాణపూరుషునిశోభనమూర్తి ధరింపు మింపునన్. భాగ. ౬. ౪౨౧. (ప్రాఁత ప్రతిపా.)

శ్లో. భవా నతార్షీ న్మాయాం వై వైష్ణవీం జనమోహినీం. సం. భాగ. ౬. ౧౨. ౨౦.

దీకొను=డీకొను. అ. క్రి. సక్రి. (√దీ.) ౧. (పొట్టేళ్లు పోరిలో) ఒండొంటిని తాఁకు.

గీ. తిరుగఁబడి కురుమతగరుల్ దీకొనుగతి, నుఱిది తలఁదలఁ దాఁకించు నొకరి కొకరు. ప్రబంధ. ౧౬.

౨. ఎదిరించు, మార్కొను.

ఉ. తెం పెసలారఁగా మనల దీకొని యున్నది యొక్కలేమ, .. కాశీ. ౬. ౨౩౩.

క. ఒకమొగము గాక దివిజులు, తికమకగొని వైరు లెల్ల దీకొనఁ దమ్ముం, బికపికలై నకనకలై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొను భీతిన్. భాగ. ౬. ౨౩౫.

చ. తెగి యొకకొండతోఁ దగరు దీకొని తాఁకిన నేమి భాస్కరా. భా. శ. ౪౬.

ఉ. రాకసుధాంశుమండలము రాకకు మాఱు మొగంబు సేయుచో, దీకొని వచ్చుదండధర దిక్పవమాన మదక్షిణం బవున్. నైష. ౨. ౧౩౩.

అ. క్రి. ఉత్సహించు; పూనుకొను, సిద్ధపడు.

ఉ. ఆఁకలిగొన్నక్రేపులు రయంబున నీఁకలు రానిపక్షులున్, దీకొని తల్లికిన్ మఱి విదేశగతుం డగుభర్త కంగజవ్యాకులచిత్త యైన జవరాలును దత్తఱ మందుభంగి నో, శ్రీకర పంకజాక్ష నినుఁ జేరఁగ నామది గోరెడుం గదే. భాగ. ౬. ౪౦౦.

క. దాకొని ఖడ్గాఖడ్గినొ, కాక కచాకచినొ బాణకౌశలమున నో, నీ కెద్ది యిష్ట మనికిన్ దీకొనుమా యొకట మెచ్చితిమి నృపతనయా. రామా. ౫. ౧౪౯.

ద్వి. ఈకాశికునిబుణం బీకాశిలోన, దీకొని తీర్పఁగాఁ దెరువు గల్పింపు. ద్వి.హరిశ్చ.ఉ. ౧౨౦ పం.

స. క్రి. చేయఁబూను.

ఉ. ఈకొఅగానికార్య మిటు లెవ్వఁ డొకో యనుకూలశత్రుఁడై, నీకుఁ బ్రియంబుగాఁ బలికె నీవును నిత్తెఱఁగాచరింపఁగా,రాక తలంచి చూడ నిది రాక్షసవంశవినాశకాల మో,కా కిటుగాను దీకొను నె కాదన కీదృశ మెవ్వఁ డేనియుక్. భా. రా. అర.౨.౧౪.

దీకొలుపు(ల్పు)=డీకొలుపు. స. క్రి. (√దీకొను.) దీకొనఁజేయు.

(పురికొలుపు)

క. నగుఁ డన్నపాటు గనుఁగొని, దిగిభనిభద్విపము నలుక దీకొలుపుచు బెట్టు,గుశ క్తి వైవఁ గుశుఁ డర,నగుచుఁ దునిమి దాని మూఁడు నారాచములక్. జై. భా. ౬. ౧౪౨.

(ఎదుర్కొనఁజేయు.)

గీ. ఎదుర లేక రణంబులో నేపు చూపె,భట్టి జగజెట్టి దీకొల్ప భద్రగజము. విక్ర. ౪. ౧౧౧.

క. ఆవేళ మూర్ఛఁ దేఱి శ,చీవనితావిభుఁడు రాజసింహముపై నై,రావణకరి నెక్కి ధరి,త్రీవలయము సంచలింప దీకొలుపుటయుక్. వరాహ. ౩. ౫౪.

క...వారణతిలకంబు నెక్కి వడి బువ భునిపై, ఘోరగతిఁ గాలదంష్ట్రిఁడు, ధీరాటోపంబు తోడ దీకొలుపుటయుక్. భా. రా. యు. ౬౮౩.

దీకోలు=డీకోలు. వి.(√దీకొను)డీకొనుట.(శ.ర)

దీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యజ్ఞవివాహాదికర్మములయందు అవలంబించునియమము;నియమము. ౨. దృఢాభినివేశము, గట్టిపట్టుదల. ౩. మంత్రోపదేశము. ౪. మంత్రోపదేశమునొందుట. ౫. ఉపనయనసంస్కారము.

దీక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. దీక్ష. ౨. దీక్ష పట్టుట, దీక్షపూనుట.

దీక్షణీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఇష్టిభేదము.

దీక్షణీయము. సం. వి.అ. న. దీక్షకు సాధనమైన హవిర్భేదము.

దీక్షాంతము. సం. వి. అ. పుం.౧.దీక్షాసమాప్తి. ౨. యజ్ఞదీక్షాసమాప్తి, అవభృథము.

దీక్షించు. సం. అ.క్రి.దీక్షవహించు, దీక్షపూను.

వ. ఇట్లు ఫాల్గునశుక్లపక్షంబున దీక్షించి...అనుష్ఠానంబులదెస నతిగరిష్ఠ యగునిష్ఠ నవలంబించి...హరి. ఉ. ౬. ౨౦.

క. వేయేఁడులవ్రతమునకై, ధీయోగము సిద్ధి నొంద దీక్షించి మనః, కాయవచోనియమము నిర,పాయంబుగఁ దొడఁగి దురుతపస్సాధన ముక్. హరి. ఉ. ౧౦. ౧౭౯.

దీక్షిత. సం. వి. ఋ. పుం. దీక్షపూనువాఁడు.

దీక్షితాయని. సం. వి. ఈ.స్త్రీ.దీక్షితునిపత్ని.

శ్లో. ఇతి శ్రుత్వాథ తద్వాక్యం భీతా సా దీక్షితాయనీ. సం. కాశీ. ౧౩. ౭౯.

దీక్షితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. వివాహోపనయనాద్యవిహితకర్మములందు దీక్ష వహించినవాఁడు. ౨. తలఁచినపని నిర్వర్తించుటకై గట్టిపట్టు పట్టినవాఁడు. ౩. పట్టాభిషిక్తుఁడు. ౪. హవిర్యాగములు మున్నగు శ్రౌతకర్మముల నాచరించినవాఁడు.

దీక్షిష్యమాణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దీక్షపొందఁగలవాఁడు, దీక్షపొందనై యున్న వాఁడు.

గీ. ఈవు దీక్షిష్యమాణుండ విద్ధమహిమ.కాశీ. ౨. ౫౭.

దీటు=తీడు స. క్రి. ౧. సరిచేయు, సవరించు, చక్కఁబఱచు; ఆకర్షించు. (ఉదాహరణములలో సందర్భానుసారముగా భిన్నార్థము లగపడుచున్నవి.)

చ. తిలకము దిద్దుచుఁ గురులు దీటుచు... నద్దముఁ జూచె వోకర్తు వేడుకన్. నృసిం. ౨. ౭౬.

ఉ. చంచువు దీటి పక్షములు జల్లున విచ్చి పదంబు లెత్తి ద్రిప్పించి సభంబుపై కెగసి... భాగ. ౧౦పూ. ౪౪౫.

చ. కలకల నవ్వ మోవిపలుగంటుల దీటుఁ గుచంబు లొరగా, వెలువడఁ బైఁట జేయు ...హంస. ౧. ౨౧౩.

గీ. మొగముపైఁ జిమ్మచీకటి ముడివడంగ, మాటిమాటికి మీసాలు దీటుకొనుచుఁ, జనియె సంబళిసంబళి యనుచుఁ బంక, జాప్తుసులపుంగవుఁడు వచ్చునంగడికిని. హరిశ్చ. ౪. ౨౧౫.

సీ. మొలఁ గట్టుపాఱుటాకులు జాఱకుండఁగ దీటి కట్టినబలుతీవకట్టు. చంద్రా. ౨. ౩౭.

మ. అతిశీఘ్రంబుగ శార్ఙ్గ మెక్కిడి గుణం బాభీలతన్ దీటుచున్. ఉ. రా. ౨. ౫౬.

౨. కఱచు, (కోపాదులచే పెదవి, మొ. పండ్లతో)కొఱుకు. (ఈయర్థమున నిది ఔష్ఠ్య,రదము, కోఱ మొదలగు పదములతో కలసియే కనఁబడుచున్నది.)

ద్వి. అదె గవాక్షుం డనునతఁ డాలమునకుఁ, ద్రిదశారి యోధులు దీటుచున్నాఁడు. రం. రా. యు. ౩౩౦ పొ. ౨౫ పం.

మ. పదవిక్షేపములన్ సవృక్షధరణీభాగంబు కంపింపఁగా, రదముల్ దీటుచుఁ గత్తిరించి నచెవుల్ రాజిల్ల...భాగ. ౧౦ పూ. ౬౧౩.

వ... వేఁడిమిడుంగుఱులు వొడమ నిడుదకొవ్వాఁడికోఱలు ధీటుచు...దశా. ౩. ౧౪౩.

మ... అవ్వీరుఁడుగ్రదశనాగ్రంబులు దీటుచున్ వయిచె నుత్తాలాద్రికూటంబునన్. భా. రా. యు. ౧౦౦౪. ('దీడుచు' ముద్రి.)

చ. ఘనతరఫాలపట్టికల ఘర్మకణంబులు గ్రమ్మ భీకరాననములు జేవురింపఁగ ఘనభ్రుకుటిస్ఫుటకోపదీప్తుఁడై, కనదురువిస్ఫులింగములు కన్నుల రాలఁగ నొడు దీటికొం, చెనుబదివేల రక్కసుల చెక్కుడుశౌర్యము గల్గువారలన్. భా. రా. సుం. ౩౪౪.

సీ. వాలంబు నేలతో వడి వ్రేయుచును లంక ద్రిష్టించి యోధులు దీటుకొనుచు. భా. రా. యు. ౩౨౬.

౩. ఊఁపు, చలింపఁజేయు.

పంచచామరము. ఘటచ్ఛటాతరంగపంక్తి సారెఁ బేటి దీటఁగా, నెటో యెటో కటా మునుంగు నేది దిక్కటంచుఁ దాఁ, దటాతటాన గుండెసారెఁ దల్లడింపు చుండఁగాఁ, బొటాపొటాన నశ్రు లాటుఁ బోటు నై దొరంగఁగాన్. ఉ.హరిశ్చ. ౨. ౧౨౭.

విణ. (క. దీటు) ౧. సరి, సమానము.

ఉ... నీ,కేసురలైన దీ టగుదురే భవదుత్తులం బన్నుఁ బ్రీతునిన్, జేసె... ఉ. రా. ౨. ౧౯౨.

గీ. అవుర వీనికి దీ టైనయతఁడు గలఁడె, వసుధఁ బరికింప...బిల్హ. ౧.౧౦౪.

గీ. పాలమీఁగడ శర్కర పానకంబు, పూవుఁదేనియ యైన నీమోవియందుఁ,దనరుమాధుర్యమునకు దీ టనఁగరాదు. ఇందు. ౬. ౧౩౬.

౨. అర్హము, తగినది.

చ. ఎన యగు చెట్లు కెంజిగి వహించినయంతనె కెంపు విద్రుమంబును గఠినంబు లౌట మృదువుల్ గద దాసనముల్ కిసాలముల్, దినుసన దీటు గా వవియుఁ దియ్యఁదనంబును సౌరభంబునున్, గనమి లతాంగిమోవికి

జగత్త్రయి దీటగువస్తు వెద్దియో. ఇందు ౨. ౧౫౩.

వి. విధము, రీతి.

ఆ. పొన్నపువ్వుదీటు పోల్పులోఁపలమాట, నో టు చేసి వేల్పుబోటినాభి, విస్తరిల్లె నపుడు వెడఁదబావిని బోల్చు, సేర్పుకాంద్రమాట సేటుచేసి. రసిక. ౬. ౧౦౦.

క్రి. విణ. తిన్నగా, సూటిగా.

క...దిట మింతయు విడక యతఁడు దీటుగఁ గడు సుందటికిఁ జని... నీలా. ౩. ౬౪.

జః దీటుకట్టు, దీటుకొను, దీటుకొలుపు, దీటు వచ్చు.

దీటుకట్టు=దీటుకొను. అ. క్రి. (దీటు+కట్టు) నిండు.

వ...దేవదుందుభిధ్వానంబు రోదసీకుహరంబు నం దీటుకట్టె... సైవ. ౬. ౨౯.

దీటుకొను=దీటుకట్టు. అ. క్రి. (దీటు+కొను)

౧. నిండు; వ్యాపించు.

గీ. జనులు విహ్వలు లగునట్టిఘనరవంబు, దిశల యందు నాకసమున దీటుకొనఁగఁ, గర్ణుఁ డట్లు ఛేదించె... భార. కర్ణ. ౩. ౩౨౨.

ఉ. గర్భముఁ దాల్చి మైఁ గలయఁ గన్గొని వె క్కసపాటు మున్నుగా, దుర్భర మైనసం భ్రమముతోడ విషాదభయానుతాపముల్, నిర్భరభంగిఁ బుట్టి తపనెమ్మది దీటుకొనంగ ...నిర్వ. ౨. ౨౨.

మ...అస్త్రశస్త్రచయశుంభద్దీప్తిజాలంబు సర్వ దిశాభాగములందు దీటుకొన... దశకు. ౧౨. ౬౨.

౨. కలుగు, పుట్టు.

క...విధి,త్రిప్పుల కచ్చెరువుపాటు దీటుకొనం గన్. దశకు. ౨. ౯౩.

వ...కల్యాణంపుఁబాటలక్ దీటుకొనుతిన్ననిర వంబులుఁ... మనుచ. ౫. ౩౧.

౩. అతిశయించు.

మ. అనినఁ బార్వతిఁ జూచి నవ్వుచు శివుం డామూర్ధముఁ గొంచు గ, మ్మని శైలాదికి నాకతిచ్చిన నతం డప్లేఁగి పక్షీంద్రునిన్, గని రోషస్ఫురణంబు దీటుకొన హుంకా రంబు గావింపఁ దద్ఘనవాతాహతిఁ దూలె నాతఁడు త్రిలోకవ్యాప్తి సంధిల్లఁగన్. జై. భా. ౫. ౮౬.

దీటుకొలుపు. స. క్రి. (√దీటుకొను.) దీటు కొనఁజేయు.

(నిండఁజేయు; వ్యాపింపఁజేయు.)

గీ. దేవదుందుభు లుడువీథి దీటుకొలుప,నమరు లందంద పుష్పవర్షములు గురియ, దక్షి వాటంబు చొచ్చె గౌతమతనూజ.భీష్మ.౪. ౧౯౩.

సీ. అఖిలైకనందకం బగునందకము ప్రోల దీప్తి పరంపర దీటుకొలిపె. నృసిం. ౧. ౩౫.

(పరఁగఁజేయు)

పీ...సచరాచరం బైనజగము లెల్ల. గీ. వొక్క మొగమై కడంగినఁ జిక్కువఱుచు, దివ్య బాణజాలంబుల దీటుకొలిపి, ప్రాణములఁడాఁ పఁ డీతనిపాటిదొరలఁ, గాన మేరాజ్యముల యందుఁ గౌరవేంద్ర. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౨౯.

గీ. తెఱపి లేకుండ శరములు దీటుకొలిపి,పవగ చక్రము నంతయుఁ బడలుపఱిచి. భా.రా. యు. ౧౨౩౧.

(పుట్టించు, కలిగించు.)

వ...హాసకుందంబులు సాంద్రతరచంద్రికాకం దంబులం దీటుకొలుప. ఆము. ౪. ౩౫.

దీటువచ్చు. స. క్రి. (దీటు+వచ్చు.) పోలు.

చ. అనఘుఁడు పిన్నవాఁడి సుజనావనదక్షత రూ పరేఖలన్, వినుతపరాక్రమంబునను విశ్రుత దానగుణంబు పెంపునన్,వనజదళాక్షుఁ దత్త

నయిను వానివిరోధిని వానిమిత్త్రుఁ డా, నైన
యగు దీటువచ్చు మతి యెంతయు సా
టగుఁ జూడ జోడగుణ్. రామ. ౧౯౬.

౨. క్రి. సమమగు.

సీ. లచ్చికోడలికన్నులను దీటువచ్చునీలోత్పల
శరపంక్తు లానరఁ దాల్చి. ఉ.రా.౪.౧౫౬.

సీ. నుదు శేరుపడి పొదుకొనునుచాంకూరముల్
పోఁకలతో దీటురాకమున్న. ముకుంద.
౨. ౩౩.

దీదివి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. న. అన్నము.
పుం. ౧. భక్ష్యము. ౨. స్వర్గము. ౩. అగ్ని.
౪. బృహస్పతి. (వై. ని, కే. ని.)

దీధితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కిరణము. ౨.
కాంతి,జిగి. ౩. అంగుళి,వ్రేలు. ౪. రఘునాథ
శిరోమణిచే రచింపఁబడినయొకతర్కగ్రంథము.

దీధితిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ.
త్.) వెలుఁగు గలవాఁడు,ప్రకాశము కలవాఁడు.
వి. త్. పుం. సూర్యుఁడు.

దీన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూషిక,అఁడెలుక.
(మే. ని.)

దీనము. సం. వి. అ. న. పుం. ౧. పున్నాగము,
సురపొన్న !. ౨. కేతకి,మొగలి !. ౩. తగర
ము,నందివర్ధనము!.

దీనారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకవిధమైన
బంగారునాణెము. ౨. స్వర్ణభూషణము,బంగా
రునగ. ౩. రెండుకర్షములబంగారు. ౪. నిష్క
పరిమాణము. ౫. ముప్పదిరెండు రతులయెత్తుబం
గారు. ౬. ముద్ర.

దీను. వి. మనోజ్ఞత,చక్కఁదనము.

గీ. బ్రహ్మతీర్థంబునను దండపాణియాశఁ,గులశిఖ
రిపుత్రి దీపించుఁ గలశతీర్థ,మేనుబారలనిడు
పున దీను మిగిలి,యదియ యమృతామహాదే
వి కాస్పదంబు. పాండు. ౨.౧౪౪.

దీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దరిద్రుఁడు,
బీద. ౨. దుఃఖితుఁడు. ౩. దర్ప ముడిగినవాఁ
డు. ౪. భయపడినవాఁడు. ౫. జాలిగొలుపు
వాఁడు, శోచనీయుఁడు.

దీపకము. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) ౧. రగు
ల్పునది,దరికొల్పునది. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయు
నది. ౩. వివరించునది, స్పష్టపఱచునది.౪. ఉద్దీ
పకము,ప్రేరేఁచునది. ౫.దీపనకారి, జఠరాగ్నిని
వర్ధిల్లఁజేయునది. ౬. దీపము వెలిఁగించుటయం
దు నేర్పరి. వి.అ.పుం. ౧. దీపము. ౨. దీమము,
పక్షిమృగాదులను పట్టుటకై వేఁటకాఁడు పెం
చిన పక్షి మృగము లోనగునది. ౩. ఓమము.
౪. లోచమస్తకము, సెమ్మిజుట్టుచెట్టు. ౫.
(సంగీ) రాగభేదము. న. ౧. కుంకుమము. ౨.
దీపకాలంకారము.

క. ప్రకృతము లప్రకృతంబులుఁ, బ్రకటంబుగఁ
గూడి తుల్యభావముఁ జెందన్, సుకవీంద్రుల
మతమున దీపక మగు నది గమ్యసామ్య
పర మెట్లన్నన్.

క. ధారణి సదాళిసన్నుత,సారస్యం బగుచు
విమలజలజము రాకా,నీరేజవైరిబింబము,నీర
మ్యయశంబుఁ బొల్చు నెమ్మి నృసింహా.నరస.
౫. ౧౫౧,౧౫౨.

దీపకళిక. సం.వి. ఆ.స్త్రీ.౧. దీపశిఖ.౨.యాజ్ఞవ
ల్క్యసంహితకు శూలపాణి రచించినటీక.

దీపకిట్టము. సం.వి. అ. న. కజ్జలము,దీపపుమసి.
(వాచ.)

దీపకూపి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దీపవర్తిక, దీపపు
వత్తి. (వాచ.)

దీపఖోరి. సం=దీపకూపి.

దీపగంబము. మి. వి. దీపస్తంభము.

వ. శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకు శ్రీమతు సకలసే
నాధిపతి యైనరేనెల్లిపెద్దగణపతిరడ్డివారు

తమకు ధర్మార్థ్జమగాం ఘటించిన లోహపుదీ
పగంబ్బము ఒక్కటిపలములు ౧ర ... దా.
శా.౪. ౧౨౭౭.

ద్వి. ఆ పరంజ్యోతిస్వరూపంబునకును, దీపగం
బంబు లెత్తించినయట్లు. బస. పు. ౧.
౧౨౩ పం.

దీపధ్వజము. సం.వి.అ.పుం.దీపపుమసి, కాటుక.

దీపనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)-దీపసాధన
మయినది-౧. రగుల్చునది, దరికొల్పునది. ౨.
దీపనకారి, జఠరాగ్నిని వర్ధిల్లఁ జేయునది. ౩.
ప్రేరేఁచునది, ఉద్దీపకము. వి. అ. న. ౧. రగు
ల్చుట, దరికొల్పుట. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయుట.
౩. జఠరాగ్నిని వృద్ధిచేయుట. ౪.కుంకుమము.
పుం. ౧. మయూరశిఖ, నెమ్మిజుట్టుచెట్టు.
౨. కాసమర్దము, కసిందచెట్టు. ౩. పలాండువు,
నీరుల్లిచెట్టు. ౪. పాఠ, చిఱుబొద్దిచెట్టు. ౫. మెంతి
కూరచెట్టు. ౬. ఓమము.

దీపనీయము. సం, విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దీపిం
పఁజేయఁదగినది, అగ్నిదీప్తిని కలుగఁ జేయఁదగి
నది. ౨. జ్వాలనీయము, మండింపఁ దగినది. వి.
అ. పుం. ఓమము. ౨. ఔషధవర్గభేదము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగరం,
దీపనీయస్స్మృతో వర్గః కఫానిలగదాపహః.
(వాచ.)

దీపపాదపము. సం. వి. అ. పుం. వృక్షాకారము
గ నుండుదీపస్తంభము.
ఇఙ్లీ: దీపవృక్షము, మొ.

దీపపుష్పము. సం. వి. అ. పుం-దీపశిఖవంటి
పువ్వులు గలది-చంపకము, సంపెంగచెట్టు.

దీపభాజనము. సం. వి. అ. న. దీపము పెట్టు
పాత్రము. (ప్రమిద, మొ.)

దీపము. సం. వి. అ. పుం- దీపింపఁ జేయునది-
౧. దీపిక, దివ్వె. ౨. మయూరశిఖ, నెమ్మి
జుట్టుచెట్టు.

దీపశత్రువు. సం.వి. ఉ.పుం.శలభము, మిడుత.

దీపశిఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీపపుకొన. ౨.
కజ్జలము, కాటుక.

దీపశృంఖల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దీపములవరుస.

దీపాన్విత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.దీపావళ్యమావాస్య,
ఆశ్వయుజమాసమందలియమావాస్య.

దీపారాధనము. సం. వి. అ. న. దీపము వెలి
గించి భగవంతుని సేవించుట.

దీపావళి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దీపములవ
రుస. ౨. ఆశ్వయుజమాసమందలియమావాస్య
పండుగ.

దీపి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. రగుల్చునది,
దరికొల్పునది. ౨. ప్రకాశించునది. ౩. దీపన
ము కలిగించునది.

దీపించు. సం.అ.క్రి.౧.ప్రకాశించు,ప్రజ్వలించు.

క. స్త్రీపున్నపుంసకత్వము, లాపరతత్త్వమున
లేమి నది విను తత్త్వద్వ్యాపారాపేతం బయి,
దీపించుచు నుండు బోధదేహాత్వమునన్.
భార. శాం. ౪. ౧౭౫.

సీ. నాసీర మై వచ్చునలినబాంధవుపెక్కియం
బుపై దీపించునద్ద మనఁగ. గీ ... వేగుఁ
జుక్క వొడిచె. మనుచ. ౩. ౫౪. పాండు.
౨. ౧౪౪.

౨. అతిశయించు, హెచ్చు.

మ. త్రిశిరుం డాతనిపాటు నూచి మదిలో
దీపించుకోపంబుతో.భా.రా.యు.౧౦౦౪.

మ. చని యింద్రాదిసుపర్వులం గని మనస్తాపం
బు దీపింప ని, ట్లనె...మార్క. ౧.౧౨౨.

స. క్రి. (కాంతిని) కలుగఁజేయు, పుట్టించు.

ద్వి. దిక్కుల కెల్లను దెలివి దీపించు, చుక్కల
గమికాఁడు చూపట్టె మింట. రం. రా.సుం.
౨౪౩ పా. ౧౪ పం.

దీపిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీపము, దివ్వె. ౨.

చిన్నదీపము. ౩. దీపమువలె నీత్యాదివిషయములను స్పష్టపఱుచు గ్రంథము.
ఉదా: నీతిదీపిక, న్యాయదీపిక, ముహూర్త దీపిక, మొ.

దీపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రగుల్పఁబడినది. ౨. కాల్పఁబడినది. ౩. ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ౪. ప్రకటింపఁబడినది. ౫. రేఁపఁబడినది.

దీపిలు. సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు.
శా. పైపై దీపిలు నాతపంబు లనుసోపానంబులే ప్రాపుగా, భూపోత్తంసము మేనితోడ దివికిన్ బోపో వడిన్ నాఁ దదీ,యాపూర్ణప్రథితప్రభావగమితుండై గోపురిం జేర నీ, పాపాత్ముం డిటు కర్తఁడే యనుచు జంభద్వేషి రోషంబునన్. గాథే. ౪. ౭౮ పా.

దీపురము. విణ. (సం. దీప్రమ్.) ప్రకాశించునది.
క. ఆపురమున నొక డుండును, గాఁపురముగ బలిజెసెట్టి గణదాసుఁ డనన్, దీపురము గాఁగ నయ్యెల,కాపురమున ధనదుఁ డుండు గతిఁ గడువేడ్కన్. హంస. ౫. ౯౩.

దీపోత్సవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దీపావళ్యమావాస్య. ౨. దీపములు వెలిగించెడియుత్సవము.

దీప్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జ్యోతిష్మతి, మాసేరు. ౨. నీరుపిప్పలి.

దీప్తకము. సం. వి. అ. పుం. న. ముక్కులో మంట గలిగించురోగము. న. బంగారు. (విల్యమ్సు.)

దీప్తకిరణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దీప్తజిహ్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఉల్కాముఖి యగుఆఁడునక్క. (వాచ.) ౨. గయాళి, గట్టివా. (ఆ. ని.)

దీప్తపింగళము. సం. వి. అ. పుం. బంగారువలె పచ్చనిసటలుకలది-సింహము.

దీప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. వెలిఁగినది, ప్రకాశించినది. ౨. కాలినది. ౩. మండినది. ౪. రేఁగినది. వి. అ. పుం. ౧. సింహము. ౨. నిమ్మ. న. ౧. బంగారు. ౨. ఇంగువ.

దీప్తరసము. సం. వి. అ. పుం. మహీలత, ఎఱ్ఱ.

దీప్తలోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ప్రకాశించు నేత్రములు కలది. వి. అ. పుం. పిల్లి.

దీప్తలోహము. సం. వి. అ. న. ౧. కంచు. ౨. ప్రకాశించులోహము.

దీప్తాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) ప్రకాశించుఅవయవములు కలది. వి. అ. పుం. నెమిలి.

దీప్తాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు.

దీప్తాక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ప్రకాశించు నేత్రములు కలది. వి. అ. పుం. పిల్లి.

దీప్తాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ, న్. న్.) ౧. ప్రకాశించు ఆత్మకలవాఁడు. ౨. మండిపడుస్వభావము గలవాఁడు.

దీప్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ప్రకాశము, వెలుఁగు. ౨. (స్త్రీదేహాదుల) కాంతి. ౩. అభివ్యక్తి, బయలుపడుట. ౪. లక్క. ౫. లత్తుక, లాక్షారసము. ౬. కంచు.

దీప్తోపలము. సం. వి. అ. పుం. సూర్యకాంతమణి.

దీప్యకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఓమము. ౨. యవసస్యము. ౩. నెమిలిజుట్టుచెట్టు.

దీప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దీపనమున కనుకూల మయినది. ౨. జఠరాగ్నిదీపనమున కనుకూల మయినది. వి. అ. న. ౧. ఓమము. ౨. జీలకఱ్ఱ. ౩. రుద్రజట.

దీప్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - దీపించునది- ౧. ప్రకాశించునది. ౨. మండునది. వి. అ. పుం. అగ్ని.

దీమము=దీమ. వి. (సం. దీపకః.) ౧. పశుపక్ష్యాదులను వశముచేసికొనుటకై యేర్పఱచిన పశుపక్ష్యాదికము.

క. బలవద్రిపులు ప్రయోజనములకై లోఁబడుట గల్గఁ బాలముల నేనుంగులు దీమంబులపజ్జఁ దగిలి నెట్టన పట్టువడిన క్రియఁ జతురమతీ. భార. శాం. ౩. ౨౭౯.

ఉ...మోహితుఁ జేసి నేర్పుతోఁ, దెచ్చిరి దీమముల్ మృగముఁ దెచ్చినకైవడి ముగ్ధ సంయమిన్. భా. రా. బాల. ౭౩.

చ...పురిం జెలంగుచుదు కాముని దీమములట్లు కామినుల్. విక్ర. ౧. ౪౯.

౨. ఎఱయుంచినబోను.

సీ. ఒకమరి దీమంబు లొడ్డి పాదులు దీర్చి బహువిహంగంబులఁ బట్టి తెచ్చి. కాళ. ౩. ౪౭.

సీ. దీమంబువేఁటలు దామెనవేఁటలు దెరవేఁటలును నేర్చు తెరలికలను, బంది మాడిసభంగిఁ బందుల నొప్పింపఁ బూఁటకాండ్రనఁ దగు వేఁటకాండ్రు. ద్వా. ౭. ౨౨. పి. శకుం. ౧. ౧౧౬.

౩. (సం. ధామ) గృహము.

సీ...భాసిల్లు గృహసంజ్ఞ దీము దీమం బిల్లు గీమనంగ. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

దీమసము=దీమసము. వి. ౧. ధైర్యము.

గీ. ఎట్టిలా కెట్టిదీమస మెట్టి తెగువ, యెట్టికడిమి కృష్ణుఁడు జగదేకవీరుఁ, డగుచుఁ గూడి యున్న ధరాధిపతుల, భంగపఱిచె నిం కేమని పలుకఁ గలదు. హరి. ఉ. ౩. ౯౭.

చ...మత్స్యనాథుఁ డనునట్టిమహాత్ముని దండ నీదుగాదిలిసుతుఁ డున్నవాఁడు కడు దీమసమేది తలంక నేటికిన్. సారంగ. ౩. ౨౫౦.

ద్వి. ఏపార నింగితం బెఱిఁగెడియట్టి చదురాలు గాన సంశయులేక మయిన్న మది లేక వల్కె దీమసము పెంపునను. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౪ పం.

౨. పూనిక, యత్నము.

ద్వి. సామదండోపాయసాధనంబులను, దీమసంబున జాడఁ దీయకపోరు. ద్వి. శ. సా. ౨. ౫౧ పా.

క. వే మింటిదాఁకఁ బెరిఁగిన, దీమసమున నతలమునకు దిగఁబడి చనినన్, భూమి గలయంతఁ దిరిగినఁ, దా మును పెట్టినది రిత్త దన కేలబ్బున్. విక్ర. ౨. ౧౭౨.

౩. (పనులందు) ఉత్సాహము, కార్యోద్యోగము.

చ...మనోగతుల్, దెలిసి మెలంగ నేర్చుటకు దీమసమున్ వినయంబుఁ దాల్చియున్, గలుగుట కుబ్బి తాపసుఁ డొకానొకనాఁ డల కన్యతో ననున్. ఉ. రా. ౧. ౨౦౧.

౪. ఉపాయము; నేర్పు.

ఉ...అందుఁ బ్రోనొల్ల ననంగ రాదచటి కూరక పోవను రాదు నేర్పు సంధిల్లఁగ దీనిఁ బాపి కొనుదీమస మెట్టిది యొక్కొ దైవమా. భార. విరా. ౨. ౯౧.

సీ. నొసలిలో పఱిచక్కి నెసఁగుచంద్రుఁడు దిద్దెనో మింట వ్రేలెడుదీమసంబు. పాండు. ౩. ౧౩౭.

దీము=దీమము. వి. ౧. పశుపక్ష్యాదులను వశము చేసికొనుటకై యేర్పఱచినపశుపక్ష్యాదికము; తత్ప్రతిరూపము.

గీ...ఎట్టివారికైన, నొరుల నొక వ్రేలిమిడిఁ దిరుల్ మరులు గొలిపి, దివియమే దేవి నీయట్టిదీము గలుగ. కు. సం. ౬. ౬౭౪.

గీ. రాజకుద్ధాంతభామినీరత్నరాజి, దీమ్ము గావించి వలరా జధీశు నేసె. శైవ. ౩. ౯౨.

మ. తరుణులు లలితయౌ స్తనచంబు లనుపం దచ్ఛాత్యము దీములై, పెర శేఁషం జను...

రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగహ్వరముం దూఱినవాని నీయదుకుత్రాళ్లా తెచ్చు నా దీర్ఘత, చ్చిరకృష్టిం గమనట్టిశైత్య మలరించెక్ నూతులం దత్తటిక్. ఆము. ౨.౬౬.

గీ. చలము లాదవ ముండ్లు గలమ్రాఁకుదీములఁ, గొరలి తాఁకి కొమ్ము లురులఁ దగిలి,వాని లేవ నీడ్చి కానకే కొనిపోవుఁ, బోతరించి యిఱ్ఱిపోతు లచట. మను చ. ౪. ౨౨. (మ్రాఁకుదీములు=కఱ్ఱతోఁజేసిన యిఱ్ఱులు.)

౨. మత్స్యగ్రహణసాధనవిశేషము.

గీ...చల్లు డూఁదు, లుంటగాలంబు తెరదీములుసురుగాల్పము...హంస.౪. ౧౭౪.

౩. గృహము. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

౪. స్థానము, నెలవు.

ఉ. తామరతూఁడు పట్టుకొని ధాత యధోముఖుఁడై చనం జనక్, సోమరిపాటు భీతియును జూచెనె కాని సరోజమూల మీ, దీమున నున్నదంచుఁ గను తేఁకువ జాలక నాళమూఁతగాఁ, దా మొదలింటియట్ల నిజధామ సరోజముఁ జేరెఁ జింతతోక్. శ్రీరం. ౩. ౧౩౦.

జః దీముకొను, దీముకొల్పు.

దీముకొను. అ. క్రి. (దీము+కొను.) నెలవుకొను. (చూ. దీముకొల్పు.)

దీముకొల్పు(లుపు.) స. క్రి. (దీము+కొల్పు) నెలకొల్పు.

సీ. శాత్రవోత్కర జయోత్సాహసాహసమున భీమార్జునులపోల్కి దీముకొల్పి. రంగా. ౧. ౩౧.

ధీర్ఘ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న చెట్టు.

దీర్ఘకంటకము. సం. వి. అ. పుం. బర్బురము, తుమ్మ చెట్టు.

దీర్ఘకంఠము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొంగ, బకము. ౨. దీర్ఘమైనకంఠము.

ఇ శ్లే: దీర్ఘగళము.

దీర్ఘకందము. సం. వి. అ. న. ౧. మూలకము, ముల్లంగి చెట్టు. ౨. నేలతాడి చెట్టు. (వాచ.)

దీర్ఘకణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్వేతజీరకము, తెల్లజీలకఱ్ఱ చెట్టు. (వాచ, విల్యమ్సు.)

దీర్ఘకాండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాతాళగరుడీలత.

దీర్ఘకీలము. సం. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగు చెట్టు.

దీర్ఘకూరము. సం. వి. అ. న. ఆంధ్రదేశమున పండు రాజనపువడ్లు, రాజాన్న మను ధాన్యవిశేషము. (వాచ.)

దీర్ఘకేశము. సం. వి. అ. పుం- పొడువైనవెండ్రుకలు కలది-భల్లూకము, ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘకోశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్నామ, ఏనుఁగు జలగ.

దీర్ఘకోశిక. సం=దీర్ఘకోశ.

దీర్ఘగతి. సం. వి. ఇ. పుం- దూరదేశగమనము కలది- లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దీర్ఘగ్రంథి. సం. వి. ఇ. పుం- పొడువైనకణుపులు కలది- గజపిప్పలి చెట్టు.

దీర్ఘగ్రీవము సం. వి. అ. పుం- పొడువైన మెడ కలది- ౧. ఉష్ట్రము, లొట్టియ. ౨. ఒక జాతికొంగ.

దీర్ఘఘాటికము. సం. వి. అ. పుం- పొడువైన పెడతల కలది- ఉష్ట్రము, లొట్టియ.

దీర్ఘచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- నిడుదయైన యాకులు కలది-చెఱకు చెట్టు.

దీర్ఘజంఘము. సం. వి. అ. పుం- నిడుపాటి పిక్కలు గలది-౧. ఉష్ట్రము, ఒంటె. ౨. బకము, కొంగ.

దీర్ఘజిహ్వము. సం. వి. అ. పుం- నిడు పైన నాలుక కలది- సర్పము, పాము.

దీర్ఘతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. తాటిచెట్టు.

దీర్ఘతిమిష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కర్కటి, దోస*.

దీర్ఘతుండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చుచుందరి, చుంచు.

దీర్ఘదండము. సం. వి. అ. పుం- నిడు పయిన దండము కలది-౧. తాటిచెట్టు. ౨. ఆముదము, ఏరండము*. ౩. పదిహస్తములకొలఁది, ౨౪౦ అంగుళములకొలఁది. (వై. ని.)

దీర్ఘదర్శి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ౧. దూరాలోచన కలవాఁడు; భావికార్యజ్ఞుఁడు, రాఁగలకార్యముల నెఱిఁగినవాఁడు. ౨. దూరమందున్న దానిని చూచునది. వి. న్. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. గ్రద్ధ. ౩. ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘదృష్టి. సం. విశే.(ఇ)-దూరాలోచన కలవాఁడు- వి. ఇ. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. దూరమున నున్నదానిని చూచుటకు సాధన మయిన యంత్రభేదము,(దుర్బిణీ.)

దీర్ఘదేహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పందికొక్కు, మూషిక.

దీర్ఘనాదము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. దూరముగా వ్యాపించుధ్వని కలది. ౨. దీర్ఘకాలముండుధ్వని కలది. వి. అ. పుం. ౧. కుక్క. ౨. కోడి. ౩. శంఖము ౪. ఘంట.

దీర్ఘనాళము. సం. వి. అ. పుం. యావనాళము, జొన్న*.న. దీర్ఘశాహిమకము, కామంచిగడ్డి*.

దీర్ఘనిద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీర్ఘకాలము పోవునిద్ర. ౨. పెద్దనిద్దుర, చావు.

దీర్ఘపక్షము. సం. వి. అ.పుం-పొడుగైన ఱెక్కలు కలది- కళింగపక్షి, కూఁకటిమూఁగ.

దీర్ఘపత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చిత్రపర్ణిక, కోలపొన్న*. ౨. హ్రస్వజంబువు, పొట్టినేరేడు*. ౩. కూరనెల్లి*. ౪. కేతకి, మొగలి*.

దీర్ఘపత్రకము సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉల్లి; నీరుల్లి*. ౨. ఆముదపుచెట్టు. ౩. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరు*. ౪. వేతసము, ప్రబ్బ*. ౫. కరీరము, వెణుతురు*.

దీర్ఘపత్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి*. ౨. విష్ణుకందపు అను దుంప*. ౩. ఒక దినుసుదర్భ*. ౪. కుందరము అనుతృణము*. ౫. తాటిచెట్టు. ౬. కుపీలువు, నల్లతుమికి*. ౭. తెల్లగలిజేరు*. ౮. ఒకజాతి చెఱుకు* (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘపత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పలాశీలత*. ౨. మహాచంచశాకము*. (వాచ.)

దీర్ఘపత్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శ్వేతవచ, తెల్లవస*. ౨. శాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న*. ౩. కలబంద*.

దీర్ఘపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న*.

దీర్ఘపర్వము. సం. వి. న్. పుం. -దూరముగా నుండుకనుపులు కలది- చెఱుకు*.

దీర్ఘపల్లవము. సం. వి. అ. పుం. శణము, జనపమొక్క. (వాచ.)

దీర్ఘపవనము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘపాత్తు. సం. వి. ద్. పుం. రాపులుఁగు.

దీర్ఘపాదపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పోఁక*. ౨. తాటిచెట్టు. ౩. నారికేళము, కొబ్బెర*.

దీర్ఘపాదము. సం. వి. అ. పుం. కంకపక్షి, రాపులుఁగు.

దీర్ఘపృష్ఠము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిడుపగు వీపు గలది. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

దీర్ఘప్రజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరదర్శి, దూరాలోచన కలవాఁడు.

దీర్ఘఫలకము. సం. వి. అ. పుం. అగిసెచె.

దీర్ఘఫలము. సం. వి. అ. పుం. ఆరగ్వధము, రేలచె.

దీర్ఘఫలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నల్లద్రాక్షచె. ౨. జన్ని, కోరిందచె.

దీర్ఘమారుతము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. (త్రి.ని.)

దీర్ఘము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిడుదయైనది. ౨. దూరమైనది. (ఉదా: దీర్ఘదర్శి, మొ.) ౩. ఎత్తైనది; పొడుగైనది. ౪. (వ్యాక) రెండు మాత్రలకాల ముచ్చరింపఁ దగినయచ్చు. (ఆ, ఈ, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉష్ట్రము, లొట్టియ. ౨. రామశరము, ఒకజాతిరెల్లుచె. ౩. (జ్యోతి) సింహకన్యాతులావృశ్చికరాసులలో ఏదే నొకటి.

దీర్ఘముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చుంచు.

దీర్ఘమూల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శ్యామ, ప్రేంకణముచె. ౨. దురాలభ, తీఁటుకసిందచె. ౩. తీఁగతుమడిచె.

దీర్ఘమూలకము. సం. వి. అ. పుం. మూలకము, ముల్లంగిచె.

దీర్ఘమూలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మోరటు, చాఁగచె. ౨. ఒకజాతిమారేడుచె. ౩. లామజ్జకము, వట్టివేరు.

దీర్ఘరంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపుచె. (విల్యమ్స్.)

దీర్ఘరదము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.) నిడుపైనకోఱలు కలది. వి. అ. పుం. పంది.

దీర్ఘరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడుపైన నాలుక కలది. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

దీర్ఘరాగ. సం=దీర్ఘరంగ.

దీర్ఘరోమము. సం. వి. న్. పుం. ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘరోహిషకము. సం. వి. అ. న. కత్తృణము, కామంచిగడ్డిచె.

దీర్ఘలోహితయష్టిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱచెఱకుచె. (విల్యమ్స్.)

దీర్ఘవంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలతృణము, కిక్కసకసవుచె. ౨. పొడుగైనవెదురు. ౩. చిరకాల ముండువంశము.

దీర్ఘవక్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడివియైనముఖము కలది. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. ఇట్లే: దీర్ఘాస్యము మొ.

దీర్ఘవచ్ఛిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుంభీరము, మొసలి.

దీర్ఘవర్షాభువు. సం. వి. ఊ. పుం. స్త్రీ. శ్వేతపునర్నవ, తెల్లగలిజేరుచె.

దీర్ఘవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పలాశి, లాక్ష, లక్క. ౨. పాతాళగరుడీలత. ౩. మహేంద్రవారుణి, పెద్దపాఁపరచె. (వాచ.)

దీర్ఘవాలము. సం. వి. అ. పుం- పొడుగైన తోఁకగలది-చమరమృగము, సవరపుమెకము.

దీర్ఘవాలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చమరి, ఆడుసవరపుమెకము.

దీర్ఘవృంతము. సం. వి. అ. పుం-నిడుపైనతొడిమకలది-శ్యోనాకము, దుండిగముచె.

దీర్ఘవృంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలాపర్ణి, రాస్న, సన్నరాష్ట్రముచె.

దీర్ఘవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సాలము,

మద్ది (?). ౨. తాటిచెట్టు. ౩. పోఁక (?).

దీర్ఘశరము. సం. వి. అ. పుం-పొడుగైనదంటు కలది-యావనాళము, జొన్న (?).

దీర్ఘశాఖము. సం. వి. అ. పుం. సాలము,మద్ది (?)

దీర్ఘశాఖిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలాపర్ణి, రాస్న, సన్నరాస్టము (?).

దీర్ఘశింబిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ఈవము, సల్లాక (?).

దీర్ఘశూకము. సం. వి. అ. పుం. రాజాన్నము, రాజనపుధాన్యము.

దీర్ఘసురతము. సం. వి. అ. పుం- దీర్ఘకాలరతి కలది-కుక్క. (త్రి. ని.)

దీర్ఘసూత్రి. సం. వి. న్. పుం=దీర్ఘసూత్రుఁడు.

దీర్ఘసూత్రుఁడు. సం.వి.అ.పుం. చిరక్రియుఁడు, పూనినపని చిరకాలమునకుఁగాని చేయనివాఁడు, మిక్కిలి మందముగా పని చేయువాఁడు.

దీర్ఘస్కంధము. సం. వి. అ. పుం. తాటిచెట్టు.

దీర్ఘాధ్వగుఁడు. సం. వి. అ.పుం. కాలరి, పత్త్రవాహకభేదము, జాబులు మొదలగువానిని కడు దూరము కొనిపోవుదూత. ౨. ఒంటె,లొట్టియ.

దీర్ఘాయుధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పొడుగైనఆయుధము కలది. వి. అ. పుం. ౧. కుంతము, ఈఁటె. ౨. నిడుదయైనఆయుధము. ౩. సూకరము, పంది.

దీర్ఘాయువు. సం. విశే. (స్) చిరకాలజీవి, దీర్ఘకాలము బ్రదుకువాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. చిరజీవి, కాకి. ౨. మార్కండేయుఁడు. ౩. బూరుగు (?). ౪. జీవకము (?). ౫. అశ్వత్థామాది. (అశ్వత్థామ, బలి, వ్యాసుఁడు, హనుమంతుఁడు, విభీషణుఁడు, కృపుఁడు, పరశురాముఁడు.)

దీర్ఘాయుష్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. బూరుగు (?). ౩. జీవకము (?). ౪. శ్వేతమందారము (?). న. దీర్ఘమైనఆయుస్సు.

దీర్ఘాయుష్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ)= దీర్ఘాయువు. వి. అ. పుం. ౧. మార్కండేయుఁడు. ౨. అశ్వత్థామాది.

దీర్ఘాలర్కము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి జిల్లేడుచెట్టు.

దీర్ఘాహము. సం. విశే. (న్. హ్నీ, న్, ఆ. న్.) పొడుగైనపగలు గలది. వి. అ. పుం. పొడుగైనపగలు.

దీర్ఘిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. డిగ్గియ, నడబావి, నాలుఁగువందలధనువులుపరిమాణముగలజలాశయము.

దీర్ఘోర్వారువు. సం. వి. ఉ. పుం. దంగరి, దీర్ఘకర్కటి, నిడివిదోస (?).

ఇక్లే: దీర్ఘోర్వారువు.

దీర్ణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. విదారితము, చీల్పఁబడినది. ౨. భీతము, భయపడినది. వి. అ. న. ౧. విదారము, చీలిక. ౨. భయము.

దీల. వి. (√దీలు) డిల్లపడుట, సత్వహీనమగుట. (చూ. దీలపోవు.)

దీలపోవు. అ. క్రి. (దీల+పోవు) డిల్లపడు, సత్వహీనమగు, దుర్బలమగు.

మత్తకోకిల...వాతధూతదవానల,జ్వాలముఁ వనరాశివేల కసంఖ్యయాదవసేనలుఁ,దీలపోవక చక్క నయ్యెడుధీరు లెవ్వరు పోరిలోఁ. భార. ఆది. ౭. ౨౦౫.

దీలు=డీలు. అ. క్రి.

(డిల్లపడు, బలహీనమగు.)

సీ. అతిన మిక్కిలి దీలె నాలసింపగ నేల చల్లఁగాఁ బన్నీరు చల్లరమ్మ. యయా. ౫.౧౧౫. (శ. ర. షా. తూలె. ముద్రి. షా.)

(ఊను, ఊడిపడు.)

మ. చదిసెం దేరులు పాతె వారణము లశ్వ
ము లరం గూలెఁ గం, జెదరెన్ సైన్యము
వ్రాలె బాహువులు ద్రెస్సె స్కాంసము
ల్రాలె నం,గదము ల్దీలెఁ గిరీటముల్ పఱచె
రక్తశ్రేణి కయ్యంపుఁజొక్కు దనర్పన్
భుజదర్ప మొప్ప నిరువ్రాగుం జేరి పోరాడఁ
గన్. కువల. ౨. ౧౪౬.

విణ. డిల్లము, బలహీనము. (శ.ర.)

జః దీల, దీలపోవు, దీలుపడు, దీలుపాటు.

దీలుపడు=డీలుపడు. అ. క్రి. (దీలు+పడు) బలహీనమగు, దుర్బలమగు;కృశించు.

సీ. శ్రీమేశ్వరేశ్వర స్వామి మహాదేవ త్రిపుర
దైత్యులబాధ దీలుపడితి. భీమ. ౪. ౧౦౯.

ఉ...అనికి న్బలమూదనుఁ డెత్తి వచ్చినన్, దీలు
పడంగఁ బోలి యిటుఁ దెచ్చెద నిచ్చెదఁ
బారిజాతమున్. పారి. ౧. ౧౩౫.

గీ. చిన్ని పదముల హలరేఖచేత పీత,దీలుపడు
కానుచేత విదేహజాత. అహ. ౨. ౬౪.

దీలుపాటు. వి. (దీలు+పాటు) దౌర్బల్యము.

గీ...పం డ్లిగుల్చుచు దీలుపాటుఁ, బ్రకటదై
న్యంబుఁ దోఁప లోభంబు వచ్చె. నైష. ౭. ౫౨.

దీవటి(టీ)=దివ్వటి. వి. కరదీపిక.

సీ. పవమాననూనుండు పగలు దీవటిఁ బూని
స్వప్రతాపంబు సాక్షాత్కరింప. దశా. ౭. ౨. ౧౨౩.

సీ. దీవటీ దివ్వటి దివటి పం జనఁగను గరదీపి
కాఖ్య యై పరఁగుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౬౫.

దీవన=దీవెన. వి. (√దీవించు) ఆశీర్వాదము, ఆశీర్వచనము.

క. అనఘులుఁ దానను మునిశ్వాసన్నమున నవ్వేది
యొక్క సమధికవీర్యం,బున నొప్పె బ్రాహ్మ
ణులదీ,వన లెసఁగఁగ ధర్మసుతుఁడు వాసవ
లీలన్. భార. ఆర. ౩. ౧౨౩.

క. ఆవసుదేవునిపిమ్మట, నీ వొకఁడవు సకల
మేదినీతలమున సం, భావనయోగ్యుఁడ వను
చున్, దీవన లిచ్చెన్ దయార్ద్ర దృష్టిం
గనుచున్. దశకు. ౧౨. ౯౧.

క. అని యుభయార్థంబుగ దీ,వనతోఁ డెంకాయ
యొసఁగ వామనుచేఁ గై,కొని...దశా. ౫. ౯౧. భార. విరా. ౧. ౧౪౪.

దీవనఁబ్రాలు వి. బ. (దీవన+ప్రాలు.) ఆశీర్వచనాక్షతలు.

గీ. జగము గెల్వంగ దండెత్తుమగనిమీఁద,లీల
రతి చల్లుదీవనఁబ్రా లనంగ. పారి. ౨. ౩౬.

దీవసము=దీమసము. వి. (సం. ధీవశః అని భా. ల. వ్యా.) ౧. ఆలోచనము, అభిప్రాయము.

క. గోవులకు వెనుక యై వెసఁ,బోవుచు నున్నా
రు గడవఁ బోవకయుండం,బో వలయు నడ్డ
పడియెదు, దీవస మెదఁ గలిగెనేని దేవర
కడఁకన్. భార. విరా. ౩. ౧౩౭.

౨. ఉపాయము.

క...తడయక యింకన్, గావింపు కొఱఁతకార్య
ము, దీవపమున నాతలంపు దీర్చెద నేనున్.
దశకు. ౬. ౧౨౭.

దీవి. వి. (సం. ద్వీపః. ప్రా. దీవో.)౧. నీటినడిమి దిబ్బ, ద్వీపము; స్థానము.

ఉ. ఓవనితాలలామ లవణోదధిచక్రపరీత మైన
యా,దీవికి రాజజంబువు ప్రదీపితలాంఛనము
...నైష. ౫. ౭౯.

ఉ. నా విని పంక్తికంధరుఁడు నారదు వీడ్కొని
వేడ్క మీఱ నద్దీవిఁ గనుంగొనన్ దలఁచి
తీవ్రముగాఁ జను చుండి వార్ధులున్, దీవులు

పర్వతంబులు నదీప్రతతుల్ విపినాంతరం
బులున్, ద్రోవను జూచుచున్ గడచి దుగ్ధ
సముద్రముఁ గాంచె ముందటన్. ఉ. రా.
౫. ౨౦౫. పారి. ౫. ౬౫.
సీ. తావిఁగంబూరంపుదీవి నీమొగ మొక్కపలు
కింత నాపైని జిలుకరాదె. వసు. ౬. ౮౪.
(సీతావర్ణనము) సీ...వలపులదీవి చెంగలువబావి.
అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౬.
౨. లంక, రావణునిపట్టణము.
ఆ. అనుచు దానిచంద మంతయు నెఱిఁగించి,
సుక్కురుండు పనుప సోఁకుఱేఁడు, మరల
దీవి కరిగి మఱి మిఱి కోటలు,గట్టి సేసి
మూఁకఁ గాపు వెట్టె. అచ్చ. రా. యు.
౪౩౭.
జః దీవిచక్కెర, దీవిపుట్టువు, దీవిరాయఁడు,
దీవిఱేఁడు.

దీవించు. స. క్రి. ఆశీర్వదించు.
వ...కుంభసంభవుఁ డతని దీవించి,...కాశీ. ౨.
౧౬౪.
సీ. తమసేగిఁ జెప్ప లో దయ మీఱ విని చీరఁ
జించిచ్చువారి దీవించువారు. ఆము. ౬. ౭౫.
క. క్రూరుఁ డగుకుంభకర్ణుని,బారిఁ బడి విభీష
ణోక్తి బ్రదికి మనులు త,త్కారుణికుని
దీవింపుదు, రారవితారకముగ బ్రదుకు మ
న్నా యనుచున్. ఉ. రా. ౨. ౧౫౧.
జః దీవన, దీవనఁబ్రాలు, దీవెన, దీవెనకోలు.

దీవిచక్కెర. వి. (√దీవి.) జావా మొద లగునిత
రద్వీపములనుండి వచ్చుపంచదార.
సీ. రణదళిఝుంకారమణితముల్ ఘటియించి
దీవిచక్కెర లూఱుమోవి యాని. వేం. పం
చ. ౩. ౧౩౪.

దీవిపుట్టువు. వి. (√దీవి. ద్వైపాయనుఁడు, వ్యా
సుఁడు.
వ...కవ్వడియనుమనుమనికి దీవిపుట్టువుకడఁ జదు
వరి యి ట్లనియె...అచ్చ. భా. ౩. ౩౬౫.

దీవియ=దివియ. వి. దీపము; కరదీపిక.
చ. చెలులు నృసింహుగీతమును జేరికగా నపరంజి
వీణెలో,పలఁ బలికింప నూర్చుచును బాలిక
యూర్పులచేత దీపికా,కలిక చలింప నెచ్చె
లులు గంటిరె మీమృదుగానలక్ష్మి కిం, దెలి
యఁగ మెచ్చుచున్న యది దీవియ యంచు
హసించు నెంతయున్. నరస. ౩. ౧౧౨.
చ. వెలవెలఁబాఱుదీవియలు...అఖర్వప ద్మినీ,వి
లసితగంధవాతములు వేసవఁ దెల్వ...విక్ర.
౨. ౧౦౬.
క...తమతమయావా,సములకు నరిగి రుభయసై,
న్యములజనంబులును దీవియలు వెలుఁగం
గాన్. భార. భీష్మ. ౨. ౩౪౨.
జః దీవియకంబము.

దీవియకంబము=దివ్వెకంబము. వి. (దీవియ+
కంబము.) దీపస్తంభము.
క. దీవియకంబంబునకును, జీవము గల్పించి క
థలు చెప్పింపంగాఁ, బ్రావీణ్యము గల్గియు నీ,
వీవిధమునఁ దప్పఁ జెప్ప టిది నిపుణతయే.
విక్ర. ౬. ౧౪౧.

దీవిరాయఁడు. వి. (√దీవి) - లంకేశుఁడు- రా
వణుఁడు.
గీ. తమ్ముఁడును దాను నెమ్మితోఁ గొమ్మమెకపు,
మొత్తములఁ గూడి పోరికి మొనయుచుండె,
నంత నత్తెఱఁ గంతయు నాలకించి, దీవిరా
యఁడు తద్దయు దిగులు పూని. అచ్చ. రా.
యు. ౪౩౩, ౧౫.

దీవిఱేఁడు. వి. (√దీవి) - లంకానాయకుఁడు -
రావణుఁడు.
ఆ. అటులు జంబుమాలి దిట మంతయును దూలి
పరగఁ బోరఁ గూలి జమునిప్రోలి, కేఁగినట్టి

జోలి యెఱచి మేపరు లోలిఁ, దెలుప నవుడు గఱచి దీవి కేఁడు. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧౬.

ఆ. దీవి కేఁడ మయ్యెఁడు సావును ముదిమియు, గలుగ కుండునట్లుగా నొనర్చె. అచ్చ.రా. యు. ౪౭౦.

దీవె=దివ్వె. వి. దీపము.

ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దీవెలవాఁడు, దీవెసుడి.

దీవెన=దీవన. వి. (√దీవించు) ఆశీర్వాదము.

క. విను మనుమఁడ వినుమనుమఁడ,వనఁ దనరిన నీవు నెందు నడ్డము గలదే, యని కౌఁగిట నిడుకొని దీ,వెన లెన్నేనియు నొసంగి వీడ్కొలుపుటయుఁన్. అచ్చ. రా. యు. ౪౦౬.

గీ. బ్రాహ్మణులచేత దీవెనల్ వడసి పుణ్య,భామ లిచ్చు హేమాక్షత ప్రతతిఁ దాల్చి. నైష. ౩. ౧౦౭.

ద్వి. వినుతించి వారిదీవెనలు గైకొనుచు, మన మునఁ దత్పద స్మరణంబు సేయ. ప్రభులిం.౨. (చి. ని.)

దీవెనకోలు.వి.(√దీవెన.)నమస్కారవిశేషము.

రగడ. వృష పురస్థలిని విడియువృషా శ్రయదేవుని కిదుగో దీవెనకో లని. హంస. ౪. ౨౧౩.

దీవెలవాఁడు. వి. (√దీవె.) దీపముపట్టువాఁడు.

సీ...పగలు దీవెలవారు పంజు లెత్త. మనుచ. ౫. ౪౪.

దీవెసుడి. వి. (√దీవె.) దీపముంచు సాధన విశేషము.

సీ. విను మేము ప్రాలుమాలినదీవెసుడి గాక కినిసిన రెండుగుగ్గిళ్లు గాక. విప్ర. ౫. ౧౯.

దీవ్యత్. సం. (శత్రు.) ౧. ప్రకాశించుచున్న. ౨. జూదమాడుచున్న; క్రీడించుచున్న.

దు

దు. ఆప. ౧. యుష్మదస్మదాత్మారకశబ్దములకు షష్ఠీ సమాసమున ఉత్తరపదము పరమగునపుడు వైకల్పికముగా నగుఆగమము.

క. నీదుబలమునకుఁ దగఁగఁ బ్ర,తోదముఁ గొని రథముఁ గడపఁ దొడఁగుము...భార. ఆది. ౬. ౫౪.

చ. సదయమనీష పంచశిఖసంయమి మోక్షముఁ దెల్పె నంటి నీ,హృదయము నాదుచొచ్చుటకు నెంతయు రోసితి...భార. శాం. ౬. ౨౦౨.

క.దక్షునకు నెఱింగించిన,దక్షుఁడు బోధించెఁ దనదుదౌహిత్రు జగ,చ్చక్షుని...భార. శాం. ౩. ౪౯౬.

గీ. వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత భోజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువినిఁ దమదు నడకలెల్లను...అప్ప. ౧. ౧౪౫.

౨. వ్యతిరేకార్థమున అమహత్కర్తృకము లగు ధాతువులకు వచ్చు ప్రథమపురుషైకవచన ప్రత్యయము.

క. అళివచఃకార్పణ్యం, బాలేమలచెవుల సోఁక దు...అము. ౧. ౬౩.

౩. తదర్థాద్యర్థమున “వు,రు” మొదలగు ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ధాతువుమీఁద వచ్చెడి యాగమము.

ఉదా: వండుదువు, వండుదురు మొ.

దుఃఖగ్రామము. సం. వి. అ. పుం. - దుఃఖభూయిష్ఠమైనది - ౧. సంసారము, ఐహికయాత్ర. ౨. దుఃఖసముదాయము.

దుఃఖజాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) జాతదుఃఖము; దుఃఖి, దుఃఖముకలది. వి. అ. న. దుఃఖసముదాయము.

దుఃఖత్రయము సం. వి. అ. న.=తాపత్రయము. (వాచ.)

దుఃఖదోహ్యా సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కష్టముతోఁ పిదుకఁ దగినయావు.

దుఃఖపడు. మి. అ. క్రి. (దుఃఖము+పడు.) నొగులు. (ప్రే. దుఃఖపఱుచు. శ. ర.)

దుఃఖపాటు. మి. వి. దుఃఖపడుట.

చ...ఈవు బంధురభుజశక్తితో మహిజఁ దోకొని వచ్చిన సీత నీకడం,జిరతరకాల మింపుగ వసింపక నీ వతిదుఃఖపాటుతో, నెరియుచు నుండ భూమిఁ జొరని మనుచుఁ శపియించెఁ గిన్కతోన్. భా.రా. కిష్కిం.౦.౩౦౩.

ఆ. దుఃఖపాటు గలిగి తొడరంగ వచ్చిన,వారు గాన యలఁతిఁ బోరు...భార. ఉద్యో. ౪. ౨౫౪.

దుఃఖపెట్టు. మి. స. క్రి. (దుఃఖము + పెట్టు.) దుఃఖపఱుచు. (శ. ర.)

దుఃఖప్రాయము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ) ౧.మిక్కిలి దుఃఖముకలది. ౨. దుఃఖముతో సమానమైనది.

దుఃఖబహుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలిదుఃఖముకలది, అనేకదుఃఖములుకలది.

దుఃఖభాక్కు. సం. విణ. జ్. దుఃఖమును పొందినవాఁడు, దుఃఖవంతుఁడు.

దుఃఖభోగము. సం. వి. అ. పుం. దుఃఖమును అనుభవించుట, కష్టానుభవము.

దుఃఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దుఃఖకరమైనది, బాధించునది.

శ్లో. సింహాణాం నినదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనం. సం. రామా. అయో.

౨. కష్టమైనది, సుకరముకానిది. వి. అ. న. బాధ, వ్యథ.

దుఃఖశీలుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖానుభవస్వభావముకలవాఁడు, కష్టము లనుభవించువాఁడు.

దుఃఖాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖము అంతమందుకలది, దుఃఖముతో ముగియునది. వి.అ.పుం. ౧. కష్టములముగియిక. ౨. ముక్తి.

దుఃఖి. సం. విణ. (న్.నీ.న్) దుఃఖముకలవాఁడు.

దుఃఖించు. సం. అ. క్రి. నొగులు, దుఃఖపడు.

మ. అని దుఃఖింపఁగఁ గౌశికుం డచటి కుద్యద్వేగుఁడై వచ్చినన్. మార్క. ౧. ౨౨౦.

శా. దుఃఖింపం బని లేదు పొమ్ము బలసందోహములం దెమ్ము చేతఃఖేద మ్మెడలంగ రమ్ము... భాగ. ౧౦ పూ. ౧౫౪౬.

దుఃఖితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖము నొందినది. వి. అ. న. బాధ, దుఃఖము.(కల్ప.)

దుంకము వి. రంధ్రము.

గీ. బడలి యన దుంక మన రంధ్ర మడరు... ఆం. భా. ౧. ౧౪౫.

దుంగ. వి. స్థూలదారుఖండము, మ్రానిమొద్దు.

సీ...దుంగ యనంగను స్థూలదారు,ఖండంబు వెలయు... ఆం. భా. ౨. ౩౪.

దుండగము. వి. (సం. దుండుకః. త. తుండరిక్కం.) ౧. దౌష్ట్యము, దుర్మార్గత; ధార్ష్ట్యము.

సీ. దుండగంబునఁ బూల గుండాడ వికళితవృత్తిఁ గల్పకవాటి వీటిఁబోయె. వరాహ. ౧౦. ౧౫.

వ. అని పొగడిన నవ్వి యవ్వటువులు దుండగంబున. ప్రభా. ౧. ౧౦౫.

గీ. దుర్ణయులు మీఁ దెఱుంగక దుండగమునఁ, గార్యములు మించఁ జేసి తత్కార్యఫలము, లనుభవింపుదు రాయాయియవసరముల. శా మలిం. ౭౯.

ఉ. కొండొకసేపు నిన్ను మదిఁ గూర్చినమాధవు నంత వానికిం, బండె వధూవధ ప్రబలపాతక జాతకళంక మింక నీ,దుండగ మేమి చెప్పఁ దగుఁ దోయజవైరి శిఖండపీఠి నీ,ఖండము పూనుశంకరుఁ డఖండజగన్నథనుండు గాఁ డొకో. వసు. ౪. ౩౩.

౨. దుష్టకృత్యము, చెడుపని.

సీ...ఇటువంటిదుండగముల, మాని కాలప్రాప్తులైనవారల నిర్నిమిత్తంబు మిక్కిలి మీరు నెగ్గు,చేయువారలఁ గఱచి వధింపుఁ డన్యుల త్రోవఁ బోవకుఁడు... వరాహ. ౬. ౭౫.

౩. కీడు, ఆపద.

ఆ. ద్రుపదువీటిలోన దొమ్మికయ్యము రేఁచెఁ, బసులఁ బట్టె విరటుపట్టణమున, మఱియు నెన్ని లేవు మార్తాండతనయుండు, దొడరి మనకుఁ జేయుదుండగములు. జై. భా. ౧. ౯౨.

క...అఖండల నీవచ్చినట్టికత మెట్టిది యే,దుండగము లేక నాక మ,ఖండితమహిమానుభూతిఁ గర మొప్పఁగదా. శ్రీరం. మా. ౪.౧౦౫.

౪. ధూర్తకృత్యము.

ఉ...ఇన్నేలపడంతిదుండగ మనీతియుఁ జూచితిరే కదా యిఁకన్. ఉ. రా. ౭. ౧౦౯.

ఆ. పెద్దతోలితోడ బిగువుదామెనతోడఁ, బడి నమద్దిచెట్లనడుమ ముద్దు,లైనతొక్కుఁబలుకు లాడుచు నిలుచున్న,కపటబాలుదుండగము లు చూచి. వి. పు. ౭. ౧౪౦.

౫. అపరాధము, తప్పు.

ద్వి. కలయంగ నిఖిలాంగకంబులు నొచ్చెఁ, దులువ నీచేసినదుండగంబులకు.ద్వి.హరిశ్చ. పూ. ౧౧౯౦. పం.

గీ...తప్పిదం బాగడంబు, దుడుకు నేరము నేర మీ దుండగంబు, తప్పనఁగ నపరాధము తన కు నఖవ. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

జః దుండగీఁడు, దుండతీకము.

దుండగీఁడు. విణ. (దుండగము + ఈఁడు.) దుర్మార్గుఁడు, ధూర్తుఁడు.

ఉ. లాఁతితనంబు చేసి యబలా యెఱిఁగింపక నిల్వ నోపుదే, లేఁతలు గాక గుండె లగలిం చెదుకోయిలదుండగీలపెన్రాఁతలు గంపుఁ దు మ్మెదలగుంపులమ్రోఁతలు...పి. శకుం. ౩. ౫౮.

శా. తల్లిం జంపినదుండగీనికి దయాదాక్షిణ్యము లుల్లసే. చం. రా. ౩. ౧౪౨.

సీ. లేఁడిఁగఁ బులికిఁ గళ్లెముఁ బెట్టి వయ్యాళిఁ దోలుఁ గారడవి నీదుండగీఁడు. ఉ. రా. ౭. ౩౯౨. వి. పు. ౭. ౧౨౭.

దుండతికము. వి. (√దుండగము.) దుండగము.

వ...పెద్దలు గన్న నేమందురో యనక యిటువలె దుండత్రికములు సేతురే యనుచు... చంద్రా. ౫. ౬౩ (చి. ని. పా.)

దుండి. వి. ౧. దొరసాని. (శ. ర.)

౨. కాంత, ప్రేయసి; ఆఁడుది, స్త్రీ.

గీ. జంత యిటు లల్గియుండ రా జంత నచట, సరసి చెంత బిసాగ్రంబు సరసి కొంత, మగని కందిచ్చుకోకి ప్రేమ గని తనదు,దుండియెడఁ దగు లెంచి యం దుండి యపుడు.సారంగ. ౨. ౧౫౨.

గీ. కానఁ దరకటబురకట గాదు మేలు,చేరు బురకనితో డిదే తారకాణ, యొండు రెం డేదినాలనో దుండి నాదు,మాట మఱవకు మని పోయె మఱచినావె. ప్రబంధ. ౬౨౬.

సీ.వనధిఁ గ్రోలినమౌనికినుకచేఁ దనయుండుఁ దానును బోలదిండి యైనదుండి.చం.రా.౨.౭౪.

విణ. తుందిలము, పెద్దపొట్టగలది. (బ్రా.)

దుండిక(గ)ము=దుండిలము, దుండుగ.

౧. ... [illegible]

సీ...దుండీల మనఁగను దుండిక మనఁ దగు డుం
డుకంబు. ఆం. భా. ౨. ౪౯.

గీ. దుండిగము దుండిక మనంగ డుండుకంబు.
ఆం. పదా. అచర. ౭౭.(దుండుగము.అప
ముద్రి.)

దుండిలము=దుండికము.

క. దుండిలపాకులు గానఁగుఁ, బిండియు రేపక
డఁ బొరఁటి ప్రేమం దినఁగా, రెం డైదుదిన
ములకుఁ దా, ముంపుటు లే దనుచుఁ బోవును
గ్రపుబల్లల్. (చికి. చి. ని.)

సీ. దుట్టుగు వ్రాఁకుడు దుండిలం బగ్నియు గాం
ధారి మిరియపుఁగాండ్ర నీలి. (చికి.చి.ని.)

దుండుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టచి
త్తుఁడు. (వాచ.)

దుండుగ=దుండికము.

గీ... పొలంబు,దుండుగలమళ్లయారులఁ దూలి
రాడు,చిక్కు నేతాలపాడబుసీమఁ జనుచు.
ఆము. ౬. ౧౩.

సీ. తంగేడు మెట్టబందారి దుండుగ బ్రహ్మదండి
భూతుల సెజ్జిదొండి...హంస. ౪. ౧౦.

దుండుబలి. విణ. సోమరి.

సీ...చండి సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండుబలి
యనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవాని పేరై...
ఆం. భా. ౩. ౬.

దుండుభము. సం=డుండుభము.

దుంత. వి. దున్న, మహిమము.

సీ. కోయిల రొద సేయఁ గూయదే కాకంబు
దంతి వచ్చినబాట దుంత రాదె. రామలిం.
౩౫, ౬౩.

సీ. దుగ్గమ్మ కాబుపోతుల లోను సేయుమీ తో
లిముద్దగా నిత్తు దుంత నొకటి. యయా.
౨. ౩.

సీ...మహిమవాచకముగా మనుచు నుండు. గీ.
దున్న యన నెనుపోతన దుంత యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౬౪. ఆ. సం. తిర్య. ౧౦.

జః దుంతబాబావజీరుఁడు, దుంతరాతు, దుంత
వయాళికాఁడు, దుంతహుమాయివజీరుఁడు.

దుంతబాబావజీరుఁడు. వి.(√దుంత)యముఁడు.

దండకము...ఆమీఁదటందుంతబాబావజీరుండు
గాతింప...నీలా. ౨. ౪౧.

దుంతరాతు. వి. (√దుంత) యముఁడు.

గీ. తూర్పుదొర వేఁడివేలుపు దుంతరాతు,రేయి
నడకరి సంద్రంపుటేఁడు గాడ్పు. భోజ
సుతా. ౧. ౨౫.

దుంతవయాళికాఁడు. వి. (√దుంత)యముఁడు.

ఉ...శీఘ్రముగాఁ బరవీరరాజులకున్, దుంతవ
యాళికానిపురిఁ ద్రోచెదఁ జండపరాక్రమో
న్నతిన్. కృష్ణ. ౩. ౩౧.

దుంతహుమాయివజీరుఁడు. వి. (√దుంత)య
ముఁడు.

ఉ. ఉల్లమునందు నీవు వెఱ పూనఁగ నేటికిఁ
దమ్మిచూలిబల్, త్రుళ్లడఁగింతుఁ బంతమున
దుంతహుమాయివజీరుఁ బట్టి యే, పెల్ల నడం
తు...అచ్చ. రా. అర. ౧౦౫.

దుందమము. సం. వి. అ. పుం. వాద్యవిశేషము.
(విల్యమ్స.)

దుందిలము=దుండికము.

క. అత్తఱిఁ దనచిత్తంబునఁ, దత్తరపాటొండు
లేక ధరణీరమణుం, డత్తలము వైవఁ గని
యది, తుత్తుమురుగఁ బొడిచె లేఁతదుందిలము
క్రియన్. ద్వా. ౫. ౩౭.

దుందుడుకు=తుందుడుకు.వి.(దుడుకు+దుడుకు)
(ఔద్ధత్యము, గర్వము.)

ఉ. దుందుడు కాఱ శాత్రవులదోర్బలసంపదఁ

జక్కఁ జేసి భా, త్రిం దనబాహుపీఠమునఁ
దిన్నఁదనంబుగ నిల్పి...నిరం. ౪. ౮౦.
(మిక్కిలితొందర.)

క. పడఁతుక నతఁ డీగతి లోఁ, బడఁ జేసుక మురి
పె ముట్టిపడఁ గడుఁ దమి దుం, దుడు కొనరిం
పఁగఁ గోరిక, లడరఁగ రతిసేన రతుల కాయ
త్రం బై. హంస. ౫. ౧౩౮.
(మిక్కిలిదుడుకు, మిక్కిలితొట్రుపాటు.)

క. నినుఁ గడచినఁ దలిదండ్రులు, విని వాదుందు
డుకుఁ దుడిచి విడువం గలకే, యని యే నేరి
కిఁ జెప్పక, చను దెంచితి ననఁగ వచ్చె శబరబ
లమ్ములే. కవి. ౪. ౫౮.
(కష్టము, ఆపద.)

సీ. తండ్రి దత్తుండు చిత్తంబున నసుఁ గలకా
లంబు రిపుభార్యగాఁ దలంచి, గారవింపక
మానునో రమణుండు రుద్రుండును శాత్ర
వదుహిత గాఁగ, భావించి విశ్వసింపక మాను
నో నాకుఁ గడవంగ రానిదుందుడుకు పుట్టె.
వరాహ. ౬. ౩.

దుందుభి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. భేరి. ౨. విష
భేదము. ౩. ఒకానొక రాక్షసుఁడు. (వీఁడు వా
లిచే హతుఁ డయ్యెను.) ౪. వరుణుఁడు. ౫.
ఒకసంవత్సరము. ఇ. స్త్రీ. ఇత్తిగ, పాచికయం
దలిబిందు త్రికద్వయము; అట్టిపాచిక.

దుందుము. వి. కాష్ఠదీపిక. (చక్రాకారపుదివిటీ.
శ. ర.)

చ. వడిఁ దనుఁ బాఱఁగాఁ దఱుము వాసరకర్ష
కుచేతి భానుఁడ, స్బడిదపుదుందు మార్చి
...కళా. ౮. ౧౦.

సీ. జుంజము దుందుము సురుడు దివ్వియకోల
యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం.
భా. ౨. ౧౬౫. (ప్రాఁతప్రతిపా.)

దుందుఱు= జొంజోఱు. వి. జుంజుఱుకట్టు. (శ.ర.)

దుందువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వసుదేవుఁడు.
౨. దుందుభివాద్యము. (వాచ. కల్ప. విల్యమ్సు.)

దుంప. వి. ౧. మూలము, కందము.
దండకము...కారాకులున్ దుంపలున్ మెక్కి
...నీలా. ౨. ౪౧.

సీ...ఆరణ్య మింపార విని తనిపండ్లును మేలి
దుంపలును శీత, జలకుంభములు గలసర్వకామ
సమృద్ధి గలిగించునన్న మిం పొలయ నొసఁ
గఁ. గీ. దగు...హరి. ఉ. ౧౦. ౩౦౦.
౨. గెనుసుగడ్డ. (ఇది వ్యవహారసిద్ధము.)
౩. వేరు, మూలము.

సీ...వేరన దుం పన వెలయు మూలము...
ఆం. భా. ౨. ౩౭.
౪. వాఁగేటిగోడగ, కూటకము. (శ.ర.)
జః దుంపనాగులు, దుంపబచ్చలి, దుంపరాష్ట్రము.

దుంపనాగులు. వి. బ. (√దుంప.) సర్పవిశే
షము, నాగుపాములలో నొకజాతివి.

సీ. కూఁకవేటులు చిల్లుగులియలు త్రాఁచులు పె
రజులు గుఱ్ఱపుఁ బెరజు లచటఁ. గీ. గలవు
తక్కినజెఱ్ఱిపోతులును దుంప, నాగులును...
ద్వా. ౮. ౧౦౦.

దుంపబచ్చలి. వి. (√దుంప.) ఉపోదక, ఉపో
దకి, మట్టుబచ్చలి.

సీ...దుంప. గీ. బచ్చలి యన నుపోదకి పరఁగు
చుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౨.

దుంపరాష్ట్రము. వి. (√దుంప. క. దుంపరాష్ట్రె.)
రాస్నావిశేషము. (శ. ర.)

దుంబొడి. వి. (దుమ్ము[1] + పొడి) మెంతిజీలకఱ్ఱ,
మె. చేర్చి చేసినమెత్తనికూరపిండి. (శ.ర.)

క. క్రొంబొఁగపుఁ గూరవగ తిరు, గంబోఁతల
మెంతిజీలకఱ్ఱలవలపుం, దుంబొళ్ళ తావి...
రా. వి. ౨. ౧౦౧.

దుకాణము. వి. (క. తు. దుకాను. హిం. దూకాన్.) ఆపణము, అంగడి.

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి దోఁప దుకాణము మీఁద నున్నయయ్యలికులవేణితోఁ దముల పాకులజేరము లాడఁ బోయి...శ్రీనాథుని చాటువు.

దుకూలము. సం. వి. అ. న. ౧. క్షౌమము, పట్టుబట్ట. (నారవస్త్రము అని కొందఱు.) ౨. సన్ననివస్త్రము. ౩. తెల్లబట్ట.

దుక్కి. వి. ౧. దున్నట, కృషి.

సీ. కందకంబులు ద్రవ్వి గట్టిగా ళ్లిల్లించి దుక్కులు దున్నింపఁ దోఁటలవును. రామలిం. ౯౪.

గీ. గానుఁగలఁ ద్రిప్పి...రెండుదుక్కులు వెళ్ల దున్ని, యట్టు గడిగి పోఁదోల నిసైతి సుమ్మి. హంస. ౫. ౩౫.

౨. నాఁగేటిచాలు.

గీ. దుక్కిలోనుండి మనతాచతిక్కలేని, యక్కఱకుఁ బుట్టినట్టియాయనుఁగుఁబట్టిఁ, బెండ్లియాడఁగ నేతెంచుపిన్న యితఁడు, చూడఁ గదరమ్మ కన్నులవాడు ఠీఱ. బహు. ౪. ౭౨.

ఆ. దుక్కిమన్ను పురుగు చెక్కినమన్నును, శౌచమునకుఁ గాదు సంగ్రహింప. వి. పు. ౪. ౧౭౩.

౩. దుక్కిమునుఁగుటకుఁ దగినవర్షము.

(వ్యవ.) మొన్నరాత్రి రెండుదుక్కులవర్షము కురిసినది.

జః దుక్కికైదువు, దుక్కిచాలు, దుక్కిటెద్దు, దుక్కిముచ్చు, దుక్కియెనుపోతు, దుక్కివాలు, దుక్కివాలుతాలుపు, దుక్కెద్దు.

దుక్కికైదువు. వి. (√దుక్కి.) నాఁగలి, హలము.

సీ. ఇవి గదా దుక్కికైదువు సంకు రవ తమ్మి కంటివా నెరలుబొక్కసము లయ్యె. మకరంద. ౧. ౩౪ పా. ౧ పం.

దుక్కిచాలు. వి. (√దుక్కి.) నాఁగటిచేదున్నగా నేర్పడినరేఖ.

సీ. రెండవదుంత లేకుండెఁ గా కిననూతి రొంపిలోదుక్కిచా ల్నింపినాఁడె. రా. వి. ౧. ౫౪.

దుక్కిటెద్దు=దుక్కెద్దు. వి. (దుక్కి+ఎద్దు.) దున్నటకేర్పఱచినవృషభము.

సీ...కోరినయన్ని దుక్కిటెద్దుల బత్తితోడ నిచ్చు. నీలా. ౧. ౪౯.

చ. గొఱియలమంద యాఁబసులగుంపు కృషిక్రియదుక్కిటెడ్లదో, డ్డిటికిటిపెల్లుకంప బలియించినలోఁగిలి... వేం. పంచ. ౧. ౫౩౩.

దుక్కిముచ్చు. వి. (√దుక్కి.) కర్షకుఁడు, హాలికుఁడు.

గీ. ప్రోడ లోకవేళఁ బోరాడఁ బొలఁతి వాని, పక్కఁ జేరఁగ వచ్చు నాదుక్కిముచ్చు, గుటగుటలు దొట్టఁ బులిఁబోలె గుఱకఁ బెట్టి, నిదురవోవఁగఁ గని వెళ్లు బెదరి యిల్లు; ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౫.

సీ...దుక్కిము చ్చనఁగను దోఁచుచుండు. గీ. హాళికాభిధ... అం. భా. ౨. ౨౦౯.

దుక్కియెనుపోతు. వి. (√దుక్కి.) దున్నటకేర్పడినదున్న.

క. త్రిమ్మరి మాపటికై తన, యిమ్మున కేతేర దుక్కియెనుపోతులు రెం, డిమ్ములఁ గొమ్ములఁ జిమ్ముం, గ్రమ్మిననిర్దయతఁబసులగాఁడిం గట్టన్. శుక. ౩. ౪౦౯.

దుక్కివాలు. వి. (√దుక్కి.) హలము, నాఁగలి.

దండకము ... దుక్కివాల్వాని పేరుక్కునక్కేఁగవా...నీలా. ౨. ౪౧.

దుక్కివాలుదాలుపు. వి. (√దుక్కి.) హలాయుధుఁడు, బలరాముఁడు.

ఆ...దుక్కివాలుదాలుపు తాటిపడగవాఁ డనంగ బలుఁడు రుద్ర. అం. సం. దేవ. ౨౯.

దుక్కెద్దు=దుక్కి-ఎద్దు. (√దుక్కి)

సీ. ప్రాణాంతకావస్థఁ బడినయప్పుడు కాని కలు
గదు సిద్ధి యీకాశియందు, నంత చేయఁగఁ
గల్గునవి తోలు-చీరలుఁ బునుకపేరులు జటా
భూతిధారణంబులు భిక్షాటనముఁ గపాల
ఘోర భూతసంగతి ప్రేతభూమియునికి,
యివి యేల నాకు దుక్కెద్దు దేశాంతర మ
రిగిన ట్లగును...భోజరా. ౨. ౧౬.

దుగ=దుగా, దుగుణము, దువ. స. (సం. ద్వికం. ప్రా. దుకం, క. దుగ.) రెండు.

గీ. దుగ యనఁగ రెచ యనఁగను దోఁచు ద్వి
కము. ఆం. భా. ౨. ౩౦౫.

మ...ద్యూతగేహంబు క్రొత్తగ నీ వొక్కటిఁ
జూపఁ దోడ్కొని చనం దచ్చోక చావంచ
యి, త్రిగ బారా దుగ యంచుఁ జిక్కొరొద
లుద్దీపింపఁ దా దవ్వులన్. కళా. ౩.౧౩౧.

గీ. బార దుగ దచ్చి యని వచఃప్రౌఢి దనర,
సాత్త మాడఁ దొడంగెడినృపకుమారులు...
ఇందు. ౫. ౧౧౬.

జః దుగతిగ, దుగమొగములపుల్గు,దుగమొగము
లవేల్పు, దుగమోములయ్య, దుగ్గాని, దుబా
సి,దుబాసికుఁడు.

దుగతిగ. స. (√దుగ.) ఆఱు.

సీ. దుగతిగమొగములజగజెట్టితోఁబుట్టు పొగ
దువారలనట్టుపుడుకుఁజెట్టు. అచ్చ. రా.
బాల. ౪. (దుగతిగమొగములజగజెట్టితోఁ
బుట్టు = షణ్ముఖునిసోదరుఁడు, విఘ్నేశ్వ
రుఁడు.)

దుగమొగములపుల్గు. వి. (√దుగ.) రెండుమొగములు గలపక్షి, గండభేరుండము.

సీ. కులుకుచుఁ బలికింపఁ జిలుకబారులు గావు
దుగమొగంబులపుల్గుతెగలు గాని. అచ్చ.
రా. అయో. ౪౪.

దుగమొగములవేల్పు. వి. (√దుగ.) అగ్నిదేవుఁడు.

క. పొగయును మంటలు సదలున, కెగయఁగ
మిణుఁగుఱులు సెదర నేడ్తెఱ నపు డా
దుగమొగములవే ల్పాగు,బ్బగ దరికొని
కాల్పఁ దొడఁగెఁ గ్రొ త్తెలిడెలన్. అచ్చ.
రా. యు. ౨౪౯.

దుగమోములయ్య. వి. (√దుగ.) అగ్నిదేవుఁడు.

క. దుగమోములయ్య వేల్పుల,మొగ మంటని
వేల్పు మబ్బుపూనిసు పనఁగాఁ, దగు నగ్ని
దేవతాఖ్యలు...ఆం. భా. ౧. ౮౪.

దుగ(గు)లము. వి. రెండుబేడలు, వరహాలో పదాఱవపాలు.(శ. ర. ప్రా.)

సీ. దీనారమందు ద్వాత్రింశదంశం బైన బేడ
యం చనఁగను వెలయుచుండు. సీ. దుగల
మం చనఁగఁ దద్యుగళంబు విలసిల్లు...
ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

దుగా=దుగ. స. రెండు.

సీ. కంకణంబులు మ్రోయఁగా దుగా...అంచుఁ
బందెముల్ వైచువారు. చమ. ౧. ౧౦౨.

ఉ...మిద్దియలందు నక్షవి,ద్యాపటిమంబు నూ
పువెలయాండ్రును దాను వినోదలీల బా,రా
పది దచ్చి యిత్తిగ దుగా యని పన్నిద
ముగ్గడించుచున్. నిరం. ౨. ౨౨.

దుగినుఁడు. వి. (సం. ద్రుహిణః. ప్రా. దుహిణ.) బ్రహ్మ.

ఆ. పలుకువెలఁదిమగఁడు బంగారుకడుపువాఁ,
డంచతేజి నెక్కునట్టిరాతు,బమ్మ తాత నలు
వ తమ్మిచూలి దుగినుఁ,డనఁగ బ్రహ్మపేరు.లజ్జ
మాళి. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

దుగుణము=దుగ. విణ. (సం. ద్విగుణమ్. ప్రా.

దిగుణో.) రెండురెట్లు గలది, రెండింతలు. (శ.ర.)

వ. రెండు.

సీ. దుగుణంబు సేసినతోడనే మూఁడని వా

రించి లే దని పలుము సేసి. ఉ. హరి. ౩.

౧౨౨.

దుగ్గ=దుగ్గి. వి. (సం. దుర్గా. ప్రా. దుగ్గా. క. దుగ్గె.) పార్వతి, శక్తి.

ఆ. సత్తి సామితల్లి చండి యమ్మిక దుగ్గ, య

నఁగ నీ వెలంత యలరు నభవ. ఆం. భా.

౧. ౪౦.

సీ. దుగ్గమ్మ కాఱుపోతుల లోను సేయుమీ తో

లుముద్దగా నిత్తు దుంత నొకటి. యయా.

౨. ౩.

దుగ్గాని. వి. (దుగ + కాని.) ఒకానొకనిష్కవిశే

షము.

సీ...టంక మనఁగ నిష్కాహ్వయంబు. గీ. ద

ద్విశేషాభిధలు గాను దగును డబ్బు, లనఁగ

దుగ్గాను లనఁగ దుడ్లనఁగ జగతి. ఆం. భా.

౨. ౨౭౯. (రెండుదమ్ముళ్లు. శ. ర.)

దుగ్గి=దుగ్గ. వి. పార్వతి. (శ. ర.)

దుగ్గు. వి. చూర్ణశాకము, తొక్క.

సీ. చూర్ణశాకాభిధ శోభిల్లు దుగ్గు నా... ఆం.

భా. ౨. ౨౪౭. (వ్రాఁతప్రతి పా. 'తొక్క

డు' ప్రాఁతప్రతి పా.)

విణ. రూపము చెడినది- తృణము-అని శ. ర.)

దుగ్ధతాలీయము. సం. వి. అ. న. ౧. దుగ్ధా

మ్రము, పాలును మామిడిపండ్లరసమును కలిపి

వండినఆహారపదార్థము. ౨. చక్కెర కలిపిన

పాలమీఁగడ. ౩. క్షీరఫేనము.

దుగ్ధద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాఁడియావు.

దుగ్ధపాచనము. సం. వి. అ. న. పాలు కాఁచెడి

పాత్రము.

దుగ్ధఫేనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాలనురుఁ

గు. ౨. చక్కెర కలిపినపాలమీఁగడ.

దుగ్ధబంధము. సం. వి. అ. పుం. పాలు పిదుకు

నపుడు ఆవునకు కట్టుబందము.

దుగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకఁబడినది,

పిండఁబడినది. ౨. నింపఁబడినది, ప్రపూరితము.

వి. అ. న. ౧. పాలు. ౨. చెట్టు మొదలగు

వానిపాలవంటిరసము. ౩. దోహనము, పాలు

పిదుకుట.

దుగ్ధసముద్రము. సం. వి. అ. పుం. పాలస

ముద్రము.

దుగ్ధాబ్ధి. సం. వి. ఇ. పుం. పాలసముద్రము.

ఇట్లే: దుగ్ధాంబుధి, మొ.

దుగ్ధామ్రము. సం = దుగ్ధతాలీయము. (వాచ.)

దుగ్ధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుగ్ధిక, చిఱుపాలకూర.

దుగ్ధినిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రక్తాపామార్గము, ఎఱ్ఱ

ఉత్తరేను.

దుఘము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ఇది ఉపపదస

మాసాంతమునందే యుండును) ౧. పూరించునది,

౨. ఇచ్చునది.

ఉదా:- కామదుఘము, మొ.

దుట్టుపు (గు, వు.)=జుట్టుపు. వి. అజశృంగిచెట్టు.

సీ. దుట్టుపు దుట్టువు జుట్టు పనంగను ద్వంద్వ

ఫలాఖ్య యై తనరుచుండు. ఆం. భా. ౨.

౬౧. (బ్రా, వ్రాఁత, ప్రాఁతప్రతులపాఠము)

సీ. దుట్టుగు వ్రాఁకుడు దుండిలం బగ్నియు గాం

ధారి మిరియపుఁగాండ్ర నీలి. (చికి. చి. ని.)

దుడదుడ. వి. మంచము మొదలగువానిని వేగము

గా నెక్కుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

చ. దుడదుడ మంచ మెక్కె నొకదొడ్డమిటా

రపుఁగమ్మకూఁతురుక్, దొడదొడ మంచమె

క్కె నొకదొడ్డమిటారపు రెడ్డికూఁతురుక్.

వీథి. ౩౦.

దుడిదుడి. వి. ఏనుఁగులు మున్నగు జంతువులు జనులు వేగముగా నడుచుటయం దగుధ్వని కను కరణము.

ద్వి. అడవియేనుఁగులు నీరాస నీనదికి, దుడిదుడి వచ్చి తత్తోయంబు దొడరి. రం. రా. అర. ౧౬౩ పా. ౨౦ పం.

క. ఒకలాగున మాటలు తొక్కతొక్కలై వెడలం గఁ జొచ్చె దుడిదుడి నెందే,నొక్కఁడ చనఁ దొడఁగెఁ గన్నులు, వెకలించుక చూడ సాఁగెఁ బ్రీతి దలిర్పన్. నిరం. ౪. ౬౬.

దుడుకఁడు. వి. బాలుఁడు, పిల్లవాఁడు.

సీ...బాలక సంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప పాపఁడు దుడ్డె పడుచఁడు దుడుకఁడు...గీ...చెలఁగు ...ఆం.భా.౨.౧౧౭.(ప్రాఁత, తాళ ప్రతి. పా.)

క. ఉడుగఁడు మధురిపుకథనము, విడివడి జడు పగిదిఁ దిరుగు వికసనమున నేనొడివినఁ నొడువులు నొడువఁడు, దుడుకనిఁ జదివింప మాఱు దుర్లభ మధిపా. భాగ. ౭. ౨౫౩.

క...తాఁ, బొడగనిన పెంపు దలఁచుచు,దుడుకనిమహిమాబ్ధి నజుఁడు దుడుకడిచె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౪౬.

దుడుకడుచు. అ. క్రి. (√దుడుకు) మునుఁగు.

క. అడుగులపైఁ బడు లేచుం, బడుఁ గ్రమ్మఱ లేచు నిట్లు భక్తిన్ మునుతాఁ,బొడఁగనిన పెంపుఁ దలఁచుచు, దుడుకనిమహిమాబ్ధి న జుఁడు దుడుకడిచె నృపా. భాగ. ౧౦.పూ. ౫౪౬.

వ...మిఱ్ఱుపల్లంబులు సమతలంబు లయి యేకార్ణవంబున దుడుకడుచుచు...(భాగ.చి.ని.)

దుడుకు. వి. (త. తుటుక్కు. క. దుడుకు.)౧.దౌష్ట్యము.

ఉ. అందఱుఁ జూచి యంతదుడుకా యని దూఱఁగ...వి. పు. ౭. ౯.

క. ఏ నెఱుఁగకుండ నాసుత,తో నెనయుట యెట్లు లిటిదుడుకులు గలవే, కానీ రొక్కం బీయక,పోనీ మాచెదము తన ప్రభుత్వం బను చున్. శుక. ౩. ౨౯.

౨. ఔద్ధత్యము.

ద్వి. మనుజేంద్రసుత యొక్క మనవిఁ గావింతు, వినఁ దగు దుడుకు గావింపఁగ రాదు. ద్వి. శ. సా. ౨. భా. (శ. ర.)

సీ...అలక్రేపులతోఁక లలమిపట్టి, విడువనేరక వానివెనువెంట జరగుదు రప్పంకముల దుడుకడరఁ జొత్తురు...భాగ. ౧౦.పూ.౨౭౯.

౩. దుష్కార్యము, చెడ్డపని.

ఉ...సరోజనేత్రు, ని,చ్చోట వసింపనీక యొకచోటికిఁ బో విధియించి పిన్నబి,డ్డాటలు నేసె నీదుడుకు లక్కట భారతికైనఁ జెప్ప రే. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౧౨.

క. ఆవార్త లెల్ల నారదు,చే విని వీఁ డెంత దుడుకు చేసె నటంచున్. దశా. ౧. ౨౯౯.

౪. తొందర, వేగము.

ఉ...పంతము దీఱెనోటు కైకా యను నేర యిట్లు దుడుకా యనుఁ బాయఁగఁ గోరికా యనున్. అచ్చ. రా. అయో. ౯౦.

(వ్యవ.) నీనోటిదుడుకు అడఁచికొని మాటలాడుము.

విణ. ౧. దుష్టుఁడు; దుష్టము.

క. ఈదుడుకుఁగోఁతిఁ గొని చని,మీదిటుతనంబు లెల్ల మెఱయఁగ నిపు డోఁ,గా దనక తోఁకఁ గాలిచి...అచ్చ. రా. సుం. ౧౬౪.

౨. వేగవంతము, సత్వరము.

గీ...వడి నేయు కఱివేల్పుకొడుకు దుడుకుతుంప జడివానసోనలయలజడికిని, మిగుల నెద నోడి యోడు నమ్మించుఁబోఁడి. నీలా. ౩. ౧౫.

సీ. భరతుఁ బ్రాతరౌపాసనాగ్ని యొసంగి దుడుకుగాముంగిటఁ దొంగిచూచు.శుక.౩.౪౭౯.

జః దుందుడుకు, దుడుకడుచు, దుడుకుచేయు, దుడుకునడక, దుడుకుమెకము.

దుడుకుచేయు. అ. క్రి. (√దుడుకు.) త్వరపడు.
తే. అటుల నిజనాయకుం డేఁగి యన్యరాజ,పుర వరముఁ జేరె నంతటఁ బొలఁతి యలరి,తొడు సు మాసెఁ గదా యంచు దుడుకుచేసి,యిటుల నలరించె నిచ్ఛానువృత్తి మీఱి. హంస. ౩. ౭౪.

దుడుకునడక. వి. (√దుడుకు) దుష్టప్రవర్తనము, చెడునడత.
వ...కడలిరాముద్దుకొడుకు మేనల్లునిదుడుకునడకలమిడుకులకు నెగులుపడి...ఇందు. ౪. ౩౭.

దుడుకుమెకము. వి. (√దుడుకు) దుష్టజంతువు.
గీ. పుడమి యీనినచందానఁ గడలఁ దిరుగు, దుడుకుమెకములు మాచేతఁ బొడవడఁగునె. పె. శకుం. ౧. ౧౦౪.

దుడ్డు[1]. వి. (క. దుడ్డు. త. తుట్టు) ౧. రెండు గ్గానులరొత్తురాగినాణెము. (చి. ని.)
సీ...టంక మనఁగ నిష్కాహ్వయంబు. గీ. తద్విశేషాభిధలు గాను దగును డబ్బు,లనఁగ దుగ్గాను లనఁగ దుడ్లనఁగ జగతి. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.
గీ...తమమునిచెఱఁగులందుఁ,గాసు దుడ్డును బంగారుపూస వెండి,తునుక మొద లింటిచిఱువాడు కనిన దెల్లఁ, గొనుచు మగనాండ్రు తమకల్లగుట్టు మెఱయ. శుక. ౩. ౧౧౬.
౨. దుగ్గాని. (చి. ని.)
౩. డబ్బు, ద్రవ్యము.
(వ్యవ.) వాఁడు దుడ్డు లేక చాల బాధపడుచున్నాఁడు.

దుడ్డు[2]=దుడ్డు. వి. (సం. దండః. త. తుట్టుత్తడి) ౧. దృఢ మగుకఱ్ఱ; లావుకఱ్ఱ.
ద్వి. దుడ్డున వీఁపు కంతులు గట్ట మోఁది. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౦౩ పం.
కం. తిండికతంబునఁ గండలు,మెండుగఁ దాఁ బెంచి మగఁడు మెదలఁ డనుచు న,ద్దండత నది మిండనికిన్, వండినకుడు మనఁగ దుడ్డువైఖరి మెలఁగున్. శుక. ౨. ౧౦౨.
౨. ముద్గరము, ఇనుపగుదియ.
గీ. గుదె గుదియ దుడ్డు గునుపము గుడుప యనఁగ, ముద్గరము... ఆం. భా. ౨. ౨౧౬.
౩. గద.
గీ. గుదె యనఁగ దుడ్డనంగను గదకుఁ బేళ్లు. ఆం. శే. ౧౭.
విణ. ౧. మోటువాఁడు. (శ. ర.)
క. దుడ్డునకుఁ బోయున ట్లొక, త్రె డ్డుడుకుంబాయసంబుఁ దెచ్చి యతనిచే,నిడ్డ నడిచిపడి కనలెడి,గుడ్డులు తెలియంగఁ దెఱచికొని కనుఁగొనుచున్. భోజరా. ౩. ౭౨. (శ.ర.పా)
౨. స్థూలము, లావయినది. (చూ. దుడ్డుఁగఱ్ఱ.)
జః దుడ్డుఁగఱ్ఱ, దుడ్డుఁగోల, దుడ్డుమంగ.

దుడ్డుఁగఱ్ఱ. వి. (దుడ్డు[2]+కఱ్ఱ) లావుకఱ్ఱ. (శ.ర.)

దుడ్డుఁగోల. వి. (దుడ్డు[2]+కోల) లావగుకఱ్ఱ, స్థూలదండము. (శ.ర.)

దుడ్డుమంగ. వి. (√దుడ్డు[2]) వృక్షవిశేషము.
సీ. కలివిరి గుండ్రయు గచ్చపెన్నంగయు దుడ్డుమంగయు భూతతొట్రుకోలె. హంస. ౪. ౯.

దుడ్డె. ౧. వి. బాలకుఁడు. (విణ. అని శ. ర.)
క. దుడ్డెలు రా కటు మసలిరి, జడ్డున నున్నారటంచుఁ జనుదెంచి గురుం,డొడ్డెన యడవినిఁ బొడఁగని, దొడ్డున మన్నించు టెఱుఁగుదుపుగద మనలన్. కుచేల. ౨. ౯౧.
సీ...బాలకసంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప .పాపఁడు దుడ్డె పడుచఁడు... గీ...చెలఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౧౧౭.
౨. (సం. ధూర్తః.) విటుఁడు; విటి.
(చూ. దుడ్డెకాఁడు; దుడ్డెతనము.)
జః దుడ్డెకాఁడు, దుడ్డెతనము.

దుడ్డెకాఁడు. వి. (దుడ్డె+కాఁడు- స్వార్థమున.) విటుఁడు.

చ. అటువలె వేఁగుచుండి మగఁ డత్తయు మామయు నింట లేమి వెల్పటికి హుళారుసంజని గుబాదెబ వీథులవెంట జంటలై,చిటిలి నపూఁతగంధముల సిస్తగుపాగల నిండు చల్వదుప్పటుల విభూషణావళుల బాగుగ నేఁగెడు దుడ్డెకాండ్రలోఁ. హంస. ౫. ౧౬౦.

దుడ్డెతనము. వి. (√దుడ్డె.) విటీత్వము. (ధూర్తత్వము అని శ. ర.)

గీ. పసిమిఁ జిక్కుఁడుముంజేతిపచ్చ లమర, దుడ్డెతనమునఁ దిరుగు నారెడ్డిసాని. హంస. ౪. ౧౩౮.

దుత్త[1]. వి.౧.చిన్నమూతి గలచిన్నకుండ.

గీ. కడవ ముంత గరిగ దుత్త పిడుత గురిగి. హంస. ౫. ౧౧.

౨. పాలకుండ.

సీ. దుత్త యనంగను దుగ్ధభాండం బొప్పు... ఆం. భా. ౨. ౨౪౭.

ఆ. అధిక మైనయజ్ఞ మల్పుఁడు తాఁ జేసి, మొనసి శాస్త్రము విడి మురువు దక్కి, ద్రొబ్బ నేర్చుకుక్క దుత్తలు మోయునా... వేమన. ౨. ౯౭.

దుత్త[2]=జొట్టు, జొట్టిలి, జొత్త, జొత్తిలి. వి. చాఁపఁబడినబొటన వ్రేలిచూపుడు వ్రేలినడిమికొలఁత,ప్రాదేశము.

చ...లేటిపెంటఁ బడి దుత్తెడుమేరన పట్టు వేగ వంతులఁగని మెచ్చి లేనగవుతోడ నభీష్టము లెల్ల నిచ్చుచుఁ. వరాహా. ౪.౯౬.

దుత్తాయి. వి. చిన్నచొక్కా.

సీ...కూర్పాసాఖ్య యలరును దుత్తాయి యరచట్టు కుప్పసం బంగి కుబుస మనఁగ...ఆం. భా. ౨. ౧౫౬.

దుత్తూరము. వి. కపటము. (శ.ర.బ్రా.)

దత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

దుద్దు[1]. వి. (క. దుద్దు.) ౧. తామరపువ్వులోని దిమ్మె, కర్ణిక; మూలస్థానము.

గీ. పొలుచుఁ గర్ణిక దుద్దు నా ముద్దె యనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౬౬.

ద్వి. జపసమాధుల ప్రొద్దు తపములదుద్దు ... శివ భక్తిశిఖరంబు శ్రీనగేంద్రంబు. పండితా. పర్వ. ౩౧౩. పొ.

౨. కర్ణిక, చెవికమ్మ.

సీ. కర్ణిక దుద్దనఁగాఁజెలఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౧౪౭.

౩. తాటియాకుజాబుమీఁదిచెంద్రిక. (శ. ర.)

౪. జాబులు మున్నగునవి వ్రాయుటకై చివ్వి చక్కఁబఱిచినతాటాకులకట్ట.

చ...రాయసపుటార్యులగంటము లాకుదుద్దులుఁ,వదలక మోసి చూచె నొకపట్టునఁ బొట్టకు లేక తక్కినఁ. హంస.౪. ౩౦.

౫. (త. తుత్తు.) అసత్యము.

ఆ. తసుకు నస్కుకు దుద్దు తటవట ఠవఠవ, సటు హుళిక్కి నా నసత్య మభవ.ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. ముదుక, దళ మైనది. (చూ. దుద్దుకంబళి.)

జః దుద్దుకంబళి, దుద్దెక్కు.

దుద్దు[2]. ౧. వి. మత్తు. (చి. ని.) ౨. మోసము. (చూ. దుద్దుపెట్టు.)

జః దుద్దుపెట్టు.

దుద్దుకంబడి(ళి). వి.(√దుద్దు[1].)దళ మైనకంబళి.

గీ. సన్న జాదపు నేఁతమంచంబుమీఁద, దుద్దు కంబడిఁ బఱచి నిద్దురకుఁ దూలు,మగనిఁ గూర్కుఁడు మనుచు నమ్మాయలాఁడి. వేం. పంచ.౪. ౪౫౬.

కగడ. దుద్దుకంబళ్లు చందువతివా-చీలు,పద్దులకుఁ
గైకొన్న బలుజంబుఖానాలు. హంస. ౫.
3౫౬.

ఇట్లే: దుద్దుగొంగడి.

ఆ. కోళ్లు మాయ దుద్దుగొంగడిఁ బఱచిన, మం
చమునకుఁ గ్రొత్తమగనిఁ గొనుచుఁ, గులుకు
నడల నరిగి కూర్చుండె దాని క్రిం, దింటిమ
గఁడు డాఁగు టెఱుఁగలేక. వేం. పంచ.
3. ౨౪౭.

దుద్దువెట్టు. స. క్రి. (దుద్దు² + పెట్టు.) మోసపు
చ్చు, కను మొఱఁగు.

ఉ...ఇప్పుడు దోసము పెద్దచేసి య్యాదున్నవ
యాళికానిఁ గడు దొడ్డఁగఁ జెప్పి భయంబు
చూపి చక్కన్నను దుద్దువెట్టి యుఱుంకంగఁ
దలంచెదు మాను మీవగన్. సారంగ. ౨.
౧౧౪.

ఉ. అత్తల మామలన్ మగల నన్నలఁ దమ్ములఁ
దల్లిదండ్రులన్, జిత్తుల దుద్దువెట్టుచును జీటి
కి మాటికి నన్నె చేరఁగా, వత్తురు...దశా.
౯. 3౫౫.

చ. మగనిఁ దృణీకరించితివి మామకు నత్తకు
దుద్దువెట్టితిన్. రస. 3. ౫. (దుద్దుబట్టితిన్
అని ముద్రి.)

దుద్దెక్కు. అ. క్రి. (√దుద్దు¹.) అతిశయించు,
దళమగు.

ద్వి. పెద్దయౌ ప్రమదంబు భీతియు భక్తి, దుద్దె
క్కి తనలోనఁ దొట్రిల్లఁగొనంగ. బస. పు. ౧.
౫౭౬ పం.

దుద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చనీరుల్లి?.

దునీఁడు. వి. (దునె + ఈఁడు.) ౧. ప్రభువు,
ఱేఁడు.

సీ. వినువాఁకమోపరి వెండికొండదునీఁడు ...
పాం. ని. దేవ. 3.

సీ. కకుబంతముల నేలఁ గలవేలుపుదునీలు సమ
యము లేక మోసలను గాయ. పార్వ. ౧.
౧౮.

శా. ఆమాఁడిండ్లదునీలు నేక మగుసౌహార్దం
బుతోఁ దావకీ, నామేయస్థిరకార్యనిర్వహణ
శౌర్యారూఢి విన్నంత నే, సీమన్ దుర్గము
లందుఁ గోటలను విస్తీర్ణస్థితిన్ ధాన్యపుక్,
సామగ్రుల్ సమకూర్ప నెంచిరి నితాంత
స్వాంతచాంచల్యు లై. కృష్ణ. ౨. ౧౨౧.

దును=దున్ను. స. క్రి. దుక్కి-చేయు,కృషిచేయు.

క. ధర్మంబు పెరుఁగు వైదిక,కర్మఫలము లెసఁగు
బుతుని కాయము ప్రజకున్, శర్మం బొనర్చు
నాయువు,పేర్మిఁ బొరయు దునక పెద్ద పృథి
వి ఫలించున్. భార. శాం. ౨. ౭౯౦.

క. దునకయుఁ వెదపెట్టకయున్, దనరె నఖిల
సస్యములును...హరి.పూ. ౧. ౧౧౮.

క. దున నీయకున్న కృషికుఁడు, దునకయ యు
న్నని యొకని దున్నింపఁ దగున్,దునక దున
నీక యాఁగినఁ, గొనఁగా నగుఁ జేనియరియుఁ
గోరునతనిచేన్. విజ్ఞా. వ్యవ. ౧౫౧.

దునుకు. వి. (త.తునుక్కు.) భయము; కంపము,
వణఁకు. (బాధ. అని శ.ర.)

క. అనిలజుసారథియును గురు,తనయునిరథచో
దకుఁడు నతని నాతనినిం, గొని యుల్లంబుల
బలితపు,దునుకు సారఁగ నరికిఁ దొలఁగఁదో
లిరి రథముల్. భార. కర్ణ. ౧. ౧౧౯.

మ. తనఘోరధ్వనికిం గలంగఁబడుతత్సైన్యం
బు దైన్యంబునన్,దును కొందం బరిఘంబు పై
విసరుచున్ దుర్వారుఁ డై...ఉ. హరి. ౫.
౨౨౪.

దునె(నే). వి. (సం. ధనుః?)ఆయుధము?(హిం.
దునియా?) రాజ్యము? (చూ. దునెదారి.)

జః దునీఁడు, దునెదారి.

దుసె(సే)దారి. వి. (√దుసె.) ప్రభువు; శూరుఁడు.

చ. కొలువున కేఁగి వేత్రధరకోటి నిజాయతదృష్టి వారుచోఁ, బలసి తటాలునం బగిలి పాఱ బరాబరిసేయ మన్నెవారలు దుసెదారులున్ దొరలు రాజులు మంత్రులు నిష్టబాంధవావళులు పురోహితుల్పనులవార లనేకులు నిండియుండఁగన్. సారంగ. ౩. ౧౫౮.

గీ. కోఱకైదువదుసెదారిగుఱుతుగట్టు, సామి సంతోషమున నున్న సమయమునను. ప్రబంధ. ౨౧౦.

మ ... గండుతేఁ, టిదుసేదారులవెండిగిండిగమి కూటి న్నించుఁ బూఁదేనెసంపద నొక్కించుక విచ్చుక్రొమ్మొగడజొంపంబు ల్వనీవీథులన్. చంద్రా. ౪. ౭౬.

వ. కంటి విస్కాలిదంటపేరిఁటి, కుంటిమొకిమీఁడయీఱైదుతూపుల నెసఁగుదుసేదారీ తెల్ల దీవిరాజ... ప్రబంధ. ౨౧౬.

విరిలకోరిదుసేదారి = పుష్పబాణుఁడు, మన్మథుఁడు.

గీ. విరిలకోరిదుసేదారిదురముఁ గోరి, మీఱి పోరాడుసుకుమారమిథునతతుల, వైభవముఁ గాంచి హా యంచు వడిఁ దపించు, సంగమవిహీనయైనసరోజలజనయన. హంస. ౩. ౨౦౫.

తలిరుకైదువు(ల)దుసేదారి = పుష్పాయుధుఁడు, మన్మథుఁడు.

క. ఈరీతి నుండునాతని, గారాబుమిటారి తలిరుకైదువులదుసే, దారికటారి సులక్షణ, శ్రీరింటివధూటి లేమిఁ బిమ్మటఁ గొనుచున్. శుక. ౨. ౩౬౪.

పచ్చవింటిదుసేదారి = ఇక్షుధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

గీ. అయ్యలరుఁబోఁడి సిగ్గరి యయ్యు నిచ్చఁ, బచ్చవింటిదుసేదారి హెచ్చరింపఁ, బతికి విడెమిచ్చి యడుగుల బత్తి నొత్తి, బాలి గనుపింపఁ దమి హెచ్చి పలికె బుధుఁడు. ఉ. రా. ౮. ౪౮౩.

దున్న. వి. (√దున్న-త. తున్న.) ౧. మహిషము.

ఉ. కాలునిదున్న సంది నయి గంటలు దున్నకమంటి నా మహా, కాలునినంది దున్న నయి కర్దమమగ్నత లేక మంటి నా, హాలికు లెన్నడుం దెగనియారులచేలును జౌడుమళ్లునుం, గా లలి నేరసాఁగి రిలఁ గల్గుపసింగొని పేద ముణ్ణగన్. ఆము. ౪. ౧౨౪.

క. వెల వెడలియు నెఱి సడలియుఁ, జల ముడిగియు నిదుర చెడియు జంతు లెడసియుఁ, గలహము లడఁగియుఁ బఱచెన్, బులి కిరి కరి మన్ను దున్న మొదలగు మెకముల్. మనుచ. ౪. ౩౯.

గీ. దుంత యెనుపోతు జమ్ము వెక్కిరింత దున్న, అవఁగ మహిషసమాహ్వయము లమరు. ఆం. సం. తిర్య. ౧౦.

ద్వి. కా దన కేతెంచి కరతలం బార్చి, చాదున్న నిలు మని జంకింపఁ దడవ. బస. పు. ౪. ౧౭౮. పం. (ఇట నిందాసూచకము)

౨. పశుజాతిలో మగది. (చూ. ఏనికదున్న.)

ఏనికదున్న = మగయేనుఁగు.

క. కన్నంతన తనయేనిక, దున్న దిగం ద్రావి రభసదోలాయితహా, కోన్నతవక్షస్స్థలుఁడై, యన్నలినాక్షునకు వంచె నాత్మశిరంబున్. హరి. పూ. ౮. ౧౯౪.

ద్వి. ఏనికదున్నకు నేల శంకించు. బస. పు. ౪. ౯౧ పం.

దున్నపోతు = దున్న. (√దున్న.)

సీ. చ దుప్రుచుఁ జెడిపేళ్ళ పళ్ళలోనఁ గూర్చుండి
దుస్నపోతులకోడు కెన్నుఁ దప్పం. వేణు.
3౬. (ఇట నిందాద్యోతకము.)
సా:-దుస్నపోతు ఈనిన దనిన దూడను కట్టివే
యు మన్నట్లు.

దుస్నవయాళికాఁడు. వి.(√దుస్న.) - మహిష
వాహనుఁడు - యముఁడు.
ఉ...దోసము పెద్ద చేసి యా,దుస్నవయాళి
కానిఁ గడు| దొడ్డఁగఁ జెప్పి భయంబు నూపి
చక్కన్నను దుద్దుపెట్టి యఱుకంగఁ దలం
చెదు మాను మీవగల్. సారంగ.౨.౧౧౪.

దున్నించు. స. క్రి. (√దున్ను.) దున్నఁజేయు.
గీ. జనకజననాయకుఁడు యాగశాలఁ గట్టుచోట
దున్నింప నాఁగేటిసుదను దోఁచి,సీత యను
పేరు వహియించి చెలువు గాంచి, ప్రేమ
శ్రీహరి వగునిన్నుఁ బెండ్లియాడె. ఉ.రా.
3. ౧3౦.

దున్ను=దును. స. క్రి. దుక్కిచేయు, కృషి
చేయు.
మ. అలుకక్ ఘోటకధట్టికాఖురపుటీహల్యక్
ఖురాపానిపుచ్చలు వో దున్ని చలచ్చమూ
గజమదాసారప్లుతిక్ గీ_రిపు,వ్కలసస్యం
బిడి...ఆము. ౧. ౪౨.
జః దున్న, దున్నపోతు, దున్నవయాళికాఁడు,
దున్నించు.

దున్వత్. సం. శత్రు. ౧. తపించుచున్న. ౨.
తపింపఁజేయుచున్న.

దుపటము=దుప్పటము, దుప్పటి.
క. శిరసుతడి యొత్తి దుపటుపు,నెతిసెల్లా గట్టి
వారినిలయము వెడలెక్. ల. వి. ౫. 3౬.

దుప్పటము=దుప్పటి.
(కోక, చీర.)
వ...దుప్పటంబు ధరియించి చిఱుతోఁడనంబి
నిజగృహంబు వెలువడి యకాకృఁచీనగరమ్ము
నందు. హర. ౨. ౪౨.
(ఉత్తరీయము)
ఉ. బంగరు దుప్పటంబువలెవాటుగ|నొప్ప...
చమ. 3. ౩౩. ౧.౨౦.
శా. అంగంబుల్ హిమవారిచేఁ గడిగి రమ్యం
బైనకూటంబులో,బంగారంపుఁజెఱంగుదుప్ప
టములం బాటీరజంబాలచ,ర్చం గల్పప్రస
వంబులక్ మణివిభూషారాజి నందంబుగా,
శృంగారించిరి సంభ్రమంబున సుకేశిక్ మి
త్రకేశిక్ సఖుల్. వరాహ. ౪. ౪౬.
(తుడుచుకొనుబట్ట)
గీ.ఒకచకోరాక్షి నిజకరద్యుతులు మీఁదఁ,గప్పి
చెంద్రికవన్నియ గాఁగ దుప్పటమునఁ దడి
యొత్తె నొకహంసగమన సురటి,విసరుచు
నఖాగ్రమున నాఱ విప్పెఁగురులు.వరాహ.
౪. ౧౨౪.
(కవచము.)
గీ.తనరు పేళ్లు తనుత్రాణమునకుఁ గత్తళంబు జో
డు జిరా దుప్పటంబు బొంద,ళం బనఁగ...
అం. సం. స్థా. ౨౬. సాం. ని.మాన.౪౫.

దుప్పటి(టీ)=దుపటము, దుప్పటము. వి. (సం.ద్వి
పటీ. ప్రా. క. దుప్పటి.) వస్త్రము.
(క) వెలగల సన్నపాటివెడల్పు వస్త్రము.శ.ర.
గీ...విఘ్నుండు వచ్చెఁ,బక్షిపతి నెక్కి పైఁడిదు
ప్పటిచెఱంగు, దూలఁగా బిట్టు వాగెలఁ దో
లుకొనుచు. వరాహ. ౬. ౧౧౪.
సీ. జీరాదుదుప్పటిచెఱఁగు చేఁ బూని వెంబడి
గిండి కొని వచ్చుబుడుతఁ డొదుఁగ.ఉ.రా
౬. ౧౮౦.
గీ. మిసిమిబంగారుతళుకుల మేలిదుప్ప, టీచెఱం
గులు లలితాంజనాచలమున, నలరు నరుణా
తపచ్ఛాయ నవలఁ దోయ్య,రాముఁ డఖిలై
కనయనాభిరాముఁ డయ్యె.ఉ.రా.౬.౨౦.

(చ) ఉత్తరీయము.

గీ. తమ్మిదోదుమ్మిజోదు పాదనలహరువు, ప్రాఁత
పని దుప్పటీ వలెవాటు వైచి. కుచల. ౨. ౪.

(ట) పక్కపయి పఱచుబట్ట.

చ. బటువులు తాపితాపఱుపు పట్టుతలాడము
మీఁదఁ జల్వదుప్పటిపయిఁ జప్పరంపుజిగి
బంగరుప్రాఁతకురాశిమున్... శుక. ౪. ౨౨.

(త) కప్పుకొనుమతకబట్ట,నిచోళము.

శ... చెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొరికిసి
గలు కావిదుప్పటులు నొప్ప ... ఆము. ౪.
౩౫.

సీ. పిల్లఁగ్రోవులు సెక్కువెట్టినవిండ్లు కంబళ్లు
దుప్పట్లును వల్లెత్రాళ్లు. శుక. ౨. ౫౪౫.

దుప్పి. వి. ౧. పృషతము, మచ్చలు గలహరిణము.

పీ... పృషతాఖ్య యడరు దుప్పి యనంగ ...
ఆం. భా. ౨. ౭౫.

వ... మఱియు నప్పటప్పటికిం జొప్పరులవలన
నుప్పతిల్లినచప్పుళ్లకు దెప్పరం బైనతుప్పలం
దూఱుదుప్పులును... ఉ. హరి. ౪. ౨౯.

క. పొద చెదరి బూది చఱచిన,యొడళ్లతో
నాల్గు రెండు నొకటియుఁ బ్రంగల్,వెడలిన
కొమ్ముల బరువున,నడుగిడఁగా లేవు బలిసి
యందలిదుప్పుల్. మనుచ. ౪. ౨౧.

౨. రామము, పెద్దదుప్పి.

సీ... దుప్పి. గీ. యనఁగ రామంబు చను... ఆం.
భా. ౨. ౭౫.

మృగవిశేషవాచకములు మృగసామాన్య వాచ
కములై కవుల వ్యవహారమునఁ గలవు.

చ. అడవికి వేఁటమై నరిగి యాతఁడు...బీదక
న్నుపడి బూడిదపండును బోలె బూదుపా,
రెడు నొకదుప్పికిం గవియఁ బ్రేలి భయజ్వర
తప్తచిత్తమై.

గీ. ఆచమూరువు యూథంబుఁ ద్రోఁచి-పఱచె.

ఉ. ఆరురు పీగతిం బఱచి...

పాండు. ౫. ౧౪, ౧౫, ౧౬.

వ... అప్పు డప్పుడమి ఱేఁ డయ్యేటినీటిలో నీఁ
దుచు నొక్కపిడిదుప్పి చేరిన దానితోఁక
పట్టుకొనిరొ...అమ్మృగి తపఃకృశుండును మ
హాభాగుండు నగునతనిఁ దిగిచికొని చను
నప్పుడు... మార్క. ౫. ౨౩౧. పిడిదుప్పి=
ఆఁడుదుప్పి.

దుబాసి=దుబాసీ. (శ. ర.)

దుబాసికుఁడు=దుబాసి. (√దుగ.)

క. ఆరాయబారి వచ్చిన, దూరాగమనంబుఁ
జూచి దోడ్తో నడిగెన్, నీరాక కేమి కత
మని, గోరుందొర తనదుబాసికులమూలము
గాన్. రంగా. ౨. ౧౧౬.

దుబాసీ=దుబాసికుఁడు. వి. (√దుగ. సం. ద్విభా
షీ. ప్రా. దుభాసి. హిం. దుభాషీ.) రెండుభాష
లు వచ్చినవాఁడు; భాషాంతరీకరణము చేయువాఁడు.

క. మూసాబూసీవారిదు,బాసీ లక్ష్మణసమాఖ్యఁ
బరఁగు నతఁడు... రంగా. ౨. ౬౧.

దుబ్బ. వి. (క. దుబ్బి.) ౧. కూజా,పాత్రవిశేషము.

సీ. తొల్లఁగట్టెయుఁ జలదుబ్బ చిల్కుడుగుంజ
పూజెబిందెలు వెన్నపూసచట్టి. హంస. ౨.
౮౫.

౨. ఆఁడుగుఱ్ఱి.

సీ... పాపలఁ గను తావు పత్తబుయ్య, మరునిల్లు
దుబ్బన మదనమందిర మొప్పు... పాం. ని.
మాన. ౧౯.

దుబ్బు. వి. తృణమూలము.

సీ... నలు సన నలరు కుప్ప. గీ. తృణము దు
బ్బనఁగా మూల మెసఁగు... ఆం. భా. ౨.
౮౬.

సీ. దుబ్బు నిబ్బరముగఁ ద్రొడిగి కన్నులు గట్టి
కటిదఘ్నముగను వ్రేకంబుఁ జూపి. శివ
ధ. ౫. ౯.

దుమగతికేతు. వి. (సం. ధూమకేతుః.) ధూమకేతువు, అరిష్టకసూచక మగునక్షత్రవిశేషము, తోఁకచుక్క.

సీ. దుమగతికేతు నా ధూమకేతువు నోఁచు... ఆం. భా. ౧. ౯౭.

దుమదుమ. వి. తడియునప్పు డగుధ్వని కనుకరణము.

క. సమదగజదానధారల, దుమదుమ లైయున్న పెద్దత్రోవలతోడన్, రమణీయ మయ్యె నప్పురి...భాగ. ౯. ౩౨౨.

క. తమపాటఁ జినుకు చినుకుల, దుమదుమ నాఁ దడిసినట్టి దువ్వలువలతోఁ, ఘుమఘుమ యనుపరిమళబృందముతో నప్పు డొకయింపొనర్చిరి వారల్. కళా. ౩. ౬౭.

విశే. కలిసినది, మేళగించినది.

చ. అమృతరసంబు లుట్టిపడ నాలతిఁ జేసినవీణలోపలన్, దుమదుమగా వచోమహిమ దోఁపఁగ గీతముఁ బాడుచున్న...నిరం. ౨. ౨౯.

దుమాదూళి. వి. (దూళి+దూళి.)అధిక మగు దుమ్ము.

మ. మడిసెన్ గారెనుపోతు లేదు లిలిగెన్ మ్రగ్గెన్ వృకవ్రాతముల్, గడఁతు ల్చిక్కె గజాళి చొక్కె నపు డక్కానన్ దుమాదూళిగన్. సారంగ. ౧. ౧౦౪.

దుమారము=దుమ్మరము. వి. (ఆకాశమందు వ్యాపించు) పెంధూళి, పెద్దదుమ్ము.

ఉ. మన్ననఁ గాంచి కప్రపుదుమారము రేఁచు సమీరడింభముల్. వసు. ౧. ౧౧౨.

చ...అప్పుడు సుడిగాలిఁ బట్టుక నభోగతిఁ బాఱె దుమార మెంతయున్. చంద్రా. ౨. ౨౭.

గీ. మఱియుఁ గపురంపుకమ్మదుమార మెగయ, వీఁకఁ బైకొనుచిఱుగాడ్పుసోఁకుడులును, నలముకొనఁగ...రసిక. ౩. ౧౨౮.

౨. దుమ్ము. (శ. ర.)

దుమారము రేఁగు=దుమారము రేఁగునట్లు రేఁగు.

సీ. మలయానిలముచే దుమారంబు రేఁగుసౌగంధికంబురజంబు కఱకుదుమ్ము. మనుచ. ౫. ౩౭.

దుమారము రేఁచు=దుమారమువలె రేఁగఁజేయు.

గీ. అనుచు నిందించి వలవంత యినుమడింప, నవ్వశారోహ విదళితపల్లకముల, కమ్మపుప్పొడి పై దుమారమ్ము రేఁచు, మలయమందరపవను పై నలుక వోడమి. మనుచ. ౩. ౪౯.

దుమాలు. విశే. బ. సమూలము. (శ. ర. ఇంకను విచార్యము.)

ద్వి. కొండొకసేపులోఁ గొట్టె దుమాలు, రెండుగా నాశూద్రబృందంబుతలలు. ద్వి.భాగ. ౬ స్కం. (శ. ర.)

దుమికించు=దూఁకించు. స. క్రి. (√దుముకు.) (గుఱ్ఱము మొ.) ఉఱికించుచు నడిపించు.

సీ. గంధర్వు లగ్రభాగమున జోడన మించు ఘోటుల దుమికించుకొనుచు నడవ. దశా. ౨. ౧౯.

ఉ. తీరినతత్తడిన్ జవగతిన్ బుటముల్ దుమికించుచాడ్పునన్, దీరనితత్తడిన్ జవగతిన్ బుటముల్ దుమికించు వాగెఁ బెంపార బిగించి... చంద్రా. ౨. ౧౯.

దుమికియాడు. అ. క్రి. (√దుముకు.)-గుఱ్ఱము-వల్గిత మనుగతితో పోవు.

సీ. గండశైలాగ్రచొకాటుంపు మోముట్టు తొగరీఁకలపటాణి దుమికియాడ. ఉ. హరిశ్చం. ౩. ౧౩౧.

దుము=దుమ్ము[1]. (శ. ర.)

జః దుముదుమ్ము, దుముదారు, దుముదారుదొర.

దుముకు=దూఁకు. అ. క్రి. (క. దుముకు.) ౧. ఉఱుకు, గంతువేయు.

మ...కరిణీఫాలంబుపై సింహ మర్భక మయ్యున్ దుముకున్ స్వభావ మిది శూర శ్రేణికిన్... మల్లభూ. నీతి. ౩౦.

చ. ఉరుతిమిరేభభేదనచణోగ్రకనత్కరజాత శాలి యాహరి యనివారితాస్తకుధరాధిప శృంగముఁ జేరి యత్తఱిన్, హరి యని వారి తాత్తతనుహార్యనుబింబముఁ గాంచి రాగ వైఖరి వడి గుప్పునం దుముకుకై వడిఁ గ్రుంకెఁ బయోనిధిస్థలిన్. చంద్రి. ౪. ౯౪.

౨. పడు.

చ. చెమటలు దొప్పఁదోఁగుజిగిచెక్కులు పువ్వులు రాల మూర్ఛులం, దుమికెడికొప్పులు న్నొసటఁదుం పెసలాడెడుచేరుచుక్కలున్. రా. వి. ౩. ౭౭.

౩. ఉట్టిపడు, ఉట్టు.

గీ. దూదిపాటలఁ దేనియల్ దుముకుచుండఁ, జిఱుతొడల నంటఁగాఁ గోక నెటిక క్రిక్కి, టియ సడంచుచుఁ గూర్చుండి కొడ్డిపడుచు, తింగుతింగున రాట్నంబు ద్రిప్పుచుండె. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౨౪.

వి. ౧. గంతు, ఉఱుకు.

క. దుముకులు వైచుచు నాయాసమయంబుల జలము లెత్తి చల్లుచు వలల, క్రమలీల వై వ...వేం. పంచ. ౧. ౬౧౭.

౨. మల్లవిద్యావిశేషము.

క. మౌన చేసినచోటన దుముకును దుముకును జేయుటత్రిని గొంచెపు మౌనయున్, మౌన దుముకు దుముకు మౌనయును, గనుపింపక చేసి యంతఁ గాంతాళమునన్. ప్రబంధ. ౪౭౪.

జః దుమికించు, దుమికియాడు, దుముకులాడు.

దుముకులాడు. అ. క్రి. (√దుముకు.) గంతులు వేయు, ఉఱుకులువేయు. (శ.ర.)

దుముక్కు- వి. ఉఱుకుటయం దగుధ్వని కనుకరణము, వేగానుకరణము.

ఆ. అసురభటులయార్పు లపుడుగుప్పట్టి చనంగ, నతనిచెవులు గూబ లంటఁ జెటికి, ముక్కు గొత్రికికొని దుముక్కునఁ దనసేన, సరసకుటికి రామచంద్రుఁ గాంచె. రామా. ౭. ౧౪౭.

దుముదారు[1]. వి. (హిం.దుముదార్.) ముందటి సైన్యమునకు కాపుగా వెనుకనుండు సేనానాయకుఁడు సేన మున్నగునది. (దుము+తారు - దంతు. అని శ.ర.)

గీ. సరస మన్నీలు దుముదార్లు చతురవిలసకలసేనాసమేతులై సందడింప, రమణఁ జెలువొందురాజమార్గమున వచ్చె, రమ్యగుణశాలి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి. కృష్ణ. ౨. ౧౪౯.

గీ...దుముదారుగా హయాళిఁ, జేరుపకు నూకి ...దశా. ౨. ౩౭౭.

దుముదారు[2]. వి. గుఱ్ఱములోనగువానిగతివిశేషము.

సీ. మూర్ఛురంపుగతికి మేపరి మురుపచ్చుత తడవడి దుముదారుఁ జూప. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౩౧.

దుముదారుదొర. వి. (√దుముదారు[1].) సేనానాయకుఁడు; రాజునకు వెనుకకాపుదలకైయుండు సేనానాయకుఁడు.

సీ. సకుటుంబముగ వీఁగి చరమశైలముఁ జేరకుహినాంశుదుముదారుదొర యనంగ. మను చ. ౩. ౧౪.

దుముదుము. వి. (√దుము.)దుముమ కామ్రేడితరూపము.

క. తల్లీ నిను హాలింపుచు, విల్లే రెత్తించుకొని

డుచెఱబొమ్మల నీ, కల్లరిరక్కసిజంతల,త్రు
ళ్లడఁతునె వనము వెఱకుడుఁజా దుముదుము
గాఁజా. రామా.౬.౧౯౯.(శ. ర. పా. 'త్రు
ళ్లఁడతునె వనము పెరుకుదునె ముదలఁగదా'.
ముద్రి. పా.)

దుమ్మరము=దుమారము.
(దుమ్ము.)
సీ. ఒసపరి మైఁ గ్రమ్ముకుసుమపరాగము మైఁ జ
ల్లుకొన్న దుమ్మరము గాఁగ. సుదంతా. ౨.
౧౨౬.

దుమ్మాడు. అ. క్రి.(దుమ్ము¹ + ఆడు.) ధూళిచల్లు
కొను.
గీ. కొమ్మ లందఱు రతనంపుసొమ్ము లూడ్చి, నూ
నరజములు సోఁకినసాలపు మేను, లమర గం
టలు దీసి దుమ్మాడినట్టి,మరునిమద మేనుఁగుల
రీతి సరసిఁ జొరఁగ. కృ. శకుం. ౨.౧౬౨.

దుమ్ము¹=దుము. వి. ధూళి, పరాగము.
గీ. ఇలకు డిగి చుట్టిచుట్టి దు మ్మెత్తి యెగసి,పోయి
తము ముంచుసుడిగాలి పుమ్కారముల, కడ
లినీ రభ్రకలభముల్ గ్రాసె...ఆము.౪.౮౧.
సీ. పువ్వుఁబుప్పొడిదుమ్ము పొదలె నిప్పొదలలో
సిద్ధాళు లెపుడు వసించునేమొ. ఉ. రా.
౩. ౬౫.
సీ. శిరము కప్పపుదుమ్ము మరువంపుపొదుల కెర
వాటు వైచినయింపుసొంపు.రా.వి.౩.౮౧.
సీ. క్రుంకుమెట్టున వేల్పుఁగొమ్మ లాడుచుఁ జల్లఁ
దులకించు చంద్రపుదు మ్మనంగ. యయా.
౨. ౭౦. మనుచ. ౧. ౪౨.

దుమ్మెత్తిపోయు = మిక్కిలిగా తిట్టు.
(వ్యవ.) ఆమె వానిని దుమ్మెత్తిపోసినది.

పూదుమ్ము=పుప్పొడి, పరాగము.
ఉ. కమ్మనిపువ్వుఁ దేనియలఁ గాఁక లడంచుఁ
బ్రవాళతాళవృం, తమ్ముల సేవఁ దేర్చు విరి
తావులఁ జల్వలు గ్రుమ్మరించుఁ బూదుమ్ములఁ
బూజ సల్పు వ్రతతుల్ వరమంజు లతాది
రాజ్యయోగమ్మునఁ బొల్చు నాసుగుణకల్పక
వల్లి వనిం జరింపఁగఁజా. హ. న. ౩. ౩౫.
జః దుంబోడి,దుమ్మాడు,దుమ్ముదూళి,దుమ్ము సేయు.

దుమ్ము². వి. ఎమ్ము, ఎముక.
సీ. పొట్టలు చట్టలు బొమ్మలు దుమ్ములు మోవు
లు ప్రేవులు పొలలు దలలు.అచ్చ.రా.యు.
౧౩౫.
జః దుమ్ములగొండి.

దుమ్ముదూళి. వి. (√దుమ్ము¹.) పిండిపిండి.
ఉ. కొన్నిటిహస్తము లృదియఁ గొన్నిటికొమ్ములు
దుమ్ముదూళి గాఁ, గొన్నిటికుంభము ల్వగుల
...భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

దుమ్ములగొండి వి.(√దుమ్ము².) మృగవిశేషము,
కొర్నవగండు. (ఇది వాసనచూచినచో ఎముక
లు మెత్తపడు నందురు.) ఇది ఎముకలఁ దినును.)

దుయు(య్యు)ముడి= దూముడి, దూయుముడి.
(√దుయ్యు.) సులభముగా నూడఁదీయుటకై
వేయుముడి, జాఱుముడి.
సీ. జాగిలాలపసిండిపరిపెణల్ సడలించి పట్టె
డల్ దుయుముడిఁ గట్టువారు. చంద్ర. ౨.
౩౫.

దుయ్యు=దుయ్యు, డూయు, దూయు. స. క్రి.
౧. (ఒఱనుండి కత్తి మొ,) తీయు, లాగు.
క. అని మరుబాములఁ బడ లేనని కైదువు దుస్సి
దాఁటునాయితము బలెజా, వెనఁగునలయుతి
యచే సుర్కియ నులిమి బలిమి విడిపించి యను
ననురక్తిజా. సారంగ. ౨. ౨౩౫.
గీ.తన్ని యంతటఁ బోక యద్దనుజవరుని, ద్రొక్కి
యున్నతలాటంబు దుస్సి తివిచి, యేపునను

గొని యెప్పటిరూపుతోడ, నచట వీడ్కొని
రఘుపతి నాత్మఁ దలఁచె. సీతావి. ౩. ౭౭.

౨. త్రెంచు.

గీ. పూసద్రాడు దుయ్యను లేదు పొలఁతి మెడకుఁ, బెరవు పా లింట నేడ్చిన బిడ్డకైన, మిడువ లే దెల్లదానను జెడితి మొల్లఁ,బోయితిమి ప్రాలుఁగలపట్టి పుట్టఁ బట్టి. హరి. పూ. ౫. ౨౧౯.

అ. క్రి. ౧. వెడలు.

వ...నిన్ను శపియింప నే నెంతవార మని యుపచారోక్తులు పలుకుచు దుస్సిపోయిరి...భోజరా. ౭. ౯౪.

౨. (బాణము,మొ.) రంధ్రముచేసికొని పోవు.

క. వీరుద్ధ్రిమిథునమేళనకై రతిపతి యేయ దుస్సి హరితద్యుతిఁ బైనా రెగయఁ బొటమరించిన,నారసముల మొన లనంగ నన లవిమించెన్. ఆము. ౫. ౧౧౫.

దుయ్యఁబట్టుకొను=(సమాధానము చెప్పు మని) నిర్బంధించు.

(వ్యవ.) అప్పులవా రందఱు వానిని దుయ్యఁబట్టుకొని నారు.

(వ్యవ.)ఆపాడుపని చేసి వాఁడు వచ్చునప్పటికి వీథిలో వానిని అందఱు దుయ్యఁబట్టుకొన్నారు.

దుర్. సం. అవ్య. (ఇది ప్రాదులలోనిది. సమాస పూర్వపదముగా నుపయుక్తమగు.)౧.దుష్టము. (దుర్జనుఁడు, మొ) ౨. కష్టము. (దుర్జయము, మొ) ౩. నిషిద్ధము. (దుర్దానము, మొ) ౪. అల్పము. (దుర్బలుఁడు, మొ) ౫. అభావము, లేమి. (దుర్భిక్షము, మొ.)

దురంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)-దుర్లభ మగు అంతము కలది. ౧. అనంతము, తుది లేనిది. ౨. దుఃఖముతో అంత మొందునది. (వ్యసనాది) ౩. దురతిక్రమము, అతిక్రమింపరానిది. వి.అ.పుం. దుష్ట మగుఅంతము, దుఃఖకరమగు పర్యవసానము.

దురక్షము. సం. వి. అ. న. ౧. చెడ్డయింద్రియము. అ.పుం.౧. దుష్టపాశకము, మోసగించు పాచిక. ౨. దుష్టద్యూతము, కపటపుజూదము.

దురక్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. చెడ్డ కన్నులు గలవాఁడు. ౨.వికృత మయినకన్నులు కలవాఁడు. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డయింద్రియములు గలవాఁడు.

దురటిల్లు=దురపిల్లు. అ. క్రి. (ఈరూపమును గ్రహింపక చి. ని. శ. ర. లు దురపిల్లు అనియే గ్రహించినవి. ప్రతులయందు ఉభయవిధము లగు రూపములు గానవచ్చుచున్నవి. దీనికినిర్ధారకము లేదు. ఇంకను విచార్యము.) ౧. శోకించు, దుఃఖించు.

ఉ...అత్యావిలచిత్తుఁ డయ్యె సుహృదాప్తప్రతిం దురటిల్లు నెవ్వగం, బోవఁగఁ ద్రోవు నీద యిన పుణ్యాశమస్ఫుటవాక్యపద్ధతిన్. భార. శాం. ౨. ౧౯౯.(భూలవ్యాకరాల ప్రతిపా)

క. చిరకారి యెట్లునుం దన,చిరకారితఁ జూపుఁ గాక శీఘ్రపుఁజేతం,దురటిల్లఁజేయు నే నను, వెరవరి వాఁ డిట్టిపనికి వేగిరపడునే. భార. శాం. ౫. ౭౭౩.

వ...పెక్కుచందంబుల వందఱుఁ దురటిల్లన య్యాస్థానంబు శోకదైన్యనిదానం బై యుండె. ఉ. రా. ౮. ౯౪.

౨. పరితపించు.

ఉ. వారలు శౌరిఁ గానమికి వందురుచున్ దురటిల్లి యక్కటా,శ్రీరమణీమనోహరుఁడు... మా,కోరిక నీయఁడయ్యె ... ఘటికా. ౨. ౭౩౯. రాఘవ. ౪. ౭౩౪.

దురతిక్రమము. సం. విణ. (అ.అ.అ.) ౧. అతిక్రమింపరానిది. ౨. దుర్లంఘము, దాఁటరానిది.

౩. గెలువరానిది. ౪. దుర్వారము, నివారింపరానిది.

దురత్యయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దురతిక్రమము, దాఁటరానిది. ౨. దుర్లభ మగుఅత్యయము కలది, నాశము లేనిది. వి. అ.పుం. దుష్టమగుఅత్యయము.

దురద. వి. (సం. దద్రుః.) ౧. కండూతి, జిల,

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగ, బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

౨. కనరు. (శ. ర.)

జ: దురదకంద, దురదగొండి, దురదగోవెల, దురదవేయు.

దురదకంద. వి. (√దురద.) మహాకందము, కనరుగలకంద. (శ.ర.)

దురదగొండి=దురదగోవెల. వి. (√దురద) కండూర, దూలగొండి.

సీ. దూలగొండి యనఁగ దురదగొండి యనఁగఁ దీఁటుకోవెల యనఁ దేజరిల్లుఁ, గండూర,... ఆం. భా. ౨.౫౪.

దురదగోవెల=దురదగొండి, వి. (√దురద) కండూర, తీఁటుకోవెల, దూలగొండి. (శ.ర)

దురదపెట్టు, దురదవేయు. అ.క్రి. (√దురద) దురద కలదియగు.

(వ్యవ) కాలు దురదపెట్టుచున్నది. నావీపు దురదవేయుచున్నది.

దురదుర. వి. గమనాదులశైఘ్ర్యానుకరణము.

(ద్రు. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా. (శ. ర.)

చ...దు, స్తరతరమూర్తియై వృషభదైత్యుఁడు గన్నుల నిప్పు లొల్కఁగా, దురదుర వచ్చి తాఁకె రిపుదుర్దమరోచనుఁ బద్మలోచనున్. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౧౪౨.

క. పెట్టక పోనని యాఁకటఁ, దొట్టిగిలం బడుచుఁ బడుచు దురదురఁ జని వే, నట్టింటఁ గూరుచుండిన, బెట్టు ననం జాలకమ్మ్రగేష్ఠణ భీతిన్. పాండు. ౪. ౧౬౫.

క. దురదురఁ బరువిడి బిరుసున, హరిహరి నిలు నిలువు మనుచు నసురయుఁ గదిసెన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౧౬౧.

దురదృష్టము. సం. వి. అ. న. చెడ్డయదృష్టము, దౌర్భాగ్యము.

దురధిగమము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧.దుష్ప్రాపము, పొందరానిది. ౨. కష్టముచేత చదువఁదగినది. ౩. కష్టముచేత గ్రహింపఁదగినది. ౪. కష్టముచేత అతిక్రమింపఁదగినది, అతిక్రమింపరానిది.

దురధిగము. సం=దురధిగమము.

దురధీతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) దుష్టముగాఁ జదువఁబడినది. వి.అ.న. దుష్టమగు అధ్యయనము, వర్ణములను యథాస్థానముగను యథాస్వరముగను ఉచ్చరింపక చదువుట.

దురధ్యయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧.చదువుటకు కష్టమైనది. ౨.పొందుటకు కష్టమైనది.

దురధ్యవసాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డపూనికకలది. వి. అ. పుం. చెడ్డపూనిక.

దురధ్వము. సం. వి. అ. పుం. కదధ్వము, చెడ్డత్రోవ.

దురన్వయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కష్టముచేత అనుగమింపఁదగినది, అనుసరించుటకుఁ గష్టమైనది. ౨. దుర్బోధము, గ్రహించుటకుఁ గష్టమైనది. ౩. దుష్టమగుఅన్వయము కలది. (పద్యాది) ౪.దుష్టమగువంశము గలది. ౫. అననురూపము, తగనిది. వి.అ.పుం. ౧. దుష్టమగు అన్వయము. ౨. దుష్టవంశము.

దురపిల్లు(లు)=దురటిల్లు. అ.క్రి. (చూ.దురటిల్లు) ౧. శోకించు, దుఃఖించు.

ఉ...ఎవ్వరుఁ, ధర్మజుపాటి గారసఁగ ధా
త్రిఁ బ్రసిద్ధుఁడ వైనయట్టినీ, పేర్మికి నీకె
దుర్దశలవెల్లనకుఁ దురపిల్లు టారయఁగ.
భార. విరా. ౧. ౫౧.

క. గురుసుతుఁడు పాండవులకుఁ, గర మల్గును
వారిఁ బొడువఁగా నతఁ డీప్స్రా, ద్దురపడిఁ గది
యును బోయెద, దురపిల్లకుమయ్యా మది వి
ఘాతకళంకా. భార. శల్య. ౨. ౩౪౫.

క. దురపిల్లుచుఁ గన్నీళులు, దొరఁగంగా వెడలి
...దశకు. ౧౦. ౧౬౪.

౨. పరితపించు.

గీ. ద్రుపదనందనపరిభవదుఃఖమునకు, నుల్లమున
దురపిల్లుచు. నున్నసరసి, వేఁడినిట్టూరుపో యు
న వెడలెఁ గ్రొత్త, తావి మూతులువిచ్చు నెత్త
మ్మివిరుల. భార. విరా. ౨. ౨౩౬.

క. పరిభవకరుఁ డగుకీచకుఁ, బరిమార్చుట యి
పుడు గడవఁబడియె నె యిమ్మై, దురపిల్లనేల
ప్రేల్లిడిఁ, బోరిగొని నీమనముకలఁక పుత్తు
లతాంగీ. భార. విరా. ౨. ౧౭౩.

ఆ. అనుచు నుత్తలంబు పెనఁగొని దురపిల్లు, నె
డల నింద్రజితుఁడు నేఁగుదెంచి. అచ్చ. రా.
సుం. ౧౨౬. యయా. ౩. ౧౭.

క. నరునిశరీరమున జరా, తరుణి ప్రవేశించి ప్ర
జ్ఞఁ దరలించుఁ జూమీ, పరకాంత గృహముఁ జే
కొని, దురపిలునిల్లాలి వెడలఁద్రోచినభంగిన్.
వా. రా. ౧. ౧౨౩.

౩. కలఁగు, కలఁతనొందు.

ఉ...నామనంబు చే, పెట్టి కలంచినట్లు దురపి
ల్లెడు...జై. భా. ౬. ౫౫.

వ...అబ్బాహువు మహాభుజంగంబు చందంబున
శోభిల్లె; నిచ్చటిసేన లెల్లదురపిల్లె. భార. ద్రో.
౮. ౨౬౪.

౪. వ్యథ, దుఃఖము.

సీ...వందురు దురపిల్లు కొందలంబు, సలుపు నోవి
యసంగ చను వ్యథ...ఆం. భా. ౧. ౧౫౦.

దురభిగ్రహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ,
తీఁటుకసిందకీ. ౨. కపికచ్ఛువు, దూలగొండికీ.

దురభిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పట్టు
కొనుటకుఁ గష్టమైనది, గ్రహింపఁ గష్టమయి
నది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగుఅభిగ్రహము.
౨. అపామార్గము, ఉత్తరేనుకీ.

దురభిమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్గ
ర్వము కలది. వి. అ. పుం. దుష్టమైన అభిమానము,
దుర్గర్వము.

దురభిమాని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దుర్గర్వ
ము గలవాఁడు, దురభిమానము గలవాఁడు.

దురము. వి. (సం. ఉదరమ్.) ౧. యుద్ధము.

క. అరివీరుల ఘోరం బగు, దురమున వధియిం
చు టేల దోసం బరయ్యెన్. భార. శాం.
౧. ౧౧౨.

క. సురవీరుఁ డొకఁడు సతిచే, దురమునకు ననుజ్ఞ
వేఁడి తొల్లిటియలుకం, జిరకాలదుర్లభం బగు,
పరిరంభముఁ గాంచి వెడలెఁ బ్రమదం బెసఁ
గన్. పారి. ౮. ౪౩. ఉ. రా. ౧. ౧౫౫.

౨. నృత్తగీతవాద్యములందలి వేగము; వేగము.

క. లయ కోపు దృష్టియును నభినయ ముదుటు
దురమ్ము మోడి నయ మున్నతి రేకయును
బ్రమాణము హరువుఁ...ప్రబంధ. ౧౦౭.

చ. రమణి క్రమక్రమంబున దురంపువగఁ సటి
యించె వింతగా. శశాం. ౩. ౧౧౦.

దురవగమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలియఁ
గష్టమయినది, గ్రహింపఁ గష్టమయినది.

దురవగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్ర
హించుటకుఁ గష్టమైనది, అడఁపరానిది.
వి. అ. పుం. దుష్టమగుఅవగ్రహము.

దురవబోధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్జ్ఞేయము, తెలిసికొన శక్యము కానిది.

దురవస్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డస్థితి (దారిద్ర్యాది.)

దురవస్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డస్థితి గలది.

దురవాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పొంద రానిది.

దురవేక్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కష్టముచేత చూడఁబడినది. వి. అ. న. దుష్టదృష్టి, చెడ్డచూపు.

దురా=దురాయి. వి. ఆజ్ఞ. (చి. ని. శ. ర.) జః దురావెట్టు.

దురాకృతము. సం. వి. అ. న. అకృత్యము.

దురాకృతి. సం. విణ. ఇ. వికృతరూపము గలది. వి. ఇ. స్త్రీ. చెడ్డరూపు, వికృతాకారము.

దురాక్రమణము. సం. వి. అ. న. ౧. అధర్మముగా పయిఁబడుట. ౨. కష్టమయినఆక్రమణము. ౩. దుష్టమయినఆక్రమణము.

దురాక్రమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆక్రమించుటకుఁ గష్టమయినది. ౨. దాఁటరానిది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగుఆక్రమణము. ౨. కష్టమగుఆక్రమణము.

దురాగమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అక్రమముగా పొందుట, అన్యాయమగుప్రాప్తి. ౨. దుష్టమగుఆగమము.

దురాగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగుఆగ్రహము గలది, చెడ్డపట్టుదల గలది. వి. అ. పుం. దుష్టమగుఆగ్రహము, చలపాదితనము.

దురాచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆచరించుటకుఁ గష్టమైనది. ౨. వదుర్పరానిది. వ్యాధి, మొ. (అ. ఈ. అ.) దుష్టముగా ఆచరించునది.

దురాచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డనడవడి కలది, చెడ్డయలవాటు గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డనడవడి, చెడ్డయలవాటు.

దురాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆన్. న్) దుష్టాంతఃకరణము గలవాఁడు, చెడ్డమనస్సు గలవాఁడు.

దురాధర్షము. సం. వి. అ. పుం. తెల్లావ*.

దురాధర్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎదిరింపరానివాఁడు, చెనకరానివాఁడు. ౨. ఉద్ధతుఁడు, అడఁకువ లేనివాఁడు.

దురానమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వంపరానిది. (విల్లు మొ.)

దురాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దుష్ప్రాపము, పొందరానిది. ౨. చేరరానిది.

దురాబాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాధింపరానిది.

దురాయి=దురా. వి. ఆజ్ఞ, శాసనము. (చి. ని. శ. ర.)

సీ. జగదధిష్ఠానభాస్వజ్జ్యోతి యగువాఁడు బ్రహ్మదు లదరుదురాయివాఁడు. కృష్ణ. ౧. ౨.

జః దురాయిత్రాడు.

దురాయిత్రాడు. వి. (√దురాయి) ఆజ్ఞ చేయుత్రాడు, శాసన మగుత్రాడు, ఇది దాఁటి రాఁగూడదని హద్దు పెట్టుత్రాడు.

సీ. అరిశౌర్యలీలకు నాఁ పౌదురాయిత్రా డనురీతిఁ దోరణం బలవరించి. ఇందు. ౫. ౧౯.

దురారుహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఖర్జూరి*.

దురారుహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బిల్వము*. ౨. కొబ్బెర*.

దురారోహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శాల్మలి, బూరుగు*. ౨. శ్రీవల్లి*. (వాచ.)

దురారోహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఆరో హింపరానిది, ఎక్క శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. ౧. కష్టముచే నెక్కుట, దుఃఖముతో ఎక్కుట ౨. కొబ్బెర†. ౩. తాటిచెట్టు ౪. ఖర్జూరము†. ౫. తొండ,సరటము.;

దురాలభ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. తీఁటుకసింద†.

దురాలభము సం. విణ. (అ.ఆ. అ) దుర్లభము, పొందరానిది.

దురాలాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తిట్టు. ౨. చెడ్డమాట.

దురాలోకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్దర్శము, చూడశక్యముకానిది (కాంతి మొ.)

దురావారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆవరింపరానిది. ౨. నివారింపరానిది, ఆఁపరానిది.

దురావెట్టు. అ. క్రి. (దురా + పెట్టు) శాసించు, ఆనవెట్టు.

క. నుదు రాజిగిక్రొన్నెలచే,న్నుదురాగత మనుఁ జేంట్లను దురావెట్టు న్నదురా యని ముంగురులె న్నదురా నెఱివేణి జీవనదురా జసముఙ్. శశాం. ౩. ౪౪.

దురాశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుష్టమైన ఆశ, పేరాస.

దురాశయము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. చెడ్డ మనస్సు గలది, దురభిప్రాయముకలది. ౨. చెడ్డ ఆశ్రయము గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డమనస్సు, చెడ్డ అభిప్రాయము. ౨. చెడ్డఆశ్రయము

దురాసదము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. పొందరానిది, దుష్ప్రాపము. ౨. దుర్ధర్షము, మార్కొనరానిది. ౩. దుర్గమము,పోరానిది. (అడవి మొ.)

దురితదమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పాపములను పోఁగొట్టునది. (అ. ఈ. అ) పాపములను పోఁగొట్టుటకు సాధనమైనది.

దురితదమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శమి, జమ్మి†.

దురితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్గతిని ప్రాపింపఁజేయునది; పాపముతోఁ గూడినది. వి. అ. న. ౧. పాపము. ౨. కష్టము, ఆపద.

క. పరహితచరితులకు శుభం,బరుదే యనుబుధులపలుకు లనృతంబులు గా,వరయఁగ దైవము మత్సఖు, దురితములఁ బెట్టె ననుచు దురపిల్లి మదిన్. దశకు. ౨. ౩౬.

దురిష్టము. సం. వి. అ. న.౧. అభిచారక్రతువు, ఒకనికి కీడు గావించుతలఁపుతో చేయుక్రతువు ౨. చెడ్డకోరిక, శాపము.

దురీన. ద్రు. క్రి. విణ. తటాలున.

పంచచామరము...పొల్తుకల్ దలిర్త్ర,చ్చరల్ మలం గలంచ మించుసంద్రునందుఁబుట్టుచు న్దురీన లేచునట్టిజాడ దోఁపఁ జూప నెన్నఁగన్. యయా. ౩. ౩౧.

దురుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పరుషముగా పలుకఁబడినది. వి. అ. న. దుష్టవచనము, చెడ్డమాట.

దురుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. చెడ్డమాట.

దురుచ్ఛేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఛేదింపరానిది; పెకలింపరానిది ౨. నశింపఁజేయరానిది.

దురుత్తరము సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. బదులుచెప్ప శక్యము గానిది. ౨. దుస్తరము, దాఁటరానిది. వి. అ. న. ౧. చెడ్డయుత్తరము. ౨. కష్టముతో దాఁటుట.

దురుదాహారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉదాహరింపరానిది, చెప్పుటకు శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. దుష్టమైనయుదాహరణము.

దురుద్వాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భరింపరానిది; మోయుటకు శక్యము కానిది.

దురుపదములు. వి. బ. (దురుసు+పదములు.) త్వరగా వేయుపాదవిన్యాసములు.

గీ. దురుపదంబులు సొక్కుమెసీరులు వోపఁగ, సరిగ నిరుఁగేలఁ గుంచియల్ సవదరించి, పెక్కువగజక్కిణీ కొప్పు ద్రొక్కి నొక్కి, చక్కనిమిటారి... దశా. ౭. ౧. ౨౮౭.

దురువరము. వి. నీచజాతి.

సీ. పోసఁగినఘనవిధంబులవా రటుండఁగా దురువరంబులవారిమురువు హెచ్చె. శుక. ౧. ౪౦.

దురుసు. విణ. ౧. కఠినము.

(క) గట్టిది, అభేద్యము.

సీ. దారుశిలాయంత్రతతి కొమ్మకొమ్మలఁ దోరంబు గావించి దురుసు సేయ. ఉ. రా. ౪. ౨౭౮. ౬. ౧౯౮.

క. అడుసుదుక్కులను మ ట్లెడలఁగాఁ బాఱల దురు సైనగనిమలు నతికినతికి. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౩.

(చ) క్రూరము, నిర్దయము.

గీ. అనుచుఁ జెల్వపుఁ జెంగల్వయరిదికిరుసు, దురుసుమాస్టీని బదరి యయ్యరుసుపట్టి, గురుసుమద్యోతనుని దూటి గరుసు మీటి, పేశిముల వాలెడుమరుత్కుమారు ననియె. కువల. ౪. ౩౧.

గీ. దురుసుదండనలతో ధర యేలుదొరఁ గన్న హింసాపరుం డని యెంచ రతని. ఉ. రా. ౬. ౧౯౮.

(ట) సడలనిది.

సీ. దురుసుగాఁ బైకెరఁద్రోసి కట్టినవాలుచను దోయి బిగి చూపుజంటఁబివికె. దశా. ౭. ౩౭౭.

౨. హెచ్చైనది, అధికము.

క. పరహితుఁడు మిన్నఁ గనుఁగొన్నిఁ దురు సాసికమీఁద వానతూర ల్నిజసుంగదఱ లెదు రెదురే చూతురు, మరుభారికిఁ జిక్కినాన మగుడ స్వలయుక్తా. శుక. ౨. ౩౪౫.

సీ. తొలిచూలుకా న్పాట దురు సౌనొ ప్రసవా ర్తి యిలువేల్పులకును మీఁ దెత్తి రాఁకె. ఇందు. ౨. ౫.

వి. ౧. వేగము, తొందర.

సీ. దురుసుగా వెడలెడిబిరుసులపూవులు భూనభోంతరములఁ బొదివికొనఁగ. దశా. ౩. ౧. ౨౫౩.

చ... కరపాటవమొప్ప నలుండు సేతు వచ్చెరువుగఁ సంఘటించె నది సీతకు భూమి యతీతిహా స్తమున్, దురుసుగఁ జాచెనో యనఁగ దోఁచె వనేచరవీరకోటికిన్. చం. రా. ౯. ౪౬.

వ... వేఁటకుం, దురుసుగ మారుఁ డస్త్రములు నాటె... ఉ. రా. ౫. ౨౩౯.

౨. కాఠిన్యము.

ద్వి... ఇంత, దురుసు గైకొనుట నీకోపంబు గాదు. విష్ణు. పూ. ౨ అ. (శ. ర.)

చ. దురుసున నామదికా గినుక దోఁపకముందర సీతఁ దెచ్చి యిద్ధరణి యొసంగినన్ బ్రతుకును... ఉ. రా. ౯. ౧౧౧.

౩. విధము.

వ... చట్టంబున నెగయు నాకాశబాణంబుల [illegible] దురుసున... ప్రబంధ. ౭౯౮...

జః దురుపదములు.

దురూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వితర్కింప శలవి గానిది, ఊహింపరానిది. వి. అ. పుం. చెడ్డయూహ.

దురేషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డకోరిక. ౨. శాపము, తిట్టు.

దురోదరము. సం. వి. అ. న. ౧. జూదము

౨. పందెము. ౩. అక్షము, పాచిక.

దురోదరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జూదరి.

దుర్గ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుర్గాదేవి. ౨. నల్ల పిచ్చుక. ౩. నీలిచెట్టు.

దుర్గంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకంపు గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డకంపు, గబ్బు. ౨. ఉల్లి. ౩. సౌవర్చలవణము.

దుర్గంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) చెడ్డకంపు గలది, గబ్బు కలది.

దుర్గతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టమైనగతి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దౌర్భాగ్యము, దుస్స్థితి. ౨. దారిద్ర్యము, పేదఱికము. ౩. విపత్తు. ౪. నరకము. ౫. చెడ్డత్రోవ.

దుర్గతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దీనుఁడు, దైన్యము నొందినవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు, బీద. ౩. విపన్నుఁడు, ఇడుమ నొందినవాఁడు.

దుర్గపతి. సం. వి. ఇ. పుం. దుర్గాధ్యక్షుఁడు.

దుర్గపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆపదలందు రక్షించువాఁడు. ౨. దుర్గరక్షకుఁడు, కోటకాపరి.

దుర్గమము. సం. విణ=దుర్గము.

దుర్గము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పోవుటకు కష్టమైనది. ౨. పొందుటకు కష్టమైనది. ౩. తెలిసికొనుటకు కష్టమైనది. వి. అ. పుం. న. ౧. వనపర్వత ప్రవాహాదులందు కష్టముగా నుండు త్రోవ. ౨. కోట. (దుర్గము లాఱువిధములు. ౧. ధన్వదుర్గము, నలుప్రక్కలను అయిదామడలమరుభూమిగలకోట. ౨. మహీదుర్గము, చుట్టును మట్టిదిబ్బలు గలకోట. ౩. వార్క్షదుర్గము, చుట్టును వృక్షములుగలకోట. ౪. జలదుర్గము, చుట్టును నీరుగలకోట. ౫. నరదుర్గము, చుట్టును చతురంగబలములుగలకోట. ౬. గిరిదుర్గము, చుట్టును కొండలు గలకోట.) ౩. ఒడుదొడుకు భూమి. ౪. కష్టము, విపత్తు.

శ్లో. విద్యాతపః సమృద్ధేషు హుతం విప్రముఖాగ్నిషు, నిస్తారయతి దుర్గాచ్చ...మను. ౩. ౯౮.

క. వినుఁ డెల్లవారు దుర్గం, బును గడచి శుభంబు నొంది పురుషార్థములం, గనువార కాక యనియెడు, ననుగ్రహము వలదె యిట్టు లనఁదగ వగునే. భార. శాం. ౬. ౭౯౯.

గీ...తన్నుఁదాన, కనుచు నుండెడుయోగి దుర్గంపుఁజొట్టు, వెడల వడిగి సుఖస్థానవిభవ మొందు. భార. శాం. ౫. ౫౯౨.

దుర్గలంఘనము. సం. వి. అ. న. -దుర్గములను దాఁటుట- కష్టములను దాఁటుట. వి. అ. పుం. లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దుర్గసంచరము. సం. వి. అ. పుం. దుర్గము లగు ప్రవాహాదులు దాఁటుటకు కట్టినవంతెన మొ. ౨. దుర్గమందు సంచరించుట.

(ఇట్లే: దుర్గసంచారము.)

దుర్గాధ్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుర్గమునకు ఒడయఁడు; ౨. దుర్గరక్షకుఁడు.

దుర్గ్రహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అపామార్గము, ఉత్తరేను.

దుర్గ్రాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పట్టుకొనరానిది. ౨. తెలిసికొనరానిది. ౩. దురాసదము, పొందరానిది.

దుర్ఘటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘటింపరానిది, కూర్ప శక్యము గానిది.

దుర్ఘోషము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) దుష్టమైన ధ్వని కలది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టధ్వని. ౨. ఎలుఁగుబంటి. (వాచ.)

దుర్జనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దుష్టజనుఁడు, ఖలుఁడు.

దుర్జయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గెలువ రానివాఁడు, జయింపరానివాఁడు.

దుర్జరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముదియనిది. ౨. దుష్టమైనజరకలది. ౩. జీర్ణముకానిది. (ఆహారాది.)

దుర్జాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డ పుట్టుకగలది. ౨. సమంజసముకానిది, అనుచితము. వి. అ. న. ౧. కష్టము, విపత్తు. ౨. అయుక్తత.

దుర్జాతి. సం. విణ. (ఇ) ౧. దుష్టుఁడు. ౨. నిందితవంశపువాఁడు. ౩. నిందిత మగుపుట్టుక గలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దుష్టమగుజాతి. ౨. దుష్ట మగుపుట్టుక.

దుర్జ్ఞానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొనరానిది. వి. అ. న. చెడ్డజ్ఞానము.

దుర్జ్ఞేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొనరానిది.

దుర్ణయము. సం. వి. అ. పుం. దుర్న్యయము, దుర్నీతి.

క. కర్ణుండు రేఁచి పెట్టఁగ, దుర్ణయపరుఁడై నళేకు నిదుశ్శాసను లీ,నిర్ణయమె మేమే లనఁగ నీ, కర్ణములకు నించు నెట్లు కార్శ్యవచనముల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౭౭.

దుర్దమనము. సం = దుర్దమము.

దుర్దమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడఁపరానిది.

దుర్దర్శనము. సం. విణ = దుర్దర్శము. వి. అ.న. దుష్టమగుదర్శనము.

దుర్దర్శము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడ శక్యముకానిది.

దుర్దశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుస్థితి, దురవస్థ కష్టదశ.

దుర్దాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడఁపరానిది, నిగ్రహింపరానిది. ౨. ఉద్ధతమైనది, గర్వించినది, వి. అ. పుం. ౧. వత్సతరము, దూడ. ౨. కలహము. (వాచ.)

దుర్దినము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట మగు దినము కలది. వి.అ.న. ౧. మబ్బుక్రమ్మినదినము. ౨. చెడ్డదినము. (వ్యతి. సుదినము.) ౩. అంధకారము, కటికిచీకటి.

దుర్దివసము. సం. విణ = దుర్దినము. వి. అ. పుం. దుర్దినము.

శ్లో. దుర్దివసే ఘనతిమిరే దుస్సంచారాసు నగరవీథీషు, పత్యుర్విదేశగమనే పరమసుఖం జఘనచపలాయాః. హితోప. మిత్రభేదము. ౧౭౪.

దుర్దురూటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాస్తికుఁడు. (ఇది కర్మధారయసమాసమున ఉత్తరపదముగానే యుండును.)

ఉదా: మీమాంసకదుర్దురూటుఁడు = నాస్తిక మీమాంసకుఁడు.

దుర్దృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డ దృష్టితోఁ జూడఁబడినది. ౨. (వ్యవహారమున) రాగాదిదోషములచే అన్యాయముగా తీర్పు చేయఁబడినది. (వ్యాఖ్యేయము మెం.)

దుర్దైవము. సం. వి. అ. న. దౌర్భాగ్యము, దురదృష్టము.

దుర్ధరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపరానిది. ౨. దుర్భరము, భరింపరానిది. వి. అ. పుం. ౧. పాదరసము. ౨. నరకవిశేషము. ౩. ఋషభము. ౪. భల్లాతకము, నల్లజీడి.

దుర్ధర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నల్లయుప్పి.

దుర్ధర్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎదిరింపరానివాఁడు, తిరస్కరింపరానివాఁడు. ౨. దరి చేరరానివాఁడు, భయంకరుఁడు.

దుర్ధీ. సం. విణ. (ఈ) దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. (వ్యతి. సుధీ.)

దుర్ధీకుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)=దుర్ధీ.

దుర్నయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్నీతి కలది, చెడ్డనడవడి కలది. వి. అ. పుం=దుర్నీతి.

దుర్నామ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పినుఁగుజలగ.

దుర్నామకము. సం. వి.అ.పుం. మూలరోగము.

దుర్నామము. సం.విణ. (న్.న్, ఆ,మ్నా. న్.) చెడ్డపేరు కలది. వి. న్. న. ౧. చెడ్డపేరు. ౨. అర్శోరోగము,మూలవ్యాధి.

దుర్నామారి. సం. వి. ఇ. పుం. అర్శోఘ్నము, సూరణము, కంద[illegible].

దుర్నిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్రహింపరానిది; అడఁపరానిది.

దుర్నిమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కష్టముచే ఉంపఁబడినది. ౨. తొందరతో ఉంపఁబడినది. (పాదము మొ.)

శ్లో...పదేపదే దుర్నిమితే గళంతీ, కస్యాశ్చిదాసీ ద్రశనా తదానీ, మంగుష్ఠమూలార్పిత సూత్రశేషా. సం. రఘు. ౭. ౧౦.

దుర్నిమిత్తము. సం. వి. అ. న. ౧. అపశకునము. ౨. కుచ్ఛితపుసెపము, దుష్టహేతువు.

దుర్నీతి. సం. విణ. (ఇ) ౧.చెడ్డనడవడి కలవాఁడు, దుష్టనీతి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧.చెడ్డనీతి; దుష్టపరిపాలనము. ౨. చెడ్డనడవడి.

దుర్నీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్నీతి కలవాఁడు, చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుర్బలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వల్పబలము కలది. ౨. కృశము, బక్క. ౩. శిథిలము; బిగి లేనిది.

దుర్బుద్ధి. సం.విణ. (ఇ) ౧. దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. ౨. మూర్ఖుఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. దుష్ట మగుబుద్ధి.

దుర్బోధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొన శక్యముకానిది, తెలియరానిది, గ్రహింపరానిది. ౨. దుష్ట మగుబోధము కలది. వి. అ. పుం. దుష్ట మగుబోధము.

దుర్భగ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. మగఁడొల్లనియాఁడుది. ౨. గయాళి, ధూర్తస్త్రీ.

దుర్భగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దురదృష్టవంతుఁడు; అదృష్టహీనుఁడు. ౨. అందము లేనివాఁడు, వికృతాకారము కలవాఁడు.

దుర్భరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భరింపరానిది, సహింపరానిది.

దుర్భాగ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దురదృష్టవంతము. వి. అ. న. దురదృష్టము.

దుర్భావన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డతలంపు.

దుర్భిక్షము. సం. వి. అ. న. ౧. క్షామము, కఱవు. ౨. లేమిడి. అవ్య. భిక్షాభావము, భిక్షలేమి.

దుర్భిషజ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చికిత్స చేయరానిది, కుదుర్పరానిది. (రోగము మొ.) వి. అ. న. ౧. దుష్టమైనచికిత్స. ౨.కష్టమైన చికిత్స.

దుర్భేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భేదింప శక్యముకానిది, భేదింపరానిది.

దుర్మంత్రణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డయాలోచన.

దుర్మంత్రణము. సం=దుర్మంత్రణ.

దుర్మంత్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧.చెడ్డయాలోచన. ౨. చెడ్డమంత్రము.

దుర్మతి. సం. విణ. (ఇ) ౧. దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. ౨. మూఢబుద్ధి కలవాఁడు. వి. ఇ. పుం. ఒకసంవత్సరము. స్త్రీ. చెడ్డబుద్ధి, దుర్బుద్ధి.

దుర్మదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-దుష్టమైనమదము కలది-మత్తుగొన్నది, ఉన్మత్తము. వి. అ. పుం. దుష్టమగుమదము.

దుర్మను(నసు)ఁడు. సం. విణ. (స్) వ్యాకులమైనమనస్సు కలవాఁడు, కలఁగినమనసు కలవాఁడు. ౨. చెడ్డమనస్సుకలవాఁడు, దుష్టమనసుకలవాఁడు.

దుర్మర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దూర్వ‡. ౨. శ్వేతదూర్వ ‡.

దుర్మరణము. సం. వి. అ. న. (విషభక్షణాదులచేతఁ గలుగు) చెడ్డచావు.

దుర్మరము. సం=దుర్మరణము.

దుర్మర్యాదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరియాద లేనివాఁడు, మేర మీఱినవాఁడు.

దుర్మర్షణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సహింపశక్యముకానివాఁడు, సహింప రానివాఁడు.

దుర్మర్షుఁడు. సం=దుర్మర్షణుఁడు.

దుర్మల్లిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపరూపక భేదము, నీచనాయకప్రధానమును కైశికీభారతీవృత్తులు కలదియు నగు నాలుగంకములయుపరూపకము. సా. ద. ౬. ౫౫౩.

దుర్మిత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుచ్చితపు చెలికాఁడు. ౨. అమిత్త్రుఁడు, శత్త్రువు.

దుర్ముఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.) ౧. వికృతమగుముఖము కలది. ౨. అప్రియము పలుకునది, ప్రేలరి. వి. అ. న. దుష్టమగుముఖము. పుం. ౧. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (కల్ప.) ౨. ఒకానొక సంవత్సరము. (దుర్ముఖి అని వాడుక.)

దుర్ముఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాక్షసుఁడు.

దుర్మూల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి విలువ గలది, న్యాయ్య మగువెలకంటె హెచ్చువెల గలది. వి. అ. న. అన్యాయ్యమగువెల.

దుర్మేధు(ధసు)ఁడు. సం. విణ. (స్). ౧. మూఢబుద్ధిఁగలవాఁడు, మందమతివాఁడు. ౨. దుష్టమగుబుద్ధి కలవాఁడు.

దుర్యశము. సం. విణ. (స్.) చెడ్డయశస్సు కలది. వి. స్. న. దుష్కీర్తి, అపకీర్తి.

దుర్యోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డపన్నగడ, దుష్టోపాయము. ౨. (జ్యోతి) దౌర్భాగ్యసూచక మగుగ్రహయోగము; అట్టిగ్రహయోగముచే సూచిత మగుదురవస్థ. ౩. దుస్సాంగత్యము.

దుర్యోధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యుద్ధము చేయశక్యము కానివాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ధృతరాష్ట్రుని పెద్దకొడుకు. ౨. మనువంశస్థుఁడగు నొకానొక రాజు.

మ. మనువంశంబునఁ బుట్టి సర్వజనతామందారమై నేల యెల్లను బాలించి జగత్త్రయీప్రణుతలీలం బొల్చె దుర్యోధనుం, డను రాజు...భార. అను. ౧. ౪౪.

దుర్యోని. సం. విణ. (ఇ) నీచపుఁబుట్టుక కలది. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. దుష్టమైనయోని.

దుర్లక్ష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడశక్యము గానిది.

దుర్లభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటసింద ‡. ౨. శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు ‡.

దుర్లభము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ) గ. పొంద శక్యముకానిది. ౨. అతిప్రశస్తము. ౩. ప్రియము. వి. అ. పుం. గ. కచోరము. ౨. గంట్లకచోరము.

దుర్లలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. అమితముగా లాలనచేయఁబడినది,అతిమాత్రము బుజ్జగింపఁ బడినది.

వ. హా వత్స దుశ్శాసన హా విక్రమైకరస హా మదంకదుర్లలిత శ్వాసి...సం.వేణీ. ౪.

౨. దుశ్చేష్టలు కలది. ౩. చపల మైనది. ౪. దుష్టేచ్ఛ కలది. వి. అ. న. గ. దుష్ట మగు ఇచ్ఛ; దుర్లభవస్తువులందలివాంఛ. ౨. దుశ్చేష్టితము,దుష్కృత్యము. ౩. చాపల్యము.

దుర్లసితము. సం. వి. అ. న. దుశ్చేష్ట,చెడ్డపని.

దుర్లేఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రాయుటకు శక్యము కానిది.

దుర్వచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెప్పశక్యము కానిది.

దుర్వర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. చెడ్డ రంగు కలది. ౨. చెడ్డయక్షరములు కలది. వి.అ. న. గ. వెండి. ౨. నూఁగుదోసః. ౩. కుష్ఠభేదము. పుం. న. దుష్ట మైనయక్షరము. పుం. చెడ్డరంగు.

దుర్వసతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ.కష్టము కలిగించుగృహము. ౨. దుఃఖముతో నుండుట, కష్ట మైనయునికి.

దుర్వసము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) వసింపరానిది.

దుర్వహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వహింపరానిది, మోయ శక్యము కానిది.

దుర్వ్యసనము. సం. వి. అ. న. గ. చెడ్డవ్యసనము (ద్యూతాది.) ౨. కూడనియాసక్తి.

దుర్వాక్కు. సం. విణ. (చ్.) గ. చెడ్డమాటలు కలవాఁడు; నింద్యవచనము లాడువాఁడు. ౨. అప్రియములు పలుకువాఁడు. వి. చ్. స్త్రీ. గ. నింద్య మగువాక్కు, చెడ్డమాట. ౨. అప్రియ మగుమాట.

దుర్వాదము. సం. వి. అ. స్త్రీ. గ. అపకీర్తి ౨. అప్రియము లాడుట. ౩. అపవాదము,నడి. నింద. ౪. చెడ్డవాదము,అశాస్త్రీయవాదము.

దుర్వారణము. సం=దుర్వారము.

దుర్వారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివారింప శక్యముకానిది.

దుర్వార్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గ.అప్రియ మగు వార్త. ౨. చెడ్డవృత్తాంతము.

దుర్వాసన. సం.వి.ఆ.స్త్రీ గ.దుష్ట మగువాసన, దుర్గంధము, చెడ్డకంపు. ౨. దుష్ట మగు సంస్కారము, దుష్ట మగుజన్మాంతరవాసన. ౩. పూరింప రానికోరిక, గొంతెమకోరిక.

దుర్వాసు(సను)ఁడు. సం. విణ. (స్) దుష్ట మగువస్త్రము కలవాఁడు. వి. స్. పుం. ఒకానొక ముని.(అత్రికి అనసూయయందుఁబుట్టినవాఁడు. ఇతఁడు ముంగోపి.)

దుర్వాసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్వాసన కలదిగాఁ జేయబడినది. (వ్యతి. సువాసితము.)

దుర్విచింత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చింతింపరానిది, తలపోయ శక్యముకానిది.

దుర్విదగ్ధుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నేర్పరి కానివాఁడు. ౨. మూర్ఖుఁడు. ౩.గర్వితుఁడు, విఱ్ఱవీఁగువాఁడు.

దుర్విద్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట మగువిద్య కలవాఁడు. ౨. విద్య లేనివాఁడు. (విల్యుఁడు.)

దుర్విధుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) గ.దరిద్రుఁడు.

౨. ఖలుఁడు, దుర్జనుఁడు. ౩. మూర్ఖుఁడు, మొఱకు. ౪. నీచుఁడు, అధముఁడు.

దుర్వినయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.). ౧. దుష్టవినయము, దొంగవినయము. ౨. అడఁకువ లేమి. ౩. చెడ్డనడవడి.

దుర్వినీతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) శిక్షితము గానిది (గుఱ్ఱము మొ.)

దుర్వినీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వినయము లేనివాఁడు. ౨. విద్యలందు శిక్షితుఁడు కానివాఁడు. ౩. చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుర్విపాకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డఫలము కలది;దుష్ట మగుపర్యవసానము కలది.వి.అ.పుం. చెడ్డఫలము, ఈజన్మముననో పూర్వజన్మముననో చేసినకర్మములయొక్క చెడ్డఫలము.

దుర్విమోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విడిపింపరానిది. వి. అ. న. కష్ట మగువిమోచనము.

దుర్విలసితము. సం. వి.అ.న. ౧. దుశ్చేష్టితము, చెడ్డపని. ౨. దుష్టవిలాసము, దుష్ట మగులీల.

దుర్విలాసము. సం. వి. అ.పుం. ౧. దుష్ట మగు లీల. ౨. దుష్టచేష్ట, చెడ్డపని.

దుర్వృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డనడవడి కలది. వి. అ. న. చెడ్డనడత.

దుర్వృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డనడవడి. ౨. చెడ్డవ్యాపారము.

ధుర్వేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెలిసికొన రానిది. ౨. పొంద రానిది.

దుర్హితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అహితుఁడు, హితుఁడు కానివాఁడు.

దుర్హృదయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డ హృదయము గలవాఁడు.

దుర్హృదుఁడు. సం. విణ. (ద్) చెడ్డమనస్సు కలవాఁడు. వి. పుం. పగవాఁడు, శత్రువు. (వ్యతి. సుహృదుఁడు.)

దులదుల. వి. ౧. వెడలుట మొ. వానియందలి శైఘ్ర్యానుకరణము. (సంభ్రమము అని శ. ర.)

క. తెలతెల నయ్యెను దిక్కులు, పలపల నుడు
గణము మాయఁబాఱెను బకుల్, కలకలఁ
గూయఁ జొచ్చెను, దులదులఁ దుమ్మెదలు
తమ్మితుటుముల వెడలెన్. హంస.౧.౧౩౪.

క. చెలి తీవయయ్యె లూఁగఁగ, నలరున్ జడ
యు న్నొగంబు నలుక మెయిన్ జాబిలిబిండి
దగుల నెలయున్, దులదుల వెనుకకును
గదిమి త్రోపాడురహిన్. యయా. ౪.౨౨.

వ...కొండలు దులదులఁ బఱతెంచి దడదడ గుండెలు దల్లడము లందఁ గన్నులు చీకట్లు గ్రమ్మ... డప్పి డప్పి యనువారును. ప్రబంధ. ౮౪౮, ౧౪౭.

౨. పొడి.(చూ. దులదులనగు.)

జః దులదులనగు.

దులదులనగు. అ. క్రి. (√దులదుల.) పొడియగు.

గీ. కాలి దులదులనై పిండిపోలె రాలి, నట్టియిం
జేట్లు గలవు నీ వారగింప. కాశీ. ౩. ౬౫.

సీ. అవనిపంకము పొంక మఱి దులదులనయ్యె
నెల్లెల్లలఁ బువ్వు మొల్లమయ్యె. పద్మ. ౫. ౨౨౬.

దులి. సం. వి. ఇ. పుం. ముని. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ఆఁడుతాఁబేలు. (కల్ప.)

దులు(ల్లు)=దుల్లు. అ. క్రి. రాలు, పడు. (చూ. దులుపు.)

జః దులుపు.

దులుపు. స. క్రి. (√దుల్లు.) ౧. రాల్చు, పడ్క చేయు; (ప్రక్కల నంటు కొన్న గింజలు మొ.) రాల్చు.

గీ. అఁగదాదండ ముద్దండ మగుచుఁ దాఁకి, శోఁకవెంద్రుక యైనను దులుప దయ్యె. దశా. ౧. ౨౯౯.

గీ. గాదె తెఱచి చూచి కలభియ్యమున్నియుఁ, జెగిన నందుఁ జొచ్చి తిరుగువాఱఁ, దుడిచి దులిపి యొక్కడోసెఁ డుండినఁ దెచ్చి, వారి జాక్షి వండి వార మోపె. భోజరా. ౬. ౧౭౫. (శ. ర. పా.)

క. తల గోఱిగి విడిచిపెట్టిన, దులుపుకొనుచు వెళ్లఁదనము దుఃఖము సిగ్గున్, గలఁపఁగ బీర ము లావును, బొలివోయి విదర్భరాజపుత్త్రుఁ డు మరలెన్. పద్మ. ౧౦. ౩౪.

౨. బాడించు, విదిలించు.

పీ. జడముడు లీడిన సవరగా ముడుఁచుచు జి లుఁగువన్నియలబొంతలు దులుపుచు. చెన్న. ౫. ౩౨౭.

క. ప్రాతఃకాలమునం దర, శేతిరి యేతెంచి వేఁడ శే దనక కడున్, భీతై కలంత యొసఁగితిఁ, జేతులు దులుపుకొని యుంట శివుఁడే యె ఱుఁగున్. శివ. ౨. ౫౩. (చేతులు దులు పుకొని యుండు=చేత ద్రవ్యము లేకుండు.)

౩. మేలొక్కనఁజేయు.

శా. మూలం గూర్కొడుపాఁపక న్నె దులుపన్ మూర్ధాభిషేకంబునన్. పి. శకుం. ౨. ౧౧౪.

దులిపివేయు = బాడించు, నిందావాక్యములు ప లుకు.

(వ్యవ.) వాఁడు వానిని నడువీధిలోపెట్టి దులిపి వేసినాఁడు.

దువ=దుగ. వి. (సం. ద్వా. ప్రా. దువే.) రెండు. (శ. ర.)

జః దువ్వలువ.

దువారము. వి. (సం. ద్వారమ్. ప్రా. దుఆరమ్.) వాకిలి. ద్వారము.

సీ. కదళికా స్తంభముల్ కనకకుంభంబులు దల దువారంబులఁ దగులుపఱచి. రసిక. ౬. ౧౭౯

సీ. తలదువారంపుఁబొంతల నంటిబోవియులును నిండుఁగుండలు నొనర నిలిపి. అచ్చ. రా. అయో. ౧౦.

దువాళము=దువాళి. వి. వేగమైన అంతమేర యు పదముగా పాఱెడిఅశ్వధార, ప్లుతము.

ఉ. చూపులు వారకామినులచొక్కపుగుబ్బ లపై దువాళిపుంగొపులు నూప రూపుమునఁ గోయిలమూఁకలఁ బచ్చవిల్లుఁ బూఁ, దూపు లు దాఁచి దేహలతతో విహరించెడుమారుఁ డో యనన్. మాపులు గాఁగ భూమురమూ రుఁడు నిచ్చలు వచ్చు వీథికిన్. నిరం. ౨. ౧౯. ఆం. భా. ౨. ౧౯౭.

దువాళి=దువాళము, దువ్వాళి. వి. ౧. అశ్వధారా విశేషము, అశ్వప్లుతము; పరుగు, గంతు.

సీ... దువాళ మన దు. గీ. వాళి యనఁగను ప్లు తముగా వఱలుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౯౭.

శా. స్వచ్ఛాయన్ సుముఖిన్ సహస్రకరుఁ గొల్వం బెట్టి హేలావిహారేచ్ఛన్ గోడిగ యై దువాళిఁ జనియెన్... వరాహ. ౫. ౯౦.

ఉ. ఉక్కళిక మైనమంచిమనువొప్పెడునాహ యరత్న మెక్కినన్, గక్కప మేమి లేక రవగాలును జోడన యడ్డవేడెమున్, లుక్కు దువాళి జంగనడలుం గనిపించుచుఁ బోయి పోయి రాజక్కడ వన్నె సోఁక నటు హా యనినన్ గదలెన్ జరీలునన్. సారంగ. ౧. ౭౨. (భ్రా. పా.) జై. భా. ౫. ౧౯౬.

క. హాలికుఁడు నీవా యనుచుం, జలి విడిచి ప్ర హాస మెసఁగ శయములఁ గాళ్లం, బిలపిల నెదురఁగ బఱచిన, నలగాడిదయున్ దువా ళి నటితికి వచ్చెన్. వేం. పంచ. ౩. ౫౦.

రగడ. వనిత తాదురా దువాళి వలదు వల దుప వసపీమ. చంద్ర. ౪. ౨౧.

తా. పాలకీభోయలు పలుకు మాటలలో నొకటి.

వ... బెస్తలు... పదిలము మించదుగు దువాళి ...అన విని సంతసిల్లి కంసారి... ప్రబంధ. ౫౦౫.

౫: దువాళించు, దువాళిఁదోలు, దువాళిచేయు.

దువాళి(డి)ంచు=దువాళిఁదోలు. స. క్రి. (√దువాళి. క.దువాళిను.) ౧.-అశ్వాదులను-దువాళి ము చేయించు, ఏకధాటిని పరుగెత్తించు, ప్లుత గతివిశేషముతో నడిపించు.

సీ. కౌస్తుభరత్న మొక్కటి పూని గాలిచేఁ దలకడియంబును దాల్చె నొకటి, రేలిహోన్ని దువాళించె నొక్కటి తోడుకుబాబా సె క్కె తోలె నొకటి. వరాహ. ౫. ౧౧౯.

ఉ...ఖుమ్మాయించిన నేల గ్రక్కదల నిట్టటు గా వడిఁ ద్రొక్కుచున్ దువ్వాళించిన గట్టు గు ట్టనక లెక్కకు మిక్కిలి దవ్వు వాఱు చున్. యయా. ౧. ౮౨.

సీ. ఇది గాడ్పుబాబాల నెక్కి క్రొవ్విరితావి యబిసీల్ దువాళించునట్టిబయలు. చంద్రా. ౪. ౧౯౨. నిరం. ౩. ౧౨.

౨. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

మ. చెఱఁగు ల్పోఁతపపిండివ్రాఁతమిసిమిం జిత్రాతిచిత్రంబులై, మెఱయన్ రత్నపుఁగుచ్చులంచులబడి న్నించుల్ దువాళించుక్రొమ్మెఱుఁగుంజెంద్రికకావిపట్టు సురభూమీజాశ్రితం బిచ్చె న్యాతఱుచుంగన్నులవేల్పుపట్టి వనుగోత్రామండలస్వామికిన్. వసు. ౫. ౯౪.

మ... మానికపుఁగెంజాయల్ దువాళించుపావలు పాదంబుల మెట్టి ప్రాణవిభుఁ గొల్వం గొల్వమోపాలకున్. కాశీ. ౨. ౫.

అ. క్రి. ౧. ప్రసరించు.

సీ. వెలిక్రొత్తము త్తియంబులడా లువాళింప నెఱుఁగురాజాహాగారంగులు వెలుంగ. నీలా. ౨. ౪౯.

మ... హారాలంకృతిస్తోమముల్, సరసత్వంబున నిచ్చి పంచి కొలువుం జాలించి తాఁ బోరెు భూపరతీశుండు మనంబు హేమవతిపై బాళిం దువాళింపఁగన్. హంస. ౧. ౫౭.

౨. (అశ్వాదులు) ప్లుతగతివిశేషముతో నడుచు.

ద్వి. బకమురూపమున డంబకము నూపుచును, జంచు వాడించి పక్షములు జాడించి, వంచి గోడించి తీవ్రత దువాడించి, జలజాతుఁ గబళింప శాలియై యసుర. అ. మ. క. ౧. ౫౧ పా. ౭ పం.

దువాళిఁదోలు= దువాళించు. స. క్రి. (√దువాళి.) అశ్వాదులను ప్లుతగతితో నడిపించు; పరుగెత్తించు.

సీ. నలువుగాఁ బులుఁగురాబలుగుఱ్ఱాని దువాళిఁ దోలువాఁ డభయంబు కేలువాఁడు. చంద్రా. ౧. ౭౦.

ఉ. తేజము మీఱఁగా మరుఁడు థే యని వన్నియ మీఱఁ జిల్కరా, తేజిఁ దువాళిఁదోలి... దశా. ౨. ౩౦౦.

దువాళిగాఁగఁదోలు = దువాళిఁదోలు.

గీ. నాతి యొఱుఁగుదువా యల్లనాఁడు డేఁగ, జేత వహియించి చిన్న తేజీ దువాళి, గాఁగఁ దోలుచు నీత్రోవగా నె చనియె, నామనసు వానిమీఁద నె నాఁటెనమ్మ. శుక. ౩. ౧౧౧.

దువాళిసే(చే)యు. స. క్రి. (√దువాళి.) పరుగెత్తించు, తఱుము.

శా. ప్రాలేయంబు దువాళిసేసిన భయభ్రాంతంబులై యూష్మముల్, వాలాయంబుగఁ బ్రాఁకె సంధ్రవనితావక్షోజశైలాగ్రముల్

క్రీడా. ౪౪.

డిండిమవృత్తయుక్తకర్ణాటచాపది. విరివిగా నె ల పండువెన్నెలలు గాయ, పురి విచ్చి నె మ్మిగుంపు తటాన డాయ, ముదు వాచిలుక వార్వము దువాళిసేయ, తటిగాదు మసపు మందఱను రతిరాయ. ప్రబంధ. ౨౪౨.

చ. వలపు దువాళిసేయఁ బికవాణి కదంబపుఁగ మ్మవాసనల్, గులుకుపయోధరంపు మెఱుఁ గుల్ హృదయంబున నాఁటునంబకం,బుల బె డిదంపువాఁడితనముం గనుపింపఁగ...సారం గ. ౨. ౪౬.

దువ్వ. వి. దుమ్ము, ధూళి; పరాగము.

శా. ప్రవ్వల్ గాఱుచు నీచుకంపుతఱచుక్ రోఁతైతతిం బాసి పెక్, దువ్వక్ బ్రుం గినగర్దభాస్త్రిఁ దినుచుక్ సుప్రీతమై జాగిలం, బవ్వేల్పుందొరఁ జూచి కొంకదు... మల్ల భూ. నీతి. ౯. అం.భా. ౨.౨౨౦.

చ...వచ్చెఁగ్రొవ్విరిరవదువ్వచాల్ గొని దివిక్ మలయాచలవాతపోతముల్. చంద్రా. ౪. ౯౦.

సీ.చందురులో మైల జలజంబులో దువ్వ యూ డ్చి పోఁద్రోచి రెం డొకటిఁ జేసి. అహల్యా. ౨. ౧౧.

దువ్వంటు=దుగలము.

ద్వి. పాలుపార దువ్వంటుఁ బురుడు పుణ్యాహ, ములు దీర్చి యుత్సవాంబుధి నోలలాడి. ద్వి. భా. ౧౦ స్కం. (చి. ని.)

దువ్వటము=దుప్పటము, దువ్వలువ. వి. (సం. ద్విపటీ.) విలువగలసన్ననివస్త్రము.

క. ఎవ్వరు దెచ్చిరొ కస్తురి, దువ్వటు మీఁఱవిక కొలవతులు సవరం బీ,జవ్వాది యన్నవర్వేల, జవ్వని యూరవ్వ నయనసంజ్ఞం జూపెక్. బహు. ౫. ౧౧౯.

సీ. బంగారుసరిగంచు రంగుమగ్గడితంపుఁ దెల్ల దువ్వటము బెళ్ళబెళ్లల నీన.ఘటికా. ౨.౧౬.

ద్వి. దువ్వటంబులమీఁదఁ దోయజనేత్ర, యె వ్వియుఁ బనికిరా విచ్చలోఁ దెలియుమ... ద్వి. భాగ. ౧ స్కం. (శ. ర.)

దువ్వలువ(ల్వ)=దుప్పటము, దుప్పటి, దుప్పటీ, దువ్వటము. వి.(దువ+వలువ.) విలువ గలసన్న నివస్త్రము; వస్త్రము.

సీ...దువ్వల్వ వీణము దుప్పట మన. అం.భా. ౨. ౧౫౬.

సీ. కుదురు నిండినమించుగుబ్బచన్నులమీఁద జిలుఁగుదువ్వలువకంచెలయుఁదొడిగి. వైజ. ౬. ౨౨.

సీ. జిలుఁగుఁబైఠాణిదువ్వలువలోఁ జఱతొడ జెంగావి పావడరంగు లీన.దశా. ౨. ౩౫౨.

గీ. కడిసి చెంగావిదువ్వల్వఁ గట్టె నొకతె. యయా. ౪. ౯౯.

సీ. చెంద్రికపూవన్నె జిలుఁగుదువ్వలువను దడి యొత్తె నొక్కకాంతాలలామ. పారి. ౨. ౧౨.

పసిఁడిదువ్వలువతాల్పు=పీతాంబరధరుఁడు,విష్ణు వు ; కృష్ణుఁడు.

గీ. వలపు గులుకంగఁ బసిఁడిదువ్వలువతాల్పు, మేన...కలప మలఁదఁగ వెన్నుఁడు గలుగు నొక్కొ. నీలా. ౧. ౧౦౫.

తోలుదువ్వలువ=చర్మాంబరము.

సీ...వైష్ణవి తోలుదువ్వలువ మడిఁచె. హర. ౪. ౯౩.

దువ్వాళి=దువాళి.

(పరుగు.)

ద్వి. బారుగా నిలిచినపారసీకముల,వారణంబు లును దువ్వాళి వేతేర. ప్రభు. ౫. ౧౪౩ షా. ౧౦ పం.

దువ్వి=దువ్వ[1]. వి. (సం. ద్వీపి.) ౧. పెద్దపులి. (శ. ర.) ౨. చిఱుతపులి.

సీ. దువ్వలు శేచులు చివ్వంగు లడిదపు మెకములు సవరపు మెకము లిర్లు. రసిక. ౧. ౬౬.

దువ్వ[1]= దువ్వి. వి. ౧. పెద్దపులి, వ్యాఘ్రము.

ఆ. ఈశువరముచేత నెవ్వఁడే నిప్పాటు, శూరుఁడైన దువ్వఁ జూచి నక్క,యొదలు గాల్చికొన్నవడువున మీ రంత,లావు మాట లాడ లజ్జ గాదె. ఉ. హరి. ౪. ౧౬౫.

౨. చిఱుతపులి.

సీ...ఒకదువ్వ వైర మెత్తి. గీ. కఱవ వచ్చిన నమునికడకుఁ బాఱు,తెంచె నాకుక్క ... భార. శాం. ౩. ౯౨.

దువ్వ[2]. స. క్రి. ౧. (తల) చిక్కుదీయు; చక్కఁజేయు.

చ. తెఱవకు వల్లభుండు పురదేశము వోయిన... కుఱుమఱుఁ గైనపుట్టమును గూడఁగ దువ్వని మైలకొప్పు నై,మఱుఁగిడి యింటిలోఁ బతిసమాగమము న్మతియింపుటొప్పగుఁ౯.పి.శకుం. ౪. ౮౧.

సీ...అలకలు దువ్వి... ఆము. ౫. ౩౮.

సీ. చెదరినముంగురుల్ చెమటచే సుదురంటఁ గొనగోళ్లచే దువ్వుకొను చెడంగు.దశా. ౨. ౩౬౦. మను చ. ౩. ౭౮.

౨.వాత్సల్యమున స్పృశించు,నిమురు;బుజ్జగించు.

క. కవ్వముఁ బట్టిన ప్రియసుతు, నవ్వనరుహనేత్ర దిగిచి యంకతలమునఁ౯, నవ్వుచు నిడుకొని కూఁకటి, దువ్వుచుఁ జన్నిచ్చె నతఁడు దూఁటుచుఁ గుడిచె౯. భాగ. ౧౦ పూ. ౩౫౭.

క. అన సార మెలుఁగ నేర్చితె, తనయా యని చుంచు దువ్వి తద్దయుఁ బ్రేమం,బున ... దశా. ౪. ౧౫౬.

(వ్యావ.) తనకార్యము సాధించుకొనుటకై అతఁడు వానిని దువ్వుచున్నాఁడు.

జ: దువ్వెన.

దువ్వెన. వి.(√దువ్వ[2].)దువ్వుటకుపయుక్తమైన సాధనము, కంకతిక.

క. అంతటఁ బ్రాచి నిశాపతి, యంతికగతుఁ డౌట విని ముఖాలంబితమః,కుంతలములు దీర్పఁగఁగొను,దంతపుదువ్వెన యనంగ ధవళిమ దోఁచె౯. మను చ. ౩. ౨.

సీ...వెండ్రు,కలమోపులును దువ్వెనలు గేదకొమ్ములు పాతకుండలు చిన్నిబాడితలును. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

చ...విరు లద్దముల్ సురఁటులుం దెలిదంతపుదువ్వెనల్ ముదం, బడర ధరించి..., కువల. ౪. ౧౩౭.

దుశ్చరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆచరింప రానిది. ౨. దుష్టముగా చరించునది. ౩. దుర్గమము. (వనాది.) వి. అ. పుం. ౧. ఎలుఁగుబంటి. ౨. శంబూక,కప్పచిప్ప.

దుశ్చరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డనడతకలది. వి. అ. న. చెడ్డనడత.

దుశ్చర్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. కోశరోగము, మండలాకారకుష్ఠరోగము. ౨. పుట్టుకలోనే శిశ్నమునకు ముందోలు లేకపోవుట.

దుశ్చర్ముఁడు. సం. విణ. (న్) దుష్టమగుచర్మము కలవాఁడు, చర్మరోగము కలవాఁడు.వి.న్. పుం. స్వభావముచే శిశ్నమునకు ముందోలులేనివాఁడు.

దుశ్చికిత్సము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చికిత్సచేయ శక్యముకానిది.

దుశ్చేష్టితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట

మగుచేష్ట కలది. వి. అ. న. చెడ్డపని, దుండగము, తప్పుపని.

దుశ్చ్యవనుఁడు. సం.వి.అ. పుం- యుద్ధమునుండి తొలఁగింపరానివాఁడు; దుస్సహుఁడైన చ్యవనుఁడు కలవాఁడు- ఇంద్రుఁడు. (ఇది అప్రయుక్తమని యాలంకారికమతము. శ్లో. విముఖా దైవతాస్సర్వే తే నో దుశ్చ్యవనాదయః, అరణ్యాగ్నిహ మేధిన్యో యైర్వయం హంత కల్పితాః. అత్ర ... దుశ్చ్యవన ఇతిచేంద్రపరత్వేనకవిభిర్న ప్రయుక్తః. ప్రతాపరుద్రీయము. దోష ప్రకరణము.)
సీ. పొమ్ము దుశ్చ్యవన నీపోయెడుతెరు వన్నా తెండు నవ్వుచు నతనిఁ జూచి. భార. శాం. ౪. ౩౯౨.

దుశ్శకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అశక్యము.

దుశ్శకునము. సం. వి. అ. న. దుష్టశకునము, అపశకునము.

దుశ్శాసనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శాసింపశక్యముకానివాఁడు, శాసింపరానివాఁడు. ౨. దుష్టమగుశాసనము కలవాఁడు. వి.అ.పుం. దుర్యోధనునితమ్ములలో నొకఁడు.

దుశ్శీలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డస్వభావము కలవాఁడు; చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుశ్శృంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - దుష్టమగుమన్మథోద్రేకము కలది-చెడిప యగు పెండ్లము; దుష్టభార్య.

దుష్కరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేయుటకు శక్యము కానిది. (వ్యతి. సుకరము.)

దుష్కర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము.

దుష్కర్ముఁడు. సం. విణ. (న్) ౧. చెడ్డపని చేయువాఁడు. ౨. పాపి, పాపము చేయువాఁడు.

దుష్కాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డకాలము. ౨. ప్రళయము.

దుష్కులము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకులము కలది, దుష్కులీనము. వి.అ.న. చెడ్డకులము.

దుష్కులీనుఁడు. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.) చెడ్డకులమునందుఁ బుట్టినవాఁడు.

దుష్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టముగా చేయఁబడినది. వి. అ. న. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము.

దుష్కృతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్కర్మములు కలవాఁడు; చెడ్డపని చేయువాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము. (వ్యతి. సుకృతి.)

దుష్కృత్తు. సం. విణ. (త్) ౧. చెడ్డపని చేయువాఁడు. ౨. దుష్టుఁడు. (వ్యతి. సుకృత్తు.)

దుష్క్రమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగుక్రమము కలది, తప్పుపద్ధతి కలది. వి. అ. పుం. తప్పుపద్ధతి, చెడ్డక్రమము.

దుష్క్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుష్టకార్యము; చెడ్డపని.

దుష్క్రీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రూపసంఖ్యాదులను పరీక్షింపక కొనఁబడినది, పరిశీలనము చేయక కొనఁబడినది.

దుష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుష్టస్త్రీ. ౨. లంజె.

దుష్టగజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డయేనుఁగు. ౨. గంభీరవేది, ఒడలెఱుఁగనంతమత్తెక్కినయేనుఁగు.

దుష్టచారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) దుష్కార్యములు చేయువాఁడు; దుష్టముగా సంచరించువాఁడు.

దుష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డది, చెడినది. ౨. అధమము, తక్కువైనది. ౩. దుండగము కలది,దుడుకైనది. (దుష్టవృషభము మొ.) ౪. దోషయుక్తము, దోషము కలది, తప్పు గలది. వి. అ. న. ౧. దోషము. ౨. ఒక జాతికుష్ఠము.

దుష్టవ్రణము. సం. వి. అ. పుం. చికిత్సచేయఁ గష్టమగు వ్రణము.

దుష్టాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.ఆ,న్.న్.) చెడ్డ మనస్సు కలవాఁడు.

దుష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దోషము; చెడుట.

దుష్ఠు. సం. అవ్య దుష్టము. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

దుష్పచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వండ శక్యము కానిది. ౨. జీర్ణముచేయ శక్యము కానిది.

దుష్పత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ, అ.) చెడ్డ యాకులు కలది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగు పత్త్రము. ౨. నల్లకచోరము †. (బలుగక్కు.సి. అని కొందఱు.)

దుష్పరిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిగ్రహింపశక్యము కానిది. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డ భార్య. అ. పుం. దుష్టమగు ప్రతిగ్రహము,చెడ్డ దానము పుచ్చుకొనుట.

దుష్పానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రాగుటకు కష్టమయినది. వి. అ. న. దుష్టమగు పానము.

దుష్పారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దాఁట శక్యము కానిది. ౨. నెఱవేర్ప శక్యము కానిది.

దుష్పూరము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧.పూరింప శక్యముకానిది. ౨. పూర్తిగావింప శక్యము కానిది, తీర్పరానిది (ఆశ, ఆఁకలి, మొ.)

దుష్ప్రకృతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టస్వభావము కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. దుష్టమగుస్వభావము.

దుష్ప్రజము. సం.విణ. (స్) దుష్టజనము కలది. (దేశము మొ.) ౨. దుష్టసంతతి కలది. (వంశము మొ.)

దుష్ప్రజనము. సం = దుష్ప్రజము.

దుష్ప్రజ్ఞానము సం=దుర్జ్ఞానము.

దుష్ప్రజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దుష్టమగు ప్రజ్ఞ కలవాఁడు. ౨. మందప్రజ్ఞుఁడు; ప్రజ్ఞ లేనివాఁడు.

దుష్ప్రధర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటకసింద†. ౨. ఖర్జూరి†.

దుష్ప్రధర్షణము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఎదిరింప శక్యముకానిది. ౨. తాఁక శక్యముకానిది.

దుష్ప్రధర్షణి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ.వార్తాకి,ములక†.

దుష్ప్రధర్షము. సం=దుష్ప్రధర్షణము.

దుష్ప్రధర్షిణి. సం. వి.ఈ. స్త్రీ. కంటకారి,వాఁకుడు†.

దుష్ప్రమేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అపరిచ్ఛేద్యము, కొలఁది యిడ శక్యము కానిది, ఇంత యని చెప్ప శక్యము కానిది.

దుష్ప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం. అపవాదము, సడి, దూఱు.

దుష్ప్రవృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డనడత. ౨. చెడ్డవార్త.

దుష్ప్రవేశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కంథారి, ఒకానొకముండ్లచెట్టు.

దుష్ప్రవేశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రవేశింప శక్యము కానిది, చొరరానిది.

దుష్ప్రసహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సహింప శక్యము కానిది. ౨. క్రూర మైనది; భీతిద మైనది.

దుష్ప్రాపము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రాపింప శక్యము కానిది.

దుష్ప్రీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దుష్ట మగు ప్రేమ, కూడని ప్రేమ. ౨. అసంతుష్టి.

దుష్యంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒక చంద్రవంశపురాజు. (శకుంతలభర్త, భరతునితండ్రి.)

దుష్యత్. సం. (శత్రు) దుష్ట మగుచున్న, చెడుచున్న.

దుష్షమము. సం. అవ్య. ౧. విషమము, పొసఁగనిది, అసంగతము. ౨. ప్రతికూలము. ౩. దుష్టము, అసమంజసము. ౪. నింద్యము. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము కనఁబడలేదు.)

దుసరులువాఱు. అ. క్రి. క్రేళ్లుఱుకు.

ద్వి. మిసిమిసిలంపులు మేసి తాఁ గ్రొవ్వి, దుసరులువాఱి గంతులుగొనులేళ్లు. నవ. ౧.౪౮ పా. ౧ పం.

దుసికిల్బడు= దుసికిలు. (దుసికిలన్ + పడు.) (జాఱు.)

క. కలకంఠకమ్రగాత్రలు, గలవంటుకుఁ జవులు తెలుపఁ గలకంఠమునన్, బెళు కంటఁ జెలఁగఁ జెలి బం, తులవెంటఁ బయంటచెఱఁగు దుసికిలఁబడియెన్. బహు. ౪. ౩౨.

దుసికిలఁబాఱు=దుసికిలు. (దుసికిలన్ + పాఱు.) (జాఱు.)

చ. దుసికిలఁబాఱుకొరనిగ దుప్పటినీటు లలాటపట్టికం, బొసఁగువిభూతిపైఁ బసుపుబొట్టును దొట్టినకల్లుచొక్కు వ్రేక్కసముగ నెత్తి వాటినవికారపుఁజూపులు గాఁ గనంబడన్, వెసఁ జనుదెంచె నొక్క జవిశీఁడు తద్దీయసమీపభూమికిన్. శుక. ౨. ౪౧౩. (దుసికిలజాఱు. ముద్రి. పా.)

చ. దుసికిలఁబాఱుచీకటులఁ దూకొనుచుండెడు కీలుగంటుపైఁ, బసు పొసరించునిగ్గు గలఫాలతలంబునఁ జాఁదుబొట్టు...హంస. ౪.౪౦. (దుసికలజాఱు. ముద్రి. పా.)

దుసికిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√దుసుకు) ౧. జాఱు.

గీ. అట్టివేసవి బెడిదంపువెట్టకతన, హస్తము సెమర్చ సారెకు లస్తకంబు, దుసికిలఁగఁగాదె సవరింప వసము గాక, పువ్వుబాణునిచెఱకువి ల్విడమిఁ బడియె. ఆము. ౨. ౬౫.

గీ. కనుఁగొని భయాన నెమ్మేను గడగడమన్, చెమటలు గ్రమ్ముఁగొంగేలఁ జెఱకువిల్లు, బూవుటమ్ములు దుసికిలి భూమిఁ బడిన, మగుడఁ దెంపునఁగైకొనుమారుఁజూచి. పార్వ. ౩. ౩౭

సీ. జాతినవెండ్రుకల్ సవరించి కట్టినపపిఁడివ్రాఁతరుమాలు దుసికిలంగ. నిరం. ౨. ౨౧.

౨. తప్పుకొను, తొలఁగు.

చ...వీరవినోదచాతురీ, రసికుల రామలక్ష్మణుల రాజకుమారుల మోసపుచ్చె నే, దుసికిలి దాఁగి పోయి యొక తుచ్ఛుఁడు నేఁ డని చింత నొందుచున్. రామా. ౮. ౨౦.

దుసుకు=దుసికిలు. అ. క్రి. జాఱు.

చ. ఒసపరి గబ్బిగుబ్బగవయుబ్బునఁ గొనసియాడఁ గ్రొమ్ముడిన్, దుసికి పిఱుందుపై సరులు తుంపెసలాడ బిరాన సిగ్గుతో, ముసిముసినవ్వు మోముపయి ముచ్చటలాడ రవందెమ్రోఁతతో, గుసగుసలాడ వంచగమి గూడఁ జనెన్ జెలి శౌరిమ్రోలకున్. ముకుంద. ౩. ౨౪౩.

జః దుసికిలఁబడు, దుసికిలఁబాఱు, దుసికిలు.

దుస్తరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తరింపశక్యముగానిది; దాఁటరానిది. ౨. మీఱరానిది.

దుస్తర్కము. సం. వి. అ. పుం. కుతర్కము, చెడ్డతర్కము.

దుస్తు. వి. (క. దుప్తు.) ౧. వస్త్రము, బట్ట.
సీ. శుభశోభనముల దుస్తు లొసంగ వెన్కముం దులకు నట్టెలు సేయఁగలరుగాక. చంద్రా. ౩. ౪౫.
౨. అందము. (శ. ర.)
విణ. అధికము.
శా. అస్తోక క్రతుహోమధూమములచాయల్ శీర్షకుండంబులక్, దు స్తై తోఁపఁగ జూచి ... చంద్రా. ౩. ౭౯.

దుస్త్యజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విడువ కూడనిది.

దుస్పర్శ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాఁకుడుకీ.

దుస్సంచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంచరింపశక్యముగానిది. వి. అ. పుం. చెడ్డసంచారము.

దుస్సంధానము. సం. విణ=దుస్సంధేయము. వి. అ. న. ౧. దుష్ట మగుసంధానము. ౨. కష్ట మగుసంధానము.

దుస్సంధేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంధింప శక్యము కానిది, కూర్పరానిది.

దుస్సర=దూసర. వి. ౧. సుదర్శనలత.
సీ...దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౩౫.
౨. వత్సాదనికీ.
చ...చెంచలియుఁ గుచ్చలి చిత్తి తగిర్స తుమ్మి దుస్సర...హంస. ౪. ౧౩౨.

దుస్సేనుఁడు. వి. (సం. దుశ్శాసనః) దుర్యోధనునితమ్ముఁడు, దుశ్శాసనుఁడు.
ఆ. కర్ణునగవు లోకగర్హితుం డగుదుస్సేనుచెయ్యికంటె శిఖియపోలె, సడరి సామసంబు నతిదారుణక్రియ, నేర్చుచున్నయది మహీధరుండ. భార. అర. ౧. ౧౩౯.

దుస్సహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సహింప రానిది.

దుస్సాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సాధింప శక్యము గానిది.

దుస్థ(స్థ)ము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డస్థితిలో నుండునది; కష్టములో నుండునది. ౨. అస్వస్థము, ఆరోగ్యము లేనిది. ౩. నిలుకడ లేనిది, కుదురుపాటు లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. కోడి. ౨. కుక్క.

దుస్థి(స్థి)తము. సం. విణ=దుస్థము.

దుస్థి(స్థి)తి. సం. విణ.(ఇ.)దుష్టస్థితి గలది. ౨. నిలుకడ లేనిది. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డస్థితి. ౨. నిలుకడలేమి.

దుస్స్ప(స్ప)ర్శము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్పృశింప శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్ట మగుస్పర్శము. ౨. తీఁటకసిందకీ.

దుస్స్మరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్మరింప శక్యము కానిది.

దుస్స్వప్నము, సం. వి. అ. పుం. చెడ్డకల.

దుహిత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ - తల్లిదండ్రులయొద్ద ధనమును పాలు పిదికినట్లు అరణముగా తీసికొనిపోవునది-కూఁతురు, పుత్రిక.

దుహిలీ. వి. హస్తాభరణవిశేషము.
ద్వి. తోరంపువజ్రాలదుహిలీలడాలు, పేరెంపుఁగెంపులపిడి మీఁదఁ దిరుగఁ, గరప ద్మముఁ మించు గమకించుగచ్చు, సురటి వట్రువగాఁ సుడియుంగఁ ద్రిప్పి. నవనాథ. ౧. ౫౩ పా ౧౯ పం.

దూ

దూఁకలి. వి. ఛా. (సం. దుఃఖమ్. ప్రా. దుక్ఖో.) బాధ.

క. ఆఁకొంటి రిన్ని దినములు, పోఁకంతయు భిక్ష వీటఁ బుట్టకయునికిన్, ఆఁకటిదూఁకటఁ నలిఁగితి, శేఁకట్ట వాయంగ భిక్ష లిడియొడ రండీ. భీమ. ౨. ౧౨౪.

ద్వి. పెద్దమాటలెకాని వేల్పులకన్న, దొడ్డవాఁడవ్వర నాదూఁకలి దీర్పు. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౦ పా. ౧ పం.

దూఁకు= దుముకు.

(ఉఱుకు, గంతువేయు.)

చ...రవి దూఁక లేచుతో, యమునను జిందు బిందువులయట్లు నభంబున భంబు లేర్పడెన్. ముకుంద. ౩. ౪౩.

దండకము...నింగికై చంగునన్ దాఁటుచుం గ్రిందికిన్ దూఁకుచున్...దశా. ౪. ౨౩౨.

చ...జెట్టి వగ దూఁకొని మింటికిఁ దూఁకె దూఁకినన్, గెలువు కకుత్స్థ యీయసుర గెల్వకమున్న...కళా. ౫. ౧౮౦.

సీ. అనిలంబురీతి తివ్వన దూఁకి ధరణిపైఁ బదములు నిలుపక పఱచి పఱచి. అని. ౪. ౩౨.

(శ. ర. పా. దూఁగి. ముద్రి. పా.)

జః దూఁకుడు.

దూఁకుడు. వి. (√దూఁకు.) ౧. వల్గితము, అశ్వగతివిశేషము.

సీ. చౌకళిం పనఁగను దూఁకు డనంగను వల్గితమగును...ఆం. భా. ౨. ౧౯౮.

౨. వేగము, త్వర.

(వ్యవ.) నీదూఁకు డణఁచెదను. నీ కింత దూఁకుడు పనికిరాదు.

విణ. ఎగుడుదిగుడు (శ. ర.)

దూఁకొను. స. క్రి. (దూఁటు+కొను.) పొందు.

(క) ప్రాపించు.

ఉ. తొమ్మిదివెన్ని ధానములు దూఁకొని యర్థవిభుం డనం బ్రశస్తమగు పేర్మి నిందుధరసఖ్యముఁ గాంచినమేటి యొండుచో, టిమ్మెయి మెచ్చ కివ్వరమహీధరపాదము నాశ్రయించి సౌఖ్యమున మూరిఁబోయె...హరి. ఉ. ౬. ౧౦.

ఉ. నేత్రమ నేను జీరయును నేత్రమ చీరకు నాశ్రయింపఁగాఁ, బాత్రత గల్గె నాకు నిటఁ బాత్రత లే దని నామసామ్యవై, చిత్రకతంబునన్ బలిమిఁ జేకొనినట్టులు రాజదృష్టి యా, క్షత్రియకన్యచారుకటిచక్రము నూరుయుగంబు దూఁకొనెన్. నైష. ౩. ౧౫౨.

క. ఆయుంగరంబుఁ గనుఁగొని, తోయజముఖి మోహమూర్ఛ దూఁకొని యుండెన్. రామా. ౬. ౧౬౬.

(చ) స్వీకరించు.

చ. అహిమరుచిప్రతాపుఁ డగునాకులనాథుఁడు బ్రహ్మదత్తుకై, దుహితృశతంబు నీ నతఁడు దూఁకొని వారిఁ గ్రమంబునన్ గరగ్రహణము సేయ నావిభుకరం బటు సోఁకినయంతలోన నృమహీశలు కుబ్జరూపములు మానఁగ నొప్పిరి చారుమూర్తులై. భా. రా. బాల. ౩౨౨.

(ట) ఆస్వాదించు, త్రావు.

ఉ. తొంగలిపువ్వుఁదేనియల దూఁకొని మత్తిలి తుమ్మెదల్...యయా. ౪. ౪౮.

అ. క్రి. అతిశయించు.

క...రమా,వరుఁ డంబుదగంభీరమ,ధురభావలఁ బల్కెఁ బ్రియము దూఁకొనుచుండన్. భాగ. ౪. ౯౦౪.

మానిని...జని పొందెను వైష్ణవపూజితధర్మమహీశ మనస్కుఁన కాసురకేశవుఁ డన్నహి దేవకులా

గ్రణికిన్, దోషవిదూరత దూఁకొనుచైత్ర
కధూర్జటితారవిధుం డెసఁగన్. పరమ. ౫.
౨౦౬.

దూఁట. వి. అరఁటియూఁచ, గెలవేసినయరఁటి
చెట్టులోపల నుండుభాగము, దవ్వ. (శ. ర.)

దూఁటిపుచ్చు. స. క్రి. (√దూఁటు.) తిరస్క
రించు.

సీ. తేఁటిమొత్తము నేపు దూఁటిపుచ్చఁగ నోపు
కమనీయనీలాలకములు చూచి. పి. శకుం.
౨. ౧౪౦.

దూఁటు. స. క్రి. ౧. పొడుచు, కుమ్ము; (పశులు
మొ.) ముక్కుతో పొడుచు.

ఉ. ఆదివరాహ మప్పు డమరాహితుఁ గూలఁగ
దూఁటి తీక్ష్ణదంష్ట్రిదళితాంగుఁ జేసి...
హ. వరాహ. ౩. ౪౧.

సీ. ఎండ్రి కాలిబికిన సెగసి యొక్కించుక
డొలఁగి శితత్రోటి దూఁటి తినుచు. ఆము.
౨. ౫౩.

సీ. ఇగురంచు గండుఁగోయిల దూఁటు నం
చునో తరళాక్షి పెదవి గదల్ప వేమి.
దశా. ౨. ౩౨౪.

౨. (క)- దూడ పాలు త్రాగునపుడు ముట్టెతో
తల్లిపొదుగు- పొడుచు.

ఉ. తల్లులచన్నుఁ బాలు మును ద్రావుతఱిం దమ
కర్ణవీథులన్ వల్లభ మైనమాధవునివంశరవా
మృతధార సొచ్చినన్, దుర్లక పాలు రాఁ
దివక దూఁటక మానక కృష్ణుమీఁద దృగ్వ
ల్లులు సేర్చి నిల్చె నదె వత్సము లంగనలార
గంటిరే. భాగ. ౧౦. పూ. ౩౮౭.

(చ) -పిల్లలు పాలు త్రాగునపుడు తల్లులబొమ్ము
న మూతితో- పొడుచు.

సీ. ఎత్తి చన్నిచ్చుచో నిరు దెసఁ గాలిండ్లు
చేతులఁ బడుకుచుఁ జేఁపు గలుగ. గీ. దూఁ
టుదురు గ్రుక్క గ్రుక్కకు... భాగ. ౧౦.
పూ. ౨౮౭.

౩. (క. దూటు, దూంటు) లంఘించు, దాఁటు,
దుముకు.

(వ్యవ.) వాఁడు గోడ దూఁటి పోయి వాఁడు.

గీ. ఏడుపాతాళములు దాఁటి యిలయు దూఁటి,
యంబరము దాఁకె నవ్వారణాంబుధార. కాశీ.
౫. ౧౩౭.

అ. క్రి. పాఱిపోవు, పోవు.

శా. తానే దొంగిలి గిన్నె శిష్యవరుచేతం బం
పి చౌర్యంబు బై, లై నం దూఁటి చనంగ
నేరమిని... విప్ర. ౫. ౬౨.

క. వాలమ్ముల దంష్ట్రికర, వాలమ్ముల నెత్తి వైచి
వాలమ్ముల వేఁ, జాలమ్ములఁ దగిలినకిటి, జాల
ములు దూఁటె నింద్రజాల మ్మనఁగన్. పా
రంగ. ౧. ౧౦౨.

సీ. కెంగేల జలపాత్ర గీలించి యెలదోఁట త్రో
వగా నవ్వల దూఁటె నొక తె. దశా.
౭. ౨౩౭.

౨. చొచ్చు, ప్రవేశించు.

చ. జలనిధిలోన దూఁటి కులశైలము మీఁటి...
దా. శ. ౩౩.

వి. పొడుపు.

సీ. పొదుగుదూఁటులు మాని యొదిగి క్రేపుల
గుంపు జననీనికాయంబుచాటుఁ జేర. శుక.
౨. ౩౪౨.

జః దూఁటికొను, దూఁటిపుచ్చు, దూఁటుకట్టు,
దూఁటుకొను.

దూఁటుకట్టు. అ. క్రి. (దూఁటు + కట్టు.) నిండు,
నిండుకొను. (తూటుకట్టు. అని ప్రా.)

సీ. కంఖాణఖురగరింఖాపూజితక్షమాధూళి న
భ్రపథంబు దూఁటుకట్టె. వరాహ. ౫. ౨౩.

గీ. గుహునివై నిట్లు యత్యుగ్ర కోపభాతిఁ,
దారకాసురుఁ డేసినఁ దత్తణంబు, నెఱయ

బ్రహ్మాండకుహరంబు దెఱపి యెల్ల, దానవిధం బున నమ్ముల దూఁటుకట్టె. కు. సం. ౧౨. ౯౨౦.

దూఁటుకొను. అ. క్రి. (దూఁటు + కొను.) ఎగురు.
వ. ...వానివదననిశ్వాసపవనంబు... భూనభోంత రంబెల్లను నిరంతరసికతారజఃపటలంబు దూఁటు కొనం జేయు... భార. అర. ౪. ౩౭౪.

దూఁబిడి. వి. (దూయు + పిడి.) నూలు తోడున పుకు చీకు తగిలించుటకు నిలిపెడిపీఠ మమర్చిన కొయ్య. (శ. ర.)

దూగఱ.[1] వి. (దూపము + కఱ.) కఱదూపము. (శ. ర.)

దూగఱ.[2] వి. ధాన్యములో నుండుధూళి.
(వ్యవ.) ధాన్యము కొలిచినప్పుడు దూగఱ మీఁదఁ బడుటచే శరీర మంతయు దురదపెట్టు చున్నది.

దూగిలాట. వి. బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. గోటదొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్లు మోపిళ్లు నీగ పోగిస బంతి దూగిలాట. హంస. ౩. ౧౪౬.

దూచి. వి. బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. దూచియు జాబిల్లి బూచి కన్నులకచ్చి గుడు గుడుగుంచాలు కుందెనగిలి. హంస. ౩. ౧౪౬.

దూడ. వి. ౧. పశుజాతిశిశువు, లేఁగ; క్రేపు.
క. కాంచి హర్షించి శబలీ, యంచుఁ బిలుచు టయు నొడయఁ డరుదెంచినవాఁ, డంచు నది దూడతోఁ జను, దెంచి తనువు మూర్కొనం గ... ఉ. రా. ౬. ౩౫౯.
చ. కఱ వరుదెంచినన్ ఘటముగర్భమునం గల సత్త్వవంతయున్, దఱుఁగక యమ్మి మేఁకఁ గోన దానికిఁ బిల్లలు రెండు గల్గి న,మ్మఱకలు రెంటికిం గలుగు మానుగ దూడలు నాల్గు... సా. పంచ. ౫. ౧౧.
చ. అలయక లేడిదూడగుమి, ...ఉ రా. ౭. ౪౧౭.
౨. ఇది నిందయందు మనుష్యశిశువులకుఁ బ్రయుక్త మగు.
సీ. పసుచుదూడలచేత పనియానె వీ రేల యన నూయఁ బోతేరఁ బనుపరమ్మ. కుచల. ౨. ౨౬.
బ. పశువులు.
(వ్యవ.) దూడలుత్రొక్కినదారి యగుటచే ధూళి యధికముగ నున్నది.
(,,) వాఁడు సంతకు వెళ్లి నాలుగు కాఁడులదూడ లనుకొన్నాఁడు.
క. తలిదండ్రులయనుమతి దూ, డలఁ గాయఁగఁ బూని గొల్లపడము చల్లడము, దలచీర కోల కిఱుచెప్పులు బిల్లనగ్రోవి యమరఁ బోలము దిరుగుచున్. చెన్న. ౩. ౩౧.
సా. దూడలతరమా దంటులు కొలుకన్.- అల్పులు గొప్పపని చేయఁజాల రనుట కుపమాన ముగా గ్రహింపఁ బడును.
క. నాదుమనోరథ మాల,క్ష్మీదయితుని చేతఁ గాని మిముబోఁటులచేఁ, గాదు చనుఁడు దూడలతర,మాదంటులు కొలుక ననిన మానివతం సుల్. వరాహ. ౮. ౮౧.
జః దూడపాల.

దూడపాల. వి. (√దూడ) గోపిక, సుగంధిపాలకీ.
సీ. ...దూడ, పాల యన గోపికాఖ్య యై పరఁగు ...ఆం. భా. ౨. ౫౭.

దూత (తుఁడు.) సం. వి. అ. పుం. ౧. రాయబారి.
క. తనకడకు వచ్చి మొగమో, డనివాఁ డగు దూత వల్కుటకుఁ గోపింపం, జనదు జననాథునకు దూ, తునిఁ జంపిన నరక మగుట ధ్రువ మని రాయ్యల్. భార. శాం. ౨. ౩౩౮.
ఉ. ఓరి దురాత్మ నీకుఁ దెగనొల్లక యుండుట

నీపరాక్రమం,బారసి కాదురా వెఱవ కాడుము దూతుఁ డవధ్యుఁ డెంగు నీ,వీరుల నిన్ను సమ్మెటనె వ్రేయుదు డాయుదుఁ బోర శౌరికిన్,సీరికి బాహుసార మెడసేయుదుఁ జేయుదు రాజసూయమున్. ఉ. హరి. ౪. ౨౦౫.

౨. కుంటెనవాఁడు.

గీ. అనిలుఁ డనుదూత వోయి తోడ్కొనియుఁ దెచ్చె... అతిపరిశ్రాంతుఁ డైనయయాతి నంత. భార. ఆది. ౩. ౧౫౬.

దూతఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - పరితాపమును బోఁగొట్టునది - కదంబపుష్పి, పెద్దబోడసరము॰.

దూతము. సం. వి. అ. న. పరితాపము.

దూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాయబారము చేసెడిదాఁడుది. ౨. కుంటెనకత్తె.

దూత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దూతధర్మము. ౨. దూతకృత్యము, రాయబారము.

దూది. వి. (క. దూది.) విత్తు దీసినప్రత్తి, తూలము.

ఉ. నూదులు ద్రిప్పుచంద మగుచున్ వెతవెట్టకయుండ నెచ్చెలుల్, దూదులు వెట్టరే చెవులలోపల సంతతపాంథలోకహృ, ద్భేదులు మత్తరాజశుకభీషణభాషలు బాలపల్లవా, స్వాదకషాయకంఠవిలసత్కలకంఠకటుస్వనంబులున్. వి. శకుం. ౩. ౧౭౪.

ఉ...దూది రాశిగాఁ,జేసినరీతి నున్న యొకజీర్ణమునిం గని కౌతుకంబునన్.మనుచ.౪.౭౫.

జః దూదిదబ్బ, దూదినిమ్మ, దూదిపింజె, దూదిమడుఁగు.

దూదిదబ్బ. వి. (√దూది.) ఒకజాతిదబ్బ,తోలు దళసరిగా నుండుదబ్బ॰. (శ. ర.)

దూదినిమ్మ. వి. (√దూది.) ఒకజాతినిమ్మ॰. (దూదిదబ్బ అని చి. ని.)

దూదిపింజె. వి. (దూది + పింజె.) దారము తీయుటకు అను వగునట్లు చక్కగా చేసినదూదిముద్ద. (వ్యవ.) ఆమెశరీరము దూదిపింజెవలె అతిమృదువుగా నున్నది.

దూదిమడు(ఱు)ఁగు. వి. (√దూది.) భక్ష్యవిశేషము.

సీ. అప్పడాలకొటారు లమృతఫలాదులు వడలకుప్పలు దూదిమడుఁగుగిరులు. శ్రీరం. మా. ౬. ౧౧౦.

దూదేకు. వి. (√దూది.) తురకలలో నొకజాతి; ఆజాతివాఁడు.

గీ. ఎసఁగుఁ బింజారి నాఁగ దూదేకువాఁడు. ఆం. భా. ౨. ౨౨౪.

సీ. దూదేకులహుశేను దొమ్మరిగోపాలు... వేణు. ౭౧. చంద్ర. వి. ౨. ౫౬.

దూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపతప్తము, సంతాపము నొందినది. ౨. దుఃఖితము, దుఃఖము నొందినది. ౩. పరిశ్రాంతము, బడలినది.

దూప. వి. ౧. పిపాస, దప్పి.

సీ.. చాన నీకెమ్మోవిపానకం బానక తెరలెదు బలుదూప దీఱిపోదు. రసిక. ౬. ౭౫.

క. అదె కొలను దూర్పుదెసఁ జెన్నొందెడు నట కేఁగి దూప యుడుగఁగఁ దెలినీరు దగన్ గ్రోలిటు రమ్ము,పదపడి కర్జంబు లెల్ల బాగగు ననుడున్. అచ్చ. రా. యు. ౪౧౫. కవి. ౪. ౫౧. ఆం. భా. ౨. ౨౬౦.

౨. శ్రమము, అలసట; తాపము.

సీ.తోరంపుటూర్పులఁ దొడరి పాతాళము దాఁకంగ సాఁగరౌఘములు గలఁగ, వికటంపుటెఱకలవిసరున సుప్పొంగుతుప్పర డెందంబుదూపడేంగ. హరి. ఉ. ౫. ౧౬౧.

గీ. తనయనుఁగుఁగూన చెఱ నుంట దలఁచి వెత
లఁదూలు నేలపాలంతుకదూప యడఁప, మొ
గిలుకడవల జేజేలు ముంచి నించు, వలిచదలు
వాఁకనీ రన వాన లెసఁగె. అచ్చ. రా.
కిష్కి-౦. ౬౨. ప్రబంధ. ౭౭౭.
జః దూపటిలు, దూపట్టు, దూపించు[1], దూపిడు,
దూపిలు.

దూపటిలు(ల్లు)=దూపించు, దూపిలు. అ. క్రి.
(దూప+ఇలు.) ౧. దగగొను, దప్పిగొను.
గీ. అలసి బడలికఁ గడు దూపటిలి ప్రభాత,
సమయరతితాంతకాంతాకుచప్రరోహ, కలి
తకర్పూరశీతలఘర్మవారిఁ, గ్రోలి మెలఁగు
మరుద్బాలజాల మచట. చంద్రా. ౧. ౪౧.
(చి. ని. పా.)
ద్వి. కడు దూపటిలి యుదకంబులు గ్రోలఁదడ
యక యయ్యేటిదరి కేఁగుదెంచి. నవనాథ.
౩.౨౦౭ పా. ౧౫ పం.
౨. అలయు, శ్రమపడు.
వ...పతులప్రార్థనంబులం బుంభావసురతాడంబ
రంబునకుం దోడునూపిదూపటిలి...,మనుచ.
౩. ౨౭.
చ. అదియునుగాక గంధకరియాకృతి శేపటిఁ
బట్టి యెక్కుటిం, గద కపిరాట్పుమూకదళికా
వనవాటిఁ జెకల్చి యాడి తిం,తదడపుదాఁక
దూపటిలినాఁడవు కయ్యము సేయ నెల్లి వ,
చ్చెద విపు డేమి దప్పె నిలు చేరి సుఖంబున
నుండు నేఁటికిక్. రామా. ౭. ౧౩౫.భీమ.
౨. ౧౦౧.

దూపట్టు. అ. క్రి. (దూప+పట్టు.) అలయు,
శ్రమపడు.
సీ. దూరంబు వచ్చినవా రిట సైన్యంబు ప్రజలె
ల్లఁ జాల దూపట్టినారు. పి.శకుం.౧.౧౨౩.

దూపము. వి. (సం.ధూపః.) సుగంధద్రవ్యము.
(వాసన గలపొగ అని శ.ర.)
సీ. తఱచుగాఁ బెట్టినతావిదూపపుఁబొగల్ గుం
పులై మెలఁగుమొగుళ్లుగాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౩.
జః దూగలు, దూపార్తి, దూపించు[2].

దూపార్తి. వి. (దూపము+ఆరతి.) దూపము వే
సెడుపాదము పెట్టినతట్టు, దూపము వేయుపాత్ర
విశేషము. (శ. ర.)

దూపించు[1]=దూపటిలు. (√దూప.)
(శ్రమనొందు, అలయు.)
క. క్రేపుఁ దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా
ల్గలయ నెండచేఁ బాంథజనుల్, దూపింపమి
కజుఁ దంపిన, యూపాగా యనఁగ నదుల
నంచలు మెఱసెక్. అము. ౪. ౧౬౭.
శా. ఏప్రొ చీకటి నూది మోప నెడయీ కేర్పడ్డ
వేళ న్ధ్వనుల్, చూపట్టక్ జిటిపొట్టిచిన్కుల
ఘనాళుల్ మింట వర్తిల్లఁగా, దూపించుక్
జెలఁగుక్ దళుక్కునఁ దటిత్తుల్ దోఁచిన
బెల్ల వెల్లాపుంగత్తె చరించుచుక్...మల్ల
భూ. శ్పం. ౯౪.

దూపించు[2]. అ. క్రి. (√దూపము.) ధూపము
వేయు.
ద్వి. అగలు దూపించిన నలరులు దుఱిమి,మృగ
మదపంకంబు మెయినిండ నలఁది. నవనాథ.
౨. ౭౪ పా. ౪ పం.

దూపిడు. స. క్రి. (దూప+ఇడు.) అలయించు,
శ్రమపెట్టు.
ద్వి. తొమ్మిదియమ్ముల దూపిడ్డవానిఁగొ మ్మని
గిరి యెత్తికొని వైచె నతఁడు. రం. రా.
యు. ౩౫౫ పా. ౭ పం.

దూపిలు(ల్లు)=దూపటిలు. అ. క్రి. (√దూప.)
౧. దప్పిగొను, దగగొను.

నీపరాక్రమం,బారసి కాదురా వెఱవ కా
డుము దూతుఁ డవధ్యుఁ డెంచు నీ,వీపల
నిన్ను సమ్మెటనె వ్రేయుదు డాయుదుఁ
బోర శౌరికిఁ,సీరికి బాహుసార మెడసే
యుదుఁ జేయుదు రాజనాయముల్. ఉ.
హరి. ౪. ౨౦౫.

౨. కుంటెనవాఁడు.

గీ. అనిలుఁ డనుదూత వోయి త్రోడ్కొనియుఁ
దెచ్చె... అతిపరిశ్రాంతుఁ డైనయయాతి
నంత. భార. ఆది. ౩. ౧౫౬.

దూతఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - పరితాపమును
బోఁగొట్టునది - కదంబపుష్పి, పెద్దబోడసర
ము.

దూతము. సం. వి. అ. న. పరితాపము.

దూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాయబారము
చేసెడియాఁడుది. ౨. కుంటెనకత్తె.

దూత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దూతధర్మము.
౨. దూతకృత్యము, రాయబారము.

దూది. వి. (క. దూది.) విత్తు దీసినప్రత్తి, తూ
లము.

ఉ. నూదులు ద్రిప్పుచంద మగుచుల్ వెతవెట్ట
కయుండ నెచ్చెలుల్, దూదులు వెట్టరే
చెవులలోపల సంతతపాంథలోకహృ, ద్భే
దులు మత్తరాజశుకభీషణభాషలు బాల
పల్లవా, స్వాదకషాయకంఠవిలసత్కలకంఠక
టుస్వనంబులుల్. పి. శకుం. ౩. ౧౯౪.

ఉ...దూది రాశిగాఁ,జేసినరీతి నున్నయొకజీర్ణ
మునిం గని కౌతుకంబునన్.మనుచ.౪.౯౯.

జః దూదిదబ్బ, దూదినిమ్మ, దూదిపింజె, దూది
మడుఁగు.

దూదిదబ్బ. వి. (√దూది.) ఒకజాతిదబ్బ,తోలు
దళసరిగా నుండుదబ్బపండు. (శ. ర.)

దూదినిమ్మ. వి. (√దూది.) ఒకజాతినిమ్మపండు.(దూది
దబ్బ అని చి. ని.)

దూదిపింజె. వి. (దూది+పింజె.) దారము తీయు
టకు అను వగునట్లు చక్కగా చేసినదూదిముద్ద.
(వ్యవ.) ఆమెశరీరము దూదిపింజెవలె అతిమృ
దువుగా నున్నది.

దూదిమడు(ఱు)ఁగు. వి. (√దూది.) భక్ష్యవిశే
షము.

సీ. అప్పడాలకొటారు లమృతఫలాదులు వడల
కుప్పలు దూదిమడుఁగుగిరులు. శ్రీరం. మా.
౬. ౧౧౦.

దూదేకు. వి. (√దూది.) తురకలలో నొకజాతి;
ఆజాతివాఁడు.

గీ. ఎసఁగుఁ బింజారి నాఁగ దూదేకువాఁడు.
ఆం. భా. ౨. ౨౮౪.

సీ. దూదేకులహులశేను దొమ్మరిగోపాలు...
వేణు. ౭౧. చంద్ర. వి. ౨. ౫౬.

దూనము. సం. విణ. (ఋ. ఆ. అ.) ౧. ఉప
తప్తము, సంతాపము నొందినది.౨. దుఃఖితము,
దుఃఖము నొందినది. ౩. పరిశ్రాంతము, బడలినది.

దూప. వి. ౧. పిపాస, దప్పి.

సీ.. చాన నీకెమ్మోవిపానకం బానక తెరలెడు
బలుదూప దీఱిపోదు. రసిక. ౬. ౯౯.

క. అదె కొలను దూర్పుదెసఁ జెన్నొందవెడు నటు
కేఁగి దూప యుడుగఁగఁ దెలినీ,రు దగన్
గ్రోలిటు రమ్మా,పదపడి కర్ణంబు లెల్ల బాగగు
ననుడున్. అచ్చ. రా. యు. ౪౧౫. కకు.
౪. ౫౧. ఆం. భా. ౨. ౨౬౦.

౨. శ్రమము, అలసట; తాపము.

సీ.తోరంపుటూర్పులఁ దొడరి పాతాళము దాఁ
కంగ సాగరౌఘములు గలఁగ, వికటంపు టెఱ
కలవిసరున నుష్ణాంగుతుప్పర డెందంబుదూ
పడంగ. హరి. ఉ. ౫. ౧౬౧.

గీ. తనయనుఁగుఁగూన చెఱ నుంట దలఁచి వెత
లఁ, దూలు నేలపాలంతుకదూప యడఁప, మొ
గిలుకడవల జేజేలు ముంచి నించు, వలిచదలు
వాఁక నీ రన వాన లెసఁగె. అచ్చ. రా.
కిష్కిం. ౨. ప్రబంధ. ౭౮౮.

జః దూపటిలు, దూపట్టు, దూపించు[1], దూపిడు, దూపిలు.

దూపటిలు(ల్లు)=దూపించు, దూపిలు. అ. క్రి. (దూప+ఇలు.) ౧. దగగొను, దప్పిగొను.

గీ. అలసి బడలికఁ గడు దూపటిలి ప్రభాత,
సమయరతితాంతకాంతాకుచప్రరోహ, కలి
తకర్పూరశీతలఘర్మవారిఁ, గ్రోలి మెలఁగు
మరుద్బాలజాల మచట. చంద్రా. ౧. ౪౧.
(చి. ని. పా.)

ద్వి. కడు దూపటిలి యుదకంబులు గ్రోలఁ, దడ
యక యయ్యేటిదరి కేఁగుదెంచి. నవనాథ.
౩. ౨౦౭ పా. ౧౫ పం.

౨. అలయు, శ్రమపడు.

వ. ...పతులప్రార్థనంబులం బుంభావసురతాడంబ
రంబునకుం దోడునూపిదూపటిలి...మనుచ.
౩. ౨౮.

చ. అదియునుగాక గంధకరియాకృతి రేపటిఁ
బట్టి రెక్కటిం, గద కపిరాట్చమూకదళికా
వనవాటిఁ జెకల్చి యాడి తిం, తదడపుదాఁక
దూపటిలి నాఁడవు కయ్యముసేయ నెల్లి వ,
చ్చెద విపు డేమి దప్పె నిలు చేరి సుఖంబున
నుండు నేఁటికిన్. రామా. ౭. ౧౩౫. భీమ.
౨. ౧౦౧.

దూపట్టు. అ. క్రి. (దూప+పట్టు.) అలయు, శ్రమపడు.

సీ. దూరంబు వచ్చినవా రిటు సైన్యంబు ప్రజలె
ల్లఁ జాల దూపట్టినారు. పి.శకుం. ౧. ౧౨౩.

దూపము. వి. (సం. ధూపః.) సుగంధద్రవ్యము.
(వాసన గలపొగ అని శ.ర.)

సీ. తఱచుగాఁ బెట్టినతావిదూపపుఁబొగల్ గుం
పులై మెలఁగుమొగుళ్లుగాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౩.

జః దూగఱ, దూపార్తి, దూపించు[2].

దూపార్తి. వి. (దూపము+ఆరతి.) దూపము వే
సెడుపాదము పెట్టినతట్ట, దూపము వేయుపాత్ర
విశేషము. (శ. ర.)

దూపించు[1]=దూపటిలు. (√దూప.)
(శ్రమనొందు, అలయు.)

క. క్రేపుఁ దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా
ల్గలయ నెండచేఁ బాంధజనుల్, దూపింపమి
కజుఁ దంపిన, యాపాగా యనఁగ నదుల
నంచలు మెఱసెన్. ఆము. ౪. ౧౨౭.

శా. ఏవై చీకటి సూది మోప నెడయీ కేర్పడ్డ
వేళ ధ్వనుల్, చూపట్టన్ జిటిపొట్టిచిన్కుల
ఘనాళుల్ మింట వర్తిల్లఁగా, దూపించున్
జెలఁగున్ దళుక్కునఁ దటిత్తుల్ దోఁచిన
ట్లెల్ల వెల్లాపుంగత్తె చరించుచున్...మల్ల
భూ. శృం. ౯౪.

దూపించు[2]. అ. క్రి. (√దూపము.) ధూపము
వేయు.

ద్వి. అగలు దూపించిన నలరులు దుఱిమి, మృగ
మదపంకంబు మెయినిండ నలఁది. నవనాథ.
౨. ౪౪ పా. ౪ పం.

దూపిడు. స. క్రి. (దూప+ఇడు.) అలయించు,
శ్రమపెట్టు.

ద్వి. తొమ్మిదియమ్ముల దూపిడవానిఁ, గొమ్మని
గిరి యెత్తికొని వైచె నతఁడు. రం. రా.
యు. ౩౫౫ పా. ౭ పం.

దూపిలు(ల్లు)=దూపటిలు. అ. క్రి. (√దూప.)
౧. దప్పిగొను, దగగొను.

ఉ... తాపసపుత్త్రుఁ డాత్మవిద్యాసముదగ్రు
లైనతలిదండ్రులు దూపిలియుండ వారలన్,
గాసిల కుండఁ గుండ నుదకంబుల ముంపఁగ
...రామా. ౨. ౩౬.

సీ. శివుఁ డైన దూపిలి చిక్కఁడే జాహ్నవి
నెలమితో శిరసావహింపఁడేని. చమ. ౩.
౧౨౭.

౨. పరితపించు.

గీ. జెనదుగసీస్నతు నించు దూపిలుఁ గృశించుఁ,
బంచశరఘోరశితచూతభల్లభగ్న, మానసాం
భోజ యగుచు నమంజువాణి. రక్షిక. ౪. ౮.

వ... పార్వతీవల్లభుండు దనకుఁ జేసిన యవమా
నంబునకు దూపిల్లుచుండెను... భీమ. ౨.
౩౩. (శ.ర. పా. దురపిల్లుచుండె. ముద్రి.)

దూబ. వి. ౧. షండుఁడు, నపుంసకుఁడు.

సీ. పంద యనంగ దూబ యనంగఁ బేడి నా
షండనామంబు గాఁజనును... ఆం. భా. ౨.
౧౧౪.

౨. అవలక్షణము.

సీ. అవలక్షణభగాఖ్య లలరు దూబ యనంగ...
ఆం. భా. ౩, ౪౫.

౩. భగము, ఆఁడుగుఱి.
ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౪. దిబ్బ, ఎత్తైన ప్రదేశము.

సీ. ఎలమావిజొంపముల్ బలసిన సెత్తమికొలని
లోపలిదూబ నెలమిఁ బొదలి. కు. సం.
౫. ౬౨౪.

విశే. ౧. అధముఁడు; అధమురాలు.

సీ. శ్రుతికి వేదంబు సెప్పెడిదూబ వేదనిందకుఁ
డు విమోహాపాతంబు గనుటు. గీ. చూచి దశ
కంధరుఁడు తల లూచి మఱియు. ఉ. రా. ౩.
౩౨౫.

గీ. కొంటె కసుమాలమును దూబ కొంపచెఱు
పు. హంస. ౫. ౧౧౩.

౨. లజ్జితుఁడు; లజ్జితురాలు.

సీ. నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ దూబ
వై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ. (అడిదము
సూరకవిచాటువు.)

దూబఱ. విశే. నిష్ఫలము, పనికిమాలినది.

(వ్యవ.) వానికి యింట దూబఱఖర్చు ఎక్కువ
గుటచే ఎంతధనము సంపాదించినను నిల
చుట లేదు.

జః దూబఱదిండి.

దూబఱదిండి. విశే. (√దూబఱ. త. తూపిర
తంటి- 'దూబఱదిండి' చి. ని. 'దూఁబఱదిండి.
దూయు + పఱ + తిండి = మిగులఁబెట్టక ఎంత
ఉన్నను అంతయు వెచ్చించి తినువాఁడు' అని
శ. ర.) ౧. దుష్టుఁడు; దుష్టురాలు.

సీ. నక్కచిక్కులమారి పెక్కుకురూపి దూ
బఱదిండి బొంకులబొన మొండి. చెన్న.
౨. ౨౪.

సీ. ఓగు దూబఱదిండి యోచవాఁ డవలక్షణ
ములాఁడు గోల వ్రాత్యము బజారి. హంస.
౫. ౧౧౩.

౨. తేరదిండికాఁడు, అక్రమముగా లభించిన
కూడు తిని జీవించువాఁడు.

వ... రుద్రా! నీవు భద్రదేవద్రుమాటవీవాటి
యందు దిసమొలదూబఱదిండిమిండజంగం
బవై ఋషులపుణ్యాంగనలయిూలువు లపాం
గరంగస్థలీలాస్యలంపటంబు లగుకటాక్షవీక్ష
ణంబుల హరింపుచు భిక్షాటనక్రీడను నటిం
చితి... భీమ. ౩. ౨౧౧.

దూబూచి. వి. (దూయు + బూచి- దోబూచి.
బ్రౌ. వా.) బాలుర నాడించుటయందు ఆనెడు
మాటకు అనుకరణము.

గీ. కను మొఱంగి చెలుల్ మఱుంగున నడంగి,

తొంగిచూచి దూబూచి యన్నం గికాకి, కన్నఁగుమారుఁ గౌఁగిట గారవించి. సారంగ. ౧. ౪౯.

౬. బాలక్రీడావిశేషము. (శ. ర.)

సీ. పచ్చతాజినుఁగుఁగ్రొంబసులసారణగండ్ల బుడిబుడీఁ బొదలి దూబూచు లాడి. చంద్రా. ౧. ౪౨.

దూముడి=దూయుముడి. వి. (దూయు+ముడి.) జాఱుముడి.

ఉ. కంగులడాల్ చెలంగుఱవికల్ సడలించి చెఱంగుబంగరుల్, రంగు లెసంగువల్వలు తెరల్చుచుఁ బావడదూముడిల్ గళల్, సింగపుఁజిన్నికౌనులను జిక్కఁగదించి బిగించి కాంతు లుప్పొంగడు మేనులం దుదుటు భూషలు గొన్ని దొలంగఁ జేసినల్. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౩౪.

దూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తపించుచున్నది. ౨. తపింపఁజేయఁబడుచున్నది.

దూయు=డుయ్యు, డూయు, దుయ్యు. స. క్రి. ౧. (ఒఱనుండి కత్తి) లాగు, పైకి తీయు.

గీ. అసి జరీలున దూసి దైత్యాధినేత. దశా. ౪. ౧౫౯.

చ...నృపశిఖామణి...కటారి జరీన దూసి... ఉ. రా. ౭. ౨౧౧.

౨. పుచ్చుకొను; లాగుకొను, బలవంతముగాఁ దీసికొను.

ఉ...కోమటివారిఁ జేరి శం,కాసమవాప్తి నొల్లమనఁగాఁ దనుమర్దన మాచరించుచుం, గాసును గీసు దూసికొని గాని విడం డతఁడేమి చెప్పుదుల్. శుక. ౨. ౩౬౨.

౩. (చింత మొ. చెట్ల ఆకులను) గుప్పిటిపట్టుతో ఒక్కసారిగా కోయు.

శా. మాయం జొచ్చె మనంబు లేఁజిగురుగుత్తుల్ జంక నిక్కింపుచుల్, గూయంజొచ్చెఁ ద్వితీయయామకృకవాకుల్ కొక్కొకోకో ధ్వనుల్. నిరం ౨. ౧౦౩.

ఆ. వెలఁదిచేతివిడెము విభునకు నిప్పించి, విభునిచేతివిడెము వెలఁది కొసఁగఁ, జేసి కల్లపనులు చెప్పక యొండొరుల్, దూసి రిండ్ల కాసు దూసినట్లు. రుక్మి. ౫. ౧౧౧.

౪. (అప్పు అధికముగా) తీసికొను, చేయు.

సీ. తాతతండ్రులనాఁటిధన మెల్లఁ బోకార్చి, తులువ యై యప్పులు దూయఁ జొచ్చె. శేష. ౪ ఆ. (శ. ర.)

వ్యవహారములోని ప్రయోగవిశేషములు :

నేఁడే ఈచాఁప దూసితిని. (చాఁపకు పార వేసితి నని భావము.)

ఆగ్రామమువా రందఱును ఆకపటసన్న్యాసిని దూయఁబట్టుకొనిరి. (వారిమాటలకు సమాధానము చెప్పలేనట్లు చేసి బాధించి రని భావము.)

ఊరందఱును వానిని దూసివేసిరి. (నిందించి రని భావము.)

అ. క్రి. ౧. చిల్లిపడు.

ఆ. షణ్ముఖుండు దివ్యశరమున ఘననితంబంబు దూయనేయఁ బాలవెల్లిగరిమఁ దడుపుచుండు వరుణుండు రక్షింప...భాగ. ౫. ౨౬౫.

౨. చొచ్చు, తటాకించు.

గీ. తూకొనెను జొచ్చెఁ జొరఁబాఱెఁ దూఱె దూసె, నసఁ దటాకించె ననుమాట కర్థ మగును. ఆం. భా. ౩. ౧౨౨.

౩. వెళ్లు. (పాఱు అని శ. ర.)

ఆ...కల్లపనులు చెప్పక యొండొరుల్, దూసి రిండ్ల కాసు దూసినట్లు. రుక్మి. ౫. ౧౧౧.

౪. (నాఁటి) వెడలు; రాచుకొనిపోవు.

చ. చతురులలోన నెంతయును జాణ వటంచును

నేను గౌఁగిలించితి నిటు మాఱుమో మిడఁ గఁ జెల్లునె యౌరసికాగ్రగణ్య యద్భుత మగునట్టి బంగరపు బొంగరపుంగవఁ బోలునీ కుచద్వితయము ఱొమ్ము నాఁటి యల వీపున దూసె నటంచుఁ జూచితిఁక. (కూచిమంచి తిమ్మకవిచాటువు.)

సీ. మందేహదైతేయసందోహదేహముల్ దూసి పాఱెడువాఁడితూపు లనఁగ. గీ... తనరారెఁ గ్రమముతో నరుణకిరణ, బాలభానువు లాకాశభాగమునను. భాను. ౩. ౭౩. (చి. ని. పా.)

(వ్యవ.) ఆజాయి వాని ప్రక్కనుండి దూసికొని పోయినది.

జః దూఁబిడి, దూబూచి, దూముడి, దూయుతీఁగ, దూయుముడి.

దూయుతీఁగ= దూసర, దుస్సర. వి. (√దూయు.) సుదర్శనలత.

సీ...దూసర యనఁగ, దూయుతీఁగ యనఁగ దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౫.

దూయుముడి= దుయ్యుముడి, దూముడి. వి. (√దూయు.) జాఱుముడి, సులభముగా నూడఁ దీయునట్లు మెలిన ముడిచి వేసినముడి.

సీ. బ్రహ్మాస్త్రబంధంబు పట్టుఁదోరపుదూయు ముడియె యనాయాసమునను విడుచు. రామా. ౮. ౮.

దూరగతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దూరముగా పోయినది. ౨. మిక్కిలి హెచ్చినది, మిక్కుటమైనది.

వ...దూరగతమన్యథా క్షమేయం కాలహరణస్య...శాకుం. ౩.

దూరగ్రహణము. సం. వి. అ. న. దూరమందున్నవానిని గ్రహించుట.

దూరదర్శనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దూరవస్తువులను చూడ సాధనమైనది. (యంత్రాది.) వి. అ. న. దూరమందలివస్తువులను చూచుట. ౨. దూరాలోచన. పుం. గ్రద్ద.

దూరదర్శనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దూరస్థవస్తువులను చూచువాఁడు. ౨. దూరాలోచన కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పండితుఁడు.

దూరదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దూరమందలివానిని చూచువాఁడు. ౨. దూరస్థవస్తువును చూపునది. వి. న్. పుం. ౧. గ్రద్ద. ౨. పండితుఁడు. ౩. ఋషి. (విల్యమ్సు.)

దూరదృక్కు. సం. విణ. (శ్)=దూరదర్శనుఁడు. వి. శ్. స్త్రీ= దూరదృష్టి. శ్. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. గ్రద్ద.

దూరదృష్టి. సం. విణ. (ఇ) దూరదృష్టి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దూరముగా వ్యాపించుచూపు. ౨. దూరాలోచన.

దూరపాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమైనతటాంతరము కలది, రెండుఒడ్లకు నడుమ విశాలమైనప్రదేశము కలది. (నద్యాది.)

దూరపార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంగానది.

దూరపారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దవ్వులనున్న యవ్వలిగట్టు కలది, మిక్కిలి వెడలుపు కలది. (నది మొ.) వి. అ. పుం. వెడలుపు కలనది.

దూరబంధువు. సం. విణ. (ఉ) దూరమందున్న బంధువులు కలవాఁడు, బంధువులకు దూరమందున్నవాఁడు. వి. ఉ. పుం. ౧. దూరదేశమందున్న బంధువు. ౨. అసన్నిహితబంధువు, దూరపుచుట్టము.

దూరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విప్రకృష్టము, దవ్వున నున్నది. వి. అ. న. విప్రకర్షము, దవ్వు.

దూరవర్తి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) దూరమం దున్నవాఁడు.

దూరవిలంబి. సం.విశే.(న్. నీ. న్.) చాలక్రిం దికి వ్రేలునది.

శ్లో. నవాంబుభిర్దూరవిలంబినో ఘనాః. శాకుం. ౫. ౧౨.

దూరవేధి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) దూరము నుండి వేధించునది. (బాణము మొ.)

దూరసంస్థము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూర మం దున్నది, దవ్వులది.

దూరస్థితుఁడు. సం = దూరస్థుఁడు.

దూరస్థుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూరమం దున్నవాఁడు.

దూరారూఢము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూ రముగా నెక్కినది, మిక్కిలి పై కెక్కినది; మి క్కిలి యుత్కటమైనది.

దూరారోహి. సం. విశే. (న్. ణీ. న్.)=దూరా రూఢము.

దూరించు. సం. స. క్రి.(సం. దూరమ్.) దూర ముగా చేయు.

క. పంచాననుసేవకు దూ,రించితి రతితంత్రము లకు రిత్తకు రిత్తే, వంచనఁ బొందితి నిన్నుఁ వ, రించుట కెంటికిని జెడ్డరేవనికరణిన్. రుక్మా. ౪. ౮౩.

సీ. అఖిలేష్టదాయకుం డగువాఁ డొసంగఁడే దూరింప కస్తసనోరథంబు. ల.వి.౪.౧౦౬.

దూరీకృతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూర ముగా చేయఁబడినది.

దూరీభూతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూర మైనది.

దూరేత్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూర మం దున్నవాఁడు.

దూరేరితేక్షణుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దూరముగా ప్రసరింపఁజేయఁబడినకన్నులు కల వాఁడు. ౨. కేకరుఁడు, మెల్లకంటివాఁడు.

దూర్యము. సం. వి. అ. న. -దూరముగా విస ర్జింపఁ దగినది- ౧. విష్ఠ, మలము. ౨. కటిక౦ టకచోరము ?.

దూర్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గఱిక ?.

దూర్వాష్టమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భాద్రపద శుక్లాష్టమి.

దూఱగు. అ. క్రి. (√దూఱు.) నింద్యమగు.

ఉ...దూఱగునాఁడిచావు మాన్పఁగాఁ,జూచు ట మేలు...దశకు. ౩. ౧౪౦.

దూఱనాడు. స. క్రి.(దూఱు + ఆడు- స్వార్థము న.) నిందించు, దూషించు; తిట్టు.

క. ఈకరణి దూఱనాడిన, యాకృష్ణమృగంబు పల్కు,లు...తనమనంబు నెఱియంజేయన్. మనుచ. ౬. ౧౭.

సీ. అతని నెవ్వరు దూఱనాడినవారితోఁ జల పట్టి పట్టివాదులకుఁ బోదు.కువల. ౪.౧౮౦.

దూఱు. స. క్రి. (త. తూఱు. క. మ. దూఱు- చూ. సర్వ. సా. ఇది లఘురేఫక మని చి. ని. లఘురేఫప్రకరణమున, సీ. దూరులు పలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నారు కన్నారు పు నఁగ. అప్ప. ౨. ౧౯౬ న్న, సీ. ఆఱడి యవసడి యగడాఱు దూఱు దూరు దిసంతు పడి రోయి కోఁత రొచ్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౫_ ఇట్లు పఠించి ఆఱు దూఱు భిన్నపదములు అని కొంద ఱు. ఆము. ౬. ౧౧౩.)

౧. నిందించు, దూషించు; తిట్టు.

క. వీటిఁడితనంబు వెట్టుచు,దూఱం బని లేదు నిన్నుఁ దొల్లిటిచెయువుల్, దీఱ వవి యను భవింపక, వేఱుండునె పూర్వజన్మ వివిధ కృ తంబుల్. భా. రా. యు. ౨౨౭.

సీ. ఇంతకీ డొనరించెనే రాజు నూడ నీదుష్పాత్ర
త్వం బని దూఱువారు. భార. విరా. ౨.
౧౪౬.

సీ. ప్రాభవంబులు మాలి బాహుశక్తులు దూలి
తూఱువారును విధి దూఱువారు. వరాహ.
౩. ౪౩. మనుచ. ౩. ౧౦౯.

వి. నింద,అపకీర్తి; తిట్టు.

గీ. అనుజతనుజులుఁ జెలులు వియ్యములు నడు
గు,మాలి పోదురు నీకుఁగా మనుజనాథ,
దొరకుఁ గులనాశనం బనుదూఱు మేలె.
భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪౧.

చ...దశానన దుష్టచరిత్ర మింకనైనను నిది
మాని సత్పథమునం జను దూఱు లడంగు
నంతలోన్. నిర్వ. ౪. ౨౯.

క. మన మెంతలావు సేసిన,బని దీఱదు సేకు
అందు పగతుఁడు లోకం,బున దూఱు రాదె
యితరుల,ననిఁ జంపినఁ గాన వలవ దాహవ
మింకన్. హరి. ఉ. ౬. ౧౭౬.

గీ. వెలఁది దూఱినదూఱులు వినఁగదయ్య. వసు.
౪. ౧౦౮.

వెడదూఱు=వట్టిదూఱు, అపదూఱు.

చ. మది మదిఁ దప్పితోయి మునిముఖ్య భవత్త
నయన్ గృహంబునన్, బదిలము చేసి వచ్చి
మఱి బట్టబయల్ వెడదూఱు దూఱె ద్వాస
దన మిఁ కొక్కమా టరసి చంచలలోచనఁ
గానకున్న దూ,ఱెదు మఱి కాని బుద్ధి విప
రీతతఁ బొందక పోయి చూడుమా. ఆము.
౬. ౧౧౩.

జః దూఱఁగు, దూఱునాఁడు, దూఱుచెప్పు, దూ
ఱువడు, దూఱెక్కు.

దూఱుచెప్పు. అ. క్రి.(√దూఱు.) తగవుపెట్టు.

గీ. అమరపతికొల్వునకు వచ్చె సుమశరుండు,
గులుకుఁబాలిండ్లగయ్యాళితలిరుబోఁడ్ల, యూ
రజపుఖేరజపుఁజేఁత లప్పుడు జూపి, కచ్చు
కొని దూఱు చెప్పంగ వచ్చుకరణి. చంద్రా.
౩. ౨౩.

దూఱుదుంకములు=దూఱుదుంకెనలు. వి. బ.
బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. వత్సోజములు జాతి వ్రాలిపో మీఁగాళ్లకడ
దాఁక దూఱుదుంకంబు లాడ. విప్ర. ౪. ౧౯.

దూఱుదుంకెనలు=దూఱుదుంకములు. (శ. ర.
వి. బ. తూరనతుంకములు, తూరనగోలలు. చి.
ని.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. తొంగలిఱెప్పల దూఱుదుంకెన లాడు
సోలుఁజూపులు మరు మేలుకొల్పు. విక్ర.
౮. ౧౦౧.

దూఱువడు. అ. క్రి. (దూఱు + పడు.) నిందిం
పఁబడు. (శ. ర.)

దూఱెక్కు. అ. క్రి. (√దూఱు.) నింద పొందు,
అపకీర్తి నొందు.

ఉ...బంధుసుహృజ్జనంబు లాదికిన్న నున్న
వారు గణుతింపక సంపదకై వధించి దూ,
ఱెక్కుట దోషమందు టనునీదురవస్థల
కోర్వవచ్చునే. భార. ఉద్యో. ౩. ౧౩.

దూల. వి. కండూతి, దురద, నవ.

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ,
బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

జః దూలగొండి, దూలగోవెల, దూలపోతు,
దూలాలు.

దూలగొండి=దూలగోవెల. (√దూల.)

సీ. దూలగొండి యనంగ దురదగొండి యనఁగఁ
దీఁటకోవెల యనఁ దేజరిల్లుఁ, గండూర...
ఆం. భా. ౨. ౫౪.

దూలగోవెల. వి. (√దూల.) కండూర, దురద
గొండి †.

సీ. మామెనయును నేలమామెన యటికమా

మిడి దూలగోవెల మేఁక మేయు. గీ. నాకు ...హంస. ౪. ౧౦.

దూలపోతు. వి. (√దూల.) ౧. ఎప్పుడును దూల గలవాఁడు. (శ. ర.) ౨. పామనుఁడు, గజ్జి కలవాఁడు.

గీ...పామనుండు, దూలపో తన విలసిల్లు దురిత దూర. ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

దూలము. వి. (సం. స్థూలమ్. ప్రా. థూలమ్. క. దూల.) ౧. ఇంటిగోడలపై అడ్డుగా వేయు పెద్దకొఱ్ఱ.

క. విమలమణిమయము లగుదూ, లములం గంబ ముల గోడలను వేదులఁ గుట్టిములఁ జుట్టి సప్రాకారములను గర మొప్పుచుండ రచి యించె సభఁ. భార. సభా. ౧. ౧౧.

౨. తనాబి, గృహస్థూలతిర్యగ్దారువు.

మ. కలుకుందంతపుబొమ్మ చెక్కడపుబల్కంబం పు మేల్పొదెలం, దళ మానీలపుఱాలదూల ములపై దార్కొన్న నున్పంచదం, తెలఁ దా పించినకెంపుటిట్టికలసందిం బొంది...దశా. ౪. ౪౯.

వ...గట్టురాయనిపట్టి నెమ్మేనిచాయలం దొట్టిన గట్టినీలంపుదూలంబులదండితనంబు లెచ్చరిం చి...ఉ. రా. ౧. ౧౩౮.

దూలాలు. వి. (దూల + ఆలు.) వ్యభిచారిణి యగుస్త్రీ.

క. దూలాలు బొంకి నుండిన, వాలాయము చేటు వచ్చు వసుమతిలోనన్, లోలాక్షి విడిచి పెట్టిన, మేలిమిగా బ్రతుకవచ్చు మేదిని వేమా. వేమన. ౩. ౨౪౭.

దూలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నీలి ?.

లోదయమునఁ గలిగె...భార. అను. ౪. ౫౦.

పెంమాళి = పెద్దమాళి.

సీ. పెంమాళి యెసఁగ నందంద కాల్చిప్రువ్వను గ్రత మహీతలము గ్రక్కదలుచుండ. మార్క. ౬. ౧౦౭.

దూశ్యము. సం. వి. అ. న. దూష్యము, గుడా రము. (వా చ.)

దూషకుఁడు. సం. విణ. (అ. షి. క్లా. ఆ.) ౧. చెఱుపువాఁడు, దోషయుక్తముగాఁ జేయువాఁ డు. ౨. తప్పు చేయువాఁడు, నేరము కావించు వాఁడు, అపరాధి. ౩. నిందించువాఁడు. ౪. దుష్టుఁడు.

దూషణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దూషణము, దూషిం చుట.

దూషణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చెఱు పునది, దోషము కలిగించునది. ౨. అవమాన పఱచునది, భంగపఱచునది. ౩. నిందించునది. ౪. నేరము చేయునది, తప్పు చేయునది. వి. అ. న. ౧. చెఱుపుట, దోషము కలదిగాఁ జేయుట. ౨. (స్త్రీ లోనగువారిని) భంగపఱ చుట. ౩. (ఒడంబడిక లోనగువానిని) అతిక్ర మించుట. ౪. నిందించుట, దూఱుట. ౫. ప్రతివాదముచేయుట, ఆక్షేపించుట. ౬. (యుక్తిలోనగువానిచే) ఖండించుట. ౭. దోష ము, తప్పు. ౮. పాపము.

దూషణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దూషిం పఁదగినది.

దూషయత్. సం. (శత్రు.) ౧. దూషించుచున్న. ౨. చెఱుపుచున్న.

౧ దూషించువాఁడు. ౨. చెఱుచువాఁడు.

దూషి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) దూషించువాఁడు. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. నేత్రమలము, కంటిపుసి.

దూషించు. సం. స. క్రి. ౧. నిందించు, దూఱు.
మ. తల లింగంబులు మేన బూడిదలు గంతల్ బొంతలుం దాల్చి శాస్త్రుల వేదజ్ఞుల సర్వదైవతములన్ దూషించుపాషండు లై.
క. పోవుదురు గాక...వరాహ. ౧౦. ౬౬, ౬౭.
౨. త్యజించు, విసర్జించు, వీడు.
క. కులమునకు నఖిలలోకంబులకు నపాయంబు సేయుపురుషాధము నిమ్ముల దూషించి జగంబును, గులమును రక్షించుటుఱదె కువలయనాథా. భార. ఆది. ౫. ౧౧౧.
వ...ఒక్కనికారణంబునఁ గులంబున కెగ్గగు నేని వాని దూషించి కులంబు రక్షించుట ధర్మంబు...భార. సభా. ౨. ౧౯౯.

దూషిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కంటిపుసి. ౨. తూలిక, కుంచె. ౩. సాలెపురుగు. ౪. కోపిష్ఠియగుకన్య. ౫. వర్తి, వత్తి. ౬. వీణ. (కే. ని.)

దూషికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూషించునది. వి. అ. న. కర్ణమలము, గులిమి. (కే. ని.)

దూషిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్యాత్వము చెడినస్త్రీ, చెఱుపఁబడినకన్య.

దూషితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెఱుపఁబడినది. ౨. భంగపఱుపఁబడినది. ౩. నిందితము, దూఱఁబడినది. ౪. అభిశస్తము, మైథునాపవాదము నొందినది, అంకు మోపఁబడినది. వి. అ. న. దోషము, తప్పు.
శ్లో. యదస్యాః పత్యుర్వా రహసి పరమం దూషితమభూత్. ఉ. చ. ౪. ౧౪.

దూషితవ్యము. సం=దూషణీయము.

దూషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- సమాసాంతములందే- చెఱుపువాఁడు. (పంక్తిదూషుఁడు మొ.)

దూష్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏనుఁగునడుమునఁ గట్టెడుతోలుమోకు.

దూష్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూషింపఁబడుచున్నది, చెఱుపఁబడుచున్నది.

దూష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెఱుపఁదగినది, దూషింపఁదగినది. ౨. నిందింపఁదగినది, దూఱఁదగినది. వి. అ. న. ౧. గుడారము, డేరా. ౨. వస్త్రము. ౩. విషము. ౪. పూయము, చీము.

దూష్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజ్యోపఘాతకుఁడు, రాజద్రోహి.

దూసర=దుస్సర. వి. ౧. సుదర్శనలత.
సీ...దూసర యనంగ, దూయుతీఁగ యనంగ దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౫.
౨. వత్సాదని. (శ.ర.)

దూసరి[1]. వి. తృణవిశేషము. (శ.ర.)
బ. తృణధాన్యవిశేషము, ఒకదినుసువడ్లు.
సీ...తృణధాన్యములు చెలంగు, గునుకలు దూసరుల్ గోలివెలనంగను...ఆం.భా.౨.౨౩౯.
చ. పిడికెఁడుదూసరోడ్లు కడుఁజేర్చి దినంబును నేటి తెచ్చి యా, పడఁతికిఁ దద్విభుం డొసఁగ ... కుచేల. ౧. ౩౪. (ఇట యీకవి వడ్లు అనుదానికి అపరూపము 'ఒడ్లు' అని ప్రయోగించినాఁడు.)
జః దూసరిబియ్యము.

దూసరి[2]. వి. అపవాదము.
(చూ. దూసరికాఁడు.)

దూసరికాఁడు. విణ. (దూసరి[2] + కాఁడు.) అప

వాదము వేయువాఁడు.

ఆ. దోసకారి యైన దూసరికాఁ డైనఁ, బగతుఁ డైన వేదబాహ్యుఁ డైన, వట్టిలేనిపేదవానికిఁ దగు నీవి, ధనికునకు నొసంగఁదగదు వేమ. వేమన. ౩. ౨౦౬.

దూసరిబియ్యము. వి. (√దూసరి1.) అడవిలోఁ పండెడిధాన్యవిశేషము.

వ...ఒడిసెప్రాలు దూసరిబియ్యంబు నివ్వరిపప్లు గునుకు లూద లాదిగాఁ గలుగువన్యధాన్యంబులు...పి. శకుం. ౩. ౧౨.

దూసలు. వి.బ.ధాన్యవిశేషము.

వ...తేటచలములు నూఁదుఘుటికలు గాజుకడియములు జాజికుసుమలు దూసలు భీమగుడెలు నేడాకుమొలకలు గుజ్జరులు...ప్రబంధ. ౧౧౨. (దూసరులు?)

దృ

దృంఫువు. సం=దృన్ఫువు.

దృంభువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వజ్రాయుధము. ౨. సూర్యుఁడు. ౩. రాజు. ౪. అంతకుఁడు, యముఁడు. స్త్రీ. సర్పము, పాము.

దృంహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రవృద్ధము; ప్రవర్ధితము. ౨. దృఢము, దృఢీకృతము.

దృకము. సం. వి. అ. న. రంధ్రము, బొక్క. (వాచ.)

దృకర్ణము. సం. వి. అ. పుం. చక్షుశ్శ్రవము, పాము.

దృక్కు. సం. విణ. (శ్) ౧. చూచువాఁడు. ౨. కనుఁగొనువాఁడు, తెలియువాఁడు. వి. శ్. స్త్రీ. ౧. దృష్టి, చూపు. ౨. కన్ను. ౩. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య. ౪. బుద్ధి.

దృక్పథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దృష్టిమార్గము. ౨. చూపుమేర.

దృక్ప్రసాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -కన్నులకు తేట తెచ్చునది- ౧. కులుత్థము, ఉలవలు. ౨. కులుత్థాంజనము.

దృక్ప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -కంటికిం బ్రియమైనది- శోభ. (రాజ. ని.)

దృక్శ్రుతి. సం. వి. ఇ. పుం. చక్షుశ్శ్రవము, కనువినికి, పాము.

దృగధ్యక్షుఁడు. సం.వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దృగ్గోచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికి అగపడునది. వి. అ. పుం. కనుచూపుమేర.

దృగ్గోళనము. సం. వి. అ.న. ౧. ఖగోళాంతర్గతమగుగోళభేదము. ౨. కనుగ్రుడ్డు.

దృగ్జ్యా. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) దినమానాదులు తెలియుటకై శంకుచ్ఛాయ కుపయోగించునదియు దృష్టియోగ్యయు నగుదృగ్వృత్తక్షేత్రమండలిమౌర్వీరూపసరళరేఖ.

దృగ్లంబనము. సం.వి. అ. న. (జ్యోతి.) గ్రహణదర్శనమున కుపయోగించునదై దృక్క్షేత్రమందున్నలంబరేఖ.

దృగ్వృత్తము. సం. వి.అ.న. (జ్యోతి.) వృత్తాకార మగుదృక్పరిచారస్థలము.

దృఙ్నతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) గ్రహణదర్శనమున కుపయోగించుటకై దర్శిత మగుదృక్పరిచారముయొక్కనతివిశేషము.

దృఢకాండము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టిబోదె కలది. వి.అ.పుం.౧. వెదురు*. ౨. కత్తృణము*.

దృఢగాత్రిక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. ఫాణితము, కండచక్కెర, పటికబెల్లము. ౨. దృఢశరీరము కలస్త్రీ.

దృఢగ్రంథి. సం. విణ. (ఇ) గట్టికనుపులు కలది వి. ఇ. పుం. వెదురు‡.

దృఢతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. నారింజ ‡. (చంద్ర ‡ అని కొందఱు.)

దృఢతృణము. సం. వి. అ. పుం. ముంజికసవు‡.

దృఢత్వక్కు. సం.విణ.(చ్) దృఢ మగుత్వక్కు కలది. వి. చ్. పుం.యావనాళశరము, ఒకజాతి రెల్లు‡.

దృఢదంశకము. సం. వి. అ. పుం- దృఢముగా కఱచి పట్టుకొనునది-నక్రము, మొసలి.

దృఢధన్వుఁడు. సం.విణ. (న్.ఆన్.న్.) దృఢ మగుధనుస్సు కలవాఁడు.

దృఢనీరము. సం.వి. అ. పుం- క్రమముగా గట్టి పడి కొబ్బెరగా మాఱునీరు కలది- కొబ్బెర‡.

దృఢపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం - గట్టిఆకులు కలది- వెదురు‡.

దృఢపాది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నేలయుసిరిక‡.

దృఢప్రతిజ్ఞుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ప్రతిజ్ఞ తప్పనివాఁడు, ఆడి తప్పనివాఁడు.

దృఢప్రత్యయము. సం.విణ.(అ. ఆ. అ.) గట్టి నమ్మకము కలది. వి. అ. పుం. గట్టినమ్మకము.

దృఢప్రరోహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) గట్టి మొలక కలది. వి. అ. పుం. వటము, మఱ్ఱి‡.

దృఢఫలము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బెర‡.

దృఢబంధిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శ్యామ, ప్రేంకణపుఁదీఁగ.

దృఢబీజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బదరము, రేఁగు‡. ౨. చక్రమర్దము, తగిరిస‡.

దృఢభూమి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. (యోగ.) మనస్స్థైర్యము కలిగించుఅభ్యాసభేదము. ౨. గట్టినేల.

దృఢమతి. సం. విణ. (ఇ) దృఢబుద్ధి కలవాఁడు, దృఢనిశ్చయము కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. దృఢ మగుమతి.

దృఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కఠినము, గట్టిది. ౨. పట్టుగలది, పూనిక విడువనిది. ౩. అశిథిలము, గుత్తమైనది. ౪. బలము కలది. ౫. స్థూలము, లావైనది. వి. అ. న. ౧. ఇనుము. ౨. అతిశయము, పెల్లిదము.

దృఢముష్టి. సం. విణ. (ఇ) ౧. గట్టిగా పట్టినపిడికిలి కలవాఁడు. ౨. పిసినిగొట్టు, కృపణుఁడు. (త్రి.ని.) వి.ఇ.పుం. ౧. -పిడి కలది- ఖడ్గాద్యాయుధము. ౨. గట్టిపిడికిలి.

దృఢమూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి వేరు కలది. వి. అ. పుం. ౧. కొబ్బెర‡. ౨. ముంజిగడ్డి‡.

దృఢరంగము. సం. వి. అ. పుం. -దీనికూడికవలన రంగు నిలఁబడును- పటిక, పటికారము.

దృఢలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాతాళగరుడీలత.

దృఢలోమము. సం. విణ. (న్. న్, ఆ, మ్నా. న్.) గట్టిరోమములు కలది. వి. న్. పుం. అడవి పంది. న. గట్టిరోమము.

దృఢవల్కా. సం॥ దృఢవల్కల.

దృఢవల్కల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిఱుబొద్ది, అంబష్ఠ‡.

దృఢవల్కలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి పట్టు కలది. వి. అ. పుం. పూగము, పోఁక‡.

దృఢవైరి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) గట్టిపగవాఁడు, బద్ధవైరము కలవాఁడు.

దృఢవ్రతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విఘ్నములచేత చలింపనిసంకల్పము కలవాఁడు, గట్టి

సంకల్పముతో కూడినవాఁడు; గట్టిపట్టుదల కలవాఁడు.

దృఢసంధి. సం. విశ. (ఇ) గట్టిగా సంధింపఁబడినది, గుత్తముగా కూర్పఁబడినది. వి. ఇ. పుం. దృఢ మగుసంధి.

దృఢసూత్రిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.మూర్వ,చాగ.

దృఢస్కంధము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గట్టిబోదె కలది. వి. అ. పుం. క్షీరవృక్షము, పాలచెట్టు.

దృఢహస్తుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి చేయి కలవాఁడు; ఖడ్గాదిధారణమందు ఆరితేఱినచేతులు కలవాఁడు.

దృఢాంగము. సం. విశ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) దృఢ మైనఅవయవయములు కలది. వి. అ. న. వజ్రము, మగఱాయి.

దృఢీకరణము. సం. వి. అ. న. దృఢపఱచుట; స్థిరపఱచుట.

దృఢీకరించు. సం. స. క్రి. దృఢపఱచు.

వ...నారాయణుండు సమస్తపరిపూర్ణుం డని భావంబున దృఢీకరించి నానావిధోపచారంబుల...ఆరాధింపుము...వరాహ.౧.౧౭౫.

దృఢీకారము. సం = దృఢీకరణము.

దృఢీకృతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దృఢ ముగా చేయఁబడినది.

దృత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జీలకఱ్ఱ. (వాచ.)

దృతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఆదృతము, ఆదరింపఁబడినది.

దృతి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. ౧. నీళ్లు మోపోయుతోలుతిత్తి. ౨. కొలిమితిత్తి. ౩. తోలు, చర్మము. ౪. చేఁప. ౫. గళకంబళము, గంగడోలు. ౬. మేఘము.

దృతిహరి. సం. వి. ఇ. పుం - తోలితిత్తిని హరించునది - కుక్క.

దృతిహారుఁడు. సం. వి. ఆ. పుం. తిత్తితో నీరు తెచ్చువాఁడు.

దృన్ఫువు. సం.వి.ఊ.స్త్రీ.౧.సర్పము. ౨. వజ్రాయుధము. ౩. చక్రము. పుం. సూర్యుఁడు.

దృన్భువు. సం = దృంభువు.

దృప్తుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్పించినవాఁడు. ౨. హర్షించినవాఁడు, ఉబ్బు కలవాఁడు.

దృప్రుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బలయుక్తుఁడు. ౨. గర్వించినవాఁడు.

దృబ్ధము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గ్రథితము, గ్రువ్వఁబడినది. ౨. భీతము, భయపడినది. వి. అ.న. ౧. గ్రథనము, గ్రుచ్చుట. ౨. భయము.

దృబ్ధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ్రథనము, గ్రుచ్చుట.

దృశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్ను. (వాచ.)

దృశత్తు. సం = దృషత్తు.

దృశాకాంక్ష్యము. సం. వి. అ. న. - కంటికి కోరఁదగినది - తామర, పద్మము.

దృశానము. సం. వి. అ. న. జ్యోతి, తేజస్సు.

దృశానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - చూచువాఁడు, కనుపెట్టి చూచువాఁడు - ౧. ఆచార్యుఁడు; ఉపాధ్యాయుఁడు. ౨. బ్రాహ్మణుఁడు. ౩. లోకపాలుఁడు. ౪. సూర్యుఁడు.

దృశి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. కన్ను. ౨. శాస్త్రము. ౩. ప్రకాశము. ౪. దృష్టి,చూపు; చూచుట.

దృశించు. సం. అ. క్రి. కనఁబడు, ప్రత్యక్షమగు.

ఉ.అతప మిచ్చ మెచ్చి శివుఁడు...జగదద్భుత భంగి దృశింప నప్పుడు, డాతతభక్తియుక్తి

నతుఁడై నుతియించె ననేకరీతులన్. ఉ. రా. ౭. ౩౬.

దృశోపమము. సం. వి. అ. న. తెల్లతామర పువ్వు. (వాచ.)

దృశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడఁబడుచున్నది.

దృశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్శనీయము, చూడఁదగినది. ౨. కంటికి కింపయినది. ౩. జ్ఞేయము, తెలిసికొనఁ దగినది. వి. అ. న. ౧. కనఁబడువస్తువు. ౨. హా క్తిక భేదము.

సీ. మూఁడుమూలలు గలముత్యంబు దృశ్యంబు ప్రక్క గుంతలడిరెయె పార్శ్వకృశము. రత్న. ౫౦.

దృశ్వుఁడు. సం. విణ. (న్. శ్వరీ. న్.) -సమాసాంతములందు- ౧. చూచినవాఁడు. ౨. తెలిసినవాఁడు. (ఉదా:- బ్రహ్మ విద్యాపార దృశ్వుఁడు మొ.)

దృషత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ౧. ఱాయి. ౨. సన్నెకల్లు.

దృషత్పుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కల్వాపుగుండు, నూఱెడుఱాయి.

దృషదిమాషకము. సం. వి. అ. పుం. పిండి విసరుట మొదలగువ్యాపారము చేయువాఁడు రాజునకీయఁదగినమాషపరిమితి గలపన్ను.

దృషద్వతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకనది. (ఇది సరస్వతీనదిలోఁ గలియునొకయుపనది.)

దృష్టకూటము. సం. వి. అ. న. - గూఢ మైన యర్థము కలది- ప్రహేళిక.

దృష్టపృష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - యుద్ధాదులందు శత్రువులచేఁ జూడఁబడినవెన్ను కలవాఁడు - పలాయితుఁడు, వెన్నిచ్చి పాటి పోయినవాఁడు.

దృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడఁబడినది, విలోకితము. ౨. జ్ఞాతము, తెలియఁబడినది. ౩. అనుభవింపఁబడినది. (ఉదా:-దృష్టకష్టుఁడు, దృష్టదుఃఖుఁడు మొ.) వి. అ. న. ౧. దర్శనము, చూపు. ౨. రాజునకుఁ దనరాష్ట్రమందలిజనులవలనఁ గాని పరరాష్ట్రజనులవలనఁ గాని కలుగుభయము. ౩. సాక్షాత్కారము, ప్రత్యక్షత. ౪. దృష్టాంతము. (ఈయర్థమునవాంధ్రగ్రంథములందు మాత్రమే ప్రయోగము కనవట్టుచున్నది.)

చ. సదయుఁ డహోబిలేశుఁడు...మున్, జదివిన భార్గవాదులకు సన్నిధిఁ జేసెనె దైత్యజాతుఁ డయ్యదన సమస్తమందుఁ గలఁ డంటకు దృష్టము చూపినట్లుగన్. భోజరా. ౧. ౭౨.

చ...మీ రెఱుంగరె యనంతఫలప్రద మన్నదానమే, తెలుపఁగ నేల వేఱె యొకదృష్టము చెప్పెదఁ జిత్తగింపుఁడా. భోజరా. ౩. ౨౫౭.

దృష్టరజ. సం. వి. స్. స్త్రీ. రజస్వల యైనస్త్రీ, సమర్తాడినపడుచు.

దృష్టాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉదాహరణము. ౨. ఒకయర్థాలంకారము.

క. బింబప్రతిబింబత్వమ్మునం బరఁగినవాక్యయుగమునం గలసాధర్మ్యంబు చెలంగిన దృష్టాంతం బగు నది కృతులయందు ధరనెట్లన్నన్.

క. అసదసురవిసరవిశసన, రసవిస్ఫురసాహసుండు రాముఁడె ధరలోనసమసమరతలస మద్వారిసమూహవిభేది వీవె శ్రీనరసింహా. నరస. ౫. ౧౫౫, ౧౫౬.

౩. శాస్త్రము. ౪. దిష్టాంతము, చావు. (మే. ని.)

దృష్టాంతీకరించు. సం. స. క్రి. ఉదాహరించు.

వ. ఓరాజవదన రాజపాణిగ్రహణంబు దృష్టాం

తీకరించి పలికిననీసుభాషితంబులకు సర్గం
భెయ్యది యంతిమవర్ణంబునకు వేదవర్ణంబు
నుంభోలె నయ్యర్థంబు నావీనులు ప్రవే
శింప నర్హంబుగాదె...శైవ. ౨. ౬౫.

దృష్టార్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడఁబడినయర్థము కలది, కనుఁగొనఁబడినయర్థము కలది. ౨. చూడఁబడినప్రయోజనము కలది, స్పష్టమైనప్రయోజనము కలది.

దృష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (బ.దృష్టులు, దృష్టు.) ౧. చూపు,చూచుట, దర్శనము. ౨. కన్ను. ౩. అభిప్రాయము. ౪. ఎఱుక, జ్ఞానము. ౫. ప్రకాశము. ౬. కనుఁబాటు, దృష్టిదోషము.

సీ. తెలియఁ జూచినయెడ దృష్టి తాఁనునా
యని వేడ్క దీఱఁగఁ జూడ వెఱతు నిన్ను.
సారంగ. ౩. ౧౦౦.

మ...కీర్తిప్రవర్ణలసస్యం బిడి యేకధాటి బళి
రా కట్టించి తా దృష్టి కేదులఖానో గ్రక
పాలమర్దపహారిదుర్భాజాంగలశ్రేణికన్. ఆము.
౧. ౪౨.

క...రాగమ్మున నన్యోన్యస్నేహమ్ములు నెడి
దృష్టు నిలిపి రయ్యువతిపయిన్. భార. ఆది.
౮. ౧౦౬.

దృష్టించు. సం.స.క్రి. చూచు.

శా...నలుగడన్ దృష్టించుచున్ స్రుక్కఁగన్.
ఉ. రా. ౨. ౫౯.

ద్వి...పగలఁ, బొగులుచుఁ గళలచేఁ బున్నమ
చంద్రుఁ, డెగడురామునిమోము దృష్టించి
మఱియు. రం. రా. అయో. ౧౦౧ పొ.
౧౪ పం.

అ.క్రి. దృష్టినిలుపు, ఏకాగ్రత కలిగియుండు.

ద్వి. దృష్టికి దాఁటినతేజంబువాఁడు, దృష్టించి
చూచినఁ దెలు పగువాఁడు. బస. పు. ౧౪౫
పొ. ౧౫ పం.

ద్వి. దృష్టించి బ్రహ్మాదిదేవత లెఱుఁగ,స్పష్టికిఁ
బ్రతిసృష్టి చేసినయట్టియే నుండ... ద్వి.
హరిశ్చ. పూ. ౩౦౭ పం.

దృష్టిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దృష్టిపాతము; దృష్టిప్రసరించుట. ౨. దృష్టి ప్రసరింపఁజేయుట.

దృష్టిగోచరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికగపడునది, కనఁబడునది. వి. అ. పుం. చూపుమేర.

దృష్టిదండ. మి. వి. దృష్టిదోషము తగులకుండుటకు వేయుదండ.

ఉ...పూదెలగొల్సును బెద్దగంటు సింగారపు
దృష్టిదండ మెడ గజ్జెలపేరులు సందె లొ
ప్ప...హంస. ౫. ౯౬.

దృష్టిపట్టు. మి. అ. క్రి. (దృష్టి+పట్టు.) కనుపట్టు, చూపట్టు.

క. ఒకసరునివిక్రమము మ్రాటికి బొఁగడెద వింత
కడుఁ గడిందిగ మనయో,లికకుఁ గలయోధవీర,
ప్రకరము నీ కేల దృష్టిపట్టదు చెపుమా.
రాఘవ. ౪. ౫౭.

దృష్టిపథము. సం.వి.అ. పుం. ౧. చూపుమేర. ౨. చూపు ప్రసరించుమార్గము.

దృష్టిపాతము. సం=దృష్టిక్షేపము.

దృష్టిపిడుత. మి.వి. సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకు సున్నముతోను మసితోను బొట్లు పొడిచి తగిలించుపిడుత.

సీ. నగలపేరింటిసున్నపుబొట్లతో దృష్టిపిడుతల
చందాన వీను లొప్ప. చంద్ర. వి. ౧. ౬౭.

దృష్టిపూతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) దృష్టిచే పరిశోధింపఁబడినది. (నేల మొ.)

దృష్టిబంధువు. సం.వి. ఉ. పుం. మిణుఁగుఱుఁ బుర్వు.

దృష్టిబొట్టు. మి.వి. దృష్టిదోషనివారణకై పెట్టు కొనుబొట్టు.

మ. తొలుగెం పన్నలఁ గింపుమై నలఁది తోడ్తో బ్రాగ్దిశాతన్వి గ్రొ,వ్వెన్నెల యక్షేపావని(దాన మార్వ మును గన్నీ రుబ్బెనా నూత్నర,శ్మలు మించెక్ పిదపక్ నిరుద్ధసలిలంబు ల్పర్వెనా వెన్నెలల్, నలువొందెం బయి దృష్టిబొట్టనఁగఁ జిహ్నం బొప్పె నీలద్యుతిక్.చంద్ర. ౪. ౮౩.

దృష్టివిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ఓరచూపు, కడకంటిచూపు.

దృష్టివిద్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. నేత్రవిద్య,చూపును గుఱించినవిద్య, దానిగుణదోషాదులను దెలుపు శాస్త్రము.

దృష్టివిభ్రమము. సం.వి.అ.పుం.దృష్టివిలాసము.

దె

దెంగ. వి. భూమిపరిమితివిశేషము.

వ...ఉత్తరదక్షిణములఁ బెనిమిదిదెంగ్గలు తోఁపుగా...దా. శా. ౧౩౦౩.

దెంగు. స. క్రి. (క. దెంగు.) సంభోగించు, రమించు.

చంద్ర. వి. ౨. ౪౯.

వి. సంభోగము.

క్రీడా.పీఠి.౫౩ పా.

దెంచేనము=దంచేనము.

(కోటులు మున్నగునవి బ్రద్దలుఁ గొట్టుట కుపయోగించుఆయుధవిశేషము.)

సీ. క్వథితతైలములఁ బక్వము సేయఁబడుఁవారు దెంచనంబుల వ్రేయఁ ద్రెళ్లువారు. కవిక. ౫. ౧౧౩.

దెంచిక. వి. దూలముమీఁద నడ్డముగా నుంపఁబడుగృహావయవవిశేషము.

చ. పగడపుఁగంబముల్ తళుకుబంగరుబోదెలు కెంపుదూలముల్, జగమగలాలదెంచికలు చక్కనినీలపుఁబల్కచాల్ మెఱుం, గగు తెలిమిన్నలోవయును నచ్చపుబంగరుపేర రంగునం, దగఁ గనుపట్టు నొక్కవికపన్మణి మండప మప్డు దోఁపఁగక్. చంద్రి. ౨. ౨౩.

దెందము=డెందము.

(హృదయము, మనసు.)

ఉ...విప్రమాత్రుఁగా, దెందమునం దలంచి తివో దెప్పర మప్పని... దశ. ౨. ౨౯.

దెపగుప. వి. (బాణములు) తాఁకుటయం దగు ధ్వని కనుకరణము.

చ. అపుడు యుగంధరోజ్జ్వలశరాసనముక్తశరప్రతానముల్, దెపగుపఁ దాఁకి వక్షములఁ ద్రెంచి డొనల్ దెగటార్ప... చంద్రా. ౬. ౧౦౬.

దెప్పము. వి. బాణాదుల కెదుట నిలిపినకృత్రిమలక్ష్యము, కూటలక్ష్యము; లక్ష్యము.

చ. అలికులవేణి అప్పుడు కానరపాలుఁడు నూచుచుండె నిశ్చలమతిఁ గాముతూపులకు జానుగ నిల్పినదెప్పమో యనన్. షోడ. ౪. ౪౫.

సీ...అయ్యతివరూప, మచ్చొత్తినట్లు నాయంతరంగంబునఁ బాయ కున్నది మరుబాణములకు. ఆ. దెప్ప మైతి...భోజరా. ౮. ౮౦.

దెప్పరము=డెప్పరము. వి. ౧. ఆపద.

క. దెప్పర మప్పురుషాగ్రణి, కెప్పాటను గలుగనేర దెందును...భా. రా. ఆర. ౨. ౮౧.

క...రామునస్త్రహతుం డై, దెప్పర మొందిన వాలినిఁ, దప్పక వీక్షించి రచటితరుచరు లెల్లక్. భా. రా. కిష్కిం. ౨౬౮.

౨. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. దినదినంబును గసికాటు చెనకువలన,దప్పి తీఱ నితమకంబు దెప్పరంబుఁ,బాపసమకట్టి జూఁటఁ దప్పాఱుఁ డసతి, నెత్తుగొనిపోవ నిందందు నెడరు వేచె. పాండు. ౩. ౭౨.

౩. విధము, రీతి, ప్రకారము.

వ... ఊఁతలు గ్రమ్మినలీలను పొంగు పాతినచాయను వలలు వేసినపొందికను సుడిగాలి వీచుదెప్పరంబునఁ గొంగలఁ దూఱుబైరిడేగలగతిని... ప్రబంధ. ౭౮౮.

౪. దుష్టవచనము.

చ. పరమపతివ్రతక్ సభఁ దపస్వినిఁ బాండవ ధర్మపత్ని ధర్మరత నయోనిజం బ్రకృతి మానవభామినిఁగాఁ దలంచి దెప్పరములు వల్కఁగాఁ దగునె... భార. సభా. ౨. ౨౫౫.

విణ. ౧. అధికము, గొప్పది.

ఉ. దిగ్గన వచ్చె శంకరుఁడు దెప్పర మైనవడిం జెమర్చుచుక్. హర. ౧. ౨౧.

క. తెప్పిరి లేచి బిరాలున, ముప్పిరి గొనుకినుక విత్తు మోసులు సూపక్, దెప్పరపుదిటముఁ దాల్చుచు, కప్పిరశివసత్తిపోల్కి ఖానుం డంతక్. రంగా. ౩. ౧౩౧. శుక. ౨. ౧౧.

౨. విషమము.

క. దెప్పరపుఁజోటు నీ కీ,యొప్పనివిధ మేచటు నుండి యొదవెను విను మ్మీ,చొప్పవివేకుల యది యిది, దప్పించును సద్గతియు నుదాత్తయశంబుక్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౮౦.

శ్లో. కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థితం, అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున. సం. భార. భీష్మ. ౨౬. ౨.

క... అరుల లెఱుం, గరయుచు వా రెదుమనడచు నట్టి దయిన తెప్పరపుఁ దెరువున దప్పిం, బో రసినయెడ విడియుచోటఁ బొడుచు టురవగుక్. భార. శాం. ౩. ౪. భోజరా. ౫. ౯౭.

౩. ఆపత్కరము, కష్టదాయకము.

సీ. ఎదిరివా ఖండించు టిది దెప్పరము సుమ్మి... హర. ౨. ౫౧.

ఉ... ఓరి సంక్రందన నన్ను నెవ్వనిఁగఁ గాంచితి విష్ణుడు విప్రమూర్తిఁగా, దెంధానం దలంచితివొ దెప్పర మప్పని నన్ను విన్న గోవిందపృతాబ్జరోచిరరవిందభవాదులు దల్లడింపరే. దశా. ౨. ౨౯.

వ... చెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొంకిసిగలు గావిదుప్పటులు నొప్ప నిమ్ము దెప్పరం బై ముప్పున నప్పురంబు సేరి... ఆము. ౪. ౩౫.

జః దెప్పరించు, దెప్పరిలు, దెప్పతికము.

దెప్పరించు. స. క్రి. (√దెప్పరము.) ఆపదనొందించు, సంహరించు.

చ... చంద్రిణి నేక్రియ వాంఛ దీర నే,పరిణయ మాదు నాకుటిలభావుని నేక్రియ దెప్పరింతు నే,సరణి ఘటించునో శరభసాళువ మూర్తి... చెన్న. ౫. ౧౪౨.

దెప్పరిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√దెప్పరించు.) కష్టమునొందు, బాధచెందు.

క. అప్పుడు సాందీపని మన,చొప్పరయుచు వచ్చి వానసోఁకునను వలిం,దెప్పరిలుటఁ గని ఖేదం, బుప్పతిలం బలికె... భాగ. ౧౦. ఉ. ౧౦౦౩. (తెప్పిరిలుట అముద్రి.)

శ్లో. ఏతద్విదిత్వా ఉదితే రవౌ సాందీపనిర్గురుః, అన్వేషమాణో నశ్శిష్యా నాచార్యోపశ్యదాతురాక్. సం. భాగ. ౧౦. ౮౦. ౩౯.

దెప్పతికము = దెప్పతికము. వి. (దెప్పరము + తికము.) బాధ, కష్టము.

క. పఱతెంచి కరి మదమునే, డ్తెఱఁ దొండం
బెత్తి వ్రేయ దెప్పఱికమునఁ, గొఱసంది
దాఁకి నేలకునొఱఁగి నఱింగఁ పుఁగొదమయె
ప్పమరంగన్. నిర్వ. ౧౦. ౭౯.

దెప్పిచెప్పు. అ. క్రి. (√దెప్పు.) ఎత్తిపొడుచు, (ఒకఁడు చేసినదుష్కార్యమును) ఉటంకించి పలుకు.

వ... మోమోటము లేక చుల్లరపువారల దెప్పిచెప్పి పరబకుఁలన్ చేయువారును ... ప్రబంధ. ౭౯౭.

ఇశ్లే: దెప్పిపలుకు.

సీ. పాతకం బని దెప్పిపలికె దండధరుండు దౌరాత్మ్య మనియెను దానవుండు. కాశీ. ౪. ౨౧౫.

దెప్పు=దెప్పు. స. క్రి. ౧. దూఱు, నిందించు, తిట్టు. (ఒకఁడు చేసినకీడును తాను చేసినమేలును ఎదుట చెప్పు అని శ. ర.)

ఆ. వాలుఁగన్నుఁగవయు వలిచన్నుఁగవయునే, కాని యొండురూపు గానరాక, యుగురుఁ బోఁడి యుండె నిఁకఁ జిక్కినయవస్థ,చెప్ప నేల విధిని దెప్ప నేల. రామా. ౬. ౧౩౬.

వ...మమత నెదిగి పొదువుజలదమాలికాకృతి కిం బ్రకృతియై యొప్పి విప్పునీలంపులప్పల దెప్పి తప్పులవట్టు గొప్పనెఱికప్పుఁ గొప్పు చెదరి గుప్పునం గప్పికొన... చంద్రా. ౪. ౧౯౯. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

వ...అమృతంబుపై నాళమణులం ద్రిప్పుచు బెబ్బులులరీతి రొప్పుచు నొండొరులం దెప్పుచు...ల. వి. ౨. ౭౩.

౨. చేసిన ఉపకారమును పలుమాఱుచెప్పు; ఎత్తిపొడుచు.

(వ్యవ.) ఒకనికి ఉపకారము చేసి యెన్నడు దెప్పరాదు.

(వ్యవ) ఆమె యెంతదెప్పినను అతఁడొక్క మాటయైన నాడఁడు.

జః దెప్పిచెప్పు, దెప్పుడు.

దెప్పుడు. వి. (√దెప్పు.) దెప్పుట.

(వ్యవ.) ఇఁక నీదెప్పుడులు కట్టిపెట్టుము, నీదెప్పుడు కేమి లెమ్ము.

దెబ్బ. వి. ౧. అడుపు; పెట్టు, వేటు.

క... నేనొక,దెబ్బం బరిమార్తు ధరణి నొబ్బునఁ గూలన్. దశా. ౨. ౪౨౪.

౨. (క. దెబ్బె.) గాయము, గంటు.

(వ్యవ.)ఆతనిదెబ్బ ఎన్నికట్టులు కట్టినను ఇంకను మానలేదు.

3. -దెబ్బవంటిది- నష్టము; కష్టము.

(వ్యవ.) ఆవ ర్తకమున వానికి దెబ్బ తగిలినది.

(వ్యవ.) ఈసమయమున ఆతనిభార్యపోవుట ఆతనికి పెద్దదెబ్బ.

౪. దెబ్బకొట్టునంతకాలము; అల్పకాలము.

(వ్యవ.) వాఁ డొక్కదెబ్బను పారము అప్పగించఁ గలఁడు, ఈపని నే నొకదెబ్బను చేయఁగలను.

సా: దెబ్బకు దయ్యమైన భయపడును, దెబ్బ దేవేంద్రలోకము చూపును.

జః దెబ్బగొను, దెబ్బదీయు, ~~దెబ్బపడు~~, దెబ్బలాడు, దెబ్బాటు.

దెబ్బగొను అ. క్రి. (దెబ్బ+కొను.) కొట్టు, అడఁచు.

క. గబ్బున నెదిరించిన నొక, దెబ్బగొనుచు...

ఎదురఁ ద్రిజగముల నొరుల్, తబ్బిబ్బుగ జంగములకుఁ, బబ్బంబులు పెట్టు ముష్టిపరిఘట్టనలన్. శివరా. ౪. ౭౧.

దెబ్బదీయు. స. క్రి. (దెబ్బ+తీయు.) ౧. కొట్టు, అడఁచు; సంహరించు. (ఈయర్థములో నిది ఒకశబ్దపూర్వకముగాఁ గన్పట్టుచున్నది.)

గీ. అందుసందున మెకముల నబ్బురముగ, నేవి యున్నింటి నొకదెబ్బ దీసినార,మైన బలు

జంతువుల నెక్కు డైనదొడ్డ,కానఁ గలదొ
క్కజాడ రాకలువ తేఁడ. ఇందు. ౨.౫౦.

ఉ. గాళికు లాపురీభటశిఖామణులు... బే,
తాళుఁడు వచ్చి డగ్గఱిన దబ్బరగా దొక
దెబ్బదీయఁగాఁ, జాలుదురు... విజ. వి. ౧.
౧౦. సిం. నార. ౪.

౨. (స్త్రీలను) పొందు, కూడు.

ఉ...ఈ,వారవధూశిఖామణిని వంతులు వేసుక
దెబ్బదీయుఁడీ. (తెనాలి రామలింగకవి
చాటువు.)

దెబ్బలాడు. అ. క్రి. (దెబ్బలు + ఆడు.) పోరు,
యుద్ధముచేయు; కలహించు.

సీ. సరి దెబ్బలాడుచో జాంబవంతుని గ్రుద్దు
కోరెక్కలోఁ గుట్లు పోరె నొక్కొ. సిం.
నార. ౩౩.

(వ్యవ.) వారింటిలో అత్తకోడం డ్రెప్పుడును దె
బ్బలాడుకొను చుందురు.

దెబ్బసలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. నివ్వరుల్ దెబ్బసల్ నీరుకావులు గాజు
కప్పెరల్ కురువడాల్ కంటసరులు. హంస.
౪. ౧౨౯.

దెబ్బాటు. వి. బలిష్ఠమైనవాన. (శ.ర.)

దెబ్బు. వి. శీఘ్రము.

సీ. కటినూత్ర మేపాటిగట్టి బాపఁడ యని
దెబ్బున మొలత్రాడు ద్రెంచె నొకతె.వృ.
వి. ౨. ౭౨.

దెస[1]. వి. (సం. దిశా. ప్రా. దిసా. క. దెసె.)

౧. దిక్కు.

సీ. పణవవీణావేణురణితానుసారమై రసగీత
రవ మెల్ల దెసల నెసఁగె. భార. ఆది. ౭.
౧౭౨.

క. తలవెండ్రుక లెగఁగట్టెడు,కొలఁదిని నా
నృపకుమారకుఁడు కడిమి మెయిఁజొ,వలుదెసల
కరులగండ,స్థలఫలకములఁజ్ లిఖించె జయశా
సనముల్. శైవ. ౧. ౬౨.

౨. వంక, వైపు, పార్శ్వము.

క. తెరు విమ్మని యటు లడుగుడు, సరభసగతి
నుదక మిరుదెసలఁ బాయఁ గడుఁజ్, బరు
వునఁ బోవఁగ నయ్యెడుఁ, దరుణీ యరుగు
మఱకాలు తడి గాకుండఁజ్. భోజరా. ౩.
౨౩.

సీ. ఉడివోనిమిన్కు లీనెడుపేరు లిరుదెస నరు
దెసఁ గమలబంధురకరంబు. వసు. ౧. ౬.

గీ. ప్రమద మెసలార పాంచాలరాజసుతకు,
వలచి చేసితివో సత్యవాక్ప్రతిజ్ఞ, యన్య
కాంతలదెసఁ బోవ ననుచు నీవు, భామలకుఁ
జేయుసత్యంబు పాడి గాదు.హర.౭.౧౩౦.
భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯.

౩. గతి, శరణము, ఆశ్రయము.

సీ...మునీంద్ర యేము, గలుగంగ దెస లేని
పులుమానిసికిఁబోలె నక్కురువృద్ధున కట్టి
చావు, పాటిల్లె...భార. ఆశ్ర. ౨.౧౬౧.

క...పాపకు దెస లేమి నేడ్చు పాటిలెఁ గొడు
కా. దశకు. ౨. ౧౧౨.

౪. పక్షము, తెగ.

క. విఱుగుట నొచ్చుట మనదెసఁ, దఱచుగ
నాడెదవు పాండుతనయులబల మేత్తెఱ
దఱుఁగక పెనఁగుట పల్కుమఱుఁ జెప్పెద
వకట యేమి మాయయొ తలఁపఁజ్. భార.
భీష్మ. ౩. ౩౧. హరి. ఉ. ౧. ౯.

క...ఇది కళ్యాణాభ్యుదయనిధానము మా
కని, హృదయంబులఁ దలఁచుచుండి రిరు
దెసవారల్.హర. ౬. ౧౦౭.

౫. చోటు, ప్రదేశము.

క. సురదూత మగుడఁ జని...తా, నరిగినదేసి
కార్యము వి,స్తరముగ నెఱిగించుచున్న తద
వసరమునఁజ్. కు. సం. ౧౦. ౫౨.

గీ. అట్టికలధౌతశిఖరిఁ బుష్పాపచయము, సేయు
వేడుకఁ బొదరిండ్లఛాయలందుఁ, దిరుగుచుం
డి యొకానొకదెసఁ ద్రుణంబు, దళిమగా
నాత మొలచివిలసిలముసరదు. మనుచ. ౪.
౭౮.

౬. సప్తమీవిభక్త్యర్థకము. (దీనికి సందర్భాను
సారముగ అందు, మీఁద, విషయము,
ఎడ, మొ. అర్థములు వచ్చును.)

సీ. అలకలపొల్పు తేఁటిగములందు మదాలస
యానలీల హంసలకడ వక్త్రభాతి జలజం
బులపైఁ దనుకోమలంబుఁ దీఁగలదెస దృ
గ్విలాసము మృగంబులచే నగజాత యిల్ల
డల్, గలయఁగఁ బెట్టె...కు.సం.౬.౭౪౮.

ఉ. ఎక్కుడిమాట గొల్లతన మించుక యేనియు
లేదు నీదెసన్. భార. విరా. ౧. ౨౮౧.

క. నీదెసఁ గోపింతు నె కుల,భేదముగాఁ బలు
కుటయును బిడ్డలఁ జెఱుపం,గా దని కినియు
దు...భార. భీష్మ. ౩. ౪౪౨.

క. అభిముఖులై యేలొకొ న్నాసభ కిప్పుడు
రారు నృపతిసత్తము లనఘా, యభిశాప మె
నర్పరుగా, త్రిభువనసంస్తుత్య నాదుదెస నర
నాథుల్. నైష. ౩. ౧౨.

క. కొడుకులదెస నెవ్వగఁ జేద్వడి వందురి యు
న్న యాన్నృపాలునకుగులం, బడి భీష్ముపాటు
సెప్పుచు, నడలి కరుణనాద మెసఁగ నాక్రం
దించెన్.భార. భీష్మ. ౧. ౪౫.

వ. పార్థుదెసఁ బలుతు పుట్టినన్ క్రోధంబున నూ
ర్పులు సందడింపఁ గర్ణుండు... భార. కర్ణ.
౧. ౨౧౪.

తే. ఏలమో పుట్టె నాదెస నిట్టికోఁటత, దీని
సైరింపఁదగు నీవు దివిజవంద్య. హరి. పూ.
౭. ౨౦౧.

౭. పంచమీవిభక్త్యర్థకము.

(వలన)

తే. రాజవర రాజుదెసఁ బ్రతిగ్రహము విష
ము. భార.అను.౩. ౨౧౫.

గీ. పాండుపుత్రుల కేను దప్పనిమనంబు,గలుగు
దాననయేని గొాకమలమిత్ర, కీచకునిదెస
న న్నొకకీడు తెరవు, వొరయకుండఁగ రక్షిం
పు కరుణతోడ. భార. విరా. ౨. ౧౦౮.

క. నరసఖుఁడ నీవు సఖుఁడును, నరలోకము
నన్ జనించి నానాదైతే, శ్వరులదెసఁ బీడ
లుడుపుము, ధరణీభారంబు వాయఁ దాత్వ
ర్యమునన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౬౮.

౮. దగ్గఱ, సమీపము.

చ. నలినదళాక్షుఁరాజసగుణంబునఁ బుట్టినతమ్మి
చూలికిన్,దలవరివాఁడ నై తగినదండనముల్
గడుఁ జేయునాతు న్నుజ్వలమహిమాఢ్యు లై
వెలయువెన్నవు లెల్ల నజేయులట్టివా,రలదెసఁ
బోకుమీ బ్రదుకు బ్రాణములు న్వలతేని
కింకరా. వి. పు. ౪. ౧౧౨.

పంచచామరము.ఇసీ యిసీ మొగంబు సూడ కిల్లు
వెల్వరించినన్, వెసన్ విసింగి పోవు సిగ్గు
వీసమంతలేదు నీ,దెసం బసల్ ఘటించె దేర
త్రిమరీచు ట్రిట్లు వచ్చి...పా మిఁకన్.
విప్ర. ౪. ౫౯. జాహ్నవీ. ౩.౮౧.

దెసలదొరలు=దిక్పాలురు.

గీ. జలధి సొటఁబొటు హరియును జడధి యగు
చు, గట్టు మెట్టును బులితోలుగట్టుదంటు,
దెసలదొరలను నిటువంటిదెసలు దొరయఁ,
గలరె పరు లింక నతనితోఁ గలని కెదుర.
దశా. ౧. ౨౩౮.

జః దెసకట్టు, దెసచెడు, దెసమొల.

దెస[2]. వి. (సం. దశా. ప్రా.దసా.) ౧.అవస్థ,స్థితి.

క. కీచకుఁడు వ్రేటువడి తన,నీచపుదెస యొరు
లెరుంగ నేరక యుండన్, లేచి వెనుకఁ జని

విస్మయ, గోచరుఁడై యసురకతనఁ గుంఠితుఁ
డగుచుణ్. భార. విరా. ౨. ౧౩౦.

గీ. కొసర కాఁబోతు నాఁబోతుఁ గ్రుమ్ములాడ,
నడిమి లేఁగెయ్యదెస వచ్చె నాకు నిపుడు.
కాశీ. ౨. ౧౦౪. (శ.ర. పాఁగతి ముద్రి.)

౨. దురవస్థ, కష్టదశ.

వ. అనుచు ననుజులదెసకుఁ దూర వగచి డగ్గుత్తిక పెట్టి మఱియును...భార. విరా. ౧. ౧౮౨.

క. ఈదుఃఖము సుఖ మయ్యెడు, నాదుఃఖములకును నగ్గ మైతిమి విధిచే, నీదుస్స్వప్నము సెపమున, నీదుర్దశకంటె నింక నేదెస యగునో. మార్క. ౧. ౨౪౦.

చ. ఇనుదెసఁ జూడ నోడి తల లెత్తక నీటఁ దదీయబింబముం, గని వగ జక్కవల్ మొగ మొగంబులు సూచుచుఁ గుంది మూర్ఛ జెం, దినదెసఁ జూడలేక వనదేవత హా యని కన్ను మోడ్చెనా, వనరుహముల్ ముడింగె సహవాసులదుఃఖము సెయ్యు రోర్తురే. పారి. ౨. ౩౧.

౩. విధము, రీతి.

క. తాదృశమీనంబులు న, న్నే దెస వసియింప నిచ్చు నిట దిగవిడువం, గా దెసఁగినకారుణ్యము, నాదెస నుంపంగదయ్య నరనాథమణీ. దశా. ౧. ౧౫౪.

క. పేదఱిక ముడుపునవలా, గాదిలిసైదోడుతోడఁ గనుఁగొన నెపుడుణ్, మాదిరి యగు నీనెమ్మొగ, మీదెస సాం పెడలి యుంట కెటు లోర్వనగుణ్. అచ్చ. రా. యు. ౩౯౫. రం. రా. అర. ౧౮౬ పా. ౨౬ పం.

జః దెసపడు.

దెసకట్టు. వి. (√దెస¹.) చోరసాధనవిశేషము.

సీ. ములుదోరణముబట్టు మొలత్రాటికుఱువాఁడి కైదువు దెసకట్టు కావుబొట్టు. వేం. పంచ. ౩. ౧౯౯.

దెసచెడు. అ. క్రి. (√దెస¹.) దిక్కుమాలు.

వ...నరనారాయణు లపారపరాక్రములై యసురవీరులఁ బెక్కండ్రఁ జంపిన నక్కడఁగి దెసచెడి యసురులు...సముద్రంబు సొచ్చిన ...భార. ఆది. ౨.౨౫.

సీ. దీనులై గరుడులు దెసచెడి పాఱిరి...ఉ. రా. ౧. ౨౮౫.

దెసపడు. అ. క్రి. (√దెస².) దురవస్థ నొందు.

క. వడి నోడిసి పట్టుకొని దెస, పడ కొడలుం దొడలు బడలుపడ నొక్కి మదం, బడర దిగ మ్రింగి వలపిన, కడ కరిగెణ్... వేం. పంచ. ౩. ౩౭౫

దెసమొల=దిసమొల. వి. (√దెస¹.) వస్త్రశూన్యమగు మొల. (బ్రా.)

దే

దేంద్ర=జేంద్ర. వి. తంతువాయభేదము, సాలీలలో నొకతెగవాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధ దనరు మగ్గరి యన నేత కాఁడనఁగను నేతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేదముల్...దేంద్ర యనంగను జేంద్ర యనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౮౩.

దేఁకు=డేఁకు. అ. క్రి. పిఱ్ఱలతో జరుగు. (చి.ని, శ.ర.)

దేగ్ధ. సం. విణ. (ఋ. గీ. ఋ.) పూయువాఁడు.

దేగ్ధవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పూయఁదగినది.

దేదీప్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి ప్రకాశించునది.

దేనము. వి. (సం. ధ్యానమ్.) ధ్యానము.

ఆ. దాన మొసఁగుకన్న దేనంబు మఱి హెచ్చు, దేన మొసఁగుకన్న దెలివి హెచ్చు, తెలివి కన్న నాస దెగ నేసినది హెచ్చు...వేమన. ౧. ౮౮.

దేబె=ద్రాబ.

విణ. (మూర్ఖుఁడు, అధముఁడు.)

సీ. ప ద్మినీరతివేడ్క పాంచాలునకుఁ గాక దే బైనమంచుంను తెలియఁగలఁడె. వేణు.౫౧.

(వికృతము.)

ద్వి...వయసు, దిగిపోయి పల్లికదేబెరూపమున, వగమాలి బ్రతికి యెవ్వరి నుద్ధరింప. ద్వి.శ. సా. ౨. ౬౯ పా. ౫ పం.

దేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇయ్యఁదగినది.

దేరి(రీ)జె. వి. ఒకవిధ మైనగుడారము.

క. ఈరీతి సైన్య మంతయుఁ,జేరిన నొకబయట రాజసింహము భటులక్, దేరిజ వేయం బనిచి గు,డారము లెత్తించి యంతటక్ రవి గ్రుంకన్. కువల. ౨. ౮౪.

సీ. రాజుపై నెత్తినప్రత్యూషనృపుతోఁపు ద ళుకొత్తుదేరిజత్రాడు లనఁగ. గీ. నవ్యఖద్యోత కాంతులు నభముఁ బ్రాఁకె. ప్రబంధ.౧౨౪. కృష్ణ. ౩. ౩౧.

మ. చల మొప్పన్ మరుపాదుసాహి జగముల్ సాధింప దండెత్తి మ్రొత్తిలి బ్రహ్మాండపుఁగం పుఁదళ్కు బురుకా దేరిజ లెత్తింప నంచలి యస్తాచలపూర్వశైలశిఖరస్తం భాగ్రభాగం బులం, గలమాణిక్యపుబిళ్లలో యనఁ దగం గంజాప్తచంద్రాకృతుల్. భాను. ౪. ౫౪. (దేరీజు అని ముద్రి.)

దేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పద్మచారిణి,మెట్ట తామర. ౨. అసనపర్ణి. వి. ఋ. పుం. దేవ రుఁడు, మగనిసోదరుఁడు.

దేవఋషి. సం=దేవర్షి.

దేవకన్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్సరస. ౨. దేవతాకన్య.

దేవకర్మము. సం. వి. న్. న. దేవకార్యము.

దేవకార్యము. సం.వి.అ.న. ౧. దేవప్రియమగు కార్యము. (పూజాది.) ౨. దేవతలు చేయుపని.

దేవకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దేవదారువృక్ష.

దేవకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వసుదేవునిభార్య.

దేవకీనందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృష్ణుఁడు. (ఇట్లే: దేవకీపుత్త్రుఁడు మొ.)

దేవకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవసంబంధ మైనది, దివ్యము.

దేవకుండము. సం. వి. అ. న. తనంతటఁ గలిగిన ఊటనీటిపట్టు, దేవఖాతకము.

దేవకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు. ౩. దేవతాతుల్యుఁడు. వి. అ. పుం. యదువంశమునందు పుట్టినఒకానొకరాజు, శ్రీకృష్ణునకు మాతామహుఁడు.

దేవకురుంబ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణి, పెద్దతుమ్మి.

దేవకులము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవవంశము. ౨. దేవసమూహము. ౩. అల్పముఖము కల గుడి, దేవళము.

దేవకుల్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంగానది.

దేవకుసుమము. సం.వి. అ. న.-దేవతలకు ప్రియ మగుకుసుమముకలది-లవంగము.

దేవక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ.) ఇరువదినాలుగుస్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ. దేవక్రియాందోళి దేవగాంధారియు గౌళ గుండక్రియాహిరి...హంస. ౫. ౧౨౩.

దేవఖాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచే త్రవ్వఁబడినది, మనుష్యకృతము కానిది, అకృత్రిమము. వి. అ. న. ౧. గుహ. ౨. అఖాతము, అకృత్రిమ మైనమడుఁగు. ౩. గుడికి చేరు వైనకొలను, కోనేఱు.

దేవగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహామేదకి.

దేవగంధర్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నారదుఁడు. ౨. దేవసమీపమున గానము సేయు గంధర్వభేదము.

దేవగణిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వర్వేశ్య, అప్సరస.

దేవగర్భుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవతలవలన దేవతేతరస్త్రీలగర్భమున పుట్టినవాఁడు, దేవపుత్త్రుఁడు. (మనుష్యాది.)

దేవగాంధారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ.) రాగిణీభేదము.

సీ... దేవగాంధారియు గౌళ గుండక్రియాహిరి... హంస. ౫. ౧౨౩.

దేవగాయనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గంధర్వుఁడు.

దేవగిరి. సం. వి. ఇ. పుం. పర్వతభేదము.

దేవగురువు సం. వి. ఉ. పుం. ౧-దేవతల ఆచార్యుఁడు-బృహస్పతి. ౨-దేవతలతండ్రి-కశ్యపుఁడు.

దేవగుహ్యము. సం. వి. అ. న.-దేవతలకు మాత్రము తెలిసినరహస్యము; ప్రాణులకు వైరాగ్యము కలుగకుండుటకై దేవతలచే దాఁపఁబడినది-మరణము.

దేవగృహము. సం. వి. అ. న. ౧. గుడి. ౨. రాచనగరు.

దేవచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవకృతమగు కృత్యము. ౨. దేవార్థము చేయఁబడినక్రియ. (హోమాది.)

దేవచికిత్సకులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. ౧. అశ్వినీపుత్త్రులు, వేల్పువెజ్జులు. ౨. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య.

దేవచ్ఛందము. సం. వి. అ. పుం. -దేవతలచే ప్రార్థింపఁబడునది- హారభేదము. (వాచ. దీనికి నూఱు పేట లుండు నని అమరము. నూటయెనిమిది పేట లుండు నని వైజయంతి. నూటమూఁడు కాని ఏనుబదియొకటి కాని పేట లుండు నని విశ్వము.)

దేవజగ్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతల చేత భక్షింపఁబడినది. వి. అ. న. కత్తృణము, కామంచిగడ్డి.

దేవటుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) -శిల్పి.

దేవత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవత్వము, దేవభావము. ౨. వేల్పు. ౩. (గణిత.) ముప్పది మూఁడు అనుసంఖ్య. ౪. జ్ఞానేంద్రియము.

దేవతలపుట్టము. మి. వి. పట్టుబట్ట, మడుఁగు దోవతి ?

చ... కాఁగులనీరు మజ్జనంబున కమరించి దేవతలపుట్ట మొసఁగుచు బొడ్డుగిన్నెలో నును తుషారాగిసంకటిం దలోదరు లద్భుతభక్తిఁ జూపుచున్. శుక. ౨. ౩౩౫.

దేవతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. అశ్వత్థము, రావి. ౨. చైత్యము, రచ్చమ్రాను. ౩. కల్పవృక్షము.

దేవతాగృహము. సం=దేవగృహము.

(ఇట్లే: దేవతాగారము మొ.)

దేవతాళ(డ)ము. సం. వి. అ. పుం. దేవతాడి, డావరడంగి.

దేవతాడి. మి. వి. (సం. దేవతాళః.) దేవతాళము.

సీ. డావరడంగినా దేవతాడన... దేవ. గీ. తాళనామంబు... ఆం. భా. ౨. ౫౧.

దేవతాడుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. రాహువు.

దేవతాప్రతిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతావిగ్రహము, అర్చావిగ్రహము.

దేవతార్చన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతార్చనము, దేవతను పూజించుట.

దేవతార్చనము. సం. వి. అ. న.=దేవతార్చన.

దేవతీర్థము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతలపుణ్యస్థలాదికము. ౨. అంగుళ్యగ్రభాగము.

దేవత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-సమాసాంతమునందే- దేవతకై యుద్దేశింపఁబడినది. (ఉదా: అగ్నిదేవత్యము.)

దేవదండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగబల,బీజు‡.

దేవదత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేవతలచేత నియ్యఁబడినది. (వరాది.) ౨. దేవతలకు అర్పింపఁబడినది. (గ్రామాది.) వి. అ. పుం. ౧. అర్జునునిశంఖము. ౨. ఆవులింతను గలిగించునొకఉపవాయువు. ౩. వాహీకదేశములోని ఒకగ్రామము. (కాశికావృత్తి.)

దేవదత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధునితమ్ముఁడు. (త్రి. ని.) ౨. శాస్త్రములలో ఉదాహరణము చెప్పుటకై ఉపయోగించుపదము. (ఉదా: దేవదత్తః పచతి.)

దేవదారి. మి.వి.(సం. దేవదారు. క. దేవదారు.) దేవదారువు‡.

గీ. దేవదారి యనం జను దేవదారు. ఆం. భా. ౨. ౪౭.

దేవదారు(వు). సం. వి. ఉ. పుం. న. ఒకానొక వృక్షము, దేవదారి‡.

దేవదాసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతలపరిచారిక. ౨. వేశ్య. ౩. వనబీజపూరకము, అడవి మాదీఫలము‡.

దేవదాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. దేవునకు దాసుఁడు, దేవపరిచారకుఁడు.

దేవదీపము. సం. వి. అ. పుం. - ఇంద్రియములలో దీపమువంటిది-౧. కన్ను. ౨. దేవనిమిత్తమగుదీపము.

దేవదుందుభి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దేవతలఢక్కావాద్యము. ౨. ఎఱ్ఱతులసి‡.

దేవదూత. సం. వి. అ. పుం. దేవతలరాయబారి.

దేవదూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనబీజపూరము, అడవిమాదీఫలము‡. (వాచ.)

దేవదేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దేవతలకు దేవుఁడు -౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు.

దేవద్రోణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవయాత్ర, దేవతావిగ్రహముల నూరేఁగించుట. ౨. స్వయంభూలింగాదులఅవస్థానగహ్వరము, స్వయంభూలింగాదు లుండుగుహ.

దేవధనము. సం. వి. అ. న. దేవతలకు సమర్పించినధనము.

దేవధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఇంద్రపురి, అమరావతి.

దేవధాన్యము. సం. వి. అ. న. ధాన్యభేదము.

దేవధూపము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము.

దేవన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జూదము. ౨. క్రీడ. ౩. పరిదేవనము, విలాపము. ౪. సేవ, కొలువు.

దేవనది. సం.వి. ఈ.స్త్రీ.౧.గంగ. ౨. పుణ్యనది.

దేవనము. సం. వి. అ. పుం. పాశకము, పాచిక. వి. అ. న. ౧. దీప్తి, జిగి. ౨. క్రీడ. ౩. వ్యవహారము. ౪. జిగీష, గెలువ నిచ్ఛ. ౫. స్తుతి, పొగడిక. ౬. జూదము. ౭. లీలోద్యానము, ఆటతోఁట. ౮. పద్మము, తామరపువ్వు. ౯. గతి, పోక. ౧౦. పరిదేవనము, విలాపము.

దేవనలము. సం. వి. అ. పుం. నలతృణభేదము, ఒకజాతికిక్కసకసవు‡.

దేవనాగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవభాషాలిపి.

దేవనాళము. సం. వి. అ. పుం. అడవికిక్కసకసవు🌴. (వాచ.)

దేవనిందకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవతాదూషకుఁడు; నాస్తికుఁడు.

దేవనికాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧- దేవతలయునికిపట్టు-స్వర్గము. ౨. దేవతాసమూహము.

దేవనిర్మిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుడూచి, తిప్పతీఁగ.

దేవనిర్మితము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచే నిర్మింపఁబడినది; మనుష్యకృతము కానిది, అకృత్రిమము.

దేవపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవభార్య. ౨. మధ్వాలుకము, ఒకానొకతియ్యనిదుంప.

దేవపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశమందలిఛాయాపథము. ౨. దేవయానము, అర్చిరాదిమార్గము. ౩. దేవస్థానమునకు పోవుట కైనమార్గము.

దేవపరుఁడు. సం. విశే. (అ.ఆ. అ.) ౧. దేవునే నమ్మి యున్నవాఁడు. ౨. దేవునియం దాసక్తుఁడు.

దేవపర్ణము. సం. వి. అ. న. సురపర్ణము, మాచిపత్రి 🌴.

దేవపశువు. సం. వి. ఉ. పుం.(యజ్ఞాదులయందు) దేవతల కీయఁబడినపశువు.

దేవపురము. సం. వి. అ. న. దేవధాని.

దేవపూజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బృహస్పతి.

దేవప్రతికృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దేవతావిగ్రహము, అర్చావిగ్రహము.

దేవప్రతిమ. సం॰ దేవతాప్రతిమ.

దేవప్రశ్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. జోస్యము. ౨. దేవతలను గూర్చి శుభాశుభవిషయమై చేయుప్రశ్నము, ఉపశ్రుతి. (సోదె అని కొందఱు.)

దేవప్రియము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతలకిష్టమైనది. వి. అ. పుం. ౧. పీతభృంగరాజము, పచ్చగుంటగలగర🌴. ౨. ఒకవృక్షము, ఒకానొకపూలచెట్టు.

దేవబల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సహదేవి, పెద్దముత్తవపులగము 🌴. ౨. త్రాయమాణ, కలుఁగాసుఁగు 🌴.

దేవబ్రాహ్మణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవలుఁడు, దేవపూజవలన జీవించువాఁడు, పూజారి.

దేవభవనము. సం. వి. అ. న. ౧. స్వర్గము. ౨. దేవాలయము, గుడి. ౩. అశ్వత్థము, రావి🌴.

దేవభూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. గంగ. ౨. దేవతలయైశ్వర్యము.

దేవభూమి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. స్వర్గము ౨. దేవతలకు ప్రియమగుభూమి.

దేవభూయము. సం. వి.అ. న. దేవత్వము, దేవసాయుజ్యము, దేవుఁడగుట.

దేవభోజనము. సం. వి.అ.న. అమృతము, వేల్పుబువ్వ. (ఇశ్లే: దేవభోజ్యము తెలు.)

దేవమణి. సం. వి. ఇ. పుం. కౌస్తుభమణి, విష్ణువక్షమందలిమాణిక్యము. ౨. సూర్యుఁడు. ౩. గుఱ్ఱము మెడయందలిసుడి. ౪. దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడు. ౫. శివుఁడు. ౬. చింతామణి.

దేవమాత. సం. వి.ఋ. స్త్రీ. దేవతలతల్లి-అదితి.

దేవమాతృకము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ)-మేఘమే మాతగా కలది-వాననీళ్లచేత పండెడుసస్యము గలదేశము. (వర్షాధారకము. వ్యతి: నదీమాతృకము.)

దేవమానకము. సం.వి. అ. పుం - దేవతలయందు మానము (గౌరవము) కలది-కౌస్తుభమణి.

దేవమానము. సం. వి. అ. న. దివ్యమానము, దేవతలయొక్క దినాదిపరిమాణము.

దేవమాయ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. దేవతలమాయ. ౨. (వేదాంత.) అవిద్య.

దేవమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవతలు పోవుమార్గము ౨. అర్చిరాదిమార్గము. ౩. గుదము, మూఁడి.

శ్లో. పాణిభిర్నిహతాః కేచిత్ కేచి జ్జానుభిరాహతాః, ప్రకృష్టాశ్చ యథాకామం దేవమార్గం చ దర్శితాః. సం.రామా.సుం. ౯.౩౬.

దేవమాసము. సం. వి. అ. పుం. గర్భాష్టమమాసము, గర్భము కలిగినదిమొదలు ఎనిమిదవ మాసము (త్రి.ని.) ౨. దేవతామానము ననుసరించినమాసము, మనుష్యమానప్రకారము ముప్పదిసంవత్సరములకాలము.

దేవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాదరసము. ౨. క్రీడ, ఆట. (ఆ. ని.) న. ఇంద్రియము. (మేని-పుం. అని కే. ని.)

దేవముని. సం.వి.ఇ. పుం. దేవర్షి. (నారదాది.)

దేవయజనము. సం. వి. అ. న. ౧. యాగము చేయుస్థానము, వేది. ౨. దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయుట.

దేవయజి. సం. విణ. (ఇ) దేవయాజకుఁడు, దేవత నుద్దేశించి యాగము చేయువాఁడు.

దేవయజ్ఞము. సం. వి. అ. పుం. గృహస్థులు నిత్యము చేయవలసినహోమరూపయజ్ఞము. (ఇది పంచమహాయజ్ఞములలో నొకటి.)

దేవయాజి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయువాఁడు.

దేవయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవోత్సవాదులయందు దేవుని ప్రతిమలను స్థానాంతరమునకు తీసికొని వెళ్ళుట ౨. దేవుని దర్శింపఁ బోవుట.

దేవయానము. సం. వి. అ. న. విమానము. పుం. అర్చిరాదిమార్గము.

దేవయాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శుక్రాచార్యుని కూఁతురు, యయాతిభార్య.

దేవయుగము. సం.వి.అ. న. ౧. కృతయుగము ౨. నాలుగుమనుష్యయుగములపరిమితి కల కాలము, మనుష్యమానమున 43,20,000 సంవత్సరములకాలము, మహాయుగము. (విల్యమ్సు.)

దేవయోని. సం.వి.ఇ. పుం. విద్యాధరాది.

శ్లో. విద్యాధరోప్సరో యక్షరక్షోగంధర్వకిన్నరాః, పిశాచో గుహ్యకస్సిద్ధో భూతోఽమీ దేవయోనయః. (అమరము.)

దేవయోష. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ, అప్సరస.

దేవర. వి. (సం. దేవః.ప్రా. దేవ్వో-బ. దేవళ్ళు.)
౧. దేవుఁడు.

వ...శ్రీహరి హరేశ్వర దేవరకు... దా. శా. ౧౦౫౬.

సీ. కన్నులు చల్లఁగాఁ గనుఁగొందు నేను మిమ్మిరువుర దేవి దేవరను బోలె. నైష. ౨.౭౬.

గీ. ఇన్ని దేవళ్లఁ గొలిచి నే నేమి గంటిఁ, బోయి పచ్చనిపులుకాసిపులుఁగుచేత, మోసపోయితి నని కుందు...శుక. ౩. ౪౯.

౨. ప్రభువు, రాజు.

క. కైవడి మెకములఁ గ్రుమ్మెడి, కైవడి మాయావచేవ కనఁబోయెదుగా, దేవర మాదేవరవలె, వేవేగమె సామి వేఁట విచ్చేయవయా. సారంగ. ౧. ౮౯.

క. సిరిరాచవేల్ప కడు నీవరితనమున నీటిదాల్ప వలమురిసుడివాల్, దొరవంటిరొమ్మువ్వ

గలదే,వరజాణ యమీనుఖాన వలపుల తేఁడా. యయా. ౫. ౧.

౩. 'నీవు' అనునర్థమిచ్చును. (ఇది గొప్పవారి యెడ 'నీవు' అనుటకు బదులుగా నుండును. దీని క్రియ తఱుచు బహువచనమందే కనఁబడుచున్నది.)

ఉ. దేవర పంపఁగాఁ జని యుధిష్ఠిరునిం గని వచ్చినాఁడ నా,భూవిభుఁ డప్రమేయగుణ పూజ్యుఁడు మీకు నమస్కరించె...భార. ఉద్యో. ౨. ౩.

మ. మొదలం దేవర యానతిచ్చితిర యేముం జిత్రమం దెంతుము...హర. ౨. ౧౩౧.

గీ...దేవరానతి దప్పకున్నఁ,జాలు...ఆము.౪. ౬౪.

విణ. శ్రేష్ఠుఁడు. (ఇది పురుషులవిషయమున నే ప్రయుక్తము.)

ఉ. రాజశశాంకశేఖరుఁడు రాజకిరీటవతంస మష్టది,గ్రాజమనోభయంకరుఁడు రాజులదేవర రాజరాజు,...కాశీ. ౧. ౪౨.

గీ. పతితు లారాధ్యదేవళ్లై ప్రాప్యు లనుచు,ను పనిషత్తులు వారిచే నుబ్బి వినుచు. ఆము. ౪. ౪౩. (ఆరాధ్యదేవళ్లు. మిశ్రసమాసము.)

దేవరవారు(రలు)=దేవర.

ఉ. దేవరవారు మున్ను వసుదేవకుమారకభక్తవృత్తముల్, పావనసూక్తులం దెలియఁ బల్కితిరి...కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. చి.ని)

ఉ. నా విని హావభావపరిణామవిదుండు విశారదుం డనుక్, దేవరవార లిందు నరుదే శకునములు మంచి వయ్యె వే,రావలె శోభనోత్సవపరంపరలు...విజ. వి. ౧. ౧౪౦.

జః దేవరమిద్దె, దేవళ్లగుడి, దేవళ్లపెట్టె.

దేవరథము. సం. వి. అ. పుం. విమానము.

దేవరమిద్దె. వి. (దేవర + మిద్దె) దేవతాగృహము, దేవునిగది.

సీ. నిండుసున్నపుఁబూఁత నెఱచాఁదుబోదెలు దిద్దినదేవరమిద్దె కనరె. హంస. ౧. ౧౫౧.

దేవరహస్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-దేవతలకు కూడరహస్య మైనది-అతిగోప్యము.

దేవరాజు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవరాట్టు. సం. వి. జ్. పుం. దేవరాజు.

దేవరాతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - దేవునిచే రక్షింపఁబడినవాఁడు- ౧. పరిక్షితుఁడు. (అర్జునుని మనుమఁడు, అభిమన్యునిపుత్త్రుఁడు.) ౨. విశ్వామిత్రునిచే రక్షింపఁబడినశునశ్శేఫుని రెండవపేరు.

దేవరాయఁడు. మి. వి. (సం. దేవరాజః) ఉత్తమదేవుఁడు.

ద్వి. దేవరాయఁడు రమాదేవితో భక్త,సేవితుం డై...ద్వి. పరమ. ౧. ౩౬. పా. (ఇట వరదరాజస్వామి అని భావము.)

దేవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మగనితోఁబుట్టినవాఁడు.

దేవర్షి. సం=దేవఋషి.

దేవలకుఁడు. సం=దేవలుఁడు.

దేవలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నవమల్లిక,విరజాజి.

దేవలాంగుళిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృశ్చికాళిక,తేలుకొండిచెట్టు. (వాచ.)

దేవలింగము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతాప్రతిమ. ౨. దేవతాచిహ్నము. (విల్యమ్సు.)

దేవలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవార్చనము వలన జీవించువాఁడు, పూజారి. ౨. దేవతాప్రతిమలను గ్రహించి ఇంటింట బిచ్చమెత్తుకొనెడి యొకజాతి. (జీవికార్థేచాపణ్యే మూత్రతత్త్వబోధిని.) ౩. ధార్మికుఁడు. ౪. నారదుఁడు. ౫. దేవరుఁడు, మగనితోఁ బుట్టినవాఁడు. ౬. ఒకానొకధర్మశాస్త్రకర్త.

దేవలోకము. సం. వి. అ. పుం. స్వర్గము.

దేవళము. వి. (సం. దేవాలయః. ప్రా. దేవలం.) కోవెల, గుడి.

క. కాలేయక మి ట్లనియెను, గాలాంజన మనెడి గిరినిఁ గలదేవళముం, బాలింప నితనిఁ బను పుము, చాలు నదియె దండ మనిన జనపతి నగుచున్. ఉ. రా. ౭. ౨౧.

చ. బలమునఁ గాకినాడశలపాకమహాస్థలరాజ్య భారని,శ్చలుఁ డయి దేవళంబులును సద్వ నము-ల్నిరతాన్నసత్త్రముల్, జలవిలసత్త టాకములు సత్కృతిముఖ్యసమస్తకర్మముల్, పొలుపుగ నాచరించె బరిపూర్ణుఁడు సందురి తిమ్మఁ డన్నిటన్. జాహ్నవీ. ౧. ౬౨.

(ఈపదము శాసనములందు దేవుళము అనురూపముతోఁ గానవచ్చుచున్నది.)

వ...గుంటూరితెలువు పడమటను క్షేత్రం ౫౧ వీశేశ్వరునిదేవుళం సేసినకాళవారు...శా. శా. ౪. ౭౦౨.

వ...గాన యిధర్మము తెలుంగురాయలదేవుళం గలకాలం సాగి...శ్రీ. శా. ౪.౯౬౫.

దేవళ్ల(ర)గుడి. వి. (√దేవర.) దేవాలయము.

సీ. నీవు గల్గుటకుఁగా దేవళ్లగుళ్లఁ బ్రాణాచార విధు లెల్ల నలవరించి. ప్రబంధ. ౬౪౫.

సీ. ఇరవులు రోసి దేవరగుళ్లు వెమకి యుప్పరిగ లువెదకి చప్పరములరసి.అచ్చ.రా.సుం. ౫.

దేవళ్లపెట్టె. వి. (√దేవర.) దేవతార్చనపుఁబెట్టె, దేవవిగ్రహము లుంచుపెట్టె.

సీ. నట్టింట దేవళ్లపెట్టెఁ బెట్టినతిన్నెఁ గొట్టించి వెసఁ బందిగూఁడు సేసె. శుక. ౩. ౫౦.

దేవవక్త్రము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతలముఖము. ౨-దేవతలకు ముఖమువంటివాఁడు-అగ్ని.

దేవవర్ధకి. సం. వి. ఇ. పుం. దేవతలవండ్రంగి, విశ్వకర్మ.

దేవవర్త్మము. సం. వి. న్. న. ౧. దేవతల మార్గము. ౨. ఆకాశము.

దేవవల్లభము. సం. వి. అ. పుం. సురపున్నాగము,సురపొన్న.

దేవవాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆకాశవాణి, ఆకాశాదులనుండి వినఁబడుదేవతలవాక్కు. ౨. సంస్కృతభాష.

దేవవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దేవతలకు హవిస్సును దీసికొని పోవువాఁడు- అగ్ని.

దేవవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవతల చెట్టు, కల్పవృక్షము. ౨. గుగ్గిలపుఁజెట్టు. ౩. ఏడాకులఅరఁటి.

దేవవ్రతము సం. వి. అ. న. ౧. దేవత్వము పొందుటకై చేయువ్రతము. ౨. దేవతల కిష్టమగువ్రతము. ౩. దేవతలఆహారము.

దేవవ్రతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఇంద్రియ నిగ్రహామే వ్రతముగాఁ గలవాఁడు - భీష్ముఁడు.

దేవశిల్పి. సం. వి. న్. పుం. విశ్వకర్మ.

దేవశుని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.దేవప్రభావము గలశునకమాత,సరమ.

దేవశేఖరము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. -ప్రకాశించుఅగ్రభాగము కలది. - దమనకము, దవనము. ౨. దేవతల శిరోభూషణము. (వాచ.)

దేవశ్రుతము. సం.వి.అ.పుం. శాస్త్రము.(వాచ.)

దేవశ్రుతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. - దేవతల లోఁ బ్రసిద్ధుఁ డైనవాఁడు - ఈశ్వరుఁడు. ౨. నారదుఁడు. ౩. జైనులలో నొకఁడు. (వాచ.)

దేవశ్రేణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మూర్వా, చాఁగ. ౨. దేవతలపంక్తి.

దేవసభ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సుధర్మ, దేవతల సభ. ౨. రాజసభ. ౩. జూదమాడెడుచోటు.

దేవసభ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ)-౧. క్రీడార్థ మగుసభకు వచ్చినసభికుఁడు-జూదరి. ౨. దేవసభలో నున్నవాఁడు. (వాచ.)

దేవసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱనివేళ్లును చిన్నయాకులును గలసర్షప వృక్షవిశేషము, ఒకజాతి ఆవ †.

దేవసహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సహదేవి, పెద్దముత్తవపులగము †.

దేవసాయుజ్యము. సం. వి. అ. న. దేవభావము, దేవుఁడగుట.

దేవసృష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మదిర, మద్యము.

దేవసేన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవతలదండు. ౨. కుమారస్వామిభార్య.

దేవస్వము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవధనము, దేవతలసొమ్ము. ౨. దేవతల కర్పించినసొమ్ము. ౩. యజ్ఞము చేయువారిధనము. (వాచ.)

దేవహూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దేవతలను పిలుచుట. ౨. కర్దమప్రజాపతిభార్య. (స్వాయంభువమనువుకూఁతురు, కపిలమహర్షి తల్లి.)

దేవాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్సరస, అచ్చర. ౨. దేవతాస్త్రీ.

దేవాంగి. వి. (చి. ని, బ్రా. సం. వి. న్. పుం. బ అని శ. ర) ౧. జేంద్రవాఁడు. బట్టలు నేసి జీవించు నొకజాతివాఁడు. ౨. ఒకజాతికోఁతి. (బ్రా)

దేవాజీవి. సం. వి. న్. పుం - దేవార్చనమువలన జీవించువాఁడు_దేవలుఁడు, పూజారి.

దేవాజీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం = దేవాజీవి.

దేవాటము. సం. వి. అ. పుం. - దేవతలు సంచరించుస్థలము. - హరిహరక్షేత్రము. (పాటలిపుత్త్రమున కుత్తరదిక్కున గంగాద్వారమునమన్న దివ్యక్షేత్రము.)

దేవాత్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. దివ్యాత్మ, పరమాత్మ. ౨. అశ్వత్థము, రావి †.

దేవాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ, న్. న్.) ౧. దేవస్వభావము కలవాఁడు. ౨. దివ్యస్వరూపము కలవాఁడు.

దేవాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇంద్రుఁడు. ౨. దేవోత్తముఁడు, దేవశ్రేష్ఠుఁడు.

దేవానాంప్రియము. సం. వి. అ. పుం. మేఁక. (త్రి. ని.)

దేవానాంప్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) (దేవులకు_క్రీడాసక్తులకు_ప్రియుఁడు; యాగములయందు దేవతలకు ప్రియ మగుపశువువంటివాఁడు; బ్రహ్మజ్ఞానరహితుఁ డయి యాగము చేసి దేవతలకుఁ బ్రియము చేయువాఁడు.) మూర్ఖుఁడు.
క. ఈవిధి సభీష్టసిద్ధికి, దైవతకవినుతి యొనర్చి తప్పొప్పు మదిన్, భావించి దిద్దకుండఁగ, దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుకవులన్. రాఘవ. ౧. ౫.

దేవాన్నము. సం. వి. అ. న. ౧. అమృతము, వేల్పుబువ్వ. ౨. దేవతావిగ్రహమునకు నివేదనము చేసినయన్నము.

దేవాభీష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాంబూలీలత, తమలపాకుతీఁగ †.

దేవాయతనము. సం. వి. అ. న. గుడి, దేవళము.

దేవాయుధము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతల ఆయుధము. ౨. ఇంద్రధనుస్సు.

దేవార్చన(ము) సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాపూజనము.

దేవాలయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. గుడి, దేవళము.

దేవావాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. గుడి. ౩. అశ్వత్థము †. ౪. మేరుపర్వతము.

దేవి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ, ౨. దేవపత్ని. ౩. పార్వతి. ౪. సరస్వతి. ౫. (నాట్య) రాజుపట్టపురాణి, పట్టాభిషిక్తయగుభార్య. ౬. చటక, ఆఁడుఊరఁబిచ్చుక. ౭. మూర్వ, చాఁగ చె. ౮. పిక్క, స్పృక్క. ౯. పూజ్యస్త్రీలనామాంతమునఁ జేర్చుపదము. (ఉదా: సీతాదేవి మొ.) ౧౦. చిఱుబొద్ది, పాఠ చె. ౧౧. భూతుంబి, నేలానఁగు చె. ౧౨. ప్రొద్దుతిరుగుడు చె. ౧౩. లింగిని చె. ౧౪. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుకాఁకర చె. ౧౫. సాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న చె. ౧౬. మహాద్రోణి, పెద్దతుమ్మి చె. ౧౭. నాగముస్త చె. ౧౮. మృగేర్వారుక, పెద్దపాఁపర చె. ౧౯. హరీతకి, కరక చె. ౨౦. అతసి, అగిసె చె. ౨౧. సంక్రాంతి, సూర్యుఁడు మేషాదులయందు ప్రవేశించుట.

దేవిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఒకానొకనది. ౨. ఉమ్మెత చె.

దేవిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూద మాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు.

దేవిలి. వి. (సం. దేవలకః.) దేవలుఁడు, పూజారి.
వ... శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరగుడి యఖణ్డవర్తికి దివియలు... డాకరేమిదొడ్డవ అయ్యన్వణ్డినసేలకు పుట్టి ౧ ణ్టికిచి ౫ దేవిలి ౧ ణ్టికిచి ౫ కొఱ్ఱ ఆరువువరువుపుట్టి ౧ ణ్టికిచి ౬... దా. శా. ౧౩౮౪.

దేవీగృహము. సం. వి. అ. న. ౧. అమ్మవారిగుడి. ౨. రాణినగరు, అంతఃపురము.

దేవు. స. క్రి. ౧. నీళ్లు పాలు మొదలగువానిలో నుండి తడవి తీయు; తడవు; కలఁచు.
శా. అరం గాఁగినపాలమీఁగడల హస్తాబ్జంబులం దేవి లీలారమ్యంబుగఁ దోడిబాలురకు నెల్లం బెట్టి తానుం గొనుక్. హరి. పూ. ౫. ౨౦౪.
క. దేవా యీకసుమాలము, దేవెడుకేల్లోయి నీదుదేహం బంటం,గా వెఱ పయ్యెడు... కాళ. ౩. ౯౭.
ద్వి. తడయక పదపదార్థంబులు దేవి,కొని వచ్చి జంగమకోటికి వరవు,బను లాచరించుచు ...బస. పు. ౫. ౩౪౫ పం.
(వ్యవ.) నాకేలనోకడుపులో దేవుచున్నట్లున్నది.
౨. సంగ్రహించు, దొంగిలించు.
ద్వి. ఎల్లయర్థము దేవి యిహపరంబులకు, దూరమైనట్టిలుబులయిండ్లు సొచ్చి. బస. పు. ౫. ౩౯౨ పం. (ప్రాతప్రతి పా. 'తెచ్చు' క్రొత్తప్రతి పా.) ౩. వెదకు.
సీ. మందసంబులు దేవి మాడఁపు ల్వాడఁగని కొత్తడంబులు చూచి... అచ్చ. రా. సుం. ౮.

దేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.- ప్రకాశించువాఁడు- దేవత, వేల్పు. (ఈయర్థమున బహువచనము లేదు) ౨. వర్షాధిదేవత, ఇంద్రుఁడు; మేఘుఁడు. ౩. బ్రాహ్మణులయుపాధిభేదము. (గోవిందదేవుఁడు, పురుషోత్తమదేవుఁడు, మొ.) ౪. (నాట్య) రాజు. (యదాజ్ఞాపయతి దేవః – శాకుం.) ౫. పరమాత్మ. ౬. క్రీడాసక్తి కలమనుజుఁడు.

దేవురించు. అ. క్రి. (√దేవుర.) దైన్యపడు, దీనత్వమునొందు.
సీ. దేవురించుచు వాజదేఱెడుమొగమును బడఁబాఱుచుండెడుబడుగుటొడలు. హరిశ్చ. ౪. ౧౦౩.

దేవురింపు. వి. (√దేవురించు.) ౧. దేవురించుట, దీనుఁడగుట. ౨. పరిదేవనము, విలపించుట.
సీ... దేవురింపనఁగను దేవు రనఁగఁ.గీ. బరఁగుఁ బరిదేవనము... ఆం. భా. ౧. ౧౧౬.

దేవురు. వి. దైన్యము.

క. ఈవలిదనుకను రోఁతల, దేవుళ్లం బడితి... వేం. పంచ. ౪. ౩౯౫. ఆం.భా. ౧.౧౧౬.

జః దేవురించు, దేవురింపు, దేవురుగొట్టు, దేవుళ్లాడు.

దేవురుగొట్టు. విణ. (√దేవుర.) దెబ్బె,దీనుఁడు. (శ. ర.)

దేవుళ్లాడు. అ. క్రి. (దేవుళ్ళు+ఆడు.) ౧.చింతించు, విచారించు.

(వ్యవ.) వాఁడు డబ్బు పోవుటచే దేవుళ్లాడుచున్నాఁడు.

౨. కాలము గడపు.

(వ్యవ.) అతఁడు ఆకొలఁదిజీతముతో సెట్లో దేవుళ్లాడుచున్నాఁడు.

దేవెరి=దేవేరి.

రగడ... సౌరుల,తిట్ట యగుచాల్పేరినాడెవు చేవెరిం గొని... అచ్చ. రా. యు. ౬౪. (శ. ర. పా. తెఱవఁగైకొని ముద్రి.)

దేవేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవేజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవపూజ్యుఁడు, బృహస్పతి.

దేవేట్టు. సం.విణ.(జ్) దేవతలనుపూజించువాఁడు

దేవేరి=దేవెరి. వి. మహిషి, రాజుభార్య; భార్య.

గీ. మహిషి దేవేరి యనఁగను మనును... ఆం. భా. ౨. ౧౦౫.

సీ. వీరె సప్తర్షులు వారె యశ్విన్యాదు లిరువాడ దేవేరు లిందుభార్యలు... హర. ౩. ౧౧౩.

క. దేవేరి వైతి వౌ వసుధావల్లభమణికిఁ గేళితత్పరమతివై. శుక. ౨. ౪౬. చం.రా.౫. ౨.

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధరావలయముఁ దాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా,దేవియు శుభమతి తిరుమల,దేవియునుం దనకుఁ గూర్చు దేవేరులు గాఁ. మనుచ. ౧. ౩౩.

శా...కావేరి దేవేరిగా, నఁగీకార మొనర్చు నే ...ఆరత్నాకరేంద్రుఁడు నీ,యఁగం బంటి సుఖించు నేని గుణభద్రా తుంగభద్రానదీ. పాండు. ౧. ౧౩౯.

దేవేరిపట్టము=మహిషీత్వము,పట్టపురాణితనము.

గీ. ఇట్టిభాగ్యంబునకుఁ దలకట్టు గాఁగ, రాక్షసేంద్ర శుభస్య శీఘ్రం బనంగఁ, గట్టు దేవేరిపట్టు మాకమలవదన, కంచు నెగఁబోసి నారదుం డరుగుటయును. వరాహ. ౧౧.౫౪.

చందమామదేవేరి=తారక, నక్షత్రము.

క. చెఱఁబట్టెను దశముఖుఁ డే,డ్తెఱ నిచ్చటఁ జందమామదేవేరుల నం,దఱ ననఁ గను మిగ్గిరి తన, చఱులఁ దగుల్పడినచుక్కచాలునఁ బొల్చెన్. రామా. ౩. ౧౪౪.

దేవేశి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. పరమేశ్వరి.

దేవేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేతలకు ప్రభువు; పరమేశ్వరుఁడు.

దేవేష్ట. సం.వి.ఆ. స్త్రీ.౧.మహామేదకీ.(వాచ.)

దేవేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేవతలకుఁ బ్రియ మయినది. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము కీ. అ. న. దేవతలయిచ్ఛ.

దేవోద్యానము. సం.వి.అ.న. ౧. నందనవనము. ౨. దేవునితోఁట.

దేశకాలజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేశమును కాలమును దెలిసినవాఁడు.

దేశకుఁడు. సం. విణ.(అ.శికా.అ.)౧. శాసించువాఁడు, ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. ఉపదేష్ట, ఉపదేశించువాఁడు.

దేశజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేశమునఁ బుట్టినది, విదేశీయము కానిది.

దేశధర్మము. సం. వి.అ.పుం.దేశమండలిధర్మము.

దేశభాష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేశమున వాడఁబోడుభాష.

దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రదేశము, చోటు. ౨. అనేకపట్టనములు గలభూభాగము, విలాతి.

(దేశములు ౫౬:—అంగము, వంగము, కళింగము, కర్ణాటము, కేరళము, కామరూపము, గౌడము, వనవాసము, కుంతలము, కొంకణము, మగధము, సురాష్ట్రము, మాళవము, లాటము, భోటము, వరాటము, శబరము, కుకురము, కురువు, అవంతి, పాండ్యము, మద్రము, సింహళము, ఘూర్జరము, పారశీకము, మిథిలము, పాంచాలము, శూరసేని, గాంధారము, బాహ్లికము, హైహయము, తౌళవము, సాల్వము, పుండ్రకము, ప్రాగ్జ్యోతిషము, మత్స్యము, చేది, బర్బరము, నేపాళము, గౌళము, కాశ్మీరము, కన్యాకుబ్జము, విదర్భము, ఖురసాణము, మహారాష్ట్రము, కోసలము, కేకయము, అహిచ్ఛత్రము, త్రిలింగము, ప్రయాగము, కరహాటకము, కాంభోజము, భోజము, చోళము, హూణము, కాశి–దేశములు మఱియు అనేకములు కలవు. అందు ఇవి ముఖ్యములు అని శ.ర.) ౩. ఏఁబదియాఱు అనుసంఖ్య ౪. భాగము, ఏకదేశము.

దేశరూపము. సం. వి. అ. న. ౧. న్యాయము, సమంజసము. ౨. ప్రశస్తదేశము.

దేశాంతరము. సం. వి. అ. న. ౧. అన్యదేశము, మఱియొకదేశము. ౨. మఱియొకప్రదేశము. (భావ. వేఱుగాఁ గలదిగాని పర్వతముచేతనో మహానదిచేతనో వేఱుపఱుపఁబడినదిగాని యగు దేశము దేశాంతరము అని మనువు.)

దేశాంతరి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) పరదేశపువాఁడు.

దేశి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) ౧. దేశకుఁడు ౨. దేశము కలవాఁడు, వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సంగీతవిశేషము; ఆయాదేశజనులకు హృదయరంజకముగా నుండు ప్రత్యేకసంగీతము. (సంగీతములో వేఱొకభేదము మార్గము.)

శ్లో. తత్తద్దేశస్థయా రీత్యా యత్స్యాల్లోకానురంజనం, దేశేదేశే తు సంగీతం తద్దేశీత్యభిధీయతే. (కల్ప.)

ద్వి. లాలితశుద్ధసాళగములు బెరయఁ, గ్రాలుచు దేశిమార్గంబులు వెలయ. బస. పు.౩.౯౩౩ పం. హార. ౨. ౧౧౧.

౨. ఇరువదినాల్గుస్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ... దేశాక్షి ఘూర్జరి దేశి తోడి. గీ. వెలయు నారాయణియుఁ జతుర్వింశతివిధములను దనరారుస్త్రీరాగములును మఱియు. హంస. ౫. ౧౨౩.

౩. దేశభాషాకవిత్వము.

క. మార్గకుమార్గము దేశియ, మార్గము వదలంగఁ దవకు మది వదలక దుర్మార్గపదవర్తు లనఁ దగు, మార్గవులం దలఁప నలఁతి మహి సుకవులకుఁ. కు. సం. ౧. ౨౮.

క. మును మార్గకవిత లోకంబున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుంగు నిలిపి... కు. సం. ౧. ౨౩.

౪. నాట్యవిశేషము.

ఉ. దేశివిధంబురట్టణము దివ్యకలాసియు... లేకయుఁ... నాట్యకలనం బ్రకటించెను హావభావముల్. శ్రీరం. మా. ౪.౧౬౨.

సీ. శివుఁ డొక్కనాఁడు దేశికి మెచ్చి నాకిచ్చెఁ బెద్దవజ్రపుఁగుచ్చు బిరుదురవిణ. వాత్రీ. ౩. ౩౬.

౫. తెనుఁగుదేశమున వాడఁబడునొకభాష.

గీ. వెలఁది చిగు రెల్లి వేనలి వేనవేలు, నాఁగఁ జనుశబ్దములు దేశినామకములు; వీనఁ జెప్పి

నకవితల వినుచు మెచ్చు. కావ్య. ౯.౧౪.

చ. తెనుఁగునఁ జేటుగాఁ గథలు దెల్పినఁ గావ్యము పొందు లేదు మెత్తనపస చాల దం డ్రు విశదంబుగ సంస్కృతశబ్ద మూఁదఁ జెప్పిన నవి దర్పముం డ్లనుచుఁ బెట్టరు వీనులఁ గావునన్ రచుల్, దనరఁ దెనుంగు దేశియును దద్భవముం గలయంగఁ జెప్పెదన్. ద్వా. ౧. ౩౨. (తెనుంగు దేశి = దేశి తెనుఁగుఅని భావము.)

దేశికాకు. సం. వి. ఉ. పుం. ఒకానొకస్వరస్థాయి.

ద్వి. గాథంబు లలిరాగ కాకును బొచ్చ, గాథంబు మఱిదేశికాకును సింధు, నలిఁగరు రాకాకునఖ కర్తరియును. బస. పు. ౩. ౯౦ పా. ౯౪౦ పం.

దేశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. గురువు. ౨. పథికుఁడు, బాటసారి.

దేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తర్జని, చూపుడువ్రేలు.

దేశీయము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - దేశభవము - ౧. దేశమునఁ బుట్టినది, దేశమం దైనది. ౨. (ఒకానొక తద్ధిత ప్రత్యయము. ఇంచుక తక్కువయైనది అనునర్థము కలది. ఉదా: అష్టాదశవర్ష దేశీయుఁడు = కొంచెము తక్కువగా పదునెనిమిదిసంవత్సరములవయసువాఁడు - పటుదేశీయుఁడు = కొంచెము తక్కువగా సమర్థుఁడు.)

దేశీయవరాడి(ళి). సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ) రాగిణీభేదము. (వాచ.)

దేశ్యము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - దేశభవము - ౧. దేశమునఁ బుట్టినది, దేశమునం దున్నది. ౨. దేశమునకుఁ దగినది. ౩. ఉపదేశింపఁ దగినది. ౪. (ఒకానొక తద్ధిత ప్రత్యయము. కొంచెముతక్కువయైనది అనునర్థము కలది. ఉదా: అష్టవర్షదేశ్యుఁడు = కొంచెము తక్కువగా ఎనిమిదిసంవత్సరములవయసువాఁడు - విద్వద్దేశ్యుఁడు = కొంచెము తక్కువగా విద్వాంసుఁడు.)

వి. అ. న. (వాదమున) పూర్వపక్షము. (వాచ.)

దేష్ణువు. సం. విశే. (ఉ.) ౧. దాత, ఇచ్చువాఁడు. ౨. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౩. దుర్దమము, లొంగనిది. (ఆ. ని.) వి. అ. పుం. - వస్త్రాదులు శుద్ధిచేయువాఁడు - చాకలి. (విల్యమ్సు.)

దేసము. వి. (సం. ద్వేషః.) వైరము, పగ.

గీ. నూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్చును విరోధ, నామములు... సాం. ని. మాన. ౩౧.

దేసి. విశే. మనోహరము, అందమైనది.

సీ. అనులేపనములు మండనములు లేకయు భాసురాంగము లింతదేసి యగునె. కు. సం. ౬. ౪౦౯.

ఉ. వాసనగా శివాగమము వర్ణన కెక్కఁ ద్రయీసదర్థముల్, దేసిగ నాత్మశిష్యులకుఁ దెల్పుచు... కు. సం. ౭. ౧౬.

ద్వి. ప్రాస మైనను యతిపై వడి యైన, దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి, దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు. పండితా. దీక్షా. ౬౪ పా.

జః దేసిక.

దేసిక. వి. (సం. దేశి - దేసి + క. - స్వార్థమున.) సంగీతభేదములలో నొకటి.

ఉ. దేసిక గానిమార్గములఁ దిన్ననిరీతులఁ బాడి పాడి యాశ్వాసమునొంది... హర. ౩. ౬౨.

దేహకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తండ్రి.

దేహకర్త. సం. వి. ఋ. పుం. జనకుఁడు, తండ్రి.

దేహకుఁడు. సం. విశే. (అ. హికా. అ.) పూయువాఁడు.

దేహకృత్తు. సం. వి. త్. పుం. తండ్రి.

దేహకోశము. సం. వి. అ. పుం. - దేహమునకు

ఆచ్ఛాదకము - ౧. పక్షము, ఱెక్క. ౨. తోలు, త్వక్కు.

దేహక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేహము నశించుట. ౨. - దేహమును క్షీణింపఁజేయునది - రోగము, తెగులు.

దేహజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కూఁతురు, పుత్త్రి.

దేహజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేహమువలనఁ బుట్టినవాఁడు. ౨. దేహమునఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. పుత్త్రుఁడు, కొడుకు.

దేహత్యాగము. సం. వి. అ. పుం - దేహమును విడుచుట-మరణము, చావు.

దేహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహము నిచ్చునది. వి. అ. పుం. - దేహమును శుద్ధిచేయునది, దేహమునకు పుష్టి నిచ్చునది. - పాదరసము.

దేహదీపము. సం. వి. అ. పుం - దేహమునకు దీపమువంటిది - కన్ను.

దేహధర్మము. సం. వి. అ. పుం. దేహముయొక్క స్వాభావికవ్యాపారము.

దేహధారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. దేహము ధరించునది. ౨. దేహమును నిలఁబెట్టునది. వి. అ. న. అస్థి, ఎముక.

దేహధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. దేహము దాల్చుట. ౨. జీవిక, జీవనోపాయము. ౩. మనుగడ, బ్రదుకు.

దేహధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) శరీరి, దేహము ధరించినవాఁడు, ప్రాణి.

దేహధి. సం. వి. ఇ. పుం. - దేహమున కాధారమైనది - పక్షము, ఱెక్క.

దేహధృక్కు. సం.విణ.(జ్.) దేహధారకుఁడు. (మనుష్యుఁడు, మొ.) వి. జ్. పుం. ప్రాణవాయువు. (వాచ.)

దేహనీయము. సం=దేగ్ధవ్యము.

దేహబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మేనికట్టు, బొంది. ౨. దేహముయొక్క బంధము.

దేహబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేహముచే కట్టఁబడినది. ౨. దేహమునందు బద్ధమైనది. ౩. దేహము దాల్చినది, మూర్తిమత్తు.

శ్లో. దేహబద్ధమివేంద్రస్య చిరకాలార్జితం యశః. సం. కు. సం. ౨. ౪౭.

దేహభాక్కు. సం. విణ. (జ్.) దేహమును పొందినది, దేహముతో కూడినది. -వి. జ్. పుం. దేహధారి, ప్రాణి. (మనుష్యుఁడు, మొ.)

దేహభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. - దేహమందు కర్మఫలము లనుభవించునది - ఆత్మ.

దేహభృత్తు. సం. వి. త్. పుం. జీవుఁడు, ప్రాణి. (మనుష్యుఁడు, మొ.)

దేహము. సం. వి. అ. పుం. న. - వృద్ధి పొందునది - శరీరము, మేను. పుం. ౧. పూయుట. ౨. (జ్యోతి) తనుభావము, జన్మలగ్నము.

దేహయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. -దేహస్థితిని సాఁగించునది - జీవనోపాయము. ౨. -దేహమునుండి యమపుర్యాదులకుఁ బోవుట.- మరణము, చావు.

దేహలం. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మద్యము. (వాచ.)

దేహళి. సం. వి.ఇ, ఈ. స్త్రీ. (దేహము-పసుపు మున్నగువానిపూఁత-కలది.) ఇంటిగడప, గృహావగ్రహణి.

దేహళీదీపము. సం. వి. అ. పుం. గడపమీఁద నుంచిన దీపము.(ఇది రెండు ప్రయోజనముల నెఱవేర్చెడియేక కార్యమున కుపమానముగా నుపయుక్తము.)

దేహవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. తీ.త్.) దేహ

ము కలవాఁడు. వి. న్. పుం.౧. మనుష్యుఁడు. ౨. జీవాత్మ.

దేహసారము. సం.వి. అ. పుం. ౧. మజ్జ, ఎముకలలోనిక్రొవ్వు. ౨. శరీరబలము.

దేహాంతరము. సం. వి. అ. న. ౧. మఱియొకదేహము. ౨. జన్మాంతరము.

దేహాత్మజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. దేహమే ఆత్మయని అనుకొనుట.

దేహాత్మవాదము. సం. వి. అ. పుం. దేహమే ఆత్మగాని వేఱగుఆత్మ లేదు అనువాదము. (చార్వాకులు మొదలగువా రీవాదము నాశ్రయింతురు.)

దేహాత్మవాది. సం. వి. న్. పుం. నాస్తికుఁడు, (చార్వాకుఁడు, మొ.)

దేహాధ్యాసము. సం. వి.అ.పుం. దేహమే ఆత్మయనుభ్రాంతి, దేహధర్మములే ఆత్మధర్మము లనుభ్రాంతి.

దేహావరణము. సం. వి. అ. న. - దేహమును కప్పునది - ౧. కవచము. ౨. చొక్కా మొ.

దేహి. సం. విశే. (న్. నీ.న్.) ౧. దేహము కలవాఁడు. ౨. పూయువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. ప్రాణి. (మనుష్యాది.) ౨. జీవుఁడు.

దేహిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ.ఒకజాతిచీమ. (కల్ప.)

దేహిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.భూమి.(విల్యమ్సు.)

దేహ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧.పూయఁదగినది. ౨. శరీరమునకు హిత మైనది.

దై

దైతేయమేదజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (ప్రపంచమంతయు జలమయ మైనపుడు విష్ణువు మధుకైటభులను చంపఁగా వారిమెదడు భూరూపమయ్యెను అని పురాణప్రసిద్ధి.) మేదిని,భూమి. (ఇప్లే: దైత్యమేదజ మొ.)

దైతేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - దితిసంతతివాఁడు- రాక్షసుఁడు.

దైత్య. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. సుర, కల్లు. ౨. మురయనుగంధద్రవ్యము.

దైత్యగురువు. సం.వి. ఉ. పుం-రాక్షసగురువు - శుక్రుఁడు. (ఇప్లే: దైతేయగురువు మొ.)

దైత్యదేవుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. వరుణుఁడు. ౨. వాయువు. (విల్యమ్సు.)

దైత్యనిషూ(సూ)దనుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దైత్యులను చంపినవాఁడు- విష్ణువు.

దైత్యమదనము. సం. వి. అ. పుం. కందము.

దైత్యమేదజము. సం.వి. అ. పుం. గుగ్గిలము.

దైత్యయుగము. సం. వి. అ. న. దేవయుగము నకువలెనే దేవమానమున పండ్రెండువేలసంవత్సరములపరిమితి కలకాలము, రాక్షసయుగము.

దైత్యారి. సం. వి. ఇ.పుం.-దైత్యులకు శత్రువు - ౧. విష్ణువు. ౨. వేలుపు.

దైత్యాహోరాత్రము. సం. వి. అ. పుం. దైత్యులపవలు రాత్రియు.(ఇది మనుష్యమానముచే సంవత్సరము పరిమితి కలది.)

దైత్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)౧. దితిసంబంధ మైనవాఁడు. ౨. దితిసంతతివాఁడు. వి. అ. పుం. తొలివేల్పు, రాక్షసుఁడు, అసుర.

దైత్యేజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దైత్యగురువు, శుక్రాచార్యుఁడు. (వాచ.)

దైనందినప్రళయము. సం.వి. అ.పుం. బ్రహ్మయొక్క ప్రతిదినముతుదను లోకములకు కలుగు ప్రళయము.

దైనందినము. సం.విణ. (అ.ఈ.అ.) ప్రతిదినము కలుగునది; ప్రతిదినము నుండునది.

దైనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దినమం దుండునది. ౨.దినసంబంధమైనది. ౩. దీనసంబంధమైనది.

దైనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినభృతి, దినబత్తెము.

దైనికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దినమున నుండునది. ౨. దినమందలిది.

దైన్యము. సం.వి. అ. న. ౧. దారిద్ర్యాదులచేతఁ గలుగుదురవస్థ, దీనత్వము, ౨. పేదతికము. ౩. దుర్బలత్వము. ౪. నీచత్వము, హైన్యము.

దైర్ఘ్యము. సం. వి. అ. న. దీర్ఘత్వము, నిడుపు.

దైలువాఱు=దైవాఱు.

(అతిశయించు, అధికమగు)

ఉ. ఏమితపం బొనర్చితిమొ యేసుకృతం బొనరించినామొ యే,నోములు నోచినారమొ మనోరథముల్ మది దైలువాఱఁగా ... వేంకటాచల,స్వామినిఁ జూడఁ గంటిమి... ఘటికా. ౨. ౧౯౦.

దైవకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దైవముచే చేయఁబడినది. ౨. మనుష్యకల్పితము కానిది,స్వాభావికము.

దైవకోవిద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దైవజ్ఞ,సోదె చెప్పునాఁడుది.

దైవకోవిదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు.

దైవగతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దైవముయొక్క పోక,అదృష్టము వర్తించుమార్గము; శుభాశుభ ఫలములు కలుగువిధము.

దైవజ్ఞ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సోదెకత్తె,సోదె చెప్పునది. ౨. గృహగోధిక, బల్లి. (శ. ర.)

దైవజ్ఞుఁడు. సం.వి.అ.పుం.౧. జోస్యుఁడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రము తెలిసినవాఁడు. ౨. త్రికాలవేది, భూతభవిష్యద్వర్తమానములు ఎఱిఁగినవాఁడు.

దైవతంత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైవమునకు లోనయినది, దైవాధీనము. వి. అ. న. దైవముయొక్కతంత్రము.

దైవతము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవత,వేలుపు. ౨. దేవతాసమూహము.

దైవతాయతనము. సం. వి. అ. న. కోవెల, దేవాలయము.

సీ. ఉపవాస ముండి సముత్సుకం బై దైవతా యతనమున నాఁ రేయి గడపి.ద్వా.౭.౧.౨౩.

దైవత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతనిమిత్తము ఉద్దేశింపఁబడినది. (ఇది అగ్ని మొ. పదములు పూర్వమందుఁ గలిగియే యుండును.)

వ...గోపాలదేవుండు దేవేంద్రదైవత్యం బగు సాయకం బేసిన. హరి. ఉ. ౮. ౧౮౦.

వి. అ. న. దేవత.

దైవదీపము. సం=దేవదీపము.

దైవదుర్విపాకము. సం. వి. అ. పుం. దైవము దుష్టముగా పరిణమించుట, దౌర్భాగ్యము, దురదృష్టము.

దైవపరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అన్నియు అదృష్టముచేతనే కలుగు నని తలఁచి యత్నింపక యుండువాఁడు.

దైవప్రశ్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శుభాశుభకర్మఫలము తెలియఁ గోరుట. ౨. జోస్యము. ౩. ఆకాశవాణి; ఉపశ్రుతి. (సోదె అని కొందఱు.)

దైవము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేవసంబంధమైనది. ౨. దేవునినుండి వచ్చినది.

౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. పుం. జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞమునందు యథావిధిగాఁ దత్కర్మము నడపినఋత్విజుని అలంకరించి కన్య నిచ్చి చేయువివాహము. న. ౧. భాగ్యము, అదృష్టము. ౨. దేవత, వేలుపు.

గీ. ఆరమాసతిరూపరేఖాతిశయము,వర్ణనము సే
యఁ దరమె యెవ్వారికైనఁ, గాంచినప్పుడె
చిత్రతఁ గాంచె సకల,దైవదానవరాజి చి
త్రంబు గాఁగ. దశా. ౨. ౨౪౫.

శ్లో: అపిస్విదన్యేచ నిజాత్తదైవమనన్యవృత్త్యా
సమనువ్రతా యే. సం.భాగ. ౩.౧. ౩౪.
(ఆత్తనఃదైవం=శ్రీకృష్ణం.వ్యాఖ్య.)

౩. దైవతీర్థ మగుఅంగుళ్యగ్రస్థానము, దైవతర్పణస్థానము.

దైవయుగము. సం=దేవయుగము.

దైవయోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. జన్మాంతరకర్మఫలము కూడుట, శుభాశుభకర్మము ఫలించుట. ౨. దైవమువలన కలిగినయోగము.

దైవలేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం-జాతకము ననుసరించి త్రికాలఫలము వ్రాయువాఁడు - జోస్యుఁడు, దైవజ్ఞుఁడు.

దైవవశము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దైవాధీనము. వి. అ. పుం. న. ౧. దైవశక్తి. ౨. దైవాధీన మగుట.

దైవవాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆకాశవాణి, ౨. సంస్కృతభాష.

దైవవిదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు.

దైవహతుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అదృష్టముచే వంచితుఁడు,దురదృష్టవంతుఁడు.
ఇట్లే: దైవహతకుఁడు.

శ్లో: ప్రాయో గచ్ఛతి యత్ర దైవహతకస్తత్రై
వ యాంత్యాపదః. సం.భర్తృ. నీతి.౯౫.

దైవహీనుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అభాగ్యుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

దైవాకరి. సం. వి. ఇ. పుం-దివాకరపుత్రుఁడు - ౧. శని. ౨. యముఁడు. ౩. సుగ్రీవుఁడు. ౪. కర్ణుఁడు. ఈ. స్త్రీ. యమునానది.

దైవాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉల్కాద్యుత్పాతములవలనఁ గలుగునాశము. ౨. అదృష్టముయొక్క నాశము. ౩. దైవము నతిక్రమించుట.

దైవాధీనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దైవమునకు లోనయినది, దైవవశమైనది.

దైవాయత్తము. సం=దైవాధీనము.

దైవాఱించు. స. క్రి. (√దైవాఱు.) పొంగి పొరలునట్లు చేయు.

క. అవమానవైరు లనియెడి, యవనిజములఁ జెఱి
కివైచి యభిమానమునం,దివిరితి దైవాఱిం
చితి, భువనముల ననింద్యకీర్తిభూమామృత
ముల్. భా. రా. యు. ౨౩౩౬.

దైవాఱు=దయివాఱు, దైలువాఱు.అ. క్రి. ౧. అతిశయించు, అధికమగు.

ఉ...కింక దైవాఱఁగఁ బట్టె బిట్టు దితిపట్టి
నృసింహుఁ డసహ్యతీవ్రతన్. నృసిం. ౫.౯౫.

ఉ. జోఱున వర్షము ల్గురియ సువ్రతుఁ డాచిఱు
తొండనంబి దైవాఱెడుభక్తిఁ బెట్టు శివభ
క్తుల కర్థిఁ జతుర్విధాన్నముల్. హర.
౨. ౩౧.

క...కొమ్మ మెకపుఁబోటరి యత్తావునఁ దరలి
మెల్లమెల్లనఁ జని యొకచో మిగుల సంత
సము దైవాఱన్. అచ్చ. రా.సుం. ౨౪.

౨. పొంగిపొరలు, పొరలు.

గీ. పాటితూమున రసము దైవాఱఁ గొలిచి,

కొమరుజంగంబునకు నిచ్చెం గోర్కి దీక్ష. హర. ౧. ౨౩.

మ...ఏసామ్ముం గ్రొ, కొనం దేకానుక లిచ్చినం గొనండు గోర్కు ల్నిండి దైవాఱంగన్. వసు. ౩. ౯౫.

ఉ. మీఱినయన్న శైలములమీఁద సమగ్రఘృత ప్రవాహముల్, పాఱంగ యానపాత్రముల భంగి నపూపము లొప్పె నెవ్వరున్, మీఱి జిహ్వ నీక కన్ననియఖమాత్రగం బాత్రలయందు నిండి దైవాఱె బదార్థసంఘములు భాతిగ నవ్విభు పెండ్లియామతిన్. భోజరా. ౪. ౧౦౨.

౩. ఒప్పు.

మ...భూవర సేనాజన మాయితం బగుచు దైవాఱెన్ రణోత్సాహతన్. చంద్రి. ౩. ౧౦౬.

జ: దైవాఱించు.

దైవాహోరాత్రము. సం. వి. అ. పుం. దేవతలయొక్క రేయును పగలును, మానుషసంవత్సరము.

దైవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దైవవివాహపద్ధతిని పెండ్లిసేయఁబడినస్త్రీ. వి. న్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు.

దైవికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. దేవతలకు సంబంధించినది. ౨. దేవునివలన కలిగినది; దైవవశమున కలిగినది.

దైవోపహతుఁడు. సం= దైవహతుఁడు.

దైవ్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దివ్యము, దేవసంబంధ మైనది.

దైశికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేశసంబంధ మైనది. ౨. ప్రదేశసంబంధ మైనది, స్థానికము.

దైశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేశికుఁడు, ఉపదేశించువాఁడు.

దైష్టికము. సం = దైవికము.

దైష్టికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దైవపరుఁడు, దైవమే కార్యసిద్ధికి హేతు వని తలఁచువాఁడు. ౨. దైవము కల దనుబుద్ధి కలవాఁడు.

దైహికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేహభవము, దేహమున పుట్టినది; దేహమం దున్నది. ౨. దేహసంబంధ మైనది. వి. అ. పుం. ప్రాణిద్యూతము, కోడి పొట్టేలు మొద లగుజంతువులతో నాడుజూదము.

దొ

దొంకు=డొంకు. (చూ. దొంకెన.)

జ: దొంకెన.

దొంకెన=డొంకెన. వి. (√దొంకు.) ఆయుధవిశేషము.

ద్వి. వడిగొని యడిదాన వైచి కందాసం, దుడుచురౌతులు గత్తిదొంకెనం బొడిచి, పోటుగంట్లనె ఘూటిపోవుసద్భటులు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౩౪ పం.

దొంగ. వి. (√దొంగు. త. తొంగన్.) ౧. చోరుఁడు.

రగడ. గురివెంద నదె గిలుబుకొనియెం బర్యొరదొంగ, విరులం గరిముంభరుచ వెరఁజు మైయర గ్రుంగ. మనుచ. ౩. ౭౪.

సీ. ప్రామినుకులదొంగం బాతాళకుహరంబుం జొఱంబాతె చీతినచోట వీవ. పారి. ౧. ౪౯.

౨. అరఁటిపువ్వులలోపల నుండుగట్టికాఁడ. (శ. ర.-దీనిని 'దొంగవాఁడు' అని వాడుదురు.)

విణ. వంచకము, మోసపుచ్చునది.

ఉదా: దొంగనిద్ర:—ఇతరులను మోసపుచ్చుటకై నిద్రించుచున్నట్లు పండుకొనుట. ఇట్లే: దొంగభక్తి.

సా. దొంగపడినఆఱునెలలకు కుక్క మొఱిగినట్లు. (*) See on page 405 left.

ఇది కొన్నిపట్ల విశేషార్థముల నిచ్చును.

ఉదా: దొంగకూడు=తన్నొరు లెఱుఁగకుండఁ బోయి కుడుచుకూడు.

దొంగగొడ్డు=దొంగమేఁత మేయుపసరము.

దొంగనేల = మోసము చేసి యపహరించిన నేల.

దొంగబీగము=మాఱుతాళము.

దొంగయూబి=క్రిందిలోఁతు తెలియకుండ మీఁద వ్యాపించియుండెడుబురద.

(ఇట్లే: దొంగయిసుక.)

దొంగప్రొద్దు=దొంగలు దొంగిలించుటకు అనుకూల మైనసమయము,అర్ధరాత్రము.

ఇట్లే: దొంగరేయి. (శ.ర.)

దొంగతనము. వి. (√దొంగ.) చోరత్వము, చౌర్యము, దొంగిలించుట.

గీ...విను మెంతవానికైన, దొంగతన మున్నయప్పుడె దొడరు భయము. దశా. ౧. ౨౭౨.

దొంగపని. వి. (√దొంగ.) చోరకృత్యము, దొంగతనము.

సీ. తడకద్రోపరి ముడివిడుపులు మఱి దొంగపని చుక్కవా లైనఁ బస్తుపోరల. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౦. (తాళపత్త్రప్రతిపా.)

దొంగమేపు. వి. (√దొంగ.) లంపు.

గీ. లంపు నా దొంగమేపు చెలంగు నభః౯. ఆం. భా. ౩. ౩౫.

దొంగటికము, దొంగరికము. వి.(√దొంగ.) దొంగతనము, చౌర్యము.

గీ. ద్రోహబుద్ధి నైన దొంగటికము నైన, సటల నైన సాహసమున నైన,సంపదధికుచేత సాధించి ధనమును, బడుగు కిచ్చి బాగుపడును వేమ. వేమన. ౩.౧౩౭.

క. రంగప్పసామ్ము మేము తిననంగను మతుల మయి పుట్టినారము నిజ మ్మైనం గలదే మా వలనను, దొంగటికంబులును ఏంతద్రోహము లెందుఁ౯. విప్ర. ౫. ౧౮.

మ. దురము న్నర్గము రాజబారము మఱిఁ౯ దొంగరికము న్నైవ్యద్యముఁ౯, నరనాథాశ్రయ మోడబేరమును బె న్మంత్రంబు సిద్ధించిఁ౯, అరయఁ౯ దొడ్డఫలంబు గల్గు ...శా శ. ౪. ౧౧౧.

దొంగలవైరి= వేఁటకుక్క కిడినపేరు.

చ... బెబ్బులులఁగండఁడు దొంగలవైరి...వాఁగఁజే, ర్లలెడిసారమేయముల న త్తిఁ దెచ్చి రి కొండ ఉదరిఁ౯. ఇందు. ౭. ౫౯.

(సా:-దొంగను తేలు కుట్టినట్లు. దొంగలతల్లి యేడువ భయము.)

దొంగసొమ్ము. వి. (√దొంగ.) దొంగ తెచ్చిన సొమ్ము.

శా...దొంగసొములకున్నై యి ట్లేల ప్రాల్మాలితే. విప్ర. ౫. ౩౫.

దొంగిలించు= దొంగిలు, దొంగు. స. క్రి. (√దొంగిలు.) ముచ్చిలు, అపహరించు.

క. మరకతమయవజ్రమహోస్ఫురణ మెయిం దొంగిలించి పొదలినభంగిఁ౯. కు. సం. ౭. ౯౩౮.

సీ. సీధుపానక్రీడఁ జెంగల్వపూచాయ దొంగిలించెడుకన్నుదోయివాఁడు. పి.శకుం.౧.౫.
(ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దొంగిలు=దొంగు. స. క్రి. (√దొంగు - ఇ. తొంగు.) దొంగిలించు, అపహరించు.

మ. జలజారాతి సఖీముఖామితకళాసౌభాగ్య లేశంబు దొంగిలి పొలీక వెనంగ వజ్రము తదంఘ్రిద్వంద్వముం దా సముజ్జ్వలరేఖాకృతిఁ జేరి యాత్తరుచి లంచం బిచ్చి తొ పింపఁగా, నెలనిగ్గుల్ గనుపట్టె...చంద్రా. ౪. ౧౩౮.

తపస్వివృత్తము. దూడలతోఁ గాపరులను గుహ
లో దొంగిలి దాఁచిన విధి నదలింపక్.
అప్ప. ౪. ౨౩౬ ప.

క. వెంగలి వై రాపాలఁతిక్, దొంగిలి తెచ్చితివి
చేటుత్రోవ నయో నీ, వంగడ మద్దొరములు
కుల, యింగలమునఁ బడకము న్నె యిడు మిఁక
నైనక్. అచ్చ. రా. యు. ౧౧౪. రా. వి.
౩. ౧౧.

౨. వంచించు, మోసగించు.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగు దెంచితి వహీనవిహార చికిత్స
నీకు నేఁ, జక్క నొనర్చెదం దెలుఁచఁ జంపితి
దొంగిలి ము న్మదీయులక్, రక్కసులక్...
పాండు. ౫. ౧౦౩.

దొంగిళ్లు. వి. బ. ఒకవిధ మగు నేత్రరోగము.

గీ. రెండుతు త్తంబులు... ఇట్టికపొడిఁ గూర్చి చాఁ
గనీట, నిమ్మపండ్లను వెన్నను నీరొనర్చి, యి
డిన దొంగిళ్ళుఁ బురుగుకా టుడిగిపోవు.
(చికి. చి. ని.)

గీ. బరణి నిడి కన్నులను బెట్టఁ బ్రబల మైన,
పురుగుకాటును దుర్మాంసపూరితములు, నీరు
పాటును దొంగిళ్లు నిశ్చయముగఁ, దీఱు ననిరి
భిషగ్వరు ల్కారి మలరి. (చికి. చి. ని.)

దొంగు = దొంగిలు, దొంగిలించు. స. క్రి. అపహ
రించు, ముచ్చిలు. అ. క్రి. (త. ఒదుఙ్గు = దొంగు, దాఁగు, దాగు. ~~ఉపగూహనము అని శ.ర.)~~

జః దొంగ, దొంగతనము, దొంగపని, దొంగ
మేపు, దొంగటికము, దొంగసొమ్ము, దొంగి
లించు, దొంగిలు.

దొండ. వి. (సం. తుండీ. ప్రా. తుండీర.) బింబిక,
ఒకదినుసు తీఁగ.

సీ... అలరును దొండ యం చనఁగఁ దుండి.
ఆం. భా. ౨. ౬౦.

గీ. సకలదిశలకు శాఖోపశాఖ లిడుచుఁ, బ్రొదలి
ఫలియించు దొండయుఁ బోలి ప్రబలి, యాత్మ
సంతతి పుత్ర పౌత్రాదిబహుపరంపరల నొప్ప
వెలసె భర్తయును దాను. ప్రభా. ౧. ౧౬.

ఉ. సంతతి లేకము న్నతనిజాయ సభక్తిని సూ
ర్యసేవ యశ్రాంతముఁ జేయఁగా నతఁడు
సద్విజుఁడై కలవచ్చి దొండచెట్టిఁతికినిచ్చి
చాల ఫలియించును నీకిది ప్రోదిచేసికొ, మెం
తయునంచుఁ బల్కె ... ప్రభా. ౧. ౧౫.

జః దొండపండు, దొండముక్కువడు.

దొండపండు. వి. (√దొండ.) బింబఫలము.

సీ. నేరేడుపండులు నెలయూటిపండులుఁ గొం
డ మామిడిపండ్లు దొండపండ్లు. కాళ. ౩.
౬౯.

గీ. పండి వాడినయలదొండపంటిపగిది, మొనసి
పరవట్లు వట్టి కెమ్మోవి దనరఁ, జెన్ను దఱిగిన
సొగసుతో విన్న నైన, దేవయానఁ గనుం
గొని తెగచి వగచి. యయా. ౩. ౭౩.

క. పగడము మంకెనవిరియును, జిగురాకును
దొండపండు చెందిరమును ...నీలా. ౨. ౨౨.

సా:- కాకిముక్కునకు దొండపండు కట్టినట్లు.

దొండముక్కువడు. అ. క్రి. (√దొండ.) దొం
డపండువలె గింజలకొన లెఱ్ఱఁబడు.

మ. బలుసుల్ పండెను దొండముక్కువడియెం
బ్రాసంగుఁ జేల్ పోఁకమో, కల పూఁబాళల
తావిఁ గ్రోలి పొరలెక్ గొబ్బెరదిగ్వాయు
వుల్. శివరా. ౪. ౧౯.

దొండి = తొండి. వి. ౧. చిల్లి, రంధ్రము.

సీ. జలజాతభవశివాదులు గూడ బ్రమయుట
దుర్గంధ మగునుచ్చదొండికొఁగద. వేణు. ౭౬.

సీ. తూ మనఁ దూఁటనఁ దూపర మనఁగను
దొండి నాఁ జిల్లి నాఁ దొలి యనంగ. ఆం.
భా. ౧. ౧౪౫.

౨. భగము, ఆఁడుగుఱి.

సీ. చినిఁగినదొండి బల్సేఁతకు వెఱచునా వెస
నూత్నబాలిక వెఱచుఁగాక. వేణు. ౨౪.
జః దొండివోవు.

దొండివోవు. అ. క్రి. (√దొండి.) చిల్లిపడు, తూఁటుపడు.

సీ. పోర మాయుసు రేల పోసికొనెదవురా తో
రంపునీ మేను దొండివోను. బిల్హ. ౨. ౬౪.

దొండు. వి. ఒకవిధ మగుచేఁప,మత్స్యవిశేషము.

గీ. మోర పక్కెర దొండను గూరముక్క,
పుల్లరుజు గెచ్చె గండెయు బొమ్మడాయ.
హంస. ౪. ౧౮౭.

దొంతర=దొంతి. వి. (దొంతి+తరఁగ.) ౧. ఒక దానిపై నొకటిఁగ నుంచినవస్తువులవరుస.

గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యన,
దనరు నుత్పం క్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

క. వెస లలనామణి బంగరు,వెసలలదొంతరలు
డించి వినయము మది కిం, పొసఁగఁగఁ
గంకణరవములు, పొసఁగఁగ నారసి రసా
న్నములు వడ్డింపన్. విజ. వి. ౨. ౧౫౨.

౨. పరంపర, వరుస.

క. సంతోష బాష్పధారలు, దొంతరగాఁ జూ
చి మ్రొక్కి తోయధివరసీ,మంతిని నాత్రి
జగద్దీవ్యంతిని భాగీరథీస్రవంతినిఁ బొగ
డన్. విజ. వి. ౧. ౪౮.

గీ. సంతసంబునఁ బంటువలంతి వేల్పు, దొంతరగ
నన్నకటివేల్పువింత లెల్ల, మంతనంబునఁ
దలఁచుచు నంతఁ బొగిలి. నీలా. ౧.౧౦౧.

దొంతర(లు)గొను. అ. క్రి. (దొంతర+కొను.) దొంతులగు; సాంద్రమగు, దట్టముగా వ్యాపించు.

ఉ. (చంద్రికావర్ణనము.) శ్రీ. పద తాడనంబు గా
వించుకించు వెలయాంధ్ర చరణనఖకాంతుల
పై దొంతరలుగొని...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

దొంతరముద్దు. వి. (దొంతర+ముద్దు.) చుంబన భేదము.

గీ. ముద్దునాఁగను జుంబనం బొప్పుచుండుఁ, బొ
ల్పుచుండును దొంతరము ద్దనంగఁ, దద్విశే
షంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౭౦.

దొంతి=దొంతర. వి. (త. తొందిప్పు.) ౧. ఒక దానిపై నొకటిగా నుంచినవస్తువులవరుస, ఎత్తువరుస.

గీ. కుకవి కృతులందు దోషంబు గుణము సేయు,
నేరఁ డది యట్లు దొంతులు నేరి నాయి,
దోర్పు నేర్పుఁ గాకది యేమి నేర్పు నేర్పు.
శు. సం. ౧. ౨౯.

గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యనఁ,
దనరు నుత్పం క్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

గీ. దొంతిబుఱ్ఱలచిక్కంబు పొంతఁ బెట్టి, వగలఁ
బొగిలెడువాని నిర్వాణి నెక్క, తరుణతా
పసిఁగాంచితి ధరణినాథ. దశకు. ౫. ౪౦.

గీ. అమ్మహాశక్తి రత్నపుబొమ్మరిండ్లఁ, బేర్పఁ
బ్న్నారుదొంతులఁబిసరుహాస్య, నాండభాండం
బు లీరీతి నుండ దొంతి, పేర్తు నని లోకమున
కుఁ జూపెడువడువున.వరాహ. ౬. ౭. భా.
రా.సుం. ౫౩౬.

౨. పరంపర.

ఉ. మాయలు డాయనీక యసమానత నత్యుప
మానమై ముని,ధ్యేయత భక్తితత్పరవిధేయ
మనం దగువిష్ణుతత్త్వమున్, ఛాయనిచూ
డ్కి సర్వసమభావనఁ గ్రాలెడుబాలు బాలి
శుం, జేయ నతండు నూపెఁ దనచెన్నఁటిమా
యలదొంతు లన్నియున్. నృసిం.౪.౧౪౧.

విశే. ౧. ఒకదానిపై నొకటిగా నున్నది,దొంతరదైనది.

క. కరసరసిరుహంబున నొక్కసరసిరుహం బమర
వదనసరసిరుహమ్మున న్బరిమళవశమున పా

పిన,ధరణీధరతనయదొంతితామరఁజూపెన్. ఉ. హరి. ౫. ౭౦.

౨. అధికము.

ఉ. (లక్ష్మీదేవివర్ణనము.) శ్రీ కొం తని కాదు చాలఁ దొడుగుల్ మడుఁగుల్ గొడుగుల్ సువర్ణముల్, దొంతిగనుప్పతోఁ గలుగుతో మిన్నియుం గొని యేఁటికేఁటి క్రొవంతుగ నావెచే మననివారలు లేరు...ఘటికా.౧.౪౩.

క. మొదలఁ గుల మెల్లఁ ద్రుంచుట, యదయాత గురులయెడఁ గల్లలాడుట యది గా, కిదియును జేయఁ దలంచిన,గొద లే దీవేళ దొంతి కొలఁ పిద్ధించున్. జై. భా. ౧. ౬౯.

సింగారపుదొంతి = శృంగారములపరంపరకుస్థానము.

ఉ...అందముల కన్నిటికిం దగుపట్టుఁగొమ్మ సిం,గారపుదొంతి యైనకులకాంత నయో యెడఁబాయ నేర్తునే. శుక. ౧. ౬౪.

సొగసులదొంతి=సొగసులగని.

సీ. ముగుదలమేల్బంతి సొగసులదొంతి క్రొంబొగడపూబంతి యబ్బురపుటింతి. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౬.

క. ఇంతయుఁ గనికర మూనక, వంతల నిడి చనఁగఁ దగునె వలిగొజ్జఁగపూ,బంతీ యింతీ సొగసుల,దొంతీ క్రొందుంటువింటిదొరమదదంతీ. రసిక. ౬. ౫౦. అచ్చ. రా. అర. ౯౯.

జః దొంతర, దొంతరగొను, దొంతరముద్దు,దొంతిమన్నెవిభాళుఁడు.

దొంతిమన్నెవిభాళుఁడు. వి.(√దొంతి.)ఒకానొకబిరుదము.

వ...గజగంధవారణ గండగోపాల చలమర్తిగండరాయగజకేసరి దొంతిమన్నెవిభాళాదినానాబిరుదవిఖ్యాతుల...పాపిష్ఠ.౧.౧౦.

దొంద=దొందు², దొద్దు. విశే. (సం. తుందీ.) తుందిలుఁడు, స్థూలకాయుఁడు.

సీ. దొం దన దొందు నా దొద్దునా లంద నాఁ దుఁదిలనామ పై తోఁచుచుండు.ఆం.భా. ౨. ౧౨౦.

దొందడి. వి. (దొందు¹+దడి - సమర్దము, సందడి అని శ.ర.) ౧. సంఘర్షము, రాయిడి.

ఉ...ఇద్దఱున్, దుర్జయశత్రుసైన్యములదొందడినే మయిరొక్క...భార. ద్రో. ౪.౧౨౯.

క. వడిఁ బొదివి భీముఁ డార్చినఁ, జెడ విఱిగిన సేన నేమి సెప్పుదుఁ దనదొం,దడిఁ దానచదిసె వెనుకొను,కడిఁదిమగలచేత గాసిగాదె నరేంద్రా. భార. కర్ణ. ౨. ౩౫౪.

క. ఎందఱు గంధర్వులు వడి, రెందఱు గుహ్యకులు మడిసి రెందఱు నృపసం,క్రందను లీల్గిరి యపు డా,దొందడి మితి మీఱి వారితూపులు దొరఁగన్.కవు. ౫. ౯౭. హరి. ఉ. ౩. ౧౩౦.

౨. త్వర, వేగము.

ఆ. రాజుకొడుకుఁ జూచె రాజీవదళనేత్ర,రాజవదనఁ జూచె రాజుపట్టి, దొంగ కాముఁ డంత దొందడిఁ జిగురాకు,వాలు వెటికి యుఱికి వారి మొత్తె. భాగ. ౯. ౨౬.

వ...తమకంబుల గమకించుచు హురుమత్తునతూరి యంపఱలపరంపరల వెంపరలాడిన హుసి యని దొందడినిఁ బుళిందులు కఱకు మీఱిచుఱుకుఁజూపులు చూచి...ప్రబంధ. ౭౮౮.

విశే. సంకులము.

క. ఇందాఁక నీ వొనర్చిన,దొందడిపని మెచ్చ నేను దొడరి తిపుడు లా,వుం దాల్మియుఁ జూపిగదా యెందుఁ బొగడుగనుట నిలువు మిం చుక యాజిన్. హరి. ఉ. ౮. ౧౯౬.

దొందడించు. అ. క్రి. (√దొందు¹.)కలియు.

సీ. కరతాడనములఁ జన్గవలపై లత్తుకచట్టలు

చఱిచినచాడ్పు దోఁపఁ, దెగి రాలుహార
వరా క్తికములు నక్షత్రబిందువు లేర్పఱుపరాక
దోందడింప. హరి. పూ. ౯. ౧౩౯.

దోందము. వి. (సం. ద్వంద్వమ్. ప్రా. దోంద.) ద్వంద్వరోగము, వాతపిత్తశ్లేష్మములలో నేరెండిటివల్లనైనను గలిగినరోగము.

సీ. ద్వంద్వరోగంబు నివ్వటిలు దోంద మనంగ ...ఆం. భా. ౨. ౧౨౫.

దోందు[1]. వి. (సం. ద్వంద్వమ్.) జత. (శ.ర.)
జః దోందడి, దోందడించు, దోంబులిగోట్టు.

దోందు[2]=దోంద.
ఆం. భా. ౨. ౧౨౦.
జః దోందుమేను.

దోందుమేను. వి. (√దోందు[2].) మిక్కిలి స్థూలమగుశరీరము.

వ...కొందఱు దోందుమేనుల నిటునటు కదల లేక చీనిపందులపోలికను రక్తార్ద్రవస్త్రంబులతోఁ బ్రాణాచారంబుల మెలఁగువ నొదిఁగి ...ప్రబంధ. ౩౮౭.

దోంపు. వి. ౧. చేను. (మళ్లవరుస అని శ. ర.)

సీ. లేఁతనివ్వరిదోంపు లేటిపిల్లల కింపు కాచియుండెడ నంచుఁ గదలెనోర్తు. కృ. శతకం. 3. 33.

౨. వేరుపురుగు కొఱుకుటవలన మోవు లెండుట. (శ. ర.)

దోంబర=దొమ్మర. (చూ. దోంబరి.)
జః దోంబరి.

దోంబరి=దొమ్మరి. వి. (దోంబర+ఇ-త. దొంపమ్. క. దొంబమ్=గడకట్టె చేయునాట్యము.) దొమ్మరవాఁడు, గడకట్టెయాడి జీవించుజాతివాఁడు.

వ...శంబరారి యనుదోంబరి విడంబంబునం దూఱ నంబరంబునం బన్ని నవలయంబు లనం బొలుచునవలగ్నంబుల విలగ్నంబు లగునొడ్డ [illegible]ంబుల...వరాహ. ౧౧. ౭౯.

దోంబులిగోట్టు. వి. (దోఁదు[1] + పులి + కోట్టు.) - వ్యతిరేక లక్షణచే - పిఱికి, భీరువు. (రెండుపులులను కొట్టువాఁడు అని శబ్దార్థము - శ. ర. - "దొంబులగొట్టు" చి. ని. ప్రా.)

గీ...పంద కోఁచ, పిఱికి దోంబులిగొట్టన భీతుఁడభవ. ఆం. భా. ౨. ౨౨౧. (వావిళ్ల ప్రతిపా. "బొబ్బలగొట్టు" ప్రాఁత ప్రతిపా. "దొబ్బలగొట్టు" వ్రాఁత ప్రతిపా. సీ...సమరభీరువునకుఁ బేళ్లగుఁ బాఱుఁబోతుపిఱికి. గీ. కోఁచ పందయు దెబ్బలుఁగొట్టన ... వేంక. మాన. ౫౭. "దొ(బ్బ)లగొట్టు" వ్రాఁత ప్రతి, బ్రౌ. పా. - "దొబ్బల = పిఱికి, గొట్టు = పిఱికి. అని పర్యాయపదములుగా బ్రౌ. క. చను భీతుఁడు కోఁ చనఁ బం, దవ దెబ్బలగొట్టు పిఱికి యనఁ బాఱ్పోత, న్నను ...ఆంధ్రపదాకరము. నరవర్గము. ౪౦. ఇంకను విచార్యము.)

దోగ్గలి. వి. రక్తబావ్వ మనునొక మొక్క.
(బ. దోగ్గలులు, దోగ్గళులు, దోగ్గళ్లు.)

చ...దోగ్గలి పొన్నగంటి ద్వేదరి...హంస. ౪. ౧౩౨.

ద్వి...దోగ్గలి యన రక్తబాష్పాఖ్యయై ప్రబలుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౩.

గీ. పెంటదోగ్గళ్లలోఁ గడు పంటి శత్రుచలనములఁగ్రుక్కి జీర్ణోతువుల...ఆము. ౬. ౧౩.

దోగ్గుడుకోను. అ. క్రి. వ్యాపించు.

వ...మంటల గొంటించి యగ్గి దోగ్గుడుకొన మొదలంటఁ బొదివి యొదవ నీరున్న యగ్గికోల జగ్గు బోగ్గయ్యె నంత. అచ్చ. భా. ౫. ౯౬.

వ...గుజ్జంపుడెక్కల సెగ్గొనమిక్కిలిబుగ్గి మింట దోగ్గుడుకొని...అచ్చ. భా. ౫. [illegible]

దోటదోట=తోటతోటు, దోడదోడ. వి. (నిష్ప

లు మొ.) రాలుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

చ. దొటదొట రాలు మి న్నవిసి తోరపునిప్పు
లవాన లాక్కొటక్. సానందో. ౨.౫.

ద్వి...కన్నులను,దొటదొట నిప్పులు దొఱఁగ
హుమ్మనుచు. ద్వి. నల. ౨. ౬౩౭.

దోడదోడ. వి. (త. తొడతొడ.) ౧.(నీరు మొ.) కాఱుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. దోడదోడ నోట నెత్తురు గ్రక్కుకొనుచు.
రం. రా. యు. ౩౭౫ పొ. ౨ పం.

౨=దుడదుడ.

చ. దుడదుడ మంచె యెక్కి నొకదొడ్డమిటా
రపుఁ గమ్మకూఁతురుక్, దోడదోడ మంచమె
క్కి నొకదొడ్డమిటారపు రెడ్డికూఁతురుక్.
వీథి. ౩౦.

విణ. దోడదోడయనుధ్వని కలది.

క. ఉడువీథిఁ గొండశిలపైఁ, బిడు గెగసినవడువు
దోఁప బిట్టెగసి వడిక్, బెడతల గుప్పునఁ
దన్నినఁ, బడియెం దోడదోడలూ గాఁగఁ బది
మకుటంబుల్. రామా. ౭. ౨౪౩.

దోడవ. విణ. (త. తోడువ్వై=కొండీఁడు.) నీచుఁడు.

క. మగక్రొఁతియైనదోడవకు,దగునే కన్నియ
నొసంగ ధరణీశునకుక్. షోడ. ౭. ౯౦.

దోడిదోడి=దుడిదుడి. వి. ౧. జనులు వేగముగా నడచుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

క. దోడిదోడి వెడలెదుమీ రెక్కడ పోయెద
రెవ్వ రేమికార్యం బని నేనడిగిన నూరక
దురదుర, నడిచిరి నామాట విని వినని చంద
మునక్. వరాహ. ౧౦. ౭౧.

చ. బడలినమోము గువ్వగుమిపట్టులఁ బాఱెడు
చూపు మించఁగా, దోడిదోడి నూడిగంపుఁ
దెగతోఁ జనియెక్ మముఁ జూడఁ డేమి
యుక్. కువల. ౩. ౭౫.

౨. (పిడుగు మొ.) పడుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. పెల్లుగాఁ బెటిలు పెళిల్లన మ్రోయుచుఁ బిడు
గులు దోడిదోడిఁ బడియెఁ జడల. ద్వా.
౧౦. ౪౫.

దొడ్డ=దొడ్డు. విణ. (క. దొడ్డ.) ౧. పృథువు, గొప్పది.

ఆ...పెను పేరు బలు దొడ్డు, దొడ్డ వలుఁద
నాఁగఁ దోఁచుఁ బృథువు. ఆం. భా. ౩. ౧౬.

గీ. సిడము నడిమికి వెసఁ ద్రుంచె వేఁదవాతి,
దొడ్డతూపునఁ గురుసేన దొంగలింప. భార.
భీష్మ. ౨. ౪౯. (నిశితమైన అని భావము.)

ఆ. పాప గానిదొడ్డపగ పుట్టె నిఁక నెట్టు, లిం
దుముఖికిఁ జక్రి యెపుడు పుట్టు. భాగ. ౧౦
పూ. ౮౩.

గీ...కడు దొడ్డ లగుచుఁ, బొడమె మొగ్గలగము
లగ్గిబొబ్బ లట్లు. ఆము. ౨. ౫౬.

౨. శ్రేష్ఠము; శ్రేష్ఠుఁడు.

సీ...సాత్యకి వానిగుణము బాణాసనంబుఁ, దుని
మె నంతట వాఁడు దొడ్డకోదండంబుఁ గొని
శరంబుల నొంచె శినిమనుమని. ఉ. హరి.
౩. ౫౭.

గీ. సోమపితరులు తమలోన మేము మేము, దొడ్డ
వార మటంచు వాదునకుఁ జొచ్చి, రొదలు
చేయంగ...వరాహ. ౫. ౭౯.

గీ. అంబికయును నితం డెవ్వఁ డనుచు నడిగి,
యధిపుఁ డశ్వతరుండు గాఁడా యటన్న,
నీతఁడా యశ్వతరుఁడు సంగీతవిద్య,దొడ్డవాఁ
డఁట యనిన రుద్రుండు చెలఁగి. కువల. ౪.
౧౦౬. దశా. ౨. ౪౦౯.

౩. దుష్కరము, చేయరానిది; కష్టము.

చ. చలనవిహీనవృత్తి సడిసన్న పరాశరుఁ డాది
యైనయ,య్యలయలరాయువంటిహృదయంబు
లు నిదురఁ జేయుబోయపూ, విలుతున కెం
తదొడ్డపని వెన్నెల బిఱ్ఱునఁ గాసినంతలోఁ,
పలన కరంగి పొంగుపసి బాఱుఱచి త్తము.

మైత్తచేయఁగన్. పాండు. ౫. ౨౧౨.

వ...ఇప్పరమపావనితపోధనంబులు డాసి గాసి కోర్చి ప్రాణంబులు భరించుట దొడ్డనువారును...ఉ. రా. ౭. ౭౧.

౪. మహిమకలది; మనోహరమైనది.

చ...ఇన్నెలవు దొడ్డది మేనులు కంప మొందెడిన్, నిలిచెద ఘేము పుష్పకము నిల్చినచో నఘుశేంద్ర నావుడున్. ఉ. రా. ౫. ౨౧౧.

గీ. అట్టియజుపట్టి కెదురుగా నరిగి పురికిఁ, దోడుకొనితెచ్చి రతనపుదొడ్డనగ రొక్కటి విడిది చేసి తలఁప శక్యంబు గాని,యుబుప వట్టించి నిమివంశతిలకుఁ డంత. చం. రా. ౩. ౧౦౫.

దొడ్డకొంచెము = ఎక్కువతక్కువలు.

సీ. దొడ్డకొంచెము లేక తుద నెట్టివర మైన నను వున నిచ్చు...చిత్రభా. ౪.౧౨౦.

క. ఎక్కుడిమగఁ డెక్కుడిసఖు, లెక్కుడినీయత్తమామ లెక్కుడిచుట్టా, లిక్కాలఁది దొడ్డకొంచెము, లెక్కింపకు మరునిపోవళిం బడు వేళన్. హంస. ౧. ౧౦౧.

దొడ్డవయసు = ప్రౌఢవయసు.

గీ. దొడ్డవయసున శీతాంశుఁ డొడ్డగిల్లెఁ, దఱపి చంద్రాతపము నేల చఱచి కాయ. భీమ. ౨. ౪౬.

జః దొడ్డతనము.

దొడ్డతనము. వి.(√దొడ్డ.) గొప్పతనము.

క. మృగములు పదివే లుండఁగ, మృగయారతి సొంపుఁ దెంపుమెయి నొకశాఖా,మృగవని తమీఁదఁ జూపుట, తగవే దీన నగుదొడ్డతన మేమి యొకో. భోజరా. ౫. ౯౦.

క. అంబుజభవాదివిబుధగ,ణంబులదొడ్డతనమెల్ల నాకు వెనుక త,థ్యం బని చూపె ననంగా, బింబాధర దొడ్డతనము పిఱుఁదునఁ దాల్చెన్. వరాహ. ౬. ౧౦.

దొడ్డి. వి.(సం. ద్రోణీ.) ౧. పసులు మేయుబీడు.

వ...పలుదెసలం బొడువుగా సమర్చినబలితంపు ములువెలుంగులం గరంబు జతనంబు లై యొప్పు పెనుదొడ్లం గ్రమంబునం బ్రమోదంబున వేఁకువం బోఁకు మేసి వచ్చి... హరి. పూ. ౫. ౧౪౨.

౨. (త. తొట్టి.) పెరడు; పసులకొట్టము, పసుల సాల.

(వ్యవ.) మాదొడ్డిలో చాలపాఁదులు పెట్టినాము.

శా...తోఁట దొడ్డి గను లాప్తు ల్పొదఁ బంపం దగున్. ఆము. ౪. ౨౪౫.

చ. కడఁక యెలర్ప దొడ్లకును గ్రంపలు వైచి యు కొక్కనాఁటిలో,నడరఁగఁ బ్రాఁతకాఁపు లయి రక్కడ గోపకుటుంబు లందఱున్. హరి. పూ. ౬. ౨౫.

సీ. పండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు దొడ్డిఁ బెట్టినవేల్పుగిడ్డి కాఁపు. మనుచ. ౧. ౬౬.

సా: దొడ్డిఁడుగేదెలను దొంగలు తోలుకొనిపోవఁగా గొడ్డుగేదె శ్రీమహాలక్ష్మి యైనట్లు.

౩. ఇల్లు. (చూ. దొడ్డివేల్పు.)

జః దొడ్డికట్టు, దొడ్డికాళ్లు, దొడ్డికోను, దొడ్డిపట్టు, దొడ్డివల, దొడ్డివేల్పు.

దొడ్డికట్టు. వి. (√దొడ్డి-త.తొట్టిక్కట్టు.)నడుమ బయలును చుట్టును కట్టడములును గల యిల్లు, చుట్టుకొలారము.

సీ. దొడ్డికట్టుగ నాఁగి తోలఁగి పోవఁగ నీక యచ్ఛభల్లములఁ బె ల్లార్చి తెచ్చి.పి.శకుం. ౪. ౬౯.

సీ. దొడ్డికట్టై యున్నతోరంపుటీరంబుఁ జొరఁ జొప్పి వెనువెంటఁ దిరిగి తిరిగి. భా. రా. ఆర. ౨. ౫౧.

గీ. అపు డసల్లకు డిగక మేఘాళి పొదువు,నచలములపైని దొడ్డిక ట్టగుమృగాళి, జాడ చూపట్టె మీఁదిపర్జన్యధన్వి,నృపున కగు తెర

వేఁట యాయిత మనంగ. ఆము. ౪.౧౧౭.

దొడ్డికాళ్లు. వి. బ. (√దొడ్డి.) పంగటికాళ్లు, ఎడముగా నున్నకాళ్లు.

గీ. దొడ్డికాళ్లును నల్లనిచెడ్డమొడలు, గలిగి యత్యంతనీరసాకార యైన,కలహకంటకి నవ్విప్రకాంతఁ జూచి, భయము జనియింప ధారుణీపాలుదేవి. హరిశ్చ. ౪. ౧౬౮.

దొడ్డికాళ్లవాఁడు=పంగటికాళ్లవాఁడు, ప్రజ్ఞువు.

సీ...తోఁచును బ్రజ్ఞుండు దొడ్డికాళ్ల,వాఁ డన ...ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

దొడ్డికొను. అ. క్రి.(√దొడ్డి.)నెలవుకొను,నిండు.

ఆ. కోరికొమ్ము నీదుకోరిక యీడేఱ, నర్థి నిత్తు వలయునర్థ మనిన, విని విరించునకును వినతుఁడై ధర్మవ్రతుండు పలికె ముదము దొడ్డికొనఁగ. శేష. ౪. ౨౦.

దొడ్డిపట్టు. వి. (√దొడ్డి.) గోష్ఠస్థానము.

గీ. దొడ్డిపట్టుల నిల్వక త్రోవ నెవరి, నెదిరి కొమ్ములఁ గ్రుమ్ముచుఁ గదిసి కోడె, తఱపులను బొడ్చుచును వడిఁ దవిలి ఱంకె, లిడుచుఁ బొంగ రెక్కి యుక్కున నడరి రెలమి. నీలా. ౨. ౪౩.

దొడ్డివల. వి. (√దొడ్డి.) వేఁట కుపయోగించు నొకవిధ మైనవల, జాలవిశేషము.

వ...గాలిఁ బరికించి దిగువదెస దొడ్డివల పన్ని ...మనుచ.౪.౩౭.

గీ. లేటివలలును...సవదండవలలు దొడ్డివలలుఁ బందిటివలలును...యయా ౧.౩౮.కాళ.౩. ౪౬.

దొడ్డివేల్పు. వి.(√దొడ్డి.)ఇలువేల్పు,కులదైవము.

సీ. గెలుపుపేరువజీరుఁ గినిసినకప్పమైదువరాచసెంచు మాదొడ్డివేల్పు. ప్రబంధ. ౧౬౦.

దొడ్డు=దొడ్డ. విణ. ౧. పెద్దది, అధికము.

తరళము...ఆద్య సన్నము దొడ్డుమై,తొడఁగి కారణకార్యరూపము నైన యీసకలంబు నీ, కడుపులోనిది గాదె పాపఁడఁ గాక నేమజీ యెవ్వఁడన్. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౫౮.

౨. శ్రేష్ఠము, ప్రశస్తము; శ్రేష్ఠురాలు.

చ...క్షణభంగుర మై చనుమేటిభాగ్యముం, దలఁతురె దొడ్డుగా జగతిఁ దావకభక్తులు మానసంబులన్. చెన్న.౪. ౧౦౧.

వ. అనిన విభుండు లోకాపవాదంబునఁ గళత్రాభిమానంబు విడుచుట దొడ్డు గా దని మాట జవదాఁటక యిప్పరమపావని తపోవనంబులు డాసి... ఉ. రా. ౮.౮౧.

శా. నన్నే పాయఁడు రాత్రులం దివములన్ నన్నేకృపం జెందెడిన్, నన్నే దొడ్డుగఁ జూచు వల్లభలలో నాథుండు ... భాగ. ౧౦ ఉ. ౨౨౪.

౩. దుష్కరము, అసాధ్యము; కష్టము.

గీ. గోపసూనులఁ గ్రేపుల గోధనములఁ, గమలజుఁ డుదాఁచి సత్యలోకమున నున్న, నపుడె ప్రతిసృష్టి యొనరించె నాప్తుఁడైన, క్రీడిబ్రతికించు టేదొడ్డు కేశవునకు. జై. భా. ౭.౮౫.

మ. దుడుకుల్ మీయెడ నిన్ని సల్పెదుపలాదుంగైదువుం బంపి యిప్పుడె దండించుట దొడ్డు గా దయినచోఁ జాల్వోవు నీయంచత,త్తడిరాహుత్తునిమాటచెల్లుబడి ... చం.రా. ౨. ౩౫.

మ. పడఁతీ తల్లిని దండ్రిఁ జంపుట తృణప్రాయంబు తోఁబుట్టులన్, మఱియుం జూచుట లెక్క గా దనిన జన్మజ్ఞాతికీటంబులన్, గడపం బూనుట నాకు దొడ్డె ... ప్రబోధ. ౨. ౬౭. ~~రాజశే. ౩. ౨.~~

వి. ౧. మాలిన్యము, మురికి.

ఆ. పొదమునను గురునిముఖ్యకరణచేత, తొమ్మిదిస్థలముల దొడ్డు వాయ...వేమన. ౧. ౨౭౯.

౨. ఆధిక్యము.

మత్త. మీర లున్నెడ కేఁగుదెంచితి మేలు మీ
కొకఁ డెద్దియేన్, గోరి చేసెద నందు దొడ్డు
కు గొంచెముం దలపోయకుం, డేరి కింకు న
సాధ్యమైనది యిత్తు నుత్తములార ... నా.
పంచ. ౧. ౪౬౫.

దొడ్డుకొంచెములు=హెచ్చులొచ్చులు.

గీ. దొడ్డుకొంచెంబు లున్నవే దొరవు నీక,టా
కమున కెవ్వఁ డైనచో నాశ్రయింపఁ,గదిసి
రక్షించుటరయ నీకుఁ గలగుణంబు, రఘుకుల
క్షీరనిధిచంద్ర రామచంద్ర. ఉ. రా. ౭.
౧౫.

వ. మఱియు ననేకవిధంబు లగుదురితంబు లాచ
రించినపురుషాధములదొడ్డుకొంచెము లరసి
మద్వాక్యోల్లంఘనంబు గాకుండ...సానం
దో. ౨. ౩౪ పా.

జ: దొడ్డుకఱ్ఱ, దొడ్డువాఱు.

దొడ్డుకఱ్ఱ. వి. (√దొడ్డు.) పెద్దచాఱ.

ద్వి. అడ్డంపుముక్కర యల్లియాడునడుము, దొ
డ్డుకఱ్ఱలచీర తూఁగుఁబయ్యెదయు. పండి
తా. దీక్షా. ౪౫ పా.

దొడ్డువాఱు. అ. క్రి. (√దొడ్డు.) అధికమగు.
(శ.ర.)

దొత్తి. విణ. వ్రేలాడునది. (శ.ర.)

దొత్తు. స. క్రి. తన్ను.

ద్వి. ఘోరునఁ దూఱి తెప్పున నెత్తి దొత్తి, క్రూ
రత మెదడు ముక్కుల గ్రుచ్చి మ్రింగ. అ.
మ. క. ౫. ౨౨౩ పా. ౨ పం.

దొద్ద. వి. కొల్ల, దోఁపిడి.

సీ. తొలఁగి పొం డడియాస దొద్దకుఁ జొచ్చినఁ
దల లేఱి యుర్వికి బలి యొసర్తు. భార. మా.
౧౮౫.

ద్వి. అద్దిరా మేలు వో హరహర యిదియ, దొద్ద
వో తనకు నీతోడికూటంబు. పండితా.
పురా. ౧౧౪ పా.

జ: దొద్దకత్తె, దొద్దకాఁడు, దొద్దగొను, దొద్ద
యిచ్చు, దొద్దలాడు, దొద్దలువుచ్చు, దొద్ద
లుపేయు, దొద్దవోవు.

దొద్దకత్తె. విణ. (√దొద్ద.) కొల్లపెట్టునది. (శ. ర.)

దొద్దకాఁడు. విణ. (√దొద్ద.) కొల్లపెట్టువాఁడు.

గీ. అచ్చెరువు నొంద మేడలు సొచ్చి యార్చు,
దొద్దకార్లచేఁ బడిపోయెఁ దూర్పుదిక్కు.
ఉ. హరి. ౩. ౩౪.

దొద్ద(లు)గొను. స. క్రి. (దొద్ద+కొను.) కొ
ల్లగొను, దోఁచు.

గీ. తక్కఁగలయింతిగముల నాదస్యు లడరి,
పట్టుకొని యేచి వీ డెల్ల బన్నపడఁగ, దొ
ద్దగొని...భార. మౌ. ౧౭౭.

సీ. చనుదోయి యలకలు జక్కవకవపొందుఁ
దుమ్మెదచాయలఁ దొద్దగొనఁగ. కేయూర.
౪. ౧౩౪. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

ద్వి. అలరుచు భూమీశుఁ డందఱ నొక్కయి
లు సొర నడిపించి యీశుగాదియల, దొద్దలు
గొన్న యాద్రోహుల కింత, పెద్దగా దనిపొంగి
తద్దఁ గోపించి. పండితా. పురా. ౯౭ పా.

దొద్దయిచ్చు. స. క్రి. (√దొద్ద.) కొల్లగానిచ్చు,
అంతయు నిచ్చు.

సీ. శశిరవిగ్రహజపస్నానాదికము లెల్ల దొరల
వాకిండ్లకే దొద్దయిచ్చి. ఆము. ౬. ౯౯.

దొద్దలాడు. స. క్రి. (దొద్దలు+ఆడు.) కొల్ల
గొట్టు, కొల్లలాడు.

మ. కరమూలంబున మించుఁ బొంచు లిడి కాం
క్షం గ్రోలుఁ గప్పూరముం,గురు లర్థిం గఱ
ళించు వాతెఱమెఱుంగుల్ దొద్దలాడుం

ఖరయో, ధరకుంభంబుల నెక్కి డిగ్గు మెలు
పొందం నీవి కల్గుం దలో, దరినాభీనవదీ
ర్ఘికం బోలుచు నద్ధాత్రీశుచూడ్కుల్ వె
సన్. కేయూర. ౪. ౧౮.

దొద్దలువుచ్చు. స. క్రి. (√దొద్దలువోవు.) కొల్లపుచ్చు.

ఉ. నిద్దము లైనభూషణమణిప్రకరద్యుతు ల
న్నిదిక్కులం, దొద్దలువుచ్చి తల్లిచనుదో
యి నడిం దలకట్టు మించఁగా, ముద్దులు
చూపుచుం బసిఁడిముద్దగతిం దొడమీఁద
నాడునా, ముద్దుగణేశునిం దలఁచి మ్రొక్కె
ద నీకృతికార్యసిద్ధికిన్. ద్వా. ౧. ౫.

దొద్దలుసేయు. స. క్రి. (దొద్దలు + చేయు.) కొల్లగా నిచ్చు, అంతయు నిచ్చు.

ఉ. పెద్దల నర్థులన్ హితులఁ బెద్దగ నందఱిఁ
గూర్చి యర్థముల్, దొద్దలుసేసె దానిర
తుం డనఁ బైకము సిక్కకుండఁగన్. ద్వా.
౩. ౯౭.

దొద్ద(లు)వోవు. అ. క్రి. (√దొద్ద.) కొల్లపోవు. (శ. ర.)

దొద్ద=దొండ. ఆం. భా. ౨. ౧౨౦.

దొన[1]. వి. (సం. తూణం. ప్రా. తోణో.) అమ్ముల పొది, తూణీరము.

గీ. గుహునిపై ... నెఱయ బ్రహ్మాండకుహరం
బు తెఱపి యెల్ల, దొనవిధమ్మన నమ్ముల
తూఁటుకట్టె. కు. సం. ౧౨. ౯౨౦.

గీ. ఇట్టియెడ దేర గడపంగ నెందు నుతికి, నె
క్కు గాండీవ మేత్తెఱ నెక్కువెట్టి, రెండు
దొనలును బూని కిరీటి యనికి, వచ్చు నేఁ
డెల్లి యెందుఁ బోవచ్చు మీకు. భార. ఉ
ద్యో. ౨. ౧౩౦.

గీ. తాల్లు దెగ రావణాదిశాత్రవులయాంధ్ర,
త్రాళ్లు తెగు నిట్టు లనెడుచందమున నంత,
మరలి దొన చొచ్చె రఘువీరవరశరంబు, శర
ము దొన చేర టెందు నైజంబు గాదె.
రామా. ౫. ౨౯౯. భాను. ౩. ౭౯.

దొన[2]. (సం. ద్రోణీ. ప్రా. దోనీ.) ౧. కొండ మీఁదిగుంట, నీటితోఁ గూడిన కొండమీఁది పల్లము.

ఆ. దుర్గమంపుఁజోటు దొనదొన గుహాగుహ,
యాదిగాఁగ నెందు నరసియరసి. భార. విరా,
౩. ౭౨.

సీ. గొజ్జంగిపూఁబొదల్ గుబ్బియంగఁ బటికంపు
దొనల నిండినయట్టితుహినజలము. మనుచ.
౨. ౫౫.

మ. అని యూరార్చి కుమారుఁ గొంచుఁ జని
వే యమ్మీననాథుండు చల్లనిచెంగల్వదొనం
దనూరుధిర మెల్లం దోమి నీరార్చి... సా
రంగ. ౩. ౧౯౪.

౨. (సం. ద్రోణః.) చెఱువు; మడుఁగు.

ద్వి. పనివడి మబ్బులోపలినీళ్లు నమ్మి, దొననీళ్ల
తెగఁ గొట్టుదురె వెఱ్ఱులైన. ద్వి. సారంగ.
౧. ౨౯ షా. ౧౦ పం.

చ. చలువవెలుంగు వేల్పులరసాయనపుందొన
పాలవెల్లిలో, మొలచినముద్దుపాపఁడు కుము
ద్వతివేడుకకాఁడు తమ్మిలోఁ, గిలిగలచంద్ర
బింబముఖికిన్ నయిదోడు చకోరభోజనం,
బులనెఱదాత చందురుఁడు పూర్వదిశాస్థలి
నొప్పె నయ్యెడన్. కవిరా. ౫. ౧౭౦.

౩. ఈంద్రవాఁడు కత్తు లుంచుకొనెడు పొది, తోలుసంచి.

క. మోకును నిచ్చెనయును దా, టాకులబందం
బు మెత్త నగువడదోలున్, జో కగుకత్తుల
దొనయును, దూఁకంబునఁ బూని నిల్చెఁ దొ
య్యలియెదుటన్. సురా. ౫౭. (ఈంద్రవా
నికత్తిపిడి అని శ. ర.)

జః దొనయుప్పు.

దొనదొన. వి. (త. తొణతొణ.) ఈఁగలు ముసురుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ఆ. మురిసి మురిసి రాలె మునివ్రేళ్లు నడుముక్క, చదుకఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియెఁ, దనువు మీఁద ముసరె దొనదొన నీఁగలు, వేగిరంబె పెద్దరోగమునను. వరాహ. ౯. ౭౯.

సీ. దొనదొన మనునీఁగతుట్టెలరూపు పేఱుపడక క్రంపలను వ్రేలెడుగరుసులు. ఆము. ౬. ౧౭.

దొనయుప్పు. వి. (దొన[2] + ఉప్పు.) సంభరిదేశమందలి 'రుమ' అనునదియందు కట్టెలవలనఁ గలుగు ఉప్పు, రౌమకము. చవుటియుప్పు అని కొందఱు. (శ. ర.)

దొన్నియ = దొన్నె. (త. తొన్నై.)

సీ. చేపట్టుఁ జేసి మ్రొల్చివర గల్గినచిగురరఁటియాకులదొన్నియల ఘటించి. ఘటికా. ౨. ౧౫.

దొన్నె = దొన్నియ. వి. (సం. ద్రోణీ. క. దొన్నె.) పత్త్రచషకము; నీళ్లు మొ. త్రాగుట కుపయోగించుదొప్ప.

గీ. పత్త్రచషకంబు దొన్నె దొప్పన మను భవ. ఆం. భా. ౨. ౨౪౪.

దొప్ప = డొప్ప. వి. ఆకులు మొదలగువానితోఁ గట్టినదొన్నె, పత్త్రచషకము.

సీ. నునుఁబోఁకపొత్తిఁ గుట్టినదొప్పగమితోడ రంభావిశాలపర్ణము వఱచి. ఆము. ౧. ౭౬.

మ. కులదైవం బని యల్క పూసి గుడి ముగ్గుల్ వెట్టి కైసేయ లోఁపలికి బ్లెంగిలిమంగలంబులగుదొప్పల్ రాఁగతం జేమి ... కాళ. ౩. ౯౬.

సీ. ఆసని డ్డెన సేత నద్ది నిల్పినదొప్ప పైచప్పరింతలపనసతొనలు. పాంచాలీ. ౪. ౫౯.

జః దొప్పలుగట్టు.

దొప్పలుగట్టు. అ. క్రి. (దొప్పలు + కట్టు.) మడుఁగులుకట్టు.

క. తిరుగక విఱుగక యాభీకరమేషము లాహవంబు గావింపంగా, సరి రెంటినడుమ నెత్తురు, దొరఁగెం బ్రవహించి నిండె దొప్పలు గట్టన్. వేం. పంచ. ౧. ౨౩౩.

దొప్పు. వి. (క. దొప్ప.) పడుట కొట్టుట మొ. వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. విని రుద్రుఁ డతికోపవివశాత్ముఁ డగుచుఁ, దప్పక చూచుడుఁ దరణియు ధరణి, దొప్పునఁ బడి శివస్తుతులు సేయుచును. పండితా. దీక్షా. ౩౯ పా.

జః దొప్పుదొప్పు.

దొప్పుదొప్పు. వి. (√దొప్పు. త. తొప్పుతొప్పు.) నోరు అడిచికొనుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

క. వ్రేలెడువెంద్రుక లిరుగడఁ, దూలఁగఁ దల యూఁచు దొప్పుదొప్పున నోరుం, గేల నడిచికొను సెలవుల, లాలలు దొరఁగంగ నన్నలా యని యొఱలున్. ఉ. హరి. ౪. ౩౦౨.

దొబ్బ. వి. (త. తొప్పై.) ౧. మాంసఖండము, మాంసపుతునుక.

సీ. తారసించినచోట దారునఁ జొరఁబాఱి, యొకటి రెంటిని దొబ్బ లురల నడుచు. మనుచ. ౪. ౪౨.

ద్వి. బల్లిదుచేతిలోఁ బడినధనంబు, పిల్లిపట్టినదొబ్బ ప్రిదులక పోయె. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౦౭ పం.

౨. ఘనీభూతరక్తము, గడ్డకట్టిననెత్తురు.

సీ. ...దొబ్బ సాఘనీభూతరక్తంబు...ఆం. భా. ౨. ౧౩౨.

దండకము...కండలుఁ దొబ్బలుఁ మాంసముం
గ్రొవ్వు నొండొంటఁ రాఁ దీయుచుఁ...
దశా. ౪. ౨౩౨.

సీ. పాలసు దొబ్బల నబ్బుపులుల పెనొబ్బిబ్బలఁగ
డలియుఁ బలుమాఱు గలఁగి పారల. యయా.
౪. ౨౨౩.

దొబ్బు=ద్రొబ్బు. స. క్రి. ౧. అపహరించు, దొంగిలించు.

(వ్యవ.) వాచేతిసంచి రైలులో నెవరో దొబ్బివేసినారు.

౨. రమించు, సంభోగించు.

(వ్యవ.) అది వానిచేత దొబ్బించుకొనినది. (గ్రా.)

వి. బ. (ప్రా. దొబ్బొల్లో.) ఉపాలంభనము, నింద. ("దుబ్బోల్లో ఉపాలంభః" అని దేశీయ నామమాల.)

దొబ్బులుపెట్టు = నిందించి బుద్ధిచెప్పు.

(వ్యవ.) పెద్దవారు చిన్నవారిని దొబ్బులుపెట్టుటలో దోషము లేదు.

దొమ్మ. వి. పశురోగవిశేషము.

క. మేఁకునుగు నెమరువెట్టదు, చేఁత యుడు
గు ...ఈ తెఱఁగున నుండు దొమ్మ లెఱుఁగుడు
పశులకు. (చికి. చి.ని.)

దొమ్మడోలు. వి. అశ్వగంధ, పెన్నేరు.

సీ. పెన్నేరనంగను బెన్నేరనంగను దొమ్మడో
లనఁగను దోఁచు నశ్వగంధ...ఆం. భా.
౨. ౬౩.

దొమ్మర=దొంబర. వి. (తు. దొమ్మరె = స్తంభము మీఁదను త్రాటిపైనను ఆడువాఁడు.) గడకట్టియాడి జీవనముచేయుజాతి.

ఉదా: దొమ్మరవాఁడు, దొమ్మరది. (శ.ర.)

౨: దొమ్మరి, దొమ్మరికొమ్మ, దొమ్మరీఁడు.

దొమ్మరి=దొంబరి. వి. (దొమ్మర+ఇ.) దొమ్మరవాఁడు, లఘువిద్యవాఁడు.

గీ. వెలయు దొమ్మరి యన లఘువిద్యవాఁడు.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

వ...కొందఱు దొమ్మరులగుటఱ తమన నహహా యని
బడిఁ దీఁగెలవెంబడి నెగఁబ్రాకువారును...
ప్రబంధ. ౪౭౭.

దొమ్మరికొమ్మ. వి. (√దొమ్మరి.) దొమ్మరిసాని.

క. దొమ్మరికొమ్మఁ దగులొక్కని, ద్రిమ్మరె నను
లోకనిందఁ ద్రెళ్లను మిదె శీఘ్రమ్మ మేను
మరలి వత్తు నిజమ్ముగ నామాట నమ్మి చను
ము...చెన్న. ౨. ౩౦౩.

దొమ్మరీఁడు. వి. (దొమ్మర+ఈఁడు.) దొమ్మరి.

సీ. అంతట చామయ్య యనుదొమ్మరీలమేఁతరి తన
వీడును దాను గదలి. చెన్న. ౨. ౨౦౩.

ఆ. దొమ్మరీనిలంజతోఁ గూడ దోసంబు, పాపి
యైన మనసు పట్టరాదు. వేమన. ౨. ౨౪౧.

దొమ్మి. వి. (సం. తుములమ్.) ౧. అందఱు కలియఁబడి చేయుయుద్ధము, సంకులయుద్ధము.

ఉ. అంతులు మీఱి మిక్కిలిగ నాఁగతనంబున
దొమ్మి చేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు
దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జు ధన్వంతరి చేతి
దుగ్ధమయవార్ధి సుధారసపూర్ణ కుంభముఁ,
సంతనకట్టి పుచ్చుకొని చయ్యన నేఁగిరి నిర్వి
శంకతఁ. భీమ. ౪.౭౬.

ఉ. అంధకకాలకేయమహిషాదులు దైత్యులు
బాహుశైలదర్పాంధులు గూడి యొక్క
మొగమై వడి దొమ్మి యొనర్చి...హర. ౬.
౭౫.

౨. యుద్ధము, జగడము.

క. ఆయతభుజైకచక్రుం, డాయదుపతి దొమ్మిఁ
గెలువ నడేరుఘరుని జ్వాలాయపచక్రపరం
పర్వులో యన నుంగరపుఁగురులు ధ్రువతికి

సలుపఁగన్. ఆము. ౫. ౯.
ద్వి. మితితోడ నొసఁగుము మేకొన్నగాధి,సు
తునిబుణం బెల్లఁ జొప్పడఁ దీర్చి, పొమ్మన్న
దీవించి పోదు నీతోడ, దొమ్ములు రేఁపక దొ
సఁగెల్ల నుడిగి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౨౩౭పం.
సీ. నమ్మియున్నను గ్రమ్మి దొమ్మి సేయు నటంచు
నెమ్మిరూపు సురాధి నేత దాల్చె. ఉ. రా.
౩. ౧౪౧. కిరా. ౩. ౨౦.
౩. సమ్మర్దము, రాయిడి.
సీ. అలరుపుప్పొడికుమ్ము కెలనఁ జల్లుచుఁ గ్రమ్ము
చలువ తెమ్మెరదొమ్మి సొలసి సొలసి. సమీర.
౩. ౧౯.
సీ. వడిఁ జల్లులాడుచు జడియక నిలుచుచు దొ
మ్మిఁ బల్వు రొకర్తుఁ గ్రమ్ముకొనుచు. పరమ.
౪. ౧౦౭.
౪. సమూహము, గుంపు.
క. నెమ్మిగఁ బా నడ తుమ్మెద, దొమ్మిగదా బెడఁ
గుఁగురులు తొలకరిమించుం,గమ్మికదా మె
యి మరుదో, దుమ్మిగదా తగినచూపు తొ
య్యలికి భళీ. కువల. ౩. ౨౯.
విణ. సంకులము.
సీ. వలకారిదొమ్మితేఁటుల నల్గడల రేఁపు మరున
కందిచ్చు ముత్తరముతూపు. ప్రబంధ. ౨౨.
సీ. గ్రుచ్చి చేతుల మేను ముచ్చట్లు రాఁ జు
ట్టి దొమ్మియూర్పులతావి గ్రుమ్మరించి. కవిక.
౪. ౧౬౬.
జః దొమ్మికయ్యము,దొమ్మిగూడు, దొమ్మిజగడము,
దొమ్మిరేఁగు, దొమ్ములాడు.

దొమ్మికయ్యము=దొమ్మిజగడము. వి. (దొమ్మి+
కయ్యము.) తుములయుద్ధము, సంకులసమరము.
ఉ...శే,ద్రిమ్మరి దొమ్మికయ్యమున దిట్టతనం బటి
పూరి మేసితో. దశా. ౨. ౪౧౩.
ఆ. ద్రుపదుపీటిలోన దొమ్మికయ్యము రేఁచె, బ
ఘులఁ బట్టి విరటుపట్టణమున,...మార్తాండ
తనయుండు...,జై.భా. ౧. ౯౭. ప్రబంధ.
౭౮౮.

దొమ్మిగూడు. అ. క్రి. (దొమ్మి+కూడు.) గుంప
గు, కలియు.
గీ. తమ్మిపూమిద్దెగద్దెఁ గమ్మవిల్తునిమ్ముగా నిల్పి
యెమ్మెను గొమ్మ లెల్లఁ, గ్రమ్ముకొని పెక్కు
లాగుల దొమ్మిగూడి, పూజ లొనరించి యి
ట్లని పొగడి రప్పుడు. నీలా. ౩. ౩౭.

దొమ్మిజగడము=దొమ్మికయ్యము. వి. (దొమ్మి+
జగడము.) తుములము, అందఱు కలియఁబడి చే
యుయుద్ధము.
వ...అనేకప్రకారంబులదొమ్మిజగడంబులఁ జిమ్మి
రేఁగి యహర్నిశంబులు వింశతిదినంబు లెడ
తెగక...ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౯౮.

దొమ్మిరేఁగు. అ. క్రి. (√దొమ్మి.) అందఱు నొక
మాఱు పైఁబడు.
ఉ. అంతటఁ దర్కవిద్యలు వృథాతిశయంబున
దొమ్మిరేఁగి యీ,జంత జగల్లయంబున విశంక
టము త్తి ఘటించు నంచు నత్యంతముఁ బ్రే
లుచున్నయది నాస్తికురా లిటుఁ బట్టి కట్టి
బా,ధింత మటంచు నందఱు సతిత్వరితంబున
వెంటఁ బట్టినన్. ప్రబోధ. ౫. ౯౬.

దొమ్ములాడు. అ. క్రి. (దొమ్ములు+ఆడు.) ౧.
దొమ్మియుద్ధముచేయు (శ.ర.) ౨. పెనఁగులాడు.
ఉ...రోషముక్ ప్రణయసంభ్రమము న్నది
దొమ్ములాడ...సరస. ౩. ౧౧౮.

దొయి=దోయి. వి. (సం. ద్వయి.) జంట, యుగ్మము.
క. ఇదె నీరాయనిఁ దెచ్చెద, నెద నుమ్మలికంబు
మాని యెలనాఁగ రొన్నమ్మది నుండు మింక
నని చేయిదోయిన్ మొగిడ్చి జోహారులిడి
చను నెడలన్. అచ్చ. రా. సుం. ౧౭౩.

దొర. వి. (క. దొరె. త. తురై. దీనికి చివర
పోతు, అయ్య, అనుపదములు కొన్ని ప్రయో

గములందు కాన్పించుచున్నవి.) ౧. ప్రభువు, రాజు; సామంతరాజు.

ద్వి. దొర మేలుకొనఁ డంచు దొరకొన్న చింతఁ, బరిచారకులు వచ్చి పతిసెజ్జ డాసి. రం. రా. అయో. ౧౨౭ పొ. ౧౫ పం.

చ. తిరిసినకూడు దెచ్చి నలుదిక్కుల బోడలు తిండి పెట్టఁగాఁ బెరిఁగినపొట్టతోడ నొక పేఁటపయిం దొరవోలె నెవ్వరిన్, సరకుగొనండు...ఉ. హరి. ౪. ౪౬.

క. కురుపతి పడవాళ్లఁ దగు,దొరలకెడకు సత్వరముగ దురమునకు భటోత్కరము ననువు సేయుటకై, బరవసము దలిర్పఁ బనిచెఁ బార్థివముఖ్యా. భార. శల్య. ౧. ౯౫.

వ...నిశ్చేష్టితులై పడి యేమఱించి చనుతోఁడు చూపరిసోమరిదొరపోతులును ... రా. వి. ౫. ౩౨.

సీ. సామిసామి పరాకు చక్కనిరాచదొరయ్య దండాలు నీయడుగులకును. ఇందు. ౨.౪౯.

౨. సేనాధిపతి, మొనగాఁడు, నాయకుఁడు.

ఆ. దొరలు వడిన సేన దూలక యవ్వీరుఁ,జుట్టుముట్టుటయును...భార. ద్రో. ౩. ౧౪౯.

క. కురుపాండవసైన్యంబుల,దొర లడియాలముల నొప్పుతో మెఱయ... భార. భీష్మ.౧. ౨౪౬.

సీ. బలములు గెడసినఁ గలగుండువడుదొరల్ దొరలు ద్రెళ్లినఁ బొద ల్దూఱుబలము. చంద్రా. ౬. ౧౧౩.

౩. విధము, ప్రకారము.

చ. తులువలు గాక యిట్టిదొరదుర్ణయవృత్తిక్రిఁ జొత్తురయ్య పుత్త్రులు ననుజన్ములుం జెలులు దుష్టపథంబునఁ బోవకుండఁ జుట్టలు దగువారు దండ్రియు నొడంబడఁ జేయుదు కార్యము...భార. ఉద్యో. ౩. ౩౩౧.

౪. సాదృశ్యము, సామ్యము.

క. దొర యెఱిఁగి కోరవలదే, స్మరహరునకు నీకుహ స్త్రీసకళాం,తరము...కు.సం.౬.౬౬.

విశే. ౧. సమానుఁడు, సాటియైనవాఁడు.

మ...ఇద్ధతేజంబునన్,దొర సప్తార్చికి లావునం బవనుతోఁ దుల్యుం డగణ్యుండు సం,గరసంక్రీడలయందు...భార. కర్ణ. ౩. ౨౯.

క. సురపురి మధురకు నెక్కుడె, సురకాంతలు మాకు దొరయె సురభంజన నీ, వరుగుట యొప్పునిపని...హరి. పూ. ౯. ౧౫౯.

క. మీలుం దామరపూలున్, మేలగునముద్దరాలిమినుకుఁగనుఁగవన్, బోలక నీట మునింగెన్, మూలకు దొర గాక యిద్దు మూలకుఁ జేరెన్. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౧. విజ. వి. ౨. ౩౫.

౨. శ్రేష్ఠుఁడు, ఉత్తముఁడు.

వ. అంతఁ దెఱగంటిదొరలు వేసుక రక్కసులం గూడుకొని కలశజలనిధి మథియించుసమయంబున. దశా. ౨. ౨౫౩.

సీ. తేజునఁ బడగ లెత్తియు నిరుబుట్టువుదొరలఁ గన్గొని మూల దూఱుకొనుచు. అచ్చ. రా. బాల. ౧౦౬.

క...గొల్లదొర యొకఁడు పేర్చి జెలంగున్. నీలా. ౧. ౪౩.

౩. (వయోవిద్యాదులచే) పెద్దవాఁడు, గొప్పవాఁడు.

క...ఇంక జననాయకుఁ డె,ప్పరుసున నానతి యిచ్చెను, దొర లే మని రట్లు చేయఁ దుదిఁ గార్య మగున్. భార. విరా. ౩. ౧౨౨. (యోధవరుఁడు అని శ. ర.)

గీ. ఏఁగు నెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గనియు వినియు నిశ్శంకతఁ జనకు మనుచు, దొరలు నిల్పిన నిల్వక...విక్ర. ౩. ౩౩.

సీ. శశిరవిగ్రహజపస్నానాదికము లెల్ల దొరలవాకిండ్లకే దొద్దయిచ్చి. ఆము. ౬. ౬౯.

దొరవచ్చు=సమానమగు, సరియగు.

సీ. దొరవచ్చు ననవచ్చుఁ దోయజాక్షునిమూర్తి
కభిరామలక్ష్మీసమగ్రమహిమ. భీమ. ౧.
౧౦౬.

సీ. చంద్రాస్యయారుతో సౌరుతో దొరరావు
నీలముల్ చంచలాజాలములును. భోజసుతా.
౨. ౩౪.

దొరవాఁడు=రాజసంబంధి.

ఉ. వాలినదాయవారి దొరవారి ననేకులఁ గూ
ర్చుకొన్నఁగా, కేలజయింపవచ్చు...కు.సం.
౧౧. ౬౬౧.

పెండిలిదొర=పెండ్లిపెద్ద.

సీ. సమరసంక్రీడనసందర్శనాగతసురకోటి పెం
డిలిదొరలు గాఁగ. విక్ర. ౪. ౧౨౩.

వేవెలుంగులదొర=సూర్యుఁడు.

గీ. వేవెలుంగులదొరజోడు శవెలుంగు. ఆము.
౧. ౧౯.

జ: దొరసాని.

దొరఁకొను. స. క్రి. ౧. ఉపక్రమించు, ప్రారం
భించు.

క. దొరఁకొని పుణ్యము పాపము,నరుఁ డర్థిం
జేయుచుండ నడుమ నొకట న,వ్వెర వెడలి
తప్పినను ద,త్పరిణతిఫల మొందు నండ్రు
ధర్మవిధిజ్ఞుల్. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౪౦.

ఆ. సురతనాటకంబు దొరఁకొన రాతిరి,కరపు
టమునఁ జల్లువిరు లనంగ, నెఱసె నంబర
మున నెఱిఁ దారకలు వియ,జ్జలధిఁ బెరుఁగు
ఫేనసమితి యనఁగ. భా. రా. యు.
౨౬౪౨.

క. దొరఁకొన్నకొలఁది విడువక, చరణపదార్థ
ములనడక సరిసాగెడు వి,స్ఫురణ యది
సమత యనఁ జను ...కావ్యా. ౪. ౧౫.
మనుచ. ౫. ౨౬.

౨. ప్రాపించు, పొందు.

ద్వి. జననాథ నీచేత సమరంబులోన్నఁ, దునియ
లై పడి ముక్తి దొరఁకొందు ననుచు, ఘనబా
హుఁ డగుపంక్తికంఠుండు సీతఁ, గొనిపోయె
...రం. రా. ఉ. ౧౦౪ పా. ౨౨౫౦.

అ. క్రి. ౧. యత్నించు, పూను.

క. తను నూరార్పఁగ సఖి దొరఁకొనమికి వెనుఁ
బడుచుఁ గీచకుం డాసతితోన్. భార.
విరా. ౨. ౬౦.

సీ...క్రమఱ జీవుండు దేహసంబంధంబు దివిరి
తాల్చు,దొరఁకొని పురుషరేతోబిందుసంబం
ధి యై వధూగర్భంబునందుఁ జొచ్చి. భాగ.
౩. ౯౯౧. విక్ర. ౧. ౭౧.

౨. సిద్ధపడు. (యత్నించు శ. ర.)

శా. పుట్టం బుట్ట శరంబునన్ మొలవ సంభో
గానపాత్రంబునన్, నెట్టం గల్లను గాలిఁ
గొల్వను బురాణింపన్ దొరంకొంటి మీఁ,
ద నేమెంటఁ జరింతు ...భాగ. ౧. ౭.

క. ఉరి ద్రవ్యఁ గొఱికి యిప్పుడు,వెర వారఁగ
నీవు నేను విడుగర సేయం, దొరఁకొనుట
నీదుభాగ్యం, బరిత్యము దొఱంగి మైత్రి
యలవఱుపు మదిన్. భార. శాం. ౩.౨౦౫.
నీలా. ౧. ౭౪.

దొరకించు. స. క్రి. (√దొరకు.) ౧. లభించు
నట్లుచేయు, చిక్కునట్లుచేయు.

ఉ...నిన్ను నల్లంతన చూచి దైవ మకటా
దొరకించెనె యిట్టినిర్దయ,ప్యాంతునిచేతికి
భువనసారము నంచుఁ గడుం గలంగితిన్.
కళా. ౩. ౧౫.

క. ధనహీనుఁ డైననాథుం, దనుకే క్రియుఁ దొరు
వంబుఁ దఱిగినకతనన్, విను మాహారము
మాత్రంబును దొరకించుటకు వెరవు పుట్టక
యున్నన్. వా. పంచ. ౨. ౧౦౧.

౨. కలుగఁజేయు, సంభవింపజేయు.

ఉ. క్రొంతభక్తిరాజుపాదుదొరకన్ దొరకించు భ

వంబు చెల్లఁకే, చందనగంధిచన్నుఁగవ చం
ద్రుఁడొ యింద్రుఁడొ యాయుపేంద్రుఁ
డో. కృ. శతం. ౨. ౧౨.

దొరకించుకొను. స. క్రి. (√దొరకు.) చిక్కి
నట్లుచేసికొను, పట్టుకొను.

సీ. దుర్యోధనాదులు దొరకించుకొనువేళ విశ్వ
రూపముఁ జూపువింత యేల. సిం. నార. ౩౮.

గీ. అనఁగఁ బరఁగి నద్దెఱఁగుల నలరుమందు,
లరసి దొరకించుకొని తమ్మియనుఁగు దూర్పు
మలను బొడమక తొల్తనె మరలి వచ్చి,
లక్ష్మణుని మన్చి యసమఁ దెల్లముగఁ గను
ము. అచ్చ. రా. యు. ౪౦౩.

ద్వి. నీలకంఠుండు పాణిగ్రహణంబు, గావించె
నించువిల్కాఁడు ... మావిలేఁజిగురు జొం
పముతరవారి, దొరకించుకొన్నట్లు తొయ్య
లి కంత, శిరమున నిడె గుడజీరంబు మదనుఁ,
డలిబలంబుల కిడునాహార మనఁగ. మృ. వి.
౩. ౫౦.

దొరకు = దొరకొను. అ. క్రి. (క. దొరకు.) ౧.
లభించు, చిక్కు.

సీ. హాలజీవిసందోహములకు బలాకికావిసరంబు
లకు మంచివెదలు దొరకె. ఆము. ౪. ౧౨౩.

గీ. పెక్కు లేటికి నిం దొక్కటక్కులాఁడి, యి
పుడు దొరకినఁగద యిన్ని యిం పొసఁగు.
ఉ. రా. ౪. ౧౮౨. వరాహ. ౫. ౫౪.

౨. సంభవించు, కలుగు.

క. అకలంకత నిట్లనుఁ గొంచక యేమీ మనము
సమరసముదారక్రీడకు నొండొరు మారొ్కా
నుట దొ్రరకు నని వచ్చితి నెఱుంగరావాకిను
కల్. రాఘవ. ౨. ౪౧.

గీ. ...నీతోడ నడరి పోర, సిగ్గు గదిరెడు నైన
నిస్సీమవృత్తి, దొరయవలసెను దలపాటు
దొరకుకతన. భా. రా. యు. ౨౦౭౬.

క. పతిరతిఁ దీఱదు తమి పర, పతిరతి యేరీతి
దొరకు... హంస. ౫. ౨౭౦.

౩. శక్యమగు, వీలగు.

క... పాతాళమహో, లోకముకంటెను లోతెం,
తో కల దాపరిఖ యెఱుఁగ దొరక దొకరి
కిఁక. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౫౯౩.

గీ. ఆబలీంద్రునితోడి నెయ్యంబు గోరి, తేనియీ
రీతి సేవకవృత్తి గాని, దొరతనంబులు మెఱ
యింప దొరక వింక. దశా. ౨. ౧౧౨.

౪. గృహీతమగు, పట్టుపడు.

ఆ. చిక్కపడియె దొరకెఁ జేపడెఁ నగపడెఁ,
దవిలె పట్టువడియె దగులువడియె, నబ్బె
నన గృహీత మయ్యె ననం దగు... ఆం.
భా. ౩. ౧౧౫.

జః దొరకించు, దొరకించుకొను, దొరకుపడు,
దొరకుసన్నాసి, దొరకొను, దొరకొల్పు,
దొరకోలు, దొరకోలుసన్నాసి.

దొరకుపడు. అ. క్రి. (దొరకు + పడు-స్వార్థ
మున.) లభించు, చిక్కు.

క. అరుదెం దన నికటంబున, కరిగిన దధికర్ణుఁ
డంఘ్రిహతి నారెంటిఁక, దొరకుపడఁ బట్టు
కొని కంధర విరియం గొఱికి చంపి తగ
భక్షించెఁక. వేం. పంచ. ౩. ౧౩౩.

ఈక్రిందిప్రయోగమునందుమాత్రము శకటరేఫ
ము గానవచ్చుచున్నది.

గీ. వీర లిందఱకంటెను వెరవు మిగుల, నెఱుఁ
క నీ కిప్పు డెందుండి దొఱకిపడియె. కు.
సం. ౨. ౧౬౪.

దొరకుసన్నాసి = దొరకోలుసన్నాసి. వి.
(√దొరకు.) నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగిలించు
కొనిపోయెడుదొంగ.

గీ. యతి నను చు వేషభావల నటమటించి,
పొంచి తటి వేచి కన్నియఁ గొంచు నరిగె,
దొరకునన్నాసి యనుమాట తిరము గాఁగ,
నజ్ఞునుం డద్దిరా యెంతదుర్జనుండు. విజ. వి. ౩. ౧౬౧.

దొరకొను=దొరకు. అ. క్రి. (దొరకు+కొను-స్వార్థమున.) ౧. లభించు, చిక్కు.

క. దొరకొన్న ననుభవించుచు, దొరకొనమికిఁ జింత నొంది దురపిల్లక...భార. శాం. ౫. ౩౮౬.

చ...ఉత్తరుఁ డిట వచ్చుచుండి యరదంబు దగం గడపంగ నెవ్వరుం,దొరకొన కున్నఁ దా నితనిఁ దోడ్కొని వచ్చినవాఁడు చూడఁగన్. భార. విరా. ౪. ౮౮.

౨. సంభవించు, కలుగు.

ఉ. పుత్రుల కేల ఖేద మగు భూనుత యేనును నీవు జాహ్నవీ,పుత్రుఁడు నుండఁగా నహితముల్ భయముల్ దొరకొన్నె ...భార. సభా. ౨. ౧౩౩.

ద్వి. దొర మేలుకొనఁ డంచు దొరకొన్న చింతఁ, బరిచారకులు వచ్చి పతిసెజ్జ డాసి. రం. రా. అయో. ౧౨౮ పా. ౧౭ పం. కాశీ. ౮. ౧౩౯.

౩. శక్తమగు, సమర్థమగు.

చ. ఒరులకు నందరానిపద మూర్జితపుణ్యనిరూఢిఁ బొందఁగా, దొరకొని యున్కి నీవికృతదూరమనస్కతఁ గాదె ...భార. మహా. ౮౩.

౪. స్ఫురించు, తోఁచు.

క. కురువంశము ద్రుంచుటకుం, జొరఁ జాలక నామనంబు సుడివడియెడు నే,వెరవును దొరకొనదు గదే, సరసీరుహనాభ పొందు సంపాదింపన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౭౬.

౫. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

క. దొరకొను ధర్మము గామము, బరమగతియు నర్థమునన పౌరవముఖ్యా. భార. శాం. ౧. ౫౦.

క. తనవగచినకార్యము దొర,కొనుటకు ధృతరాష్ట్రపుత్రకుఁడు పొంగి పురోచనుఁ బిలిపించి... నెయ్యమున నిట్లనియెన్. భార. ఆది. ౬. ౧౩౮.

౬. చెల్లు, శక్యమగు.

క. నీ వఖిలధర్మవిదుఁడవు,గావున నీ కిట్లు చేయఁగా దొరకొనియెన్. భార. ఆది. ౪. ౧౭౭.

క. క్రతుఫలములు వడయఁగ దుర్గతులకు దొరకొనదు...భార. ఆర. ౨. ౨౪౨.

శ్లో. న తే శక్యా దరిద్రేణ యజ్ఞాః ప్రాప్తుం మహీపతే. సం. భార. ఆర. ౭౦. ౧౪. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

దొరకొల్పు. స. క్రి. (√దొరకొను.) ౧. దొరకొనఁజేయు ౨. లభింపఁజేయు.

సీ. తల్లికిఁ దండ్రికిఁ దద్దయు భక్తుఁడై ఫలమూలమధుమాంసములును మేలి, కూడుగూరలు దొరకొల్పి వారికిఁ దృప్తి యావహించుచు...భార. శాం. ౩. ౧౮౮.

మ. పరదారాభినివేశబుద్ధి దలఁపం బాపంబు ధర్మార్థముల్, దొరకొల్పంగ నుపాయ మైన నది నిర్దోషంబు...దశకు. ౮. ౯౪.

దొరకోలు. వి. (√దొరకొను.) లభించుట, చిక్కుట; సంభవించుట.

మ...నీయాజ్ఞం బ్రవర్తిల్లఁగా, దొరకో లల్పమె యెల్లకార్యముల సంతోషంబ మాబుద్ధులన్, శరణం బాపదలందు నీవ యనువిశ్వాసంబు భాసిల్లఁగన్. హరి. పూ. ౮. ౧౪౦.

మ. వెరవే సంపదఁ గోరి గాండివగుణావిర్భూతబాణాళి కి, స్థిరయై వచ్చుట యిమ్మహీపతి కితం డేలొక్కొ యత్యంతని,ష్ఠుర

శార్యోన్నతి నిన్నుఁ దాఁకఁ దలఁపం జో
ద్యంబు వీఁ డగ్గమై, దొరకోలజున నీకు తొం
టిసుకృతస్తోమంబుకల్గెం జుమీ. భార. ద్రో.
౩. ౧౬౫.

దొరకోలుసన్యాసి. వి. (√దొరకు.) నమ్మించి
మోసపుచ్చుదొంగ.

గీ. వేసములు వేసి నమ్మించి వెనుక నాఁచుకొ
నిన దొరకోలుసన్యాసి యనఁగ వెలయు.
ఆం. భా. ౨. ౨౯౧.

గీ. కొదమసింగమనాయక గూఁటికురుజ, ము
చ్చ దొరకోలుసన్యాసి చిచ్చుపిడుఁగ.
ప్రబంధ. ౭౯౪.

దొరపు. స. క్రి. (√దొరయు.) ౧. కలుఁగఁజేయు.

సీ. నెరసినచో నెల్ల దొరపు దేవత్వ మీయరి
భేదిమాట నవ్యాప్తంబో. చంద్రి. ౫.
౧౦౪.

౨. ఉంచు.

వ...మంజీరశింజారవంబులు కర్ణగాని మాన్ప
నొరదొరపిన వలదొరపరువంపుఁగైదువు తెఱఁ
గున నిండార దువ్వలువఁ గప్పి...చంద్రి.
౪. ౧౦౭.

దొరయించు. స. క్రి. (√దొరయు.) ౧. కలి
గించు.

సీ. చికిలిచూపులవాని సిరిమించుదొరయించు
దొరయించుకాంచనాంబరమువాని. వసు.
౩. ౪౬.

౨. ఉంచు.

క. భరతాగమపర్యంతము, ధరణీపాలకుని మేను
తైలద్రోణిన్, దొరయింపఁ దత్పరిధానుల, న
రుంధతీప్రాణబంధుఁ డాజ్ఞాపించెన్. చం.
రా. ౪. ౮౬.

దొరయు. స. క్రి. (క. దొరె.) ౧. పోలు.

క. అరయఁగ నాలుగువిభములఁ, బరఁగుఁ జతు
ష్పాదవృత్తిఁ బరఁగినగోవున్, దొరయుచు
నం దొకఁ డెడలిన, నరవర సద్ధర్మ రనము
గుంటువడున్. భార. అను. ౪. ౨౮౫.

శా...లోకైకాపకారిన్ మహాకోపుం గంసు
వధించి యాతఁడు లసత్కుంభీంద్రనిర్భేదన,
వ్యాపారోగ్రమృగాధిపున్ దొరసె నుద్య
ద్వీర్యధారేయతన్. హరి. ఉ. ౩. ౮౮.

క. ఆదొర మొగమున కెన చిగు,రే దొర పల్ల
వ్లవతోడ నిబెగుబ్బ లయా,రే దొరయున్
జక్కవకవఁ, బైదలి నలు వెన్న నలువపడఁ
తికిఁ దరమే. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౫.

౨. చేరు, సమీపించు.

మ ... రఘువంశాంభోధిచంద్రుండు తమ్మునిసె
మ్మోము ప్రసన్నదృష్టిఁ గని సమ్మోదంబు వా
టిల్లె నీ,యనవద్యోక్తి హజారమున్ దొరసి
యన్నా నాల్గునా ళ్లయ్యె...ఉ. రా. ౬.
౩౫౧.

సీ.అన్యరాజన్యరాజ్యస్థితుం డగు వేళ సరిదొరల్
సంధింప దొరయువేళ. శుక. ౧.౨౪౬.

౩. స్పృశించు, తాఁకు.

శా. శ్రీరాధాధరబింబముం దొరయురాచిల్కన్
నిజోరస్థలీ, రారాజన్మణికాంతి రాఁ బిలిచి
...ఉ. రా. ౧. ౧.

వ...మరందధారాబృందంబువాఁకలం గలసి
ప్రవహించు సెలయేటినీటితుంపరలన్ దొరసి
మందగతులం దిరుగుమందపవనంబులన్ దా
ర్కొని...ఉ. రా. ౩. ౧౯౧.

అ. క్రి. ౧. తగులు, అంటుకొను.

చ. అలరుమొగంబుతోడఁ గడు నమ్రిలి నా
కిదు రేల రావు చేతులు పచరించుచుం
దనువుధూళి మెయిం దొరయంగ నేల త,
న్నెలమిని గాఁగిలించుకొనవు ...మార్క.
౧. ౨౫౧.

౨. చిక్కుకొను, సక్తమగు.

క. మఱుఁ దను మేటికిరాతుఁడు, సరభసముగ్ర
మృగమతుల జనవిహగములన్, దొరసి పడ
నడఁప నొగ్గినయిరులును మీ సంయమీంద్ర
యువిదలు తలఁపన్. వాసిష్ఠ. ౧. ౧౧౯.

౩. సాటియగు, సమానమగు.

చ...నూతతనూజుఁడు షోడశాంశమున్, దొర
యఁడు నాకు వాసవసుతున్ మురమర్దనుఁ
జీరికిం గొనన్. భార. కర్ణ. ౧. ౨౫౧.

గీ. కూరగాయ కట్టియ విల్చికొనఁగ వలసి,
యునికి ప్రేపట్లె వీటిపట్టునకు దొరసె. హరి.
పూ. ౬. ౫.

మ...రాజీవపత్త్రాక్షుత్రో, దొరయంగా నఱుఁ
డెట్టివాఁడును సమర్థుండే మహేంద్రాదిని,
ర్జరులాదేవునిపాదసేవకులు గారా మీరె
చర్చింపుఁడీ. వరాహ. ౧. ౧౩౯. హర,
౬. ౬౮.

౪. తగు, యుక్తమగు.

చ. నరసుతు నిమ్మహేంద్రగిరినాథు వరింపువు
రూపసంపదన్, దొరయు నితండు నీకు...
నైష. ౫. ౧౩౨.

గీ. తాము మాదేవదేవియుఁ దమకెములను, గర
గరికలందు నొక్కొ కొకరికి దొరసి, జోడు
వాయక మెలఁగంగఁజూచునప్పు, డనఘ సం
తోష మాత్ర నింతంత గాదు. విప్ర. ౪. ౬౭.

క. తెరలక మనము సుభద్రా, కరనాళీకగ్రహ
చ్ఛఁ గప్పఁగఁ జనునా, దొరయదు పురిఁ
జేరి జనవిసరముల కెఱుకపడ నీ కశౌర్యతను
ఘృణన్. రాఘవ. ౨. ౯౫.

౫. కలుగు, జనించు.

చ. కరియుఁ గరేణువున్ బెనఁగుకైవడి నిచ్చ
లు హెచ్చుమచ్చికల్, దొరసి సుఖించువా
రలకుఁ దోడనె పుట్టిరి...మువ్వురాత్మజుల్.
ఉ. రా. ౧. ౨౭౨.

గీ. అన్నపానాదులొకయింత యధికమైనఁ, దటి
నజీర్ణంబ యైనఁ దో దొరయు క్షీమప్తైత్యవా
తాదికజ్వరబాధలు...దశా. ౨. ౧౩౭.

గీ. దెసలదొరలకు నిటువంటిదెసలు దొరయఁ,
గలరె పరులింక నతనితోఁ గలని కెదుర.
దశా. ౧. ౨౩౮. ఉ. రా. ౨. ౩౦౬.

౬. ప్రవర్తిల్లు, జరగు.

మ. ఔరసెన్ జందనశైలమారుతము గంభీరా
ప్సరోనృత్యముల్, దొరసెం గన్నులపండు
వై జనులు సంతోషించి ఘోషింపఁగన్.
విక్ర. ౧. ౧౮౦.

క. కురిసె విరిసోనవానలు, దొరసె సుధాంభో
వధూమధురగానంబుల్, మొరసె దివిఁ దూ
ర్యరవములు, విరిసెన్ మునిమానసారవింద
ములంతన్. రామా. ౩. ౧౧౭. దశా. ౫. ౮౦.

౭. శోభిల్లు, ప్రకాశించు.

బంధురవృత్తము...మే, గరగరికలు సిరి గలనగు
మొగములు కల్కి మెఱుంగుఁగనుంగవలున్,
దొరయఁగ వెలపడఁతులు విటధనముల దోఁ
తురు చొప్పడ నప్పురిలోన్. కళా. ౧. ౧౮.

చ...హరి కిరుగేలుఁదామరలయందును జక్రము
పాంచజన్యమున్, దొరయుఁగఁ దన్...రామా.
౧. ౮౨.

ద్వి. దొరసి కోసాన్వయదుగ్ధాంబురాశిఁ, బరి
పూర్ణచంద్రుఁడై భాసిల్లువాఁడు. రం. రా.
బాల. ౩౪. ౧౫ పం.

౮. ఉండు, వర్తిల్లు.

సీ. పులకలు నిండారఁ బొడమినదేహంబు ధూళి
ధూసరితమై దొరయుపీపు. హంస. ౨.
౧౦౮.

క. అరదం బరదము హరి హరి, కరి కరియున్
భటుఁడు భటుఁడు గాఢచ్ఛలనం, జొరఁబా
తి పోరుతఱి బంధురమై తరమెన్న రానిదుర

మై దొరసెన్. రా. ఐ. ౫. ౯.

దొరయఁగనిచ్చు = చేరనిచ్చు.

చ. మరుసకుఁ జైత్రమంత్రి వనమండలరాజ్య ఫలైక కాంచనో,త్కరము కరం బొసంగుటి యుఁ దావులబచ్చులు చేసి తచ్ఛదా,వరణ ముఁ బాయ విప్పి పరువంబుగ నెన్నిక కెక్కఁ జేయుచున్, దొరయఁగనీవు గంటె చెలి ధూర్తవతంసమలీమసాళులన్. వసు. ౩. ౧౩౮.

జ: దొరపు, దొరయించు.

దొరల(ంగ)నాడు. స. క్రి. (దొరలన్[1] + కన్ + ఆడు.) తిరస్కరించు, నిరాకరించు.

సీ. ఉదయార్కబింబంబునొఱపు విడంబంబు దొరలంగ నాడు కౌస్తుభముతోడ. ఆము. ౧. ౧౨.

దొరలించు = దొరల్చు, దొలుచు, దొలుపు, దొల్చు దొల్పు. స. క్రి. (√దొరలు[2].) దొరలఁజేయు, కలుపు.

గీ. ఇట్లు తలయంటి యటకలి యిడి సులక్ష, ణా సరోజాక్షి యిఁక నెట్లు నాథ జలము, తెరలి యున్నది దొరలింపఁ దెచ్చికొనఁగ, బాగుగా దూరియవ్వలిబావినీళ్లు. శుక. ౨. ౩౮౨.

దొరలు[1](ర్లు) = తొరలు[1]. అ. క్రి. పరిభ్రమించు, తిరుగు.

క. మరలన్ గర్భము జన్మము, మరణము నిరయమును మఱియు మఱియు నటు నిరంతర సంసృతిచక్రంబున, దొరలి నరుం డొందు సర్వతోదుఃఖములన్. కవిక. ౫. ౧౧౬.

సీ. పాలను దొర్లఁగఁ జూచుకలికిచూపులమీలు దెలిగన్న లగుట సందియమను గలదె. ఆము. ౨. ౩౦.

గీ. కప్పడంబెల్ల గాలిచేఁ గదిలి యురియు, నింట దొర్లెడుకుండలు నినుపకట్లు, మానిముంతలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి, వార్ధికన్యాకటాక్ష మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౬౦.

౨. రాలు, పడు.

సీ. భానూష్మభీతి ముఙ్ పడినచుక్కలభంగి దొరలె వేకువగాలిఁ దరుల మంచు. మనుచ. ౫. ౪౦.

ఆ. గణికవలని దెంతఘన మైనసుఖమేని, దాని తల్లివలనఁ దప్పిపోవు, మదిఁ దలంప నెట్టి మధురాన్న మేనియు, నీఁగ దొరలె నేని నిందు బెట్టు. కవిక. ౪. ౧౧౧.

(వ్యవ.) కుఱ్ఱవాఁడు అరుఁగుమీఁదనుండి క్రిందికి దొర్లినాఁడు.

౩. కలుగు, సంభవించు.

గీ. రక్కసుల ఱేఁడ నీ కిటుల్ స్రుక్క నేల, దురములోపల మార్తురఁ దొడరి గెలుచు, జాడ లెన్నేని గల వెద జంకు మాలి, చెఱుపు దొరలని వ్రేలిమి సేయు మొకటి. అచ్చ. రా. యు. ౪౩౫.

సీ. వెఱ పెఱుంగఁడు వైరివీరులఁ బొడగన్న వెఱచు బొం కేయెడ దొరలునొ యని. మొ. రా. బాల. ౨౦.

౪. అతిశయించు.

మ. మదనమనోహరాంగ మణిమండవ నీగురు వాన యంచుఁ బ్రేమ దొరల విన్నవించి నృపుమన్ననఁ గాంచి... శుక. ౧. ౨౫౧.

గీ. అనుచుఁ బరిభావవోలెఁ దమ్మాస దొరల, నాడ...ఆము. ౨. ౨౧.

౫. యత్నించు. (స. క్రి. అనుభవించు అని శ. ర.)

క. ఇరువదియేఁడులు తనపాల, మెుసఁడు గుడుచు చునికి ఱెుటేఁగి యున్నేనియుఁ దా,

దొరలక యున్నెనియుఁ దత్పరిభోగము
గుడిచినతనిపాలై పోవుఁ.విజ్ఞా.వ్యవ.౪౬.
శ్లో. పశ్యతో౽బ్రువతో భూమే ర్హాని ర్వింశతి
వార్షికీ. యాజ్ఞ. వ్యవ. ౨౪.
జః దొరలనాడు.

దొరలు²=తొరలు². అ. క్రి. కలియు, కూడు.
గీ. ద్రోహు లగువేలుపులలోన దొరలియున్న, పదియునొక్కండురుద్రులఁ బాఱవిడిచె. కాశీ. ౩. ౧౫.
ద్వి. తొల్లింటిధనముతో దొరలినరాజ్య, మెల్ల నిచ్చితిని మీ కిది నిక్కువంబు. ద్వి.హరిశ్చ. పూ. ౧౫౬౪ పం.
(కందర్పస్యందనము.)వ...అంతరిక్షమహాప్లక్షంబునకు నక్షామచంచుపుటప్రవాళఖండప్రభాహిండనంబున దొరలుఫలవిటపలక్ష్మి నావహించుచు...పాండు. ౪. ౨౩౩.

దొరల్చు=దొరలించు. స. క్రి. (√దొరలు²)
౧. కలుపు.
(చకోరవిషయము) సీ. నిగరంపుమోవి తేనియలతోన దొరల్చి చెలువ లిచ్చిన సంతసించుఁగొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.
౨. ఒకదానికి మాఱుగా కైకొను, మార్చు.
ఉ. ఆయతిగాని కీడు మమరాలయముఖ్యము లాత్మఁ దర్ధత్ప్రష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగునష్టికిఁదద్ధనముం దొరల్చి రాజాయతనంబుఁ జేర్చు...ఆము. ౪. ౨౧౭.

దొరవి=దొరువు.
(కొలను.)
క. క్రీడి వెఱ గంది కనుఁగొనఁ, గేడించుచు నొండుదొరవికిం జని యచటం,జాడ భయంకర మగుచును, గోడిగ తద్రూప ముడిఁగి కోల్పులి యయ్యెన్. వై. భా. ౫. ౯౩.

దొరసాని. వి. (√దొర.) రాజ్ఞి, రాణి.
సీ. దొరసాని రాణి నాఁ దోఁచుచుండును రాజ్ఞి...ఆం. భా. ౨. ౧౦౩.
సీ. దొడ్డిపట్టుల దొడ్డదొరసానులమొదళ్ల సొమ్ములు సొమ్ములు సొంపు నెఱప. ఉత్త. రా. బాల. ౩౩.

దొరసము. వి.నిఱటికి వెనుకసంవత్సరము,పూర్వతరవత్సరము.
చ. దొరసమునందు చుట్టుకొని తోరణకట్టెనరోవిభాగముల్, నిఱుడు పయోజకోశరమణీయతఁ దాల్చెను వర్తమానవత్సరమున నొప్పె హేమకలశంబులబాగున ముందటేఁటికిన్, గరినిభయానచన్నుఁగవ కౌఁగిలిపట్టులు గాక యుండునే. క్రీడా. ౨౭౭.
శ్లో. పరారి సందర్శితసన్నివేశా, పరుత్ పరాభూతసరోజకోశా, ఇహైవ మస్తాళ ఫలోపమేయా, కుచౌ కియంతౌ పురతో భవేతామ్. (చాటువు.)

దొరుగండి. వి. (దొరువు+గండి.) నిండినపుడు నీళ్లు వెలుపటికి పోవుటకై యేర్పఱిచినదొరువుతూము.
సీ. మనువులు పసులకాల్వడిఁ బుచ్చె దొరుగండి వ్రంతలు పెనురొంపి వ్రంత లయ్యె. హరి. పూ. ౬. ౫.

దొరువు(ర్వు)=దొరవి.వి. ౧. నడబావి, ఒకవిధమైన చెలమ.
క. తిరుకొళము నూయి లోటయుఁ,జెలువు మడువు లొంపు కుంట చెలమ పడియ కో, నెఱు బుగ్గ వాఁగు దొన తల,పరి గుండము కాల్వ డిగియ బావి దొరువు లన్. హంస. ౪. ౨౧౦.
౨. చెఱువు, కొలను.
గీ. తోఁచె హరిణాంకబింబంబు నాఁచుతోడి, దొరువుగతి సంబరము మడికరణి నుండె. వరాహ. ౪. ౧౪౩.

వ...తమ్ములపొత్తు మొత్తంబుతోఁ దగుదొరవు
ను...అచ్చ. భా. ౨. ౧౩౬.
శ్లో. వికచవారిరుహం దధతం సరః ... సం. కిరా. ౫. ౧౩.
గీ. ఎండకాఁకలఁ బొరలాడు నేకలముల, చములు దేఱెడుదొరవుల జలముఁ గ్రోలి. చంద్రా. ౨. ౬౫.
జః దొరుగండి, దొరువుపట్టెడ.

దొరువుపట్టెడ. వి. (దొరువు + పట్టెడ.) ఎద్దుమెడకి తగిలించెడుపట్టెక. (బ్రా.) గంతయెద్దులతోఁక క్రింద తగిలించెడుపట్టెడ. (శ. ర.)

దొఱయు. స. క్రి. ౧. పొందు, ప్రాపించు.
చ...మనోభవు నెంతయుఁగన్, మెఱయఁగ నంతకన్న మును మించె శ్రమోదకవృష్టి చిత్రతన్, దొఱయఁగ మున్నె క్షేత్రమునఁ దోరము గాఁ బులకాఖ్యసస్యముల్. చంద్రి. ౩. ౪౫.
రగడ. కుఱుచ లైనను నిచ్చ పదమునఁ గొఱలు నీరేనుంగుగున్నలు, దొఱయ నొకపరి పాటిదొరలకు దొరక వీవిడికెంపుమిన్నలు. శుక. ౧. ౧౩౩.
ఉ. చఱచి కలంగఁ జేసియును జంపఁగ నొల్లక గోస్వరూపతన్, దొఱసినరాక్షసాంగనలఁ దోలె నతండు నిమేషమాత్రలోన్. హరి. పూ. ౬. ౧౫. కాశీ. ౫. ౨౬౧.
౨. పొందు, కూడు, రమించు.
క. గొఱకై బ్రాహ్మణకన్యక, దొఱసినశూద్రుండు ప్రీతితో నొక్కటియై, వెఱవక పుట్టించినయా, జఱభికిఁ బుట్టినయతండు చండాలుఁ డగున్. విజ్ఞా. ఆచా. ౧౩౯.
అ. క్రి. కలియు, కూడు.
చ. ఎదురుగ వచ్చి పాండ్యధరణీశ్వరుఁ డర్జునుఁ గాంచి నేఁడుగా, సుదినము మీరు రాఁ గలుగుశోభన మెన్నఁడు గల్గుఁ బ్రోలికిం, బదఁ పని యిద్దఱుం దొఱసి భద్రగజంబుల నెక్కి వచ్చిరి...విజ. వి. ౧. ౧౫౫.
సీ. గళదసద్గళఘుర్ఘరకణపరంపరలతో నఱుతను తెప్పసరుల్ దొఱసి యాడ. శుక. ౧. ౩౯౭.

దోలుక = డోలుక. వి. (√దోలుచు.) అంతస్సారహీన మగు కాయ మొదలగుపదార్థము, లోపల సారము లేనివస్తువు.
క. పలుచని నెత్తురు మడుఁగులఁ, బొలిచె న్రథనేమికలయములు రణహతవీరులు దూఱఁగ రవిబింబము, దోలుకై రుచి మాలి నీడఁ దోఁచినమాడ్కిన్. కవిక. ౨. ౧౯౩.

దోలుచు (ల్చు.) = దొరలించు. స. క్రి. ౧. దొరలఁ జేయు.
సీ...అన్యోన్యసంఘట్టనారవంబు, లెసఁగంగ సంగ్రామ మేర్పడఁ జేయక యక్షముల్ దొలిచి యే నక్షమమున. భార. సభా. ౨. ౧౪౭.
శ్లో...అక్షాన్ క్షిపన్. సం. భార. సభా. ౭౨. ౩.
గీ. అభిమతాక్షముల్ దొల్చి మాయావిదుండు, సుబలరాజాత్మజుఁడు ధర్మసుతు జయించె. భార. సభా. ౨. ౧౪౬.
ద్వి. ముద్దియ యూతండె మొగి యోలు దొలిపి, మద్దులఁ గెడపినమహితశౌర్యుండు. ద్వి. భా. గ. ౩. ౪౯ పా.
౨. రంధ్రముచేయు, ఛేదించు.
సీ. తమ్మిఁ దాల్చినవాని తమ్మి దొల్చినవానిఁ దమ్మి మొల్చినవానిఁ దారసించు. నరస. ౧. ౬౪.
చ. వడిఁ దలఁ ద్రొక్కి ముక్కున నవారణఁ గన్నులు దొల్వఁ బొల్పుబ,ల్విడిఁ దమకించు

వాయసములీల మదీయసమీపవర్తియై యుడుగక కీడు వాఁ గడు నుగ్రముగా నొనరించె ...హరి. పూ. ౪. ౬౩.

జ: దోలుక, దోలుపు.

దోలుపు(ల్పు.)=దొరలించు. స. క్రి. (√దోలుచు.) దొరలఁజేయు.

ఉ. కమ్మనియూర్పు గాడ్పు చలకమ్రకుచమ్ముల పూఁత యూఁతఁ గా,నెమ్మెయి ఘర్మముల్ దోలుప...పాంచా. ౫. ౨౪.

సీ. ...పరికరద్రవ్య మెల్ల. గీ. మఱచి పదిలంబు సేయ నేమఱి తదీయశాల నిద్రింప శునక మచ్చాయ నొకటి, యిచ్చఁ జొచ్చి పురోడాశ మెల్ల మెసవి, యాజ్యపాత్రలు దొలిపి తనంతఁ జనియె. శ్రీరంగ. ౬. ౪౩.

వి. ఇరుసు పెట్టుటకు ఉపయోగపడునట్లు దొలిచి చేసినదారుమయశకటావయవము.

(వ్యవ.) ఈబండిదోలుపుపట్టె గట్టిగా నున్నది.

దోల్లు=డోల్లు. అ. క్రి. (దొరలు.)

ద్వి. లాలాసుధారసోల్లసితమై చంద్రుపోలిక ముఖబింబమును దేజరిలఁగ, దోల్లుబండి యను దైత్యుని స్రుక్కి నేల, డోల్లంగఁ దన్ని... అ. మ. క. ౧. ౭౪ పా. ౭౩ పం.

జ: దోల్లుపుచ్చకాయ.

దోల్లుపుచ్చకాయ. వి. (√దోల్లు.) పిల్లలఆటలయందు కొంతసే పొకపక్షమునను మఱికొంతసే పొకపక్షమునను ఉండువాఁడు, పుచ్చకాయ దొర్లినట్లు దోల్లువాఁడు.

(వ్యవ.) ఆటలో ఆపిల్లవాఁడు దోల్లుపుచ్చకాయగా నున్నాఁడు.

దోసఁగు=దోసవు. వి. ౧. ఆపద, చిక్కు.

చ. దోసఁగులు వచ్చువేళ గుణధుర్యులధైర్యగుణంబు సర్వముం, బసచెడు నంచుఁ జాచెదవు పాపపుదైవమ ...భర్తృ. ౧. ౯౦.

క. అసురుల కమృతము పోయుట,పాసఁగదు పాములకుఁ బాలు పోసినమాడ్కిన్,దోసఁగగు నంచును వే ఱొక,దెసఁ గూర్చుండంగఁ బెట్టె దేవాహితులన్. భాగ. ౮. ౩౧౬.

౨. కష్టము, పీడ, బాధ.

గీ. అన్ని వడియును బంధుక్షయంబు సేయ, నొల్ల కెల్లవిధంబుల నుపశమంబ, కోరి రప్పాండవేయులు వారి కట్టి,దోసఁగు వచ్చె...భార. ఉద్యో. ౪. ౫౫.

ఆ. కొఱఁత తీఱె నెల్లకోర్కులు సమకూరెఁ, దుట్టు వాసె నింక దోసఁగు లేదు. భా. రా. యు. ౨౨౫౨.

దండకము...దుంతబాబావజీరుండు గాఱింప మీఱన్ దోసంగు ల్వాసం బొంది ...నీలా. ౨. ౪౧. భార. ద్రో. ౧. ౧౧౧.

౩. కీడు, అపకారము.

ద్వి. సొలపు దీఱఁగ వసిష్ఠునియింటఁ గుడిచి, తొలఁగి పోవుచు నెన్ని దోసఁగులు సేసె. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౪౬ పం.

౪. విఘ్నము.

సీ. నేలతాలుపురాచచూలిగాదిలికందు దోసఁగుఁజీకటిచాల్పుతొగలవిందు. అచ్చ. రా. పీఠి. ౭.

గీ. కవదొనలు పూని వెంట లక్ష్మణుఁడు నడవ, రామభద్రుండు నావెంట రా నియోగ,మొసఁగితివయేని రాకాపిదోసఁగు మాని, యవబృథస్నాత నగుదు నోయధిప యనుఁడు. చం. రా. ౨. ౬౧.

౫. (కావ్య) దోషము, తప్పు.

(వ్యవ.) నాకవితయందలిదోసఁగులు విడిచి గుణంబున్న గ్రహియింప వేఁడుకొలు.

౬. పాపము.

సీ. దోస మనంగను దోసఁగు దోసంగు నాఁగ నటు నాఁ బాపంబుఁ గాఁ దనర్చు. ఆం. భా. ౧. ౯౪.

౭. సంబంధము, సాంగత్యము.

సీ. చదువులోఁడిదొసంగు చాలించె మును మున్న తీర్థ మాడెద నన్న తెర్వు వదలె. రఘ్వా. ౪. ౧౦౨.

జః దొసఁగులఁబెట్టు.

దొసఁగులఁబెట్టు. స. క్రి. (దొసఁగులన్ + పెట్టు.) పీడించు, బాధించు.

చ...శరాళి రుద్రులన్, దొసఁగులఁబెట్టి చారణులదోహళిముల్ సడలించి యమ్మరుద్విసరము నొంచి భాస్కరుల బీరమువ్మాన్చి పరాక్రమించినన్. ఉ. రా. ౪. ౨౯౬.

దొసవు=దొసఁగు. (శ. ర.)

దో

దో. సం. వి. స్. పుం. న. బాహువు.

ఉ...తదీయదంతములు దోల నమర్చినఁ జూడ నొప్పి రా, చెంగటఁ గాలదండములు చేకొని యున్నయమద్వయం బనన్. వి. పు. ౭.౪౦౭.

దోఁకిస. వి. దోఁకుట. (శ. ర.)

దోఁకు[1]=డొంకు. అ. క్రి. ఇంకు; అడఁగు.

సీ. ఉద్వేల మగుచుఁ బె ల్లుబ్బెడురాగవారిధులు లేశమైనను దోఁక వయ్యె. పి. శకుం. ౩. ౨౧౯.

దోఁకు[2]=డోఁకు[2]. స. క్రి. నేలను ఎదురుగా చెక్కు. (శ. ర, వా.)

జః దోఁకిస, దోఁకుడు, దోఁకుడుపాఱ.

దోఁకుడు. వి. (√దోఁకు[2].) దోఁకిస, దోఁకుట. (శ. ర.)

దోఁకుడుపాఱ. వి. (√ దోఁకు[2]. తె. తోఁడు పాఱై.) దోఁకునట్టిపాఱ, చెక్కుడుపాఱ.

గీ. పరఁగుఁ దవుగోల దోఁకుడుపాఱ నాఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౩౦.

దోఁకుడుబారి. వి. బాలక్రీడావిశేషము, గూఢమణి. (శ. ర.)

దోఁగాడు, దోఁగియాడు=డోఁగాడు. అ. క్రి. (√దోఁగు[2].) బిడ్డ నేలపైని జేతు లూఁది మోకాళ్లతో నడచు, ప్రాఁకు.

క. బోరగిలి పొట్టజీరలు, నేరిచి దోఁగాడి లేచి నిలుచుచుఁ బడుచున్, నేరమివలెనే మేనక, కోరిక చిచ్చక్కి కొంత కొనసాఁగెం చెన్. పార్వ. ౨. ౧౭.

సీ. కొమరొప్పఁ దనుదాన కూర్చుండఁగా నేర్చె నాడకాడను దోఁగియాడ నేర్చె. చంద్రా. ౨. ౪.

ద్వి. అంత నొయ్యన దోఁగియాడంగ నేర్చె. ద్వి. పరమ. ౫. ౩౭౭ పా (చి.ని. పా.)

దోఁగు[1]=డోఁగు[1]. చర్మముఊడు, తోలుఒలియు.

సీ...చెక్కుఁ బోయినవాఁడుఁ బ్రక్కయెముక, మురిసినవాఁడును మొగము దోఁగినవాఁడునై నొచ్చి...రామా. ౬. ౧౩౭.

దోఁగు[2]=డోఁగు[2]. అ. క్రి. ప్రాఁకు.

వ...నొచ్చియుఁ జొచ్చియుఁ బెరలియుఁ బొరలియు దోఁగియు డాఁగియు...కృతాంతు సన్నిధికిం బోయిరి. శివరా. ౪. ౬౩.

జః దోఁగాడు.

దోఁగు[3]. అ. క్రి. (క. దోగ.) కన్నముపేయు; చొచ్చు. (చూ. దోఁగురు.)

జః దోఁగురు, దోఁచు, దోఁపరి, దోఁపిడి, దోఁపిడికాఁడు, దోఁపిడియాటలు, దోఁపు, దోఁపుకాఁడు, దోఁపుచూఱు, దోఁపుడు, దోఁపుడుకాఁడు, దోఁపుపడు, దోఁపుపోవు, దోయిడి.

దోఁగురు. వి. (√దోఁగు[3].) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ. దోఁగురు నాఁగను దోఁపడ మనఁగను దోఁపుడు నాఁగను దోఁపు నాఁగ, దొంగతీక మనంగ దొంగతన మనంగఁ జౌర్యంబు చెల్లు... ఆం. భా. ౨. ౨౯౨.

దోఁచు. స. క్రి. (√దోఁగు³.) ౧. కొల్లగొను, కొల్లగొట్టు.

సీ...కుశస్థలి యుగ్రులైన. గీ. రాక్షసులు దోఁచికొనుటయు రాజసూను, లఖిలదిశలఁ జెల్లాచెద రైరి భీతి. హరి. పూ. ౨. ౧౮.

సీ. మునులభార్యల దోఁచుకొని పురోడాశంబు మెక్కి వేదులు గొఱచుక్కలాడి. వరాహ. ౫. ౧౧౫.

క. ఈనియమం బీడేఱుట,కై నిశ్శంకతను ద్రోవ లరికట్టి ప్రజం,బోనీక దోఁచియును నిం,పూ వంగాఁ గన్నపెట్టియు ధనము గూర్చెన్. పరమ. ౪. ౨౦౦.

౨. అపహరించు.

(క) దొంగిలించు.

ఉ...నేఁ డిదె ప్రొద్దు దోఁచుకో,నిక్కడ వాట మంచు మది నెంచఁగ వారికి నక్కడక్కడన్. కాశీ. ౪. ౬౬.

ఆ. దోఁపు నిచ్చువాఁడు తోడనె నెఱదాత, దోఁచుకొన్నవాఁడు ద్రోహియయ్యె. వేమన. ౩. ౬౯.

చ. కరువలిరక్కసుల్ కినుక గ్రమ్మి వడంకఁగ మ్రాఁకువేల్పులన్, దొరకొని యాకురెంటె ములు దోఁచఁగఁ గోవెల కూఁతఁ జెప్పఁగా, నరయుచు వారలం గడిమి నామనివెన్నుఁడు నొంపఁ జిందునెత్తురుబలె లేఁజిగుళ్లలరెఁ దోఁపులఁ జూపఱచూడ్కి పండువై. యయా. ౪. ౩.

(చ) బలాత్కారముగా తీసికొనిపోవు.

క. ప్రాణముల కెక్కుఁ డగు నా,ప్రాణేశ్వరి దోఁచికొనియె...భా. రా. కిష్కిం. ౧౦౮.

(ట) బలాత్కారమున లాగు.

సీ...కృష్ణ సారశ్రేణి ప్రబలోగ్రతను స్వకప టము దోఁప, మళయుదుశ్శాపనమత్సరంబు న శంకితత్వంబు నొంది సత్వరిత యగుచు. రాఘవ. ౩. ౨౦.

గీ. వల్కలంబులు దోఁచిన వంగువారుఁ,జెఱలు వోయినవారలఁ జేయువారు. ఉ. హరి. ౧. ౧౦౨.

(త) మోసముచే గ్రహించు.

సీ. అన్నదాతల మంచు యాయజూకుల మంచు దొరలచే రూకలు దోఁచువారు.దశా.౧౦. ౧౦౫.

బంధురవృత్తము. గరగరికలు సిరి గలనగు మొగముల్ కల్కిమెఱుంగుఁగనుంగవలున్, దొర యఁగ నెలపడఁతులు విటధనముల దోఁతురు చొప్పడ నప్పురిలోన్. కళా. ౧. ౧౭. ప్రబంధ. ౨౧.

దోఁటమ్ము. వి. (దోఁటి+అమ్ము-త. తొఱట్టంబు.) దోఁటివలె వంపైనఅలుఁగు గలబాణము, కర్ణి శరము. (శ. ర.)

దోఁటి. వి. (క. దోఁటి.త. తొఱట్టి.) ౧.డొంకెన,అందనిపండ్లు మొ. వానిని కోయుట కుపయుక్తముగా వంకరచిల్ల దోఁపినకోల.

రగడ. గుమగుమనివాసనలగేదఁగికొమ్మ కొమ్మకు నందె దోఁటికి. పారి. ౪. ౧౬.

చ...సిరి గలవాఁడు లభ్య మగుఁ జిత్తమునం దుఁ దలంచినంతనే, నరులకు నెట్టికార్యమ యినన్ జతకాదు బహుప్రయత్నముల్,జరి పిననైన లేమియెడ సత్యముసుమ్మది చేతికందు పం,డరయఁగ దోఁటి కందదుగదా యనుసా మ్యముపోల్కి భాస్కరా.భా. శ. ౧౦౫.

జః దోఁటమ్ము, దోఁటిముక్కర.

దోఁటిముక్కర. వి. (√దోఁటి.)దోఁటివంటిముంగర, డొంకెనవలె వంపయిననాసాభరణము. (శ. ర.)

దోఁటు. స. క్రి. ఇచ్చు. (ఇదివాడుకలోనిది. శ. ర.)

దోఁపరి. విణ. (దోఁపు + అరి[3].) ౧. దొంగ.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు దోఁపరి ముచ్చు జా
జరకాఁ డనంగఁ దస్కరుఁడు వెలయు. ఆం. భా. ౨. ౨౯౧.

౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపిడి. వి. (దోఁపు + ఇడి.) ౧. దోఁచుకొనుట, అపహరించుట. ౨. కొల్ల (శ. ర.)

బ. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. పెంచులబేరి దోఁపిళ్లు గాలిపటంబు సరిబేసి
పుటచెండు చాకిమూటు. హంస. ౩. ౧౪౬.

దోఁపిడికాఁడు. విణ. (దోఁపిడి + కాఁడు.) ౧. దొంగ. ౨. కొల్లకాఁడు (శ. ర.)

దోఁపిడియాటలు. వి. బ. (√దోఁపిడి.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. తూరన తుంకముల్ దోఁపిడియాటలు...ప్రబంధ. ౬౧౩.

దోఁపు. స. క్రి. (√దోఁగు[3].) చొప్పించు, చొనుపు, (పువ్వులు మొ. తల మున్నగువానిలో) పెట్టుకొను.

ద్వి. తెలిమోము లరదోఁపఁ దిగిచినకావి, జిలుఁ
గుముసుంగులోఁ జెంగల్వ రేకు, లొసపరిగా
దోఁపియున్నకహ్లార, కుసుమగంధంబు లా
గుబ్బగా నొలయ. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౯౨౭ పం.

సీ. శిరమున దోఁపినసురమహీరుహపుష్పముల
తావి దిక్కులఁ గలయఁ బొలయ. చిత్రభా. ౫. ౬౯.

చ. ...మట్టికాసెలక్, బిడియము లంట దోఁపి పృ
థుభీషణబాహుల సాళువంబులక్, దడవి
కేరల్చుచుక్ జనిరి నాథునిమ్రోల నృపాల
నందనుల్. మనుచ. ౪. ౩౦.

౧. (వి.) కొల్ల, దోఁపిడి.

గీ. కలవి మామాఁక నిప్పింతుఁ దొలఁగుఁ డొ
కట్టియాఁడుదానిఁ జేసఁటకుఁ డనుచుఁ బెద్ద,
తనము నభిమానమును దెంపు గనఁగఁ బలికి,
నిలిపి దోఁ పిచ్చువారలై తొలఁగి రపుడు.
ఆము. ౬. ౮౭.

ఉ. ఇంకిటు దోఁపె కాక పురి మెయ్యది నీకు
నిశాచరేంద్ర...దశా. ౨. ౪౧౦.

ఆ. దోఁపునిచ్చువాఁడు తోడనె సెఱిదాత,
దోఁచుకొన్నవాఁడు ద్రోహి యయ్యె. వేమన. ౩. ౬౯.

౨. పూర్ణానకము, ఉత్సవాదులందు సర్వస్వము నిచ్చుట.

గీ. లాస్య మొనరించె నక్కమలాస్య యపుడు,
కోపుకోపున దొర లెల్ల దోఁపు లొసఁగ.
వైజ. ౧. ౧౨౯.

గీ. దోఁ పొసంగక పోదువే దొడ్డదొరవు. దశా. ౨. ౪౦౯.

నిలువుదోఁపు = సంతోషముతో దేవున కిచ్చు దేహమునందలిసర్వాభరణముల మొత్తము.

దోఁపుకాఁడు. విణ. (దోఁపు + కాఁడు.) ౧. దొంగ. ౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపుచూరు. వి. (దోఁపు + చూరు.) అంతశ్ఛది, అరుఁగులు మున్నగువానికి జల్లు కొట్టకుండుటకై తాటియాకులు మొదలగునవి చెరివి పెంచిన చూరు.

సీ. దోఁపుచూ రనఁగను దోఁచు నంతశ్ఛది...
ఆం. భా. ౨. ౨౧. ('దోఁపుదూలు' ప్రాఁతప్రతిపా.)

దోఁపుడు. వి. (√దోఁగు[3].) ౧. దోఁచుట. ౨. కొల్ల. (శ. ర.)

దోఁపుడుకాఁడు. వి. (దోఁపుడు + కాఁడు.) ౧. దొంగ. ౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపుపడు. అ. క్రి. (దోఁపు + పడు.) కొల్లనొందు, దొంగిలింపఁబడు.

సీ. భవమాయసంభవబహువైశ్యకోటికా తురక
లచే నిట్లు దోఁపుపడుట. సిం. నార. ౪౮.

దోఁపువోవు. (దోఁపు + పోవు.) నలివడు.

ఆ. దోఁపువోయె ననుట దోఁచు నలివడె న,
నంగ...ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

దోగ్ధ. సం.విణ. (ఋ. గ్ధ్రి. ఋ.) పాలు పిదుకువాఁడు.వి. ఋ. పుం.౧. గొల్లఁడు.౨. దూడ. ౩. అర్థోపజీవి, ధనమునకై యెవరికేని యేపని యేని చేసి బ్రదుకువాఁడు. ౪. ధనమునకుస్తుతించుచు కవిత్వము చెప్పి జీవించెడుకవి.

దోగ్ధ్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఈనినఆవు, పాఁడియావు. ౨. పాలిచ్చుదాది. ౩. గొల్లది.

దోణ(ణా)ము=ద్రోణము. వి. (క. దోణవు.) ౧. భుజములకు బలము వచ్చుటకై త్రిప్పెడు జెట్టివానియుపకరణవిశేషము. ౨. మ్రాను సుకరముగాఁ జీల్చుటకై యక్కడక్కడఁ జెక్కిన కొయ్య మేఁకులను దిగఁగొట్టుఉపకరణవిశేషము. (శ. ర.)

దోతి. వి. (హిం. ధోతీ.)=దోవతి.

ఉ...తడిదోతులు మూఁపులఁ దాల్చి స్తోత్రపా,
ఠావలితాస్యులై నిజశయంబులఁ జెంబులు
బూని యేఁగుసీ, కేవలపుణ్యమూర్తుల నకించ
నవృత్తుల రంగనాథస, ప్తావరణప్రదక్షిణ
బరాయణులం గనుఁగొంటె మన్నథా.
చంద్రభా. ౨. ౧౧౪. (చి. ని. పా. తడి
దోవతి, ముద్రి.)

దోదసి. వి. (సం. ద్వాదశీ. ప్రా. దాదసి, దోదసి. క. దోదసి.)పక్షములో వచ్చుపండ్రెండవతిథి, ద్వాదశి. (శ. ర.)

దోదుమ్మి(మి,మ్ము,ము). వి.ఖడ్గవిశేషము;ఖడ్గము. (ఆయుధవిశేషము. అని శ. ర.)

సీ. తేనియబొమ్మంబు నూనియజిగిఁ జిమ్ముతమ్మి
పూరెమ్మదోదుమ్మికత్తి. ఘటికా. ౨. ౨౫.

గీ. మోదమున నైమతూపులఁ బాయసాహ్వి,తమ్మి
దోఁగుమ్మిఁ గొంది డెందమ్ము గ్రుమ్మి,క్రమ్ము
కొని దొమ్మి నేసిన సామ్మసిల్లి, యమ్మహా
మహుఁడి ట్లను నెమ్మనమున. ఉ. రా. ౩.
౪౫౬.

ద్వి. దుమ్ములచేత దోదుమ్ములచేత...,కత్తులచేతఁ
జీకాకుసేయించి. రఘునా. ౧౨ పా. (బ్రాహ్మణవసిష్ఠన్యాయమున 'దోదుమ్ములచేత కత్తులచేత' అని యుభయమును గ్రహింపఁబడినది.)

గీ. నెమ్మి దోదుమ్మి బంగారునీటుకమ్మి, చమర
వాలమ్ము వాలమ్ముపాటి యౌను, గతియు
నూఁగారు నెమ్మేను కచము చూపు, బాలికా
మణి కెపుడు భూపాలతిలక. కృష్ణ.౪.౫౫.

ఉ. తమ్మి గదా మొగంబు నెఱతావులతీవుల
నీనుజాళువా,కమ్మి గదా మెఱుంగుమెయి
కల్వకటారిమిటారికమ్మదో, దుమ్మి గదా మదా
ళితతిఁ దోలెడుకీల్జడ ముద్దుగుమ్మచెల్వ
మున కెంతయైన విలువా చెలువా మఱియు
న్నగంబునన్. రా. వి. ౪. ౧౦.

జ: దోదుమ్మిదారి.

దోదుమ్మి(ము)దారి. వి. (దోదుమ్మి + దారి.) ఖడ్గవిశేషము; ఖడ్గము.

గీ. తిమ్మనరపాలుచికిలిదోదుమ్మిదారి, బలిమిఁ దెగ
టారి సురపురప్రాంగణమున, వఱలెడుకటారి
రాహుత్తవరులచేతఁ, గీనుసేయుడె మడియల
తోడిచెలిమి. కువల. ౧. ౩౯.

సీ. కలువనెచ్చెలికానిబలిమిఁ దామర కెంపుచికిలి
దోదుముదారి చెడఁగఁ జూచి. చంద్రా. ౩.
౧౧౩.(ప్రతులయందు దుమాదారి యని పాఠాంతరముగనే కావవచ్చుచున్నది. నిర్ధారకము లేదు. నేకారమనుట యుక్తము. ఇంకను విచార్యము.)

దోదుల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి యూఁగులాడుచున్నది. ౨. మాటి మాటికి ఊఁగులాడుచున్నది.

దోదూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి తపించుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి తపించుచున్నది. ౩. మిక్కిలి తపింపఁజేయుచున్నది. ౪. మాటిమాటికి తపింపఁజేయుచున్నది.

దోదూయ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి తపింపఁజేయఁబడుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి తపింపఁజేయఁబడుచున్నది.

దోధకము. సం. వి. అ. పుం. ఛందోవిశేషము.

శ్లో. దోధకవృత్త మిదంభభభాగౌ. వృత్తరత్నాకరము. ౩. ౬.

దోధకము. తోరపువేడుక దోధక మెందుక్, భూరివిరామము భూధరసంజ్ఞం, బారుచు భాభగగాన్వితమై లక్ష్మీరమణా విరచింపనెసంగుక్. అప్ప. ౪. ౨౧౪ పా.

దోధూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలికదలుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి కదలుచున్నది. ౩. మిక్కిలి కదల్చుచున్నది. ౪. మాటిమాటికి కదల్చుచున్నది.

దోధూయ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలికదల్పఁబడుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి కదల్పఁబడుచున్నది.

దోనమ్ము. వి. (దోని + అమ్ము.) అల్పశరము, చిన్నబాణము.

సీ. దోనమ్ము లం చన నొనల్పశరములు...ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

దోని=దోనె. వి. (సం. ద్రోణీ. ప్రా. దోనీ.) ౧. దొన, నీరు నిలుచుట కేర్పఱచినపల్లము.

సీ. పటికంపుదోనులఁ బరఁగుగొజ్జెంగపూనీటిబుజ్జ కన్నార ద్రాఁటిదాఁటి. రసిక. ౨. ౭౧.

ద్వి. కలువరారాదోనిగముల జాల్వాఱుచలువ క్రొవ్విరితేనెజక్కరల్ దాఁటి. ద్వి. తి. సా. ౧. ౯ పా. ౧౮ పం.

౨. అరిణ, ఎత్తుచునీరు పోయుటకై తొలిచి కాలువ మొదట నుంచెడుతాటిమ్రాను లోనగునది, ద్రోణి.

వ...ఆయ్యేతంబు ముంగిసమ్రానికి వెదురుసకు నంటుఁగట్టినవాఱుపరిమళం బాఘ్రాణించి దోనిం బడి చని...హంస. ౧. ౧౯౨.

౩. నీరు పాఱుటకు ఏర్పఱచినచిన్నకాలువ. (కాలువతూము అని శ. ర.)

గీ. కైరవములకు వెన్నెలనీరు వఱపఁ, బూని చేర్చినపటికంపుదోను లనఁగ. పారి. ౨. ౩౮.

సీ. పచ్చఱాపలకలబవిరిదోనులఁబడి ఘుమఘుమ స్వనముల దుముకుచున్న. భాను. ౩. ౪౬.

విణ. చిన్న. (చూ. దోనమ్ము.)

దోనివిల్లు=అరిణెవలె నుండువిల్లు.

చ. అలకలు నాసికామణియు నన్నువకౌనుఁ గుచద్వయంబుఁ గుండలములుఁ జంచలింప జతనంబున హాసము లూఁది జీర్కుఁబం, డల దిగజాటి రొండొరుకడం దరళాక్షులు దోని వింటఁ బిం, జలుగొన నేయుపుష్పశరసంఘాఁ గవాలికతూపులో యనక్. పారి. ౪. ౩౮.

జః దోనమ్ము.

దోనె=దోని. వి. (సం. ద్రోణీ, ప్రా. దోనీ.) ౧. చిన్నపడవ, ద్రోణి. (శ. ర.) ౨. కాంస్యాబు వాహిని.

గీ. ద్రోణి యగు దోనె యనఁగను...ఆం. భా. ౧. ౧౫౩.

౩. జలగడుగువానిసాధనము. (శ. ర.)

౪. సాలెవాఁడుచాఁపు చుట్టెడుమ్రాను.

సీ. కుంచె మగ్గపుగుంత గూటంబు పగ్గంబు పరఁటె ద్రొక్కుడుపట్టె పలక దోనె. హంస. ౨. ౧౧.

జః దోనెడొగ్గు.

దోనెడొగ్గు. అ. క్రి. (√దోనె.) క్రిందికి వొఁక టించుకొను.

సీ. కరఘాతపతదబ్ధఘటఁ గొమ్ముకొనఁ జిమ్ముతమి దోనెడొగ్గి చాదంతి డిగిరెు. వసు. ౫. ౬.

దోమ. వి. (క. దోమె.) మశకము.

సీ. నే శుకకీటంబ నేఁ బుండరీకంబ నే ఖంజరీటంబ నేను దోమ. గీ. నేను మానిసి మున్నంచు నేకతమున, నొండొరులతోడఁతను జెప్పుకొందు రుబుసుఁ, దారకబ్రహ్మమణి పేటికతువాటి, సంభవించినప్రత్యగ్రచంద్రధరులు. భీమ. ౪. ౩౩.

క. సామజరాజము దోమల,తో మార్కొని పోరునటుల తోఁచెఁ... ఉ.రా. ౩.౩౦౪.

క. రామునకు నీవు హస్తికి, దోమకుఁ గలవాసి యతని దుర్వారశర, స్తోమమునఁ బోలియఁ దలఁచి తొక్కో... భా. రా. అర.౨.౧౦౦.

జః దోమతెర.

దోమటి. వి. అన్నము. (చి.ని.శ.ర. ఈ క్రిందిప్రయోగములనుబట్టి ఔపవిభక్తికముగాఁదోఁచుచున్నది. కాని ప్రథమాంతరూపమునకుఁ బ్రయోగములు కానరావు.)

సీ. దోమటిఁ దొడుకునే ప్రేమఁ గోకిలములు పాటలసహకారపల్లవముల. చంద్ర. ౩.౧౧౩.

సీ. కడుసిగ్గుదేరుతొల్పడుపుదోమటఁ జొక్కియానందమునఁ జిందులాడుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.

దోమతెర. వి. (√దోమ.) దోమలు లోనికి చొరకుండ మంచమునకు నల్వంకలను మూయువల గుడ్డ, చతుష్కి.

ఉ ... క్రమంబున ఘర్మశంకమై, నుప్పతిలంగ దోమతెర లుప్పర మెత్తిరి ... ఆము. ౫. ౧౦౪.

దోము. వి. (ఆహారము దేహమున పట్టక పిల్లలు పశువులు మొ.) పాటుకొనుట.

(వ్యవ.) పిల్లవానికి దోముగా విరేచన మైనది.

౨. కడుపువాఁపు, ఉదరశోఫ.

సీ...ఔదరశోఫ మై యలరు దోము. ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

దోయము=దాయము.

(బాలికాక్రీడావిశేషము.)

గీ. దోయముల్ సరిబేసులు దొరయునాల్గు, గంబములయాట లచ్చనగండ్లు మొదలు,గాఁగ శైశవగరిమ శృంగార మలర, బాలికలతోడ నాడు భూపాలపుత్రి. ఇందు. ౨. ౧౪౩.

సీ. అచ్చనగండ్లు దోయాలును దాఁగిలిమూఁతలు నాలుగుమూలలాఁట. దశా. ౮. ౮౧.

దోయి. వి. (సం.ద్వయీ. ప్రా. దఈ.) ౧. జత, జోడు. (దీనిబహువచనము 'దోయులు, దోలు' చూ. కుత్రచిన్నలోపశ్చసూత్రా హోబలపండితీయము.)

సీ. మంకి నాఁ బరఁగుబ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమై వర్తించు శిక్షింపవలయునట్టి, గుజ్జుదోయిని జట్టిగొని ప్రీతి లంకించి యుండ లంకియతోన గండుమీఁతే, పాటె నక్కోడియల్...భార. శాం. ౪. ౪౦. (గుజ్జుదోయి = పొట్టికోడెలజత.)

క. నీయుపదేశముఁ దనచే, దోయిబలువుఁ దోఁడుఁ గాఁగ ద్రోణుఁ గడచి...సైన్యము... పటువఁగఁజేసెన్. భార. ద్రో. ౨. ౨౭౧.

ఉ. వేలుపుటిల్లు విల్లు వెడవీఁకలపోకలనారి రెండుచే, దోల వెలుంగుతూపెచటఁ దోలినఁ బాఅనితేరు మాటలై, గ్రాలెడుతేజు లెవ్వనికిఁ గల్గు నతండు చళుక్యవిశ్వభూ, పాలుమనంబునం బరవిభంజనుఁడై విహరించుచుండెడున్. కావ్యా. ౪. ౯౮.

సీ...దోయి జోడు, జఁటు జమిలి కవ జంట యు

మడ యన ద్వంద్వమై పరఁగు ...ఆం.భా. ౨. ౧౦౦.

౨. సాటి, సామ్యము.

ఉ. ఎక్కుడిదోయి పో యలమృగేక్షణ మేనికి నక్కడానికిన్. విజ. వి. ౩. ౧౪.

విణ. సహాయము, తోడు.

సీ. యమునాజలానీల మహాచిమచీకటిపెల్లున జగ మెల్ల నల్ల నైన, నీదెస మతి గానరా దని హరి లక్ష్మి దోయి గా నమృతాబ్ధిఁ బాయ కుండ. ద్వా. ౪. ౧౦౨.

జః దోయికట్టు, దోయిలి, దోయిలించు, దోయిలి తీర్చు.

దోయికట్టు. అ. క్రి. (√దోయి.) రెండుభాగ ము లగు.

వ...అందఱు హరిణక్రీడనం బను నాటకం బొ డంగి రెండుసంగడంబు లై కృష్ణుండును శ్రీదాముండును బెన్నుద్దులు గాఁ దక్కిన వారును దమలోన దొరయుభంగి దోయి గట్టిరి. హరి.పూ.౭.౯౨. (జతగూడుకొ.ర.)

దోయిడి. విణ. (√దోఁచు.) రిక్తము, శూన్యము.

గీ. అనిన వృషకేతుఁ గనుగొని యనిలసుతుఁడు, పలికినారము తురగసంబంధ మైన, ప్రతినలె న్నేని ధర్మసంభవునియెదుర, మనముదోయి డిచేతుల మగుడు టెట్లు. జై.భా.౨.౧౫.

చ. నలుఁ డనురాజు మున్ను కలి నష్టముచేసిన రాజ్యసంపదల్, దొలఁగి పదాతి యై యటకు దోయిడిచేతుల వచ్చి పంపలోఁజలక మొ నర్చి యిందుధరు శంకరు నద్రిసుతామనో విభుం, గొలిచి నుతింప నవ్విభుఁ డకుంఠద యన్ దివి నిల్చి యి ట్లనున్. శేష. ౫.౩౧.

దోయిలి=దోసిలి.వి.వో.(√దోయి.) ౧. దోసిలి, అంజలి. (బ.దోయిలులు,దోయిళులు,దోయిళ్లు.)

ఉ. అత్తతి భద్రయుక్ హరియు సాత్యపరస్ప రసమ్మదంబులున్, బొత్తు లొనర్చుచుండ మునుమున్నగ నొండొరు మీఱి దోయి లై, తెత్తి యిరుసంగడలన్ జెలువ లెత్తినపాత్రల నించినించి వేసుత్తెపుఁబ్రాలు పోసిరి సము న్నతి నొండొరుమౌళిసీమలన్. ముకుంద. ౩. ౭౯౩.

చ. అలికులవేణి యో ర్లోకనిహస్తముల న్ముఖ మజ్జనాంబువుల్, గలఁతియ యొత్తి పోయ నవి గార్చుచునుండె నతండు దోయిటన్. నైష. ౬. ౧౧౨.

లయగ్రాహి. కుత్తుకలబంటి యగు నెత్తురులు దో యిళుల, నెత్తి చవి గ్రోలుచును ... భార. స్త్రీ. ౨. ౮.

క. పలుమఱుఁ దలయంటి తగన్, నలుఁ గిడి దోయిళ్ల జలమునన్ బోర్కాడిం,చి ... కళా. ౬. ౧౯౩. రాజ. చ. ౩. ౧౭౫.

౨. నతివిశేషము.

వ...అయోధ్యయందలిరఘూద్వహునకు దోయి లి మధుర నున్న బాలకృష్ణునకు సాఁగిలి... ప్రబంధ. ౭౮౦.

అలరుదోయిలి=పుష్పాంజలి.

సీ. అలరుదోయిళ్లు పువ్వులవింటిదొరకు గంధము గంధగిరిమరుద్బాంధవునకు. వసు.౩.౧౭౦.

సీ. వరతనూమిత్త్రతావాప్తిఁ జెన్నగుతీవ లలరు దోయిళ్లుపాయనముఁ బట్ట. పా. శకుం. ౩. ౧౯౩.

పువ్వుదోయిలి, పూవుదోయిలి=పుష్పాంజలి.

సీ. కూలినదలితేభకుంభమౌక్తికతతు లిచ్చినపు వ్వుదోయిళ్లు గాఁగ. భా. రా.యు.౫౪౦.

గీ. ఖండపరశుతనుప్రభాఖండదుగ్ధ,జలధిజలశీకర ము లనఁ బొలుచువేల్పు,టేలికలు చల్లుపూ వుదోయిళ్లు గలుగు, నగము మునిముఖ్యునకు దృగానంద మొసఁగె. పాండు. ౨. ౧౭౮.

వీనుదోయిలి = శ్రోత్రాంజలి, చెవు లనెడుదోసిలి.
సీ. శారికథాసుధాసారంబు తోరంబుగా వీను
దోయిళ్లఁ ద్రావువారి. ఘటికా. ౧. ౧౪౨.

దోయిలించు=దోసిలించు. స. క్రి. (√దోయిలి.)
౧. దోయిటఁ బట్టు, దోసిలితో గ్రహించు.
చ. పనఁటులవాతఁ జూతి యిడి పాలును నేతు
లుఁ బుక్కిలించి యొంౘదు సమియు దోయి
లించి కరతోయరుహంబులఁ జల్లి...హరి.
పూ. ౫. ౨౦౨.
ఉ. పంకజనేత్ర గౌతమునిపంపున లాజలు దో
యిలించి ధూమాంతనియందు వేల్చె...
నైష. ౬. ౧౦౨.
చ. ముడివడుకంకణప్రభలము త్తెపుసేసలు దోయి
లించి యొత్తెడుతటి...మనుచ. ౫. ౧౫.
౨. (చేతులను) చేర్చు; అంజలిగాఁ గూర్చు.
వ...అద్దేవికి దండప్రణామంబు లాచరించి కర
కమలంబులు దోయిలించి యి ట్లనియె...
భాగ. ౬. ౪౧౧.
ఉ...కేలుఁగెంౘదమ్ముల దోయిలించుకొని ...అ
చ్చ. రా. యు. ౫౩.
చ. చిలుక పురోహితుం డగుచుఁ జెంగట నుం
డఁగ సిగ్గుపెండెరల్, దొలఁగఁగఁ దోఁచి బం
ధుగతిఁ దోరపుఁగోర్కులు సందడింపఁగాఁ,
దలఁపు లతాంగికన్న మును తాన కనుంగవ
దోయిలించి చూపులఁ దలఁబ్రాలు వోసె
నృపపుత్రునిపై విరహాగ్ని సాక్షి గాన్.
రాజ. చ. ౩. ౧౩౧. (దోయిలించి = దో
యిలిగాఁ జేసి అని భావము.)

దోయిలితీర్చు. అ. క్రి. (√దోయిలి.) నమస్క
రించు.
రగడ. ఒప్పుగ నుండుయథోక్తస్థలము యథోక్త
కారుసరు దోయిలిదీర్చుచు. హంస. ౪. ౨౧౩.

దోర¹. వి. ౧. రాశి. (శ. ర.)
౨. ఉత్పంక్తి, దొంతర.
గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యనఁ,
దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.
శా. ఓర స్ఫాటికయప్పళాలు కడలం దొప్పార
నేడొప్పులుకా, దోరకా బెట్టిన చంద్రఖండము
లు దొంతు ల్గన్న వెన్నప్పముల్. పాంచా.
౪. ౫౮.
ఉ. ఆరయ వాక్యభంగిగ రహస్యపుఁజోటను
రాజసన్నిధిన్, సూరిసభాంతరంబులను జొ
ప్పడి తప్పక గద్యపద్యముల్, దోరలు వేర్చి
నట్లు మదిఁ దోఁపఁగఁ జేయుట సంతతంబు
నాభారమ కాదె వీని కనుభారతి మాకుఁ
బ్రసన్న యయ్యెడున్. మార్క. పీఠి. ౫.
౩. పండఁబాఱినకాయ.
ద్వి. పూపలఁ బిందెలఁ బులుసుదోరలను, దీపా
రుఫలముల దీపించుతరుల. నవనాథ. ౫.
౨౦౨ పొ. ౭ పం.
విణ. (పాకోన్ముఖమగుట, వేఁగుట మొదలగు
వానిచే) ఎఱ్ఱఁబాఱినది.
ద్వి. ఈపండు కడుదోర యిది సార మనుచు,
నేపున నయ్యింద్రునిభమున కొసఁగి. రం. రా.
ఉ. ౯౩ పొ. ౨౭ పం.
(వ్యవ.) దోరగా వేఁగినగారెలు నా కిష్టము.
ఉ. కన్నుల దోరచాయ లలికంబున లేఁజెమరు
...గల్గునట్టుగాఁ, గన్నియ నిన్నుఁ గూడి
రతికాంక్షలు మీఱ సుఖించు టెన్నఁడో,
చంద్ర. ౪. ౧౧౧.
జః దోరగాయ, దోరగించు, దోరగిలఁబాఱు,
దోరగిలు, దోరపండు, దోరవాఱు.

దోర². విణ. ఒఱగినది. (చూ. దోరగల్లు, దోర
పాక, మొ.)
జః దోరగలుపడు, దోరగల్లు, దోరపాక.

దోరగలు(ల్లు)పడు. అ. క్రి. (దోరగలు+పడు.)
ఒడ్డగెడవగు.

క. తగులువడి యపుడు వడి సడ్డి,గగనమణిరథం
బు దోరగలువడి నిలిచెఁ. కాశీ. ౧.౧౩౩.

ఆ. సాంధ్యనటనచండచండీశపదహతిఁ, ధరణి
చక్ర మొఱగి శరధిఁ గ్రుంగ, దోరగల్లువడి
యె భూరకేతరభాగ,చక్ర మనఁగ నపుడు
శశియుఁ దోఁచె. మనుచ. ౫. ౩౫.

వ...అంచాక నొక్కక్షణంబు లేకుండిన సాక్షా
చక్రంబుదోరగల్లువడు...పి.శకుం.౩.౨౭౬.

దోరగల్లు(లు). విణ. (దోర²+కల్లు. త. ఉదిర
ల్=అవనతమగు.)ఒడ్డగెడవైనది,ఒకప్రక్కక్రిం
ది కొఱగి మఱియొకప్రక్కపైకి లేచియున్నది.

సీ. ఒకదిక్కు దోరగ ల్లొఱగి పైఁ బడుదునో
తొలఁగి కమ్ములు వ్రాయ నిల చలింప. హరి.
పూ. ౫. ౧౮౨.

వి. ఒడ్డగెడవు.

చ. కనుఁగవదోరగల్లుల వికారపుఁజూపులఁ గోపు
లానుతోఁడనె దళమెక్కునాలుక తడం
బడుమాటల...శుక. ౩. ౧౧౯.

దోరగాయ. వి. (√దోర¹.) పండఁబాఱినకాయ.

వ...పిందె పూఁప కాయ దోరగాయ పండు...
భాగ. ౭. ౪౪౮.

దోరగించు. స.క్రి. (√దోర¹.)దోరగిల్లఁజేయు.
(శ.ర.)

దోరగిలఁబాఱు.అ.క్రి.(√దోరగిలు.)దోరగిలు.

వ...దోస దోరగిలంబాఱె. కాశీ. ౩. ౨౩.

దోరగిలు(ల్లు). అ. క్రి. (√దోర¹.) ౧. ఎఱ్ఱఁ
బాఱు; పండఁబాఱు.

క. అని విన్నపంబు చేసిన,తనయుల నూరార్చి
వచ్చి దక్షుఁడు తాఁ జెప్పినబుద్ధి వినని శశి
పైఁ, గినిసి కనుంగొనలు దోరగిల నిర్దయుఁ
డై. వరాహ. ౮. ౪౯.

సీ. వెలయ రెండుపలాలు వెల్లుల్లి పాయలు రా
జిల్లఁ దఱిగి దోరగిల వేఁచి. (చి.కే. చి. ని.)

చ. తొలినుడిమానికంపుఁగని దోరగిలె న్నొగి
లెఁ రథాంగముల్. హ. స. ౪. ౪.

(వ్యవ.) ఆచెట్టుకాయలు దోరగిల్లినవి.

దోరణపుఁగమ్మి. వి.(దోరణము+కమ్మి.)తోరణ
ముకట్టెడికమ్మి,ద్వారముమీఁదియడ్డుకమ్మి.(శ.ర.)

దోరణపుఁబట్టె. వి. (దోరణము+పట్టె.) కపిలె
బిల్లక్రిందియడ్డపట్టె. (శ. ర.)

దోరణపుసాటిరిక్క. వి. (దోరణము+సాటి+
రిక్క.) అనూరాధానక్షత్రము. (శ. ర.)

దోరణము. వి. (సం. తోరణమ్. ప్రా. తోరణ.
క. తోరణవు.) మంగళార్థము ద్వారములు మొ
దలగువానికి కట్టుమామిడాకులు లోనగువాని
దండ, తోరణము.

సీ. తలిరులు దొంగలు చెంగలువలు గూర్చి యం
దముగ నించినదోరణములవలన.అచ్చ.రా.
బాల. ౧౬౬.

సీ. తోరంపుముత్యాలదోరణంబులకాంతి చొ
క్కు పఠాచుక్కలబెడ్కు సూప. దశా.
౧. ౨౬౨.

సీ. ఎడ లేక యుండంగ నిడినదోరణములు పె
ల్లు పైఁబడెడుకరళ్లు గాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౪, ౭౦.

౨. బహిర్ద్వారము.

పీ...దోరణ మనంగ నవు బహిర్ద్వారము...ఆం.
భా. ౨. ౨౧.

జః దోరణపుఁగమ్మి, దోరణపుఁబట్టె, దోరణపు
సాటిరిక్క.

దోరపండు. వి. (దోర¹+పండు.) పండఁబాఱిన
కాయ.

చ. క్రమమునఁ బిందెలుం బసరుఁగాయలుఁ
గాయలు దోరపండులుం, గమిసినపండులుం
గెలలు గట్టి తదున్నతశాఖ లన్నియుఁ.
హరి. పూ. ౬. ౭౨.

సీ. ప్రబలంపుగాడ్పుచే రాలినయెలమావిదోర
పం డ్లెవ్వరో యేఱిరా. శుక. ౧.౨౭౬.

దోరపాక. వి. (√దోర².) ఓరపాక.

సీ. దోరపా కనఁగను నోరపా కనఁగను బాదలి
యుంచనఁ బరఁగుచుండు, భిత్త్యథఃకృత
గృహాభిధ...ఆం. భా. ౨. ౧౬.

దోరము=దువారము. వి. (సం. ద్వారమ్, ప్రా. దోరం. క. దోర.) ద్వారము. (శ. ర.)

దోరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తోరము, వ్రతాదులందు చేతికి కట్టుకొనెడిదారము.

దోరవాఱు. అ. క్రి. (దోర¹ + పాఱు.) ఎఱ్ఱవాఱు, ఎఱ్ఱపడు.

ద్వి. పరిపక్వ మై దోరవాఱి కన్నులకు, నరు
దైనవరుఁగులు నప్పడంబులును. అ. మ. క.
౫. ౨౮౭ పా. ౪ పం.

దోరు. అ. క్రి. ౧. చచ్చు.

మ...సింగముల్, కడగొట్టెక్ మనుబిళ్లు గం
తుగొనె జింకల్ బిడ్డ దోరెం గిటుల్,
మడిసెక్ గా లెనుపోతులు... సారంగ.
౧. ౧౦౪.

సీ...దురావ్యాధితద్విరదవైరిఁ, జేరి తద్దంష్ట్రిల
దోరినఖరము గాఁ దలఁపకు మన్నని బలిము
ఖుండు. గీ.పలుక...వేం.పంచ. ౪. ౫౭౦.

ఆ. పెద్దనిదురవోయె బిద్ద దోరెను గంతు, గొని
యె ననుట పేళ్లగును మృతునకు. ఆం.
సం. మాన. ౫౩.

౨. (తలమొ.) తిరుగు. (చూ.దోర్చు.) ౩.వ్రాలు. (శ. ర.)

జః దోర్చు.

దోరు(వ)వా. వి. పక్షివిశేషము. (బ్రౌ. శ. ర.)

సీ. కాఁజులు పూరేళ్ళు కన్నెలేళ్ళు నెమళ్ళు
లావుక ల్దోరువా ల్లకుముకులును. రసిక.
౧. ౬౪.

దోరెము. వి. (క. దోరె = త్రాడు. ఇది త్రాడు శబ్దముతో కలిసియే యుండును.) డేఁగకు కట్టెడుత్రాడు.

వ...బర్హిబర్హనిబద్ధాగ్రంబులై కొమరారుదోరెపుఁద్రాళ్లతోడక్ దిరుగుడుల నెడంగువడి ...మనుచ. ౪. ౨౮.

గీ. అఱుత దోరెపుఁద్రాడుచే నత్తె మమరఁ, ద
ళుకుచేఁ దొల్త వాసకోయిలలఁ దునిమి,
భైరిచే నెక్కఁ గొంగలబాఱుఁ గొట్టి, సాళు
వముచేతఁ గుంటేళ్లఁ జీరె నంత. ప్రబంధ.
౨౩౩.

చ. జిలుగు మెఱుఁగు బంగరువిచిత్రపుదోరెపు
త్రాటిగజ్జియల్, ఘలు ఘలు ఘల్లు ఘల్లు ర
నఁగా... డేగ యూర్ధ్వముగఁ జయ్యనఁ బ
క్షులపైఁ గడంగినక్. ఇందు. ౨. ౬౯.

దోర్గంతువు. సం=దోర్గడువు. (వాచ.)

దోర్గడువు. సం. విశే. (ఉ) కుంఠితహస్తుఁడు, ఈఁచఁబోయినచేయి గలవాఁడు.

దోర్గ్రాహము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) ౧.బాహువులతో పట్టుకొనునది. ౨. బలిమి కలది. వి. అ. పుం.౧. బాహువును పట్టుకొనుట. ౨. బాహువులను స్తంభింపఁ జేయునొకానొకరోగము.

దోర్చు(రుచు). స.క్రి. (√దోరు.) ౧. (తల) త్రిప్పు, ఇటునటు కదల్చు.

క. విపులార్తిఁ గూరి మనుజాధిప యాభూవల్ల
భుండు ధృతి లేమిం జండపవనపతితం బగు
పాదపంబు చందంబు దోఁప ధరణిం బడి
యెక్.

వ. పడియుండి తల దోర్చికొనుచు నిట్లనియె.
భార. స్త్రీ. ౧. ౭౯.

క. ఇలఁ జదికిలఁబడి పలుమఱుఁ దల దోర్చుచు
విశ్రుత మగుతద్వమున లాలాజలములు తీఁ

గెలుపొఁగఁగఁ బలుకు నతం డాలిగుప్రీచి పరి
చితరక్తిక్. పాండు. ౩. ౯౨.

౨. పడఁగొట్టు, పడఁద్రోయు.

గీ. చెనసి గుణమైన దోషంబు సేయ నేర్చుఁ,
సుకవి కృతులందు దోసంబు గుణము సేయ,
నేరఁ డది యట్లు దొంతులు నేరి నాయి,
దోర్చ నేర్చుఁగా కది యేమి నేర్చనేర్చు.
శు. సం. ౧. ౭౯.

దోర్దండము. సం. వి. అ. పుం. దండమువంటి బాహువు.

దోర్మధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. బాహువుల మధ్యభాగము. ౨. మోచేయి.

దోర్మూలము. సం. వి. అ. న. బాహుమూలము, కక్షము, చంక.

దోర్యుద్ధము. సం. వి. అ. న. బాహుయుద్ధము, మల్లయుద్ధము.

దోల=డోల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. డోలి, ఉయ్యాలవంటి యానము. ౨. తొట్ల, ఉయ్యాలతొట్టి. ౩. ఆందోళిక, అందలము. ౪. ఉయ్యాల, ఉద్యానములందుఁ గ్రీడార్థమగు దోలనయంత్రము. ౫. నీలిచెట్టు. ౬. ఊఁగుట, ఊరియాటు; సందేహము. (విల్యమ్సు.)

దోలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఊఁగులాడుట, ఊఁగుట. ౨. శిబిక, పల్లకి. ౩. తొట్ల. ౪. బాలకృష్ణునియుత్సవవిశేషము. (ఇది ఫాల్గున పూర్ణిమనాఁడు జరుగును.)

దోలాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁగులాడుచున్నది, ఊరియాడుచున్నది. ౨. కుదురు లేనిది, కొందలపడునది, సందేహపడునది. (మనస్సు.)

దోలాయితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁగులాడినది. ౨. సందిగ్ధమైనది, కుదురు లేనిది. (మనస్సు.)

దోలాయుద్ధము. సం. వి. అ. న. జయాపజయములనిశ్చయము తెలియనియుద్ధము.

దోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. డోలి. ౨. ఉయ్యాల, తొట్ల.

దోలిక=డోలిక.

దోలితము. సం=దోలాయితము.

దోవతి=దోతి. వి. (క. దోతర. త. తోవత్తి. హిం. ధోతీ.) మగవార్కి కట్టుబట్ట, పరిధానము. (ఆఁడుదానికట్టుకోకను [illegible]బు అందురు.

క. మది రోష మొదవ దోవతి, వదలిన బిగి
యించుకొనుచు... భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౪.

క. వెడ వీడెడుదోవతియును, బెడతలచేతులు
వడంకు పెదవులు తూఁగా, డెడువెండ్రుకలు
ను... ఉ. హరి. ౨. ౭.

సీ. గడితంపు నీర్కావిమడుఁగుదోవతి కటీర
స్ఫురత్పీతాంబరంబు గాఁగ. వరాహ. ౯. ౪౬.

కావిదోవతి=కాషాయవస్త్రము, ఎఱ్ఱబట్ట.

సీ. కావిదోవతియును గంటోత్తరీయంబు నిష్టి
కోలయుఁ జంక నిఱ్ఱితోలు. హర. ౭. ౧౨.

దోవి. వి. ఎఱ్ఱనిబట్ట.

సీ. కటితటీహాటకపటముతోఁ బచ్చ చెఱఁగు
వల్వపుదోవి రంగు నిల్వ. రా. వి. ౫. ౬౯.

దోశ్శాలి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ప్రశస్త బాహువులచే ప్రకాశించువాఁడు, బలవంతుఁడు.

దోశ్శిఖరము. సం. వి. అ. న. భుజాగ్రము, మూఁపు.

దోష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాత్రి. ౨. భుజము.
వ ... ఘర్మకాలదివసఇవ క్షయితదోషః ...
కాదంబరి.

దోషకము. సం. వి. అ. పుం. గోవత్సము,

ఆవుదూడ. (కల్ప.)

దోషకారి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) దోషము చేయువాఁడు.

దోషగ్రాహి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) దోషములనే గ్రహించువాఁడు, తప్పు లెన్నువాఁడు, ఖలుఁడు.

దోషజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషముల నెఱుఁగువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨ - వాతాదిదోషముల నెఱిఁగిన వాఁడు - వైద్యుఁడు.

దోషదృష్టి. సం.విణ. (ఇ) దోషములందే చూపు కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. తప్పు లెన్నుటయందు దృష్టి.

దోషభాక్కు. సం. విణ. (జ్) దోషి, దోషము కలవాఁడు.

దోషము. సం.వి.అ.పుం.౧.తప్పు,పొరపాటు.౨. దుష్టత్వము.(ఆహారదోషము మొ.)౩.(న్యాయ.) లక్షణదోషము. ఇది అవ్యాప్తి,అతివ్యాప్తి,అసంభవము అని మూఁడువిధములు.౪. (మీమాంస.) ప్రత్యవాయము, విధ్యతిక్రమమువలనఁ గలుగు అదృష్టభేదము, పాపము. ౫. వాతపిత్తకఫములలో నొకటి. ౬. వాతపిత్తకఫములవికారము. ౭. రాగద్వేషమోహాదికము. ౮. కావ్యదోషము. (ఇది పదదోషము, వాక్యదోషము, అర్థదోషము అనిమూఁడువిధములు. అందు పదదోషములు ౧౭. అప్రయుక్తము, అపుష్టార్థము,అసమర్థము, నిరర్థకము, నేయార్థము, చ్యుతసంస్కారము,సందిగ్ధము,అప్రయోజకము, క్లిష్టము, గూఢార్థకము, గ్రామ్యము, అన్యార్థము, అప్రతీతికము, అవిమృష్టవిధేయాంశము, విరుద్ధమతికరము, అశ్లీలము, పరుషము. వాక్యదోషములు ౨౪. శబ్దహీనము, క్రమభ్రష్టము, విసంధి, పునరుక్తి, వ్యాకీర్ణము, వాక్యసంకీర్ణము, అపూర్ణము, వాక్యగర్భితము, భిన్నలింగము, భిన్నవచనము, న్యూనోపమము, అధికోపమము, భగ్నచ్ఛందము, యతిభ్రష్టము, అశరీరము, అరీతికము, విసర్గలుప్తము, అస్థానసమాసము, వాచ్యవర్జితము, సమాప్తపునరాత్తము, సంబంధవర్జితము, పతత్ప్రకర్షము, అధికపదము, ప్రక్రమభంగము. అర్థదోషములు ౧౮. అపార్థము, వ్యర్థము, ఏకార్థము, ససంశయము, అపక్రమము, ఖిన్నము, అతిమాత్రము, పరుషము, విరసము, హీనోపమము, అధికోపమము, అసమోపమము, అప్రసిద్ధోపమము, హేతుశూన్యము, నిరలంకృతి, అశ్లీలము, విరుద్ధము, సహచరచ్యుతము.) ౯. గోవత్సము, ఆవుదూడ. ౧౦. దూషణము,ఖండనము. వి. స్. పుం. న. భుజము, చేయి. (తెలుఁగున దోర్యుగము మొదలగుసమాసములయందు పూర్వపదముగా నుండును. అహోబలపండితీయోక్తరీతిని ప్రథమావిభక్తియందు దోశ్శబ్దమునకు దోషము అనురూపము గ్రహింపఁబడినది.)

దోషలుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషయుక్తుఁడు.

దోషాకరుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. - రాత్రిని కలిగించువాఁడు-చంద్రుఁడు. ౨. -దోషములకు స్థానమైనవాఁడు- దుష్టుఁడు.

దోషాచరుఁడు. సం.వి.అ.పుం. - రాత్రియందు సంచరించువాఁడు- ౧. చంద్రుఁడు. ౨. రాక్షసుఁడు.

దోషాతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మాపటిది, రాత్రిది.

దోషాతిలకము. సం. వి. అ. పుం. - రాత్రికి తిలకమువంటిది - దీపము.

దోషారోపణము. సం. వి.అ.న. దోషారోపము.

దోషారోపము. సం. వి. అ. పుం. దోషమును మోపుట.

దోషాస్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రజనీముఖము, ప్రదోషము. ౨.-రాత్రికి ఆస్యమువంటిది - దీపము.

దోషి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) దోషయుక్తము, దోషము కలది.

దోషించు. సం. అ. క్రి. దోషమును పుట్టించు.

దోషికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషము కలది. వి. అ. పుం. - వాతాదిదోషములు కలది - రోగము.

దోషైకదృక్కు. సం. విణ. (శ్) దోషమందే కన్ను కలవాఁడు, దోషములనే వెదకువాఁడు, తప్పు లెన్నువాఁడు.

దోషైకదృశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) = దోషైకదృక్కు.

దోస. వి. కర్కటి, ఉర్వారువు.

వ...కాసర గాచె దోస దోరగిలంబా అ... కాశీ. ౩. ౨౩.

ఆ. దోసముల్లువంటి తుర్వమం దాత్మను, జూచి యాసల నటు గోసివేసి, వాసనలు దెలిసిన వాఁడెపో బ్రహ్మంబు...వేమన. ౧. ౨౩౦.

(దీని భేదములు: — చేఁదిదోస, నక్కదోస, ములుదోస మొ.)

జః దోసకాయ, దోసతోఁట.

దోసకాయ. వి. (√దోస.) కర్కటీశలాటువు.

ఉ. చూడఁగ దోసకాయలె విశుద్ధయశోధన యన్యచిత్తముల్. పార. ౨. ౬౪.

దోసకారి=దోసి. విణ. (దోసము + కారి.)- దోసముచేయువాఁడు - దుష్టుఁడు; పాపాత్ముఁడు.

సీ. ఆదోసకారి సన్న్యాసి దవ్వులఁ గాంచి రోలంబునను దారి యొదిగియుండు. నైష. ౭. ౧౩౦.

శా. ఆహా దైవము దోసకారులకె తోడై వచ్చు నెప్పట్టునన్. మనుచ. ౩. ౪౭.

గీ. నిర్దలుం డట్టివానికి నిందమోవఁ, జేసెఁ గా విధి కటకటా దోసకారి, దయ్యమున కేల సత్యంబు దలఁచి చూడ. సారంగ. ౨. ౨౬౩. నీలా. ౩. ౨౦.

దోసతోఁట. వి.(√దోస.)దోసపాదులతోఁ గూడినచేను. (బిడ్డపాపలతో నిండిన యింటిని దీనితోఁ బోల్తురు.)

(వ్యవ.) వారియిల్లు దోసతోఁటవలె చూడ ముచ్చటగా నున్నది.

దోసము. వి. (సం. దోషః. ప్రా. దోసో. క. దోస.) ౧. దోషము, పాపము.

ఉ...పే రడుగం దలంచెదవొ భీమతనూభవ యావిచారముల్, దూరము సేయు మెవ్వరికి దోసము తాఁ దనపేరు సెప్పుట...నైష. ౪. ౫౬.

క. ఎదఁగుదు రగుబత్తిని గొ,ల్చెదఁ బలుపుట్టువులఁ గూరిచినదోసంబుల్, చిదుమంగ... నీలా. ౧. ౧౫.

గీ. దోసమును నపకీర్తియుఁ దొలఁగఁబెట్టి, వాఁడు గురుఁ గాచుకొంటివి నేఁడు నన్ను, సుతునిఁ గాచితి త్రిస్థానశుద్ధి గాను. విక్ర. ౩. ౧౨౯.

౨. నేరము, అపరాధము.

క. చేసినదానికి మాఱుగఁ, జేసినఁ బగ యంత తోడఁ జెడుఁ గాక గుణుల్, డాసినయమ్మేలు విడిచి, దోసముఁ బట్టుదురె యొట్టి తుచ్ఛులుఁ జతురా. భార. శాం. ౩. ౨౫౪.

ఉ. దోసము పెద్ద లే దనక ధూర్జటి నిష్ఠురకంఠ హుంక్రియాభ్యాసము మై నదల్చి యదయస్థితిఁ గాశి వెలార్చె... భీమ. ౩. ౧౧.

క...విలాసవతి తన,చేసినదోసమునఁ గాదె శిఖిఁ బడి వీరల్, వాసవుపురికిం జని రని,వానిఁ దన మేను నిచ్చె వహ్నికి నంతన్. విక్ర. ౬. ౧౨౯.

౩. కీడు, హాని.

క. ఆసామ్రాణికిఁ జూపుల,దోసము వాయఁగ నగరుధూపంబు మహోల్లాసంబుగ నిడి పూజలు, చేసి జయధ్వనులు నిగుడ శ్రీకర లీలన్. చిత్రభా. ౪. ౨౦. (చూపులదోసము=దృష్టి దోషము.)

౪. కొఱఁత, లోపము.

ఉ. ఆమదిరాక్షిఁ జూచి పరిహాసము మీఱ బలీంద్రుఁ డిప్పు డో, కోమలి నీవు చే నమృతకుంభము పూనినఁ జూచి గోపబా,లామణి వంచుఁ బాల్గొనఁ దలంచెద మన్నను నవ్వుచు న్మృగా,క్షీమణి బావ నీవు దధిఁ జిల్కఁగ గోపిక నైన దోసమే. దశా. ౨. ౩౫౩.

జ: దోసకారి.

దోసి=దోసకారి. విణ.(సం.దోషీ.)పాపాత్ముఁడు.

ఉ. ఏటికి జాలిఁ బొంద నరు లీక్రియఁ గృష్ణుని కీర్తనంబు ప్రా,పాటవులన్ దహింపఁగల దాటకు సందియ మేల యిప్పు డీ,తూఁటరి దోసకారి పెనుదోసి యజామిళుఁ డంత మొందుచుం, బాటిగ విష్ణునామసుతుఁ బల్కుచుఁ గేవలముక్తి కేఁగఁడే. భాగ. ౬. ౧౮౨.

దోసియ(సె). వి. (క. దోసె.) భక్ష్యవిశేషము, అట్టు.

వ...అపూపంబులు ... జిల్లేడుకాయలు దోసియలు సేవియలు... కాశీ. ౭. ౧౮౨.

సీ...జొన్న కండచక్కెరలు దోసెలు వడశ్లె పాసెములతోడ. భీమ. ౧. ౬౦.

ఉ. మంచముఁ జేరి శంభుఁడు కుమారునిఁ దొట్లను బెట్టి నీవు చే,లాంచల మేల పట్టుకొనె దవ్వకడం జను మన్న భక్ష్య మి,మ్మంచని పోరఁ జంద్రకళ నక్కఱఁ గై నిడఁ గేలఁ ద్రోయుచున్, గ్రుంచినదోసె యం చనెడుతోరపుబొజ్జ గణానిఁ గొల్చెదన్. పార్వ. ౧. ౩.

దోసిలి=దోయిలి. వి. ౧. అంజలి.

సీ. అమృతంబువెల్లువ యని నిలింపాదులు మునుకొని దోసిళ్ల ముంచి క్రోల.విక్ర. ౬. ౬౯.

౨. నతివిశేషము.

గీ. అల్లొనే శేల్లు నీకు మహానుభావ, మ్రొక్కులివె నీకు నూనసమ్యక్కృపాణ, యిదిగొ దోసిలి నీకు లోకైకవీర,యోమురారికుమార ప్రణామ మయ్య. ఇందు. ౩. ౮౭.

దోసిలిప్రాలముద్దుగుమ్మ=తలఁబ్రాలుపోసినభార్య, పాణిగృహీతి.

గీ. అందుఁ దనరారు వీరాఖ్యుఁ డైనయొక్క, రౌతు వానికి దోసిలిప్రాలముద్దు,గుమ్మ మదవతి యన నొక్కకొమ్మ గలదు, కమ్మపూవుల రెమ్మ బంగారుబొమ్మ. శుక. ౨. ౫౦౩.

జ: దోసిలించు.

దోసిలించు=దోయిలించు. (శ. ర. √దోసిలి.)

దోస్తి. వి. (హిం.దోస్తీ.) సఖ్యము, ఎక్కువపరిచయము.

వ...తమతమస్త్రీదులతో నిస్తుగా దోస్తిని జుట్టుముట్టి కోపాటోపంబున. ప్రబంధ. ౭౮౮.

దోస్యము. వి. ప్రసంగము.

చ. తెరువరు లైనయట్టిపరదేశమహీసురు లర్థవాంఛఁ దత్పురమున కేఁగుదేర వెడదోస్యములం బచరించి వారి న్నిర్భరగతి నోడఁగూయు...శుక. ౨. ౪౩౮.

దోష్ణము. సం.వి.అ.పుం. ౧. క్రీడ. ౨. సేవ.

దోష్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాహువు నందుండువాఁడు. వి. అ. పుం. - బాహువ్యాపారమున నుండువాఁడు, పార్శ్వస్థుఁడు-౧. భృత్యుఁడు, సేవకుఁడు. ౨. క్రీడకుఁడు, ఆటకాఁడు.

దోహజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకుట వలన పుట్టినది. వి. అ. న. పాలు.

దోహదము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧.గర్భిణ్యభిలాష, వేవిళ్లు. ౨. తరుగుల్మలతాదులకు అకాలమందు పుష్పాదులను పుట్టించు స్త్రీల పాదతాడనాదిక్రియ. (అశోకమునకు దోహదము పాదతాడనము, పొగడకు ముఖసీధువు, గోరంటకు ఆలింగనము, బొట్టుగునకు వీక్షణము, మామిడికి కరస్పర్శము, సంపెఁగకు ముఖరాగము,కొండగోఁగునకు సల్లాపము, వావిలికిఊర్పు, మోరటికి పాట, సురపొన్నకు నవ్వు అని శ. ర.- ప్రేంకణమునకు కరస్పర్శము, పొగడకు మద్యగండూషము, అశోకమునకు పాదతాడనము, బొట్టుగునకు వీక్షణము,గోరంటకు ఆలింగనము, మందారమునకు నర్మవాక్యము, చంపకమునకు మందహాసము, చూతమునకు వక్త్రవాతము- ఊర్పు-, సురపొన్నకు గానము, కొండగోఁగునకు పురోనర్తనము అని మేఘదూత. ౨. ౧౫. మల్లినాథవ్యాఖ్య.) ౩. అకాలపత్రపుష్పోత్పాదకద్రవ్యము. (ఎరువు మొ.) ౪. గర్భము, చూలు. ౫. గర్భలక్షణము. ౬. ఇచ్ఛ. ౭. లాలస, తీవ్రేచ్ఛ.

దోహదలక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. గర్భచిహ్నము. ౨. యౌవనసంధి.

దోహదవతి. సం. వి.ఈ. స్త్రీ. శ్రద్ధాళువు, వేవిళ్లు కలయాఁడుది.

దోహనము. సం. వి. అ. న. ౧. పిదుకుట. ౨. కోరికల నిచ్చుట. ౩. పాలుపిదుకుపాత్రము.

దోహని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ. పాలుపిదుకుపాత్రము.

దోహము. సం.వి. అ. పుం. ౧. దోహనము, పాలుపిదుకుట. ౨. దుగ్ధము, పాలు. ౩. పాలుపిదుకుపాత్రము. ౪. (కోరికలు మొదలగువానిని) పూర్తిచేయుట; ఇచ్చుట.

దోహారి. వి. చండాలుఁడు.

సీ. దీవింప నున్నాఁడు తెలిసి దోహారిబంటుఁ
జెవి నక్షమాలికఁ జెరివి ద్విజుఁడు. కాశీ. ౭. ౨౪౦.

దోహాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇచ్ఛ. ౨.దోహదము. ౩. ఉత్సాహము.

గీ. అధిప సాలకటంకటు లనఁగఁ జనిన,నాఁటి
వారుఁ బౌలస్త్యులు నాఁగ బరఁగు, నేఁటి
వారు సమానులు నిక్క మరయ, బాహుబ
లమున నాహవదోహాలమున. నిర్వ. ౩.౩౯.

దోహాలవతి. సం=దోహదవతి.

దోహాలి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దోహదము కలది. ౨. ఇచ్ఛకలవాఁడు. ౩. ఉత్సాహము కలవాఁడు.

ఉ. శ్రీరమణీగృహాంగణము చెన్ను వహింప నలంకరింపఁగా, దోరణముం బ్రదీపమును దోహాలియై యొదఁగూర్చి నాఁ దగం,జేరి యురంబునందుఁ దులసీవనమాలయుఁ గౌస్తుభంబు నొ,ప్పారఁగ నుల్లసిల్లుహరి యన్నమతిక్కని ధన్యుఁ జేయుతన్. దశకు. ౧. ౧.

వి. ఈ. స్త్రీ. అశోకము.

దోహాపనయము. సం. వి. అ. పుం. -పిదుకుట వలన పోఁదుగును తగ్గించునది- దుగ్ధము, పాలు.

దోహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దోహనశీలుఁడు, పిదుకువాఁడు. ౨. (కోరిక మొదలగు

వానిని) పూర్తిచేయువాఁడు; ఇచ్చువాఁడు.

దోహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పాలుపిదుకఁబడినది. (ఆవు మొ.)

దోహ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -పిదుకఁదగినది-ఆవు.

దోహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకఁదగినది. వి. అ. న. పాలు.

దౌ

దౌ=దవు. వి. ౧. దూరప్రదేశము.

సీ. తమరాక ప్రియల కెంతయు దౌల వినరాఁ బిసాళించుకిట్టుఁబాగాలు మెట్టి. శైజ. ౨. ౪౫.

శా. అప్పు ల్వారిధిచేతఁ బుచ్చికొని కార్యం బైన మున్గొన్న య,య్యప్పుల్ దౌ చనియుక్ సవృద్ధికముగా నవ్వారిధికే తీర్పఁగా, నప్పుణ్యాతివిశుద్ధజీవుఁడు...ఒప్పారెక్...ఆము. ౪. ౧౫౯.

క్రి. విణ. దూరముగా. విణ. దూరము. అని (శ.ర.)

శా. మేయుం బచ్చిక మచ్చికం గదిపి నమ్మించుం దనుం బట్టఁ బోఁ, బాయుక్ బిట్టలయించు దౌ దిగుచు నప్పాటక్ మృగం బీ గతిక్. రామా. ౫. ౧౬౩.

(దీనియామ్రేడితరూపము దౌదౌ.)

శా...అద్దోషాచరుం డల్క న్నా,తామ్రాక్షుం డయి దానిఁ ద్రుంచె నడుమం దౌదౌల భల్లంబునక్. భా. రా. యు. ౬౪౯.

దౌకూలము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)దుకూలసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. దుకూలముచేత కప్పఁబడినరథము. న. దుకూలము, సన్నబట్ట.

దౌడ=దవుడ.

(చెక్కిలి,చెంప.)

సీ. ఆశేయిఁ గల నెల్లవారును గోరదౌడలుప సల్లనిమేనుఁ గలనెలంత, యొక్కత యులు సొచ్చి యయిదల నీడిచికొని పోవ...కనిరి. భార. మా. ౨౫.

సీ. వికృతాననంబులు విరళదంతంబులు నిడుపైన దౌడలునిక్క మెడలు.ఉ.హరి. ౨.౧౨౨.

గీ. ఉమిసెఁ దుప్పున మొగముపై నొక్కరుండు, బెట్టు నవ్వుచు దౌడలఁ గొట్టె నొకఁడు. హరిశ్చ. ౪. ౧౬౨.

(చెక్కిలి లోపలిభాగము.)

సీ. దౌడ లొండొంటిత్రోఁ దాటించి సెలవుల జిహ్వ యార్చుచు నగ్నిశిఖలు సెదర.హరి. ఉ. ౯. ౨౨౫.

దౌ(దవు)కు. వి. ౧. జోడన, అశ్వగతివిశేషము. ౨. దండయాత్ర. ౩. పరుగు. (శ.ర.)

దౌత్యము. సం. వి. అ. న=దూత్యము.

దౌరాత్మ్యము. సం. వి. అ. న-దురాత్మభావము-చెడ్డతనము, దుండగము.

దౌ(దవు)రు. వి. ౧. కాంతిగల హారము.

క. హారులు జయవెట్టఁగఁ బరి,చారకు లరచట్టు దౌరు సవరింపఁగఁ దు,ష్కారతురంగము నెక్కి యొయారంబులఁ జొక్క జైత్రయాత్రోన్ముఖుఁడై. రా. వి. ౨. ౪౩.

౨. రుచి.

ఆ. చిగురుఁజెట్టుమీఁదఁ జింతపూవులు పూచినపండు పండునిమిమమునను, దౌరు చెడకయుండ దానిని దినవలె...వేమనచాటువు.

౩. కాంతి.

సీ. తళుకొంద నడుదట్టిదవురుఁ దన్నైడియిం ద్రగోపంపుపాపోసు లేపు చూప.రా. వి. ౫. ౩౫. (శ. ర. పా. దౌరు. ముద్రి. పా.)

దౌర్గత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దారిద్ర్యము. ౨. దుఃఖిత్వము, దుఃఖము కలిగి యుండుట.

దౌర్గము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దుర్గసం

బంధ మైనది. ౨. దుర్గాసంబంధ మైనది.

దౌర్జన్యము. సం. వి. అ. న. దుర్జనభావము, చెడ్డతనము.

దౌర్బలము. సం=దౌర్బల్యము.

దౌర్బల్యము. సం. వి. అ. న. దుర్బలత్వము, అల్పబలము కలిగియుండుట.

దౌర్భాగినేయుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ౧. దురదృష్టవంతురాలికొడుకు. ౨. మగఁడొల్లనిదానికొడుకు.

దౌర్భాగ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దుర్భగభావము, దురదృష్టము. ౨. దుర్భగాభావము, మగఁడొల్లనిదానిధర్మము, దుర్భగగా నుండుట.

దౌర్భ్రాత్రము. సం. వి. అ. న. దుర్భ్రాతృభావము, సోదరుల అన్యోన్యకలహము. (వ్యతి. సౌభ్రాత్రము.)

దౌర్మంత్ర్యము. సం. వి. అ. న. చెడ్డబోధనము, చెడుకఱపు; దురాలోచనము.

దౌర్మనస్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ఖేదాదుల వలన మనస్సు దిటము తప్పి యుండుట, మనస్సు చెడుట. ౨. దుష్టమనస్సు కలిగియుండుట.

దౌర్లభ్యము. సం. వి. అ. న. దుర్లభత, దుర్లభముగా నుండుట.

దౌర్వ్ణము. సం. వి. అ. న. ౧. దూర్వయొక్క రసము. ౨. స్పృష్టపర్ణము, పరిశుద్ధ మైనఆకు.

దౌర్హార్దము. సం. వి. అ. న. దుర్హృద్ధర్మము, దుష్టహృదయము కలిగి యుండుట; శత్రుత్వము. (వ్యతి. సౌహార్దము.)

దౌర్హృదము. సం. వి. అ. న. చెడ్డహృదయము కలిగి యుండుట; విరోధము.

దౌర్హృదయము. సం. వి. అ. న. దుర్హృదయత్వము, చెడ్డమనస్సు కలిగి యుండుట.

దౌవారికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ద్వారపాలకుఁడు.

దౌశ్చర్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దుశ్చరత్వము, చెడ్డనడవడి. ౨. చెడ్డకార్యము.

దౌశ్శీల్యము. సం. వి. అ. న. దుశ్శీలత, చెడ్డనడవడి.

దౌష్కుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ౧. దోశ్చరుఁడు, బాహువులతో సంచరించువాఁడు. ౨. (నీట) బాహువులతో చరించువాఁడు, ఈఁదువాఁడు.

దౌష్కులుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) చెడ్డకులమున పుట్టినవాఁడు.

దౌష్కులేయుఁడు. సం=దౌష్కులుఁడు.

దౌష్ట్యము. సం. వి. అ. న. దుష్టత్వము, చెడ్డతనము.

దౌష్ఠవము. సం. వి. అ. న. దుష్ఠుత్వము, చెడ్డతనము; అడఁకువలేమి. (వ్యతి. సౌష్ఠవము.)

దౌష్యంతి. సం. వి. ఇ. పుం. దుష్యంతునికొడుకు, భరతుఁడు.

దౌస్సాధికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దుష్టులను సాధించుటయందు నియుక్తుఁడు-౧. ద్వారపాలకుఁడు. ౨. గ్రామాధ్యక్షుఁడు.

దౌహిత్రము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) దుహితృసంబంధ మైనది. వి. అ. న. ౧. దుహిత్రపత్యము, కూఁతురుయొక్క సంతతి. ౨. తిలలు. ౩. కపిలగోవునెయ్యి. ౪. ఖడ్గమృగము. (కల్ప.)

దౌహిత్రాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దౌహిత్రునికొడుకు.

దౌహిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుహితకూఁతురు, మనుమరాలు.

దౌహిత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దుహితకొడుకు,మనుమఁడు.

దౌహృదము. సం. వి. అ. న. గర్భిణీలక్షణము, వేవిళ్లు. ("స్వహృదయేన గర్భహృదయేన చ ద్విహృదయేన చద్విహృదయాగర్భిణీ. రఘు. ౩. ౧. శ్లో. చూ.మల్లి. వ్యా.(ద్విహృదయాంచనారీం దౌహృదినీ మాచక్షతే.) శ్లో. సా ప్రాప్తదౌహృదా పుత్రం జనయేతగుణాన్వితమ్,అలబ్ధదౌహృదాగర్భ లభేతాత్మని వాభయమ్." సుశ్రుతము. శరీరస్థానము. ౧౮. ౨౦.

దౌహృదిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - రెండుహృదయములు కలది - గర్భిణి, చూలాలు. "ద్విహృదయాంనారీం దౌహృదినీమాచక్షతే." సంగ్రహము.(చూ.సం.రఘు.౩.౧.మల్లి.వ్యా.)

ద్యా.

ద్యావాక్షమలు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్వి. మిన్నుమన్నులు,ఆకాశమును భూమియును.

ద్యావాపృథివులు. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ద్వి. మిన్నుమన్నులు, ఆకాశమును భూమియును.

ద్యు.

ద్యు. సం. దివ్ శబ్దము సమాసపూర్వపద మగునపుడు వచ్చెడిరూపము. (ద్యుమణి మొ.)

ద్యుగణము. సం. వి. అ. పుం. అహర్గణము,దినసముదాయము.

ద్యుగము. సం. వి. అ. పుం. ఖగము,పక్షి.

ద్యుచరము. సం. వి. అ. పుం. - ఆకాశమున సంచరించునది- ౧. గ్రహము. ౨. పక్షి.

ద్యుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దీప్తి,కాంతి,తేజస్సు. ౨. వెలుఁగు,కిరణము. ౩. శోభ,రూపయౌవనాదిప్రయుక్త మగుదేహకాంతి.

ద్యుతికరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) కాంతిని కలిగించువాఁడు. వి. అ. పుం. ధ్రువుఁడు. (కల్ప.)

ద్యుతితము. సం=ద్యోతితము.

ద్యుదళము. సం. వి. అ. పుం. మధ్యాహ్నము, దినమధ్యము. (ఆ. ని.)

ద్యుధుని. సం=ద్యునది.

ద్యునది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ, మందాకిని.

ద్యుపతి. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశపతి, సూర్యుఁడు. ౨. స్వర్గపతి,ఇంద్రుఁడు.

ద్యుమణి. సం. వి. ఇ. పుం. -దివికి మణివంటివాఁడు-చదలుమానికము, సూర్యుఁడు.

ద్యుమ్నము. సం. వి. అ. న. - దీప్తిని ఇచ్చునది- ౧. ధనము. ౨. బలము. ౩. పరాక్రమము.

ద్యుయోషిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస.

ద్యులోకము. సం. వి. అ. పుం. దేవలోకము, స్వర్గము.

ద్యువు. సం. విణ. (ఉ.) దేవకుఁడు, జూదరి. (అక్షద్యువు మొ.) వి. ఉ. న. ౧. దినము. ౨. ఆకాశము. ౩. స్వర్గము. ౪. ప్రకాశము; కాంతి. పుం. అగ్ని. (మే. ని.)

ద్యుసత్తు. సం=ద్యుసదుఁడు.

ద్యుసదుఁడు. సం. వి. త్. పుం. ౧. దివిషదుఁడు,వేల్పు. ౨. ఆకాశమున సంచుగ్రహము. (సూర్యాది.)

ద్యుసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ, మిన్నేఱు.

ద్యూ.

ద్యూతకరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) జూదరి, జూద మాడువాఁడు.

ద్యూతకారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. జూదమాడువాఁడు. ౨. జూదమాడించువాఁడు.

ద్యూతకారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) =ద్యూతకారకుఁడు.

ద్యూతకృత్తు. సం. విణ. (త్. తీ. త్.)=ద్యూతకరుఁడు.

ద్యూతపూర్ణిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోజాగర పూర్ణిమ, ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.

ద్యూతప్రతిపత్తు. సం. వి. ద్. స్త్రీ. కార్తిక శుక్లప్రతిపత్తు. (నాఁడు ప్రజలు జూదముతో కాలక్షేపము చేయుదురు.)

ద్యూతబీజము. సం. వి. అ. న. జూద మాడు గవ్వ.

ద్యూతము. సం. వి. అ. పుం. న. జూదము.

ద్యూతసభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జూదపుట్టిల్లు. ౨. జూద మాడుసభ.

ద్యూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. జూదము.

ద్యూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రీడించినది. ౨. స్తుతింపఁబడినది. ౩. సంతోషించినది. ౪. నిద్రించినది. ౫. మదించినది. వి. అ. న. ౧. (జ్యోతి.) లగ్నమునుండి ఏడవరాశి. ౨. క్రీడించుట. ౩. స్తుతించుట. ౪. సంతోషించుట. ౫. నిద్రించుట. ౬. మదించుట.

ద్యో.

ద్యో. సం. వి. ఓ. స్త్రీ. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.) ౧. స్వర్గము. ౨. ఆకాశము.

ద్యోతకము. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) ౧. ప్రకాశించునది. ౨. ప్రకాశింపఁజేయునది. ౩. తెలుపునది; స్ఫురింపఁజేయునది.

ద్యోతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించునది. ౨. ప్రకాశింపఁజేయునది. ౩. తెలుపునది; స్ఫురింపఁజేయునది. (అ. ఈ. అ.) ప్రకాశింపఁజేయుసాధనము. వి. అ. పుం. దీపము. న. ౧. ప్రకాశించుట. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయుట. ౩. తెలుపుట; స్ఫురింపఁజేయుట. ౪. వెలుతురు.

ద్యోతనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. – గ్రంథభావమును తెలుపునది– వివరణము, వ్యాఖ్య. (విల్యమ్సు.)

ద్యోతమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించుచున్నది. ౨. స్ఫురించుచున్నది.

ద్యోతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రకాశము; కాంతి. ౨. ఆతపము, ఎండ.

ద్యోతించు. సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు.
క. ఆతతమణిరుచిరసభము, ద్యోతింపఁగ...ను. సం. ౨. ౧౪౯.

ద్యోతితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించినది; ప్రకాశముకలిగినది. ౨. స్ఫురించినది, తోఁచినది. ౩. ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ౪. స్ఫురింపఁజేయఁబడినది; తెలుపఁబడినది.

ద్యోతిరింగణము. సం=జ్యోతిరింగణము.

ద్యోభూమి. సం. వి. ఇ. పుం. – ఆకాశమే గమనస్థానముగా కలది – పక్షి.

ద్యోభూములు. సం=ద్యావాభూములు.

ద్యోసత్తు. సం. వి. ద్. పుం ౧.- ఆకాశమున నుండునది - గ్రహము. ౨. - స్వర్గమున నుండువాఁడు- దేవత, వేల్పు. (రూ. ద్యోసదుఁడు.)

ద్యౌ

ద్యౌత్రము. సం. వి. అ. న. = జ్యోతి. (వాచ.)

ద్ర

ద్రంక్షణము. సం. వి. అ. న. తోలము, తులము, పంద్రెండుమాషములయెత్తు. (వాచ.)

ద్రగడము. సం. వి. అ. పుం. నిదురపోవువారిని లేపుటకు వాయించువాద్యము (త్రి. ని.)

ద్రఢిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. దార్ఢ్యము, దిట్టతనము.

ద్రప్సము. సం. వి. అ. పుం. జలబిందువు, నీటిబొట్టు. న. తోడుపెట్టినకుండలోనియడుగుపెరుఁగు. (తోడుపెట్టినకుండలోనిపైపెరుఁగు అని కొందఱు నీళ్లు కలిసినపెరుఁగు, ఘనేతరదధి. అనికొందఱు.)

ద్రబ్బ=బ్రద్ద. వి. (ఇది బ్రద్దకు వ్యత్యస్తరూపము.) బద్ద, శకలము.
ఉ. దబ్బఱ కొనుమాట వనితామణి కొను మెఱుంగుజాళువా, గుబ్బలిఁ జేనికోట వలిగుబ్బెతచన్నవ వేల్పురాచరా, ద్రబ్బలమేలితేట యలరాజముఖీమణివేణికారుచుల్, లిబ్బిపడంతిపట్టి కవలీల జయం బగు దీనిప్రాపునన్. కువల. ౩. ౩౧. (ద్రబ్బు. ముద్రి.)

ద్రబ్బెడ. వి. ౧. భక్ష్యవిశేషము.
సీ. ఒకకొన్ని ద్రబ్బెడలో కకొన్ని తాలింపులో కకొన్నివిధముల యొఱ్ఱచేరు,లు...పాండు. ౪. ౧౨౪.
వ...చలిమిడియును ద్రబ్బెడయు వడయును నుక్కెరలుఁ జక్కెరలును...కాశీ. ౭.౧౭౫. (ద్రెబ్బెడ. ముద్రి.)
౨. అడుగంటి మాఁడిన అన్నము.
(జడభరతుఁడు.) వ...ఊఁక తవుడు తెలికపిండి పొట్టు మాఁడు ద్రబ్బెడ యాదిగాఁగల ద్రవ్యంబులయందు నమృతంబు పగిది రుచిచేసి భక్షించుచు...భాగ. ౫. ౧. ౧౨౮.
వ...కణపిణ్యాకఫలీకరణకుల్మాష స్థాలీపురీషాదీ న్యమృతవదభ్యవహరతి. సం. భాగ. ౫. ౯. ౧౧. ('స్థాలీపురీషం=స్థాలీలగ్నందగ్ధాన్నం' అని వ్యాఖ్య.)

ద్రమిళము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదేశము. (వాచ.)

ద్రమ్మము. సం. వి. అ. పుం. పదియాఱుపణములు, నిష్కమున పదియాఱవవంతు.
శ్లో. వరాటకానాం దశకద్వయం యత్సా కాకిణీ తాశ్చ పణశ్చతస్రః, తే షోడశ ద్రమ్మ ఇహావగమ్యో, ద్రమ్మైస్తథా షోడశభిశ్చ నిష్కః. లీలావతి. ౨.

ద్రవంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. స్రవంతి, నది. ౨. మూషికపర్ణి, ఎలుకజీడి†.

ద్రవజము. సం. వి. అ. పుం. - ద్రవమునుండి పుట్టినది- గుడము, బెల్లము.

ద్రవత్. సం. (శతృ) ౧. కాఱుచున్న. ౨. కరఁగుచున్న. ౩. పరుగెత్తుచున్న.

ద్రవద్రవ్యము. సం. వి. అ. న. నీటివలె పలుచగా నుండుపదార్థము.

ద్రవపోతము. సం. వి. అ. పుం. గంభారి, గుమ్ముడు†.

ద్రవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరుగెత్తునది. (అశ్వాది.) ౨. స్రవించునది, కాఱునది. ౩. కరఁగునది. ౪. ద్రవరూపముగా నుండు

నది, నీటివలె పలుచ నైనది. (స్మృతి. ఘనము.) వి. అ. పుం. ౧. గమనము, పోక. ౨. పరు గెత్తుట. ౩. కరఁగుట. ౪. కాఱుట. ౫. వే గము. ౬. పరిహాసము; స్త్రీపురుషులపరిహాస ము. ౭. తడి. ౮. రసము. ౯. కషాయము. ౧౦. (నాటక.) విమర్శసంధ్యంగములలోనొకటి, శోకవేగాదులవలన కలుగుగురుతిరస్కారము. సా. ద. ౬. ౧౦౩. ౧. తోడుపెట్టినకుండలోని యమిగు పెరుఁగు.

ద్రవరస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లాక్ష,లక్క. ౨. బంక.

ద్రవాధారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చుళు కము,పుడిసిలి. ౨. ద్రవద్రవ్య ముంచుపాత్ర ము. (కల్ప.)

ద్రవించు. సం. అ. క్రి. కాఱు; నీఱుకాఱు. గీ. కారణము లేక దాపలికను ద్రవించు. భా. ర. శాం. ౬. ౧౨౯.

ద్రవిడము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అఱవదేశము. ౨. ఆంధ్రకర్ణాటద్రావిడఘూర్జరమహారాష్ట్రులు నివసించుదేశము.

ద్రవిడి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. స్త్రీలింగ రాగములలో నొకటి. (కల్ప.)

ద్రవిడుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సంకరజాతి విశేషము, వ్రాత్యక్షత్త్రియునకు క్షత్త్రియస్త్రీ యందుఁ బుట్టినవాఁడు. (వాచ.)

ద్రవిణనాశనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనము యొక్క నాశనము. ౨. శోభాంజనము, మున గ. (దీనిని సేవించుటవలన ధనము నశించును. కావున నే స్మృతినిషిద్ధ మని వాచ.)

ద్రవిణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనము, సొమ్ము. ౨. బంగారము. ౩. శరీరబలము. ౪. పరాక్ర మము. ౫. వాంఛ, కోరిక. (వాచ.)

ద్రవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్రువి కారము, వృక్షవికార మైనది. ౨. ద్రుతుల్య ము, ఫలపుష్పాదులతో నిండినవృక్షమువలె శుభ ప్రాప్తికి తగినది, భవ్యము, యోగ్యము.

(ఈయర్థమున నిత్యనపుంసకము.)

శ్లో. ద్రవ్యంజిగీషు మధిగమ్య జడాత్మనోపి నే తుర్యశస్వినిపదే నియతా ప్రతిష్ఠా. ముద్రా. ౭. ౧౪.

వి. అ. న. ౧. విత్తము, ధనము. ౨. వస్తువు, పదార్థము; (న్యాయ.) పృథివ్యాది. (ఇవితొమ్మిది. పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము, కాలము, దిక్కు, ఆత్మ, మనస్సు.) ౩. పిత్త లము, ఇత్తడి. ౪. విలేపనవస్తువు. ౫. విలేప నము, పూఁత. ౬. ఔషధము, మందు. ౭. వినయము, అడఁకువ. ౮. జతువు, లక్క. ౯. మద్యము. ౧౦. నిర్యాసము, బంక.

ద్రవ్యవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వత్. త్.) ద్రవ్యము కలవాఁడు.

ద్రవ్యవాచకము. సం. విణ. (అ. చికా. అ.) పదార్థమును తెలుపునది. వి. అ. న. నామము, విశేష్యము.

ద్రష్ట. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) ౧. చూచు వాఁడు. ౨. మనస్సుచే కనుఁగొనువాఁడు. (ఋషులు మంత్రద్రష్టలు.) ౩. గుణదోష ములను కనుఁగొనువాఁడు; నిర్ణయకర్త, న్యా యాన్యాయములు పరిశీలించువాఁడు.

ద్రష్టవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూ డఁదగినది. ౨. దర్శనీయము, చూచుట కిం పైనది. ౩. మనస్సుచే కనుఁగొనఁ దగినది, గ్ర హింపఁ దగినది.

ద్రహము. సం. వి. అ. పుం. (వర్ణవ్యత్యయము.) హ్రదము, లోఁ తైనమడుఁగు. (వాచ.)

ద్రా

ద్రాక్. సం.అవ్య.(తెలుఁగున దీనికి వ్యస్తప్రయోగములు లేవు.) తోడనే, వెంటనే.

గీ. ద్రాగ్విదాహచ్ఛిదావినిద్రాణమదవ, దంజసాలానమూలశయ్యావిధాన, వారణాధోరణాకల్పితోరుశోణ, మృత్తికారాశియో యన మెఱసె సంధ్య. మనుచ. 3. 12.

ద్రాక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మృద్వీక, దాకక్ష.

ద్రాక్షారసము. సం. వి. అ. పుం. 1. ద్రాక్షపండ్లరసము. 2. ద్రాక్షసారాయి.

ద్రాఘిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. దైర్ఘ్యము, నిడివి.

ద్రాఘిష్ఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి దీర్ఘము, అన్నిటికంటె పొడు వయినది.

ద్రాఘీయము. సం. విశే. (స్. యసీ. స్.) దీర్ఘతరము, ఒకదానికంటె పొడు వైనది.

ద్రాణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పలాయితము, పాఱిపోయినది. 2. సుప్తము, నిద్రించినది. వి. అ. న. 1. పాఱిపోవుట. 2. నిద్ర.

ద్రాప. వి. కవిత్వదోషములలో నొకటి.

ద్వి. ద్రాప ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు నపలాపప్రలాపోక్తి లాఘవం బనక, వసిఁ గూర్చు కృతులు నావద్దును బెరుఁగుఁ, బిసుకుచందపుబిలిబిలికృతుల్ గృతులె. పండితా.దీక్షా.ఱపా.

ద్రాపము. సం. వి. అ.పుం. 1. పంకము, అడుసు. 2. ఆకాశము, మిన్ను.

ద్రాపుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మూర్ఖుఁడు. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

ద్రాబ. వి. (సం. ద్రాపః.) అసారోక్తి.

గీ. ద్రాబ యనఁగ నసారోక్తి దనరుచుండు. ఆం. భా. 1.112.

చ...మృదుకవితలు లక్షణం బెఱుఁగఁ జాలకె ద్రాబలు గూర్చి యల్లుచుఁ. కవిసర్ప. 1. (శ. ర.)

విశే=దేశె. మూర్ఖుఁడు, అధముఁడు; చేతఁగాని వాఁడు.

క. మీబుద్ధిబలముప్రాపున, నాబాహుపరాక్రమమున నడచితిమి తుదిఁ, గూజలచే నిలెతిమి, ద్రాబలమై మీఁదికార్యతంత్రము చెప్పుఁడీ. నా. పంచ. 3. 21.

చ. ద్రవిణము వొవ్వఁ గొంట నొర ద్రాబలతో నిడుచుంట భూమి గొం, తవలికి నిచ్చుచుంట...భూధవుఁడు...తనయుం దివి మాన్పకోఁ దగుఁ. ఆము. 4. 243.

ద్రామిళుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ద్రమిళదేశపువాఁడు. 2. చాణక్యుఁడు. (ఇతని పూర్వులు ద్రమిళదేశమున నుండిరి.)

ద్రావకకందము. సం. వి. అ. పుం. తైలకందము, ఒకానొకదుంప.

ద్రావకము. సం. విశే. (అ. ఇకా. అ.) 1. కరఁగునది. 2. కరఁగించునది. 3. మనస్సును హరించునది. 4. పరుగెత్తించునది. వి. అ. పుం. 1. వెలిగారము, టంకణము. 2. చంద్రకాంతమణి. 3.రసగంధకపాషాణాదులనుండి తీసెడి రసవిశేషము. న. 1. సిక్థకము, మైనము. 2. ప్లీహాదుల కుపయోగించు ఔషధవిశేషము. పుం. న. అయస్కాంతము, సూదంటురాయి.

ద్రావకరము. సం. వి. అ. న. శ్వేతటంకణము, తెల్లవెలిగారము.

ద్రావకుఁడు. సం. విశే. (అ. ఇకా. అ.) 1. దొంగ. 2. మోసగాఁడు. 3. విదగ్ధుఁడు, నేర్పరి. 4. జారుఁడు.

ద్రావణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పాఱఁ దోలునది. 2. కరఁగించునది. వి. అ. న.

౧. తెఱువుఁగొట్టుట, పాఱఁదోలుట. ౨. కరఁగించుట. ౩. చిల్లగింజ, ఇందుగుకాయ.

ద్రావణీయము. సం = ద్రావ్యము.

ద్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గతి, పోవుట. ౨. వడిగా పోవుట, పరుగెత్తుట. ౩. కాఱుట. ౪. కరఁగుట. ౫. పశ్చాత్తాపము.

ద్రావయితవ్యము. సం=ద్రావ్యము.

ద్రావిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - స్రవించునది- లాల, చొంగ.

ద్రావిడకము. సం. వి. అ. పుం. కచోరము†. న. బిడలవణము, ఒకదినుసు ఉప్పు.

ద్రావిడము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్రవిడదేశసంబంధమైనది. ౨. ద్రవిడదేశమున పుట్టినది. వి. అ. పుం. కచోరము†. న. ద్రవిడదేశస్థులభాష.

ద్రావిడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చిట్టేలకి†. ౨. ద్రవిడదేశస్త్రీ.

ద్రావిడుఁడు. సం.వి.అ.పుం.౧.ద్రవిడదేశస్థుఁడు, అఱవదేశపుజనుఁడు. ౨. ఆంధ్రకర్ణాటఘూర్జరద్రావిడ మహారాష్ట్రులలో నొకఁడు.

ద్రావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెఱువుఁగొట్టఁబడినది, పాఱఁదోలఁబడినది. ౨. కరఁగింపఁబడినది.

ద్రావ్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కరఁగింపఁబడుచున్నది. ౨. పరుగెత్తింపఁబడుచున్నది.

ద్రావ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పాఱఁదోలఁ దగినది, పరుగెత్తింపఁ దగినది. ౨. కరఁగింపఁ దగినది.

ద్రి

ద్రిండు=దిండు.

(దట్టీ.)

సీ. చట్టువం బొకచేతఁ బట్టి ఖడ్గము సంకఁ దగిలించి సురియతోఁ బిగియ ద్రిండు, గట్టిన నునుఁజేల కప్పెంతయును జెన్ను సేయఁగ ...భార. విరా. ౧. ౨౧౧.

సీ. బాలారుణప్రభ పసిమి నూనినభంగి నిండు గెంజిగిచేల ద్రిండు గట్టి. హరి.ఉ.౭.౫౧.

సీ. కుండబొజ్జలక్రింద ద్రిండుగా బిగియించి గడితంపుమడుఁగులుగట్టినారు.నైష.౪.౬౩.

(చుట్ట.)

సీ. ముసలాగ్రములు సొన్పి మొదలిపాఁ తగలించి దీర్ఘపాశంబుల ద్రిండు సుట్టి, పెకలించి...భాగ. ర. ౧౪౩.

ద్రిమ్మరించు. స.క్రి.(కడవలతో) క్రుమ్మరించు.
సీ. అంటె మాచెలి తాన మాడు మంచు ఘటంబు వంచి నీర్త్రల ద్రిమ్మరించె నొకతె. వృ. వి. ౨. ౪౨. (దిమ్మరించు. ప్రా.పా.)

ద్రు

ద్రుకిలిమము. సం.వి.అ.న. దేవదారువృక్షము.

ద్రుగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము చేయఁబడినది. వి. అ. న. ద్రోహము.

ద్రుఘణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. లోహముద్గరము, ఇనుపగుదియ. ౨. పరశువు, గండగొడ్డలి. ౩. భూమిచంపకము, నేలసంపెఁగ†.

ద్రుఘణుఁడు. సం=ద్రుహిణుఁడు.

ద్రుడ్డు=దుడ్డు².

(ముద్గరము.)

గీ ... అలెంక లినుపద్రుడ్ల గుదియలఁ బిడికిళ్ల

శోకఫలలను, మొ త్తి...అచ్చ. రా. యు. ౨.౨౩, ౪౫౫.

ద్రుణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అల్లెత్రాడు, వింటినారి.

ద్రుణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తేలు. ౨. తుమ్మెద. న. ౧. విల్లు. ౨. కత్తి.

ద్రుణసుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) -కత్తివంటిముక్కు కలవాఁడు-పొడువైనముక్కు కలవాఁడు.

ద్రుణహము. సం. వి. అ.పుం- కత్తితో కూర్పఁబడినది- కత్తియొఱ.

ద్రుణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. ద్రోణి, కఱ్ఱతొట్టి, కఱ్ఱబొక్కెన. ౨. కర్ణజలూక, జెఱ్ఱి. ౩. కచ్ఛపి, ఆఁడుతాఁబేలు.

ద్రుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కొండెగాఁడు; దుష్టుఁడు.

ద్రుతప్రకృతికము. సం. వి. అ. న. (ఆంధ్ర వ్యాక.) ద్రుతము అంతమందు కలపదము. (ప్రథమాకయిపట్టియొక్కటరము లయిన విభక్తులు ఉత్తమపురుషైకవచనములు భూతతదర్థ్యాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకవచనములు ఆశీరాద్యర్థకము లైనయెడుతవర్ణకములు శత్రుతుమానంతర్యచేదాద్యర్థకములు నేను తానుపదములును వలె ప్రభృతులును ద్రుతప్రకృతికములు. ఉదా:- సన్నుఁగ, నాచేతఁగ, నాతోడఁగ, నాకొఱకుఁగ, నావలఁగ, నాకంటెఁగ, నాకుఁగ, మాలోపలఁగ, మాయందుఁగ, వత్తుఁగ, వచ్చెదఁగ, వచ్చెఁగ, వచ్చుఁగ, వచ్చెడుఁగ, ప్రసన్నులయ్యెడుఁగ, కావుతఁగ; కొట్టుచుఁగ, కొట్టఁగ, కొట్టుడుఁగ, కొట్టినఁగ, వలెఁగ, ఎంతయుఁగ, పోలెఁగ, అయ్యుఁగ మొ.)

ద్రుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వడికలది. ౨. పాఱిపోయినది. ౩. కరఁగినది. క్రి. విణ. త్వరితము, వేగ. వి. అ. పుం. ౧. తేలు. ౨. ద్రుమము, చెట్టు. ౩. బిడాలము, పిల్లి. ౪. (ఆంధ్రవ్యాక.) ప్రత్యయాగమాత్మక మగునువర్ణము.(దీనియుకారమునకు లోపము బహుళము. ఉదా: వచ్చును, వచ్చుఁగ. వచ్చెను, వచ్చెఁగ. నాచేతను, నాచేతఁగ మొ.)

ద్రుతవిలంబితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వడియును విలంబమును కలది. వి. అ. న. (ఛంద.) వృత్తభేదము.

ద్రుత.ద్రుతవిలంబితరూప మగుఁగ పుత్ప్రద్యుతిన భారయుతంబుగఁజెప్పినఁగ.అప్ప.౨.౧౪౯.

ద్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ద్రవణము, కరఁగుట. ౨. ద్రవము.(గంధకద్రుతి మొ.) ౩.గతి, పోక. ౪. పరుగు, పలాయనము.

ద్రుపదము. సం.వి.అ. న. ౧. కొయ్యతో చేసిన పాదుక, పావకోడు. ౨. బొండకొయ్య.

ద్రుపదాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.-ద్రుపదుని కూఁతురు - ద్రౌపది. (పాండవులభార్య.)

ద్రుపది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చెట్టువలె దీర్ఘముగా నుండుకాళ్లు కలస్త్రీ.

ద్రుపదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పాంచాలదేశపు రాజు. (ద్రౌపదితండ్రి.)

ద్రుమనఖము. సం. వి. అ. పుం - చెట్టునకు గోరువంటిది - కంటకము,ముల్లు.(ఇట్లే: ద్రుమనఖము.)

ద్రుమ(మ)రము. సం. వి. అ. పుం. కంటకము, ముల్లు.

ద్రుమము. సం. వి. అ. పుం - కొమ్మలు కలది - ౧. వృక్షము. ౨. పారిజాతవృక్షము.(మే.ని.)

ద్రుమశ్లేష్మము. సం. వి. అ. పుం. తాడిక.

ద్రుమామయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెట్టునకు వ్యాధివంటిది-లాక్ష, లక్క. ౨. వృక్షరోగము.

ద్రుమారి. సం. వి. ఇ. పుం. ఏనుఁగు.

ద్రుమాశ్రయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెట్టును ఆశ్రయించికొని ఉండునది. వి. అ. పుం. సరటము, తొండ. (శా. ని.)

ద్రుముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కుబేరుఁడు. ౨. ఒకానొకకింపురుషాధీశ్వరుఁడు.

ద్రుమేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-చెట్లకు ప్రభువు-చంద్రుఁడు.

ద్రుమోత్పలము. సం. వి. అ. పుం. కర్ణికారము, కొండగోఁగు.

ద్రువయము. సం. వి. అ. న. -కఱ్ఱతో చేసినది- మానము, పరిమాణమును తెలుపుసాధనము. (వాచ.)

ద్రువు. సం. వి. ఊ. పుం. -కరఁగునది- బంగారు. ఉ. పుం. ౧. కఱ్ఱ, మ్రాను. ౨. వృక్షము, చెట్టు. ౩. శాఖ, కొమ్మ.

ద్రుసల్లకము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాలవృక్షము, మోరటి. (ఇట్లే: ద్రుమసల్లకము.)

ద్రుహణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రహ్మ.

ద్రుహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కూఁతురు. (కల్ప.)

ద్రుహిణము. సం. వి. అ. పుం. ముద్గరము, కుట్టుచయినుపదుడ్డు.

ద్రుహిణుఁడు. సం. వి. అ. పుం - దుష్టులకు హానిచేయువాఁడు - ౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు.

ద్రుహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము చేయువాఁడు, హానిచేయువాఁడు. వి. అ. పుం. -ధనాశచేత తండ్రికి ద్రోహము చేయువాఁడు_ కొడుకు. (వాచ.)

ద్రూ

ద్రూఘణము. సం. వి. అ. పుం. ద్రుఘణము, ముద్గరము, గుదియ.

ద్రూణము. సం. వి. అ. పుం - హింసించునది - వృశ్చికము, తేలు. (వాచ.)

ద్రే

ద్రేక్కణము. సం = ద్రేక్కాణము. (వాచ.)

ద్రేక్కాణము. సం. వి. అ. పుం. (జ్యోతి.) రాశిలో మూఁడవభాగము.

ద్రొ

ద్రొబ్బించు. స. క్రి. (√ద్రొబ్బు.) పడఁద్రోయించు.

సీ. కట్టించి కొట్టించి కాంచినదారులఁ బట్టించి ధట్టించి గట్టుచఱుల, ద్రొబ్బించి నరకాగ్నిఁ దూలించి... ఘటికా. ౩. ౧౪.

ఉ. ముంచితి వార్ధులం గదల మొత్తితి శైలతటంబులందు ద్రొబ్బించితి... భాగ. ౩. ౨౦౧.

సీ. శర్మిష్ఠ నాఁగ నీచాన వన్నెలవాఁడు నీట ద్రొబ్బించినవెలఁత గాదె. యయా. ౪. ౫౬.

ద్రొబ్బిలు. స. క్రి. (√ద్రొబ్బించు.) పగులఁగొట్టు.

ద్వి. నిబ్బరంబుగ డాసి నెరసి గుండియలు, ద్రొబ్బిలు నటుకంగఁ ద్రొక్కుఁ బాదముల. ౨౦. రా. యు. (చి. ని.)

ద్రొబ్బు. స. క్రి. ౧. త్రోయు, గెంటు; త్రోసివేయు.

ఉ... అష్టచక్రంబు నయోమయంబును ధరాధరమూర్తియుఁగాలమేఘతుల్యంబునునైన మందస బలంబున నందఱు ద్రొబ్బి తెచ్చి ...భా. రా. బాల. ౬౩౬.

క. మెడఁ బట్టి వెడల ద్రొబ్బినఁ, గడు నతఁ డీడి

గిలఁబడఁగఁ గ్రమ్మఱఁ దపసిం,బుడిసిటిపట్టు
గఁ బట్టుచు, వడి నొకజరఠయును జాను
వాకిటు వైచెక్. విప్ర. ౪. ౩౦.

శా. కందర్పత్వరఁ గానలే వనుచు నాకంజాక్షిఁ
బో ద్రొబ్బె...కళా. ౩. ౨౩౫.

౨. పడఁగొట్టు,పడఁద్రోయు.

మ. పరిఖల్ పూడిచి యంత్రముల్ దునిమి
వప్రవ్రాతముల్ ద్రొబ్బి...భాగ. ౧౦. ఉ.
౩౯౭.

ఉ...ఎం,తేరువ ద్రొబ్బ నంతలును నింతలు నై
పడుతన్న భక్ష్యభక్ష్యతాం,గారశిఖ ప్రతానముల
కై వడి రాలె నురేంద్రగోపముల్. ఆము.
౪. ౧౦౩.

౩. వెడలఁద్రోయు,వెడలఁగొట్టు.

క. తరుణుఁ డగుశీతకరునిక్,మరగి వియల్లక్ష్మి
దన్ను మాని మదుకఁడుక్,ఖరకరుఁడు నను
చు ద్రొబ్బిన,కరణిక్ రవి పశ్చిమాద్రికడఁ
గ్రుంకె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౯౭.

ఉ...ఐం,డాడఁగ వద్దు పీనిఁ గపటాత్ముని నిచ్చ
టు నుండనీక పం,డ్లూడఁగ వేసి ద్రొబ్బుఁ డని
యుగ్రతఁ బల్కినఁ గాంత లందఱుక్.
వీర. ౨. ౨౭౪. కవిక. ౪. ౯౬.

వి.౧. త్రోయుట,త్రోపు.(చూ.ద్రొబ్బులాడు.)

పోద్రొబ్బు = పోగొట్టు; అడఁచు, నశింపఁజేయు.

ఉ...పాతకంబుపోద్రొబ్బెడులీలఁ జా ల్తిరుపతు
ల్గనుగొంటిని నుండు రందులక్,సిబ్బెపునిబ్బ
రంపుబిగిఁ జిక్కనిచక్కనిగుబ్బగుబ్బెతల్.
హంస. ౧. ౫౨.

జః ద్రొబ్బించు, ద్రొబ్బిలు, ద్రొబ్బుడుపటము, ద్రొ
బ్బులాడు.

ద్రొబ్బుడుపటము. వి. (√ద్రొబ్బు.) మత్స్యగ్ర
హణసాధనవిశేషము, చేఁపలను పట్టుకొనుసా
ధనములలో నొకటి.

గీ. కొడమ తి ఱడకొడమ ద్రొబ్బుడుపటంబు,
చాఁప యెత్తైల గూడయు ... హంస. ౪.
౧౭౪.

ద్రొబ్బులాడు. అ. క్రి. (ద్రొబ్బులు+ఆడు.) త్రో
పులాడు.

సీ. పరఁ బెఁ ద్రిప్పగ జాఱుపైఁటలోఁ గన్పట్టు
గుబ్బలమిసమిస ద్రొబ్బులాడ.హంస. ౨.
౨౨.

ద్రో

ద్రోగ్ధ. సం.విణ. (ఋ.గ్రీ.ఋ.)ద్రోహము చేయు
వాఁడు.

ద్రోణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్రోణపుష్పి, తుమ్మి.

ద్రోణంపచుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోణ
మునిండి ఆహారపదార్థములను పచనము చే
యువాఁడు.

ద్రోణక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్వేతసురస, తెల్ల
వావిలి.

ద్రోణకాకము. సం. వి. అ. పుం. మాలకాకి.

ద్రోణక్షీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తూమెఁడుపా
లిచ్చెడియావు.

ద్రోణగంధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ద్రోణపుష్ప
మువంటివాసన కలది- రాస్న, సన్నరాష్ట్రము.

ద్రోణదుగ్ధ. సం = ద్రోణక్షీర.

ద్రోణదుఘ. సం = ద్రోణక్షీర.

ద్రోణపది. సం.వి. ఈ. స్త్రీ- ద్రోణమువంటి పా
దములు కలది - వికృతముగ నుండు పెద్దపాద
ములు కలస్త్రీ.

ద్రోణపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమికదళి.

ద్రోణపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.పెనుఁగుతుమ్మి.

ద్రోణ(ణా)ము= దోణము. వి. ౧. భుజములకు
బలమువచ్చుటకై త్రిప్పెడు పెట్టెవానిఉపకరణ

విశేషము.

మ...ద్రోణముల్ దివియుఁడో ర్దండంబులం జేది ర్వేసిరి బోయల్...మనుచ. ౪. ౧౧౧.

౨. చాపకర్షణబలసాధనము.

సీ...చాపకర్షణబలసాధనంబు, ద్రోణ మనంగ మ దోఁచు...ఆం. భా. ౨. ౨౧౨.

౩. తాడిచెట్టు మొ. చీల్చుటకై అక్కడక్కడ కొట్టినచీలలను దిగఁగొట్టు సాధనవిశేషము. (శ. ర.)

ద్రోణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాలుగువందల విండ్లకొలఁది కలజలాశయము; మడుఁగు. ౨. బొంతకాకి, మాలకాకి, ౩. తేలు; ఎఱ్ఱతేలు. ౪. ఒకానొకకొండ. ౫.-సస్యములకు ద్రోణముల నుండి కుమ్మరించినట్లు వర్షము కురియునది - మేఘభేదము. ౬. చెట్టు. ౭. తుమ్మి. పుం.న. ౧. ఆఢకము; తూము. ౨. నాలుగుతూములు. న. ౧. కలశము, కుండ. ౨. కఱ్ఱతొట్టి. ౩. బొక్కెన.

ద్రోణముఖము. సం. వి. అ. న. నాలుగువందల గ్రామములలో మనోహరమును ముఖ్యము నగు గ్రామము.

ద్రోణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దోనె, అరిణె. (ఎత్తుడునీరు పోయుటకై తొలిచి కాలువ మొదట నుంచెడుతాటిమ్రాను లోనగునది.) ౨. ఆకు లోనగువానితో చేసినదొప్ప, దొన్నె. ౩. జలాధారము. ౪. కఱ్ఱబొక్కెన. ౫. రెండుపర్వతములనడిమిపల్లపుప్రదేశము. ౬. కదళి, అరటి. ౭. నీలి. ౮. పసులు మేయుభూమి, బీడు. ౯. ద్రోణీజలవణము. ౧౦. చిన్నయోడ. ౧౧. రెండుచేతులకొలఁది, ౧౨ శేర్లు. (ఆ.ని.) ౧౨. నదీభేదము. ౧౩. జలగడఁగువానిసాధనము. ౧౪. దేశవిశేషము. ఈ. స్త్రీ. ద్రోణునిభార్య, కృపి. ఇ. స్త్రీ. కర్ణజలూక, చెవిదూఱుపాము.

ద్రోణీదళము. సం. వి. అ. పుం - దోనెలవంటి ఆకులు కలది - కేతకి, మొగలి.

ద్రోణీముఖము. సం = ద్రోణముఖము.

ద్రోణీలవణము. సం. వి. అ.న. ద్రోణజలవణము, ఉపకర్ణాటదేశమున పుట్టులవణవిశేషము.

ద్రోణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - భరద్వాజుఁడు ఘృతాచి యనునప్సరసను జూచి మోహమున తనరేతస్సును ద్రోణమందు విడువఁగా దానియందు పుట్టినవాఁడు - ద్రోణాచార్యుఁడు.

ద్రోవది. వి. (సం. ద్రౌపదీ. ప్రా. ద్రావది.) ద్రౌపది, పాండవులభార్య.

సీ. ఏపురయందును ద్రోవది ప్రీతితో నొక్కొక్కయింటఁ దా నొక్కయేఁడు, క్రమమున నుండఁగ...భార. ఆది. ౮. ౧౧౫.

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయినక్రొమ్ముడి గ్రమ్మన విచ్చి వెండ్రుకల్, దావలచేతఁ బూని... భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౪.

క. భూవరు లెల్లను నొక్కట, ద్రోవదికై తొడరి యతనితోఁ బెనఁగి కడుం, జేవ సెడి పోవునప్పుడు, నీ వచ్చుటఁ గలవొ లేవొ నిక్కము సెపుమా. భార. విరా. ౪. ౨౧౧. రాఘవ. ౨. ౯౯.

ద్రోహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అనిష్టచింతనము, కీడు చేయుతలఁపు. ౨. జిఘాంస, హింసించునిచ్ఛ. ౩. ఛద్మవధము, కపటముచే చంపుట. ౪. హింస.

ద్రోహాటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బైడాలవ్రతికుఁడు, పరులహింసించుటకై కపటవ్రతధారి యగువాఁడు, మోసగాఁడు. ౨. మృగలుబ్ధుఁడు, మృగములవేఁటకాఁడు.

ద్రోహి. సం. విణ. (న్. ణి. న్.) ద్రోహము

చేయువాఁడు.

ద్రోహితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహబుద్ధి కలవాఁడు, కీడుతలఁపు కలవాఁడు.

ద్రౌ

ద్రౌణి. సం. వి. ఇ. పుం. అశ్వత్థామ. ఈ. స్త్రీ. ద్రోణి, దోనె; తొట్టి.

ద్రౌణికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్రోణపరిమితి కలధాన్యము చల్లుటకుఁ దగినది. (పొలము.) ౨. ద్రోణముపరిమితి కలధాన్యాదిపదార్థములచే కొనఁబడినది.

ద్రౌపది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ-ద్రుపదునికూఁతురు-ద్రోవది. (పాండవులభార్య.)

ద్రౌపదీస్వయంవరములు. సం. వి. అ. న. బ. వస్త్రవిశేషము.

వ...నాగబంధంబులును బూజాబంధంబులును జలపంజరంబులును గామవరంబులును ద్రౌపదీస్వయంవరంబులును వసంతవిలాసంబులును ...అనుపేళ్లు గలపుట్టంబులు గట్టుకొని ... ద్వా. ౩. ౨౦౬.

ద్రౌపదేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రౌపది కొడుకు.

ద్వ

ద్వంద్వచరము. సం. వి. అ. పుం — కవలుగా సంచరించునది — చక్రవాకము, జక్కవ.

ద్వంద్వచారి. సం. వి. న్. పుం. = ద్వంద్వచరము.

ద్వంద్వజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెండుదోషములవలన పుట్టినది. (రోగము.) ౨. కలహమువలన పుట్టినది. ౩. కవలవలన పుట్టినది; రెంటివలన పుట్టినది; ఇద్దఱువలన పుట్టినది.

ద్వంద్వభావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విరోధము. ౨. జత యగుట. ౩. దాంపత్యము.

ద్వంద్వభూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కవ యైనది. ౨. సందిగ్ధమైనది.

ద్వంద్వము. సం. వి. అ. న. ౧. స్త్రీపురుషుల జత. ౨. కవ, జత. ౩. పరస్పరవిరుద్ధము లగు రెంటికవ. (శీతోష్ణాదు.) ౪. రహస్యము. ౫. ఇద్దఱుకలహము; కలహము, వివాదము. ౬. సందేహము, అనిశ్చయము. ౭. దుర్గము, కోట. పుం. ౧. ఒకానొకసమాసము. (ఇది ఉభయపదార్థప్రధానము. ఉదా: రామలక్ష్మణులు, తల్లిదండ్రులు మొ.) ౨. రోగవిశేషము. (వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెంటివలన పుట్టినది.) ౩. మిథునరాశి.

ద్వంద్వయుద్ధము. సం. వి. అ. న. ఇద్దఱకు పరస్పరము జరుగుయుద్ధము.

ద్వయము. సం. వి. అ. న - రెం డవయవములు కలది - జత, యుగ్మము.

ద్వయవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రెండు మాట లాడువాఁడు, రెండుపక్షములు పలుకువాఁడు, రెండునాలుకలు కలవాఁడు.

ద్వయసము. సం. ప్ర. (ప్రమాణార్థమునవచ్చు తద్ధితప్రత్యయము. ఈప్రత్యయ మంతమందు కలది విశేషణ మగును. స్త్రీలింగమున ఈకారాంతమగును.) బంటి.(ఉదా:-సరస్సు కటిద్వయసము, నది కటిద్వయసి.)

ద్వయాతిగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రజస్తమస్సులను కడచినమనస్సు కలవాఁడు, రజస్తమోగుణములు వీడి సత్త్వప్రధానుఁ డగు పురుషుఁడు.

ద్వయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జత, కవ.

ద్వా

ద్వాఃస్థితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వాఃస్థుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వాచత్వారింశత్తమము. సం=ద్వాచత్వారింశము.

ద్వాచత్వారింశత్తు. సం. విణ. (త్) నలుబది రెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.త్.స్త్రీ. నలుబదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాచత్వారింశము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నలుబదిరెండవది.

ద్వాత్రింశత్తమము. సం=ద్వాత్రింశము.

ద్వాత్రింశత్తు. సం. విణ. (త్) ముప్పదిరెండింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ముప్పదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాత్రింశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముప్పదిరెండవది.

ద్వాదశ. సం. విణ. (న్) పండ్రెండు. (తెనుఁగున 'దశ' శబ్దమువలె సమాసపూర్వపదముగా నే యుండును. ద్వాదశవర్షములు=పండ్రెండువత్సరములు.)

ద్వాదశకము. సం. విణ. (అ.శికా.అ.)-పండ్రెండుపరిమాణము కలది - ద్వాదశకదమము = పండ్రెండుపణములశిక్ష. వి. అ. న. పండ్రెండు.

ద్వాదశము. సం.విణ.(అ.ఈ.అ.)పండ్రెండవది.

ద్వాదశవార్షికము. సం.విణ. (అ. ఈ. అ.)౧. పండ్రెండేండ్లవయస్సు కలది. ౨. పండ్రెండేండ్లు జరిగినది. ౩. పండ్రెండేండ్లకు జరుగఁబోవునది; పండ్రెండేండ్ల కొకమాఱు వచ్చునది.

ద్వాదశసాహస్రము. సం. విణ. (అ. ఈ.అ.) పండ్రెండువేలుపరిమాణము కలది; పండ్రెండువేలు. (వాచ.)

ద్వాదశాంగుళము. సం. వి. అ. న. పండ్రెండు అంగుళములకొలఁది, వితస్తి, జేన.

ద్వాదశాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. బృహస్పతిగ్రహము.

ద్వాదశాక్షుఁడు. సం. వి. అ.పుం - పండ్రెండు కన్నులు కలవాఁడు- కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి. (ఇట్లే: ద్వాదశలోచనుఁడు.)

ద్వాదశాత్ముఁడు. సం. వి.న్.పుం.సూర్యుఁడు.

శ్లో. ధాతా మిత్రోఽర్యమా రుద్రో వరుణస్సూర్య ఏవచ, భగో వివస్వాన్ పూషాచ సవితా దశమస్స్మృతః, ఏకాదశ స్తథా త్వష్టా విష్ణుర్ద్వాదశ ఉచ్యతే, అరుణోమాఘుమాసేతుసూర్యోవై ఫాల్గునేతథా, చైత్రేమాసిచ వేదజ్ఞో వైశాఖే తపనస్స్మృతః,జ్యైష్ఠేమాసి తపేదిన్ద్ర ఆషాఢే తపతే రవిః, గభస్తిశ్శ్రావణే మాసి యమోభాద్రపదే తథా, ఇషే హిరణ్యరేతాశ్చ కార్తికేచ దివాకరః, మార్గశీర్షే తపేచ్చిత్రః పౌషే విష్ణుస్సనాతనః,ఇత్యేతే ద్వాదశాదిత్యాః కాశ్యపేయాః ప్రకీర్తితాః. (వాచ.)

ద్వాదశాదిత్యులు. సం.వి. అ. పుం. బ. పన్నిద్దఱుఆదిత్యులు. (చూ. ద్వాదశాత్ముఁడు.)

ద్వాదశాధ్యాయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - పండ్రెండు అధ్యాయములు కలది - జైమిని రచించినపూర్వమీమాంస.

ద్వాదశాయతనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జ్ఞానేంద్రియములు ఐదు కర్మేంద్రియములు ఐదు మనోబుద్ధులు రెండు మొత్తము పండ్రెండును పూజాస్థానములుగా కలవాఁడు- బుద్ధుఁడు.

ద్వాదశాయువు. సం. విణ. (స్)-పండ్రెండేండ్లవయస్సు కలది - వి. స్. పుం. కుక్క.

ద్వాదశాహము. సం. వి. అ. పుం. పండ్రెం డవదినము.

ద్వాదశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పండ్రెండవతిథి.

ద్వానవతము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) తొంబదిరెండవది.

ద్వానవతి. సం. విశే. (ఇ) స్త్రీ. తొంబదిరెం డింటియందుండు సంఖ్యకలది. వి. ఇ. స్త్రీ. తొంబదిరెండింటియందుండు సంఖ్య.

ద్వానవతితమము. సం=ద్వానవతము.

ద్వాపంచాశత్తమము. సం=ద్వాపంచాశము.

ద్వాపంచాశత్తు. సం. విశే. (త్) ఏఁబదిరెండి టియందుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ఏఁబది రెండింటియందుండుసంఖ్య.

ద్వాపంచాశము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ఏఁబదిరెండవది.

ద్వాపరము. సం. వి. అ. పుం, న. సందేహము, సంశయము; -వేదప్రామాణ్యాదులయందు సంశ యమును కలిగించునది – కృతత్రేతాద్వాపరకలి యుగములలో మూఁడవయుగము.

ఉ. కోప మొకింత లేదు బుధకోటికిఁ గొంగుఁ బపిండి సత్యమా,రూపము తారతమ్యము తెలుంగుపశ్వత్కం త్రుఁడు నూతనప్రియా,టో పము లేనినిశ్చలుఁ డిటుల్ కృతలక్షణుఁ డై చెలంగఁగా, ద్వాపరలక్షణుం డనఁగ వచ్చునొకో యలధర్మనందనుక్. విజ. వి. ౧. ౨౩.

ద్వారక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -ప్రశస్తద్వారము లతో ప్రకాశించునది – గుజరాతిదేశమందలి యొకపట్టనము, శ్రీకృష్ణునిరాజధాని.

ద్వారకంటకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తలు పు, కవాటము. (త్రి. ని.) ౨ – తలుపునకు ము ల్లువంటిది – తలుపుగడియ. (అ. ని.)

ద్వారదర్శి. సం. వి. న్. పుం. - వాకిటనుండి చూచుచుండువాఁడు - ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వారదారువు. సం. వి. ఉ. పుం. టేఁకు.

ద్వారపట్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కవాటము, తలుపు. ౨. కవాటపుతెర.

ద్వారపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వాకిటి కావలివాఁడు, పడిహారి.

ఇ.శ్లే: ద్వారగోప్తుఁడు, ద్వారనాయకుఁడు, ద్వారపాలుఁడు, ద్వారపుఁడు మొ.

ద్వారపిండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేహళి, గడప. (వాచ.)

ద్వారబంధము. సం. వి. అ. పుం. ద్వారము నకు అమర్చినమ్రానిచట్టము.

ద్వారబలిభుక్కు. సం. వి. క్. పుం. ౧. కాకి. ౨. పిచ్చుక. (అ. ని.)

ద్వారబాహువు. సం. వి. ఉ. పుం. ద్వారబం ధపునిడుపుకమ్మి.

ద్వారము. సం. వి. అ. న. ర్. స్త్రీ. ౧. వాకిలి. ౨. ప్రవేశము. ౩. ఉపాయము. ౪. దేహ మందలిరంధ్రము. (చెవి, ముక్కు, నోరు మొ.)

ద్వారయంత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. తాళ ము. ౨. తలుపుగడియ.

ద్వారవతి. సం=ద్వారావతి.

ద్వారశాఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=ద్వారబాహువు.

ద్వారస్తంభము. సం. వి. అ. పుం. ద్వారబం ధపునిడుపుకమ్మి.

ద్వారస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్వారపాల కుఁడు, ద్వాస్థుఁడు.

ద్వారావతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ద్వారక, శ్రీ కృష్ణునిరాజధాని.(ఇది మోక్షప్రదములగు సప్త

పురములలో నొకటి.)

ద్వారి. సం. వి. న్. పుం=ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వారికుఁడు. సం. = ద్వారపాలకుఁడు.(వాచ.)

ద్వావింశతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. ఇరువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ.స్త్రీ. ఇరువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వావింశతితమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఇరువదిరెండవది.

ద్వావింశము. సం=ద్వావింశతితమము.

ద్వాషష్టము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) అఱువదిరెండవది.

ద్వాషష్టి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. అఱువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది.వి.ఇ.స్త్రీ. అఱువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాషష్టితమము. సం=ద్వాషష్టము.

ద్వాసప్తతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) డెబ్బదిరెండవది.

ద్వాసప్తతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. డెబ్బదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ.స్త్రీ. డెబ్బదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాసప్తతితమము. సం=ద్వాసప్తతము.

ద్వాస్థితుఁడు. సం=ద్వాఃస్థితుఁడు.

ద్వాస్థుఁడు. సం=ద్వాఃస్థుఁడు.

ద్వి

ద్వి. సం. విణ. (ఇ) రెండు. (ఇది తెనుఁగున వృత్తియందు పూర్వావయవముగానే యుపయుక్తము. ఉదా: ద్విగుణము, ద్వికము మొ. దీనికి "దశ, వింశతి, త్రింశత్" శబ్దములు పరమగునపుడు నిత్యముగా ఆకార మంతాదేశమగును.ఉదా: ద్వాదశ,ద్వావింశతి, ద్వాత్రింశత్."చత్వారింశత్,పంచాశత్,షష్టి, సప్తతి, నవతి" శబ్దములు పరమగునపుడు వికల్పముగా ఆకారము అంతాదేశమగును.ఉదా: ద్విచత్వారింశత్, ద్వాచత్వారింశత్ మొ. అశీత్యాది శబ్దములు పర మగునపుడుఆకారమురాదు.ఉదా: ద్వ్యశీతి మొ.)

ద్వికకుత్తు. సం. వి. ద్. పుం. - రెండుమూఁపురములు కలది-లొట్టియ, ఒంటె.

ద్వికకుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మూఁపురములు కలది.

ద్వికము. సం.వి.అ.న, ద్వయము. పుం. - రెండు కకారములు కలది - ౧. కాకము, కాకి. ౨. కోకము, జక్కువ.

ద్విగుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇనుమడియైనది, రెండురెట్లు కలది.

ద్విగుణాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్లు దున్నఁబడినది. (నేల.)

ద్విగుణితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెట్టింపఁబడినది, ఇనుమడిగా చేయఁబడినది; (గణిత.) రెంటితో గుణింపఁబడినది.

ద్విగుణీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు రెట్లు చేయఁబడినది. (ఉత్సాహము మొ.)

ద్విగువు. సం.విణ.(ఉ)రెండుగోవులు కలవాఁడు. వి. ఉ. పుం. (వ్యాక.) తత్పురుషసమాసభేదము. (ఇదిసంఖ్యాపూర్వకము. త్రిలోకి మొ.)

ద్విచత్వారింశత్తమము. సం = ద్వాచత్వారింశము.

ద్విచత్వారింశత్తు. సం=ద్వాచత్వారింశత్తు.

ద్విచత్వారింశము. సం = ద్వాచత్వారింశము.

ద్విజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భార్గి, వారంగి†. ౨. రేణుక యనుగంధద్రవ్యము†.

ద్విజన్మము. సం. విణ. (న్. న్, ఆ. న్.) రెండుపుట్టుకలు కలది, రెండుమాఱులు పుట్టినది. వి. న్. పుం. ౧- మొదట గుడ్డుగా జనించి పిదప రూపాంతరము నొందునది- పక్షి, పాము, చేప మొ. ౨- మొదట పుట్టుటయు ఊడి మరల పుట్టుటయు అను రెండుజన్మములు కలది- దంతము, పల్లు.

ద్విజన్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. - మాతృగర్భమున జనించుటయు ఉపనయనసంస్కారమున శుద్ధజన్మము నందుటయు నను రెండుజన్మములు కలవాఁడు - ౧. బ్రాహ్మణుఁడు. ౨. క్షత్రియుఁడు. ౩. వైశ్యుఁడు.

ద్విజపతి. సం. వి. ఇ. పుం ౧. - బ్రాహ్మణులకు రాజు - చంద్రుఁడు. ౨. గరుడుఁడు. ౩. శేషాహి, పాఁపఱేఁడు. ౪. కర్పూరము. ౫. ఉత్తమద్విజుఁడు.

ద్విజప్రప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧- పక్షులు నీరు త్రాగుటకు ఏర్పడినచలిపందిరి వంటిది - ఆలవాలము, పాదు. ౨. ద్విజులకై యేర్పఱచిన చలిపందిరి.

ద్విజప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - సోమయాగసాధన మగుటచే ద్విజులకు ప్రియమైనది- సోమలత.

ద్విజబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం. అపకృష్టబ్రాహ్మణుఁడు. (పుట్టుకచే తప్ప బ్రాహ్మణధర్మములు లేనివాఁడు, జాతిమాత్రబ్రాహ్మణుఁడు.)

ద్విజబ్రువుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అపకృష్టబ్రాహ్మణుఁడు.

ద్విజము. సం. వి. అ. పుం. ౧- రెండుపుట్టుకలు కలది, మొదట గర్భమునుండియు రెండవమాఱు గ్రుడ్డునుండియు పుట్టునది - పక్షి, పాము, చేప మొ. ౨- ఒకమాఱు ఊడి మరలపుట్టునది - దంతము, పల్లు.

ద్విజముఖ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులలో ముఖ్యుఁడు - బ్రాహ్మణుఁడు. (ఇట్లే: ద్విజాగ్ర్యుఁడు మొ.)

ద్విజరాజము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము. (వాచ.)

ద్విజరాజు. సం. వి.అ. పుం. ౧ - బ్రాహ్మణులకు ప్రభువు-చంద్రుఁడు. ౨. గరుడుఁడు. ౩. శేషాహి. ౪. ఉత్తమద్విజుఁడు.

ద్విజలింగి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) బ్రాహ్మణవేషధారి.వి.న్.పుం.క్షత్రియుఁడు. (త్రి.ని.)

ద్విజవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గరుడవాహనుఁడు, విష్ణువు.

ద్విజశప్తము. సం. వి. అ. పుం. - ద్విజులచే శ్రాద్ధాదులందు నిషేధింపఁబడినది - రాజమాషము, బొబ్బర *.

ద్విజాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.- పక్షియాకవంటి వేరు కలది- కటుకరోహిణి*.

ద్విజాగ్ర్యుఁడు. సం=ద్విజముఖ్యుఁడు.

ద్విజాతి. సం. విణ. (ఇ) రెండుజన్మములు కలది. వి. ఇ. పుం. ౧= ద్విజన్ముఁడు. ౨= ద్విజన్మము.

ద్విజాతీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్విజసంబంధమైనది. ౨. రెండుజాతులకు సంబంధించినది. ౩. రెండువిధములు కలది.

ద్విజాయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - దీనిచేత ద్విజుఁడని తెలిసికొనఁబడును - యజ్ఞోపవీతము, జందెము. (త్రి. ని.)

ద్విజిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు నాలుకలు కలది వి. అ. పుం. పాము.

ద్విజిహ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧- రెండు నాలుకలు కలవాఁడు - సూచకుఁడు, కొండె

గాఁడు. ౨. -సర్పతుల్యుఁడు- దొంగ; ఖలుఁడు, దుష్టుఁడు.

ద్విజుఁడు. సం. వి. అ. పుం = ద్విజన్ముఁడు.

ద్విజేంద్రుఁడు. సం=ద్విజరాజు.

ఇష్టే: ద్విజేశుఁడు.

ద్విట్టు. సం. వి. ష్. పుం. శత్రువు. (రూ. ద్విషుఁడు.)

ద్విట్సేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ద్రోహము. ౨. శత్రుసేవ.

ద్వితము. సం.వి. అ. పుం. ౧- రెండుతకారముల యాకారము కలది- విసర్గము. ౨ - విసర్గశబ్దవాచ్యమగు త్యాగార్థము కలది - స్వాహాకారము. (వాచ.)

ద్వితయము. సం. వి. అ. న. జోడు, ద్వయము.

ద్వితయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ = ద్వితయము.

ద్వితీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రెండవతిథి, విదియ. ౨. (వ్యాక.) రెండవవిభక్తి. ౩. పత్ని, భార్య.

(ఉలూచి.) ఉ...అంగభూపతా, కాయతేయం త్రమత్స్య మిపు డల్లనఁ ద్రెళ్లఁగ నేసి యేలుకో, తీయఁగఁ బంచదార వెనుదీయఁగఁ బల్కు- నమత్ ద్వితీయగన్. విజ. వి. ౧. ౯౮.

ద్వితీయకము. సం. విణ. (అ. యకా, యికా. అ.) ౧. రెండవది. ౨. రెండవదినమున వచ్చునది, దినము విడిచి దినము వచ్చునది. (జ్వరాది.)

ద్వితీయాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్లు దున్నినది, ఇనుమాఱు దున్నినది. (పొలము.)

ద్వితీయాభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పసుపునకు రెండవ రూపముగా ప్రకాశించునది - మ్రానిపసుపు.

ద్వితీయాశ్రమము సం. వి. అ. పుం - బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థసన్న్యాసము లనునాశ్రమములలో రెండవది - గృహస్థాశ్రమము.

ద్వితీయికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- రెండవదిగా ఈయఁబడినది - మూలధనమునకు అదనముగా నీయఁబడినది. (వడ్డి లాభము మొ.)

ద్వితీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండవవాఁడు. ౨. సహాయుఁడు.

ఉదా: కృష్ణద్వితీయుఁడు=అర్జునుఁడు. కర్ణద్వితీయుఁడు=దుర్యోధనుఁడు.

ద్విత్రములు. సం. విణ. బ. (అ. ఆ. అ.) రెండుకాని మూఁడుకాని.

ఉదా: ద్విత్రఘటికలు = రెండుమూఁడు గడియలు, ద్విత్రదినములు = రెండుమూఁడుదినములు.

ద్విత్వము. సం. వి. అ. న. ౧. రెంటిధర్మము, సంఖ్యావిశేషము. ౨. (వ్యాక.) ద్విరుచ్చారణము, ఒకదానిని రెండుమాఱులు పలుకుట.

ద్విదండి. సం. అవ్య. ఇ. న. రెండుదండములతో కొట్టుకొనుచు చేసినది. (యుద్ధాది.)

ద్విదళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు శాఖలు కలది. (దర్భపవిత్రాది.) ౨. రెండుదళములు కలది. వి. అ. పుం. కందిగింజ మొ.

ద్విదశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - రెండు పదులు కలది - ఇరువది.

ద్విదామ్ని. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. రెండుత్రాళ్లచే కట్టఁదగినదుష్టగోవు, పెంకెయావు.

ద్విదేహుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రెండువిధము లగు దేహము కలవాఁడు - గజముఖుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు.

ద్విదైవతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇద్దఱు దేవతలు కలది. వి. అ. న. విశాఖానక్షత్రము.

ద్విధాకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తంగేడుచెట్టు.

ద్విధాగతి. సం. విణ. (ఇ) రెండువిధము లగు

గతి కలది, నీటను నేలనుగూడ చరించునది. (జంతువు.) వి. ఇ. పుం. ౧. మొసలి. ౨. కర్కటకము, ఎండ్రి. (వై. ని.)

ద్విధాతువు. సం. విణ. (ఉ)-రెండు ధాతువులతో - లోహములతో - చేయఁబడినది- కంచు, ఇత్తడి మొ. వి. ఉ. పుం. - దేవగజరూప మగు రెండువిధములు కలదేహము కలవాఁడు - గణేశుఁడు మొ.

ద్విధాత్మకము. సం. విణ. (అ. త్మికా. అ.) రెండువిధము లైనస్వరూపములు కలది. వి. అ. పుం. న. జాతికోశము, జాజికాయ.

ద్విధాలేఖ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు విధములుగా వ్రాయఁదగినది. వి. అ. పుం. హింతాలము, గిఱకతాడు.

ద్వినగ్నకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వభావము చేతనే అనావృతమగు (తోలుకప్పులేని) మగగుఱి కలజనుఁడు; దుశ్చర్మరోగము కలవాఁడు.

ద్వినవతము. సం=ద్వానవతము.

ద్వినవతితమము. సం=ద్వానవతము.

ద్వినవతి. సం= ద్వానవతి.

ద్విపంచాశత్తమము. సం=ద్వాపంచాశము.

ద్విపంచాశత్తు. సం= ద్వాపంచాశత్తు.

ద్విపంచాశము. సం= ద్వాపంచాశము.

ద్విపక్షము. సం. వి. అ. పుం - రెండుపక్షములు కలది - ౧. పక్షి. ౨. నెల, మాసము.

ద్విపటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దుప్పటము, వెలగలసన్నవస్త్రము.

శ్లో. పట్టసూత్రమయీసాపి ద్విపటీ క్వ నృపార్పితా. సం. కాశీ. ౧౩. ౭౫.

౨. నిచోళము, దుప్పటి.

ద్విపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చండాలకందము, ఒకానొకదుంప. ౨ = ద్విదళము.

ద్విపథము. సం. వి. అ. న. రెండుదారులు కలియుచోటు.

ద్విపద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండుపాదములు కలబుక్క. అ. న. తెనుఁగున రెండుపాదములు కలపద్యభేదము. (ఈయర్థమున ఇది దర్వ్యాదులలోనిది.)

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱఁగున్, మిన్నంది మొరసె సరసిం, గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. అప్ప. ౨. ౨౪౫.

క. వెలయంగఁ దెనుఁగుబాసకు, దలమయ్యెడు సీసములును దరువోజలు గీతులు సక్కడలును ద్విపదలు...కవిజనా. ౩. ౧౦.

ద్విపదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు పాదములు కలది. (మనుష్యపక్ష్యాది.)

ద్విపదరాశి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. మిథునము. ౨. తుల. ౩. కుంభము. ౪. కన్య. ౫. ధనుస్సులోని మొదటిసగము. (వాచ.)

ద్విపమదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గంధద్రవ్యభేదము. ౨. గజమదము.

ద్విపము. సం. వి. అ. పుం. ౧-రెంటితో త్రాగునది, తుండముతో పైకి తీసికొని నోటిలో పోసికొని త్రాగునది - రెంటఁద్రావుడుమెకము, ఏనుఁగు. ౨. నాగకేసరము.

ద్విపరి. సం. అవ్య. ఇ. న. అక్షక్రీడావిశేషము. (పంచిక యమద్యూతమును ఐదుశలాకలతోఁగాని ఐదుపాచికలతోఁగాని ఆడుదురు. ఇందైదింటిలోను మూఁడు బోరగిలఁగాను లేక వెల్లకిలఁగాను తక్కినవి తద్విపరీతముగాను పడుట.)

ద్విపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనకోలి, అడవిరేఁగు.

ద్విపాత్తు. సం. వి. ద్. పుం - రెండుకాళ్లు కల జంతువు - ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. పక్షి.

ద్విపాద్యము. సం.వి.అ.పుం.న. ద్విగుణదండము, ఇనుమడిశిక్ష.

ద్విపాయి. సం.వి.న్.పుం. ద్విపము, ఏనుఁగు.

ద్విపాస్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గజముఖుఁడు, వినాయకుఁడు.

ద్విపుట. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. మాలతి, జాజి.

ద్విపుటము. సం.వి.అ.పుం. ౧. చణకము, సెనగ. ౨. పరిమళముతో కూడిన తెల్లనిపువ్వులు కలయొకానొకచెట్టు. (వాచ.)

ద్విబిందువు. సం. వి. ఉ.పుం - రెండుసున్నలు కలది - విసర్గము.

ద్విభాషి. సం. విశ. (న్. ణీ.న్.) రెండుభాషలు తెలిసినవాఁడు, దుబాసి.

ద్విభూమము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) రెండంతస్తులుకలది, రెండునిలువులు కలది.(మేడ మొ.)

ద్విమాతృకుఁడు. సం.విశ. (అ.ఆ.అ.) ఇద్దఱు తల్లులు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. గణేశుఁడు. ౨. జరాసంధుఁడు.

ఇట్లే: ద్విమాతృజుఁడు.

ద్విమాత్రము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మాత్రలు కలది. వి. అ. పుం. దీర్ఘాచ్చు.

ద్విమాష్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మాషములపరిమాణము కలది. (బంగారు మొ.)

ద్విముఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జలగ. (వాచ.)

ద్విముఖము. సం. విశ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) రెండుముఖములు కలది. వి. అ. పుం. ౧. రాజసర్పము, రెండుతలలపాము. ౨. ఒకానొక కృమిరోగము.

ద్విముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. విషవంతము లగురెండుశిరస్సులు కలసర్పము. ౨. ఉభయతోముఖి యగుగోవు, ఈనుచున్నయావు.

ద్విమూర్ధము. సం. విశ. (అ.ఈ.అ.) రెండుతలలు కలది.

ద్విరదము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - రెండుదంతములు కలది - ఏనుఁగు. ౨. నాగకేసరము. (వాచ.)

ద్విరదాంతకము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుగొంగ, సింహము. (ఇట్లే: ద్విరదాశనము మొ.)

ద్విరశనము. సం. వి. అ. న. దినమునకు రెండుపూఁటలు తినుట.

ద్విరసనము. సం. వి. అ. పుం. ద్విజిహ్వము, పాము.

ద్విరుక్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) రెండుమాటలు చెప్పఁబడినది. వి. అ. న. పునరుక్తి, రెండుమాటలు చెప్పుట.

ద్విరుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. పునరుక్తి, రెండుమాటలు చెప్పుట.

ద్విరేఫము. సం. వి. అ. పుం- రెండురేఫములు కలది- భ్రమరము, తుమ్మెద.

ద్విరేఫారి. సం. వి. ఇ. పుం. -తుమ్మెదకు శత్రువు - చంపకము, సంపెఁగ.

ద్విర్భావము. సం. వి. అ. పుం=ద్విత్వము.

ద్విర్వచనము. సం. వి. అ. న. రెండుమాటలు చెప్పుట.

ద్వివచనము. సం. వి. అ. న. (వ్యాక.) రెండింటిని తెలుపుప్రత్యయము.

ద్వివజ్రకము. సం. వి. అ. పుం. (వజ్రమునకు ఎనిమిదికోణము లుండును గాన ఎనిమిది అను సంఖ్యకు సంకేతము) - పదియాఱుకోణములు గలది- ఒకజాతిగృహము. (వాచ.)

ద్వివర్షము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు సంవత్సరములవయస్సు కలది. (దూడ మొ.)

౨. రెండుఏండ్లు నియోగింపఁబడినది. ౩. రెండు ఏండ్లు పోషింపఁబడినది. ౪. రెండుసంవత్సరములు ఉన్నది; రెండుఏండ్లు నిలిచి యున్నది. ౫. రెండుసంవత్సరములు జరిగినది.

ద్వివర్షిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండేండ్లయీడు కలపెయ్య.

ద్వివింశతి. సం=ద్వావింశతి.

ద్వివింశము. సం=ద్వావింశము.

ద్వివేశర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండువేసడములు పూన్చినచిన్నబండి, లఘురథము.

ద్విశతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండేసినూర్లు, రెండేసివందలు.

ద్విశత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండువందలకు కొనఁబడినది.

ద్విశఫము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రెండుడెక్కలు కలకాళ్లు కలది, రెండుగా చీలినడెక్కలు కలది. (ఆవు, మేఁక మొ.)

ద్విశీర్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం -రెండుశిరస్సులు కలవాఁడు- అగ్ని.

ద్విషంతపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరంతపుఁడు, శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడు.

ద్విషత్. సం. శత్రు. ౧. ఏవగించుచున్న, అనిష్టముగా తలఁచుచున్న. ౨. విరోధించుచున్న.

ద్విషత్తు. సం. వి. త్. పుం. - ద్వేషించువాఁడు - శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్విషష్టము. సం=ద్వాషష్టము.

ద్విషష్టి. సం=ద్వాషష్టి.

ద్విషష్టితమము. సం = ద్వాషష్టము.

ద్విషాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వేషించునది.

ద్విష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వేషింపఁబడినది. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి. (వాచ.)

ద్విషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉభయపక్షుఁడు, రెండుపక్షములందును ఉండువాఁడు.

ద్విష్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఏవగింపఁబడుచున్నది, అనిష్టముగా తలఁపఁబడుచున్నది.

ద్విస్. సం. అవ్య. రెండుమార్లు. (తెలుఁగున దీనికి వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ఉదా: ద్విరుక్తము, ద్విరాగమనము, ద్విఃప్రోక్షణము మొ.

ద్విసప్తతము. సం = ద్వాసప్తతము.

ద్విసప్తతి. సం = ద్వాసప్తతి.

ద్విసప్తతితమము. సం = ద్వాసప్తతము.

ద్విసమత్రిభుజము. సం.వి.అ.పుం. (క్షేత్రగ.) రెండు సమభుజములు కలత్రిభుజము.

ద్విసహస్రాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - రెండువేలకన్నులు కలవాఁడు - ఆదిశేషుఁడు.

ద్విసీత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్ళు దున్నినది. (పొలము.)

ద్విస్విన్నాన్నము. సం. వి. అ. న. ద్వివారపక్వతండులము, ఉప్పుడుబియ్యముతో వండిన యన్నము. (కల్ప.)

ద్విహల్యము. సం= ద్విసీత్యము.

ద్విహాయనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండేండ్లయీడు కలది. (దూడ మొ.)

ద్విహృదయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - రెండుహృదయములు - తనహృదయమును శిశుహృదయమును కలది- గర్భిణి, చూలాలు.

ద్వీ

ద్వీపజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వీపమున పుట్టినది. వి. అ. న- ద్వీపాంతరమున పుట్టినది-

కూడచెట్టు, ఒకజాతిపక్షి క్రౌంచి*.

ద్వీపము. సం. వి. అ. పుం. న. (ద్వి+అప్.) -రెండుదిక్కులనీళ్లు కలది-౧. దీవి, నీళ్లనడిమి స్థలము, చుట్టును నీరు కలదిబ్బ. ౨. భూభాగవిశేషము. ఇవి పదునెనిమిది. అందుముఖ్యములు ఏడు:- జంబువు, ప్లక్షము, కుశము, క్రౌంచము, శాకము, శాల్మలము, పుష్కరము. ౩. వ్యాఘ్రము, పులి. న - రెండురంగులు కలది - పులితోలు. (వాచ.)

ద్వీపవంతము. సం.వి.త్.పుం.-ద్వీపములు కలది-౧. సముద్రము. ౨. నదము.

ద్వీపవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ద్వీపములు కలది - ౧. నది. ౨. భూమి.

ద్వీపశత్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. - వ్యాఘ్రవిరోధి - శతావరి, పిల్లపీచర*. (వాచ.)

ద్వీపి. సం. వి. న్. పుం. ౧. పులి. ౨. చిఱుతపులి. ౩. సముద్రము. ౪. నదము.

ద్వీపిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ద్వీపిశత్రువు, పిల్లపీచర, శతావరి*.

ద్వీపిచిత్రము. సం. వి. అ. పుం. చిఱుతపులి.

ద్వీపినఖము. సం. వి.అ.పుం. న. ౧. పులిగోరు. ౨. వ్యాఘ్రనఖ మనుగంధద్రవ్యము*.

ద్వీపిని. సం= ద్వీపవతి.

ద్వీపిశత్రువు. సం = ద్వీపశత్రువు.

ద్వే

ద్వేషకుఁడు. సం. విశే. (అ. షికా. అ.) ౧. ఏవగించువాఁడు, అనిష్టముగా తలఁచువాఁడు. ౨. విరోధించువాఁడు.

ద్వేషణము. సం. వి. అ. న. ౧. ద్వేషించుట. ౨. పగ, విరోధము. ౩. ఏవ.

ద్వేషణీయము. సం = ద్వేష్యము.

ద్వేషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శత్రువు.

ద్వేషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శత్రుత్వము, పగ. ౨. ఏవ, రోఁత. (అన్నద్వేషము, బ్రహ్మద్వేషము మొ.)

ద్వేషి. సం. విశే. (న్. ణీ. న్.) ద్వేషించువాఁడు. వి. న్. పుం. శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్వేషించు. సం. స. క్రి. అనిష్టముగాఁ దలఁచు, ఏవగించు. అ. క్రి. విరోధించు, పగగొను.

ద్వేష్ట. సం. విశే. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ.) ద్వేషించువాఁడు. వి. ఋ. పుం. శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్వేష్టవ్యము. సం =ద్వేష్యము.

ద్వేష్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్వేషింపఁదగినది. ౨. ఏవగింపఁదగినది, అసహ్యించుకొనఁదగినది.

ద్వేష్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శత్రువు.

ద్వై

ద్వైగుణికుఁడు. సం. విశే. (అ. ఈ. అ). వృద్ధ్యాజీవుఁడు; నూటికి నూఱువంతున వడ్డి పుచ్చుకొనువాఁడు.

ద్వైగుణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ద్విగుణభావము, రెండురెట్లగుట. ౨. సత్త్వాదిత్రిగుణములలో రెండుగుణములు గలిగి యుండుట.

ద్వైతము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండుగా నుండుట, రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము చెప్పెడిమతము. ౩. ఒకవనము.

ద్వైతవాది. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదమును చెప్పువాఁడు.

ద్వైతి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ద్వైతమతావలంబి.

ద్వైధము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ద్విప్రకారము, రెండువిధములు కలది. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములు. ౨. భేదము. ౩. సందేహము. (శ్లో. ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః...గీత. ౨. ౨౫. ఛిన్నద్వైధాః = ఛిన్నసంశయాః అని శ్రీశంకరభాష్యము.) ౪. రాజులసంధ్యాదిషడ్గుణములలో నొకటి, శత్రువులయెడల లోపల నొకవిధముగాను వెలుపల నొకవిధముగాను నుండుట. (ఈద్వైధము చతుర్విధము - ౧. బలాఢ్యు లగునిరువురుశత్రువులనడుమ నుండువాఁడై ఒండొరు లెఱుఁగకుండ ప్రత్యేకము నీవాఁడ నని ఇరువురతోడను చెప్పుట. ౨. అధికబలునితో సంధించి దుర్బలునితో విరోధించుట. ౩. శత్రువుయొక్క మంత్రిసామంతాదులతో సంధిచేసికొని యాతనితో కలహించుట. ౪. శత్రువుతో సంధివిగ్రహముల నొసర్చుట కనువగుదుర్గము నాశ్రయించుట. అమరసుధ.) అవ్య. రెండుభాగములుగ, రెండువిధములుగ.

ద్వైధీకృతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. రెండువిధములుగా చేయఁబడినది. ౨. ఎట్లును తోఁపకుండునట్లు చేయఁబడినది. (మనస్సు.)

ద్వైధీభావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజుల షడ్గుణములలో నొకటి, ద్వైధము. (శత్రువుల యెడల లోపల నొకవిధముగాను వెలుపల మఱియొకవిధముగాను నుండుట.) ౨. రెండువిధములుగా నుండుట. ౩. భేదము. ౪. సందేహము.

ద్వైధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. పైకొకవిధముగాను లోపల మఱియొకవిధముగాను ఉండుట; కపటము. ౩. భేదము. (విల్యమ్సు.)

ద్వైపము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్వీపమునకు సంబంధించినది, ద్వీపమందలిది. ౨. ద్వీపికి -పులికి- సంబంధించినది. వి. అ. పుం. పులితోలు కప్పినరథము. న. పులితోలు.

ద్వైపాయనుఁడు. సం. వి. అ. పుం - ద్వీపము ఉత్పత్తిస్థానముగా కలవాఁడు - వ్యాసమహర్షి.

ద్వైప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వీపమందలిది.

ద్వైమాతురుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఇద్దఱు తల్లులబిడ్డఁడు - ౧. వినాయకుఁడు. ౨. జరాసంధుఁడు.

ద్వైమాతృకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) వర్షజలముచేతను నదీజలముచేతను పండునది. (దేశము.)

ద్వైయహ్నికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండహములం దగునది. (ఉత్సవము మొ.)

ద్వైవర్షికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. రెండుసంవత్సరములకు జరుగునది. ౨. రెండుసంవత్సరములవఱకు నుండునది, రెండేండ్లకు సరిపడునది. (ధాన్యము మొ.)

ద్వైవిధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములగుట, రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. భేదము.

ద్వైసమికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండేండ్లయీడు కలది. (దూడ మొ.)

ద్వ్య

ద్వ్యంగుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండంగుళములపరిమితి కలది. (దారువు.)

ద్వ్యణుకము. సం. వి. అ. న. రెండుపరమాణువులు కారణముగా కలపదార్థము, రెండుపరమాణువులు కలియఁగా నేర్పడినపదార్థము.

ద్వ్యర్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండర్థములు కలది. (శబ్దాది.) ౨. రెండుప్రయోజనములుకలది. (కార్యము.)

ద్వ్యక్షి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) రెండక్షములు కలది. (కావ్యాది.)

ద్వ్యశీతము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ఎనుబది రెండవది.

ద్వ్యశీతి. సం. విణ. (ఇ) ఎనుబది రెండింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబది రెండింటియందుండుసంఖ్య.

ద్వ్యశీతితమము. సం = ద్వ్యశీతము.

ద్వ్యష్టము. సం. వి. అ. న. - వెండిబంగారములను పొందునది - తామ్రము, రాగి.

ద్వ్యహము. సం. వి. అ. పుం. రెండుదినముల సమాహారము, రెండుదినములు.

ద్వ్యహీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు దినములచేత సాధింపదగినది. (క్రతువు.)

ద్వ్యా

ద్వ్యాముష్యాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కన్నతండ్రికిని స్వీకారముచేసికొన్నతండ్రికిని ఇద్దఱకును పుత్రుఁడై యుండువాఁడు.

ద్వ్యాయుషము. సం. వి. అ. న. ద్విగుణిత మయినఆయుష్కాలము.

ద్వ్యాహికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) రెండు దినము లుండునది. (జ్వరాది.)

ధ

ధ. సం. ఒకానొకయక్షరము. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మము. ౨. కుబేరుఁడు. ౩. బ్రహ్మ. న. ధనము. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ధంధంధణ. వి. భేరీధ్వని కనుకరణము.

దండకము ... భేరీధంధంధణారావముల్ ...దశా. ౪. ౨౩౨.

ధగధగ. వి. ప్రకాశించుట మన్నగువానియం దగుననుకరణము.

సీ. తొలుకాఱుమెఱుఁగుకైవడిఁ, దళతళమని మేను మెఱవ ధగధగమనుచున్, గలుముల నీనెడిచూపులఁ, జెలువంబులమొదలిటెంకి సిరి పుట్టె నృపా. భాగ. ౮. ౨౬౫.

క. ధగధగయను పదకంబున, నిగనిగ యనుక్రొ మ్మెఱుంగు నేత్రపటమునన్, భుగభుగ యను మేపూఁతన్, ధగధగ యనిపించె నతఁడు నాహ్వాదయంబున్. కళా. ౨. ౩౮.

విణ. ధగధగ యనుకాంతి కలది. (కర్మధారయమున నిగాగమము.)

వ... సెలయేటిచిలుపచిలుపనీరు పగలు గగనమణిధగధగనికిరణముల మిగుల సెగ లెగయురవికాంతశిలాతలంబులం దెకతెక నుడుకెత్తి జాలువాఱి...పారి. ౨. ౮౩.

వ... తిరువడికోలలరంధ్రగోళంబుల నుత్కీలంబులై మంటధగధగనిజగజ్జ్యోతిదీపజాలంబులు... ఆము. ౪. ౩౫.

లయవిభాతి. ధగధగనిదేహరుచి నిగనిగనిమందనపుఁదగడు దెగడన్ జిగురుజిగి సెగచు మోవిన్. మనుచ. ౪. ౧౧౩.

ధగధగద్ధగలు. వి. ధగధగమని మెఱయు కాంతి.

(మునులు.) గీ. ధవళేతరదేహధగధగద్ధగలు మెఱయఁ, గదియ నేతెంచునొకభుజంగంబుఁ గనిరి. దశా. ౧. ౨౦౬.

ధగధగాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి ప్రకాశించునది.

ధగిడి(డీ). వి. (హిం. ధగడా=ఱంకుమగఁడు.) నీచపురుషుఁడు, దుష్టపురుషుఁడు. (నీచస్త్రీ అని శ. ర.)

సీ...ఖరాబు కూళ బందెలమారి ముందటీపాపా
లముద్ద ఢగిడి. సాంప. ౫. ౧౧౩.
చ. చెనఁటి గరాస యీసభను జెప్పినటుల్
మటి నీవు సేయకుంౘడిన విడ రాచకోచ
ఢగిడీ యని దిగ్గున లేచె వీఁకతోఁ. అహ.
౧. ౯౫. వేణు. ౩౬.

ఢటకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలువదిరెండు
గురిగింజలయెత్తు. ౨. త్రాసు.

ఢటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. త్రాసు; తక్కెడ.
౨. త్రాసుతో చేయునొకదివ్యపరీక్ష. ౩.
(జ్యోతి.) తులారాశి. (శ. ర. యందును ఈ
క్రిందిప్రయోగమునను స్త్రీలింగరూపము కన్ప
టుచున్నది.)
శ్లో. అహో మే సౌభాగ్యం మమచ భవభూ
తేశ్చ పణితా,ఢటాయా మారోప్య ప్రతిఫ
లతి తస్యాం లఘిమని. (చాటువు.)

ఢటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ ౧. దట్టి. ౨. గోఁచి;
వస్త్రఖండము. (మే. ని. ప్రాఁతవస్త్ర మని
కొందఱు.) ౩. గర్భాధానానంతరమున స్త్రీకి
ఈయఁదగువస్త్రము. (వాచ.) న్. పుం. ౧.
(జ్యోతి.) తులారాశి. ౨. తులాధారకుఁడు,
వర్తకుఁడు.

ఢటికము. సం. వి. అ. పుం. న. పదితులములు.
(వై. ని.)

ఢటిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నూలిమొలత్రా
డు. ౨. ఢటి.

ఢట్టము. సం. వి. అ. పుం. సమూహము. (శ.ర.)
సీ. తురగఢట్టఖలీనధుతఫేనతారకావళి కరత్నా
లంబువరుసఁ జూప. ఉ. హరి. ౪. ౨౨౩.

ఢట్టించు –

ఢణంఢణ=ఢణఢణంఢణ. వి. శంఖభేర్యాదిధ్వ
నుల కనుకరణము.
వ ... శంఖమర్దళపటహభేరీఢణంఢణధ్వనులకు
...దశా. ౨. ౧౬౨.

వ...నిస్సాణంబులఢణంఢణలు ఢమామిాలదిరిది
మ్ములు విజయశంఖంబులఘుమఘుమలు పిరం
గులధింధిమ్ములు... ప్రబంధ. ౩౮౮.
గీ. అందు భేరీఢణంఢణల్ క్రందుకొనియె.
ఉ. రా. ౭. ౧౬౫.

ఢణఢణంఢణ=ఢణంఢణ.
(బలిచక్రవర్తి దండయాత్ర.) గీ. కడమకిన్నర
గంధర్వఖచరసిద్ధసాధ్య విద్యాధరాంగనల్
చకిత లగుచు, నేమియైరొకొ తెలియ దుద్దా
మభీమ,రణరణద్భేరిఢణఢణంఢణల నపుడు.
దశా. ౨. ౫౫.

ఢత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

ఢత్ర. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. దివి, స్వర్గము. (కే. ని.)

ఢత్రము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడుచెట్టు. న.
౧. గృహము. ౨. ఆకాశము. ౩. త్రాడు, సూ
త్రము. (కే. ని.)

ఢత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.(కే.ని.)

ఢనంజయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శరీరమం
దలివాయువులలో నొకానొక ఉపవాయువు.
(ఇది మృతకళేబరమును కూడ విడువక వ్యా
పించియుండును.) ౨. సర్వవిశేషము. ౩. అర్జు
నము, మద్ది. ౪. చిత్రమూలము.

ఢనంజయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧– సకలజన
పదములను జయించి ధనమును తెచ్చినవాఁడు–
అర్జునుఁడు. ౨– సేవించుటవలన ధనము ఇచ్చు
వాఁడు–అగ్ని. ౩. ఇంద్రుఁడు. (వై. ని.)

ఢనకాముఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధన
ము కోరువాఁడు.

ఢనకామ్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ధనముసందలికోరిక.

ఢనకేళి. సం. వి. ఇ. పుం – ధనముతో క్రీడిం
చువాఁడు– కుబేరుఁడు.

ధనదండము. సం. వి. అ. న. బొక్కసపుదండుగు, ధనరూప మగుదండనము.

ధనదాక్షి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కుబేరాక్షి అను లత.

ధనదాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ధనమును ఇచ్చువాడు, దాత. వి. న్. పుం. - ఉపాసించినవారికి ధనము ఇచ్చువాడు - అగ్ని.

ధనదుడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనమును ఇచ్చువాడు. వి. అ. పుం. ౧. కుబేరుడు. ౨. అగ్ని.

ధనధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధనస్థానము, భాండాగారము, బొక్కసము.

ధనధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనమును ధరించుట. ౨. జమాఖర్చుపుస్తకము. (కే. ని.)

ధనపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. కుబేరుడు. ౨. కోశాధ్యక్షుడు, బొక్కసముపై అధికారి.

ధనపాలుడు. సం. వి. అ. పుం=ధనపతి.

ధనపిశాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పిశాచివలె విడువకుండుధనాశ, ధనమందలియత్యాశ.

ధనప్రయోగము సం. వి. అ. పుం. కుసీదము, ధనము వడ్డికిచ్చి బ్రతుకుట. (వాచ.)

ధనప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకజంబువు, కాకినేరేడు.

ధనము. సం. వి. అ. న. ౧. విత్తము, సొమ్ము. ౨. గోరూపధనము, ఆలమంద. (కే. ని-పూర్వమొకప్పుడు గోవులు నాణెములకు బదులుగా క్రయవిక్రయసాధనములుగానుండుటచే వానికి ధనమని పేరు కలిగెను.)

గీ. అరయ దెస లేక నీధనం బడవిలోనఁ, జెల్లచెద రయ్యె నీ వింత నేపు వుట్టి,యిట్టు లేమఱఁ బోడియె యీ క్షణంబ, వెడలి చనుదెంచి సనుఁ బ్రోవవే కుమార. హరి. పూ. ౭. ౩౯. (ప్రాఁత ప్రతుల పా. గోధనము అని క్రొత్త ప్రతి పా.)

౩. మూలద్రవ్యము, సంచిమొదలు. ౪. (జ్యోతి.) ధనిష్ఠానక్షత్రము. ౫. (జ్యోతి.) ధనస్థానము, లగ్నమునుండి రెండవస్థానము. ౬. (బీజగ.) కలియఁ గూర్పఁదగినసంఖ్య. (వ్యతి=ఋణము. తీసివేయఁ దగినసంఖ్య.) ౭. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధనవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధనిష్ఠానక్షత్రము.

ధనస్యకము సం. వి. అ. పుం. గోక్షురము, పల్లేరు.

ధనహరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చోరనామకగంధద్రవ్యము. ౨. బలురక్కెస. ౩. నల్లకచోరము. (శ. ర.)

ధనహార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనముచే వశపఱచుకొనఁ దగినది.

ధనాధిపుడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుడు.

ధనాశ్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ.) రాగిణీభేదము. (వాచ.)

ధనాసరి. వి. (సం. ధనాశ్రీ.) ౧. ఒకానొకరాగము. (చూ. కిట్టిల్.)

ఉ... వరాళి కన్నడ ధనాసరి ఘూర్జరి పూరి బేగడా, యారభి... తగురాగము లింపుమీఱఁగ౯. చెన్న. ౨. ౨౩౭.

౨. గోఁగులో నొకభేదము. (వా.)

ధని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ధనము కలవాఁడు. ౨. ఉత్తమర్ణుడు, ధనము వడ్డికిచ్చువాఁడు. వి. న్. పుం. కుబేరుడు. ఈ. స్త్రీ. యువతి. జవరాలు.

ధనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యువతి, యౌవనము కలఆఁడుది. ౨. వర్తకునిభార్య. ౩. ప్రియంగువు, ప్రేంకణము.

ధనికము. సం. వి. అ. పుం. న. ధాన్యాకము,దనియాలు.

ధనికుఁడు. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి ధనము కలవాఁడు. ౨. ధనస్వామి, కుబేరుఁడు. ౩. ధనము వడ్డి కిచ్చువాఁడు, ఉత్తమర్ణుఁడు. ౪. వణిక్కు, వర్తకుఁడు.

ధనిష్ఠ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకనక్షత్రము.

ధనిష్ఠుఁడు. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.)ధనవంతులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

ధనీయ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ధనము కావలె నని కోరుట, అర్హమైనధనాశ.

ధనీయకము. సం. వి. అ. న = ధనికము.

ధనీయకుఁడు. సం.విణ. (అ.యకా, యికా.అ.) కావలసినధనముమాత్రము కోరువాఁడు.

ధనుర్గుణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూర్వ, చాఁగ‡.

ధనుర్దండము. సం. వి. అ. పుం. తొంబదియాఱంగుళములకొలఁది.

ధనుర్ద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. వెదుర‡.

ధనుర్ధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనుస్సు ధరించినవాఁడు, విలుకాఁడు. వి. అ. పుం. దుర్యోధనునిసోదరులలో నొకఁడు.

ధనుర్మాల. సం= ధనుర్గుణ.

ధనుర్మాసము. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు ధనూరాశియందుండునెల.

ధనుర్యాగము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక యాగము.

వ...ధనుర్యాగంబు పేరు సెప్పి ప్రవర్తించిన ప్రకారంబును సెఱింగించిన...భాగ. ౧౦పూ. ౧౨౦౪.

ఇ శ్లో: ధనుర్మఖము.

ధనుర్న్యాసము. సం.వి.అ. పుం. దురాలభ, తీఁటకసింద‡.

ధనుర్లత. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. సోమవల్లి, తిప్పతీఁగ.

ధనుర్వృక్షము. సం.వి. అ. పుం. ౧. వెదుర‡. ౨. రావి‡. ౩. భల్లాతకము, నల్లజీడి‡. ౪. తడచెట్టు. (వాచ.)

ధనుర్వేదము. సం. వి. అ. పుం. విలువిద్యను బోధించు ఒకానొక ఉపవేదము.

ధనువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. విల్లు. ౨. ప్రియంగువు, మోరటి‡. ౩. నాలుగుమూరలకొలఁది. ౪. (జ్యోతి.) ఒకరాశి. ౫. వింటినారి. స్త్రీ. ౧. విల్లు. ౨. ఉత్తమస్త్రీ. ౩. వింటినారి. (వై. ని.) ఊ. స్త్రీ.౧. విల్లు. ౨. వింటివారి. (కే.ని.)

ధనుశ్శాఖ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. మూర్వ, చాఁగ‡.

ధనుశ్శ్రేణి. సం.వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. మూర్వ, చాఁగ‡. ౨. మహేంద్రవారుణి, పెద్దపాఁపర‡.

ధనుష్కరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేత విల్లు కలవాఁడు. (అ. ఈ. అ.) వింటిని చేయు వాఁడు.

ధనుష్పటము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాలము, మోరటి‡.

ధనుష్పాణి. సం.విణ. (ఇ)విల్లు చేతపట్టినవాఁడు. వి. ఇ.పుం.రాముఁడు. (వై.ని.)

ధనుష్మంతుఁడు. సం.విణ. (త్. మతీ. త్.)ధనుస్సు కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధనుస్స్తంభము. సం. వి. అ. పుం. (వైద్య.) ధనుర్వాతము, వింటివలె దేహమును వంగునట్లు చేయువాతరోగము.

ధనుస్సు. సం. వి. స్. పుం. న. ౧. విల్లు. (బహువ్రీహిసమాసాంతముల విధి 'ధన్వన్' అగును.

ఉదా:-పుష్పధన్వుఁడు, అధిజ్యధన్వుఁడు మొ॥) ౨. చతుర్హస్తప్రమాణము, నాలుగుమూరల కొలఁది. ౩. (జ్యోతి.) ఒకరాశి. పుం. ప్రియాళువు, మోరటి‡.

ధనేయకము. సం. వి. అ. న. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఆమలకి, ఉసిరిక‡. ౨. దాది, ఉపమాత. ౩. దనియపుమొక్క.

ధన్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధనహేతుకమయినది, ధనలాభమును కలుగఁజేయునది; ధనానుకూలమయినది. వి.అ. పుం. ౧. అశ్వకర్ణము, ఇనుమద్ది‡. ౨. దనియపుమొక్క.

ధన్యవాదము. సం. వి. అ. పుం. ఉపకారము చేసినవారితో ధన్యోస్మి - ధన్యుఁడనైతిని - అనుట; కృతజ్ఞతను సూచించుచు పలుకుట; కృతజ్ఞతను సూచించుమాట.

ధన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియపుమొక్క, కొత్తిమిరి‡.

ధన్యాసి. సం. వి. ఇరువదినాలుగు స్త్రీరాగములలో నొకటి. (కిట్టెల్. కాని సంస్కృతనిఘంటువులలో కానరాదు.)

సీ... బిలాహరి కురంజి ధన్యాసి పూర్వగౌళ వరాళి నాట భిల్లాతకి... హంస. ౫.౧౨౩.

సీ. దేవక్రియ కురంజి దేశాక్షి రామక్రియాంధాళి నాట ధన్యాసి పూర్వ,గౌళ ... ప్రబంధ. ౯౫. మత్స్యపు. ౫. ౫౪.

ధన్యుఁడు. సం.విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శ్లాఘ్యుఁడు. ౨. సుఖము కలవాఁడు. ౩. సుకృతి, పుణ్యము చేసికొన్నవాఁడు, అదృష్టవంతుఁడు. ౪. ధనమును పొందినవాఁడు. ౫. ఇష్టకార్యము నెఱవేర్చుకొనినవాఁడు, కృతార్థుఁడు. ౬. ఔదార్యము కలవాఁడు. (వై. ని.)

ధన్యేయము. సం = ధన్యాకము. (వై. ని.)

ధన్వంతరము. సం. వి. అ. న. నాలుగుమూరల కొలఁది కలపరిమాణవిశేషము. (వాచ.)

ధన్వంతరి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దేవవైద్యుఁడు వేల్పువెజ్జు. (ఆయుర్వేదము రచించినవాఁడు.) ౨. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

ధన్వంతరిగ్రస్తా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కటుకరోహిణి ‡.

ధన్వదుర్గము. సం. వి. అ. న. నలుప్రక్కల ఐదుయోజనములమరుభూమి కలకోట.

ధన్వధి. సం. వి. ఇ. పుం. వింటిగవుసెన, విల్లుఉంచుసంచి.

ధన్వనము. సం = ధనుర్వృక్షము.

ధన్వము. సం. వి. న్. పుం. న. ౧. నిర్జలభూమి, మరుదేశము, ఎడారి. ౨. విల్లు; ఎనిమిదిహస్తములపొడువు కలవిల్లు. (వై. ని.)

ధన్వయాసము. సం. వి. అ. పుం. దురాలభ, తీఁటుకపెంద ‡.

ధన్వి. సం. విశ. (న్. నీ. న్.) ౧. దనుర్ధరుఁడు, విలుకాఁడు. ౨. విదగ్ధుఁడు, నేర్పరి. వి. న్. పుం. ౧. అర్జునుఁడు. ౨.(జ్యోతి.) ధనూరాశి. ౩. అర్జునము, మద్ది‡.

ధమనము. సం. వి. అ. పుం. నలము, కిక్కసకసవు‡. పుం. న. నాసానాళము, ముక్కుఁగ్రోవి.

ధమని. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧ - గొట్టమువలె నుండునది - బోలునరము, నాడి. ౨. (అగసాలెవాని) ఊఁదుగొట్టము; కొలిమితిత్తి. ౩. కంఠము. ౪. నాడిక, ఒకదినుసుకూరాకు‡. ౫. నలి, గువ్వగుత్తిక అనుగంధద్రవ్యము‡. ౬. హట్టవిలాసిని, నఖ మనుగంధద్రవ్యము‡. ౭. హ

రిద్ర, పసుపు. ౮. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న.

ధమనుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. కొలిమితిత్తి నూఁదువాఁడు. ౨. క్రూరుఁడు. వి. అ. పుం. అగ్ని. (మే. ని, కే. ని.)

ధమామీా. వి. వాద్యవిశేషము.

వ...నిస్సాణంబులధణంధణలు ధమామీలడిం డిమ్ములు విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు పిరంగులధింధిమ్ములు... ప్రబంధ. ౭౮౮.

ధమ్మిల్లము. సం. వి. అ. పుం. కొప్పు, సంయతకేశములు; లోపల పువ్వులు తుఱిమి పైని ముత్తెములు లోనగువానిచే నలంకరించి ముడిచిన కేశకలాపము.

ధయనము. సం. వి. అ. న. పానము, త్రాగుట. (వై. ని.)

ధర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧- సమస్తమును ధరించునది- భూమి. ౨. స్త్రీలగర్భాశయము. ౩. మేదస్సు, ఎముకలలోనిక్రొవ్వు. ౪. రక్తనాళము.

ధరణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది, తాల్చునది. (అ. ఈ. అ.) ధరించుసాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧. హిమాలయపర్వతము. ౨. లోకము. ౩. స్థలము. ౪. సేతువు. ౫. ధాన్యము. ౬. అర్కము, జిల్లేడు. ౭. స్తనము, చన్ను. న. ౧. ధరించుట, ధారణము, తాల్చుట. ౨. వలువదిరొనిమిదెయవలయెత్తు.

శ్లో. తుల్యా యవాభ్యాం కథితాత్ర గుంజా వల్లస్త్రిగుంజో ధరణంచ తేఽష్టౌ.లీలావతీ గణితము.

౩. ఆధారము, ఆదరువు; ఆశ్రయము. ౪. పదునాఱుమాషములవెండియెత్తు. (వై. ని.)

ధరణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి, నేల. ౨. రక్తనాళము, నాడి. ౩. శాల్మలి,బూరుగు. ౪. ఒకదినుసుకంద.

ధరణి(ణీ)కందము. సం. వి. అ. పుం. కందాకంవు, ఒకదినుసుకంద.

ధరణి(ణీ)కీలకము. సం. వి. అ. పుం. - భూమికి కీలకము- మేకు- వంటిది - పర్వతము. (వాచ.)

ధరణి(ణీ)జ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూపుత్రి, సీత. (ఇట్లే: ధరణిసుత మొ.)

ధరణి(ణీ)జాని. సం. వి. ఇ.పుం- ధరణి జాయగా కలవాఁడు - భూపతి, రాజు.

క. దాని కహింసయ మూలము, దానన హరిప్రీతుఁ డగు నతం డన ధరణీజానీ క్షేత్రజ్ఞుం డనఁ,గా నొక్కఁడ యగుట దెలియఁగా వలయుఁ గడుఁ.భార. శాం.౬.౪౯౯.

ధరణి(ణీ)జుఁడు. సం. వి. అ. పుం.- భూపుత్రుఁడు —౧. అంగారకుఁడు. ౨. నరకాసురుఁడు.

ఇట్లే : ధరణిపుత్రుఁడు, ధరణీపుత్రుఁడు, ధరణిసుతుఁడు, ధరణీసుతుఁడు మొ.

ధరణి(ణీ)ధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతము, కొండ. ౨. ఆదికూర్మము. ౩. దిగ్గజము.

ధరణి(ణీ)ధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆదిశేషుఁడు. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు. ౪. రాజు.

ధరణి(ణీ)పతి. సం. వి. ఇ. పుం. భూపతి,రాజు.

ధరణి(ణీ)పూరము. సం. వి. అ. పుం. సముద్రము. (అ. ని.)

ధరణి(ణీ)ప్లవము. సం=ధరణీపూరము. (త్రి.ని.)

ధరణి(ణీ)భృతము. సం.వి.అ. పుం. పర్వతము.

ధరణి(ణీ)భృతుఁడు. సం.వి.త్.పుం. ౧.రాజు. ౨. విష్ణువు. ౩. శేషుఁడు.

ధరణి(ణీ)భృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. కొండ ౨. రాజు. ౩. విష్ణువు ౪. శేషుఁడు.

ధరణీ(ణీ)రుహము. సం. వి. అ. పుం. చెట్టు.

ధరణి(ణీ)సురుఁడు. సం. వి. (ఉ. శ.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

ధరణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరింపఁదగినది.

ధరణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

ధరత్. సం. శత్రు. ధరించుచున్న.

ధరమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించుచున్నది.

ధరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది, తాల్చునది. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతము, కొండ. ౨. కార్పాసతూలకము, ప్రత్తి. ౩. వెల. (ఈ యర్థమున నిది దర్పాదులలోనిది. దీనికి ప్రయోగములు లేవు. కాని బ్రౌను, వాడుకలయందు కలదు.)

ధరయంము. వి. బిరుదనామము.

వ... వీరరాజేంద్రచోడియధరయ్యను మదయన్న యుత్తమచోడన్గాన రాజేంద్రచోడచేడియధరయనికి... దా. శా. ౪. ౧౨౬౨.

ధరాభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. రాజు.

ధరాభృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. నేలతాలుపు, కొండ. ౨. రాజు.

ధరామరుఁడు. సం=ధరణిసురుఁడు.

ఇట్లే: ధరాదేవుఁడు, ధరాసురుఁడు మొ.

ధరి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. ౧. తాల్చు.

వ. ఇట్లు వర్ణితాశేషవిభూషణుండై తరువల్కలంబులు ధరించి యన్నరేంద్రుఁడు...మార్క. ౧. ౧౬౭.

వ...వరాహ నరసింహవామనాదిరూపంబులు గైకొని ధరణి ధరియించి హిరణ్యాక్షు సంహరించి హిరణ్యకశిపు హరించి బలి నణంచి జగంబులయలజడి యడంచు ... మార్క. ౧. ౧౧౬.

౨. భరించు.

ద్వి. ధరియింపరాని వేదనలతో రామ, ధరణీవల్లభుఁడు గౌతమి చేరఁబోయి. రం. రా. ఆర. ౧౭౪ పా. ౨౪ పం.

ద్వి... వారు, తనయునిపైఁ గూర్మి ధరియింపలేక, పోయెద మే మిదె పుత్రశోకమున, మాయట్లు నీవును మరణంబు నొందు, మని ఘోరమగు శాప మలిగి నాకిచ్చి, తనువులు విడిచిరి...రం. రా. అయో. ౧౨౪ పా. ౩ పం.

ద్వి. చిఱుతొండ చూచితే చిత్ర మి వ్వనితఁ, దఱుసంటియాఁకలి ధరియింపలేక, క్రమమెర్గఁ డొకబూరె గ్రక్కున డిగిచి, నమలెనో నమలఁడో నాతి వీక్షించి...నిజాత్ముఁ జంపి, జఱజఱ నీడ్చి యా చక్కటి వై చె. బస. పు. ౪. ౪౭౪ పం. దశా. ౩. ౪౯.

ధరిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి, నేల.

ధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కూర్మరాజు; విష్ణువు. ౨. వసువులలో నొకఁడు.

ధరుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. సమ్మతము. (మే. ని.) వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. అగ్ని. ౩. లోకము. ౪. స్తనము. (వై. ని.) ౫. ఉదకము. (వై. ని.)

ధరుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

ధర్త. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) ధరించువాఁడు.

ధర్తవ్యము. సం = ధరణీయము.

ధర్తూరము. సం. వి. అ. పుం. దుత్తూరము, ఉమ్మెత్త.

ధర్మకవిలె. మి.వి. (ధర్మము+కవిలె.) ధర్మముల పుస్తకములోని దానముల ననుభవించువాఁడు.

ద్వి. మీదత్తి మీప్రాఁత మీధర్మకవిలె, మీదాసు ననుఁ గావరే దయతోడ. బస. పు. ౪. ౧౦౨౨ పం.

ద్వి. అవుదలల్ వంచుచు నయ్యా మీధర్మ కవిలెల మనుచును గడు దైన్యపడుచు. బస. పు. ౭. ౩౯౭ పం.

ధర్మకాముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధర్మమునం దాసక్తి కలవాఁడు. ౨. ఫలాపేక్ష లేక విహితధర్మ మాచరించువాఁడు.

ధర్మకార్యము. సం. వి. అ. న. ధర్మానుకూల కర్మము, సత్కర్మము. (ఇద్లే: ధర్మకృత్యము.)

ధర్మకీలకము. సం. వి. అ. పుం - ధర్మమును కీలమువలె నిబంధించునది - బ్రహ్మశాసనము, బ్రహ్మ యొక్క ఆజ్ఞ. (వాచ.)

ధర్మకీలము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మమును నిబంధించునది - రాజశాసనము, రాజాజ్ఞ. (త్రి.ని.)

ధర్మకేతువు. సం. వి. ఉ. పుం. అహింసా ధర్మమే జెండాగా కలవాఁడు; అహింసా ధర్మమే ప్రధానముగా కలవాఁడు - బుద్ధుఁడు.

ధర్మఘటము. సం. వి. అ. పుం. వైశాఖమాసమందు ప్రతిదినము ధర్మార్థముగా దానము చేయఁబడుగంధోదకభోజ్యాదిసహితమగుఘటము. ఇద్లే: ధర్మకుంభము మొ.

ధర్మచక్రుఁడు. సం.వి.అ.పుం-ధర్మసమూహము కలవాఁడు- బుద్ధుఁడు. (త్రి. ని.)

ధర్మచరణము. సం. వి. అ. న=ధర్మచర్య.

ధర్మచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధర్మములను - విహితకృత్యములను - ఆచరించుట, ధర్మములను చేయుట.

ధర్మచారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ధర్మ మాచరించువాఁడు, ధర్మప్రకారము సంచరించు వాఁడు.

ధర్మచారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధర్మ మాచరించుస్త్రీ. ౨. ధర్మసహచారిణి, పతివ్రత యగు భార్య.

ధర్మచింత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ధర్మములను గురించి యాలోచించుట - ధర్మవిచారణము.

ధర్మజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మప్రకారము పుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. పౌరవపుత్రులలో మొదటివాఁడు. ౨. యమధర్మరాజుకొడుకు, యుధిష్ఠిరుఁడు. ౩. బుద్ధుఁడు. (వాచ.)

ధర్మజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మములు తెలిసినవాఁడు.

ధర్మణము. సం. వి. అ. పుం.౧.తరువు. (వాచ.) ౨. సర్పవిశేషము. (మే. ని.)

ధర్మ(పు)దార. మి. వి. (ధర్మము+దార.)యుద్ధము పూర్తియైన దని సూచించుటకు ఊఁదు బాకా.

ద్వి. అని వేఁడికొనిన దయాదృష్టిఁ జూచి, తన రువేడ్కల ధర్మదార వట్టించి, సమరంబు చాలించి చయ్యన మరలి.(సౌగంధికాపహరణము. కృత్యవతరణిక.)

ద్వి. జయలక్ష్మి సేకొని స్వామివా రపుడు దయ మీఱఁగా ధర్మదార వట్టించి. రఘునాథాభ్యుదయము. ౧౨ పా.

ఉ. మంచన వింటివో వినవొ మన్మథుఁ డేకళి లాపురంబులోఁ, జంచలనేత్రలం బతుల శయ్యలపై రతికేళి రాత్రి పోరించి ప్రభాతకాలము పరిస్ఫుట మైనను ధర్మదార వట్టించుచు నున్నవాఁ డదె కటీగతకక్కుట కంఠనాదముల్. క్రీడా. ౫౪.

క. అనవుఁడు నేటికి బ్రమసెదు, వినవృద్ధశ్ర
వ్యఁడ పాట వినవో యేలా, వినవైతి కోడ
గూసెఁ, దసరప మై మనునిధర్మదార య
సంగజా. దశా. ౭. ౧. ౧౪౫.

చ. కుముదసరస్తటస్ఫటికకూలనవోత్పలశయ్య
వ్రాల పూర్ణిమలఁ బికాళిగుట్టుసుమత్రిక్కఁ
గ ధర్మప్రదారపట్టు శ్లేషము రెయి మల్లికా
శిఖతి చక్కఁగఁ జేయకయుండ నిల్పినా,
యమ మఱునాఁటికిం గలుగ నాంతగళ
స్ఫాతిగుంభితాస్త్రవుల్. ఆము. ౫. ౧౫౦.

ధర్మద్రవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పుణ్యతరంగిణి, గంగానది.

ధర్మద్రోహి. సం. వి. న్. పుం - ధర్మములను పాడుచేయువాఁడు _ రాక్షసుఁడు.

ధర్మధ్వజ. సం. వి. న్. పుం = ధర్మధ్వజుఁడు.

ధర్మధ్వజుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం. ధార్మికవేష ధారి, కపటధార్మికుఁడు.

ధర్మనందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - యమధర్మరాజుకొడుకు _ యుధిష్ఠిరుఁడు.

ధర్మనిబంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ధర్మనిబంధమును అనుసరించువాఁడు, ధార్మికుఁడు.

ధర్మనివేశము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మమందలి అభినివేశము, ధర్మమందలిఆస్థ.

ధర్మపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞోదుంబరము, మేడి.

ధర్మపాలము. సం. వి. అ. పుం. కత్తి. (కే.ని.)

ధర్మప్రతిరూపకము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మాభాసము, అవశ్యము పోషింపఁదగినతల్లిదండ్రులు లోనగువారు గతిలేక దుఃఖించుచుండఁగా కీర్తికొఱకు ఇతరులకు దానము చేయుట.

ధర్మప్రవచనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధర్మశాస్త్రము. ౨. ధర్మములను నిర్ణయించి చెప్పుట.

ధర్మభాగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - భర్త చేసినధర్మములలో భాగము పొందునది - భార్య; ధార్మికురాలగుభార్య.

ధర్మభ్రాత. సం. వి. ఋ. పుం. ౧. గురుపుత్త్రాది. ౨. సమానధర్మము కలిగియుండుటచేత సోదరుఁడుగా భావింపఁబడువాఁడు. ౩. సతీర్థ్యుఁడు. (వై. ని.)

ధర్మము. సం. వి. అ. పుం. న. -లోకమును ధరించునది; లోకమును మంచిస్థితియందు నిలఁబెట్టునది - ౧. శ్రుతిస్మృత్యాదులందు విహితమగు కృత్యము. (ఇది పదివిధములు. శ్లో. ధృతిః క్షమా దమో ఽస్తేయం శౌచ మింద్రియనిగ్రహః, ధీర్విద్యా సత్య మక్రోధో దశకం ధర్మలక్షణం. మను. ౬.౯౨.) ౨. సుకర్మములు చేయుటచేకలుగుఅదృష్టము, పుణ్యము. ౩. న్యాయము. ౪. ఆచారము. ౫. స్వభావము; గుణము. ౬. అహింస. ౭. యజ్ఞము. ౮. ఉపనిషత్తు, వేదాంతము. ౯. దానాది. ౧౦. ఉపమ, సామ్యము. పుం. ౧. విల్లు. ౨. కత్తి. (వై. ని.) ౩. సత్సంగము. ౪. (జ్యోతి.) భాగ్యస్థానము, లగ్నమునకు కాని చంద్రునకు కాని నవమస్థానము. (ఒకపదముమాత్రము పూర్వపదముగాకలబహువ్రీహిసమాసమున 'ధర్మన్' అని నకారాంతమగును. ఉదా: గృహీతధర్మా, ఆదృతధర్మా, నివృత్తిధర్మా.)

ధర్మమూలము. సం. వి. అ. న.-ధర్మమునకు ప్రధానప్రమాణము- వేదము; వేదావిరుద్ధమగు, స్మృత్యాదికము.

ధర్మమేఘము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మములను వర్షించునది - (పాతంజలయోగశాస్త్రమున) అసంప్రజ్ఞాతసమాధి, నిర్వికల్పసమాధి.

ధర్మయుగము. సం. వి. అ. న. ధర్మప్రధానమగు యుగము, కృతయుగము.

ధర్మరాజు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. యుధిష్ఠిరుఁడు. ౩. ధర్మపాలనము చేయురాజు. ౪. బుద్ధుఁడు.

ధర్మరాట్టు. సం. విణ. (జ్) ధర్మముచే ప్రకాశించువాఁడు, ధార్మికుఁడు. వి. జ్. పుం. యముఁడు.

ధర్మవాణిజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధర్మకార్యమువలన వణిజునివలె లాభమును పొంద చూచువాఁడు, ధర్మకార్యములను వణిజునివలె లాభార్థము చేయువాఁడు. (ఇట్లే: ధర్మవాణిజ్యకుఁడు.)

ధర్మవాసరము. సం. వి. అ. పుం. – ధర్మమాచరింపఁ దగినదినము – పున్నమ. (త్రి.ని.)

ధర్మవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు. (త్రి. ని.)

ధర్మవిదుఁడు. సం. విణ. (ద్) ధర్మము తెలిసినవాఁడు.

ధర్మవీరము. సం. వి. అ. పుం. (అలం.) ధర్మమందలిమహోత్సాహమే స్థాయిభావముగా కల వీరరసము.

ధర్మవీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (అలం.) ధర్మవీర రసము ప్రధానముగా కలనాయకుఁడు.

ధర్మవృద్ధు(ఁడు). సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మాచరణముచే పెద్దవాఁడు, ఎక్కువధర్మమాచరించువాఁడు.

ధర్మవైతంసికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధార్మికుఁడను పేరు సంపాదించుకొనుటకై దానము చేయువాఁడు, లోకమునకు తనయందు ధార్మికుఁడను విశ్వాసము కలుగుటకై ధర్మకార్యములు చేయు పాపాత్ముఁడు; లోకమును మోసము చేయుటకై ధర్మమాచరించువాఁడు.

ధర్మశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధర్మమునిమిత్తము అన్నాదిదానములకొఱకు కట్టఁబడినఇల్లు, ధర్మసత్త్రము.

ధర్మశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. ధర్మములను చెప్పునట్టిశాస్త్రము.

ధర్మసంహిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = ధర్మశాస్త్రము.

ధర్మసావర్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. చతుర్దశమనువులలో పదునొకండవమనువు.

ధర్మసువు. సం. వి. ఊ. పుం. ధూమ్యాటపక్షి, కూఁకటిమూఁగ. (వాచ.)

ధర్మాంగము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మమువలె తెల్లనైనదేహము కలది- బకము, కొంగ. ఈ. స్త్రీ. ఆఁడుకొంగ. (వాచ.)

ధర్మాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్) పుణ్యాత్ముఁడు.

ధర్మారణ్యము. సం. వి. అ. న. ఋష్యాదులు వసించెడియరణ్యము, తపోవనము.

ధర్మాలీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మము ఆచరించువానివలె నటించువాఁడు, కపటధార్మికుఁడు.

ధర్మాసనము. సం. వి. అ. న. ధర్మనిర్ణయార్థము ధర్మాధికారి కూర్చుండుపీఠము.

ధర్మి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ధర్మము కలది. వి. న్. పుం. విష్ణువు. (వాచ.)

ధర్మిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధార్మికతముఁడు, మిక్కిలి ధర్మాత్ముఁడు.

ధర్ముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. సోమయాజి. (మే. ని.) ౩. బుద్ధుఁడు. (హేమ. ని.)

ధర్ముపు. సం. వి. ఉ. పుం. న = ధర్మము.

చ. భువనభయంకరంబు లగుపోరులఁ దమ్ముల
తోడఁ గూడ నీవు వెడలఁబాటు లెన్న

యలవుం జలముజ్జె వెలయించుచోట ధర్మి
పున శక్తింతయుం బోలఁగఁ బ్రొక్కుమి యెం
తయు మేలు దీనఁ గౌరవకులముఖ్య యు
ష్మలిక గ్రాఁచితె చిత్తము ప్రీతిఁ బొందెనే.
భార. శాం. ౧. ౪.

క. ఇవి మూఁడుతెఱంగులు ధర్మవునూక్ష్మత ని
శ్చయింప ముఖ్యపదంబుల్, దివిరికొని యివి
య చూచుట, యవనీశ్వర పూర్వమునుల
యందుఁ గలుగుటజ్జె. భార.అను.౫.౪౯.

ఉత్సాహ...ఈ, వేళ నిట్లు సేయ ధర్మవే నిశా
చరాధిపో, ద్వేలమాయ లీ వెఱుంగవే యహో
సహోదరా. రామా. ౫. ౨౧౬.

ధర్మేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు.
౨. యుధిష్ఠిరుఁడు, ధర్మరాజు.
ఇట్లే: ధర్మేశుఁడు.

ధర్మోపదేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మముల
యొక్క ఉపదేశము. ౨. మనుస్మృత్యాదిధర్మ
శాస్త్రము.

ధర్మ్యము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) ౧. ధర్మానపేత
ము, ధర్మమునుండి తొలఁగనిది, ధర్మయుక్తము.
౨. ధర్మముచేత పొందఁ దగినది. ౩. న్యాయ్య
ము, న్యాయమునుండి తొలఁగనిది.

ధర్షకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. పరిభ
వించువాఁడు, తిరస్కరించువాఁడు. ౨. ప్రాగ
ల్భ్యము చూపువాఁడు.

ధర్షకారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అసతి, దుష్టురా
లు, ఱంకుటాలు.

ధర్షకుఁడు. సం. విణ. (అ.ర్షి కా.అ.) ౧. ధర్షిం
చువాఁడు, తిరస్కరించువాఁడు. ౨. ప్రగ
ల్భుఁడు. ౩. ఓర్పు లేనివాఁడు. ౪. నటుఁడు.
౫. దూషకుఁడు, స్త్రీలను చెఱుపువాఁడు.

ధర్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = ధర్షణము.వి.

ధర్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్షణముచే
యునది. వి. అ. న. ౧. ప్రాగల్భ్యము. ౨. తి
రస్కారము, అవమానము. ౩. అసహనము,
ఓర్వలేమి. ౪. సురతము. ౫. దూషణము, చెఱు
పుట. (ఉదా: నారీధర్షణము వెు.) ౬. కావ
రము, పోతరము.

ధర్షణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. కులట, ఱంకు
టాలు.

ధర్షణీయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్షింపఁ
దగినది.

ధర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రాగల్భ్యము.
౨. తిరస్కారము, అవమానము. ౩. అమర్షము,
సహనము లేమి. ౪. నిర్బంధము చేయుట, బలి
మిచే స్త్రీ లోనగువారిని చెఱఁబట్టుట, చెఱు
పుట. ౫. హింస.

ధర్షించు. సం. స. క్రి. ౧. తిరస్కరించు. ౨.
ధర్షణము చేయు. (శ. ర.)

ధరిణి. సం=ధర్షణి.

ధర్షిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ధర్షణము
చేయువాఁడు. వి. ఆ. స్త్రీ. కులట, ఱంకు
టాలు.

ధర్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరాభూ
తము, అవమానింపఁబడినది; తిరస్కృతము. ౨.
దూషితము, చెఱుపఁబడినది. (స్త్రీ వెు.)
వి. అ. న. = ధర్షణము.

ధర్షితవ్యము. సం = ధర్షణీయము.

ధర్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కంచుకి, అంతిపుర
పుకావలివాఁడు.

ధళ. వి. ప్రకాశము, కాంతివిశేషము; దానియను
కరణము.

మ... నా,థునిమౌళిన్ దలఁబ్రాలువోసె నవలా
దోర్మూలమూలంకష, స్తనవిన్యా స్తికి సంది
దండలధళల్ సాహానినాదం బిడన్.
మను చ. ౫. ౭౪.

(దీనియామ్రేడితరూపము "ధళధళ")

చ. ధళధళ లీనుచోక్కఁటపుఁ దావికదంబపు
పావిపువ్వు వెత్తులవరుసల్ బయ ల్నిగిడి
తోఁచఁగ... చంద్రా. ౬. ౧౦. హంస. ౨. ౨౨.

ద్వి. మెఱపులు ధళధళ మెఱయక మున్నె.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౪౩ పం.

చ. ధళధళ నాయుధద్యుతివితానము గ్రమ్మఁ
గఁ జాల నొప్పుచున్, కళా. ౮. ౩౬.

ధళుధళుక్కు- వి. మెఱపు మొదలగునవి మెఱ
యుట కనుకరణము; మెఱపు మొదలగు వాని
కాంతివిశేషము.

సీ. బకములు లోఁగఁ జాతకసంఘములు మూఁ
గఁ దనుకాంతి ధళుధళుక్కనుచు మెఱయ.
చంద్రా. ౪. ౨౦౧.

సీ. ధళుధళుక్కన నింగిఁ దాటించెఁ బలుమాఱు
నీరాళ్లగొందిఁ గన్నియ మెఱుంగు. పాండు.
౪. ౨౧.

ధవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కంపనము, కద
ల్చుట. ౨. కదలుట. ౩. వృక్షవిశేషము.
(దీని ఆకులు జామిఆకులవలె నుండును. దీనిపట్ట
తెల్లగానుండును. పండ్లు మిక్కిలి చిన్నవి. దీని
కఱ్ఱతో రోఁకళ్లు ఎడ్లకాడులు చేయుదురు. దీనిని
వెలమచెట్టని కొందఱందురు.)

ధవళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. తెల్లనిచాయ కలస్త్రీ.
౨. తెల్లయావు.

ధవళగిరి. సం. వి. ఇ. పుం. హిమాలయముయొ
క్కశిఖరవిశేషము.

ధవళపక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హంస.
౨. శుక్లపక్షము.

ధవళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెల్లనిది.
౨. అందమైనది. ౩. తేటయైనది, నిర్మలమైనది.
వి. అ. పుం. ౧. తెలుపు. ౨. చీనకర్పూర
ము. ౩. ధవవృక్షము. ౪. శ్రేష్ఠవృషభము.

ద్వి. ఏను ధర్మజునకు నీరాజ్య మిచ్చి, యే
నున్నపుర మిచ్చి యిభకోటి నిచ్చి, ధనధా
న్యముల నిచ్చి ధవళంబు లిచ్చి, నను వచ్చి
సేవించునాథుల నిచ్చి. ద్వి. భార. విరా.
౪. ౯౫ పా.

న. ౧. తెల్లమిరియము. ౨. స్త్రీలు వివాహా
దులందు పాడెడియొకవిధ మగుపాట.

మ. ధవళాంశూజ్జ్వలపీఠిపై నునిచి యంతన్
జోడుగాఁ గూడుచున్, ధవళం బింపుగఁ
బాడుచున్...రా. వి. ౫. ౫౧.

గీ. కంచుగీసినతెఱఁగున ఖంగు రనఁగఁ, జేడి
యలు గూడి ధవళముల్ పాడుచుండ.
చమ. ౩. ౯౦.

క. అలలనామణి కాగ,య్యాళి యొకానొక్క
వేళ నక్కఱతో సు,వ్వాలున్ శోభనములం
ధవ,ళాలున్ మొదలైనపాటలందగ నేర్పున్.
శుక. ౧. ౪౩౪. పాంచా. ౪. ౨౪.

ధవళాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - తెల్లనిశరీరము
కలది- సరస్వతి.

ధవళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెల్లగా
చేయఁబడినది.

ధవళిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. తెలుపు, తెల్లఁ
దనము.

ధవళోత్పలము. సం. వి. అ. న. కుముదము,
తెల్లకలువ.

ధవాణకము. సం. వి. అ. పుం - చెట్లను కదల్చు
నది - గాలి. (వాచ.)

ధవిత్రము. సం. వి. అ. న. ఇఱ్ఱితోలుతో చేసిన వీవన, కృష్ణాజినముతో చేసినవిసనకఱ్ఱ.

ధవ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. భర్త, మగఁడు. ౩. ఒడయఁడు, అధిపతి. ౪. వంచకుఁడు, మోసగాఁడు.

ధా

ధా. ప్ర. ఇది సంఖ్యావాచకములపై వచ్చి క్రియా ప్రకారరూపార్థము నిచ్చును. ఉదా:-ఏకధా, ద్విధా, త్రిధా, చతుర్ధా, శతధా మొ. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు.)

ధాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలకి.

ధాంధ్యము. సం. వి. అ. న. అపాటవము, అళిక్తత. (త్రి. ని.)

ధాకము. సం. వి. అ. పుం._ధారకమైనది, ఆధారమైనది_ ౧. ఎద్దు. ౨. అన్నము. (కే.ని.) ౩. ఆశ్రయము. ౪. స్తంభము, కంబము. (వాచ.)

ధాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దండయాత్ర, దాడి.

ధాణకము. సం. వి. అ. పుం. దీనారమం దొక భాగము, ఒకానొకనాణెము.

ధాణు. వి. మల్లవిద్యావిశేష. మగుపదునాలుగు విసరులలో నొకటి.

వ...దధ ధారు ధాణు అంత్రటీక టీక ఉద్దడ వాట్య దారుధాణు దారుకపాలు...మల్లు పు. ౩. ఆ.

వ...అవ్వీరుండు...ధాణు...ఝూటు నివి మొద లయినపదునాలుగువిసరులమర్దంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౩.

ధాణుధారు. వి. మల్లవిద్యావిశేష. మగుపదునాలుగువిసరులలో నొకటి.

వ...ధాణుధారు కధాకు ధాణుదారు ఝూటు మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...ప్రబంధ. ౩౮.

వ...ఉద్దడ...ధారుధాణు...ధాణుధారు... మల్లుపు. ౩. ఆ.

వ...అవ్వీరుండు...ధాణుధారు ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్దంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౩.

ధాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. సృజించువాఁడు. ౪. త్రాగువాఁడు. (కే. ని.) వి. ఋ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. ఆత్మ. ౩. ఒకానొక ఆదిత్యుఁడు. ౪. ఒకానొకసంవత్సరము.

ధాతకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆరె, ఏఱుజాజి.

ధాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁదగినది. ౨. పోషింపఁదగినది. ౩. త్రాఁగఁదగినది. ౪. సృజింపఁదగినది; చేయఁదగినది.

ధాతుకాసీసము. సం = కాసీసము.

ధాతుక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లోహశోధన విద్య.

ధాతుక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధాతువులక్షీణావస్థ. ౨. కాసరోగభేదము.

ధాతుఘ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - పాదరసము మున్నగువానిని మారణముచేయునది - ధాతువులను నాశనము చేయునది. వి. అ. న. కాంజికము, కలి, కడుగు.

ఇష్టే: ధాతునాశనము.

ధాతుజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధాతువువలన పుట్టినది. వి. అ. న. శిలాజిత్తు.

ధాతుద్రావకము. సం. విణ. (అ. విశా. అ.) ధాతువులను ద్రవింపఁజేయునది. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

ధాతుపము. సం. వి. అ. పుం. - దేహధాతువులను పోషించునది - దేహమందలిరసరూపమగుప్రథమధాతువు. (ఇది వసాదు లేడింటికి మూలమైనది.)

ధాతుపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధాతకి, ఆరె❋.

ధాతుభృత్తు. సం. విణ. (త్) ౧. ధాతువులను ధరించునది. ౨. ధాతువులను పోషించునది. వి. త్. పుం. కొండ.

ధాతుమంతము. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ప్రశస్తమగుధాతువులు కలది.

ధాతుమలము. సం. వి. అ. న. ౧. దేహధాతువులమలము. (స్వేదాది.) ౨. లోహములమలము. (కిట్టము.) ౩. సీసము.

ధాతుమాక్షికము. సం. వి. అ. న. ఒకానొకఉపధాతువు.

ధాతుమారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సర్జిక, సజ్జాకారము.

ధాతురాజకము. సం. వి. అ. పుం. న. -దేహధాతువులలో ఉత్తమము- శుక్రము, రేతస్సు.

ధాతువల్లభము. సం. వి. అ. న. -బంగారుమున్నగుధాతువులకు ప్రియమైనది- టంకణము, వెలిగారము.

ధాతువాది. సం. వి. న్. పుం. రసవాది, రసాయనాదులచేత బంగారు వెండిలోనగునవి చేయువాఁడు.

ధాతువిట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. -ధాతుమలము- సీసము.

ధాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧-ఆధారమైనది- దేహమునకు ఆరంభకమైనరసములోనగునది. (రసము, అసృక్కు, మాంసము, మేదస్సు, అస్థి, మజ్జ, శుక్రము అని ఇవి ఏడు. పక్షాంతరమున రోమ, త్వక్, మాంస, అస్థి, స్నాయు మజ్జా, ప్రాణములు.) ౨. వాతము లోనగునది. (వాతము, పిత్తము, శ్లేష్మము.) ౩. మణిశిల లోనగుశిలావికారము, గైరికాదిధాతువు. ౪. పృథివి లోనగునది. (భూతము.) ౫. శబ్దము లోనగునది. (గుణము.) ౬. త్వక్కు లోనగునది. (ఇంద్రియము.) ౭. (వ్యాక.) క్రియావాచకమగు భూధాతువు లోనగునది. ౮. లోహము. (బంగారు, వెండి, యినుము లోనైనది.) ౯. ఏడు అనుసంఖ్య. ౧౦. ఆత్మ; పరమాత్మ. ౧౧. ఎముక. ౧౨. ధనము. ౧౩. రేతస్సు. ౧౪. స్వభావము. ౧౫. ఆకారము. (కే. ని.)

ధాతువైరి. సం. వి. న్. పుం. గంధకము.

ధాతుశేఖరము. సం. వి. అ. న. కాసీసము, అన్నభేది.

ధాతుశోధనము. సం. వి. అ. న. సీసము.

ధాతుసంభవము. సం. వి. అ. న. సీసము.

ధాతూపలము. సం. వి. అ. పుం. పలకమీఁద వ్రాయుసాధనము, బలపము.

ధాతృపుష్పి. సం=ధాతుపుష్పి.

ధాత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. దాది, ఉపమాత. ౩. తల్లి. ౪. ఉసిరిక❋.

ధాత్రీపత్త్రము. సం. వి. అ. న. తాళిసపత్రి❋.

ధాత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కితవుఁడు, జూదరి. (కే. ని.)

ధాత్రేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దాదికూఁతురు. ౨. భూమి.

ధాన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. మొగ్గ. ౨. దనియము, కొత్తిమిరి❋. ౩. సక్తుచూర్ణము, యవాదులపిండి. ౪. అభినవాంకురము, క్రొత్తమొలక. ౫. వేఁపుడుయవలు.

శ్లో. ధానా స్త్రీ భూరుహాం బీజే కుస్తుంబురు
ణిచాప్యసౌ, భృష్టే యవే భూమని చ హగ్న
సం జీత్వవోచత. (కే. ని.)

ధానకము. సం. వి. అ. న. ౧. దనియము, కొ
త్తిమిరి. ౨. మానభేదము, ఆఱురతులయెత్తు.

ధానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉండుటకు ఆధా
రము; స్థానము. ౨. ధారణము, ధరించుట.
౩. పోషణము, పోషించుట.

ధానాక. సం = ధాన.

ధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆధారము, స్థాన
ము; వాసస్థానము.
ఉదా: రాజధాని = రాజస్థానము; యమధాని=
యమపురి; మషిధాని = సిరాబుడ్డి; మత్స్యధా
ని=చేఁపలబుట్ట.
౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. పీలువృక్షము,
గోఁగు.

ధానీయము. సం=ధాతవ్యము.

ధానుర్దండికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)
వింటిచే జీవించువాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్కుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధ
నుస్సు ఆయుధముగా కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్యము. సం. వి. అ. పుం. - వింటికి ఉప
యోగించునది- వెదురు.

ధానేయము. సం. వి. అ. న. దనియము,
కొత్తిమిరి.

ధాన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యచమసము. సం. వి. అ. పుం. చిపిట
ములు, అడుకులు. (త్రి. ని.)

ధాన్యత్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ధాన్యపు
పొట్టు, ఊఁక.

ధాన్యబీజము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యము. సం. వి. అ. న. ౧. - ధానమునకు
(పోషించుటకు) అనుకూలమయినది - కొలుచు.
౨. దనియాలు. ౩. నాలుగునూవుగింజల
కొలఁది.

ధాన్యవీరము. సం. వి. అ. పుం - బలకర మగు
టచే ధాన్యములలో వీరునివంటిది - మాషము,
మినుములు.

ధాన్యశీర్షకము. సం. వి. అ. న. సస్యమంజరి,
ధాన్యపుకంకి, ఎన్ను.

ధాన్యసారము. సం. వి. అ. పుం. తండులము,
బియ్యము.

ధాన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యామ్లము. సం. వి. అ. న. కాంజికము, కలి;
పులికడుగు.

ధాన్యోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. శాలిధాన్య
ము, వరి.

ధాన్వనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. మ
రుదేశమందలిది. ౨. ధనుస్సంబంధమైనది.

ధామకము. సం.వి.అ. పుం. ఒకమాషము ఎత్తు.

ధామకేశి. సం. వి. న్. పుం. - కిరణములు కేశ
ములుగా కలవాఁడు - సూర్యుఁడు.

ధామనిధి. సం. వి. ఇ. పుం. - కిరణములకు స్థాన
ము - సూర్యుఁడు.

ధామము. సం. వి. న్. న. ౧. ఇల్లు. ౨. స్థాన
ము, చోటు. ౩. వెలుఁగు, కిరణము; కాంతి.
౪. ప్రభావము, శక్తి. ౫. దేహము. ౬. జన్మ
ము, పుట్టువు. ౭. ప్రతాపము. ౮. అన్నము.
౯. ఆకాశము. ౧౦. భోజనము, తినుట. (వై.
ని.) ౧౧. సారము. ౧౨. ధనము. ౧౩. చిహ్న
ము. ౧౪. బృందము, సమూహము.

శా. చండాలీవ్రజగీతరావముల కుత్సాహంబు
తో నొక్క వేదండస్వామి మదంబు సే
సెఁ గరిణీధామంబు లజ్జాదగ్రాగ్. కు.సం.
౧. ౭౬.

అ. న. ౧. తిలకము. ౨. తేజస్సు. (కే. వి.)

ధామార్గవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపామా
ర్గము, ఉత్తరేను*. ౨. ఆవడ, చేఁతిబీఱ*.

ధాయకము. సం. విణ. (అ. యిూ. అ.) ౧.
ధరించునది. ౨. పోషించునది.

ధాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరిం
చునది. ౨. పోషించునది. ౩. త్రాగునది.

ధాయ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సామిధేనిఋక్కు,
యాగమునం దగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయునపుడు
పఠించుమంత్రము.

ధాయ్యుఁడు. సం.వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు.
(కల్ప.)

ధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పైనుండి పడునీరు
లోనగువానిచాలు. ౨. కత్తి లోనగువానివా
దర. ౩. కుండ లోనగువానిచిల్లి. ౪. పరంపర,
ఎడతెగనివరుస. ౫. జడివాన, ముసురు. ౬.
సేనాగ్రభాగము, దండుముందటిభాగము. ౭.
అంచు, కొన. ౮. రథచక్రము, బండికన్ను.
౯. ఉత్కర్షము, మేలిమి. ౧౦. సమూహము.
౧౧. కీర్తి. ౧౨. వాక్కు. ౧౩. జనప్రవాద
ము, కింవదంతి. ౧౪. ఒకానొకపట్టనము.
౧౫. అశ్వగతివిశేషము. (అశ్వధారలు అయిదు:
ఆస్కందితము, ధౌరితకము, రేచితము, వల్గిత
ము, ప్లుతము.) ౧౬. పోలిక, రీతి.

మ. నటదీశానశిరస్తటత్రుటితరత్నచ్ఛాయఁ గ
ల్లోలినీ, విటమధ్యంబున వ్రాలె నభ్రమణి
తద్వేగాభిపాతోన్నమ త్పటుపాథోలవధా
రఁ దార లెగసెం దద్బిందుసంఘాతితో,
త్కటసంధ్యానలధూమకంచుకము లై కన్ప
ట్టెఁ గ్రౌంచికటుల్. వసు. ౪. ౧౦.

ధారకము. సం. వి.అ.పుం. పాత్రము, కలశము.

ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. ధ
రించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. అధ
మర్ణుఁడు, అప్పు పుచ్చుకొన్నవాఁడు.

ధారగొను. ఆ.స. క్రి. (ధార+కొను.) ధారా
పూర్వకముగా దానము పట్టు, పుచ్చుకొను.

చ. అనవుడు నాతఁడిట్లనియె నాటఁ తొ ని
పు డేను దీని నీ,జనపతిచేత ధారగొని సా
ధుగతిం జన నీది యంటివి, ట్లనిన నతండు
నేనును ధరాధిపుచే మును ధారగొన్నయా,
వని వినిపింప నిద్దఱకు నయ్యె నహాకవివాద
మచ్చటన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౯.

ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట. ౨.
పోషించుట. ౩. జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట. ౪.
జ్ఞాపకశక్తి, స్మరణపటుత్వము. ౫. కుంభక మ
నెడిప్రాణాయామభేదము, గాలిని పీల్చి లోప
ల నిలఁబెట్టుట. ౬. అధమర్ణత్వము, అప్పుప
డుట. ౭. స్థైర్యము, నిలుకడ. ౮. రాజులన్యా
య్యమార్గస్థితి, మర్యాద.

శ్లో. సంస్థాతుమర్యాదాధారణాస్థితిః. అమరము.
౯. భగవంతునితప్ప మఱియొకటి ఎఱుఁగమి.
(ఇది యోగాష్టాంగములలో నొకటి.)

శ్లో. మూర్తం భగవతోరూపం సర్వోపాశ్ర
యనిస్పృహం. ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా
యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే,తచ్చ మూర్తం
హరే రూపం తద్విచింత్య నరాధిప,తచ్ఛ్రూ
యతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే.
ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్త్రనిభేక్షణం,
సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలం,
చింతయేద్బ్రహ్మభూతం తం పీతనిర్మలవాస
సం. (వాచ.)

శ్లో. ధానా స్త్రీ భూయవహాం బీజే కుస్తుంబురు ణిచాప్యసౌ, భృష్టే యవే భూమని చ హార్ష సంభీత్యాంశోచకే. (కే. ని.)

ధానకము. సం. వి. అ. న. ౧. దనియము, కొత్తిమిరి. ౨. మానభేదము, అఱురతులయెత్తు.

ధానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుటకు ఆధారము; స్థానము. ౨. ధారణము, ధరించుట. ౩. పోషణము, పోషించుట.

ధానాక. సం = ధాన.

ధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆధారము, స్థానము; వాసస్థానము.

ఉదా: రాజధాని = రాజస్థానము; యమధాని= యమపురి; మషిధాని = సిరాబుడ్డి; మత్స్యధాని= చేఁపలబుట్ట.

౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. పీలువృక్షము, గోఁగు.

ధానీయము. సం=ధాతవ్యము.

ధానుర్దండికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) వింటిచే జీవించువాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్కుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధనుస్సు ఆయుధముగా కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్యము. సం. వి. అ. పుం. – వింటికి ఉపయోగించునది- వెదురు.

ధానేయము. సం. వి. అ. న. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యచమసము. సం. వి. అ. పుం. చిపిటములు, అడుకులు. (త్రి. ని.)

ధాన్యత్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ధాన్యపుపొట్టు, ఊఁక.

ధాన్యబీజము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యము. సం. వి. అ. న. ౧. – ధానమునకు (పోషించుటకు) అనుకూలమయినది – కొలుచు. ౨. దనియాలు. ౩. నాలుగునూవుగింజల కొలఁది.

ధాన్యవీరము. సం. వి. అ. పుం – బలకర మగుటచే ధాన్యములలో వీరునివంటిది – మాషము, మినుములు.

ధాన్యశీర్షకము. సం. వి. అ. న. సస్యమంజరి, ధాన్యపుకంకి, ఎన్ను.

ధాన్యసారము. సం. వి. అ. పుం. తండులము, బియ్యము.

ధాన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యామ్లము. సం. వి. అ. న. కాంజికము, కలి; పులికడుగు.

ధాన్యోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. శాలిధాన్యము, వరి.

ధాన్వనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. మరుదేశమందలిది. ౨. ధనుస్సంబంధమైనది.

ధామకము. సం.వి.అ. పుం. ఒకమాషము ఎత్తు.

ధామకేశి. సం. వి. న్. పుం. – కిరణములు కేశములుగా కలవాఁడు – సూర్యుఁడు.

ధామనిధి. సం. వి. ఇ. పుం. – కిరణములకు స్థానము – సూర్యుఁడు.

ధామము. సం. వి. న్. న. ౧. ఇల్లు. ౨. స్థానము, చోటు. ౩. వెలుఁగు, కిరణము; కాంతి. ౪. ప్రభావము, శక్తి. ౫. దేహము. ౬. జన్మము, పుట్టువు. ౭. ప్రతాపము. ౮. అస్త్రము. ౯. ఆకాశము. ౧౦. భోజనము, తినుట. (వై. ని.) ౧౧. సారము. ౧౨. ధనము. ౧౩. చిహ్నము. ౧౪. బృందము, సమూహము.

శా. చండాలీవ్రజగీతరావముల కుత్సాహంబు
పో నొక్క వేదండస్వామి మదంబు సే
సెం గరిణీధామంబు లజ్జాదంగాక్. కు.సం.
౧. ౭౬.

అ. న. ౧. తిలకము. ౨. తేజస్సు. (కే. ని.)

ధామార్గవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపామార్గము, ఉత్తరేను. ౨. ఆవడ, చేఁతిబీఱ.

ధాయకము. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది.

ధాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది. ౩. త్రాగునది.

ధాయ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సామిధేనిఋక్కు, యాగమునం దగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయునపుడు పఠించుమంత్రము.

ధాయ్యుఁడు. సం.వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (కల్ప.)

ధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పైనుండి పడునీరు లోనగువానిచాలు. ౨. కత్తి లోనగువానివాదర. ౩. కుండ లోనగువానిచిల్లి. ౪. పరంపర, ఎడతెగనివరుస. ౫. జడివాన, ముసురు. ౬. సేనాగ్రభాగము, దండుముందటిభాగము. ౭. అంచు, కొన. ౮. రథచక్రము, బండికన్ను. ౯. ఉత్కర్షము, మేలిమి. ౧౦. సమూహము. ౧౧. కీర్తి. ౧౨. వాక్కు. ౧౩. జనప్రవాదము, కింవదంతి. ౧౪. ఒకానొకపట్టనము. ౧౫. అశ్వగతివిశేషము. (అశ్వధారలు అయిదు: ఆస్కందితము, ధౌరితకము, రేచితము, వల్గితము, ప్లుతము.) ౧౬. పోలిక, రీతి.

మ. నటదీశానశిరస్తటత్రుటితరత్నచ్ఛాయఁ గ
ల్లోలినీ, విటమధ్యంబున వ్రాలె నభ్రమణి
తద్వేగాభిహతోన్నమత్పటుపాథోలవధా
రఁ దార తెగకెం దద్భిందుసంధానితో,
త్కటసంధ్యానలధూమకుండలము లై కన్ప
ట్టెం గ్రొంజీకటులన్. వసు. ౪. ౧౨.

ధారకము. సం. వి. అ. పుం. పాత్రము, కలశము.

ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. అధమర్ణుఁడు, అప్పు పుచ్చుకొన్నవాఁడు.

ధారగొను. వి.స. క్రి. (ధార+కొను.) ధారాపూర్వకముగా దానము పట్టు, పుచ్చుకొను.

చ. అనవుడు నాతఁ డిట్లనియె నాకెట్లొ ని
పు డేను దీని నీ,జనపతిచేత ధారగొని సా
ధుగతిం జన నీది యంటి రో, ట్లనిక నత్తఁడు
నేనును ధరాధిపుచే మును ధారగొన్నయా,
వని వినిపింప నిద్దఱకు నయ్యె నహోవివాద
మచ్చటన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౯.

ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట. ౨. పోషించుట. ౩. జ్ఞప్తియం దుంచుకొనుట. ౪. జ్ఞాపకశక్తి, స్మరణపటుత్వము. ౫. కుంభకమనెడిప్రాణాయామభేదము, గాలిని పీల్చి లోపల నిలఁబెట్టుట. ౬. అధమర్ణత్వము, అప్పుపడుట. ౭. స్థైర్యము, నిలుకడ. ౮. రాజులన్యాయ్యమార్గస్థితి, మర్యాద.

శ్లో. సంస్థాతుమర్యాదాధారణాస్థితిః. అమరము.

౯. భగవంతునితప్ప మఱియొకటి ఎఱుఁగమి. (ఇది యోగాష్టాంగములలో నొకటి.)

శ్లో. మూర్తం భగవతో రూపం సర్వోపాశ్ర
యనిస్పృహం. ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా
యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే,తచ్చ మూర్తం
హరే రూపం తద్విచింత్య నరాధిప,తచ్ఛ్రూ
యతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే.
ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్త్రనిభేక్షణం,
సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలం,
చింతయేద్విష్ణుమాఖ్యాతం తం పీతనిర్మలవాస
సం. (కాశ.)

ధారణకుఁడు. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) అధమర్ణుఁడు, అప్పుపడినవాఁడు.

శ్లో. వినా ధారణకా ద్వాపి విక్రీణీత ససాక్షికం. యాజ్ఞ. ౨. ౬౩.

ధారణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది, తాల్చునది. ౨. పోషించునది. (అ.ఈ. అ.) ౧. ధరింప సాధన మయినది. ౨. పోషింప సాధన మయినది. వి. అ. న. ౧. = ధారణ. ౨. ఉదకము. పుం. ౧. స్తనము. ౨. లోకము. (కే. ని.)

ధారణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. వరుస, బంతి. ౨. వాడి, నరము. ౩. నిలుకడ; ఏకాగ్రత. ౪. ధరణి, భూమి.

ద్వి. అమర వేవేగ చిత్రాంగి నంటఁ గనె, రక్కసి వలెనె ధారణి పిక్కటిల్ల, మొక్కలంబునఁ గుయో మొఱ్ఱో యనంగ, బిగువుపగ్గంబుల బిరబిరఁ దెచ్చి, తగ నంటఁ గట్టి రాసానంబునందు. ద్వి.శ.సా.౧౦౬పా.౪పం.

ధారణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. సూర్యుఁడు. (కే. ని.)

ధారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది. వి. అ. పుం. ౧. వడగల్లు, వర్షోపలము. ౨. ఋణము, అప్పు. ౩. గ్రావాంతరము, ఒకదినుసురాయి. (పర్వత విశేష మని కొందఱు.) ౪. గంభీర ప్రదేశము, లోఁతైనచోటు. ౫. వర్షమువలన పుట్టినజలము, వర్షపునీరు.

ధారయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ధరింపఁజేయువాఁడు.

ధారయిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ధరించునది- భూమి.

ధారవో(పో)యు=దారవోయు. మి. స. క్రి. (ధార+పోయు.) ధారాపూర్వకముగా నిచ్చు.

గీ. నీవు తెచ్చినకడవలో నీళ్లు దెమ్ము, ధార వోసెద నావిప్రధర్మ మెల్ల. శుక. ౨. ౪౭౬.

క. క్షమ మూఁడడుగులు బలి యుత్తమభక్తి సదక్షిణం సతాంబూలం తుభ్య మహం సంప్రదద యిదం, న మమ యనుచు ధార వోసె నలినాక్షునకున్. దశా. ౫. ౧౦౯.

క. దేవబ్రాహ్మణభూములు, భూవరునకుఁ జెప్పి ధారవోయించె బలీ. భీమ. ౧. ౬౩. వరాహ. ౧౦.౪౭.

ధారాంకురము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శీకరము, వానతుంపర. ౨. వడగల్లు. ౩. నాసీరము, ముందుగా పోవుసేన. (మే. ని.)

ధారాంగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఖడ్గము. ౨. తీర్థము. (కే. ని.)

ధారాకదంబము. సం.వి.అ.పుం. నీరుకడిమిచెట్టు.

ధారాగృహము. సం. వి. అ. పుం. ధారాయంత్రాదులు కలగృహము, స్నానపుగది.

ధారాటము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-వర్షధారలకై తిరుగునది - చాతకము, వానకోయిల. ౨. -ఆస్కందితాదిపంచధారలతో సంచరించునది- గుఱ్ఱము. ౩. -వర్షధారలతో సంచరించునది- మేఘము. ౪- మదధారలతో సంచరించునది- మదపుటేనుఁగు.

ధారాదత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధారాపూర్వకముగా నీయఁబడినది. (భూమి, కన్య మొ.)

ధారాధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-వర్షధారలను ధరించునది - మేఘము. ౨. -వాదర ధరించునది - ఖడ్గము, కత్తి.

ధారాఫలము. సం. వి. అ. పుం. - వాఁడిముండ్లు కలఫలము కలది - ఉమ్మెత్త.

ధారాయంత్రము. సం. వి. అ. న. నీళ్ల ధా

కలుగ పడుటకై గొట్టములతో చేర్చబడిన యంత్రము.

శ్లో. ధారాయంత్రవిముక్తసంతతపయఃపూరప్లు తే సర్వతః. రత్నా. ౧. ౧౧.

ధారాళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధార కలది; ప్రశస్తమైనధార కలది. ౨. అడ్డుపాటు లేనిది.

గీ. కనకకర్ణికాధారాళకాంతు లదికి, బాహుల తికలు బిరుదుసంపంగిదండ, లిరుగడల ప్రే లవైచినకరణిఁ బరఁగఁ, గంబువిజయము ప చరించుఁ గాంతగళము. ప్రభా. ౨. ౭౮.

క. ధారాళమైననీతులు, నోరూరఁగఁ జవులు పుట్ట నుడివెద సుమతీ. సు. శ. ౧.

(వ్యవ.) వాఁడు ధారాళముగా ఉపన్యసించెను. వాఁడు ధారాళమైనహృదయము గలవాఁడు. ఈపనిని ధారాళముగా చేయఁగలను. ధారాళమైనవర్షము కురిసెను.

ధారావర్షము. సం = ధారాసంపాతము.

ధారావాహి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. ఎడ తెగక ప్రవహించునది. ౨. ఎడతెగక యుం డునది; తెంపు లేక కలుగుచుండునది.

ధారావిషము. సం. వి. అ. పుం. - వాదరయే విషముగా కలది - ఖడ్గము, కత్తి. (త్రి. ని.)

ధారాసంపాతము. సం. వి. అ. పుం. ఆసార ము, జడివాన, ముసురు.

ధారాస్నుహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. త్రిధార యగుస్నుహి, మూఁడుఅంచులు కలజెముడు†.

ధారి. సం. వి. న్. పుం. పీలువృక్షము, గోఁగు†.

ధారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముహూర్తము, రెండు గడియలకాలము. (వై. ని.)

ధారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. బూరుగు†.

ధారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁ జేయఁబడినది. ౨. అప్పుగా పుచ్చుకొనఁబడినది. (ద్రవ్యాది.)

ధారు. వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాల్గువి సరులలో నొకటి.

వ...అవ్వీరయంత్తు...ధారు...ఝూటు నివి మొ దలయినపదునాలుగువిసరులను రంబులఁ జూచి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ...ధారు ధాణు అంత్రటీక ... మల్లపు. ౩. ౬౯.

ధారుణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధారిణి, భూమి. (ధరుణము = జలము. "ధరుణస్నమ తే నీశే స్వ ర్లోకేపరమేష్ఠిని" అని మే.ని. దానినుండి పుట్టి నది. ధారుణి. "అద్భ్యః పృథివీ" అనుశ్రుతి భూ మి జలమువలన పుట్టుటను బోధించుచున్నది.)

చ. గుణముల నొప్పి బ్రాహ్మణులకుం గడుభక్తుఁ డవై సమస్తధారుణిప్రజ గూర్చఁగా విగత రోషుఁడవై సుఖ ముండు మింక బ్రాహ్మణు ల కవజ్ఞ సేయక శమత్వము సేకొను మింద్రుఁ డైన బ్రాహ్మణుల కవజ్ఞ సేసి యవమానముఁ బొందుఁ బ్రతాపహీనుఁ డై. భార.ఆది.౭. ౧౨౮.

మ. మణికోదండము లింద్రచాపములుగా మ త్తిల్లి గర్జిల్లవా, రణముల్ లీల ఘనాఘనం బులుగ వీరవ్రాతముల్ గార్చుమ్యార్గణవర్షం బతివర్షమై కురియ నాకాశాంతరాళంబు ధ్వారుణియుం గప్పుచుఁ బ్రోచి కోలి బొలు కారుం బోలె నాధోరణుల్. కు.సం.౧౧. ౭౦౫.

ధారుధాణు. వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదు నాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ...ధారుధాణు... మొదలగు పదునాలుగు విసరులు ... ప్రబంధ. ౭౮. మల్లపు. ౩. ౬౯. హంస. ౧. ౨౦౬.

ధిగధిగ=ధిగద్ధిగ. వి. కస్తురిబొట్టు మొదలగువాని కాంతివిశేషమున కనుకరణము.

చ. మొగమున వ్రేలుముంగురులు మొల్లప్రబొ
ట్టైపలించి యింతికిన్, ధిగధిగ లీనుబొట్టొ
కతె దిద్దె బళీ యనఁ బచ్చికస్తురిన్. చమ. 3. 43.

క. గగనపథంబున రాఁగా, ధిగధిగ మనునొ
క్క దివ్యతేజంబు సభో,లగనం బై పొడకట్టిన,
దెగడి దివాకరులు చనిరి భీతిం గడలన్.
శ్రీరం. మా. 4. 65.

ధిగద్ధిగ= ధిగధిగ.

సీ... దివ్యతేజము ధిగద్ధిగ వెలిఁగె. వసు. 5. 3.

ధిగ్దండము. సం. వి. అ. పుం. చీయనుట, చీకొట్టుట, చీవాట్లుపెట్టుట. (ఇది దండనవిశేషము.)

ధిగుల్లు. వి. గుండె యదరుట కనుకరణము.

క... ప్రసాదము...వేగ భుజించితి నన విని,
తా గుండె ధిగుల్లు మనఁగఁ దలపోసె మ
దిన్. చెన్న. 1. 123.

క. వనితామణి కౌఁగిటఁ జేర్చిన గుండె ధిగుల్లు
రనఁగ శ్రీగురుఁ డనియెన్. చెన్న. 2. 302.

ధిగ్వణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రాహ్మణునికి ఆయోగవస్త్రీయందు పుట్టినసంకీర్ణజాతివాఁడు. (వీనివృత్తి చర్మకార్యము.)

ధితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ధారణము. (వాచ.)

ధిప్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మోసము చేయ నిచ్ఛ.

ధిప్సువు. సం. విశే. (ఉ) మోసము చేయ నిచ్ఛ కలవాఁడు.

ధిమిధిమి. వి. భేరి మొదలగువాని ధ్వనికనుకరణము.

క... విదులపోన గురిపెన్ న్మోరపెన్, ధిమిధి
మిని దివ్యదుందుభు, లమరమనోహర్ష హే
తు వగునవ్వేళన్. విప్ర. 1. 24.

వ... తిరుపడికోలలరంధ్రగోళంబుల నత్కీలంబు లై మంథుధగధగని జగజ్జ్యోతిదీపజాలంబులమధ్య ధూపకుండికాంగారంబుల నీరాజఁ గ్రాఁచి నాదుఁ బరికింప వాయించు ధిమిధిమిధ్వానంబులకు... ఆము. 4. 35.

ధిమ్ము. వి. 1. మద్దెలధ్వని కనుకరణము. (ఆమ్రేడితమున "ధింధిమ్ము")

గీ. ధి మ్మనెడి మద్దెలలమ్రోత గ్రమ్ముకొనియె. కువల. 2. 104.

2. పిరంగులధ్వని కనుకరణము.

వ... విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు పిరంగుల ధింధిమ్ములు జబురుజంగులఖంగురింగులు... ప్రబంధ. 277.

ధిషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. బుద్ధి, మనీష. 2. వాక్కు. 3. స్తోత్రము. 4. గౌరి. 5. భూమి. 6. స్త్రీచిహ్నము. ద్వి. భూమ్యాకాశములు. (కే.ని.)

ధిషణము. సం. వి. అ. న. వాసస్థానము; స్థానము.

ధిషణాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - వాచస్పతి-బృహస్పతి.

ధిషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బుద్ధికలవాఁడు-బృహస్పతి.

ధిష్ణ్యము. సం. వి. అ. న. 1. స్థానము. 2. గృహము. 3. నక్షత్రము. 4. శక్తి. 5. బలము. (వై. ని.)

ధిష్ణ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. శుక్రాచార్యుఁడు. 2. ప్రాణాభిమానిదేవత. 3. అగ్ని. (వై.ని.)

ధీ

ధీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి, జ్ఞానము; తెలివి. ౨. భావన, ఊహ. ౩. ఆలోచన.

ఉదా:- ధీసచివుఁడు, ధీగుణములు.

శ్లో. శుశ్రూషా శ్రవణం చైవ గ్రహణం ధార ణం తథా, ఊహాపోహార్థవిజ్ఞానం తత్త్వ జ్ఞానంచ ధీగుణాః.

౪. కర్మము.(కే. ని.)

ధీంద్రియము. సం. వి. అ. న. జ్ఞానేంద్రియము.

ధీత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. మన స్సు. (వై. ని.) ౩. కన్య. (కే. ని.)

ధీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రాఁగఁబడి నది, పీల్వఁబడినది, జుఱ్ఱఁబడినది. ౨. అనాదృ తము, అనాదరము చేయఁబడినది. ౩. ఆరాధింపఁ బడినది. (వాచ.)

ధీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. పీల్చుట, త్రాగుట. ౨. అనాదరము. ౩. వ్రేలు. ౪. ఆధారము. ౫. వ్యవస్థ. (కే. ని.)

ధీద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి. ౨. కన్య. (వాచ.)

ధీప్స. సం=ధిప్స.

ధీప్సువు. సం=ధిప్సువు.

ధీమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ప్ర శస్తబుద్ధి కలవాఁడు. వి. త్. పుం. ౧. బృహ స్పతి. ౨. విద్వాంసుఁడు.

ధీమకము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (వై.ని.)

ధీయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ధరిం పఁబడుచున్నది. ౨. పోషింపఁబడుచున్నది.

ధీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధీరురాలు. ౨. (అలం.) మానముతో కూడిననాయిక. (వ్యంగ్య ముగా భర్తయందలికోపము ప్రకటించునాయిక. చూ. ధీరాధీర.) ౩. కాకోలి, కాయకొల్లి. ౪. మహాజ్యోతిష్మతి, పెద్దమానేరు.

ధీరపత్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధరణీకందము, ఒకదినుసుకంద.

ధీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గంభీరము. (ధ్వని మొ.) ౨. మందము. (గాలి మొ.) "ధీరసమీరే యమునాతీరే"...గీతగో. ౫. ౧. వి. అ. న. కుంకుమపువ్వు.

ధీరలలితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధీరుఁడును కళాసక్తుఁడును అగునాయకుఁడు, చతుర్విధనా యకులలో నొకఁడు, మృదుచిత్తము కళాసక్తి యు కలిగి సమస్తభోగములు అనుభవించుచు నిశ్చింతుఁడై యుండునాయకుఁడు. (ఉదా:- రత్నావళిలోని వత్సరాజు మొ.)

శ్లో. నిశ్చింతో మృదు రనిశం కలాపరో ధీరల లిత స్స్యాత్. సా. ద.

ధీరశాంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధీరుఁడును శాంతుఁడును అగునాయకుఁడు, చతుర్విధనా యకుల లోనొకఁడు. (ఉదా:- చారుదత్తుఁడు మొ.)

శ్లో. సామాన్యగుణై ర్భూయాన్ ద్విజాతికో ధీర ప్రశాంత స్స్యాత్. సా. ద.

ధీరాధీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (అలం.) తప్పుచేసిన నాయకునియందలికోపమును వ్యంగ్యముగాను అవ్యంగ్యముగాను ప్రకటించునాయిక, ధీరాల క్షణమును అధీరాలక్షణమును కల నాయిక. మధ్యధీరాధీర = తప్పుచేసినభర్తయెదుట నిలిచి కంటఁ దడిపెట్టుకొనుచు కుటిలవాక్యము లాడు నది. ప్రగల్భధీరాధీర= తప్పుచేసిన భర్తయందలి కోపమును సురతమందలియౌదాసీన్యముచేతను తర్జనతాడనాదులచేతను ప్రకటించునది.

వ... వ్యంగ్యావ్యంగ్యంబులఁ గోపప్రకాశంబు సేయునది ధీరాధీర యగు. అందు మధ్యధీరకు కోపవచనంబు వ్యంగ్యంబు మధ్యాధీరకు పరుషవచనంబు మధ్యధీరాధీరకు వచనరుదితంబులుం గలిగియుండు. ప్రౌఢధీరకు రతి సంగ్రమ మెంచకుండుటయు ప్రౌఢాధీరకు తర్జనతాడనంబులఁ గోపప్రకాశంబును ప్రౌఢధీరాధీరకు సుకతౌదాస్యతర్జనతాడనంబులఁ గోపప్రకాశంబునుం గలిగియుండును... రస. ౧.౧౬.

ధీరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధైర్యము కలవాఁడు, జంకనివాఁడు. ౨. నిలుకడ కలవాఁడు, చలింపనివాఁడు. ౩. దృఢచిత్తము కలవాఁడు, గట్టిపూనిక కలవాఁడు. ౪. గంభీరుఁడు, నిర్వికారచిత్తుఁడు. ౫. పండితుఁడు. ౬. స్వైరుఁడు, స్వతంత్రుఁడు. ౭. బలము కలవాఁడు. ౮. వినీతుఁడు, వినయవంతుఁడు, సుశిక్షితుఁడు. ౯. మందుఁడు, మూర్ఖుఁడు. ౧౦. తెగువారి, సాహసికుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధుఁడు. ౨. చిదాత్ముఁడు, ౩. బలిచక్రవర్తి. ౪. సముద్రుఁడు.

ధీరోత్తమగండ(ఁడు). వి. ధీరోత్తముల కెల్ల ధీరుఁడు. (ఇది బిరుద నామము.)

సీ. దర్పితాహితనృపోత్తములు నిన్నాదరింపఁగలరె ధీరోత్తమగండబిరుద. నరస. ౫.౨౦.

ధీరోదాత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధీరుఁడును ఉదాత్తుఁడు నైననాయకుఁడు- చతుర్విధ నాయకులలో నొకఁడు. (ఉదా:- శ్రీరాముఁడు.)

శ్లో. అవికత్థనః క్షమావానతిగంభీరో మహాసత్త్వః, స్థేయాన్ నిగూఢమానో ధీరోదాత్తో దృఢవ్రతః కథితః. సా. ద.

క. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు సత్కారుణ్యుఁడు నస్వయంకృతస్తుతినిరహంకారుఁడు నగు నాయకుఁ డిల, ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిఁ బెంపారున్. కావ్యా. ౩. ౫.

ధీరోద్ధతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధీరుఁడును ఉద్ధతుఁడు నైననాయకుఁడు- చతుర్విధ నాయకులలో నొకఁడు. (ఉదా:- భీమసేనుఁడు.)

శ్లో. మాయాపరః ప్రచండశ్చపలోహంకారభూయిష్ఠః, ఆత్మశ్లాఘానిరతో ధీరైర్ధీరోద్ధతః కథితః. సా. ద. కావ్యా. ౩. ౭.

ధీలటి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. దుహిత, కూఁతురు. (వాచ.)

ధీవము. సం. వి. న్. పుం. ౧. చేఁప. (కే. ని.) ౨. వ్యాధి, రోగము. (కే. ని.)

ధీవరము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (వై. ని.)

ధీవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కైవర్తుఁడు, జాలరి. ౨. ఘంటాపథములను సంరక్షించుమార్గధుఁడు. (వై. ని.)

ధీవుఁడు. సం. విణ. (న్. వరీ. న్) ఆలోచన కలవాఁడు, ధ్యానయుక్తుఁడు; నిపుణుఁడు. వి. న్. పుం. ౧. శిల్పి. ౨. జాలరి. ౩. దేవుఁడు. (కే. ని.)

ధీసచివుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆలోచనము చెప్పుమంత్రి. ౨. మంచి ఆలోచనము చెప్పువాఁడు. (వ్యతి. కర్మసచివుఁడు = కార్యము చేయుమంత్రి. ఉదా:- ఇంద్రునకు బృహస్పతి ధీసచివుఁడు. ఉపేంద్రుఁడు కర్మసచివుఁడు.)

ధు

ధుంధుమారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇంద్రగోపము, ఆరుద్రపురుగు. ౨. పట్టుపురుగు. ౩. గృహధూమము, ఇంటిపొగ; కఱదూపము.

ధుంధుమారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ధుంధు వను రాక్షసుని చంపినవాఁడు- కువలయాశ్వుఁ డను రాజు, బృహదశ్వుని పుత్త్రుఁడు.

ధుక్షీమము. సం. వి. అ. న. వెన్న తీసి కాఁచిన పాలు తోఁడు పెట్టిన పెరుఁగు. (వై. ని.)

ధుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విధూతము, ఎగురఁ గొట్టఁబడినది; కదలింపఁబడినది. ౨. త్యక్తము, విడువఁబడినది.

ధుత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

ధుని. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.-వాయువుచే కదలునది- నది.

ధున్వత్. సం. (శత్రు.) ౧. కదలుచున్న. ౨. కదలించుచున్న.

ధుర్. సం. వి. ర్. స్త్రీ. (ఇది తెనుఁగున సమాసావయవము గానే యుండును. ఉత్తరపదము పరమగునపుడు "ధూర్" అనురూపము నొందును. ఉదా:- ధూర్వహుఁడు. తా నుత్తరపదమైనపుడు తత్పురుషాదులయందు "ధురా" యని ఆకారాన్త మగును. ఉదా:- రాజధురా. అక్షమునకు సంబంధించినదానిని చెప్పునపుడుమాత్రము ఆకారాన్తము కాదు. ఉదా:- అక్షధూః. దృఢధూ రక్షః.) ౧. బండి లోనగువానియగ్రభాగము, నొగ. ౨. నొగచివర. ౩. ఇరుసు బండికంటినుండి వీడకుండునట్లు దానిరంధ్రములయందు వైచుచీల. ౪. భారము, బరువు; కార్యభారము. ౫. అగ్రస్థానము.

శ్లో. అపాంసులానాం ధురి కీర్తనీయా. సం. రఘు. ౨. ౨.

౬. పీడ. ౭. అంగుళి, వ్రేలు. ౮. వికృతగానము. ౯. గాయత్రీనామకసామము. (కే. ని.)

ధుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భారము, బరువు. (కల్ప.)

ధుర్ంధరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాఁడిని మోయునది. ౨. బరువు మోయునది. (ఎద్దు, గుఱ్ఱము మొ.) పుం. ధవవృక్షము, ఒకానొకచెట్టు. (వై. ని.)

ధురంధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కార్యభారము వహించువాఁడు, కార్యనిర్వాహకుఁడు. ౨. అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు.

ధురీణము. సం. వి. అ. పుం.-బరువు మోయునది- ౧. వృషభము, ఎద్దు. ౨. గుఱ్ఱము.

ధురీణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బరువు మోయువాఁడు. ౨. కార్యభారము వహించువాఁడు. ౩. అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు.

ధుర్యము. సం. వి. అ. పుం. = ధురీణము.

ధుర్యావకర్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అధోముఖుఁడై ధూమపానము చేయువ్రతి.

శ్లో. పిబ త్వధోముఖో ధూమం యః స్న ధుర్యావకర్తికః. (వై. ని.)

ధుర్య్యుఁడు. సం = ధురీణుఁడు.

ధువనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కదల్చునది.

శ్లో. అయ మంచతి పంచశరానుచరో నవనీపవనీధువనః పవనః. సా. ద.

వి. అ. న. కదల్చుట. పుం. అగ్ని.

ధూ

ధూంక్ష్ణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెల్లకాకి. (వై. ని.)

ధూక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్యాధి, రోగము; కామిలారోగము. (కే. ని.)

ధూకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వాయువు. ౨. కాలము. ౩. వ్యాధి; కామిలారోగము.

ధూకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూర్తుఁడు. (వాచ.)

ధూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కంపితము, కదల్పఁబడినది; వడకింపఁబడినది. ౨. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౩. భర్త్సితము, అదల్పఁబడినది. ౪. పీవనతో విసరఁబడినది. ౫. తిరస్కరింపఁబడినది. ౬. తర్కింపఁబడినది.

ధూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కదల్చుట; వణఁకించుట. ౨. వీవనతో విసరుట.

ధూనకము. సం. విణ. (అ. నికా. అ.) చాలకము, కదలించునది. వి. అ. పుం. యక్షధూపము, సర్జరస మనుధూపద్రవ్యము. (త్రి. ని.)

ధూననము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కదలించునది. వి.అ.న.చాలనము, కదలించుట.పుం.వాయువు.

ధూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కంపితము, కదల్పఁబడినది. ౨. (ఎండదప్పి లోనగువానిచే) పీడింపఁబడినది.

ధూని. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కంపనము, కదలించుట. (వాచ.)

ధూపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) ౧. ధూపము వేయువాఁడు. ౨. సంతాపము కలిగించువాఁడు, తపింపఁ జేయువాఁడు.

ధూపనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధూపమువేయుట, పొగ వేయుట. ౨. సంతాపము కలిగించుట, తపింపఁ జేయుట. ౩. సర్జరస మను ధూపద్రవ్యము.

ధూపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొగవేయునది. ౨. సంతాపము కలిగించునది. వి. అ. పుం. ౧. ధూపము, సుగంధిద్రవ్యములనుండి వచ్చుపొగ. ౨. పొగకు సాధన మైనసుగంధిద్రవ్యము.

ధూపవాసము. సం. వి. అ. పుం. స్నానానంతరము తడి పోఁగొట్టుటకును శిరోజములను పరిమళింపఁజేయుటకును సుగంధిద్రవ్యములతో పొగ వేసికొనుట.

ధూపవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. - ధూపద్రవ్యమున కాధార మగువృక్షము - సరళము అను వృక్షభేదము.

ధూపాంగము సం. వి. అ. పుం.-ధూపమున కుపయోగించుఅవయవములు కలది - ధూపవృక్షము.

ధూపాయితము సం = ధూపితము.

ధూపార్హము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - ధూపమునకు తగినది — వి. అ. న. కృష్ణాగరువు, నల్లఅగలు౯.

ధూపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధూపము వేయఁబడినది, కర్పూరాదికముచేత వాసన కలదిగా చేయఁబడినది. ౨. (ఎండ దప్పి లోనగువానిచే) తపింపఁ జేయబడినది.

ధూమకము. సం. వి. అ. పుం. న = ధూమిక.

ధూమకేతనము. స. వి. అ. పుం. ౧. -పొగ చిహ్నముగా కలది- అగ్ని. ౨. ఉత్పాతవిశేషము, తోఁకచుక్క.

ధూమకేతువు. సం. వి. ఉ. పుం.=ధూమకేతనము.

ధూమగంధి. సం. విణ. (ఇ) పొగకంపు కలది. వి. ఇ. న. కామంచిగడ్డి౯.

ధూమగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. రాహువు.

ధూమజము. సం. వి. అ. పుం - ధూమమువలన పుట్టినది - ౧. మేఘము. ౨. ముస్తకము, తుంగముస్తె౯.

ధూమజాంగజము. సం.వి.అ.న. వజ్రక్షారము, నవాసారము. (వాచ.)

ధూమధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - పొగచిహ్నముగా కలవాఁడు - అగ్ని.

ధూమపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృయానము, కర్మప్రాప్యమార్గము. (వ్యతి. అర్చిరాది మార్గము.) ౨. పొగ వెలువడుమార్గము. (గవాక్షాది.)

ధూమమహిషి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ధూమమునకు భార్యవంటిది - కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పొగ. ౨. ఆవిరి. (అ. ని.) ౩. ధూమకేతువు, తోఁకచుక్క. ౪. (వైద్య.) ధూమపానము, పొగనుపీల్చుట. ౫. అజీర్ణపుత్రేనుపు. ౬. ఆగ్నేయదిక్కున నున్న యిల్లు.

శ్లో. ధ్వజధూమమృగేంద్రాణాం శ్వోక్షరాసభహస్తినాం, వాయసస్య చ పర్యాయాః క్రమాత్ పూర్వాదివేశ్మని. (వై. ని.)

ధూమయోని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -ధూమము కారణముగా కలది- మబ్బు, మేఘము. ౨. ముస్తకము, తుంగముస్తె*.

ధూమలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమ్రము, నలుపుకలసినయెఱుపు కలది, పొగవన్నె కలది. వి. అ. పుం. నలుపుకలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. పుం. న. దేవతాపూజలయందు వాయించుమద్దెల. (వై. ని.)

ధూమవేధి. సం. వి. న్. పుం. లోహాదులను సువర్ణముగా చేయు ఔషధవిశేషము.

వ. ...పంచలోహమయంబై యొప్పునప్పుడమి కేదినికొలువుచవికెం దనచేతిధూమవేధి యను నౌషధంబుచేత శుద్ధసువర్ణంబు గావించి... భోజరా. ౧. ౮౭.

ధూమాయితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ధూమముకలదిగా అయినది, ధూమము కలది.

ధూమి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ధూమము కలది.

ధూమిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూమిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అగ్నిజిహ్వలలో నొకటి.

ధూమోత్థము. సం. వి. అ. న. వజ్రక్షారము, నవాసారము.

ధూమోద్గారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పొగవెలువడుట. ౨. త్రేఁచుట, త్రేఁపు.

ధూమోర్ణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యమునిభార్య. (త్రి. ని.)

ధూమ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధూమసమూహము, దట్టమైనపొగ.

ధూమ్యాటము. సం. వి. అ. పుం. కూఁకటిమూఁగపక్షి.

ధూమ్రకము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణము కలది - ఉష్ట్రము, లొట్టియ.

ధూమ్రకర్ణము. సం. వి. అ. పుం. గాడిద.

ధూమ్రపత్త్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ధూమ్రవర్ణముకలఆకులు కలది - పొగాకు*.

ధూమ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నలుపుకలసినయెఱుపు కలది, పొగవన్నె కలది. ౨. వేఁడియైనది. వి. అ. పుం. ౧. నలుపు కలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. ౨. సిహ్లకము, చిల్లమడ్డి. ౩. కళింగము, కూఁకటిమూఁగపిట్ట. ౪. వేఁడిమి. (వై. ని.)

ధూమ్రమూలిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.కూలితృణము*.

ధూమ్రలోచనము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణము కలకన్నులు కలది-కపోతము, పావురాయి.

ధూమ్రవర్ణకము. సం. వి. అ. పుం. నక్క.

ధూమ్రవర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమ్రవర్ణము కలది, పొగవన్నె కలది. వి.అ.పుం.౧. నలుపు కలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. ౨. తురుష్కము, చిల్లమడ్డి.

ధూమ్రశూకము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణరోమములు కలది- లొట్టిపిట్ట.

ధూమ్రాంకము. సం. వి. అ. పుం. మౌక్తికమణిదోషము.

సీ. అతిరక్తమనుదోష మది విద్రుమచ్ఛాయ ధూమ్రాంకమనునదిధూమకాంతి. రత్న. ౫౦.

ధూమ్రాక్షీ. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దోమవిశే షము కెలముత్యము. (దీనినే "ధూమాక్షి" అని కొందఱు.) ౨. ధూమ్రవర్ణనేత్రములు కలస్త్రీ.

ధూమ్రాటము. సం=ధూమ్యాటము.

ధూమ్రాహ్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొగాకు‡.

ధూమ్రికా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణశింశుప, నల్ల యిరుగుడు‡.

ధూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కదల్పఁబడుచున్నది. ౨. వడఁకింపఁబడుచున్నది.

ధూర్గతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాఁడిమీఁద నున్నవాఁడు. ౨. అందఱకు ముందఱ నున్నవాఁడు- ముఖ్యుఁడు, అగ్రేసరుఁడు.

ధూర్జటి. సం. వి. ఇ. పుం. బరువైనజటలు కలవాఁడు-శివుఁడు.

ధూర్తకము. సం. వి. అ. పుం. వంచకము, నక్క.

ధూర్తమానుష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాస్న, సన్న రాష్టము‡.

ధూర్తము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉమ్మెత్త‡. ౨. చోరకము, కచ్చోరము‡. ౩. రక్తచందనము‡. (వై.ని.) న. ౧. బిడలవణము. ౨. లోహకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు.

ధూర్తు. సం=ధూర్తుఁడు, (ఇది గృహస్థువంటిది.)
ద్వి. వేవేగ నాలోనివెఱ పెల్ల మాన్పు,మని వేఁడుకొనుటయు నవ్వటుధూర్తు, మనసులో నే ట్లొక్కమతము చింతించి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౨౩ పం.

ధూర్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మోసకాఁడు, వంచకుఁడు; మాయావి. ౨. జూదరి. ౩. హింసకుఁడు, పీడించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. (అలం.) వంచకుఁ డగు నాయకుఁడు, శఠనాయకుఁడు. ౨. శివుఁడు, మహాదేవుఁడు,(కే.ని.)

ధూర్వహము. సం = ధురంధరము.

ధూర్వహుఁడు. సం = ధురంధరుఁడు.

ధూర్వీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రథాదులముందటి భాగము.

ధూర్వోఢ. సం. విణ. (ఋ. ఢీ. ఋ.) ౧. = ధురంధురుఁడు. ౨. = ధురంధరము.

ధూలకము. సం. వి. అ. న. విషము.

ధూళి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. దుమ్ము, పరాగము.

ధూళిఁగల(లు)పు. మి. స. క్రి. (ధూళిన్+కలుపు.) దుమ్ములోఁ గలుపు; నశింపఁజేయు.
గీ. దొరతనము నీతి నియమంబు ధూళిఁగలపు, నంగనాజనలోలుఁ డైనట్టినరుఁడు. రుక్మాం. ౫. ౧౭౫. (ఇట విడుచు అని భావము.)

ధూళిఁగల(లి)యు. మి. అ. క్రి. (ధూళిన్+కలయు.) దుమ్మునఁ గలయు; నశించు.
సీ. ఊరక విరఁబడు మారనారాచంబు దుండగంబునఁ దన్ను ధూళిఁగలయ. వరాహ. ౪. ౨౧.

ధూళిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూళికేదారము. సం. వి. అ. పుం. దున్నిన వరిమడి.

ధూళిగుచ్ఛకము. సం. వి. అ. పుం. పటవాసకము, బుక్కా.

ధూళిజంఘము. సం. వి. అ. పుం - బూడిదవన్నెపిక్కలు కలది-వాయసము, కాకి. (వై.ని.)

ధూళిధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం - ధూళి జెండాగా కలవాఁడు - వాయువు, గాలి.

ధూళిపటలము. సం. వి. అ. పుం. పైకెగసి కప్పువలె ఏర్పడినదుమ్ము. న. ధూళిచయము. (కల్ప.)

ధూళిపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - పరాగ మధికముగా కలపూవులు కలది - కేతకి, మొగలి‡.

ధూళిభక్తము. సం. వి. అ. న. వివాహభోజనము, పెండ్లివిందు. (వై. ని.)

ధూళీకదంబము. సం.వి.అ.పుం.౧-పరాగసమూహము కలది - నీపము, కడిమిచెట్టు. ౨. వరుణము, ఉలిమిరిచెట్టు. ౩. తినిశము, నెమ్మిచెట్టు. ౪. ధూళిపటలము.

ధూళీగుచ్ఛము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరకుంకుమమిశ్రచందనచూర్ణము, ఫల్గుచూర్ణము, ఒక దినుసుబుక్కా.

ధూసర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాండుఫలి అను మొక్క.

ధూసరచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొర, చిటుబొద్దిచెట్టు.

ధూసరపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. హస్తిశుండిచెట్టు.

ధూసరము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) బూడిదవర్ణము కలది. వి. అ. పుం. ౧. బూడిదవర్ణము. ౨. గాడిద. ౩. లొట్టియ. ౪. పావురము.

ధూసరితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధూసరవర్ణము కలదిగా చేయఁబడినది, బూడిదరంగు కలదిగా చేయఁబడినది.

ధూసరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తైలకారుఁడు, గాండ్లవాఁడు, తెలికవాఁడు.

ధృ

ధృక్కు. సం. విశే. (జ్) పొందువాఁడు. (ఇది తఱుచు సమాసాంతమునందే ఉండును.)

ఉదా:- కాలరూపధృక్కు, శక్తిధృక్కు మొ.

ధృతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁబడినది, తాల్పఁబడినది. ౨. గృహీతము, పట్టుకొనఁబడినది. వి. అ. న. ౧. పతనము, పాటు. ౨. స్థితి, ఉనికి. ౩. ధారణము, తాల్చుట. ౪. గ్రహణము, పట్టుకొనుట.

ధృతరాష్ట్రము. సం. వి. అ. పుం. మంచిరాజు కలదేశము.

ధృతరాష్ట్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధార్తరాష్ట్రములను హంసలజాతికి ఆదిమాత.

ధృతరాష్ట్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుర్యోధనాదికౌరవులకు తండ్రి, పాండురాజునకు అన్న. ౨. సర్పవిశేషము. ౩. ఒకానొక గంధర్వుఁడు. ౪. రాజు.

ధృతాత్ముఁడు. సం.విశే. (న్. ఆ,న్. న్.) ధైర్యముతో కూడినచిత్తము కలవాఁడు.

ధృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట, తాల్చుట. ౨. గ్రహించుట, పట్టుకొనుట. ౩. ధైర్యము. ౪. స్థిరత. ౫. సంతోషము. ౬. సుఖము. ౭. (జ్యోతి.) విష్కంభాదియోగములలో నొకటి. ౮. ఒకానొకఛందస్సు. ౯. మాతృకాభేదము. పుం. యజ్ఞము.

ధృతిమంతుఁడు. సం. విశే. (త్. మతీ. త్.) ౧. ధైర్యము కలవాఁడు. ౨. సంతోషము కలవాఁడు.

ధృతిముషము. సం. విశే. (ష్) ౧. ధైర్యమును అపహరించునది. ౨. సంతోషమును హరించునది. (రూ. ధృతిముట్టు.)

ధృత్తు. సం. విశే. (త్) ధరించువాఁడు. (ఇది తఱుచు సమాసాంతములందే ఉండును.)

ఉదా:- రూపధృత్తు, అవతారధృత్తు మొ.

ధృత్వము. సం. వి. న్. పుం. ౧. ధర్మము. ౨. ఆకాశము. ౩. సముద్రము. (వాచ.) ౪. పర్వతము. (శే. ని.)

ధృత్వరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధాత్రి, భూమి.

ధృత్వుఁడు. సం. విశే. (న్. వరీ. న్.) ౧. బుద్ధిమంతుఁడు. ౨. ధరించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. విష్ణువు. ౨. బ్రాహ్మణుఁడు.

ధృవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మయ్యాకుపొన్న†.

ధృషద్వు. సం. విశే. (ఉ) ౧. దిట్ట, ప్రగల్భుఁడు. ౨. దక్షుఁడు, సమర్థుఁడు; నేర్పరి. వి. ఉ. పుం. సంఘాతము, గుంపు.

ధృష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అసతి, ఱంకుటాలు.

ధృష్టద్యుమ్నుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రుపదరాజుపుత్త్రుఁడు, ద్రౌపదియన్న.

ధృష్టి. సం.వి. ఇ. స్త్రీ. ధృష్టత్వము, దిట్టతనము.

ధృష్టుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. దిట్టుఁడు, ప్రగల్భుఁడు. ౨. నిర్లజ్జుఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు. ౩. నిర్దయుఁడు, కనికరములేనివాఁడు. ౪. గర్వి, అహంకారము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. (అలం.) శృంగారనాయకులలో నొకఁడు, తప్పు చేసియు జంకనివాఁడును బెదరింపఁబడియు సిగ్గు నొందనివాఁడును, చేసినతప్పు ప్రత్యక్షముగా కనఁబడుచున్నను అసత్యమాడువాఁడు నగునాయకుఁడు.
శ్లో. కృతాగా అపి నిశ్శంక స్తర్జితో౽పి నలజ్జితః, దృష్టదోషో౽పి మిథ్యావాక్ కథితో ధృష్టనాయకః. సా. ద. ౩. ౩౬.

ధృష్ణజుఁడు. సం. విశే. (జ్)=ధృష్టుఁడు.

ధృష్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. ఘృష్టి, కిరణము.

ధృష్ణువు. సం. విశే. (ఉ) ౧=ధృష్టుఁడు. ౨. కంచుకి.

ధృష్యము. సం=ధర్షణీయము.

ధే

ధే. వి. గుఱ్ఱము మొదలగుజంతువులను తోలుటయందలిధ్వని కనుకరణము.
(సైనికులు.) చ... మహోపలంబుతో, నదికినరీతి నున్నసవనాశ్వము ధే యని కక్కసంబులన్, పదసదగాఁగ ప్రేసియును...కదలుపలేక... జై. భా. ౪. ౮౮.
క. నింగికి ధే యని కదలిం, చెం గడు వడిఁగలుగులెనదుసింగముఁ బలుమార్, అలన్ ...కళా. ౩. ౬౫.

ధేన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నది. ౨. కొత్తిమిరి†.

ధేనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముద్రము. ౨. నదము.

ధేనుంభవ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భావుకధేనువు, శుభప్రద మగుగోవు.

ధేనుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లేఁగటియావు. ౨. కొత్తిమిరి†. (మే. ని.) ౩. ఆఁడేనుఁగు. (కొన్నియెడల సమాసాంతమందుఅల్పార్థకమున కానవచ్చుచున్నది. ఉదా:- అసిధేనుక = చిన్న కత్తి.)

ధేనుకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చీరపేను. ౨. రతిబంధవిశేషము.

ధేనుకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాక్షసుఁడు. (వీఁడు బలరామునిచే హతుఁ డయ్యెను.)

ధేనుదుగ్ధకరము. సం. వి. అ. పుం- ఆవులకు పాలు వృద్ధిచేయునది- గర్జరము అనుదుంప†.

ధేనుదుగ్ధము. సం. వి. అ. న. ౧. చిర్భటము, నక్కదోస†. ౨. ఆవుపాలు.

ధేనువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. - దూడలను త్రాగించునది - లేఁగటియావు; ఆవు. (ఇదిమృగజాతివాచకములతో ఉత్తరపదముగా సమసించునపుడు స్త్రీవాచక మగును. ఉదా:- అశ్వధేనువు = ఆఁడుగుఱ్ఱము. ఖడ్గధేనువు= ఆఁడుఖడ్గమృగము.)

ధేనుష్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాకట్టుపెట్టిన పాఁడియావు; తాకట్టుపెట్టినపాఁడిబఱ్ఱె. (క్షీరస్వామి,టీకాసర్వస్వము.)

ధేయము. సం. విణ = ధాతవ్యము. వి. అ. న. ౧. పోషణము. ౨. త్రాగుట. ౩. ధరించుట. ౪. భాగరూపనామశబ్దములకు స్వార్థమున వచ్చు ప్రత్యయము. (ఉదా: భాగధేయము, రూపధేయము, నామధేయము.)

ధై

ధైనవము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధేనుసంబంధమైనది.

ధైనుకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధేనుకాసంబంధమైనది. వి. అ.న. ౧. ధేనుకలసమూహము. ౨. ధేనుకము, రతిబంధవిశేషము.

ధైర్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ధీరత్వము. ౨. మనస్సు కలఁగమి, నిర్వికారచిత్తత. ౩. గంభీరత. ౪. అవిధేయత, ధృష్టత్వము.

శ్లో... అర్హసి త్వం న ధైర్యా, న్మోఘీకర్తుం చటులశఫరోద్వర్తనప్రేక్షితాని. మేఘు.౧.౪౦.

ధైవతము. సం. వి. అ. పుం. (సంగీ.) సప్తస్వరములలో ధ అను ఆఱవస్వరము.

ధైవత్యము. సం. వి. అ. న.-ధీవునిభావము_దక్షత, నేర్పు.

ధో

ధోఢము. సం. వి. అ. పుం. డుండుభము,ఇరుదల పాము.

ధోతుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) శేతుఁడు. వి. అ. పుం. వాయువు.

ధోరణము. సం. వి. అ. న. ౧. ఎక్కఁదగిన యేనుఁగు లోనైనవాహనము.(గజరథతురగాది-త్రి. ని.) ౨. (అశ్వాదుల) గతి. పుం.హంస. (శే. ని.)

ధోరణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. పరంపర, పంక్తి. ౨. రీతి, పద్ధతి. (వాడు.)

ధోరితము. సం. వి. అ. న. ౧. వధము, చంపుట. ౨. గతి.

ధౌ

ధౌతకౌశజము. సం. వి. అ. న. చలువ చేసిన పట్టుబట్ట.

ధౌతకౌశేయము. సం = ధౌతకౌశజము.

ధౌతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రక్షాళితము, కడుగఁబడినది. ౨. మార్జితము, తుడువఁబడినది. ౩. శోధితము, పరిశుద్ధముచేయఁబడినది. ౪. స్వచ్ఛముగా చేయఁబడినది, తెల్లగా చేయఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ప్రక్షాళనము, కడుగుట. ౨. శుద్ధిచేయుట. ౩. కలధౌతము, వెండి.

ధౌతశిలము. సం.వి.అ.న. స్ఫటికము. (త్రి.ని.)

ధౌతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. హఠయోగప్రకారము తడిపిన సన్నని వస్త్రము మ్రింగి మరల వెలికి తీయుట. (దీనివలన శ్లేష్మము ఊర్ధ్వముఖము గా పోవును.)

ధౌతేయము. సం. వి. అ. పుం. న. సైంధవలవణము, ఇందుప్పు.

ధౌరంధర్యము. సం.వి.అ. న. ధురంధరత్వము.

ధౌరితకము. సం. వి. అ. న. అశ్వగతిభేదము, జోడన, అస్కందితముకంటె నధికమై చతురమైనయొకయశ్వధార.

ధౌరితము. సం = ధౌరితకము.

ధౌరేయము. సం = ధురీణము.

ధౌరేయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) = ధురీణుఁడు.

ధౌర్తకము. సం = ధౌర్త్యము.

ధౌర్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధౌర్త్యము, వంచన.

ధౌర్త్యము. సం. వి. అ. న. ధూర్తత్వము, వంచన.

ధౌర్యము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధుర్యసంబంధమైనది. వి = ధౌరితకము.

ధ్మా

ధ్మాకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం - కొలిమిగొట్ట మూఁదువాఁడు - కమ్మరి.

ధ్మాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) = ధ్మాయకుఁడు.

ధ్మాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁబడినది. (అగ్ని మొ.) ౨. ఊఁది వాయింపఁబడినది, శబ్దితము. (శంఖము, సన్నాయి మొ.) ౩. ఉబ్బినది, ఉబికినది. ౪. దగ్ధము, కాల్పఁబడినది.

ధ్మాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁదగినది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. గాలిచే ఉబ్బింపఁదగినది.

ధ్మానము. సం. వి. అ. న. ౧. (అగ్ని శంఖము మొ.) ఊఁదుట. ౨. కాల్చుట. ౩. ఉబ్బుట.

ధ్మానీయము. సం = ధ్మాతవ్యము.

ధ్మాపనము. సం. వి. అ. న. ౧. గాలి ఊఁది యుబ్బించుట. ౨. కాల్పించుట.

ధ్మాపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదింపఁబడినది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. ఉబ్బింపఁబడినది. ౩. దాహితము, కాల్పింపఁబడినది.

ధ్మాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) అగ్ని, శంఖము మొదలగువానిని ఊఁదువాఁడు. ౨. ఉబ్బించువాఁడు.

ధ్మాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁబడుచున్నది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. ఉబ్బింపఁబడుచున్నది.

ధ్యా

ధ్యాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ధ్యానించువాఁడు. ౨. చింతించువాఁడు.

ధ్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁబడినది. ౨. చింతింపఁబడినది.

ధ్యాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁదగినది. ౨. చింతింపఁదగినది.

ధ్యానము. సం. వి. అ. న. ౧. చింతనము, చింతించుట. ౨. పరమాత్మను చింతించుట; అద్వితీయవస్తువునందు అవిచ్ఛిన్న మగునంతరింద్రియవృత్తిప్రవాహము; నేను బ్రహ్మస్వరూపుఁడను అని సత్స్వరూపవృత్తితో నిరాలంబముగా నుండుట; (విశిష్టాద్వైతమున) చిత్తచాంచల్యము లేక ఏకాగ్రముగా తలంచుట; ధారణానిరుద్ధుఁడగుఈశ్వరునిపుండరీకాక్షత్వాద్యాకారముతో చింతించుట. (విషయములందలిరాగము నశించుట అని సాంఖ్యులు.)

ధ్యానయోగము. సం. వి. అ. పుం. ధ్యానరూప మగుయోగవిశేషము. (ఇది కర్మజ్ఞానాది యోగములలో నొకటి.)

ధ్యానస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్యాననిష్ఠుఁడు, ధ్యానమం దున్నవాఁడు.

ధ్యానించు. సం. స. క్రి. ధ్యానముచేయు, చింతించు.

(రావణుఁడు.) సీ. తనహృదయాకాశమునఁ బితామహు నుంచి ధ్యానించి...గీ. వీరహోమంబుఁ గావించె విస్మయముగ. ఉ. రా. ౨. ౧౬౩.

ధ్యానికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధ్యాన

ముచే కలుగునది. మను. ౬. ౭౨.

ధ్యానీయము. సం = ధ్యాతవ్యము.

ధ్యామము. సం. వి. అ. న. ౧. కామంచిగడ్డి. ౨. దవనము..

ధ్యాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఋకా. అ.)= ధ్యాత.

ధ్యాయత్. సం. (శతృ.) ధ్యానించుచున్న.

ధ్యాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్యానింపఁబడుచున్నది.

ధ్యే

ధ్యేయము. సం=ధ్యాతవ్యము.

ధ్రా

ధ్రాజి. సం. వి.ఇ. స్త్రీ. ౧. ఒకజాతిపాక్కురోగము, బొబ్బ. ౨. వాయుసమూహము. (కే. వి.)

ధ్రాడి. సం. వి. ఇ. పుం. పుష్పాపచయము, పూలు కోయుట. (వాచ.)

ధ్రి

ధ్రియమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁబడుచున్నది. ౨. ధరించుచున్నది.

ధ్రు

ధ్రుట్టు. సం. విణ. (హ్) ద్రోహము చేయువాఁడు. (రూ. ధృక్కు.)

ధ్రువ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. స్రుగ్భేదము, యజ్ఞపాత్రభేదము. (ఇది ఒకరీతిమ్రానితెడ్డు.) ౨. సాధ్వి, మంచియాఁడుది. ౩. గీతివిశేషము. ౪. విడుకునప్పుడు సాధువుగా నుండుఆవు. ౫. మూర్వ, చాఁగ. ౬. సాలపర్ణి,ముయ్యాకుపొన్న. ౭. గుజ్జుపుసుడి. ౮.గుజ్జుపుసుడి ఉండు చోటు. ౯. భూమి. (కే. వి.)

ధ్రువక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాళప్రాణక్రియావిశేషము.

ధ్రువము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్థిరము, నిలుకడ కలది; అచంచలము, కదలనిది. ౨. శాశ్వతము, ఎప్పుడును ఉండునది. ౩. సంతతము, ఎడతెగనిది. ౪. నిశ్చితము. వి. అ. పుం. ౧. ధ్రువనక్షత్రము, ఉత్తరధ్రువము దక్షిణధ్రువము అనఁబడు ఆకాశమందున్న రెండుతారలలో నొకటి. ౨. (జ్యోతి.)విష్కంభాదియోగములలో నొకటి. ౩. స్థాణువు, మ్రాను. ౪. శంకువు, గసీక. ౫. పదునాలుగుఅక్షరములకాలము కల తాళము. ౬. శరారి, బాతు. ౭. నాసాగ్రము ముక్కుకొన. ౮. అశ్వరోమావర్తభేదము, ఒకజాతిగుజ్జుపుసుడి. ౯. మఱ్ఱి. ౧౦. యజ్ఞపాత్రభేదము. ౧౧.(జ్యోతి.) ఉత్తరోత్తరాషాఢోత్తరాభాద్రారోహిణులలో ఏదేని ఒకటి. ౧౨. (జ్యోతి.) గ్రహనక్షత్రాద్యానయనమున ఉపయుక్తమగుఅంకె. న. ౧. ఆకాశము. ౨. తర్కము. ౩. నిశ్చయము.

ధ్రువుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు. ౪. ఉత్తానపాదునికొడుకు. (ధ్రువనక్షత్రాధిష్ఠాత.) ౫. అష్టవసువులలో నొకఁడు.

ధ్రౌ

ధ్రౌవ్యము. సం. వి. అ. న. -ధ్రువత్వము- ౧. స్థిరత్వము. ౨. నిశ్చయము.

ధ్వ

ధ్వంసకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. ధ్వంసము చేయువాఁడు, నశించువాఁడు. ౨. భ్రష్టు

అధఃపతితుఁడు. ౩. ధ్వంసము చేయువాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు.

ధ్వంసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాశము చేయునది, ధ్వంసము చేయునది. ౨. భ్రంశము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) ధ్వంసము చేయు సాధనము. వి. అ. న. ౧. నాశము. ౨. నాశము చేయుట, నశింపఁజేయుట. ౩. భ్రంశము, జాఱుట. ౪. అధఃపతనము, క్రిందపడుట.

ధ్వంసనీయము. సం=ధ్వంసయితవ్యము.

ధ్వంసమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నశించుచున్నది.

ధ్వంసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయునది. వి. అ. పుం. ౧. నాశము. ౨. క్రింద పడుట, కూలుట. ౩. జాఱుట.

ధ్వంసయత్. సం. (శత్రు.) ధ్వంసము చేయుచున్న.

ధ్వంసయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయుచున్నది.

ధ్వంసయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నశింపఁజేయువాఁడు.

ధ్వంసయితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయఁదగినది.

ధ్వంసిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. నశించువాఁడు. ౨. భ్రంశము నొందువాఁడు.

ధ్వంసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్వంసముచేయఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది. ౨. భ్రంశము చేయఁబడినది.

ధ్వంస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయఁబడుచున్నది, నశింపఁజేయఁబడుచున్నది.

ధ్వంస్యము. సం=ధ్వంసయితవ్యము.

ధ్వజద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. తాటిచెట్టు.

ధ్వజభంగము. సం. వి. అ. పుం. నపుంసకత్వమును కలిగించురోగభేదము. (వాచ.)

ధ్వజము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పతాక, టెక్కెము. ౨. ధ్వజస్తంభము, టెక్కెపుకంబము. ౩. చిహ్నము, గుఱుతు. ౪. గర్వము,దర్పము. ౫. ఖట్వాంగము, మంచముకోడు. ౬. మగగుఱి. ౭. తూర్పున ఉండుగృహము. ౮. కల్లంగడియొక్కచిహ్నము. పుం. ౧. చెట్టు. ౨. తాడిచెట్టు. (కే. ని.)

ధ్వజవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. ధ్వజము కలవాఁడు. ౨. గుఱుతు కలవాఁడు. వి. త్. పుం. ౧. టెక్కెమును కొనిపోవువాఁడు. ౨.కల్లుఅమ్మువాఁడు,శౌండికుఁడు.

ధ్వజారోపణము. సం=ధ్వజారోహణము.

ధ్వజారోహణము. సం. వి. అ. న. దేవోత్సవాదులందు ధ్వజమును ఎత్తుట. (ఇది ఉత్సవప్రారంభమును తెలుపును.)

ధ్వజాహృతము. సం. వి. అ. న. యుద్ధమున కొల్లఁగొనఁబడినధనము. (వాచ.)

ధ్వజాహృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యుద్ధరంగమున పట్టుకొనఁబడి దాసుఁడుగా చేసికొనఁబడినజనుఁడు. (వాచ.)

ధ్వజి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ధ్వజము కొనిపోవువాఁడు, జెండా పట్టుకొనిపోవువాఁడు. ౨.గుఱుతు కలవాఁడు. ౩.సురాభాజనచిహ్నుఁడు, కల్లుఅమ్మువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. రథము, తేరు. ౨. కొండ. ౩. పాము. ౪. నెమిలి. ౫. గుఱ్ఱము. ౬. బ్రాహ్మణుఁడు.

ధ్వజిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సేన, దండు. ౨. సీమాభేదము, ఒకవిధ మగుఎల్ల.

ధ్వజీకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధ్వజముగా చేయుట. ౨. నెపముగా చేసికొనుట; కారణముగా చేసికొనుట.

శ్లో. ఉపకర్త్రాధికారస్థః స్వాపరాధం న మన్యతే, ఉపకారం ధ్వజీకృత్య సర్వ మేవావ లుంపతి. హితో. ౨. ౯౯.

ధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శౌండికుఁడు, కల్లు అమ్మెడివాఁడు. ౨. శ్రేష్ఠుఁడు, ఉత్తముఁడు. (ఇది ఈయర్థమున తఱచుగా సమాసాంతమం దుండును. ఉదా:- కులధ్వజుఁడు = కులశ్రేష్ఠుఁడు.)

ధ్వజోత్థానము. సం. వి. అ. న. ఇంద్రధ్వజమును లేవనెత్తుఉత్సవవిశేషము. (త్రి. ని.)

ధ్వనత్. సం. (శత్రు.) ధ్వనిచేయుచున్న.

ధ్వననము. సం. వి. అ. న. ౧. శబ్దించుట, ధ్వని చేయుట. ౨. ఝుంకారాదిధ్వని, రవళి. ౩. (అలం.) వ్యంగ్యము, ధ్వని.

ధ్వనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శబ్దము. ౨. అవ్యక్తధ్వని, తుమ్మెదలు లోనగువానిరవళి.

ధ్వనమోది. సం. వి. న్. పుం - అవ్యక్తధ్వనిచే సంతోషపెట్టునది- తుమ్మెద.

ధ్వని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. శబ్దము, చప్పుడు; వాద్యము; మేఘము మున్నగువానిశబ్దము. ౨. (అలం.)వ్యంజనావృత్తిచే తోఁచెడియర్థము. ౩. వ్యంగ్యప్రధానకావ్యము, ఉత్తమకావ్యము.

ధ్వనించు. సం. అ. క్రి. శబ్దించు, మ్రోయు. (శ. ర.)

ధ్వనిగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. ౧- ధ్వనిని గ్రహించునది- చెవి. (త్రి.ని.) ౨. ధ్వనిని గ్రహించుట, వినుట.

ధ్వనిత. సం. విశే. (ఋ. త్రి. ఋ.) = ధ్వానకుఁడు.

ధ్వనితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. మ్రోసినది, ధ్వని చేసినది. (భేర్యాది.) ౨. (అలం.) వ్యంజితము, సూచితము. (అర్థాది.) వి. అ. న. ౧. శబ్దము. ౨. ఉఱుము, మేఘగర్జనము.

ధ్వనినాళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. వీణ. ౨. వేణువు. ౩. కాహళవాద్యము.

ధ్వనిబోధకము. సం. వి. అ. పుం. రోహిషతృణము, కామంచిగడ్డి.

ధ్వన్యమానము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ.) ధ్వనిచే తెలుపఁబడుచున్నది, సూచింపఁబడుచున్నది.

ధ్వస్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాశమునొందినది, నష్టమైనది. ౨. క్రిందఁబడినది. ౩. జాఱినది. ౪. గ్రాసీకృతము, కబళముగా చేయఁబడినది. ౫. నీతిహీనము. (కే.ని.)

ధ్వస్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ = ధ్వంసము.

ధ్వా

ధ్వాంక్షజంఘ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కాకజంఘ, కాకిదొండ. ౨. వెలమసంది.

ధ్వాంక్షజంబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. కాకినేరేడు.

ధ్వాంక్షతుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకనాస, కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షదంతి. సం. వి.ఈ.స్త్రీ. కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షనఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షనామ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకోదుంబరిక, కాకిమేడి.

ధ్వాంక్షనాశిని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.జోడశరము.

ధ్వాంక్షనాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకనాస, కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షపుష్టము. సం. వి. అ. పుం. పరభృతము, కోకిల.

ధ్వాంక్షమాచి. సం = కాకమాచి.

ధ్వాంక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. బకము, కొంగ.

ధ్వాంక్షవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకనాస.

ధ్వాంక్షాదని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షారాతి. సం. వి. ఇ. పుం. గుడ్లగూబ. ఇట్లే: ధ్వాంక్షారి మొ.

ధ్వాంక్షి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కాకోలి, కారుకొల్లి. ౨. ఆఁడుకాకి.

ధ్వాంక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. భిక్షుకుఁడు. ౨. తక్షకుఁడు, వడ్రంగి.

ధ్వాంక్షోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకోలి, కారుకొల్లి.

ధ్వాంతమణి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. ఖద్యోతము, మిణుఁగుఱుపురుగు. (వై. ని.)

ధ్వాంతము. సం. వి. అ. న. అంధకారము,చీకటి.

ధ్వాంతారాతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. చంద్రుఁడు. ౩. అగ్ని. ౪. తెలుపు. ఇట్లే: ధ్వాంతారి మొ.

ధ్వాంతోన్మేషము. సం. వి. అ. పుం - చీకటిలో ప్రకాశించునది - ఖద్యోతము, మిడుఁగుఱుపురుగు.

ధ్వానకుఁడు. సం. విశే. (అ. నికా. అ.) ధ్వని చేయువాఁడు.

ధ్వానము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని.

న

న్¹ = ను¹.

న్² = ను².

న. ఉభ. ఒకానొకయక్షరము.

న¹. అవ. ౧. ఉదంతములకును ఋకారాంతములకును ఏకత్వమున కు కై కయి ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఆగమముగా వచ్చును.

క. నీ విజయోత్సాహమునకు, లావునకు జవంబునకు నలౌల్యమునకు సద్భావమునకు మెచ్చి వరం, బీ వచ్చితి వేఁడు మెద్ది యిష్టము నీకున్. భార. ఆది. ౨. ౧౦౪.

చ. అమలినతారకాసముదయంబుల నెన్నను సర్వవేదశాస్త్రములయశేషసారము ముదంబునఁ బొందను బుద్ధిబాహువి,క్రమమున దుర్గమార్థజలగౌరవభారతభారతీసము,ద్రముఁ దఱియంగ నీఁదను విధాతృనకైనను నేరఁ బోలునే. భార. ఆది. ౧.౧౯.

చ...ఏమిటన్, గొనకొన నేరఁ డయ్యె నినుఁ గూడ సుయోధనుఁ బట్టి యట్టికృష్ణునకయి వీకు నేటికి మనోవ్యథ... భార. శాం.౧.౩౮.

౨. కంటె అందు వర్ణకములు ద్వితీయైకవచనము పరమగునపుడు ఉదంతజడవాచకములకు ఆగమముగా వచ్చును.

చ...ఒక్కసత్క్రతు వది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు ... భార. ఆది. ౪. ౯౩.

చ. అనఘ గృహస్థధర్మునయందుఁ జరించి నరుండు మృత్యుసం,జనితభయంబు వాపికొనఁ జాలునొ...భార. అను. ౧. ౪౩.

క. వినుఁ పిండదానసమయం,బునయందును ... హరి. పూ. ౨. ౧౪౪.

మ. అనురాగంబునఁ బొందుచుండె నొకఁ డేకాంతప్రదేశంబునన్. దశకు. ౧౦. ౧౦.

3. షష్ఠీ సప్తమీ తత్పురుషములందు ఉదంత జడవాచకములకు వచ్చు ఆగమము.

క... సత్యమ్ము వలనన ములునూపు గౌరవంబున పేర్మిన్. భార. ఆది. ౪. ౨౪.

ఉ. భానునిభుండు పాండుజనపాలుఁడు... ధ, రానిలవాసవాశ్వినులదైనవరంబునశక్తి పేర్మితో, వీనరవాధనందనుల నేవుర ... పడసె... భార. ఆది. ౫. ౧౫౩.

క... ప్రమతుసంపదయు ధర్మభావ్యప్రభురా, జ్యము భిన్నకుంభమునతో, యములటుల య ధ్రువంబు లగు... భార. ఆది. ౨. ౧౩౪.

గీ... నీదుగర్భమునవాఁ డఖిలభువనవహనమహ నీయుఁ డగుచక్రవర్తి సుమ్ము. భార. ఆది. ౪. ౬౧.

న.² ప్ర. ౧. గుణవాచకము లగు నల్ల ఎఱ్ఱ మొదలగుశబ్దములకు భావార్థమున వచ్చుతద్ధితప్రత్యయము.

ఉదా: -నల్లన, ఎఱ్ఱన మొ.

౨. కొన్నిధాతువులమీఁద వచ్చుకృత్ప్రత్యయము.

ఉదా :- గడన, దీవన, గట్టన మొ.

3. భూతకాలక్రియకు విశేషణవివక్షయందు వచ్చు ప్రత్యయము. (ఇది పర మగునపుడు తుది ఉకారమునకు ఇకారము ఆదేశమగును.)

ఉ. పంచినకోపముకా సమయభంగభయంబును నగ్గలించి యుల్లంబు పెనంగొనన్... భార. విరా. ౨. ౧౩౯.

క. ...నిద్రితుఁ డైనప్రథం, జనసుతుసర్వాంగ మర్మసంధుల నెల్లన్. భార. ఆది. ౫. ౧౯౫.

ప్ర. ద్వి. ౧. ఉదంతము లగుజడవాచకములకు వచ్చుసప్తమీవిభక్త్యేకవచనము.

వ... అంబుపహీనన యగ్నిసాక్షికంబునఁ బరిణీత యైనసతిఁ బొల్పుగ నొక్కతెఁ గాని యన్యలన్, మనమున నేనియుం దలఁప ... భార. ఆది. ౪. ౧౩౩.

వ. ఋతుమతి వయినయష్టమదివసంబున నేని చతుర్దశదివసంబున నేని శుచివైళయనంబునమండి నన్నుఁ దలంపుము... భార. ఆది. ౫. ౨౪.

౨. ఉదంతజడవాచకములకు వచ్చుతృతీయైక వచనము. (ఒక్కొకచో అజడవాచకమునకును కనఁబడుచున్నది.)

సీ. గమనవేగంబున ద్రుమలతాజాలసంచాలన సేయుచు ... భార. అర. ౩. ౩౧౨.

ఉ. ఏపునఁగిట్టి యేనుఁగున నేనుఁగు వైచుచు వాజి వాజిచే, రూ పడఁగంగ మోఁదుచును ... భా. రా. యు. ౯౨౦.

3. క్రియలకు చేదాద్యర్థమునందు వచ్చును. (ఇది పరమగునపుడు తుది ఉకారమునకు ఇకారమాదేశముగా వచ్చును.)

చ. తెగ మొద లెత్తిపోవఁ బగఁ దీర్పఁగ వచ్చినఁ గ్రొర్య మొందు నే, మిగతిఁ దలంచినం బగకు మేలిమిలేమి ధ్రువంబు కేశవా. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౧.

౪. క్రియావిశేషణత్వవివక్షయందు కొన్నిచోట్ల ఉదంతముల కనుప్రయుక్త మగును.

వ... కుంతిని బ్రియపూర్వకంబున సంభావించి... భార. ఆది. ౫. ౧౫౨.

న³. అప. తూమెఁడు(భూమి)అనుటకు గుఱుతు.

వ. తొల్లూరిచన్నకేశవపెరుమాళ్లు ప్రతిష్ఠ కాలమైనప్పుడు... చింతగుంటుపట్టును బందుం వరి చేను న ౧౦. బాదుమాతుడికొడుకు ... ఈ పొలానను బందుముచేను న. ౧౦. ౧౨౨. శా. శా. ౧౩౯౧.

క. శ్రీ భీమేశ్వరమహాదేవరకుఁ బెట్టిన... యి
లుపట్టులోపుగాం బెట్టిన భూమి ఖ. ౨. న
౧౫...దా. శా. ౧౧౭౬.

న. సం. వి. అ. పుం. ౧. బౌద్ధికము. ౨. విఘ్నేశ్వరుఁడు. ౩. ధనము. ౪. బంధము. ౫. యుద్ధము. ౬. బుద్ధుఁడు. ౭. ఈయఁబడినవస్తువు.
విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పలుచనిది. ౨. పట్టిది, శూన్యము. ౩. అలయనిది. ౪. విభజింపఁబడనిది. (ఆ. ని.)
అవ్య. = అ. సం. అవ్య. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)
(భిన్నము, వేఱైనది.)
ఉదా:- నాత్యుష్ణము, నాతికఠినము.
(అభావము, లేమి.)
శా...రాజ్యము గీజ్యముకా సతతమే కాయంబు నాపాయమే. భాగ. ౮. ౫౮౨.

నంకు. వి. (క. నంకు.) పరిహాసము, నవ్వులాట.
క. జంకెలు బుజ్జవములునుం, గింకలు దళుకొత్త నొత్తు గీరంబులకుఁ, నంకులుఁ జదుల్లు కరములు, యంకనములఁ జదువు గఱపె హసితోత్కులచేకా. నృసిం. ౨. ౭౪. (కరములు నంకణములు సదువు అని అపముద్రి.)
స. క్రి. నేలను కోరాడు. (శ.ర.)

నంగ=(విణ.) నంగనాచి. √(శ. ర.)

నంగనాచి. వి. (క. నంగనాచి.) వడ్లచిలుక. (శ. ర.) విణ. ఎంతసాహసపుఁబనియైనను చేసి ఏమియు తెలియనిదానివలె నటించువాఁడు(ది); చతురురాలు.
రగడ. రంగలర సారంగముల నారంగములఁ జేరంగఁ దలఁచితి, నంగనాచి యనంగవైరమునం గడంగి మనంగఁ దలఁచితి. చంద్రా. ౪. ౨౩౪.
చ...విక్కమ గాఁగను నాతఁ డేమియుఁకా, దెలియఁడు సాదువిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ దేలనాడి గా, దిలిసుతుచేతఁ జక్కటులు దిద్దెద వెంతటినంగనాచివే. పారంగ. ౩. ౫౫.
వ...పాదరింద్లకుం దార్చి కాంతులం గవయు నంగనాచు లగుపంగనల...మనుచ. ౩. ౨౭.
వ... అయ్యంగనారత్నంబునకు నంగనాచి యగురాజదూతిక మఱియు మఱియు బోధించి ...కుక. ౧. ౫౭. కువల. ౫. ౫౭.
సా:- నంగనాచి వంగముల్లు.

నంగి. విణ. (√నంగు.) ౧. ముక్కుతో పలుకబడునది. (మాట. శ. ర.) ౨. స్పష్టముకానిది. (మాట.) (వ్యవ.) నాదగ్గఱ ఇట్టినంగినంగిమాటలు పనికిరావు.

నంగు. అ. క్రి. (త. నంగు.) ముక్కుతో మాటలాడు. (శ. ర.)
జ: నంగి.

నంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జారుఁడు.

నంచు=నంజు. (చూ. నంచుకొను.)
జ: నంచుకొను.

నంచుకొను=నంజికొను. (√నంచు.)
(కూరలు లోనగువ్యంజనములు తిను.)
గీ. జంభరసగుంభితార్ద్రకశకలములును, సర్షపాము‌్రాదికోపదంశకశతంబు, నంచుకొంచు నొకించుక దించఁబోక, లోపలికి దించెఁ బాపసద్వీపిచయము. బహు. ౪. ౫౦.

నంజె[1]. వి. (√నంజు.) ౧. నంజుకొనువస్తువు, ఉపదంశము. (శ. ర, చి. ని.)
వ...కెంజిగురాకుమోవినంజలం జవిగొనుచుఁ గ్రోలి సోలి పూఁజవికలఁ బొంపిరివోవు కామినీకాముకులును... పారి. ౨. ౫౨.

నంజె[2]. వి. (త. నంజై.) మాగాణిభూమి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నంజి(జు)కొను. స. క్రి. (క. నంజు. √నంజు.) ౧. తిను, భక్షించు.

వ. బాహ్లీకదేశమునవారు గోమాంసంబు నంజి కొని మద్యపానంబు సేసి ...భార. కర్ణ. ౨. ౧౦౯.

౨. కూరలు లోనగువ్యంజనములను తిను; ఆస్వాదించు.

ఉ. వెన్నెలగుజ్జు నంజుకొని వెన్నెలప్రోవు భుజించి...చకోరదంపతుల్, మిన్నులు ముట్టి వెన్నెలలు మేపుమఁ బిల్లలఁ దాము నాడఁగన్. కాశీ. ౪. ౯౩.

వ...గుజ్జువెన్నెలల నంజికొన నచ్చికల బుజ్జగింపుచుఁ గూరిమి మీఱఁ జేరి...ఘటికా. ౨. ౧౪౬.

ఉ. గ్రుక్కెఁడు గ్రుక్కెఁడే మధువు గ్రోలుచు మోవులు నంజుకొంచు వా, రెక్కుడుగాఁగ దన్పిరి నిజేంద్రియపంచకదైవతంబులన్. కళా. ౬. ౧౨౪.

నంజిలి. వి. సంకోచము. (చూ. నంజిలిపడు.)
జః నంజిలిపడు.

నంజిలిపడు. అ. క్రి. (√నంజిలి.) సంకోచపడు.
క. రంజిలి తా మునుమున్నుగ, నంజిలిపడ కిచ్చె నేని నయముగ వారుం, గొంజక యిత్తురు క్రమఱ, ముంజేయియు నాడె నేని మోఁచే యాడున్. కుచేల. ౧. ౧౦౫.

నంజే=నంచు. స. క్రి. (కూర లోనగువ్యంజనములను) తిను.(కూర లోనగువానిని) నంజుకొను; భక్షించు.
సీ. కార్తెఁ బాయస మబ్జగర్భునితార మూవములు మాంసంబు నంజంగఁ గలుగు, నన్నంబు...భార. అను. ౨. ౩౪౫.
శ్లో. రోహిణ్యాం ప్రసృతైర్మాషై(ర్మై)ర్మాంసైర స్నేనసర్పిషాపయోఽన్నపానం దాతవ్యమన్నార్థం ద్విజాతయే. సం. భార. అను. ౯౯. ౬.
ప్రస్థర...శోణితంబుల్, గ్రోలు మాంసంబు నంజుంగొఱుకు నెముకల నుంపు లై సోలుచున్నై, తాళ క్రవ్యాదభూతోత్కరములు ... భాగ. ౧౦. ఉ. ౫౫౩.
గీ. మునుపు మధురాన్నములు చవిగొనియె నేని, యెనుము లవణాన్నతిక్తముల్ నంజె నేని, పిదప కటుకార్ద్రభోజనం బాదవె నేని, బలము నారోగ్యమును జాలఁ గలిగియుండు. వి. పు. ౪. ౨౧౧.

వి. ౧. (కూర, పచ్చడి మొ.) వ్యంజనము.
ఉ. కప్పురభోగివంటకము కమ్మనిగోధుమపిండివంటయున్, గుప్పెఁడుపంచదారయును గ్రొత్తగఁ గాఁచినయాలనే పెసర్పప్పును గొమ్మనల్లఁటిపండ్లును నాలుగు నైదునంజులున్, లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుఁగు లక్షణవజ్జలయింటు రూకకున్. క్రీడా. ౧౬౪.

౨. (క. త. నంజు.) విషము.
(శేషాహి.) ఉ. నాలుకబంతి ప్రేలఁబడి నంజునఁ దోఁగి...పగ్గమయినట్టియవస్థఁ దలంతు నెప్పుడున్. మనుచ. ౫. ౫౦.

౩. (ఒడలు) నీరుపట్టుట, ఉబ్బుట. (వా.)
జః నంజ, నంజికొను, నంజుడు, నంజుడుదిండి, నంజుడుమేపరి.

నంజుడు. వి. (√నంజే.) ౧. మాంసము.
క. శతవర్షదుష్కరతప, స్కృతి నంజుడుదినమి నగుసుకృత మివి రెండున్, మతిఁ దలఁప నొక్కరూప...భార. అను. ౪. ౨౯౯.
క...కొడుకున్ ... చంపి నంజుడుఁ, గుడుపుల జోగులకుఁ బెట్టుకూళలు గలరే. హర. ౨. ౪౫. వరాహ. ౪. ౧౩౬.
క...దేగా యిదె నంజుడుఁ గొమ్మని యొకరెలమా, మిడిచిగురటు చూపుచుండె మెలఁతుక యుల్లికిన్. భోజరా. ౩. ౨౦౩.

౨. వ్యంజనము, పచ్చడి; కూర.

వ... దంగుంబ్రాల కుంచ రెండి పప్పుకుంచ్చాం
౩ నేతికు ౧ నంజుక్లు ౪ మిరియముల
అరసోల ౧ ... దా. శా. ౧౦౧౫.

వ... నివేద్యమునకుం డెల్లంబ్రాలకు ౮ నేమా
౧ నంజుక్లు రెడ్డాను ఆచంద్రార్కము ముగడ
చునట్లుగా... దా. శా. ౧౧౦౧.

నంజేయుదిండి. వి. (నంజుడు + తిండి.) మాంసాశనుఁడు, రాక్షసుఁడు.

క. కడయొడయలఁ దతిమెకునంజుడుదిండులు
మిమ్ము మనుపఁ జూతురె ... అచ్చ. రా.
సుం. ౧౫౫.

ఉ. వెన్నునిఁ జూపు మంచుఁ బదివేలవితంబు
లఁ గన్నబిడ్డనిన్, మిన్నక సుక్కఁజేయు
మిడిమేలపునంజుడుదిండిరాచబ, ల్మన్నియఁ
జెండవే... అచ్చ. రా. బాల. ౧౫౪.

విశే. మాంసము తినువాఁడు. (శ.ర.)

నంజేసుమేపరి. వి. (నంజుడు + మేపరి.) రాక్షసుఁడు.

క. ఒడయనిదరిఁ జేరిన నతఁ, డడరెడునెయ్య
మున వారియళు కుడుపుచు నెవ్వడి విలు
గైకొని యానం, జుడుమేపరికోలపుమేటిజో
దు వెదిర్చెన్. అచ్చ. రా. యు. ౩౭౨.

నంజేవాఱు. అ. క్రి. (నంజు + పాఱు.) నీరుప
ట్టు, ఉబ్బు. (వా.)

నంటు. వి. (క. నంటు. త. నంటు.) ౧. స్నేహము.

గీ. తొలుదొలుతఁ గృష్ణవర్త్మకుఁ గళ యొ
సంగి, నంటుగావించు నెల్ల ననాథయువతి,
జనకసూదాహపాహోయ్యమునకుఁ గాక, కా
వవా వారి నెవ్వారిఁ గమలవైరి. వసు.
౪. ౩౬.

ఉ. అనిలకుమారుఁ డిట్లు హరి యై సమవర్తియు
నైనభానునం, దనునకు రామచంద్రునకు నం
టిఁక మీఁదట బ్రహ్మ నాదు నే, ననుమహి
మన్ ఘటింప హరి యై సమవర్తియు నైన
భానునం, దనునకు వాలికి న్నలువ నంటొన
రింపఁ దలంచు టబ్రహ్మా. చం. రా. ౬.
౧౯.

ఉ. నంటున రాజదూతిక దినంబును నొక్కనె
పంబుఁబూని వ్యారింటికి రాకపోక ఘటియిం
పుచు... ఉ. హరిశ్చ ౪. ౪౫.

౨. సంపర్కము, తాఁకుడు.

సీ. రేలెల్ల నమృతమరీచినంటున నంటఁ గరఁగి
నిర్మలపయోర్ఘుదలఁ దొరఁగి. వసు. ౨. ౨౧.

౩. ఆసక్తి.

గీ. కడునొయారంబు లైననీనడలకరణి, నడువఁ
గ నెఱుంగ వంచు నో నంటుతోడ, నంచ
బోదల నడిపించి పెంచ వేల. సారంగ.
౨. ౨౦౦.

౪. (త. నట్టోర్.) బంధువు.

మ. తొవకుం దూరపునంటు శేమగువపొందుం
బూర్వపక్షంబు ... వసు. ౪. ౧౨౯.

కలువకన్నియనంటు = కుముదినీప్రియుఁడు, చం
ద్రుఁడు.

సీ. తెలికీర్తిచే నంటుఁ గలువకన్నియనంటు పటు
దత్తి నెరసూను భానుసూను. శశాం. పీఠి. ౩౩.

తమ్మినంటు = పద్మబాంధవుఁడు, సూర్యుఁడు.

గీ. ... గాడుపుకుఱ్ఱవాఁ డవ్వాలు నడుమఁ,
బట్టుకొని కిన్క మోఁకాలఁ బెట్టి విఱిచె,
నందులకుఁ జాల రక్కసుఁ డలిగి తమ్మినం
టుకొమరుని సొమ్మగొనంగ నడఁచె. అచ్చ.
రా. యు. ౨౫౨.

జః నంటుకత్తె, నంటుకాఁడు.

నంటుకత్తె. విశే. (నంటు + కత్తె.) ప్రియురాలు.

గీ. నంటుకత్తెలు తమపయనంబు సమ్మతించ
కాడినవఁగఁ జెప్పుకొంచు మించి, యక్కళీపు

నల్లమందులయొంటికాండ్రు. కువల. ౨. ౧౧౪.

నంటుకాఁడు. విణ. (నంటు + కాఁడు.) ప్రియుఁడు, వలపుకాఁడు.

సీ. మేనకాంగననంటుకాని మెత్తురదేమొ సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి సేయుటరుదె. శుక. ౩. ౨౩.

నంటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటుఁడు. (వై. ని.)

నండ్రకాయ. వి. (తె. నండు.) ఎండ్రకాయ. (గ్రా.)

నంత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) ౧. నమస్కరించువాఁడు. ౨. వంగువాఁడు.

నంతవ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁదగినవాఁడు. ౨. పూజింపఁదగినవాఁడు.

నంద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అలింజరము, మృణ్మయపాత్రము. (కుండ మొ. కాఁగు మొ. అని కొందఱు.) ౨. సంపద, కలిమి. ౩. పాడ్యమి, షష్ఠి ఏకాదశి అను తిథులలో ఏదేని ఒకటి. (ఇవి ఆనందకరమగుతిథులు.) ౪. ననాంద, మగని సోదరి, ఆఁడుబిడ్డ. ౫. దుర్గామూర్తిభేదము. ౬. ఆనందము.

నందంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. (విల్యమ్సు.) ౨. సఖీజనము. (కే. ని.)

నందంతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంతోషపెట్టువాఁడు, ఆనందింపఁజేయువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. కొడుకు. ౨. స్నేహితుఁడు. ౩. రాజు. (విల్యమ్సు.)

నందకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. సంతోషించునది, ఆనందించునది. ౨. సంతోషపెట్టునది, ఆనందింపఁజేయునది. వి. అ. పుం. ౧. విష్ణుఖడ్గము. ౨. కప్ప. ౩. ఖడ్గము, కత్తి. ౪. ఆనందము.

నందకి. సం. వి. ఇ. పుం. పిప్పలి*. న్. పుం. విష్ణువు.

నందగోపిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాస్న, సన్నరాస్టము*.

నందన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కూఁతురు. అ. పుం. ఒకానొకసంవత్సరము.

నందనజము. సం. వి. అ. న - నందనవనమున పుట్టినది - హరిచందనము*.

నందనమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణప్రీతికరమగుమాలాభేదము.

నందనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - హర్షకము - ౧. సంతోషపెట్టునది. ౨. సంతోషించునది. (అ. ఈ. అ.) సంతోషసాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. ఇంద్రుని యుద్యానవనము. ౨. ఉద్యానవనము. ౩. ఆనందించుట, సంతోషించుట; ఆనందము. పుం. ౧. కప్ప. ౨. యజ్ఞములందు హవిస్సును కలియఁబెట్టుటకు ఉపయోగించెడు కత్తివలెనుండుసాధనవిశేషము. (వై. ని.)

నందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం - సంతోషమును కలిగించువాఁడు - కొడుకు.

నందపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వరుణుఁడు.

నందము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆనందము, హర్షము. ౨. తొమ్మిది అను సంఖ్య. ౩. పదునొకండంగుళములకొలఁది కలవేణువిశేషము, ఒకవిధమైనపిల్లఁగ్రోవి. ౪. కప్ప. ౫. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి. (కల్ప.) ౬. ఒకానొక మృదంగము. ౭. క్రౌంచద్వీపమున కల ఒకానొక వర్షపర్వతము.

నందయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పార్వతీదేవి. ౨. బంగారము. ౩. సుఖము. (కే. ని.)

నందయంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పుత్త్రుఁడు, కొడుకు. ౨. రాజు. (కే. ని.)

నంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఆనందించువాఁడు. ౨. ఆనందింపఁజేయువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. కొడుకు. ౨. (నాటక.) నాందీశ్లోకములను చదువువాఁడు. ౩. నందికేశ్వరుఁడు. ౪. శివునివృషభము. ౫. మఱ్ఱి†. ౬. గర్దభాండము, కలుజువ్వి†. ౭. పుం. స్త్రీ. ఆనందము. పుం. ౧. నందికేశ్వరుఁడు. ౨. మాషము, మినుము†. పుం. న. ద్యూతాంగము. ఈ. స్త్రీ. సుగంధివృక్షభేదము, నందివృక్షము.

నందించు. సం. అ. క్రి. ఆనందించు, సంతోషించు.

క. అందఱు హరిదెసఁ బ్రణయ, స్యందిమనోఝ్ఝలును లబ్ధసంతానలునై, నందించిరి హరి మహిమల, చందము నజునకును బొగడ శక్యమె బుద్ధిన్. హరి. ఉ. ౪. ౨౫౫.

మ...తోడిపపత్నులం గని మదిన్ నందింప కాసక్తితోన్. భా. రా. కిష్కిం. ౨౪౩.

నందిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఇంద్రుని క్రీడావనము. ౨. మణికము, ముంత. ౩. ననాంద, మగనిసోదరి, ఆఁడుబిడ్డ. ౪. పాడ్యమి షష్ఠి ఏకాదశి తిథులలో నొకటి.

నందికము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆనందము. ౨. ఆలింజరము, ముంత. ౩. నంది†.

నందికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివపార్శ్వచరుఁ డగు సేవకుఁడు.

నందికేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివునిపార్శ్వచరుఁ డగు సేవకుఁడు, నంది.

ఇట్లే: నందికేశుఁడు.

నందిగ్రామము. సం. వి. అ. పుం. రాముఁడు వనవాసమునఁ కేగియున్నపుడు భరతుఁడు వసించియుండిన గ్రామము.

నందిఘోషము. సం. వి. అ. పుం. ఆనందదాయకమగుధ్వని కలది - అర్జునునిరథము. (త్రి. ని.)

నందితరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ధవవృక్షము.

నందితూర్యము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక మంగళవాద్యము.

నందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. ననాంద, ఆఁడుబిడ్డ. ౩. వ్యాడి యనువ్యాకరణకర్తయొక్కతల్లి. ౪. కామధేనువుకూఁతురు. ౫. రేణుక యనుగంధద్రవ్యము†. ౬. గంగ. ౭. దుర్గ. ౮. కరక†. ౯. సన్నయేలకి†. ౧౦. వాస్తుభూతలము, నివేశనస్థలము. (కే. ని.)

నందివర్ధనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పక్షాంతము. (అమావాస్య, పూర్ణిమ.) ౨. స్వర్గము. ౩. నంద్యావర్తము, ఒకానొకపూలచెట్టు. (దీని పూవులు శివప్రీతికరములు.)

సీ. బొండుమల్లె లశోకములు మంకెనలు నందివర్ధనములు విరవాదివిరులు. ఉ. రా. ౩. ౨౦౧.

మ...కల్గుం గదా నందివర్ధనముల్ గల్గుశివాలయంబునను... అటంచుఁ బల్కు... పుష్పలీలావధూజనముల్ వేడుకకాండ్రతో ... సానందో. ౩. ౫౬.

నందివర్ధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంతోషమును వృద్ధిపఱచువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. శివుఁడు. ౨. మిత్త్రుఁడు. ౩. పుత్త్రుఁడు.

నందివృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొంకణదేశప్రసిద్ధ మగువృక్షవిశేషము, అశ్వత్థాకారము కలిగి పాలు కాఱుఒకానొకచెట్టు. ౨. అజశృంగీవృక్షము, జుట్టువు†.

నందీముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గాఢనిద్ర. (వై. ని.)

నందీసరస్సు. సం. వి. స్. న. ఇంద్రునిసరస్సు. (కల్ప.)

నందుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. విష్ణువు, పరమేశ్వరుఁడు. ౨. కృష్ణుని పెంచినతండ్రి. ౩. పాటలీపుత్త్రమును పాలించిన ప్రభువులలో

శోకఁడు, నందవంశమునకు కూటస్థుఁడు.

నంద్యావర్తము. సం. వి. అ. పుం, న. పడమటఁ దక్కఁ దక్కిన మూఁడుదిక్కులను వాకిళ్లు కలగృహము. పుం. నందివర్ధనము, తగరము.

నంబి. వి. (క. త. నంబి.) ౧. భగవంతుఁడు.

చ. ఇతరులు నీకు నీడె మతి యాధృతి నీస్తుతి నీబు తేరిత, స్థితగతి నీమురారిపద సేవనజీవనవ న్నతిక్ సమా, ద్భుతకలగానసింధులహరీ ప్లవనప్లవభావభాగురు, శ్రుతితతబద్ధతుంబికిఁ గురుంగుడినంబికృపావలంబికిక్. ఆము. ౬. ౪౯.

౨. (దేవుని) భక్తుఁడు, దాసుఁడు.

ఉ. నంబి శివార్థము న్దనకునమిక శంక యొకింతయేని చి, త్తంబునయందు లేక వనితామణి యూరువు దాపుఁజేసి తీ, క్ష్ణం బగుక త్తిమోప మెడఁ గ్రక్కునఁ ద్రెవ్వినమక్కివాయమం, త్రంబుఁ బఠించుచుండెను నిరాలుశిరంబు వసుంధరాస్థలిక్. హర. ౨. ౧౧౩.

౩. విష్ణుపూజకుఁడు; వైఖానసుఁడు, వైఖానసశాస్త్రానుసారముగ విష్ణ్వాలయమున పూజ చేయువాఁడు.

ఆ. పద్దనయనుఁ దతనిపయనంబుఁ దూఁగింపు, మనుచు నంబితోడ నానతిచ్చె. ఆము. ౨. ౭౪.

ద్వి. నంబి దగ్గఱఁ బిల్చి నాదుభక్తుండు, పంబిన యాఁకట బడలి యున్నాఁడు. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౩౪ పా.

క. అని నంబి నారసింహులం, డను వొప్పఁగ నిట్లు చెప్ప నాతంబలిపీ,రన యావలికథ లెన్నఁగ, వినయంబునఁ జెప్పు మనుచు వెస వేఁడుటయుక్. చంద్ర. వి. ౧. ౧౦౦.

౪. శివార్చకుఁడు, దేవలుఁడు.

గీ. నీరుపందిరిచెంత గన్నెరుతోఁట, నమ్మి పూజించు క్రొత్తకాణాచికంబి, పొంత నించిన దారువిభూతిపాత్ర, మమరఁ గనుపట్టె నచటి విష్ణ్వాద్రి నేత. శుక. ౩. ౪౪౨.

గీ... తమ్మలి యనఁ, దంబళి యనఁగ నంబి నాఁ దనరుచుండు, దేవలుని పేరు ... ఆం. భా. ౨. ౨౯౪.

సా: నంబి పెట్టినదే ప్రసాదము.

జః నంబెరుమాళ్లు.

నంబెరుమాళ్లు. వి. బ. (నంబి + పెరుమాళ్లు - నమ్ + పెరుమాళ్లు అని శ. ర.) శ్రీరంగనాయకులు.

ఉ. నంబెరుమాళ్లు చిత్త మొకనాఁడు ప్రసన్నతఁ జేసి...మాయతిచంద్రుఁ బోల లోకము లలోఁ గలండె యుపకారుఁ డటంచుఁ దలంచి పేడ్క తోక్. చమ. ౧. ౧౩. (భక్తరక్షకుఁడు అని భావము.)

నంష్ట. సం = నశిత.

నకనక. వి. ౧. ఆఁకలితో నున్నపుడు కడుపులో కలుగుబాధ కనుకరణము. (చూ. నకనకఁబడు.)

౨. కృశత్వము, కార్శ్యము.

వ... ఇప్పపూ మొగ్గలం బోలుబుగ్గలం దగ్గలిక నూపుకమ్మపంజుల వజ్రపుంజక చకలనకనకలు వీడుకొని... మనుచ. ౩. ౨౯.

౩. అలయిక, బడలిక.

గీ. ఉదరగతపద్మనాభతల్పోరగేంద్ర, జనితపూత్కృయలో నాఁగ నినుమడించె, వాదలియలసత నకనక లొదవఁ బొదలు, బెట్టునిట్టూర్పు లాచంద్రబింబముఖికి. రామా. ౩. ౯౦.

విశ. ౧. కృశము, సన్నమైనది.

చ. ఒకయెడు గౌత్తి జంగ యిడ నూరురుమల్ దలచూపఁ దీవ యం, దుకొవ విగుడ్చుట ల్వికచదక్షోర్ణతమ్మాలము చూడ్కి చూఁబగా,

నకనకకొను సాఁగి నతనాశ్రి జయల్బద నీవి బాఱు...సుదతీమణి చేరుకఁ గోసెఁ గ్రొవ్వి రుల్. కవిక. ౬. ౭౪.

సీ. ఒకవిలాసిని నకనక నైనకొను గంపించంగ నంటె నంగెంగనూనె. వరాహ. ౪. ౧౨౪.

క. నకనకనినడుము నక్కుల, చకచకల తెలార్చు తొడలచక్కన తొగలఁగ్, వికవిక నగు తెలి గన్నులు, వికచకమలవదన కొనరె వేఁడుక మీఱఁగ్. ప్రబంధ. ౪౯౦.

౨. కలఁతనొందినది, వ్యాకులపడినది.

క. ఒకమొగము గాక దివిజులు, తికమకగొని వైరు లెల్ల దీకొనఁ దమ్ముం, బికపిక లై నక నక లై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొను భీతిఁగ్. భాగ. ౬. ౨౭౫.

౩. బడలినది, అలసినది.

వ. ... పువ్వుల రువ్వుచుఁ గ్రొవ్వుల నవ్వుచు వికవిక నగుచు నకనక నగుచుఁ తలతల మనుచుఁ గొలకొల మనుచు ... విహరించిరి ...రా. వి. ౩. ౧౧౪.

౪. మంద మైనది.

సీ. నకనక లైనవెన్నడలయొక్కులతాంగి చొక్కుపుఁజెంగల్వసురటి విసరె. ప్రబోధ. ౫. ౫౯.

జః నకనకఁబడు, నకనకలాడు, నకనకలుగుడుచు.

నకనకఁబడు. అ. క్రి. (√నకనక.) ఆఁకలిచే బాధపడు, వాడు, కృశించు.

క. ... కుక్కపదుపు వెనుకకుఁగ్, జడిసెఁ గబళింప వొల్లక, కడుపులు నకనకఁబడంగఁ గౌరవముఖ్యా. భార. శాం. ౩. ౫౦౭.

చ. కడుపు మహాక్షుధ న్నకనకం బడ ... ఆము. ౬. ౫౨.

వ...పద నగ్గలించి కూయుచుం గడుపు నకనకంబడం గనుకట్టుత్రోడ మోములు మలంచుచు...మనుచ. ౪. ౨౭.

నకనకలాడు. అ. క్రి. (నకనకలు + అడు.) ౧. ఆఁకలిచే బాధపడు.

(వ్యవ.) ఆపేదవానికడుపు నకనకలాడుచున్నది.

౨. కృశమగు.

ద్వి. నకనకలాడు నెన్నడుముపైఁ జికిలి, పికిలి పూదండ తుంపెసలాడుచుండ. అ.మ.క. ౧. ౪౩ పా. ౨ పం.

నకనకలుగుడుచు. అ. క్రి. (నకనకలు+కుడుచు.) నలఁగు; అలయు.

సీ. నడుము లేఁదీవియ నకనకల్గుడువ నింపువఁదగు మోపులు మోసి మోసి. కళా. ౪. ౭౬.

నకాసి(సీ). విశ. (హిం. నకాశీ.) నకిషీపని చేసినది.

చ. సకినెలపట్టిమంచమునఁ జాయన కాసితివాసి పై...హంస. ౧. ౬౯.

మ...బాలారత్నముం దాను గొ,ల్వునకు న్వచ్చి కడాని రేకుపని బెళుకు ల్గులుకుప్రాఁగెంపుత, ళుక్కు నకాసీపనిపీఁటపైఁ జెలువుతోఁ గూర్చుండి పిల్పించఁగఁగ్. సత్య. సాం. ౪. ౯.

నకిషీ. వి. (హిం. నక్‌శీ.) చెక్కడపుఁబని.

చ... బలరిపురత్నపుం బెళుకు భాపిలు మేలుకడాని బంగరుఁగ్, దళుకులకోలపట్టియలఁ దార్కొను క్రొంజిగిపట్టుపట్టె సం, ధిలు నెఱనేఁత వింతనకిషీ గలమంచము మించుమంచిచెం,గలువలపాన్పు పై నృపశిఖామణినందనుఁ డుండునంతటఁగ్. ఇందు. ౬. ౧౨౬.

నకీబు. వి. వేత్రధరుఁడు, చోపుదారుఁడు.

సీ. మిన్నుముట్టినప్రాఁతమినుకునకీబులహుంకృతి దిగ్భిత్తు లురలి పడఁగ. వరాహ. ౧౦. ౫.

ఉ...రథంబు చాఁగు బళి యంచు నకీబులు మ్రోయ నెక్కినఁగ్. మనుచ. ౫. ౪౨.

క. పరతత్త్వరాజుముందటు, మొరయునకీబుల విధాన మ్రోయుచు నుండెఁగ్. వరాహ. ౯. ౧౧౨.

నకుట(క)ము. సం. వి. అ. న. నాసిక, ముక్కు. (వై. ని.)

నకులము. సం. వి. అ. పుం. ముంగి.

నకులాంధత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దృష్టివికారము, నేత్రరోగభేదము.

నకులాఢ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంధనాకులి, సర్పాక్షి.

నకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆఁడుముంగి. ౨. కుక్కుటి, కోడిపెట్ట. ౩. జటామాంసి. ౪. శంఖిని. ౫. కుంకుమపువ్వు.

నకులుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాండురాజునకు మాద్రియందు అశ్వినీదేవతలవలన పుట్టినకవలలో నొకఁడు, పాండవులలో నాల్గవవాఁడు. ౨. కొడుకు. ౩. శివుఁడు.

నకులేష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్పాక్షి.

నకూబారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవరుఁడు, భర్తృసోదరుఁడు, మగనితోఁబుట్టినవాఁడు.
విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాక్రముఁడు. (కే. ని.)

నకెర=నక్కెర. వి. రక్తోర్వారువు, ఎఱ్ఱదోస. (దీనిపండ్లు జేనెఁడుపొడుగున ఎఱ్ఱగ నుండును.)
సీ. నకెరపండులవన్నెఁ బకపకనగుచును దాడింబకాంతిని దాగడించి. రత్న. (చి.ని.)

నక్క. వి. (√నక్కు -క. నక్కె. త. నక్కన్.) జంబుకము.
సీ. నేను బకంబను నేను గర్కటకంబ నే నచ్ఛభల్లంబ నేను నక్క. భీమ. ౪. ౩౩.
సీ. సుడిగాడ్పు తేరినల్పుట్టఁ జుట్టలువెట్టె గడిఁదిమంటలు వెళ్లఁగ్రక్కె నక్క. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫.
విణ. చిన్నది.
ఉదా:-నక్కదోస, నక్కవిరిగి మొ. (శ. ర.)
కలనినక్క = యుద్ధరంగమున నున్నజంబుకము. (ఇది ఎల్లప్పుడు మనుష్యులచావే కోరుచుండును.)
గీ. కలనినక్కకై నధికారి గలన్పతికి, నేడు దీవులు గొన్న సమృద్ధి లేదు. ఆము. ౪. ౨౩౩. (అశుభమును గోరువాఁడు అని భావము.)
కొంకనక్క = క్షుద్రజంబుకము.
గీ. ...కొంకనక్క యనఁగ, క్షుద్రజంబుక మంచు నెంచు కొనఁ దగును. ఆం. భా. ౨. ౯౩.
ముడి దిన్ననక్క = తుదివఱకు విడువక బాధించువాఁడు.
ద్వి. గడుసు తుంటరి జోగి గ్రక్కనముడుము, ముడిదిన్ననక్క ముమ్మోటు పిసాళి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౬౫౦ పం.
నక్కను త్రొక్కి వచ్చినవాఁడు = అప్రయత్నముగ ఎక్కువలాభమును పొందినవాఁడు.
సా. నక్క ఒకచోట ఊల వేసి మఱియొకచోట గౌరీకల్యాణము పాడునా = నీచుఁడొకచోట అకార్యమును మఱియొకచోట సుకార్యమును జేయఁడు.
నక్కను గన్నవాఁడెల్ల వేఁటకాఁ డనునట్లు.
ఆ. ఒక్కనక్క వల గతుక్కనఁ గొఱికి తా, నవలఁ జనఁగ వెంటఁ దవిలె బలము, వసుధ నక్కఁ గన్నవాఁడెల్ల వేఁటకాఁ, డనెడు వార్త నిక్క మయ్యె ననఁగ. శుక. ౧. ౧౭౭.
నక్క ముదిరి వరదయినట్లు.
నక్క పుట్టి నాల్గువారములు కాలేదు, నే నెన్నఁడు నింత గాలివాన యెఱుఁగ నన్నది.
నక్క యెక్కడ నాకలోక మెక్కడ. (అలభ్యమైనవస్తువు నాసించునపుడీలోకోక్తిని వాడుదురు.) నక్క రేలకాయ తినునట్లు. (రేలకాయ తినుటచే నక్కకు కడుపునొప్పివచ్చును. ఐనను నొప్పి తగ్గగనే నక్క మరల దానినే తినునట్లు.)

నక్క-వినయము = కపటవినయము.

నక్క-కొమ్ము. వి. ఒకవిధమైన వన మూలిక. (నక్క+కొమ్ము.)

ఆ. ఒక్క యెఱుకుఁ జేఁడు నక్క కొమ్మును నిచ్చి, గోరజంబు జున్నుఁ జాఱపప్పు...కాను కిచ్చి కరయుగంబు మొగిచి. మనుచ. ౪. ౧౪.

నక్క-చిక్కు-లమారి. విణ. (√నక్క.)-నక్క చిక్కులు కలవాఁడు - దుష్టుఁడు; దుష్టురాలు.

సీ. నక్కచిక్కులమారి పెక్కు కురూపి దూబర దిండి బొంకులబాన మొండి. చెన్నబ. ౨. ౨౪.

నక్క-జిత్తులు. వి. బ. (√నక్క.) మోసములు. (గ్రా.)

నక్క-తోఁక. వి. (√నక్క.) ౧. జంబుకపుచ్ఛము. ౨. నక్కతోఁకవలె నుండు తృణవిశేషము, క్రోష్టు విన్న ॥.

చ. గుసుకును సొంటి బిప్పరయు గోఁగడ యూదర నక్కతోఁకయుఁ. ప్రబంధ. ౨౦౦.

గీ. జంబు నూదర తుంగ వెఱ్ఱజంబు పెద్ద, తుంగ భోజవతీ నక్కతోఁకవితివి. హంస. ౫. ౪౪.

నక్క-తోఁకకసవు. వి. (√నక్క.) సింహపుచ్ఛి. (దీనిని కొందఱు నక్కతోఁకపొన్న అందురు. అని శ. ర.)

నక్క-తోఁకపొన్న. వి. (√నక్క.) నేలపొన్న ॥.

సీ. ... నేలపొన్న, నా నక్కతోఁకపొన్న ... రూఢి కెక్కు. ఆం. భా. ౨. ౫౫.

నక్క-తోఁకబియ్యము. వి. (√నక్క.) ధాన్య విశేషము. (శ. ర.)

నక్క-దోస. వి. (√నక్క.) క్షుద్రోర్వారుకము, చిన్నదోస ॥.

సీ. ... నక్క, దోస యనంగ క్షుద్రోర్వారుకము మిఱు...ఆం. భా. ౨. ౩౧.

నక్క-నరము. వి. (√నక్క.) ఒకదినుసు వేరు. (శ. ర.)

నక్క-నేరెడు. వి. (√నక్క.) కాకినేరెడు ॥. (శ. ర.)

నక్క-పోతు. వి. (√నక్క.) మగనక్క.

క. కోలఁది యెఱుంగక కృష్ణులఁ, గలన గెలుతు ననియె దీవు గంటిమె సింగంబుల నెత్తి నైనను నే, పొలమున నేనియును నక్కపోతు గెలువఁగఁ. భార. కర్ణ. ౨. ౩౫.

(చి.ని. కరాళీప్రతిపా. నక్కపోరి అనిముద్రి.)

నక్క-మోరు. వి. (√నక్క.) కురురనికంఠి.

సీ. మందుమాఁకిడి గండమాల మాన్పఁగలండె చక్కఁజేయఁగలండె నక్కమోరు. రామ లిం. ౩౩.

(వ్యవ.) పశువులకు నక్కమోరు దిగినది.

నక్క-రేను. వి. (√నక్క.) లకుచము, గజనిమ్మ ॥.

గీ...లకుచాఖ్య కమ్మరే ననఁగ నక్క, రే ననఁగ వెలయును...ఆం. భా. ౨. ౪౫.

నక్క-విరిగి. వి. (√నక్క.) శేలుభేదము, క్షుద్ర శేలువు ॥.

సీ. క్షుద్రశేల్వాఖ్య యగును నక్కవిరిగి నా ... ఆం. భా. ౨. ౪౫.

నక్కి-ళ్లు. వి. (త. నక్కలి. నక్క+కీళ్ళు.) ప్రక్కపండ్లకీళ్ళు. (శ. ర.) అంకిళ్లు, దాడకీళ్లు. (చూ. నక్కిళ్లుపడు.)

నక్కి-ళ్లువ(ప)డు. అ. క్రి. (నక్కిళ్లు+పడు.) దాడకీళ్లు కదలకుండు; నిరుత్తరుఁడగు.

ద్వి. ఉక్కఱి ప్రక్కి యయ్యారపు లుడిగి, నక్కిళ్లు వడి గ్రక్కుమి క్కనలేక. బస. పు. ౬. ౯౩౫. పం.

సీ...ధరణీశ రాజులా ధరణీసురులా.

ఆ. యొక్క దనిన వినియు నక్కిళ్లుపడి యున్న, నతనితోడ...భార. అను. ౫. ౩౪౫.

నక్కు. అ. క్రి. (క. నక్కు. త. నక్కు.) ఒదుఁగు, డాఁగు.

ఉ. నాలితనంబు సేస్కొని నక్కుచు నక్కుచు వాడవాడ వేలాలవలీలతావలికెలంకుల నుండిటు వచ్చి వచ్చి దంభోళియుఁ బోలె మీఁదఁ బడిపోయెను...రామా. ౭. ౪౭.

శా. మైనాకాద్రికిఁ జెల్లునే యకట యాత్మప్రాణసంరక్ష యేలా నక్కెన్ జలరాశిలో ...మల్ల. నీతి. ౭౫.

ఆ. అంతఁ బ్రొద్దు వుచ్చి యంధకారంబులోఁ, బొన్న యెక్కి నక్కి పొంచి మించ. ద్వా. ౧౧. ౫౧. శివధ. ౫.౧౭.

వి. ౧. కట్ట మొ. వానియతుకు.

(వ్యవ.) ఇది నక్కుడూలము. (శ. ర.)

౨. (బంగారపు) బిళ్ల; ఖండము, ముక్క.

ద్వి. వేసుక మదిఁ దులుకాడ వేయేసి, మాడలయెత్తుగాఁ గూడ ఖండించి, యున్న జంగమకోటి కొక్కొక్క నక్కు, చెన్నగా నర్పణ సేసి మ్రొక్కుడును. బస. పు. ౫. ౩౦౩ పం.

(స్తనవర్ణనము.) సీ. తలమూపి మోసులై త్రాసులై తళుకెక్కి నిక్కి నక్కులవలె సెరసి బెరసి. నరస. ౫. ౧౧౩.

గీ. చొక్కపుఁబసిండినక్కులఁ జెక్కుఁజెక్కు, లక్కలికికొప్పు నీలాంబుముక్కు ముక్కు, కనకగంధఫలీసారకంబు కంబు, కలితరేఖా విలాసమంగళము గళము. రామా. ౪. ౬౯. ప్రబంధ. ౪౯౦.

౩. బంగారు నలుకఁగా నఱుమ కనుపట్టెడినిగ్గు.

గీ. వన్నె హెచ్చినయట్టి క్రొంబసిఁడికడ్డి, కతిరించినతావునఁ గానిపించు, నిగ్గునరుఁ జేరు నక్కు నా నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౩. ౪౭.

ఆ. విన్ను చెన్ను దన్నుఁ గన్నియతేఁగొను, సోముగోము దోము భామమోము, నక్కు బెక్కుఁ జెక్కు నాఁతుక చెక్కులు, మించు సంచు మించు మెఱఁతమేను. చంప్రా. ౪. ౧౪౫.

ద్వి. అక్కజం బంద నంచంద కడాని, నక్కులై వెడలంగ నక్కజం బందె. బస. పు. ౪. ౩౫౪ పం.

౪. నాఁగటికఱ్ఱు. (శ. ర.)

జః నక్క, నక్కకొమ్ము, నక్కచిక్కులమారి, నక్కజిత్తులు, నక్కతోఁక, నక్కతోఁకకసవు, నక్కతోఁకపొన్న, నక్కతోఁకబియ్యము, నక్కదోస, నక్కనరము, నక్కనేరెడు, నక్కపోతు, నక్కమోము, నక్కరేను, నక్కవిరిగి, నక్కిళ్లు, నక్కిళ్లువసు, నక్కెలు.

నక్కెర[1] = నకెర. వి. ఎఱ్ఱదోస. (చి. ని.)

నక్కెర[2]. వి. కంది, తొగరి *. (శ. ర.)

నక్కెఱు. వి. (నక్క + ఏఱు.) ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నక్తంచరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రియందు తిరుగునది. వి. అ. పుం. ౧. గుడ్లగూబ. ౨. గుగ్గిలము *.

నక్తంచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాత్రించరుఁడు, రేద్రిమ్మరి, రాక్షసుఁడు. ౨. దొంగ.

నక్తంచారి. సం. వి. న్. పుం. = నక్తచారి.

నక్తంతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రియందలిది, రాత్రిది.

నక్తందినము. సం. వి. అ. న. రేయునుబవలును.

నక్తందివము. సం. అవ్య. రేయుంబవలు. (బ. నక్తందివములు = రేయుంబగళ్లు.)

దండ. ... సురూపప్రకాశుల్ మహాశక్తి నక్తందివంబుల్ ప్రవేశించి యున్నారు ... భోగినీదండకము.

నక్తకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చినిఁగినగుడ్డ. ౨. తుండుగుడ్డ. ౩. నల్లగ్రుడ్డగూబ. (వై. ని.)

నక్తచారి. సం. విణ. (న్. జీ. న్.) రాత్రి తిరుగువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. గ్రుడ్డగూబ. ౨. పిల్లి. ౩. దొంగ. ౪. రాక్షసుఁడు.

నక్తభోజి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రాత్రిభుజించువాఁడు; వ్రతార్థము పగలు తినక రాత్రులుమాత్రము తినువాఁడు.

నక్తమాలము. సం. వి. అ. పుం. కానుగు †.

నక్తము. సం. వి. అ. న. ౧. రాత్రి. ౨. వ్రతభేదము, రాత్రిమాత్రము భోజనముచేయునొక వ్రతము.

సీ. భానువారంబునఁ బ్రారంభ మొనరించి క్రమమున భానువారంబు లేను, నక్తంబు నియతితో నడపి యేడవవారమున యథాశక్తి జాంబూనదమున, రవిఁ జేసి రక్తవస్త్రద్వయంబును జుట్టి ... వరాహ. ౧౨. ౫౫.

నక్తముఖము. సం. వి. అ. న. రజనీముఖము, సాయంకాలము.

నక్తవ్రతము. సం. వి. అ. న. ౧. రాత్రులు మాత్రమే భుజించువ్రతవిశేషము. ౨. రాత్రియం దాచరింపఁబడువ్రతము.

నక్రము. సం. వి. అ. పుం - భూమిమీఁద చరింపనిది - ౧. కుంభీరము, మొసలి. ౨. మకరరాశి. ౩. తేలుమణిచెట్టు. న. ౧. ద్వారబంధమునకు పైనుండు అడ్డుఁగఱ్ఱ. ౨. నాసిక, ముక్కు.

నక్షత్రకంటకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అనాస †.

నక్షత్రకాంతివిస్తారము. సం. వి. అ పుం. ౧. నక్షత్రములకాంతియొక్క ఆధిక్యము. ౨. తెల్లయావనాళము, తెల్లజొన్న †.

నక్షత్రదర్శుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నక్షత్రములు చూచువాఁడు. వి. అ. పుం - నక్షత్రఫలమును సూచించువాఁడు - గణకుఁడు.

నక్షత్రనేమి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧ - నక్షత్రములకు నేమివంటివాఁడు - చంద్రుఁడు. ౨. ధ్రువనక్షత్రము. ౩. విష్ణువు. స్త్రీ. రేవతీనక్షత్రము. (వై. ని.)

నక్షత్రపంక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. = నక్షత్రమాల. (ఇరువదియేడు పద్యములతో నేర్పఱచిన క్షుద్రప్రబంధవిశేషము.)

సీ. ... నక్షత్రపంక్తి యిరువదియును నేడు ... అప్ప. ౧. ౧౩౪.

నక్షత్రపథము. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్రమార్గము, ఆకాశము.

నక్షత్రపాఠకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జ్యోతిషికుఁడు; జోస్యుఁడు.

నక్షత్రమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చుక్కల వరుస; అశ్విన్యాది నక్షత్రములపంక్తి. ౨. ఇరువదియేడుముత్యములు గ్రుచ్చినయొంటిపేటహారము. ౩. ఏనుఁగులకు వైచునొకవిధ మగుమాలిక. ౪. నక్షత్రపంక్తి, ఇరువదియేడు పద్యములతో నేర్పఱచినక్షుద్రప్రబంధవిశేషము.

నక్షత్రము. సం. వి. అ. న - నశింపనిది - ౧. అశ్విని మొ. రిక్క. (ఇవి ఇరువదియేడు. అశ్విని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణి, మృగశిర, ఆర్ద్ర, పునర్వసు, పుష్యమి, ఆశ్లేష, మఘ, పుబ్బ, ఉత్తర, హస్త, చిత్త, స్వాతి, విశాఖ, అనూరాధ, జ్యేష్ఠ, మూల, పూర్వాషాఢ, ఉత్తరాషాఢ, శ్రవణము, ధనిష్ఠ, శతభిషము, పూర్వభాద్రపద, ఉత్తరభాద్రపద, రేవతి. అభిజిత్తు అనువేఱొకనక్షత్రము కలదు. చూ. అభిజిత్తు.) ౨. తార, చుక్క. ౩. ముత్యము. ౪. నక్షత్రమాల, ఇరువదియేడుముత్యముల హారము.

నక్షత్రయాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్ర దోషములకు శాంతి చేయించి దానివలన జీవించు బ్రాహ్మణుఁడు.

నక్షత్రయోని. సం. వి.ఇ.స్త్రీ. (జ్యోతి.)వధూవరుల నక్షత్రముల ననుసరించి వివాహాదులయానుకూల్యము తెలిపెడుయోనికూటము.

నక్షత్రవిద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జ్యోతిషము.

నక్షత్రవీథి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) ఆకాశమున నక్షత్రవిశేషములచేత ఏర్పడినవీథి, ఛాయాపథము. (చూ. ఐరావతము.)

నక్షత్రశూలము. సం. వి. అ. పుం. -శూలతుల్య మగునక్షత్రము-పూర్వాదిదిక్కుల నుద్దేశించి ప్రయాణమందు నిషేధింపఁబడిననక్షత్రము.

నక్షత్రసూచకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శాస్త్ర మెఱుఁగకయే జ్యోతిష్కుఁడ నని చెప్పుకొను వాఁడు.

శ్లో. తిథ్యుత్పత్తిం నజానంతి గ్రహాణాం నైవ సాధనం, పరవాక్యేనవర్తంతే తేవై నక్షత్ర సూచకాః. అవిదిత్వైవ య శ్శాస్త్రం దైవజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే, స పంక్తిదూషకః పాపః జ్ఞేయో నక్షత్రసూచకః. (వాచ.)

నక్షత్రసూచి. సం. వి. న్. పుం = నక్షత్రసూచకుఁడు.

నక్షత్రాకృతి. సం. వి. ఇ. పుం. తారతండులము, తెల్లజొన్న†. స్త్రీ. నక్షత్రములయాకారము.

నక్షత్రేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

నఖంపచము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గోరు వెచ్చనిది.

నఖకర్తరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి...మతి దేశికారును సింధు, నలిగరుడాకాతి నఖకర్తరియును, ...ఆది గా సాగయుఁ దాయములు...బస. పు. 3. 201 పం.

నఖకుట్టుఁడు. సం. వి. అ. పుం - గోళ్లుతీయువాఁడు - మంగలి.

నఖక్షతము. సం. వి. అ. న. గోరొత్తు, గోటినొక్కు.

నఖగుచ్ఛఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిష్పావభేదము, ఒకదినుసుఅనుము †.

నఖజాహము. సం. వి. అ. న. నఖమూలము,గోటిమొదలు.

నఖదారణము. సం. వి. అ.పుం-గోళ్లతో చీల్చునది- డేగ. న. 1. గోళ్లను కత్తిరించుట. 2. గోళ్లు కత్తిరించుమంగలిపనిముట్టు, గోరుగల్లు.

నఖనికృంతనము. సం. వి. అ. న. 1. గోళ్లు కత్తిరించుమంగలిసాధనము, గోరుగల్లు. 2. గోళ్లు కత్తిరించుట.

నఖనిష్పావము. సం. వి. అ. పుం. నఖఫలిని, ఒకదినుసుఅనుము †.

నఖన్యాసము. సం. వి. అ. పుం. నఖక్షతము, గోటినొక్కు.

శ్లో. 'అతిశస్త్రనఖన్యాసః' సం.రఘు.12.43.

నఖపదము. సం = నఖక్షతము.

నఖపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వృశ్చికాళి, తేలుమణి †.

నఖపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. స్పృక్క, పిక్క అనుగంధద్రవ్యము†.

నఖఫలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నఖనిష్పావము, ఒకజాతిఅనుము†.

నఖము. సం. వి. అ. పుం. న. 1. -ఛిద్రములేనిది- గోరు. 2. ఇరువది అనుసంఖ్య. పుం. భాగము, అంశము. న. 1. గోటిచిప్ప. 2. నఖమనుగంధద్రవ్యము†.

నఖముఖము. సం. వి. అ. న. నఖాగ్రము,

కొనగోరు.

నఖముఖములు = ఎల్లదిక్కులు. (గ్రా, వా.)
(వ్యవ.) ఈయేడు తీర్థమునకు ప్రజలు నఖముఖములనుండియు వచ్చిరి.
,, శత్రువులు నఖముఖముల చెదరిపోయిరి.

నఖరంజని. సం.వి. ఈ. స్త్రీ. ౧- గోళ్లను రంజింపఁజేయునది - గోళ్లను కత్తిరించుపనిముట్టు, గోరుగల్లు. ౨. - గోళ్లను ఎఱ్ఱగా చేయునది - గోరంటు ౹.

నఖరజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నఖరంజని, గోరంటు ౹.

నఖరము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. నఖము, గోరు. ౨. ఆయుధవిశేషము.

నఖరాయుధము. సం. వి. అ. పుం. _నఖములే ఆయుధములుగా కలది_౧. పులి. ౨. సింహము. ౩. కోడి. (రా. ని.)

నఖరాహ్వము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు ౹.

నఖలేఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గోటితో గీసిన గీత. ౨. గోటిమీఁద చిత్రించినచిత్తరువు.

నఖలేఖకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఖికా. అ.) గోళ్లమీఁద చిత్రించుట వృత్తిగా కలవాఁడు.

నఖవిష్కిరము. సం. వి. అ. పుం. -నఖములతో చీల్చునది_ మాంసాహారి యగుపక్షి.(దేగ మొ.)

నఖవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. నీలి ౹.

నఖవ్రణము. సం. అ. పుం. న. నఖక్షతము.

నఖశంఖము. సం. వి. అ. పుం. చిన్నకప్పచిప్ప, నత్తగుల్ల.

నఖాంకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నఖక్షతము, గోటినొక్కు. ౨. పులిగోరు ౹.

నఖాంగము. సం. వి. అ. పుం. నఖి యనుగంధద్రవ్యము ౹.

నఖాఘాతము. సం. వి. అ. పుం. నఖక్షతము.

నఖానఖి. సం. అవ్య. ఒకరి నొకరు గోళ్లతో గిల్లికొని చేయుసట్టిపోరు.

నఖాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. నీలి ౹.

నఖాళి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. క్షుద్రశంఖము, నత్తగుల్ల. ౨. నఖపంక్తి, గోటివరుస.

నఖాశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నఖములు తినునది. (కల్ప.) వి. న్. పుం. గ్రుడ్లగూబ.

నఖి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. పెద్దనఖములు కలది. ౨. ముండ్లు కలది. (చెట్టు మొ.) వి. న్. పుం. ౧. సింహము. ౨. పులి. ఈ. స్త్రీ. నఖమనుగంధద్రవ్యము ౹.

నఖోత్పాటని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గోళ్లతీయు సాధనము, గోరుగల్లు.

నగ. వి. (త. నగై.) ౧. భూషణము.
సీ. నారదుం డెన్నిచ్చె నగలు రత్నంబు లహల్య నీ కేయగ్రహార మిచ్చె. నృసింహశతకము. ౭౧.
సీ. నగ లేల మెయి నిండునగ లేల విభుఁ డిట్లు దూరీకరించి హా తొలఁగినపుడు.కలు.శ.౩౬.
౨. లోహపాత్రము. (శ. ర.) ౩. పోగాకు దూది మొదలగువానికట్టుపుమూట.(శ.ర.) ౪. సిద్దెలజోడు. (శ. ర.) ౫. బంగారు వెండి మొదలగువాని పరిమితివిశేషము. (ఇది కర్షము మానము వంటిది.)
వ.(నా) గనబోయుండు నీ ఇంచిన కిరీటము ౧. దీనియెత్తునగ అగ వన్నె ౧౫. బె. శా. ౭౬౫.
౬. అంగీ. ౭. ఎద్దుమీఁదిబరువు. (చి. ని.)
౮. నగలు. గుళ్లు మండపములు మొ. కట్టడములకై తీర్చిన రాళ్లు. (బ్రౌ.)

నగజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి.

నగజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కొండలయందు పుట్టినది. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు.

నగధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు, గట్టుతాలుపు.

నగనందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పర్వతపుత్త్రి, పార్వతి.

నగపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧ - పర్వతరాజు - హిమవంతుఁడు. ౨ - ఓషధులకురాజు - చంద్రుఁడు.

నగభిత్తు. సం. విణ. (ద్) పర్వతములను బ్రద్దలుకొట్టువాఁడు. (రా.ని.) వి.పుం. ౧. ఇంద్రుఁడు. ౨. పర్వతములను పగులఁగొట్టుపనిముట్టు.

నగభూషణము. సం. వి. అ. పుం. హరితాళము, అరిదళము. (కే. ని.)

నగము. సం. వి. అ. పుం. - గమనము లేనిది - ౧. కొండ. ౨. ఏడు అనుసంఖ్య. ౩. చెట్టు. ౪-పన్నగము_పాదములతో నడువనిది- పాము. (ఆ. ని.) ౫. కస్తురి. (వై. ని.)

నగరంధ్రకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. క్రౌంచదారణుఁడు, కుమారస్వామి.

నగరకీర్తనము. సం. వి. అ. న. నగరమందు తిరుగుచు చేయుభగవన్నామసంకీర్తనము.
ఇట్లే: నగరసంకీర్తనము.

నగరఘాతము. సం. వి. అ. పుం- పట్టణమును నశింపఁజేయునది- ఏనుఁగు.

నగరమార్గము. సం. వి. అ. పుం. రాజమార్గము, నగరమున రథాదులు పోవుటకుఁ దగిన పెద్దబాట.

నగరము. సం. వి. అ. న. - కొండలవలె నుండు పెద్ద మేడలు కలది - పట్టనము, పురము. (వ్యతి. గ్రామము.)

నగరస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పట్టణవాసి, పౌరుఁడు, నాగరుఁడు. (వ్యతి. గ్రామస్థుఁడు.)

నగరాధ్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నగరరక్షణకొఱకు రాజనియుక్తుఁడగుఅధికారి. ౨. పెద్దతలారి.
ఇట్లే: నగరాధికృతుఁడు, నగరాధిపుఁడు.

నగరాలు. వి. బ. (√నగరు.) ౧. పౌరులు.
ఉ...దొంగబేరానకుఁ బాలుపడ్డ నగరా నగరాలు దురాత్మ నావృధుఁడా. వేం.పంచ. ౧. ౪౧౧.
౨. ఆంధ్రదేశమందలిశూద్రులలో నొకతెగవారు. (వా.)

నగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నగరము.

నగరీబకము. సం. వి. అ. పుం. కాకి.

నగరు=నవరు. వి. దే. (బ. నగరులు, నగర్లు,నగళులు,నగళ్లు.) ౧.అంతఃపురము; రాజభవనము.
గీ.కమలనాభుండు కక్ష్యాంతరములు గడచి, యలబలము లేనినగరెల్ల నరసి చూచి. పారి. ౧. ౧౦౫.
గీ. నీనగరు పోతుటీఁగకు నిలువ రాని, దయ్యె వెల్లాటకత్తె వీ వాటు యరిది.శుక.౧.౨౨౪.
గీ. నట్టువొజ్జ నై మెలఁగుదు నగళులందు, నిత్తణ నైపథ్యవిధులకు నేర్తు నధిప. భార.విరా. ౧. ౧౪౨.
(చంద్రుఁడు.) క. ముల్లోకంబుల జనములు, తో ళ్లక్ష రోఁకండ్లఁబాడ రోయక మతియుఙ్, వెల్లివిరిగాఁగఁ దిరిగి న్నగళ్లకు నయగారి నెలఁతుకం గొనిపోయెఙ్.వరాహ.౪. ౨౨.
ద్వి. నగరివాకిట సమున్నతి రథంబు డిగి, వెంగి చెడి తాను దమ్ముఁడు కూన్య మైవ్వయంతఃపురమున కరుగ...రం.రా.అయో.౧.౨పొ. ౧౬ పం.

క. మంతుల బాంధవభటసామంతుల సాశ్రి
తుల నిలిపి మహికాంతు నిశాకాంతమణి
కాంతికందళకాంతం బగునొక్క దొరనగర
విడియించెన్. మనుచ. ౫. ౫౪.

౨. సభాగృహము, కొలువుకూటము.

క. తెలుపు లగుచీరలును బూంతలం బువ్వుల
నొప్పి రాజతనయానుగుణోజ్జ్వలమాననీయ
వేషము, లలవడం గూడుకొని నగరి కరిగిరి
ప్రీతిన్. భార. విరా. ౫. ౩౧౫.

క. నీనడకలు గంటిం గదే, కానీ వే నగరం జెప్పి
కారించెద ని, స్నే సంచు... శుక. ౩. ౩౫౬.

౩. గుడి, దేవగృహము.

గీ. నగరితోం గూడ సేకామ్రనాథు మంచెం,
గంచిం దెప్పలం దేల్చె నకాలవృష్టి. హర.
౨. ౨౨.

వ... అత్తిరుపతి సొచ్చి యచ్చక్రధరునగరిమో
సల నిలుచుటయు... ఆము. ౪. ౩౫.

నగరివారు=ప్రభువువారు.

ఉ... వ్యాపిన్నతనం బాకళ్ళ చెవిం బెట్టుకు పెట్టిన
సిగ్గువోవ నా, వన్నియ సన్నమా నగరివా
రికి దండుగం బెట్ట నిమ్మగున్. వేం. పంచ.
౪. ౯౧౧.

గీ. జంగమార్చనలకును ... నగరివారి, ప్రాపుం
గలిగినవారికి...కొదువ వడకుండ కుండ లా
కుమ్మరిచ్చు. హంస. ౫. ౧౪. (బ్రా.పా.)

లోపలినగరు = అంతఃపురము, అభ్యంతరగృ
హము.

క. తగవే కులకన్యకలకు, మగవారలతోడ రూ
పమహనీయులతో, మిగులంగం దడవు లో
పలినగరులలో మాటలాడ నయతత్త్వనిధీ.
సైవ. ౪. ౬౧.

బ: నగరాలు.

నగరోత్థ. సం. వి. అ. స్త్రీ. నాగరముస్త.

నగరౌకసుండు. సం. వి. స్. పుం. నగరవాసి,
నాగరకుండు, పౌరుండు.

నగరౌషధి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ - నగరమం
దలి యోషధి- కదళి, అరంటి.

నగవరి. విణ. (నగవు + అరి³.) ౧. నవ్వు కల
వాండు. (శ. ర.) ౨. పరిహాసకుండు.

క. నగవుల నవిద్యపోండిమి, నగుంబాటుగం జే
య నేర్చునగవరి యంతన్, నగుమొగము
తోడ మెల్లన, నగుమొగములసతులం జూచి
నగ నేర్చె నృపా. భాగ. ౧౦ పూ. ౨౯౩.

నగవు=నవ్వు. వి. (√నగు.) నవ్వు, హాసము.

మ. జగతీనాథునిముందట న్నిలిచె... శారద...
నగవుం దేటయు దివ్యదేహరుచియున్ స
మ్మేళన మ్మొంది చె, ల్వగుచుండన్... సైవ.
౪. ౧౪౦.

గీ. తెగువ లోలోన నే నవ్వునగవు తెలుప.
ఆము. ౫. ౬౦.

సీ. నగవులు నురువులు నడలు రాయంచలు...
నీలా. ౨. ౧౮.

౨. నర్మవచనము, పరియాచకము.

క. ఏ మెఱుంగమి నిట్లడిగితి, నా నేరమి నైపవ
లయు నగవుగం గొనుమీ, మానిని నాపలు
కులు... భార. అర. ౫. ౩౧౧.

క. నగ వవు టెఱుంగక యది యురి, తగులున
సౌమిత్రిం జేరి దానవి దనకున్, మగండ
వగు మనిన నాతండు, నగ వొదవిన నగక
శూర్పణఖ కిట్లనియెన్. భా. రా. అర.
౧. ౧౪౬.

క. తదనంతరంబ బోటులు, చదురుల నగవు
లను బొద్దు జరిగినం గేళీసదనము... వెడలు
టయు... మనుచ. ౬. ౮.

౩. వింత, ఆశ్చర్యము.

క. ఈజలముపట్టె చూడ మ, హాజగ మట్టు

కప్ప ప్రువ్వ లఁట యఁదుఁ బ్రజల్, పూజిం
పవాని కెల్లఁ, రా జఁట యొకకప్ప యట్టి
నగవులు గలవే. కేయూర. ౩. ౨౫౭.

విణ. హాస్యాస్పదము, పరిహాసపాత్రము.

ఆ... నాదుసతులఁ, బుణ్యశీలయుతలఁ బోకా
ర్చుకొన్నట్టి, వారిఁ బుత్రులనుట నగవు
కాదె. కళా. ౬. ౪౫.

మొలకనగవు=మందహాసము.

గీ. మొలకనగ వొప్ప శ్రీదేవిమోము చూచి.
ఆము. ౨. ౯౨.

ఇట్లే: అలఁతినగవు.

సీ. పాశపాణికిఁ గుచప్రాంతోరుదర్శనం బంధ
కాసురునకు నలఁతినగవు. హర. ౬. ౧౦౩.

నగవుటీగి. వి. (నగవు+ఈగి.)పరిహాసమున కిచ్చి
నధనము.

సీ. మఱపునఁ గొన్నసొమ్ముఁగొన్నలంచంబు
తగనివాఁ డిచ్చిన నగవుటీగి. గీ. మగుడ నీ
కుంట యింతయుఁ దగవు గాదు. విజ్ఞా.
ప్రా. ౨౭.

నగవులాడు=నవ్వు. అ. క్రి. (నగవులు+ఆడు.)
నవ్వు.

ఉ. అప్పచు లాడుచున్ నగవులాడుచు బార
లు చాఁచి చాఁచి...చంద్రా. ౨. ౬.

నగవైరి. సం. వి. న్. పుం. ఇంద్రుఁడు, గట్టు
దాయి.

నగాటనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెట్లమీఁద
తిరుగునది- కోఁతి. ౨. పర్వతములమీఁద తిరు
గుట. ౩. చెట్లపై తిరుగుట.

నగాధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూమి. (వై.ని.)

నగాధిరాజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్రేష్ఠ
పర్వతము. ౨. హిమవత్పర్వతము. ౩. సుమే
రువు. ౪. కైలాసము. (ఇట్లే: నగాధిపము మొ.)

నగారా. (హిం. నగారా.) దే. పెద్దఢంకా.

సీ. కదలికకల్లచప్పుడుల నాఱడిసేయు గొప్ప
నగారాలకుంజరములు. కంఠా. ౧. ౧౫౬.

నగావాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతముల
మీఁద నివసించునది- నెమిలి. ౨. నగములు
మీఁదినివాసము.

నగాశ్రయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నగము
మీఁద నివాసము కలది. వి. అ. పుం. హస్తి
కందము, ఒకజాతికందకు.

నగి(యి)ంచు. స. క్రి. (√నగు.) ౧. నవ్వించు.

చ. వెలికిలి సెజ్జమీఁదఁ గడు విప్పగుకన్నుల
చాయ లొప్పఁ జెక్కిలి గిలిగించి ప్రేఁతలు
నగింపఁగ నుండుట యాదిగాఁగ ... హరి.
పూ. ౭. ౧౩౪.

చ. దరహసితాస్యుఁడై తనులతన్ వెస వాల్చి
నగించి వేడుకల్, గెరలఁగఁ జేసి...వరాహ.
౪. ౧౬౧.

౨. సంతసింపఁజేయు.

ఉ...విపంచి వాయించి తనున్ నగించి యెల
యించినప్రేయసి నల్ల దించి మోదించి ...
మించినవిరించి మముం గరుణించిప్రోవుతన్.
వాశి. ౧. ౪.

౩. అపహసింపఁజేయు, ఎగతాళిచేయించు.

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగ క్రియ గూఢము
గాక ద్రావిడీస్తనగతిఁ దేట గాక యరచా
టగు నాంధ్రవధూటిచొక్కపుంజనుఁగవఁ
బోలి తేటయును జాటుదనంబును లేకయుం
డఁ జెప్పినయది పో కవిత్వ మనిపించు నగిం
చటు గాక యుండినన్. వేం. పంచ. ౧. ౧౭.

నగింపు. వి. (√నగించు.) నవ్వించుట.

వ... తెగింపులు నగింపులు వింపులు సొంపులు...
భీమ. ౪. ౬౦.

నగి(గు)పించు. స. క్రి. (√. నగు.) నవ్వించు.

మ...నాలుకతుదన్ ముక్కంటికొమ్మా విలా, సిని దేనమ్మెద నంచు బ్రహ్మ నగిపించెన్ మేలుమాటన్ సతిన్. కళా. ౫. ౫౯.

క. తెప్పించి తొడుగు మీ పని, యొప్పించిన నిట్టు నట్టు నొఱవలు గా మై, గప్పికొని యా బృహన్నల, యప్పుడు నగుపించె నచటి యబలాజనమున్. భార. విరా. ౪. ౩౯.

చ...ఒండొకచందముమాట లాడితిన్, నిను నగుపింపఁగా వలసి నీదగుమన్ననశంక వాసినన్. భార. శాం. ౬. ౨౧౮.

నగిర=నక్కెర. వి. వృక్షవిశేషము. (చూ. తెల్ల నగిర.)

నగు. అ. క్రి. (క. నగు. త. నకు.) ౧. నవ్వు, హసించు.

వ...రాచూలిం జూచి చెలులు గలకలం జేచఱచి నగిరి. నైష. ౨. ౪౬.

చ. వెడవెడఁ గన్ను మూయుఁ గను విచ్చు నగుం దల యూఁచు...పారి. ౧. ౧౦౧.

౨. ఆనందించు.

గీ...సౌధ, శిఖరవాతాయనాగతాచిరరుగంశు,

గీ. నన్ను నాతోడిసవతులు నగకయున్న, వంత మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాన. పారి. ౧. ౧౩౧.

క. భృగునారదకపిలాదులు, నిగమాంతజ్ఞులును యోగనిర్ణయనిపుణుల్, త్రిగుణాతీతు మహేశ్వరు, నగ రెన్నఁడు వారు ధర్మనయ మెఱుఁగరొకో. భాగ. ౬. ౪౭౫.

రగడ. పద్మరాగమాణిక్యంబుల నగుపలువరుసలు గలయది మణికర్ణిక. కాశీ. ౬. ౧౨౬.

(ఇటు ఔపమ్యవాచకము.)

చ. పగడపుఁజాయ చెందిరముఁ బ్రామినపాండ్య వధూకుచంబులన్, నగునరుణంపుబొండ్లము లనారికెడఁబులు...ఆము. ౧. ౫౪.

నగుమొగము=నవ్వుతో కలకలలాడుమొగము.

చ. నగుమొగమున్ సుమధ్యమును నల్లనిమేనును లక్ష్మికాటపట్టగునురమున్...కల్గువెన్నుఁడిమ్ముగఁ బొడసూపుఁగాక కనుమూసిన యప్పుడు విచ్చినప్పుడున్. భాగ. ౯. ౬౩౨.

ఇట్లే: నగుముద్దుమోము.

సీ. నగుముద్దుమోమున మృగనాభితిలకంబు గులుకుడాల్సిరులు ముంగురుల నొరయ. దశా.

కళా. ౫. ౫౮.

వ...నీవు లోకంబుచేత నగుఁబాటును బొందెద వింతియ...భార. అర. ౬. ౩౦.

విణ. అపహాస్యము, ఎగతాళిచేయఁదగినది.

ఉ... ఇట్లసంభావితుఁ డైనవానితలపాటరయక నగుఁబాటు గాదె రా, మావనినాథు తమ్ములకు...నిర్వ. ౧౦. ౧౧.

ఉ...కడుపట్టి ప్రజ్ఞ చే, నిచ్చకు వచ్చినట్లు చరియించును దుష్కృవి తచ్చరిత్ర మే, యచ్చున నెన్ని చూచిన నహా నగుఁబాటు గదా గణింపఁగన్. విప్ర. ౧. ౧౪.

ఆ. జననమరణములకు సరి స్వతంత్రుఁడు గాఁడు, మొదల కర్త గాఁడు తుదను గాఁడు, నడుమకర్త ననుట నగుఁబాటు కాదొకో, విశ్వ...వేమన. ౧. ౧౫౭.

నగుఁబాట్లపని = హాస్యాస్పద మయినపని.

ద్వి. నగుబాట్లపని యిది నమ్ము నామాట, తగదు నీ కతనికిఁ దరళాయతాక్షి. మ్రా. వి. ౨. ౬౭.

సా: నగుఁబాటుపెండ్లికి నాఁడే నాగవల్లి.

నగౌకము. సం. వి. న్. పుం. ౧. పక్షి. ౨. కాకి. ౩. సింహము. ౪. శరభమృగము.

నగౌకసము. సం = నగౌకము.

నగ్గు. అ. క్రి. (క. నగ్గు.) నలినలి యగు, ముక్కలుముక్కలగు, చూర్ణ మగు. (ఈపదమునకుఁ బ్రయోగాంతరము కానరాదు.)

ద్వి. దిక్కరీంద్రులు మ్రగ్గ దిక్కులు బ్రుగ్గ, నక్కులాద్రులు నగ్గ నహిపతి నుగ్గ. బస. పు. ౧. ౨౦౯. (చి. ని. పా. దిక్కరీంద్రులు ద్రుంగ దిక్కులు గ్రుంగ, నక్కులాద్రులు స్రగ్గ నహిపతి బ్రుగ్గ. ముద్రి. పా.)

నగ్న. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దిసమొలయాఁడుది. ౨. రజస్వలకానిపడుచు. (పది పండ్రెండు సంవత్సరములవయసు కలది.)

నగ్నంకరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. ఆ. అ.) దిసమొలవానినిగా చేయుటకు సాధన మైనది.

నగ్నంభవిష్ణువు. సం. విణ. (ఉ.) దిసమొలవాఁడుగా అగువాఁడు.

నగ్నంభావుకుఁడు. సం. విణ. (అ. వి కా. ఆ.) = నగ్నంభవిష్ణువు.

నగ్నచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విష్ణుక్రాంతము.

నగ్నముషితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వస్త్రాదులపహరింపఁబడుటచే దిసమొలవాఁ డైనవాఁడు.

నగ్నహువు. సం. వి. ఉ. పుం. (ఉ. న. అని కొందఱు.) సేవించుటవలన నగ్నునిగాఁ జేయునది కిణ్వము, నానాద్రవ్యములతో చేయఁబడినసురాబీజము.

నగ్నాటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దిసమొలతో తిరుగువాఁడు. వి. పుం. దిగంబరబౌద్ధుఁడు. (వై. ని.)

నగ్నిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దిసమొలయాఁడుది, దిగంబరస్త్రీ. ౨. కన్యక, సమర్తాదని పడుచు.

నగ్నీకృతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నగ్నుఁడుగా చేయఁబడినవాఁడు.

నగ్నుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వివస్త్రుఁడు, దిసమొలవాఁడు, దిగంబరుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. దిగంబరసన్న్యాసి. ౨. దిగంబరబౌద్ధుఁడు. ౩. బట్టువాఁడు. ౪. వేదదూషకుఁడు; వేదము భ్యసించియు వేదమార్గమును విడిచి యపమార్గమున వర్తించువాఁడు.

ఉ. ధీమతిఁ జిన్ననాఁ డఖిలదేవతలన్ భజియించి యుగ్రబుద్ధి, స్వామము లభ్యసించి బహుశాస్త్రపరాయణుఁ డై మహీసురుం, డేమి

యు బుద్ధి లేక శ్రుతు లంతయు నింద యొ
నర్చువానిఁ బో, పాషండుఁ డైన నగ్నుఁ డని
పల్కుదు రి వేదవిదుల్ మునీశ్వరా. వి. పు. ౪.
౨౪౦.

ఆ. వేద మభ్యసించి వేదమార్గంబులు, విడిచి
పెట్టి దుర్వివేకబుద్ధి, బహుమతముల నడచు
పాషండుఁడే నగ్నుఁ,డు...వి. పు. ౪. ౨౪౧.

౫. అవైదికకులోత్పన్నుఁడు.

శ్లో. యేషాం కులే న వేదో స్తి న శాస్త్రం నైవ
చ వ్రతమ్, తే నగ్నాః కీర్తితా స్సద్భిః తేషా
మన్నం విగర్హితమ్. మార్కండేయపురాణ
ము. (వాచ.)

నచకేమము. సం. వి. అ. పుం. రాత్రి మూఁడవ
జామునం దైనస్వప్నము. (వై. ని.)

నచికేతసుఁడు. సం. = నచికేతుఁడు.

నచికేతుఁడు. సం. వి. స్. పుం. ౧. ఒకానొక
ఋషి, నాచికేతుఁడు, ఉద్దాలకునికొడుకు. ౨.
ఒకానొకఅగ్నిహోత్రుఁడు.

నచిరము. సం = అచిరము.

నచ్చిక(గ). వి. (√నచ్చు¹. కి. నచ్చిగె, నచ్చి
కె. త. నచ్చు.) నమ్మిక.

క. నిను గీతిసాహితీమోహనవాణులు చెవులు
వట్టి యాడింపంగాఁ, గనియుండి కాముకుఁ
డఁ గా, వని వల్కిన నాకు నచ్చి కానె
నృపాలా. విజ. వి. ౧. ౯౦.

క. ఈరీతిఁ బొదల మెదలుచు, నారీతిలకంబు
మేనినచ్చిక యిచ్చుం, గోరక నవసహకా
రక, కోరక మూరుకొని వడి నిగుడ గమకిం
చెన్. వసు. ౩. ౧౧౯.

నచ్చికము = అచ్చికము. వి. (త. నచ్చిక.) కొ
ఱఁత, లోపము.

క. అకటా నన్నితఁ డేలిన, నొకటా నచ్చికము
లేక యుండఁగ వచ్చున్. విజ. వి. ౧. ౬౪.

క. సకలజనంబులు సిరులం, దొకటను నచ్చిక
ము లేక యుండ...రామ. ౧౪౭.

నచ్చు¹. అ. క్రి. హితమగు, ఆప్తమగు; రుచించు.

చ...అలలితాంగి నాకు నచ్చినచెలి...మార్క.
౫. ౨౦౯.

ఉ. కైటభదైత్యవైరిపదకంజమునం దుదయంబు
నొందె మి, న్నేటికి భూతధాత్రికిని నెంత
యు నచ్చినతోడఁబుట్టు వై, హాటకగర్భ
ముఖ్యనిఖిలామరమౌళిమహామణి ప్రభా, పా
టలవర్ణ మైనయొకపావనవర్ణముదీర్ణసంపదన్.
భీమ. ౧. ౩౦.

క. వల్లభునకుఁ గడు నచ్చిన, యిల్లాలవె యేను
లాఁతినే పోఁ దోలన్. కళా. ౩. ౧౭౦.

౨. నమ్మకము కలుగు, విశ్వాసయుక్తమగు.

క. నీ వింక నేఁటినుండియు, నావచనము లాద
రించి నచ్చినమదితో, దేవతలకైన దొరకని,
యావారుణిసేవ సేయు మతులితభక్తిన్.
వి. పు. ౭. ౩౯.

చ. అలవి యెఱుంగ నేరక దశాస్యుఁడు లో
కముతోడివానిఁ గాఁ, దలఁచి జితాఖిలా
ధ్యుఁడఁ గదా యని నచ్చి కడంగి వచ్చి
సం, కలియకుఁ జొచ్చె...నిర్వ. ౪. ౬౫.

౩. సక్తమగు, లగ్నమగు.

గీ. అట్టినీయందు నాచిత్త మనవరతము, నచ్చి
యున్నది నీయాన నాన లేదు, కరుణఁ జూడు
ము కంసారి ఖలవిదారి. భాగ. ౧౦. పూ.
౧౪౦౨.

శ్లో. రూపం దృశాం దృశిమతా మఖిలార్థలా
భం, త్వయ్యచ్యు తావిశతి చిత్తమపత్రపం
మే. సం. భాగ. ౧౦. ౫౨౩౯.

స. క్రి. (క. త. నచ్చు.) నమ్ము.

ఆ. కొఱత నుఱుకుఁ గాని కొడుకు కన్నఁడుమ
గార్య, తంత్రమునకుఁ జొరఁడు దాని నీవు,

మాన్ప నొల్ల వతనిమగటిమియును లావు, నచ్చి లోభ మెదఁ బెనంగొనంగ. భార. స్త్రీ. ౧. ౧౭.

క. మెచ్చితి నేవర మైనను, నిచ్చెద నను వేఁడు మనిన నీశ్వర నిన్నున్, నచ్చిన రక్షింతువు పొర, పొచ్చెము సేయక మహేశ పురహర యభవా. భాగ. ౧౦ ఉ. ౫౭౯. భార. విరా. ౨. ౩౫౪.

సీ ... నచ్చె వనం దగు నమ్మె ననుట. ఆం. భా. ౩. ౧౩౩.

నచ్చు.[2] స. క్రి. బాధించు, పీడించు.

గీ. కాననము చొచ్చి శార్దూలఖడ్గమూక,రప్ర ముఖజంతుసంతతి వ్రచ్చి నచ్చు,నారసంబున మృగవేషధారి యైన,యతికులస్వామిఁ గూల నేసితివి నీవు. వరాహ. ౨. ౮౯.

వి. ౧. మాంద్యము, ఆలస్యము.

క. జడకుచ్చును మెడహెచ్చును, నడనచ్చును గచ్చు లేనినలు పగు మేనున్. చంద్ర. వి. ౧. ౭౧.

౨. బాధ. (శ. ర.)

జః నచ్చుకాఁడు, నచ్చుకుప్ప, నచ్చుగొట్టు, నచ్చుపెట్టు.

నచ్చుకాఁడు. విణ. (√నచ్చు[2].) ౧. అలసుఁడు, మందుఁడు. ౨. బాధకుఁడు, పీడించువాఁడు. (శ. ర.)

నచ్చుకుప్ప. విణ. (నచ్చు[2] + కుప్ప.) నచ్చుగొట్టు, బాధకుఁడు. (శ. ర, చి. ని.)

నచ్చుగొట్టు. విణ. (నచ్చు[2] + గొట్టు[2].) నచ్చుపెట్టువాఁడు, బాధించు స్వభావము కలవాఁడు. (శ. ర.)

నచ్చుపెట్టు. స. క్రి. (√నచ్చు[2].) తొందరపెట్టు, బాధించు. (శ. ర.)

నజరు. వి. (హిం. నజర్.) కానుక.

చ. కడువడి పిన్నపెద్ద లగుఖానులకున్ నజరు ల్నయించుచున్, బొడగనిమెన్... హైదరు జంగు నొయ్యనన్. రంగా. ౨. ౫౮.

గీ... హైదరుజంగుఁ గాంచి, నజరు గుజరాను పఱచె సాన్నాకడాని, జాలెము... రంగా. ౨. ౯౫.

నజీబు. విణ. (హిం. నజీబు = కులీనుఁడు, ఉత్తమకులుఁడు.) మంచిది.

వ...చాయలం గ్రక్కుమక్కుపని పెంపెక్కు నజీబుసైబుపట్టా నటీటు రుఖీపించుచుఁ దెంపుసొంపు దీపింప రయంబున ...మల్లు పు. ౨. ౮౯.

నజ్జు = నఱుజా. వి. (క. నజ్జు.) నలి, చిన్నముక్క, అల్పఖండము.

చ. ఒకపెనుఁబాఁప తేఁడు చల మొప్ప రసాతలసీమకున్ జక్కో,రకములు భూతధాత్రికి సురల్ దివికిన్ బగ దీఱునట్లుగా, మెకమెకపాటుతోడ నిను మ్రింగకపో రెపుడున్ త్రిలోకకంటకుఁడవు గాన నీయొడలు నజ్జుగఁ జేసి కురంగలాంఛనా. మనుచ. ౩. ౩౯.

వ...పదయుగనఖాంచలంబులఁ జంచచ్చంచూపుటంబుల రెటిత్రావుడుబొబ్బ మెకము దచ్చి కాళ్ల మెకంబుల నిరికించి కఱచుక యుప్పరంబున కుప్పరం బెగసి మలల నెలయేళ్ల పులినతలంబుల నజ్జుగా నజ్జుగాఁ జెండుగండభేరుండ కాండంబులును... ప్రబంధ. ౧౯౯.

విణ. మిక్కిలి నలఁగినది.

ఉ. వాడిన మేను న జ్జయినవాతెఱయున్ గడు విన్నఁబాటుతోఁ, గూడిన నెమ్మొగంబు...స మీర. ౩. ౨౮౭.

(దీనిఆమ్రేడితరూపము నజ్జునజ్జు.)

చ. నలినలి యయ్యెఁ గొను జఘనస్థల మెల్లను నజ్జునజ్జు నై, గులగుల లయ్యె గబ్బినను

గుబ్బలు... హంస. ౧. ౭౧౫.

చ. మెఱఁతలు వల్లభుల్ మొదల మెచ్చఁగ నంచికి నాకలంబునన్, నిలుపునఁ గత్తిఁగోఁత లయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జులై, యలజడి వాడివత్తలయి రక్కటి యే నిఁక నున్న నేమి గా, గలరో యి దేల వోదు సనుకై వడిఁ దో నిని యేఁగె నేఁగినన్. కవిక. ౪. ౧౧౧. రా. వి. ౪. ౩౫.

జః నజ్జుచేయు.

నజ్జుచే(సే)యు. స. క్రి. (నజ్జు+చేయు.) ౧. నలఁగఁగొట్టు, ముక్కముక్కలు చేయు,

(రాజు.) చ. అల వెనయం గజాదులవ్యాదంతర ముల్ నలినజ్జుచేసె సంధిలుతమి బుతుసంఘములతేజముఁ దూలిచె ... సారంగ. ౧. ౧౦౧. (ఇట కలఁతనొందించె నని భావము.)

సీ. రథ్యసారథికేతురథికాంగనిర్దళనప్రౌఢిఁ దేరలు నజ్జునేసి. మార్క. ౮.౧౦౪. (నగ్గుచేసి అని శ. ర. పా.)

నకుఁడు. సం = నటుఁడు.

సం. (శత్రు.) నాట్యము చేయుచున్న.

సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటనము, విలాసము. అటులున్న కొమరుఁబ్రాయఁపుఁ, గుటిలాలకఁ జూచి మదవగుంఫితమాయా,నటనంబో యది గంగా,ఘటనంబో యని విచారఘటనాశయుఁడై. విజ. వి. ౧. ౩౨.

బొట్టు మిక్కిలి నొఱపుగ సవరించి, నటనగాఁ జిన్నారినామంబుఁ దీర్చి. ద్వి. పరమ. ౨. ౫౪ పా.

ము. సం. వి. అ. న. ౧. నాట్యము. ౨. అభినయించుట, నర్తనము. ౩. కపటప్రవర్తనము.

రాయణము. సం. వి. అ. పుం. రాగవిశేషము. (వావ.)

నటనీయము. సం = నటితవ్యము.

నటపలికె. వి. తల పద్దునప్పటిసంస్కారవిశేషము?

క. అటఁ గలికి యొకతె గంధపుఁ, బటుకలికిఁ బసింఁడిగిన్నియలఁ బన్నీరం, తటఁ జిలికి యలకవికలత,నటపలికి వసుంధరాధినాథున కిడియెన్. రా. వి. ౫. ౫౩.

నటభూషణము. సం. వి. అ. న. హరితాళము, అరిదళము.

నటమండనము. సం = నటభూషణము.

నటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్యోనాకము, దుండిగము? ౨. అశోకము? ౩. నలతృణము, కిక్కస?

నటరంగము. సం. వి. అ. పుం. నాటకమాడు స్థానము.

నటవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. సూత్రధారుఁడు.

నటవాలు = నట్వాలు. వి. అశ్వగతివిశేషము. (శ. ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నటసంజ్ఞకము. సం. వి. అ. న. గోదంత మను హరిదళము. (త్రి. ని.)

నటసూత్రము. సం. వి. అ. న. శిలాలి అను వానిచే రచింపఁబడి నటులకృత్యములను తెలుపు గ్రంథభేదము, నాట్యశాస్త్రము.

నటాంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - నటకృత్యము యొక్క అంతము దేనివలన కలుగునో అది, నటకృత్యమును మాన్పించునది. లజ్జ, సిగ్గు.

నటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నట్టువురాలు, ఆటకత్తె. ౨. (నాటక.) సూత్రధారునిభార్య యగు నర్తకి. ౩. వేశ్య. ౪. దీపకరాగముయొక్క భార్య యగురాగిణీభేదము. ౫. నలి అనుగంధద్రవ్యము? ౬. కాకిదొండ?

నటించు=నటియించు. సం. స. క్రి. ౧. అభినయించు, (నిజముగా లేనిసిగ్గు మొ. ఉన్నట్లు) కనఁబఱచు.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.)మ. యదువంశంబున లోకరక్షణపరుం డై పుట్టి వ్రేపల్లెను, న్నదబాల్యంబు నటించి కంసముఖ నానాదైత్యులం ద్రుంచి ...భార. ద్రో. ౧. ౯౩.

చ...పన్నలు పొరుగిండ్ల కేఁగు నొకపట్టున నిల్వదు చంటిమీఁద ముం,జేఱఁ గెడలించు వైశికఁపుసిగ్గు నటించుచు జార ధారుణిన్. జై. భా. ౩. ౨౭.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ డర్పణముచేసినచక్కెర లుప్పతిల్లుపం,డేరము లారగించుచు నటింపఁ దొడంగె మహేశుఁ డింపునన్, పారణఁ గుత్తుకన్ విషము నాలుక బెల్లము పెట్టియాడుటల్, మేర లటయ్య సామి యని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్.సారంగ. ౧. ౭౩. (శే. ర. ప్రాఁతప్రతి.పా. "పం,డేరము...నుతింపఁదొడంగె..." ముద్రి.)

౨. అనుసరించు.

మ. మను తన్ గూడినసీళ్లకున్ నిజగుణంబుల్ పొలిసెన్ పాలు గ్రాఁగుసెడన్ వాని నటించి యజ్జలము గ్రాఁగున్ దానె తన్ని త్రవ్యాళనముం గన్గొని వహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్ శాంతం బొనర్చున్ జలం, బనయం బట్టివి సఖ్యముల్...మల్లభూ. నీతి. ౭౭.

అ. క్రి. ౧. నాట్యముచేయు, నర్తించు; ఆడు.

క...దివి దివిజ జలజముఖులు దెలిపి నటింపన్. మనుచ. ౪. ౧౧౭.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్వు నటించెఁ గోరిక, లట్టు దొరంగె పెన్నడల మాంద్యవిధంబు చెలంగె...వేవిళుల్, దట్టపు లై జనించె...ఇందు. ౨. ౧౩౫. (కటి వ్యాపించె నని భావము.)

౨. నటనచేయు, కపటముగా ప్రవర్తించు.

సీ. పతిసమ్ముఖమునఁ బలుమాటల నటించునదని జాననరాణి సాటి యగునె. ఇందు. ౧. ౧౧౭. (నాట్యము చేయుట అని అర్థాంతరము.)

౩. వర్తించు, ఉండు.

శా. ఏకవ్యాపకమై సమస్తగతమై హేవాకమై శ్రీకరం,బై కల్యాణవిహారమై నిబిడమాయాతీతమై నిర్గుణం,బై కైవల్యవిహారమై జనన నాశాతీతమై యుత్తమ, శ్లోకంబై పరమార్థతత్త్వము నటించున్ నిత్యశుద్ధస్థితిన్. వి. పు. ౩. ౩౩౩.

౪. తోఁచు.

క. పతయాళుతురగనిభృతో,న్నతకర్ణద్వయము నందునం గెంపులమే,ల్పతక మమరె రవికిరణం, బతిరయమున నమప వమ్చునవు నటింపన్. కువల. ౨. ౪౦.

నటితృ. సం. విశ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నటించువాఁడు, నర్తనముచేయువాఁడు.

నటితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నటింపఁబడినది, అభినయింపఁబడినది. ౨. నటించినది. వి. అ. న. నటించుట; నటనము.

నటితవ్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నటింపఁదగినది.

నటితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యము. (వై.ని.)

నటియించు. సం=నటించు. అ. క్రి. ఆడు.

క. నిటలంబునఁ గుటిలభ్రూకుటి నటియింపంగ మొగ మిగుర్పఁగ మేనం, బొటచొటఁ జె మటలు గాఱఁగఁ గటమర లదరంగ నాడు గఱచుచుఁ బలికెన్. వరాహ. ౨. ౧౭౫.

నటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నర్తకుఁడు, నాట్యము చేయువాఁడు. ౨. దృశ్యకావ్యార్థములను అభినయించువాఁడు. ౩. శౌచికియందు

గుబ్బలు...శుక. ౧. ౨౧౫.

చ. మెఱఁతలు వల్లభుల్ మొదల మెచ్చుగ నుండికి నాకతంబునన్, నిలువునఁ గత్తిగోఁతలయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జులై, యాలజడి వాఁడివత్తలయి రక్కట యే నిఁక నున్న నేమి గా, గలరో యి దేల వోదు సనుకై వడిఁ దో నిని యేఁగె నేఁగినన్. కవిక. ౪. ౧౪౧. రా. వి. ౪. ౩౫.

జః నజ్జుచేయు.

నజ్జుచే(సే)యు. స. క్రి. (నజ్జు+చేయు.) ౧. నలఁగఁగొట్టు, ముక్కముక్కలు చేయు,

(రాజు.) చ. అల వెనయం గజాయలవ్యాదంతరముల్ నలినజ్జుచేసె సం,ధిలుతమి బుతుసంఘములతేజముఁ దూలిచె ... సారంగ. ౧. ౧౦౧. (ఇట కలఁతనొందించె నని భావము.)

సీ. రథ్యసారథికేతురథికాంగనిర్దళనప్రౌఢిఁ దేరులు నజ్జుసేసి. మార్క. ౮. ౧౦౪. (నగ్గుచేసి అని శ. ర. పా.)

నటకుఁడు. సం = నటుఁడు.

నటత్. సం. (శత్రు.) నాట్యము చేయుచున్న.

నటన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటనము, విలాసము.

క. అటు లున్నకొమరుఁబ్రాయఁపుఁ, గుటిలాలకఁ జూచి మదనగుంఫితమాయా,నటనంబో యది గంగా,ఘటనంబో యని విచారఘటనాశయుఁడై. విజ. వి. ౧. ౪౭.

ద్వి. పొట్టు మిక్కిలి వొలుపుగ సవరించి, నటనగాఁ జిన్నారి నామంబుఁ దీర్చి. ద్వి. పరమ. ౨. ౫౪ పా.

నటనము. సం. వి. అ. న. ౧. నాట్యము. ౨. అభినయించుట, నర్తనము. ౩. కపటప్రవర్తనము.

నటనారాయణము. సం. వి. అ. పుం. రాగవిశేషము. (వాచ.)

నటనీయము. సం = నటితవ్యము.

నటపలికి. వి. తల యద్దునప్పటిసంస్కారవిశేషము?

క. అటఁ గలికి యొకతె గంధపుఁ, బొట్టు కలికిఁ బసిండిగిన్నియలఁ బన్నీరం,బటఁ జిలికి యలకవికలత, నటపలికి వసుంధరాధినాథున కిడియెన్. రా. వి. ౫. ౫౩.

నటభూషణము. సం. వి. అ. న. హరితాళము, అరిదళము.

నటమండనము. సం = నటభూషణము.

నటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్యోనాకము, దుండిగము? ౨. అశోకము? ౩. నలతృణము, కిక్కస?

నటరంగము. సం. వి. అ. పుం. నాటకమాడు స్థానము.

నటవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. సూత్రధారుఁడు.

నటవాలు= నట్వాలు. వి. అశ్వగతివిశేషము. (శ. ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నటసంజ్ఞకము. సం. వి. అ. న. గోదంత మను హరిదళము. (త్రి. ని.)

నటసూత్రము. సం. వి. అ. న. శిలాలి అను వానిచే రచింపఁబడి నటులకృత్యములను తెలుపు గ్రంథభేదము, నాట్యశాస్త్రము.

నటాంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - నటకృత్యము యొక్క అంతము దేనివలన కలుగునో అది, నటకృత్యమును మాన్పించునది- లజ్జ, సిగ్గు.

నటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నట్టువరాలు, ఆటకత్తె. ౨. (నాటక.) సూత్రధారునిభార్య యగు నర్తకి. ౩. వేశ్య. ౪. దీపకరాగముయొక్క భార్య యగురాగిణీభేదము. ౫. నలి అను గంధద్రవ్యము? ౬. కాకిదొండ?

నటించు=నటియించు. సం. స. క్రి. ౧. అభినయించు, (నిజముగా లేనిసిగ్గు మొ. ఉన్నట్లు) కనఁబఱుచు.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.)మ. యదువంశంబున లోకరక్షణపరుం డై పుట్టి వ్రేపల్లెను, సదబాల్యంబు నటించి కంసముఖ నానాదైత్యులం ద్రుంచి ...భార. ద్రో. ౧. ౬౩.

చ...పల్లఱు పొరుగిండ్ల కేఁగు నొకమట్టున నిల్వదు చంటిమీఁద ముం,జెఱఁ గడలించు వెళికఁపుసిగ్గు నటించుచు జార ధారుణిన్. జై. భా. ౩. ౭౯.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ దర్పణముచేసినచక్కెరలుప్పతిల్లుపం,డేరము లారగించుచు నటింపఁ దొడంగె మహేశుఁ డింపునన్, పారెడుఁ గుత్తుకన్ విషము నాలుక బెల్లము వెట్టియాడుటల్, మేర లటయ్య సామి యని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్. సారంగ. ౧. ౨౩. (శ. ర, ప్రాఁత ప్రతి. పా. "పం, డేరము...నుతింపఁదొడంగె..." ముద్రి.)

౨. అనుసరించు.

మ. మను తన్ గూడినసీర్లకున్ నిజగుణంబుల్ పా లిడున్ పాలు గ్రాఁగుసెడన్ వాని నటించి యజ్జలము గ్రాఁగున్ దానె తప్తిత్రవా,శనముం గన్గొని వహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్ శాంతం బొనర్చున్ జలం, బనయం బట్టిని సఖ్యముల్...మల్లభూ. నీతి. ౬౬.

అ. క్రి. ౧. నాట్యముచేయు, నర్తించు; ఆడు.

క...దివి దివిష జ్జలజముఖులు దెలిసి నటింపన్. మనుచ. ౪. ౧౧౯.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్పు నటించెఁ గోరిక, లట్టు దొరంగె వెన్నడల మాంద్యవిధంబు చెలంగె...వేవిళుల్, దట్టము లై జనించె...ఇందు. ౨. ౧౩౫. (ఇట వ్యాపించె నని భావము.)

౨. నటనచేయు, కపటముగా ప్రవర్తించు.

సీ. పతిసమ్ముఖమ్మునఁ బలుమాటల నటించుసరసిజాసనురాణి సాటి యగునె. ఇందు. ౧. ౧౧౭. (నాట్యము చేయుట అని అర్థాంతరము.)

౩. వర్తించు, ఉండు.

శా. ఏకవ్యాపకమై సమస్తగతమై హేవాకమై శ్రీకరం,బై కల్యాణవిహారమై నిబిడమాయాతీతమై నిర్గుణం,బై కైవల్యవిహారమై జననాశాతీతమై యుత్తమ, శ్లోకంబై పరమార్థతత్త్వము నటించున్ నిత్యశుద్ధస్థితిన్. వి. పు. ౩. ౩౩౪.

౪. తోఁచు.

క. పతియాళుతురగనిభృతో,న్నతకర్ణద్వయము నందునం గెంపులమే,ల్పతక మమరె రవికిరణం, బతిరయమున నపువ మ్మ్సనువు నటింపన్. కువల. ౨. ౪౦.

నటిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నటించువాఁడు, నర్తనముచేయువాఁడు.

నటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నటింపఁబడినది, అభినయింపఁబడినది. ౨. నటించినది. వి. అ. న. నటించుట; నటనము.

నటితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నటింపఁదగినది.

నటితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యము. (వై.ని.)

నటియించు. సఁ=నటించు. అ. క్రి. ఆడు.

క. విటులంబునఁ గుటిలభ్రూ,కుటి నటియింపంగ నెయిగ మిగుర్పఁగ మేనం, బొటుచొటుఁ జెమటలు గాఱఁగఁ, గటమర లదరంగ నాడు గఱచుచుఁ బలికెన్. వరాహ. ౨. ౧౨౫.

నటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నర్తకుఁడు, నాట్యము చేయువాఁడు. ౨. దృశ్యకావ్యార్థములను అభినయించువాఁడు. ౩. శాబికియందు

కాండికునివలన బుట్టినసంకీర్ణజాతివాఁడు. ౪. వ్రాత్యస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనఁ బుట్టిన కొడుకు.

నటేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటరాజు, శివుఁడు.

ఇట్లే : నటేశుఁడు మొ.

నట్ట. వి. పాచిక, సారె, ద్యూతమందలికాయ.

ఉ. నట్టలు రెండుఁ దాన జతనంబునఁ జేకొని యున్నయిండులం, గట్టి నృపాలుసారెలకుఁ గా లిడ కొందునఁ జోటు లేక యున్నట్టుగఁ జేసి యెట్టిసమయంబున నొడ్డినసారె దిక్కు గన్పట్టి దృఢాస్త్రవేదిగతిఁ బెక్కుగఁ దాఁకఁగ వైచె వైచినన్. భోజరా. ౭. ౧౩౦.

నట్టకనడుము= నట్టనడుము. వి. (√నడుము.) సరినడుము. (చూ. నట్టకనడురేయి.)

నట్టకనడురేయి= నట్టనడురేయి. వి. (√నట్టకనడుము.) సరియైనఅర్ధరాత్రము.

క. కట్టి తనమాటుగా నీ,దిట్ట గృహస్తంభమునఁ బ్రతిష్ఠించి నరుల్, మిట్టాడనియాబెడిదఁపు,నట్టకనడురేయి మబ్బునం జెలి చనియెన్. వేం. పంచ. ౧. ౨౫౯.

నట్టకోఁతి. వి. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ...నాల్గుకంబాలాట నట్టకోఁతి. హంస. ౩. ౧౪౬.

నట్టడవి. వి.(నడుము + అడవి.) అరణ్యమధ్యము.

క. కట్టా మన్మథుకోలలు, నెట్టన నోనాఁటు తెగడి నీపాదంబుల్, వట్టికొనఁగ వచ్చిన మము, నట్టడవిని డించి పోవ న్యాయమె కృష్ణా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౫౪.

ఆ. మృగసమాజములకు మేపు నీ నెవ్వఁడు, పెట్టి ప్రోచు నెలమి నట్టడవుల. కుచేల. ౧. ౫౫.

ఉ. పెట్టెఁడుసొమ్ముచే సొగసు పెట్టెడునిట్టిమిటారికత్తెతో, నట్టడవిం జరించెదరు న్యాయపదానము లాలకింపరో. చం. రా. ౫. ౬.

నట్టనడుము= నట్టకనడుము. వి. జా. (నడుము + నడుము.) సరియైనమధ్యము.

గీ. పాల్కడలినట్టనడుమ సంప్రభవమైన, యమృతలింగంబ వైనని న్నాశ్రయింతు. భీమ. ౪. ౧౧౦.

గీ...వారుఁ,బుట్టి యెక్కి పోఁ గా వేరినట్టనడుమ.

క. పరకాలనియుక్తుం డగు,పురుషుం డది ముంచి నేరుపున నీఁది వెసన్,దరి చేరె...పరమ. ౫. ౪౯, ౫౦.

చ. కలఁక దొలంగ వేదవతి గ్రక్కున బెత్తిలి యెత్తి వ్రేయుడున్, మలచపువేణి నట్టనడుమన్ దెగి చేతికిఁ దున్క చిక్కె... ఉ. రా. ౩. ౧౨౩. ఉ. రా. ౪. ౨౯౧.

నట్టనడితెరువు = మధ్యేమార్గము,మార్గమధ్యము.

వ. ... రచ్చపట్టుకొట్టంబున నట్టనడితెరువుం బట్టుకొని ... ఉ. రా. ౩. ౨౨.

నట్టనడురేయి= నట్టకనడురేయి.(√నట్టనడుము.)

గీ. ఉనిచి కడుఁగారవంబున ననఘచరిత, నట్టనడురేయి చెప్పుచున్నాను మమ్ము, నరమరలు లేక మీయుపాధ్యాయువలెను, నడుపుకొను వార లెవ్వ రున్నారు గనుక. విప్ర. ౪. ౬౫.

నట్టాడు. అ. క్రి. (√నట్టు[3].) ౧. నర్తించు,నాట్యముచేయు. (శ.ర.) ౨. చలించు.

క ... మిఱుమిఱుచూడ్కుల్ , నట్టాడునడుముఁ దేనియ, లుట్టెడుమోవియును మనము నూరింపంగన్. భాగ. ౯. ౬౦౯.

౩. తోఁచక తిరుగు.

(వ్యవ.) వాఁడు ఊరకే నట్టాడుచున్నాఁడు.

నట్టించు. అ. క్రి. (√నట్టు[3].) నటించు, క్రీడించు, ఆడు.

వ. ... దారకులునుం బోలె నట్టించి పనిఁ దిరుగు వెరవరులునుం బోలె మసల కలవడి ... ఉ. హరి. ౪. ౨౫౬.

నట్టిల్లు. వి. ఔ. (నడుము + ఇల్లు.) గృహమధ్యభాగము.

క. పెట్టక పో నని యాఁకట, దొట్టిగిలం బడుచుఁ బడుచు దురదురఁ జని వే, నట్టింటఁ గూరుచుండిన, నెట్టు ననం జాల కష్మగే తుణ భీతిన్. పాండు. ౪. ౧౬౫.

సీ. ఎలగోలుజల్లు ముక్కు పెళపెళ నేటువాల్ పడి గాలి నట్టిండ్లఁ దడిపి చనఁగ. ఆము. ౪. ౯౧.

నట్టింటిశత్రువు = గృహమధ్యమందలిశత్రువు, నిత్యశత్రువు; సమీపశత్రువు.

గీ. పాలనము సేయఁ జేపట్టి ప్రజలఁ బాపు, సకలజనులకు నట్టింటిశత్రుఁ జేయు, నయము కెడ యీక యెల్లవెంటలను జెఱచు, మాట పరుసదనంబు ... పి. శకుం. ౪. ౧౬౮.

నట్టు[1]. అ. క్రి. ౧. అడ్డు, ఆఁగు.

(వ్యవ.) వాఁడు చదువుచు నట్టుచున్నాఁడు.

,, నీవు నట్టి నట్టి చదువకుము.

వి. ౧. ఆలస్యము. (చూ. నట్టుకొట్టు.)

(వ్యవ.) నట్టు చేయక వేఁగిరము పొమ్ము.

౨. ఆటంకము, అడ్డు. (చూ. నట్టుపడు.)

(వ్యవ.) నేను తలఁచినపనికి దైవికముగా నట్టు వచ్చినది.

జ: నట్టుకొట్టు, నట్టుపడు, నట్టుపెట్టుకొను.

నట్టు[2]. ౧. నివాసస్థానము, గృహము.

గీ. నెట్టుకొని యెల్లవేతలనట్టులందు, గుట్టులరయుచు మెలఁగునప్పట్టి... నీలా. ౧. ౮౫.

వ... అమ్మహేశ్వరి నీకుం బట్టియై వెండి గట్టు నట్టుగాఁ బరఁగుజగజెట్టిని వరియించి మనకుం బరమానందంబు సేయు ... జాహ్నవీ. ౧. ౩౫. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

ఆ. ఆప్రకృతి గొల్లనాయఁడందముగాఁ దన నట్టు లలకఁ జేయునట్టుగాను. నీలా. ౩. ౪౬.

౨. స్థానము, ప్రదేశము.

సీ. పాటలం బగుజటాజూటంబునడునట్టు పూఁపచుక్కలగాజు పాదవుమాపు. భీమ. ౩. ౧౯.

సీ. పాదరింటిపట్టులఁ జదరంపునట్టులఁ బంతుగా గోరంటు బంతులాడు. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౫. చంద్రా. ౩. ౬౪.

౩. పొలము, క్షేత్రము.

ఉ. పూని వసంతపాళికుఁడు పొంగెడురాగరసంబుచేఁ గడున్, నానుజనాళిమానసపు నట్టులు దున్ని మనోజకందళిం, గానఁగఁ జేసి ... చంద్ర. ౯. ౧౦౩.

౪. దేశము, విలాతి.

గీ. అతఁడు దిరుగనియూరును నతనిచేత, నడుఁగఁ బడనిమానవుఁడును నతఁడు చొరని, తోఁటయును జూడ లేదు మందునకునైన, నగవుగా దిది నిక్క మా నట్టునందు. భోజరా. ౨. ౫.

౫. గృహప్రదేశము, ఇంటిపట్టు.

గీ. నట్టు నా గేహతద్దేశనామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

మున్నీటినడిమివీటినట్టురాకాపి = సముద్రముయొక్క నడుమ నున్నపట్టనము నివాసస్థానముగా కలరాక్షసుఁడు, రావణాసురుఁడు.

గీ. అహమికను బోలె నచ్యుతోహం శివోహ, మనుపలుకుతోడ నిజతుంగఘనశతాంగ, ముడుపదవి మాటి మున్నీటినడిమివీటినట్టురాకాపి దొరకుసన్నాసి యగుచు. చం. రా. ౫. ౬౦.

జ: నట్టుకొను.

నట్టు[3] = నట్టుగుఁడు, నట్టువ. వి. (సం. నటః. త. నట్టు.) ౧. నర్తకుఁడు, నటుఁడు.

వ. అనుచుఁ దలంకి పోక యిట్టు నట్టుం బొట్టు మెట్టాడుచిట్టివడుగుల నానట్టు నగవునుం గోపంబుఁ గదుర నదలించుచు...ప్రభా. ౧. ౧౦౪.

సీ. నటుఁ డొప్పు నట్టన నట్టువుం డనఁగను ...ఆం. భా. ౨. ౧౭౭.

౨. నాట్యము. (చూ.నట్టాడు, నట్టుపులుఁగు.)

౩. నాట్యోపాధ్యాయత్వము, నాట్యము నేర్పుట. (చూ. నట్టుసేయు.)

జః నట్టాడు, నట్టించు, నట్టుఁగుడు, నట్టుపులుఁగు, నట్టువ, నట్టువకాఁడు, నట్టువచావడి, నట్టువపక్కి, నట్టువము, నట్టువముట్టుకాఁడు, నట్టువాఁడు, నట్టువుఁడు, నట్టువొజ్జ, నట్టుసేయుము.

నట్టు[4]. వి. (క. నట్టు.) ౧. తృణవిశేషము, దూర్వ, గఱికగడ్డి.

ఉదా: కుందురునట్టు, గఱికనట్టు. (బ్రౌ.)

౨. గఱికవలె నిస్సారమగుట, శుష్కించుట.

గీ. ఇట్టి చెట్టుగుపెట్టుకు నట్టుఁ జెంది, జడలఁ జదలేయుఁ దాలిచెఁ జంద్రమౌళి. ధర్మ. ౨. ౪౬.

౩. వికృతి, మార్పు. (చూ. నట్టువడు.)

౪. సస్యరోగవిశేషము. (శ. ర.)

జ: నట్టువడు.

నట్టు. సం. వి. ట్. పుం. నర్తకుఁడు. ళ్. స్త్రీ. నాశము.

నట్టుకొట్టు. అ. క్రి.(నట్టు[1] + కొట్టు.) ౧.ఆలస్యము చేయు. (శ. ర.) ౨. సంకోచించు, సందేహించు, వెనుదీయు.

క. పలికిన నిమఁ గా దన భీతిలి యిటు నటునట్టుకొట్టు తెఱవ తెఱఁగు భూ, తలవిభుఁడు చూచి యిది యే, మలికుంతల తెలుపు మను చు నడిగెఁ బొరిఁ బొరిన్. కళా. ౪.౧౪౦.

వ...తమవిన్నపంబులకుం దటి యఱయుచు నింతనంతఁ గొంత డగ్గఱి యిట్టట్టు నట్టుకొట్టుచున్నం జూచి. పరమ. ౩. ౨౭.

స. క్రి. అడ్డుకొను, నిరోధించు.

రగడ. తగిలి పట్టు మనుచుఁ దిట్టుతన్విఁ దుట్టు పెట్టె నొకతె, మగుడి పెట్టుకానియొట్టు మాన్ప నట్టుకొట్టె నొకతె.రా.వి.౩.౧౨౧.

నట్టుకొను= నెట్టుకొను.అ.క్రి.(నట్టు[2] + కొను.) (నివసించు, నెలకొను.)

చ. పడితిమి కుక్కలుం బడనిపాటులు దుర్భర మైనవృత్తి వెన్బడితిమి గర్భయాచకులభంగి దరిద్రత నట్టుకొంచు లోఁ,బడితిమి...హర. ౩. ౧౫.

ద్వి. కొఱవిదయ్యము నట్టుకొనియున్నకరణి, మన్న భేతాళవటోర్వీరుహంబు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౦౦౭ పం.

నట్టుగుఁడు=నట్టువ, నట్టువకాఁడు, నట్టు[3], నట్టువుఁడు. (శ. ర.)

నట్టుపడు. అ. క్రి. (నట్టు[1] + పడు.) నిరుద్ధమగు. (చూ. నట్టుపఱచు.)

నట్టుపఱచు. స. క్రి. (నట్టు[1] + పఱచు.) అడ్డుకొను, నిరోధించు.

గీ. నట్టడవిలోన నన్నిట్టు నట్టుపఱిచి, గొట్టుమిట్టాడ నేటికిఁ బట్టుభద్ర, పుట్టునరు మున్న లేమకు బొట్టు గట్టి, చెట్టపట్టుట కొకరుండు పుట్టెఁ జూవె. కృ. శతం. ౨. ౪౮.

నట్టుపులుఁగు= నట్టువపక్కి. వి. (నట్టు[3] + పులుఁగు.)నాట్యముచేయుపక్షి, నెమిలి.(శ.ర.

నట్టువ= నట్టు[3], నట్టుగుఁడు. వి. (√నట్టు[3]. క నట్టువ.త.నట్టువన్.హిం. నటువా.) ౧. నాట్యము నేర్పెడువాఁడు, నాట్యోపాధ్యాయుఁడు.

ఉ. ఆనన తేఁటిమ్రోఁతయె యుపాంగము గాఁగఁ

ఖికాగ్రనాదమే, గానము గాఁగ నాప్ర
గశుకస్ఫుటపత్త్రరవంబు మర్దళ, ధ్వానము
గాఁగ లేఁజివురుబాహులు ద్రిప్పులతాంగనా
ళి నెం, తేనియుఁ నాడఁజేయుఁ బుకెఁ దె మ్మెరన
ట్టువ పూవుఁదోఁటలన్. ప్రబంధ. ౪౭.

ఉ. చిత్తరుచిత్తరుల్ నడ భజించి రసన్ జిగి
నీలికాసె ద్కళ్కొత్తెసుపాత్రకత్తియల కొ
జ్జరికంబు వహించి కోహళుం, దత్తిలునైనఁ
గా దనెడునైపుణి మార్గవిధంబు దేశియున్,
బెత్తము కేలఁ బూని వినిపింపఁగ నోపుదు రిం
దు నట్టువల్. చం. రా. ౩. ౬౪.

౨. నటుఁడు; నటి.

గీ. పాఠకులకొల్లు నట్టువపాలియదురఁ, గ్రోవి భర
తంపుటయగారిగుండెదివులు. శుక. ౩. ౨౦.

(సోమకాసురుఁడు.) గీ. తానవరుసలు పెంచు
గంధర్వగాయ, కులనుజతగూడు నట్టువకుల
ముపాశ్రి,...చుంచుచు...దశా. ౧. ౨౬౪.

క. ఇరువుర నేసినబాణము, లిరుబరులును దాఁకి
తిరిగె నిరుదెసలకు న్నక్కరి యిరుమొగముల
నట్టువ, తిరుపుఁగొనెడు క్రమముతో నతిత్వ
రితగతిన్. కాళ. ౪. ౧౭౧.

౩. నాట్యము.

వ. మఱియు విరితేనియ లాని పూని మత్తిలి
తత్తరంబునం దిరుగుతేఁటిమొత్తంబులయెఱ
కలసన్నం గరువలిగట్టిననట్టువ గఱప నామ
నిరాతనికడ నాడుతీవపాతరలముందఱ...
యయా. ౪. ౧౩.

నట్టువ(వల్)ద్రొక్కు=నాట్యముచేయు; చలించు.

చ. నొసలను ముంగురుల్ చెదర నూల్కొని
ముక్కెరడాలు మోవిపై, వెసఁ గొనసాఁగఁ
జన్నుఁగవ నిక్కుచు నట్టువద్రొక్కు హార
ముల్, ముసరి పెనంగులాడ నగుమోము
చెమర్ప నొకర్తు చంపకప్రసవసుగంధితైల
మున భద్రనసుం దలయంటె నేర్పునన్. జా
హ్నవీ. ౧. ౧౪౬.

సీ. నట్టువల్ ద్రొక్కఁగా నవయామునీయకూలం
బుగామరణస్థలంబు గాని. సిం. నా. ౧౫.

నట్టువకాఁడు=నట్టువుఁడు. వి. (నట్టువ+కాఁడు.)
ఆటకాఁడు, నర్తకుఁడు.

సీ. పంచాంగమయ్యకుఁ బాగ సమర్పించు నట్టు
వకానికిఁ బెట్టు ముడుపు. హంస. ౫. ౧౩౪.

నట్టువచావడి. వి. (√నట్టువ.) నాట్యశాల. (బ్రా.)

నట్టువడు. అ. క్రి. (నట్టు[4] + పడు.) వికృతినొందు.

క. కటపెట తోటతోట రాలెను, పాటుపాటచి
నుకుల ధరిత్రి పాడ నట్టువడన్, సాటుసాట
నాఁకట సోలుచుఁ, దటతటపడుచాతకముల
దైన్యము వాసెన్. వైజ. ౨. ౧౪౬.

వ... వెన్నెలచేత నట్టువడినమణికుట్టిమంబులు
తుడిచి...ఉ. హరి. ౩. ౧౩౫.

నట్టువపక్కి=నట్టువులుఁగు. వి. (నట్టువ+పక్కి.)
-నాట్యముచేయుపక్షి- నెమిలి, మయూరము.

క. కొమ్మను నట్టువపక్కియు, నెమ్మడులు
గ సమరుకొమరు లిరువురు మ్రోలన్, విమ్మ
చు నాడఁగ వెలమిన్, జొక్కుచు వేలుపు
లరాయ సోఁకుడురాయా. అచ్చ. రా.
యు. ౫౭౭.

ఇట్లే: నట్టువపిట్ట, నట్టువపులుఁగు.

సీ. కొదమనట్టువపిట్టగొదలు తాలిమిఁ ద్రొయు
వెలిలావుపులుఁగుచా ల్విసము గ్రాయ. రసిక.
౩. ౯౪.

సీ. పురి విచ్చి నట్టువపుల్గు లాడెడుచోటఁ బడఁ
తి వేనలి యంచుఁ బరువువెట్టు. అచ్చ. రా.
అర. ౭౫.

నట్టువము. వి. (√నట్టు[3]. సం. నాట్యమ్. ప్రా.
నట్టం.) నాట్యము. (శ. ర.)

నట్టువముట్టుకాఁడు. వి. (నట్టువ + ముట్టు + కాఁడు.) నాట్యపరికరములు కలవాఁడు.

ఉ. నట్టువముట్టుకాండ్రు కెలనం బొరిఁ గుంపులు ప్రవ్వవందలుగ, బట్టిఁబూదిగిన్నియలు పళ్లెరముల్ పయిఁగంట మగ్గపుం,జట్టువవార మట్టు శివపూఁపనతండెము దంచఁ గోడె కాం, డ్రట్టునిటుగ్ బరాబరుల నగ్రమునం దతకాడు లేఁగఁగ్. పాంచా. ౧. ౩౯.

నట్టువాఁడు. వి. (నట్టు³ + వాఁడు.) నట్టువుఁడు, నటుఁడు.

సీ. బండలు బూతులు పరిహాసకులు నట్టువారాదిగాఁ గలవారు దక్కఁగ, జెఱవారియాలు తాఁ బ్రియుఁడు వారింపంగఁ బరస్త్రోడఁ బల్కినఁ బణశతంబు. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౧౬.

నట్టువుఁడు = నట్టుగాఁడు. వి. (√నట్టు³. సం. నర్తకః. ప్రా. నట్టఓ.) నాట్యముచేయువాఁడు, నటుఁడు. (వేశ్యల కాటుగఱపునటుఁడు అని శ. ర.)

సీ. నట్టు నట్టువుఁ డన నటుఁ డగు...ఆం. పదా. సర. ౭౯.

వ...గొండ్లి పరిభవించునట్టువులునుం బోలెఁ జాలెలు చూపి...పోరునవసరమున...ఉ. హరి. ౪. ౨౫౬.

మ... నాలిగాఁ,ద్పులవేరం గలనట్టువుల్ గఱపఁ గోపుల్ చూపులేఁదీవపాత్రల కయ్యామని పూవుమొత్తెపుసరుల్ దాల్పంగ నిచ్చెం గడుఁగ్. యయా. ౪. ౧౨.

నట్టువొజ్జ. వి. (నట్టువ + ఒజ్జ.) నాట్యోపాధ్యాయుఁడు, నృత్యము నేర్పువాఁడు.

గీ. ఇన్ని తెఱఁగుల క్రమము సేయింతుఁ జతుర,తావిహీనము లైనపాత్రములనైన, నట్టువొజ్జ నై మెలఁగుదు నగళులందు. భార. విరా. ౧. ౨౪౨.

నట్టుసేయు. అ. క్రి. (నట్టు³ + చేయు.) నాట్యోపాధ్యాయత్వముచేయు.

సీ. వజ్రకుట్టిమశోభ వరమౌక్తికస్యందనచ్ఛాయ కేప్రొద్దు నట్టుసేయు. నిరం. ౧. ౪౫. (పెంపొందించు అని భావము.)

నట్టె. వి. ౧. సంతోషముచే చేయునాట్యము.

సీ. శుభశోభనముల దుస్తులొసంగ వెన్కముందులకు నట్టెలు సేయఁగలరుగాక. చంద్రా. ౩. ౪౫. (తాళపత్ర ప్రతులు, ముద్రి. పా. వడ్డెలు. శ. ర. పా. చూ. దుస్తు.)

నట్టెండ. వి. (నడుము + ఎండ.) తీక్ష్ణాతపము, తీక్ష్ణముగా కాసినఎండ.

మ. ఇవముం గందువలం జలంబునను నట్టెండల్ వెసం గాయువేసవులం బంచమహాగ్నిమధ్యమున...నిల్చి చేసెఁ దపముం దాత్పర్యధైర్యంబునన్. పి. శకుం. ౨. ౧౧౨.

నట్టెము. వి. భిక్షాపాత్రము.

ద్వి. కప్పెరనట్టెంబుఁ గక్షపాలయును, నొప్పుగా బిగిసినయోగపట్టెయును. ద్వి. పరమ. ౨. ౭౨ పా.

నట్టేఱు. వి. దే. (నడుము + ఏఱు².) ఏటిమధ్యము, నదీమధ్యము.

సీ. నట్టేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూరి జాలిఁ బొందినపరాశరునివిరాళి. నైష. ౩. ౧౫౧.

సీ. నెఱసు వెట్టితి పరాశరులంతవాని నట్టేటఁ బామరకన్యగాటు మఱపి. పి. శకుం. ౩. ౧౯౯.

సీ. పాఱుఁడ నని పట్టపగలు నట్టేటిలోఁ బలువచేతలకుఁ బాల్పడినవాని. విప్ర. ౪. ౪౪.

నట్టేటికెదురీఁదు = మిక్కిలి కష్టమునొందు.

క. మాటికి నీఁకసంసారం, బేటికి ననుబుద్ధి పుట్ట బృథ్వీశ్వర నట్టేటికి నెదు రీఁదినగతి, వీటికి వచ్చితి విమరలివిన్నఁదనముతోన్. వరాహ. ౨. ౫౩.

నట్టేటఁ ద్రోయు = పరిత్యజించు, విడిచిపెట్టు.

క...చను నే నట్టేటఁ ద్రోయ శరణాగతులఁ౯. దశా. ౧. ౧౩౨.

నట్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటులసమూహము.

నట్లొట్లు. వి. బ. జలధార లోనగునవి నిరంతరముగా పడి ఉడిగినవెనుక అచ్చోట నిలిచి నిలిచి పడెడుబొట్లు; చూరునుండి పడిన నీటిబొట్లు.

సీ. నవమాలికలతేనె నట్లొట్లు పడుచోట మాణిక్యదీపముల్ మలయుచోట. మనుచ. ౩. ౧౧౧. ("తేనె నట్టొట్లుపడుచోట" శ. ర. పా, "తేనె నట్టుట్లపడుచోట" ముద్రి.పా.)

గీ. వాన వెలిసియుఁ జూరునఁ బడిననీరు, బొట్లు వంగుళ్లు వాఁగ నట్లొట్లు నాఁగఁ, బేరులు వహించు...ఆం. భా. ౧. ౭౫.

నట్వాలు=నటువాలు. (శ. ర, బ్రౌ, చి. ని.)

నడ=నడక, నడత. వి. (√నడచు. క. నడె. త. నడై. మ. నట.) ౧. నడక, గమనము.

సీ. కొలఁకులకెలఁకులఁ గూడి క్రీడించుచుండెడునంచతండంబునడబెడంగు. భార. అను. ౧. ౧౯౧.

క. భువి నంతదవ్వు నేమును, దవదవ లే కరుగుదుము హుటాహుటినడలఁ౯. మనుచ.౧.౭౬.

ఆ. వీరసేనసుతుఁడు వీరుండు హంసల, నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని, నెగచి యెగచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క, హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున. భార. అర. ౨. ౧౨. రా. వి. ౨. ౫౯.

౨. అశ్వగతివిశేషము.

చ. జవమున భంజళిఁ౯ మురళిఁ జౌకమునఁ౯ నడ సైదుధారలఁ౯...యూధి కెక్కి యాహవజయశీలముల్ గలుగునశ్వము లెన్నఁగఁ బెక్కులప్పురిఁ౯. భా. రా. బాల. ౩౦.

విణ. నడచునది. (చూ. నడగొండి చూ.)

నడక=నడ, నడత. వి. (√నడచు.) ౧. గమనము.

గీ. ఇపుడు ఘటికాద్వయం బయ్యె నినుఁడు పొడిచి, దవ్వు చాల డచ్చోటికి దక్షవాటి, కేవలము మంచినడ కైనఁ గీస వెళ్తి, శెంకుజాములు నిట నూర కుండ నేల. భీమ. ౪. ౪౬.

౨. ప్రవర్తనము.

క. ననుఁ దేఁజూడఁ జెల్లదు, నినుఁ జేసిన బ్రహ్మకైన నిక్కువ మిది యీ, యనుచితపునడకనాయువు, కొనసాగమి నెందు నీకుఁ గొఱగా దంటిఁ౯. రామా. ౬. ౧౬౧.

చ. శివుఁ డిటు ర మ్మటంచు దయ జేసినచోఁ దల కెక్కి తుగ్రవై, భవమునఁ జూచుచో నడుగు వట్టితి వే మన వచ్చు నీగుణం, బవునవు నందినఁ౯ పిగయు నందకయున్న ను గాళ్లుపట్టుకొం, దువు హరిణాంక మేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్ దలంపఁగఁ౯. విజ.వి.౩.౫౧.

౩. వృత్తి, జీవనోపాయము.

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౫.

నడకము. సం.వి.అ.న. మూఁపులనడుమ కిక్కసక సవువలె నుండునో కానొకయెముక. (వాచ.)

నడకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కసగడ్డ కలది. (దేశాది.)

నడకొలఁకు= నడబావి. వి. (నడ+కొలఁకు.) దిగుడుబావి.

క. ఒడికపుఁదనసొబగున కెక్కుడు చెన్నుబ గలుగఁ జూచి కొల నాయన్నుల్, నడకొలఁకు లంచు వారిఁకఁ, గడువేడుకఁ దమ్మి తావి కానికఁ జేసె౯. యయా. ౩. ౫౭.

నడగఁడు. వి. (√నడ.) అశ్వవిశేషము, ఒకజాతి గుఱ్ఱము; గుఱ్ఱము.

క. ఒనరించిననీలని నడగని బొల్లనిఁ గత్తలానిఁ
గైరని సారంగని జారని జన్నని నిమ్మవని
మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహాళిఁ దేదు
రక్ష. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

వ...మందరమను దూరంబుగా వచ్చితిమి నడగఁ
ను నడతెగె...పి. శకుం. ౨. ౮.

గీ. పఱపుటుంగడిపీఁథు లేర్పఱచి కొంచెపాటి
నడగని నెక్కి యాపాళె మెల్లవిడియ నియ
మించి తిరిగె...కువల. ౨. ౮౫.

గీ. తత్తడిరవాలు నడగఁడు కత్తలాని, తురికి ఖా
ఖా యనఁగ నొప్పుఁ దురగమునకు. సాం.ని.
తిర్య. ౭౧.

నడకొ(గొ)ండ. వి. (నడ+కొండ.) నడక కల
కొండ.

వ...నడుచునడకొండగమియునుం బోనిగజరా
జిత్తో రాజు రథారూఢుండై...భార.భీష్మ.
౧. ౧౩౦.

చ. తనువున నెల్ల రక్తజలధారలు గ్రమ్మఁగ
వారణేంద్రుఁ డేపున నెలయేఱు లొక్క
మొగి బోరనఁ బెక్కుడరంగ లీలఁ గై
కొని ఘనకేళి సల్పునడకొండగతిక్ష సము
దగ్రమూర్తియై. భార. భీష్మ. ౨. ౨౪౦.

గీ. క్రొవ్వి నడగొండకైవడి గునుకునొక్క,యొం
టిగాని మహీనాథుఁ డొడిఁగి యేయ. మను
చ. ౪. ౪౭.

నడగొట్టు. అ. క్రి. (నడ+కొట్టు.) నిలుచు,
ఆఁగు, ఉండు.

క. పోక నడగొట్టి తేనియు, రాకింతుఁజామీ
మొగంబు రాచట్టుపయిం, శ్రీకాశిక నిందిం
చిన, నీ కింతటు నేల పోవు నీచచరిత్రా.
భీమ. ౨. ౧౫౩. (ప్రయోగాంతరము మృ
గ్యము.)

నడగోట. వి. (నడ+కోట.) నడక కలకోట.

సీ. రంగదుత్తుంగతరంగసంఘాతంబు నడగోటల
తెఱంగు నడుపుచుండ. ప్రభా. ౧. ౬౪.

నడచియాడు=నడచు. (√నడచు.)
(ప్రవర్తించు.)

సీ. ధర్మంబు కాశికాస్థానమధ్యంబున నాల్గుపా
దంబుల నడచియాడు. కాశీ. ౨. ౫౦.

నడచు=నడిచియాడు, నడయాడు, నడుచు.అ.క్రి.
(త.నడక.క.నడె. మ. నటక్కు. తు.నడపుణి.)
౧. గమనముచేయు, చరించు.

వ...మార్తాండుండు కొండప్రక్కం జిక్కి క
డలి మొగయక్కలిం దగులువడినజోగునుం
బోలె నెదుర నడవ మఱలం బఱవ లేక చీ
కాకుపడి యున్నవాఁడు...కాశీ. ౨. ౯౮.

ద్వి. కడఁగి దుశ్శకునముల్ గనిపింప నిటకు, న
డచితి నటుగాన నావివాహమున, కేకీడు పు
ట్టునో యెఱుఁగంగ రాదు. ద్వి. నల. ౨.
౬౦౮. (ఇట వచ్చు అని భావము.)

౨. పోవు, వెడలు.

క. సేనమొగ మీతఁ డైనం, బూని మహీశ్వ
రులు నీకుఁ బొడిచెదరే, దుర్గాని యని కాదె
యీతనితో నడచుట కొల్లనైతి దురమున
కధిపా. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౪౪.

గీ. నడచెఁ దుండీరదేశంబునడిమిచాయ,గగన
ఘంటాపథంబునఁ గమలహితుఁడు. కాశీ.
౧. ౧౨౬.

క. విడిపించుకొని మఱుంగున, నిడినతనదుభూ
షణంబు లెల్లను బ్రేమక్ష, దొడిగి గృహం
బున కల్లన, నడచెఁ బతిచరిత్రభావనల మన
మలరక్ష. కళా. ౪. ౧౦౨.

౩. ప్రవర్తించు, నడచుకొను.

ఆ. యోగ్యతృష్ణదార లుచితంపుఁగొలఁదినై,
నడచినట్టివారు బెడిదములకు, నంత పొత్తు
లట్టు...భార. ఉద్యో. ౧. ౩౦౭.

క. ఇది చెప్పినట్లు చేయుదు, మిది పంచినయట్ల
నడతుమిది కల్యాణాభ్యుదయనిధానము మా
కని, హృదయంబులఁ దలఁచుచుండి రిరుదెస
వారల్. హర. ౬. ౧౦౪.

క... తాశే ది,క్కుగ నడతు రశంక నల్లికొని దు
ష్పచివుల్. ఆము. ౪. ౨౭.

౪. జరుగు.

గీ. నాముఖంబునఁ గార్యంబు నడవ దేమి, సేయు
వాఁడ నొం డెద్దియుఁ జెప్పలేదు. భార.
ఉద్యో. ౩. ౩౨౬.

క. ము న్నొక్కపట్టనంబున, సాన్నారిమిటారి
నేర్పు శూరత్వము గైకొన్నది యై నడచిన
కథ, చెన్నుగ విని పొమ్ము కడువిచిత్రము
కొమ్మా. హంస. ౨. ౧౪౪.

౫. చెల్లు.

క. దేవా క్రమక్రమంబునఁ, బావనులై సృష్టిఁ
గలుగుప్రజ లీకరణిన్, గైవల్యంబున కేఁగె
డు, పావలిచే మాకు నడవ దధికారంబుల్.
వరాహ. ౧౦. ౧౪.

౬. (గ్రాసము) కడచు.

గీ. తగినవేషంబు దనుఁ దాన పొగడుకొనమి,
నొచ్చియును గీడు వలుకమి యిచ్చి వగవ,
కునికి దన కెంత నడవక యున్నఁ బథము, ద
ప్ప కుండుట నడవడి కొప్పు సేయు. భార.
ఉద్యో. ౨. ౪౫.

సీ. గతి లేక దాస్యంబు గైకొని దానిచే గ్రాసం
బు నడవక కడుఁ గృశించి. కవిక. ౫. ౧౪.

౭. ఉండు.

సీ. ఇఁకఁ గావు మఱింతు నే నోయఖండదయా
సముద్రుండ నాయందుఁ గరుణ, నడవఁ గట్టి
పగఱ నడగించి తే నేమి చెప్ప నమోఘ
వాంఛితుఁడ నగుదు. రాఘవ. ౪. ౪౧.

౮. కవియు.

ఆ. స్వశ్రితనికురంబవనశిఖి మేఘనాదాభిధా
నుఁ డాబలాఢ్యుమీఁద, నడచి దుకమొనర్చె
నభమున నుండి నిర్జరులు జెగడ నిగుడుసాయ
కముల. రాఘవ. ౪. ౨౧౬.

నడనిచ్చు=నడువనిచ్చు.

సీ. అడుగైన నడనీక యాఁకవెట్టినపిగ్గు సంపూ
ర్ణమదధారసరణిఁ బొదల. కళా. ౫. ౧౦.

జః నడ, నడక, నడకొండ, నడకోలఁకు, నడగఁడు,
నడగొట్టు, నడగోలు, నడచియాడు మొ.

నడజోదు. వి. (నడ + జోదు.) పదాతి, కాలిబంటు.

వ... అడిదంబులఁ బొడి పొడి గా నడుచునడ
జోదుభటులును ...ఉ. హరి. ౪. ౨౭.

నడత=నడ, నడక, నడితి. (√నడచు.)
(నడవడి, ప్రవర్తనము.)

సీ. కామపాలాఖ్యుఁ డై గరిమ సర్వజ్ఞుఁ డై నర
వరోచిత మైననడత యెఱిఁగి. నరస. ౧. ౪౦.

శా... బలిమి యెవ్వాఁ డొందు వాఁడేకదా,
త్రైలోక్యంబున మేటి యానడతయే ధర్మం
బు యతేశు పై, నేలా యీమొగమోటు
యాతనిపురంబే లంక శంకింపఁగన్. ఉ.
రా. ౨. ౨౨౪.

గీ. ఇట్టిమీవారినడతలు గట్టిపెట్టి. శశాం. ౩. ౮౧.
(వృత్తి, జీవనోపాయము.)

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి
యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౭.

నడతాడి. వి. (నడ + తాడి.) నడక కలవాడి.

క. పొడువును బోడియు నై యిల, నడతాడిం
బోలి కరమునం బుస్తకపుం, దడక ధరియిం
చి కటిఁ జిం, పుడువల్కము దూల బుద్ధము
ని శిష్యునితోన్. ప్రబోధ. ౩. ౨౦.

నడతెంచు. అ. క్రి. (√ నడచు.) ౧. వచ్చు.

ఉ. దంతిఘటల్ మహోగ్రసముదగ్రతతో నడ
తేర...భార. కర్ణ. ౧. ౪౫.

ఉ. అవమధేశు లింక మకరాలయ మేఖలతిమైన

దాఁటి సుగ్రీవపురస్సరంబుగ నొగిన్ నడ
తెంతుర తప్ప దాహకం,బెవర వాచరించి
న జయింతుము చెప్పఁడు...భా. రా.యు.
౫౦.

ఉ. అన్న కుమారచంద్ర తగునయ్య నిరంతర
దుఃఖవార్ధిలో,న న్నిటు ముంచి యీవిధము
నన్ భయదాతువులం దపంబు సే,య న్నడ
తెంచి తిట్టు ...వి. పు. ౨. ౫౦.

౨. పోవు.

వ...వాకంబు వెడలి యాకసంబున నడతెంచు
చున్నసమయంబున...ప్రభా. ౧. ౫౩.

ఉ. పాండవకోటిచూడ్క్యలకుఁ బందువు గాఁ
జనుదెంచె ధృష్టకేతుండు సహోదరుండు
తనతో నడతేరఁ బరాక్రమోద్ధతిన్.భార.
భీష్మ. ౧. ౧౧౮.

చ...దిగంతభాగములు వగుల్పఁగా నెదురుగా
నడతెంచిరి వైరికోటికిన్.హరి.ఉ.౯.౧౬౮.

నడతెగు. అ. క్రి. (నడ+తెగు.) నడక తెగిన
దగు, శ్రాంతమగు, డయ్యు.

వ...మందకును దూరంబుగా వచ్చితిమి నడగఁ
డు నడతెగె మానిసి మట్ర చిట్టాడవియీచి
ట్టడవి నెట్లు చన నేర్తు ... పి.శకుం.౨.౮.

నడత్రోవ. వి. (నడ+త్రోవ.) నడుచుట కుపయో
గించుమార్గము.

(విష్ణుపాదవర్ణనము.) చ. బలికి మణికిరీటము సు
పర్వులకున్ నడత్రోవ శూలికిన్, జలకము
బిందె శౌనిజనవాధునికాంతకు జీవనావథం,
బు...చంద్రా. ౧. ౫౬.

నడది(దీ)వియ. వి. (నడ+దివియ.) కరదీపిక,
దివటీ, కాఁగడా.

సీ. నడదివియలు సేసె నగరికి మాణిక్యమకుట
ముల్ పూనినమనుజపతుల. భార. విరా.
౫. ౩౨౦.

వ...నడదివియ లై మకుటారవిందరాగంబులు
వెలుంగ నలుగడల సామంతసందోహంబు
క్రందుకొన ...మనుచ. ౫. ౨౧.

వ...ముందఱం జనుమూర్ధాభిషిక్తుల మణికిరీటం
బు లనునడదీవియలతోడం గూడి ...నైష.
౬. ౮౦.

నడదీఁగె. వి. (నడ+తీఁగె.) నడక కలతీఁగె.

ద్వి. నడదీఁగెలో యన నవకంపుఁగాంతి, కడు
నొప్పుమేనులు ఘననితంబములు, చిఱుతన
వ్వులు తీయచెయ్వులు గల్గు,తెఱవలు వల
రాజుదీమంబు లనఁగ. రం. రా. ఉ. ౧౧౦
పా. ౧౦ పం.

నడపందిరి. వి. (నడ+పందిరి.)-నడక కలపందిరి-
ప్రయాణకాలములందు రాజాదులయుపచారము
నకై పరిచారకులు మోసికొనిపోవుపందిరి.

ద్వి. ఉడువీథి గప్పి సమున్నతలీల,నడపందిరులు
వెలిగొడుగులుదనర.బస.పు. ౨. ౧౬౨ పం.

నడపాడు=నడుపాడు. అ. క్రి. (నడపు+ఆడు.)
నడచు, సంచరించు.

(పార్వతి.) సీ. కలహంసకులమందగమనంబున
య మిట్టిదని చూపుగతి నడపాడఁ దొడఁగె.
కు. సం. ౩. ౨౨౫.

సీ. నడపాడ నేర్చిననవకంపులత లనఁ బోలు
పొందువెన్నెలబొమ్మ లనఁగ. ధనా. ౨.
౨౩. కు. సం. ౫. ౬౦౦.

నడపించు=నడపు.

(గమనింపఁజేయు, చరింపఁజేయు.)

సీ. పూరియుఁ గట్టి యల్ నీరును గలపథంబున
సేన నడపించుభూరికీర్తి. ఉ.రా.౪.౧౪౬.

గీ...నీయడుగుఁదమ్ము, లెంతదూరము నడపింప
నిచ్చగించె. నైష. ౪. ౨.

(ప్రవర్తిల్లఁజేయు.)

గీ...నీయభ్యనుజ్ఞ ననుమతింపుము...రాజు నడ
పింప కెట్లు ధర్మంబు నడచు.కాశీ. ౬. ౩౧.

నడపీనుఁగు. వి. (నడ+పీనుఁగు.) నడచునట్టి శవము.

ఆ...అర్థంబు సుమ్మె సకలధర్మకారి, యొడమె లేనివాఁడు నడపీనుఁ గనునహుషోక్తి వినమె దాని నూఁద వలదె. భార. శాం. ౧. ౪౯.

క. గడ సుడుగుమగనిఁ జూచిన, నడపీనుఁగు వచ్చె ననుచు నగుదురు సుమతీ. సు. శ. ౪౩.

నడపు= నడపించు, నడిపించు, నడుపు. స. క్రి. (√నడచు.) ౧. గమనింపఁజేయు.

ఆ. మూలబలముతోడ మోహరంబుగఁ దీర్చి, సుమతిసుతుఁడు సైన్యసమితి నడపె. విక్ర. ౫. ౭౪.

క...ప్రహస్తుఁడు ముంగలి, యై రాక్షససేన నడపె నపుడు నృపాలా. ఉ. రా. ౨. ౩౭౯.

౨. ప్రవర్తింపఁజేయు.

క. నానావిధభూతమయము, మే నతిచంచలము మనము మెయికొని నిక్కం, బేనరుఁడుఁ జెల్లింపం,గా నగు సత్యంబు నడపుక్రమ మట్లుండెక్. భార. విరా. ౧. ౧౯౩.

గీ. క్షత్త్రియునిఁ దెచ్చి తొలితొలి గద్దియనిడి,పట్టబద్ధుఁ గావించుచోఁ బ్రజలు దమ్ముఁ, గావ ధర్మంబు నడపను గాదె సమయ,మరిఁ బలుకుదు రీ వది యరయ వలదె. హరి. పూ. ౧. ౧౦౩.

౩. జరుపు.

సీ. వెలివెలివస్తువుల్ విడిచెఁబో నరుఁడు కర్మిష్ఠతం గాదె శరీరయాత్ర, నడపువాఁ డది మోక్షణంబు కానేరదు...భార. శాం. ౧. ౭౪.

గీ. ఇట్లు తనుయాత్ర నడపు ము న్నితనితాత. ఆను. ౪. ౧౯౦.

ఆ. తా నెఱిఁగినకొలఁది నానారివృత్తాభి,ధాన కథ లాకింతతడవు నడపె. రాఘవ. ౪. ౩౭. (చెప్పె నని భావము.)

౪. ఆచరించు.

క...అద్దనుజునిఁ, బొడ నడఁగింపఁ దలంచి భూరివ్రతముక్.

చ. నడప మదాత్మ యగ్ని యయి నావదనంబున నిర్గమించి...భార. ఆను. ౪. ౪౦౩,౪౦౭.

గీ. వరుస నడపిరి వీరశైవవ్రతంబు. హర. ౨. ౧౧౯.

౫. పోషించు.

చ. పడసితి నిమ్మహాత్ముల సహాయము నొందక యుండఁ బెంచుచుక్, నడపు మటంచు నన్ను మునినాథుఁడు మీజనకుండు పంచి...భార. ఆది. ౭. ౩౦౫.

ఉ...ఆ త్తతురంగంబుల కెల్లను సన్న యుక్తఁగా, నన్నిలి నిల్పి యాఁగియుఁ బ్రియంబున నాయొద నాఁడునాఁటికిం, బేర్మి వహించుచుండ నడపెం దనతమ్ములలోవివావిగాక్. భార. విరా. ౧. ౨౬౩.

సీ. పడఁతి నే నడపినబాలసారంగంబు బుషి నివాసముల కర్పింపు మమ్మ. చంద్ర. ౪. ౯౬.

౬. సమకూర్చు.

క. ఆకోదండద్రకు సొమ్ములు, కోకలు ననులేపనములు కొద యించుకయుఁక్, లేక ప్రవర్తిల నడపెన, నాకులతం గొమరు డెంద మలరారుటకై. కళా. ౬. ౭౧.

౭. పొందు.

సీ. రాజ్యగ్రసేనుఁడై రాజిల్లఁ దాను దీర్ఘరితనం బెంతయుఁ బ్రభుతతోడ, నడపువాఁ డయ్యె సన్మాన్యుఁ గాశ్యపుఁ డనువిప్రుఁ బుళోధ గావించె...హరి. ఉ. ౨. ౧౩౭.

౮. ఇచ్చు.

వ...త్రిభువనాంక్షేమానవిత్య మానెందునిచ్చ నడపం గ్గలాండు ఆచంద్రార్కము గాను. దా. శా. ౧౧౫౧.

వి. గమనము, నడక.

ఆ... పాదతలముఁ జనుకట్టుఁ గచము న్యాసనము నడపు న ద్రితనయ కమరు. కు. సం. ౭. ౧౨.

సీ. అల్లఁదనంబున యనువు మైకొనఁ జూచు నడపు కాంతికి వింతతోడవు గాఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౪౫.

చ. నడపుతెఱంగు మాటజతనంబు నపాంగవిలాసముఙ్ఞ ముసుం, గిడిన బెడంగు ముద్దుమొగ మించుక వంచిన సిగ్గుఁ బార్వతిం, దడ మఱుపంగ నొప్పెసఁగె దర్పకవైరికి... ఉ. హరి. ౫. ౫౭.

నడపుకొను= నడుపుకొను. స. క్రి. (నడపు + కొను.) పోషించుకొను.

గీ. ఉనిచి కడుగారవంబున ననఘచరిత, నట్టనడుశేయి చెప్పుచున్నాను మమ్ము, నరమరలు లేక మీయుపాధ్యాయువలెను, నడపుకొనువార లెవ్వ రున్నారు గనుక. వి ప్ర. ౪. ౬౫.

నడప్రాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కసకసపు అధికముగా కలది. (దేశాది.)

నడబావి. వి. (నడ + బావి.) నడచిపోవుటకు మెట్లేర్పఱచినబావి, దిగుడుబావి, దీర్ఘిక.

ఉ. ఆనడబావిదండఁ గలయం జిగిరించిన దేవదారుశాఖానికరంబు క్రిందట నొకానొకచో... ధరాధిపుఁ డొంటిసమాధినిష్ఠుఁడై. తపతీ. ౩. ౯.

సీ. విమలంబు లైనకూపములు నూటికిం బెఁ బరికింప నొకనడబావి మేలు. కృ. శకుం. ౩. ౧౧౪.

సీ. కడ లేనియమృతంపునడబావి సంసారి... మనుచ. ౧. ౬౬.

భక్తము. సం. విణ = నడప్రాయము.

మామిడి. వి. (నడ + మామిడి.) నడక కల మామిడిచెట్టు.

క. కలయఁగఁ గరములఁ జరణంబుల నురముస శోణితంబు బో రనఁ దొరఁగం, దలిరెసఁగిననడమామిడి, చెలువునఁ బఱతెంచె భీమసేనుఁ డచటికిన్. భార. భీష్మ. ౩. ౨౨౩.

నడమీనము. సం. వి. అ. పుం. కిక్కసకసపు నడుమనుండుచేఁప, చిలిచిమము, తేలుమీను.

నడము. సం. వి. అ. పుం. కిక్కసకసపు.

నడయాడు= నడచు. అ. క్రి. (√నడ.)

(నడచు; సంచరించు; విహరించు.)

సీ... ఇవ్వామనయన, నడయాడఁ గఱచినవాఁడ చిత్తంబునఁ గాంతిమతీకన్యక్రమముఁ దలఁచి. దశకు. ౭. ౭౫.

గీ. ఇందు రావయ్య విందులు విందు లనుచు, నర్థిఁ దనుఁ బిలువఁగ నడయాడి యాడి, యుల్లసిల్లెఁ గృష్ణుఁడు శైశవోత్సవముల. హరి. పూ. ౫. ౧౯౦.

సీ. ఘులుఘులు మని యందియలు మ్రోయ నడయాడునడుగులా యివి ప్రోదియనుఁగుఁజూల. సారంగ. ౩. ౨౪౬.

(వీచు, వీతెంచు.)

క. వాడెం బయిరులు కాఁకలు, గూడెం గోలఁకులు దవాగ్నిఁ గుజనిచయంబుల్, మాడెం బ్రాణులపై నడ, యాడెం బలుసికలగాడు పకాలమునన్. సమీర. ౨. ౯౩.

శా. త్వంగద్వాహఖురాగ్రభిన్నధరణీతత్వంబు రేణ్వాకృతిన్, మింగె న్వారిధులన్ గ్రసించె హిమరుఙ్మిత్రాదులం బుష్కరంబుం గప్పెన్ నడయాడ దయ్యెఁ బవనంబున్ ... దశా. ౨. ౩౭౯.

(ఉండు, నివసించు.)

క. వచ్చెఁ గద బెడఁద మనకిఁక, నిచ్చట నడయాడఁ గూడ దెటకేనియు నే, వచ్చెద ర

మ్మటు లైన, న్విచ్చలవిడి నడువవచ్చు వెఱవకు మదిలోన్. శుక. ౩. ౫౦౨.

నడలింగమూర్తి. వి. (√నడ.) నడక కలలింగ మూర్తి, చరలింగము.

సీ. నాకు మీపాదార్చనము సేయ నడలింగ మూర్తి చేకుఱె ... కాళ. ౧. ౩౫.

నడ(డు)వ. వి. (√నడచు. క. నడవ. త. నడై.)
౧. అలిందము, తలవాకిటికిని నడిమివాకిటికిని నడిమిచోటు.

(వ్యవ.) నీవు మాయింటినడవలో కూర్చుండుము.

౨. సేతువు.

క. ఆచేఁప లిపుడు మీరలు, వైచినమల లెల్ల మ్రింగి వైచెఁ జుమీ యో, రాచల్వ కేఁడ పదిలుఁడ, వై చెచ్చెర నడవఁ గట్ట నంపుము నలునిన్. అచ్చ. రా. యు. ౭౪, ౭౭.

గీ. నడవ గావించు చున్న యన్నలుని సేతు,కర్మకా ళల మీాక్షించుగగనచరుల, కనిమిషత్వంబు చరితార్థమయ్యె నపుడు. భా. రా. యు. ౨౫౨

౩. (త. నడవై) మార్గము; సోపానము.

ఆ... మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి తెన్ను సర వి, చనుప నడవ చొప్పు జాడ డొంక యనం గఁ, బొలుచుచుండు... ఆం. భా. ౨. ౭.

వ... కూలినబావి తెఱంగున నడవ లేక ... కవిక. ౪. ౧౧౩.

నడవడి. వి. (√నడ.) ౧. గమనము, నడక.

సీ. నడవడి గలదివ్యనాగదంతము లట్లు... గీ... వెలసె రన్నలువు రంత. చం. రా. ౨. ౫౩.

సీ. హిమరౌప్యగిరులఁ బేరెదబల్మి నదలించి నడవడిఁ జౌదంతిఁ గడకుఁ ద్రోచి. వె. శకుం. ౧. ౪౩.

క. కుడిరెడమ నాడులందున్, నడచున్ వాయు వులు వానినడవడి వెలి లోఁ, బొడగనుచు నెపుడు మెలఁగున్, నడిమినడక నంటి నె మ్మనంబు కుమారా. సీతారా. ౧. ౧౭౦.

౨. ప్రవర్తనము, నడవడిక.

క. నడవడి యనుమున్నిటిం, గడవం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి... భార. ఉద్యో. ౨. ౩౯.

చ. నడవడి మంచి దైనను జనంబులు పెద్దఁగఁ జూతు రాతనిన్, నడవడి చక్కఁగానిదను నచ్చినచుట్టము లైనఁ జేరనీ, కెడ గలుగంగఁ ద్రోలుదురు... నా. పంచ. ౧. ౧౦౬.

క. తెలిపితివి సోమసూర్యుల, కులవిస్తారంబు వారికులము ధరిత్రీ, కులనడవళ్లును వింటిమి ... భాగ. ౧౦ పూ. ౩.

౩. ధర్మము, న్యాయము.

సీ... తమకు, నధిపతియుఁగ నొరు నాసపడక యుండి నడవడి బహుకారణములఁ జిక్కి, వడిన విష్ణువు లై బ్రహ్మఁ గానఁగఁ బోయి మాకు రక్షకుఁడుగ మహిపుఁ డొకఁడు. గీ. వలయు రూపింపుము ... భార. శాం. ౨. ౨౫౭.

ఆ. ఎమ్మెకాఁడ యగ్గి యెలగాఁగఁ బెండిల్లి యైన చెలిని డించి యకట యొంటి నేఁగ దగునె మీర తెలుఁగనినడవను, లింకఁ బుడమిఁ గలవె యేర్పఱింప. అచ్చ. రా. అయో. ౭౦.

౪. జీవిక, వృత్తి.

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౨౭.

నడవడిక. వి. (√నడవడి. త. నడవడిక్కై.) ప్రవర్తనము. (శ. ర, చి. ని.)

నడవడికాఁడు. విణ. (√నడవడి.) ప్రవర్తనము కలవాఁడు.

చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ గడు నందమునన్ గన నైనవాఁడొ మే, ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ

దగునాయకమై చరియించువాఁడో ...ప్రబంధ.౬౩౪.

నడశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నడముతో కూడినది.

నడసంహతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కిక్కిసగడ్డిమేటి.

నడి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నడతృణము అధికముగా కలది. (కొండ మొ.)

నడిఁకించు=నడుఁకఁజేయు. స. క్రి. (√నడుఁకు.) వడఁకించు.

సీ... తురగచయము. ఆ. నాల్గుసాయకముల నడిఁకించి సారథి, నొక్కమార్గణమున నుబ్బణంచి, యార్చుటయును ద్రోణుఁ డలిగి ...భార. ద్రో. ౪. ౭.

నడికట్టు. వి. (నడుము+కట్టు.) కాసె, దట్టీ.

సీ.అరచట్ట మయిఁ గుంకుమాంబువు నడికట్టు చెంగావి మెఱిగెఁ జికిలిసేయ. రా.వి.౩.౧౨౫.

(కలికిమూర్తి.) సీ. కడవన్నె జిగిపట్టునడికట్టు పడుదలపట్టంబునేజాయ బాగుదేర. గీ.వెడలు దిగ్విజయార్థియై...దశా. ౧౦. ౧౧౨.

రగడ. నడికట్లు మేఘవర్ణంబులును ద్రోపులును మొకమాలులును...హంస. ౫. ౩౫౬.

నడికట్టుత్రాడు. వి. (√నడుము.) ఏనుఁగు మొదలగువానినడుమునకు కట్టెడుత్రాడు.

(కళాపూర్ణుడు.) క...తద్వ్యదండము నడికట్టుత్రాళ్లఁ దగ బంధించెన్. కళా. ౮. ౮౬.

నడికలను. వి. (√నడుము.) యుద్ధరంగముయొక్క మధ్యభాగము.

వ...నడికలన నింటివారిం దలంచుకొని కేడించి వచ్చి యచ్చటచ్చట మచ్చరంబుల నెదిరి బలంబుల సొచ్చి త్రచ్చి నొచ్చువారిం జచ్చువారిం జూచి...ఉ.రా. ౪. ౨౮౧.

నడికిరే(యి)=నడిరేయి. వి.(√నడుము.) అర్ధరాత్రము.

సీ. అతఁడును దద్భావ మరయంగ మదిఁ గోరి రూపించి యొకమరి రేప వత్తునని పోయి నడికిరే యర్థితోఁ జనుదెంచు...భార.ఆర. ౭. ౩౨౨.

ఉ...త్రెక్కొనుకాఁకచే నడికిరే లరుదెంచిన గోపికావళిన్, బొక్కఁగఁ జేసి...ఆము. ౫. ౬౮.

గీ. ఈనడికిరేయి నొంటిమై యింతదూర,మేమి కార్యంబు మదిఁ గోరి యేఁగుదెంచి,తి... హర. ౭. ౧౨౩.

గీ. వండ నలయదు వేవుర వచ్చిరేని, అన్నపూర్ణ నుద్ది యీ నతనిగృహిణి, యతిథు లేతేర నడికిరే యైనఁ బెట్టు,వలయుభోజ్యంబు లింట నవ్వారి గాఁగ. మనుచ. ౧. ౫౬.

నడిగండి. వి. (√నడుము.) యోని,ఆఁడుగుఱి.

సీ. తొడపల్చ నగునింతినడిగండి కడుఁ బెద్దరిత్తనిమనసుకోరికలు పెద్ద. వేణు. ౨౦.

నడితల. వి. (√నడుము.) శిరోమధ్యము.

(భీమజరాసంధులు.) చ. నడితల లూరుజానుజఘనప్రకరంబులు బిట్టు వ్రయ్యఁగాఁ,బిడుగులఁ బోలు పెన్గదలఁ బెట్టుగ వ్రేయుచుఁ బాయుచున్ వెసన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౭౩౬

వ...అంత నెగసి పగతునడితల బెడిదంపుగదంక నడువ...కూలినఁ బ్రతిభటుండు పాలిసె ననుచు...హరి. ఉ. ౨. ౬౧.

నడితి=నడత. (త. నడత్తై.) ప్రవర్తనము. (బ్రౌ. శ. ర.)

నడిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నడతృణసమూహము. ౨. నడతృణ మధికముగా కలనది.

నడిపించు=నడపు. (√నడుచు.)
(గమనింపఁజేయు.)
గీ. ఘల్లుఘల్లునఁ బెండెంబుగండుమీలు,గదల న
ల్లన నడిపించి పొదివి తెచ్చె,నెచ్చెలులపిండు
యువతి నాన్నపతికడకు. మను చ. ౬.౫౫.
క. నలకూబరమణికంతులు, బలముల నడిపింప నర్థ
పతి తురగముపై, ధళధళితచంద్రహాసో,జ్జ్వ
లితభుజుం డగుచు నడచె వాసవుపైఁ బ్రేలౕ.
పారి. ౪. ౭౩.
(జరుపు, జరిగించు.)
గీ.అనినఁ జిఱునవ్వు నవ్వి యజ్ఞనవరాగ్ర,గణ్యుఁ
డతనికిఁ గట్టువర్గంబు లొసఁగి, మంచి దట
వలెనే నడిపించుకొండ్న,మంచు వీడ్కొల్ప
నాదైత్యుఁడరుగుటయును. కువల.౨.౧౦౪.
(రథము మొ. కడపు, తోలు.)
క. అరదము దశముఖుమీఁదం, బరువడి నడి
పింపు వేగ మాతలి యనుచుౕ. ఉ. రా.
౪. ౩౩౪.
నడిమికట్టు. వి. (√నడుము.) నడుమునకు కట్టుకొ
నెడుకట్టు.
సీ. కటిమండలంబునఁ గరకంచుపుట్టంబు మడఁ
చి కట్టినమేలినడిమికట్టు. హర. ౨. ౯౩.
నడిమిన్ను. వి. (నడుము + మిన్ను.) ఆకాశ
మధ్యము.
చ...కడువేడ్క యొనర్పఁగ బంతి యాడ నె,
మ్మిని గనకంపుఁగోల నడిమింటనె త్రిమ్మరఁ
దారి కొట్టుచుౕ. ప్రభా. ౨. ౩౦.
క. నడిమింటఁ దపసి డెందపు,నడిమింటం జెలఁ
గుతమ్మినంటు వెలుఁగౕ. ఘటికా.౨.౧౧౩.
నడిమిలోకము. వి. (నడుము+లోకము.) భూ
లోకము.
గీ. కారణం బేమి నడిమిలోకమునకుండి,నరప
తులు రారు మునుపోలె నాకమునకు. నైష.
౩. ౭.

నడిమివాఁడు. విశే. (√నడుము.) మధ్యముఁడు.
సీ. కూకు లే కాతనిచేడియ ముప్పురుకొడుకు
లలోపల నడిమివాని, మెచ్చఁ బ్రాసు వోపి
యమ్మైద నూఱుగోవుల కెవ్వరేఁ గొనుఁడను
నెడ...హరి. పూ. ౨. ౪౦.
నడిరాతిరి=నడిరేయి. (త. నడురా.) నిశీథము.
సీ...నడిరాతిరి యన, నడిరేయి యనఁగఁ గాం
దారిమాందారిప్రొద్దన...నిశీథాఖ్య దగు...
ఆం. భా. ౧.౫౪. ("అపరాతిరి యన నడిరే
యి యనఁగ." ప్రాతవ్రాతప్రతులపా.)
నడిరేయి=నడికిరేయి, నడిరాతిరి. వి.(√నడుము.
త. నడు ఇరవు.) అర్ధరాత్రము.
సీ. నరవర మనవీను నడిరేయి కృతవర్మయును
గృపాచార్యుండుఁ దనకుఁ దోడ్పుగా వచ్చి
...భార. సౌ. ౨. ౩.
ఉ...కొక్కొరొకో యని కూయఁడే యతఁడు
గుక్కుటమై నడిరేయి గౌతముప్రేయసిఁ
బొందఁ గోరి...నైష. ౭. ౭౯. ఆం. భా.
౧. ౯౪.
నడిలము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కిక్కిసకసవు
కలది. (నేల మొ.)
నడివంక. వి. (√నడుము.) మధ్యభాగము.
సీ. బెట్టుగా నడివంకఁ జుట్టివచ్చినమబ్బు వెల
యునేనికతోలు వలువ గాఁగ. యయా.
౨. ౩౬.
నడివీథి. మి. వి. (√నడుము.) వీథియొక్కమధ్య
భాగము.
గీ. పెద్దనడివీథి నిలుచుండి భిక్ష యడుగు, నాశ్ర
మంబునయందుఖట్వాంగపాణి.హర.౫.౫౫.
నడివీపు. వి. (√నడుము.) వీపునడిమిభాగము.
క. ఉఱుకుచు నె కఠినముష్టిౕ, నెతి చెడ నడి
వీపు వొడిచి నిజభుజముల నేడ్తెఱ మెఱయ

వానిసందులు, బిఱుసున వెనుకకుఁ గుదించి వెఱకేల్పట్టెన్. కళా. ౮. ౧౫.

నడిప్రేలు. వి. (√నడుము.) మధ్యమ, నడిమిప్రేలు.

గీ...నడిప్రేలన మధ్యమ నెగడు...ఆం. భా. ౨. ౧౩౯.

నడుఁకఁబడు. అ. క్రి. (నడుఁకు+పడు. స్వార్థమున.) నశించు.

వ...నిజదాసజనపాపతాపత్రయచయముల నడుగక నడుఁకఁబడఁ జేయునడుగుతండంబులును ...ఘటికా. ౨. ౬౫.

నడుఁకు(గు). అ. క్రి. (త. నడుంకు. క. నడుగు. మ. నడుంగు. తు. నడుంగుణి.) ౧. చలించు; వడఁకు.

చ. నడుఁకక బాల్యచాపలమునన్ దనపిమ్మటిప్రేలఁ జొక్కపుంగడియపుట్టు టుంచుఁ ద్రిజగజ్జను లచ్చెరువంది చూడ నక్కడపటి కొండసాంపు లెఱుఁగం దవిలించి నటించుశౌరి పెన్గొడుకు ...వేం. పంచ. ౧. ౩.

ద్వి. కనుఁగొని యిది యేమి కాంత నీచంద, మనవుడు నాలేమ హస్తముల్ మొగిచి, నడుఁకుచుఁ బలుకను నాలుక రాక. రం. రా. ఉ. ౩౨ పా ౩. పం. (నడకు ముద్రి.)

గీ. అమరుబృంహితహేషితఘుమఘుమితభుజా సమాస్ఫాలితంబులజడికి నడిఁకి, కులధర మండలము కలగుండువడియె. వసు. ౨. ౧౫౨.

౨. ఒదుఁగు, సంకుచితావయవుఁ డగు.

గీ. వామనుం డైనకైటుభవైరివిధము, నభినయించు క్రమంబున నధిపమకుటుఁడు, నడిఁకి నడిఁకి యల్లలన నడిచి పట్టెఁ, బాణిపద్మద్వయంబున బవిఁడియంచ. నైష. ౧. ౧౦౨.

క. ప్రబ్బికొనినవెంబికట్టి, నిబ్బరముగ నడిఁకి నడిఁకి నింగికి వడితోఁ, గొబ్బున నెగసి తటాలున, బెబ్బులి మందావుఁ బట్టెఁ బెలుకుఁటి యఱకన్. భాగ. ౬. ౩౫.

ఉ...వాఁడుం దగఁ బోయి యల్లన నడుంకుచు భూవిభుఁ జేరి నమ్రుఁడై. నిర్వ. ౨. ౫.

౩. నమ్రుఁ డగు.

గీ. బ్రతుకఁ దలఁతేని వినుము నాపనుపు సేసి, చక్రమాదిగ విడిచి మత్సంజ్ఞ యొడిగి, నడిఁకి చనుదెమ్ము నాశరణమ్ము సొరఁగ. హరి. ఉ. ౬. ౧౯౦.

౪. భయపడు, జంకు; వెనుదీయు.

క. వెఱవార లధికభీతిన్, విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ డేచి వీరరథికు లందఱఁ జూచి రాచకొడుకుల, నఱుమాడెదు భీముఁ డిట్లు నడుఁకం దగునే. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౭.

చ. నడిఁకెడువాఁడు గాఁడు గురునందనుఁ డక్కట తండ్రిచావునప్పుడు మొగ తప్పి యొండుగడఁ బోరుచు నుండెనో ...భార. ద్రో. ౧. ౯౨.

క. యాదవులు కృష్ణప్రాపున, నాదగు వేఁడిమికి నోర్చి నడుఁకక యెదురై, యేదియు నెఱుఁగరు శౌర్యోన్మాదంబున నున్నవారు మహిమోద్ధతులై. హరి. ఉ. ౬. ౯౯.

గీ. ఉడుము నడిఁకిన నడుఁకునే బడియపెట్టు. కాశీ. ౨. ౧౪౪.

౫. ఆపదనొందు, ఇక్కట్లుపడు.

చ. అడవులఁ గందమూలముల నాఁకలి దీర్చి పంబు సేయుచున్, బడలినవృద్ధతాతగొ బాలికలన్ సుకుమారమూర్తులన్, గడునుఖులైనవారలను గట్టిఁడిసై వెసఁ గట్టి త్రోచితిన్, నడుఁకుచు వార లెవ్విధమునన్ దుప్పిల్లుచు నున్నవారొకో. వి. పు. ౫. ౧౬౩.

౬. నశించు. (చూ. నడుఁకఁబడు.)

వి. కంపము, చలనము; భయము.

(వ్యావ.) నన్నుచూడఁగనే వానికి నడుఁకు పుట్టినది. (శ.ర.)
(నడుఁగు ప్రయోగములకు చూ. నడునడు.)
జః నడుంకఁబడు, నడుఁకొత్తు.

నడుఁకొత్తు. అ. క్రి. (నడుఁకు + ఒత్తు.) నిర్భయుఁడగు.

ఉ. దేవకి మున్నుగాఁ గలసతీనివహంబులకెల్లఁ జూప వ,ద్దేవునియాజ్ఞ వాహరులు దెచ్చిరి డక్ నడుఁకొత్తి యొంటిమై, జావున గోహటింప కనుసాళ్వుఁడు సాళ్వము దూఱినట్లు యో,ధావలిఁ గిట్టి పట్టె సవవాళ్యము విశ్వథయంకరంబు గన్. జై.భా. ౩. ౯౦.

సీ. దేవర మువ్వు రేతెంచిరి వారిలో నడుఁకొత్తి కొంతసైన్యము వధించి. గీ. సవన హరిఁ గొంచు సెగసె నద్దివికి నొక్కఁడు ...జై. భా. ౨. ౪౧.

నడుగడ్డ. వి. (నడుము + గడ్డ. క. నడుగడ్డ.) ద్వీపము, నలుదిక్కుల జలము కలభూభాగము.

క. నడుగడ్డ లిసుకతిప్పలు, మడలు దరులు వాఁకలును గ్రమంబున నొకఁడుఁడ్, గడవఁబడకుండఁ గృష్ణుఁడు, పడఁతులకును యమునయాటపట్టుగఁ జేసెన్. హరి. పూ. ౮.౩౭.
(క్రొత్తప్రతి. పా. నడకట్టు ప్రాఁతప్రతిపా, నడుకట్టు. శ. ర. పా.)

నడుగాలు. వి. (√నడుము.) గుఱ్ఱములకు శరీర లాఘవమునకై వెనుకకాళ్లకునుముందుకాళ్లకును కట్టెడుసాధనము.

గీ. కట్టుఁగొయ్యలతో నడుగాళ్లతోడ, రత్నహారమయూరమరాళీమేవ, బలిముఖప్రముఖములతోఁ బంచవర్ణరజ్జువులతోడ బహుమందురలు జనించె. వరాహ. ౪. ౧౧౪.

నడుగుంటు. వి. (√నడుము.) తలనడిమిపల్లము, బ్రహ్మరంధ్రము.

సీ. నడు రూక నడుగుంటు నిమురుచుఁ దల యంటి యంగంబు లెల్లఁ జక్కఁగఁ బిటి. చంద్రా. ౨. ౩.

నడుచెక్కి. వి. (నడుము + చెక్కి.) మధ్యప్రదేశము.

వ...అయ్యాశ్రమంబునడుచెక్కి నుండి యమ్మునీద్రుండు హరిణవత్సంబులకుం జేయువాత్సల్యంబునకు నచ్చెరువడి...పార. ౧.౩.

క. చందురుఁ గనునరవిందము,చందంబున మోము వంచి సంయమివరులసం,క్రందనుఁ డారామద్రుమ,బృందమునడుచెక్కి నవ్వు పుష్పేషుఁ జనుదుఁడ్. వైజ. ౨. ౭.

గీ. ప్రోలిపల్లోటకోమటిఁ బులుఁగుబూఱు, గతికయని డాసి చెంతఁ జెక్కడపుసిఁగ,ములను గన్గొని నడుచక్కిఁ బోవ వెఱచి, ప్రొద్దుతేజీలు బలువడిఁ బోవుఁ గడల.నీలా.౧.౩౨.

నడుచు=నడచు. అ. క్రి. గమనముచేయు, సంచరించు.

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు గమలాసను తేరికి వారువంబవై, నడుచుచు...వైష.౨.౫౭.

మ...ద్రవిడాంగనల్ నడుతు రుద్యానంపులోఁద్రోవలన్. ఆము. ౧. ౫౬.

క. ఇట నవ్వరూథినియు నొ,క్కటఁ గతిపయ సఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ, జటులఝణంఝణరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. మనుచ. ౩. ౭౨. (వచ్చు అని భావము.) దశా. ౩. ౧౭౧.

౨. వెడలు, పోవు.

వ...లేదు నడువుండు పొండు కూడ దనునిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండఁగొన...భీమ. ౨. ౧౦౧.

శ్లో. ప్రగళామన్నోవాఘునగరికె నడుచువా రెడ

పక క్రొన్నెల మడచువారు. భల్లా. ౨. ఆ. (శ. ర.)

౩. ప్రవర్తించు, నడచుకొను.

వ...ఇంత విచారించి రచించినట్లు నడువుము ...ఆము. ౬. ౩౧.

౪. జరుగు, ప్రవర్తిల్లు.

ఉ. ఆగమమంత్రతంత్రములు సాంగము లై నడువంగ...యోగివిభూషణుం గొలుచు పుణ్యుల కబ్బును భోగమోక్షముల్. భీమ. ౩. ౧౦౫.

వ...గురులకుఁ బూజ నడువ దనియు... ఆము. ౪. ౫౩. వి. పు. ౪. ౪.

౫. పుట్టు, కలుగు.

క. కామం బనుపురుషార్థము, నామము వినియు నిదిదక్కెఁ నలినానన యే, నేమియు నెఱుంగఁ జెపుమా, యేమిట నది నడుచు సిద్ధి యెమ్మెయిఁ బొందున్. దశకు. ౫. ౨౬.

౬. ఉండు.

క. వచ్చెఁగద బెడఁద మన కిఁక, నిచ్చట నడయాడఁ గూడ దెటకేనియు నే, వచ్చెద ర మ్మటులైనన్, విచ్చలవిడి నడువవచ్చు వెఅవకు మదిలోనన్. శుక. ౩. ౫౦౨.

క...సత్యం బనఁగా దైవం బనఁగా, జనులకు లేకున్న నెట్లు జగములు నడుచున్. కళా. ౩. ౧౭౨.

౭. అనుభూత మగు, భుక్త మగు.

క...మన్నెవజీర్లకు, నడుచు ముఖాసాలుగాక ...ఉ. హరిశ్చ. ౧. ౬౬.

౮. పరిపడు, అనుకూలమగు.

(వ్యవ.) ఈమందు వేడితత్త్వమువీఁద నడువదు.

౯. అందు, చేరు.

సీ. పని గల్గి యుండినఁ దనకు మంత్రులకు లేఁ జిగురుఁబోఁడులచేతఁ జిట్లు నడువ. కువల. ౪. ౧౦౧.

జః నడిపించు, నడుపాడు, నడుపు, నడుపుకొను.

నడుజాము. వి. (√నడుము.) అర్ధరాత్రము.

ద్వి. వారక నడుజాము వచ్చి వేఁడినను, కోరిన ధనములు కొండు కొం డనుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౭౫ పం.

నడుత(ద)లం. వి. (నడుము + తల.) నడునెత్తి.

సీ. నడుతల యందంద పిడికిట మెదళులు గలఁగంగఁ బొడిచి మోఁకాల నురము, దాఁకింప ...హరి. పూ. ౯. ౧౩౭.

గీ...గువ్వ...గ్రద్ద వాయస మాదిగాఁ గలుగు పులుఁగు, లడరి నడుతల వ్రేసిన నమ్మనుష్యుఁ, డాఱునెలలుగాని మనఁ డుదాత్తపుణ్య. మార్క. ౩. ౩౪౮.

సీ. చేతులు నడుదల నేర్చు టుత్కటశోక మాకారములు దాల్చినట్టు లుండ. భార. స్త్రీ. ౧. ౯౮.

నడుదింపు. వి. మాంసవిశేషము. (శ. ర.)

వ... మృగంబులనడుదింపునంజుడు నవులినయతం డంధుండును బంగుండును నై యావిర్భవించు...మార్క. ౨. ౧౧౫. (శ.ర. పా. మృగముల నడిచి వీపునంజుడు అని ముద్రి.)

నడుదీవి. వి. (నడుము + దీవి.) మధ్యద్వీపము.

సీ. పున్నాకేతనువలపులయేటినడుదీవి శంబరారాతియార్జవపుదీవి. వైజ. ౧. ౧౦౨.

నడుదెస. వి. (నడుము + దెస.) మధ్యప్రదేశము.

క. వెలయుఁ బెనుబైలు నిమఢ్యాచలకూటము నందు నడుదెసన్...వరాహ. ౧౦. ౧౩౫.

నడునట్టు. వి. (నడుము + నట్టు.) మధ్యస్థానము.

సీ. పాటలం బగుజటాజూటంబునడునట్టుపూప
చుక్కలరాజు పాడవుచూపు. భీమ. ౩. ౧౯.

నడునడు. వి. నడుఁకుటయం దగునసుకరణము.

సీ...భండనమున, వారిహేతిచ్ఛత్రవాహనధ్వ
జములు నఱకిన నడునడు నడఁకి వార, లభ
యంబు వేఁడిన నందఱఁ గృపఁ గాచి...
భార. ద్రో. ౨. ౨౦౬.

క. బాలుపయి నడచున ట్లబ్బాలిక నడునడు
నడింగి భయమున...భార. ఆది. ౨. ౧౫౫.

వ. అక్కన్యకయు నట్టితేజోరూపంబు నూచి
విస్మయంబునను భయంబునను గడు సంభ్ర
మించి నడునడు నడుంగుచున్న దాని నోడ
కుండు మని సూర్యుండు ప్రసన్నుండై...
భార. ఆది. ౫. ౨౧. (వ్రాతప్రతి. పా.
నడునడనడుంగు ముద్రి. పా.)

(సతీదేవి.) వ... భయంబున నడునడు నడుంగు
చు...కు. సం. ౨. ౧౭౪.వ్రాతప్రతిపా.

నడునీరు. వి. ఔ. అనా. (నడుము + నీరు.) నీటి
నడుము, జలమధ్యము.

క. వననిధినడునీటఁ గలము, మునిఁగిన బెగడందు
చిత్తములు గలిగినతజ్జనుల క్రియ నున్న సే
నలు... భార. ద్రో. ౧. ౨౬.

నడునె(డ్నె)త్తి. వి. (నడుము + నెత్తి.) శిరో
మధ్యము.

ద్వి. హనుమంతువదనాబ్జ మర్ధచంద్రాస్త్రమున
నొంచి పదిబాణముల బాహుయుగము,
నాఁటించి యొకశక్తి నడునెత్తి పగుల, మే
టియై యేసిన మిగుల రోషించి. రం. రా.
సుం. ౨౬౩ పా. ౨౩ పం.

క. అత్తోరణంబె కొని నడునెత్తి పగుల నూ
ర్యభానునిఁ మొత్తినచోఁ, దుత్తుమురై
వాఁ డిలఁ బడె... ఉ. రా. ౩. ౨౬.

ద్వి. ఇవుడఁ జోలెడికేల నెత్తి నడ్నెత్తి, నిఖ
రంగ నంటి మై నిఁపగా నిమిరి.అ.మ.క.
౧. ౨౪ పా. ౧౯ పం.

నడుపాడు=నడపాడు. అ. క్రి. (నడుపు + ఆడు.)
నడుచు, సంచరించు.

ద్వి. పట్టి మెల్లన నెత్తి పాదంబు లుర్వి, మె
ట్టింప ధైర్యంబు మిగుల రానుతుఁడు, లా
గుగా నూఁది మెల్లనె నడుపాడ. నవనాథ.
౨. ౧౩౨ పా. ౧౩ పం.

సీ.నడుపాడ నేర్చిననవకంపునునుఁదీఁగ మురిపెం
బుఁ బూనిన విరులయెత్తు. కేయూర.౪.౩౦.

నడుపు=నడిపించు, నడపు. స. క్రి.(√నడచు.)
(ప్రవర్తింపఁజేయు.)

క. పెక్కండ్రు గూడి సమయం, బొక్కటి క
ల్పించి నడుపుచుండుదు రేనిఁ, నిక్కము గా
నాసమయము, దక్కొని చెల్లించుటయును
ధర్మము పతికిఁ. విజ్ఞా. ప్రా. ౩౮.

(జరుపు, జరిగించు.)

క. ఎప్పుడును మీవచస్స్థితిఁ, దప్పక యే నడు
పుచున్నదాన నిపుడు నాతప్పొప్పులు మీ
రరయుట, యొప్పుఁ... కళా. ౨. ౩౧.

(ఆచరించు, చేయు.)

సీ. నైజంబు లగునిత్యనైమిత్తికంబులు నడుపు
చో బ్రహ్మార్పణంబు సేసి. కాళ. ౧.౨౩.

గీ. దివిజు లరు దందఁగా జయంతీవ్రతంబు, నడి
పి చంద్రప్రభుం డనుకొడుకుఁ గాంచి.
శేష. ౪. ౨౬.

(పోషించు.)

క. ఇద నని విడువం జెల్లునె, నడుపవలయు
నేర్చినట్లు నమ్మకయె కృపఁ. ఆము. ౪.
౨౩౩.

(రథము మొ. నడిపించు, తోలు.)

గీ. అమరవిభుతేరు మాతలి యప్పుడు నడిపె. ఉ. రా. ౪. ౩౨౧.

౨. (గమనము, నడక.)

గీ. మురిపముల మజ్జిగించిన ముగుద నడుపు, కలికి చూపుల వీడ్కొన్న కన్నుఁగవయు. ఉ. హరి. ౧. ౫౭.

మణిగణనికరము. పడఁతులు చిడిముడి పడిరొ డుమవితో, నడుగులు తడఁబడ నడరెడు నడుపుం, గడఁకలనడుములు గడగడవడఁకం, బడిబడిఁ బోడముఁగ బడలికఁ జెమటల్. కళా. ౬. ౨౫౦.

నడుపుకొను. స. క్రి. (నడుపు + కొను.) పోషించు.

శా. మాభోగంబులె యాత్మభోగములు గా మా మాటయే మాట గా, నోభవ్యాత్మక మమ్ముఁ దా నడుపుకొంచున్నాఁ డితండు... కళా. ౫. ౨౧౫.

నడుభూమి. వి. (నడుము + భూమి.) మధ్యభాగమున నున్న భూమి.

క. కడపటిభూములు నడుమగు, నడుభూములు కడప లగు విన మ్రస్థలి న్నిల్లడ గొండ్రు జనులు పెఱుప్పంబడుఁ జేనులు చిత్రవృష్టిఁ బండవు మిఱ్ఱుల్. హరి. ఉ. ౭. ౪౦.

నడుమంతరము=నడుమంత్రము. వి. (నడుము + అంతరము. శ. ర. నడుము + మంతరము?) ౧. నడుము, అవలగ్నము.

విణ. మధ్యకాలమున కలిగినది.

గీ. చక్రభావనచేఁ గాంచి శక్తి దనకుఁ, బ్రాపు గలుగుటనో లేమిఁ బాపుకొనియె, వెలఁది నడు మంతమాత్రనే విఱ్ఱవీఁగె, నహహ నడుమంతరపుఁగల్మి కది నిజంబు. అని. ౩. ౧౦౦. (వి. విణ. లకు ఇదియే యుదాహరణము.)

నడుమంత్రము=నడుమంతరము. వి. (నడుము + మంత్రము?) ౧. కౌను.

క. నడుమంత్రము కుచభారము, నడుమంత్రము సైఁపదు... శృంగారరసాలవాలము. ౨. ఆ. (శ. ర.)

౨. మధ్యకాలము.

మ. నడుమంత్రంబున బల్మిఁ దెచ్చుకొని యన్యాయంబునన్ మూర్ఖుఁ డెవ్వఁడువాఁడన్ దొడరంగఁ బోయి మడియున్... ఉ. రా. ౨. ౮.

విణ. మధ్యకాలమున కలిగినది.

చ. వఱలు మరాళికాగమనవా తెఱతిన్యఁదనంపుసొంపుతోఁ, గుఱుచఁదనంబుఁ దాల్చి మతి కుంభినిలోపల వ్రేటుఁబడ్డది, నఱచి వరేఖపంక్తి నడుమంత్రపు సంపదచేతఁ గ్రిందుమీఁ, దెఱుఁగక సాటివత్తు నని పెచ్చిన నాటకుఁ బెట్టకుందురే. భానుమతి. ౨ ఆ. (చి. ని.)

చ. అతివకుచంబులున్ మెఱుఁగుటారును వేనలియున్ ధరాధిపోన్నతియు నహీనభూతికలనంబు ఘనాభ్యుదయంబు నిప్పుడొం, దితి మని మాటిమాటికిని నిక్కెడు నీల్గెడు విఱ్ఱవీఁగెడున్, క్షితి నటు గాదె యొక్కొకరికిన్ నడుమంత్రపుఁగల్మి కల్గినన్. విజ. వి. ౧. ౩౪.

సీ. నడుమంత్రమా యిది నరులయాకర్ణంబు నేఁటిదా జగము వర్ణించి చూడ. నీతి. ౪౦. వి. పు. ౭. ౧౫౬.

నడుము(డ్ము). వి. దే. (క. త. నడు. వృత్తియందు వికల్పముగా 'నడి, నడు' అగును.) ౧. మధ్యము, కౌను.

చ. నడుమన దింతి చన్నులతనర్పన ముందఱు గానరాదు... కు. సం. ౭. ౧౬.

సీ. ఘన మైనరారాపు చనుదోయిరాయిడి నిఱు
పేదనడిమికి వెఱపుఁ జూప. కాశీ.౧.౯౦.

సీ. పిడికిలింపఁగ వచ్చు నడిమి యొప్పిదముతో
నురమువిస్తారంబు సిరి వహింప. పి. శకుం.
౨. ౭౦.

చ. తురగరథంబు లాశ్వికులతోఁ జను నడుల
డ్రెవ్వి ధారుణిక్, దొరుఁగ... కు. సం.
౧౧. ౭౧౨.

౨. మధ్యభాగము.

చ...ఎదిర్చినదుస్ససేనువిల్, నడిమికిఁ ద్రుంచి
గాండివగుణధ్వని దిక్కులు పిక్కటిల్ల ...
భార. కర్ణ. ౧. ౨౦౨.

చ. కడువడి వీరధన్వుఁడు త్రిగర్తులు వొంగఁగ
ధృష్టకేతువిల్, నడిమికిఁ ద్రుంచినక్ మొగ
మునం దళుకొత్తెడుకెంపుసొంపుతో. భార.
ద్రో. ౩. ౨౫౦.

ద్వి...లోకకంటకుఁడు, మెఱసి పోవుచు నడ్డ
మేరుశృంగమున, నోఱపుగా విడిసి యం
దొకరాత్రి పుచ్చి. రం.రా. ఉ. ౬౦ పా.
౨ పం. ఉ. హరి. ౫. ౧౫౯.

౩. మధ్యప్రదేశము, అంతరము.

క. కడు నలిగి వాని నన్నియు, నడుమన తుని
యంగ నేసె నరుఁ డస్త్రములక్. భార.
ఆది. ౬. ౭౧.

౪. మధ్యకాలము.

క. అనఘా యీయజ్ఞము విధి,సనాథబుత్విక్ప్ర
యోగసంపూర్ణం బయ్యును గడచన నేరదు
నడుమన యుడుగును భూసురోత్తమనిమిత్త
మునక్. భార. ఆది. ౨. ౨౦౯.

ఆ. మీఁదమీఁద సుఖనిమిత్తంబు లాదవుచో,
నడుమఁ జెందు నిజజనంబుపీడ.కళా.౫.౩౨.

విణ. మధ్యనుండువాఁడు,మధ్యనుండినది.

ఆ. పూర్వదత్త యైనభూమి నెవ్వఁడు హుచ్చి,
కొనియె నతఁడు తనముకులమువారి, నిరువ
దొక్కతరము నరకవాసులఁ జేయు, దాను
నడుము గాఁగ ధర్మనిరత. భార. అను. ౨.
౩౬౫.

క. మగఁడును మాఱుమగఁడును, దగ నిరువురఁ
బక్షించఁ దా నడు మై యొప్పఁగ శేయ
నించె... విక్ర. ౭. ౯౫.

జ: నట్టనడుము, నట్టనడుచేయు, నట్టడవి, నట్టి
నడుమ్ము,నట్టనడుచేయి, నట్టిల్లు, నట్టెండ మొ.

నడుముకట్టు. అ. క్రి. (నడుము+కట్టు.) ౧.
సిద్ధపడు.
(వ్యవ.)దేవుని కల్యాణమున కందఱు నడుముకట్టి
పనిచేసిరి.
౨. సంభోగమును విడుచు.
(వ్యవ.) వాఁడు నడుముకట్టినాఁడు కనుకనే అం
తబలము కలిగియున్నాఁడు.

నడుముకట్టుకొను. అ. క్రి. (√నడుము.) సిద్ధ
పడు.
(వ్యవ.) ఏమి జరిగినను ఈపని మానననీ వాఁడు
నడుముకట్టుకొని వచ్చినాఁడు.

నడుముకొను. అ. క్రి.(నడుము+కొను.)సన్నద్ధ
మగు.
లయవిభాతి. కడలంకొనురౌద్రమునఁ గడఁగి
సమరోత్సవము వెడపడక యుండ వొగి
నడుముకొని శక్తిం, దడఁబడక పేర్చి వడి
నడుగు లిడువేగమున...భా. రా. యు.
౧౪౪౩.

నడుముక్కు. వి. (నడుము+ముక్కు.) ముక్కు
యొక్క మధ్యభాగము, నాసామధ్యము.
ఆ. మరిసి మరిపి రాతె మునిప్రేక్షు నడుము
క్కు, చదుకఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియెఁ,
దనువుమీఁద ముసరెదోనదోన వీఁగలు, వే
గిరంబె పెద్దరోగమునను.వరాహ. ౯. ౭౯.

నడుముదాఁకు. స. క్రి. (నడుము + తాఁకు.) ఎదుర్కొను, ఎదిరించు.

సీ. నల్లచీమలబారు నడుముదాఁకినపోఁక నున్న దీచెలువంపుఁగన్నెయారు. విజ. వి. ౨. ౧౩౬. (ఇది ఔపమ్యవాచకము.)

నడుమువిఱుఁగు. అ. క్రి. (నడుము + విఱుఁగు.) దుఃఖాదులవార్త వినుటచే వివశుఁడగు.

(వ్యవ.) ఈదుఃఖవార్త వినఁగానే నాకు నడుము విఱిగినది.

ఇట్లే: నడుముజాఱు మొ.

నడురాతిరి=నడురే. వి. (√నడుము.) రాత్రి యొక్క నడిమిభాగము, అర్ధరాత్రము.

ఉ. ఆతరళాక్షి యొక్క తెయ యానడురాతిరి పెక్కు మోసలల్, వే తఱియంగఁ దూరి... వా.రా. ౨. ౧౭౪.

నడురే(యి)=నడురాతిరి. వి. (నడుము + రేయి.) అర్ధరాత్రము.

క. అవృష్ణివరుం డాత్మజు, నావిర్భావం బెఱిం గి యంతర్గృహముల్, వేవేగఁ జొచ్చి నడు రే, యా వనజాప్తుండు పొడిచి నట్లై యుం డల్. హరి. పూ. ౫. ౧౧౮.

క. నడురేయి సంధ్యలందును, నడవఁగ నోడుదు రశక్తనరులు... భార. ఆది. ౪. ౩౯.

నడులేఁత. విణ. (నడుము + లేఁత.) మిక్కిలి లేఁత ముదురు కానిది.

ద్వి. పరిపూరితం బైన బంధురం బైన, నడులేఁత యై సువర్ణప్రాప్త మైన. పండితా. పురా. ౧౨౪ పొ.

నడువానకాలము. మి. వి. (√నడుము.) వానకాలముయొక్క మధ్యము.

వ... ఉభయవ్యూహంబులును... నడువానకాలంబునం బొంగినగంగాయమునలుం బోలె కొండొంటిం దాఁకొను సమయంబున... భార. ద్రో. ౧. ౨౩౧.

నడువీపు. వి. (√నడుము.) వీపుయొక్క మధ్యభాగము.

ఆ. ఖంగు రనఁగ నాదికమఠంబు నడువీపు, దాఁకఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి... వరాహ. ౭. ౧౪౪.

నడుసొ(చొ)చ్చు. అ. క్రి. (నడుము + చొచ్చు.) నడుమఁ బ్రవేశించు, మధ్యభాగముచేరు.

ద్వి. ఎనసి సుగ్రీవుతో నేను బోరాడ,నను నే యఁ దగునయ్య నడుసొచ్చి నీవు. రం.రా. కిష్కిం. ౨౧౧ పొ. ౨౦ పం. (చి.ని.పా.)

నడ్డి. వి. ౧. నడుము.

గీ. పెతికయే చాలు నానడ్డి విఱుఁగఁ జేయ, దానిపైఁ దాను నెక్కు నింతయును గాక. శుక. ౩. ౪౦౬.

క. నెఱి సరిగ దానిపైఁ బడి, కఱవక లాఘవము లేమిఁ గా ళ్లీడ్చుచు న, డ్డ్విఱువం గది సిన నత్తెఱఁ, గెఱఁగి ఖరం బదరి తిరిగి యేఁ గుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౪. ౫౪౦.

౨. పూర్వకాయము వెనుకకు వంగియుండుట. (పూర్వకాయము ముందటికి వంగియుండుట, గూనుఅని శ. ర.)

విణ. చప్పట.

ద్వి. నరసినగడ్డంబు నడ్డినాసికయును. నళ. ౩. భా. (శ. ర.)

జ: నడ్డిగుంట, నడ్డిముక్కువాఁడు.

నడ్డిగుంట. వి. (√నడ్డి.) కుకుందరము, నడ్డిక్రింది గుంట. (శ. ర.)

నడ్డిముక్కువాఁడు. విణ. (√నడ్డి.) అవటీటుఁడు, చప్పటముక్కు కలవాఁడు.

సీ... నడ్డిముక్కు గలాఁడన నతనాసుఁడగు... అం. భా. ౨. ౧౨౧.

నత్తి=నడితి. (శ. ర.)

నడ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కిక్కసగడ్డిమేటి.

నడ్వంతము. సం. విణ. (త్. డ్వతీ. త్.) కిక్కసకసవు అధికముగా కలది. (నేల మొ.)

నడ్వలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కసకసవు అధికముగా కలది (దేశము మొ.)

నతనాసికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) చప్పటిముక్కు కలవాఁడు.

నతభ్రూవు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. వంకరకనుబొమలు కలస్త్రీ.

నతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమ్రీభూతము, వంగినది. ౨. నమస్కరించునది. ౩. కుటిలము, వంక రైనది. అణఁగినది; లోఁ తైనది.

మ. అతఁ డావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీలన్ జనా,న్వితమిచ్చో టని చేరఁ బోయి కనియెన్ విద్యుల్లతావిగ్రహన్, శతపత్రేక్షణఁ జంచరీకచికురన్ జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్, నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరున్నారీశిరోరత్నమున్. మనుచ. ౨. ౨౫.

వి. తగరము, నందివర్ధనము.

నతాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) వంగినదేహము కలది, వంగినది.

నతాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంగినదేహము కల స్త్రీ; నారి, ఆఁడుది. (రూ. నతాంగ.)

నతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వంగుట. ౨. వంపు, వంకర. ౩. నమస్కారము, మ్రొక్కు.

నతోన్నతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమ్నోన్నతము, మెరకపల్లములుగా నుండునది.

నత్త. వి. క్షుద్రశంఖకీటకము, క్షుద్రశంఖపుగుల్లయందుండు పురుగు.

గీ...నత్తనాఁ బెలఁగు క్షుద్ర, శంఖకీటంబు... ఆం. భా. ౨. ౭౨.

జః నత్తగుల్ల.

నత్తగుల్ల. వి. (నత్త+గుల్ల.) క్షుద్రశంఖము.

సీ...నత్తగుల్ల చుట్టుపుగుల్ల కుటిమించ...గీ.ఆదిగొ ఆగానిజంతువులు...హంస. ౪. ౧౨౬.

చ. అనయము నత్కవుల్ ఘనవదర్పితకావ్యరసంబు మెత్తు రా,య్యనఁ గుకవుల్ వ్యసన్ నెరసు లారయుచుందు రేమి చిత్రమో, ఘనసరసీలసత్కమలకైరవసౌరభ మేనగింపు మన్, మునుకొని నత్తగుల్లలకు ముక్కులు సాఁచుబకంబులుం బలెన్. కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ౧. ఆ. (చి. సి.)

నత్తి. వి. (√నత్తు[1].) మాటలాడునప్పుడు మొదటియక్షరము పలుమారు లుచ్చరించుటయు ఆఁగి యాఁగి కష్టముమీఁద మాటలాడుటయు మొదలగులక్షణములు కలజిహ్వాదోషము.

(వ్యవ.) వానికి నత్తి యుండుటచే అట్లు మాట్లాడుచున్నాఁడు.

నత్తివాఁడు. విణ. (√నత్తు[1].) నత్తికలవాఁడు, లోహలుఁడు.

సీ...నత్తివాఁడన లోహలవాచక మగు. ఆం. భా. ౩. ౧౨.

నత్తు[1]. అ. క్రి. (క. నత్తు.) తడఁబడుచు మాటలాడు. (శ. ర.)

జః నత్తి, నత్తివాఁడు.

నత్తు[2]. వి. (త. క. నత్తు.) ముక్కుపోఁగు, స్త్రీలనాసాలంకారవిశేషము.

ఉ. కెంపులఁ జేసె మోవి నునుఁగెంపుచొకాటపునత్తుము త్తెపుం, గుంపులఁ జెక్కుటద్దములఁ గూర్చినకస్తురిప్రాఁతగంబురా,సొంపొనరించె జెక్కు తెలిమాపులు కుంకుమచిత్రకంబు ఫాలంపుఁగురుల్ మృగీమదవిలాసప్రశస్తి నొనర్చె నింతికిన్. ముకుంద. ౨. ౧౯.

సీ. అఘరంబునకు నద్ధ మగునత్తుము తెంబు నోర
గావించెనుహాయలు దలఁచి. కవివేల్పు
శతకము. ౪౩. (చి. ని.)

నదనువు. సం. వి. ఉ. పుం- గర్జించునది- ౧. సిం
హము. ౨. మేఘము. (వై.ని.) ౩. యుద్ధము.
(కే. ని.)

నదపతి. సం. వి. ఇ. పుం. సముద్రము.

నదము. సం. వి. అ. పుం- శబ్దించునది- ౧. పడ
మరగా పాఱెడియేఱు. (సింధువు, శోణము,
హిరణ్యము, బ్రహ్మపుత్రము, భైరవము, దామోద
రము మొ. నదములు. తూర్పుగా పాఱెడివి న
దులు; పడమరగా పాఱెడివానిలో నర్మదానది
తప్ప తక్కినవి నదములు.) ౨. (నీటి)మడుఁగు.
౩. సముద్రము. ౪. ధ్వని, మ్రోఁత.

నదరు=నజరు. వి. (హిం. నజర్.) కానుక.
సీ. వాహనరాజముల్ వానికి నద రంచి యిడు
మలకును లోకమెల్లఁ జుట్టి. మల్లుపు. ౩.౫౩.

నది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఏఱు; ఆమడకు మీఱి
పాఱెడియేఱు.

నదీకదంబము. సం. వి. అ. పుం. మహాశ్రావణిక,
పెద్దబోడసరము. స. నదీసమూహము.

నదీకాంత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జంబువు, నేరే
డు. ౨. కాకజంఘ, కాకిదొండ.

నదీకాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హిజ్జలము,
ఎఱ్ఱగన్నేరు. ౨. సిందువారము, వావిలి.
౩. నిచులము, ప్రబ్బ.

నదీకాంతుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. సముద్రుఁడు.
౨. గంగాధరుఁడు, శివుఁడు.

నదీకూలప్రియము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ.) నదీ
తీరమందిష్టము కలది. వి. అ. పుం. జలవేతస
ము, నీటిప్రబ్బ.

నదీజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అగ్నిమంథము, నెల్లి.

నదీజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నదియందు
పుట్టినది. వి.అ.పుం. ౧. అర్జునము, ఏఱుమద్ది.
౨. యావనాళసరము, ఒకజాతిజొన్న. ౩.
హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరు. న. ౧. స్రోతోంజన
ము. ౨. ఒకజాతిఅనుము, ఎఱ్ఱఅనుము.

నదీజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భీష్ముఁడు, గంగా
పుత్రుఁడు.

నదీదోహదము. సం.వి.అ.పుం.ఏఱు దాఁటుటకై
పడవవాని కిచ్చుపాలు, తరపణ్యము, ఓడకేవు.

నదీభవము. సం. విశే=నదీజము. వి. అ. న. సైం
ధవలవణము, ఇందుప్పు.

నదీమాతృకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఏటి
నీళ్లచేత పండెడుపైరు కలది. (వ్యతి. దేవమాతృ
కము.)

నదీముఖము. సం. వి. అ. న. ఏటినీరు సముద్ర
ములోనికి పోవుద్వారము, ఏఱు సముద్రములో
కలియుచోటు.

నదీశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముద్రుఁడు.
౨. వరుణుఁడు.

నదీష్ణుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నదీస్నాన
మునందు కుశలుఁడు, నదిలో మునుఁగుట ఈఁదు
టలలో నేర్పరి.
శ్లో. తతస్సమాజ్ఞాపయదాశు సర్వానానాయిన
స్తద్విచయే నదీష్ణాన్. సం.రఘు.౧౬.౭౫.
౨. కుశలుఁడు, నేర్పరి. (కే. ని.)

నదీసర్జము. సం. వి. అ. పుం. వీరతరువు, ఏఱు
మద్ది.

నద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. బద్ధము,
కట్టఁబడినది. ౨. కూర్పఁబడినది. ౩. ఖచితము,
తాఁపఁబడినది. ౪. ఉద్వృత్తము, పైకెత్తఁ
బడినది. (నిక్కినది అని కొందఱు.) వి. అ. న.
బంధము, కట్టు, ముడి.

నద్ధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. బంధించుట, కట్టుట.

నద్ధ్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వరత్ర, టంగువాఱు, గుఱ్ఱమునకు కట్టెడువాఱు.

నద్యామ్రము. సం. వి. అ. పుం. సమష్ఠిల, ఏఱువంగ, గండీరముకీ.

నన=అనకీ. వి. (√ననుచు. క. ననె. త. నన్రై.)

౧. పువ్వు, పుష్పము.

ఆ ... వేగుఁబోక తెమ్మెర లెలదీఁగ, కొనలవంక లొత్తు ననలఁ బ్రోచు. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨.

రగడ. ననలు వేఁడిన మొఱఁగి తప్పడు నాలి నా లికుచంబు ముట్టకు. పారి. ౪. ౧౬. విక్ర. ౫. ౬.

౨. పల్లవము, చిగురు. (చూ. ననలెత్తు.)

౩. మొగ్గ, కోరకము.

చ. కుసుమము లెల్లఁ గామినులకొప్పుల నుండ నటుండ లేమి స్నిగ్గసఁగఁగ వంగినట్లు జని యించె ననల్...ఆము. ౫. ౧౧౩.

క. గురివెందఁ జైత్రుఁ డొందఁగఁ, గర మలుక న్మావి యవుడుగఱచిననునువా, తెరమీఁదఁ గాన నగుపలు,వరుస యన న్ననలు పల్లవ ముపై మొనసెన్. పారి. ౩. ౪౯.

ననంద. సం=ననాంద.

ననందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=ననాంద.

ననఁబోణి(ఁడి). వి.(√నన.)పుష్పమువలె మనోజ్ఞురా లగుస్త్రీ.

సీ. నుడువుల ననఁబోణి జడియకు మని వెన్ను సఱచుప్రాణేశు జిచ్చవడి చూచె. దశా. ౨. ౫౫.

క...ఆ, ననఁబోఁడి వెంట రాఁగా, ధనవంతుఁడు గంగగుడి కుదగ్రత నరిగెన్. శుక. ౨. ౭౫.

చ...ఇపు డీననఁబోఁడి కంచమూ,కెనిమిటిఁ గూర్చి సాం పలరఁ జెండ్లి యొనర్ప మదిం దలంచెదన్. నీలా. ౧. ౭౯.

పలుకు-ననఁబోఁడి = సరస్వతి.

గీ. పలుకు-ననఁబోఁడి జానగు పలుకు లిడుచుఁ, గనికరం బెచ్చ మము నిచ్చఁ గాచుఁగాత. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

ననకారు. వి.(√నన.)వసంతకాలము.(చి.ని,శ.ర.)

ననతేనియ. వి.(√నన.) మకరందము,పూఁదేనె.

సీ. నునుఁగావిజిగిమోవి ననతేనియలబావి ...

గీ...అమ్మించుఁబోఁడి కరయ. నీలా. ౧. ౫౬.

ననదండ. వి. (√నన.) పుష్పమాల.

ఉ...మున్ను గొంటి మే,వన్ననదండ యొక్క మగవాఁ డిడ... ఆము. ౧. ౧౪.

క. అన దండ మిడి తదాజ్ఞన్, ననదండఁగతిన్ శిరంబునం దాల్చి ధరా,వనమునకై రఘు వీరుఁడు, వనమునకై చనుకడంక వర్తిలె సంతన్. చం. రా. ౪. ౩౮.

ననసీరు. వి. జౌ (√నన.) మధువు, పూఁదేనె.

సీ. ననసీట గుప్పలించెను గళావతి యొత్తు జిగిమోవి బీఁటిక లెగయకుండ. భాను. ౨. ౮౪.

ననయు. అ. క్రి. (√నన. క.ననె.) ౧. పూచు.

౨. చిగిరించు. (శ. ర. అప్ర. అని శ. ర.)

ననలెత్తు=ననుచు. అ. క్రి. (ననలు+ఎత్తు.) ౧. మొలకలెత్తు.

గీ. పడినగింజల ననలెత్తి పండె ధరణి, రఘుకులోత్తంస మీరేలు రాజ్యమునను. ఉ. రా. ౫. ౩౧౭.

౨. పల్లవించు, చిగుర్చు.

సీ. తొలుదొల్తఁ బండుటాకులు రాలి ననలెత్తి యొండురెండిపురుల నొఱపుమీఱె. కృ. శతకం. ౧. ౮౧.

సీ. గంధర్వకలకంఠకంఠులు స్థాణువుల్ ననలెత్త

మధురగానంబు సేయ. దశా. ౨. ౨౬౮.

ననలొత్తు=ననుచు. అ. క్రి. (ననలు + ఒత్తు.) మొలకలెత్తు; కలుగు, పుట్టు.

చ...రోమకుండు త్వత్ప్రియుతికి లేతనవ్వు ముఖపద్మమునన్ ననలొత్త...హ. వరాహ. ౧. ౩ పా.

ననవింటిజోదు=ననవింటిదంట, ననవింటిదొర, ననవింటిమన్నెవాడు. వి.(నన + విల్లు + జోదు.) పువ్వుధన్వుఁడు; మన్మథుఁడు.

సీ. జటినిటలానలార్తి కటపీడితుఁడు గాక సొంపారుననవింటిజో దనంగ. విక్ర. ౩ ౨౪.

ననవింటిదంట=ననవింటిజోదు. వి. (నన + విల్లు + దంట.) పువ్వుధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

సీ. ననవింటిదంట సెట్టున బూదిఁ గలిపినకడిఁది చిచ్చుఁగన్ను గలుగువాఁడు. పె. శకుం. ౧. ౧౩.

సీ. ననవింటిదంటఁ గన్న మిటారినూఁగారుతీరు లాయీనాఁచుతీవెచాలు. దశా. ౧. ౧౬౪.

ద్వి. మనవి చేకొను మని మదవతి మ్రొక్క, ననవింటిదంట యానఁబోఁడి కనియె. మృ. వి. ౧. ౪౩.

ననవింటిదొర=ననవింటిజోదు. వి.(నన + విల్లు + దొర.) పువ్వుధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

ద్వి. ననవింటిదొర ఫాలనయను జయింపఁ, దన మేనమామచెంతను దాఁచుకొన్న, విలు నమ్ములనఁగ భ్రూవిలసదపాంగ, ములు వొల్చె... మృ. వి. ౧. ౧౧.

ననవింటిమన్నెవాఁడు=ననవింటిజోదు. వి. (నన + విల్లు + మన్నెము + వాఁడు.) మన్మథుఁడు.

వ...ననవింటిమన్నెవానికీర్తి మూర్తిభవించి భువనంబుల వ్యాపించె ...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

నన(ల)విలుకా(ల్కా)ఁడు= ననవిల్తుఁడు. వి. (నన + విలు + కాఁడు.) పూవిలుకాఁడు, మన్మథుఁడు.

చ...శపథంబు చేసెన్, ననవిలుకానిపాదవలినంబుల పైరతిచన్నదోయి పై. నైష. ౨. ౩౮.

చ. ననవిలుకాఁడు సంతసమునన్ దనపూనికయొట కుబ్బఁగన్. యయా. ౫. ౨౫.

గీ. తనకుఁ జెయి మించినట్టిఁడు ధరణి లేని, ఘనుఁడు వాళంబుతోడిపంకజముఁ గేల, నిరవుగాఁ బట్టి సురలు వర్ణింప నపుడు, ననలవిల్కాఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁ డయ్యె. చిత్రభా. ౨. ౧౦౩.

ననవిలుకానిపోరు. వి. ఔ. అనా. (నన + విలు + కాఁడు + పోరు.)-మదనకదనము- సురతము, మైథునము.

చ...ఇద్దఱు నేకకాంక్షతో, ననవిలుకానిపోరునఁ బెనంగెడువేళ నిజేశ్వరుం డొగిన్. హంస. ౩. ౧౦౩.

ననవిల్తుఁడు=ననవిలుకాఁడు. వి.(నన + విల్తుఁడు.) పువ్వుధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

వ...ననవిల్తునకుఁ బసగలపసిండిమెఱుంగుములుకు లనం గలికిచిలుకలకొలుకు లగుబిసరుహదళనయనలు...భీమ. ౩. ౨౧౧.

సీ. ననవిల్తుశాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించుపని వెన్నతోఁడఁ బెట్టినది మాకు. మనుచ. ౨.౪౨.

ననసానాగడకెంచెపుమాస్టీఁడు. వి. (సం. సానా + గడ + కెంచము + మాస్టీఁడు.) థుఁడు.

క. కాంచిన ననసానాగడ, కెంచపుమాస్టీఁడు టు గెరలుచుఁ జెలిఁ బైకొంచు నెదఁ దటాయించన్, గొంచించక మొగలి తేకు గుమ్మితిఁ జిమ్మెన్. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౧౪.

ననాంద. సం. వి. ఋ. స్త్రీ- ఎంతసేవ చేసినను సంతోషపడనిది- మగనితోఁడఁబుట్టువు, ఆఁడుఁబడుచు.

నను(బ్రా(న్రా)యి. వి. (నాను[1]+ప్రాయి.) చక్కఁగా నుడుకనిబియ్యము, ఉడికియు నుడుక నిబియ్యము.

సీ. రాగిలోహండి నన్ప్రాయి లే కుండఁగ వండి డించిన యిప్పుర్వంటకంబు. కాశీ. ౩.౧౨౧.

ననుఁబ్రాయివడు. అ. క్రి. (ననుఁబ్రాయి+పడు.) ననుఁబ్రాయి యగు.

క. బిరు సింత గాక నడిమికి, మురియక ననుఁ బ్రాయివడి చిముడఁబాఱక యే, జెరికియును లేక మిక్కిలి, గరగర నగు నేలుప్రాలకలమాన్నంబుల్. జై. భా. ౮. ౧౯౮.

ననుచు=ననలెత్తు, ననలొత్తు. అ. క్రి. ౧. పూచు.

గీ. ప్రావృషేణ్యపయోధరప్రభవమైన, గాలి ననిచిననీపవృక్షంబుపోలె. నైష. ౩. ౪౮.

మ. విను మింతు ల్దిలకంబుఁ జంపకముఁ గ్రోవిన్ సిందువారంబుఁ బ్రేంకసమున్ మామిడి గోఁగుఁ బొన్నఁ బొగడన్ గంకేళి నూహించి కన్గొన మో మెత్తఁగఁ గౌఁగిలించుకొన మూర్కొఁ బాడఁ జేసంటఁ బల్క నగం గ ల్గుమియంగఁ దన్న ననుచుం గల్పాగ మాయావిరుల్. పారి. ౪. ౯.

చ. తరుణులకౌఁగిటన్ ననుచు తమ్ము వృథా విరు లెత్తి చేసె మో, పరులుగఁ జైత్రుఁడు... ఆము. ౫. ౧౨౬.

౨. చిగుర్చు, చిగిరించు.

ఆ. ఏచి ననిచి పూచి కాచి పండినయమ్మొ, న్నరము మేలితోఁట లరసి కాంచు, ముసలివారికైనఁ బసిబిడ్డలకునైనఁ, బండ్లు వచ్చు నలరుఁ బ్రాయ మెదవి. యయా. ౧. ౩౬.

౩. మొగ్గయెత్తు, కోరకితమగు.

గీ. ...కోరకితం బొప్పు ననిచిన దన. ఆం. భా. ౨. ౩౫.

౪. వికసించు.

సీ. ననిచె వాఁగఁ జిగుర్చె నవటయు వికసించె నకుటయు నక్షమై యలరుచుండె. ఆం. భా. ౩. ౧౦౧.

చ. అనిన మహాప్రసాద మిపు డానతియిచ్చితి రే కదా యటంచుఁ, గనఁబడఁ దెల్ప నేమిటికిఁ గార్యముఖంబున స్వామిచిత్తమే, ననుచున దేల కావలసినన్ దనుజున్ వధియింపఁ జాలరే, ననఁ గరుణావలోకనమునన్ ఘనుఁ జేయఁగఁ గాక వచ్చుటల్. కువల. ౨.౪౪.

౫. అనురాగమొందు, అనురక్తుఁడగు; ఇష్టపడు.

సీ. పీతాంబచెలి దొంగపికి హుంకృతిమగ్గ ననిచి కాపురంపు నేనగరికెలన. భీమ. ౨. ౫౨.

క. ననిచిన ప్రియుఁడవు భర్తవు, ననుపమబంధుఁడవు నాకు ...భా. రా. కిష్కిం. ౩౪౦.

ద్వి. అని యూరడించిన నర్కనందనుఁడు, ననిచినబంటుగా నన్ను నైకొంటి. రం. రా. కిష్కిం. ౨౦౧ పా. ౩౦ పం.

క. చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు మహీతలవాపాలనమున నెసక మెసఁగుచో, నోలి యతీంద్రులు మనముల, నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మిగులన్. కావ్యా. ౧. ౧౩౫.

౬. అతిశయించు.

ద్వి. ననిత రాముఁడు వచ్చి వసధి బంధించి, ననిచి నకడిమిమై నన్ను సాధించి, గొనకొని వేడ్కతోఁ గొనిపోవు నిన్ను, నని విచారించెద వాతలో నీవు. రం. రా. సుం. ౨౪౯. పా. ౨౨పం. (క్రొత్తప్రతి. పా. ననిచిన ప్రాఁతప్రతిపా.)

వ. అని యమ్మంజులాలాప కెంజిగురుంటివచందంబునఁ గేలుఁ గెందమ్మి నగ్రజహస్తంబునం బన్నిదం బని చరచి యనుచరనిచయంబుతోడం గూడ నిజనగరంబున కనిచి ననిచినకుతుకంబునం గపటనటవపరిచయంబునం గాని పీనిఁ బొక్కింప రా దనివితర్కించి,...విప్ర. ౨. ౯౫.

గీ. అనుచు ననిచినప్రేముడి నాఁడ నచటు, గదలి వదలనివేడ్కఁ బొదలి వారు, లరిగిరిమ్ముల కిమ్ముల...అచ్చ. రా. బాల. ౪౩.

౬. ఇంపగు. (శ. ర.)

౭. కలుగు, పుట్టు.

సీ. కావు కా వనుట రక్కసులమూఁకనె కాని ననిచె నీయెడ సింహనాదవిహృతి. పాండు. ౧. ౧౮౫.

చ. అనఘుఁడు యాజ్ఞవల్క్య గురునంఘ్రులకుం బ్రణమిల్లి నామదిన్, ననిచినభక్తితోఁ బలికినాఁడను గర్వము లేదు దుష్టు గా, నను టయు...వి. పు. ౮. ౭౪.

జః నన, ననఁబోణి, ననకారు, ననతేనియ, నన దండ, ననసీరు, ననయు, ననలెత్తు, ననలొత్తు, ననవింటిజోదు, ననవింటిదంట, ననవింటిదొర, ననవింటిమన్నవాఁడు, ననవిలుకాఁడు, నన విలుకానిపోరు, ననవిల్తుఁడు, ననసానాగడ కెంచపుమాస్టీఁడు, ననుపు, ననుపుకత్తె, నను పుకాఁడు, ననుపువాఁడు, నన్పు.

ననుపు=నన్పు. స. క్రి. (√ననుచే.) వికసింపఁ జేయు.

సీ. కళ లూను నెలకూన కాదేని యీచాన నయనోత్పలంబుల ననుపు టెట్లు. దశా. ౨. ౩౦౬.

విణ. ౧. అనురాగము కలవాఁడు.

వ...బహువల్లభ నైననాకు నిదుర గలదే బహు వల్లభ నైత్లైతి నంటేని మొదల మహామోహుండు ననుపువిటుండు కామక్రోధలోభులు మచ్చికబోజుంగులు ...ప్రబోధ. ౨. ౬౯.

మ. ననుపుంజుట్టము లెందఱేని గల రింటన్ వారు నూకై చలం,బునఁ బోరాడుదురు... చంద్రా. ౩.౧౦౭. (నమవు ము.ద్రి.)

క. అని యొడఁబడఁటయు నమ్మని, యనురాగము చెంగలింప నంబురుహానిభా, ననతోడిసురత సుఖముల, నను పై పెక్కేఁడులు నటనంబులు చేసెన్. వి. పు. ౨. ౨౨౦.

౨. అధికము, అతిశయము కలది.

గీ. స్వప్నసంభోగశతసహస్రములు వోయె, భ్రమసమీక్షావినోదార్బుదములు సనియె, మన ములో నిండి యున్నది ననుపుఁగూర్కి, యింక లజ్జాభయంబుల కెడము గలదె. నైష. ౪. ౧౯౧.

గీ. పురము మేడల నుండి యాంభోజముఖులు,కమ్మ కస్తురి వలపుఁగొమ్మమూఁక, కర్పణము సేసి వారిచే నందికొంద్రు, ననుపుఁదావులహారిచం దనద్రవంబు. ఘటికా. ౨. ౨౦౧.

వి. ౧. అనురాగము, ప్రేమ; ~~జీవనోపాధి.~~

ఆ...వనితమనముఁ జొచ్చి క్రీడకుఁ జొచ్చి, యిచ్చ మెఱసి ననుపు నిచ్చ క్రొత్త, చేసికొనుచు ... దశ. కు. ౬. ౧౭౦.

ఉ. కావున నెన్నఁడున్ దెగనికాంక్ష నెపంబొకఁ డెన్ని రోసి నేఁ, బోవఁ దలంతు నేని వలపున్ ననుపున్ దగవున్ బ్రియంబునున్, నీవలనన్ సమగ్రములు...మనుచ. ౩. ౧౩౮.

సీ. తనవాసుల సమస్తవనవాసులకుఁ దాననన వాసుల హరించి ననుపు లిచ్చె. రా. వి. ౨. ౪౬.

౩. ఇంపు, ఒప్పు; ననువు.

ఉ. చామని మేనులున్ ననుపుఁ జల్లెడుమోములలోనఁ గల్గుబల్,గోములు మానపుం బొడవులుం బిడికింట నడంగుకొనులున్. శుక. ౨. ౩౩౧.

ననుపుకత్తె. విణ. (ననుపు+కత్తె.) ౧. ప్రియురాలు. (శ. ర.) ౨. విటురాలు. (శ. ర.)

ననుపు(న్పు)కాఁడు. విణ. (ననుపు+కాఁడు.) విటుఁడు, వలపుకాఁడు.

సీ. ననుపుకాఁ డై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి

మహిమఁ గోల్పడియెనే మాందకర్ణి. మను చ. ౨. ౭౩.

వ...పెందలకడనె వచ్చెద మని వాప్రచ్చి ప్రొద్దు పోయి వచ్చిన ననుపుకాండ్రఁ గటాక్షింపక...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

సీ. చని చూడఁ గల్గినఁ జాలుఁ జేయును నన్పు కాని గాఁ బూవిలుకాని నైన. యయా. ౧. ౧౩.

చ. అలికముఁ జూచుక్రొన్నెలలు నందపుమోమును గల్గి నన్పుగాం, డ్రెలమి వహింప బాల్యమున నెంతయుఁ బొల్చితి నూత్నసంపదన్. జాహ్నవీ. ౪. ౩౪.

లోననుపుకాఁడు=అంతరంగికవిటుఁడు.

చ. చలువవెలుంగు రేమగఁడు జక్కవనెచ్చెలి జోడుకోడె చుక్కలజవరాండ్ర లోననుపుకాఁడు...చందమామ కడు నింగిఁ జెలంగి వెలింగె నెంతయున్. రామా. ౨. ౯౫.

ననుపువడు. అ. క్రి. (ననుపు + పడు.) అనురక్తమగు, ప్రియపడు.

వ...మార్గాంతరంబులు వెదకుచుం బెక్కుదినంబులు ననుపువడియును నెడయ గలిగిన నొండొక్కనిం గూడుకొనుట స్వభావగుణంబు...కవిక. ౪. ౧౨౦.

ననుపు. వి. ౧. అందము.

ద్వి. ననుపుమిటారుల నాలిచేష్టలకు, మన సాగ్గి వలచు దుమారంబు సేయు. రం. రా. సుం. (చి. ని.)

గీ. అంతకంతకుఁ దనుకాంతి యతిశయించి,నవకమెక్కిన పూఁదీఁగ ననుపు దోఁప.పద్మ.౨.ఆ. (చి. ని.)

౨. ఒప్పు, ఇంపు, ననుపు.

సీ. మొగలివాకిలిఁ దూటి దిగువ శాక్వరరాజు నగరిపై నెన్నునిననుపుఁ జూచి. భీమ. ౧. ౧౧౩.

చ. ననుపుగ వీనిలక్షణ మొనర్తు వ్రతిన్ జయఁ దన్న వృష్ణిఁ దన్,న్నన...నవస. ౨. ౯౯.

౩. నర్మవచనము.

చ. ననుపులు మంచె మేలములు నాయలకైనొల యల్కసేతలన్, వెనఁగి కవుంగిలించు నెడ పేరులయొత్తులు గోరుటొత్తులుం, దనుపున మీఱఁగా...చిత్రభా. ౨. ౬౫.

చ...నెచ్చెలుల్, ననుపులు వల్కఁ గ్రొన్నెల నవ్యధరాసుత మమ్మఁ బ్రోవుతన్. వైజ. ౧. ౨.

నన్న. విశే. (హిం.నన్హా.) కుఱుచ. (శ.ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నన్నడుము. వి. దే. (నడుము + నడుము.) మిక్కిలి మధ్యభాగము.

గీ. నడమరవి తేరు మింటినన్నడిమిచక్కి, బ్రగ్గనఁగఁ దాఁకె వింధ్యపర్వతముచరుల. కాశీ. ౧. ౧౩౨.

నన్ని. విశే. (క. నన్ని. త. నన్ఱు.) ౧. ప్రియము. ౨. సుందరము. ఉదా:-నన్ని నారాయణాయ. నందంపూఁడిశాసనము. నన్నిమార్తండ. ద. శా. ౪. ౯౭౬. (ప్రాచీనశాసనములందు నామాంతములవచ్చు 'అయ్య' శబ్దమునకు బదులుగా 'ఇయ' కానవచ్చుచున్నది. చూ. ఇయ./ ఉదా:- నన్నియ, నన్నయ, నన్నియచోడుఁడు నన్నచోడుఁడు మొ.)

నన్పు=ననుపు. విశే. (√ననుచు.) (అనురక్తుఁడు.)

చ...తమి దీటినన్ నిదురవోయిరి నన్పుటొజాంగు లతతిన్. కువల. ౨. ౧౧౦.

వి. (అనురాగము.)

చ. నయమున భీతి వాపి మది నన్పునఁ దేరుచు బాపి...హ. సం. ౯. ౩౪౫.

(స్నేహము, మైత్రి, పరిచయము.)

చ. తన కంటె యిల్లు కల్గె నంటె తా దొర
నా కంటె యిల్లు లేదు న,న్నూరు గడుం గ్రొ
వ్వె నీప్రబుంగు ప్రచ్చెర దీనిపదం బటుం
చుం దెల్లనం దరుణాభ ఖిన్నె కి యప్పటి
చేరువం బల్వురోదకం,బునం బడవైచె నంత
వెఱ ప్పుట్టె ఖగాంగన గూయుచుండెంగదా.
కేయూర. ౩. ౨౭౦.

నహాత్. సం. (శత్ర.) రక్షింపని.

నహాత్తు. సం. వి. త్. పుం. సర్పము, పాము. (కే. ని.)

నపుంసకము. సం. వి. అ. న. ౧. నపుంసకలింగము. ౨. నపుంసకలింగశబ్దము.

నపుంసకుండు. సం. వి. అ. పుం.న- పురుషుండు స్త్రీ కానివాండు - షండుండు.

నప్త. సం. వి. ఋ. పుం. - పితృదేవతలు అధోగతిని పొందకుండ చేయువాండు - ౧. మనుమండు, కొడుకుకొడుకు; కూంతుకొడుకు. ౨. ప్రపౌత్రుండు, మునిమనుమండు. (కే. ని.)
శ్లో. "వ్యాసం వసిష్ఠనప్తారం శక్తేః పౌత్ర మకల్మషం, పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమ్."

నప్త్రుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకజాతిపక్షి.

నప్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కొడుకుకూంతురు. ౨. కూంతుకూంతురు.

నప్ప. వి. బాలుండు.
సీ... బాలకసంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప పాపండు... ఆం. భా. ౨. ౧౧౯. (ప్రాంత తాళపత్రప్రతి, బ్రౌ. పాఠములు.)

నప్రుండు. సం. వి. అ. పుం. నటుండు. (వై. ని.)

నఫీరి. వి. (హిం. నఫీరీ = బాకావూదువాండు.) ఒకవిధ మగుఊందెడివాద్యము. (మి. బ్రౌ.)
క. సూనయుతనాళ సూనన, మానం గ్రేంకార మొనర్చి హంస మొనర్చెన్, మానిను లటరా జలఖగ,సేనల కెఱింగింప నఫిరి సేసె ననంగన్. చంద్ర. ౮. ౨౭.

నబాబు. వి. (హిం. నవాబ్.) మహమ్మదీయప్రభువు.
చ. అపుడు శ్రీగాకుళాఖ్యపురమందు వసించు నబాబుగారు... రంగా. ౧. ౧౧౭.

నభఃకేతనుండు. సం. వి. అ. పుం. ఆకాశము నకు జెండావంటివాండు - సూర్యుండు.

నభఃక్రాంతి. సం. వి. న్. పుం. సింహము.

నభఃపాంథుండు. సం. వి. అ. పుం. - ఆకాశము నందు ప్రయాణము చేయువాండు - సూర్యుండు.

నభఃప్రాణము. సం. వి. అ. పుం. వాయువు.

నభము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది. ౨. నక్షత్రములు లేనిది. ౩. హింసకము, హింసించునది. వి. స్, అ. పుం. -వర్షముచే కీటాదులను హింసించునది - మేఘావృతమగుటచే కాంతిలేనిది- శ్రావణమాసము. స్. పుం. ౧. వర్షాకాలము. ౨. ఘ్రాణము, ముక్కు. ౩. తమ్మపడిగము, పతద్గ్రహము. ౪. తామరతూంటి దారము, బిసతంతువు. ౫. పలితశీర్షము, నరసిన తల. ౬.(జ్యోతి.) లగ్నమునకు దశమస్థానము. ౭. స్. న. ౧. ఆకాశము. ౨. మేఘము.

నభశ్చక్షువు. సం. వి. స్. పుం. - ఆకాశము నకు కంటివంటివాండు- సూర్యుండు.

నభశ్చమసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశమందలిదేవతాపానపాత్రము, చంద్రుండు. (దేవతలు అమృతరూప మగుచంద్రకళలు త్రావుదు రని ప్రసిద్ధి.) ౨. చిత్రాపూపము, ఒకవిధమైనభక్ష్యము. ౩. ఇంద్రజాలము.

నభశ్చరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఆకాశమున సంచరించునది. వి. అ. పుం. ౧. పక్షి. ౨. సూర్యాదిగ్రహము.

నభశ్చరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. విద్యాధరుఁడు.

నభసంగమము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమున సంచరించునది- పక్షి, పిట్ట.

నభసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశము. ౨. సముద్రము. (వై. ని.)

నభస్యము. సం. వి. అ. పుం- మేఘములకు అనుకూల మైనది- భాద్రపదమాసము.

నభస్వంతుఁడు. సం. వి. త్. పుం- ఆకాశము గమనస్థానముగా కలవాఁడు - వాయువు, గాలి.

నభస్సదము. సం. వి. ద్. పుం- ఆకాశమున తిరుగునది- ౧. పక్షి. ౨. నక్షత్రము.

నభస్సదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. దేవత, వేల్పు.

నభస్స్పృక్కు. సం. విణ. (శ్)-ఆకాశమును తాఁకునది- మిక్కిలి ఉన్నత మైనది.

నభస్స్పృశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నభస్స్పృక్కు.

నభాక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చక్రవాక మను పక్షిజాతి. ౨. ఆఁడుకాకి. (కే.ని.)

నభాకము. సం. వి. అ. పుం. న- కాంతిలేనిది- ౧. తమస్సు, చీకటి. ౨. తమోగ్రహము, రాహుగ్రహము. (వాచ.) పుం. కాకి. (కే. ని.)

నభోంబుపము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశము నందలినీరు త్రాగునది- చాతకము, వానకోయిల.

నభోగజము. సం.వి.అ.పుం. మేఘము. (త్రి.ని.)

నభోగతి. సం. విణ. (ఇ) ఆకాశమునందు గమనము కలది. (పక్షి. మొ.) వి. ఇ. స్త్రీ. ఎగురుట, ఆకాశమున పోవుట.

నభోగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆకాశమున పోవునది. (పక్షి దేవగ్రహాది.)

నభోదుహము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమునుండి ఉదకము ఇచ్చునది - మేఘము,

నభోద్వీపము. సం. వి. అ. పుం. మేఘము.

నభోధూమము. సం. వి. అ. పుం. మేఘము.

నభోనది. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.ఆకాశగంగ,మిన్నేఱు.

నభోమండలదీపము. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు. (కల్ప.)

నభోమణి. సం. వి. ఇ. పుం. చదలుమానికము, సూర్యుఁడు.

నభోరజస్సు. సం.వి.స్.న. చీకటి. (వాచ.)

నభోరేణువు. సం.వి.ఉ.స్త్రీ. దట్ట మైనమంచు.

నభోలయము. సం. వి. అ. పుం - ఆకాశమున లయ మగునది - ధూమము.

నభోలిహము. సం. విణ. (హ్) - ఆకాశమును నాకునది- అభ్రంలిహము, ఆకాశము నొరయునది, మిక్కిలి యెత్తయినది.

నభ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాభికి- బండికంటినడిమితూమునకు - హిత మైనది. (తైలాది.) ౨. నాభికి తగినది. వి. అ. పుం. అక్షము, ఇరుసు. న. ౧.(రథచక్రమునకు అనుగుణ మైన) కందెన, మసి. ౨. బండిచక్రమునడిమిభాగము, బండికుంచము. (వాచ. మాత్రము.)

నభ్రాట్టు. సం. విణ. (జ్) ప్రకాశింపనిది. వి. జ్. పుం. నల్లని మేఘము, కారుమబ్బు.

నమత్. సం. (శత్రు.) ౧. వంగుచున్న. ౨. నమస్కరించుచున్న, పూజించుచున్న.

నమతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమ్రము, వంగినది; కుటిలము, వంకరైనది. ౨. హ్రస్వము, పొట్టిది. (కే. ని.) వి. అ. పుం. ౧. ధూమము,

పొగ. ౨. కంబళి. (వై. ని.)

నమతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటుఁడు. ౨. ప్రభువు. ౩. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

నమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంగునది. ౨. వంచునది. ౩. మ్రొక్కునది. ౪. మ్రొక్కించునది. వి. అ. న. ౧. వంగుట, నమ్రమగుట. ౨. మ్రొక్కు.

నమనీయుఁడు. సం= నమ్యుఁడు.

నమయత్. సం. (శత్రు.) ౧. వంచుచున్న. ౨. నమస్కరింపఁజేయుచున్న.

నమయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంచుచున్నది. ౨. నమస్కరింపఁజేయుచున్నది.

నమలఁబెట్టు. స. క్రి. (√నమలు.) ౧. నమలించు.

సీ. భూపాలనందన పుత్తెంచె నీ కని నాతమ్ము యింపార నమలఁబెట్టి. దశకు. ౬. ౧౨౫.

౨. స్తన్యమొసఁగు, పాలిచ్చు.

(వ్యవ.) పిల్లవాఁ డేడువకుండ నమలఁబెట్టుము.

నమలి= నమిలి. వి. (త. ఇమలి. క. నవల్.) కేకి, మయూరము.

ద్వి. నాకాధినాథుండు నమలియై జముఁడు, కాకరూపం బైనఁ గడు భీతి నొంది. రం. రా. ౩౮ పా. ౧౪ పం.

నాకాధినాథుండు నమలి నీక్షించి. రం. రా. ఉ. ౩౯ పా. ౧౬ పం.

గీ. నమలిపింఛంబుతోడ నీరమణి వేణి, చెలిమి చేయుట బగఁగొంటఁ దెలియ నరిది, యందుఁ బువ్వులఁ బూజించునట్టి తెఱఁగు, నర్ధచంద్ర ప్రహారచిహ్నముల కలిమి. నైష. ౩. ౧౫౯. (చి. ని. పా. నెమిలి ముద్రి. పా.)

నమలు. స. క్రి. (త. నమై.) ౧. (తినెడిపదార్థము నలఁగునట్లు) దంతములతో పలుమాఱు ఖండించు.

చ. గుముగుములు గట్టి యీఁగెకలు గుట్టి ప్రవాళము వట్టి కింకతో, నమలక మ్రింగి ... ఆమనిని రేయుఁ బగల్ వడిఁ గూయుఁ గోయిలల్. కు. సం. ౪. ౪౬౩.

ఆ. నమలి మ్రింగఁ గేలఁ జమరి మొగంబునఁ, బూసికొనఁగ ... కు. సం. ౧౦. ౫౩౭.

౨. భక్షించు, తిను.

గీ. ... మహదాదిమత్స్యకూర్మములఁ దిగిచి, హవులలాటాగ్ని లోపల నెరియఁబెట్టి, నమలు నిజభుజభూరివిక్రమము మెఱయ. కు. సం. ౧౦. ౫౩౫.

గీ. ... అధిప యాషాఢముఖ్యంబులైన నెలలు, నాలుగింటను మాంసంబు నమల కుడుగు. భార. అను. ౪. ౩౦౧.

౩. ఆస్వాదించు, అనుభవించు.

క. విని చెవుల ముట్టితోలం, గని కన్నుల నమలి నాలుకను మూర్కొని ముక్కున... కు. సం. ౬. ౭౨౪.

క. అమృతరుచు లారఁ బాకము, లమరించిన మోదకంబు లాదిగ బహుభక్ష్యము లొగి నిచ్చిన నానందముతో నందుకొని నమలి తనిసినమదితోఁ. భా. రా. బాల. ౭౦.

నీళ్లునమలు = సమాధానము చెప్పలేక అస్పష్టముగా మాటాడు.

(వ్యవ.) నీళ్లు నమలక నే నడిగిన దానికి సమాధానము చెప్పుము.

సా : నమల వశము కాని నారికేళము.

ద్వి. నమల వశము కానినారికేళంబుఁ, దెమలక మ్రింగ దంతికి జీర్ణమైన, వడువున... ప్రభులిం. (చి. ని.)

జ : నమలఁబెట్టు.

నమసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వేత్రము, బెత్తము. ౨. ప్రణామము, నమస్కారము. (కే. ని.)

నమసితుఁడు. సం= నమస్యితుఁడు.

నమసుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అనుకూలుఁడు.

నమస్కరణము. సం. వి. అ. న. వందనము, చేమోడ్పు.

నమస్కరించు. సం. అ. క్రి. ఎఱఁగు, వందనము చేయు.

గీ. విష్ణుఁ బ్రభవిష్ణు నచ్యుతు విగుణు సగుణు, హరిఁ జతుర్వ్యూహు నవ్యయు నభవుఁ బరము, సెలమిఁ దమచిత్తముల నావహించి హర్ష,మగ్నులగుచు నందంద నమస్కరించి. మార్క. ౧. ౧౦౩.

నమస్కారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వందనము, చేమోడ్పు. ౨. విషభేదము. (వాచ.)

నమస్కారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) నమస్కరించువాఁడు. వి.ఈ.స్త్రీ. ముడుఁగుఁదామర.

నమస్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నమస్కారము.

నమస్కృతుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నమస్కరింపఁబడినవాఁడు. ౨. పూజింపఁబడినవాఁడు.

నమస్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నమస్కారము. ౨. పూజ.

నమస్యితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. నమస్కరింపఁబడినవాఁడు. ౨. అర్చితుఁడు, పూజితుఁడు.

నమస్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁ దగినవాఁడు. ౨. పూజింపఁ దగినవాఁడు. ౩. నమస్కరించువాఁడు. ౪. పూజించువాఁడు.

నమస్సు. సం. అవ్య. వి. స్. న. నమస్కారము, వందనము.

గీ. విధిగృహాక్షయవిత్తసేవధికి శరణు,నతమృడాదికసుమనస్సునకు నమస్సు. ఆము,౩. ౯౯.

నమాజ్. వి. (హిం. నమాజ్.) మహమ్మదీయుల దైవప్రార్థనము.

సీ. పాశ్చాత్యులనమాజుపై బుద్ధి పుట్టెనో పూనులజపముపై మనసు రోసి. హం.నా. ౫.

సా:- నమాజు చేయఁబోయిన మసీదు విఱిగి మీఁదఁ బడ్డట్లు.

నమించు. సం. స. క్రి. నమస్కరించు.

ఉ...వాల్మీకిఁ దలంతు వ్యాసుని నమింతు నమింతును గాళిదాసునిన్. శశాం. ౧. ౧౫.

నమిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. వంచువాఁడు. ౨. నమస్కరింపఁజేయువాఁడు.

నమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంపఁబడినది. ౨. నమ్రమైనది, వంగినది. ౩. నమస్కరింపఁబడినది.

నమిలి=నమలి, నమ్మి, నమ్మిలి, నెమలి, నెమిలి, నెమ్మి, నెమ్మిలి. వి. (క.నవిల్.) కేకి, మయూరము.

ఆ. వేఁటకాఱు ముట్టి వెనుకొనఁగా శ్వేత,నగముచఱికిఁ దాఁటునమిలివోలె. కు. సం. ౨. ౨౦౫.

సీ. ప్రణవాక్షరాభ్యాసపరిపాటిఁ జాటించునానావిధంబుల నమిలిపిండు. భీమ. ౩.౨౯.

ద్వి. నక్కల నుడుతల నమిళులఁ బంది,కొక్కుల ...పండితా. పర్వ. ౩౪౩ పు.

నముచి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఒకఅసురుఁడు. (ఇంద్రహతుఁడు.) ౨. మన్మథుఁడు.

నముచిసూదనుఁడు. సం.వి.అ.పుం.ఇంద్రుఁడు.

నమురు. వి. అము, మదము.

వ ... జలగ్రహంబు లొండొండ నంటునంటునఁగ నొరసి...కలహంబునకుఁ దిమురుచు నమురు గవిసి యప్పటప్పటికి జిఱజిఱం దిప్పి వేయు చటులవాలఘాతంబుల... శ్రీరం.౧.౧౩౨.

నమేరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సురపొన్న⚘. (దీనికి దోహదము స్త్రీహాసితము.) ౨. రుద్రాక్ష⚘.

నమోగురువు. సం. వి. ఉ. పుం - నమస్కారము తగినపూజ్యుఁడు - బ్రాహ్మణుఁడు. (వాచ.)

నమోవాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నమో అని పలుకుట, వాగ్రూపముగా నమస్కరించుట. ౨. నమస్కారము, వందనము.

క. వాకిటికి వచ్చుసతులకు, గైకొని వినయావలోకగతి వలరించుక్, శ్రీకార్యపరులకు నమోవాకం బొనరించి వికచవదనాంబుజయై. ఘటికా. ౨. ౨౨.

నమ్మకము=నమ్మిక. వి. (√నమ్ము.) విశ్వాసము.

(వ్యవ.) వానిమాటమీఁద నాకు నమ్మకము లేదు.

నమ్మదుంప. వి. గొట్టిగడ్డ, కశేరుకము⚘. (శ. ర.)

నమ్మి=నమిలి.

లయగ్రాహి. నమ్ము లకొప్పులు ఘనమ్ము లని నైజసదనమ్ములను బొంగి నటనమ్ములఁ దగకేయా, నమ్ములకు లోఁగి పులినమ్ములను హంసమిథునమ్ము లతిమందగమనమ్ములను రా ... చంద్రా. ౩. ౯౬.

గీ. శీతగిరిమీఁద మదకరుల్ సీత్కరించు, నెలుఁగు నవఘనారవ మని యెసఁగి యాడు, నమ్మిపదుపులు గడు నొప్పు నగవిభునకు, బలసి పట్టినపింఛాతపత్రభాతి. మ. సం. ౩. ౨౫౦.

సీ. రాయంచ దే నమ్మి రా యం చమర్షియై సాదితో వాదించె మణుఖుండు. దశా. ౧. ౨౨.

నమ్మించు. స. క్రి. (√నమ్ము.) విశ్వసింపఁజేయు.

గీ... నమ్మించి చంపఁ, జనదు మాయాబలంబునఁ జనదు చంప. భార. ఆది. ౫. ౫౬.

నమ్మిక= నమ్మకము, నమ్మిగ. వి. (√నమ్ము. క. నంబికె. త. నంబిక్కై.) ౧. విశ్వాసము.

గీ. ప్రజకు నమ్మికగా నిన్నుఁ బట్టబద్ధుఁ, జేసె ... దశకు. ౭. ౫౧.

మ... మీ తేజంబునం దొల్లి యీ, జగమే నోర్చితి నాదునమ్మిక వృథాసంకల్ప మయ్యెం దుదిన్. హరి. ఉ. ౪. ౧౭౭.

౨. నమ్ముటకు ఆధారమగువాక్యము, ప్రమాణము.

ఉ. నాకు మనంబు నిండ నొకనమ్మిక సేయుము ... శివరా. ౩. ౪౯.

సీ. నాదు సేయ నటంచు నమ్మికిచ్చినఁ గాని మినుకుఁజెక్కిలి ముద్దుగొనఁగనీయ. దశా. ౪. ౧. ౧౩౪. శుక. ౨. ౭౯౯.

నమ్మికకాఁపు. విణ. (√నమ్ము.) నమ్మకముతో కాచువాఁడు.

చ. జలరుహమిత్త్రుఁ డాత్తరుచిసంపదఁ జీకటిబందెకానికిం, గలఁగుచు వీనిలోన నిడి కైకొనె నమ్మికకాఁపులంచు...పారి. ౨. ౫౯.

నమ్మిగ=నమ్మిక. వి. (√నమ్ము.) నమ్మకము, విశ్వాసము.

క. తగుమాట లాంబికేయుం, డగు నని కైకొనుచు నెన్నఁడైనను గొడుకున్, మగఁటిమి గలఁ డనియెడునమ్మిగఁ జూచుచు నుండు విమ మ్మింగనయేనిన్. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౧౫.

క. మగఁ డింక నన్ను నేఁచునె, దిగవిడుచుం జంపుఁ గాక తెల్లము మది నమ్మిగ పుట్టునె యిది చెప్పిన, మొగమోటన మనుపు చుండి మూనితి నబలా. హరి. పూ. ౫. ౨౨.

నమ్మినకాఁపు. విణ. (√నమ్ము.) విడువక కనిపెట్టుకొనియుండువాఁడు. (బంటు.)

ఉ... కీ, నాళనివేశనమునకు నమ్మినకాఁ పగుపంక్తికంఠుఁడున్, నీళరవృష్టి నీల్గు... భా. రా. యు. ౧౩౦౩.

నమ్మినవాఁడు. విణ. (√నమ్ము.) ౧. ఆప్తుఁడు.

సీ. నమ్మినవాఁ డన నచ్చినవాఁ డనఁ జనవరి య
నఁగను దనరు నాప్తుఁడు... ఆం. భా. ౨. ౧౭౩.

౨. విశ్వసించినవాఁడు.

ఉ...హారిం బలి సేయుమమ్మ నిఁక, నమ్మినవారి
కెన్నఁడును నాశము లేదు గదమ్మ యీశ్వరీ.
భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౪౨.

ఉ...ఇమ్ముగ నమ్మినవారిఁ బేల్పనుల్, చక్కఁ
గఁ జేయు దేవరకు...నీలా. ౧. ౩.

ఇట్టిదే: నమ్మినబంటు.

క. అన విని ధృతరాష్ట్రుం డి, ట్లను నమ్మినబం
టు పిఱికి యై యిటు పఱవం, గని మంద
బుద్ధి దుర్యోధనుఁ డే మని తలఁచెనొక్కొ
తనచిత్తమునఁ. భార. ద్రో. ౪. ౧౬౭.

నమ్ము. స. క్రి. ౧. విశ్వసించు.

(దుష్యంతుఁడు.) చ. ఇది మునికన్య యేని మతి
యేలొకొ యీలలితాంగియందు నా, హృద
యము దద్దయుం దవిలె నిప్పలు కింకను నమ్మ
నేరన, య్యెద...భార. ఆది. ౪. ౩౦.

చ...ఆత్మ నమ్మినం, జెఱుపఁ దలంతురే ఘనులు
చిత్తమునం బగవారి సేనియుఁ. నైష. ౧.
౧౦౪.

సీ...ఇతనిమాటలు నమ్మ పెట్టు లనక. ఉ.రా.
౧. ౩౦౬. ఆము. ౪. ౨౩౫.

౨. ఆశ్రయించు.

సీ. నమ్మితి మన్న నెంతటిదరిద్రులనైన శ్రీలచేఁ
జెలువొందఁ జేయుకరుణ. దశా. ౧. ౪౧.

జః నమ్మించు. నమ్మిక, నమ్మికకాఁపు, నమ్మిగ, నమ్మి
నకాఁపు, నమ్మినవాఁడు.

నమ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వం
పఁబడుచున్నది. ౨. నమస్కరింపఁబడుచున్న
ది; పూజింపఁబడుచున్నది.

నమ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్క
రింపఁదగినవాఁడు; పూజనీయుఁడు. ౨. వంపఁద
గినవాఁడు.

నమ్రకము. సం. విణ. (అ. మి. ఆ.) నతము,
వంగినది. వి. అ. పుం. వేతసము, ప్రబ్బలి.

నమ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నతము,
వంగినది. ౨. లోఁతయినది, లోపలికి అణఁగినది.
౩. అణఁకువ కలది, వినయాన్వితము. ౪. మ్రొ
క్కినది.

నమ్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నమ్రముగా
చేయఁబడినది, వంపఁబడినది.

నయ=నయము. వి. (క. నయ=మృదుత్వము.) అం
దము, మనోజ్ఞత.

సీ. నయ కలవ్రేళ్ల మట్టియలుఁ జిల్లాం డ్లిడి పా
యవట్టుముఁ బెట్టెఁ బై నొకర్తు. ఆము. ౬.
౧౨౭.

గీ. జాఱునలయుల తేనియ గార యిచ్చి, గాఢ్ప
సంధించు నయ కాని యూడ్ప వెఱచు, నెం
దునయ్యాఁకవిరితోఁట నిందుముఖుల,నగవు
నును నుంచుసానవో లె నయము దఱిగె. పాం
డు. ౫. ౨౯౪. (గాఢ్పసంధించు నయ
కాని యూర్ప వెఱచు. అని ముద్రి. ఇట
యతి భ్రంశము. అర్థము విచార్యము.)

నయకోవిదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీతి
చక్కఁగా తెలిసినవాఁడు.

నయగారము. వి. (నయము + కారము.) మనోజ్ఞ
త, ఒప్పు, అందము. (మృదుత్వము అని శ. ర.)

క. ప్రియ మై రమణీయమణీమయ మై యతి
చిత్రభిత్తిమంజిమనయ మై, నయ మైనచిలు
కపలుకుల, నయగారమునం జెలంగినయగార
మునఁ. సారంగ. ౧. ౧౩౫.

సీ. చెలిమాటనయగారముల నెన్నికొనియెడ
గొణఁగెఁ జేల తపస్వికులవతంస. చంద్రా.
౩. ౧౦౩.

౨. విలాసము.

సీ. పలుకుఁదీయములకు వెలిగొడుగులు గావె
నయగారములలోనిసగవుపసలు. రామా. ౨.
౭౮. (మృదువచనము అని శ. ర.)

౩. ప్రియవాక్యము.

ఆ. నక్క వినయములును నయగారములుఁ బ
లిక్కి, కుడువ కెల్లధనము కూడఁబెట్టు. వేమ
న. ౧. ౪౮.

సీ. నర్తగరోక్తులు నక్కటక్కులు వింతనయ
గారములు బహునాటకములు. పాండు. ౩.
౪౩.

౪. అలంకారము.

చ... అన్నపాలునిం, గలయఁ దలంచి మేన న
యగారము గీల్కొనఁ జేసి చేరె ని,ర్గలగు
ణశాలి యైనకుకమండలవాశిసమీపభూమి
కిన్. శుక. ౧. ౨౫౪.

విణ. కపట మైనది.

క. ఈశేయి నన్ను నిలువున, నీరుగఁ గరఁగింప
వలయు నేఁ డున్నవి నీ, నేరుపు లన్నియు
నని నయ,గారపువగలాడి యనుపఁగా నతఁ
డరిగెన్. శుక. ౨. ౧౭౬.

ఉ. ఈనయగారపుం బ్రియము లీపస లీమొగమి
చ్చుమాట లేఁలా... పారి. ౧. ౧౨౫.

క. నయగారపుఁదమిఁ గపట,ప్రియముల మెఱ
మెచ్చుఁబల్కిరింతను మిథ్యా,చయసులను
బైపచారపు,నయమున మునిఁ గూడి కొన్ని
నాళ్లు రమింపన్. విప్ర. ౪. ౧౩.

నయగారి. విణ. (నయగారము+ఇ[3].)మనోహ
రము, ప్రియము.

ద్వి. నయగారిమాటల నటనచూపులను, బ్రియ
ముల నయముల జెల్లించి పొంచి. ఆ.మ.క.
౩. ౧౭౮ పా. ౧౮ పం.

నయగారితనము. వి. (నయగారి+తనము.)మృ
దువాచాలత, మనోహరముగ మాటలాడుట.

సీ. నయగారితనమున నాథుఁ డాశ్లేషింప లోఁ
గక యెదు రొత్తి కౌఁగిలించు. చంద్రా. ౬.
౧౫౦.

నయచక్షువు. సం. వి.ష్. పుం - నీతిశాస్త్రమే
కన్నుగా -ప్రమాణముగా- కలవాఁడు-రాజనీతి
నిపుణుఁడు.

నయజ్ఞుఁడు. సం= నయకోవిదుఁడు.

నయత్. సం. (శత్రు.) ౧. కొనిపోవుచున్న. ౨.
నడపించుచున్న. ౩. పొందించుచున్న.

నయనగోచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కం
టికి కనఁబడునది, చూపు మేరలోనిది.

నయనచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- నేత్రగోళ
మును కప్పునది- కంటిరెప్ప.

నయనజలము. సం. వి. అ. న. బాష్పజలము,
కన్నీరు.

ఇట్టే : నయనసలిలము మొ.

నయనపా(పుపా)రువ. వి. మల్లబంధవిశేషము.

వ. ... అవ్వీరుండు... దండనిల్కడ కదలు
నయనపారువ ... కరలాఘవంబు లాది యా
షోడశోపవితంబులరీతులు నేర్చి... హంస.
౧. ౨౦౬.

వ...హస్తపుపారువ దేహపుపారువ నయనపుపా
రువ ... మొదలగువితంబు లెఱిఁగి ... ప్ర
బంధ. ౭౮.

నయనపుటము. సం. వి. అ.న. ౧. పుటమువంటి
కన్ను; కన్ను. ౨. కను రెప్ప.

నయనము. సం. వి. అ. న. ౧. కొనిపోవుట, తోడ్కొనిపోవుట. ౨. యాపనము, జరపుట, పుచ్చుట. (కాలము కడపుట.) ౩. ప్రాపణము, పొందించుట. ౪. ఏలుట,పాలించుట. ౫ - బుద్ధి విషయమును పొందునట్లు చేయునది- కన్ను.

నయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కంటినల్లగ్రుడ్డు.

నయనీయము. సం= నేతవ్యము.

నయనోత్సవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నేత్రములకు ఉత్సవము కలిగించునది. వి.అ.పుం.౧. నేత్రోత్సవము, కన్నులపండువు. ౨. దీపము.

నయనోపాంతము. సం. వి. అ. పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నయనౌషధము. సం. వి. అ. న. పుష్పకాసీసము,కొంచెము తెలుపువన్నె కలపచ్చనిఅన్నభేది.

నయపీఠి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నెత్తపలక, జూదమాడుపలక.

నయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) పొందించుచున్నది.

నయము=నయ. వి. ౧. మనోహరత్వము, పొలుపు, అందము.

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ మనోమోదంబునం దేఁటు ల్మల్లన యొలిక్ వెడలంగ రేకులు సముల్లాసంబునక్ బింక మెక్కన యం బెక్కుచు గద్దెపొం దెడలి వీఁకం గేసరంబుల్ గడల్కొనఁ దోడ్తో మధు వుచ్చి పేరెలమిఁ బొల్పొం జెందె నంభోజముల్. - భార.ఉద్యో.౨.౧౧౦.(నునుపు అని శ.ర.)

గీ. పొలపు వలపును గొలుపునిచ్చలపుఁ దెలుపు, నగవు మల్లెల కొకవింతనయము దెలుప. యయా. ౧. ౭౪.

గీ. ఈడవిడిచిన మేఁదీఁగ యింతనయము, గలిగియున్నది. ... కు.సం. ౬. ౭౩౭.

ఉ. తప్పి నయమ్ము దప్పఁ గుసుమమ్ము ముదమ్మున నొప్పఁ జక్రవాకమ్ములు జోడు విప్ప ... భాస్కరుం, డమ్మెయి నస్తమించె... కవిరా. ౫. ౧౬౩.

౨. రీతి, విధము.

సీ. అలపాలవెల్లి జాబిలిరేక యుదయించి నానాటి రహిఁ గుల్కు నయము గాంచి. ఇందు. ౨. ౧౩౭.

గీ. ... శిబిసంగతి మాంధాతనయమునను య్యాతికరణి దిలీపునియట్ల...హంస.౧.౪౨.

క. ఈనయమునఁ గడు నెయ్యము, గా నడువఁగ విశ్వసించె ఖచరాధీశుఁ. దశా. ౨. ౧౩౦. మనుచ. ౨. ౧౦.

౩. నేర్పు.

క. విను మధిప యిట్లు గొనిపోయి నయంబున నొక్కనావ యెక్కించె...కళా.౬.౧౦౦.

చ. అరవిరివెండిచెంబులనయంబునఁ దేనియపానకంబు లేఁబరువగు గుజ్జుమావిచలిపందిరులన్ లతకూన లియ్యఁగా. వసు. ౩.౧౨౨.

చ. తనమృదుగీతికాపరిణతధ్వనివైఖరిఁ బల్కుమంచు మింపుచినరహిఁ జేతివీణియకుఁ జెక్కులు గీటుచు నేర్పుచున్నదో, యన నఖరాంకురంబులనయమ్మునఁ దంత్రులు మీటి గానమింపొనరఁగఁ జేయువాణి...పారి.పీఠి.౫.

౪. ఆసక్తి.

చ... ముగ్ధ యొక్కతె వికాసినియై నవకంపుదీఁగెఁ బ్రాసినయెలగొమ్మగు త్తిసవి చేరి నయంబునఁ బట్టి కోయఁ జూచిన ... నిర్వ. ౭. ౩౬.

గీ. నయము మీఱంగఁ బెనుప నానాఁటఁ బెరిఁగి. మనుచ. ౬. ౪౧.

మ. నిను మున్నెంతయు నమ్మి పాండవులుయుష్మత్ప్రేమంబు నేఁ జేరి, గొన నీపోరుడుచంతముల్ దెలియఁ జెక్కు ల్వ్రాచితిం జేసి చే,

రినయం బిచ్చు మనోంప నూలొక్కనకే వారిం
బట్టి పాలార్చెదు... భార. భీష్మ. ౩. ౧౭౦.

౫. లాభము.

గీ. నయము వేదకు నరిఁ [illegible]యనను నొసంగి,
ప్రబలఁజేసిన నర్థధర్మములు పెరుఁగు. అను.
౪. ౨౩౬.

౬. స్వాస్థ్యము.

గీ. నయ మొకించుకయైనఁ గానంగ రాదు,
చలువమందుల శైత్యంబు సంఘటిలకె, నిమఁ
డు గుడిచిన నీ రయ్యె నింతి మేన, నంతకంత
కు సంతాప మగ్గలించె. పి. శకుం. ౩. ౪౪.

విశే. ౧. రమ్యము, అందమైనది.

క. ప్రియ మై రమణీయమణీ, మయ మై య
తిచిత్రభిత్తిమంజిమనయ మై, నయ మైన
చిలుకపలుకుల, నయగారమునం జెలంగినయ
గారమునన్. సారంగ. ౧. ౧౩౫. (అతి
చిత్రమంజుమంజీరములన్ అని శ.ర. పా.)

మధురగతిరగడ. నవరత్నంబుల నయ మగు మే
డలు కవగూడిన పటికంబులగోడలు. కుచేల.
౧. ౨౩.

క. మానిత మగుగుడరసమున, నూనినతుండీర
ఫలమొ యొగిఁ దేనెకల, న్నాని మృదు వైన
పవడమొ, వా నద్రిజతోప్పమోవి నయమై
యొప్పున్. కు. సం. ౩. ౩౦౫.

౨. సుకుమారము, మృదువు.

చ... చెక్కులం, దొలఁగెడుఘర్మముల్ దనదు
దుప్పటిచేఁ దుడిచెన్ నయంబుగన్. దశా.
౨. ౩౧౬.

౩. వాడ. (శ. ర.) ౪. నునుపైనది, సన్ననిది.
(శ. ర.) ౫. మేలైనది.

ద్వి. కల్లిబొట్టియాట నయం బయి ...వి. పు.
౨. ఆ. (శ. ర.)

వ... శఫఱకారనిర్ణయమ్ములకు నయమ్మును యమ
కమ్ములకు గమకమ్మును... ప్రబంధ. ౬౨.

నయముచూపు=వృద్ధిపొందు.

సీ. శివపూజనాసక్తిఁ జిన్నిచన్నులపెక్కువయు
బ్రత్యహంబును నయముచూప. కాశీ. ౪.
౨౩.

నయమెక్కు=వృద్ధిపొందు.

ద్వి. గుముగులు నయ మెక్కి క్రొమ్మోసు లొ
దవి, కొమరార...నవనాథ. ౧. ౧౧ పా.
౧౦. పం.

జ: నయగారము, నయగారి, నయగారితనము.

నయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నడపు
నది. ౨. కొనిపోవునది. ౩. పొందించునది.
౪. న్యాయ్యము, న్యాయమునుండి తప్పనిది.
వి. అ. పుం. ౧. కొనిపోవుట. ౨. నడపుట.
౩. పొందించుట. ౪. నీతి. ౫. న్యాయము,
ధర్మము, పాడి. ౬. (న్యాయవైశేషికసాంఖ్యాది)
దర్శనము; శాస్త్రము. ౭. ద్యూతవిశేషము;
జూదమాడుట కుపయోగించుపాచిక. న. అను
నయము, సాంత్వనము.

క. నయమునఁ బాలుం ద్రావరు, భయమునను
విషమ్మునైన భక్షింతురు గా, నయ మెంత
దోసకారియొ, భయమే చూపంగవలయు
బాగుగ సుమతీ. సు. శ. ౬౩.

క. నయమన్నఁ బాలు ద్రావరు, భయమన్న
నమేధ్యమైన భక్షింతురు నా, నయము
భయంబులలోపల, భయమే నయ మండ్రు
బుధులు బద్దెనరేంద్రా. బద్దెన నీతిశాస్త్రము
క్తావళి. ౧౧౨.

సా. నయము నష్టము, భయము భాగ్యము.

నయవాది. సం. వి. న. పుం. రాజనీతి చెప్పు
వాఁడు, నీతిశాస్త్రవేత్త.

నయవిదుఁడు సం. వి. ద. పుం. నీతిశాస్త్ర
జ్ఞుఁడు.

నయశాలి. సం. విశే. (న. నీ. న.) నీతిచే
ఒప్పువాఁడు, న్యాయశీలుఁడు.

నయశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. నీతిశాస్త్రము.

నయించు. సం. స. క్రి. ౧. ప్రవర్తిల్లఁజేయు, నడుపు.

చ...ఋత్విజుల్, సవనము లుక్తమార్గము ప్రశంసకు నెక్క నయించి వేదవాక్యైకహిత వృత్తిమై నభినవాభ్యుదయం బొనరించిరి... భార. అశ్వ. ౪. ౧౩౪.

వ...అద్దండదేవుని నతులధర్మంబున నయించు భూపాలుం డైహికాముష్మికసిద్ధులం బొందు. భార. శాం. ౩. ౧౨౦.

సీ. దక్షుఁడై భూపతి దండనీతి నయింప కున్న సన్న్యాసులు నుత్పథప్రవర్తను లగుదురు ...భార. శాం. ౧. ౧౦౭.

౨. పొందించు. (శ. ర.)

నర=నరపు. వి. (√నరయు. క. నరె.త.నరై.)౧. పలితము, ముదిమిచే వెండ్రుకలు తెల్లనగుట.

ఉ. చన్నులనిక్కు దప్పెఁ గచసంతతిపై నర నూపెఁ జెక్కులం, జెన్ను దొలంగె ... జాహ్నవీ. ౪. ౧౧౧. (నెర. అపముద్రి.)

సీ. స్నేహార్ద్రుఁడగుచు వశేషంబుఁ బోషించి నర వర్ణములతప్పునరణు లుడిపి. గీ...ఎసఁగ గవలయు...నృపతి...ఆము. ౪. ౨౩౦.

౨. ముదిమిచే తెల్లఁబాఱినవెండ్రుక.

క. నరలు గలకాము:సైనను, దరుణులు రోయుదురు...భార. ఆది. ౩. ౧౯౪.

ఆ. కలయ నరలు వచ్చి తల తెల్లనైనంతఁ, జేసి యొట్లు నీకుఁ జేరు నెఱుక. భార. అర. ౪. ౨౦౧.

సీ. దేవి నాలీలఁ బ్రార్థించుచుండఁగ వచ్చె నరలు నా కప్పుడె నాథుసేవ, యెక్కడిది... కళా. ౪. ౧౪౨. తెం. పంచ. ౪. ౩౩౯.

నరవెండ్రుక=పలితకేశము, నరసినవెండ్రుక.

ఉ. కేసరి పాటుపాటు నరవెండ్రుకతోఁ దిల దంతులాన్వయుస్త్రీ నట్రయించ... పికమంజుల భాషిణివచ్చె వీథికిన్. కాశీ. ౭. ౧౫౯.

సీ. పసిమి పో నెండినకసవుబుట్టయుఁ బోలె నరవెండ్రుకలు పయ్యెదముపలన. కళా. ౩. ౪౩.

సీ. నరవెండ్రుకన రాదు నాఁడెల్ల జగడించు వాటుఁగాలన రాదు చేటుఁదెచ్చు. గీ... అయ్యెవృద్ధమొద్దు. శుక. ౩. ౨౧.

నరంగము. సం. వి. అ. న. ౧. మగగుజ్. ౨. మొగమున లేచుబొటిమ. (వాచ.)

నరకఁడు. వి. ౧. మోటువాఁడు, మొద్దు.

గీ. కటకట్టా పద్దగయ్యఁ డెక్కడిరసజ్ఞుఁడీంద్ర నరకుని కిటువంటితీంద్రవయస్యుటో ఆచూపు లనెఱపహాంతకారిఁ దెచ్చి,యాలుగాఁ గూర్చి పాపాత్ముఁడాయె నహహ. మురా. ౫౯.

గీ. నరకఁడదె వచ్చె ననుచు నొండొరులతోడ, గుసగుసలువోయి రాతనిమూర్తిసతులు. శుక. ౨. ౩౪౭.

౨. క్రూరుఁడు, దుష్టుఁడు.

క. మరుకేళిఁ గవయ కవ్వలి, కరుగవె చీ అంతు లాడి యని నను నిచ్చల్, నరపింతువు యోగివి గన, నరకా నీవాకె తాఁకె నాకుం జూడన్. హంస. ౩. ౨౩౪.

ద్వి. చుట్టంబువలెనె కృష్ణుని నలయింపఁ, గట్టెడి నరకఁ డెక్కడ నుండి వచ్చె. అ.మ.క.౧.౨౯ పా. ౧౦పం.

నరకకుండము. సం. వి. అ. న. నరకమందలి యాతనాస్థానవిశేషము. (ఈకుండములు ౮౬.)

నరకము. సం. వి. అ. పుం. న. నిరయము, పాప ఫలము లనుభవించులోకము.

(నరకములు ౨౧. తామిస్రము, లోహశంకువు, మహానిరయము, శాల్మలి, రౌరవము, కుంభలము,

ఘ్రాతిమృత్తికము, కాలసూత్రము, సంఘాతము, లోహితోదము, సవిషము, సంప్రపాతనము, మహానరకము, కాకోలము, సంజీవనము, మహాపథము, అవీచి, అంధతామిస్రము, కుంభీపాకము, అసిపత్త్రవనము, తాపనము.)

నరకాంతకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శ్రీకృష్ణుఁడు.

నరకీలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం - మనుష్యులలో మేకువంటివాఁడు - హింసకుఁడు-గురుఘ్నుఁడు, గురువును చంపినవాఁడు.

నరకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకయసురుఁడు. (ప్రాగ్జ్యోతిషపురరాజు, శ్రీకృష్ణునిచే హతుఁడయినవాఁడు.)

నరకేసరి. సం. వి. న్. పుం. ౧. నరసింహుఁడు, విష్ణుని నాల్గవయవతారము. ౨. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

నరగ=నరగజేము. వి. (హిం. నగారా.) వాద్యవిశేషము, భేరి. (శ. ర.)

నరగజేము=నరగ.

గీ. తుడుమనంగను దముకు సాగిడియ యనఁగ, నరగజం బనఁ దద్భేదనామము లగు. ఆం. భా. ౧. ౧౨౩.

ద్వి. ముదువుతో ఘోటుకములమీఁద వచ్చు,నరగజంబులు మీఱు నన్నూఱుకోట్లు. రం. రా. యు. (చి. ని.)

నరద. వి. పగులు, బీఁట.

(వ్యవ.) ఈయెండలకు నేల నరదలు తీసినది.

నరదము. సం. వి. అ. న. నళదము, వట్టివేరు.

నరద్విషుఁడు. సం. వి. ష్. పుం. రాక్షసుఁడు.

నరనారాయణులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. ధర్మునిపుత్త్రు లగుసిద్ధఋషులు. (వీరిలో నరుఁడర్జునుఁడుగాను నారాయణుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడుగాను అవతరించి రని పురాణప్రసిద్ధి.)

నరపు=నర, నరుపు. వి. (క. నెరహు.) పలితము.

ఆ. అవనిరాజ్యసుఖము లనుభవించు మఁ బెద్ద, కాల మున్నఁ జెంపకడలనుండి, కలయ నరపు వచ్చి గడ్డంబు మీసలు, గప్పఁగోరుబాగు కానవచ్చె. కవి. ౪. ౨౪.

సీ. నర పన నర యనఁ బరఁగును బలితము... ఆం. భా. ౨. ౧౧౫.

నరపమీసము=నరపు కలమీసము.

ఆ. గూనివీపు లదుర గొణఁగి తిట్టుచు నేకుఁ, గఱచినట్టికుక్కగం డ్లనంగ, మూతినరపమీసములబోయముమసళ్లు, పందివలలు మోచి పఱచి రపుడు. మను చ. ౪. ౩౬.

ఇట్లే: నరపవెండ్రుకలు.

సీ. అపగతకేశోత్తమాంగంబు కెలఁకులం దూఁగాడునరపవెండ్రుకలతోడ. విక్ర. ౨. ౧౧౩.

నరపుంగవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యశ్రేష్ఠుఁడు.

నరప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మనుజుల కిష్టమైనది. వి. అ. పుం. నీలి, నీలవృక్షము.

నరబలి. సం. వి. ఇ. పుం. దేవతలకు వేయుమనుష్యరూప మగుబలి.

నరభుజుఁడు. సం. వి. జ్. పుం - మనుష్యభక్షకుఁడు- రాక్షసుఁడు.

నరమానిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = నరమానిని.

నరమానిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ- తన్ను పురుషునిగా తలఁచుకొను స్త్రీ, మగవానివలె మొగమున మీసలు గడ్డము లోనగునవి కల స్త్రీ-పోటు, మాచకమ్మ.

నరమాలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - మగవానివలె ముఖమున రోమమాల కలది-పోటు, మాచకమ్మ.

నరము. వి. (సం. నాలమ్. ప్రా. నాలమ్. త. మ. నరమ్పు. క. నర.) నాడి.

(శల్యభీమసేనులు.) క. ఇరువురును సందు నూ
డక, వెర వెడలిన యాగ్రహముల వ్రేసినగద
లొండొరుల మెడలకెలంకుల బల్లురములు
దాఁకుటయు వారిలం బడి రధిపా. భార.
శల్య. ౧. ౧౭౦.

శ్లో. భృశం మర్మస్వభిహతావుభావాస్తాంసువి
హ్వలౌ. సం. భార. శల్య. ౧౧. ౨౫.

ఉ. అంఘ్రిలు గట్టి చేత నొకయష్టి ధరింపుచు
నెత్తివెండ్రుకల్, చెంపల వ్రేలఁగా ముదిమిఁ
జిక్కి నరంబులె తక్కి స్రుక్కి...కుందు
విప్రునిన్. ద్వా. ౧౦. ౭౦.

గీ...నర మన నాడి నివ్వటిల్లు. ఆం. భా. ౨.
౧౩౨. ఉ. రా. ౨. ౬౧.

బీఱనరము = ౧. పెద్దనరము.

ఉ. ఊసరవెల్లిచందమున నొక్కటి బీఱనరాలు
దేరఁగా...దూది రాశిగాఁ, జేసినరీతి నున్న
యొకజీర్ణమునిం గని కౌతుకంబునన్. మనుచ.
౪. ౭౯.

౨. శీతనాడి.

గీ...బీఱ,నరము నాఁగను దగుఁ శీతనాడి...
ఆం. భా. ౨. ౧౩౨.

నరపవాఱు=నరములతో ఏర్పఱిచినత్రాడు, నర
పుఁబటకా.

సీ. మొలఁ గాసెఁ బోసినమురికిపాఁతయు నందు
నడుము బిగించిననరపవాఱు. హరిశ్చ. ౪.
౨౧౩.

నరము. సం. వి. అ. పుం- బరువుమొ. తీసికొని
పోవునది-గుఱ్ఱము. న. ౧. రామకర్పూర మను
తృణము ?. ౨. నరయంత్రము. (మే. ని.) ౩.
ఉదకము, నీరు. (కే. ని.)

నరమేధము. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యుని యజ్ఞ
పశువుగా చేసి జరుపుయాగవిశేషము.

నరయంత్రము. సం. వి. అ. న. ఛాయచేత
కాలమును తెలియుటకై ఉపయోగించుద్వాద
శాంగుళపరిమాణము కలశంకుయంత్రము.

నరయు=నరియు. అ. క్రి. ముదిమిచే వెండ్రుకలు
తెలుపగు.

ద్వి. నరసినబొమలును నరసినశిరము, గర మొప్పఁ
బెద్దయు గౌరవం బొప్ప. రం. రా. యు.
౭౯౨ పు. ౩౦ పం.

చ. నరసినవెండ్రుకల్ జనపనారకెఱుఁగున విప్ర
హాళికన్. శేష. ౧. అ. (శ. ర.)

గీ. నరసి వ్రాలినబొమ లెత్తి పరమవృద్ధు, శివుని
కారుణ్య మనుచు నాశీర్వదించె. హర. ౨.
౪౭. వరాహ. ౬. ౨౭.

జః నర, నరపు.

నరవ. వి. కొండత్రోవ.

వ...మురువులై సింగపుజంగిలికిరవులై విరువు
లగునరవలం గరువలిమేపుడుదొరపడగలరం
గులు తొంగలించి మీఁదికిం బచరించె నన
మించుతలిరుమ్రాఁకులును...యయా. ౨. ౪౦.

సీ...గిర్యయన మొప్పు నరవ నా...ఆం. భా.
౨. ౯.

నరవందు. వి. ఓషధివిశేషము ?.

సీ. కుప్పి సూర్యకాంత ముప్పుడు నరవందు
గాడిదగడపర కన్నెకొమర. హంస. ౪.
౧౦. (నరవంజి అని ప్రా.)

నరవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

నరవిష్వణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్య
భక్షకుఁడు, రాక్షసుఁడు. ౨. నరహింసకుఁడు.
(వాచ, కల్ప.)

నరశార్దూలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మనుష్య
శ్రేష్ఠుఁడు.

నరసింగము. మి. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, ము
ప్పదిరెండువిన్నాణములలో నొకటి.

సీ... నరసింగము సరి బిత్తరము కిల్లి...గీ...నాఁ
గఁ జెన్నలరుచుండు, ముప్పదియురెండువి
న్నాణములకుఁ జేళ్లు. ఆం. భా. ౨.౨౦౯.

నరసింహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరసింహ
మూర్తి యగువిష్ణువు. ౨. నరశ్రేష్ఠుఁడు.

నరహరి. సం. వి. ఇ. పుం = నరసింహుఁడు.

నరాంగము. సం = నరంగము.

నరాజి(జీ)=నారాజి. వి. కత్తి, ఖడ్గము.

సీ ... తరవలి నరాజి పిరంగి యడిద, మన ఖడ్గ
నామ మై యలరుచు నుండును...ఆం.భా.
౨.౨౧౪.

చ. కలువకటారి యీచెలువ గా దలసంపఁగి
తూపు గాదుగా, తళుకులబిత్తరంపుఁదమిఁ
దమ్మిమెఱుంగులనేజ కాదు క్రొం,దళిరునరా
జి కాదు జిగిఁ దార్కొనుగేదఁగిచిక్క
టారు కా, దలరులవింటివానికిఁ బ్రియం
బగుమోహనబాణ మెన్నఁగన్. ఘటికా.
౨. ౭౭.

సీ. ఒక్కొక్కకెందలి రుదయించెఁ దరురాజిఁ
దోర్గమై తనరెఁ గంతునినరాజి. కృష్ణ. ౪.
౪౨.

సీ. తననరాజీచిల్వరును మార్తురాతెండ్లరును
రుగాదుపు లింపు లొసఁగుచుండ. యయా.
౧.౫౭. (పరంజీ అని అపముద్రి.)

నరాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజు.

ఇట్లే: నరేశుఁడు,నరేశ్వరుఁడు,నరదేవుఁడు మొ.

నరాశంస. సం.వి.అ.పుం.౧. యజ్ఞము. ౨.అగ్ని.

నరాశుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-మనుష్యులను తిను
వాఁడు - రాక్షసుఁడు.

నరి. వి. మర్యాద, హద్దు.

ద్వి. పెరిమెఁ బోని మ్మని ప్రియము గావింప,నరి
మీఱి పల్కె దుష్టత్రు చందమున.ద్వి.పరమ.
౩. ౧౧౨ పా. ౬ పం.

ద్వి. పరమబాంధవుఁ డైనపంకజోదరుని, నరి
మీఱి యేము నిందనుక దూఱితిమి. ద్వి.
పరమ. ౩. ౧౫౬ పా. ౧౦ పం.

నరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నరునిభార్య.

నరిడి. వి. పశువులకు వచ్చుగుండెయుబ్బురపురోగ
విశేషము.

ఆ. నరిడి పుప్పి కప్పనావురు కడుపూఁద, యు
దురు డ్రిక్క యనఁగ నదరి మఱియుఁ, జెవు
లు లెన్నియేని... హరి. పూ. ౬. ౪౫.

నరియఁడు=నరియకొక్కు. వి.సర్పవిశేషము.

సీ. నరియఁడు దెరు వాఁగె గరుడిదుఁ బాలయు
పెడమనుండియు వచ్చి కుడిని నిలిచె. ఉ.
రా. ౬. ౨౩౫. (నక్క అని క. ర.)

నరియకొక్కు=నరియఁడు. వి. సర్పవిశేషము.

గీ. కలవు తక్కనజెఱ్ఱిపోతులును దుంప,నాగులు
ను గొంటిగాఁడులు నరియకొక్కులు...
ద్వా. ౧. ౯౭.

నరియు=నరయు.

క. సురకుంజరములకొమ్ములు, మురిసెన్ దొండ
ములు విరిసె మోములు నరిసెన్. నృసింహ.
౪. ౪౭. (క.ర.పా. విరిసెన్. ముద్రి.పా.)

జః నరుపు.

నరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యుఁడు.
౨. మగవాఁడు. ౩. అర్జునుఁడు. ౪.ఒకఋషి.
(నరనారాయణ ఋషులలో మొదటివాఁడు.)
౫. బ్రహ్మదేవుఁడు. (త్రి. ని, మే. ని.)
౬. పదాతులు, కాల్బలము.

మ. కరులం గూల్చుచుఁ దేరులన్ నఱకుచున్
గరిజిఘోటములన్, నరులన్ నెత్తుటఁ దే
ల్చుచున్ దొరల నానారూపఖండంబు లై,
తొరఁగం జేయుచు...భార.ద్రో.౫.౩౦౩.

నరుదకన్ను. వి.(పశువుల) నేత్రరోగవిశేషము.
ద్వి. నరుదకన్నును నీరు వాలుకచేర్లు, గురుసు దెవులు...నవనాథ. ౧.ఆ.౪౧పా.౨౫పం.

నరుపు=నరపు. (శ. ర. √నఱియు.)

నరేంద్రమార్గము. సం. వి. అ. పుం. రాజవీథి, పెద్దవీథి.

నరేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. వృత్తభేదము. (వాచ.)

నరేంద్రాభము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చరంగు కల అగురువు‡.

నరేంద్రుఁడు. సం. వి.అ.పుం.౧. నరశ్రేష్ఠుఁడు, ౨. రాజు. ౩. విషవైద్యుఁడు, పాములవాఁడు. ౪. భూతవైద్యుఁడు, పిశాచములను పోఁగొట్టువాఁడు. (వాచ.)

నరోత్తముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. పురుషోత్తముఁడు, నారాయణుఁడు. ౩. బుద్ధుఁడు.

నర్మిలి=అర్మిలి.
సీ. దేహంబు నివురు మోదించుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు నర్మిలితో నిట్లు నన్ను మనుప. భాగ. ౧. ౧౧౬. (చి. ని, ప్రాఁత ప్రతుల, పా.)
ఉ...నీసుతఁ బెండ్లియాడఁగా, నాయము నాకు మారునకు నర్మిలి హత్తఁగ ... విజ. వి. ౩. ౧౨౬.

నర్కు=నఱకు, నఱుకు. స. క్రి. ౧. ఖండించు.
ద్వి. ఏఁగుదెంచినకాళ్ల నిల నర్కి వైచి, కాఁగిలింపఁగఁ గోరుకరములు దునిమి. పండితా. పురా. ౧౪౪ పా. ౧౦ పం.
౨. చంపు, సంహరించు.
ఉ. జోడనలుక్ రవల్ ములుకుజుల్లును దాడులు నాగబంధముల్, వేడెము లాది యోగతుల వేమఱు వాజుల మీఁటి నర్కుచున్. మల్హణ. ౨. ౩౧.

నర్కుటకము. సం. వి. అ. న. ముక్కు. (వాచ.)

నర్తకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏనుఁగు. ౨. నలతృణము, కిక్కసకసవు‡. ౩. మయూరము, నెమిలి.

నర్తకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆటకత్తె. ౨. ఆఁడేనుఁగు. ౩. నళి అను గంధద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక‡. ౪. ఆఁడునెమిలి.

నర్తకుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నాట్యమాడువాఁడు. ౨. ఆలోచించునపుడు సందేహాదులచే వ్రేళ్లు తల మొ. ఆడించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. నటుఁడు. ౨. (రంజకునికి - రంగులువేయువానికి - వేశ్యయందు పుట్టిన) సంకీర్ణజాతివాఁడు. ౩. చారణుఁడు, కీర్తిసంచారకుఁ డగునటుఁడు. ౪. కేలకుఁడు, కత్తివాదర మున్నగు వానిపై నాట్యము చేయువాఁడు. ౫. శివుఁడు. ౬. నృపుఁడు, రాజు.

నర్తనప్రియము. సం. వి. అ. పుం. నట్టువపులుఁగు, నెమిలి. (వై. ని.)

నర్తనప్రియుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నాట్యమందు ఇష్టము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

నర్తనము. సం. వి. అ. న. ౧. నృత్యము. ౨. ఆలోచనాదులయందు సందేహాదులచే వ్రేళ్లు తల మున్నగునవి ఆడించుట.

నర్తనశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నర్తనము చేయుసాల, నాట్యశాల.

నర్తనశాలము. సం. వి. అ. న=నర్తనశాల.

నర్తనుఁడు. సం. వి. అ. పుం=నర్తకుఁడు.

నర్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నర్తించునది, ఆడునది. వి. అ. పుం. నృత్యము, ఆట.

నర్తయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నర్తింపఁజేయువాఁడు, ఆడించువాఁడు. వి. ఋ. పుం. నాట్యము నేర్పువాఁడు, నట్టువయొజ్జ.

నర్తించు=నర్తిలు. సం. అ. క్రి. ౧. నర్తిల్లు, నర్తనముచేయు. (శ. ర.) ౨. ఎగురు.

మ. నలువంకన్ మలయానిలాంచలముచే నర్తించుభ్రూఘూళితో...సుఖకరంబుల్ కేలికాంతారముల్.వరాహ. ౪. ౧౧౬.

నర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆడింపఁబడినది, నృత్యము చేయింపఁబడినది. ౨. నర్తించునది, ఆడునది.

నర్తిలు(ల్లు)=నర్తించు. సం. అ. క్రి.
(నర్తనముచేయు, నటించు.)

ఉ. అంగదముల్ వెలుంగ మణిహారము లక్కున నర్తిలంగ మేల్బంగరురావిరేక నొసలన్ మసలంగ...సారసలోచన క్రీడ సేయుచున్. రుక్మి. ౧. ౨౫.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.) మ...వక్షస్స్థలిన్, నవలీలన్ వనమాల యుజ్జ్వలరుచిన్ నర్తిల్ల ... హరి. పూ. ౨. ౧౧౨.

నర్తువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. నటి. (త్రి. ని.)

నర్దనము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ధ్వనిచేయునది, అఱచునది. వి. అ. న. ౧. అర్చుట, బొబ్బరించుట. ౨. శబ్దము, రవళి, కూఁత.

నర్దము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శబ్దించునది, మ్రోఁగునది. ౨. అర్చునది, బొబ్బరించునది.

నర్దితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ఘోషించినది. మ్రోఁగినది. వి. అ. పుం. పాచికలు వేయువిధములలో నొకటి.

శ్లో. నర్దితదర్శితమార్గః...మృచ్ఛ. ౨. రా. న. ౧. శబ్దము, మ్రోఁత. ౨. అర్పు,బొబ్బ.

నర్మకీలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - పరిహాసమునకు బంధనస్థానము- భర్త, మగఁడు. (త్రి. ని.)

నర్మగర్భము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిహాసము లోపల కలది. (మాట మొ.)

నర్మఠము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చిబుకము, గడ్డము. ౨. చూచుకము, చనుమొన.

నర్మఠుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. పరిహాసకుఁడు, మేలమాడువాఁడు. ౨. కాముకుఁడు. (కల్ప.)

నర్మద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఒకనది. (వింధ్యపర్వతమున పుట్టి పశ్చిమ - అరేబియా - సముద్రములో పడుచున్నది.) ౨. పురుకుత్సునిభార్య. ౩. పృక్క- అనుగంధద్రవ్యము.

నర్మదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరిహాసము చేయువాఁడు. ౨. వినోదము నిచ్చువాఁడు. వి.అ.పుం. నర్మసఖుఁడు, కేళీసఖుఁడు.

నర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. వినోదము, క్రీడ. ౨. పరియాచకము, మేలము; స్త్రీపురుషులపరస్పరపరిహాసము.

నర్మర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దరి,గుహ. ౨. భస్త్ర్య, కొలిమితిత్తి. ౩. సరళి, తెల్లతెగడ. ౪. నిమ్మళి, ముట్లుడిగిన ఆఁడుది.

నర్మవంతము. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. వినోదము కలది. ౨. నవ్వులాటలతో కూడినది.

నర్మసచివుఁడు. సం. వి.అ.పుం. ఆటచెలికాఁడు, కేళీసఖుఁడు.

నర్మసుహృత్తు. సం. వి. ద్. పుం = నర్మసచివుఁడు.

నర్మ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరునకు హితమైనది.

నఱకించు. స. క్రి. (√నఱకు.) నఱకఁజేయు, తెగఁగొట్టించు.

వ...పౌండ్రభూపాలుండు యదువీరనగరంబు

కలుకోటు వికటంబుగా వలుఁదటుంకంబుల నఱకించియు...ఉ. హరి. ౩. ౩౬. (బద్ద లుకొట్టించి అని భావము.)

నఱకు = నర్కు, నఱుకు. స. క్రి. (త. నఱుంకు. క. నరకు.) ౧. ఖండించు, తెఁగఁగొట్టు.

గీ. అతివ యతఁ డొంటుకోదండ మందికొన్న, నఱకె వేఱె వి ల్లెత్తిన విఱుగ నేసె. ఉ. హరి. ౧. ౧౬౫.

మ. మఱియుం గోటులసంఖ్య లై ధవళసద్దం బుల్ విచిత్రంబుగా, నెఱి చూపె స్నరు దింబువహ్నివియదన్వీతంబు లాయిండ్లలో, మెఱుఁగుంబోడి వసించె నొర్తు బహుమంభీ బింబితారాకృతిన్, నఱకెం దద్గృహమ స్తకంబులు మహీనాథుండు శీఘ్రంబునన్. వరాహ. ౯. ౧౪.

(రావణుఁడు.) మ. ప్రహతిన్ సేనలఁ జెక్కు చున్ నఱకుచున్ భంజించుచున్ ద్రుంచు చున్ ... మృగ్గంజేసె నొక్కుమ్మడిన్. ఉ. రా. ౩. ౨౩౪. వికృ. ౬. ౪౯.

౨. చంపు, సంహరించు.

క. పెఱవారి నెల్లఁ దరమిడి, నఱకుముఁ బాండు క్షితీశనందనులను రూపఱ నేయం జే యా డదు ...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౫౦.

క. పఱపి రథికులను సూతుల, నఱకిన ప్రోవు వడి యుండె నానారథముల్. భార. భీష్మ. ౨. ౩౯.

౩. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

మ...దైత్యాంతకుం డుద్ధతిన్, నఱకెం దత్తి మిరంబు...ఉ. హరి. ౨. ౪౯.

వి. క్షతము, కత్తిదెబ్బ. (చూ. నఱకువడు.)

జః నఱకించు, నఱకుడువడు, నఱకువడు.

నఱకుడువడు = నఱకువడు, నఱుకుడువడు. అ. క్రి. (√నఱకు.) ఖండితమగు, తెగు; భిన్నమగు.

ద్వి. నరనాథ మొదలంటు నఱకుడువడిన, తను వున గ్రొవ్వారసినదశకంఠుఁ జూచి. రం. రా. ఉ. ౮౮ పా. ౧౫ పం.

నఱకువడు = నఱకుడువడు, నఱుకుడువడు.

గీ...ఫలకాలంబై నఱకువడుటకు, నరసులగువారి లొక్కించు కెఱుఁగలేక. సురా. ౩౭.

గీ. సాగరమునీరు పేరుట శైలకులము, తెఱపి యిచ్చుట చీకటి నఱకువడుట, దివ్యతేజంబు దోఁచు టద్భుత మిపు, సొచ్చుట కుమారులం గొనివచ్చు టేమి. ఉ. హరి. ౨. ౫౬.

నఱసు. విశ. కృత్రిమమైన, కపటముగల.

గీ. ఇంక నెన్నండు దయఁ బరమేశ్వరుండు, గన్ను దెఱచునో యని తన కున్నరూపు, నెఱయఁ జెప్పిన విని కేలు చఱచికొనుచు, నఱసపాఱుండు ప్రక్కలు విఱుగ నగుచు. కు. సం. ౩. ౭౫౦.

నఱిమిఱి. వి. విలాసము.

ద్వి. నందనవనతరుల్ నఱిమిఱి విఱిచి, తం దంద బాధించి తఖిలసంయములు. రం. రా. ఉ. ౩౦౦ పా. ౨౬ పం.

నఱుకాడు = నఱుకులాడు. స. క్రి. (√నఱుకు.) (శత్రువులను) సంహరించు.

సీ. రాజుల మంచు బొజ్జలు తివిరినఁ గాద యని మొనలలో నఱుకాడవలయు. వేణు. ౫౩.

నఱుకులాడు = నఱుకాడు. స. క్రి. ఒకరి నొకరు నఱుకుకొను. (శ. ర.)

నఱుకు = నర్కు, నఱకు స. క్రి. (త. నఱుక్కు.) (ఖండించు.)

(దేవాసురులు.) వ...వాజుల కుఱికియు వాలం బుల నఱికియుఁ దొడలు తుండించియుఁ దొండంబులు ఖండించియు ... అతిఘోర భంగిం బెనంగిరప్పుడు. భాగ. ౬. ౩౬౦.

(ఇంద్రుఁడు.) క... పాద్యార్ఘ్యంబుల నెల్ల న
ఱికి కన్యముచేసెన్. దశా. ౨. ౧౮౨.

(చంపు, సంహరించు.)

క. ఎఱిఁగిన్ఁ జేరఁడు చేరుట, యెఱుఁకి మెయిన్
మనకు దైవ మిచ్చినసిరి యిట్లుఱిమిన యీ
లోఁ గ్రక్కున, నఱుకు మితఁడు దెగిన
మనమనఃపీడ తెగున్. భార. ద్రో. ౩. ౧౮౪.
(చి. ని, కరాల ప్రతుల. పా.)

వి. (కత్తిదెబ్బ.)

సీ. కొంగవాల్ నఱుకు లంగుళులఁ బట్టుక జబ్బ
లంటఁ గుట్టిన వెజ్జ నరయువారు. ఆము.
౬. ౮౫.

(శస్త్రవిద్యావిశేషము.)

వ...గజ్జదుముకు నఱుకు లనునఱుకులును...
మల్లుపు. ౩. ౬౯.

(సాదన.) గీ. నఱుకు పరువడి గాయమానంబు
విసరు,మొన లనంగను... చెలంగు.ఆం.భా.
౨. ౨౦౫.

వ...లోవెలి గజ్జదుముకు చూరణ నఱుకు మొ
ద లగునఱుకులఁ దగులుం గనుంగొని...
హంస. ౧. ౨౦౭.

జః నర్కు, నఱుకాడు, నఱుకుడువడు, నఱుకు
బియ్యము, నఱుకులాడు.

నఱుకుడువడు=నఱకుడువడు, నఱకువడు.అ.క్రి.
(√నఱుకు.) ఖండితమగు, కోఁతపడు.

క. పడుతలలు తఱుచు నఱుకుడ్వడుచేతులు
జడిసి బెండఃపడుఘుండెలు ఛేద్పడుమేనులు
గడుఁ ద్రొక్కుడు, వడునడుగులు పంక్తిము
ఖునిభటులకుఁ గలిగెన్. ఉ.రా.౪. ౭౯౨.

నఱుకుబియ్యము. వి. (√నఱుకు.) నూఁబ్రాలు,
ఉడికియు నుడుకనిబియ్యము. (శ. ర.)

నఱుకుకు. వి. గుండె యదరుట కనుకరణము.
(దిగులుపడుటయం దగునసుకరణము అని శ.ర.)

క. అప్పుడు సురనాయకుఁడు కృకుప్పతియుతుఁ
డగుచు హరుని గొలువఁగఁ జనుచున్,మున్పె
రిగొనియెడువగతో, నప్పాలునిఁ జూచె గుం
డియ నఱుక్కనఁగన్. చంద్రా. ౩. ౨౫.

నఱుజు. విశ. అణువు, చిన్నది.

క. నఱుజుమెయి పూని యాదవ్యబఱపాలఁతుక
లోనఁ దూఱి పరువడి వెలికిన్, బఱచి తటా
లునదానిం,బఱియలు గావించి యెలమి పరఁ
గం జనియెన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం.౧౦౪.

వి. అల్పత్వము.

క. ఉల్లమున నఱుజుఁ జూపని,తల్లడమున నడు
గుఁదోయి తడఁబడ విల్లున్, బల్లెపుఁగోలలు
గైకొని, యల్లనఁ బఱతెంచె నన్న యరిగిన
త్రోవన్. అచ్చ. రా. అర. ౫౧.

నఱుమాడు=నుఱుమాడు. స. క్రి. (నఱుము+
ఆడు.)

(పొడిచేయు.)

క. పెఱవార లధికభీతిన్, విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ
డేచి వీరరథికు లం, దఱుఁ జూచి రాచకొ
డుకుల, నఱుమాడెను భీముఁ డిట్లు నడుఁకం
దగునే. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౭.

నఱుము=నుఱుము. స.క్రి. పీడించు, బాధించు.

కళిక. మఱియుఁ బెఱయ నెఱయ నుఱియుమధు
నిఁ గూల్చినట్టిహరికి, నఱిమి తఱిమి చఱిమి
నుఱుమునకు గ్రాల్చినవితకరికి.అప్ప.౪.౩౨౭

వి. నలి; పొడి.

చ. అఱిముఱిఁ ద్రెళ్లెఁ దేరులు గజావళి కూలెఁ
దురంగమాంగముల్, గిఱికొనియెన్ మహీన్
భటులు లెక్కకు మిక్కిలి సేన పొడుగా,
నఱు మయి రప్ర కృష్ణుఁడు నినాదము భూ
గగనాంతరంబునన్, దఱచుగ నొత్తె నిర్గ
థితదానవసైన్యముఁబాంచజన్యమున్.భార.
ద్రో. ౩. ౨౧౦.

చ...అస్త్రఘట్టనన్, నఱు మగురూపులుం బ్ర
ఘురణంబున నగ్గల మయ్యె నయ్యెడన్. కు.
సం. ౧౧. ౪౦౦.

(ఇంద్రజిత్తురెండవయుద్ధమున.) చ. అఱువదియే
డుకోటు లరయన్ సురసంభవు లైనయూ
థపుల్, నఱు మయిరి ... భా. రా. యు.
౧౦౮.౨.

క. తరువులు నఱుముగఁ బుష్పోత్కరములు
రాలంగ ధరణిధరశిఖరంబుల్, చరణప్రహ
తుల విఱుఁగఁగ...భా. రా. కిష్కిం. ౫.

క...కృతయుగాది నెఱకలతోడం, బఱతెంచి
జనపదంబులు, నఱుముగఁ బడుచుండు నెల్ల
నగములు ధరణిన్. భా. రా. సుం. ౩౩.

జః నఱుమాడు.

నఱువు=నఱుము. వి. (పాడి.)

వ...విఱిగి పడినకుఱుగడలును విటతాటంబు
లైనఖేటంబులును దుండెంబు లైనకండెం
బులును దుత్తుము లైనయుత్తళంబులును నఱు
వు లైనమైమఱువులును వందంబు చెడినచిం
దంబులును... సగరకుమారులపై బహుము
ఖంబులం బ్రవహించుభాగీరథి విడంబించె...
జై. భా. ౫. ౨౦. (ప్రయోగాంతరము
కానరాదు.)

నఱ్ఱు=అఱ్ఱు[1]. వి. ౧. పాలు పిదుకనీయనియావు.

సీ. నఱ్ఱులనైనను నలు వైనవెరవున ముట్టె యం
టఁగఁ బట్టి కట్టి విడువ.గీ... నేర్తు...భార.
విరా. ౧. ౧౦౧.

౨. బండి యెం. వానికి పూన్పఁదగినయెద్దు; పెం
కె యెద్దు.

క. గుఱ్ఱములపరువు మెచ్చని, నఱ్ఱులఁ గట్టినరథ
ముల నందప్రముఖుల్, గుఱ్ఱలయార్పులు సె
లఁగఁగ, దొఱ్ఱలగమిపెంటు నంటఁ దోలి
రశేశా. భా. ద. ౧౨. పూ. ౬౮౪.

ద్వి. నఱ్ఱనైనను నొంటి నడిపించి యొంటి, నఱ్ఱఁ
గట్టంగ నే నలవరింపుదును. నవనాథ. ౧.
౩౦ పా. ౯ పం.

నల. సం. వి.అ.పుం. ఒకానొకసంవత్సరము.

నలఁక. వి. (√నలఁగు.) ౧. నలఁకువ. (శ. ర.)

౨. రేణువు, చిన్నముక్క.

(వ్యవ.) నాకంటిలో నలఁక పడినది.

నలఁకన. విశ. (√నలఁగు.) సూక్ష్మము.

సీ. నలఁక నై తోఁచు నెన్నడు మించునూగా
రుమాటున నొక్కింత మఱుఁగుపడఁగ.
కావ్యా. ౩. ౩౪.

నలఁకువ=అలఁకువ, నలఁగుడు. వి. (√నలఁగు).

౧. ఆపద, కష్టము.

ద్వి.కలలోన నైననుగలవరింతలను,నలఁకువ వచ్చిన
నవ్వుల కైనఁ, గులసతిఁ బాసినఁ గొడుకు వో
యినను. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౩౬౯. పం.

వ. కావున నలుక నలఁకువలకు నిలుకడ యగుట
దాని విడువవలయు...యయా. ౩. ౮౮.

౨. శ్రమము; బాధ.

వ...పశుశిశుదాసదాసీజనంబులఁ దనవారిం గా
మెలంగించి నలంకువలఁ దొలంగించుచు...
పాండు. ౩. ౨౪.

సీ. ననుఁ దా వలచి పడ్డనలఁకువల్ దీరంగఁ
గైపేయ నెన్నఁడు గలుగునొక్కొ. విజ.
వి. ౩. ౨౩.

గీ. నెమ్మిఁ దత్కరములు మృణాళమ్ము లనుచుఁ,
బొడిచి పొడిచి నోరికిఁ దగుల్పడకయున్న,
విడిచి విడిచి నలంకువ నడలునట్టిబడుగుటం
చలఁ గాంచి యపార్థివుండు. చంద్రా. ౪.
౫౮.

నలఁగించు=నలఁచు, నలఁపు, నలుచు, నలుపు,
నలుచు, నలుపు నులుపు. స. క్రి. (√నలఁగు.)
నలుగఁజేయు, పీడించు, బాధించు.

మ... ప్రతాపోదగ్రోజ్జ్వలసంయద్రభసంబు రుద్రమఖసంచారక్రియన్ మీఱఁగా, నలఁగించెం బ్రతిపీను...రాఘవ. ౪. ౨౧౯.

సీ. విమలసంధ్యారాగసముదితనవచంద్రు నలఁగించురాహుమండల మనంగ. భాను. ౩.౭.

నలఁగు=అల్లఁగు, నలుఁగు. అ. క్రి. (త. నలంకు.)

౧. నలియగు, ముక్కలగు.

ఉ. ఆవనజాక్షి కాఁకఁ బొరలాడ నలంగిన సొమ్ముఁ జీరలున్, వేవిన నూడ్చి యూడ్చి... ఆము. ౫. ౧౫౧.

౨. పీడితమగు, పీడనొందు, మృదితమగు.

చ. పొదివి నభోవిహారమునఁ బువ్వను బోతె నలంగకుండ నన్మదనసమానుఁ బట్టికొని... ఉ. హరి. ౫. ౧౯౦.

సీ. బలుకట్లదద్దు లేర్పడుభుజార్గలలతో నలఁగినచలువదువ్వలువతోడ. ఉ. రా. ౫. ౨౦.

౩. నశించు; చెడు, పాడగు.

సీ. ధూమంబు వొదివినఁ దుఱఁగలి మెఱుఁగులు నలఁగి మాసినదీపకళికపగిది...భార. విరా. ౧. ౨౯౪.

సీ. రూపు గంటఁ జెలంగఁ జూపుమంటు నలంగఁ బంచబాణుఁడు వీరిపాలఁ గనియె. ఉ.హరి. ౨. ౧౪౧.

సీ...మావసియించు వేళ మవగ్రహమున, నలఁగిన నాహారములు లేక యిందఱుఁ బండిన భూముల కొండుకడకు, నరిగెదము...కేయూర. ౩. ౮౮.

౪. శ్రమపడు; బాధపడు.

గీ. శీతవాతోష్ణబాధలచేత నరులు, నలఁగకుండంగ నుపకరణములు దగినభంగి సృజియించి భూవసనాంబరవిలేపనాదులెల్లను గల్పించె నవ్విధాత. వి. పు. ౧. ౧౦౧.

క. తలపోయుచుఁ దనతలఁ ప్రాయెలనాగం బాయ కుమికి నితరవిచారంబులు విడిచి తాపమునఁ గడు, నలఁగుచు నేకాంతగృహమునన్ వర్తిలుచున్. కళా. ౭.౪.

గీ. పొందుపట్టుల నప్పులు పొడిచి పొడిచి, దొరతనంబునఁ జుట్టాలఁ దిరిసి తిరిసి, నలఁగి శిశ్నోదరపరాయణత్వమునకుఁ, బార మెఱుఁగక తిరుగు నాబ్రాహ్మణుండు. పాండు. ౩. ౨౪. రాఘవ. ౪. ౧౪౨.

జః నలఁక, నలఁకన, నలఁకువ, నలఁగించు, నలఁగుడు, నలఁగుడువడు, నలఁగుడువెట్టు, నలఁచు, నలఁపు, నలఁత, నలవడు.

నలఁగుడు= నలఁకువ. వి. (√నలఁగు.) బాధ, కష్టము.

వ...గంతు లిడుగబ్బిబెబ్బులులనలఁగుడుల... మనుచ. ౪. ౩౭.

నలఁగుడువ(ప)డు=నలుఁగుడుపడు.అ.క్రి. (√నలఁగుడు.) శ్రమపడు; బాధపడు.

క. ఆయిందుముఖులచేఁ బడి, రాయిడిఁ బడి నలఁగుడువడి రావణుఁడు వడిన్,గాయము నొచ్చినఁ దొలఁగును,పాయము మఱి లేక యొకతెపాణిఁ గఱచినన్. ఉ. రా. ౫. ౨౨౧.

(వ్యవ.) ఈపిల్లపెండ్లిలో మావాఁడు చాల నలఁగుడుపడినాఁడు.

నలఁగుడువె(పె)ట్టు. స. క్రి. (√నలఁగుడు.) శ్రమపెట్టు, బాధపెట్టు.

చ. అలయక యిట్లు ద్రిమ్మరుచు నద్దశకంధరుఁ డూర్ధ్వలోకముల్, నలఁగుడువెట్ట నెంచి... ఉ. రా. ౫. ౨౯౭. (శ.ర. పా. నలఁకువఁ బెట్టు. ముద్రి.)

నలఁచు=అలఁచు,నలఁగించు.స.క్రి. (√నలఁగు.)

౧. మృదితము చేయు, నలఁపు.

ఆ. మందు నలఁచి కన్నులం దిడి ముక్కునఁ, బిడిచి చెవులఁ బోసి...దశకు. ౫. ౯౯.

౨. శ్రమపెట్టు; బాధించు, పీడించు.

మ. గెలిచెం బూర్వనరేంద్రులం బఱపె నాగ్నే
యావనీనాథులన్, నలఁచెన్ దక్షిణరాజ
పంక్తి ...ఉ. హరి. ౫. ౧౬.

౩. మెదుపు, కలియఁగలుపు.

గీ. అనుచుఁ దనపాదమున నున్నయట్టిమన్ను,
నలఁచి యుండఁగఁజేసి...పరమ. ౧.౧౪౯.

౪. నశింపఁజేయు, చంపు.

ఉ. ఓడక వచ్చి నాయెదుర నూరక ప్రేలెడు
దీని మత్క్రుధా, బాడబకీలలన్ నలఁచి పా
ఱఁగవైచెద నంచు నుగ్రుఁడై. రాజ. చ.
౩. ౫౬.

నలఁత=అలఁత. విణ. (√నలఁగు.) అల్పరోగము కలవాఁడు.

(వ్యవ.) ఈవేళ నేను కొంచెము నలఁతగా నున్నాను.

వి. ౧. పురాణించినరోగము. (శ్రా.)

౨. అల్పరోగము.

(వ్యవ.) ఈపాటినలఁతకు పెద్దవైద్యము అనవసరము.

నలఁపు=నలఁగించు, నలఁచు, నలుపు.

(మృదితముచేయు.)

గీ. అలిగి పూవైన నలఁప లే దబల దాను. కు.
సం. ౫. ౫౬౯.

గీ. నలఁపఁ దీపు వలచి పరిమళసుకాంతి,భరిత
ములు నగుపువ్వులు నరులమెచ్చు. భార.
అను. ౪. ౯.

శ్లో. మనోహృదయనందిన్యో విమర్దే మధురా
శ్చ యాః, చారురూపా స్సుమనసో మాను
షాణాం స్మృతా విభో.సం. భార. అను.
౧౦౫. ౩౨.

(బాధించు, పీడించు.)

ఉత్సాహము. ఎన్న నే వరించువరపమిన్న నహోవ
నంబులో, నన్న గారిఁ గినిసి నను ఘనాతిచం
డకాండవృష్టి న్నలంప వచ్చు జగదజేయ
దండ నుండుమా, యన్న బ్రాహ్మణునకు విరచి
తాంజలి యగు భక్తితోన్. రాఘవ. ౨.
౧౦౫.

గీ. నన్ను నదనద వణఁకించి నలఁప వలసి, వర్ష
మిదె యీఁదయును దాను వచ్చె ననుచు.
విప్ర. ౩. ౫౬.

నలకము. సం.వి. అ. న. ౧. మోఁకాలియెముక.
౨. ధనుస్సు మొదలగువానికవచము. (వై. ని.)

నలకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జంఘ, పిక్క.

నలకీలము. సం. వి. అ. పుం. మోఁకాలు.

నలకూబరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుని కొడుకు.

నలదము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉశీరమువట్టి
వేరు. ౨. మకరందము, పూఁదేనె. ౩. జటా
మాంసి ౯. (మే. ని.)

నలపట్టిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కిక్కిసకసవుతో అల్లినచాప.

నలమీనము. సం. = నడమీనము.

నలము. సం.వి.అ.పుం.నడము, కిక్కిసకసవు.
౨. న. తామరపువ్వు, పద్మము.

నలవడు. అ. క్రి. (నలఁగు + పడు.) నలఁగుటను పొందు.

చ. మలవార నేఁడు దక్షుఁడు రమావరదిగ్వర
వాగ్వరాదులం, బిలిచి హిమాద్రిపై మవలఁ
బిల్వక యాగముఁ జేయుచున్నవాఁ, డల
వున మీరు వేగఁ జని యచ్చటి కూరుల వా
నితోడుతన్,నలవడఁ జెండి క్లేశము లణంచి
ననుం బ్రమదాత్ముఁ జేయరే. వీర. ౪.౪౯.

నలి. వి. (త. వలి. √వలియు.) ౧. బాధ.(చూ.
వలిపెట్టు. రోగము అని శ. ర.)
౨. పాడి, తుమారు.

ద్వి. నలి యైనమాంసఖండములు మెండెములు,
గలిగి లోకైకభీకర మయ్యె రణము.రం.రా.
అర. ౧౬౩ పా. ౧౩ పం.

సీ. మణి కొండవీ డెక్కి మార్కొన నలి యైన
యలకసవాపాత్రు నంటి రాఁజె. ఆము. ౧.
౩౬. బస. పు. ౩. ౫౩౨ పం.

౩. ఎండుగడ్డి, శుష్కతృణము.

సీ...నలి యన నలు సన నలరు శుష్క. గీ.
తృణము ...ఆం. భా. ౨. ౩౬.

౪. ఇంచిమంచి, చిఱుదిండి.

సీ...నలితిండి యొప్పును నలి యనఁ దగు...
ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౫. ఒప్పు, అందము. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౬. ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. మావిమ్రోఁకల నెలదీవలఁ జెన్నొందుతోఁట
లకడ నలితోడఁ జెంది. గీ ... కేళిసలిపెడు
సీదగులీల మఱవ, సావళంబె ... భార.
శాం. ౩. ౩౩౨. నిర్వ. ౭. ౪౩.

గీ...పురుషులుఁ గాంతలుఁగామహర్షలీల లేసఁ
గఁ గ్రోధాదులు లేక రుజయు,జరయు నెఱుఁ
గక నలిఁ జరింతురు దివంబు,నందు సంతత
నిర్భరానంద మెందు. భార. అను. ౫.
౨౧౪. (యోగ్యముగా అని శ. ర.)

౭. ఉత్సాహము.

మ. విను నేఁ డర్జునుఁ డవ్యసైన్యముల నుర్విం
గూల్చుచున్ క్షేత్రభూతనికాయంబులు మాం
సభక్షణము రక్తస్వైరపానంబుఁ జేసి నలిఁ
గ్రాలఁగఁ గ్రీడ సల్పు...భార.ద్రో.౩.౧౫.

చ. నలిఁ గమలావనల్ మృదునినాదములన్ వె
డదొక్కఁ బల్కులన్, సొలపక చిల్కలన్
వెడలఁ జోఁపు వెలుంగులు దప్పు డాయ రాఁ,
బిలుచుట గాఁగ...కు. సం. ౭. ౯౭.

౮. లాఘవము; శక్తి, సామర్థ్యము.

క. ఉరగాంగన నలిఁ బట్టెడు, గరుఁడుని క్రియ
శక్తి పట్టి క్రమ్మఱ పైచెన్, నరసుతుఁడు శ
ల్యసూతుని...భార. ద్రో. ౧. ౧౩౬.

శ్లో. వైనతేయో యథా కార్ష్ణిః పతంతమురగోత్తమమ్,తస్య లాఘవ మాజ్ఞాయ సత్త్వం
చామిత తేజసః, సహితాస్సర్వరాజానస్సిం
హనాదమథానదన్. సం. భార. ద్రో.
౧౪. ౭౯. ౭౦.

ద్వి. నా కేల రాముఁడు నా కేల సంధి, నా
కేమిటికి వేఁడ నలి దూలి యొకని. రం.రా.
కిష్కిం. ౨౧౦ పా. ౨౪ పం.

విశ. సన్ననిది.

గీ. వళులలావున నలికాను బలిసి నిలుచఁ, జూచు
వారిచూడ్కికి నొప్పు చూఱలిడుచు,లీలఁ
బాడుచుఁ దీఁగయుయ్యాల నెక్కి, పోయి
యూపఁగ నొప్పారెఁ బోలఁతి యోర్తు.
నృసిం. ౨. ౭౫.

కవిరాజవిరాజితము. కరములఁ గంకణముల్ మొ
రయన్ నలికా నసియాడ...భాగ.౧౦. ఉ.
౪౭౭.

(దీనియామ్రేడితరూపము 'నలినలి')

ఆ. నలినలిలసంచు నలినలి గావించు, నించుమిం
చు లాడు నించుమించు, లేమనగవుఁ జూపు
లేమన నగు...విజ. వి. ౧. ౩౬.

చ. పులిపులి యయ్యె నంగలత పొక్కె సుధా
ధరబింబ మింతికిన్, నలినలి యయ్యెఁ గౌను
జఘనస్థల మెల్లను నజ్జునజ్జు నై...కం, దలి
రుకటారివానిబెడిదంపుదురంబు విభుం డొన
ర్చన్. శుక. ౧. ౨౧౫.

క్రి. విశ. ద్రు. ౧. క్రమముగా; అత్యంతము.
(సంకేతపదము.) క. సరి నైదై దేయఁగ నన్న
తుఁ డండఱు రెంటరెంట నలి నొప్పించెన్.
భార. ద్రో. ౧. ౨౪౧.

ద్వి. సిద్ధవీరవ్రతశీలాన్వితుండ, నలిఁ బాల్కు-
రికిసోమనాథుఁ డనంగ, వెలయువాఁడను
...పండితా. దీక్షా. ౫ పా.

సీ. వలుఁదకూలముతోడ నలి నుబ్బు నలమబ్బు
వెలి ద్రొబ్బుగరళభృద్గళముతోడ. ఉ. రా.
౧. ౨౩౦.

౨. అర్హముగా, తగునట్లుగా.

ఆ. నాదుప్రశ్నములకు నలి నుత్తరము లిచ్చి,
వారిఁ గొనుము నీకు వలసినట్లు. భార. అర.
౩. ౩౯౩.

౩. నిశ్చలముగా.

ద్వి. నదులు వేగము మాని నలి పట్టె నిలిచెఁ,
గడల వీవక సదాగతి దిమ్మపడియె. సిం.
భాగ. ౨. ౨౯.

నలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మణిసిల. ౨. సుగంధద్రవ్యభేదము, గువ్వగుత్తిక.

నలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నలి యనుసుగంధిద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౨. సాలెవానిబకానొకకొఱముట్టు. ౩. ఆకొఱముట్టువంటిఅస్త్రము.

నలికండ్లపాము. వి. (నలి + కండ్లు + పాము.) రక్తపుచ్ఛిక, నలికీఁచు. (చి. ని, శ. ర, బ్రౌ.)

నలికము. వి. (√నలియు.) సన్నఁదనము, తనుత్వము.

ద్వి. పాడ వైనయట్టిమూఁపులును జానువులు,
గడచుచేతులు నలికము కలనడుము. నవనాథ. ౨. ౧౦౩ పా. ౩ పం.

విణ. సన్ననిది; చిన్నది.

క. మారుమఖవేదిమధ్యా మెయి, యారతియద్దంబు
పిడియె యన నెంతయుఁ బ్రొల్పారుఁ గడు
నలికమై నుకు, మారికి మధ్యంబు సింహమ
ధ్యమునోలెక్. కు. సం. ౫. ౭౪.

ద్వి. నలికంపుఁబూప లై నలి కొగ లెక్కి, కా
య లై పులుగునఁ గలి కట్టఁ గలిగి, పాయ
క ఫలము లై ... నవనాథ. ౧. ౧౧ పా.
౧౩ పం.

నలికము. సం. వి. అ. న. ధనుస్సు మొ. వాని కవచము.

నలికిరి. వి. (√నలి.) నలికండ్లపాము. (చి. ని., శ. ర.)

నలికీఁచు. వి. (√నలి.) నలికండ్లపాము. (శ. ర.)

నలిగులి. విణ. (√నలి.) ౧. మిక్కిలి నలఁగినది, అత్యంతమృదితము.

సీ. తోరంపుగొరిజలత్రొక్కిన నొడ లెల్ల నలి
గులి యై సర్వనాథుఁ డొదుగఁ. హరి. పూ.
౮. ౧౭.

౨. బద్దలైనది, బీటలువాఱినది.

క. నిలిచి మహాస్త్రం బెఱమంటలు గ్రమ్మఁగఁ
బెలుచ నేయుటయు నడుమన చెక్కలుం
గాఁగ నేసి దిక్కులు, నలిగులి గా నతఁడు
సింహనాదము సేసెన్. భార. భీష్మ. ౩.
౧౧౭.

౩. క్షీణించినది, తఱిగిపోయినది.

క. కలియుగమున ధర్మంబును, నలిగులి యగు
నని సుధీజనంబులవాక్యం,బుల విందుఁ ద
త్ప్రకారం, బలఘువచోవిభవ నాకు నానతి
యీవే. హరి. ఉ. ౯. ౩౧.

నలిగొట్టు. విణ. (√నలి.) సన్న మైనది, హీనస్వరమైనది.

ద్వి. అడవికి నీ వేఁగునపుడు గన్నీరు, వెడలెడు
నీవాలువెడఁదకన్నులును, విన్న నై వెదవు
లు విఱిచి దైన్యమున, సన్న ర మ్మనిపిల్పు
నలిగొట్టుపలుకు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౯౩౮. పం.

నలిగొను. అ. క్రి. (నలి + కొను.) ఉత్సాహపడు.

ద్వి. వలపటిదెస మహావరభక్తరాజి, నలిగొన
సింహాసనములఁ జేసి. పండితా. వాద.
౧౩౮ పా.

నలితిండి. వి.(√నలి.) చిఱుదిండి, నలి.(చూ. నలితిండికాఁడు.)

నలితిండికాఁడు. విణ. (నలితిండి + కాఁడు.) సోమరి.

సీ... సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండుబలి యనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవానిపే రై... ఆం. భా. ౩. ౬.

నలి(ళి)నము. సం. వి. అ.పుం. ౧. సారసపక్షి. ౨. కృష్ణపాకఫలము, కలివె*. న. ౧. పద్మము, తామరపువ్వు. ౨. నీరు. ౩. నీలిక, నీలిచెట్టు.

నలి(ళి)ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పద్మిని, తామరతీఁగ. ౨. తామరకొలను. ౩. పద్మసమూహము, తామరతంపర. ౪. నది. ౫. కొబ్బెర*. ౬. నలిక, నలి అనుగంధద్రవ్యము*. ౭. పాదమునకు పదునైదుఅక్షరములు కలవృత్తభేదము.

నలి(ళి)నీరుహము. సం. వి. అ.న. మృణాళము, తామరతూఁడు.

నలిపెట్టు. స. క్రి. (నలి + పెట్టు.) బాధపెట్టు,బాధించు.

సీ...పుష్పోద్భవుధనము లెల్లఁ, గొని వాని నలిపెట్టి...దశకు. ౪. ౪౨.

క. భూపాల యిపుడు రొక్కము, చేపడినధనంబు విడిచి సీమాంతరముల్, నీపజ్జఁ దిరుగుచుండఁగ, నాపాపమె యింత యేల నలిపెట్టంగన్. హరిశ్చ. ౪. ౧౯౪.

నలిబిలి. విణ. (√నలి.) కొఱుకఁబడినది.

సీ.ఈమోవి యిఁకమీఁద నామోము మనిపంటి ఘాతచే నలిబిలి గాక యున్నె. కువల. ౩. ౫౭.

నలియు= నులియు. అ. క్రి. ౧. నలఁగు, పాడియగు.

ఉ. కొన్నిటిఁ బార్శ్వముల్ నలియఁ గొన్నిటి పీపులు పిండుపీఁచు గా, నన్నిటి భీముఁడ దృప్తగదాహతి సేనికవేఁట లాడెఁగన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

క. తొరుఁగుచుఁ దునియుచు నలియుచు, ధరణీభాగమునఁ బడిరి తఱచై యుండన్. దశకు. ౨. ౧౩.

ఉ. ... కార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ దొరఁగించి కూల్చుచును పాదహతిన్ నలియంగ ద్రొక్కుచున్. హరి. ఉ. ౧. ౧౦౧.

౨. ముక్కలగు, విఱుగు.

వ. ... ఎమ్ములు నలియఁ బొడిచియు ... ఉ. హరి. ౩. ౭౦.

సీ. ఆపాపజాతి మాసోపవాసినినీడ లంఘింపఁ బోయి కాల్నలియఁ గూలు. నైష. ౭. ౧౩౦.

౩. మృదితమగు.

క. వలుఁదకుచంబుల నఖములు, నలియఁగ నను గాఁగిలించి నాతొడమీఁదన్, జెలువా కూర్చుండుము ... ప్రబోధ. ౨. ౭౨.
(నఖములు=నఖక్షతములు అని భావము.)

మ ... శిరోజాతముల్, బలిమిం బట్టి పెసంబడం దిగిచి లీలన్ వక్షమున్ మస్తమున్, నలియం బెట్టుచుఁ గుప్పిగంతుగొని విన్నాణంబు గావించినన్. వి. పు. ౭. ౪౧౪.

౪. చచ్చు. (చూ. నలిసిపోవు.)

౫. చిదుకు.

సీ. క్రతురక్షకులఁ దాఁకి ...బలిమి సదస్యుల నలియ మోఁది. కు. సం. ౨. ౨౦౦.

జ: నలి, నలికండ్లపాము, నలికము, నలికిరి, నలికీఁచు, నలిగులి, నలిగొట్టు, నలిగొను, నలితిండి, నలితిండికాఁడు,~~నలిబిలి~~, నలిపెట్టుమొ.

నలిరేఁగు. అ. క్రి. (నలి + రేఁగు.) విజృంభించు.

క... కాంపిల్యనగరమున జను లెల్లన్, నలిరేఁగి యార్చి కౌరవ, బలసుభటులఁ బొడిచి రాజబడలువడంగన్. భార. ఆది. ౬. ౭౧.

గీ. అట్టియెడ వేల్పు వచ్చినయట్లు మేను,వొంగ నలిరేఁగి పాండవపుంగవుండు, మత్స్యనృప నందనునిబలుమాటతోడి,యేపుసెవికినిఁ జూడ్కికి నింపు నొసఁగ. భార. విరా. ౫. ౪౦. ద్వి. సారంగ. ౨. ౪౭౪.

నలివాహుఁడు. సం. వి. అ. న. గుఱ్ఱమునకు గడ్డి తీసికొనివచ్చువాఁడు. (వై. ని.)

నలిసిపోవు. అ. క్రి. (√నలియు.) చనిపోవు, చచ్చు.

సీ. ఈఁగలు వడి మూఁగు నీడేఱ వెంతైన నల్లులు జనియించి నలిసిపోవు. నీతిసీ. ౫౯.

నలుఁగిడు. అ. క్రి. (నలుఁగు+ఇడు.) ఉద్వర్తనముచేయు,ముటికి పోవుటకై దేహమున పిండి రాచి నలుచు.

సీ. చెలి యొార్త కుంకుమ నలుఁగిడె భసితావలి ప్తదేహము హైమదీప్తి మెఱయ.దశా. ౬. ౨౭.

క. పసుపుల నలుఁ గిడి రైదువ,విసరుహాలోచనలు పెండ్లిపెద్దలయాజ్ఞన్. మనుచ. ౫.౫౬.

నలుఁగు= నలఁగు. అ. క్రి. (త. నలుంకు.) నలియగు; కృశించు, తగ్గు.

క. అని తలఁచి కదలి కతిపయ,దినముల ననుజపురి చేరఁ దెరువున డస్సెన్, దనువు మునుపేద యై నలిఁ,గినమానముకంటె మిగులఁ గృశమై యుండన్. కేయూర. ౩. ౩౧౧.

వి. ౧. (తలంటుకొనునప్పుడు నూనె మెం. పోవుటకు దేహమునకు రాచు) పిండి.

సీ. అలఁదు నలుంగు దేహమున వేణ్ణీ ళ్ళార్చుఁ దడియొత్తు మె త్తనిధవళవస్త్రము,మున... కాశీ. ౪. ౧౧.

౨. ఉద్వర్తనము, తలంటుకొనునప్పుడు నూనె మెం. పోవుటకు పిండి రాచుకొనుసంస్కారవిశేషము.

సీ. కమనీయాలోక్రక్రకల్యాణబునలుఁగున నక్యాంగ తైలంబు నపనయించి. హర. ౪. ౭౯.

సీ. నలుఁగన నుద్వర్తనంబు రాజిలు...ఆం. భా. ౨. ౧౬౦.

ద్వి. నలుకురి కొక్కటు నలుఁగులు పెట్టి, కల మృదుభవ్యములఁ గంకణములు మొఱయ.కం. రా. బాల. ౭౪ పా. ౨౬ పం.

౩. మైపూఁత కుపయోగించుకుంకుమచందనము మొదలైనవి.

ఉ. కుంకుమపంక మిచ్చునలుఁగుల్ మఱుఁగుల్ మనుఁగీలుగంటులుం, బొంకముఁజూపఁ దాపసునిపుత్రిక లుజ్జ్వలహేమపాత్రికల్, కంకణనిక్వణాంకకరకంజములన్ ధరియించి రత్నతాటంకరుచుల్ దటిల్లతల డాపఁగ బంతులవెంబడిన్ వడిన్. రా. వి. ౨.౯౯.

జః నలుఁగిడు, నలుఁగుడు,నలుగుఁడుపడు, నలుఁగువెట్టు.

నలుఁగు(ల్గు)డు=నలఁకువ. వి. (√నలుఁగు.) క్రమము; బాధ, కష్టము.

(వ్యవ.) ఈ నలుఁగుడు నే పడలేను.

ఆ. తా వసించుచోటఁ దగ నల్గు డాయెనా, సౌఖ్యభూమి కపుడు జరుగవలయు, కోలఁకు లింకనేని కొంగ లందుండునా ... వేమన. ౧. ౬౩.

నలుఁగుడుపడు=నలఁగుడువడు. అ. క్రి. (√నలుఁగుడు.) బాధపడు.

క. నీమగని నంథుఁ జేసెద,నామాటన్ విను మతండు నలుఁగుడుపడరా, దోమగువ యతని కన్నము, ప్రేమంబునఁ గంచ మరపి పెట్టుము దినమున్. శుక. ౩. ౩౬౩.

నలుఁగు(ల్గు)వె(పె)ట్టు. స. క్రి. (√నలుఁగు.) నలుచు, (కుంకుమ పసుపు మొ.వానితో) ఉద్వర్తనముచేయు.

సీ. పసుపుతోఁ గూడఁ గప్రము చాల మేదిం
చి నలుఁగుపెట్టెను గూర్మి మెలఁత యోర్తు.
యయా. ౪. ౭౭.

గీ. కలపములతోడి నవయక్షకర్దమమున, నలుఁగు
పెట్టించుకొని రాజనందనుండు, మహితమృ
గనాభిపంకంబు మాళిఁ దాల్చి, జలజలోచన
లార్వంగ జలకమాడె. వైజ. ౭. ౯౬.

శా. హారిద్రద్యుతిభాసితాంగి యగుచున్ వ్యబ్జాక్షి
నెమ్మేనఁ గర్పూరంబుల్ మదకుంకుమంబు
నెద సేర్పఁగల్ మీఱఁగా నల్గువెట్టారూ
ఢిక్ దలయంటె నొక్కచెలి నృత్యత్కంక
ణారావముల్, మీఱన్ సంపఁగితావినూని
యల...ఇందు. ౫. ౩౩.

(వ్యవ.) ఆమె బిడ్డకు నలుఁగుపెట్టినది.

నలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. చక్రవర్తు
లలో నొకఁడు. (నిషధదేశాధీశుఁడు.) ౨. ఒక
వానరుఁడు. (విశ్వకర్మకొడుకు, సముద్రమున
కు సేతువు కట్టినవాఁడు.)

నలుకా(గా)లు. వి. (నాలుగు+కాలు.) నాల్గు
కాళ్లు, పాదచతుష్టయము.

క...ధర్మము పొదలి చరించుఁ గాత మహి న
లుకాలన్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

వ...ధర్మంబును బ్రబలంబై నలుకాళ్లును మో
పి నడచె...హరి. పూ. ౪. ౧౩౫.

క. ధరణివరాహం బగుపతి, ధరణి వరాహంబ
వోలెఁ దాల్చిన నేఁ, కురచరణ మైనధర్మ
ము, కరిగతి నలుగాల నిలిచెఁ గలియుగవే
ళన్. కావ్యా. ౫. ౩౦.

నలుగాలియది=నాలుగుకాళ్లు కలజంతువు.

గీ. అవిన నలుగాలివాన గోవును నశేషశబ్దముల
మంత్రమును లోహజాతిఁ గాంచనమును
మనుజాలవిప్రుండు సమధికత్వ భాజనము
లందు, వేదప్రపంచవిదులు. భార. శాం. ౧. ౭౧.

శ్లో. చతుష్పదాం గౌః ప్రవరా లోహానాం
కాంచనం వరం, శబ్దానాం ప్రవరో మంత్రో
బ్రాహ్మణో ద్విపదాం వరః. సం. భార. శాం.
౧౧. ౧౧.

క. నలుగాలివానిఁ బక్షుల, జలచరముల విధియు
తముగ సంయోజింపం, బోలిచెన్ బకువులు
మునుమ్నా, అలఘుయశో మహిత యమ్మహాయ
జనమునన్. భార. అశ్వ. ౪. ౧౭౧.

నలుకు. వి. (√నలియు.) ముక్క.

గీ. లలిత మగునొక్కవిజనస్థలంబునందు, నెల్ల
మనుజులు దుష్కరం బిది యటంచుఁ, బలు
కఁ గలబందనలుకులభక్షణమునఁ, బ్రాణము
లు నిల్పికొనుచుఁ దపంబుఁ జేసె. సీమం. ౧.
౨౨.

నలుగంబాలాట=నాల్గుగంబాలాట. వి. (√నా
లుగు.) నాలుగు స్తంభములఆట, బాలక్రీడా
విశేషము.

మ...బొమ్మపెండ్లిండ్లు గుజ్జనగూండ్లచ్చనగండ్లు
పింపిళులు కుచ్చి ల్గీరసంగింజ లోమనగుం
టల్ కనుమూసిగంత నలుగంబాలాటలోనై
నఖేలనముల్ మీఱఁగ బోట్లతో నలరు బా
లారత్న మెల్లప్పుడున్. కళా. ౬. ౨౦౨.

నలుగడ(లు). వి. (నాలుగు+కడలు.) నాలుగు
దిక్కులు.

క. ఛటఛటఁ బేలుచు నలుగడఁ, బటుతరశిఖిశి
ఖలు నెగయ...కు. సం. ౬. ౭౦౦.

గీ. బలము లిది యేమి నలుగడఁ బాఱఁ జొచ్చె.
భార. ద్రో. ౫. ౩౭౬.

క. పవిపాష్ణ రొండకొనలును, మసమసకని యి
రులు కలిసి మన మలరింపన్, వెసల నలుగ
డల గుంజా, విసరంబులసరులు ప్రేలవిడిచిన
భంగిన్. వైజ. ౭. ౧౩.

వ. ఇత్తెఱంగున నత్తురంగగ్రీవుండు...నలుగడ లం గడలి విలోకింపుచు...దశా. ౧. ౨౬౧.

నలుగురు=నలువురు.

(అందఱు.)

(వ్యవ.) నీవు చేసినపనికి నలుగురును నవ్వుచున్నారు.

నలుగేలు. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుచేతులు.

చ. సరసపుటల్కఁ దీర్పుతటి శార్ఙ్గసుదర్శనశంఖకాబ్జసంభరణగుణాప్తి నెన్నడుముపైఁ గటిపై జడపై గళంబుపై, హరినలుగేలుఁ బైకొన సుఖాంబుధి నిచ్చలు నోలలాడునిం, దిర కృపఁ జూచుఁ గాత...పారి. పీఠి. ౪.

నలుచు(ల్చు)=నలుపు. స. క్రి. (√నలియు.) మృదితముచేయు, మర్దించు.

క. ఎవ్వరికిని గనఁబడకయె, యవ్వీరుల నరయుచుండ నపు డొకకపి తాఁ, గ్రొవ్వున నాప్పచు నొకగిరిఁ, జువ్వునఁ గబళించి నలిచెఁ జూర్ణము గాఁగన్. సీతావి. ౨. ౧౪౫.

(ఇంద్రజిత్తు.) గీ. కోఁతిఁ దెచ్చితి ననఁ బోయి కోఁతిఁ దెచ్చి, నాఁడ నవ్వుచు ముక్కులు నలుచుకొనిరి, కొలువువారెల్ల నపుడు పక్కున నగుచు. దశా. ౩. ౨. ౯౭.

నలుజాము(లు.) వి. (√నాలుగు.) నాల్గుజాములు.

గీ. పొడుపుమలనుండి పడమటికడలి కరుగఁ, బవలు నలుజాములును బట్టుఁ దొవలనూడ్చు, తత్తడుల కని మాటలో దచ్చికడలఁ, బఱచి క్రమ్మఱు నచటిబాటాతుటుములం. నీలా. ౧. ౩౪.

నలుతే(ల్తె)ము. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుతేములు.

సీ. చతురాశ్రకసంజ్ఞ చనును నల్తె మనంగ...ఆం. భా. ౨. ౨౯౧.

నలుది(క్కు)క్కు-(లు)=నలుదెస. వి. (√నాలుగు.)

గీ. కన్నెకొక్కులు మెఱుఁగుఁదీఁగయును బోలె, బోఁటి యప్పుడ పడఁగు పూఁబోణిమూర్తి, నక్కుమారుఁడు నలుదిక్కులఁ జూచు. నైష. ౩. ౮౭.

క...శివుఁడును...నల్దిక్కులఁ జిరిగి నిలిచి యూవులించుచు నుండెన్. ఉ. హరి. ౬. ౧౬౭.

నలుదెస(లు)=నల్దెస. (√నాలుగు.)

వ...తారు దిగ నిమ్ము లేక ఓమిటిగాని నలుదెసలుం జూచి...ఆము. ౪. ౩౫.

నలుపలము. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుపలములు.

సీ...నలుపలం బనఁ జతుఃపలము దనరు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

నలుపు[1]=నలుచు. స. క్రి. (√నలియు.) మర్దించు.

రగడ. నలిపివైవకే నవకలికావలి యలినీలాలకయది మాకావలి. రాజ. చ. ౨. ౧౪౮.

నలుపు[2](ల్పు). వి. ౧. నీలవర్ణము.

గీ. దాపి చేసినయప్పరిహాసమునకు, హాసపరిపాండురం బైనయక్కొలువున, నాన్నృపాలు ముఖగ్లాని కానఁబడియె, నలుపు గానఁగఁబడుఁగదా తెలుపులోన. నైష. ౫. ౧౨౭.

సీ. పాలుపారునారులనలుపుతోడనుగూడ నలుపు చన్నొనలందు నాఁటుకొనఁగ. గీ. గర్భసంపద నొప్పి రక్కమలముఖులు. విక్ర. ౧. ౧౬౬.

ఉ. మునుమున్ దెల్పును దూఱఁ దూఱ వతికెంపున్ వెండియున్ దూఱఁగం, దవగారుం గలనల్పు దోఁప...ఆము. ౪. ౨౩.

౨. కళంకము.

గీ. ఇంతనాఁడు కరగ్రహవంతురాలిఁ, జేసితోడ్కొనివచ్చితి చెప్పినట్లు, చేయుచుంటివి గోత్రంబు మీఁదయపజ్ఞ, నలుపు నా కేయెడల నైనఁ దెలుపఁ గలదె. విరం. ౨. ౫౩.

విశే. నల్లనిది, కృష్ణము.

గీ. జ్యోత్స్న నాఁగఁ దమిస్ర నా నుభయభా
ర్య, లుడుపతికి నందు నొకతె దె ల్పొర్తు న
లుపు, తాను వారికి మెచ్చుగాఁ దాల్పఁ
బోలుఁ, దెలుపు నలుపును నగు మేను నెలఁత
యితఁడు. వైజ. ౪. ౧౨౪.

గీ. ఆనతిమ్ము మహాదేవ యభవ నీదు,కంఠమూ
లంబు నలు పైనకారణంబు. హర. ౫. ౫.

చ. మృగమదపంకిలాంగు లొకమే నొకమే ఘ
నసారచందనస్థగితలు నైనకామినులు సాటి
గ నొండొరుఁ జల్లి యాడుచో, సగమున న
ల్పు దెల్పు లగుచాయలు పొందఁ గళిందక
న్యకా,గగననదీసమాగమముకై వడిఁ బద్దిని
యొప్పె న త్తటిన్. విక్ర. ౫. ౪౬.

జః నలుపెక్కు.

నలుపెక్కు. అ. క్రి. (నలుపు[1] + ఎక్కు.) నల్ల
వాఱు, నల్లపడు.

గీ. రోమరాజి తమాలవల్లిమతల్లి,పగిది నలుపెక్కి
మెఱసె నా పడఁతినడుమ, నింద్రసామ్రా
జ్యహానికి హేతు వైన,ధూమకేతువు నభ
మునఁ దోఁచె ననఁగ. వరాహ. ౩. ౩.

క. అలివేణికిఁ జనుముక్కులు, నలుపెక్కె విలా
సవతికి నవనవలవలీ,దళములగతిఁ బాండుర
రుచి, నలరెం జెలు వమరుచెక్కుటద్దములం
తన్. జాహ్నవీ. ౧. ౭౬.

నలుమడి. వి. (√నాలుగు.) నాలుగురెట్లు.(చూ.
నలుమడించు.)

నలుమడించు. అ. క్రి. (√నాలుగు.) నాలు
గంత లగు, నాలుగురెట్లధిక మగు.

ఆ. ప్రీతి నలుమడింప భీమునిఁ గవల న్వాలింగ
నంబు చేసి... భార. విరా. ౫. ౩౪౧.

వ...అని యాదేశింపం బ్రహ్మోదంబు నలుమ
డింపఁ జతుర్ముఖుండును...కవిక. పీఠి. ౩౯.

స. క్రి. చతుర్గుణించు, నాలుగు రెట్లు చేయు,
(చూ. నలుమడించుకొను.)

నలుమడించుకొను. స. క్రి. (నలుమడించు +
కొను. స్వార్థమున.) నాలుగురెట్లు చేయు.

ఆ. అస్థి గలిగి హీన మగుజంతు వైనఁ ద,ద్ద్విగుణ
వృత్తి వలయుఁ బ్రగుణజంతు,వునకు నలుమ
డించుకొనునది...నరమాత్ర, హింస యష్ట
గుణకృతిహఁ బాయు. భార. అను. ౩.
౨౯౬.

నలుమాఱులు. వి. (నాలుగు + మాఱులు.) నాలు
గుపర్యాయములు.

క. కలయఁగ సంబుద్ధ్యంతర,ముల నునుపఁగ వల
యు నందముగ జయజీవో,జ్జ్వలదేవాదిపదం
బులు, నలి నిడుచతురుత్తరంబు నలుమాఱై
నన్. కావ్యా. ౪. ౩౭.

నలుమొ(ల్మొ)గంబులప్రోడ. వి. (√నాలు
గు.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

క...తద్దయుఁ బొగడెద వేలుపు, బెద్ద యనన్
జగము లెల్ల బెంచుచుఁ బల్కు, న్సుదియతో
నెఱతామర, గద్దియఁ గొలువుండునల్మొగం
బులప్రోడన్. నీలా. ౧. ౧౫.

ఇట్టే: నలుమొగంబులయన్న, నలుమొగంబుల
వేల్పు.

వ... కాంచనగిరిశిఖరంబుపై నిండోలగం బున్న
యన్నలుమొగంబులయన్న విన్నాణంబు వ
హించి... ఉ. రా. ౫. ౨౪౭.

సీ. పెనుతాఁగ యై మ్రోఁగుచును పొసలకు
నేఁగునలుమొగంబులవేల్పుచెలువ దొరయు.
నీలా. ౧. ౫౨.

నలుమోమయ్య. వి. (√నాలుగు.) చతుర్ముఖుఁ
డు, బ్రహ్మ.

మ. ఎలమిం బంగరుటెక్కపక్కిరహుమాయీ
తేజి దాఁటించుచున్, నలుమోమయ్య

హుటాహుటిం గదలె...దశా. ౨. ౬౬.

నలువ=నల్వ.వి. (నాలుగు+వా.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

సీ. నలువ నెమ్మోముఁదమ్ములు కేళిగృహములు త ళుకుటద్దంబు సత్కవుల మనము. గీ. ఎపుడు నేదేవి కాదేవి...మామకస్వాంతవీథి, నిండు వేడుక విహరించుచుండుఁగాత. నైష. ౧. ౫.

ద్వి. నలువచే వరము లున్నతిఁ గాంచినాఁడు, చెలఁగి దిగ్విజయంబు చేసినవాఁడు. రం. రా. అర. ౧౯౨ పా. ౨ పం. కాశీ. ౨. ౧౨౩.

ఆ. పలుకువెలఁది మగఁడు బంగారుకడుపువాఁ, డంచతేజి నెక్కునట్టిరాజు, బమ్మ తాత న లువ తమ్మిచూలి దుగినుఁ, డనఁగ బ్రహ్మపే రు లబ్జజాళి. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

నలువచూలి = నారదుఁడు.

క. శుక్రాంతేవాసివనీ, శుక్రుఁడు శక్రుండు నలువ చూలికి నవియెదె. దశా. ౪. ౬౦.

నలువతమ్ముఁడు=మన్మథుఁడు.

గీ. నలువతమ్ముఁడు ముక్కంటి గెలువ నెంచి. ప్రబంధ. ౪౯౩.

నలువతూపు=బ్రహ్మాస్త్రము.

(రామతమ్ముఁడు.) సీ. నలువతూ పరివోసి బలి మిమ్మె నద్దోసకారిరక్కసుమేలిగానిమీఁద, నేసిన...అచ్చ. రా. యు. ౨౬౪.

నలువతేజి = హంస, అంచ.

సీ. పాలతో నునుమగఁటాలతో నలువతేజీలతో జేడిసమీలతోడ. అచ్చ. రా. అర. ౨౬.

నలువపట్టి = నారదుఁడు.

గీ...అని వేఁడుకొనిన నన్నలువపట్టి, చిలువపట్టు నఁ బుట్టినబలియుఁ గాంచి. అచ్చ. రా. బాల. ౨౯.

వ...రావణునకు రసాతలజయోద్యోగంబునందు బుద్ధి పుట్టించి యన్నలువపట్టి యంత నిలువక ...ఉ. రా. ౩. ౩౦౬.

నలువపాగా=హంససమూహము.

(కుమారస్వామివర్ణన.) సీ. నలువపాగాటాట యలవరించినమేటి రాకాసిముక్కుఁ దాక వాని. చం. రా. ౩. ౮.

నలువప్రోలు=సత్యలోకము.

గీ. లలి నిరాబాధతే యుండునలువప్రోలు, బలసి విసదారు లుండు వెంజెలువప్రోలు,...అమ్మేటి వీటి కెనయె. అచ్చ. రా. బాల. ౩౧.

నలువబాబా=హంస.

సీ. పాలసంద్రము లయ్యె నోలి నేక్షణ్ణియుఁ నలువబాబా లయ్యెఁ బులుఁగు లెల్ల. అచ్చ. రా. అయో. ౨౦.

సీ. నలువబాబాపిండుమలివు లెంతయు హెచ్చెఁ బొలముపొంకల నెల్లు పూయఁ జొచ్చె. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౬౯.

నలువరాణి=సరస్వతి, వాణి.

గీ. నలువరాణి మదాత్మలో నెలయుఁగాత. మనుచ. ౧. ౫.

క. నీకొలఁది నలువరాణికిఁ, గాకొరులకు నెట్లు తెలియఁగా వలయు ననన్, లోకమున నెవ్వరైనను, నీకు నసాధ్యములు గలవె నిర్మలహృదయా. రాజ. చ. ౩. ౯౨.

నలువ(ల్వ)ంకే. వి. (నాలుగు+వంకలు.) నాలుగుదిక్కులు.

మ. నలువంకన్ మలయానిలాంచలముచే నర్తించుపూధూళితోఁ, గొలఁదుల్ మీఱు ఫలావళుల్ మెసఁగుచున్ గ్రొమ్మావులం బల్కుచిల్కలతో... వరాహ. ౪. ౧౧౬.

వనమయూరము ...ఉద్యత్సంతజహితాయత సబాంధవరుచుల్ న్నల్వంక నెదచల్లు కమలావిభుఁడు దోఁపన్. వరాహ. ౧౦. ౨౨.

సీ. అదరింప నల్వంక బెదరుపేసలతోడ నరిగ

వివ్వక్సేనుఁ డడటు నూని. దశా. ౪. ౧౦౧.

నలువండ్రు. స. బ.(√నాలుగు-నలువదికి మహా న్వ పాత్యర్థకరూపము.) నలువదిమంది.
వ... కేశిదుర్జయాదు లైనదానవులు నలువండ్రు పుట్టిరి... భార. ఆది. ౩. ౬౩.

నలువందు=నలువమరు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.
సీ. నాలుగువాకిళ్ల నలువంద వేడుకల్ సవరించుముత్యాలచవిక యైన. రామా.౬.౧౫౮.

నలువ(ల్వ)ది. స.ఔ. (నాలుగు + పది.) నాలుగుపదులు.
(రావణుఁడు.) సీ. వెసఁ బేర్చి నలువదివేలయక్షౌహిణుల్ నడచువేగంబునఁ బుడమి వడఁక. గీ... మధునిపట్టణముమీఁద విడిసె... ఉ. రా. ౪. ౧౩౩.
మ... సారథిశిరఃపాతంబురథ్యధ్వజచ్ఛిదనుఙ్ నల్వదిసాయకంబుల నొనర్చెఙ్ వేల్పులు ప్పొంగఁగఙ్. ఉ. రా. ౪. ౩౦౨.

నలువదుగురు. వి. (√నాలుగు.) నలువదిమంది. నలువండ్రు.(నలువదికిమహా న్మహత్యర్థకరూపము.
సీ...భద్రమతి యనువిప్రోత్తముఁ డొకండు... ఆతనికిభార్య లాఱువురు నందను లిన్నూటనలువదుగురు, గలరు... దశా. ౫. ౧౦౪.

నలువమరు=నలువొందు. (√నలువు.)
సీ...గాయక సంగీతగాంధర్వగానముల్ ద్విజవరాశీర్వాద వేదఘోష. గీ.నలువమర వజ్రపింహాసనప్రదీప్త శారదాసద్మఁడై... ఉ. హరిశ్చ. ౧. ౬౦.

నలువా(ల్వా)రు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.
సీ. వరియించు కెన్నఁడో వరమనోమోదంబు నలువార రాజకన్యాలలామ. చంద్రి.౪.౩.
క. కనహే ఛిరాన నల్వా, రినపచ్చనిరొమడలు జే గురించినజడలుఙ్, బెనువంక మీఁడలు గలయ, మునిజడులఙ్ సొంపు వెడ్డల ముల్లోకములఙ్. వాల్మీకి. ౩. ౧౨౦.

నలువు(ల్వు). విణ. (క.నలువు.) ౧.చక్కనిది; ఒప్పుకలది.
సీ. నఖలనైనను నలు వైనవెలువున ఘట్టె యంటఁగఁ బట్టికట్టి విడువ. గీ... సేర్తు... భార. విరా. ౧.౧౦౧.
ఉ. కొందఱు తమ్మిపువ్వనఁగ... కోమలపౌరథముల్ మనోద్భవాగ్గానందకశాస్త్రితుల్ బెరయన ల్వగుతళ్కులు గుల్కనట్టియా, చందనగంధిముద్దునగుచక్కనిమోము చెలంగు భూవరా. ఇందు. ౨. ౧౬౨.
౨. సమర్థము, శక్తికలది.
చ. ... నరపాల నిజంబు సమిత్రియుండ నై, నలువుగ నర్జునచ్ఛిద యొనర్పఁగ వచ్చితి నంచు రాముఁడుఙ్. దశా. ౬. ౧౧౮.
వి. సౌందర్యము, అందము.
గీ. చిఱుతనవ్వున నిండారుజిగి యుదారలలితనేత్రాంచలంబులనలువు లెడల, వెన్నుఁ డఖిలైకమూర్తి దా వేణునాద ఘనసుధాంభోధి యొండొండఁ గడలుకొలిపె. హరి. పూ. ౮. ౩.
సీ. ఎలతుమ్మెదలదిమ్ము వెలిఁ జిమ్ముచెలువము గలవేణి కొకవింతనలువు మీఱె. పారి.౧. ౫౬.
ద్వి. చెన్నును వన్నును చెలువును నలువు, నన్నతి సన్నుతి యొప్పును మెప్పు. పండితా. దీక్షా. ౬౦ పు.
౨. ప్రేమము, అనురాగము.
సీ. చూర్ణాలకంబుల సుస్పక్కఁ జక్కఁగఁ దీర్చి నలువు నెమ్మనములో మొలవఁ బెట్టు.సైవ. ౩. ౧౩౨.
౩. శక్తి, సామర్థ్యము.

గీ. నలువు మెఱయంగఁ బెద్దలపాటనుండి, ము
న్నె దమయింట డాఁకొనియున్నవిన్న,
మూలదేవరవిల్లెత్తఁ జాలుమేటి, కిత్తుఁ దన
కన్నె నంచు నొట్టిడుక యతఁడు. ఆచ్చ.
రా. బాల. ౧౨౯.

ద్వి. నిలువుము నీ వన్న నిలువక త్రోన, నలు
వున నమ్మేఘనాదుఁడు నడువ. రం. రా.
ఉ. ౬౭ పా. ౨౩ పం. మార్క. ౨.౧౨.

౪. రీతి, విధము.

చ. నలువమెుగంబు లెట్లు సృజనప్రథమాహ
ఘునం దలిర్చె నన్నలువున సిద్ధసాధ్యనర
నాగమరుద్వరయోగిమండలీకలకలగుంఫితం
బు లయి కాంచనచారువు లైననాల్గువాక్కిళు
లవెలుంగుచున్న తనికేతనరాజమునం బ్రసన్నుఁ
డై. పాండు. ౨. ౩౬.

వ...నలువనలుమోములందు వెడలునలుతోలుఁ
బలుకులనలువున...దశా. ౫. ౧౧౫.

జ: నలువందు, నలువమరు, నలువారు, నలువు
మిగులు, నలువొందు.

నలువుమిగులు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.

గీ. బ్రహ్మసంవేద్య మాదిగాఁ బట్టిసాంత, మతివ
గోదావరీనదీహారమునకు, నడుమ నాయక
రత్నమై నలువుమిగులుఁ, బంచలింగాశ్ర
యము వీరభద్రశిఖరి. కాశీ. ౩. ౩౪.

నలువు(ల్వు)రు= నలుగురు. స. బ. (√నాలుగు.
త. నాల్వర్. నాలుగుశబ్దముయొక్క మహన్మ
హాత్ర్యర్థకరూపము.) ౧. నాలుగుమంది.

చ. అనుజులు నల్వురుం దనకు నత్యనురాగము
నన్ విధేయులై, తనరుచు నుండ... భార.
ఆది. ౭. ౭౧.

ఉ. అంబరవర్తి వైనఁ గని యతునిచే నగపడ్డ
వీరిప్రాణంబులు మున్ను ని న్నడిగి నల్వుర
కున్ నయవిక్రమప్రభావంబుల వేడికొ
న్న నతిపత్నులభావముఁ బొంది యాదరా,
ర్ద్రిఁజగుచూడ్కితోఁ బ్రియహితక్షితభావ
ల మాఅడింపవే. భార. విరా. ౧. ౧౭౩.

గీ. ఆసపడి వీరినలువురయందు నొకని, శ్లే
షా మాచెదను నీవిచేకిశ కి. నైవ. ౪. ౭౭.

౨. అందము.

చ. చెలువముఁ దాల్చి దర్పయుఁ జేరఁ దానివి
రావణస్వసన్, నలువురు నవ్వ నత్తెఱఁ గొన
ర్పక యేలిన విద్యుష్మై యతం, డలుగఁడ...
ఆము. ౫. ౪౯.

నలువొందు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పారు, శో
భిల్లు.

తోటకము. ఇలపై లవణాసురుఁ డిట్లు తగన్
కలకాలము వానియగారమునన్, వలనొప్పె
డుమున్నవాల్ శివుచే, నలువొందెనుశూ
లమునన్ గలనెన్. ఉ. రా. ౬. ౧౪౩.

సీ. నలువదినంబుల నలువొందుశివుఁ డెందుఁ
గలిగె నంచు విరించిఁ గనిరి మునులు. దశా.
౧. ౨౨. ఉ. రా. ౧. ౨.

నలుసాల. వి. (√నాలుగు.) చతుశ్శాల, చుట్టు
కొల్లాయు, నాలుగిండ్లబవంతి.

సీ...చుట్టుకొల్లాయు నలుసాల యనఁ జతుశ్శాల
మా...ఆం. భా. ౨. ౧౪.

నలుసు=నలి. వి. (√నలుఁగు.) ౧. సూక్ష్మతృణము.

సీ... నలి యన నలు సన నలరు సూక్ష్మ. గీ.
తృణము...ఆం. భా. ౨. ౬౭.

౨. తృణము మున్నగువానిలేశము; రేణువు.

ఆ. సంతనగ వియోగిసంతతిపై నలు, సంతయు
దయ లేక సంతసమున, సంతపింపఁ జేయు
...రసిక. ౬. ౬౬.

(రావణుఁడు). చ. సురలకు గుండెతల్లడము
సూపులడెందము లోనకొట్టు ఫే, చరతతికం
టిలో నలుసు...భా. రా. యు. ౨౪౧౯.

నల్గడ(లు)=నలుగడ.

మ...వారిదప్రతతుల్ సొల్పడి నల్గడం జెద
రంగా బొలిచె మనోవేగుండై, పతగేం
ద్రుం డమృతాంతికంబునకుం దత్పాలు ర్భ
యం బందంగ౯. భార. ఆది. ౨. ౯౧.

ఉ. వేటకోకచాప మెత్తి యదువీరుండు డెబ్బది
రెండుబాణముల్, మీఱినపౌండ్రభూవిభుని
మేను కలంతటు నాటి నల్గడం, బాఱంగ నేసి
...ఉ. హరి. ౩. ౫౮.

గీ...నల్గడలం దిరుగుం, గుంభకర్ణుండు నడయాడు
కొండకరణి. ఉ. రా. ౨. ౧౪౮.

ద్వి. గగన మెక్కింతయుం గాన రాకుండ, మొ
గులు గాగ్రమ్ముచు ముంచె నల్గడల.
ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౦ పా.

నల్దెస= నలుదెస. వి. (√నాలు|గు.) నలుగడ.

ఉ. క్రన్నన నేవ యన్నియును గైకొని యే
లెద నీసహాయు లై, చెన్నెసలారువీరు
గతచేష్టత నల్దెసం దూలి పాఱంగ౯. హరి.
ఉ. ౨. ౧౨౮.

నల్పు(లుపు)దేఱు. అ. క్రి. (నలుపు+తేఱు.) నల్లనగు.

(చెంచుదొరలు.) ఉ. మిక్కిలి నల్పుదేఱుబలు
మేనులు జుంజుఱుగడ్డముల్ ... వన్నెలు
చూప సెంతయుం౯. ఇందు. ౨. ౪౭.

నల్ల[1]. వి. ౧. నెత్తురు, రక్తము.

ఆ. నల్లం గ్రోల నిచ్చి మెల్లనె చిప్పంగి, నోరి
జింకం దివియు నేరు పొదవ, వేంటకాండు వో
లె...ఆము. ౪. ౧౯౩.

సీ. బలుపచ్చిపోలనుండి పెలవుల దిగజాఱునల్ల
వాలుక సాంచి నాకికొనుచు. ఉ. రా. ౭.
౧౨౦.

౨. రక్తవిశేషము, గట్టిపడిననెత్తురు.

సీ. రక్తవిశేషంబు రాజిల్లు నల్ల నా...ఆం.
భా. ౨. ౧౩౨.

జ: నల్లద్రావరి, నల్లద్రావుడు, నల్లాసకప్పెర, నల్లి,
నల్లిక, నల్లిపాడ.

నల్ల[2]=నల. వి. (సం. నైల్యం. ప్రా. నేల్లం. త.
నల్లం.) ౧. నలుపు.

గీ. అమృతాశ్వంబుధవళదేహంబునందు, నల్లగలి
గిన నీ విడ్డు నాకు దాసి, నగుము మఱి
యందు నల్ల లేదయ్యెనేని, నీకు నే దాసి
నగుదుం బన్నిదము సఖియు. భార. ఆది.
౨. ౩౨.

చ. కొడుకులం బంచి తెల్పనంగుగుఱ్ఱమువాల
మునందు నల్లగ, ల్గెడు క్రియం దీర్చి...భార.
అను. ౧. ౨౭౭.

౨. కళంకము.

వ. కని కద్రువ వినతం జూచి చూడవె యల్ల
యతిధవళం బైనయశ్వంబునందుం బూర్ణ
చంద్రునందు నల్లయుం బోలె వాలప్రదేశం
బునందు నల్ల యై యున్నది...భార. ఆది.
౨. ౩౧.

౩. తప్పు.

గీ. అహహ యలచంద్రుం డనువాండహంకరించి,
రోహిణీదేవి నొల్లక రోసి యుండం, బాపి
నతని క్షయవ్యాధిబాధితునిగం, గినిసి శపి
యింపనే నల్లం గనిన నోర్వ. కాశీ. ౭. ౫౧.

౪. బొగ్గు.

సీ. అళిసమూహంబు నల్లలు మందపవనుండు చ
క్రథస్త్రీక మావిచయము తలిరు, టాకుజొం
పములు తీవ్రానలజ్వాలలు ... ప్రబంధ. ౪౪.

గీ...బొగ్గు, న ల్లనంగను గాలికానామము లగు.
ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

విణ. నల్లనిది. (దీనికి వృత్తియందు వికల్పముగా
నిగామము.)

సీ. ఉల్లతెల్లనితురగోత్తము వాలంబు నల్ల నేసితి

రేని సాపు దాసి, యగు మన వినత...భార. ఆది. ౨. ౩౪.

సీ. పాలసినగబ్బుకంపులు సోడుముట్టెపుసీనల్ల తిరునామ మెచటు దొరకె. జై. భా. ౩. ౭౪.

ఉ. నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు కృపారసంబుఁ బైఁ, జల్లెడువాఁడు...మల్లియలార మీపొదలమాటున లేఁడుగదమ్మ చెప్పరే. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౨౦.

జః నలుపు, నలుపెక్కు, నల్పుదేఱు, నల్లఁబాఱు, నల్లకచోరము, నల్లకలువ, నల్లకాఁచి మొ.

నల్లఁబాఱు=నల్లవడు. అ. క్రి. (నల్ల[2] + పాఱు.) నల్లనగు.

గీ. భావిపురుహూతకుంభికుంభములు మీఁద, నల్లఁబాఱునిజాత్మజభల్లహతుల, నని యొఱంగించువిధమున సామరాళి, గమనపాలిండ్లకొనలు నీలిమ వహించె. వరాహ. ౩. ౪.

గీ. చన్నుగుబ్బలపోరాటఁ జక్కఁబెట్టఁ, బోయి మధ్యస్థభావంబు పొందలేని, కతన లజ్జించె ననఁగ మొగాలు నల్లఁ, బాఱుగుఱువిందపూసలపేరు వైచు. వరాహ. ౨. ౧౧౫.

నల్లకచోరము. వి. (√నల్ల[2].) చోరము‡. (శ. ర.)

నల్లకాఁచి. వి. (√నల్ల[2].) ఒకదినుసుమొక్క.

సీ. కామజీలుగు మెట్టదామర వెత్తిసెనగ జంబిరముకాఁచి నల్లకాఁచి. హంస. ౪. ౧౦.

నల్లగగ్గెర. వి. (√నల్ల[2].) కతింజరము‡. (శ. ర.)

నల్లగఱిక. వి. (√నల్ల[2].) బాలతృణము‡. (శ. ర.)

నల్లగల్వ(లువ). వి. (√నల్ల[2].) ఇందీవరము, నీలోత్పలము.

చ. అవనిజచూపులుఀ రవికులాగ్రణి మైజిగి నల్లగల్వలుఀ, గువలయనేత్రనవ్వులు రఘుప్రభుచూపులుఁ దెల్లగల్వ లైక్కువ యయి నిండె నీటు మను గోసినపువ్వులకంటె రెట్టిగా. ఉ. రా. ౬. ౧౧౦.

గీ...నల్లఁగల్వప్రాపంచఁ జేఁ బూని కత్తిచెలఁగ. దశా. ౨. ౨౬౧.

సీ. నల్లగల్వ యసంగఁ దెల్ల నీలోత్పలంబు... ఆం. భా. ౧. ౧౬౫.

నల్లగింజెన. వి. (√నల్ల[2].) నీలపుష్పి‡.

సీ. నల్లగింజెన ప్రాశి తెల్లగింజెన యుత్తరేణు గుర్విరి సంబరేణు... హంస. ౪. ౧౦. (శ. ర. పా.)

నల్లగినియ. వి. (√నల్ల[2].) గినియ‡. (శ. ర.)

నల్లగిసియ. వి. (√నల్ల[2]) అతసి‡. (శ. ర.)

నల్లగురిగింజ. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణపాకి‡. (శ. ర.)

నల్లగురిజ. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణగుంజ‡. (శ. ర.)

నల్లగూబ. వి. (√నల్ల[2].) కృతమాలకము‡. (శ. ర.)

నల్లగెనుసు. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణాలువు, ఒకజాతి గెనుసు‡. (శ. ర.)

నల్లగొలిమిడి. వి. (√నల్ల[2].) నీలమూర్వ‡. (శ. ర.)

నల్లగోరంట. వి. (√నల్ల[2].) ఆర్తగళము‡. (శ. ర.)

నల్లగ్రుడ్డు. వి. (√నల్ల[2].) కనీనిక, కంటిలోని గ్రుడ్డులోనినల్లనిభాగము. (శ. ర.)

నల్లచీమ. వి. (√నల్ల[2].) మర్కటపిపీలిక. (శ. ర.)

నల్లచెన్నఁగులు. వి. బ. (√నల్ల[2].) ధాన్యవిశేషము.

గీ. జిలితొగలరాజనములు నలవరులును, దెల్లనల్లచెన్నంగులు డీవసరులు, వాది యగు పేరుగలవడ్లు...హంస. ౪. ౧౨౭.

నల్లచెఱకు. వి. (√నల్ల[2].) అనిఖువు, నిజమయిన చెఱకుగాక దానివలె మధురరసము కలఒకజాతి తెల్లు‡. (శ. ర.)

నల్లచేమ. వి. (√నల్ల[2].) కృష్ణాలుకము, ఒకజాతి చేమ‡. (శ. ర.)

నల్లచ్చికాఁడు. వి. (నల్ల[2] + లచ్చనము + కాఁడు.)

పక్షివిశేషము. (భరద్వాజము అని శ. ర.)

సీ...నల్లచ్చికాఁడును జల్లపిట్ట. గీ. యనఁగ నిట్లని పక్షిభేదాఖ్య లలరు. ఆం. భా. ౨. ౯౪.

నల్లజీలకఱ(ఱ్ఱ). వి. (√నల్ల[2].) సుషవిక, జీలకఱ్ఱలో నొకభేదము.

సీ. నల్లజీలకఱ నాఁ జెల్లును సుషవిక...ఆం. భా. ౨. ౨౪౯.

నల్లతీఁగె(గ). వి. (√నల్ల[2].) సర్పాక్షి.

గీ...సర్పాక్షి ప్రబలు నల్ల, తీఁగె నా|...ఆం. భా. ౨. ౫౯.

సీ...చల్ల, పిల్లిమాడఃపు చారపిల్లడు చిత్రమూలము నల్లతీఁగె కోలాకుపొన్న. గీ... మొదలు, గాఁ గలుగు నట్టిచిఱుచెట్లఁ గాంచి యంత. హంస. ౪. ౧౦.

గీ. నల్లతీఁగ గోడముల్లంగి వెలఁగాకు, చిత్రి వేళ్లరసము సేవసేయ, నొడల నలఁద రస సముద్భూతవేదనల్, నిలుచు వంగపండ్ల నీళ్లు గనిన. (చి.కి. చి.ని.)

నల్లతుమికి. వి. (√నల్ల[2].) కాకతిందుకము, ఒకజాతితింబుకము. (శ. ర.)

ఘురు విసుమూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చిన మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯.

నల్లదాసరిగాఁడు. వి. (√నల్ల[2] + దాసరి + కాఁడు.) తాఁబేలు. (నల్లనితాఁబేలు అని బ్రా.)

సీ. తామే లనంగను దాఁబే లనఁగ నల్లదాసరిగాఁడనఁదగుఁగమఠము. ఆం. భా. ౧. ౧౬౧.

గీ. తాను సురవరానిన్నపతనుల్ దాల్చి యకట, కామినీతతి నుడికించుకంటె నట్టె, గండెయును నల్లదాసరిగాఁడు కిరియు, హరియునై పోవుటయమంచి దనుయుగంబు. ఆము. ౫. ౪౧.

నల్లదేవర. వి. (√నల్ల[2].) కటివేల్పు, విష్ణువు.

సీ. ఇటు నల్లదేవరయింట నంటిననీళ్లజోటిఁ బాయనికొండఁ జూచినాఁడ. నరస. ౫. ౨౨. (తెల్లజోటివాయన ముద్రి. పా.)

క. అటు పసిఁడిసరులయమ్మల, దిటు మగుపక్కి దొర నల్లదేవర పోలెన్. అచ్చ. భా. ౨. 50 ~~౭. ౧౫౫.~~

నల్లద్రావరి=నల్లద్రావుడు. (√నల్ల[1].)

శా...వ్రేపల్లెలోఁ, గాలం గోడియనల్లద్రావరి నడంగం జేయు పేర్వేటరీ. అచ్చ. భా. 3.

నల్లన. వి. (√నల్ల³.) కృష్ణవర్ణము.
సీ...నల్లన నల్పు కప్పు కం దనఁగను నొప్పుఁ గృష్ణవర్ణంబు...అం. భా. ౧. ౧౦౮.
విణ. నల్లనిది.
గీ...శ్రీహరి తద్విభంబు, ధీరుఁడై యారగించిన దేహ మెల్ల, నల్ల నయ్యెను వ్యాపించినాఁటనుండి. దశా. ౨. ౨౨౦.
సీ. మేరుశృంగములపై మేఘముల్ దిగురీతి నాతిచూచుకములు నల్ల నయ్యె. ఉ. రా. ౨. ౧౩౩.

నల్లనయ్య. వి. (√నల్ల³.) కటివేల్పు, కృష్ణుఁడు, విష్ణుమూర్తి.
(మన్మథోపాలంభనము.) సీ. మాయచే నిన్నుఁ గ్రమ్మఱ నుండఁ జేసెనో నలువొందుమీయయ్య నల్లనయ్య. ఇందు. ౪. ౪౮.

నల్లనాగు. వి.(√నల్ల³.)కృష్ణసర్పము,నల్లత్రాఁచు.
సీ. కన్నులు మిణుఁగురుల్ గ్రమ్మఁగా నెత్రాఁగుచు బు స్సనుచో వేఁడిపొగలు నిగుడఁ, బ్రల్లదంబునఁ ద్రెళ్లునల్లనాగులు నాగవెంజెరలు మ బొట్టువెంజెరలును. ద్వా. ౭. ౧౦౦.

నల్లపజె=నల్లప్రజ. వి. (√నల్ల².) ౧. కిరాతసంఘము, ఆటవికసంఘము. ౨. కోకిలమూఁక.
చ. కలరవ మాన్చు నల్లపజ కప్పుక రా తెను వెంట రాజమండలి నడతేరఁ జైత్రబలనాథునిఁ గూడి...చంద్రి. ౪. ౭౫. (ఉభయార్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

నల్లపాము. వి. (√నల్ల³.) నల్లత్రాఁచు.
సీ. హరినీలసోపానసరణి కాఁబోలును బగటు చున్నది నల్లపాఁపపేరు. ప్రభా. ౧. ౬౩.

నల్లపూస. వి.(√నల్ల³.) నల్లనిగాజుపూస.(వివాహములో నాగవల్లిసమయమున వరుఁడు వధువు మెడలో సౌభాగ్యమునకై ఈ నల్లపూసలపేరు కట్టును. దీనినే నాగవల్లిసుత్రకంఠము అందురు.)
గీ. నేఁటి కీపాటి నీవు నాత్రాతిమహిమ, నింటి కేతేరఁ జల్లగాఁ గంటి నింక, నిదియ పదివేలు వైభవం బెల్లనాఁడు, నల్లపూసలు చెవియాకు నాకుఁ జాలు. శుక. ౨. ౭౪.
గీ. తమ్మివిందు కరగ్రహణ మొనర్పఁ, బోలుచు పద్మినికిని నల్లపూసదండ, గట్టినాఁడన సాలదేఁటిగములు పొదలె. రాజ.చ. ౨.౬౯.

నల్లపేటితాటికాయ=నల్లపేటిపండు.వి.(√నల్ల³) నల్లనిపేడు- చర్మము- కలతాటికాయ.
గీ. హా స్తిపురరాజశరళతహతిని ద్రెళ్లి, రామునైయుండె సంగ్రామరంగమునను, నరిది ప్రోవులు శకలనల్లపేటి, తాటికాయలగతి దైత్యశతులతలలు. పి. శకు. ౩. ౧౭౭.

నల్లపేటిపండు=నల్లపేటితాటికాయ. (√నల్ల³.)
సీ. తాళీవనము మించుఁ దఱచు నున్నతము నై పెరిఁగి యందలినల్లపేటిపండ్లు, కస్తూరికాలి ప్తఖచరాంగనాఘన స్తనకుంభపఙ్క్తులు సలుపు నెపుడు. వరాహ. ౧౦. ౧౭౮.

నల్లప్రజ=నల్లపజె. మి. వి. (√నల్ల³.) కిరాతసంఘము, ఆటవికజనము.
వ. ఇట్లు వెడలి విండ్లు వంచుకొని మించుకొను నన్నల్లప్రజం జూచి... ఆము. ౬. ౩౬.
క. ఏలలఁ బాడుచుఁ దగ విల్లుగోలలఁ గొని నల్లప్రజలు గుముతై నడువఁగ, నీలాంబరుఁడై విభుఁ డుద్వేలాళుకళావిరాజితేజి నెక్కెన్. వేం. పంచ. ౨. ౧౭౫.

నల్లబలుసు. వి. (√నల్ల³.) వృక్షవిశేషము.
సీ. బండచింతయు నల్లబలుసు సురభి చీకిరేసకూఁకుడు నెమ్మి వేంకణమ్ము.హంస.౪.౧౧.

నల్లబల్లెడ. వి. (√నల్ల³.) వృక్షవిశేషము.
రగడ. నల్లబల్లెడలతో నడగారడవిభంగి...పి. శకు. ౩. ౭౪.

నల్లమందు. వి. (√నల్ల³.) అభిని.

గీ. నల్లమందును గంజాయిం గల్లుం బోతుంబిచ్చు
కల మెక్కి... చంద్ర. వి. ౨. ౬౩.

నల్లమఱుంగు. వి. (√నల్ల².) మిక్కిలిలోఁ తైన మఱుంగు. (శ. ర.)

నల్లముసురు. వి. (√నల్ల².) మేఘములచే చీకటి యైననాంటిముసురు.

ద్వి. మొగులు గాఁర్క్రమ్ముచు ముంచె నల్గడల, ముంచి నల్గడ నల్లముసురుగాఁ బట్టి. ద్వి. పరమ. ౮. ౨౯౦ పా.

నల్లమేఁకతప్పు. వి. (√నల్ల³.) జారత్వము.

సీ. బలభేది గౌతముభార్య నహల్యఁ గామించి చేయఁడె నల్లమేఁకతప్పు. ప్రబోధ. ౧. ౫౦.

(నల్లమేఁక=చింబోతు. దీనికి కామ మెక్కువ.)

నల్లలుదీయు. అ. క్రి. (నల్ల⁴లు+తీయు.) బొగ్గులు మొ. దిగఁదుడుచు.

ఉ. పట్టెపుజుట్టు నిక్కమెడ బాగుగఁ జివ్విన యారెపొంకముఁ, రెట్టలబత్తినెమ్మిఁ బురణించినయాఁకలజోకులుఁ దగఁ, గొట్టకయుండ మేపుపలుకోయపుమందులు గల్గుపుంజుఁ జే, పట్టి గ్రహంబు వెన్కఁ గనుపట్టఁగ నల్లలు దీసి యంతటన్. కువల. ౮. ౨౧౪.

నల్లవ(ంబ, ప)డు. అ. క్రి. (నల్ల² + పడు.) నల్లనగు.

(వరూథినికి.) క ... చను మొనలు నల్లపడియెన్ ...మనుచ. ౩. ౧౧౯.

సీ. తులుకుమించులయంచు గులుకుమించులసంచు బెడఁగువాస్తె నల్లఁబడఁగ వేలె. చంద్రా. ౮. ౧౫౯.

(వ్యావ.) మీవాఁ డీనడుమ చాలా నల్లపడిపోయినాఁడు.

నల్లవలువదాల్పు. వి. (√నల్ల².) నీలాంబరధరుఁడు, బలరాముఁడు.

సీ. నల్లవలువదాల్పుఁ దెల్లనిబలుదీవిఁ గన్నులు చెవులుగాఁ గలుగుజేని. రాధు. ౨౧౩.

నల్లవేల్పు. వి. (√నల్ల².) కఱివేల్పు, కృష్ణుఁడు, విష్ణువు.

చ. పొలుపుగ నల్లవేల్పునను బొక్కటితామరపువ్వుముద్దుఁగ్రోడలిచెలువంబుఁ జూచి పాగడన్ ముఖపంకజ మొక్క టెట్లు నా, కలవడు నంచు మోములు రయంబున నాలుగు దాల్చి మెచ్చునా,నలినజుఁ డిచ్చగాఁ త...చిరాయురున్నతిన్. చిత్రభా. ౧. ౮.

నల్లవో(వో). అవ్య. (త. నల్ల=మంచిది, పో=లే) ప్రశంసనార్థకము. (ఔర అని శ. ర, చి. ని. అయ్యో అని బ్రౌ.)

ఉ. నల్లవో నిక్క మాడె నృపనందనుముందట ద్రోణుఁ డొక్కఁడున్. భార. విరా. ౩. ౯౯.

గీ. ఇంతప్రొద్దు కిరీటికెట్టెదుర నిలువ, వెఱవకున్నప్డు ద్రోణుండ వింటివాఁడు, నల్లవో తన యున్నసేనకు నొకండ,బలిమిఁ దలమీఱునే యిట్లు నిలువవలదె. భార. విరా. ౫. ౧౩౬.

ద్వి. నల్లవో పండిత నతపండితౌఘ, నల్లవో పండిత నందితకీర్తి. పండితా. దీక్షా. ౩౦ పా.

ద్వి. అల్లమప్రభురాయ యస్తత్సహాయ, నల్లవో యల్లమ ననుఁ గన్నతండ్రి. ప్రభులిం. ౨. (చి. ని.)

నల్లసేనము. వి. (√నల్ల².) ఒకజాతిజొన్న.

గీ. నల్లసేనపుగుండులు నడచినట్లు, మంపుగొని మేయుఱుంగక మలసిమలసి, ... మన్నుఁ, బోతు లెడచొచ్చె...ఉ. హరి. ౮. ౨౬.

ద్వి. నలుపారునల్లసేనపుజంగజాల, నలఘువైభవమున నటు రెండుసాల,ములును...ద్వి. పరమ. ౩. ౫౧౮ పా.

నల్లి. వి. (నల్ల¹+ఇ³.) మత్కుణము.

సీ. తేనె తెట్టెకుఁ జుట్టు రానీఁగ లున్నట్లు పట్టె
కంకటి నల్లి పట్టినట్లు. వైజ. 3. ౧౨౫.
సీ... నల్లినాఁగాను మత్కుణ మొప్పు ...
ఆం. భా. ౨. ౭౭.

నల్లింద. వి. వృక్షవిశేషము, ఒకానొకచెట్టు.
వ...మఱియునుం బెదపిచ్చి పినపిచ్చి నల్లింద
నుల్లింద యిప్ప కప్పర మద్ది...మొదలగు
పెక్కు తెఱంగుల మ్రాకులు...పి. శకుం. ౨.
౧౪.

నల్లిక. వి. (√నల్లు².) రక్తపుచ్చికి, నలికండ్లపాము,
సీ...నల్లికం చన నలికిరి యన మిండ యం చనఁగ
ను మీఱు రక్తపుచ్చి...ఆం.భా.౨.౭౬.

నల్లిపొడ. వి. (√నల్లు².) పికిలిపిట్టలశరీరమందలి
వన్నె, మచ్చ.
సీ. మెడతెరవులు నల్లిపొడలు కాలీఁకలు సోఁగ
లాగులునిక్కు రాగి కాళ్ళు. ప్రబంధ. ౧౩౦.

నల్లిల్లు. వి.(నల్ల + ఇల్లు. శ. ర. త.నల్లార్=పవిత్ర
మైన.) హోమధూమముచే పవిత్రమైనగృహము
లు కలది, అగ్రహారము.
ఆ. నందనుండు వనము నల్లిల్లు నిధి సుర, గృహ
ము చెఱువు మేలుకృతి యనంగ, జగతి నెల
యు సప్తసంతానములు... కేయూర. ౧.౭.
క. జనులు కవితైవవిద్యా, యని చదువుటఁ గా
వ్య మధిక మదియును నల్లిల్లును గుడియుఁ
జెఱువు నిధియును, వనము సుతుఁడు సంత
తము భవసిత్రిగతికిఁ. ద్వా. ౧. ౨౪. (చి.
ని. పా.)
సీ. అనఘుఁడై యెనుబదియెనిమిది వేవురు బ్రా
హ్మణ ప్రవరుల బ్రహ్మవిదుల, వెలయంగ
నల్లిండ్ల నిలిపి ప్రత్యేకంబ ముప్పండ్రు దాముల
నొప్ప నిచ్చి. భార. సభా.౨.౧౨౧.
సీ.కామరారచెఱువులు గుళ్లు ప్రతిష్ఠించి లోక
సంభావ్యంబులుగ నొనర్చి, నిధులు నల్లిండ్లు
ను నిలిపె...హరి. పూ. ౧. ౧౯. కేయూ
ర. ౧. ౪౨.

నల్లె(ల్లియ). వి. చతురంగుళపరిమాణము.
క. నేలకు నల్లెఁడుపొడవునఁ, గ్రాలుచు మును
మెఱయుగుఱునిరథచక్రము లక్కాలంబున
సమరజయ, శ్రీలోపము దెలియ నంటుసీలఁ
బడియె నృపా. భార. ద్రో. ౫. ౩౧౭.
శ్లో. తస్య పూర్వం రథః పృథ్వ్యా శ్చతురం
గుళ ముచ్ఛ్రితః, బభూ వైవంచ తేనో క్తే
తస్య వాహాః స్పృశ స్త్రహీమ్. సం. భార.
ద్రో. ౧౯౧. ౫౫.
ద్వి. నల్లెంట నొక్కొక్క నవలత గలదు. పం
డితా. పర్వ. ౩౭౪ పు.
క. వ్రేలెఁడు నల్లెఁడు జాత్తెఁడు, నేల లెడ గ్రాఁగ
నిలిచి నిర్జరమనుజ, వ్యాళవరులు...కకు.౫.
౭౧. హరి. ఉ. ౬. ౧౧౨.

నల్లెరు= నల్లేరు. (చి.ని,శ.ర.)

నల్లేరు. వి. వజ్రవల్లి.
సీ. వజ్రవల్లాఖ్య యై వఱలు నల్లేరన ... ఆం.
భా. ౨. ౩౦.
గీ. ... నల్లేరు నులిసెము డాకుసెముకు, వేలశీఁ
ట కసింద దెయుఁ గోలసెమును ... మొదలు,
గాఁగలుగునట్టి చిఱుచెట్ల...హంస.౪.౧౦.
నల్లేరుపైబండివలె=నిరాతంకముగా.
(వ్యవ.) వీఁడు వానిమీఁదికి నల్లేరుపై బండివలె
పోవుచున్నాఁడు.

నల్వ=నలువ.
చ. అమలమరాళయాన వతురానన భావమువర్ణ
దేహవిభ్రమముల నిద్దఱుం దొరపి బ్రహ్మ
యు శక్తియు నైనతా రభేదమున నటించు
లీల విశదంబుగఁ దెల్పుచు నల్వయుఁ
వచో రమణియు నిత్తు రీప్సితవరంబులు...
ప్రబోధ. ౧. ౫.

ఉ. వేలుపు రేఁడు నల్వయును వెన్నుఁడుఁ గొ
ల్వఁగ మంచుఁగొండరా,చూలిని గూడి వేడు
కలఁ జొక్కెడురేనెలతాల్పుఁ గొల్చెదన్.
శిలా. ౧. ౧.

నల్వకొమరుఁడు=జాంబవంతుఁడు.

సీ...గాలి, కొడు కంగదుఁడు నల్వకొమరుఁడు
మొదలగుదొరలును దమ్ముఁడు బెరసి కొల్వ.
అచ్చ. రా. యు. ౫౮౫.

నల్వగ్రుడ్డు=బ్రహ్మాండము.

చ. పగ లిరు లెల్లెడన్ గలియఁ బర్వెనె సంద్ర
ము లింకఁ బొఱవే, రగులదె నల్వగ్రుడ్డుగమి
రాముని కించుక కీడు గల్గినన్. అచ్చ. రా.
ఆర. ౪౮.

నల్వము. సం. వి. అ. పుం. నాలుగువందలమూ
రలపరిమాణము.

నవ. వి. (√నవయు. క. నవె.) దురద, కండూతి.

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ,
బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౭౯.

నవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రత్తిచెట్టు. (శే.ని.)విణ.
బ. (న్.) తొమ్మిది. (తెలుఁగున సమాసపూర్వ
పదముగానే యుండును. ఉదా:- నవగ్రహము
లు, నవధాన్యములు మొ.)

నవత. వి. (√నవయు.) కష్టము, శ్రమ. (దుఃఖ
ము అని శ. ర.)

ద్వి. పట్టంబు నామీఁదిభక్తికై మాని, నారచీర
లు జడల్ నవఁత మైఁ దాల్చి, నాకాకఁ గోరు
చున్నమహామహుండు. రం.రా. అర.౧౫౩
పా. ౨౩ పం.

ద్వి. తెవులు నొప్పులు లేవు తిరిపెంబు లేదు,
నవఁతఁ బొందుట లేదు నరకంబు లేదు. రం.
రా. ఉ. ౧౩౩ పా. ౨౪ పం.

౨. క్షయరోగము.

సీ...క్షయము నవఁత నాఁగ విలసిల్లు...ఆం.
భా. ౨. ౧౨౭.

నవకము. వి.౧.అత్యంతమార్దవము; మృదుత్వము.

సీ. నవకంబు మీఱుక్రొన్ననదండ సవరించి వలి
చన్నుఁగవపై జెన్నొలయఁ జేసి. హరి.
ఉ. ౪. ౨౫౦.

గీ. నవశిరీషసుమంబుల నవకమునకు, నన్నదమ్ము
లు వోనినీయడుగుఁదమ్ము,లెంతదూరము నడి
పింప నిచ్చగించె,నొక్కొ నిర్దయ మైననీ
యుల్ల మిపుడు. నైష. ౪. ౭.

౨. అందము, ఒప్పు.

సీ. అళికులంబులకప్పు గలయంతయును బుచ్చి
నాఱువోసినభంగి నవక మెక్కె. భార.
విరా. ౨. ౫౨.

సీ. నవ లంకురము నొంది నవకంబుతోఁగూడ
బలసి లేఁదావులకలిక లయ్యె. పి. శకుం.
౨. ౧౨౯.

విణ. ౧. మృదులము, కోమలము.

క. ముల్లు తలకొననినవకపుఁ,బల్లవములతోడ...
పువ్వు,లుల్లసిలు నలర్కెకాక మొదుగఁగఁ గొ
నుచున్. ఆము. ౪. ౧౯౫.

గీ. శ్యామలోపరినిబిడపత్త్రాభ్రములకుఁ, గాండ
మండంబు దిగువాన కాల్లు కాఁగఁ, బంకరు
హానేత్ర వర్షరుతంక నొసఁగు,పోఁక బోది
యనవకంపుమోకఁ గంటె. మనుచ.౩.౭౯.

సీ.నడపాడ నేర్చినవకంపులత లనఁ బొలు పొం
దువెన్నెలబొమ్మ లనఁగ. ధనా. ౨. ౨౩.

౨. అందమైనది.

చ.నవకపుమావిమోకలఁ బెనంగినతీవలు వేఁకఁ
బెంపఁ బల్లవములసెజ్జ లుల్లముల లజ్జ లడం
పఁగ...నిర్వ. ౭. ౩౨.

క. వాడక వాలక తెవులులఁ,గూడక తగ నల్ల
గారలుగొని నవకము లై,చూడఁగ భద్రము
లగుచున్న, వీడెన్ సస్యంబు లిడుమ వీడెం
బ్రజకున్. భాగ. ౧౦. పూ. ౭౫౭.

సీ. ధవళతరచ్ఛాయ నవకంబు లైనపచ్చసరా
లు విపులవక్షమున వైచి. వరాహ. ౬. ౪౦.

నవకము. సం. వి. అ. న. తొమ్మిదింటిసమూహము, తొమ్మిది.

నవకారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నవోఢ, క్రొత్త పెండ్లికూఁతురు. ౨. నూతన మగు కారిక. ౩. నూతన మగుకృత్యము.

నవగోజే. వి. గొప్పగుడారము.

సీ...నవగోజ యనఁగను గొప్పగుడార మై
యొప్పు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

నవగ్రహములు. సం. వి. అ. పుం. బ. సూర్యచంద్రాంగారకబుధబృహస్పతిశుక్రశనిరాహుకేతువు లనుతొమ్మిదిగ్రహములు.

నవచత్వారింశత్తమము= సం. నవచత్వారింశము.

నవచత్వారింశత్తు. సం. విశ. (త్) స్త్రీ. నలువదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. నలువది తొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య. (వాచ.)

నవచత్వారింశము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) నలువదితొమ్మిదవది.

నవతము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) తొంబదియవది. వి. అ. పుం. ౧. కుథము, ఏనుఁగుపైని పఱచుకంబళి. ౨. కంబళము.

నవతి. సం. విశ. (ఇ) స్త్రీ. తొంబదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. తొంబదింట నుండుసంఖ్య.

నవతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧=నవతి. ౨-తొంబది వెండ్రుకలు కలది - క్రొత్తదిగా చేయునది - ముచ్చవానికుంచె, వాగఱ.

నవతితమము. సం=నవతము.

నవత్రింశత్తమము. సం = నవత్రింశము.

నవత్రింశత్తు. సం. విశ. త్. స్త్రీ. ముప్పదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ముప్పదితొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవత్రింశము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ముప్పదితొమ్మిదవది.

నవత్వము. సం. వి. అ. న. ౧. క్రొత్తదనము. ౨. తొమ్మిదింటిధర్మము, నవత్వసంఖ్య.

నవదశ. సం. వి. న్, న. బ. ఏకోనవింశతి, పందొమ్మిది.

నవదశము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) పందొమ్మిదవది, ఏకోనవింశము.

నవదీధితి. సం. విశ. (ఇ) ౧. క్రొత్తకాంతి కలవాఁడు. ౨. తొమ్మిదికిరణములు కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. క్రొత్తకాంతి. ౨. క్రొత్తకిరణము. ఇ. పుం. అంగారకుఁడు.

నవదుర్గలు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బ. తొమ్మిదిమూర్తులుగ కూడినదుర్గలు.

శ్లో. ప్రథమం శైలపుత్రీచ ద్వితీయం బ్రహ్మ
చారిణీ, తృతీయం చంద్రఘంటేతి కూష్మాం
డీతి చతుర్థకం, పంచమం స్కందమాతేతి
షష్ఠం కాత్యాయనీతిచ, సప్తమం కాళరా
త్రిశ్చ మహాగౌరీతి చాష్టమం, నవమం సి
ద్ధిదా ప్రోక్తా నవదుర్గాః ప్రకీర్తితాః. బ్రహ్మ
కైవర్తపురాణము.

(కుమారిక, త్రిమూర్తి, కళ్యాణి, రోహిణి, కాళి, చండిక, శాంభవి, దుర్గ, భద్ర అని కొందఱు.)

నవద్వారము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొమ్మిది ద్వారములు కలది. వి. అ. న. దేహము.
ఇశ్లే: నవరంధ్రము, నవచ్ఛిద్రము.

నవధాతువులు. సం. వి. ఉ. పుం. బ. తొమ్మిది

విధము లగుధాతువులు.

శ్లో. హేమతారారనాగాశ్చ తామ్రరంగేచ తీక్ష్ణకం,కాంస్యకం కాంతలోహంచ ధాతవో నవకీర్తితాః. (బంగారు, వెండి, ఇత్తడి, సీసము, రాగి, తగరము, ఇనుము. కంచు, కాంతలోహము.)

నవధాన్యములు. సం. వి. అ. న. బ. తొమ్మిది విధము లగుధాన్యములు. (గోదుమలు, యవలు, కందులు, పెసలు, సెనగలు, బొబ్బరలు, నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు.)

నవనము. సం. వి. అ. న. స్తోత్రము చేయుట.

నవనవతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) తొంబది తొమ్మిదవది.

నవనవతితమము=సం. నవనవతము.

నవనవమను=నవనవలాడు. అ. క్రి. (నవనవ+అను.) మృదువగు, కోమలమగు.

క. నవనవమను నెమ్మేనులు, రివరివమను మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్,జవజవమను వేణికి మద్దిరవరవమను మరుఁడువారిరంగులు గనిరన్. చను. 3. ౧౦౮.

నవనవలాడు=నవనవమను.

(పార్వతి)ద్వి. మాటల తేటల మహిఁ జేసుకొన్న, విద్దెల బుద్ధుల వెల లేనిపనుల, ముద్దులయుద్దులమురి పెంపుగతుల,మేటియై నూటియై మించినలీల,నాఁటికి నాఁటికి నవనవలాడు,తనువున శోకవింత తళుకుప్పతిల్ల,వనిత కంతంత జవ్వనమంకురించె. మృ. వి. ౧. ౮.

(వ్యవ.) ఈనీటివంకాయలు నవనవలాడుచున్నవి.

నవని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - క్రొత్తగా తీయఁబడినది- నవనీతము, వెన్న.

నవనిధులు. సం. వి. ఇ. పుం. బ. కుబేరునితొమ్మిదినిధులు. (మహాపద్మము, పద్మము, శంఖము, మకరము, కచ్ఛపము, ముకుందము, కుందము, నీలము, ఖర్వము. వరము అని కొందఱు.)

నవనీతంపుఘుటికలు. వి. బ. భక్ష్యవిశేషము. వ...తిరువీసంబు పరమాన్నంబు నానవాలు జున్నులు మీఁగడతెరలు నవనీతంపుఘుటికలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నవనీతకము. సం. వి. అ. న. ౧. నెయ్యి. ౨. వెన్న. (వాచ.)

నవనీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తగా పొందింపఁబడినది. ౨. క్రొత్తఁగా తీయఁబడినది. వి. అ. న. వెన్న.

నవనీయము=నోతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁదగినది.

నవపంచాశత్తమము. సం=నవపంచాశము.

నవపంచాశత్తు. సం. విణ. త్. స్త్రీ. ఏఁబది తొమ్మిదింటి నుంకుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ఏఁబదితొమ్మిదింటి నుంకుసంఖ్య.

నవపంచాశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఏఁబదితొమ్మిదవది.

నవపాణిగ్రహణ. సం=నవోఢ.

నవప్రసూత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్రొత్తగా ప్రసవించినస్త్రీ. పురుటాలు.

నవప్రసూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. క్రొత్తగా ప్రసవించినయాఁడుది, పురుటాలు.

నవఫలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. క్రొత్తగా రజస్వల యైనపడుచు. ౨. నవోఢ, క్రొత్తగా పెండ్లియైనబాలిక. (విల్యమ్సు.)

నవమము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) తొమ్మిదవది.

నవమల్లిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విరజాజి.

నవమాలిక. సం=నవమల్లిక.

నవమి॰ సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పక్షమునందు తొమ్మి దవతిథి.

నవము॰ సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తది, లేఁతది. ౨. ఆధునికము, ఇప్పటిది. వి.అ.పుం. ౧. స్తోత్రము. ౨. ఎఱ్ఱగలిజేరు, రక్తపునర్నవ.

నవయించు=నవయఁజేయు. స.క్రి.(√నవయు.) కష్టపెట్టు, బాధపెట్టు.

చ. ఎలప్రాయపుకోమలిని మేని నవయించియు ...తుదిం దపంబున నయ్యెడి దేమి సెప్పుమా. కు.సం. ౮. ౪౮౨.

నవయు॰ అ. క్రి. (క. నవె.) ౧.(రోగాదులచే) కృశించు, చిక్కు, ఎండిపోవు.

క. నాగాయుతసత్త్వుఁడు ది,జ్నాగాయతహస్తుఁ డనిలనందనుఁడు మహో,ద్వేగాత్ముఁడగుచు డస్సిన, నాగము క్రియ నుండకున్నె నవసి వనమునన్. భార. ఆర. ౫. ౩౩౦.

గీ. పవనపర్ణాంబుభక్షు లై నవసి యినుపకచ్చడాల్ గట్టుకొనుమునిముచ్చు లెల్లఁ, దామరసనేత్ర లిండ్ల బందాలు గారె. మనుచ. ౨. ౮౩.

గీ. సవనకృత్యంబు లడఁగిన నవసినవసి, వాసవాదిసుపర్వులు వరుగు లైరి. వరాహ. ౮. ౫౨.

౨. క్షీణించు, తగ్గు.

క. మండలము నవయ నరి కొ,దిగుండినసింహాసనంబు లుర్విన్ వినమే. ఆము. ౪. ౨౧౬.

౩. శ్రమపడు, కష్టపడు.

సీ. వసుమతీరాజ్యంబువలన నిరస్తు లై ముని వృత్తి నత్యుగ్రవనములోన, నవయుచుఁ బాండుభూనాథనందను లున్నవా రని విని ...భార. ఆర. ౧. ౧౨౨.

శ్లో...శ్రుత్వా ...పాండవాన్ దుఃఖసంతప్తాన్ సమాజగ్ముర్ మహావనే. సం. భార. వన. ౧౨.౧.

ఆ. అలుకబడ్డ లోఁతు లై లేమిఁ గుందుచుఁ, దెవులుచేతఁ బడుచు నవయుజనులు, మున్ను క్రోధలోభముల నాస్తికతఁ బఱ, పీడనంబు సేసి చేడ్చినారు. భార. అను. ౫. ౯౭.

ఆ. మునివరేణ్యు శాపమునఁ జేసి యిప్పాటు నవయుచున్నవాఁడ నాఁటఁగోలె. భార. ఆర. ౪. ౧౧౯.

శ్లో. సోఽహం శాపా దగస్త్యస్య బ్రాహ్మణా నవమత్య చ, ఇమా మవస్థా మాపన్నః పశ్య దైవ మిదం మమ. సం. భార. వన. ౧౭౧.౧౪.

జః నవ, నవఁత, నవయించు.

నవరత్నములు॰ సం.వి.అ.న. బ.౧. ముత్తెకము, మాణిక్యము, వైడూర్యము, గోమేదకము, వజ్రము, విద్రుమము, పుష్యరాగము, మరకతము, నీలము అనుతొమ్మిదివిధముల రత్నములు. ౨. ధన్వంతరి, క్షపణకుఁడు, అమరసింహుఁడు, శంకువు, బేతాళభట్టు, ఘటకర్పరుఁడు, కాళిదాసుఁడు, వరాహమిహిరుఁడు, వరరుచి అను విక్రమాదిత్యుని యాస్థానపండితులు. (వాచ.)

నవరసములు. సం. వి. అ. పుం. బ. (అల్లా.) శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యభయానకబీభత్సరౌద్రశాంతములు అనుతొమ్మిదిరసములు.

నవరసు=నవరసు. వి. ఒకవిధ మగు బంగారునాణెము, కాసు.

క. కేళిక కెవ్వతె నవరసొ, యాలేమం బిలువ మనిన యధికార్యర్థో,త్తాలబిలోకన నరసో, న్మీలఘుళింఝుళితకింకిణీనిక్వణ యై. బహు. ౫. ౬౨.(నవరసు=శ్రేష్ఠురాలుఅనిభావము.)

నవరాత్రములు. సం. వి. అ. న. బ. తొమ్మిది రాత్రులు. (౧.వసంతనవరాత్రములు. చైత్రశుద్ధప్రతిపత్తు మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు. ౨. గణపతినవరాత్రములు. భాద్రపద శుద్ధ చతుర్థి మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు. ౩. దేవీనవరాత్రములు.

ఆశ్వయుజశుద్ధప్రతిపత్తు మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు.)

నవరు = న.గ.రు. వి. రాజగృహము. బ. నవళులు నవళ్లు.

క. వివిధోత్పాతంబులకుఁ, నవళులలోఁ దోఁచు కీడునకుఁ దోడ్తో శాంతివిధానంబున నిరసనమువును బురోహితునిచేతననవద్యముగఁ. భార. శాం. ౨. ౩౦౮.

నవశతము. సం. వి. అ. న. నవోత్తరశతము, నూటతొమ్మిది.

నవశాయకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఆయాయి నిమ్నజాతివాఁడు. (వీరు తొమ్మండ్రు.)

శ్లో. గోపో మాలీ తథా తైలీ తంత్రీ మోదకవారుజీ, కులాలః కర్మకారశ్చ నాపితో నవశాయకాః. పరా. (వాచ.)

నవశ్రాద్ధము. సం. వి. అ. వ. మరణదినము మొదలుకొని బేసిదినములందు చేయఁదగినశ్రాద్ధభేదము.

నవషష్టము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) అఱువది తొమ్మిదవది.

నవషష్టి. సం. విణ. ఇ. స్త్రీ. అఱువదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ.స్త్రీ.అఱువదితొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవషష్టితమము. సం=నవషష్టము.

నవసప్తతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) డెబ్బది తొమ్మిదవది.

నవసప్తతి. సం. విణ. ఇ. స్త్రీ. డెబ్బది తొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ. స్త్రీ. డెబ్బది తొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవసప్తతితమము. సం=నవసప్తతము.

నవాతు. వి. (త. నవాత్తు.) శర్కరాభేదము.

సీ. శర్కరాభేదసంజ్ఞలు నవాతు జుమోజు పుల కండ మనఁగను బొలుపు కాంచు. ఆం. భా. ౨. ౨౫౧.

సీ. పూతనచనుఁబాలఁ బొడముచేఁ దడఁగనో ప్రేఁతవాతెఱమేల్నవాతు గొనుట. బళిర కలిచేల్పుశతకము. ౭. ప. (చి.ని.)

క. కొమ్మపయి పలుపాతము, నెమ్మెయి నెఱపుదువి దేల యేఁచెద వకట్యాకమ్మఁగ నవాతుచక్కెర, క్రమ్మఁగ మాటాడు దవర కలకంఠవరా. విజ. వి. ౩. ౫౭.

నవారు. వి. (హిం. నవార్.) చిత్రాలపట్టిక, పట్టెడ, పట్టెమంచమునకు నేసెడుపట్టెడ.

సీ. చిత్రాలపట్టిక చెలఁగు నవారన...ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

సీ. తగటిరుమ్మీతాపుతానవారు కసీదుసిస్తుబందరుచీటిల సరీలు. హంస. ౫. ౩౫౦.

నవాశీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఎనుబది తొమ్మిదవది.

నవాశీతి. సం. విణ. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదితొమ్మిదింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య.

నవాశీతితమము. సం=నవాశీతము.

నవాసారము. (సం. నవక్షారః.) ఒకదినుసు ఉప్పు. (శ. ర. నవాసాగర మని వ్యవహారము.)

(వ్యవ.)గిన్నెలు కళాయి చేయుటకు నవాసారముపయోగించును.

నవి. వి. ౧. కరగోడ పెట్టుటకు నిడుపున త్రవ్వియెత్తిన మట్టిపల్లము. (శ.ర.) ౨. తోఁట మొ. వానికట్టునకు పెట్టుచిన్నగోడకై దానిప్రక్కనే త్రవ్వినకాలువ.

శాసనము...దూర్పున నాగుమరితోట్ల నవియును...దా. శా. ౧౦౧౭.

జ. నవుడు.

నవిత. సం.విణ. (ఋ. త్రి.ఋ.) నుతించువాఁడు.

నవితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁదగినది.

నవిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నవతమము, మిక్కిలి క్రొత్తది, పెక్కింటిలోఁ క్రొత్తది.

నవీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) క్రొత్తది, ఆధునికము, ఇప్పటిది.

నవీయము. సం. విణ. (స్. యసీ. స్.) నవతరము, రెండింటిలోఁ క్రొత్తది.

నవుకు=నాకు. విణ. (√నవి.) పల్లము, నిమ్నము.

సీ...పల్లము నవుకుఁ బల్లనఁగ నిమ్నంబు దనరు. ఆం. భా. ౧. ౧౫౭.

వి. మొట్టి. (చూ. నాకు.)

నవుడుకొట్టు=నాడుకొట్టు. అ. క్రి. మిణకరించు.

ద్వి. అని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట,విని యును విననట్లు విస్మయం బంది, వ్యకనుఁ డూరకయుండె భాగ్యవంతుండు, నవుడుకొట్టెను నీళ్లునమలెఁ గళ్యపుఁడు.ద్వి.హరిశ్చ.పూ. ౨౧౬ పం.

నవుబత్తు=నౌబత్తు. వి. చర్మవాద్యవిశేషము.

సీ...రాజాబహదరు, మొదలైనబిరుదులు ముఖ్యమౌ తెల్లజెండా నవుబత్తును ఢక్క యాది, గలిగినరాజచిహ్నలొసంగఁబడె...రంగా. ౧. ౧౧౬.

నవురు=నౌరు. విణ. (క. నవురు.) మృదువు, మెత్తనిది. (శ. ర.)

నవోఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్రొత్తగా పెండ్లియైనది, నూతనవివాహిత.

నవోద్ధృతము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) క్రొత్తగా ఎత్తఁబడినది. వి. అ. న. నవనీతము, వెన్న. (వాచ.)

నవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తది, ఆధునికము, ఇప్పటిది. ౨. నుతింపఁదగినది. వి. అ. న. స్తుతి. ప్రం.ద్ర త్నైప్రత్నైర్నవ్యైర్భిర్జేసర్.

నవ్వా. వి. బాలకుఁడు.

సీ...బాలకసంజ్ఞ నవ్వ నవ్వా,పోఁడ పోఁడుఁడు... ఆం.భా. ౨. ౧౧౯. (ప్రాఁతవ్రాఁత ప్రతులు, బ్రా. పా.)

నవ్వాడు. అ. క్రి. (నవ్వు+ఆడు.) నవ్వుతో నొప్పు.

ఉ. జాబిడు వైఁటతోఁ గులుకుఁజక్కఁదనంబులతో మిటారినవ్వారెడుచామతో నిలుకుటంచెలతో నసియాడుకౌనుతో, సారసగంధి...ఒయ్యారము మీఱ వచ్చునాకో... దశా. ౨. ౩౫౦.

నవ్వించు=నగించు. స. క్రి. (√నవ్వు.) నవ్వఁజేయు, హసింపఁజేయు.

గీ. విభుఁడు పరిహాస మాడి నవ్వించుఁగాని,పడయలేఁడయ్యె నెన్నియుపాయములను,రాజబింబాస్యతాంబూలరాగసుభగ, దంతకురువిందమాలికాదర్శనంబు. వైవ. ౭. ౧౪౩.

క. కడు నవ్వించుచుఁ జెఱఁగులు,ముడివెట్టక పేర్కొండ్రు ముదితకనుబొమల్, ముడివెట్టె నాలి సిగ్గున,ముడివెట్టెక నారి చెఱఁగుపోనన మరఁదుల్. మనుచ. ౫. ౯౪.

సీ. అతివపదాహతి కనువయ్యెఁ గంకేళి పడఁతి నవ్వింపఁ బాల్పడియెఁ బొన్న. చం. రా. ౭. ర. ఉ. రా. ౩. ౨౧౫.

నవ్వు(వు)=నగు,నా. స. క్రి. ౧. అపహసించు, గేలిసేయు.

గీ. మిగుల నామనిఁ బచ్చచాంపేయకముల,నమ్మి కడపల్లెఁ దమ వైచినాఁడు మగుడ, నాసపడువారి నవ్వినట్లు విచ్చెఁ, గలయమూతులు కేతకీగవాసకతులు. ఆము. ౪. ౯౪.

సీ. ఇంకఁ దాఁ గాక నన్నెవ్వరు నవ్వెద రా
హావంబున నోడి యరుగుచుండ. దశా. ౨.
౪౧౭.

చ. వనిత యొకర్తు ... హరిఁ జూచెఁ గేకిసలు
కొట్టుచు బోటులుఁ దాని నవ్వఁగన్. పారి.
౩. ౧౨. విక్ర. ౧. ౪౯.

౨. పోలు.

సీ... వెలతాల్పుబలువేల్పు చెలువు నవ్వి.గీ...
వెలుఁగొందు నారాచవేల్పు ఱేఁడు. నీలా.
౧. ౪౫.

గీ. విద్యుదాకృతివడి ముక్తికి విడిది యగుచు, నాత్మ
విధమున నానంద మైనయిచట, నున్నసర్వే
శునాదలపిన్న చంద్రు, నవ్వుచున్నది గంగ
ఫేనములచేత. ప్రబోధ. ౪. ౪౫.

శా. ఆదివ్యౌషధరాజిచేఁ దమమహావ్యాధివ్య
థల్ దీఱినన్, మోదం బంది లతాంగు లం
బుజముఖలంబున్ నవ్వుకందోయితో... చెలం
గి సురనారీనూనుఁ గీర్తించుచున్. మనుచ.
౬. ౧౪. కళా. పీఠి. ౩౬.

అ. క్రి. ౧. హసించు, హాసముచేయు.

చ. అనవుడు బ్రాహ్మణప్రవరుఁ డల్లన నవ్వుచు
నిన్ను జూరయన్, మనమున వేడ్క పుట్టి
నరనాయక వచ్చితి నేను ధర్మువడన్. భార.
అశ్వ. ౨. ౯౫.

శ్లో. తతః ప్రహస్య జనకం బ్రాహ్మణః పునర
బ్రవీత్. సం. భార. అశ్వ. ౩౩. ౨౫.

చ...నిమురమాని నవ్వ సురపాన్న ముఖాం
బుజ మెత్తఁ జంపకం,బు...పూచు...పారి.
౪. ౧౦.

గీ. ఔర మధుమద మమరఁ బుష్పాసవంబుఁ,
గ్రోలిన సుమాళి మపుడు తత్కేళికలకుఁ,
జాతపున్నాగకురవకాశోకతరులు, నవ్వె
నవ్వులు పువ్వు లై నివ్వటిల్ల. రామా. ౨.
౧౦౦.

౨. ఆనందించు, సంతోషించు.

క. అని కుంభజుఁ డెఱిఁగించిన, విని నవ్వుచు
రాముఁ డవల వింశతిభుజుఁడున్, ధనవిభుఁ
డును బోరినవిధ, మనఘా వినవలతుఁ దెల్పు
మని యడుగుటయున్. ఉ. రా. ౨. ౩౩౨.

౩. అపహసించు, మేలమాడు.

ఉ. నామది నొంపు లేదు విను నవ్వితి నీతని
తోడ... భార. అశ్వ. ౧. ౧౩౦.

ఉ. ఇవ్విధి మున్న యే నెఱిఁగి యెంతయుఁ జెప్ప
ననాదరంబుతో, నవ్వితి గాని పట్టదు మనం
బున మీఁదటిహాని ధీనిధీ. నా. పంచ. ౧.
౪౬౧.

వి. ౧. హాసము, నగవు.

క. నగవు నగు నవ్వు నవు న్నానగు నాఖ్యలు హా
సమునకు నగజాధీశా. ఆం. సం. మాన. ౩౪.

చ. సరసులనర్త మింపుల నొసంగఁ గదంబపు
దండఁ గట్టుచోఁ, గరఁగుటఁ దెల్పుదృక్త
రళ కాంతులు నుత్తర మిచ్చునంతరాం,తర
ముల నవ్వులున్ గలువతండము మొల్లలు
నంచు మిన్ను గ్రుచ్చి రహిని రిత్తనూ లొ
సఁగి సిగ్గు వహింతురు పువ్వులావికల్. ఆ
ము. ౨. ౨౦. విక్ర. ౧. ౧౧౯.

౨. పరిహాసము.

క. అనృతము పాతక మగు నైనను వనితలయొ
డను బెండ్లి నవ్వున ప్రాణవృత్తి వచ్చిన సర్వధన
ముఁ జెడుచో, విను మది పాపంబు గాదు వి
మలచరిత్రా. భార. శాం. ౩. ౪౩౭.

ఉ...ఎట్లుర దెంచితివయ్య నీవు నే, నవ్వులు
గావు నీతలఁపునం గలచే లొనరింతు ధీమ
మణీ. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౦౦.

౩. వింత, ఆశ్చర్యము.

క. ఒకటి గలదు వత్తురు వ్యేత్యోకగర్భంబునకు

వృతులు నుక్కివ మానక్కాఱు నేటి బుద్ధి హీనుఁగునరు బ్రదు కఁటె గలుగు నిట్టినవ్వు లు గలవే. భార. శాం. 3. 32౫.

నవ్వు దేఱు=నవ్వు తేటపడు.

క. నాపుడు జావ్నావిఁ బేర్కొని, నీ వద్భుత భవ్యభావనిరుపమ వంటిఁ, నావాక్యమున కుఁ గృప వ్వద్దేవియుఁ బొడనూపె నవ్వు దే ఱెడుచూడ్కిఁ. హరి. ఉ.౫.౨౨. (ప్రస న్న మగు అని భావము.)

నవ్వులఁబెట్టు=పరిహసించు.

ఉ. ఇవ్విధ మెల్ల నెచ్చెలుల కేర్పడఁ జెప్పిన దిట్టకూళ వై, నవ్వులఁబెట్టి యందఱు విసం గడు నామనఁ ద్రుళ్లుకొంచుఁ దార్వవ్వల ఆ వ్వలం బఱపి యంకిలి సేయక మాన నేర్తురే. రసిక. ౪. ౧౧.

సా: నవ్వినయూళ్లే పట్టనము లగును:-ఒకప్పుడు హీనస్థితియం దున్నవారే కాలాంతరమున నున్నతస్థితియం దుందురు.

జ : నవ్వారు, నవ్వించు, నవ్వుఁబాటు, నవ్వు కొను, నవ్వుచేయు, నవ్వుటాల, నవ్వుదేఱు, నవ్వుపడు, నవ్వుపఱుచు, నవ్వులబండి, నవ్వు లాట.

నవ్వుఁబాటు=నగుఁబాటు. వి. (√నవ్వు.) అప హాస్యత, దూఱు.

గీ. నాకతంబున వచ్చిననవ్వుఁబాటు, మాటువ డఁజేసి నీకూర్తిమగనిఁ దెత్తు. ఉ. హరి. ౫. ౧౪౧.

గీ...గతజలసేతుబంధ,వంబు చేసిన రాద బె న వ్వుఁబాటు. ఉ. హరి. ౧. ౧౯౭.

విణ. అపహాస్యము, నవ్వఁదగినది.

గీ. వాఁడు గోమంతనగమున నన్ను నాజిఁ, గదిసి చూచినవాఁడవు గావె నీవు, నాఁటివాఁ డన నేమను నవ్వుఁబాటు,గాదె యి ట్లింట యీవి తర్కంబు వలదు. హరి. ఉ. ౨. ౨౧.

నవ్వుకొను. అ. క్రి. (నవ్వు+కొను. స్వార్థమున.) నవ్వు.

చ...మాటమాటు జగడంబులు చూపి యతండు పోయినఁ గలకల నవ్వుకొంద్రు తమకాల మాతఁ దెఱుంగలేమికిఁ. శుక. ౨. 33౭.

నవ్వుచేయు. స. క్రి. (√నవ్వు.) చిన్నఁబుచ్చు.

ద్వి. సురియచూడయగారిఁ జొక్కువెట్టితివో, నాచిదేవయగారి నవ్వుచేసితివో. పండితా. మహిమ. 30౫ పు.

నవ్వు(వు)టాల=నవ్వులాట. వి. (√నవ్వు. ఇట వర్ణవ్యత్యయము.)౧.పరిహాసము,పరియాచకము.

ఉ. నాపుడు నవ్వుటాల కనినఁ బవనాత్మజ యింత యేటికిఁ. భార. ఉద్యో. 3. ౬౧.

గీ...వరశకికలన రాజు,శిల్పముల నవ్వుటాలకుఁ జేయుచుండఁ, దరుణి కుతుకత్రపాద్భుతా తంకభార, సంకటస్థాయి వై సారిణాంక య య్యె. నైష. ౭. ౧౬౯.

సీ. తపము సేయుచు నున్నధన్యుఁ గణ్వుని గాంచి యుక్కుమారులు నవ్వుటాల కందు, సాంబుని స్త్రీరూపసంపన్నుఁ గావించి... పద్మ. ౧౦. ౨౬౯.

చ. వనలు జనించె నిందు నదనంబుగఁ గామిను లెవ్వరేనియుఁ, గనఁగలరే యటంచు విలోకంజవిలోచన నవ్వుటాలకై, యనఁగ ... సీమం.౪.౧౩. (నవ్వుతాలకై.అపము ద్రి.)

క. ఈలాగువానితో నవ్వుటాలకుఁ బన్నిద మిడి సాగటా లాడఁగ వోటా లగు నీ కర్థం దున్నిటాలా యని దక్కఁగొను కటా లఱి తాంగీ. ప్రబంధ. ౬3౫.

౨. లీల, అలవోక.

మ...రామస్వామి తా నవ్వుటాలటు లొక్క మ్మున తక్కరద్వయము వ్రయ్యం జేసె...

ఆధ్యా. ౫౪. ౬౮౫. (నవ్వటాలటు=నవ్వు టాలవలె అని భావము.)

నవ్వపఱుచు. స. క్రి. (√నవ్వు.) నవ్వుఁబాటు కలుగఁజేయు.

ఉ...అయుక్తదర్పమ్మున నిప్డు నవ్వపఱుపక సమకట్టె నితండు విప్రవంశమ్మున వారినెల్ల... భార. ఆది. ౩. ౧౩౯.

నవ్వులబండి. విణ. (√నవ్వు.) నవ్వెడుస్వభావము కలది. (చి. ని, శ. ర.)

నవ్వులాట=నవ్వటాల.

(పరిహాసము, పరియాచకము.)

మ. తనకుం గూర్చువధూమణుల్ చనవుచేతక్ మందె మేలంబువం, కను వేసారియు నవ్వులాటలకుఁ బల్కం బల్కువాక్యంబు లెల్లను నిక్కంబులుగాఁ దలంచి తగ దల్గక్... విప్ర. ౪. ౩౧.

నవ్వులుపడు. అ. క్రి. (√నవ్వు.) అపహాసము నందు, నవ్వులపాలగు.

సీ. దీని దగ్గఱ నేల దీని కోడఁగ నేల పరులచే నవ్వులుపడఁగ నేల. మొ. శా. బాల. ౩౫.

నశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నశించునది.

నశి(యి)ంచు. సం. అ. క్రి. నాశమొందు.

దండకము ...లోకముల్ లోకబీజంబులుక్ నిత్యసందోహ మై నీమహాదేహమం దుల్లసించుక్ వసించుక్ నశించుక్... భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౩౩.

వ...అష్టహీకాంతుండు మంత్రిరహితుండు విగతపరివారుండు నై నశించు... మార్క. ౧. ౬౯.

వ...కర్తనాశనంబునం ద్రివిష్టపవాసులకుం బుష్టిహీనతయు దాన ననావృష్టియు నగు ననావృష్టిదోషంబున జగంబు నశియించు... మార్క. ౨. ౧౭౬.

నశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సోదరీభర్త. (వై. ని.)

నశిత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నశించువాఁడు.

నశ్యత్. సం. (శత్రు.) నశించుచున్న.

నశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశార్హము, నశింపఁదగినది. (ఉదా: యజ్ఞస్యం తన్నశ్యమ్.')

నశ్వరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నశించునది. నాశశీలము, నశించుస్వభావము కలది; శాశ్వతము కానిది.

నష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సంస్పృష్టమైథున యగు స్త్రీ. (వై. ని.)

నష్టచేతనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలివి తప్పినవాఁడు, మూర్ఛిల్లినవాఁడు.

ఇట్లే: నష్టచేష్టుఁడు, నష్టసంజ్ఞుఁడు మొ.

నష్టజాతకము. సం. వి. అ. న. జన్మకాలము తెలియనపుడు ప్రశ్నలగ్నాదులచే జన్మకాలమును తెలిసికొని గణింపఁబడుజాతకము.

నష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నశించినది. ౨. తిరోహితము, మఱుఁగుపడినది. ౩. దూషితము, చెడినది. వి. అ. న. ౧. నాశము. ౨. అదర్శనము, మఱుఁగుపడుట. ౩. చెడుట.

నష్టస్మృతి. సం. విణ. (ఇ) చెడినస్మృతి కలది, మఱపు కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. నష్టమగుస్మృతి, మఱపు.

నష్టాప్తిసూత్రము. సం. వి. అ. న.- పోయిన ద్రవ్యమును పొందుటకు సాధన మైనది - లోపైకదేశము, దొంగిలించినసొమ్ములో కొంత భాగము. (వాచ.)

నష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నాశము. ౨. కనఁబడకపోవుట. ౩. చెడుట, దూషిత మగుట.

౪. నష్టము, లోటు.

ఉ. ఆయతికాని కీడు మమరాలయముఖ్యము లాతఁ డర్థతృష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగు నష్టికిఁ దధనముం దొరల్చి రాజ్యాయతనం బుఁ జేర్చు...ఆము. ౪. ౫౧౮.

నస. వి. (క. నస.) ౧. దురద, కండూతి.

సీ...తీంట్రము కపి తీఁట తీవరము. గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ, బరఁ గుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౮.

౨. కామము.

గీ. అనుచు విప్రుండు తమకించి యంటుకొనియె, సమ్మతించియ యుండె నాచంద్రవదన, తూక లాశ్వంబు నస రేపఁ జొచ్చినప్పు, డనుమ తింపదె యత్తళు వైనబడబ. శివరా. ౩. ౬౯.

వ...మెడసాఁచి కూణితదృక్కోణంబులతోడ వదనంబు గదియించి నస చేసిన బిసరుహా ప్తునిగా నెఱింగి...వరాహ. ౫. ౯౭.

౩. (త. నసల్.) ఉపద్రవము.

ఉదా: ప్రొద్దున లేచిన నీనస నాకుఁ బెద్దదిగా నున్నది. (శ. ర.)

జః నసకించు, నసగూఁటి, నసగూఁటితనము, నసగూఁడు, నసగొంటు, నసగొట్టు.

నస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాసిక, ముక్కు.

నసకించు. స. క్రి. (√నస.) మోహింపఁజేయు.

ద్వి. ముసిముసినగవులు మురిపెంపునడలు, నస కించునేర్పులు నాగరకములు, కల్లమోహం బులు కపటకృత్యములు. ప్రభులిం. ౪. ౧౪౩ పా. ౨౪ పం.

నసగూఁటి. విణ. (నసగూఁడు+ఇ[3].) కామో ద్రేకము కలవాఁడు; కామోద్రేకము కలది.

సీ. పిసవెఱ్ఱి కసరెత్తి రిమెసరేఁగునసగూఁటిపూఁ బోండ్లు తమయిండ్లపగాంత కరుగ, హంస. ౧. ౧౩౭.

ఉ. కెంకన్నఁ బ్రాంతపక్ష్మకటాక్షకరంబుల నె క్కొలెప్పుచుం, గుచ్చుటకోటి ద్రొక్కి నస గూఁటిమిటారులపట్టెల్లు, కక్కసమబ్బు నైలగుహ తీఁగె కిరీట నెలుగొందె ... వేఁ. పంచ. ౩. ౧౦౭. (చి. ని. పా. నెసగూడు. అపముద్రి.)

నసగూఁటితనము. వి. (√నసగూఁటి.) కామో ద్రేకము.

ఉ...న్యాకూరిమిపట్టి నిట్టినసగూఁటితనంబున జేలుపెట్టి తా, కాక గణింప నన్ను విశ్వా మతి యిప్పురిలోనితక్కరిక్. విప్ర. ౪. ౨౪.

నసగూఁడు. వి. పొ. (√నస.) కామోద్రేకము.

ఉ. ఓరి దురాత్మ నీవును బ్రియుండవె నాప్పొ దయేశుకాలిత్రైగోరును బోల నీవు నస గూఁటఁ గముక్ జపలస్వభావ త్రై, నారులు రూపయావనమునక్ నిలుపోపక యివ్వలవ్వ లక్, జారహితంబు సేయ విభుచక్కటి మోహముమాన నేర్తు శే. నా. పంచ. ౩. ౨౩౬.

నసగొంటు=నసగొట్టు. వి. (√నస.) కామోద్రిక్తుఁ డు; విటుఁడు.

గీ. కుచ్చితం బింత యెఱుఁగ దమ్మచ్చెకంటి, కంటి విఖ్యాతి నాతిఁ గైకొంటి వనుచు, నచటిజాఁటలు నసగొంటు లతని వేఁడి, వేఁడి మీఁదనె దోఁచిరి వెఱ్ఱి రేఁచి. బహు. ౫. ౧౦౮.

నసగొట్టు=నసగొంటు. విణ. (నస+కొట్టు.) కామోద్రేకము కలవాఁడు; విటుఁడు.

క. నసగొట్టుబాపన య్యాన్నపిసవెఱ్ఱికిఁ దగులు వడి తపింపఁగ నేల్యాబసవెద్దు గదలకుండె డు, వసతికి రమ్మనటి కేసు వచ్చెదఁ బొమ్మా. శుక. ౨. ౪౭౯.

నసనస. వి. (రక్తముమున్నగువానితో) తడిసినచర్మముమొ. వానిధ్వని కనుకరణము.

క. విసమును మెసవుచు విసువక, నసనస యను కళవసంబునం దాలుచు నృమ్మసనంపురుద్రు తోడుత, వసియించఁగ నీమె స్త్రిప్రాఁత బోటీ. పార్వ. ౪. ౯౩.

నసిమిరి=నస. వి. ౧. దురద, కండూతి. (శ.ర.)

౨. జలజంతువిశేషము.

సీ. గులకరింతయు నీరుగుట్టు శంఖనఖంబు ఫ్రులు కాసి నసిమిరి బుంగపురువు. హంస. ౪. ౧౮౩.

నసుకు. వి. అసత్యము.

ఆ. జల్లి బురుడ బొంకు పొల్లు దబ్బఱ కల్ల..., తనుకు నసుకు...నా నసత్య మభవ. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. అసత్యమైనది. (శ. ర.)

నసుగు. అ. క్రి. స. క్రి. అస్పష్టముగా చెప్పు.

(వ్యవ.) ఏమాట చెప్పినను వానికి నసుగుటం అలవా టైనది.

వి. అస్పష్టముగా చెప్పెడిమాట.

(వ్యవ.) నీనసుగులు మాని నీయుద్దేశము తెలుపుము.

నసెము. వి. (సం. నస్యమ్.) ముక్కులో వేయు రసాదులు మొదలయినవి.(చూ.నసెము చేయు.)

జః నసెముచేయు.

నసెముచేయు. అ.క్రి. (√నసెము. రోగనివృత్తికై ముక్కురంధ్రములలో రసాదుల నుంచు.

గీ. పరఁగ నాముదంబుపలుకులు పాఁటిచెయ్యు,గోరిమత్కుణముల గుంటుగలఁగ,రాకురసము చేత రాచి నాసికయందు, నసెముచేయ వెట్టిపస యడంగు. (చింతామణి. చి.ని.)

నస్తః సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. వృషభాదులకు కుట్టినముక్కురంధ్రము. ౨. ఆభరణాదు లుంచుటకు కుట్టిననాసికాచ్ఛిద్రము.

నస్తము. సం. వి. అ. పుం. నాసము,ముక్కు. న. నస్యము, ముక్కుపొడి.

నస్తితము. సం. వి. అ. పుం. ముకుఁద్రాళ్లు పోయుటకై ముక్కు కుట్టినయెద్దు.

నస్తోతము. సం. వి.అ. పుం. - కుట్టఁబడిన ముక్కు కలది.- ౧. ముకుఁద్రాళ్లతో నడుపఁబడెడియెద్దు; ముకుఁద్రాళ్లు పోసినయెద్దు.

నస్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ముక్కు. ౨. పశ్వాదులముకుఁద్రాడు. (విల్యమ్సు.)

నస్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాసికకు హితమైనది. ౨. నాసికయందు పుట్టినది. ౩. నాసికయం దున్నది. వి. అ. న. ౧. ముక్కునందలివెండ్రుక. ౨. ముక్కుపొడి, ముక్కుపొడుము.(విల్యమ్సు.)

నస్యోతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నస్తోతము.

నస్రము. సం. వి. అ. పుం. నాసాపుటము.(కే.ని.)

నహి. సం. అవ్య. (అభావము తెలుఁపును.) లేదు, లేవు, లేదు, లేరు.

క. వలపు పట వావులా నహి,యల సత్యము సున్న తలఁపు లభ్రచ్ఛాయల్, తలఁ దడవి ఖాస చేసిన, జలజాక్షుల నమ్మరాదు సారంగ ధరా. సారంగ. ౨. ౯.

ఉ. ఓచతురాగ్రగణ్య భువి నున్న నరేంద్రులలో భవన్నిభుం, డీచతురబ్ధివేష్టితమహి న్నహి యంచు జనుల్ నుతింప...కుక. ౧. ౨౮౫.

నహుషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. చంద్రవంశపురాజులలోనొకఁడు, యయాతితండ్రి. (ఇతఁడు స్వర్గరాజ్యమును పాలించి అగస్త్యమహాముని శాపమున సర్పజన్మమెత్తి యుధిష్ఠిరునివలన శాపవిముక్తి నొందినాఁడు.) ౨. మనుష్యుఁడు. (కే. ని.)

నా.

నా¹. స. అస్మదర్థకము. (దీనికి ప్రథమాదివిభక్త్యేకవచనముల 'నేను, నేన్, నన్ను, నను, నన్, నాచేత,' మొ. రూపములును, బహువచనమున 'మేము, నేము, ఏము, మమ్ము, మము, మాచేత,' మొ. రూపములును అగును.)

వ. నావిన్నవింపం బూనునాముక్తమాల్యదామహాప్రబంధమునకుఁ గథాక్రమం బెట్టిదనిన. ఆము. ౧. ౫౦.

చ...సర్వమునను నేన నిల్తు సుఖవాసత నన్ దగఁ జెంది నిల్చు సర్వము...భార. అశ్వ. ౩. ౩౮.

క. నానీసంవాదము...భార. అను. ౫. ౩౦౭.

క. క్రతుపరులు నన్ను తగ సంస్తుతించి ఫల మందఁ గంద్రు...భార. అశ్వ. ౩. ౪౦.

క. ననుఁ బోఁటిజోదునుం గా, దని పలుకఁగ నేర్తు నీకు నంత గలదె యట్లును గాక వినుము కర్ణుం, డినుమా తోకశరము దొడుగునే పరులు నగన్. భార. కర్ణ. ౩. ౩౧౮.

మ...వారు నన్ బ్రహ్మహ్మా, లవరిష్టావ్యయసౌఖ్య మొందు మని లీలం జెప్పినన్ వచ్చితిన్. భార. అను. ౪. ౭౩.

వ...త్రివేదమయురావించినయీయపరాధంబు నాకు సహింపవలయు. భార. ఆది. ౫. ౨౧.

ఉ. నేము భవన్నియోగసరణిం జరియించుచు నొక్కకూద్రు న్నద్దాముని...శ్రీరం. ౩. ౫౮౧.

గీ. కృతి విని శ్రమింపు మింక మాకుఁ బ్రియము కాఁగ. ఆము. ౧. ౧౩.

జః నాయన.

నా²=అన³. అవ్య. ద్రు. "అను"ధాతువునకు తుమున్నాద్యర్థకము.

శా. త్రైలోక్యంబు కడాలుపాటునకి రాజీవాక్షి నూతాంబ నా, గా లీలం జెలియించె... శా. ప. మ. ౧౪. ౧.

ఉ. మేరుకుణాకతాయం దగుమేదినికిం గలుహారగ్ని ఆంభోరుహనేత్రి యన్వయకృపాపణి నాఁ దగుమేదమాంబకును... శా. ప. మ. ౧౫. ౩.

సీ. దక్షిణగంగ నాఁ బద్దయు నొప్పుగోదావరియు జగదాది దైవతీమేశ్వరంబును... భార. ఆది. ౮. ౧౩౭.

మ...సౌభాగ్యప్రభానిత్యలక్ష్మికి సంకేతనివాసమై మదనవిస్త్రింశంబు నా భీమకన్యక నాఁగా దమయంతి నాఁ బరఁగు...నైష. ౩. ౧౮, ౭. ౧౭౪.

నాంచారు=నాఁచారు. (త. నాచ్చియార్.)

౧. దేవత, అమ్మవారు.

గీ. తోడుకొని శ్రీరంగనాంచారుతోడఁ గూర్చి, లీల నొరయూరునాంచారు నేలె సరణి. శ్రీరం. మా. ౧౦. ౧౧౬.

సీ. నెచ్చెలుల్ గొల్వఁగా హెచ్చి నాంచారు దేవిని గనుఁగొని... ప్రబంధ. ౭౮౫.

౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

గీ. పాలు పోయించుకొని యాకృపాళుమూర్తి, కూలినాంచారుపాలిండ్లచూచుకములు, పాల చేఁపున గిలిగింత వారుటయును. హార. ౨. ౯౫. (నాంచారి. ముద్రి.)

సా: నాంచారమ్మవంటు వతీత్రదర్శనము ఒక మాటె.

నాంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. అనంతము, అంతము లేనిది. ౨. నకారము అంతమందు కల ది. (శబ్దము.) వి. అ. న. ౧. శొమ్మ. ౨. వైచిత్ర్యము. (శే. వి.)

నాంతరీయకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవి నాభూతము, వేఱుపడియుండనిది, విడనిసంబంధము కలది.

నాంత్రము. సం. వి. అ. న. స్తోత్రము.

నాంది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (దీనివలన దేవత లానందింతురు.) ౧. ఆనందము, సంతోషము. ౨. సమృద్ధి, పెంపు. ౩. కర్మారంభమందు చేయు దేవతాస్తోత్రము; నాటకముతొలుత మంగళార్థము పఠింపఁబడుపద్యాది. ౪. దేవతలు బ్రాహ్మణులు లోనగువారు చేయునట్టియాశీర్వాదము. ౫. భేరి. (శ. ర.)

నాందీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తోరణస్తంభము, మంగళార్థము తోరణములు కట్టుటకు పాఁతిన స్తంభము. ౨. నాందీముఖశ్రాద్ధము, వివాహాదిశుభకర్మములందు కర్మారంభమున పితృదేవతాతృప్తికై చేయుశ్రాద్ధము.

నాందీకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాందీశ్లోకాదులను పఠించువాఁడు, సూత్రధారుఁడు. ౨. నాందీవాది, భేరిమొదలగువానిని మంగళార్థము వాయించువాఁడు.

నాందీపటము సం. వి. అ. పుం. కూపముఖబంధనము, నూతిపైకప్పు.

నాందీముఖము. సం. వి. అ. న. వివాహాదులకు పూర్వము పిత్రాదులను గూర్చి చేయఁబడువృద్ధిశ్రాద్ధము.

నాందీముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నాందీముఖశ్రాద్ధమును అనుభవించువాఁడు. (పితృమాత్రాది.)

నాందీవాది. సం. వి. న్. పుం=నాందీకరుఁడు.

నాందీశ్రాద్ధము. సం=నాందీముఖము.

నాఁగటిచాలుకూఁర. వి. (√నాఁగలి)తతిగొజ్జి, లాంగలి కీ. (శ. ర.)

నాఁగటిచాలుపేరియతివ. వి.(√నాఁగలి)సీత, జానకి.

క. కన్నియతలమానిక మగు, నన్నాఁగటిచాలుపేరియతివను సిరికిం, బెన్నిద్దిఁ జెత్తుకొని చని, యన్నీచుఁడు రథముమీఁద నపు డిడుకొనియెన్. రామా. ౫. ౧౪౯.

నాఁగటిచిప్ప. వి. (నాఁగలి+చిప్ప.) నాఁగటిపణత, నాఁగటిగొడగ. (శ. ర.)

నాఁగటిజోదు. వి. (నాఁగలి+జోదు.) హలాయుధుఁడు, బలరాముఁడు.

ఉ. లాలసరీగజాంకుశుఁడు లావున నాఁగటిజోదునైనఁ గెం, గేలనె గీటడంచి బలుగెల్పుఁ బయిండిపెలంత నేలుకోఁ, జాలినవాఁడు... యయా. ౧. ౪౯.

నాఁగటిదుంప. వి. (నాఁగలి+దుంప.) నాఁగటిచిప్ప. (శ. ర.)

నాఁగలి= నాఁగెలు. వి. ఇ. (సం. లాంగలః. ప్రా. ణాంగలో. క. నేగిల్, నేగిలు.) హలము, దున్నెడుసాధనము.

ఉ... రోఁకట, న్రోఁదుచు నాఁగటం దిగిచి నొంచుచుఁ గార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ దొరగించి కూల్చుచును...హరి. ఉ. ౧. ౧౦౧.

గీ. అతఁడు నాఁగట నెత్తినయంతనుండి, యేటిదిక్కున కంతయు నెగసి యుండు, హస్తినాపురి...ఉ. హరి. ౧. ౧౦.

సీ. తొడరి రావణుతలద్రుంచినయలఁతరో యమున నాఁగట గ్రుచ్చినట్టి యలఁతో. పరమ. ౨. ౧౦౪.

జ: నాఁగటిచాలుకూఁర, నాఁగటిచాలుపేరియతివ, నాఁగటిచిప్ప, నాఁగటిజోదు, నాఁగటిదుంప.

నాఁగు. వి. ధాన్యమునకు వడ్డిగా నిచ్చుధాన్యము.

సీ. అచటి కడికొమాళ్ల నలహాలాయుధపాణి

నాఁగున కడుగు ధాన్యంబు కొంత. పాం
చా. ౧. ౩౯.

నాఁగురు=నావురు. (చి. ని.) ఆం. భా. ౨.౬౨.

నాఁగె(గే)లు=నాఁగలి. వి. జై.

గీ. అన్యముల డించి ముఖవర్ణ మఖిలషించి, కూడె
నాఁగెలు సంపంగి కోమలాంగి, నాస యన
మించెఁ గాకున్న నాతిముక్కు, వానివలె
నున్న దన నెట్లు వానికెక్కు. చంద్రా.
౪. ౧౧౯.

క. ఆయనయాజ్ఞానుస్మృతిఁ, డాయుచు సాగర
మణుల్ జడతఁ దొలఁగంగా, నాయతనవ
సుధ నాఁగెటి, చాయను బువుభమ్ము లమర
సవరించుతతిఁ. అచలా. ౨. ౫.

సీ...ఓపి దున్న, నాఁగేటిమొనఁ జచ్చునానావి
ధప్రాణు లన్నరుఁ బొందునే యఘము...
భార. అను. ౫. ౫౮.

ద్వి. ఏల యీనాఁగేలు హృదయంబు చీక,
నేల యీగుద్దలి యిటుఁ బాఱవైచి, రమ్ము
... రం. రా. అయో. ౧౦౭ పా. ౨౩ పం.

సీ...నాఁగేలు నాఁగలి యనఁగాను లాంగలస
మాఖ్య, పరఁగు...ఆం. భా. ౨. ౨౩౨.

నాఁచారు=నాంచారు.

(స్త్రీ, ఆఁడుది.)

క. ఆచూతముచెంగటఁ గని, నాఁచారును దొ
డుక చెలులు నయమార్గాతి, ప్రాచుర్యప్రౌఢో
క్తి, శ్రీచాతురి మనముఁ బొదలఁ జేయుచు
డాయన్. ప్రబంధ. ౨౭౮.

నాఁచికొను=నాఁచు¹, అఁచికొను. స. క్రి. (నాఁ
చు¹+కొను. స్వార్థమునం.) ౧. అపహరించు;
లాగుకొను.

గీ. నాకుమారుని దైవంబు నాఁచికొనక, యున్న
వీనిప్రాయంబున నుండకున్నె. వి.పు.౮.౭౧.

క. కొమరారునీకుమారుని, కుమారరూపంబె గా
దు గుణసౌర్యము శౌర్యమును బరాక్రమ
మును నొక్క మొగి నాత్మసను నాఁచి
కొనియెం దండ్రీ. మార్క. ౮. ౧౭౯.

శా...ముఖారాత్రకుఁ డాధరాసుతుఁడు
కాంక్ష న్నల్పఘసాధిగా, సారామామణిసా
ము నాఁచికొని వేశ్యావాటిఁ జేరెన్ నృపా.
నిరం. ౨. ౧౦౭. భార. విరా. ౨. ౮౩.

చ. ప్రకటబలాఢ్యు లొక్కటఁ దిరం బయి
పల్వుర వీఁక భూమిపాలకునకు నడ్డమైన
దవులంబడి హుమ్మని నొక్కకండ నాఁచికొనిన
మ్రోఁగు బెబ్బులివిశేవము దోఁపఁగ ...
భార. ద్రో. ౨. ౨౫.

క. పతిమనసు నాఁచికొనియెదు, చతురోపా
యంబు నీకుఁ జపలాక్షి సునిశ్చితమతిఁ
జెప్పెద విను...భార. అర. ౫. ౩౧౩.

శ్లో: ఇమం తు తే మార్గ మపేతమోహం,
వక్ష్యామి చిత్తగ్రహణాయ భర్తుః. సం.
భార. ౨౩౩. ౧.

౨. వశపఱుచుకొను; ఆక్రమించుకొను.

ఉ. రంగదుదారకీర్తి యగురక్కసగంగనఁ జెం
జలంబుమై, భంగ మొనర్చి మత్తజనపాలుఁడు
బల్విడి నాఁచికొన్న రాజ్యాంగము లెల్ల
నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్,
గంగ యసాహిణిం బదము గైకొనఁ బంచెఁ
బరాక్రమోన్నతిన్. నిర్వ. ౧. ౪౧.

క. ము న్నెను మేన నలఁదిన, ప్రస్ననిభసితంబు
నణఁచి శ్రమవారి కడన్, జె న్నెసఁగ
మంచుమలసంచు నాఁచికొని ప్రవహిం
చుసురనదిపగిదిన్. పాండు. ౫. ౧౩౧.

నాఁచికోలు. వి. (√నాఁచికొను.) అపహరిం
చుట.

ఉ...ఫల్గునుఁ డేఁదఱ మీఱి సైంధవ, ప్రాణము
నాఁచికోలు నరపాల తలంపఁగ మర్త్యకృత్య
మే. భార. శల్య. ౧. ౪౯.

నాఁచు[1] = నాఁచికొను. స. క్రి. అపహరించు; లాగుకొను.

రగడ. కోరకోరసిజ రతి నది నేఁ గోర గోరఁ టు లజ్జ నాఁచెను. చంద్రి. ౪. ౬౩.

సీ. ద్విరసనాళికి వేల్పువెను నూఁడి సుధ నాఁచి జెల్లులో నటు పాఱఁజల్లినాఁడు. రా. వి. ౧. ౮.

సీ. పినుఁ గీక పెనఁగినఁ బెద్ద నొంపక యొఱ్ఱఁబాఱించి చేఁగలపాటి నాఁచి. ఆము. ౬. ౭౮.

ఉ... శూలము పూని జక్కి యొప్పక్కని వ్ర క్కలింపఁ గని పక్కన శూలము నాఁచి త్రుంచె నా, చక్కని కాలనేమితల... దశా. ౨. ౪౦౧.

వి. దొంగ.

సీ... నాఁచు నా దొంగయుఁ బ్రాఁచి దనరు. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

జః నాఁచికొను, నాఁచికోలు.

నాఁచు[2]. వి. శైవాలము, నీటిలో పుట్టెడితీఁగ, ప్రాఁచి.

సీ... నాఁ చన శైవాల నామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౧. ౧౬౫, ౩. ౪౫.

సీ. నాడెంపుజడపెంపు నాఁచుతీవలగుంపు కలికి కన్నవడాలు గండుమీలు. నీలా. ౧. ౫౬.

గీ... మనోహరవాసనల్ గలయునాఁచు, నాఁచుజలదంతికరములయతిశయమున, యముసర హిఁ గాంచునత్తోయజాకరమునఁ, గరము న య మొప్పఁ దీర్చితిఁ గాల్యవిధులు. ఉ. రా. ౭. ౨౮౩, ౨. ౫౩.

సా: మాటుకు మాట తెగులు నీటికి నాఁచు తెగులు.

జః నాఁచుఁదీఁగ, నాఁచుఁద్రాఁచు, నాఁచుడు, నాఁచువన్నె.

నాఁచుఁదీఁగ(Z). వి. (√నాఁచు[2].) శైవాలలత.

సీ. సడలిననిడుద కెంజడలును ముదురఁ బండిన నాచుఁదీఁగలు బెనఁగొనంగ. హరి. ఉ. ౭. ౭౪.

(హంసము.) గీ. ప్రమదమున నాఁచుఁదీఁగెజొంపములఁ దూఱు. నైష. ౨. ౫.

నాఁచుఁద్రాఁచు. వి. (√నాఁచు[2].) నాఁచులో నుండుసర్పవిశేషము.

వ... సరీసృపనారీవారంబులతో మసకముల ద నివిసనక సంచరించు నాఁచుఁద్రాఁచులఁ గాంచి మేను లుప్పొంగ ... ప్రబంధ. ౧౮౬.

నాఁచుడు. వి. (√నాఁచు[2].) క్షుద్రజలజంతు విశేషము, నీటిలోనుండుఒకానొకచిన్నజంతువు.

సీ... నత్తగుల్ల చుట్టుకుగుల్ల కురుమిండ నాఁచుడు... హంస. ౪. ౧౮౯.

నాఁచువన్నె. వి. (√నాఁచు[2].) నాఁచురంగు కల వస్త్రవిశేషము.

సీ. ముత్తేలపందిళ్లు నుత్తరగోగ్రహణంబులు కరకంచు నాఁచువన్నె, నిండువన్నెలు... గీ. మొదలుగా వల్వలుధరించి ముదిత లపుడు. ప్రబంధ. ౨౭౨.

నాఁటించు = నాఁటు. స. క్రి. (√నాఁటు.)

(గ్రుచ్చు.)

క. అందఱమేనుల గంగానందనుఁడు శరత్రయములు నాఁటించెను శల్యుం దాఁకె నుత్తరుఁడు... భార. భీష్మ. ౧. ౨౮౧.

క. వడి నొక్కపెట్ట లక్ష్మణుఁ, డడరించె నిశాతశరము లారక్కసుపైఁ, గడఁగి యతఁడు నాతనిపై, నెడపక నాఁటించెఁ గలయ నానిమిదియమ్ముల్. భార. అర. ౭. ౧౩౨.

(హాఁతించు.)

(పారిజాతమును.) గీ. పెరటిచెట్టుగ నాఁటింతుఁ బెంపు గనుము. పారి. ౧. ౧౩౬.

గీ. మఱియుఁ గలదివ్యసరసులు నెఱయఁ జెఱచి, తనదు కేలిదీర్ఘికలందుఁ గనకనలినజాతు లెల్ల నాఁటించినాఁ డాతఁ డింద్రు, యటు చనక మేఁత నడుమనే హంసములకు. ప్రభా. ౧. ౧౨౦.

నాఁటు=నాఁటించు. స. క్రి. (ఇది నిర్బిందుకము అని చి. ని, శ. ర. కాని యీక్రిందినిర్ధారకప్రయోగములఁబట్టి సబిందుకముగా గ్రహింపఁబడినది.) ౧. గ్రుచ్చు.

సీ...ఆతఁ డతని,ఘనశరాసనముఁ ద్రిఖండంబుగాఁ జేసి నారాచమొక్కటి నాఁటె మేన. భార. భీష్మ. ౧. ౨౫౬.

ఆ. సత్యజిత్తుమేన సాయకదశకంబు, నాఁటి కుంభజుండు నగుచు విల్లు,దునుమ...భార. ద్రో. ౧. ౨౮౮. నీలా. ౨. ౨౩.

౨. (భూమిలో మొక్కలు మొ.) పాఁతు.

గీ. నాఁటె మందారతరువులు తోఁటలందు... ఇంద్రుఁడు దక్షిణకాశియందు.భీమ.౫.౮౪.

గీ. కొమ్మ నాఁటంగఁ దగినచోఁ గొమ్మ నాఁటు ...పెంచ్చు, హాళితోడను శాలినఁ దవిరతంబు. కళా. ౪. ౪౮. వసు. ౫. ౬౪.

౩. పాఁతుకొనఁజేయు.

ఉ...అనంతకేవలానందము దానియందు మది నాఁటుము మానుము నీచభోగముల్. భర్తృ. ౩. ౪౦.

గీ. వెలఁది నామీఁదఁ గడుఁ గృపావిలసనంబు, నాఁటి చూచినచూపుమన్ననయ చాలు. నైష. ౪. ౬౩.

౪. భేదించు, చీల్చు.

సీ. ఇరుమెయిఁ దొలిచి బెట్టిలఁ దూఱునవియును నలువురవేవుర నాఁటునవియు. భార. విరా. ౩. ౧౬౧.

గీ. అత్రిశూలాయుధంబు తీవ్రాంకుశకోటి,ఖాశ్ఛటాభాసురము గుంభపదము నాఁటి, రక్తధారలతోన యూరాకసేంద్రు,కలుషములు గాచ్చియేతెంచెఁ గ్రమ్మఱంగ. కాశీ. ౬. ౧౮౧.

౫. కలిగించు. చంద్రా. ౧. ౪౪.

అ. క్రి. (=నాఁడు.) ౧. గ్రుచ్చుకొను.

ఉ. దాఁటక మాన రిక్కడలి దాశరథుల్ తమ దండిమూఁకతో, దాఁటినఁదాఁకఁ జూడక కదా కని కావు మటంటివేని న్యాపూఁటయ కాచుఁ గాంచుటకుఁ బో మ్మిది మంచిది పో నినాఁటికిన్, నాఁటక పోవు నీయురముఁ జన్ రఘువీరకఠోరబాణముల్. రామా. ౪. ౪౬.

ఆ. వాఁడితూపు లోడల వడి నాఁటుటయు నొచ్చి, తోన కలువరోమ ధూమకేతుఁ, డతిశయిల్ల...భార. ఆర. ౭. ౧౩౩. కళా. ౫. ౧౬.

౨. పాదుకొను, స్థిరపడు.

క. మనమున నాఁటినమాటలు, విను మెన్నియు పాయములను వెడలునె యధిపా. భార. ఉద్యో. ౨. ౬౨.

క. నీనగవులు నీచూడ్కులు, నీనానావిహరణములు నీధ్యానంబుల్, నీనర్మాలాపంబులు, మానసముల నాఁటి నేఁడు మగుడవు కృష్ణా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౪౫.

గీ. నామనసు వానిమీఁదనె నాఁటె నమ్మ. కువల. ౩. ౧౧౧. ఆము. ౪. ౨౫.

౩. అంటు, తగులు.

ఉ...వాని కన్నిజన్మంబుల నైనఁ బాపములు నాఁటవు పుణ్యపరుండు గావునన్. వి. పు. ౩. ౧౩౮.

ఉ...పార్థివకదంబముఁ గూల్చినమేటి రామ న్యాతలఁపున నాఁటి రాఁగదవె దాశరథీ కరు

ణాపతమోనిధీ. దా. శ. ౩౩.

సీ. అనుమాట చెవి నాఁటు నాగ్రహావ్యగ్రుఁడై
యసురనాయకుఁడు శుక్రాత్మజులను, గనుఁ
గొని...దశా. ౪. ౧౫౯.

౪. కలుగు, పుట్టు.

చ...వెక్కసమగు నెవ్వగల్ వొడమెఁ గంప
ము వుట్టెఁ జెమర్చె మేను మా,నసమున
విన్నఁబాఁటొదవె నాఁటెఁ గడుం బరితాప
వేదనల్. పారి. ౧. ౧౦౦.

క. విను మట్లాడఁగఁ బెద్దలు, ననుఁ గని పనిసే
యు మనుచు నాఁటినకోపం,బున నేవలాడ
వినలేకను దేశభ్రమణవృత్తిఁ గైకొని మ
ఱియుక్. హంస. ౩. ౧౪౭.

౫. ౧. క్షతి, దెబ్బ; రంధ్రము, గండి.

సీ. పలుమొననాఁటు లేర్పడినకెమ్మోవితోఁ జిఱు
చెమ టంటుముంగురులతోడ. వ్యా. వి.
౩. ౯౧.

చ. కడలి మునుంగ నప్పుడమి గ్రక్కునఁ గొ
మ్మున నెత్త నందు మ్ము వ్వడినయహార్యకూట
ములు నాఁటిననాఁటులవెంబడిం బడిం,బడిఁ
బడునీరధారలు సుపర్వులు నించినపుష్ప
వృష్టిక్రివడి వెలయించుదంభకిటివర్య నిను
న్నది నాశ్రయించెదక్. చంద్రా. ౧. ౭౭.

౨. కుదురు,భూమిలో దిగినపర్వతము మొదల
గువానియడుగుభాగము.

గీ. నడుమ చతురశ్రవృత్తమౌ నాఁటు గలిగి;
ధగధగాయితకనకరత్నప్రతాన,కిరణములు
నాలుకలు గ్రోయుకీలములుగ, సురనగంబు
విధూమాగ్నికరణి మెఱయు.వరాహ.౧౦.
౧౦౭.

౩. నాట్నము, మొక్కలు మొదలగునవి పాఁ
తుట.

(వ్యవ.) ఆచేనియందు నాఁటు ముగిసినదా.

నోనాఁటు = నొచ్చునట్లుగా నాఁటు.

క. ఒకమొగి నఱువదియమ్ములఁ, బ్రకటబలుం
డైనపరశురాముఁడు నాయం,గకములు దాఁ
కఁగ నశ్వ,ప్రకరము నోనాఁట నూతుప్రైఁ
బడ నేసెక్. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౧౭.

సీ. బ్రహ్మదండంబులపాటియై మస్త్రంబు లిట్టు
నోనాఁటు నే యితనిచేత. భార. భీష్మ.
౩. ౪౦౫.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు:—

౧. వాని కింకను సంసారము నాఁటలేదు.

౨. వానికి నీవు చెప్పినమాట నాఁటలేదు.

౩. ఎవరికైనను కష్టసుఖములు నాఁటినఁగాని
మంచియుద్దేశములు కలుగవు.

జః నాఁటించు, నాఁటుకొను, నాఁటుకొలుపు,
నాఁటుధీఱు, నాఁటువడు.

నాఁటుకొను. అ. క్రి. (నాఁటు+కొను.)

౧. పాదుకొను, స్థిరపడు.

సీ. పాపంబు లోకభంగిఁ బ్రత్యయం బొందిన
నామీఁద దృఢభక్తి నాఁటుకొనును, నా
మీఁద దృఢభక్తి నాఁటుకొన్నప్పుడు ధర్మం
బు వర్తించుఁ దరతరంబు. భీమ. ౫. ౧౫౭.

గీ. నాఁటునుండియుఁ గంసుండు నాఁటుకొన్న,
దిగులు పెంపున వసుదేవదేవకులను. వి. పు.
౭. ౩౪. ఆము. ౫. ౫౫.

౨. కలుగు, సంభవించు.

గీ. నాకవల్లభ నీమీఁద నాఁటుకొన్న,మానికో
పాగ్ని దివిజసంపదలమీఁదఁ, బోయె నంతి
య చాలు నీపుణ్యమునను, వేయు నేటికిఁ
బులి నాకి విడిచినట్లు. వి. పు. ౧. ౧౫౬.

గీ...ఈక్షణంబున నాఁటుకొనిన,పాటు మదిఁ
జిత్తగింపవే పార్థివేంద్ర. వసు. ౨. ౧౪౫.
పారి. ౫. ౧౯.

౩. పాఁతుకొను, వేళ్లుపాఱు.

(వ్యవ.) మొన్నపాఁతినవంగమొక్క నాఁటుకొన్నది.

నాఁటుకొలుపు(ల్పు)= నాఁటించే. స. క్రి. (√నాఁటుకొను.) ౧. గ్రుచ్చు, గ్రుచ్చుకొనఁ జేయు.

వ...నూటిగ నీఁటియలు నాఁటుకొల్పి యనుసురులెడల మీఁటుచు...అచ్చ. రా. యు. ౩౬౪.

౨. అతుకుకొనఁజేయు, అతికించు.

గీ. తెగువ దక్షునికంఠంబుఁ ద్రెవ్వవేసి, వ్రేల్చెఁ దల నధ్వరాగ్నిని వీరభద్రుఁ, డాప్రజాపతి మెడపైని నాక్షణంబ, నగుచుఁ బోఁతేలితలఁ దెచ్చి నాఁటుకొలిపె. భీమ. ౬. ౫౯.

౩. పుట్టించు, కలిగించు.

సీ. అయ్యింతికడ నిల్చి యనువునఁ గాంతకు నకు మది రాగంబు నాఁటుకొలిపి. దశకు. ౬. ౧౨౧.

నాఁటుదీఱు. అ. క్రి. (నాఁటు+తీఱు[1].) మొక్క మొ. పాఁతుకొని చక్కఁగా వ్యాపించు.

చ. కరిశిర మాడ వృత్తుఁడు గ్రైవున వ్రేయుడుఁ గుంభమౌక్తికో,త్కర మసిధారఁ బొల్పెసఁగెఁ దారకభంగము నూచి నవ్వసం, గరజయకాంత కాంతరదకాంతియొ కా దని నాఁటుదీఱె వి,స్ఫురదవదాతఖడ్గలత పూచెనొ నా జయచైత్రసంపదన్. కు. సం. ౧౨. ౯౬౧.

నాఁటువడు. అ. క్రి. (√నాఁటు.) నఱుకుడువడు, తెగు.

చ. చిరముగ నొల్వువడ్డనరసింహునికం బెను బెద్దవే శిరం, బురలఁగ నాఁటు వడ్డజలజోద్భవుకం బెను బెద్దవే...కు. సం. ౪. ౪౩౨.

నాఁడిక=నాఁడు. వి. (నాఁడు+ఇక. స్వార్థమున.) దేశము.

క. అన్నాతియు నొడయఁడు నట్టు, లన్నాతని నీవ్ర కోన కరుణించితివో, నన్నా యన్నాఁడిక యన్నన్నా యాఁకుకొనఁ జాలనటిదె చెప్పుమా. అచ్చ. రా. అరణ్య. ౧౧౦.

నాఁడు. వి. జై. (బ. నాళులు, నాళ్లు.) ౧. దినము, దివసము. (కాలవాచకము కాక క్రియావిశేషణార్థక ప్రయోగములననుసరించియు చి. ని. ననుసరించియు కాలవాచకమగునప్పుడు నకారాంతమనుట నిర్వివాదాంశము. ఇఁక దేశవాచకమైనప్పుడుసైతము ముద్రిత ప్రతులందు నకారాంతమే యయి యుండుటచేతను దేశకాలార్థములకున్నసన్నిహితసంబంధముండుటవలనను నిర్ణయించుకొనుటకు నిర్ధారక ప్రయోగములు లేకపోవుటచేతను శాసనముల ననుసరించియు నకారాంతమే యెల్లెడల గ్రాహ్యమనుట యుక్తము.)

క. మీఁటు గలరాజరథికుల, నాఁటికి వేవుర వధింతు నరుశరములు నో, నాఁటి పడవైచు నంతకు, వేఁగాడెదఁ బ్రతిబలంబుపీఁకుల నెల్లన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౪౦౭.

క. పూఁట నగు కార్యగతు లొక, నాఁటన్ మతి నాఁటఁ గనిపించునయ కార్యము లొక్కొకటం జేయుట మేలగు...రా. వి. ౨. ౩౬.

గీ. ఉత్తమక్షత్రియుల పెల్లు సగ్రవృత్తి, నేఁడు పదినాళులేని నానిశితశరచయములఁ గూల్చితి వేసరినట్లు లయ్యె. భార. భీష్మ. ౩. ౩౬౪. (పదినాళులేని=పదిదినములును.)

క. బలవిక్రమములు వినుతంబులు గా మన మొనలఁ బాండుపుత్రానీకంబులు రెండు నాళ్లు వోరుట, దెలియంగాఁ జూచి వచ్చితిం గురునాథా. భార. కర్ణ. ౧. ౩.

౨. ఆదినము.

గీ. నాఁడు సభ నాడినంతయు నేఁడు చేయు, నట్టులున్నాఁడు మొనతోల ననిలసుతుఁడు. భార. భీష్మ. ౩. ౨౪.

ఉ. వేఁడిన వేఁడిమాట నృపవీరుఁడు సైఁపక కర్ణరంధ్రముల్, సూఁడినభంగిఁ దాఁకుటయు స్రుక్కి మనంబున నొచ్చి నిన్నునే, నాఁడు నృపాలపుత్రి వని నమ్మి వరించితిఁ గాక యిమ్మెయిన్, నేఁ డొకకాలసర్ప మయి నీ విటు సేయుట నాకుఁ దోఁచెనే. భా. రా. అయో. ౧౯.

క. నాడు మొదలుకొని యాపూఁబోఁడి యనారతముఁ దెచ్చి భోజన మిడఁగా, నేఁ డొక్కటి చనునంతకు, వాఁ డక్కడ నుండు నుచితవర్తనలమెయిన్. భోజరా. ౨. ౧౮౪. కాళ. ౪. ౯౯.

౩. సమయము, కాలము.

ఉ. నేఁ డలతోఁటలో నపుడు నిబ్బర మైన మదీయభాగ్యమున్, బోఁడిమి యేమిపాకమునఁ బొందెనొ మీకృప యట్లు గాంచి పెంపొనర్చి నాఁడి దనర్చునాచనవునన్ మిము నెమ్మెయి నంటిఁ గాని యేఁ, నాఁడును బుణ్యసాధ్వికి గుణం బిది గా దని నే నెఱుంగుదున్. కళా. ౪. ౧౧౩.

ఉ. సత్యవతీవధూటి మును శంతనుపెండ్లము కానివాఁడు సాంగత్యమునం బరాశరుఁడు గర్భము చేసిన... భాగ. ౯. ౬౬౯. కాశీ. ౧. ౮.

౪. ఆకాలము, ఆసమయము.

గీ. పార్వస్థ్వి మెయ్యది జలజాక్ష శక్తి మెఱసి, వాఁడె స్వర్గంబు కైకొనినాఁడు బలియె. దశా. ౨. ౮౪.

ఉ...పరమేశ్వర యావరణాంబురాశి కేతెంచిన వాఁడె పొక్కి వడకుండునె పద్మభవాండభాండముల్. కాశీ. ౧. ౧౨౩.

ఉ. నాఁటికి నెట్టిదౌ వఘటనంబున నో నిను నొల్లకెంతయుం, గాటపుఁగోపమున్ బెనుపఁగాఁ దను నెమ్మెయి నంటిఁ గాక పూఁబోఁటుకు జీతగాండ్రు మనతోల్లిటివారలు లేరె నీవి భుం, డేఁటికిఁ బోవఁగా వలయు నీ వటు పోవఁగ నేల కూఁతురా. కళా. ౪. ౧౩౨. హర. ౬. ౪౭.

౫. పక్షమున, ఎడల.

గీ. అఖిలలావణ్యపుంజంబు నబ్జభవుఁడు, మెలఁతగా దీనియందు నిర్మించె నొక్కొ, కాని నాఁ డిట్టికాంతి యేకాంతలందు, నేల లే దని సామర్ష హృదయ లయిరి. భార. సభా. ౨. ౧౬౦.

క. తారకు నోర్వఁగ వేఱ కుమారకుఁ బడయంగ సంగమము సేయను మున్, వారలపైఁ బంపని నాఁ, డారిపుపైఁ బంపు మాతఁ డధికుఁడె నాకున్. కు. సం. ౪. ౪౦౮.

క. ధనధాన్యపశుసమగ్రుం, డనఁ బరఁగెడునట్టి వైశ్యుఁ డధ్వరముం జే,యని నాఁడు బ్రాహ్మణాధ్వర,మునకు నతనిసొమ్ము రాజు పుచ్చియిడఁ దగున్. భార. శాం. ౩. ౪౩౧. నైష. ౫. ౯౧.

౬. (క. త. నాడు)=నాఁడిక, దేశము; ప్రదేశము.

చ. అరిసరపాలమాళిదళితాంఘ్రియుగుం డయి పాఁకనాఁటియుం, దిరువదియొక్క వేయిటి కధీశుఁడు నాఁ జనుచోడబల్లికిన్. కు. సం. ౧. ౫౩.

సీ. మూఁడుగ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ మోపూరు పాలించె ముల్కినాఁట. క్రీడా. ౨౨.

ద్వి. నాఁ డెల్ల నేలెడునాఁడు నాపిన్న, నాఁడొక్క నాఁ డేను నడురేయిఁ బోయి. రం. రా. అయో. ౧౨౩ పా. ౧ పం.

ద్వి. పురములు దేశముల్ పుణ్యతీర్థములు, నరనుతం బగునూళ్లు నాళ్లను గడచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౨౧౬ పం.

సీ. దినకరకులుం డైన త్రిభువనమల్లండు కమనీయం
డును గుండికట్టు మొట్టవాడియుం జేకొని
రూఢిగా నేలంగ... శా. ప. మ. ౧. ౩౦.

చ. ఇల వెలనాంటిచోడినృపునిచ్చినదత్తము...
శా. ప. మ. ౧. ౪౨. సైస. ౧. ౧౦.

౨. జనపదము, గ్రామము, పల్లె.

వ... ఇవ్విశ్వంభర నేద్వీపంబున నేదేశంబున
నేనాఁట నేవీట నేత్రోవ నేక్రేవ నేవేళ
నెవ్వండేమి సేయఁ దలంచె... ఆము. ౪.
౭౧౫. (శ. ర. పా.)

సీ. నాఁడు నా జనపదనామధేయం బగు...
ఆం. భా. ౨. ౭.

ఆనాఁడున్కి = ఆనాఁడు మొదలుకొని, అప్పటి
నుండి.

సీ... నాఁడు మొదలు నాఁటఁబట్టి యానాఁడున్కి
యదిమొదల్ నాఁటఁగోలె, యనఁగఁ దదా
రభ్య యనుట... సాం. ని. మాన. ౩౩.

తలనాఁడు=నాఁటఁగోలె.
సాం. ని. మాన. ౩౩.

నాఁటఁ(టం)గో(గొ)లె=ఆసమయము మొదలు.

మత్తకోకిల. నాఁటఁగోలెను నామనంబున నాఁ
టుకొ వెఱ నాకు నిం, కేఁటిజీవన మంచు నీ
తప మిట్లు వన్నితి... భా. రా. అర. ౨. ౮.
సాం. ని. మాన. ౩౩.

(అయ్యొరగులు.) వ... నాలుకలు రెండుగా వ్ర
య్యుటంజేసి నాఁటంగోలె ద్విజిహ్వులు నాఁ
బరఁగిరి... భార. ఆది. ౨. ౧౨౨.

శా. ఆగంధర్వుఁడు వచ్చి నాఁటఁగొలె సత్యా
నందసంయుక్తుఁ డై, రాగప్రౌఢిమ మీఱ గీత
ములు నేర్పన్... చంద్ర. ౨. ౧౭౫.

నాఁటఁబట్టి=నాఁటఁగోలె.

గీ. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె,
నాఁటఁబట్టి నాఁడు మొదలు నాఁగ నాహ్వ,
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుట కవని.
ఆం. నం. మాన. ౪౬.

నాఁటిసుత=నాఁటఁగోలె.

గీ. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె.
ఆం. నం. మాన. ౪౬.

నానాఁడు=౧. క్రమక్రమముగా, కాలక్రమమున.

గీ... నానాఁటి కీర్తి నాఁటిక్రియము, చప్పి
యైనట్టి యిచ్చఁ జనదు నిలువ. ఆము. ౫. ౭.

గీ... పసుపుకప్పు, ప్రాఁకుప్రాఁకున నెక్కుఁ గప్పు
నపుఁ దగిన, మెఱుఁగు నానాఁటికిని మీఁద
గిఱికొనఁగ. మను. ౬. ౨౭.

శా. ఖద్యోతద్యుతి వృద్ధిఁ బొందెఁ బిక్పరుం
జేసి నానాఁటికిన్. ఉ. రా. ౧. ౨౫౨.

౨. దినదినము, ప్రతిదినము.

శా. ఈయైశ్వర్యముఁ జూడఁబోలునని నే
నిప్పాట నానాఁటికిన్. కాశీ. ౧. ౧౧౫.

క. భూనాయక యీదివ్యవిమానం బసమాన
దివ్యమణికలశేలా, కానీకని ర్మితం బిది, నా
నాఁటి కనంతకాంచనంబులు గురియున్.
వసు. ౩. ౧౨. విక్ర. ౧. ౫౫.

నాఁడునాఁడు =౧. క్రమక్రమముగా, కాల
క్రమమున.

ఉ... ఆత్తతురగంబుల కెల్లను నన్నయుక్తుఁగా,
నత్తిలి నిల్పి యోఁగియుఁ బ్రియంబున
నాయెడ నాఁడునాఁటికిం, బేర్మి వహించు
చుండ నడపెం దనతమ్ములలోనివానిఁగాన్.
భార. విరా. ౧. ౨౬౭.

గీ. ఉత్తరోత్తర మభివృద్ధి నొందుచుండుఁ, గాక
ధర్మార్థకామమోక్షములు నాల్గు, చంద్రకళ
యట్లు శుక్లపక్షంబుకేలు, నాఁడునాఁటికి నభి
వర్ధనంబు నొందు. కాశీ. ౨. ౫౨.

౨. ప్రతిదినము, దినదినము.

చ. అలయక నాఁడునాఁటికి లతాంగి యపూ
ర్వము లైనభోజనం, బులు గడుభక్తిఁ బెట్టు
చు... భార. ఆది. ౮. ౧౮౩.

వ... నాఁడు నాఁటికిఁ బాటించి పేఁటకాండ్రద నెఱింగి మేఁప్రమేపులచమత్కారంబుల నిరాకరించి పిడుసఁ దిగి తిరిగి యింక దీర్ఘకోపసనపేయుసు...మనుచ. ౪. ౨౬.

పిన్న(టి)నాఁడు=చిన్నతనము,బాల్యము.

ద్వి. నాఁ డెల్ల నేలెడునాఁడు నాపిన్న,నాఁ డొక్కనాఁ డేను నడుచేయిఁ బోయి,యరుదైనవేఁటల నాసక్తిఁ బొంది. రం. రా. అయో. ౧౨౩ పా. ౧౫౦.

ఉ. పిన్నటినాఁడు సత్కరుణఁ బిల్లలమఱ్ఱిమహాప్రధాని పెద్దన్న గురూత్తముండు తగ నక్షరశిక్షయు దైవమార్గసంపన్నతయు న్వివేకపరిపాటియునుం గృపసేసె...హర. పీఠి. ౧౨౯.

జః నాఁడిక.

నాఁపచేను. వి. దే. (నాము[1] + చేను.) నాము కలపొలము.

వ...నాఁపచేనికిం దలపడు నాఁబసరంబులపస మూరుకొని మెక్కి యా మెక్కిన లెక్కించి మిక్కిలిం జొక్కి పసుజక్కవపడంతులు ను...బహు. ౩. ౭౦.

నాఁపతాయి. వి. (నాము[2] + తాయి.) నాము వలె నున్నగ నుండుతాయి. (విమశిల. దీనినిత్రొక్కినను ఆచోటు నొప్పి కలుగును అని శ. ర.) (వ్యవ.)మాయరుఁగుమీఁద నాఁపతాయి పఱచినాము.

నాక. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకక్త్వార్థకరూపము.) అనక.

చ. కొలఁది యెఱుంగ కిట్టిపలుకుల్ వలుకందగు నాక...భార. ఆది. ౫. ౨౦౩.

గీ...నలువపట్టి, యొండ నాక యొక్కింతసేపూరకుండి. కాశీ. ౧. ౧౦౧.

నాకబలి. సం. వి. ఇ. పుం. నాగవల్లి, వివాహాంగముగ అయిదవనాఁడు చేయుసంస్కారవిశేషము. (నాగబలి=నాగపూజ. వివాహసంస్కారవిశేషము. ఆపస్తంబ. గృహ్య. ౨. ౧౫ సూ. అని విల్యమ్సు.)

సీ. పొలుపు మీఱఁగ నాకబలికృత్యములు సల్పి...కళా. ౭. ౧౩.

నాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. - అకము-దుఃఖము-లేనిది - స్వర్గము. ౨. ఆకాశము.

నాకవనిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ; అప్సరస, అచ్చర.

నాకసదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. - స్వర్గము నివాసముగా కలవాఁడు - వేలుపు.

నాకి. సం. వి. న్. పుం. - స్వర్గము నివాసముగా కలవాఁడు - దేవత, వేలుపు.

నాకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ.

నాకు. స. క్రి. (త. నక్కు.) ౧. లేహనముచేయు, నాలుకతో రాఁచి లోఁగొను.

సీ. సనకాదిదివిజమస్కరిఫాలగోపిచందనపుండ్రవల్లికల్ నాకి నాకి. ఆము. ౧. ౪౧.

వ...బోరనఁ గాఱుధారాశోధిరాసారపూరంబు నాకి నాకి...మనుచ. ౪. ౬౦. వేమన. ౨. ౨౯౧.

౨. స్పృశించు, తాఁకు.

క...ధగధగ లర్చి, స్తంగణ నింగులు నాకెడు, నింగలములు నాల్గుదెసల నిడుకొని కడఁకన్. మనుచ. ౬. ౨౧.

సీ. అరుణచోదితరథం బట్టిట్టుగాఁ బట్టి నలినాప్తబింబంబు నాకి విడుచు. ఉ. రా. ౨. ౧౪౧.

సా: పులినాకి విడిచినట్లు.

గీ. నాకవల్లభ నీమీఁద నాఁటుకొన్న, మౌని కోపాగ్ని దివిజసంపదలమీఁదఁ, బోఁయె నంతియ చాలు నీపుణ్యమునను, వేయు నేటికిఁ బులినాకి విడిచినట్లు. వి. పు. ౧. ౧౫౬. (గొప్పయాపద తప్పినది అని భావము.)

(కాలకౌశికుఁడు.) ద్వి. పెడగొడ్డుఁ బులి నాకి విడిచినట్లుఁ జుస, జడిసి తొల్లిటితనజంజాట మెల్ల, నుడిగి...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౪౪౪ పం.

సా: అఱచేతిలో తేనె వేసికొని మోచేతి దాఁక నాకించినట్లు.

నాకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. కొడుకు, పుత్త్రుఁడు. (కే. ని.)

నాకుము. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకప్రార్థనార్థకమధ్యమపురుషైకవచనరూపము.) అనకుము.

చ. అనుటయుఁ గంకుఁ డిట్లనియె నక్కడ వచ్చు సుశర్మ యోడెఁ గావున నిటు వీరికిన్ జయ మవున్ వెఱపేటికి నీకు నుత్తరుం, డని నొకరుండ నాకుము బృహన్నల సారథి గాన గెల్చు నయ్యనిమిషకోటినైన నతఁ డద్భుతవిక్రమజృంభణంబునన్. భార. విరా. ౫. ౨౩౫.

నాకులము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నకుల సంబంధమైనది.

నాకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సురస, సర్పాక్షి. ౨. యవతిక్త. ౩. శ్వేతకంటకారి, తెల్ల వాఁకుడు.

నాకువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వల్మీకము, పుట్ట. ౨. పర్వతము, కొండ. ౩. వనస్పతి. (కే. ని.)

నాకేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వర్గాధిపతి, ఇంద్రుఁడు. (ఇష్టే: నాకేశ్వరుఁడు మొ.)

నాకౌకసుఁడు. సం. వి. స్. పుం - స్వర్గము నివాసముగా కలవాఁడు - దేవత, వేలుపు.

నాక్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్రసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. మొసలిమూతినక్క.

నాక్షత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్షత్త్రకార్యకమైనది. వి. అ. న. ౧. నక్షత్త్రమానమున ఏర్పడిన దినములు అహోరాత్రము. ౨. అట్టి అహోరాత్రములు ముప్పది కలమాసము.

నాక్షత్త్రికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్షత్త్రమువలన కలిగినది; నక్షత్త్రము నిమిత్తముగా కలది. వి. అ. పుం. చంద్రుఁ డశ్విన్యాదులందు చరించునిరువదియేడు దినములమాసభేదము.

నాగ. విణ. (సం. నాగః.) ౧. పూజ్యము. (చూ. నాగబెత్తము.) ౨. పెద్దది. (శ. ర.)

జ: నాగగన్నేరు, నాగజెముడు, మొ.

నాగఁడు. వి. (సం. నాగః.) శేషుఁడు. (శ. ర.) మొ.

నాగకందము. సం. వి. అ. పుం. హస్తికందము.

నాగకన్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగజాతికన్య; సర్పజాతిస్త్రీ, భోగిని.

నాగకర్ణము. సం. వి. అ. పుం-ఏనుఁగుచెవివంటి ఆకులు కలది - ౧. ఏరండము, ఆముదపుచెట్టు. ౨. ఏనుఁగుచెవి.

నాగకింజల్కము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసరము.

నాగకుమారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గుడూచి, తిప్పతీఁగ. ౨. మంజిష్ఠ, మంజిడి.

నాగకేసరము. సం. వి. అ. పుం. పుష్పప్రధానమైనఒక మొక్క.

నాగకేసరులు. వి. బ. (సం. నాగకేసరాః.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నఁగులు కురువులు భోజనప్రియములు రాజనములు...శాలి. గీ. ధాన్య మెసఁగును...సాం. ని. మాన. ౫౨.

నాగగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్పాక్షి.

నాగగన్నేరు. వి. (√నాగ.) పెద్దగన్నేరు, ఒకజాతిగన్నేరు.

సీ...నాగగన్నేరులు మామాళ్లసొబగు. భల్లా. ౩ ఆ. (శ. ర.)

నాగగర్భము. సం. వి. అ. న - సీసము గర్భమందు కలది - సిందూరము.

నాగచూడుఁడు. సం. వి. అ. పుం-పాములు తలయందు భూషణములుగా కలవాఁడు-శివుఁడు.

నాగచ్ఛత్త్రి. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గురుగు, శ్రీహస్తిని†.

నాగజము. సం. వి. అ. న - సీసమునుండి పుట్టునది - ౧. సిందూరము. ౨. వంగము, తగరము.

నాగజిహ్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - పామునాలుకవలె ఉండునది - శారిబ, మామెన†.

నాగజిహ్విక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ఏనుఁగునాలుకవలె ఎఱ్ఱగా ఉండునది - మణిసిల.

నాగజీవనము. సం. వి. అ. న. వంగము, తగరము.

నాగజెముడు. వి. (√నాగ.) బొమ్మజెముడు, ఒకజాతినుండ్లచెట్టు.

నాగతుంబి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూతుంబి, సేలానుగు†.

నాగదంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏనుఁగుదంతము. ౨. బట్టలు మున్నగునవి తగుల్చుకొనుటకై ఏనుఁగుదంతమువలెగోడకు అమర్చెడికొయ్య, చిలుకకొయ్య.

నాగదంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. శ్రీహస్తిని, గురుగు†. ౨. కుంభము, ఏనుఁగుతుమ్మి†.

నాగదంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృశ్చికాళి, తేలుమణి†.

నాగదమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - సర్పములను అణఁచునది - ౧. ఈశ్వరి†. ౨. గొడ్డుటఁగాఁకర†.

నాగదాళి. వి. (క. నాగదాళి.) ఒకజాతిముండ్లచెట్టు. (శ. ర.)

నాగద్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. స్నుహి, జెముడు†.

నాగనక్షత్రము. సం. వి. అ. న - సర్పదేవతాకనక్షత్రము - ఆశ్లేషానక్షత్రము.

నాగనామము. సం. వి. న్. పుం. తులసి†.

నాగనాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏనుఁగుతొండము.

నాగనిర్వ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. నాగదంతము, ఏనుఁగుదంతమువలె గోడకు అమర్చిన కొయ్య; చిలుకకొయ్య.

నాగనేరెడు. వి. (√నాగ.) పెద్దనేరెడు, ఒకజాతినేరేడు†. (శ. ర.)

నాగప=నాగప్ప, నాప. వి. నాగవల్లి. (చూ. నాగపసాని.)

జ: నాగపసాని.

నాగపంచమి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. శ్రావణశుక్లపంచమి. ౨. (దేవీపురాణానుసారముగ) ఆషాఢకృష్ణపంచమి.

నాగపడగలదండ. వి. (నాగ + పడగలు + దండ.) స్త్రీకంఠభూషావిశేషము.

ద్వి. భాసురం బగునాగపడగలదండ, యాసలఁ జేరె నయ్యతివ నీదండ. ద్వి. భాగ. ౧౦. (శ. ర.)

నాగపడగలు=నాగుపడిగప్రోగులు, నాగులపడగలు. వి. బ. (నాగ + పడగలు.) పాముపడగలవలె నుండుకర్ణభూషావిశేషము. (శ. ర.)

నాగపడిగకోల=నాగబెత్తము. వి. (నాగ + పడిగ + కోల.) పాముపడగవంటిపడగకలబెత్తము.

సీ. ఎడమచేఁ బల్లిక నిడినబండా రన్యపాణిఁ బట్టిననాగపడిగకోల. శుక. ౨. ౪౨౫.

నాగపత్త్రి సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగదమని, ఈశ్వరి†.

నాగపదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రతిబంధవిశేషము. ౨. నాగముయొక్కపాదము.)

నాగపసాని= నాగమసాని. (√నాగప. శ. ర.)

నాగపాశకము. సం. వి. అ. పుం. రతిబంధవిశేషము.

నాగపాశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పామువలె చుట్టుకొనెడిఅస్త్రవిశేషము. ౨. పాశము, వరుణునిప్రధానాస్త్రము.

నాగపురము. సం. వి. అ. న. ౧.(కౌరవనివాసమగు) హస్తిపురము. ౨. పాతాళము. ౩. భరతఖండమున మధ్యరాష్ట్రమం దున్నయొక ప్రసిద్ధపట్టనము.

నాగపుష్పము. సం. వి. అ. పుం - ఏనుఁగుమదమువంటివాసన కలపువ్వులు కలది-౧. పున్నాగము, పొన్న†. ౨. చంపకము, సంపెఁగ†. ౩. నాగకేసరము†.

నాగపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాగదమని, ఈశ్వరి †.

నాగపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వర్ణయూథిక, పచ్చపూలగోరంట †.

నాగపెంజెర. వి. (నాగ + పెంజెర.) ఒకజాతి పెంజెర, సర్పజాతివిశేషము.

సీ. ప్రల్లదంబునఁ దుర్లలనల్లనాగులు నాగపెంజెరలును బొట్టపెంజెరలును. ద్వా. ౮.౧౦౦.

నాగప్ప= నాగప, నాప. (చూ. నాగప్పసాని.) జః నాగప్పసాని.

నాగప్పసాని= నాగమసాని. వి. (నాగప్ప + సాని. క. నాగమసాని.) నాకబలిచిరంటి, నాగవల్లి వడపెడుముత్తెదువ.

సీ. నాగప్పసాని నా నాపసాని యనంగ నాకబలిచిరంటినామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౨. ౧౦౮.

నాగఫలము. సం. వి. అ. పుం - పాములవంటి కాయలు కలది - పటోలము, పొట్ల†.

నాగబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అభినయహస్తవిశేషము. ౨. చిత్రకవిత్వమందలి సర్పాకారబంధము. ౩. మల్లబంధవిశేషము.

వ... రామబాణంబును నాగబంధంబును లొలకరిమెఱపును...మల్లుపు. ౩. ౭౯.

౪. వస్త్రవిశేషము.

వ...నాగబంధంబులు బూజాబంధంబులును... అనుపేళ్లుగలపుట్టంబులు గట్టుకొని...ద్వా. ౩. ౨౦౯.

నాగబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం - ఏనుఁగులు రావిరొట్టను సంతోషముతో తినును గాన ఏనుఁగులకు ఇది బంధువువంటిది- రావిచెట్టు.

నాగబల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బీఱ†.

నాగబలాకార. సం= నాగబల.

నాగబెత్తము= నాగపడిగకోల. వి. (నాగ + బెత్తము.) యోగవేత్రము, పొన్న వేసినమంత్రపూత మైనచిన్న పేము.

క. జననాథ యేమి చెప్పుదుఁ, గనలుచు నవ్వుఁ గుఁదపసి కటము లదరఁగాఁ, దనచేతినాగబెత్తముఁ, గొని పసరముఁ గొట్టినట్లు గొట్టె నదయుఁడై. మను. ౪. ౯౫.

గీ. భపితభస్త్రిక పులితోలుపచ్చడంబు, నాగబెత్తము దంతపుయోగవాగ, లమరఁ జెట్టున డిగినటు లవనినాథుఁ, జేర వఱదెంచె నొకమహాసిద్ధుఁ డపుడు. వేం. పంచ. ౪. ౧౦౧. కళా. ౨. ౪౮.

నాగభగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వాసుకిభగిని, జరత్కారువు.

నాగభూషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం - సర్పములు అలంకారముగా కలవాఁడు-శివుఁడు.

నాగమండలికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పాములవాఁడు.

నాగమల్లము. సం. వి. అ. పుం - ఏనుఁగులలో మల్లునివంటిది-ఐరావతము.

నాగమల్లె. వి. (క. నాగమల్లిగె.) ఒకజాతిమల్లె, అష్టపత్త్రికది.

సీ. నాగమల్లె యనంగ నాగమల్లిక మీఱు ... ఆం. భా. ౨. ౫౨.

(బం.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. మంచిగంధ్రలు నాగమల్లెలు తీఁగెమల్లెలు కృష్ణనీలాలు వెలువడాలు. గీ. ఆది యగు పేర్లు గలుగువ డ్లతనియింటు, నుండు శతకో టిపుట్లు లోకొక్కదినుసు. హంస. ౪. ౧౨౭.

వ... సీతాభోగాలు గౌరీకుంకుమలు నాగమల్లెలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నాగమసాని= నాగపసాని; నాగప్పసాని. వి. (నాగమ + సాని.) నాకబలిచిరంటి.

మ. నరలం గూర్చినకొప్పుతోఁ బసుపుమిన్నల్ డేఱు సెమ్మోముతో, గరిమజ నాగమసాని ప్రోలు దిరుగంగా ఆంతులై తూర్యముల్, మొరయంగాఁ గడు నొప్పె నాకబలి ... వేం. పంచ. ౪. ౩౭౦.

నాగమాత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. ౧. సర్పమాత, కద్రువ. ౨ - ఏనుఁగులను తల్లివలె అలంకరించు నది - మణిశిల.

నాగమారము. సం. వి. అ. పుం- ఏనుఁగులను చంపునది - భృంగరాజము, గుంటకలగరది.

నాగము. సం. విణ (అ. ఈ. అ.) ౧. కొండలకు సంబంధించినది. ౨. క్రూరమైనది. ౩. (సమాస మం దుత్తరపద మైనపుడు) శ్రేష్ఠుఁడు. (ఉదా: పున్నాగము,పున్నాగుఁడు మొ.) ౪.ఏనుఁగువలె స్థూల మైనది. (అ. ఆ. అ.) పామువలె పొడుగైనది. వి. అ. పుం. -అగము-పోవనిది-కానిది-౧. పాము, త్రాఁచు. ౨. పాతాళమున వసించుదివ్య సర్పజాతివిశేషము. (అష్టనాగములు:-అనంతుఁడు, వాసుకి,తక్షకుఁడు, శంఖపాలుఁడు, కుళికుఁడు, పద్మఁడు, మహాపద్మఁడు, కర్కోటకుఁడు.) ౩.గజము, ఏనుఁగు.౪. కొండ. ౫. మేఘము. ౬.నాగదంతము,చిలుకకొయ్య. ౭. తమలపాకు తీఁగ,తాంబూలిది. ౮. దేహమందలిఉపవాయువులలో వాగ్ద్వారమం దుండుఉపవాయువు. ౯. గ్రహము. ౧౦. నాగకేసరముది. ౧౧. పున్నాగము, పొన్నది. ౧౨. ముస్తెది. ౧౩. దేశభేదము. ౧౪. జలజంతువిశేషము. (వై. ని.) న. ౧. తగరము. ౨. సీసము. ౩. (జ్యోతి.)ఒకానొకకరణము. (దీనికి నాగవ మని వాడుక.) ౪. ఆశ్లేషానక్షత్రము.

నాగముస్తె. వి. భద్రముస్తకముది. (శ.ర.)

నాగయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఉలిమిరిలో నగుకఱ్ఱలతో చేసి తటాకాదులయందు అనంతవాసుక్యాదినాగులలో నొకనికి అధిష్ఠానముగా నాఁటిన స్తంభవిశేషము. ౨. క్రొత్తగా త్రవ్విన చెఱువు లోనగువానియందు నీటిలోఁతు తెలియుటకై నాఁటినకొలత స్తంభము. ౩. నేలతో లఁచుకఱ్ఱ.

నాగరంగము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజది.

నాగరకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. నగరమందు పుట్టినవాఁడు. ౨. ప్రవీణుఁడు, నేర్పరి. ౩.నగరదురభ్యాసములు అలవడ్డవాఁడు. ౪. దొంగ. ౫. శిల్పి.

నాగరక్తము. సం. వి. అ. న. సిందూరము.

నాగరఘనము. సం. వి. అ. పుం. నాగముస్తెది.

నాగరము. వి. (క. నాగరు.) స్త్రీశిరోభూషా విశేషము.

(వ్యవ.) మాపిల్లకు నాగరము చేయించితిని.

నాగరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నగరమున పుట్టినది. ౨. నగరమున ఉన్నది. ౩. నగరమునకు సంబంధించినది. వి. అ. పుం. ౧. (జ్యోతి.) పౌరము అను గ్రహయుద్ధవిశేషము. ౨. నారింజ. ౩. కపటము, మోసము. ౪. దేశభేదము. ౫. గోరంట. న. ౧. సొంటి. ౨. ఒకజాతిముస్తె. ౩. ఒకానొకలిపి. ౪. రతిబంధవిశేషము.

నాగరముస్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగముస్తె.

నాగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. లిపివిశేషము, దేవనాగరి. ౨. పట్టనవాసపుస్త్రీ. ౩. స్నుహి, జెముడు.

నాగరికము. సం. వి. అ. న. నగరమునుండి వచ్చుసుంకము.

నాగరికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నగరరక్షణమందు నియుక్తుఁడు. ౨. నగరము రక్షించువాఁడు.

నాగరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నగరవాసి, పౌరుఁడు. ౨. దేవరుఁడు, మగనిసోదరుఁడు. (వాచ.)

నాగరుకము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజ.

నాగరేణువు. సం. వి. ఉ. పుం. సిందూరము.

నాగరేయకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నగరియందు పుట్టినది. ౨. నగరియందు దున్నది.

నాగరోత్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగముస్తె.

నాగర్యము. సం. వి. అ. న. నాగరకత, వైదగ్ధ్యము. (వాచ.)

నాగలత. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧.మగగుఱి.(త్రి.ని.) ౨. తములపాకుతీఁగ, నాగవల్లి. (వాచ.)

నాగలోకము. సం. వి. అ. పుం. పాతాళము.

నాగవ(ప)డిగెలు= నాగపడగలు. వి. బ. కర్ణభూషావిశేషము.

సీ. మొగపాటియుత్తె ముంచిననాగపడిగెలు బిగుకొప్పుఁ గొడిగెఁదిళ్లచెప్పు.సి.లొం.ద...రా. వి. ౨. ౪౪.

నాగవల్లరి. సం=నాగవల్లి.

నాగవల్లి(లి)= నాగవేలిమి. వి. (సం. నాగబలిః, ప్రా. నాగవెల్లి. క. నాగవలి.) పెండ్లిలో కడపటి నాఁడుచేయుసంస్కారవిశేషము.(దీనిని కొందఱు పెండ్లినాలవనాఁడును కొందఱు ఆయిదవనాఁడును జరిగింతురు.)

గీ. అట్లు వైవాహికార్హకృత్యములు వెలిమి, నాలుగవనాఁడు సకలబాంధవులుఁ జెలఁగ, నరవరాగ్రణి లోచనానందమొదవ, నాగవల్లి యొనర్చుటకై గుఱించె. రాజ. చ. ౩. ౧౭౪.

క. తగఁ బ్రాకెనయును దీఱిచి, నగవులపను లైన వెనుక నాలవఁనాఁ డొప్పఁగ నాగవల్లి సేయఁగఁ, బగడపుటుప్పరిగెలోనఁ బడఁతుకఁ దెల్లన్. యయా. ౪. ౧౧౪. రా. వి.౫.౫౦.

ఆ. అటుల దినచతుష్టయం బైన యంత నా, గవలియును నొనర్చి స్నానమును. ఇఁదు. ఉ. ౮౪.

క. విలసితబహువైభవముల, నలరుచు నాగవలిఁ జేసి యఖిలాశ్రితజనంబులకు వరహాలు మాళ్విచ్ఛలవిడి పచ్చడము లిచ్చె జనవరుఁ డంతన్. కృష్ణ. ౪. ౧౨౫.

సీ. వడుగు పెండ్లిండ్లలోపలఁ ద్వితీయదినంబు ప్రాకెన్న యనఁగను బరఁగుచుండు, నాలిటికిని నేశె యగుచు నంత్యదినంబు అవుముగంబవళి నాగవలి యనఁగ. అం. భా.౨.౧౩౮.

నాగవలిలోపలనిష్ఠురము = పెండ్లి యంతియు నైనపిమ్మట నాగవల్లినాఁడు పెండ్లివారిరెండువారల త్రో కకితనముగ మాటలాడుట. (పని తెలివేతిన

తర్వాత బండోరులు కలహించుటవలన మనస్సులు చెడుటయేకాని కలసివచ్చునది లేదు అని భావము.)

ఉ. మాలిమి లేదు గాన ననుమానము నామదిఁ
దోఁచె నప్పుడే, బాలిక సేవ సేయఁ బనుపన్
వల దంటిని గాదె దాని క్షేమీలువు కల్గు మేన
మఱఁ దింతయె యాతఁడు నైన దైన దేలోలత
నింక నాగవలిలోపల నిష్ఠుర మేల పల్కఁగన్.
విజ. వి. ౩. ౧౪౦.

ఇట్లే : నాగవల్లినిష్ఠురము.

(వ్యవ.) ఎంతజాగ్రత్తగా నున్నను మాయింటు పెండ్లిలో నాగవల్లినిష్ఠురము తప్పినదికాదు.

నాగవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తాంబూలి, తమలపాకుతీఁగ.

నాగవారికము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - ఏనుఁగులను వారించునది - రాజకుంజరము, పట్టపుటేనుఁగు. ౨. ఏనుఁగుగుంపులో పెద్దయేనుఁగు. ౩-పాములను వారించునది-నెమిలి.

నాగవారికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧ - ఏనుఁగులను వారించువాఁడు- హస్తిపాలకుఁడు, మావటివాఁడు. ౨- పాములను వారించువాఁడు-గరుడుఁడు. ౩. గణస్థుఁడు, ముఖ్యసభ్యుఁడు. (వై. ని.)

నాగవాసమ(పుట)లరుఁబోఁడి. వి. (నాగవాసము[2] + అలరుఁబోఁడి.) వారాంగన, వేశ్య.

ఆ. కలితభోగవతులు ఘనభుజంగాన్వితరతులు
కంచుకాభిరామ్యయుతలు, నగుట నాగవా
సమలరుఁబోఁడులు నాగవాసయువతులట్ల
వఱలి రచట. ఇందు. ౧. ౧౫౫.

(అయోధ్యాపురము.) వ...రత్నస్యందనద్వారం
బుల నమరాగంబొనరం గూర్చుండి లీలార్థం
బుగ నాగవాసపుటులరుఁ బోఁడు లమరాగం
బులు చిగిరించినతదీయ స్తంభములఁ గలచిగు
రుటాకు లన ... ఒప్పుచుండు. ఇందు. ౧.
౧౫౪.

నాగవాసము[1]. వి. ౧. ఘంటాప్రతీకము, గంటలోనిచీల.

సీ. నాగవాస మన ఘంటాప్రతీకమునకు వేశ్య
లకును బేరు విశ్వనాథ. ఆం. సం. నానా. ౨౮.

౨. గొండ్లెము మొ. వానిని తగిలించుటకు ద్వారబంధము మొ. వానికి రెండుకొనలు వంచి బిగించినయినుపకమ్మి.

చ. కులుకు మెఱుంగుఁ గెంపుతతిగోళ్ల నమర్చిన
నాగవాసపుం, గొలుకుల జాళువాగొలుసుగో
ళ్లఁ దగుల్కొని వ్రేలుపచ్చతా, చిలుకల
తూఁగుమంచమున శ్రీరమణుండు వసించున
త్తఱిన్. చంద్ర. ౧. ౯౧.

(వ్యవ.) ద్వారబంధమునకు నాగవాసము విఱిగి పోయినది.

నాగవాసము[2]. వి. ౧. వేశ్యాసమూహము.

సీ. ననుపుకాఁడై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి
మహిమ గోల్పడియె నే మాందకర్ణి. మనుచ.
౨. ౭౩. ఆం. సం. నానా. ౨౮.

౨. భోగముమేళము.

క. ... పురము కైసేసి ప్రజల్, తో నరుగ నా
గవాసము, తో నెదురుగ నేఁగి రంత తూ
ర్యము లులియన్. ఆము. ౪. ౩౪.

ఆ. నాగవాస మనఁగ నామ మగా వేశ్యాజనంబు
మేళమునకు నంబికేశ. ఆం. సం. మాన. ౯.
ఆం. భా. ౧. ౧౩౦. హంస. ౧. ౬౪.

జ : నాగవాసమలరుఁబోఁడి.

నాగవాసము. సం. వి. అ. పుం. నాగలోకము.

నాగవీథి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశమండలమందు ఉత్తరదిక్కున అశ్విని భరణి కృత్తిక యను మూఁడునక్షత్రములు కలఆకాశవీథీభాగము.
(చూ, ఐరావతము.)

నాగవ్రేలిమి= నాగవల్లి.

క. నాలుగుదినాలు విప్రజ్ఞనాలు విధానాల్లు

భోజనాలును మేలిక్,వ్రేలిమి గలుగఁగ ముదముల,వ్రేలి మిగుల నవల నాగవ్రేలి మెసర్పక్. ముకుంద. ౩. ౨౯౩.

నాగశుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కోలదోసకీ.

నాగసంభవము. సం. వి. అ. న - సీసమువలన కలిగినది- సిందూరము.

ఇట్లే: నాగసంభూతము.

నాగసరము. వి. (సం. నాగస్వరః. ప్రా. నాగసరో.) ౧. పాములవాఁడూఁదెడిబుఱ్ఱ.

గీ. నాగసింధు ప్రభేదనానావరాట,రాగగంధర్వలహరికారంభణముల, మిహిపదంబుగఁ బాములమెంగఁ దూఁదె, భోగిరాజులు స్తరింప నాగసరము. క్రీడా. ౨౨౮.

౨. పాములకుఆనందము కలిగించుస్వరవిశేషము.

గీ...ఆలకించి చనియె, నాగసరములమ్రోఁత యన్నాగరికుఁడు. క్రీడా. ౨౯౯.

సీ...నాగస్వరం బగు నాగసర మన... ఆం. భా. ౧. ౧౨౯.

౩. సన్నాయి.

క. సంగీతపు మేళపుజత, సంగతితాళములు నాగసరములు ఢక్కిల్, చెంగులు ముఖవీణియలు సు,పాంగము తప్పెటలు గజ్జె లందుక చేరక్. ప్రబంధ. ౯౩.

క. అంతట నాగసరంబుల, వింతులు తానములు మిగుల హెచ్చించుచు సా,మంతముపరవక్ బువులు వసంతము లోనుగనుఁ గొనుచుఁ జనుదే మతిరయుక్. యయా. ౪. ౧౪౭.

నాగసాహ్వయము. సం. వి. అ. న - ఏనుఁగుతో సమాన మగుపేరు కలది- కౌరవవాసస్థానమగుహస్తిపురము. (వాచ.)

నాగసుగంధ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.నాకులి,సర్పాక్షికీ.

నాగస్తోకము. సం. వి. అ. న - సర్పవిషలేశము కలది - వత్సనాభము, వసనాభికీ.

నాగస్ఫోత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నేపాళము, దంతికీ.

నాగస్వరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాములకు ఆనందమును కలుగఁజేయుగానవిశేషము. ౨. పాములవాఁడూఁదెడిబుఱ్ఱ.

క. నాగస్వరసుషిరసమ,న్నాగవరాశ్యాదివివిధనానారాగ,ప్రాగల్భ్యప్రకటఫణా,భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్. క్రీడా. ౨౨౦.

నాగహంత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - సర్పవిషమును పోఁగొట్టునది - వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డు ఆఁగాఁకరకీ.

నాగహనువు. సం. వి. ఉ. పుం. నఖ మనుగంధద్రవ్యముకీ.

నాగాంచల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నాగయష్టి.

నాగాంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧=నాగయష్టి. ౨. హస్తిని, ఆఁడేనుఁగు.

నాగాంతకము. సం. వి. అ. పుం. - పాములను చంపునది - ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి. ౩ - ఏనుఁగులను చంపునది - సింహము.

నాగాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసరముకీ. (త్రి.ని.)

నాగారి. సం. వి. ఇ. పుం -పాములకు శత్రువు- ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి. ౩ - ఏనుఁగులకు శత్రువు-సింహము. (ఇట్లే: నాగారాతి మొ.)

నాగాశనము. సం. వి. అ. పుం - పాములను తినునది - ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి.

నాగి. సం.విశ.(న్.నీ.న్.)పాములు కలది.(ప్రయో. మొ.) వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆఁడుపాము. ౨. ఆఁడేనుఁగు. ౩. పాతాళలోకము. (వై. ని.) న్. పుం. పాములంఆభరణముగాకలవాఁడు,శివుఁడు.

నాగిని. వి. (సం. నాకినీ.) లోకాంతరగత దై

దేవత యైనము త్తైదువ. (శ. ర.)

నాగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గొల్లజిడ్డు.
గీ...నాగినియగు, గొల్లజిడ్డు...ఆం. భా. ౨. ౬౬.
౨. నాఁగుఁ, నావురు.
గీ...నాగిని నావురు నాఁగు రనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౬౨. (ఈపదము సం. ని. లలో కన్పడలేదు.)

నాగు(వు). వి. (సం. నాగ.) పాము.
గీ. నాగముల పేరు వెలయును నాగు లనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౪౬.
ఆ. నంది యెక్కిగిత్త నాగులు సొమ్ములు, చేఁదు మెడను బునుకచేరు బూది, నుదుట సరలు గొన్నరుదురాక లెదఁ గల్గు, నయ్యయొరపు దెలుప నలవి యగునె. చెన్న. ౩. ౩౯.
చ. తలఁ బ్రతిబింబభానుమణిఁ దాల్చి విహార వనాంతరంబునన్, మలఁగి మలంగి పెంజి లుమునాగువుభంగి...సైన. ౪. ౧౫౪.
గీ. కుబుస మూడ్చెడిమేటినాగువునుబోలె. భీమ. ౫. ౪౦.
జః నాగుఁబాము, నాగుపడిగెప్రోగులు, నాగుల చవుతి, నాగులపడగలు.

నాగుఁబాము. వి. (నాగు + పాము.) నాగము, త్రాఁచు.
గీ. కినుక నిగుడంగ నొడుపు దప్పినపిసాళి, నాగుఁబామును బోలుచు నవుడుగఱచి. ఆచ్చ. రా. సుం. ౫౫.
క...నాగుఁబా మనఁ ద్రాఁచన ఫణి దవర్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౪.

నాగుపడిగెప్రోగులు = నాగపడగలు. వి. బ. (√నాగు.) పాముపడగపోలికి కలకర్ణాభరణ విశేషము.
గీ ... చెవులనాగు, పడిగెప్రోగులు మెలిగొన్న పచ్చడములు, నమర గుమిగూడి జాలరు లరుగుదెంచి, రలరు మొగములతోఁ గ్రాటి కలలుగొనుచు. వేం. పంచ. ౧. ౭౧౪.

నాగులచవుతి. వి. (√నాగు.) నాగచతుర్థి.
(వ్యవ.) నాగులచవుతి నాఁడు పుట్టలో పాలు పోయుదురు.

నాగులపడగలు = నాగపడగలు.
చ...వెన్నునం, దొలకెడు నెత్తిజుట్టు తెలిదుప్ప టి వీనుల మానికంపు నా, గులపడగల్ రహిం దగ నొకొం డగునొంటరిబోయఁ డుద్ధతిన్. కువల. ౪. ౨౦౨.

నాగేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సర్పరాజము. ౨. శేషాహి. ౩. గజశ్రేష్ఠము. ౪. ఐరావతము.

నాగోదము. సం. వి. అ. న. ఉదరత్రాణము.

నాగోదరము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉదరత్రాణము. ౨. గర్భిణి యొక్క గర్భోపద్రవభేదము,

నాగోదరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉదరత్రాణము. పొట్టకు తొడుగుకొనుకవచము.

నాచి. వి. (త. నాచ్చి.) స్త్రీ.
(ఏకవీర.) గీ. కలికి పల్లిక దేబెలఁ గన్నతల్లి, వాసి కెక్కినయట్టిపోలాసయిల్లు, చక్కమెప్పులమాహురమ్మక్క నాచి. క్రీడా. ౧౨౯.

నాట. సం. వి. అ. పుం. రాగవిశేషము.
శా. వాలారుంగొనగోళ్ల నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటయన్, మేళం బైనవిపంచి నిన్న మొదలున్ నీ వంటమిం జేసి యా, యాలాపంబె యవేళఁ బల్కెడుఁ బ్రభాతాయాతవాతాహతా, లోలతంత్రుల మేళవింపఁగదవే లోలాక్షి దేశాక్షికిన్. మనుచ. ౩. ౫౪.
సీ...శంక, రాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి నాదనామక్రియ నాట...హంస. ౫. ౧౨౪.
ఉ...తుంబురుండు తా, గౌళ వరాళి నాటలను గాయనరూఢికి నాఁటి చూపినన్. శృం. శా. ౪. ౧౫౩.

నాటకము. సం. వి. అ. న. ౧. శృంగారవీరరసములలో నొకరసము ప్రధానముగా నుండి ప్రఖ్యాతచరిత్రమును తెలుపుచు అయిదు మొదలు పదివఱకు అంకము లుండుదృశ్యప్రబంధము.

౨. నర్తనము.

దండకము... గోవర్ధనక్షోణిభృత్కందరక్షోణిఁ గ్రీడించువిన్నాణి వెన్నాటకం బైనక్రాల్గన్నులన్ గల్గుపెన్దళ్కులన్ నల్లడన్ జిల్కు నెమ్మోముజాబిల్లి శోభిల్ల... పాండు. ౪. ౭౪.

౩. చరిత్రము.

గీ. పుండరీకాక్షునకు శూలి పూజ లిచ్చె,సంయములు చూడ బదరికాశ్రమమునందు,నాఁగ విందు మయ్యురుపురనాటకంబుఁ, జెప్పి చెవులకుఁ బండువు సేయు మనఘ. ఉ. హరి. ౨. ౭౦.

౪. కపటోపాయము.

ఉ. నాయెఱుగమి నాటకై వలనినాటకముల్ ఘటియించి రుక్మిణీకామినిమీఁదటం గలుగు గౌరవమున్ గృపయుం బ్రియంబుఁ దా, నేమియుఁ గాననీక యిట నిన్నిదినంబులు నన్నుఁ దేల్చె... పారి. ౧. ౭౯.

(వ్యవ.) నీ నాటకములు నాదగ్గఱ సాఁగవు.

నాటకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాటకసంబంధమైనది.

నాటకుఁడు. సం. విణ. (అ.టికా.అ.) నటుఁడు, ఆటకాఁడు.

నాటనము. సం. వి. అ. న. ౧. నటింపఁజేయుట.

౨. నటనము.

సీ. శ్రీకరోదయవధూలోకాననప్రభా నాటితబహుచంద్రనాటనంబు. గీ. దీపితం బగుశ్రీకాశికాపురంబు. పాండు. ౧. ౧౧౩.

నాటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నృత్యము. ౨. కర్ణాటదేశము. (వాచ.)

నాటామ్రము. సం. వి. అ. పుం. - నటులకు ప్రియమైనరసము కలది - కరబూజా?.

నాటారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటియొక్కకొడుకు. (కల్ప.)

నాటి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నటించువాఁడు, నర్తనము చేయువాఁడు.

నాటిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపరూపకము లనెడి దృశ్యకావ్యములలో నొకటి. (ఇది నాలుగంకములు కలిగి స్త్రీపాత్రబహుళముగా నుండును. ఇందలికథ కల్పితమై యుండవలెను. నాయకుఁడు ధీరలలితుఁ డగురాజు. నాయిక అంతఃపురసంబంధగాని సంగీతవ్యాపృతగాని అయి నవానురాగ యగురాజకన్యక. ప్రౌఢయు నృపవంశమందు పుట్టినదియు నగుపెద్దభార్య యుండవలెను. ఇందు వృత్తి కైశికి.)

నాటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కృతాభినయము, అభినయింపఁబడినది; అనుకరింపఁబడినది.

నాటేయుఁడు. సం.=నాటారుఁడు.

నాట్య(ము.) వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ... దథ ధార ధాణు అంత్రటీక టీక ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు... మల్లపు. ౩. ౬౯.

వ... అంత్రటీక టీక నాట్యము... మొదలగు పదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౭౫.

నాట్యధర్మిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యవిధులు తెలుపువిద్య.

నాట్యపుష్పకము. సం. వి. అ. న. తూఁడు

పాల్లు కుంకుమపువ్వు కలపినగంధపొడి, ఒకది నుసుబుక్కా.

నాట్యభాష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యమందా యాపాత్రములకు తగునట్లు ప్రయోగించుభాష.

నాట్యము. సం. వి. అ. న. -నటునికృత్యము - ౧. నృత్తము. ౨. నృత్తగీతవాద్యాత్మక మగులాస్యము, తౌర్యత్రికము. ౩. నాటకాదిదశరూపకాభినయము.

నాట్యరాసకము. సం. వి. అ. న. రూపకభేదము, దృశ్యకావ్యవిశేషము.(దీనికి అంక మొక్కటియే. నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు. పీఠమర్దుఁడుపనాయకుఁడు. హాస్యరసము అంగి. శృంగారము అంగము. నాయిక వాసకసజ్జిక. వాచ.)

నాట్యాంగము. సం. వి. అ. న. నాట్యముయొక్క అంగము. (ఇది "గేయపదము, స్థితపాద్యము, ఆసీనము, పుష్పగండిక, ప్రచ్ఛేదనము, త్రిగూఢము, సైంధవము, ద్విగూఢకము, ఉత్తమోత్తమకము, ఉక్తప్రత్యుక్తము" అని పదివిధములు.)

నాట్యాలంకారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాట్యమునకు అలంకారము, ఆశీస్సు ఆక్రందము కపటము క్షమ గర్వము ఉద్యమము పశ్చాత్తాపము మొద లగుముప్పదియాఱింటిలో నొకటి.

నాట్యోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యమందలి పరిభాష, నాటకపరిభాష.

నాడకము. సం=నాళము.

నాడా. వి. (హిం. నాడా.)నూలు మొదలగువానితో నేసినపట్టె.

వ...అల్లనఁ గనుపట్టుమెనుపట్టు నాడాలబిగిని దగినవిగవిగనిజిగి... మల్లుపు. ౪. ౬౭.

నాడి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నాళము, కాఁడ. ౨. బోలుగా నుండుకాఁడ; (తామరలోనగువాని) కాఁడ. ౩. (ఆకులోనగువాని)ఈనె. ౪. శరీరమందలిబోలునరము, రక్తనాళము. ౫. క్రోవి, గొట్టము. ౬. నారికుఱుపు. ౭. గడియకాలము. ౮. గండదూర్వ, ఒకజాతిగఱిక. ౯. కుహకచర్య, మోసకానినడక, మాయ. ౧౦. వాతపిత్తశ్లేష్మనాడులలో నొకటి. ౧౧. (జ్యోతి.) వధూవరులపొంతనములు చూచుటకై నక్షత్రవిశేషములతో నాడ్యాకారముగా గీసినరేఖ. ౧౨. (యోగ.) ఇడ, పింగళ, సుషుమ్న అను మూఁడునాడులలో నొకటి.

నాడింధమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాడులను చలింపఁజేయునది; శ్వాసమును అధికముగా కలిగించునది. (భయాది.)

నాడింధముఁడు. సం. వి. అ. పుం- గొట్టము ఊఁదువాఁడు - స్వర్ణకారుఁడు, కంసాలి.

నాడింధయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) గొట్టముతో పాలు లోనగునవి త్రాగువాఁడు.

నాడికేలము. సం=నారికేళము. (వాచ.)

నాడిచీరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలి యను గంధద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౨. సూత్రవేష్టనవలిక, నూలు చుట్టెడుచిన్నక్రోవి, సాలెవానియొకానొకపనిముట్టు.

నాడిపత్త్రము. సం. వి. అ. న. నాడీచము అనుశాకము.

నాడీకము. సం. వి. అ. పుం. కాఁడలు ప్రధానముగా కలయొకదినుసుశాకము.

నాడీకలాపకము. సం. వి. అ. పుం. సర్పాక్షి.

నాడీకూటము. సం.వి.అ. న. (జ్యోతి.) వివాహమున వధూవరులపొంతనములు చూచుటకై నాడీరూపముగా గీసినరేఖలయందు జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రకారముఏర్పఱచిననక్షత్రసముదాయము.

నాడీచక్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నాభిస్థానమందు నాడు లుండుచక్రవిశేషము. (దీనినుండి నాడులు వెలువడును.) ౨. (జ్యోతి.) నాడీకూటము లిఖించుటకై గీసినరేఖలు.

నాడీచము. సం. వి. అ. పుం. శాకవృక్షవిశేషము, ఒకదినుసుకూరాకు *.

నాడీచరణము. సం. వి. అ. పుం. - కాఁడవంటి కాళ్లు కలది - పక్షి. (త్రి. ని.)

నాడీజంఘము. సం. వి. అ. పుం. - కాఁడవంటి పిక్కలు కలది - కాకి. (వై. ని.)

నాడీజంఘుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజధర్ముఁడనునామాంతరము కలయొకబకము. (చూ. భార. శాం. ౩. ౪౭౫.)

నాడీతరంగము. సం. వి. అ. పుం. కాకోలము. (మే. ని.)

నాడీతరంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రతహిండకుఁడు, వ్యభిచరించువాఁడు. (కల్ప.)

నాడీతిక్తము. సం. వి. అ. పుం. నేపాళనింబము, నేపాళదేశపువేము *.

నాడీదేహుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రక్తమాంసములు లేక నాడులు మాత్రము కలదేహము కలవాఁడు, కుష్కించినవాఁడు - భృంగి. (శివుని ద్వారపాలకులలో నొకఁడు.)

నాడీనక్షత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. జన్మనక్షత్రము. ౨. జన్మనక్షత్రమునకు పది, పదియాఱు, పదునెనిమిది, యిరువదిమూఁడు, యిరువదియేడు అగునక్షత్రములలో నొకటి. ౩. (జ్యోతి.) నాడీరేఖలయందలి నక్షత్రము. (చూ. నాడీకూటము.)

నాడీపరీక్ష. సం. వి. అ. స్త్రీ. హస్తాదులందలి వాతాదినాడులను పరీక్షించుట.

నాడీయంత్రము. సం. వి. అ. న. (వైద్య.) శల్యమునుతీయుటకైనయంత్రవిశేషము. (ఇది ఇరువదివిధములు కలది.)

నాడీవలయము. సం. వి. అ. న. నాడులను -గడియలను- తెలుపువలయాకారము కలయంత్రవిశేషము, గడియారము. (వాచ.)

నాడీవిగ్రహుఁడు. సం=నాడీదేహుఁడు.

నాడీవ్రణము. సం. వి. అ. పుం. నారికుఱుపు, సెల వేయుకుఱుపు.

నాడీహింగువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఒకవిధమైన ఇంగువు.

నాడు=నాఁటు. అ. క్రి. నాఁటు, గ్రుచ్చుకొను; ఖండిత మగు.

గీ. కాఁడె గ్రుచ్చినను దొలిచెను నాడె నన్గ, నాఁటె ననుమాట కర్థ మా నాగభూష. ఆం. భా. ౩. ౧౨౨.

చ. జనపతివేఁడిటూపుల భుజంబులు వ్రచ్చి యురంబు లుచ్చి యా, వనములు వాఁడి చాపములు నాడి శతాంగము లాడి యుగ్రకే, తనములు నూడినన్...కళా. ౨. ౧౦౦.

స. క్రి. బాధించు, పీడించు.

చ. అసలునిఁ గాఁడుచుం జముని నాడుచు రాక్షసు నాడుచుం గప్పర్దినొసలు చూఁడుచుం ధనదుప్రేవులం దోఁడుచు...కళా. ౫. ౧౨౩.

మ. తననీటుల్ మెఱయించు జేనటాడపుండాలింటియందంపుఁగుం, దనపుందల్కాలు గ్రుచ్చిరించుచిటుంపానాక్తి చిమున్...విాసంబులు దిద్ది నాడికొను జగుల్ మీఱు శౌచీభుల్. కువల. ౫. ౪. (ఇట మెలిపెట్టు అని భావము.)

నాడె. వి. నడుమ మూలకండె నుంచి వేసెడు

సాలెవానిసాధనము, తురి.

సీ. పరిపరి యచ్చులు చరికుండ యూడిత చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి. హంస. ౨. ౧౧.

నాడెకత్తె=నాణెకత్తె. విశే. (నాడెము+కత్తె.) నాడెము కలది. (శ.ర.)

నాడెకాఁడు=నాణెకాఁడు. విశే. (నాడెము+కాఁడు.) నాడెము కలవాఁడు. (శ. ర.)

వి. కోమటి, వైశ్యుఁడు.

గీ. మూఁడవకొలంబతఁడు నాడెకాఁడు...కోమటి నాఁదవర్చు. సాం. ని. మాన. ౨.

నాడెము=నాణెము.(ఇది సబిందుకము అని శ.ర.) విశే. (మేలైనది, శ్రేష్ఠము.)

చ. నిగనిగలాడు కుందనపు నిద్దపుగోడల నాడెమైనము, త్రిగరతనంపు జిలుపనితిన్నియలుం ...కడు స్నిగ్ధయుఁ జెన్ను దలిర్పఁగఁ బ్రోల నెల్లెడన్. నీలా. ౧. ౩౦.

గీ. అఖిలవాంఛాప్రదంబు సైకటిపుణ్యతీర్థ మెయ్యది నాడెంపుదేశ మెద్ది. రసిక. ౬. ౧౪౧.

సీ. జడదారిరాయ యిజ్జగమున నాడెంపుగొనమును వాఁడియుఁ గనికరమును. గీ. కలుగు మానిసి యెవ్వఁడు ... అచ్చ. రా. బాల. ౫౦. ప్రబంధ. ౩౩.

జః నాడెకత్తె, నాడెకాఁడు.

నాణకము. సం. వి. అ. న. రూపాయ లోనగు నాణెము.

నాణెకత్తె=నాడెకత్తె. విశే. (నాణెము+కత్తె.) నాణెముకలది. (శ. ర.)

నాణెకా(గా)ఁడు=నాడెకాఁడు. విశే.(నాణెము+కాఁడు.) నాణ్ణెము కలవాఁడు.

సీ. చేరెఁడుబియ్యాలయొరెముల్ దిమవానిఁ గోణంగిసేవలనాణెగాని. ఘటికా. ౨. ౧౩౬.

నాణెము=నాడెము,నాణ్యము. వి.(సం. నాణకం. క. నాణ్య. త. నాణయం. మ. నాణియమ్.)

౧. శుద్ధదీనారము. (ముద్రింపఁబడినరాగి వెండి బంగారములబిల్ల అని శ.ర.)

గీ. నాణ్ణె మనఁగను శుద్ధదీనార మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

ఉ...నానానగరోద్భవంబు లగునాణ్ణెము లుండెడుసంచిఁ గొంచు బేరాలకు వచ్చు నన్నయధురంధరుఁ డంగడికిం గణింపఁగన్. శుక. ౧. ౪౨౧. కృష్ణ. ౩. ౬.

౨. శ్రేష్ఠత్వము; మంజులత, మనోహరత్వము.

చ. అడలుచుఁ దాళరానివిరహార్తి మెయిం దుర పిల్లు దాని ... అంచరానడుపులు దానిమోవిరుచినాణ్ణెము దానిమెఱుంగు దానిను, స్వేదఁగును...చూడమిన్. శుక. ౧. ౧౧౧.

౩. (వస్తువుల) మంచిచెడ్డలు.

క...నాణ్ణె మెఱుఁగ బచ్చు గాఁగ నరపతికిఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౬౯.

౪. ద్రవ్యము, ధనము.

చ. నడవడి గల్గువాఁడు కడునాణెము చేఁ గలవాఁడు...చెడుగుల బ్రహ్మదీనిని నిసీ మగవాలుఁగఁ జేసె నంచు లో,మిడుకుచు దానియింటికడ మీసలు దీడుచు నుండు రెప్పుడున్. హంస. ౫. ౨౧౬.

౫.ఇచ్చిపుచ్చుకొనుటయందలియోగ్యత.(శ.ర.)

౬. నాగరకత. (శ. ర.)

విశే. ౧. మంజులము, మనోహరము.

సీ ... నాణ్ణెము చొక. గీ. గోనబు తియ్యంబు జాను తిన్ననిది బాగు, చొక్కటం బన వెలయు మంజులసమాఖ్య. ఆం. భా. ౩. ౧౪.

౨. శ్రేష్ఠము.

గీ. కంచిలో వేదువాడలఁ గలిగినట్టి, నాణ్ణెపుం గోమటులతోడ నంబిసెట్టి, భ్రామరస్ఫూర్తి నేఁగెఁ గైలాసమునకు. హర. ౨. ౧౪౧.

ఆ. నాణ్ణె మైనచెడిపె నయ మెంతేంగి తిరుంగు.

వేమన. ౩. ౨౫౧.

జః నాణెకత్తె, నాణెకాడు.

నాణ్య(ణియ)ము=నాణెము. (చి.ని. బ్రౌ.వా.)

నాతము. వి. బత్తెము.

ఉ...కొల్చినవేదపాదలన్, దప్పనిజీతనాతము లం దన్నుట భూవణ మయ్యెం బుత్రకా. శా. వి. ౨. ౩౪.

నాతి=నాతుక. వి. (క. నాతి. త. నాటి.) స్త్రీ, ఆడుది.

క. ఇమ్మగఁ దద్రూమాఘ్రాణమున గర్భములు దాల్చి నాతులు నవమాసములు నిండుదుఁ గనితె మ్మదమ్మున జంతుప్రముఖసుతప్రకర ముల్. భార. అర. ౩. ౨౧౬.

క. జ్ఞాతుఁ బోరితమును గోవ్రాతము నాక్రమము విప్రవర్గము చనవున్, నాతుల కారించుటయును, బ్రీతిం జననిచ్చునతని పెం పొప్పు న్ప పా. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౬.

శ్లో. బ్రాహ్మణేషు చ యే శూరా స్త్రీషు జ్ఞాతిషు గోషు చ, వృంతాదివ ఫలం పక్వం ధృతరాష్ట్ర పతంతి తే. సం.భార.ఉద్యో. ౩౬. ౬౧.

క. అతనువుల లేరు గదా, నాతులు మతిఁ గాక కలిగినన్ వగఁ దిర్యగ్జాతికి నీజాతికిఁ గల, యీతీవ్రత గలదె యెఱుఁగ కిట్లే లంటిన్. ఆము. ౫. ౪౨.

జః నాతుక.

నాతికఠినము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనతి కఠినము, మిక్కిలి గట్టిది కానిది.

నాతిచిరము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. అనతి చిరము, అతిచిరము కానిది. ౨. దీర్ఘకాలపుది కానిది, స్వల్పకాలపుది.

నాతిదూరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలిదూరము కానిది, ఇంచుకదూర మైనది. వి. అ. న. అనతిదూరము, కొంచెము దూరము.

నాతివాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరుష భాషణము లేనిది. వి. అ. పుం. పరుషభాషణ ములేమి.

నాతుక=నాతి. వి. (నాతి+ఉక. స్వార్థమున.)

ఉ. జాతరవేరు చెప్పి రతిసంజ్ఞఁ దల్లియుఁ దానుగూడి యీ, నాతుక త్రోవ చూపఁగ వ సంబుగఁ దం జని...అవశీకృతమానసమై వడం కుచున్. భోజరా. ౫. ౨౫౭. ౨. ౯౩.

క. వినలే నిటివి మానుఁడు, నను మన్నన జేసి యనుచు నాతుక మ్రొక్కెన్. కళా. ౧. ౬౧.

సీ. నవలా మగువ నాతి నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చాను చాన. ఆం.భా. ౨. ౧౦౪.

నాథము. సం. వి. అ. పుం. (ఎద్దు మొదలగువాని) ముకుద్రాడు.

నాథవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. నాథుఁడు కలవాఁడు. ౨. పరాధీనుఁడు.

నాథహరి. సం. వి. ఇ. పుం. ముకుద్రాడు పోసిన పశువు; పశువు.

నాథాతము. సం.వి.అ.పుం. ఆహారము. (కే.ని.)

నాథాతుఁడు సం.వి.అ.పుం. ప్రజాపతి, బ్రహ్మ. (కే. ని.)

నాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వామి, యజమానుఁడు. ౨. పెనిమిటి, భర్త. ౩. ఏలిక, ప్రభువు. ౪. ఇంద్రుఁడు. (కే. ని.)

నాదనామక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ.) ఒకానొకరాగము.

సీ...శంకరాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి నాదనామక్రియ నాట ..హంస. ౫. ౧౨౪.

నాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వని, మ్రోత. ౨. (యోగ) అనుస్వారమువలె నుచ్చరింపఁదగు '‿' వర్ణభేదము. ౩. ప్రాణవాయువు నాడులయందు సంచరించుటవలన కలిగినధ్వని, ప్రణవనాదము.

క. ప్రతనుప్రాణమనోగ్ర, స్థితబుద్ధియై బిందు వందుఁ జెలఁగెడియాత్మ, ప్రతిబింబమె కళ పవనోన్నతఘోషమె సుమ్ము ప్రణవనాదము వత్సా.

క. ఆనాదబిందుకళలకు, గానంబను చుండువాని... సీతారా. ౧. ౧౬౪, ౧౬౫.

౪. (వ్యాక.) వర్ణోచ్చారణమందలిబాహ్యప్రయత్నభేదము.

నాదారు. విశ. (హిం. నాదార్.) బీద, దరిద్రుఁడు; చిక్కినవాఁడు, కృశించినవాఁడు.

(వ్యవ.) ఇప్పుడు నాదారురయితులు మిక్కిలి చిక్కుపడుచున్నారు.

,, ఆపిల్లవాఁడు చాల నాదారుగా నున్నాఁడు.

నాదాలాబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. గోరకు తుంబి, కుండానుగుॽ.

నాదించు. సం. అ. క్రి. నాదముచేయు, మ్రోఁగు.

గీ. ఘంట నాదించినవితాన గండుఁదేటి, మొఱయుచందాన జలధర ముఱుమురీతి, యురుమగిచినభాతి నై యుత్పలాప్త, నారి రణమున మ్రోసె నా దాఁటి కపుడు. శశాం. ౫. ౫౩.

నాదు. వి. (సం. నాదః.) ౧. ధ్వని, చప్పుడు.

మ... చట్టి చుం, యనునా దాఱనికూరగుంపు ...చిఱుపాలవెల్లువుగ నాహారఁ బిడుకు సీ తుసకు. ఆము. ౧. ౮౨.

గీ. నాదు మొలనూలిగంటలనాదు వినక, చంట నీయదు మాసక చంట దగునె. సారంగ. ౨. ౯౭.

ఊ... నూతుఁడుం బదను చేసినరథ్యము లాఁతు గంబుగాఁ, జేసి బళీ యనం దరటుచేసిననాదును బర్వ... కవి. ౫. ౧౩౦.

౨. (గానరూపమగు) ధ్వని.

ఆ. శ్రోత్రభావ మొంది సొలయక శబ్దంబు, నాలకించి యంతకంత కుబ్బి, వేటకానినాదు విన నాసచేసి లోఁబడినమృగమువోలెఁ జెడకు మనస. వా. రా. ౪. ౧౪౪.

జ: నాదుకొను, నాదుకొల్పు.

నాదుకొను. అ. క్రి. (√నాదు.) ధ్వనిచేయు. (చూ. నాదుకొల్పు.)

నాదుకొల్పు. స. క్రి. (√నాదుకొను.) ౧. (పిరంగులు మొదలగువానిని.) ప్రేలించు, ధ్వనింపఁజేయు.

మ. జినినీ దీర్చి ఫిరంగుదారులు సమత్రిస్థాంతుకస్తోమ్ములై, యనలజ్వాలలు కోలల న్దమిచి హాహారావ మువ్పొంగఁ ద.ద నవప్రోరకవాటపాటనకళా గాఢోద్యమ ల్లుభ్యద్వ్యాప్తిని యుక్కుమడి నాదుకొల్పిరి దిశాశ్రేణుల్ కదుం బెగ్గిలక్. రంగా. ౩. ౫౩.

నాదేయము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నదీసంబంధమైనది. ౨. నదీభవము. (నదియందు పుట్టినది - నదియం దున్నది.) ౩. గ్రహింపఁదగనిది. ౪. ఆదేయము కానిది, ఇయ్యఁదగినది. వి. అ. పుం. ౧. కాశము, రెల్లుॽ. ౨. వానీరము, ప్రబ్బॽ. ౩. కైవడిముస్తెॽ. న. ౧. సైంధవలవణము. ౨. సౌవీరాంజనము.

నాదేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. జలవేతసము, నీరుప్రబ్బॽ. ౨. భూమిజంబుక, నేలనేరేడుॽ. ౩. వైజయంతిక, తక్కిలిॽ. ౪. నాగరంగము, నారింజॽ. ౫. జప, దాసనముॽ. ౬. కాకజంబువు, కాకినేరేడుॽ.

నాథము. సం.వి.అ. పుం. ముకుఁద్రాడు. (శ.ర.)

నాథవంతుఁడు. సం=నాథవంతుఁడు.

నాథుఁడు. సం=నాథుఁడు.

నాన. వి. (సం. జ్ఞానం. ప్రా. జాణం, ణాణం. క. త. నాణ్.) ౧. సిగ్గు, లజ్జ.

ఉ. ...నలినానన గోలతనాన సేల లో, నానఁ జలంబు నీకు మరునాన సుమీ విడు నాన యింకిటన్. విజ. వి. ౨. ౨౮.

క. నాన యిటు లేమిటికి నల్వి నానన కెమ్మోవి పంట నానఁగ నిడి వ్యన్నానననవిల్తుని చెయువుల, నానందింపఁగ నొనర్చి యలరింపఁగదే. రసిక. ౫. ౧౬౯.

గీ. నాన యింతయు మదిలోన నానఁబోక. నీలా. ౨. ౯౪.

గీ. నాన యనఁ బుచ్చడీ కనఁగాను లజ్జ. ఆం. భా. ౧. ౧౩౨.

౨. (తగనిపనిచేసినవారికి పరులను జూచునపుడు గాని పరులతో మాటాడునపుడుగాని మనస్సున కలిగెడి) సంకోచము; సంకోచము, వెనుదీయుట.

క. మాయయ్యలకుఁ బాయక పని సేయుచు దీవించి ప్రియము సేయుచు నుండుక్, మీయయ్య వెండిమహిమలు, నాయొద్దన పలుక నీకు నానయు లేదే. భార. ఆది. ౩. ౧౩౮.

ఉ. వలలుఁ డనన్ విరాటుకడ వంటలవాఁ డయి భీముఁడున్ బృహన్నల యన నాఁడు పేడి వయి నాన యొకింతయు లేక నీవు న, గ్గల మగు దైన్య మొంది కడుఁ గాసియ నొందితిరి... భార. ఉద్యో. ౪. ౨౦౦.

మత్తకోకిల. నాకనూభవుఁ డీతఁ డంచును నాన యించుక లేక యోమాత నీ విది యేమి సేఁ డిటు మాతృభావము మాని సంప్రీతిఁ గామినిభంగిఁ జేసెదు... భాగ. ౧౦[illegible]. ౧౨.

ఉ. సైనికు లెల్ల నంత కనుసన్నను నాఁడె పిలిపించి పొత్తికన్, నానయు నచ్చెలంబు మని నాఁటుకొనంగ...ఇంద్రుఁ డుపేంద్రునిఁ బాఁకె నుదతిన్. పారి. ౫. ౧౫.

౩. అవమానము.

చ. హితుఁ డని నమ్మఁగాఁ దగునె యాతనిఁ గార్యపు మాట లెట్టిదే, పతిదెసఁ [illegible] వాపునకుఁ బట్టుగ నెక్కొన తప్పు గాచు నున్నతు లగు మేదినీశులను నానగఁ బట్టుటగాక... భార. ఉద్యో. ౪. ౨౪౦.

ఆ. పట్టువడ్డ మున్ను పగిదిఁ బాంచాలభూమీశు కుండు దనకు నాఁ చేటు, గాక సమ్మతించి యేకాంతమునఁ బత్ని, యొక్కొ తెరువు గొల్వ నూరకుండె. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౯౨.

జః నానగండ.

నానఁబ్రాలు[1]. వి. (√నాను[1].) ౧. నానబియ్యము.

గీ. ...ఆర్ద్రితండుల మ్రమసు నానఁబ్రాలు నాఁగ ...ఆం. భా. ౨. ౨౫౩.

౨. భక్ష్యవిశేషము.

వ. ...గంధతోయంబులు నుండ్రాలు నానఁబ్రాలు ననుములు మినుములు...కాశీ. ౪. ౧౭౫.

చ. ...కొబ్బెరపప్పు నానఁబ్రా, లటుకులు దేనె పండు లాడియంబులు పానక మారుఁగాయ లప్పడములు ... నీ కొసంగెదన్. చెన్న. ౩. ౪౩.

నానఁబ్రాలు[2]. వి. పచ్చిబియ్యము అమ్మచెట్టు. (చి. ని.)

నానగండ. విశే. (నాన+గండ[1].) సిగ్గుమాలిన వాఁడు, సంకోచము లేనివాఁడు.

ఉ. మచ్చటులాత్మఁబుట్టిన మనంబున సెంచక నానగండ దైన్యమిచ్చినవాఁడు చూచితిమి

నానవునింగ మభాయ తేజనా. పారి. ౫. ౨౦.

చ. చిలుకలు గమ్మఁదె మ్మెరలు శీకమయూఖుఁ
డు దేఁటు లాదిగాఁ గలనఁ బిల్తు సాధనని కా
యము వేలముపట్టు లంగనాకుల మటు గాన
దాని విడఁగొట్టక త్రుట్టెకఁ దొట్టు వీతరాగుల
మని విఱ్ఱవీఁగెదరు కొందఱు బోడలు నాన
గండలై. పాండు. ౫. ౧౮౨.

నానవైచు=నానుచు. స. క్రి. (√నాను[1].) నీళ్లతో చిరకాలము తడియఁబెట్టు. నానఁబెట్టు.

సీ. హిమజలంబులకంటె హిమజలంబుల నాన
వైచినబిసపల్లవములకంటె. పి. శకుం. ౪. ౧౪౬.

నానా. సం. అవ్య. (తెలుఁగున సిద్ధసమాసపూర్వపదముగానే యుండును.) ౧. అనేకము.

క. నానావిధపాకములు గ, నానాలుగఁ జేసి నాలు గై దట్టికలన్, బోనాముదొంతిఁ జేర్చిరి, నూనాస్త్రసమానుఁ డైనసుతు సిరి యాలున్. హర. ౨. ౧౨౨.

౨. వివిధము, పెక్కువిధములు కలది. ౩. వినారకము. (పే. ని. ఈయర్థమున తెనుఁగున ప్రయోగము లేదు.) వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సరస్వతి. ౨. జనని, తల్లి. ౩. కూఁతురు. (కే. ని.)

నానాంద్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ననాంద్రుసంబంధమైనది, ఆఁడుబిడ్డకు సంబంధించినది.

నానాంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ననాందకొడుకు, ఆఁడుబిడ్డకొడుకు.

నాను[1]. అ. క్రి. (త. ననై.) ౧. తడియు, ఆర్ద్రి మగు.

క. నాని శిఖి వంటచెఱకుల, చే నఱ నవి వెండి వంటచెఱకులె యగుటం, బోనంబు ప్రజకు జక్కులఁ, బోనంబులె యయ్యెఁ బ్రొయ్యి పొగయమి వృష్టిన్. ఆము. ౪. ౧౨౬.

ఆ. తడిసె నానె ననఁగఁ దనరు శార్ద్రిం బయ్యె, ననుట కాఖ్య...ఆం. భా. ౩. ౯౧.

౨. చిరకాలము తడియు, చాలసేపు తడియు.

శా. దానత్యాగపత్రమై తొలుపత్త్రం బంబుధారన్ సదా, నానం దత్సితకీర్తిహంసి చను మింటన్...ఆము. ౨. ౪౨.

క. ఏ నిపుడు రాజ్యహీనుఁడనై నా ప్రియపత్నిఁ బాసి యశ్రులు దొరఁగన్, నానుచు నన్నాఁడఁ గడున్, దీనత లోఁ గొన్నవాహినీతీరగతిన్. భా. రా. కిష్కిం. ౩౯౩. చెన్న. ౫. ౯౨.

౩. ఇంకు, ఇగురు.

సీ. చిట్టాముదమ్మున శిర సంటి నును మేన నాన నూనియ నించి నలుఁగు పెట్టి. ఇందు. ౨. ౧౫.

నాలుక నువుగింజ నానదు=నోట రహస్యము దాఁగదు.

ద్వి. కడఁగి చెప్పినఁ గాని కడుపుబ్బు దిగదు, నాలుక నువుగింజ నానదు నాకు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౩౪ పం.

ఇట్లే: నోటిలో నువ్వుగింజ నానదు.

(వ్యవ.) ఆఁడువారినోటిలో నువ్వుగింజ నానదు.

జః ననుఁబ్రాయి, ననుఁబ్రాయివడు, నానఁబ్రాలు[1], నానవైచు, నానుచు, నానుడి, నానుడువాన, నానుప్రఁగొండ, నానోడి, నాన్పు.

నాను[2]. వి. స్త్రీకంఠాభరణవిశేషము.

పి...కంఠభూషావిశేష. గీ. మూను గుతికంటు మెడమాలు నాను తీఁగె, కంటసరి కంటెయం చనఁ గాను...ఆం. భా. ౨. ౧౪౮.

జః నానుకోళ్లు, నానుక్రోవి, నానుచుట్టు.

నానుకోళ్లు. వి. బ. (√నాను[1].) స్త్రీకంఠాభరణవిశేషము.

(వ్యవ.) ఈదినములలో నానుకోళ్లు ధరించుటే వాడుక యయినది.

నానుక్రోవి=నానుచుట్టు. వి. (√నాను².) కంఠాభరణవిశేషము. (శ.ర.)

నానుచు(న్చు)=నాన్చు, నానవైచు. స. క్రి. (√నాను¹.) ౧. నానఁజేయు, ఆర్ద్రముచేయు, తడుపు.

ఉ. జ్ఞానము దెల్పి విష్ణుపదసారసవారికణాలి సంగముల్, నానిచి పాతకౌఘము లణంచి వికుంఠపురీపదంబు కైకానుకఁ జేసి కాచితివి... శేష. ౪. ౫౩.

౨. చాలకాలము కడచునట్లు చేయు.

(వ్యవ.)వాఁడావ్యవహారము నాన్చుచున్నాఁడు.

౩. ఎక్కువగా తడుపు.

చ. గొడుగుల గాలిఁ దూల్చి మతి క్రోలలతో డసి పాఱ నాన్చె చేడ్పడ జడి మేఘుఁడు ...ఆము. ౪. ౧౨౯.

నానుచుట్టు=నానుక్రోవి. (√నాను².)

సీ...సన్నకాటుకరేకలు సాభినామంబులు నానుచుట్లు. శుక. ౨. ౩౩౨.

నానుడి=నానోడి. వి. (నాను¹+నుడి.) -అందఱనోటను నానెడివాక్యము-౧.జనశ్రుతి,కింవదంతి.

సీ. నానోడి నాఁగను నానుడి నాఁగను సుబ్బు నాఁగను జనశ్రుతి దనర్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

౨. లోకోక్తి, సామెత.

క. వినుతయశా తగవునకుం, జని యొడినవరుఁడు ముదిసి చచ్చిన వగవం, బనిలేదు బుద్ధిమంతుల, కనునానుడి వినమె యింత యనసేమిటికిన్. భోజరా. ౩. ౬౩.

చ...వింటు లేదె యుంట గెలిచి రచ్చ గెల్వమనునానుడి నానుడీ నానుఁడీ చెవిన్. సారంగ. ౨. ౨౫.

నానుడు. విణ. (√నాను¹.) తడిసినది.

ఉదా:-నానుడునేల. (శ. ర.)

నానుడుచాన. వి. (√నానుడు.) పిసుకక పడియుం పొడిపొడిచినుకులవర్షము. (శ. ర.)

నానుపుంగొండ. వి. (√నాను¹.) హిమవత్పర్వతము.

వ...నానుపుంగొండరాచూలివాలికచూపునివాలికలు దనరె...కాశీ. ౪. ౧౨౪.

నానుపుడు. వి. (√నాను¹.) నాన్చుట.

(వ్యవ.) నీనానుపుడు మాని త్వరగా చెప్పుము.

విణ. తెమలకుండఁగ నుండునది.

(వ్యవ.) వానినానుపుడుపని చూడుము.

నానుబొర. వి.మాంసము కలకొమ్ము. (శ. ర.)

నానోడి=నానుడి. (√నాను¹.)

ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

నాన్నె. వి. జంతికలు ఒత్తుచున్నప్పుడు జాఱెడు పిండికాఁడ. (భక్ష్యవిశేషము అని శ. ర.)

మ. పొలఁతీ చూచితె తేఁటిఱెక్కరవగాడ్పుం బోదలేఁదాఁకుజో, కలచే జాఱుమెఱుంగుఁ బుప్పొడులరేకల్ మీఱె గుత్తంబులై, యలరుంబెజ్జపుమ్రానిజంతికలఁ జెన్నారన్ వసీదేవతాప్రకలకంఠీమణు లొత్తునాన్నెలగతిన్ గన్పించు గావింపుచున్. చంద్రా. ౪. ౨౯.

నా(నుపు)న్పు=నానుచు. స. క్రి. (√నాను¹.)

౧. నానఁజేయు, తడుపు.

క. వినుఁ బాపి నిముసమైనను, విను జీవము పట్టఁజాల విప్రోత్తమ నే, నన్నృతంబు పలుక నిజమిది, ననుఁ బ్రీతి వరింపు కరుణ నాన్పక మనంబున్. పూర్ణ. ౪. ౨౪౩.

గీ...మోవిఁ జెఱం గిడి యూఁగుచున్న, కంటు విగుడ విరు లాన్నమ్మకరణిఁ జల్లు, సవసవఁబుజలం బెజాణల మురువుఁ గొల్వు. ఆము. ౨.౭౧.

౨. క్రొత్తబట్టలు చలువచేయు. (బ్రౌ.)
(వ్యవ.) నానుపుటకు వేసినబట్టలు చాకలి యిం
కను తీసికొని రాలేదు.

నాప=నాగప,నాగప్ప. వి. నాగవల్లి.(చూ. నాప
సాని.)
జః నాపసాని.

నాపసాని=నాగపసాని. వి. (√నాప.) నాగవల్లి
నడపెడుము త్తెదువ.(వృద్ధసువాసిని అని చి.ని.)
సీ. వెలయ విద్యా లంది వీడుకోళ్లు గుడిచి నరఁ
బువుల్ ముడిచిననాపసాని. కళా. ౪.౧౩.
ఉ. అప్పుడు నాపసాని చతురశ్రకమండలి
హేమకుంభికల్, ముప్పదిమూఁటఁ జుట్టు
నిడి ముత్తియముల్ ఘటియించి తంతు లం,
దొప్పుగఁ జుట్టి దేవతతి సుత్కటభక్తిని
బాడుకొంచుఁ దాఁ, జెప్పినరీతి దంపతులఁ
జేయఁగఁ జేసెఁ దదర్హకృత్యముల్. భల్లా.
౪. ఆ. (చి.ని,శ.ర.)

నాపితశాల. సం. వి. అ. స్త్రీ. క్షౌరగృహము,
మంగలవానియిల్లు.

నాపితాయని. సం. వి. ఇ. పుం. మంగలవాని
కొడుకు.

నాపితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మంగలవాఁడు.

నాపిత్యము. సం. వి. అ. న. మంగలవృత్తి.

నాపిత్యుఁడు. సం.వి.అ.పుం.మంగలవానికొడుకు.

నాభకము. సం. వి. అ. పుం. పాఠ,చిఱుబొద్దికి.

నాభజావళి. వి. గీతవిశేషము.
క. క్రమ మొంద నాభజావళి, గమకముగా
శుద్ధసాళగములనుసంకీర్ణము లొగిఁ బుంభిం
పఁగ మంద్రము మధ్యము తార మత్యుదా
రత మీఱన్. సమీర. ౬. ౨౦౫.

నాభి. సం. వి. ఇ. పుం; ఇ, ఈ. స్త్రీ. బొడ్డు.
ఇ. స్త్రీ. మృగనాభి, కస్తూరి.(దీనికి సమాసాం
తమున కొన్నిచోట్ల 'అచ్' ప్రత్యయమువచ్చు
ను. ఉదా: అరవిందనాభుఁడు, పద్మనాభుఁడు,
కురంగనాభము మొ.)
ఇ. పుం. ౧. రథచక్రమధ్యరంధ్రము, బండి
కంటినడిమితూము. ౨. -వత్సములనుహింసించు
నది- వత్సనాభము, ఒకానొకవృక్షవిషము. ౩.
తిలకము, బొట్టు.
ఉ. ఆనవలా యలంతిపసుపాడి దుకూలముఁ
దాల్చి గుబ్బచక్కొ,గోనలఁ దావు లుప్పతిలఁ
గుంకుమ తేటలనిగ్గు దేఱఁగ,ప్రానన నాభిఁ
దీర్చి...ఆము. ౫. ౩౯.
౪. మధ్యభాగము, నడిమిచోటు. ౫. క్షత్త్రి
యుఁడు. ౬.శ్రేష్ఠుఁ డగురాజు, చక్రవర్తి.
విణ.ముఖ్యుఁడు,శ్రేష్ఠుఁడు.సం.రఘు.౧౮.౨౦.

నాభిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. కటభి, మానేరుకి.
౨. బొడ్డువలె నుండురంధ్రము.

నాభికంటకము. సం. వి. అ. పుం. స్ఫీతనాభి,
ఉబ్బుబొడ్డు, ఎత్తైనబొడ్డు.

నాభిగుడకము. సం=నాభికంటకము. (త్రి. ని.)

నాభిగోళకము. సం=నాభికంటకము.

నాభిజుఁడు. సం. వి. అ. పుం - విష్ణునాభియందు
పుట్టినవాఁడు - బ్రహ్మ.

నాభినాడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ=నాభినాళము.

నాభినాళము. సం. వి. అ. న. పుట్టినశిశువునకు
త్రాడువలె బొడ్డు నంటియుండుసిర.

నాభిమూలము. సం. వి. అ. న. నాభిక్రిందిభా
గము, పొత్తికడుపు.

నాభిలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పెద్దబొడ్డు
కలవాఁడు, ఉబ్బుబొడ్డువాఁడు.

నాభివర్ధనము. సం. వి. అ. న. ౧. బొడ్డు పెరుఁ
గుట. ౨. శిశువులకు బొడ్డునాడిని ఛేదించుట.
౩. నాభికంటకము, ఉబ్బుబొడ్డు.

నాభీదము. సం.వి.అ.న.భారతవర్షము. (వై.ని.)

నాభీలము. సం. వి. అ. న. ౧. కష్టము. ౨. నాభికంటకము, ఊఱుకుబొడ్డు. ౩. వారస్త్రీవంక్షణము, వెలయాలిగజ్జ. ౪. కస్తూరీపరిమళము. (వై. ని.)

నామకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. పేరు పెట్టుట. ౨. బిడ్డలకు పేరు పెట్టుటకు చేయు నొకసంస్కారవిశేషము.

నామకర్మము. సం. వి. న్. న =నామకరణము.

నామకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.) ౧. వంగువాఁడు. ౨. వంచువాఁడు. ౩. నమస్కరించువాఁడు.

నామగుంట. వి. (నామము+గుంట.) గళిగర్తము. (శ.ర.)

నామధాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. (వ్యాక.) నామవాచకములనుండి పుట్టినధాతువు. (ఉదా: పుత్రకామ్య, పల్లవించు, కరుణించు మొ.)

నామధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. పేరు ధరించువాఁడు. ౨. పేరుమాత్రము కలవాఁడు, సార్థకత లేనివాఁడు.

నామధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.)=నామధారకుఁడు.

నామధేయము. సం. వి. అ. న. నామము, పేరు.

నామనిర్దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పేరుపెట్టుట. ౨. పేరితో చెప్పుట.

నామనీయుఁడు. సం=నమ్యుఁడు.

నామమడఁచు. మి. స. క్రి. పేరుమాపు, చంపు; నశింపఁజేయు.

ఆ... వేఱ యొక్కదొడ్డవిల్లు రయము, మెఱయఁ గొని యతండు ! మెఱుఁగులు గిఱికొను, నారసమున వాని నామమడఁచె. భార. ద్రో. ౪. ౧౨౪. సౌప్తి. ౨. ౩౨.

గీ. ఏడునూఱురథంబుల నేపుమాపి, నకులుఁ దప్పాడు మున్నాటి నామమడఁచె, నతనియనుజుండు... భార. విరా. ౩. ౭౧౩.

నామమణ(డ)ఁగు. మి. అ. క్రి. చచ్చు, మరణించు.

గీ. నీసహోదరి నని చెప్ప నీమతోడ, నుఱక నన్నాకఁ డిమ్మెయిఁ బఱచి నామమణఁగ కున్నాఁడు నేఁడు... భా. రా. అర. ౧. ౨౩౩.

నామమాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంజ్ఞామాత్రధారి, పేరుమాత్రము కలది.

శ్లో. యథా కాకయవాః ప్రోక్తాః యథారణ్యభవా స్తిలాః, నామమాత్రా న సిద్ధ్యై హి ధనహీనా స్తథా నరాః. సం. పంచ. ౨. ౫౩.

వి. అ. న. వట్టిపేరు, పేరుమాత్రము.

నామమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేర్లపట్టిక, పదములపట్టిక.

నామము. వి. (క.నామ.త. నామం.) తిలకము, లలాటమున పెట్టుకొనుబొట్టు.

గీ. బవిరలును గొప్పవలయును బడఁతి రొమ్ము, దిద్దెఁ గస్తురినామంబు దీర్చె నొర్తు. యయా. ౪. ౯౦.

గీ. మంచికపురంపుగీఱునామములు దీర్చి, యలఘుతర మైనమణిభూష లలవరించి. చంద్రా. ౪. ౨౬౨. శుక. ౧. ౧౩.

సీ. నిటలభాగమునందు నిడుసోఁగతీరుగా మల్లెపూమొగ్గనామంబు దీర్చి. వైజ. ౨. ౪౭.

జ: నామగుంట, నామాలకేతఁడు.

నామము. సం. వి. న్. న. -వస్తువును తెలుపునది- ౧. నామధేయము, పెట్టినపేరు. (రామకృష్ణాది.) ౨. వాచకము, ఒకవస్తువునకు జనులు

వాడుకొను పేరు. 3. (వ్యాక.) ప్రాతిపదికము.
4. జలము, నీరు. (కే. ని.)

నామముద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేరుచెక్కిన యుంగరము, ముద్దుటుంగరము.

నామయత్. సం=నమయత్.

నామరులు. వి. (నాము² + మరులు.) పాచికలు.
చ. బలితపుఁబద్మజాండ మనుపాళి ఘటించ చటు మీఁదఁ బడ్డజీవు లనెడుసారె లుంచి రహి పుట్టఁగ సమిహి రెండునామముల్, కలిగిన నామరుల్గాని యలౌకికచిత్రదురోదరంబుగా, సల రమతోడ నాడుకమలాక్షుఁడు మైకొనెఁ గంటె జూదముల్. చమ. ౧.౯౦.

నామవాచకము. సం. విణ. (అ. చికా. అ.) (వ్యాక.) నామమును చెప్పునది. (శబ్దము.) వి.అ.న. సంజ్ఞావాచకము, ఒకదాని పేరుచెప్పు శబ్దము.

నామశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - పేరుమాత్రము మిగిలినది - మృతము, చచ్చినది.

నామసంగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. పేర్ల పట్టిక, పదములపట్టిక; పదసమూహము.

నామాంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నామము గుఱుతుగా కలది. గుఱుతుగా పేరు వేయఁబడినది. (పాత్రాది.)
ఇట్లే: నామాంకితము.

నామాపరాధము. సం. వి. అ. పుం. భగవదాదులనామములను దూషించుట అనునపరాధము.

నామానుశాసనము. సం. వి. అ. న - శబ్దములను నిర్ణయించునది - నిఘంటువు.

నామాలకేతఁడు. వి. (√నామము.) పక్షివిశేషము.
సీ. నామాలకేతఁడు నల్లాసకప్పేటు కాకి యంబటిజోరిగాఁడు మూఁగ. ఆ. ఆది ధ్యైన పఱు లతఁడు దీర్చు. హంస. 3. ౧౨.

నామిత. సం=నమిత.

నామితము. సం=నమితము.

నాము[1]. వి.(దీనికి వ్యుత్పత్తియందు 'నాఁప' అనురూప మేర్పడును. - త. నాంబు.) ౧. జొన్నలోనగు వానికొయ్యగాలున చిగురించిన మొలక. (దీనిని పశువులు మేసినచో మృతి నొందును అని శ. ర. లేతగా నుండుజొన్నపైరు.దీనిని మేసిన పశువులకు ఉంగిడిరోగము తగులును అని బ్రౌ.)
ద్వి. కుమతులై కర్మశాస్త్రముల వెంబడిని, బ్రమసియో యిలఁ గుక్కపాలు ద్రాగుటనో, మతి నాము మేసియో మతిమాలినట్టియ అవపాఱులమాట లవనీశ వినకు. బస. పు. ౫. ౧౫౫ పం.
క. సన్నపుఁదలయేపున మయి, యన్నకొనుచు నాము దిన్నయట్లై రాఁగా,ఖిన్నుఁడపై పురికేఁగితిఁ, దిన్నఁదనం బుడిగి కొన్నిదివియలు వెలుఁగన్. మను చ. ౫. ౨౨. (నాముదిన్నయట్లై- అనగా నాము మేసినపసరమువలెనై అని భావము.)
౨. గింజ లేనివరిమొ. వానిఎన్ను. (బ్రౌ.)
జ: నాఁపచేను.

నాము[2]. వి. వడ్రంగి కత్తికానుతో కఱ్ఱపై నూటిగా తీర్చురేఖ. (చూ. నాములుతీయు.)
జ: నాఁపటాయి, నామరులు, నాములుతీయు.

నాములుతీయు. స. క్రి. (నాము² + తీయు.) వడ్రంగి బల్లమొ. వానిపై గీఁత లేర్పఱచు. (జవకట్టు అని బ్రౌ.)
(వ్యవ.) నాములు తీసినకమ్ము లందముగా నుండును.

నామ్యమానము. సం=నమ్యమానము.

నామ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంపఁ

దగినది. ౨. నమస్కరింపఁజేయఁదగినది.

నాయంకరము. వి. ౧. దానవిక్రయాద్యధికారములతోడియనుభవము.

వ...కృష్ణరాయ దేవమహారాయలు పృథివి రాజ్యం సేస్తుండి [మాకునా] యంకరానకు పాలి[ం]చిన గుత్తిసీమలోని...లపాకు ఇ[గు]డూరిపాలమే[ర]ను... ద. శా. ౪.౫౦౦.

వ ... శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీ అచ్యుతదేవరాయమహారాయలు మాకు నాయంకరానకు పాలింస్తేను చెల్లివచ్చె...ద. శా. ౪.౫౦౧.

౨. ఆధిపత్యము.

గీ. నీవు తలమాని వీడనినిసువుపయను,నాఁడె జేజేలదళవాయినాయఁకరపుఁ,బట్టమున నిల్చి తారకుఁ గిట్టి ప్రోథ,తరరణక్రీడ యొనరించుతతి మహాత్త. పాండు. ౨. ౧౪౫.

నాయఁకవా(డి)డీ. వి. (√నాయఁకుఁడు.) సేనాధ్యక్షుఁడు.

వ...రాహుత్తులును రాహుత్తులకుం దోడు తుపాకివేట్లకు నిలుపోపక గుభులుగుభుల్లునంబరిఖాక్రోడంబునం బడి...ఒడ్డునకుం దేలినమెండొడ్డునాయఁకవాడీలును...రా. వి.౫.౩౨.

నాయఁకవాళి=నాయఁకవాడీ. (శ. ర.)

నాయఁకుఁడు. వి. (సం. నాయకః, ప్రా.ణాఅఓ, ణాఅక్కో. క.నాయక.) ౧. ఉద్యోగి, మణియగాఁడు.

వ...ద్వారవతినామకం బగుపురం బతిమనోహరంబుగా నిర్మించి పురవాస్తవ్యులు బంధుమిత్రులు సేనాపతులు నాయంకులుం దగు నెలవుల నిలువం దాను సభిసవం బగురాజమందిరంబున వసియించె...హరి. ఉ. ౨. ౧౦౩.

౨. అధిపతి.

గీ. అలకఁ గఱకునా నెఱుకునాయఁకుఁ డొకఁడు, పాడఁ ... కచ్చె: గొలఁకుచ్చుప్రపమి చేసి. చంద్రా. ౨. ౩౫.

గీ...ముత్తియపు ... నెఱుకునాయఁకుఁ డొక్కఁడుఁ వచ్చె. ప్రపమినాచేల్వానాయనికెదను నిల్చె. చంద్రా. ౨. ౪౦. ప్రబంధ. ౧౬౨.

౩. స్వల్పసేనకు అధిపతి. పన్నిద్దఱకుటుల కధిపతి అని శ. ర.

చ. వికలరథప్రయుక్తుఁ బృథివీపతిఁ గ్గొని ద్రోణపుత్రకృపకృతవర్మలు: దమ్ముఁడు... నాయఁకులన్ ... వచ్చె...భార. కర్ణ. ౧. ౧౫౫.

ద్వి...అనిమిలుచఁ,బుచ్చె నాయఁకులు ... వాల్మీ.రం.రా. యు. ౭౯౧ పం. ౨౩ పం.

జః నాయఁకురాలు, నాయఁకవాడీ.

నాయఁకురాలు. వి. (నాయఁకుఁడు + ఆలు.) శ్రేష్ఠురాలు.

ద్వి. నాతల్లినాయక్క నాయంకురాల, యేతపం బొనరించి యీపుత్త్రుఁ గంటి. ద్వి. పిం. భాగ. ౧. ౯ పం.

నాయఁడు=నాయుండు. వి. (సం. నాయకః. ౧. ప్రభువు.

వ... పులుఁగుసాహేబు బాబారాయఁడ మెండలివామొంటులనాయఁడే... ప్రబంధ. ౨౧౬.

గీ. వినుము నాయఁడ నామాట వీను లలర.నీలా. ౧. ౯౩.

౨. శూద్రులలో కొందఱ నామాంతమున నుండు బిరుదు. (బలిజెలు లోనగువారిపట్టపుఁబేరు అని శ. ర.)

ఉదా: వెంకయ్యనాయఁడు మొ.

విశ. శ్రేష్ఠుఁడు, గొప్పవాఁడు.

క. నీపాదముఁ దల మోచిన, నాపే రిలనుంచు చెంచునాయఁ డటంచున్, నాపల్లె మృగనిదానం, బాపక్కణ మేలదుఁ గొండయడవుల దండన్. రా. వి. ౩. ౩౮.

ఉ. గొల్లలనాయఁడై పరఁగుకుంభకుమందన దేమి వింతయో, కల్లరిగిబ్బ లేదు పొడగట్టి పజంగదు గాసిఁ బెట్టుచున్. నీలా. ౨. ౫౪.

నాయకము. సం. వి. అ. పుం. హారమునడిమి రత్నము, పతకము.

నాయకుఁడు. సం. విశే. (అ. యికా. అ.) ౧. ప్రాపకుఁడు, పొందించువాఁడు. ౨. నడపువాఁడు. ౩. ప్రధానుఁడు, ముఖ్యుఁడు. ౪. శ్రేష్ఠుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. భర్త, ప్రియుఁడు. ౨. ప్రభువు, అధిపతి. ౩. (అలం.) సాధారణనాయకుఁడు. (వీరు నలువురు. ధీరోదాత్తుఁడు, ధీరోద్ధతుఁడు, ధీరలలితుఁడు, ధీరశాంతుఁడు.) ౪. శృంగారరసాలంబనపురుషుఁడు. (వీరు మువ్వురు. పతి, ఉపపతి, వైశికుఁడు. అందు పతి అనుకూలుఁడు, దక్షిణుఁడు, ధృష్టుఁడు, శఠుఁడు అని నలుతెఱఁగులవాఁడు.) ౫. సేనాధిపతి.

నాయన. వి. (నా[1] + అన[1].) ౧. జనకుఁడు, తండ్రి.

సీ. అబ్బ నాయన యయ్య యనఁ దండ్రి యన నప్ప యన జనకాఖ్య లౌ నగనివేళ. ఆం. సం. మాన. ౩.

౨. ఇది వాత్సల్యసంబోధనమందును సంబోధ్యశబ్దమునకు మాఱుగాను ప్రయోగింపఁబడును. (శ. ర.)

నాయము. విశే. (సం. న్యాయః. ప్రా. నా ఓ. క. నాయ.) న్యాయయుక్తమైనది; యుక్తము.

(వ్యవ.) వానిమాట నాయము కాదు.

వి. ధర్మము, పాడి.

గీ. మాకు నాయంబె నీతోడ మాటలాడ. వైష. ౪. ౫౯.

గీ. అమరపతి నేఁడు నీదుసఖ్యంబుఁ గోరి, నన్నుఁ బంపిన వచ్చితి నాయమగుట, నన్నదమ్ములకేల వృథావవఁబు. దశా. ౨. ౧౦౮. రసిక. ౬. ౧౦౯.

నాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నడపుట. ౨. పొందించుట. ౩. నయము, నీతి. ౪. ఉపాయము.

నాయి. వి. (క. నాయి. త. నాయ్.) కుక్క.

గీ. ...దొంతులు సేరి నాయి, దోర్ప నేర్చుఁగాకది యేమి సేర్ప నేర్చు. కు. సం. ౧. ౨౯. (ప్రయోగాంతరము కానరాలేదు.)

నాయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దిక్కు. (కే. ని.)

నాయి(యు)ండు=నాయఁడు.

(శూద్రులనామాంతమున నుండుబిరుదు.)

వ... ఎఱ్ఱంగొంమి నాయిండును వారిమఱంది నూరపనాయిండును...ద. శా. ౪. ౯౩౩.

వ...భాస్కరదేవని ప్రధాని(పె)న్నమనాయుండు...ద. శా. ౪. ౯౮౪.

వ...గజసాహిణిభాస్కరదేవని ప్రధానిపేరు(మా)ండినాయుండు...ద. శా. ౪. ౯౮౯.

నాయిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భార్య. ౨. రాణి, ప్రభ్వి. ౩. శృంగారరసాలంబనస్త్రీ. (ఈమె స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య అని ముత్తెఱఁగులది. అష్టవిధనాయికలు: స్వాధీనపతిక, వాసకసజ్జిక, విరహోత్కంఠిత, విప్రలబ్ధ, ఖండిత, కలహాంతరిత, ప్రోషితభర్తృక, అభిసారిక.) ౪. ఒక దినుసుకస్తూరి.

నార. వి. (క. నారు. త. నార్. తు. నారు.) ౧. (జనుము మొ. వాని) తడప.

క. ఆరయఁ బువ్వులకతమున, నారలు తలకెక్కునట్లు నానావిధసం, సారులు శివభక్తి మెయిన్, వారక యెప్పుడుఁ ద్రిలోకవంద్యులు గారే. శివ. సా. ౧౯౩.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాలము ల్వాయించ...
రా నారఁ గొన...కు. సం. ౮. ౧౩౫.

క...పనికిఁ దలుగు లమరించుచుకై, నారలు
గావలె నని...శుక. ౨. ౩౩౮.

౨. చెట్ల పైచర్మము.

క. వీరుద్ధుర్మిథునమేళన,కై రతిపతి యేయ
దుస్సి హరితద్యుతిఁ బై,నా రెగయఁ బొటమ
రించిన,నారసముల మొన లనంగ నగ లవి
మించెన్. ఆము. ౪. ౧౧౫.

క. నారలె చీరలు తులసీ,హారంబులె భూషణ
ములు ననవరతసదా,చారమె జప మూర్వీ
బృం,దారకులకుఁ గాక రిత్తదంభము లేలా.
కుచేల. ౨. ౪౩.

౩. వల్కలము, చెట్ల తడపలతో నేయఁబడిన
వస్త్రము.

ఆ. పరఁగు నార యనిన వల్కలసంజ్ఞ యై...
ఆం. భా. ౧. ౩౧.

ఉ. నారలు గట్టి కూర లశనంబుగ నుగ్రవనం
బులోఁ దపో,భారమునం గృశుం డయిన
బ్రాహ్మణుఁడు...భార. అర. ౨.౩౭౬.

ఉ. నారలు పట్టులాకులు జనంబులు తాపసు
లట్లు కట్టుదుర్. హరి. ఉ. ౩. ౬౪.

జనుపనార=జనుమునుండి తీసినతడపలు.

మ. మెంగ మెల్లన్ వలిపూర్ణ మైనపుఫున్
మూరంబునన్ జన్పనా,రగతిం బాండిమ
యల్లుకొన్నపుడు...మల్లభూ. వై. ౮.

జః నారచీర, నారజెల్ల,నారదబ్బ, నారపాము,
నారమడి.

నారంగక్షీరిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షీరికా
భేదము. (నారింజతొనలు వ్రాగిన నేతిలో వేఁచి
దానిలో పటికపంచదార వేసి పక్వమయినతరు
వాత దింపి సగముకాఁగినపాలు కొంచెము పోసి
సుగంధద్రవ్యములతో పరిమళింపఁజేయబడినది.

ఇది వాతపిత్తహరము, పుష్టింపుకరము. వాచ.)

నారంగము. సం. వి. అ. పుం. నారింజకాయ. స.
౧. గర్జరము, ముల్లంగి. ౨. పిప్పలీరసము.
౩. నారింజపండు.

నారంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. విటుఁడు.
౨. కవలపిల్లలలో నొకఁడు.

నారకము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ) నరకసంబంధ
మైనది. వి. అ. పుం. నరకము.

నారకి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్)=నారకికుఁడు.

నారకికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరకము
నం దుండువాఁడు, నరక మనుభవించువాఁడు.

నారకీటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మొదట
ఆశ కలిగించి తుదకు ఆశాభంగము చేయువాఁ
డు, మోసగాఁడు.

నారకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరక
సంబంధి.

నారకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరకవాసి.

నారచీర. వి.(నార+చీర.) నారతో నేసినబట్ట.

సీ. రంగారుబంగారుచెంగావులు ధరించుకృం
గారవతి నారచీర లూనె. ఉ. రా. ౬.
౩౭౦.

నారజీవనము. సం. వి. అ. న. - మనుష్యులకు
జీవనాధారము- బంగారు. (విల్యమ్సు.)

నారజెల్ల. వి.(√నార.) మత్స్యభేదము.

ఆ. చీరచింపు జెల్ల నారజెల్ల...బంటువారి కెల్లఁ
బంచి యిచ్చె. ద్వా. ౧. ౨౪౦.

నారట్టము. సం. వి.అ.పుం. చీటికావేల. (శ.ర.)

నారణపక్షి. వి. (సం. నారాయణపక్షి.) పక్షి
విశేషము. (శ. ర.)

నారదబ్బ. వి. (√నార) నారంగముకాయ. (కుక్క
దిబ్బదబ్బ అని శ.ర.)

సీ... నారద బ్బనఁగ నారంగాభిధాన మై ప్రబ లుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౪౬.

నారదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నారంగము, నారింజ.

రగడ. తనుమధ్య దగ నారదమున నీరఖగము లు, ఘనకురంటకకంటకములు చాన ఖరము లు. ఉ. రా. ౬. ౬౧.

ద్వి... మొల్లలు నారదంబులు గొజ్జఁగలును. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౬౫.

ద్వి. నల్లనియరఁటులు నారికేళములు, నారద పాటలినాగతింత్రిణులు. ద్వి. నల. ౧. ౧౨.

౨. సైంధవహిమాలయములనడిమికొండ.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండు నేమును ...నారదంబు పరిభ్రమించి...హిమాచలం బెక్కి హేమకూటంబు ద్రొక్కి నిషధం బ తిక్రమించి నిమిషంబున. ఉ. హరి. ౨. ౩౭.

నారదీయము. సం. వి. అ. న. అష్టాదశపురాణము లలో నొకటి, నారదునకు సనకాదు లుపదే శించినట్లు వ్యాసుఁడురచించినమహాపురాణము.

నారదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -జ్ఞానము నిచ్చు వాఁడు- ఒకానొక దేవర్షి.

నారపాఱు. అ. క్రి. (√నార.) -భయాదులచే- కట్టుబట్ట తొలఁగు.

పంచచామరము. అలంతులయ్య కూర్మమస్త కాదు లైనబోదు ల,బ్బలారి వెన్నుమాపి నారపాచినాఁడ కాని నేఁ,డలంఘ్యబాహు శక్తిఁ దావశాజిలోన నంచుఁ బిచ్చలించి తెల్పెఁ దక్ష్కభల్ వచఃప్రయోగచాతు రిన్. కళా. ౨. ౧౨౬.

నారమడి. వి. (√నార.) నారతో నేసినబట్ట. (శ. ర.)

ఇట్లే: నారగుడ్డ, నారబట్ట మొ.

నారము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) నరసంబంధ మైనది. వి. అ. పుం. ౧. జలము. ౨. అప్పు డు పుట్టినదూడ, తర్ణకము. (మే. ని.) న. ౧. నరులసమూహము. ౨. జ్ఞానము.

నారళ్లు. వి. బ. ధాన్యభేదము.

వ... వెన్నముద్దలు దాళువాలు నారళ్లు రామ బాణాలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నారసము. వి. (సం. నారాచః. ప్రా. నారాచో.)

౧. బాణము, శరము.

సీ. రారాజు సైదునారసముల నొప్పించె... భార. భీష్మ. ౨. ౩౭.

గీ. పాళెము ల్వెట్టి క్రొంకులు బ్రద్దపరులుఁ గత్తి గొంతంబు లాడిసెల్లెఁ గత్తళములు, నారస ములును విండులు నగరిలోనఁ బెట్టి...ఉ. హరి. ౨. ౯౨.

క. మండెడుబలునారసమున, గుండియ వగు లంగ నేసి గూల్చితి దీనిన్. హర. ౭. ౫౩.

౨. బాణవిశేషము. (అచ్చయినుపబాణము అని శ. ర.)

వ... శిరంబుల శిరంబులు ద్రుంచియు...నార సంబుల నీరసంబులు సేసియు...విక్ర. ౪. ౯౭.

చ... అయ్యమరవిరోధియాతనిహాయంబులనూ తుని నాలు గేనుబాణములఁ గలంచి వేయి బలునారసముల్ మెయి నాఁట నేసి... ఉ. రా. ౩. ౩౫౪.

సీ... నారాచ మొప్పును నారస మన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

౩. ఇనుపయూఁచ.

(వ్యవ.) ఈకిటికీకి పది నారసము లున్నవి.

౪. చోరసాధనవిశేషము.

చ... క్రొంకి నారసము నాదిగఁ గల్గినసాధనంబు లన్నియుఁ సుకుమారుఁజేసి కొని నేర్పున నేఁ గితి మ్రుచ్చుపొద్దునన్. దశకు. ౯. ౩౭.

నారసింహము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నరసింహసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. నరసింహావతారమును గుఱించినపురాణము.

నారసింహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరసింహావతారము ధరించినవిష్ణువు.

నారాచము. సం. వి. అ. పుం- నరసమూహమును ఆచమించునది- ౧. బాణము. ౨. ఇనుపబాణము. ౩. -తాటియాకులమీఁద వ్రాయుటకు సాధనమయి బాణమువలె నుండునది-గంటము. ౪. నీటియేనుఁగు. ౫. దుర్దినము.

నారాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఏషణి, అగసాలెవానియినుపత్రాసు.

నారాజి=నరాజి. వి. (సం. నారాచః.) ఖడ్గము, కత్తి.

శా. ఘోరాజిం దనతేజిఁ దోలి విమతక్షోణీతలాధీశులకా, నారాజిం దెగటార్చి వీరభటుసన్నాహంబుతోఁ జేరు...బసు. ౧.౫౧.

గీ. తళుకుఁబైతాణిసింగిణుల్ తెరకసములు, రకపుఁజికిలిసిరాజినారాజిఁ బన్ని, పతియెదుట నిల్చె సాహిణి...చంద్రా. ౨. ౪౯.

శా...నేజాలు న్నారాజుల్ గైకొని కోటలోఁ గొలుచునారాజుల్ తదంగంబు లుగ్రాజింజెక్కులు సేయుచో మరలె గంధానేకపంబార్భటిక్. రా. వి. ౫. ౨౧.

నారాటకావుళంబు. వి. (క. నారాట.)సంగీతమందలిధ్వనివిశేషము.

ద్వి. ఘనతరనారాటకావుళం బెడు,ధ్వని గూడ...బస. పు. ౩. ౯౩౦.

నారాయణగౌళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముప్పదిరెండునపుంసకరాగములలో నొకటి.

సీ.గౌళ నారాయణగౌళ వసంతవరాళి పున్నాగవరాళి శంకరాభరణమును ... ప్రబంధ. ౯౪. హంస. ౫. ౧౨౪.

నారాయణపక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. పక్షివిశేషము.

నారాయణప్రియము. సం. వి. అ. న. హరిచందనము, పచ్చచందనము.

నారాయణబలి. సం. వి. ఇ. పుం. దుర్మరణము నొందినవారిని ఉత్తరక్రియలకు యోగ్యులుగా చేయుటకై నారాయణాదిపంచదేవతల నుద్దేశించి యిచ్చుబలిభేదము.

నారాయణము. సం. వి. అ. న. ౧. ఒకానొకతైలము. ౨. తైత్తిరీయోపనిషత్తు లైదింటిలో కడపటిది.

నారాయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. లక్ష్మి. ౨. దుర్గ. ౩. శక్తి. ౪. బుశ్యప్రోక్త, చల్లగడ్డ. ౫. ఒకానొకస్త్రీరాగము.

గీ. కన్నడయు జాయయును గౌళ కను నపూర్వమైనభల్లాతకియును నారాయణియును, గ్రమత నిరువదినాల్గుస్త్రీరాగములును. ప్రబంధ. ౯౫. హంస. ౫. ౧౨౩.

నారాయణీయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నారాయణసంబంధమైనది.

నారాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -నారములు -జలములు- అయనముగా కలవాఁడు; నార -జ్ఞానమునకు- అయనము-౧. విష్ణువు.

క. నారము లనఁగా జలముల,పే రయనం బనఁగ నెలవు ప్రీతిగ నాకుక్, నారము లయనం బగుటను, నారాయణుఁ డండ్రు జనులు నన్నుఁ గిరీటీ. భార. శాం. ౬. ౪౨౧.

౨. నారాయణఋషి.(నరనారాయణులలో నొకఁడు.)

నారాశంసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృదేవతలసోమపానార్థ మగుచమసపాత్రము. ౨-మనుష్యులను స్తుతించునది- మంత్రభేదము. ౩. అగ్ని, విష్ణు. (శే. వి.)

నారాశంసులు. సం. వి. అ. పుం. బ. పితృదేవతలు.

నారి. వి. (సం. నాడీ. ప్రా. నాళీ, నాడీ. క. త. నారి.) ౧. వింటియల్లెత్రాడు, మౌర్వి.

గీ. వింట్రికిని నారి యై పెక్కువిధములందు, భూతభర్త భజించు నీభుజగవిభుఁడు. నైష. ౫. ౭౬.

గీ. అపుడు విల్లెక్కుపెట్టి వాలారుదూపు, నారిఁ గూర్చి నిశాచరనారిఁ గూర్చి, కాఁడ నేసె తదీయవక్షస్స్థలంబు,రాఘవుఁ డమోఘ తరశరలాఘవుండు. రామా. ౪. ౩౩.

గీ. కదలిదొన పాఁపనారియుఁ బుడమి తేరు... పూని కడిమి, మెఱయఁ దిగప్రోల్లు గూల్చిన మేటివేల్పు. నీలా. ౨. ౧౨౦.

గీ. అల్లె యరి నారి గొనయ మం చనఁగ వెలయు, మౌర్వి... ఆం. భా. ౨. ౨౧౧.

౨. నరము. (చూ. నారికుఱుపు.)

జః నారికాయ, నారికుఱుపు, నారిపుండు.

నారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మనుష్యస్త్రీ, మానుషి, ఆఁడుది. ౨. భార్య.

సీ. తా నారి యై యుండఁగా నజుం డాత్మజఁ గవిసె భారతి నేర్పుకలిమి యెంత. కు.సం. ౪. ౯౫.

నారింజ(జా.) వి. (సం. నారంగః. ప్రా. ణారింగ.) ౧. నారంగము. (శ. ర.) ౨. కిచ్చిలి, ఒకజాతి నారింజకాయ. (చి. ని.)

నారికడము=నారికేడము,నాల్కడము. వి. (సం. నారికేళ.) కొబ్బరచెట్టు; కొబ్బరకాయ.

ద్వి. కడు నొప్పుమర్వారకఫలము ల్నారి, కడ ప్రఁగాయలు మున్నుగాఁ గలయట్టి. ప్రభు లిం. (చి. ని.)

రగడ. నారి నారికడంపుఁబూలెలు నాకు నాకు లవృత్తి నొసఁగవు. కళా. ౩. ౧౪౯.

సీ. కాంస్యపాత్రను నారికడపునీరును గాజు రాగులయందుఁ దక్రంబు భగ్న,పూగఫలంబులు... భల్లా. ౩ అ. (చి. ని.)

నారికాయ. వి. (నారి+కాయ.) అల్లెత్రాటితాఁకుడువలన చేతులయందు కలిగెడుకాయ, కిణము. (శ. ర.)

నారికుఱుపు. వి. (√నారి.) నాడీవ్రణము, నరముమీఁద వేసెడికుఱుపు. (శ. ర, చి. ని.)

నారికేడము=నారికడము.

(కొబ్బరచెట్టు.)

చ...అరుణంపుబొండ్లములనారికేడంబులు వజ్రకుట్టిమం, బగుపథముం జెలంగు భవనాహృత శేషితరత్నరక్షక, భృగతరుసంతతిం బ్రథమభార్యఁ బురిం గిర వుంచె వార్ధి నాఁక. ఆము. ౧. ౫౪.

సీ. కలిగొట్లు పొన్నలు కడుములు వెలఁగలు గోరంట లుసిరిక ల్నారికేడములు...అచ్చ. రా. సుం. ౨౫.

రగడ. నారికేడంబులు నారి కేడంబులు... ప్రబంధ. ౨౫౩.

నారికేళక్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకవిధ మగు క్షీరిక. (అవుపాలలో క్షీరినకొబ్బర పంచదార అవునెయ్యి వేసి మందాగ్నితో పక్వము చేసి భుజించినచో పుష్టిని ఇంద్రియవృద్ధిని కలిగించును. రక్తపిత్తవాతములను హరించును. కొంచెము గురుత్వము చేయును-వాచ.)

నారికేళము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బరచెట్టు.

నారిపుండు. వి. దే. (నారి+పుండు.) నారికుఱుపు.

గీ... నారిపుంటిపయిని బదిదినములు కట్ట వడిఁ దొలంగు. (చి. కి. చి. ని.)

నారీతరంగకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జారుఁడు,

నారీదూషణము. సం. వి. అ. న. ౧. స్త్రీలను దూషించుట. ౨. స్త్రీలకుదోషహేతువు.

(శ్లో. పానం దుర్జనసంసర్గః పత్యాచ విరహోఽటనమ్, స్వప్నోఽన్యగృహవాసశ్చ నారీణాం దూషణాని షట్. మను.)

నారీష్టః సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మల్లిక, మల్లెపూ.

నారు. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేక ప్రథమమధ్యమపురుష బహువచనరూపము.) అనరు.

క. విదురుం డొక్కఁడు దక్కఁగ, సదస్యు లెవ్వరును ధర్మసంశయ మిది గ్రూఁడదు నార యతనిశీలము, కుదు రీలోకమున కింత కొఱ దలఁపంగన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౧౯౦.

వసంతతిలక. ఈబాలు నెత్తికొని యింటికిఁ జన్న నన్నుఁ, నాబంధు లందఱు మనంబున నేమి నా ర్వెట్లు... భార. ఆది. ౫. ౨౯.

నారుచు(ర్చు). స. క్రి. నాడఁజేయు.(శ.ర.)

గీ... మరుఁడు, వెడవెడన నార్చ నౌగిలి కజ్జడిని గృహులు. ఆము. ౪. ౧౨౪. (శ. ర. పా. 'వెడవెడనె యార్చ' అని వావిళ్ల ప్రతి.పా. 'వెడవెడనె యార్చ' అని వేదం. పా.)

నారువ. వి. వృక్షవిశేషము.

సీ. నారువ సురపొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మూలుగుబిల్లు నెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧.

నాఱు. వి. (తె. నాఱు.) ౧. (మొక్కలు మొలచుటకు చల్లు) విత్తులు.

(వ్యవ.) వంగనాఱు చల్లిరి, బంతినాఱు పోసిరి.

౨. (నాఁటుటకై విత్తనములు ప్రత్యేకస్థలమున ఒత్తుగా చల్లి మొలపించు) మొలకలు.

సీ. అళిమలంబులకప్పు గలయంతయును బుచ్చి నాఱు వోసినభంగి నవక మెక్కెఁ. భార. విరా. ౨. ౫౩.

ఉ...త త్తనూవల్లికతోన మైఁ బులకవర్గము నా ముఁడు నాఱు వోయఁగన్. నిర్వ. ౭. ౩౧.

సీ. నా అటంచనఁగను మీఱు నాపహ్నాంకురావలి...ఆం. భా. ౨. ౩౫.

సా: నాఱుపోసినవాఁడు నీరుపోయకమానఁడు. (పుట్టించినదేవుఁడుఁ పోషింపక మానఁడు.)

నార్పత్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నృపతిసంబంధ మైనది. వి. అ. న. నృపతిధర్మము, రాజత్వము.

నార్యంగము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజపూ.

నాలంబి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శివునివీణ.(వాచ.)

నాలవకులము. వి. (√నాలుగు.) చతుర్థకులము, శూద్రజాతి.

సీ. కోయిల నాలవకులముదాయాదుల కెలుఁగెత్తి జిగురాకువేల రొమ్ముఁగు. కువల. ౩. ౯౬.

నాలవకులమువాఁడు=శూద్రుఁడు.

సీ. శూద్రనామంబులు శోభిలు నాలవకులము వార లని గాఁపు లని పల్కు. ఆం. భా. ౨. ౨౭౨.

ఇట్లే: నాలవజాతివాఁడు.

శా. దేవా నాలవజాతివాఁడ నిను వర్ధింగొల్వఁగా వచ్చితిన్. భార. విరా. ౧. ౨౧౫.

నాలవతొలిపలుకు. వి. (√నాలుగు.) అథర్వణవేదము.

సీ. ఆవాలు పాలు మే లగుతాడిపుడుకలు నెలవి నాలవతొలిపలుకునుదువ్వ, లోలిమై గొడుగుచు... వేలుచుటయు నందుఁ గల్గిరిసత్తి యొకర్తు వోడమి. అచ్చ. రా. యు. ౩౨౩.

నాలవవాఁడు. విశే. (√నాలుగు.) ౧. నాల్గవవాఁడు, చతుర్థుఁడు.

ఉ. పాలితసత్యధర్మ మగు బ్రాహ్మణులంబున

బుట్టినట్టినక్, నాలవవానిఁ జేయఁ దగునా
యనఁబోకు దిగీశ్వరాళిలో, నాలవవాఁడవై
బహుధనసుఁడవై మను మఁచు మన్ననిక్,
లాలన చేసి ధాత యొకనవ్యవిమాన మొసం
గి పెండియుక్. ఉ. రా. ౧. ౩౧౮.

౨. నాలుగవతరమువాఁడు.

ద్వి. బ్రహ్మనాలవవాఁడు పరమసాహసుఁడు,బ్ర
హ్మచే వరములు వడసినవాఁడు. రం. రా.
బాల. ౨౩ పా. ౪ పం. (బ్రహ్మకొడుకు
పులస్త్యుఁడు.పులస్త్యునికొడుకు విశ్రవసుఁడు.
విశ్రవసునికొడుకు రావణుఁడు.)

౩. శూద్రుఁడు.

సీ...కాఁపువాండ్రు నా నాలవవాండ్రు నా
బలిజెవాండ్రనఁ జనుశూద్రసమాహ్వయము
లు. అం. సం. మాన. ౨.

నాలి[1]. వి. ౧. అల్పకృత్యము; నీచకృత్యము.

ఆ. కూలి నాలిఁ జేసి గుల్లాపుఁబని చేసి,తెచ్చి
పెట్ట నాలు మెచ్చ నేర్చు, లేమిఁ జిక్కువి
భుని వేమాఱు దిట్టును... వేమన. ౧. ౫౩.

ఉ...కాఁకలం, దూలెడులేఁత మేను నయి తొ
ట్రిలు నమ్మగనాలినాలిబో, గాలఘువర్తనం
డరని యంగజబాధితఁగాఁ దలంచుమక్.
పాండు. ౩. ౫౫.

౨. కపటము.

రగడ. ననలు వేడిన మొఱఁగి తప్పుడు నాలి నా
లిపచంబు ముట్టకు. పారి. ౪. ౧౬.

౩. (=ఆలి.) పరిహాసము, వేళాకోళము.

సీ. సతిమోమునకుఁ దమ్మి సరి యంటిమా భువనం
బులోమిగులంగనాలియయ్యె.-చమ.౨.౪౯.

విణ. ౧. కుత్సితము; అల్పము.

క. నాలుకలు రెండు నిన్నుం, గ్రోలెనె కల్పించె
నలువ ఘోరాహికి నృశ్నాలిగ్రహ మపుడుఁ
దెగఁదినఁ, జాలద మృదుపవన విరహిజనదురి
తమునక్. మనుచ. ౩. ౫.

శా. చెప్పం జిత్రముగాఁ జలంబు గొని వచ్చె
న్నాలి పెన్వాన యే, నెప్పాటం దరియింతు
...విప్ర. ౩. ౫౪.

క. అలాగునఁ గొనిపోయి నృపాలప్రియసా
న్నిక్రిందఁ బాదుక లిడి య్యాలూలామాల
పునాలిగ,యాలి తనుం గానిదానియటువలె
నుండెక్. సారం౪. ౩. ౧౩౬.

క...కడు నవ్వించుచుఁ జెఱఁగులు, ముడివెట్టక్
బేరఁటాండ్రు ముదితకనుబొమల్,ముడివెట్టె
నాలిసిగ్గున...మనుచ. ౫. ౯౪.

౨. అసత్య మైనది, కల్ల యైనది.

గీ. నాలిమాటలు నీపట్టినామములును, శపథ
ములుఁ జూచి నిక్కంబు సాధు వనుచు,
నమ్మితినిగాక యిట్లనాఁడె నీదు,గుణ మె
ఱింగిన విడలంగఁ గొట్టి విడుతు. విప్ర. ౫.
౫౫.

వ...కొరద లేనినాలియేడ్పు లేడ్చుప్రియల నను
నయింప... చెక్కుటద్దంబులు నొక్కి ...
మనుచ. ౩. ౭౭.

క్రి. విణ. తేలికగా.

సీ. బ్రహ్మాండ మనుచిప్పఁ బ్రాణికందుకముల
నాలి యాడుదు నొంటిప్రేలఁ బట్టి. ప్రబోధ.
౩. ౩౭.

జః నాలితనము, నాలిబూతము, నాలిముచ్చు.

నాలి[2]=నారి. వి. నరము. (చూ. నాలికుఱుపు.)

జః నాలికుఱుపు.

నాలిక=నాలుక. వి. జిహ్వ.

ద్వి. లే దంచు నేడ్వ నాలిక చూపు మన్న,
నాదరంబున వక్త్ర మల్లనఁ దెఱవ. ద్వి.
భాగ. (చి. ని.)

వ...నాలికలు పేలికలవిధంబునం దూలందూ
లుట గనుంగొని... జై. భా. ౪. ౧౦౦.

గీ. అబల చూడు శివద్రోహి యనుచుఁ గొరతి

యతనికంకణశేషాహి యావలించి,నాలికలు
గ్రోయుపగిది వనాలిచలిత,లాలితైలాలతాగ్ర
పల్లవము లమరె. రాజ. చ. ౨. ౧౮౫.
జః నాలికచేలు.

నాలికచేలు. వి.(√నాలిక.) ౧. తృణవిశేషము. (శ. ర.) ౨. (పశువుల)జిహ్వారోగవిశేషము.
ద్వి. నరుదకన్నును నీరు నాలికచేల్లు...ఆదిగా
నెన్న(గలపసరాలరోగమునను...నవ. ౧.౩౦
పొ.౧౯ పం.

నాలికుఱుపు=నారికుఱుపు. వి.(√నాలి².చి.ని.)

నాలిగాలి. వి.(√నాలి¹.)అల్పమైనగాలి, మందమారుతము.
క. అని వనిత నాలిగాలిం, గసలుచు(బోనాడి
తుహినకరకిరణరుచిరిక్,ముసుగ(జన(జెలు
లుగని వో, యని వనరుచు...వసు.౪.౫౧.
ఇశ్లే: నాలిగాడ్పు, నాలితెమ్మెర.
సీ. వలినాలిగాడ్పుబోదలహెచ్చరికలను(జలివె
ల్గునుదుటువెన్నెలలసెగను. నీలా. ౩. ౧౫.
చ. పొలుపుగ నందు(బెండ్లినడుపుల్ నసుపుల్
వలినాలితెమ్మెరల్. విజ. వి. ౧. ౧౩.

నాలితనము. వి. (√నాలి¹.) ౧. అల్పత్వము, నైచ్యము.
ఆ. ఇదియ నాకు నాకు నితరేతరద్వేష,హేతు
వనుచు(దోచె నేకత న్వి,భూతి శరపు
నేను బుంవ్యక్తులకు నాలి,తనముతో సమా
ఖ్య మనుచు బెట్టు. రాఘవ. ౨. ౭౩.
౨. కపటము; వంచకకృత్యము, కుత్సితపుపని.
(చల్లగాలి.)ఉ. నాలితనంబు నేర్చుకొని నక్కు
చు నక్కుచు వాడవాడ వ్వేలాలవలీలతావలి
కెలంకులనుం డిటు వచ్చి వచ్చి దం,భోళి
యుంబోలె మీద(బడిపోయెదు...రామా.
౩. ౪౩.
(నారదుడు.)ద్వి.తననాలితనముచిందర(గ(జెవి(
జేసి, సరకి సేయకు(ము నిన్ను(జంప నిలింప,
వరుతోడ యాడవాన్నొచుము(బుట్టె...అ
నుచు నరిగె...కు.ఘ.కే.౧.౧౩పొ.౧౬౫౦.
గీ. నాలితనములు మాసవే నాతి యేల,యేల
వాకుచు చూచు మా మేలరీల. రాజ. చ.
౨. ౧౮౩.

నాలిబూతము. విశ. (√నాలి¹.) కుత్సితుడు; కుత్సితుగాలు.
గీ...కుచ్చితుడు దోసకారి చెంటి,పాలసుడు
నాలిబూతంబు పలువ తులువ, కూళ గను
సరవ త్రిల్లు(గుజను పేర్లు. ఆం. సం.మాన.
౧౧.

నాలిముచ్చు. విశ. (√నాలి¹.) కుత్సితము; మందము.
ఆ. తగినమాట యొకటి మెుగ మెుచ్చ సేయక,
యంచలార యాలకించి వినుడు, తెలివి
గలుగువారికెలన నుండెకుమీకు, నాలిము
చ్చునడక నడక గాదు. చంద్రా. ౪. ౫౯.
(ఉభయార్థములకు నిదే యుదాహరణము.)

నాలుక=నాలిక, నాల్కి. వి. (క. నాలిగె. త. నాక్కు.) ౧. జిహ్వ.
సీ. భానుబింబము నంట(జట్టు నుంకించుపొల్పున
నహిధ్వజము నాలుకలు గ్రోయ. భా. రా.
యు. ౩౪౨.
మ త్తకోకిల.నాపుసుక్ మఱుమాట లాడ(గ నా
లు కాడక యుండి...భార. స్త్రీ.౧.౧౩౫.
ద్వి. ఆలోన(బవనజు(డసమానవిజయు,లోలు(
డై వానినాలుక పీకి చంపె. రం. రా. సుం.
౨౬౨ పొ.
౨. అగ్నిజ్వాల, మంట.
సీ. అజగవాదులకును బ్రజలైనధనువులు(బోది
నాలుకలు గ్రోయు ప్రదరములును. కిరు. ౨.
౯౩.

ఉ. వైరివినాశనక్రియకు వాసవుఁ డిచ్చిన డాఁ
చియున్న యా, ఘోరపుశక్తి నాలుకలు గ్రోయ
మెఱుంగులు ప్రజ్వరిల్ల...తగఁ గేల నమర్చి
పేర్చి...భార. ద్రో. ౫. ౨౯.

(కృష్ణుఁడు కుంతితో నన్నమాట.) గీ. నాలుకలు
గ్రోయుసర్వజ్ఞానాలము దఱిపి, యొరగొవం గని
సంతృప్తి యొసక మెసఁగు. భార. ఉద్యో.
౪. ౧౨.

(బ.) సర్పజిహ్వకలు.

గీ. అప్రమత్తుండ వగుచుఁ బద్మాక్ష నీవు, మ్రిం
గుడువుచాల నాఁకటఁ బ్రేఁగుచుండి, నాలు
కలు గ్రోయుభూరిపన్నగమువాతఁ, బడినయె
లుకను భక్షించుపగిది నసఘ. భాగ. ౪. ౭౨౯.

ఉ. నాలుక లోలిఁ గ్రోయుచు ఘనస్ఫుటనిశ్వ
సితానిలంబులం, దూలిచె దేవయానములఁ
దోరము లైనభుజంగసంఘముల్. భా. రా.
యు. ౧౩౬౮.

నాలుకపయి నువుగింజ నానదు=నాలుక నువుగిం
జనానదు.

ఉ. ఎక్కడివాఁడవోయి యొకయింత యెఱుం
గవు బుద్ధికౌశలం, బెక్కడ కేఁగె నాలుక
పయి న్నువుగింజయు నానటిబల్, తక్కరి
నారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేఁగఁ
గా, నక్కటు నన్నుఁ బేర్కొనితి వాఁతడు
విన్న నసర్థ మొందదే. నిరం. ౪. ౧౭.

నాలుకబెల్లము=వాఙ్మాధుర్యము, మాటలతీపి.

క. వికచముఖుఁ డగుచు శాత్రవు, లకు హిత
లగునట్టివారలం గని భూపాలకుఁ డెడ్డ
కత్తెరయు న్నాలుకబెల్లము నై మనఁబులుం
గనవలయుక్. భార. శాం. ౩. ౨౭౭.

నాలుక ముల్లు విఱుగు=మాటలాడలేకపోవు; అవ
మానము కలుగు.

గీ. అకట మాఱుమాట లేక తా రంత చేపి, బ్రదికి
పోయిరి పులి పేదపడినఁ బనుల, వాడ్రి
యొక్కాడి రసకత వచ్చె నాకు, మునుల
లోపల నాలుక ముల్లు విఱిగె. ఉ. హరి. ౪.
౧౦౨.

గీ. ప్రాంతభూరుహముల గల్లుపండ్లు దఱిచి, త్రు
ళ్లుచిలుకల నాల్కల ముల్లు విఱుతు. కవిక.
౩. ౧౧౦.

నాలుగు=నాలువు, నాల్గు. స. ఔ. బ. (క. త. నాల్కు,
నాల్.) మూఁడునొకటి. (దీనికి వృత్తియందు
'నాలు, నాల్, నలు, నల్' అనురూపము లగును.)

చ...పది మేనియందుఁ గ్రిక్కిఱియఁగఁ జేసి
నాలుగిటు నేసె దురంగములక్...భార.
విరా. ౩. ౨౧౫.

చ...పెట్టుఁ గలమాన్నము నొల్చినపప్పు నాలు
గే, న్నొగపినకూరలుక్...ఆము. ౧. ౭౦.

సీ. గర్వించి నట్లుండు ఘస్రంబు నాజ్జాలు నెదిరిఁ
దన్నునఁగాంచు నెఱుక లేమి. కాశీ. ౬. ౧౯.

చ. అని తనకూఁతుఁ దోడ్కొనుచు నల్లుని
యింటికి నేఁగ మామఁ జూ, చనలములోన
నె య్యొలికినట్టుల మండుచు నిల్లువెళ్లి వా
ల్దినములు నేఁడు నాకడకుఁ దెచ్చితి వే నల
రాఘవుండనే, దనుజగృహీత సీతఁ దవదా,
రని క్రమ్మఱఁ దెచ్చి యేలఁగక్. జై. భా.
౬. ౨౯.

విశ. కొంచెము, అల్పము.

గీ. ఎఱిఁగినవి నాల్గు నొడువ నెట్లేని లెస్స.
ఆము. ౪. ౬౭.

నాలుగవలగ్నము=కర్కటలగ్నము.

సీ...నలుగునాలు, గవలగ్నంబుననన్ని గాములును
మేల్పొడ్కులఁ దనరార వేడ్కఁ బొడమి,
మొదలి వెలంది రామునిఁగాంచె ... అచ్చ.
రా. బాల. ౭౪.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు:

అష్ట పెట్టవలసినవి నాలుగును పెట్టినఁ గాని అ
బ్బాయి ఊరకుండఁడు.

వాఁడు నన్ను అనవలసినవి నాలుగును అన్నాఁడు.
వాఁడు చదివినవి నాలుగుముక్కలైనను గర్వ
ముమాత్రము ఎక్కువగా నున్నది.
జ: నలుకాలు, నలుగంబాలాట, నలుగడ, నలు
గుఱ, నలుగేలు, నలుజాలు, నలుతుము, నలు
దిక్కులు, నలుదెసలు, నలుపలము, నలుమడి,
నలుమడించు, నలుమాఱు, నలుమొగంబుల
ప్రోడ, నలుమొగంబులయన్న, నలుమొగం
బులవేల్పుచెలువ, నలుమోమయ్య, నలువ,
నలువంక, నలువండ్రు, నలువది, నలువదుగు
రు, నలువురు, నలుసాల, నల్గడ, నల్దెస, నల్వ,
నల్వగ్రుడ్డు, నల్వది, నాలవకొలము. నాలవ
తొలిపలుకు, నాలవవాఁడు, నాలుగుమూల
లాట, నాల్వాఁడు.

నాలుగుమూలలాట. వి. (√నాలుగు.) బాలి
కాక్రీడావిశేషము.
సీ. అచ్చనగండ్లు దోయాలును దాఁగిలిమూఁత
లు నాలుగుమూలలాట. దశా. ౭. ౭౧.

నాలువు=నాలుగు, నాల్గు.
క. ధ్రువమండల మాదలగా, రవిమండల మదు
గుగాఁగ రాజిలుపదునా,లువులక్షల యోజన
ముల,భువనము త్రిదివ మిది భోగభూమి
నృపాలా. కవు. ౩. ౬.
ఉ. ఆదినవంతసంఖ్యఁ దనరారుచు నేరి కగమ్య
మైనయా,వేదము నెల్లవిప్రులుఁ బ్రవీణత
తోఁ బఠియించునట్లుగా, శ్రీదనరార నా
లువుగఁ జేసినపుణ్యుఁ బరాశరాత్మజున్,
మోదముతో నుతింతు... విక్ర. ౧. ౧౦.

నాలుక=నాలుక, నాలిక. వి. జిహ్వ.
గీ. నాసికాగ్రంబు వంగుట నాల్క నల్లనగుట
వదనంబు గడు నెఱ్ఱనగుట యుమ్మి,రాసభ
ములు పూనినరథము నెక్కి, యమునిదెసఁ
జనఁ గలఁ గంటు యాయువు వడఁచు. మార్క.
౩. ౩౫౩.

చ. ఫణఫలకంబు విచ్చి... మణిమయపీఠమధ్య
మునన్నాల్కలు గ్రోయుచు నున్న వాసుకిన్,
ఫణిపలసార్వభౌముఁ గని... వైష. ౫. ౭౯.
గీ. వేఁవేలుమస్తకములు వేఁవేలు, కన్నులును
వేఁవేలునాల్కలును గలుగు,మూర్తివి ...
హరి. పూ. ౪. ౧౦౧. ఆం.భా. ౨.౧౪౩.

నాల్క(ర్క)డము=నాకిడము.
(కొజ్జైరకాయ.)
ఉ. అల్లనఁ జేర వచ్చి ధవళాన్నముఁ గమ్మని
యాలనేతితో, బెల్లముతోడ నాల్కసపుఁ
జేసెముతోడను నిమ్మపండ్లతో, వల్లభుకూర్మి
నెచ్చెలికి వారణవైరికి మంచుకొండరా,
యల్లునికిం బినాకికిఁ బ్రియంబున మార్వశి
పెట్టె భిక్షమున్. హర. ౫. ౪౬.

నాల్గు=నాలుగు, నాలువు.
క. నారాయణపరములు నిజ,మారయ బ్రహ్మంబుఁ
బరము సంచితసత్యో, దారతపంబులు గా
వున, నారాయణపరత వీనినాల్గిటి నిచ్చున్.
భార. శాం. ౨. ౫౨.
శా. నాల్గుం జెల్లెడి బ్రహ్మచారిగృహివానప్రస్థ
యత్యాశ్రమం, బు ల్లైవల్యవివర్తు లుత్తమ
పదంబుం జేరువా రిట్టివీ, ర ర్గోపించిన సంత
సుండుఁ జెందు మీరా యోర్చువా రిత్తెంయున్.
ఉ. హరి. ౪. ౫౩.

నాల్గుకన్నులవేల్పు=అగ్ని దేవుఁడు.
సీ. నాల్గుకన్నులవేల్పునకు శ్రేష్ఠ తెక్కానిఁ
జేసి మే లేమియుఁ జెందకున్న. అచ్చ.
రా. బాల. ౫౪.
జ: నాల్గుగంబములయాట.

నాల్గుగంబములయాట= నలుగంబాలాట.
గీ. దోయమల్ నరిచేపలు దొరయనాల్గుగం
బములయాట లచ్చనగండ్లు మొదలఁగా నాఁ
గ ...

తోఁడ నాఁటభూపాలపుత్త్రి. ఇంగు. ౨. ౧౪౩.

నాల్నాఁడు. వి. (నాలుగు + నాఁడు.) ౧. చతుర్థదివసకృత్యము, నాల్గవదినమున చేసెడిపని, (ఋతుస్నానము.)

ఆ. కలితకీర్తిశాలి కళ్యపుఁ డొకనాఁడు, మానవతియఁ జెఱఁగుమాసి యనల, నామతీర్థవారి నాల్నాఁడు చేసిన,యతివఁ గాంచి ప్రముదితాత్ముఁ డగుచు. హ. వరాహ. ౪. ౬౧.

౨. చతుర్థదివసము, నాలుగవదినము.

గీ. సవిత్ప్రఁ కుదయింప నాల్నాళ్ల జలకమాడి, జూడ వెవ్వారిఁ బురుషునిఁ జూచికాని. కాశీ. ౨. ౭౨.

నాళము. వి. లాడము. (శే. ర.)

(వ్యవ.) ఎద్దునకు నాళములు వేసినారు.

నాళము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నడత్రృణసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. న. ౧. గడ్డిలోనగువానికాఁడ; పద్మాదిదండము, తామర లోనగువానికాఁడ. అ. న. ౧. క్రోవి, గొట్టము. ౨. బోలువరము; రక్తనాళము. ౩. కత్తిపిడి. ౪. రంధ్రము. ౫. మగగుతి. (కే.ని.) అ. పుం. ౧. జలనిర్గమము, నీరుపోవుటకై యేర్పఱచినగొట్టము. (తూముకాలువ లోనగునది.) ౨. నడము, కిక్కిసకసపు౯.

నాళవంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బొంగువెదురు. ౨. -వెదురువంటికాఁడ కలది- నడము, కిక్కిసకసపు౯.

నాళి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నాడి, తామరలోనగువానికాఁడ. ౨. దేహమందలిబోలునరము. ౩. వాతాదినాడి. ౪. నాడీశాకము౯. ఈ. స్త్రీ. ౧. శాకకలంబము, గోఁగు మొ. వానినార. ౨. గడియకాలము, ఇరువదినాలుగునిమిషములు. ౩. గజకర్ణవేధని, ఏనుఁగుచెవి కుట్టుసాధనము. ౪. తామర౯. ౫. తామరకాఁడ. ౬. ప్రణాళి, నీళ్లు పోవుతూములోనగునది. ౭. కాలమును తెలుపుటకై చేతితో కొట్టుఘటీయంత్రము.

నాళిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. నాళము, తామరలోనగువానికాఁడ. ౨. నాలితాశాకము, పెద్దతూటికూర౯. ౩. చక్రకము, సంబరేను౯. ౪. హస్తికర్ణవేధని, ఏనుఁగుచెవి కుట్టుసాధనము. ౫. శ్వేతకలంబి, తెల్లతీఁగబచ్చలి౯. ౬. క్రోవి, గొట్టము; వెదురుగొట్టము. ౭. ఘుల్లీరంధ్రము, ప్రొయ్యిసందు. ౮. గడియకాలము. ౯. రంధ్రము. (కే. ని.) ౧౦. ఒకజాతివెదురుగంప. (కే. ని.)

నాళికము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తామర౯. ౨. దున్న, మహిషము. న. ౧. తామరపూవు. ౨. వేణువు, పిల్లనఁగ్రోవి. ౩. సంబరేను౯.

నాళీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇనుపనాళముకలఆయుధము. (తుపాకి మొ.) ౨. బాణము; బాణపుములికి. ౩. కొబ్బెరచిప్పతో చేసినకమండలువు, నారికేళకమండలువు. న. ౧. తామరపువ్వు. ౨. తామరతంపర, పద్మసమూహము.

నాళీకాసనుఁడు. సం. వి. అ. పుం - పద్మాసనుఁడు - బ్రహ్మ.

నాళీకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. తామరతంపర, పద్మసమూహము. ౨. తామరకొలను.

నావ. (సం. నౌః. ప్రా. నావా. క. నావె. త. నావాయ్.) ఓడ, కలము.

సీ. ఓడ నావ యనంగ నొప్పుచుండుఁ దరణి... ఆం. భా. ౧. ౧౫౭.

మ. ఘనసౌధాళి వియద్ధునీజలధి వీఁక న్నావలై నీడ దోఁప,..ఆము. ౨. ౧౨.

ఈ. నావెఁడుమద్ధనంబుఁ గొని నా కిడవొల్లకశాత్యబుద్ధివై. కేయూర. ౩. ౧౫౪.

నావ. సం. వి. ఔ. స్త్రీ. తరణి, ఓడ.

నావకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నటించువాఁడు.

నావనీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నవనీతసంబంధమైనది.

నావారోహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నావమీఁద ప్రయాణము చేయువాఁడు. ౨ - పడవమీఁద ఎక్కించుకొనువాఁడు - నావికుఁడు, ఓడవాఁడు.

నావి. వి. సస్యరోగవిశేషము. (శ. ర.)

నావికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కర్ణధారుఁడు, ఓడ నడపువాఁడు. ౨. నౌకాయాత్ర చేయువాఁడు, ఓడమీఁద పోవువాఁడు.

నావుడు=అనవుడు. అవ్య. ద్రు. (√అను.) అనిన పిమ్మట.

ఉ. నావుడు నవ్వులాట కనినం బవనాత్మజ యింత యేటికిన్. భా. ర. ఉద్యో. ౩. ౬౧.

మ...పద్మాక్షుఁడు, దురతిం దోడ్కొని పొమ్ము ...పురంధరపుత్రా మనవీటిలోనఁ గలయోధవ్రాతముల్ నావుడున్. ఉ. హరి. ౨. ౨౨.

క. ఉడురాజ నీవు పొడిచిన, జడనిధి యుడుకెక్కి వెక్కసంబునఁ బొంగున్, బడబాగ్ని మీఱి నావుడుఁ, బడఁతుక నీ వేఁడిఁ జిమిడి పడ కెట్లుండున్. ద్వా. ౫. ౧౪౨. (ఇట 'అనఁగా, కాఁగా' అని భావము.)

నావురు=నాఁగురు. వి. నాగిని, ఒకజాతివృక్షము.

గీ...నాగిని నావురు నాఁగు రవఁగఁ, గేరు... ఆం. భా. ౨. ౬౨.

వ...కిమ్మతావులు కలనావురాకులు వఱచి... మనుచ. ౪. ౬౦.

నావ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నావచే దాఁటఁదగినది. (దేశము, నది మొ.) వి. అ. న. నవత్వము, నూతనత్వము, క్రొత్తదనము.

నాశకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. నాశము చేయువాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు. ౨. నశించువాఁడు.

నాశనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) నశింపఁజేయు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. నశింపఁజేయుట. ౨. కనఁబడకుండ చేయుట.

నాశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చేటు. ౨. మరణము, చావు. ౩. అదర్శనము, కనఁబడమి. ౪. పలాయనము, పాఱిపోవుట. ౫. అనుపలంభము, గోచరముకాకపోవుట.

నాశయిత. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నశింపఁజేయువాఁడు.

నాశితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది.

నాశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయఁదగినది, నశింపఁజేయఁదగినది.

నాష్ఠికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నష్టద్రవ్యమునకు స్వామి, పోయినసొమ్మునకు అధికారి.

నాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఘ్రాణేంద్రియము, ముక్కు. ౨. ఏనుఁగుతొండముయొక్క అగ్రము, పుష్కరము. ౩. ద్వారముపై నుండుఅడ్డకమ్మి. ౪. శబ్దము, ధ్వని. ౫. వాసకము, అడ్డసరము.

నాసత్యులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి - అసత్యము లేనివారు - అశ్వినీకుమారులు, దేవవైద్యులు.

నాసరజెంగు. వి. గలిజేరువంటియొక నేలచెట్టు. (చి. ని.)

నాసానాహము. సం. వి. అ. పుం. శ్వాసనిరోధము కలిగించు నాసికారోగవిశేషము.

నాసాపుటము. సం. వి. అ. పుం. న. ముక్కుచారలు, ముక్కుపుటము.

నాసామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ముక్కుఅ.(శ.ర.)

నాసారంధ్రము. సం. వి. అ. న. ముక్కురంధ్రము, ముక్కుగ్రోళ్లలో నొకటి. (ఇట్లే: నాసావివరము, నాసాచ్ఛిద్రము.)

నాసాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. కట్ఫలము, పిన గుమ్ముడు ?.

నాసావంశము. సం. వి. అ. పుం - ముక్కునడుమ వెదురువలె నుండునది - ముక్కుదూలము.

నాసాస్రావము. సం. వి. అ. పుం. జలుబుచేత ముక్కునందు చీమిడి కారుట, పడిసెము.

నాసి. వి.పిల్లిమార్జాలము.(శ.ర.) విణ.నికృష్టము. (వ్యవ.) ఇది నాసిరకపుగుడ్డ.

నాసిక. సం॰ా౧. నాస. ౨. ఒకానొకపట్టనము.

నాసికంధముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముక్కుతో ఊఁదువాఁడు. ౨. ముక్కుతో ధ్వని చేయువాఁడు.

నాసికంధయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముక్కుతో త్రాగువాఁడు, ముక్కుతో ఎగఁబీల్చువాఁడు.

నాసిక్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నాసికయందు పుట్టినది. ౨. నాసికయం దున్నది. వి. అ. పుం. ౧. అనునాసికధ్వని. న. నాసిక, ముక్కు.

నాసిక్యులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. అశ్వినీకుమారులు. (వై. ని.)

నాసిరిల్లు. అ. క్రి. ౧. నశించు. (శ.ర.) ౨. కృశించు. (చి. ని.)

నాసిల్లు. అ. క్రి. నవయు,కృశించు,క్షీణించు.

క. ఈసరణిఁ గామతంత్రాభ్యాసపరిశ్రాంతి మిగులఁ బరవశ మైనన్, నాసిలి ధాతుక్షయమై, మాసములోపలన వాఁడు మరణము నొందున్. జై. భా. ౫. ౧౦౭.

సీ. శీతాంశు నొకఁడు నాసిలుచుండఁ గోపించె భానుని నొకఁ డుర్విఁ బడ నదల్చె.పి.శకుం. ౨. ౩౭.

ద్వి. వాసి పన్నెయుఁ దప్పి వర్తించురాజు,నాసిల్లి సమయు నెన్నఁగ సభలందు. ద్వి. శ. సా. ౧. ౪౩ పా. ౬ పం.

నాసీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అగ్రేసరము, ముందు పోవునది. వి. అ. పుం. ౧. ముందు పోవు సేన. ౨. సేనాముఖము,అనిమొన.

నాసీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనకు ముందు నడచు యోధుఁడు.

నాస్తికత. సం. వి. అ. స్త్రీ. దేవుఁడు లేఁ డనియు పరలోకము లే దనియు నమ్ముట.

నాస్తికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పరలోకము లేదు అనునమ్మకము కలవాఁడు. ౨. దేవుఁడు లేఁ డనునమ్మకము కలవాఁడు; వేదములయందు నమ్మకము లేనివాఁడు.

నాస్తిక్యము. సం. వి. అ. న. = నాస్తికత.

నాస్తిదము. సం. వి. అ. పుం. మామిడిచెట్టు. (వాచ, కల్ప.)

నాస్యము. సం. వి. అ. న. (ఎద్దుముక్కుగువాని) ముక్కుత్రాడు.

నాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బంధము,కట్టు. ౨. బోను, కూటము.

నాహరిగడలు. వి. బ. వాద్యవిశేషములు.

(నలకూబరుఁడు.) ఉ. ముందఱ నాహరిగడలు మ్రోయ భటావళి వెంట నంటి రా, వందిజనంబు గ్రమ్మి కయివారముఁ జేయఁగఁ గుందనంపుమే,లందల మెక్కి వేడ్కఁ దను నచ్చరలందఱు మెచ్చి చూడ సంక్రందనుకొల్వుకేఁగ...ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౧౩.

నాహలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిమ్లే చ్ఛుఁడు.

నాహుషి. సం. వి. ఇ. పుం- నహుషునికొడుకు - యయాతి.

ని

ని[1]. అప. ౧. ద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయము. (చూ. ఇ[1]. ఉదా:- కృష్ణుని గంటిని.) ౨. భూతార్థకోత్తమపురుషైకవచనప్రత్యయము. (చూ. ఇ[1]. ఉదా:-చూచితిని గృష్ణుని.)

ని[2]. అప. వ్యతిరేకత్వవర్థకార్థమునవచ్చుప్రత్యయము ఉదా:-చేయనికృష్ణుఁడు, పెట్టనికాముఁడు మొ.

ని[3]. అప. ౧. కొన్నిశబ్దములకు ద్వితీయాదివిభక్తులు పరమగునపుడు వచ్చుఆగమము.
ఉదా:-రామునిచేత, రామునికి మొ.
౨. గుణవాచకములకు కర్మధారయసమాసమందు వచ్చెడియాగమము.
ఉదా:-నల్లనిగుఱ్ఱము, తెల్లనిగోడ మొ.

ని. సం. అవ్య. ౧. నితాంతము, అధికము, అతిశయము.
ఉదా:-నికామము, నిపీతము మొ.
౨. అభావము.
ఉదా:-నివృత్తి, నిధనుఁడు, నిమూలము, నికర్షణము మొ.

నిఃక్షత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) క్షత్త్రియశూన్యము. (దేశాది.)
ఇట్టే : నిఃక్షత్త్రియము.

నింకెఱ. అవ్య. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా. (చి. ని, శ. ర, బ్రౌ.)

నింగి. వి. ౧. ఆకాశము, అంతరిక్షము.
ఆ. అలిగి యాడుగఁజచి యాఁకటిపెలుచన, నిలువలేక యసుర నింగి దాఁకఁ, బెరిఁగి... భార. ఆది. ౫. ౪౫౧.
గీ. నింగి నేలయుఁ దాటెడు నంగలించు,పగిది నేతెంచెఁ గ్రోధంబు నగనఖిక్షి. సైమ. ౭. ౪౫.
క. పొంగుచు నరదముపైఁ జొలఁతిం గూరిమి మునిచి జేల్పు తెరువునఁ బఱచెం, బంగరుపిచ్చిక గొంచుక్, నింగికి సాళువపుఁబులుఁగు నెగయు తెఱఁగునన్. అచ్చ. రా. ఆర. ౫౨. భార. విరా. ౧. ౧౫౨. ఆం. భా. ౧. ౫౯.
౨. స్వర్గము. (చూ. నింగిమ్రాను.)
జః నింగిచూలి, నింగిముట్టు, నింగిమ్రాను, నింగివడు, నింగిపిక.

నింగిచూలి. వి. (√నింగి.) నభస్వంతుఁడు, వాయువు, గాలి.
గీ...నింగిచూలి మబ్బులపగదాయ గాలి... అన మారుతాఖ్య లగు...సాం.ని. దే. ౧౩.

నింగిప(వ)డు. అ. క్రి.(నింగి + పడు.) మార్యుఁడు మొ. అస్తమించు.
ఆ. సీత నట్టుపేఁక నేసి మిన్నక యున్కి, నఖిలభూతములకు నధిపునల్క, బట్టపగలు నింగిపడియె నా పేసార, జోంధకార మడర నపుడు కపులు. భా. రా. యు. ౫౪.
క. వీ రేమి కాచెదరు తా, నేరూపున బ్రతుకు వీర శేల సురలు జం,భారియుఁ గాచినఁ దన్నును,కారిసమరిగాక నింగివడనిచ్చెదమే. భార. ద్రో. ౩. ౧౬౨. (నింగిఁబడు అని అపముద్రి.)
శా. ఆద్రైశేయతనూజ నింగివడఁగా హార్యంబుపై నెక్కనాఁ, జేదిక్కుం జెలివిండు మెండుకొనఁగా చ్చేకాంతనిద్రారతిన్, పాదింపక్...ఉ. హరి. ౫. ౭౪.

నింగిమిరి. వి. మునర్పుల శీ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నింగిముట్టు. అ. క్రి. (√నింగి.) ఆకాశమునంటు, ఉన్నతమగు; మిక్కిలి యధిక మగు.

వ...మొకములజాడ లరసి...వలలు హత్తించి మాటులు పెట్టించి తెరవులు గట్టించి పోటుకోలలు నించి...ఇందు. ౨. ౬౦.

౧౫. ఆవరించు, ముంచు.

మ...తాదాత్వికమోదఖేదగుణశీతాశీతనేత్రాంబులాననము న్నింప గుహుండు రాఘవునకు న్వందారుఁడై యిట్లనుక౯. చం.రా. ౪. ౬౪.

నింట=నిట్ట. వి.(√నిండు.)౧.జలపూరము,వెల్లువ.

క. కంటిమి కన్నులపండువు, మంటి మనుచుఁ దద్దుణౌఘమధువాహినివెన్నింటం దేలుచు సమ్మదకంటకితాంగు లయి యేఁగి కాంచిరి వరుస౯. హరి. ఉ. ౬. ౨౭.

౨. పొంగు; అతిశయము.

(చంద్రోదయవర్ణనము.)ద్వి. విరహులబలుమంట విబుధులపంట,సురతంబులకు నింట సొబగులవెంట. నవ. ౨. ౭౧ పొ. ౨౭ పం.(ఉద్దీపనహేతువు అని భావము.)

నిండఁబడు=నిండు. అ.క్రి. (నిండు+పడు. స్వార్థమున.)

(వ్యాపించు.)

ఆ. ఎన్నఁ బెక్కు లగుచు నెక్కడఁ జూచిన, నడచువారు నడువఁ గడఁగువారు, విడియువారు మఱియు వీడెత్తువారునై, నేల యీని నట్లు నిండఁబడిరి. భా. రా. యు. ౨౭౪.

నిండారు=నిండు. అ.క్రి. (నిండు+ఆరు¹.స్వార్థమున.)

(పూర్ణమగు.)

సీ.నిండారుచందురునిను పోరునునుఁగాంతిఁ జెలువగా మరుఁడు సృజించినట్లు. మార్క. ౩. ౯౧.

క. నిండార జలము ద్రావియు, వెండియు వెండియును గడుపు వెలితిగఁ బైపై, నొండొండఁ గ్రోలి జలరుహ,షండంబులతోడఁ గ్రీడసల్పుచు నుండెన్. వాలీ. ౧. ౯౬.

సీ. నిండార విరిసినపుండరీకశ్రేణి యామినీరమణరేఖాళిగాఁగ. వైవ. ౧. ౯౬.

(కడచు, అతిక్రమించు.)

క.లలిఁ జాలింతతనంబులఁ, దలరెడునమ్ముద్దునేల దాలుపునవలా,తలమానికముల కటుల,న్నెలతేర్పడఁ దొమ్మిదియును నిండారుటయు౯. అచ్చ. రా. బాల. ౭౩.

(అతిశయించు, అధికమగు.)

క. అనిన విని సింహబలమ,ర్దను నవలోకించి ద్రుపదరాజతనయ యి, ట్లనుఁ దనమనమున నిండా,రినసమ్మోదంబు వెలివిరిసి బెరయఁగ౯. భార. విరా. ౨. ౩౫౯.

క...మోదము ధృతరాష్ట్రునిమెమ్మనమున నిండా,రె నఖిలజనచిత్తములను బ్రియము దలిర్చె౯.భార.అశ్ర.౨.౧౦. విక్ర. ౨.౫౪.

(నిండు, వ్యాపించు.)

వ...ఏకదండి త్రిదండిబ్రహ్మచారులయున్నమితదండంబుల నిండారుకషాయకద్రువస్త్రకాపీనపరంపరలం గ్రమ్మి...ఆము. ౪. ౫౩.

వ...వ్రేలునంసంబులు దూలుమాంసంబులు జీరవ్రేవులు జాఱుమోవులు తోరంబులై పుడమికి భారంబులై వడి నిండారుచుండ... చంద్రా. ౬. ౯౧.

(లోఁతు కలదగు, గంభీరమగు.)

సీ...నిండారునీటిలో బాలునితో నన్ను బట్టి త్రోచె. దశకు. ౨. ౧౧౦.

మహాస్రగ్ధర. అనిన౯ వడ్డింపఁబోచ్చె౯ హరిణనయన నిండారుడెందంబుతో...పాండు. ౪. ౧౭౭.

నిండించు. స. క్రి. (√నిండు.) ౧. నెఱవేర్చు, సిద్ధింపఁజేయు.

క. కుండలములుఁ గవచము పుట్టుండఁగ నిమ్మనఘ వేఁడు మొందుధనంబుల్, నిండించు నీమనోరథ,మొం డేమియు ననకు మింక నూర్జితచరితా. భార. అర. ౭. ౩౮౧.

౨. వ్యాపింపఁజేయు.

శా. ఆకాశంబు వెలుంగఁ జొచ్చె... రాకాచంద్రదివాకరానలశిఖారత్నప్రభాజాలరే,ఖాకాంతిం బురుషుం డొకం డచటు లోకంబెల్ల నిండించినక్, మాకన్నుంగవ లిట్టిరూప మని సమ్మంజాలవయ్యెక్ నృపా. ఉ. హరి. ౨. ౫౦.

నిండిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కలాయభేదము, ఒకదినుసుగుండ్రనిసెనగలు, బటానీ. (కల్ప.)

నిండు=నిండఁబడు, నిండారు, నిండుకొను. అ. క్రి.

౧. (క) జలాదులచే పూర్ణమగు.

గీ. తనువున హిమానిలాశ్లేషజనితపులక, రాజకేతవమున రాగరసము నిండి, ధైర్య మనుకట్ట నగలింపఁ దాళలేక, వల్లభునిపొందుఁ గోరె నవ్వారిజాక్షి. దశా. ౩. ౧౫.

శా...కప్పూరపుఁబూఁదేని యక్, నీరెల్లప్పుడు నిండియుండు...విక్ర. ౧. ౯౦.

(చ) నెఱవేఱు, సిద్ధించు, సఫలమగు.

క. భరితతపస్కులు కాశ్యపవరము నియమున నదితియును ధృవంబుగ నే ని,య్యిరువుర కోర్కియు నిండఁగ,హరివాయసోదరసుఖంబు నందెదఁ బ్రీతిక్. హరి.ఉ.౧౦.౧౨౦.

గీ. ఆరగించెఁ జతుర్విధాహారములను, మనసు కోరిక నిండంగ మునిగణంబు. కాశీ. ౭. ౧౭౩.

ద్వి. నినుఁ జూడఁ గంటిమి నిండె మాతపము, అనఘాత్మ ధన్యుల మైతి మే మనిన. రం. రా. ఉ. ౫ పా. ౨౩ పం.

(ట) సర్వాంగసంపూర్ణమగు.

గీ. వలపు [illegible] నిండువదనదని వనిత [illegible]టయు కండెను కొప్పులంబు గలదె చేసె. దశా. ౩. ౨౪.

క. కానితెఱఁ గైన [illegible] వేల చేయు మనకేంద్రుఁడు ప్రత్యక్షమై [illegible] తులు, నీనోటఁ జెడఁ దగుదె నిండినసభలోక్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

శా. మాహాత్మ్యంబులు తేజముల్ విక్రమసంపత్తుల్ విమర్శింపఁగా,నోహో భేదము లేము నిండు సభలో నొక్కింతమాత్రంబు ... కరాహ. ౧౦. ౭.

౨. పూర్ణమగు, సమాప్తమగు.

మ. నవమాసంబులు నిండఁగా గురుఁడుఁ గేంద్రస్థాయియై యుండఁగా,శివలగ్నంబునఁ బుత్రిఁ గాంచె సుతుఁదర్శింప్రమంతు సంతోషంబునక్... కాశీ. ౪. ౯. కవిరా. ౧. ౯౧.

౩. సంతోషించు. (చూ. నిండుకొను.)

౪. అతిశయించు, అధికమగు.

క. కొండవడ దాఁకి వాడి యొ,కండును దెస లేక యేమ్బుకోమలతను వ్యాఖండలసమానుని శిశువు, నిండినకృపఁ గోరి చేరి నెత్తి వంబుదముల్.

వ. ఆ తీయుతోయకణంబుల నొయ్యన సంతర్పితుం జేయు నెడ...హరి. ఉ. ౯. ౧౧, ౧౧.

క. నిండినమూర్ఛల ధృతికో,దండనముక్తోత్కటిభూషితశిరోభులతో, మండుసెడ బ్రభువామురఁదు, గాండీవగుణరావబోధకరమతిఁ దెలిసెక్. జై. భా. ౫. ౨౦౧.

గీ. శారదాదేవి మామకస్వాంతవీథి, నిండువేడుక విహరించు చుండుఁగాత. హైమ. ౧. ౫.

౫. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

ఉ... దిక్కులం, జెచ్చలతూపుతండములు పింఛవరంబులు నిండెనొక్కటక్.హరి.౫.౩.

శా...ఘూర్ణితో, ద్వతిత్రాఁబుధి జంతుఘోష
ములు మెండై నిండె బ్రహ్మాండమున్. దశా.
౨. ౨౦౩.

సీ. నిండదే పండువెన్నెల తేట చల్లఁగా నీ వింత
నవ్విన నీలవేణి. కవిరా. ౨. ౧౬౧.

౭. (ఆయువు మొ.) ముగియు.

సీ. తగ ధనుర్గుణ మీవు తెగ నిండఁ దీసిన ది
విజారివరుల కాయువులు నిండు. ఉ.రా.౧.
౩౨౪.

సీ. మనుపఁడే యాయుః ప్రమాణంబు నిండినఁ
గారుణ్యబుద్ధి మృకండుతనయు. గీ. ఇందు
మౌళికి నినుఁ గాంచు టెంతభరము. కాశీ.
౪. ౪౦.

౮. పూర్ణత.

(వ్యవ.) పిల్లలు లేనిచో ఇంటికి నిండుండదు.
,, ఆతనిరాకవలన సభకు నిండు వచ్చినది.

విశ. పూర్ణమయినది. (శ. ర.)

క్రి. విశ. ద్రు. అధికముగా, పూర్ణముగా.

మ. ధరణీనాథ యతండు శాతశర ముద్యద్వ్యా
త్తి సంధించి యుద్ధురభంగిన్ దెగ నిండగాఁ
దిగిచి...భార. వా. ౭౩.

సీ. తగ ధనుర్గుణ మీవు తెగ నిండఁ దీసిన దివి
జారివరుల కాయువులునిండు. ఉ. రా. ౧.
౩౨౫.

సీ...నెల మూఁడువానలు నిండఁ గురిసె. ఆము.
౧. ౩౪.

కడుపునిండు=ఆఁకలితీఱు.

గీ. నీవు మఱి యింటిలోన గుండ్రించుచున్నఁ,
గడుపునిండునె దొరఁ జేరి గాస మడుగు,
పొమ్ము... శుక. ౨. ౩౭౧.

నిండుమనము=నెమ్మనము.

ఉ. నిండుమనంబు నవ్యనవనీతసమానము పల్కు
దారుణా, ఖండలశస్త్రతుల్యము జగన్నుత వి
ప్రులయందు...భార. ఆది. ౧. ౧౦౦.

గీ. పొగరుచూపులు చపలంబు లగును నైన, నిం
డుమనములు మిక్కిలి నిశ్చలములు. పాండు.
౫. ౧౭౦.

ఉ. నిండుమనంబుతోడ ధరణీధరకన్యయుఁ
దాను గాశిఁ గాఁపుండి... కాశీ. ౫.౧౪.

మనంబునిండన్=హృదయపూర్వకముగా.

ఉ. నాకు మనంబునిండ నొకనమ్మిక సేయుము
...శివరాత్రి. ౩. ౭౯.

సా: నిండుకుండ తొణఁకదు.
,, కడుపునిండిన బేరము.
,, కడుపునిండనా కాలునిండనా.

జ: నించు, నింటు, నిండఁబడు, నిండారు, నిం
డించు, నిండుకొను, నిండువెన్నెలు, నింపాది,
నింపారు, నింపు, నిక్కాఁక, నిట్టు, నిట్టగ్ర
మ్ము, నిట్టదొట్టి, నిట్టద్రోఁచు, నిట్టపొడుచు,
నిట్టుఁద్రోయు, నివ్వెర, నివ్వెరఁగు, నివ్వెర
పడు, నివ్వెఱ, నివ్వెఱఁగు, నివ్వెఱపడు,
నివ్వెఱపఱచు, నివ్వెఱపాటు.

నిండుకొను=నిండు. ఆ. క్రి. (నిండు+కొను.
స్వార్థమున.)

(అతిశయించు.)

క. గుండియ జల్లన మదిలో, నిండుకొనినభీతి
నావినిర్మలచిత్తుం, డుండక నలుగడలకు న,
య్యండ విడిచి పఱవఁ దలఁచు నాసమయ
మునన్. శేష. ౨. (శ. ర.)

(వ్యాపించు.)

(వ్యాసుఁడు.) వ...లేదు నడువుండు పొం డను
నిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండుకొన విప్ర
వాటంబులఁ బ్రతిగేహంబును బరిభ్రమించి
...భీమ. ౨. ౧౦౧.

సీ. ప్రేతవనాయాతవాతశీతవిభూతినికరంబు నె
మ్మేన నిండుకొనఁగ. గీ. రుద్రుఁ డీవేళ నె
లఁగొడు రౌద్రముగను. దశా. ౩. ౫౨.

(అయిపోవు, వ్యయమగు.)

(వ్యవ.) ఇంటిలో బియ్యము నిండుకొన్నవి.

(ఇట వ్యతిరేకలక్షణముచే 'అయిపోయినవి' అని భావము.)

(సంతోషించు.)

క...నిన్నుం, గనుఁగొంటిం బండు వయ్యెఁ గన్నులకును నా,మన మిపుడు నిండుకొనియెక్... కకు. ౨. ౫౦.

వ...భుజగాండకాండంబు లని నిండుకొనుగ్రహమయూరికల...ఈ. రా. ౧. ౧౭౫.

నిండువన్నెలు. వి. బ. (√నిండు.) వస్త్రవిశేషములు.

సీ.నిండువన్నెలు మంచినిగమగోచరులు సామంతవీథులు ప్రతిమలును బొఁగడ, పచ్చలు... ప్రబంధ. ౨౭౨.

నింద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిందించుట, గర్హణము. ౨. అపవాదము.

నిందకుఁడు. సం. విశే. (అ. దికా. అ.) నిందించువాఁడు.

నిందత్. సం. (శతృ.) నిందించుచున్న.

నిందనము. సం.వి.అ.న. దూఱుట, నిందించుట.

నిందనీయము. సం=నింద్యము.

నిందాస్తుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిందారూపమగుస్తుతి, పైకి నిందవలె కనఁబడునది. ౨. (అలం.) వ్యాజస్తుత్యలంకారభేదము.

నిందించు. సం. స. క్రి. దూషించు, దూఱు.

మ. నిను నిందించినదక్షుఁడైఁ దెగడో వాణీనాథు శాసింపవో. కాళ. ౪. ౧౦౯.

మ...సిరులక్ నిందించి నిన్నాత్మ నిష్క్రియత్ గానఁగరాదు పండితునకున్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. కాళ. ౪. ౭౩.

సీ. నిందించిరను గర్హించిరను మేలుఁ దలచి చూచు...గీ. ఎంతయు దయలేక నిందగా నిందుకొనుచు. సీతారా. ౨. ౧౫౦.

నిందితః. సం. విశే. (పుం. త్రి. పుం.)=నిందకుఁడు.

నిందితము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) ౧. గర్హితము, నిందింపఁబడినది. ౨. దూషింపఁబడినది. ౩. అధమము, నీచము. ౪. తిరస్కృతము, తిరస్కరింపఁబడినది.

నిందితవ్యము. సం=నింద్యము.

నిందుషు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. మృతప్రసూత, చచ్చినబిడ్డను కన్నస్త్రీ. (నిల్లోము?)

నింద్యమానము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) నిందింపఁబడుచున్నది.

నింద్యము. సం. విశే. (అ. అ. అ.) నిందింపఁదగినది, దూఱఁదగినది, గర్హ్యము.

నింపాది. విశే. (నింపు+ఆది.) ౧. సమృద్ధము.

ఉదా :- కొలనిలో నీళ్లు నింపాదిగా నున్నవి. (శ. ర.)

౨. సుఖితము.

(వ్యవ.) మనవారందఱు నింపాదిగానున్నారు.

" నేను నింపాదిగా నున్నాను.

నింపారు= నినుపారు. (శ.ర.√నిండు.)

నింపిరి. వి. మలము.

సీ. మలవాచకం బగు మపటు నింపిరి మష్టు... ఆం. భా. ౨. ౧౩౪.

నింపు=నించు, నిండించు. స, క్రి. (√నిండు.) ౧. నిండఁజేయు.

(క) పూరించు, పూర్ణముచేయు.

ఆ. అంబకశము ద్రావి యది మొదలాపంది, రొంచటి కరుగఁబోక రొటు అడనిచటు, గంజి కడుగుచేతఁ గడుపు నింపుచుఁ గొంత్రాలు

ముండె జాతిగతుల సంత. చెన్న. ౨. ౨౪.

క. అనినఁ దలంపున నింపిన, యనుకంప నిలింప చంపకామోదసుతుం, డనునయ మొప్పఁగ నోడకు, మని నిజవృత్తాంత మడుగ నది యి ట్లనియెన్. మనుచ. ౪. ౬౨.

(చ) -మామిడికాయ మొ. వానిలో కారము మొ - కూరు.

ఉ. వీండె ఖలుండు దక్షుఁ డనుచీటిఁడిపా టుఁడు...శివదూషకు నాలుక కోసి యుప్పు నింపుండు...కు. సం. ౨. ౨౧౬.

౨. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

చ...న్నల్లడలఁ బ్రసూనకోరకనికాయము నింపిన సొంపు పెంపునన్. వసు. ౧. ౧౪౬.

౩. సిద్ధింపఁజేయు, నెఱవేర్చు.

శా...ముగ్ధాకుచద్వంద్వసంసక్తిం బాదృశభూతి తావకకృపాసంసిద్ధి లేకబ్బునే, ముక్తాహారత నున్నయంతనె తలంపు ల్నింపు నాకింపుగాన్. వసు. ౪. ౧౦౫.

౪. కలిగించు.

మ...చిల్కారాపల్కుసొంపులు నెంతే విపరీతభావమున నింపుల్ నింపమిం బొక్కుచున్. చంద్రా. ౨. ౧౪౬.

వ... పాదపు కెంపుసొంపు నింపువిడి కెంపురవ చెక్కుడంపుఁబసేఁడిగద్దియ నధివసించి ... దశా. ౧. ౧౪.

వి. బలుపు. (సమృద్ధము అని శ.ర.)

(ప్రగల్భ.) సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ బిక్కటిల్లెడునెవ్వఁగుఁజన్ను లనింపుసొంపు. గీ. కలిగి...కావ్యా. ౩. ౪౧.

విణ. ౧. సమృద్ధము, పూర్ణము; అధికము.

ద్వి. కెంపు లై సొంపు లై కెందమ్మిచాయ, నింపు లై యింపు లై నిగుడుహస్తములు. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౮౩ పా. ౪ పం.

ఉ. నిద్దపుఁజెక్కుటద్దముల నింపులు గాఁ బులకల్ జనింప నమ్ముద్దియ బోటిమూఁపుపయి మో మరదోఁపఁగ నిల్పి యత్తఱిం, దద్దయుఁ బ్రేమఁ జూచె నిజనాథు...కళా. ౬. ౨౩౬.

౨. మనోహరము.

మ. కలయం గిన్నరగీతిఁ గూడ మృదురేఖం బాడుమత్తాళిసం, కులము ల్నింపుడు సొంగ నాతతి యెలుంగు ల్వించు భావించుమా, యెలుఁగు ల్నింపుగ నిచ్చకో వెలలు...కు.సం. ౩. ౨౬౦.

నింబతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వేము ‡. ౨. మందారము‡.

నింబబీజము. సం. వి. అ. పుం - వేఁపగింజలు వంటి గింజలు కలది - రాజాదనము, పాలచెట్టు. న. వేఁపగింజ.

నింబము. సం. వి. అ. పుం. వేము ‡.

నింబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. జంబీరభేదము, ఒకజాతినిమ్మ ‡. (వాచ.)

నింసనము. సం. వి. అ. న. చుంబనము. (వై.ని.)

నికటము. వి. (క. నికటము.) నిర్బంధము.(శ.ర.) విణ. అవిచ్ఛిన్నము, ఎడలేనిది.

గీ. పానలేపనములు నిమ్మపండ్ల నైన, నామలకసారముల నైన నహరహంబు, కట్టడగఁ జేయ సాయాహ్నకాలమునను, నికటముగ నీళ్లు పోయఁగ నీఁగు వెత్తి. (చికి. చి. ని.)

చ. త్రికటుకము ల్లవంగములు దెచ్చి సమంబుగఁ జల్లతోడుతన్, నికటము గాఁగ నూఱి ...(చికి. చి. ని.)

నికటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేశకాలములచే సన్నిహిత మైనది, ఆసన్నము. వి. అ. పుం. న. సామీప్యము.

నికము=నిక్కము. క్రి. విణ. యథార్థముగా, సత్యముగా.

ద్వి. సకలంబు నడుపుచు సకలంబునందు, నికము
దా నడువనినిర్గుణి యతఁడు. బస. పు. ౧౨౫
పా. ౩౯౯ పం. (నిజవరి అనిప్రాఁత ప్రతిపా.)

గీ. క్షీణసంకల్పజాలుఁ డౌజీవుఁ డొందు, నిక
ము బ్రహ్మత్వమును...అధ్యా. ఉ. ౨౪౫
పా. ౧౨ పం.

నికరము= నిగరము. విణ. శ్రేష్ఠము, సారభూతము.

సీ. పతిఁ గూడి యామినీసతి మజ్జనం బాడు
నికరంపుఁబన్నీరు నెఱసె ననఁగ. గీ...పం
డువెన్నెల సెలంగె. రా. వి. ౩. ౧౧.

సీ. నికరంపుఁబాపోసులకు మ్రొక్కు మనుచు
దేవేంద్రనందనుఁ బట్టి యీడ్చి రనుచు.
కువల. ౧. ౪౧.

సీ...మేల్బంతి నికరము మేటి మేలు, తర
మాణి యం చనఁ దనరు శ్రేష్ఠము... ఆం.
భా. ౩. ౧౫.

నికరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రోగు, రాశి; సమూహము, మొత్తము. ౨. సారము. ౩. న్యాయదత్తధనము, న్యాయముగా ఇచ్చినధనము. ౪. నిధి.

నికర్తనము. సం.వి.అ.న.కత్తిరించుట,త్రుంచుట.

నికర్షణము. సం.వి. అ. న ౧. (నిర్గతకర్షణము= దున్నుటలేనిది) దున్నని నేల. ౨. నివేశనస్థలము, ఇల్లు మొదలగునవి యావరించి యున్నప్రదేశము. ౩. సన్నివేశము, పట్టనము పల్లె లోనగువానికి బయటనుండువిహారభూమి. (పురోపకంఠము, గ్రామకంఠము.)

నికష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాక్షసమాత యగు నొకానొకస్త్రీ.

నికషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కషణము, ఒరయిక, రాపు. ౨. ఒరగల్లు, గీటుఱాయి. ౩. ఒరగంటివంటిపరీక్షాసాధనము.

శ్లో. నస్త్వేవ దర్పనికష స్తవ చంద్రకేతుః.ఉ.
రా. చ. ౫. ౧౦.

౪. శాణము, కత్తులు మొదలగునవి సానఁబట్టు సాధనము. ౫. ఒరగంటిమీఁద రాచినబంగారు మున్నగువానిగీఁత.

శ్లో. అయమపి పటు ర్ధారాసారో న బాణపరం
పరా కనకనికషస్నిగ్ధా విద్యుత్ ప్రియా న
మ మోర్వశీ. విక్రమో. ౪. ౨.

౬. పరీక్షార్థము ఒరగంటిపై గీచుబంగారులోనగునది.

శ్లో. యదా నిర్గుణ మాప్నోతి ధ్యానం మనసి
పూర్వజం, తదా ప్రజ్ఞాయతే బ్రహ్మ నిక
షం నికషే యథా. సం.భార.శాం.౨౦౩.
౧౨.

నికషాత్మజుఁడు. సం.వి. అ. పుం. నైరృతుఁడను రాక్షసుఁడు.

నికషోపలము. సం. వి. అ. పుం. ఒరగల్లు, గీటుఱాయి.

నికామనము. సం. వి. అ. న. కోరుట; మిగులఁ గోరుట, తీవ్రేచ్ఛ.

నికామము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధికమైనది. ౨. అధిక మగుకోరిక కలది. వి. అ. పుం. న. మిక్కిలి కోరిక, తీవ్రేచ్ఛ. క్రి. విణ. ౧. యథేచ్ఛము, ఇష్టముచొప్పున. ౨.పర్యాప్తము, చాలినంత. ౩. మిక్కిలి, అధికముగా.

నికాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సజాతీయప్రాణులసంఘము; వర్గము, తెగ. ౨. సమూహము, ప్రోగు. ౩. నివాసము. ౪. లక్ష్యము, గురి. ౫. పరమాత్మ.

నికాయ్యము. సం. వి. అ. పుం. గృహము, ఇల్లు.

నికారణము. సం.వి.అ.న. మారణము, చంపుట.

నికారము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) శఠము,దుష్టము.

ఉ. కోయిల నోరఁబోఁకనిచిగుళ్లు నికారపుఁ
జిల్కా భిన్నముల్, సేయనిపండ్లు కాలువడి
కేవడితెమ్మెరకూన రాశిగా, వేయనికమ్మ
పుప్పొడి...వేం. పంచ. ౪. ౧౨౭.

వి. అ. పుం. ౧. పరిభవము, అవమానము. ౨. మారణము, చంపుట. ౩. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౪. ఖలీకారము, అపనిందచే దోషిఁగా చేయుట. ౫. అపకారము, కీడుచేయుట. ౬. (ధాన్యాదులను)తూర్పెత్తుట,ఎగురఁబోయుట. ౭. ధాన్యము ప్రోగుచేయుటకై ఎగఁద్రోయుట. ౮. కోపముచే పండ్లుకొఱుకుట మొదలగుముఖవికారము.

నికార్యము. సం=నికాయ్యము. (వై. ని.)

నికాశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీకాశము, తుల్యము. (దీనికి తఱుచు వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

శ్లో. విద్యుత్పుంజనికాశ కేశనయనభ్రూశ్మశ్రుజా
లై ర్నభః. మాలతీ. ౪. ౧౩.

వి. అ. పుం. ౧. ప్రకాశము. ౨. సమీపము.

నికాషము. సం. వి. అ. పుం. కషణము, ఒరపిడి.

నికుంచకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్తోల. ౨. జలవేతసము, నీటిప్రబ్బ⚘.

నికుంజము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పొదరిల్లు. ౨. గుహ, గవి. ౩. గుహవలె నుండునది మొ.

శ్లో. దధాన స్సాంద్రానా మలఘుషు నికుంజేషు
ఘనతా, మసౌ సంధ్యాశంఖధ్వని రనిభృతః
ఖే విచరతి. మాలతీ. ౨. ౧౨.

నికుంభము. సం. వి. అ.పుం.దంతి, నేపాలము⚘.

నికుంభితము. సం. వి. అ. న. నృత్యవిశేషము.

నికుంభిల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లంకపశ్చిమద్వారమందలియొకగుహ. ౨. అందలిదేవి, భద్రకాళి.

నికుంభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శివానుచరులలో నొకఁడు. ౨. కుంభకర్ణునికొడుకు. ౩. ప్రహ్లాదునికొడుకు. ౪. సుందోపసుందులతండ్రి.

నికురంబము. సం. వి. అ. న. సమూహము.

నికురుంబము. సం=నికురంబము.

నికృంతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) త్రుంచునది; కత్తిరించునది. (కత్తెర మొ.) వి. అ. న. ఛేదనము, త్రుంచుట; కత్తిరించుట.

నికృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరాభూతము, భంగపఱుపఁబడినది, అవమానింపఁబడినది. ౨. దూరీకృతము, త్రోసివేయఁబడినది. ౩. దూఱఁబడినది, నిందింపఁబడినది. ౪. వంచింపఁబడినది. ౫. శఠము, కపటహృదయము కలది. ౬. పతితము, పాపి. ౭. నీచము. వి. అ. న. నికృతి, వంచన.

నికృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౨. క్షేపము, నిరసించుట, త్రోసివేయుట. ౩. శాఠ్యము, వంచన. ౪. దీనత. ౫. భూమి. ౬. నిందనము, నిందించుట. పుం. అష్టవసువులలో ఎనిమిదవవాఁడు. (ధర్మునికి సాధ్యయందు పుట్టినవాఁడు.)

నికృత్తము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నఱకఁబడినది.

నికృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధమము. ౨. జాతివృత్తిహీనము, జాత్యాచారాదులచే నిందితమైనది.

నికేచాయయము. సం. వి. అ. పుం. (గోమయాదులను) మాటిమాటికి ప్రోగుసేయుట.

నికేతనము. సం. వి. అ. పుం. -రోగము పోఁగొట్టునది- పలాండువు, నీరుల్లి⚘. న. -జనులు దీనియందు వసింతురు- గృహము, ఇల్లు.(వాచ.)

నికేతము. సం. వి. అ. పుం. గృహము.

నికేసరము. సం. వి. అ. పుం. జుజ్జకము, గొజ్జఁగి చెట్టు.

నికోచకము. సం. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగుచెట్టు.

నికోచనము. సం. వి. అ. న. ముకుళిత మగుట, ముడుఁగుట.

నిక్కచ్చి. వి. ౧. నిర్బంధము.

(వ్యవ.) వాఁడా యప్పునకై నన్ను నిక్కచ్చి చేయుచున్నాఁడు. (శ. ర.)

౨. నిగ్గు, సారము.

ఆ. పాలుఁ దొక్కఁ దొక్కఁడు పడుచువాఁ డిట వచ్చి, పోయి యొకెడ చిక్కఁ బోటుబంటు, కలను వోడువ నుప్పఁగలువోలె నిక్కచ్చి, తేరువాని కోడువారె మీరు. కకు. ౨. ౧౧౨.

నిక్కపుజగము. వి. (నిక్కము + జగము.) సత్యలోకము.

గీ. పుడమి వీరికిఁ జొరరానియెడలు లేవు, మీఱి నిక్కపుజగమైనఁ దూఱి వాలుఁ, గంటిచందంబు దెలిపి రాఁగలరు మీరు, సెలవొసంగిన నంచుఁ జెచ్చెర నతండు. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౩౬.

నిక్కపుటాలు. వి. (నిక్కము + ఆలు.) ధర్మపత్ని, పాణిగృహీతి.

క. ఎక్కువకులం బతనికిని, నిక్కపుటాలైనదాని నీచకులుం డును, క్కక్కఁగ బలిమిం గలిసినఁ, దక్కని చంపుటయె రాజధర్మం బెందుఁ. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౦౩.

నిక్కము. వి. (క. నిక్కవ.) ౧. యాథార్థ్యము, వాస్తవము.

ఉ. నిక్కము దాఁపనేల ధరణీసురనందన నాకు నీపయిం, జిక్కె మనంబు... మనుచ. ౨. ౫౧.

చ. సమరము వెంపు సెప్పెదవు సంజయ... ఘగుడం బురికొంతు లేదె నిక్కము సెప్పుమా తనూజుభుజగర్వకషీహిత నొంచెఁ జిత్తముల్. భార. కర్ణ. ౧. ౧౭౨.

క. మేనుల కెల్లను జీవుఁడు, తానే గోవిందుఁ డొకఁడు తఁ ద్రి యున్నాఁ, డా నిక్క ముతన కర్జెను... నృసిం. ౪. ౧౫౩. సైమ. ౩. ౧౪.

౨. సత్యము.

(క) త్రికాలాబాధ్యత, శాశ్వతత్వము.

క. అమృతమయు ఋగ్యజుస్సామముల యుపనిషద్వచస్సమాజములకు వాచ్య మయిన పురుషోత్తము నిక్కమురూ పగువాని భక్తి గమ్యుఁ దలంతున్. భార. శాం. ౨. ౨.

(చ) సత్యవాక్యము.

మ. నిజదారైకపరత్వముఁ గరుణయున్ నిక్కంబునున్ దాల్మియున్ ... పం, కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె నుర్వీశ్వరా. భార. శాం. ౨. ౨౩౧.

సీ... అహింస నిక్కము దాల్మి మత్సరవర్జనము వనవాసజనుల, కాగమవిహితంబులు ...భార. శాం. ౧. ౪౫.

గీ. మంచినిక్కము గలవానిమాట నమ్మి. దశకు. ౬. ౧౧౭. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. యథార్థము.

(క) సత్యమైనది.

సీ. అవ్యయుండైన వేదవ్యాసువచనంబు నిక్కంబుగా వింటి నొక్క వేల్పు, లార... భార. ఆది. ౩. ౨౦౩.

చ. కృపణు మునిప్రియున్ మనుజకీశకు రాత్రియు రామచంద్రు నిక్కపుదొరగాఁగఁ బల్కెదవు... అధ్యా. యు. ౧౭౧ పా. ౨ పం.

క... ఓహో యిది నిక్కము నృప నారాయణుఁడె పరంబు... ఆము. ౪. ౭౪. (వి అని శ. ర.) ప్రభా. ౧. ౧౨౬.

(చ) అసందిగ్ధము.

గీ. చావు నిక్కంబు బ్రదుకుట సంశయంబు, కాశీ. ౨. ౧౨౪.

చ. ...ముం,దఱ నీక సాఱు భర్తుఁ డని నందను
బాధలఁ బెట్టినప్పు డే, నతిమతి దైత్యవల్ల
భుని నంతకుఁ జేర్చెద నిక్కము...దశా.
౪. ౧౨౫.

(ట) అన్వర్థము, సార్థకము.

వ...అతనికిఁ బరజి త్తనునిక్కంపుఁబేరివాఁడు
పుట్టె...హరి. పూ. ౩. ౧౨౩.

క్రి. విశ. నిజముగా, నిశ్చయముగా.

మ. నిను సుద్దామకుతూహాలో త్తరునిగా నిక్కం
బెదం గాంచి చ,యుక్యఁ బుత్తెంచెఁ బురం
దరుండు...హరి. ఉ. ౨. ౧౫౪.

జః నిక్కపుజగము, నిక్కపుటాలు, నిక్కము
చేయు, నిక్కల.

నిక్కముచేయు. స. క్రి. (నిక్కము + చేయు.)
నిశ్చయముచేయు, దృఢపఱుచు.

క. జక్కవలకు రవి యిఁకఁ బ్రాగ్గిర్యుద్ధరం
బెక్కె ననుచుఁ దెలియఁ ద్రివాచకా,నిక్క
ము చేసిన తెఱఁగునఁ, గొక్కొక్కోరుతులఁ
గోడి కూయఁదొడంగెన్. వరాహ. ౪.
౧౬౪.

నిక్కల. వి. (నిక్కము + కల.) సత్యస్వప్నము,
నిజమగుకల.

క. నాకల నిక్కల యయ్యెడు,శోకింపకు మమ్మ
నీవు సుందరి పుణ్యశ్లోకు జితశోకు నతు
లవి,వేకుం బ్రియుఁ బొందఁ గలుగు వేగమ
నీకున్. భార. అర. ౬. ౪౦౧. ('నిక్కల
యయ్యెడున్' అనఁగా యథాదృష్టఫలక
మగునని భావము.)

క. నాకల యెన్నఁడు నిక్కల,గాకుండఁగ నిటు
పరాకు గాఁ బని గలదే. విప్ర. ౩. ౪౫.

సీ...నిక్కల యవ నిశ్చయస్వప్నంబు నివ్వ
టిల్లు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౨. నిరం. ౧.౭౦.

నిక్కప్రుడు. వి. (సం. నిష్కుటః.) నిష్కుప
ట్యము.

సీ...నిష్కుటాభిధ నిక్కపు డంచన నెగడు
చుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౭.

నిక్కవోడుచు. అ. క్రి. (నిక్కు + అ³ + పొ
డుచు.) నిక్కన నిల్చు.

(వ్యవ.) మేన వెండ్రుకలు నిక్కవొడిచెను.
(శ. ర.)

నిక్కాఁక. వి. (నిండు + కాఁక.) మిక్కిలికాఁక.

(వ్యవ.) అతఁడు నిక్కాఁకచే చిక్కిపోయి
నాఁడు.

విశ. నిండుకాఁక కలది. (శ. ర.)

(వ్యవ.) ఆతనిది నిక్కాఁకశరీరము.

నిక్కించు. స. క్రి. (√నిక్కు.) నిగుడఁజేయు,
పైకి లేవఁజేయు.

వ...గవ్వారిఁ గాలు ద్రవ్వుచు లాంగూలచలనం
బుతోఁ జెవులు నిక్కించి మోర యెత్తి యా
వులించి...రా. వి. ౪. ౬౫.

క. పిక్కలతోడలనడుములం, దొక్కటఁ బద
తలము నిడి సమున్నతి నొడలిన్, నిక్కించిన
నీయాసన, మక్కజముగ స్వస్తికాహ్వయం
బగు జగతిన్. సీతారా. ౧. ౯౭.

నిక్కిచూచు. అ. క్రి. (√నిక్కు.) తేఱిచూచు,
చక్కఁగా చూచు.

సీ. నిక్కిచూడఁగఁ జాలెనే యంబరీషుని దు
ర్వాసుఁ డొనరించుదుర్నయములు. విప్ర.
౪. ౪౯.

నికురు=నిగుడు, నివుడు. అ. క్రి. ౧. నిగుడు; పైకి
లేచు.

సీ. నిక్కి పెళ్లని కొమ్ము లుక్కున విఱుఁగఁగఁ
దిగిచి ధారుణిఁ ద్రోచి పగులఁద్రొక్కి...హరి.
పూ. ౬. ౭౩.

మ. సకలాంగంబులు నిక్కి దీపకలికాస్తంభం
బులై యుండ్రు పాయక చూడామణు
లొప్ప రాక్షసునిఋద్ధాంతంబులన్ శేష

వ్యాసుకికరోత్కటకతశుకప్రముఖచక్షుశ్శ్రోత్ర బృందారకుల్. హర. ౩. ౫.

సీ. తొండము ల్సాఁచి యందుగుఁజిగుళ్లను నిక్కుకరులదంతచ్ఛాయ గడలుకొనఁగ. మనుచ. ౨. ౭.

చ. అన విని గూనినీతిలక మప్పుడు మే యజ దోఁప నిక్కె... పారి. ౧. ౧౨౪.

సీ. ఒకయిక్కు నిది వితర్దిక నిక్కు మని పదాగ్రము నిక్కు రహి నెక్కుఁగాఁ దలంతు. వసు. ౪. ౭౩. చంద్ర. వి. ౨. ౧౩౯.

౨. ఉన్నతమగు, ఎత్తగు.

సీ. నిక్కు వీనులతోడ నెక్కుసక్కెము లాడు కరణి నున్నవి వీనిఘనభుజములు. మనుచ. ౨. ౩౬.

౩. వర్ధిల్లు, హెచ్చు.

ఆ. మించి వృశ్చికాదిపంచమాసముల నొక్కొక్కగడియ రాత్రి నిక్కు నహము, దివములందు నెల్ల దిగజారు నొక్కొక్కగడియ నెలకుఁ దత్ప్రకారమునను. భాగ. ౫. ౨. ౭౯.

౪. ఉబుకు, ఉబ్బు.

సీ. ఘనపుచంబులు నిక్కు గంధర్వకామినుల్ ధవళాతపత్రముల్ దాల్చి నడువ. భా. రా. సుం. ౧౭౪.

గీ... వైఁటలో మహనిబటువు, బిల్లక్రియఁ బటుకంచెలఁ బిగువుఁజన్ను, నిక్కు... ఆము. ౧. ౫౯. విక్ర. ౭. ౧౪.

౫. అతిశయించు, అధికమగు.

వ. అనుటయుం గనుంగవం గినుక నిక్కు నక్కుమారయుగళంబు... ఉ. హరి. ౪. ౨౦౪.

చ. అని యిటు లాముని ప్రభువు లందఱు మోదము నిక్కు నొక్కటఁ, రున... వినుతి యొనర్ప ...వాల్మీ. ౧. ౪౯.

దండకము... ప్రాజ్యసామ్రాజ్యసంపత్తి చే నిక్కుచే కీర్తిఁ జెంపెక్కుచే పెక్కుచే లేఁడు లంచుకొ... కా. ౭. ౨౩౭.

౬. సోఁకు, పేర్కొను.

సీ. నినిచి నిక్కెఁ జాబిలి నగ్రోనుపాన నెలఁది కంసనితిఁగవిములఁ జూపె. ఉ. రా. ౬. ౫౫.

సీ. కమ్మనూకినసూప్నకలశాతమునుపోలెఁ జక్కఁగ నిక్కె మై సొక్కు మాని. భీమ. ౪. ౧౩౦.

౭. వ్యాపించు.

సీ. శ్రీగంధవాసనల్ చిక్కఁగ నిక్కఁగ సారంగభయఁ బని చేరఁబోవు. సారంగ. ౩. ౨౩౯.

సీ. నిఖిలలోకంబుల నిక్కుచీకటిమిత్తి విలసిల్లుపోడశకళలఁకు తి. గీ. లోకహితకారి యా చక్రవాకవైరి. చిత్రభా. ౪. ౧౧౦.

౮. కలుగు, పుట్టు; ఉదయించు.

చ... ధరణీజసంతతికిఁ గోరకదంతము లించుకంత నిక్కిన యది యాదిగా గఁ జెలఁగెన్ వనలక్ష్మి... ఆము. ౫. ౧౧౬.

సీ. పోలిరెడ్డికి మగపోఁడిమి లేదుగా గాది కేలాగునఁ గడుపు నిక్కె. శుక. ౨. ౪౨౨.

ఉ. కాంచినఁ బొంగి వారాసఁగు కానుక లర్థిఁ బరిగ్రహించి మన్నించి పురప్రయాణరతి నిక్కె నరేంద్రుఁడు... మనుచ. ౫. ౪౨.

గీ. కున్న పుంశుండ యన నిక్కఁజుక్కె తేఁడు. రా. వి. ౩. ౯.

౯. సంతోషించు.

గీ. ధూళిధూసరుఁ బరికించి యేల నిక్కఁ, బావన స్నానవిధిమృదాభవ్యుఁ డాతఁడు... నైష. ౭. ౧౨౫.

శ్లో. శ్రుత్వా జనం రజోఘుష్టం హృష్టం ప్రాప్నో ఝటిత్యసౌ. సం. నైష. ౧౭. ౧౯౯.

సీ. అందతిండ్లకు నాస యై యుండు నిరఁ దని నిక్కుబందుగు లెంత పొక్కువలయు. నిరం. ౨. ౧౨౯. భీమ. ౨. ౪౬.

౧౦. గర్వించు.

శా. నాసామర్థ్యము నీ వెఱుంగ వనిలో నక్తం
చరశ్రేణి నుల్లాసం బొందఁగఁ గూల్చి ని
క్కెదవు వేల్చెచ్చాపనిష్క్రాంతబాణాసా
రంబున నీప్రతాపదహనవ్యాసంబు నే నా
ర్చెదన్. భా. రా. యు. ౧౯౯౬.

ఆ. తోలుదాల్పు ననుఁగు తొమ్మిదిపాఁతఱల్, రో
క్క మున్న దనుచు నిక్కుఁ గాని, లెక్క
కెక్కుఁ డైదరొక్కంబుఁ దఱుఁగని, కొలు
చుఁ గలదు ప్రోలికోమటులకు. నీలా. ౧. ౩౭.

ఉ. చక్కని దాన నంచు నెలజవ్వని నంచు జగం
బులోనఁ బే, రెక్కినదాన నంచుఁ బతి యెం
తయు నా కనురక్తుఁ డంచుఁ దా, నిక్కుచు
విఱ్ఱవీఁగుచు గణింపదు కాంతల సత్య ...
పారి. ౧. ౬౬.

వి. ౧. ఉన్నతి, ఔన్నత్యము.

చ... అందు నేనుఁగుల్, దనరుచు నుండు నా
కసము దాఁకెడునిక్కున... యయా. ౧. ౮౩.

(మర్కటంబులు.) వ... పిల్లల నక్కునందు
వెక్కొన నిల్పి నిక్కగలకొమ్మల నెక్కి...
ప్రబంధ. ౧౮౬.

౨. పొటకరింపు.

సీ. కెంగేలఁ బైఁటచెఱంగు బిగించుచో నిద్దంపుఁ
జనుదోయినిక్కు దోఁప. కువల. ౨. ౩౦.

౩. బింకము, పటుత్వము.

ఉ. చన్నులు నిక్కు దప్పెఁ గచసంతతి వైన
ర వాపెఁ జెక్కులం, జెమ్మ దొలంగె...
జాహ్నవీ. ౪. ౫౫.

౪. అందము, ఒప్పు; విలాసము.

సీ. అసురీముఖోజ్జ్వలహాసంబు కైవడి విండార
వెన్నెలనిక్కు దక్క. భా. రా. యు.
౧౪౩౧.

గీ. ఒక్కరక్కసి వెక్కసపు నై సొక్కు దాని, ము
క్కుచెవులతోఁ గలనిక్కు చక్కచేసి.
సీతావి. ౧. ౧౦.

సీ... నిక్కు మిటారింపు నీటు... అనఁగ విలాస
మొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౯.

ఉ. నిక్కఁగఁ జూడు చిత్ర మిది నెమ్మది వేడుక
నోలలాడున, మ్మక్కలగుట్టు బట్టబయ లై
గనుపింపఁగ శౌరి పొన్న పై, నెక్కి రమించు
చునిక్క... సారంగ. ౨. ౮౦.

నిక్కుచెవి(వుల)నీలఁడు=ఉచ్చైశ్శ్రవము.

ఉ... నెఱసాహసపుంగొమరుండు మ్రొక్కఁ
గా, నక్కనఁ జేరి మే నివిరి యాదల మూ
ర్కొని చొక్కుచుండె లో, నెక్కొను.
వేడ్క నిక్కుచెవినీలని నెక్కవఁజీరుఁ డ
య్యెడన్. విజ. వి. ౩. ౯౯.

సీ. వింటితెర్వరి మేటి వెల్లగొరను నిక్కుచెవు
లనీలని నెక్కి చెలఁగు మెల్ల. ఉ. రా. ౫.
౨౦౮.

ఇక్లో: నిక్కువీనులజక్కి.

గీ. దేవతాశ్వంబు వెలయును దెల్లతేజి, నిక్కువీ
నులజక్కి నా నీలకంఠ. ఆం. భా. ౧. ౫౬.

ద్వి. తలఁపుమిన్నయుఁ గామితము లిచ్చువెుద
వు, వెలిగొరు నల నిక్కువీనులజక్కి. విష్ణు.
౪. (శ. ర.)

జః నిక్కవొడుచు, నిక్కించు, నిక్కిచూచు,
నిక్కఁబోతు, నిక్కుడు, నిక్కులించు.

నిక్కఁబోతు. విణ. (నిక్కు + పోతు.) గర్వస్వ
భావము కలవాఁడు. (శ. ర.)

నిక్కుడు=నిక్కు. వి. (√నిక్కు.) ఉన్నతి.
(శ. ర.)

నిక్కులించు స. క్రి. (√నిక్కు.) నిగుడఁజేసికొను.

క. వలసినమేపులు గొని క్రాళ్లు లాఘలును నిక్కు
లించి..., పులుగులు చట్టుప లార్చుచుఁ,
గొలకొల మని తాఁత లిడుచు గూడులు
సేరెన్. ప్రబంధ. ౬౧.

నిక్కువము= నిక్కము. వి. సత్యవాక్యము.

ఉ...ఎట్టిచో౯, బాయనినిక్కువంబులకు౯ బట్టు ధరిత్రి౯ జళుక్యవిశ్వభూ,నాయకుఁడు ... కావ్యా. ౩. ౬.

విణ. యథార్థము.

(క) సత్యమైనది.

గీ. నిక్కువం బింత నమ్ముము నీరజాక్షి. భార. విరా. ౨. ౫౬.

సీ. అపరాధశంక యావంతయైనను లేదు నీచిత్తమున కెక్కు నిక్కువంబు. హర. ౧. ౨౪.

ఉ. అత్తనుమధ్యరూపు గను సంభ్రమునాఁ గుసుమాయుధుండొ నా,చిత్తమునందు రేఖగొని చిత్రము వ్రాసెనొ... మదనుమాయయొ నిక్కువమో తలంపఁగ౯. కు. సం. ౬. ౭౨౫. ఆం. భా. ౧. ౧౧౭.

(చ) అసందిగ్ధము, స్పష్టము.

ఆ. అనఘ సన్మునీంద్రుఁ డైనవేదవ్యాసు,వలన దీని నిక్కువము వింటి. భార. ఆది. ౬. ౨౭౩.

(అన్నము.) ఆ... పెట్టునతనిఁ జే యొడ్డెను, వానిఁ దలఁప నందు వరుఁడు పెట్టు,వాఁడ యగుట నిక్కువంబు ... భార. శాం. ౧. ౧౩౩. విక్ర. ౫. ౧౪౦.

క్రి. విణ. నిజముగా.

చ. జనసుత సర్వధర్మవులు సర్వజగత్పరివర్తన క్రమం,బును మఱి సర్వవంశములఁ బుట్టిన మార్గము నీవ నిక్కువం, బనఘ యెఱుంగుదు...భార. ఆది. ౪. ౨౧౯.

గీ. నీవు మామగఁటిమి గని నిక్కువముగ, మెచ్చుతఱియును వచ్చెడు మీఁద నింక,నిప్పు డూరక వాగ్వాద మించుకయును,సెలవు లేదు విచ్చేయుము సిద్ధవర్య. హరి. ఉ. ౬. ౧౧౯.

ఉ. నిక్కువ మీవు సూర్యశశినిర్మలవంశజు లైన రాజుల౯, బొక్క పహీనభాగ్రకనయుండవు గావలయు౯ నరోత్తమా. భార. విరా. ౧. ౧౭౧.

నిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కడుగఁబడినది, శుద్ధము చేయఁబడినది.

నిక్వణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వని, శబ్దము. ౨. వీణాధ్వని.

నిక్వాణము. సం=నిక్వణము.

నిక్షా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లీక్ష, ఈరు. (వాచ.)

నిక్షణము. సం. వి. అ. న. చుంబనము, ముద్దిడుట.

నిక్షిప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౨. ఇల్లడ పెట్టఁబడినది, తాకట్టుగా ఉంపఁబడినది. (భూషణాది.) ౩. ఉంపఁబడినది. ౪. పాఁతఁబడినది, పూడ్వఁబడినది.

నిక్షుభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సూర్యుని భార్య. ౨. బ్రాహ్మణస్త్రీ. (వాచ.)

నిక్షేపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పకా. అ.) నిక్షేపించువాఁడు.

నిక్షేపణము. సం. వి. అ. న. ౧. అడుగులు మొదలగువానిని ఉంచుట. ౨. అట్టివానిని ఉంచుటకు సాధనమైనది.

నిక్షేపణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉంపఁదగినది. ౨. విడువఁదగినది. ౩. పాఁతఁదగినది.

నిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెప్పి చూపి ఉంచినయిల్లడ; గణనాపూర్వకోపనిధి, లెక్కపెట్టి దాఁప నిచ్చినసొమ్ము. ౨. తాకట్టు, కుదువ. ౩. నిధి, నిధానము, పాఁతిపెట్టినసొమ్ము. ౪. వైచుట. (కటాక్షనిక్షేపము మొ.) ౫. ఉంచుట, పెట్టుట. ౬. త్యజించుట, విడుచుట.

నిక్షేపించు. సం. స. క్రి. ౧. పాఁతు, పూడ్చు.

క. వినిపించిన వాతఁడు న్నాకనురక్షునిపగిది నని
యె ననఘా యేత,ద్ధన మూరియొద్ద నేఁటికి,
నిను వేఁడెద వలయు నిచట నిక్షేపింపన్.
వేం. పంచ. ౧. ౩౦౧.

వ...తద్దోషపరిహారార్థం బస్థిచయంబు గంధ
మాదనంబున రామనాథక్షేత్రంబున నిక్షే
పించి యచట...సేతు. ౬. ౧౮౧ పొ.

౨. ఉంచు, పెట్టు.

శా. చాపంబుం బటుబాణతూణయుగముఙ్ శా
తాసీయుఙ్ వర్మముఙ్, భూపాలుండు విమా
నరత్నముపయిం బూజాసమేతంబు ని,క్షేపిం
పం దగువారిఁ బుచ్చి...నిర్వ. ౧౦. ౬౬.

౩. దాఁచు. మఱుఁగుపఱుచు.

వ. మఱియు విరాటనగరంబునకుఁ జనుచుండి
తత్సమీపశమీవృక్షంబునఁ బాండవులు తమ
యాయుధంబులు నిక్షేపించి తమ్మెవరు నె
ఱుంగకుండ విరాటుం గొలిచి యునికియు
...భార. ఆది. ౧. ౪౦.

నిక్షేపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఇల్లడ
పెట్టింపఁబడినది. ౨.వ్రాయింపఁబడినది, చెక్కిం
పఁబడినది. (అక్షరములు మొ.)

నిక్షేప్త. సం. విణ. (ఋ. ప్త్రీ. ఋ.) నిక్షేపిం
చువాఁడు.

నిక్షేప్తవ్యము. సం=నిక్షేపణీయము.

నిఖనకుఁడు. సం. విణ. (అ.నికా.అ.) ౧. త్రవ్వు
వాఁడు. ౨. పాఁతిపెట్టువాఁడు.

నిఖననము. సం. వి. అ. న. ౧. త్రవ్వుట. ౨.
పాఁతిపెట్టుట.

నిఖర్వము. సం. వి. అ.పుం.న. సంఖ్యావిశేషము,
అయుతకోటిసంఖ్య, పదివేలకోట్లు.

నిఖర్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అతివామ
నుఁడు, మిక్కిలి పొట్టివాఁడు.

నిఖాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రవ్వఁ
బడినది. ౨. పాఁతఁబడినది, నాఁటఁబడినది.
(శల్యము మొ.)

నిఖిలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సర్వము, అం
తయు.

గీ. యోగధర్మంబునకు నెక్కుడొక్కటియును,
నిఖిలమందును లే దిది నిశ్చయంబు. హరి.
పూ. ౨. ౧౫౫.

నిగణము. సం. వి. అ. పుం. హోమధూమము.
(త్రి. ని, వై. ని.)

నిగదనము. సం. వి. అ. న. నిగదము, స్పష్టము
గా చెప్పుట; చెప్పుట.

నిగదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్పష్టముగా
చెప్పుట, తెలియఁ బల్కుట. ౨. చెప్పుట.
౩. అర్థము తెలియకయే మంత్రాదులు చదువుట.
౪. శబ్దము.

నిగదించు. సం.స.క్రి. స్పష్టముగా చెప్పు.

క. మానుషజన్మము నొందిన, మానవులకు లభ్య-
మానమరణులకు మహా,జ్ఞానులకుఁ జేయవల
యువి,ధానము నిగదింపఁబడియె ధరణీ
నాథా. భాగ. ౨. ౩౫.

నిగదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెప్పఁ
బడినది. ౨. స్పష్టముగా చెప్పఁబడినది. వి.
అ. న. భాషణము, చెప్పుట.

నిగనిగ. వి. (క. నిగనిగ.) ౧. కాంతివిశేషము.

వ...తారకల నీరికలెత్తుపొగ రన నిగనిగ లిను
మడి నిఁడడ...మనుచ. ౩. ౯.

క. అల చుక్కలనిగనిగ యొప్పాలఁటీ నీకాలి
గోరుఁ బోలదు సుమ్మీ.సారంగ. ౨.౭౨౨.

౨. వెలుఁగుట మెఱయుట మొదలగువానియం
దగుఅనుకరణము.

వ... మెఱుంగులు వెను వెంట మింటిదాఁక జరిగి

దగద్ధగ నిగనిగ వెలుఁగుటంజేసి ...భీమ. ౫. ౮.

క. ధగధగ యనుపదకంబున, నిగనిగ యనుక్రొ మ్మెఱుంగు నేత్రపటమునకా, భుగభుగ యను మేపూఁతకా, భగభగ యనిపించె నతఁడు సాహృదయంబునకా. కళా. ౨. ౭౮.

విణ. నిగనిగ యనుకాంతి కలది, నిగనిగలాడు నది.

సీ. నిగనిగంగాఁ దోమి నిండుబోనముదొంతి భోజ నశాలలోఁ బొసఁగఁ జేర్చి. హర. ౨.౧౨౨.

గీ. నిగనిగనిసంజ కెంజాయపొగడు దెగడు, మో విమానిక మాని సంపూర్ణరుచిస,మగ్రత శ హింతు నే నింతి మామకాభి,రామవమునా మ ముచితగౌరవము దాల్ప. వసు. ౬.౮౫.

నిగనిగలాడు=నిగనిగ యని ప్రకాశించు.

చ. పగడపుఁగంబముల్ నిలిపి పన్నినముత్యపుఁ జప్పరంబులకా, నిగనిగలాడుచుందనపునిద్దపు గోడలు... నీలా. ౧. ౩౦.

నిగనిగన్నిగ=నిగనిగ, నిగన్నిగ. (కాంతివిశేషము.)

సీ. కొదమగుబ్బలదానిఁ గ్రొమ్మించుఁ గ్రమ్మించు నెమ్మేనినిగనిగన్నిగలదాని. దశా. ౨. ౧౦.

సీ. జిగి దొట్టి మిట్టలై బిగువులై బుగడలై మొగడలై నిగనిగన్నిగల నెగడి. వరస. ౫. ౧౧౩.

నిగన్నిగ=నిగనిగ, నిగనిగన్నిగ. (కాంతివిశేషము.)

ఉ... అత్తఱి బిత్తరి చూచె మోముక్రొన్ని గ్గునిగన్నిగల్ తళుకునిద్దపుటద్దపుసొంపునిం పఁగకా. కవిరా. ౫. ౮౮.

నిగమగోచరులు. సం.వి. బ. వస్త్రవిశేషములు:

సీ. నిండువన్నెలు మంచినిగమగోచరులు సా మంతవీథులు ప్రతిమలును బొగడ,పచ్చలు ...గీ.మెదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత లపుడు. ప్రబంధ. ౨౭౨.

నిగమనము. సం. వి. అ. న. ౧. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమనము లను పంచావయవములలోఁ గడపటియవయవము. ౨. వేదమునుండి పదము నెత్తి చెప్పుట; అట్లెత్తి చెప్పినపదము. ౩. లోనికి చొచ్చుట.

నిగమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వేదము. ౨. వేదమునుండి ఉద్ధృత మగు(ఎత్తి చెప్పఁబడు) వాక్యపదాది. ౩. పర్యాయకథనముచే వేదార్థమును బోధించువ్యాఖ్యాగ్రంథభేదము. ౪. తంత్రభేదము. ౫. దేవఋష్యాదిప్రోక్తశాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.)నిగమనము. ౭. న్యాయశాస్త్రము, తర్కశాస్త్రము. ౮. నిశ్చయము. ౯. పట్టనము. ౧౦. హట్టము, బజారు. ౧౧. వాణిజ్యము, వర్తకము. ౧౨. సార్థము, వర్తకులసంఘము. ౧౩. మార్గము, దారి.

నిగమి. సం. విణ. (స్. సీ. న్.) వేదమును ఎఱిఁగినవాఁడు.

నిగముఁడు. సం. వి. అ. పుం. వణిజుఁడు, బేహారి.

నిగరణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కంఠము. ౨. హోమధూమము. న. ౧. కబళించుట, మ్రింగుట. ౨. పూర్ణముగా లోఁగొనుట. ౩. తినుట, భక్షణము. ౪. (అలం.)శబ్దానుపాత్తత్వము, శబ్దముచే చెప్పకుండుట; అధఃకరణము, అసత్యత్వప్రతిపాదనము. (ఉదా:- విషయనిగరణము, విషయినిగరణము.)

నిగరణీయము. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.) ౧. తినఁదగినది. ౨. మ్రింగఁదగినది.

నిగరము=నిగారము. వి. ౧. కాంతివిశేషము.

వ... నిగరాలమగరాలనిగరాలఁ గనునిశాంత, కాంతదంతంబులును... ప్రబంధ. ౪౦.

౨. పెల్లిక, బిల్ల.

గీ. వలచుఁ గస్తూరినిగరాలతలుపుఁ దెఱవ, గాజు టోవరిలోధూపగంధలహరి. నైష. ౭.౧౫౪.

వ. కస్తూరిమెకంబులమదభరంబులం దొరఁగు నాభీరక్తంబు లిగిరి గనిగట్టిననిగరములు గలిచికొని... వసు. ౨. ౧౧.

విణ=నికరము. ౧. శ్రేష్ఠము, సారభూతము.

సీ. నిగరంపుమోవి తేనియలతోఁన దొరల్చి చెలువ లిచ్చిన సంతసించుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.

చ. పగడపుఁగ్రొత్తడంబుజిగి పాకవిరోధిశరాసనంబుగా, నిగరపుఁగెంపుగొమ్మనునిగ్గుమెఱుంగు మెఱుంగుచాలుగాఁ, దగు... చంద్రా. ౧. ౯. ప్రబంధ. ౪౦.

౨. పెద్దది, గొప్పది.

సీ. నిగరంపుఁజనుకట్టు నగరంబురవికమేల్ సరిగకుట్టులమెట్టుసడలనిక్క. రా. వి. ౩. ౧౨౪.

౩. నీచము, అల్పము.

క. నిగరా లగుమగఱాలను, నిగరాలుగఁ జేయునార సెలఁతరదనముల్, పగడంబులజగడంబుల జగడంబు, లిడుక మిటారిచవిమోవి రుచుల్. ప్రబంధ. ౪౦౩.

నిగరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కబళనము, మ్రింగుట. ౨. భక్షణము, తినుట.

నిగరి(రీ)త. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగరితవ్యము. సం= నిగరణీయము.

నిగళ(డ)నము. సం. వి. అ. న. సంకెలలు వేయుట.

నిగళ(డ)ము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. ఏనుఁగుకాలిసంకెల; సంకెల. ౨. కబళనము, మ్రింగుట.

నిగళి(డి)తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంకెల వేయఁబడినది.

నిగాదము. సం= నిగదము.

నిగారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. మ్రింగునది. ౨. భక్షించునది.

నిగారకుఁడు సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగారము=నిగరము.

(మెఱుఁగు, కాఁతివిశేషము.)

ఉ. చన్నులు పొన్నకాయలకుఁ జక్కఁదనంబు లొసంగుఁ గల్కి వాల్గన్నులు గండుమీలకు నిగారము లిచ్చు నొయారి దీని కేయన్నులు సాటి రాఁగలరు... మృ. వి. ౨. ౬౦.

విణ. (శ్రేష్ఠము.)

ఉ. కుందన మెందునుక దొరయు కొమ్మనిగారపుమేనిచాయకుక. నీలా. ౧. ౫౪.

క. ఇట్టినిగారపుగోనముల, తిట్టులఁ గనికరము మాని తెం పొదవంగాఁ, గటుడవులకుం బనుపఁగఁ, గట్టా యమ్ముదుకఁ డెంతకట్టిఁడి చెపుమా. అచ్చ. రా. అయో. ౭౩.

నిగారము. సం= నిగరము.

నిగారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగార్యము. సం=నిగరణీయము.

నిగాళము. సం. వి. అ. పుం. అశ్వగళోద్దేశము, గుఱ్ఱపుమెడసమీపపుచోటు.

నిగాళవంతము. సం. వి. త్. పుం. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (వాచ.)

నిగి(గు)డించు= నిగుడుచు. స. క్రి. (√నిగుడు.) ౧. నిగుడఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

వ... ఏను నిదిధ్యాసనిశ్వాసనిరోధంబు సేసినం దాఁ దద్ధ్యానదశ వెలికి నిగుడించుచు... ఆము. ౫. ౧౫౪.

౨. సాఁగఁజేయు, చాఁచు.

క. మొగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంతవినయనిరతిక జారుల్, దగ విన్నవించి

రిట్లుని, జగతీశ్వరునకు నిజప్రచారం బెల్లన్. భార. విరా. ౩. ౪౯.

సీ. తెలివివెన్నెల వెండితీఁగెలు నిగిడించుచద లుకమ్మచ్చుబెజ్జము లనఁగ. పారి. ౨. ౩౭.

౩. వెలువఱుచు.

వ... హెచ్చు కుం దాడ నేరక నిట్టూర్పు నిగిడించితి ... కాశీ. ౧. ౧౦౫.

వ...ఏఁటికిం బల్లవపాటలం బైనయధరంబు బీఁటు లెగయ వేఁడినిట్టూర్పు గాడ్పు నిగిడించెదు ...నైష. ౪. ౯౧.

౪. (బాణాదులు) పఱచు, ప్రయోగించు.

గీ. వైచుటయు నొక్కటెఁ గత్తివాతియమ్ము, లతఁడు పదునాల్గు నిగిడించి యద్భుతముగఁ, దునిమెఁ బదునాల్గుశూలమ్ములను మహోగ్రు, లగుచు వా రంతఁ బోక పై నడరుటయును. భా. రా. అర. ౧౭౫.

సీ. సాత్యకి డిభకుపై సాయకదశకంబు నిగుడింప నని వాని మొగమునందుఁ, జనుమొన మీఁద వక్షంబుపై నాఁటిన ... ఉ. హరి. ౪. ౨౫౦.

౫. కలిగించు.

మ. ... వజ్రకుంభలసచ్ఛాయ సితాంశుదీప్తి నిగిడింపన్...చంద్రి. ౭. ౭.

నిగిడికొను. స. క్రి. (√నిగుడు.) తడవుకొను, నిమురుకొను.

వ ... గండంబులు గడచితి మని గుండియలు నిగిడికొనుచుం జనిరి. హర. ౨. ౨౪.

నిగితము. వి. (సంగీతములోని) ఒకస్వరస్థాయి, తాయములలో నొకటి.

ద్వి. నిగితి మధ్యాయిన న్నిగితంబు ... ఆదిగా సాగయుతాయములు బస. పు. ౩. ౯౩౯ పం.

నిగితి. వి. (సంగీతములోని) ఒకస్వరస్థాయి. బస. పు. ౩. ౯౩౯ పం.

నిగిరత్. సం. (శత్రు.) ౧. తినుచున్న. ౨. మ్రింగుచున్న.

నిగీర్ణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కబళితము, మ్రింగఁబడినది. ౨. భక్షింపఁబడినది. ౩. అంతర్భావితము, లోపల ఇమిడింపఁ బడినది.

నిగీర్ణి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧.తినుట. ౨. మ్రింగుట.

నిగీర్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తినఁబడుచున్నది. ౨. మ్రింగఁబడుచున్నది.

నిగుడఁజేయు=నిగిడించు. స. క్రి. (√నిగుడు.)

౧. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు; ఏయు.

సీ. విరివిగా నొకవేళఁ బెరిఁగి వీటికి నెల్ల నిజశీతలచ్ఛాయ నిగుడఁజేయ. పారి. ౫. ౫౨.

గీ. రక్తధారలు వెడలంగ రశ్మి వెలుఁగఁ, బొలుచుబాలార్కుచాడ్పునఁ జెలువు మిగిలి, ఫల్గునుండు ప్రతాపసంభరితమూర్తి, యగుచు శరకిరణంబులు నిగుడఁజేసె. భార. విరా. ౫. ౧౯౦.

౨. వర్ధిల్లఁజేయు.

క. నావుడు సంజయుఁ డిట్లను, దేవా పాండవులయలుక ధృష్టద్యుమ్నుం, డేవెరవుమాటనైనను, నేవోసినయగ్నిభంగి నిగుడం జేయున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౪౩.

నిగుడము. వి. అశ్వశిక్షాభేదము.

సీ. వరసంబు నొందించి పల్లంబు కల్పించి నిగుడంబు సమకొల్పి నెఱసు నెఱపి. పి. శకుం. ౧. ౧౧౨.

నిగుడారు. అ. క్రి. (నిగుడు + ఆరు[1]. స్వార్థమున.) వ్యాపించు.

ఉ. నవ్వక నవ్వు నెమ్మొగమున న్నిగుడారెడువింతకాంతియున్, జివ్వలు చేసి చేసి యిటు చిక్కని వెన్నెలవెల్లి వేఁడికిన్. ఉ. హరి. ౫. ౧౩౪. (నిగిడారెడు అని శ. ర. పా.)

నిగుడు=నివుడు. అ. క్రి. ౧. వ్యాపించు, ప్రసరించు; పడు.

ఆ. అంపపాదుల నిగుడునంశువితానంబు, దీప్ర మరకతములదీధితులుగ. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౬.

గీ. వారిముఖమండలములతో వారిజములు, మెంగిడె శోకతమంబుతో నిగిడెఁ దిమిర, పటలి ... భార. సౌ. ౧. ౧౩.

గీ. అనఘ యింద్రియముల విషయములమీఁద, నిగుడనీక మనంబుతో మగుడఁ దిగిచి. భార. శాం. ౫. ౬౭.

శా...కా, మామోఘాస్త్రపరంపరల్ నిగిడిచి త్తాంభోజముల్ దూఱ... దశా.౨.౨౮౯.

౨. నిక్కు, (పైకి) లేచు.

వ...తో లూడ్చుమహోనాగంబునుం బోలెఁ గరవాలంబుఁ దాన యొఱవెలికి నిగుడుచున్న యది గావున మా కవళ్యంబును సంగరంబు సంభవించు... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౪౬.

ద్వి. ఎగసి మిన్నులఁ బాఱునిఱ్ఱులనయిన, నిగిడి కూడఁగఁ బట్టి నేలకు వైతు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౭౫ పం.

౩. బయలుదేఱు.

వ. అనుచు సభార్యం డయి వింధ్యాహార్య స్తంభయితసంభృతానురాగంబున నిగిడిచని ...పాండు. ౧. ౧౩౭.

౪. (యుద్ధాదులందు) కవియు, మార్కొను.

గీ...కౌరవయోధులయుబ్బు మెఱసె, స్పృపులనేకులు నామీఁద నిగిడి రేను, జిక్కువఱిచెదఁ జూడుమీ యుక్కు మడఁచి. భార. భీష్మ. ౩. ౧౧.

క...భీముఁడు, నీవును నరుతోడఁ గూడి నిగుడుఁడు పెలుచన్. భార. భీష్మ. ౩. ౩౬౯.

౫. ఉద్గతమగు, వెలువడు.

క. చని మదనాగ్నిజ్వాలలు, దనుకఁగ నిట్టూర్పు గాడ్పు దండడి నిగుడన్. భార. విరా. ౨. ౬౦. ఆము. ౨. ౨౧.

గీ. వేఁడియశ్రులు నిగుడంగ వెక్కివెక్కి, యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుమ్రోల. శైవ. ౪. ౮౭.

౬. (బాణాదులు) పఱగు, మీఁదికి వచ్చు.

చ. ఘనరభసమ్మునన్ నిగుడుకైదువులన్ నుఱుమాడి... భా. రా. ఆర. ౧. ౨౦౧.

గీ. జలరుహోదరసవ్యాపసవ్యముక్త, నిష్ఠురాస్త్రంబు లొండొండ నిగుడునపుడు. పారి. ౫. ౧౨.

౭. (యుద్ధాదులందు) విజృంభించు.

సీ. నెత్తుటఁ దోఁగియు నిగిడి పోరెడివీరు లలరినవడపోదుగుల విధంబు. గీ...వింత లగుటను సంగరాంగణంబు రమణీయమును భీషణంబు నయ్యె. భార. శల్య. ౧. ౧౨౯.

ఉ. గరుఁడుని డిగ్గి పీడ్కొలిపి కంసవిరోధి... నిష్ఠురరవపాంచజన్యుఁ డగుచున్ నిగుడంగని పౌండ్రుఁ డత్తఱిన్. ఉ. హరి. ౩.౯౧. (త్వరపడు, వేగిరపడు అని శ. ర.)

ద్వి. అప్పుడు కౌశికుఁ డంతరంగమునఁ, గప్పినచలమునఁ గరుణఁ బో విడిచి, నిగిడి ప్రేరేచిననీలమేఘములు, గగనమండల మెల్లఁ గప్పియొప్పార. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౨౯పం.

౮. కలుగు, పుట్టు.

ఉ. మైలవలిన్ నవల్ నిగుడుమైఁ బులకల్ పొడమన్ శ్లథాంగి యై. ఆము. ౫. ౭౬.

చ...ఊరుపుల్ దళముగా నిగుడన్ వడఁ గుందియూరెలుం, గునఁ దమవానిఁ బిల్చుచు శకుంతము లర్యెడనిల్చె మ్రాఁకులన్.పారి.౪.౨౧.

౯. యత్నించు.

క. భీముని నర్జును విడిచియు, నీమది నకుల బ్రదికింప నిగుడుట పుత్రా, నామనమున్న

బాయదు నిన్నే యనవచ్చు నఖిలంబు నిం
ద్రుఁ డెఱుంగుఁగాక. భార. మహా. ౬౪.

౧౦. చక్కఁబడు.

క. బెడిదముగఁ గత్తి గొడ్డటుఁ, బొడువఁ దెగిన
మ్రానఁ జిగురు వొడముఁ బలుకులఁ, జెడఁ
దునిసిన కార్యంబు నిగుడ నేరదు పిదప
నెట్టుఁ గురువంశనిధీ. భార. ఉద్యో. ౨. ౬౧.

౧౧. ఒప్పు.

సీ. బొమల నెన్నడిమి పద్మపు దళంబుల రేఖ రహిఁ
జూపు నూర్ధ్వపుండ్రంబు నిగుడ. విప్ర. ౨.
౬౫.

౧౨. అంతము నొందు, చచ్చు.

క. ఈరీతిఁ బొదల మెదలుచు, నారీతిలకంబు
మేనిసచ్చిక యిచ్చం, గోరక నవసహకారక,
కోరక మూడుకొని వడి నిగుడ గమకించెన్.
వసు. ౩. ౧౧౯.

౧౩. అతిశయించు.

వ...ఒడళ్లు జడియు జడిమ నిగుడ బడలి యు
న్నవారలం గనుంగొని. దశా. ౨. ౧౬౨.

క. పరలోకావాససుఖ్యాదరపరతం జనినతల్లి
దండ్రుల కొసఁగెన్, గురుభక్తి నిగుడఁ గొ
డు కత్యకరుణామతి గంగ నస్థి గయఁ బిం
డంబున్. పాండు. ౨. ౨౬.

౧౪. ప్రవహించు.

క. తరణిజయు భైమియును బర, స్పర మచ్చటఁ
గూడి నిగుడఁ బావన మగుత, త్సరిదంబువు
నం దాడిన, వరునకు నవ్వారి చరణనఖమున
వెడలున్. పాండు. ౫. ౨౭.

౧౫. స్వస్థత నొందు.

క. కావున నేతద్దానము, నీవును గావింపు మన
సు నిగుడుదు వన... వరాహ. ౧౨. ౬౯.

౧౬. పఱుగెత్తు.

క. మాయామృగము మిగులుచు, వాయువు దెగఁ
బఱతు ధరణివలయము గడతుం, ద్రోయధి
దాఁటుదు సమక్రియఁ, గాయద్యుతు లడర
నొక్కఁగతిఁ దెగి నిగిడెన్. భారా. అర.
౨. ౫౭.

క. నిగిడి కడు నలని యట యొక, మృగయూ
థముఁ జొరఁగఁ బోవు వెయిఁ దోడ నె వెం,
దగిలి యగపాటు గని యొఱ, పగు వెఱవున
నిల్చి రాముఁ డయ్యేణంబున్. భా. రా.
అర. ౨. ౫౯.

గీ. కినుకతో వచ్చి యచ్చట జనులఁ జూచి,
నిగుడఁ జాలక గుంపుగా నిలుచుఁ గొన్ని.
చిత్రభా. ౩. ౧౩౯.

౧౭. చాఁగు, దీర్ఘమగు.

సీ. నిగిడి పూఁతెమ్మబాగుఁగఁ గత్తిరించిన గడ్డం
బుకొన రొమ్ముఁ గమ్మింప. నైష. ౪. ౯౧.

జ: నిగిడించు, నిగిడికొను, నిగుడఁజేయు, నిగు
డారు, నిగుడుచు, నిగుడుదెంచు.

నిగుడుచు(డ్చు)= నిగిడించు. స. క్రి. (√నిగు
డు.) ౧. నిగుడఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

ఉ. ... జంభారి నిగుడ్చు భ్రాంతి నుదయావ
సరంబుల నొద్ద నుండి రో,పారుణ మైనలో
చనసహస్రము బాలసహస్రభానుపై. నైష.
౪. ౨౨.

క. అనుటయు నతఁ డమ్మునిదెసఁ, దనదృష్టి
నిగిడ్చి నగుచు... కళా. ౩. ౪౩.

౨. వెలువఱచు.

గీ. పోవలయుఁ జూడ ననుచు నూర్పులు నిగు
డ్చు. మనుచ. ౧. ౫౭.

౩. (బాణాదులు) పడఁజేయు, ప్రయోగించు.

చ. పలపలఁ దొల్తొల్త నొకపాటిఁ మాటికి
నేటవాలుగా, జలకణముల్ నిగుడ్చుచు వె
సన్ జడిపై జడి సందడింపఁగా. ఇందు. ౩.
౧౦౭.

సీ...కనలి యవ్వీరుఁడు ... గొడుగును దును

మాడఁగా భవత్పుత్త్రిఁ డేపు, గుండఁగ శక్తి
నిగుడ్పఁగఁ ద్రుంచె నేఁడైఱఁ గృపాణము
గొన నుఱుముసేసె. భార. కర్ణ. ౨. ౨౬౯.

౪. కలిగించు.

ఆ. అతఁడు తనయవరజయాకర్ణనా సా స్త్రములు
నిజాతుల నఘువిలసనమ్ము గడు నిగుడ్చ నడిగి
యడిగి తత్కథితస, ఛార్యరామవృత్తకా
ర్యుఁడగుచు. రాఘవ. ౩. ౧౨.

౫. తూర్చు, పెట్టు.

చ. పొగడలు బొండుమల్లియలు పొన్నలు పా
వడ చొళ్లియంబునకా, నిగిడిచి వీరభద్రుఁడు
సనెకా శశిమాళిసమీపభూమికికా. భీమ.
౫. ౧౧౦.

గీ... గనపరాకులు నిగిడ్చి, చెప్పటుట్టలు శోధిం
చి సిగలు విప్పి. ఆము. ౬. ౩౮.

నిగుడుదెంచు=నిగుడు. అ. క్రి. (నిగుడు+
తెంచు. స్వార్థమున.) పుట్టు, కలుగు.

గీ. పెక్కడలఁ జూచి యొఱ్ఱుగుడు నిక్క
మనిన, నగవుమొలక మొగంబున నిగుడు
దేర, మాతలికిఁ బ్రత్యయకరంబు నాతనికి
దుఃప్రత్యయతరంబు గాఁ గారుకారవంబు.
రామా. ౮. ౨౦౩.

నిగుఱు=నివుఱు, నీఱు. వి. భస్మము, బూడిద.

గీ. నిగుఱులో నిప్పతీఱున నీచరిత్ర, మెఱుఁగఁ
బడదు...ఉ. రా. ౫. ౫౮.

గీ...అత్యుగ్రదృష్టి, నిగుడుచో ప్లెల్ల నిగుఱు
లై యెగయు...దశా. ౩. ౧౩౧.

సీ...నిగుఱు, నీఱు బూడిద యన నెగడును
భస్మాఖ్య...ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

నిగుఱుఁగప్పిననిప్పు = డాంబికము లేనిధీరుఁడు;
ఉన్నశక్తిని ప్రకటింపనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆపండితుఁడు నిగుఱుఁగప్పిననిప్పు.

నిగువ్వ. సం. విణ. (ఉ) మనోజ్ఞము. వి. ఉ. పుం.
౧. మనస్సు. ౨. మలము. ౩. మూలము,
వేరు. ౪. చిత్రకర్మము, చిత్తరువు వ్రాయుట.

నిగూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గుప్త
ము, దాఁపఁబడినది; రహస్యమైనది. ౨. దురవ
గాహము, తెలియనిది. వి. అ. పుం. వనముద్గ
ము, అడవిపెసర.

నిగూహనము. సం. వి. అ. న. దాఁచుట.

నిగూహించు. సం. స. క్రి. దాఁచు, మఱుఁగు
పుచ్చు.

మ. మనువంశాగ్రణి జాగ్రదగ్రసుతసామ్రాజ్యా
గమప్రాజ్యము, జ్ఞనసంమర్దజభూరజఃపరిజిహీ
ర్షాచుంచుశ్రీమాంచకా, యనికాయప్రకృతి
వ్రజద్విగుణజాతానందముకా డెందమం, దన
నిగూహించుచుఁ బల్కె నాప్తసచివోత్తం
సాళితోఁ సత్త్రికా. చం. రా. ౪. ౧౧.

నిగృహీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. అఁక, నిరో
ధము. ౨. నిగ్రహము, అడఁచుట.

నిగృహీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.
పట్టుకొనఁబడినవాఁడు. ౨. అడ్డగింపఁబడినవాఁ
డు, నిరోధింపఁబడినవాఁడు. ౩. ఎదిరింపఁబడిన
వాఁడు. ౪. (వాదాదులందు) ఓడింపఁబడిన
వాఁడు.

నిగృహ్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
నిగ్రహింపఁబడుచున్నది.

నిగ్గఁడి. విణ. (క. నిగ్గడి. త. నిక్కలమ్.) ౧. కఠినము.

సీ... ఇట్టికొడుకును మనుమండు బుడమి నిట్లు,
పడియుండఁ జూచెదుపాపజాతికి నిప్పు డవి
యక నిగ్గఁడి యైనయనుప. గీ. గుండియయుఁ
జేటుపాటింకఁ బుండరీక, నయన యెన్నఁడు
లేమి నిర్ణయము గాదె. భార. స్త్రీ. ౨.
౪౩. ('నిగ్గడి' ముద్రి. పా. 'ఈ గట్టియైన'
కరాలప్రతిపా.)

౨. మూర్ఖుఁడు.

ద్వి. పెన్నిధి యుండంగ మన్న గడ్డుదురె, ని న్నొండు వేఁడెడినిగ్గండి గలఁడే. బస. పు. ౧. ౨ ౩౪ పం. (చి. ని. పా. 'నిర్గుణి' ముద్రి. పా.)

నిగ్గారు. అ. క్రి. (√నిగ్గు.) ౧. ఉత్కృష్ట కాంతితో నిండు.

ద్వి. నిగ్గారుపంచవన్నియలతోఁ గూర్చి, ముగ్గులు వెట్టి...పండితా. దీక్షా. ౫౭ పా.

౨. సువాసన కలుగు.

ద్వి. ముగ్గు చాలదొ పద్మములు సెదఁజవొ, నిగ్గారుగందంబు నెరసు దోఁచినదొ. పండితా. పురా. ౧౫౪ పా.

నిగ్గించు. స. క్రి. (√నిగ్గు.) నెఱవేర్చు, నిర్వహించు.

మ...ధాత్రీ కాంత నీ వొప్ప మా,నికులశ్రేష్ఠులతో నిరీతి మఘముల్ నిగ్గించుచున్ మేము వేడుక వర్తిల్లుదు మా శ్రమాళి సురకోటుల్ నిచ్చ హర్షింపఁగన్. చంద్రి. ౧. ౧౩౩.

నిగ్గు. వి. ౧. కాంతి.

సీ. పసుపునిగ్గులు దేఱుపాఁపజన్నిద మొప్పఁ బ్రమథాధిపతి యింటిప ట్టెటింగ. మనుచ. ౨. ౧౧.

చ. సెరసినసోఁగ పెన్నెఱులనిగ్గున నొక్కెడ భానుకన్యయై...నభశ్చరనది యొప్పె దివ్య జలజాతముఖుల్ జలకేళి సల్పఁగన్. పారి. ౪. ౩౮.

చ. పలుకులఁ దేనె లూరు మెయి బంగరునిగ్గులు దేఱుఁ జూపులం, దళుకులు మీఱుఁ జెక్కులను దద్దయు ముద్దులు గాఱు...నీలా. ౨. ౧౯.

౨. జిడ్డు.

తు...సోఁగ నెఱుల్ సంపఁగినూనె నిగ్గు సడలంగాఁ బైపయిన్ దువ్వి నేర్పున గంధామలకంబు వెట్టె నొకయంభోజాక్షి భూజానికిన్. వసు. ౫. ౮౯.

౩. కిరణము.

గీ. మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కనంగఁ గిరణనామంబు లై కరలుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౬౨.

౪. పరిమళాతిశయము.

ఉ. మజ్జన మాడె రాజు కృశమధ్యమ లింపున వంప గుంపులై, గొజ్జెఁగనీటివెల్లువలు గోవజ వాజులనిగ్గుఁ జూప...మనుచ. ౫. ౫౭.

౫. సారము.

(వ్యవ.) ఉపనిషత్తులలోనినిగ్గెల్ల భగవద్గీత యందును పురాణములలోనిని గ్గెల్ల భారత మందును కలదు.

విశ. త్రోపుడు పోఁగా మిగిలినది. (శ. ర.)

అ. క్రి. నిర్వహిల్లు.

ఉదా:-నాతో వాఁడు సరిగా నిగ్గలేఁడు.(శ.ర.)

జః నిగ్గారు, నిగ్గించు, నిగ్గులాఁడి.

నిగ్గులాఁడి. వి. (నిగ్గులు + ఆఁడి.) నిగ్గు కలఆఁడుది, కాంతి కలస్త్రీ; ఆఁడుది.

ఉ. చెక్కులనిగ్గులాఁడి యని చిల్కలు వల్కు నృసింహ పూర్వపున్,మక్కువ నీవిరోధి నృపమందిరచిత్రవధూపరంపరన్. నరస.౫. ౧౮౮.

నిగ్రంథనము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిగ్రహణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డగించునది, ఆఁకపెట్టునది. ౨. అడఁచునది.

వి. అ. న. ౧. అడ్డగించుట, నిరోధించుట. ౨. అడఁచుట. ౩. బంధించుట, చెఱఁబెట్టుట. ౪. దండించుట, శిక్షించుట. ౫. ఓడించుట.

నిగ్రహపడు. మి. అ. క్రి. ఇబ్బందిపడు.

క. వెలి వెడలనిజను లిటు దమ, నెలవు లుడిగి
వచ్చి యిచట నిగ్రహపడఁగాఁ, దలఁపునకు
మున్న యిండులు, దలకోఁగా వలదె యను
చుఁ దలపోసి తగజ. హరి.ఉ. ౨. ౧౫౧.

నిగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అడ్డగించుట, అఁకపెట్టుట. ౨. అడఁచుట. ౩. ఓడించుట. ౪. పట్టుకొనుట; బాధించుట. ౫. చెఱ. ౬. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౭. దండనము, శిక్ష. (వ్యతి. అనుగ్రహము.) ౮. నింద, దూఱు. ౯. పిడి. ౧౦. సీమ, మేర. ౧౧. చికిత్స. ౧౨. నిరసనము, తెగడిక. ౧౩. మారణము, చంపుట. (వాచ.)

నిగ్రహస్థానము. సం. వి. అ. న. జల్పకథయందలిపరాజయహేతుశబ్దప్రయోగము. (ఇవి ఇరువదిరెండు.)

నిగ్రహించు. సం. స. క్రి. ౧. నిరసించు, తిరస్కరించు.

క...తన్ను నెదిరిని, మది నెఱుఁగక నిగ్రహించి
మద మెత్తుట యొప్ప దహంకారం బొనరిం,
పదె పౌరుషహానిఁ దొల్లి పక్షీంద్రునకున్.
భార. ఉద్యో. ౩. ౨౯౮.

౨. అడఁచు, నిరోధించు.

వ...నిఖిలేంద్రియంబుల నిగ్రహించి ... మార్క. ౮. ౩౬.

౩. త్రోపాడు. (శ. ర.)

నిగ్రాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దండనము, శిక్ష. ౨. శాపము; తిట్టు.

నిఘంటువు. సం. వి. ఉ. పుం. పదములను వానియర్థములను తెలియఁజేయుగ్రంథము.

నిఘము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిడుపు వెడల్పు ఎత్తు సమానముగా కలది. (వేదికాది.)

నిఘర్షణము. సం. వి. అ. న.=నిఘర్షము.

నిఘర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రుద్దుట, తోముట. ౨. రాచుట, రాపిడి. ౩. నూఱుట. ౪. (పిండి మున్నగునవి) విసరుట.

నిఘసము. సం. వి. అ. పుం. భోజనము, కుడుపు.

నిఘాతకుఁడు. సం. విశ. (అ. తికా. అ.) ౧. కొట్టువాఁడు. ౨. హింసించువాఁడు.

నిఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆహననము, కొట్టుట. ౨. దెబ్బ. ౩. అనుదాత్తస్వరము.

నిఘాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. లోహఘాతిని, ఇనుపసుత్తె.

నిఘానక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కస్తురి యినుపపని చేయుదాయి. (వై. ని.)

నిఘుష్టము. సం. వి. అ. న. ధ్వని, శబ్దము.

నిఘృష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అంగవైకల్యము కల స్త్రీ. (వై. ని.)

నిఘృష్టము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రాపిడి పెట్టఁబడినది, చిత్రిక మున్నగుసాధనములతో రాయఁబడినది. ౨. రుద్దఁబడినది. ౩. నూఱఁబడినది. ౪. అఱగఁదీయఁబడినది. (గంధపు చెక్క మొ.)

నిఘృష్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఘర్షింపఁదగినది, ఒరపెట్టఁదగినది.

నిఘృష్వము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఖురము, డెక్క. ౨. వాయువు. ౩. గాడిద. ౪. మార్గము. ౫. వరాహము, పంది. (కల్ప.)

నిఘ్నము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లోనైనది, అధీనము. (భృత్యాది.) ౨. (గణిత.) పూరితము, ఆహతము, గుణింపఁబడినది. (సంఖ్య.)

నిచయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సమూహము; రాశి. ౨. నిశ్చయము. (వాచ.)

నిచాయము. సం. వి. అ. పుం. ధాన్యాదులరాశి.

నిచి. సం. వి. ఇ. పుం. గోవుయొక్క కర్ణశిరోదేశము, ఆవుచెవికొన. (వాచ.)

నిచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నైచికి, ఉత్తమగోవు, మంచియావు.

నిచితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. వ్యాప్తము, వ్యాపించినది.

శ్లో. సకుంకుమైః రవిరశ్మి మంబుబిందుభిః... బభౌ చిరం నిచిత ఇవాసృజాం లవైః. శిశు. ౧౭. ౧౪.

౨. పూరితము, నింపఁబడినది. ౩. సంకీర్ణము, ఒకటితో నొకటి కలిసినది. ౪. నిర్మితము. ౫. ప్రోగు చేయఁబడినది.

నిచులకము. సం. వి. అ. న. ౧. నిచోళకము; పొట్టిచొక్కావంటియోధాదులకవచము. ౨. గవుసెన. ౩. మత్స్యవిశేషము.

నిచులము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరుచెట్టు. ౨. వేతసము, ప్రబ్బలిచెట్టు. ౩. గవుసెన.

నిచోటము. సం. వి. అ. పుం. నలువది నాలుగంగుళములబాణము. (వై. ని.)

నిచోళకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అరచొక్కావంటియోధులకవచము. ౨. అవిక.

నిచోళము. సం. వి. అ. పుం. ౧. (డోలి, పల్లకి లోనగువాని) గవుసెన, బురకా. ౨. ప్రచ్ఛదపటము, (పఱుపులోనగువానిపై పఱచు) దుప్పటి, కప్పుడుదుప్పటి. ౩. అవగుంఠనము, స్త్రీల మేలుముసుఁగు.

నిచ్చ(లు). అవ్య. (సం. నిత్యం. ప్రా. నిచ్చో. క. నిచ్చ. దీనియామ్రేడితరూపము నిచ్చనిచ్చ, నిచ్చనిచ్చలు.) ౧. సదా, ఎల్లప్పుడు.

మ...ప్రాజ్ఞుల్నిచ్చ లోచూపులన్, గనుసానందము నీవె కావె విను రత్నైశ్చర్య లోమీఁద టన్. ఉ. రా. ౩. ౧౩౫.

క. నెలకొని వేసవిఁ జలువయుఁ, జలివేళల నుష్ణగుణము సముచితభంగిన్, గలిగించునీలతాంతము, కొలఁదులు చెప్పంగ నిచ్చ క్రొత్తలు సుమ్మీ. పారి. ౧. ౭౩.

ఉ. అప్పలు వాల్ప కప్పుడమి యేనిమనోహరమూర్తి నిచ్చలున్, దప్పక చూచి చూచి విబుధప్రమదల్...వైజ. ౧. ౭౫.

చ. సురపతిదాడి నంబునిధిఁ జొచ్చినయద్రులు నిచ్చ లప్పురిం, దిరుగఁగ...విక్ర. ౧. ౯౩.

౨. ప్రత్యహము, ప్రతిదినము.

సీ. నిచ్చ యొక్కమృగంబు నీకుఁ గట్టడ గాఁగఁ బ్రీతి నాహారంబుఁ బెట్టఁ గలము. నా. పంచ. ౧. ౨౪౫.

ద్వి. నిచ్చ కుంచెఁడుపాలు నిన్నుఁ ద్రావింప, మెచ్చి యాగొడగూచి మ్రింగినయట్లు. పండి తా. మహిమ. ౩౦౭ పా.

గీ. ఇంక నొకవింత యాదానవేంద్రు కడఁది, మేనఁ బుట్టినపుట్టఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుగోళ్ల, గ్రుచ్చి తేనియఁ గైకొను నిచ్చనిచ్చ, నచ్ఛభల్లంబు లచ్చట నచ్చుపడఁగ. దశా. ౪. ౭౯.

ఆ. నిచ్చనిచ్చవడ్డి వెలవెలవడ్డొడఁ, బాటువడ్డి వడ్డిపైని వడ్డి, యనఁగ నాల్గుతెఱఁగు లయ్యె... విజ్ఞా. వ్యవ. ౭౭.

ఉ...గోకుల మిల్లిలు దప్పకుండ ల, క్ష్మీపతి గ్రుమ్మరుం గడియసేపున రేపున నిచ్చనిచ్చలున్. హరి. పూ. ౫. ౨౦౦.

క్రి. విణ. నిశ్చయముగా.

సీ...నీకు. గీ. చేయలంతిగా నిచ్చలు చెలియ యిత్తు. హరి. ఉ. ౪. ౧౩౨.

నిచ్చచావు=నిత్యమరణము.

క. విను దుర్యోధనదుక్కా, సనులఁ బలికి పలికి నిచ్చచావుగ నప్పా, వని యలఁచు... భార. శల్య. ౧. ౩౨.

జ: నిచ్చమల్లె.

నిచ్చమల్లె=నిత్తెమల్లె. వి. (√నిచ్చ. సం. నిత్యమల్లికా. ప్రా. నిచ్చమల్లిఆ.) ఒకజాతిపూలమొక్క.

గీ...నిచ్చ, మల్లెనా నిత్యమల్లి యనా...ఆం. భా. ౨. ౫౧. (ప్రాఁతవ్రాఁతప్రతులపా.)

నిచ్చయము. వి. (సం. నిశ్చయః. ప్రా. నిచ్చఓ.) నిశ్చయము.

క. మెచ్చఁగునె సాహసానకు, వచ్చినతఱి సంధి మనలవారలకొలఁదుల్, నిచ్చయము చేసి యిటువలెఁ, జొచ్చితి మన కింక నొండుచొప్పులు గలవే. భా. రా. యు. ౪౩౮.

నిచ్చలము[1]. విణ. (సం. నిశ్చలః. ప్రా. నిచ్చలో. క. నిచ్చళవు.) ౧. నిష్కపటము.

క. వచ్చినఁ గని నీ పెచటికి, విచ్చేసెద వెవ్వరిపుడు వెడలినపురుషుల్, నిచ్చలపుఁగరుణ నామది, ముచ్చట దీఱంగఁ జెప్పు ముదమున నన్నున్. వరాహ. ౧౦. ౮౩.

క. వచ్చినఁ గుబేరసూనుఁడు, నచ్చెలువలు నెదుర గాఁగ నరిగి యతనికిన్, నిచ్చల మగు తాత్పర్యం, బచ్చుపడఁగ మ్రొక్కి రతఁడు నల్లన నగుచున్. కళా. ౩. ౧౯౮.

మ...నీయచ్చపుం,దెనుఁగుంగబ్బము నిమ్మనిచ్చలపుబత్తిన్ మత్తియున్ బుత్తియున్, నెనరొప్పన్... నీలా. ౧. ౧౬.

౨. నిశ్చితము, యథార్థము.

చ...నృపకులచంద మారయఁ బ్రభావతికింబతి గాఁగలాఁడు ని,చ్చలముగ రక్షిణీసుతుఁడు చంపు నవశ్యము వజ్రనాభునిన్. ప్రభా. ౨. ౨౫.

ఉ...ఖరాంశుమూర్తిపై, వెచ్చనివేళఁ బ్రత్యహము విచ్చి తనర్చుటగాని మోడ్పమిన్, నిచ్చల మమ్మహామహునినేత్రము లబ్జములొటు వాసవా. కవిక. ౬. ౩౪. (ప్రాఁతప్రతిపా. 'నిచ్చయ.' ముద్రి. పా.)

౩. నిర్మలము, నిర్దోషము.

ఉ. నీలపుటాలమేడలకు నిచ్చలపుంబటికంపుమెట్టులం, బోలుమెఱుంగుగోపురపుమొత్తపువాకిటికీలుజాళువా, మేలిపసిండిబొమ్మచనుమిట్టలకుం దెలిచల్వపైఠిణీ, చేలచెఱంగులై యచటఁ జెల్వగు వేలుపుటేటిపెందెరల్. ఉ. రా. ౧. ౫౮.

ఉ. నిచ్చలమైనకెంపులును నీలమణుల్ వరమౌక్తికంబులున్. శశాం. ౨. ౧౮. రా.వి. ౫. ౬౬.

నిచ్చలము[2]. విణ. (సం. నిశ్చలం. ప్రా. నిచ్చలో.) ౧. స్థిరమైనది, చలింపనిది.

క. వచ్చినయక్కౌశికునకు, మెచ్చఁగఁ బూజలిడి బత్తి మీఱఁగ మగటాల్, గ్రుచ్చినసింగపుఁబీఁటన్, నిచ్చలముగ నిల్పి పల్కె నేర్పు దలిర్పన్. అచ్చ. రా. బాల. ౮౯.

క. ఇచ్చుటఁ దప మొనరించిన, నచ్చపునియమమున వాంఛితార్థము నొందన్, వచ్చును సంశయ మే లని, నిచ్చలపున్ మనసుచేత నిర్ణయయుతుఁడై. సీమం. ౧. ౨౬.

౨. నిరంతరము, ఎడతెగనిది.

సీ. నిచ్చలంబైనతేనియవానజడిసొంపు లాలితదానధారాళి గాఁగ. రాఘవ. ౨. ౫.

మ. తళుకున్నిద్దపుఁబైఁడిబొమ్మవలె సీతాకాంత పెంజిచ్చుని,చ్చలపుంగాఁకల వన్నె వాసిగని మించం గాంచి...దశా. ౪. ౧౬౨.

౩. ధైర్యము; స్థైర్యము.

గీ. జిగిని మాటలలోఁతున మగతనమున, నిచ్చలంబునఁ గడలఁ దానెచ్చు గాంచి. నీలా. ౧. ౪౨.

సీ. కలిమియు బలిమియుఁ గడిఁదినిచ్చలమును

గొలమును దిటమును వలఁతితనము. అచ్చ. రా. బాల. ౨౮.

నిచ్చెన. వి. (సం. నిశ్శ్రేణిః. ప్రా. నిస్సేణి. క. నిచ్చణిగె.) ఆటుకమెు. ఎక్కుటకు ఉపయుక్తమగు మెట్లు కలసాధనవిశేషము, నిశ్శ్రేణి.

చ...శాంతభావనరతి నుండువారిఁ గని వారలచెప్పెడుధర్మవృత్తి నిచ్చెనయుఁగ నూఁది సత్పదముఁ జెందుట కెక్కుము ...భార. శాం. ౬. ౨౨౨.

క. సత్యశమాదమంబులు, నిత్యపదంబునకు నెక్కునిచ్చెన... భార. శాం. ౫. ౫౫౬.

సీ...నిశ్శ్రేణికాఖ్య యా నిచ్చెన యన. ఆం. భా. ౨. ౨౨.

జః నిచ్చెనదివ్వెపంజులు, నిచ్చెనపంజులు.

నిచ్చెనదివ్వెపంజోలు=నిచ్చెనపంజోలు. వి. బ. (√నిచ్చెన.) నిచ్చెనవంటి దీపములపంక్తులు.

ఉ. అచ్చపుఁబ్రేమ మీఱ ధవళాంశుఁడు యామవతి న్వరింపఁగా, వచ్చు నటంచు మున్ను నలువంకలఁ దత్సమయాధికారి దా, నెచ్చెలికిం బహుప్రభల నింపులు గుల్కఁగఁ దీర్చి నట్టియా, నిచ్చెనదివ్వెపంజు లన నిండె దవానలరేఖ లద్రులన్. భాను. ౩. ౯. (శ. ర. పా. 'నిచ్చెనదివ్వెపోఁజులు' అని ముద్రి.)

నిచ్చెనపంజోలు=నిచ్చెనదివ్వెపంజోలు. వి. బ. (√నిచ్చెన.) నిచ్చెనవలె నుండు దీపములపంక్తులు. (దివటీలకమ్ము లమర్చిననిచ్చెనవంటిసాధనము అని శ. ర.)

సీ. నిజవాహఫణిఫణానిర్యన్మణిద్యుతు లనఁగ నిచ్చెనపంజు లతిశయిల్ల. ప్రబంధ. ౭౪.

మ...నిచ్చెనపంజు లారతులు నగ్నిజ్యోతులున్ వెల్గఁగన్. హంస. ౩. ౨౮.

నిచ్ఛివి. సం. వి. ఇ. పుం. వ్రాత్యక్షత్త్రియునకు సవర్ణస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు.

నిజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మిత్త్రురాలు, నెచ్చెలి. (వై. ని.)

నిజేపట్టు. స. క్రి. (నిజము+పట్టు. క. నిజవెరు.) నిజముగా తలఁచు.

చ. అలికులవేణి నవ్వులకు నాడినమాటల కింత నీమదిం, గలఁగఁగ నేల...భవదీయచిత్తమం, దెలియఁగఁ గోరి యేఁ బలికితిన్ మదిలో నిజపట్టనేటికిన్. భాగ. ౧౦ఉ. ౨౬౩. (చి. ని. పా.)

నిజేమరి. విణ. (నిజము+అరి[3].) సత్యవంతుఁడు.

క. తా నొకనిజమరిపోలెం, బూని పలికెఁ బెక్కుశపథములు...భోజరా. ౬. ౫౬.

క. మొన్న నొకనిఁ ద్రోలితి వాఁ, డిన్నగ మెల్లెక్క వాని నిది గరుణాసం, పన్ను నిక్రియఁ దో నిఖకొని, నిన్న వితిచి చంపె మంచినిజమరివో లెన్. ద్వా. ౧. ౨౮౩.

క. పలికినపలుకులువలుకఁడు, కలయన్ నవకాంతఁ జూచి కడు సంచలుఁడై, నిలిచినచోటన్ నిలువఁడు, నిలు వెల్లను గల్ల కామి నిజమరి గలఁడే. భాగ. ౯. ౫౩౧.

నిజేమరితనము. వి. (నిజమరి+తనము.) ౧. సత్యశీలత.

క. దయ్యా మెఱుంగును వారల, నెయ్యంబులు మక్కువలును నిజమరితనముల్, వియ్యములు ను నెడసందిని, బయ్యెదకొం గడ్డమైనఁ బ్రాణము వెడలున్. భాగ. ౯. ౪౦౧.

౨. పాతివ్రత్యము.

వ. వార లాపతివ్రతనిజమరితనంబునకు మెచ్చి వయోరూపసంపన్నుం డైనచ్యవనుం జూపి. భాగ. ౯. ౬౧.

శ్లో...పాతివ్రత్యేన తోషితా. సం. భాగ. ౯. ౩. ౧౭.

నిజేము=నిక్కము. వి. (క. నిజ.) ౧. యాథార్థ్యము, సత్యము.

గీ. నీకు నేనాఁటితల్లిని నిజము సెప్పుమ, యుమ
రలోకంబువేళ్యల మైనమాకు, నిట్టితగవులు
నడవవు...భార. అర. ౧. ౩౬౨.

గీ. పాండుపుత్త్రులయద్దెసదండిమగల,కలనిజం బే
ను జెప్పినఁ గర్ణుమనను, నొచ్చు ... భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౫౨.

గీ. నిజము చెప్పిన నీకు నేసెగులు లేదు. కాశీ.
౪. ౨౨౯.

౨. సూనృతము, సత్యవచనము.

క. నిజము పలికె హాలధరుఁ డిటఁ, డజితుఁడు
వైదర్భిమాట యాహతము...హరి. ఉ.
౩. ౨౩౯.

క. ఆపాలకూటునే నిజ,మేపాటియుఁ దప్పరు
...ఆము. ౪. ౨౨౪.

౩. రీతి, విధము.

క. ఇలఁ బుట్టుదు పుట్టియుఁ దా,నిలువదు నిలిచి
యును నొక్క నిజమునఁ దిర మైకలదాఁక
నెయిదనేరదు,వెలయాంధ్రరకలుపు మగల
విడుపును సతులక్. కు. సం. ౭. ౧౬౫.

వ...కొందఱు తిరునాళ్ల ప్రజనిజమున నొవెంక
టేశా శరణు శరణు కావు కావు మని గో
విందలిడువారును...ప్రబంధ. ౮౭౭.

విశే. ౧. యథార్థము, సత్య మైనది.

జలధరవృత్తము. చేసినబాసకై పెదవిఁ జేర్చితి
దు, శ్వాసనుశోణితం బది నిజం బరయక్.
భార. స్త్రీ. ౧. ౧౬౪.

ఉ. గౌరవలాఘవంబులకుఁ గారణ మిందఱు
కుం దపస్సమా,చారము తారతమ్యము నిజం
బిది జన్మగురుత్వహీనతల్, గోరి గణింపరు
...హరి. పూ. ౧. ౬౯.

గీ. పరునికొకనికి నిన్నియు...నిజము లై పెంపు
సొంపారి పెగడు పెట్టు. దశకు. ౧. ౯౩.

౨. స్పష్టము, అసందిగ్ధము.

ఉ. కావున వీరికిక్ జయము గల్గుట నిశ్చయ
మెల్లభంగులం, జావు నిజంబు వారికి ...
భార. ఉద్యో. ౪. ౧౮౧.

చ...ఆమెఱుఁగుఁబోఁడియ కావలయుక్ నిజం
బుగక్. కళా. ౧. ౬౪.

క్రి. విశే. యథార్థముగా, సత్యముగా.

మ...భీష్ముండు పోరినయన్నాళ్లును బక్షపాత
మున వారిం బట్టిపాలార్చెఁ గా,క నిజం బ
ల్గ నతండు ధీరు లగు టింకం జెల్లునేవారికిక్.
భార. ద్రో. ౧. ౧౩౦.

క. అజగరచరితము దనకును, నిజముగ నలవఱు
ప నేర్చుని ర్మలమతికిక్, వృజినభయ మన్య
శోకము, లజేయములు గావు మోక్ష మా
యత్త మగుక్. భార. శాం. ౪. ౬౬.

క. పురుహూతముఖ్యదిక్పా,లురు సేవింపంగ స
కలలోకేశ్వరుఁ డం,బురుహాసనుఁడు గని న
మ,స్కరించి వినుతించె నిజము గైవారము
గాక్, ఉ. హరి. ౪. ౧౪౬.

నిజముచేయు = ప్రమాణముచేయు, ఒట్టుపెట్టు
కొను.

క. విను నంపినవారికి నీ,కును హితమె యొనర్తుఁ
బ్రాతికూల్యం బొకప,ట్టునఁ జేయ ననుచు
నిది నా,కు నిజము చేసినది మీరు కొంకకుఁ
డు మదిక్. ప్రభా. ౪. ౩౦.

జ: నిజమరి, నిజమరితనము.

నిజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - ఎప్పుడును
కలుగునది - ౧. సహజము, స్వభావముచే కలిగి
నది, స్వాభావికము. ౨. స్వకీయము, తనది. ౩.
నిత్యము, శాశ్వతము.

నిజేవణి. వి. సంగీతములోనిఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి. నిజవణి నివళంబు నీచవైధసము ... అది
గా సొగయుతాయములు. బస. పు. ౭౦
3. 938 పం.

నిజాము. వి. ఒకానొకమహమ్మదీయప్రభువు.

గీ. అనుచు శిరములఁ దాల్తు రెవ్వనిసమగ్రసైన్య
ధుతధూళిఁ జకితులై చనుసపాదశతపతా
హినిజామాదికుతలపతులు. వసు. ౧. ౪౬.
(ఇది మొదట సంజ్ఞాచక మయ్యును క్రమము
గా హైదరాబాదుమహమ్మదీయప్రభుసామాన్య
వాచక మైనది.)

నిజావళి. వి. సంగీతములోని స్వరస్థాయిభేదము.
ద్వి. వరుస లేర్పడ నిజావళి భజావళియు, నరసి
సాళగము తాయము లేర్పతించి. అ. మ.క.
౨. ౧౧౯ పొ. ౧౦ పం.

నిజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్నేహితుఁడు, చెలి
కాఁడు. (వై. ని.)

నిజ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి
చేయఁబడుచున్నది, ఉడుకఁబడుచున్నది.

నిటక్కనిలుచు=నిట్ట(క)నిలుచు.
వ... బాసటకాసటలు సముత్కటనిటలతటం
బున నిటక్కనిలిచి యంపకట్టైలనటన ఘటి
యింప... రా. వి. ౩. ౬౫.

నిటనిటనగు. అ. క్రి. (మదాదులచే) కన్నులు
తేలగిలు.
చ. కిటకిటనయ్యె నెన్నడుము కేసరిమధ్యకు
నాఁడునాఁటికిన్, నిటనిటనయ్యె సోలము
జనించి విశాలవిలోచనంబులున్. పి. శకుం.
౪. ౫౪.

నిటలము. సం. వి. అ. న. ఫాలము, నుదురు.

నిటలాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం- నుదుట కన్ను
కలవాఁడు- త్రినేత్రుఁడు, శివుఁడు.

నిటాలము. సం=నిటలము.
క. కోలం గొట్టినబెబ్బులిపోలిక నతఁ డతనిఁ
దునిమి పొరిఁబొరి రోషజ్వాలాభీషణ
దృష్టిన్నిటాలస్థలవిస్ఫురదన్నటద్భ్రూకుటియై.
చంద్రా. ౬. ౭౩.

క. ఈలాగు వానితో నవ్వటాలకుఁ బన్నిద
మిడి సాగటా లాడఁగ నోటా లగు నీ
కథ రేందున్నిటాలా యని దక్కఁగొనుఁ గటా
లలితాంగీ. ప్రబంధ. ౬౩౬.

నిట్ట=నింట. వి. (√నిండు.) ౧. జలపూరము,
ప్రవాహము.
సీ. మనము మసంబునఁ బెనఁచి కేళికిఁ జొచ్చి
సతిఁ దేల్చు సౌఖ్యరసంపునిట్ట. భార. విరా.
౨. ౧౩౦.
ఆ. అవనిపాలుఁ గొల్వ నవసరం బైనచోఁ జాలు
నింతవడి విచార మేల, యొదుమానికంబు
లందు నాకిచ్చిన, నిట్టయవలిదరిని బెట్టు
వాఁడ. ద్వా. ౩. ౧౦౪.
౨. పొంగుట, పోటు.
ద్వి. నెఱయ దైవమె నీరు నిట్టపోటులను, వఱ
లునె యణఁగునే యరచేతియందు. బస. పు.
౬. ౭౧౯ పం.
౩. స్తంభము.
ఉ. ఈరపుమోకమాలిగమియిక్కువ గొజ్జెఁగ
లందు జాలుపన్నీరులయేట నయ్యెనఁటినిట్టల
పైఁ బోర లూడి రాలుకర్పూరపుదీవిఁ జెం
గలువపువ్వులు గప్పినచప్పరంబులో, సార
పుఁదమ్మిపువ్వాడులకయ్యలకుఁ గన్నియఁ దె
చ్చి నెచ్చెలుల్. కవిక. ౩. ౧౧౬. (అనఁటి
నిట్ట అనఁగా రంభాస్తంభము, అరఁటిబోదె
అని భావము.)
౪. నిక్క, నిగుడుట.
గీ. భక్తిసంయుక్తి యనుపోఁతపాల నొయ్యఁ,
బెట్టుకట్టుచు మునిశాఖి నిట్ట చూప, నిజమ
నోమార్గసంవసన్నీలవర్ణకితవంబున లోఁ జే
గ గలయ నూనె. పాండు. ౩. ౧౩౯.
౫. స్థానము.
సీ... టెంకి నిట్ట యనఁగ. గీ. స్థాన మగు...
ఆం. భా. ౨. ౧౩.

ద్వి. పూఁచుమూర్తులనిట్ట ప్రొక్కులగుట్ట, వేఁడివేలుపు ప్రభవించెఁ దూర్పునను. ద్వి. హారిశ్చ. పూ. ౨౨౦౩ పం.

విణ. (త. నెట్టం, నీట్టం.) ౧. నిడుపైనది, పొడువు కలది, ఉన్నతమైనది.

గీ. కరులు గాచినమద్దులుగా హయంబు, లూదరనేదులకదుపుగా సుగ్రభటులు, నిట్టవెదుళ్లకదుపుగా నిట్టమేసె, సమరబలము సమోఘబాణములు నాఁటి. కు.సం. ౧౨.౯౦౨.

చ...ముసలిన్ బెదనిట్టతాడువం, టతివ రమించెఁ దా ముసలియయ్యె... ఆము. ౫.౫౩.

గీ. నిట్టతాడనఁ బొడువుచే నిక్కినాఁడు. మను. చ. ౪. ౭౩.

౨. నిక్కినది; నూటిగా పైకి లేచినది.

ఆ. నిట్టరోమములఁ బట్టగు చానంద,బాష్పనేత్రుఁ డగుచుఁ బ్రణుతి సేసె. భాగ. ౬. ౪౬౭.

వ...నిట్టసిగ మిట్టిపడ లలాటపట్టికలఁ బెట్టినపట్టివర్ధనంబులు... శుక. ౨. ౧౦.

౩. స్థిరము, చలింపనిది.

(పుండరీకుఁడు.) చ ... హృజ్జలజమానససౌరభషట్పదంబు న,ర్జునవరథభూషణంబు వెలిఁజూడనినిద్దపునిట్ట చూపునన్, మునుకొనిచొక్కి...పాండు. ౨. ౯.

నిట్టకనిలుచు=నిటక్కనిలుచు. అ. క్రి. (నిట్ట + నిలుచు.) స్తంభమువలె నిలుచు, పొడువుగా నిలుచు.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువోలె నిజరథ మటులన్, బొలియ న్నిలఁ బడి రాకాసులఁ జేఁ డుండుటకు నగుచుఁ జూచిరి వేల్పుల్. రామా. ౭. ౧౩౨.

నిట్టకనిలువు(లువ్వు). వి. (√నిట్ట.) సరినిలువు.

ఉ. నిట్టకనిల్వునం గలఁగి నేత్రయుగంబున బాష్పపూరముల్, దొట్టఁగ ఘర్మతోయములతోఁ బులకాంకురజాల మెల్లెడం, బుట్టఁగఁ దొల్లి యిల్లలుకఁ బూని యొనర్చినమంటిముద్ద దాఁ, బెట్టెఁ దదీయపాత్రమది భిక్షయకాఁ గొనిపోయె సిద్ధుఁడున్. భోజరా. ౩. ౬౬. (శ.ర. పా. 'నిట్టకనిట్ట'. చి. ని. పా. నిట్టకనిల్వునన్ అనఁగా నిలుచున్నది నిలుచున్నట్టుగానే అని భావము.)

తరళము. పుడమి నిట్టకనిల్వునం బడిపొక్కుచుం గడు దీనయై, యడఁకు నేమియు లేనివాక్కుల నావురంచు విలాపముం, బెదరు దోఁప భృశాతురోన్నతి నేడ్చినన్ విని భీతితో. భాగ. ౬. ౪౪౯.

నిట్టగ్రమ్ము. అ. క్రి. (నిట్ట + క్రమ్ము. త. నట్టణల్.) నిట్టవొడచు; ఉప్పొంగు, పైకుబుకు.

సీ. చామలనగు మోముఁజందురుపొడుపున రాగాంబుధులు నిట్టగ్రమ్ము సనుట. నృసిం. ౨. ౫౦.

సీ. వదనేందుదీప్తుల వరులమనోగతస్నేహారసాబ్ధులు నిట్టగ్రమ్మ. కు. సం. ౧౧.౫౯౭.

నిట్టదొట్టు. అ. క్రి. (నిట్ట + తొట్టు.) పెల్లివిరియు, ఉప్పొంగు.

చ. పిడుగులు బిట్టు వ్రేలి పడఁ బిమ్మటఁ బొందిసమస్తజీవులున్, వడఁకఁగ నంత్యకాలమున వారిధు లన్నియు నిట్టదొట్టిన, ట్లుడుగక రేఁడురాత్ములు మహోద్ధతి వానలు గుర్య ... పద్మ. ౯. ౨౩౧.

నిట్టలుద్రోచు, నిట్టద్రోచు=నిట్టలుద్రోయు. అ. క్రి. (నిట్టలు + త్రోచు.) ఉప్పొంగు, పైకుబుకు; ఉద్ధతమగు, పర్వు, వ్యాపించు.

సీ. నిట్టలుద్రోచుచు నెలవులకలమేర లెల్లను బిగి యొక్కియేర్పడంగ. గీ... చన్నులు... భార. విరా. ౧. ౨౪౫. భార. శాం. ౧. ౨౪౭.

సీ. దుగ్ధాంబునిధి నిట్టద్రోచెనో యని శేషుఁ బాన్పుగా హరి నీటఁ బవ్వళింప. కు. సం. ౮. ౧౧౮.

సీ. హ్రస్వోన్నతసమాయతాంగవిన్యస్తిపై నిబిడలావణ్యంబు నిట్టద్రోవ. కావ్యా. ౩. ౩౯.

నిట్ట(క)నిలుచు=నిటక్కనిలుచు. అ. క్రి. (నిట్ట + నిలుచు.) - స్తంభమువలె - నిలువుగనిలుచు, పొడువుగా నిలుచు.

గీ. మేదినీధర మిబ్భంగి మిన్నుముట్టి, నిట్టనిలుచుండి చూచె నిర్నిమిషదృష్టి. కాశీ. ౧. ౧౧౯.

గీ. భవనఘటనకు మొదలికంబమునుబోలె, భువనముల కెల్ల నీ వాదిభూతుఁ డగుట, నిట్టనిలుచున్కి చేఁ గాదె నెట్టుకొనియె, గెంటుఁ గుంటును లేక లక్ష్మికళత్ర. పాండు. ౨. ౫౫.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువోలె నిజరథ మటులం, బొలియ న్నిలఁబడి రాక్షసుల తోఁ డుండుటకు నగుచుఁ జూచిరి వేల్పుల్. రామా. ౮. ౧౩౨.

నిట్ట(లు)పొ(వొ)డుచు. అ. క్రి. (√నిట్ట.) ౧. పైకుబుకు,ఉప్పొంగు;వెల్లివిరియు, ప్రవహించు.

క. జలనిధులు నిట్టవొడువం, బ్రళయాంతకుఁ డవనిజనులపై నేచినయ, ట్లలఘుప్రకటచతుర్విధ,బలయుతుఁడై మానసారుపై నడినడిచెన్. దశకు. ౨. ౮.

వ. తన్ను విస్మయంబునం గొనియాడు వైమానికులకోలాహలంబు లాలకించువడువున నిట్టలు పొడుచుచు నేనదులుఁ దనకు సరిరా వని నవ్వునురువున నురువులు చూపుచు... వరాహ. ౧౦. ౭౨.

సీ. యమునామహానది యన్నిచోటుల నుంచి యుండుమార్గమున నిట్టవొడిచె నొక్క. భోజరా. ౨. ౧౧౧.

క. అయ్యెవిదలనెమ్మనముల, నెయ్యంపురసంబు లుబ్బి నిట్టలువొడువం, జెయ్యాడ కతనిఁ దగ్గఱి, రొయ్యనఁ గనుఁగొనలఁ గలికియలు కులు చిలుకన్. పద్మ. ౩. ౧౬౪.

౨. రోమాంచితమగు. (శ. ర.)

౩. విజృంభించు; వ్యాపించు.

గీ. జనము లానందమునఁ దేల జగము లెల్లఁ, దొట్టి నిండారు వెన్నెల నిట్టపొడిచె. నిర్వ. ౭. ౫౫.

గీ. భూనభోంతరదిక్పరిపూర్ణమైన,నిఖిలరూపులుఁ దెల్లనై నివ్వటిల్ల, నిండి తండోపతండమై నిట్టవొడిచెఁ, బండువెన్నెల కన్నులపండు వగుచు. భాను. ౩. ౧౮.

నిట్టరాడు=నిట్రాడు. (నిట్ట + రాడు.)

సీ... ఆలయాధారవీరస్తంభసంజ్ఞనిట్రాడు నిట్టరా డనఁ దగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦.

ద్వి. నిట్టరాడును బోలె నిలుచున్నవాని,బేతాళు నొక్కనిఁ బిలిచి... ద్వి. పారిజా. ఉ. ౧౬౩౫.

నిట్టలము. విణ. (=ఇట్టలము. త. నీట్టల్.) అధికము.

చ... బలఘుస్వరనమ్ముల నోడునేసి నిట్టలమగు దప్పి సోలుటయు డాసి దశాననసందనుండు విచ్చలవిడిఁ బట్టి కట్టి జయశంఖము బట్టఁగఁ బంచి యార్చినన్. నిర్వ. ౬. ౧౪౪.

ఉ. నింగికి నేలకుం బొడవు నిట్టలమై శిఖలందుఁ బర్వును,తుంగతరాగ్నిజాలములఁ దొట్రిలుచున్... భాగ. ౬. ౩౧౯. (శ. ర. పా. 'నిచ్చలమై' అని ముద్రి.)

౨. నిలుకడ.

సీ... నిలుకడ తనరును నిట్టల మన. ఆం. భా. ౩. ౨౯.

నిట్టలుద్రోయు= నిట్టలుద్రోచు. అ. క్రి. (నిట్టలు + త్రోయు.) అతిశయించు.

ఉ. ఆరమణీలలామ హృదయంబున నాదట లంతకంతకుం, జేరఁగ నింపు సంతసముఁ బెంపు వహింపఁగ నొప్ప వెట్టఁగా, నేరుపు లేక వేడుకలు నిట్టలుద్రోసెడువాలుఁగన్ను లన్, వారణ లేక క్రోలె జనవల్లభసుందరు మేనిచెల్వమున్. కేయూర. ౪. ౫.

నిట్టు=నిట్రు. వి. ౧. ఉపవాసము, పస్తు.

సీ. వంటగుడారు క్రిం దంటివెల్లువనీరు ప్రాయి వీఁగఁ దొట్టినపూఁట నిట్టు. రా. వి. ౨. ౭౯. (చి.ని,శ.ర.పా. 'నిట్రు' అని ముద్రి.)

౨. క్షామము.

క. దున్నక వెదవెట్టక యుత్పన్నము లైనట్టి విపులబహుసస్యంబుల్, సన్నసనఁ బండుఁ బ్రాణులకు న్నిట్టనుమాట లేదు గోరం తైనన్. మార్క. ౪. ౪౧. (శ. ర. పా.)

విణ. శుష్కము. (చూ. నిట్టుపాసము.)

జః నిట్టుపాసము.

నిట్టుకిక్కి. వి. బాలికాక్రీడావిశేషము.

సీ. బొమ్మలపెండ్లిండ్లు బువ్వంపుబంతులు పుణికిళ్లు నిట్టుకిక్కి బొమ్మరిండ్లు. హంస. ౫. ౧౫౫.

నిట్టుపవాసము. మి. వి. శుష్కోపవాసము.

ద్వి. నిట్టుపవాస మేన్దినము లుండంగ, నెట్టకేలకు బియ్య మిరుస గల్గినను. బస. పు. ౪. ౯౦౦ పం.

నిట్టుపాసము=నిట్రుపాసము. వి. (నిట్టు+ఉపాసము.) శుష్కోపవాసము.

ఉ. నిన్నటినుండి యేము నిఱునీఁగియుం నుంటిమి నిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౩. ౧౩౮.

గీ. ధాత్రులును నేను నిట్టుపాసంబు వడితి, మి ...భీమ. ౨. ౧౦౦. (చి. ని. పా.)

నిట్టూరుచు(ర్చు). అ. క్రి. (నిడు+ఊరుచు.) నిట్టూర్పువిడుచు. (చి. ని, శ. ర.)

నిట్టూరుపు(ర్పు). వి. (√నిట్టూరుచు. క. నిట్టి సు. త. నెట్టియిుర్పు.) దీర్ఘనిశ్వాసము; నిశ్వాసము.

గీ. ద్రుపదనందనపరిభవదుఃఖమునకు, నుల్లమునదు రపిల్లుచు నున్నసరసి, వేఁడినిట్టూరుపో యన వెడలెఁ గ్రొత్త, తావి మూతులు వచ్చునెత్తమ్మివిరుల. భార. విరా. ౨. ౨౩౭.

గీ...నలువపట్టి, యొంచు నాక యొక్కొంతసేపూరకుండి, యుస్సు రనుచును వేఁడినిట్టూర్పువుచ్చె. కాశీ. ౧. ౧౦౧.

గీ. నీదునిట్టూర్పుగాడ్పులు నిగమపంక్తి. హర. ౩. ౧౧.

మ...మై బడలఁగా గాటంపునిట్టూర్పుల్, పొలయన్ నిద్రితుఁ డైనపద్మభవు నాలోకించి యాలోపలన్. దశా. ౧. ౨౭౯.

నిట్టూర్పులిచ్చు. అ. క్రి. (నిట్టూర్పులు+ఇచ్చు.) నిశ్వసించు, నిశ్వాసము విడుచు.

గీ. అలసి నిట్టూర్పులిచ్చునొయ్యారము...కలుగుమోహిని దలఁప మైఁ బులక లొదవె. దశా. ౨. ౩౭౦.

నిట్టెము. వి. (నిడుద+ఎము. క. నిట్టెల్వు, నెట్టెలువు.) వెన్నెముక, పొడుగైనయెముక.

ద్వి. అట్టిత్రివిక్రమునిట్టెము గాడె, పట్టె ఖట్వాంగము భాతి శంకరుఁడు. బస. పు. ౬. ౪౪౪ పం.

ద్వి. అట్టిత్రివిక్రమునిట్టెమ్ము విఱిచి, పట్టె నీశ్వరుఁ డని ప్రతిభ నెప్పండు. బస. పు. ౩. ౩౩౧ పం. ('నెట్టెమ్ము' అని ముద్రి.)

నిట్ర(ము). వి. నిలువు.

ఉదాః-కలము అంతనిట్రముగా పట్టుకొనకుము. (శ. ర.)

విణ. సూటిగా మీఁదికుండునది. (చూ. నిట్రాడు.)

జః నిట్రపాటు, నిట్రపొడుచు, నిట్రాడు, నిట్రాయి, నిట్రించు, నిట్రిల్లు.

నిట్రపాటు. వి. (√నిట్రు.) నిలుచుట, నిక్కుట.

వ...నిడుదరోమంబులు బహిర్నిర్గతంబు లైన యాంతరకోపానలజ్వాలలమాడ్కి నిట్రపాటునం దనర...చంద్రా. ౨. ౭౪.

నిట్రపొడుచు. అ. క్రి. (√నిట్ర.) పొడువగు, నిక్కు.

వ...తటాలున వేదుఃబందులచాడ్పున నెఱకలు నిట్రపొడువ నొడళ్లు జాడించుచు...ప్రబంధ. ౩౭౭.

నిట్రాడు= నిట్టరాడు. వి. టో. (నిట్ర + రాడు.) దూలము లేకయే కట్టెడుగృహమునకు పాఁతు స్తంభము.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడునో లె... రామా. ౭. ౧౩౨.

వ. అని రోషపరుషవచనంబులం గినియుచు గృహంబునకుం గొనిపోయి యయ్యవదగాకి ఱంకుటాలిం గాలం గేలం బొడిచి పెడమఱలం దిగిచి నిట్రాట నేతపగ్గంబున బంధించి కాలికుండు నిద్రించె ... వేం. పంచ. ౧. ౨౫౪.

క. ఆనేఁత కాని చెలిగృహా, మానిననిట్రాటు వంటి యటునిటు త్రాటఁ, దా నిఱుచేతు లమర్చి య,థానియతిం గూయకుండె... వేం. పంచ. ౧.౨౬౪. (చి. ని. పా. 'నిట్రాతఁ' అని శ. ర, ముద్రి.)

సీ...అలయాధారదీర్ఘస్తంభసంజ్ఞ నిట్రాడు నిట్టరా డనఁ దగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦.

నిట్రాయి. వి. (నిట్ర + ఱాయి.) పొడువుఱాయి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నిట్రించు. అ. క్రి. (√నిట్ర.) -అవయవములు- నిక్కవెట్టు, నిక్కించు.

ద్వి. అం దుండి యూఁకించి యవనికి నుఱికి, నిలిచి నిట్రించి ఘణిల్ ఘణి ల్లనఁగ. బస. పు. ౫, ౪౩౪ పం.

ద్వి. వలపటికి నెపంబు వ్రాలి కుంభకము, నెల కొల్పి భుజములు నిట్రించి కంఠ,మూరగించి ...పండితా. మహిమ. ౨౫౦ పా.

నిట్రిల్లు. అ. క్రి. (√నిట్రు.) ఉపవాస ముండు. (చి. ని, శ. ర.)

నిట్రు=నిట్టు.

(ఉపవాసము.)

సీ. దశమి నాఁ డేకభుక్తము చేసి యవలినాఁ డోర్చి జాగరముతో నుండు నిట్రు. ఆము. ౪. ౫౦.

క. పొలు పొంద రాజసూయం,బులు నూఱును వాజిమేధములు నూ ఱైనం, దులగా వొక యేకాదశి, వలరుచు నిట్రున్న గలుగునా ఫలమునకున్. జాహ్నవీ. ౩. ౯౨.

సీ. ప స్సిల్లి నుండు నిప్పస్తు నిట్రనఁగను నుపవాసనసంజ్ఞయై యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౫.

విశే. శుష్కము. (చూ. నిట్రుపాసము.)

జ : నిట్రిల్లు, నిట్రుపాసము.

నిట్రుపాసము=నిట్టుపాసము. (√నిట్రు.)

(శుష్కోపవాసము.)

సీ. సతతంబు నిట్రుపాసములతో నత్యుగ్రతపము గావించుచుఁ దాన మాడ.వరాహ.౩.౩౩.

గీ. తెల్లవాతిన గుండఁగికొల్లలీల, వీళ్ల మునుఁగుచు నొడ లెల్లఁ దల్లఁబాతి, నిట్రుపాసంబులను గూడి నెవ్వఁ బొదరు,పెడఁగుబాఁపనతగులునఁ బడితి వేల. వాల్మీ. ౨.౧౩౦.

నిడి. విశే. (నిడివిశబ్దమునకు వృత్తియందు అంత్యవర్ణలోపము.) దీర్ఘము.

క. జడిగొన్న వాన నేనుం, దడిసితి నాలో నొకింత తడవున ఱాచె,వ్వాడి పడరె పఁడెఁగా సుఱుముల్, విడిమించులు భూసె వెలుఁగు నిలిచెక నిలిచెక. వేం. పంచ. ౩.౧౦౯.

నిడివి. విణ. (క. నిడువు.) దీర్ఘము.
గీ. ఇట్టికేసరికటిఁ బగ లిట్టి నిడివి, యైన సయి
రించునే దివిజారి యనుచు, వెఱచి తోఁక
గడు తెఱఁగున వేఁడివెలుఁగు, వరుణుఁ డేలె
డిదెస నొక్కవలన నొదిగె. హరి. పూ.
౪. ౧౬.
క. తొల్లియుఁగసంధి నొకతత్రి, నెల్లెడఁ బొడవం
గఁ దాప మెక్కుడుగా సంధిల్లె నొకవఱపు
ప్రాణులు, తల్లడిలఁగ నిడివి యగుచు ధరణి
తలంకన్. కేయూర. ౩. ౧౨.
ఆ. అధికభక్తితోడ నమ్మతేశ్వరీదేవి, సిద్ధలక్ష్మి
సంభజించి నరుఁడు, నిడివి గాఁగ బ్రతుకు
విడువంగ ముడువంగ, బ్రేఁకనైనకలిమి వృద్ధిఁ
బొందు. కాశీ. ౬. ౧౯౯.
వి. ౧. పొడువు, దైర్ఘ్యము.
క. ఆమడనర వెడలుపు మూఁ, డామడ నిడివి
యును గలిగి యతిరమ్యంబై...నిద్రామందిర
మలరు మృదులతల్పతతులతోన్. ఉ.రా. ౨.
౯౩.
గీ. ఇందులో నిష్టమెద్ది మీయిందుముఖికి, నడు
గుఁ డెడమాటలకుఁ బ్రొద్దునిడివి లేదు. పి.శ.
కుం. ౩. ౭౩.
౨. గుఱ్ఱపుపఱుగు, అశ్వగతిభేదము.
సీ. నిజకీర్తిచంద్రికల్ సిగిడియంబుధులెల్లఁ గడచె
నన్నవిధాన నిడివిఁ దోలి. ప్రబంధ. ౧౭౫.
నిడీనము. సం. వి. అ. న. పక్షులఅధఃపతనము,
పక్షులు పైనుండి క్రిందికి దిగుట.
నిడు. విణ. (నిడుద శబ్దమునకు లుప్తశేషరూపము.
ఇది సమాసపూర్వావయవముగానే కన్పట్టుచు
న్నది.) దీర్ఘము, పొడువైనది.
సీ. కొంగమెడయు నిడుగూనివీపు నొఱగు పో
యిన రొండియు బొక్కిరొమ్ము. పారిజ్ఞా. ౪.
౧౬౭.

సీ. మును మించి నిడుపొర ముంచి దూఁటిన మ
హాజడధిపూరము దలకెడవు గాఁగ. హరి.
పూ. ౪. ౧౬.
సీ. తొలుమొగుల్ నిడుచిన్కు లెలమిఁ గ్రోల్వా
నకోయిల బలుమంచుసోనలకుఁ జను నె.
నీలా. ౨. ౮౬.
నిడుజడి=విడువక కురియువాన.
చ. నిడుజడి దాఁకి యెదుఁ జననేరక యాఁక
టఁ గ్రుస్సి చెట్టుపల్, సడలఁ గులాయ
మధ్యముల శాఖలసందుల నిల్వలేక...హరి.
పూ. ౭. ౧౬౯.
నిడువాలిక=మిక్కిలిదీర్ఘము.
(సత్య.) ఉ. వాసెనకట్టు గట్టి నిడువాలికకస్తురి
పట్టు వెట్టి ... పొరలె గాఢమనోజవిపాద
వేదనన్. పారి. ౧. ౯౯.
నిడుఁగేలు. వి. (నిడు + కేలు.) దీర్ఘహస్తము,
పొడుగైనచేయి.
క. నిడుఁగేలున్ బలుతొడలున్, వెడఁదయుర
ము నైరణావనిం గర్ణునొడల్, పడి యున్న
...భార. కర్ణ. ౩. ౩౬౭.
నిడుఁద్రాడు. వి. జా. (నిడు + త్రాడు.) పొడుగు
త్రాడు.
ఆ. కుడుకనిచ్చుతటియుఁ గురువర క్రక్కించు,
నవసరంబు నెఱిఁగి యరినృపాలు, నీవు ధీర
వృత్తి నిడుఁద్రాటఁ బోనిమ్ము...భార. ఆశ్ర.
౧. ౮౨.
నిడుచేను. అ. క్రి. (నిడు + చను.) చాఁగు.
క. వడి నాడు గఱచి వలకేల్, నిడుచన గవయ
మునఁ బెనఁచి నీల్గి బలం బేర్పడ... భార.
ఆది. ౮. ౧౮౫.
నిడుద. విణ. (త. నెడిదు.) నిడుపు, దీర్ఘము.
క. వడముడిఁ దలమిగిలి రయం, బడరఁగ సహ
దేవుఁ డత్యుదగ్రత మెఱయం, దొడరి భవ
త్సుతు మార్కొని, నిడుద వెడఁదతూపు లేని
నెఱిఁ దూలించెన్. భార. శల్య. ౧. ౩౭౬.

చ...ఊర్వ లోకమ్మెనిడుఁదలు గాఁగఁ బ్రాణములు నిల్వక తల్లడిలంగ సంగరం, బుడిగి కృతాంతుఁ డేఁగె...హరి. ఉ. ౪. ౨౮.

సీ. నిడుదవెన్నెతిగుంపు జడగట్టు సగరుముమ్మనుమండు తపము గైకొనినచోటు. మనుచ. ౨. ౯. ఆం. భా. ౩. ౧౮.

వి. దీర్ఘము, ద్విమాత్రస్వరమునకు సంజ్ఞ.

క. గురువులు నిడుదలు...కవిజనా. ౧. ౧౩.

సీ...నిడుదన దీర్ఘంబు నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౮౮.

జః నిట్టూర్చు, నిట్టూర్పు, నిట్టూర్పులిచ్చు, నిట్టైము, నిడుఁగేలు, నిడుఁద్రాడు, నిడుచను, నిడుదగనుపు, నిడుదనిదుర, నిడుదపయనము, నిడుపడు, నిడుబాట, నిడుముసుఁగు, నిడుముస్తె, నిడువెండ్రుక, నిడువెండ్రుకపెట్టు, నిడువేంద్రము, నిడూర్పు.

నిడుదగనుపు. వి. (నిడుద+కనుపు.) అందలపు బొంగుయొక్క దోషవిశేషము. (కనుపు లెడముగా నుండుట.)

వ...నిడుదగనుపు లేఁతయు ముదురు సన్నము గమకము నీలధవళరక్తహరిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁ గలదుర్గుణంబులు... ప్రబంధ. ౬౦౫.

నిడుదనిదుర. వి. (నిడుద+నిదుర.) దీర్ఘనిద్ర, మరణము.

క...కాకంబులు నఱవఁగ నిడుదనిదుర నొలసి తెలుపదిక్కుమాలి యున్నాఁడు గదే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౧౬౨.

నిడుదపయనము వి. (నిడుద+పయనము.) దీర్ఘప్రయాణము.

క. వడి గలవాతని భటులను, బడలింపకు మనఘు నిడుదపయనంబుల మండెడు వేసవినిక్ విడిసిన యెడలక్ బ్రజఁ డప్పినొప్పు లెఱుఁగుము కరుణక్. ఉ. రా. ౪. ౬౮.

నిడుపకమ్ములు. వి. బ. (నిడుపు+కమ్ములు.) కడపకిరుప్రక్కల నుండు నిలువులు. (శ. ర.)

నిడుపఁడు. వి. (త. నెడువన్ - నిడుపు+అఁడు అని శ. ర.) - దైర్ఘ్యముకలిగిన - పాము.

(చంద్రికావర్ణనము.) సీ. శశిమౌళి తిరుపుచే జడఁ జుట్టు నిడుపఁడు ద్రావినపాలెరఁ గ్రాచె వనఁగ. రా. వి. ౩. ౧౧.

నిడుపు. వి. ౧. ఆయామము, దైర్ఘ్యము, నిడివి. (ఇంద్రసభావర్ణనము.) వ...అదియును నూఱు యోజనంబుల వెడల్పును నూటయేఁబదియోజనంబుల నిడుపును నేను యోజనంబుల తనర్పును గలిగి ...భార. సభా. ౧. ౬౨.

సీ. నిడుపునఁ దూర్పును బడమర నై రెండుగడలు నంభోనిధిఁ గదిసి యుండు. భార. భీష్మ. ౧. ౨౧.

గీ. యమునానిడు పెల్ల విడిదలయై తలిర్ప, బలము విడియించి మగధభూపాలకుండు. హరి. ఉ. ౨. ౧౩. ఆం. భా. ౨. ౧౫౨.

౨. నిలువు.

గీ. అడ్డ మేర్పడ వళియు రోమాళి నిడుపుఁ, బడఁగ రేఖయుఁగలి హంసపాదివ్రాసె, లేనినడుమున కొకశంక గా నజుండు, జనము లెందున్న దో యని సంశయింప. ముకుంద. ౨. ౧౦౧.

విణ. పొడువైనది, దీర్ఘము.

క. అచ్చటనచ్చట నిడుపుగ, విచ్చినఁ గుసుమాస్త్రశాస్త్రవేదులమనముల్, మెచ్చించుఁ దెరలమంజిడి, పచ్చడములు చతురశీతిబంధంబులతోన్. నైష. ౪. ౧౫౫.

క్రి. విణ. నిలువుగా.

సీ. అడ్డంబు నిడుపు నాపడ్డలగతి మనుబిళ్లు డొంకలనుండి క్రేళ్లుదాఁటు. మనుచ. ౨. ౪.

జః నిడుపకమ్ములు.

నిడుబాటు. వి. (నిడు + బాటు.) పెద్దత్రోవ.

ఆ. నాలుగతుల నీవు వాలుదే నన్నియు, నె
లుఁగఁ బులుఁగు తెల్ల నెట్లు వాలు, నడరి
యాకసముననిడుబాట నట్లు ప్రాలుదమ
రమ్ము జలధిఁ జదల ననిన. భార.కర్ణ.౨.౬౩.

నిడుముసుఁగు. వి. (√నిడు.) నిండుముసుఁగు.

సీ. కాళ్లు కుప్పవడంగఁ గదలఁ జాలక యట్టె
నిడుముసుం గిడి శయనించుచెలువ. దశా.
౮. ౮౫.

నిడుముస్తె. వి.(నిడు + ముస్తె.)తుంగ. (శ. ర.)

నిడువెండ్రుక. వి. (√నిడు.) నిక్కవొడిచినవెం
డ్రుక. (చూ. నిడువెండ్రుకవెట్టు.)
జః నిడువెండ్రుకవెట్టు.

నిడువెండ్రుకవెట్టు. అ. క్రి. (నిడువెండ్రుక + పె
ట్టు.)-భయాదులచే - ఒడలు రోమాంచితమగు.

చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపు
నేలఁ జూడఁగా,విరవిర వోయి మేను నిడు
వెండ్రుకవెట్టుచుఁ గంప మొందె...భార.
భీష్మ. ౧. ౧౪౧.

శ్లో. వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చజాయ
తే. సం. భార. భీష్మ. ౨౫. ౨౯.

చ ... ఆ, సరసిజనాభనందనువిశాలభుజాంతర
ముం బగిల్చినన్, విరవిరవోయి మేను నిడు
వెండ్రుకవెట్టఁగ...భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౮౨.

చ. వివశత నొంది మేను నిడువెండ్రుకవెట్టఁ
గ...పారిఁ గంపము నొందుచు నిశ్వసించు
చున్. హరి. ఉ. ౪. ౧౧౦.

నిడువేండ్రము. వి. (నిడు + వేండ్రము.) అత్యు
ష్ణత, మిక్కిలివేఁడిమి.

క. జడనుం దాపము నిద్రయు, నిడువేండ్రము
తోడ నెగయుసిట్టూర్పులు సంద,దడిగొని
వడిగొని మదిలోఁ, జిడిముడిపడి కన్నుఁగవ
యుఁ జిడిముడివడఁగాన్. ఉ.హరి.౬.౮౪.
(వ్రాఁత ప్రతి. పా.)

నిడుసు. వి. (క. నిడు నూళు.)- చదువుటలో దీర్ఘ
ములతో కూడిన- పెద్దధ్వని.

సీ. నిడుసునఁ బెట్టక నిష్పోటమునఁ బోక తరు
వాయి తప్పక తడవికొనక. సకల.స.౩౦౮.

నిడూర్పు= నిట్టూర్పు. వి. (నిడు + ఊర్పు.)

ఉ. ఆవచనంబు వేడ్క విని యాదలయూఁచి
నిడూర్పు పుచ్చి హేమావతి పల్కె ...
హంస. ౪. ౧౬౫.

చ... లేఁతకొ, న్చలిసె మెఱుంగుటారు గను
పట్టె నిడూర్పులు పుట్టె నోకిలింతలు పొడ
సూపె వెల్లిడి దినన్ మన సర్యుఁ బయోజ
గంధికిన్. పె. శకుం. ౩. ౫౮.

నితంబము. సం. వి. అ. పుం. - కాముకులచే
ఏకాంతమున కాంక్షింపఁబడునది - సురతమర్ద
నముచే బడల్పునది- ౧.పిఱుఁదు. ౨.కటి,మొల.
౩. స్కంధము, మూఁపు. ౪. కూలము, ఒడ్డు.
౫. అద్రికటకము, కొండనడుము.

నితంబవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గొప్పపిఱుఁ
దులు కలస్త్రీ. ౨. నితంబిని,స్త్రీ.

నితంబిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ప్రశస్తమైన
పిఱుదులు కలస్త్రీ, గొప్పపిఱుఁదులు కలయాఁ
డుది. ౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

నితమామ్. సం. అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి.
(దీనికి తెనుఁగున ప్రయోగములు కానరావు.)

నితరామ్. సం. అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి.
(దీనికి తెనుఁగున ప్రయోగములు కానరావు.)

నితలము. సం.వి.అ.న. అధోలోకములలో మూఁ
డవది. (వాచ.)

నితాంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అధికము,
క్రి. విణ. అత్యంతము.

నిత్తెమల్లె. వి. (√నిత్తెము. సం. నిత్యమల్లికా.) మల్లికావిశేషము.

సీ. నీలాంబరంబులు నిత్తెమల్లెలు కొండగోఁగులు మల్లెలు గోరంటలును. భల్లా 3. ఆ. (శ.ర.)

నిత్తెము. విశే. (సం. నిత్యమ్.) శాశ్వతము.

క. సత్తెన దెల్ల క్షణికము, నిత్తెము గా దంచు వాహానివహము వలెనే. దశా. ౧౦. ౫౫.

జః నిత్తెమల్లె.

నిత్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విషముష్టి, ముసిఁడి.

నిత్యకర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనక మగుశాస్త్రవిహితకర్మము. (స్నానసంధ్యాది.) ౨. ఎప్పుడును చేయవలసినపని.

నిత్యకల్యాణము. సం. వి. అ. పుం. ఎడతెగని శుభము, ఎల్లప్పుడును కలుగుశుభము.

ఉ. ఆణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపుముగ్గులు రత్నదీపికా, శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషముల్, శాణఁ బోసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యకల్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగన్. విజ. వి. ౧. ౭3.

ఉ. పాణితవాణి పంకరుహపాణి రమాఘనవేణి నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణములం దగి తామరతంప రై కవి, ప్రాణపదంబు నామగదలాన్వయకృష్ణసుధీంద్రచంద్రకల్యాణమణీగృహంబున నిరంతరమున్ వసియించుఁగావుతన్. దశా. ౧. ౨.

నిత్యగతి. సం. వి. ఇ. పుం. - నిత్యగమనము కలది - సదాగతి, వాయువు.

నిత్యనియమము. సం. వి. అ. పుం. ఎప్పటికిని ఏకరూపముగా నుండునియమము, మాఱనినియమము.

నిత్యపడి. మి.వి.దివసపడి, నిత్యము నియమముగా చేయవలసినది.

ద్వి. మ్రొక్కక కరములు మోడ్చ కంపంప, చిక్కక స్రుక్కక చక్కన వచ్చి, గుడిసొచ్చి తననిత్యపడి వేఁడుకొనఁగ, మిడమిడ మిడుకుచు మిఱుమిండఁ డనియె. బస. పు. ౪. ౧౫౫ పా. 8౫ పం.

వ... బెరసినబోలవసమునం బెట్టినఎడ్లు ౫౦ నిత్యపడి వోయంగల...ద.శా. ౪. ౧౦౦౬.

వ... మెంచి- యబోయునెతియమవసమునం బెట్టిన ఎడ్లు ౫౦ నిత్యపడి ఓయంగల...ద.శా. ౪. ౧౦౦౯.

ఇత్లో: నిత్యనిబద్ధము. (చూ. దశా. ౪. ౧౦౪౭.

నిత్యప్రళయము. సం. వి. అ. పుం. దైనందిన ప్రళయము, సుషుప్తినిద్ర.

నిత్యము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) - నియతముగా నుండునది, ఏర్పాటుగా కలుగునది- ౧. ఎడతెగనిది, సతతము. ౨. చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనక మగుచు విధివాక్యముచేత బోధింపఁబడునది. (కర్మము, మొ. వ్యతి : కామ్యము.) 3. ఉత్పత్తివినాశములు లేనిది, శాశ్వతము,కాలత్రయమునందు నుండునది. ౪.ఆవశ్యక మైనది. వి. అ. పుం. సముద్రము. క్రి. విశే. ౧. ప్రతిదినము. ౨. ఎల్లప్పుడు, శాశ్వతముగా.

(దీనికి కొన్నియెడల మువర్ణలోపము.)

ద్వి. కడు నర్థితోడ నఖండదీపంబు, లెడపక నిత్య వెర్యోని ముట్టింప.బస.పు.౪.౭8 8 పం.

ద్వి. వెన్నుండు దా నిత్య వేయుపువ్వులు. బస. పు. ౩. ౯౫ పం.

నిత్యముక్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - కాలత్రయమునందును బంధశూన్యుఁడు - పరమాత్మ.

నిత్యయౌవన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శాశ్వత మైన యౌవనము కలస్త్రీ. (ద్రౌపది మొ.)

నిత్యశంకి. సం.వి.న్. పుం. -ఎల్లపుడు బెదరునది-లేడి. (వై. ని.)

నిత్యశంకితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎప్పుడును జంకుగలిగి యుండువాఁడు. ౨. ఎల్లప్పుడును సందేహము కలిగి యుండువాఁడు.

నిత్యసమాసము. సం. వి. అ. పుం. లౌకికవిగ్రహములేనిది కాని, స్వపదముతో కాక అన్య పదముతో లౌకికవిగ్రహము కలది యగుసమాసము. (కుంభకారుఁడు, వ్యాఘ్రము మొ.)

నిదద్రువు. సం. విణ. (ఉ) దద్రురులు లేనివాఁడు. వి. ఉ. పుం. మనుష్యుఁడు.

నిదము. సం. వి. అ. న. విషము. (వాచ.)

నిదర్శకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్శికా. అ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. కనుఁగొనువాఁడు,కనుపెట్టువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు, తెలుపువాఁడు; నిరూపించువాఁడు.

నిదర్శన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకయర్థాలంకారము.

ధర నన్వయంబు గూడక, గరిమ సామ్యంబు నెచట గమ్యముఁ జేయం,బరఁగు నది నిదర్శన యన, నిరవొందును కృతులయందు నిది యెట్లన్నన్.

క. బలవదరిరాజసేనా,జలధిజ జీవనము గ్రోలి జలధరశోభా,విలసనము దాల్చె నీయసి,యలఘురణోత్సాహరస యాబళీనరసా. నరస. ౫. ౧౫౪, ౧౫౭.

నిదర్శనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూపునది. ౨. తెలుపునది, వెల్లడించునది. ౩. బోధించునది, కఱపునది. వి. అ. న. ౧. చూపు, దృష్టి. ౨. చూపుట, నిరూపించుట. ౩. ఉదాహరణము, దృష్టాంతము. ౪. ప్రమాణము, నిరూపణము.

నిదర్శించు. సం. స. క్రి. చక్కఁగ ఆలోచించు.

వ...కార్యంబు నిదర్శించి బృహస్పతి యింద్రాదిదేవతల కి ట్లనియె. కాశీ. ౫. ౨౫౫.

నిదాఘకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

నిదాఘకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - వేఁడివెలుఁగువాఁడు - సూర్యుఁడు.

నిదాఘము. సం. వి. అ. పుం. - మిగుల తపింపఁజేయునది. - ౧. ఉష్ణము, వేఁడిమి. ౨. గ్రీష్మము, వేసఁగి. ౩. ఘర్మజలము, చెమట.

నిదానము. వి. (సం. నిర్ధారణమ్. క.నిదానవు.)
౧. ఆత్రపడక విచారించుట. (శ. ర.)
(వ్యవ.) వానియోగ్యత నిదానముమీఁద తెలియును.
౨. చక్కఁగా విచారించుట.
(వ్యవ.) వానినిదానమే వానిని కాపాడుచున్నది.
జ : నిదానించు.

నిదానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఆదికారణము, మూలకారణము; కారణము. ౨. వత్సదామము, దూడనుకట్టుపలుపు. ౩. శుద్ధి. ౪. రోగనిర్ణయము. ౫. రోగహేతువు.

నిదానించు. అ. క్రి. (√నిదానము. క. నిదానిసు.) చక్కఁగా విచారించు. (ఆత్రపడక విచారించు అని శ. ర.)

(వ్యవ.) నిదానించనిదే వాని గుణాగుణములు తెలియవు.

ద్వి. చీకు దర్పణము వీక్షించినయట్లు, నాకలరూపు మిన్నక నిదానించి, తేటగా నెవ్వరుఁ దెలియలే రనిన. నవనాథ. ౫. ౧౯౬ పా. ౧ పం.

నిదిగ్ధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిట్టేలకి.

నిదిగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపచితము, వృద్ధి నొందింపఁబడినది. ౨. దిగ్ధము, పూయఁబడినది.

నిదిగ్ధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జలూక, జలగ. ౨. కంటకారిక, వాఁకుడు.

నిదిధ్యాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సీ. అ.) తిరిగితిరిగి స్మరణ చేయువాఁడు, నిరంతరధ్యానము చేయువాఁడు.

నిదిధ్యాసనము. సం. వి. అ. న=నిదిధ్యాసము.

నిదిధ్యాసము. సం. వి. అ. పుం. శ్రవణమననములచే తెలియఁబడినవిషయమును ఏకాగ్రమగు మనస్సుతో నిరంతరము చింతనము చేయుట, పునఃపునః స్మరణము.

నిదిధ్యాసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరల మరల స్మరింపఁబడినది,నిరంతరధ్యానము చేయఁబడినది.

నిదిశత్. సం. (శత్రు.) ౧. చూపుచున్న. ౨. ఆజ్ఞాపించుచున్న. ౩. విధించుచున్న.

నిదిశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆజ్ఞాపింపఁబడుచున్నది. ౨. విధింపఁబడుచున్నది. ౩. చూపఁబడుచున్నది.

నిదిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్శితము, చూపఁబడినది. ౨. ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. ౩. విధింపఁబడినది, శాసింపఁబడినది.

నిదుర=నిద్దుర. వి. (సం. నిద్రా.) నిద్ర.

క. పురరక్షణము దృఢంబుగ, నరవర చేయంగ వలయు నమ్మఁ గలుగుసత్పురుషుల నిదఁ దగుఁ గుడుపు నిదుర మొదలగు లోనిపనులతోడరుపు లరయక. భార.ఆశ్ర.౧.౫౭.

(వర్షర్తువర్ణనము.) గీ. మంటిమిద్దెలవారికి మరు పనులకు, సెలఁత వాసినవారికి నిదుర చెడియె.ఆము.౪.౧౨౩.వసు. ౪. ౩౫.

నిదురకుఁబడు=నిద్రించుటకు మొదలుపెట్టు.

సీ. నిదురకుఁబడఁ జొచ్చె నెత్తమ్ము లాకరెండు తెఱఁ గిది యెట్లొకో మెఱుఁగుఁబోఁడి.

గీ...అనుచు...నేయపున నెచ్చరింతు రన్నెలఁత సగఁగ. కళా. ౪. ౩౦.

నిదుర తెలియు=మేలుకాంచు.

ఆ. సాంధ్యరాగలహరి సామిరంజితము లై,తిరిగె మింట నిదుర తెలిసినట్టి, యిందిరాధిపతికి నెత్తుకర్పూరనీ,రాజనంబు లన శరద్ఘనములు. ఆము. ౪. ౧౩౯.

నిదురపుట్టు=నిదురవచ్చు.

చ. పొలుపుగ నత్తఱి న్నిదురపుట్టఁగఁ జేయును గూండ్లవీపములన్, మలఁపును బారువంబులకు మక్కువముద్దులు చూపురీతులన్, బలుకుచు సంజ్ఞ సేయు నిరుపార్శ్వముఁ గన్గొనుఁ గేళికయ్యపై, నెలఁతుక పట్టి చూచుఁ గరనీరరుహంబుల సారెసారెకున్. గంధ. ౧. ౧౩౦.

జః నిదురపుచ్చు, నిదురపోతు, నిదురించు.

నిదురపుచ్చు=నిద్దురపుచ్చు. స. క్రి. (√నిదుర పోవు.) నిద్రింపఁజేయు.

సీ. అత్తమామలు సుఖాయత్తులై పవళింపన్ దుపదంబుల నొత్తి నిదురపుచ్చి. శుక. ౧. ౬౫.

నిదురపోతు=నిద్దురపోతు. విణ. (√నిదుర.)నిద్రాళువు, ఎల్లపుడును నిదురపోవు స్వభావము కలవాఁడు.

క. వినియు వినవు రణభీరువు, మనుజాధమ నిదురపోతు మందుని నకటా, నినుఁ జక్రవర్తి జేసిన,వనజాసనుకెంతె వెఱ్ఱివాఁడును గలఁడే. భాగ. ౯. ౪౧౯.

నిదుర(పో)వోవు=నిద్దురవోవు అ. క్రి. (నిదుర +పోవు.) నిద్రించు.

ఆ...నాదుతొడలపై నెమ్మది,నిదురవోదు రమ్ము నృపకుమార. విక్ర. ౩. ౭౭.

చ. ద్రవిడకుటుంబినుల్ పనుపు రాచినరత్న పుఁదాపక్రింద నంబువు తెరవాఱఁగా నిదు రవోయి గరుత్తతి పచ్చవాజినక్, భవనసరో మరాళములు భ్రమయచ్ఛదగుచ్ఛవిస్ఫు రద్ధివిజఘనీమరాళవితతిభ్రమఁ బూన్చఁబు రిస్ఫురిమించుచుక్.అము. ౧. ౬౪.

ఆ. బడలి పగలు నాక పవళించి నిమి యంతి,పుర మునందు నిదురవోవు చున్కి,నెఱుఁగఁ డవ్వ సిష్ఠుఁ డేతెంచి కాచుట...ఉ.రా.౬.౩౭౫ భా ర. శల్య. ౨. ౩౯౩.

నిదు(ది)రించు. అ. క్రి. (√నిదుర.) నిద్రచెందు.

క. నిదురించినశిశు వాఁకొని, కిదుకుచుఁ జను గోరి కరలి కిసలయవిలస, న్మృదుచక్రచాప రేఖా,స్పదపదమునఁ దన్ని నొక్క బండిక్ దండిక్. భాగ. ౧౦ పూ. ౨౫౦.

(కృష్ణుఁడు.) సీ. మగలతో నిదురించుమగువల మఱపించి మగచెయ్వు లొనరింప మదిఁ ద లంచు. నీలా. ౧. ౪౬.

ద్వి. నిదిరించునందుమానిని సెజ్జఁ బెట్టి, పదిలుఁడై దట్టి యాపడఁతుకపట్టెఁ,జేకొని...అ. మ.క. ౧. ౨౨ పా. ౧౫ పం.

నిదేగ్ధ. సం.విణ. (ఋ. గి. ఋ.)పూయువాఁడు.

నిదేగ్ధవ్యము. సం=దేగ్ధవ్యము, పూయఁదగినది.

నిదేశకుఁడు. సం.విణ. (అ. శకా. అ.) ౧. చూ పువాఁడు. ౨. అజ్ఞాపించువాఁడు. ౩. విధించు వాఁడు.

నిదేశనీయము. సం=నిదేష్టవ్యము.

నిదేశము సం. వి. అ. పుం. ౧. శాసనము, విధిం చుట. ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౩. కథనము, చెప్పు ట. ౪. నికటము, దాఁపు.

నిదేశి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. చూపువాఁడు. ౨. అజ్ఞాపించువాఁడు. ౩. విధించువాఁడు.

నిదేశించు. సం. స. క్రి. అజ్ఞాపించు, పనుచు.

మ. జనిసాహస్రతపఃఫలం బితనిసాక్షాత్కార మీస్వామి కైక నిదేశింప వనిం జరింప జను టాకర్ణింప శక్యంబె...చం. రా. ౪. ౬౪.

నిదేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దిక్కు.

నిదేశ్యము. సం=నిదేష్టవ్యము.

నిదేష్ట. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ.) ౧. అజ్ఞా పించువాఁడు. ౨. విధించువాఁడు. ౩. చూపు వాఁడు.

నిదేష్టవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిదేశింపఁ దగినది, అజ్ఞాపింపఁదగినది.

నిద్దము=నిద్దా. విణ. (సం. స్నిగ్ధం. ప్రా. ణిద్దో.) ౧. స్నిగ్ధము, నున్ననిది.

గీ. ఉవిదనిద్దంపుజంఘలసవతుఁ గోరి, కలమగ ర్భంబు లడఁచు లోఁ గంటకములు. అము. ౫. ౩౩.

చ...తన్నఖలపాణిసరోరుహదత్తభూతి నిద్ద పునుదుటక్ ధరించి ప్రమదామణి యిట్లని యెంబ్రియంబునక్. కాళ. ౧. ౩౪.

౨. సాంద్రము, దట్టము.

సీ.నిద్ద మైనమడుంగునీర్కావిదోవతి కనక మేఖ లతోడఁ గటి ఘటించి. కాశీ. ౧. ౩౯.

చ...నివిడిన బొజ్జపై మిగులు నిద్దపుదోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ, దివిచి పెనంగ వల్లువముఁ ద్రెంచి ...అము. ౬. ౭౧.

సీ. నిద్దంపుఁగీర్తులఁ దద్దయు విలసిల్లునట్టి పెద్దయ హోబలాధిపతిని. కళా. పీఠి. ౪౪.

౩. మనోజ్ఞము, మనోహరము.

ఉ...అమ్ముద్దియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసి
నయంతనుండి యిక్కడ్డి నెఱింగి చందురునిఁ
గానఁగనీరు పికంబు గూయ నన్నిద్దపు
ప్రోఁత మాన్పుదుర నెచ్చెలు లిచ్చ రె
ఱింగి నిచ్చలుఁ. కావ్యా. ౧. ౬౯.

సీ. ఎండచే వాడినయెలదీఁగెయును బోలె
నిద్దంపుఁ దనుపల్లనిగ్గు సడల. విక్ర. ౩. ౧౦౨.

వ...చంచలాక్షులనిద్దంపుఁదనూలతలం బుట్టి...
మనుచ. ౩. ౨౯.

౪. ప్రేమగలది, స్నేహయుక్తము.

సీ. బ్రహ్మాండకోటులపాలుపత్తెము లెల్లఁ గని
యున్కి నిద్దంపుమనసుతోడ. పాండు.
౧. ౩.

౫. అధికము.

సీ. తల్లిదండ్రులకు నిద్దపుభక్తి రవణిల్ల శుశ్రూష
చేసినశుద్ధమతులు. కాశీ. ౨. ౧౧. (స్నేహ
ముగలది అని శ. ర.)

ఉ. నిద్దపువేడ్క నందఱను నివ్వెరపాటున
ముంచె నత్తఱిఁ. దశా. ౬. ౯౯.

నిద్దా=నిద్దము. విణ.
(స్నేహయుక్తము, ప్రేమగలది.)

క. ముద్దుల నిడి పడకిండ్లఁ, ముద్దియ లాత్మీయ
లెనసి మురియుచు నిద్దా, నుద్దుల నెత్తుచు
నం దొగి, విద్దెము విద్దె మని కాళివిద్దం బను
చుఁ. రా. వి. ౨. ౨౦.

(అధికము.)

ఉ. రాతిరియుం బవల్ మఱపు రానిహాయల్
చెలియారజంపునిద్దాతరితీపులంబలెను దా
రసిల న్వలె లోఁ దలంచినఁ. (పెద్దన
చాటువు.)

(ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము.)

సీ. మెఱసి నిల్కడ చూపు మెఱపులోయి
ఱపు బిత్తరములోతరము నిద్దాపసిండి, పసి
మిలోమిసిమి...గి ... గూర్చి ... సుదతిఁ
జేసె. ఘటికా. ౨. ౯౩.

సీ. జిలుఁగుచీనాపట్టుచెంగావిచెఱఁగులనిద్దా జ
రినిశానీలకరులు. రంగా. ౧. ౧౫౬.

మ. తళుకున్ప్రొద్దువెలుంగుక్రొంబసిఁడినిద్దాచో
పుడుం గట్టియఁ, గొలఁకున్దామరమొగ్గ కట్టు
వలు చిక్క ల్వావి వెలెపి మేల్వలపుం
బిట్టల వేఁటలాడుఁ గడుశేవం దత్పురారామ
శ్రేఖల తేఁగాడుపుబోయ తేఁటిబలుడేగ
న్బట్టి తా వేసువఁ. చంద్రా. ౧. ౪౦.
(నునుపుగలది అని శ. ర.)

(సాంద్రము, దట్టము.)

మ. తళుకుంజాయకడాని మైపొడలు నిద్దామీస
లుఁ...గల్గు నిన్ను భజియింతుఁ దంభ
మీనాధిపా. దశా. ౧. ౨౧౧.

నిద్దుర=నిదుర. వి. (సం. నిద్రా. ప్రా. నిద్దా. క.
నిద్దె.) నిద్ర.

ఉ. నిద్దుర మేలుకొమ్ము రజనీకరవంశవతంస...
నైష. ౯. ౧౩.

చ...మననాయకుఁ డేమి చెప్ప నిద్దుర ముసు
మున్నగాఁ దెలిపి తోడుగ ని న్నెటులైె
నఁ డేక యిట్లురికృతభీష్మహాని నవయంబుమ
దుర్బలుఁ డయ్యె నక్కటా. రాఘవ. ౪.
౧౯౨.

చ. కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దురఁ గన్నె
మోడ్చి యప్పటఁ గనువిచ్చునప్డు కుడిభా
గముఁ గన్గొని చోద్య మందు... కాశీ. ౩.
౯౯. (ఒకానొకనిద్దుర=అసామాన్యపునిద్దుర,
పెద్దనిద్దుర.)

నిద్దురలేనిప్రోడలు=దేవతలు.

సీ...మింటిత్రోవరులు నిద్దురలేనిప్రోడలు నరలు
గనని, పెద్ద లనఁగ సురాభిఖ్య లా...సాం.
ని. దేవ. ౧౯.

జ: నిద్దురగొను, నిద్దురపుచ్చు, నిద్దురపోతు, నిద్దురవోవు.

నిద్దురగొను. అ. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్రించు, కూర్కుడు.

సీ...నిద్దురగొనియె గుఱక,గొనియె నిద్దురవోయె గూర్కెడె నన నిద్రితుల కొప్పు... సాం. ని. మాన. ౨౩.

నిద్దురపుచ్చు. స. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్దుర పోవఁ జేయు, నిద్రింపఁజేయు.

చ. వదినెలపోరు మాన్ప నిజవల్లభు నిద్దురపుచ్చ మామనో, రదుమఁగ నత్తగారికి భయంబొనరింప...తోడికోడలి కొకానొకనింద ఘటింప వచ్చుఁ బో,కదసిన నేర్పుచేత బెళుకన్వరవొందిన జారకాంతకున్. శుక. ౨. ౯౪.

నిద్దురపోతు. విశే. (√నిద్దుర.) నిద్దురపోవుస్వభావము గలవాఁడు, నిద్రాళువు.

సీ. అతిధనాపేక్షచే నలరక నిద్దురపోతును గాక వెంపుడును గాక. భల్లా. ౪. ఆ. (శ.ర.)

౨. అలసుఁడు, సోమరి.

(వ్యవ.) వాఁడు పట్టెనిద్దురపోతు.

నిద్దుర(పో)వోవు=నిదురవోవు, అ. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్రించు, నిద్రపోవు.

ఉ.నావుడు శాంబరీశేఖరనాయకుఁ డిట్లను మానులార వాణీవిభుఁ డిప్డు మైమఱచి నిద్దురవోవఁగ జూచి యాహయగ్రీవుఁడు చోరవృత్తిని హరించి తముం గొనిపోవుచుండఁగాఁ, గావఁగ దిక్కులేమిఁ గడఁకన్ మొఱపెట్టఁ దొడంగె వేదముల్. దశా. ౧. ౨౩౫.

నిద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిదుర, కూర్కు.

గీ. పల్లె మామూల వలిపిరి చల్లు నిచట; నుతియు నీచాయ నిద్రమై నుందు నచట, ఘహితరామానుజోదీర్యమాణభాష్య, ముఖబహుగ్రంథసామీప్యమునకుఁ జనకు. విప్ర. ౩. ౮౮.

క. పటహధమాధమికాపాళి,పటురవములు నిద్ర లేపి పయనము తెలుపన్. కువల. ౨. ౫౧.

౨. తూఁగు, కునికిపాటు. ౩. తత్త్వాప్రతిబోధము, కలరూపు తెలియమి. ౪. తమోగుణాలంబన మగువృత్తి. ౫. ముకుళనము, ముంగుడుట.

నిద్రతెలియు. మి. అ. క్రి. (నిద్ర+తెలియు.) మేల్కాను, నిద్రలేచు.

గీ. నీరజేక్షణుఁ డవ్వేళ నిద్రతెలిసి. ఆము. ౪. ౧౪౪.

నిద్రపుచ్చు=నిదురపుచ్చు, నిద్దురపుచ్చు. మి. స. క్రి. ౧. నిద్రపోవునట్లుచేయు, నిద్రింపఁజేయు.

ఉ. పాపని నిద్రపుచ్చి తగుపాన్పునఁ దచ్ఛకటంబు క్రిందఁ దాఁ,దీ నెసలార నుంచి సుదతీతిలకంబు యశోద...హరి. పూ. ౫. ౧౬౭.

౨. లయముపొందఁజేయు, లయముపొందించు.

గీ. సకలమును నిద్రపుచ్చు కేశవుని నిద్రపుచ్చు ఘనునకు నిట్టి దద్భుతమె తలఁప. ఆము. ౪. ౧౦౯. (ఇది మొదటియర్థమునకుఁగూడ నుదాహరణము.)

నిద్ర(పో)వోవు=నిదురవోవు, నిద్దురపోవు. మి. అ. క్రి. నిద్రించు.

క...అమ్మునఁ జే యిడి నిద్రవోయె ముదితాత్ముండై. భార. ఆది. ౭. ౭౨.

గీ. కన్నొకటి నిద్రవోఁ బెఱకంటి జాగ,రంబు గావించు భూరుహాగ్రంబు మీఁది,యచ్ఛభల్లంబు గతి... ఆము. ౪. ౨౪౧.

నిద్రసే(చే)యు. మి. అ. క్రి. నిద్రించు.

మ...విష్ణుండు తద్బాహుభీ,కరదండాహతి దీర్ఘనిద్ర సనియెం గాకింతకాలంబు సా,గరమధ్యంబున నిద్రసేయునె... కు. సం. ౪. ౩౯౨.

గీ ... చారుతల్పంబుమీఁద నిద్రసేయు నా
చంద మగుటయుఁ జిత్త మలరి. దశకు. ౯.
౪౨.

నిద్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిదురిం
చునది. ౨. ముకుళించునది.

శా... దిశాస్తోమంబు శోభాదరిద్రాణం బయ్యె
సరోజమండలములు నిద్రాణంబు లయ్యెం గ
డుఁజ. మనుచ. ౩. ౧౨.

నిద్రాళువు. సం. విణ. (ఉ) నిద్రాశీలుఁడు, నిదుర
పోతు.

నిద్రాసంజననము. సం. వి. అ. న. - నిద్రను
గలిగించునది - కఫము, శ్లేష్మధాతువు.

నిద్రించు. సం. అ. క్రి. నిదురపోవు, నిదురించు.

క. తరుణులకుచములపై రతిపరవశులై యొఱ
గు పతులపగిది సమరసంభరితశ్రమమున
నిద్రించిరి కరికుంభములఁ జెంది చెన్నుగ
జోదుల్. భార. ద్రో. ౫. ౨౭౩.

మ...అర్జునుఁడు...నిద్రించుచున్, గుఱుపెట్టం
దొడఁగెన్ గలల్ గనుచు నిర్ఘోషంబుతో
భూవరా. భాగ. ౮. ౭౧౩. మార్క. ౧.
౨౩౯.

నిద్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిద్రిం
చినది. ౨. ముకుళించినది, మొగిడినది. (మొ
గ్గ, పువ్వ మొ.)

నిద్రిలు(ల్లు). సం. అ. క్రి. నిద్రించు.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మాని సముత్థితుఁ డ
య్యె మేనిపైఁ, బెట్టినపుట్ట నెట్టవిసి బీఁటలు
వాఱ శ్రవశ్శకుంతముల్, చట్టుప లెత్తి ముం
దటికి సాఁగఁ దలంప జటాచ్ఛటాచ్ఛదిన్,
దృట్టెలుగట్టి నిద్రిలుమరుద్భుగధీశకులంబు
మేల్కనన్. పాండు. ౫. ౨౪౯.

నిధనము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. మరణము,
చావు. ౨. నాశము, చేటు. ౩. ముగియుట,
సమాప్తి. ౪. పంచావయవముగాని సప్తావ
యవముగాని యగుసామముయొక్క కడపటి
యవయవము. ౫. (సంగీ.) ముక్తాయింపు. ౬.
(జ్యోతి.) లగ్నమునకు అష్టమస్థానము. ౭.
నైధనతార, జన్మనక్షత్రము మొదలు ఏడవది
యు పదియాఱవదియు ఇరువదియైదవదియు నగు
నక్షత్రము. ౮. కులము. (కే. ని.)

నిధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-నివృత్తధ
నుఁడు-నిర్ధనుఁడు, బీద.

శ్లో...అహో నిధనతా సర్వాపదా మాస్పదమ్.
మృచ్ఛ. ౧. ౧౪.

నిధానము. సం. వి. అ. న. ౧. స్థాపనము, ఉం
చుట. ౨. పదిలపఱుచుట. ౩. ఆధారము, ఆశ్ర
యము. ౪. పాఁతిపెట్టినసొమ్ము, నిధి.

నిధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఆధారము, ఆశ్రయ
ము, (ఉదా: గుణనిధి, జలనిధి మొ.) ౨. పాఁ
తఱ, శేవధి. ౩. తొమ్మిది యనుసంఖ్య. ౪. కో
శాగారము, బొక్కసము. ౫. నలికయనుగంధ
ద్రవ్యము ?.

నిధినాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

(ఇట్లే నిధీశుఁడు, మొ.)

నిధువనము. సం. వి. అ. న. - హస్తపాదాదిచా
లనము గలది- ౧. మైథునము, స్త్రీపురుషులకల
యిక. ౨. కేళి, క్రీడ. ౩. అత్యధికకంపము,
మిక్కిలివడఁకు.

నిధ్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యా
నింపఁబడినది. ౨. చూడఁబడినది.

నిధ్యానము. సం. వి. అ. న. నిర్వర్ణనము, దర్శ
నము, చూపు.

నిధ్యానించు. సం. స. క్రి. చూచు.

వ. ఫలితసహకారంబు నిధ్వానించురాజకీరంబు వడువునఁ బ్రియానందనసందర్శనానందకందళతుందిలహృదయారవిందుం డై...నిరం. ౧. ౭౭.

నిధ్వానము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వానము, శబ్దము.

నినంక్షువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. నశింపఁగోరువాఁడు. ౨. కనఁబడకుండ నుండఁగోరువాఁడు. (వాచ.)

నినదము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని, మ్రోఁత, శబ్దము.

నినదించు. సం. అ. క్రి. శబ్దించు, ధ్వనిచేయు.

క. అనిఁ దృణము గఱచి జేయని, నినదించుచుఁ బారలువిమతనికరముఁ గరుణన్, గనుఁగొని కాచుట సైజము, గొనకొని యరిరాయగండగోపాలునకున్. కావ్యా. ౫. ౬౨.

నినయనము. సం. వి. అ. న. ౧. పొందించుట. ౨. నిష్పాదనము, సిద్ధింపఁజేయుట. ౩. చేయుట. ౪. కుమ్మరించుట. ౫. (కాలము) కడపుట.

నినర్తిష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నృత్యముచేయునిచ్ఛ.

నినర్తిషువు. సం. విణ. (ఉ) నృత్యముచేయ నిచ్ఛగించువాఁడు.

నినాదము. సం=నినదము.

నినాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. శబ్దించునది, మ్రోఁగునది; ధ్వనికలది. ౨. మొరయించునది, వాయించునది.

నినాదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శబ్దితము, మ్రోఁగింపఁబడినది, మొరయింపఁబడినది. వి. అ. న. ధ్వని.

నినాహ్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భూమియందు పాఁతియుంచఁ దగినపాత్రము. ౨. మహాఘటము, పెద్దకుండ.

నినిందిషువు. సం. విణ. (ఉ) నిందింప నిచ్ఛగలవాఁడు.

నినీష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొందింప నిచ్ఛ.

నినీషువు. సం. విణ. (ఉ) పొందింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

నినుచు=నించు. స. క్రి. ౧. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

క. మనిచెద నామానాంగము, ననిచెద భువనములఁ గీర్తి నిష్ఠురగతితో, ననిచెద నిను జముప్రోలికి...భా. రా. యు. ౧౨౩౯.

౨. కలిగించు, కలుగఁజేయు.

చ. కనుఁగవఁ దన్నుఁ గెల్వఁగ మృగం బలనూడున కిందు రేఁతు రే, నని రుచి దక్కఁ దత్పరిమళాఢ్యత లేమి నతండు శంకఁ దా, నినుపఁ జనన్...ఆము. ౫. ౧౨.

౩. ఉంచు, పెట్టు.

క. నును పగుమృగమదపంకం, బునఁ దీనియ దిద్దికప్రపుంబొడి ముగ్గుల్, నినిచి లవలిదళములపై, మనసిజరతిసతుల వ్రాసి మతి యద్దరులన్. రసిక. ౪. ౭౪.

క. అనుటయు రసలింగము నిడు, తనకట్టువ స్రేఁపసజ్జదంతపుబరణిన్, నినిచిన యొకపస రిది యది, యని చెప్పక పూసెఁ దత్పదాంబుజయుగళిన్. మనుచ. ౧. ౮౭.

౪. చిప్పిలఁజేయు.

మ. అని చింతించు మనోభవజ్వరముచే నక్రాంతముగన్ వేఁగు హు, మ్మని నిట్టూర్పు నిగుడ్చుఁ గన్నుఁగవ బాష్పాంభఃకణంబుల్ గడున్, నినుచు న్నాలిని లోనుగాఁ గలుగు నాసెయ్యంపుఁబూఁబోండ్లు దన్, గని భీతిల్లఁగ...భోజరా. ౪. ౪.

౫. ఏయు, ప్రయోగించు; నాఁటు.

గీ. అంత నీలునిపైఁ బదియుర్లజోదు, తేరు వోని
చ్చి బలువాలునారసములు, నినుప నవి యొ
డ్డుకొని వానిసెత్తితోడవు, మానికము లూడ
నవ్వాఁడిమగఁడు దాఁచె. అప్ప. రా. యు.
౨౧౪.

చ. కినుక మనంబునం గదిరి క్రీడి పితామహు
విల్లు ప్రేల్మిడిం, దునిమి నితాంత గాఢరయ
దోర్విభవంబుగ నొండువిల్లు గైకొనియెడు
సందునఁ జినిచెఁ గ్రూరశరంబు లురంబు
సందు... భార. విరా. ౫. ౧౩౬.

చ. నినిచెఁ దురంగదేహముల నీరజనాభుని మేనఁ
బాండునం, దనునొడలం బ్రదీప్తఘనదారుణ
మార్గణపుంజముల్ వడిన్. భార. భీష్మ. ౨.
౧౪౦.

౬. నిండించు, నించు.

క. అని పలికి సముద్ధతిఁ బటు, ధనువు రయం
బెసఁగఁ గొని శితప్రదరంబుల్, నినిచిన
నిషంగయుగ్మం, బనువుగ ధరియించి కవచి
తాంగం బమరన్. హరి. ఉ. ౧. ౧౦.

మ. వనితారత్నము వీరసేనతనయున్ వర్ణింపఁ
గానున్నత, స్తనభారంబు కెలంకుల న్నినుచుఁ
జంచల్లీల రోమాంచముల్. నైష. ౧. ౭౨

చ. అని ప్రణమిల్లినన్ ఫణికులాధిపుఁ డయ్యు
మృతంబు కుండలో, నినిచి ప్రియంబుతో
నొసఁగి... ద్వా. ౯. ౧౨౩.

౩. వీక్షించు.

క. నిను నెఱుఁగక నృపనందనుఁ, డని యుద్ధతిఁ
బెక్కుమాటలాడితి నవి నీ, మనమునఁ ద
లఁపక ననుఁ గృప, నినుపుము నీచరిత లెఱుఁ
గ నేర్తు నె శార్ఙ్గి. పద్మ. ౮.౯౫. (చి.ని.పా.)

అ. క్రి. అతిశయించు.

సీ. దైత్యారివశమైనతనచిత్తమంతయు నినుచు
గారవమున నివ్వటించి. పాండు. ౧. ౯.

చ. జను లరు దంద సాఘనుఁడు చాపలతం ద
రియంగఁ జూచి లో, నినిచినకూర్మినీడలను
నెమ్మి రహింబురి విప్ప నయ్యెడం, గనుఁగొ
నువారికిన్ గలిగెఁ గన్నులపండు వబ్బచు
నెచ్చెలుల్, ననువులు పల్కఁ గన్గొనలనవ్వు
ధరాసుత మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. వైజ. ౧. ౨.

జ: నినుపారు, నినుపు.

నినుపారు=నింపారు. అ. క్రి. (నిను పు + ఆరు[1]).

౧. పూర్ణమగు, నిండు.

ద్వి. సరసిజరిపుఁడైన చంద్రుఁడు వొడిచె, నిను
పారి కలశాంబునిధి వెల్లివిరిసె, ననఁగ వెన్నె
ల పర్వె... రం. రా. యు. ౩౧౩పం. ౧౫పం.

మ. అని వానిన్ మగిడించి తాన చని యిన్నా
దీవి నెత్తొంటికిన్, గనకం బెత్తుచు రెంటి
లెక్కఁ దెగినం గైకొంచు నాల్గోడలన్,
నినుపారంగ సువర్ణమె త్తికొని పూర్ణభూత
సానందసం, జనితోద్గర్వమనస్కుఁడై మరలి
యాసాముద్రమధ్యంబునన్. కేయూర. ౩.
౧౩౧.

౨. అధికమగు, అతిశయించు.

సీ. నిడువాలుకనుదోయినినుపారుకాంతికిఁ గలి
కి క్రేఁగన్నుల నలుపు విడువ. నిర్వ. ౧.
౫౫.

సీ. నిండారుచందురునినుపారునును గాంతిఁ జెలువ
గా మరుఁడు సృజించినట్లు. మార్క. ౩. ౯౩.

ద్వి. వనములఁ దమవెంట వచ్చువా రనుచు, నిను
పారుదప్పితో నిద్రింపఁ జూచి. రం. రా.
అయో. ౧౧౩ పా. ౧ పం.

౩. వ్యాపించు.

ఉ. చిల్లులచిల్కులం జిలికి చిల్కులకొల్కులు
చల్లులాడ సం, పల్లవితాంగి చూచి కడుఁ బై
కొను వేడుక వారిపూరముల్, చల్లెఁ దదంగ
నాంగలతలన్ నినుపార ననంగ నప్పు డు,
త్ఫుల్లపయోరుహాంతరమధూళిఁ జివుక్కునఁ
జిమ్మెఁ దిమ్మెరల్. రాజ. చ. ౨. ౧౫౫.

౪. చిప్పిలు, వెకబుకు.

చ...పాల్కడలి మద్దులవట్టి...కరుణారసంబు నినుపారెడు చూపులఁ జూచుఁ గావుతన్. పారి. పీఠి. ౬.

నినుపు=నింపు. వి. (√నినుచు.) ౧. జలపూరము, వెల్లువ.

చ. కనుఁగొని మేన నెల్లఁ బులకంబులు జాదుకొనంగఁ గన్నులన్,నినుపులు గాఁగ బాష్పములు నివ్వటిలంగ బహుప్రయాణముల్, గొనకొని చేసి భక్తిరసగుంఫన మొప్పఁ బ్రహృష్టగద్గద,స్వనమున వంజరుం డిపుడు సంస్తుతి సేయఁ దొడంగె శంభునిన్. భోజరా. ౪. ౧౦.

ద్వి. అనుచు డెందముల నంతంతకుఁ బ్రేమ,నినుపులై దైవాఱ నీరధుల్ గాఁగ. అ.మ.క. ౨. ౭౨ పొ. ౯ పం.

విణ. ౧. మనోహరము.

ద్వి. నినుపు గా స్ఫాటికనిర్మలలింగ, మనఁగ నాస్ఫాటికాయతలింగమూర్తి, వరుణుండు ధరియించి...పండితా. దీక్షా. ౧౭ పొ.

౨. సమృద్ధము.

చ. నినుపు లొకర్తుచేతఁ గమనీయలతాంతములున్న నొక్కెడన్,గనుఁగొని ముగ్ధ యొక్కతె వికాసినియై నవకంపుఁదీఁగెఁ బూ,సినయొలగొమ్మగుత్తిసవి చేరి నయంబునఁ బట్టి కోయఁ జూ,చిన నది యల్ల నవ్వ నది సిగ్గువడం గని యార్చి రందఱున్. నిర్వ. ౭. ౩౬.

నిన్న. వి. ఔ. (క.నిన్న. త. నిణ్ణల్.) ౧. కడచిన దినము, గతదినము.

సీ. జననుత దానివత్సంబు నిన్నటఁగోలె నుడుగక యఱచుచు నున్నయదియు. భార. ఆది. ౭. ౧౧౭.

ఉ. నిన్నటిమాపు మాపురమణీరమణీయసభావిభాగభా,గున్నతరత్నపీఠిఁ గొలువుండి నురాంగన లాడె...వసు. ౫. ౫౭.

ఉ. ఎన్నఁడుఁ జూడమున్ వినము నిట్టి మహాద్భుత మేమి చెప్పుదున్,గిన్నరకంఠి...నిజంబుగ విన్నవించెదన్, నిన్నటనుండి యేము నిఱునీఁగియు నుంటిమినిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౪. ౧౪౯.

౨. అచిరభూతకాలము, కొలఁదికాలమునకు ముందు.

మ.పని యే మేనియుఁ గల్గెనేని సుమనఃపాలుండు దా వచ్చి యొ,య్యన నాముందట నిల్చి విన్నపము సే యుంబోయి కంపించునని,న్న నిలింపాధిపుఁ డింతవేళకు సమానస్కందుఁడున్ బోలె నై, తనకార్యస్థితి సెప్పి నాకడకు దూతం బూన్చి పుత్తెంచెనే. కు. సం.౧౦. ౫౦౧.

ఉ. నిన్నటిబాల వింతె తరుణీమణి యెన్నఁడు నేర్చెనావె యీ,చిన్నెలు వన్నెలాఁడి... ఇందు. ౩. ౫.

ఉ...వనిం దెరువాటులు గొట్టి కొట్టి మే,న్వెంచి విరక్తి దాసరివి నిన్నఁ గదా యయినాఁడవు...ఆము. ౬. ౪౦.

నిపఠనము. సం. వి. అ. న=నిపఠము.

నిపఠము. సం. వి. అ. పుం. పాఠము చదువుట.

నిపఠితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పఠింపఁబడినది. వి. అ. న. పాఠము చదువుట.

నిపఠితి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) కృతపాఠుఁడు, పఠించినవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ=నిపఠము.

నిపతనము. సం. వి. అ. న. క్రిందఁబడుట. ౨. క్రిందికి వచ్చుట, దిగుట; (పక్ష్యాదులు) క్రిందికి వ్రాలుట.

నిపతించు. సం. స. క్రి. ౧. పడఁద్రోయు, పడఁగొట్టు. (వ్యాక.) నిపాతముచేయు.

నిపత్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పిచ్ఛిలభూమి, జాఱునేల. ౨. యుద్ధభూమి.

నిపము. సం. వి. అ. పుం. న. నీరుత్రాగుసాధనము - కలశము. పుం. నీపము, కడిమిచెట్టు.

నిపాకము. సం. వి. అ. పుం. అతిశయపాకము, మిక్కిలి పక్వమగుట.

నిపాఠము. సం=నిపఠము.

నిపాతకము. సం. విశే. (అ. తికా. అ.) పడవేయునది, క్రిందికి త్రోయునది. వి. అ. పుం. న. పాతకము, పాపము.

నిపాతన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిపాతము.
(పతనము.)

ఉ... ఉగ్రగదం గైకొని వైచినం దన్నిపాతనన్, సూతతురంగకేతువులు చూర్ణములై యెడలెన్...హరి. ఉ. ౧౦. ౪౧.

నిపాతనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పడం ద్రోయునది, పడంగొట్టునది, క్రిందికి త్రోయునది. ౨. చంపునది. వి. అ. న. ౧. పడంద్రోయుట, పడంగొట్టుట. ౨. క్రిందికి త్రోయుట. ౩. మారణము, చంపుట. ౪. (వ్యాక.) సూత్రమునకు వ్యతిరేకముగా శబ్దరూపమును విధించుట. ౫. నిపతనము, క్రిందంబడుట; పక్షులు మొదలగునవి క్రిందికి వ్రాలుట.

నిపాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పతనము, పడుట; బాణాదులు పడుట.

శ్లో. క్వచ నిశితనిపాతా వజ్రసారాః శరాస్తే. శాకుం. ౧. ౧౦.

౨. అధఃపతనము, క్రిందంబడుట; క్రిందికి వ్రాలుట.
౩. పైని పడుట, మీందికి దూఁకుట.

శ్లో. ఉత్పశ్యత స్సింహనిపాత ముగ్రమ్. సం. రఘు. ౨. ౫౦.

౪. బాణాదులు విసరి వైచుట, ఏయుట. ౫. మృతి, చావు. ౬. యదృచ్ఛ, అప్రయత్నము. ౭. (వ్యాక.) సూత్రములకు వ్యతిరేకముగా విధించినశబ్దము. ౮. అవ్యయము.

నిపాతి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ౧. పడునది. ౨. క్రిందికి పడంద్రోయునది. ౩. క్రిందికి వ్రాలునది. ౪. నశించునది. ౫. నాశము చేయునది. ౬. నిపాతము కలది.

నిపాతించు. సం. స. క్రి. ౧. పడంగొట్టు; పడంద్రోయు.

క. ఆత్తోయధి నీచేతం, బీతం బగుడుం గడంగి భీమాసురసం, ఘాతంబుఁ దత్క్షణంబ ని,పాతింతును దివ్యశస్త్రపటుఘాతములన్. భార. అర. ౩. ౩౬.

౨. (వ్యాక.) నిపాతముచేయు.

నిపాతితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పడంద్రోయంబడినది, కూల్పంబడినది. ౨. చంపంబడినది. ౩. (వ్యాక.) సూత్రమునకు వ్యతిరేకముగా నిరూపింపంబడినది, నిపాతముగా చేయంబడినది.

నిపానము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్శేషముగా త్రాగుట. ౨. ఆహావము, పశువులు నీళ్లుత్రావుటకై నూయి మొదలగువాని చెంత తూయి మొదలగువానితో కట్టినతొట్టి. ౩. జలాశయము, నూయి లోనగునీటిపట్టు. ౪. పాలు పితుకుకుండ. (త్రి.ని.)

నిపీడన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిపీడనము.

నిపీడనము. సం.వి.అ.న. ౧. గట్టిగా పిడుచుట, పిండుట. ౨. నలంచుట; గట్టిగా అదుముట. ౩. మిక్కిలి బాధించుట, నొప్పించుట.

నిపీడితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పిండంబడినది. ౨. నలపంబడినది, గట్టిగా అదుమంబడినది. ౩. బాధింపంబడినది, నొప్పింపంబడినది.

నిపీతము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) త్రాగంబడినది, పానముచేయంబడినది.

నిపీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. పానము, త్రాగుట.

నిపుణుఁడు. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.) ప్రవీణుఁడు, నేర్పరి.

నిప్పచ్చు=నిప్పచ్చరము. విణ. (నిఱు+పచ్చ.) మిక్కిలి పసిమి కలది.

(ఇది వ్యతిరేకలక్షణచే శూన్యము, రిక్తము మొ. అర్థముల నిచ్చును.)

(వ్యవ.) వాఁడెక్కడకు వెళ్లినను నిప్పచ్చరియే.

వి. నాశము. (చి. ని, శే. ర.)

నిప్పచ్చరము=నిప్పచ్చు. వి.(నిఱు+పచ్చరము.) రిక్తత, దారిద్ర్యము.

గీ. పరఁగుఁ జేవటికంబు నిప్పచ్చరమ్ము, నెవ్వ యెద్దడి లేమి నా నివ్వటిల్లు, రిక్తతకు నామ ధేయము ల్భక్తవరద. ఆం. భా. ౨.౨౧౦.

గీ. మెలఁతుకలమిన్న నిద్దంపుమేల్పసిండి, గలు గకుండిన మదిలోన గాటమగుచు, నిచ్చలు ను హెచ్చుకలఁకనిప్పచ్చరంబు, విడుచు టె ట్టు లింకఁ బరికింపఁ బుడమివేల్ప. నీలా. ౨. ౩౬.

క. అలజడి గలారు కలువము, గలారు నిప్పచ్చ రంబు గలవారు రుజల్, గలవా రనభిజ్ఞ త్వము, గలారు పురి నెందు లేరు...కవిజ. ౧. ౨౬.

విణ. శూన్యము, రిక్తము.

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు, శాం తి నిప్పచ్చరంబు మత్సరము ఘనము, కూప మండూకములు బోలెఁ గొంచె మెఱిఁగి, పం డితంమన్యులైన వైతండికులకు. భీమ. ౧. ౧౩.

గీ. ఏమి సేయుదు నెక్కడి కేఁగువాఁడ, ధన ము నిప్పచ్చరంబు విద్యయు హుళిక్కి. కాశీ. ౮. ౧౧౧. ౫. ౩౦౨.

గీ. మాఁటకునిచందమున నీఱతాఱుచూపు, పాం సవేయుని పైఁ బార్చి బ్రాహ్మణుండు, పలికె నిప్పచ్చరం బైనభాషణముల. హర. ౭. ౧౪. (సారహీనమైన అని భావము.)

నిప్పటి=నిప్పట్టు. వి. (√నిప్పు.) ఆకులు కప్పి నిప్పులో వేసి కాల్చెడిపట్టు, భక్ష్యవిశేషము.

ఉ. ఎండలఁ జుట్టుముట్టుకొని యేర్చుచు భూరి భుజాసిదీధితుల్, మండఁగ భానుమండలము మాఁడిననిప్పటిపోలె నుండ నుద్దండహాలా హాలార్భులుగడా జగదాహుతి కప్పళించు నట్లొండొరు మీఱుచుఁ జెలిఁగి రుగ్రప లాశపదాతు లెల్లెడన్. రామా. ౮. ౬౩.

గీ. రొట్టె నీరొట్టు నిప్పటి యట్టు దోసె, యిడ్డె న యనంగ నిటు కొన్ని యొసఁగుచుండు, భ క్ష్యభేదాహ్వయంబులు పార్వతీశ. ఆం. భా. ౨. ౨౫౬.

నిప్పట్టు=నిప్పటి. (√నిప్పు.)

వ...ఉండ్రంబులు కుడుములు దోసెలు నిప్ప ట్లు రొట్టెలు వడ లతిరసంబులు సప్పంబులు వెన్నప్పంబులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నిప్పస్తు. వి. (నిఱు+పస్తు.) పూర్ణ మగుఉపవా సము; ఉపవాసము.

క. తిరుగఁ గలదిక్కు లన్నియుఁ, దిరిగితి మిఁ క నేమి యలసితిమి మాపల్కు, త్తరు వాహా యాహారము, దొరకదు నిప్పస్తు లుండుదు మె నీమ్రోలన్. వేం. పంచ. ౧. ౪౯౫.

సీ. ప స్తిల్లి నుంకు నిప్పస్తు నిట్రునఁగను నుప వాససంజ్ఞయొ యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౫.

నిప్పు=నిప్పుక. వి. (క. నిప్, నిప్పురి. త. నె ఱుప్పు.) అగ్ని; అంగారము.

క. అనవుడు జనపతి యదుఁగం, బనివిన నేమా యె దోసమా నిప్పనినం, త నె నోరు పొక్క దుగదా, యనిపి యటుం దెలిసి చూత మని కదుతేకన్. సారంగ. ౨. ౨౬౧.

సీ. నిప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వైర
వు లనఁగ నంగార మొప్పు. ఆం. భా. ౨.
౨౪౨.

క. అప్పుడు వేగవుఁజారులు,సెప్పిన నంతయును
నెఱింగి సింధువిభుఁడు దక్, గప్పెడుసెవ్వ
గ వెల్లున, నిప్పులఁ బడినట్లు కాలు నిలువఁ
గ లేమిక్. భార. ద్రో. ౨. ౨౭౫.

బ. అగ్నికణములు, స్ఫులింగములు.

క.అప్పుడు క్రోధము గన్నుల, నిప్పులు రాల్పంగ
...భార. భీష్మ. ౩. ౩౫౦.

మ. అనినం గన్నుల నిప్పు లుప్పతిల...భా.రా.
అర. ౧. ౨౪౮. కాశీ. ౬. ౨౨౮.

నిప్పు(న)ఁ జెదలంటు = మంచి దానికి చెడుగుణ
ములు కలుగు.

క. దెప్పర మప్పురుషాగ్రణి,కెప్పాటను గలు
గనేర దెందును నోహో, నిప్పుఁ జెద లంటు
నేర్చునె, తప్పుఁ దలఁచి తీ వి తేల దలఁ
కెద వకటా. భా. రా. అర. ౨. ౮౧.

క. అది యట్లు కాదె నిప్పునఁ, జెదలంటునె దే
వదేవు శ్రీరమణీశుక్, మది నునిచినను త్త
మమునిఁ, బొదవునె యాపదలు నూర్యుఁ
బొందునె తమముల్. నృసిం. ౪. ౩౨.

నిప్పాడిఁగట్టుట=స్వయముగా కీడు తెచ్చికొ
నుట.

ఉ. అప్పులపోతుఁ జిచ్చుయినయట్టిగృహంబున
నున్నవాఁడు దాఁ,జెప్పఁగ దుర్విషాన్నము
భుజించునతండును గాంచుపాట్లిఁకక్,దప్ప
వునువ్వె నీవు నహితం బిటు లెవ్వరు చె
ప్పి రె మొకో, నిప్పాడిఁగట్టితే విడువనేరవె
యింతటు నైన నావుడుక్.రామా. ౬. ౨౩౬.

నివుఱుగవిసిననిప్పు=నిగురుకప్పిననిప్పు.

గీ. వికృతవేషావృతంబులై వెలయ కితఁడు, నివు
ఱు గవిసినమెఱయనినిప్పుఁ బోలె. భార.
విరా. ౪. ౭౫.

సా: నిప్పుద్రొక్కుకోఁతిచందము.

గీ. లీలఁ బవళించు దిగ్గన లేచి పోవు, నిలుచు
చోటను నిలువక నిప్పుద్రొక్కు,కోఁతిచం
దానఁ జతురాఖ్యమందు దిరుగు, వెలఁదిపై
మోహ మెద హత్తు వెత్తి యెత్తి.హంస. ౩.
౧౫౫.

జ: నిప్పటి, నిప్పట్టు, నిప్పుఁదిండి, నిప్పుక, నిప్పు
వన్నెగుత్తులకానుగు.

నిప్పుఁదిండి. వి. (నిప్పు + తిండి.)చకోరము. (చి.
ని. పక్షివిశేషము అని శ. ర.)

నిప్పుక=నిప్పు. వి.(నిప్పు + ఉక.) అగ్ని; అంగా
రము.

ద్వి. ఎఱుఁగ రా దీతని నెసఁగు తేజంబు, మఱు
పడ్డనిప్పుకమాడ్కి నున్నాఁడు.ద్వి.హారిశ్చ.
ఉ. ౧౩౮ పొ. ౩౩౪ పం.

క. అకటా బెడిదపువలపుల,సెకలం బడి వ్రేఁగు
దానిఁ జేపట్టఁగ నొల్లక యిటువలె నెంతు
రె నిప్పుకలపయి న్నేయి చల్లుపోలిక మీ
ఱక్. నీలా. ౨. ౧౧౨.

సీ. నిప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వైరవు
లనఁగ నంగార మొప్పు.ఆం.భా.౨.౨౪౨.

చ...ఎవ్వఁడో మకుటము దన్ని నాశిరముమా
నికముం గొనిపోయె నంచు నిప్పుకలఁ బొర
ల్చినట్లు మది పొక్కెడు నెక్కుడుభంగపా
టునక్. ఉ.హరి.౫.౨౭౮.నీలా.౨.౧౧౨.

బ. అగ్నికణములు, స్ఫులింగములు.

గీ. గగనరంగస్థలంబున మిగులఁ బ్రౌఢి,మమునఁ
గాళిక నీలికోలము నటింపఁ, బొరి మొగంబున
రాలునిప్పుక లనంగ, గుంపులై రాలె మహి
నింద్రగోపతతులు. ఆము. ౪. ౯౭.

నిప్పువన్నెగుత్తులకానుగు. వి. (√నిప్పు.)
అంగారవల్లరి, ఒకజాతికానుగుచెట్టు. (శ. ర.)

నిప్పోటము. వి. (చదువుటలో) అతిత్వర.

సీ. నిడుసునఁ జెట్టక నిప్పోటమునఁ బోక తరు
వాయి తప్పక తడవికొనక. సకల. స. 3౫
పా. 3౦౭.

నిఫలం. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ఫలములు లేనిది- జ్యో
తిష్మతి, మాసేరు¶.

నిబంధ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.)- నిబంధించు
వాఁడు - ౧. గ్రంథము రచించువాఁడు, గ్రంథ
కర్త. ౨. కట్టువాఁడు, బంధించువాఁడు.

నిబంధకుఁడు. సం. విణ.(అ.ధి.కా.అ.)=నిబంధ.

నిబంధనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) బంధించు
టకు సాధన మైనది. వి. అ. న - ౧. బంధిం
చుట,కట్టుట; గృహకూపాదులు నిర్మించుట.౨.
కట్టు. 3. అడ్డగించుట, ప్రతిబంధించుట. ౪.
సంకెల. ౫. ఊఁత, ప్రాపు. ౬. స్థానము.
శ్లో...సహజవిలాసనిబంధనమ్ శరీరమ్. మాల
తీ. ౨. ౬.
౭. ఏర్పాటు. ౮. హేతువు. ౯. గ్రంథము.
౧౦. రచన, కూర్పు. ౧౧. సంబంధము.
శ్లో. న వినా పార్థివో భృత్యైః న భృత్యాః
పార్థివం వినా, తేషాం చ వ్యవహారోఽయం
పరస్పరనిబంధనః. సం. పంచ. ౧. ౮౭.
౧౨. వర్షాశనము, శాశ్వతపారితోషికము.(మా
న్యము లోనగునది.) ౧3. ఉపనాహము, వీణా
దులతంతులు చుట్టెడుబిరడ. ౧౪. వ్యాఖ్యాన
ము, వివరణగ్రంథము.

నిబంధని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సంకెల; గొలుసు
లోనగుబంధించుసాధనము.

నిబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కట్టు. ౨.బం
ధించుట,కట్టుట; గృహకూపాదులు నిర్మించుట.
3. (గ్రంథమును) రచించుట. ౪. కృతి, గ్రం
థము. ౫. మూత్రబంధము, నీరుకట్టు. ౬. అడ్డ
గించుట, ప్రతిబంధము. ౭. సంకెల. ౮. ఏ
ర్పాటు, నిర్ణయము. ౯. ఆధారము, ఆశ్రయ
ము. ౧౦. హేతువు, కారణము. ౧౧. మల
బంధనకరము, నింబము, వేము¶.

నిబంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. బంధించు
నది, కట్టునది. ౨. సంబంధించునది. 3. మూల
మైనది, కలిగించునది. ౪. నిబంధము కలది.

నిబంధించు. సం. స. క్రి. ౧. బంధించు. ౨.
అడ్డగించు. (శ. ర.)

నిబద్ది=నిబ్బద్ది. విణ. (క. త. నిబద్ది.) సత్యము,
నిజము.
గీ. కామసఖుఁ డైనధర్ముండు గలయ మాట్లాడె
వైరాగ్యముఖ్యులతోడ నిది నిబద్ది తప్పదు
దేవరపాద మాన. ప్రబోధ. ౨. ౫3.
ఉ. పో రడుపంగ నేఁ బలుకుబూటక మెల్ల
నిబద్దిఁ జేసి యేదారిని బోయెనో... చెన్న.
3. ౧౭౦. (నిబద్ధి అని ముద్రి.)
ఉ. వే యనుఁ దమ్ముఁడా యను గృహంబున కేఁ
టికి రా వయా సనుఁ, బాయఁగఁ బాడి
యే యను నిబద్ది గ నమ్మితి నీదుప్రాపు నే,నే
యెడ కేఁగుదాన...అనుచు. సానందో.౫.
౭౭పా. భా. శ. ౬౪.
జ : నిబద్దించు, నిబద్దిలించు.

నిబద్దించు=నిబద్దిలించు. స. క్రి. (√నిబద్ది.)
నిజపఱుచు.
క. ము ద్దిచ్చును గోపాలుఁడు, వ ద్దను నడయా
డుచున్నవార్తను విన్నను, గద్దించును లే
దన్న నిబద్దించును జూడకున్నఁ బరితాపిం
చును. రాధామాధవసంవాదము. ౧.౭౫.
(శ.ర. పా. 'లేదన్నను బద్దించును'ముద్రి.)

నిబద్దిలించు=నిబద్దించు. (√నిబద్ది.)
(నిజపఱుచు.)
మ. నగరం బెల్ల నెఱింగి గొల్లమగఁగా నా
నాఁటికిని నాటివార్త గణింపం దలవంపు
లై స్వజను లేర్పాద్దం గృశింపంగఁ బొం,
దుగ నీసుద్ది నిబద్దిలించు జవభద్రుం జాగ్ర

పాం బంధుచోళ. ఉ. పారిజా. ౪. ౫౧.
(శ.ర.పా. 'సుద్ది నిబుద్దిలించు' ముద్రి.పా.)

నిబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బంధింపఁబడినది, కట్టఁబడినది. ౨. అడ్డగింపఁబడినది. ౩. రచింపఁబడినది, కూర్పఁబడినది. (గ్రంథము.) ౪. ఖచితము, చెక్కఁబడినది; తాపఁబడినది. ౫. సంబంధించినది.

నిబర్హణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపునది. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిబర్హితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపఁబడినది.

నిబిడము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సాంద్రము, దట్టము. ౨. దృఢము, గట్టిది.

నిబిడీకరించు. సం. అ. క్రి. దట్టముగా చేయు, దృఢముగా చేయు. (శ. ర.)

నిబిడీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిబిడముగా చేయఁబడినది.

నిబిరీసము. సం. విణ=నిబిడము.

నిబోధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) ౧. గ్రహించువాఁడు. ౨. బోధించువాఁడు.

నిబోధనము. సం. వి. అ. న. ౧. గ్రహించుట, తెలియుట. ౨. తెలుపుట, బోధించుట.

నిబోధము. సం. వి. అ. పుం=నిబోధనము.

నిబ్బడుగు. వి. పాలకీబెస్తలు మిట్ట పల్లము మొ. తెలుపుట కుపయోగించు హెచ్చరికపదము.
వ...బెస్తలు సీస్తుగా మోచి నిబ్బడుగు...నిబ్బరము...అన విని...ప్రబంధ. ౭౦౫.

నిబ్బద్ది=నిబద్ది.
సీ...సత్యంబు దనరు నిజము నిబ్బద్ది నిక్కము నిక్కువ మన. వేంక. మాన. ౭౪.
సీ...నిబ్బద్ది నిక్కము నిలువరంబు, నిజము నిక్కువ మన నెగడు సత్యము పేళ్లు... సాం. ని. మాన. ౫౧.

నిబ్బరము=నిబ్బరికము. విణ. (సం. నిర్భరమ్. ప్రా. నిబ్బరం. క. నిబ్బర.)
౧. అధికము, గాటము.
ఉ. అంటినఁ గందు మేనుఁ బస నాకెకుఁజవ్వన ముఞ్ రసంబు పెన్నిటలఁ గూర్పు కామమును నిబ్బర మైనమదంబు నై మనం, బొంటికిఁ బోక భర్త్రరతి కువ్విళులూర... హరి. ఉ. ౭. ౮౧.
వ. శింకాలతావితానం బనేకనలావలంబి యగుచుం బ్రబ్బినం గడునిబ్బరం బగువిభ్రమంబున నావిదర్భసుతాసుభ్రూలలామంబు నెమ్మనంబున నిట్లని వితర్కించు. నైష. ౫. ౧౪౭.
౨. దృఢము; నిశితము.
గీ. నిబ్బరఁపుగబ్బిగుబ్బలయుబ్బుకతన, నోరగాఁ బాణికంజంబు లూఁది మ్రొక్కెఁవను. ౨. ౮౫.
క. హరి చూచి వెఱఁగువడ నప్పరువప్రహారణము వచ్చి పక్షీంద్రుని నిబ్బరముగఁ దాఁకిన వడఁకెం, బొరి నాతఁడు వజ్రనిపాతభూధరము క్రియఞ్. హరి. పూ. ౪. ౧౪౦.
గీ...అయ్యవనిపతియు, డెబ్బదేను దొమ్మిదియును నిబ్బరంపుటమ్ము లతనిపైఁ బరఁగించె నలుక మిగుల. హరి. ఉ. ౨. ౩౩.
౩. దిట్టరి, సాహసి.
క. నిబ్బరపుబాలహంతయు, గొబ్బునఁ దేజంబు మణియుఁ గోల్పడి నతుఁడై, ప్రబ్బిసవగచే విప్రుఁడు, సిబ్బితితో నొడలిగబ్బ సెడి వడిఁ జనియెఞ్. భాగ. ౧. ౧౪౩.
౪. సాంద్రము, దట్టము.
వ...మబ్బుకొనువయసుకుబ్బల నిబ్బరంబుగ నివుడుతివుటలం బెచ్చుపెరుఁగుమచ్చరంబుల నొక రొకరి మెచ్చక పచ్చవిలుతుండు విచ్చలవిడిం దనకైదువులు ముప్పదిరెంటం

డోడుసూపె నన... యువతీయువజనంబు
లును... పారి. ౨. ౫౨.

౫. యథార్థము, నిశ్చయము.

క. ఈకన్నియకుం దగునొక, రాకొమరుని నరసి నిబ్బరంబుగ నిపుడే, మా కెఱఁగింపుము... నీలా. ౧. ౯౦.

ద్వి. గొబ్బూరిలోపల నిబ్బరంబుగను, బిబ్బబాచయగారిపృథుమహత్త్వంబు, వర్ణింప శివునకు వశము గాదనిన. బస. పు. ౭. ౨౧౩ పా. ౧౪౧ పం.

వి. ౧. అశ్వగతివిశేషము.

చ. పతి యలతేజి నెక్కి నరపాలురు గొల్వ హయాధిరోహపాం, డితి సరిదాఁట్లు జోడనలు నిబ్బరముల్ రవగాలు వేడెముల్, జతురతఁ జూపి... చంద్రా. ౨. ౭౦.

క. జోడనలు నిబ్బరంబులు, వేడెంబులు మెఱయ రాజు వేఁకుకతోడన్, గోడా దుమికింపఁగ జత, గూడిరి దొర లెల్ల భటులగుమి వెనుకొనియెన్. ఉ. రా. ౭. ౩౯౯. దశా. ౨. ౬౦.

౨. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. ... మిక్కిలి మిక్కుటం బగ్గలంబు, బెట్టు నిబ్బరము దిటము బిట్టు గాటు, మనఁగఁ నతిశయ మగును... ఆం. భా. ౧. ౬౬.

చ. కురులసిరుల్ మెఱుంగుఁజనుగుబ్బలనిబ్బరముల్ మొగంబువి, స్ఫురణము లింద్రనీలమణిభూధరశృంగకురంగలాంఛనా, దరవశదృష్టిఁ జూచెదవు తాపసవంశవతంస తజ్జరా, భరమున వచ్చుతెల్పుఁ బడుపాటు వళీవలనంబు నుండఁగన్. పాండు. ౫. ౨౨౬. (ఇట ఔన్నత్యము అని భావము.)

౩. బెస్తలు సవారి మోయునపుడు మిట్ట పల్లము మొ. సూచించు హెచ్చరికపదము.

వ... బెస్తలు సిస్తుగా మోచి నిబ్బడుగు... నిబ్బరము... అన విని... ప్రబంధ. ౬౦౫.

౪. బుజూత, నూటి.

ఉ. బిట్టుగఁ గేక వేసి వినఁ బిల్చిన వెండి గరంగి ముద్దయై, నట్టిరు నెక్కులున్ ముడిచి యబ్బురపుంబలు నిబ్బరంబుగన్. గీ... పారావతంబు, రాఁదొడఁగె... సారంగ. ౧. ౧౨౬, ౧౨౭.

౫. దిట్టతనము, ధైర్యము.

క. ఆమాట విని తలారు ల్విదే మని గద్దింప సామ్యాగతుణ రొదగా, నామగఁ డితఁ డని యయ్యభి, రాముని వెసఁ జూపి నిబ్బరంబునఁ బలికెన్. శుక. ౩. ౫౪౫.

౬. తదేకాగ్రత.

క. అబ్బావికిఁ జేయేతం, బుబ్బుచుఁ దంబళి రొమ నర్చి యుత్సాహంబుల్, గుబ్బతిలఁ గొన్ని చెట్లకు, నిబ్బరమున జలము లెత్తినిస్త్రాణుండై. హంస. ౧. ౧౪౬.

౭. పారవశ్యము.

చ. ఒకమతి విష్ణుభక్తి గలయుత్తములం గొనియాడు మెచ్చు వే, ఱొకమతి విష్ణునిం గొలువ నొల్లనిమూఢులఁ జూచి నవ్వు నొం, డొకమతి విష్ణుభక్తి మది నుబ్బిన నిబ్బరమందుచుండు నా, ప్రకటగుణాభిరాముఁ డగుభాగవతోత్తముఁ డాత్మఁ జొక్కుచున్. వి. పు. ౨. ౩౦౦.

జః నిబ్బరించు, నిబ్బరిక, నిబ్బరికించు.

నిబ్బరించు. అ. క్రి. (√నిబ్బరము.) ౧. అతిశయించు.

ఉ. గుప్పున నప్పు డప్పడఁతిగుబ్బలు మించె గగుర్పుకూర్పునన్, గుప్పెలతోడిజక్కువలకుం బ్రతియై సరిగంచుకూరుపుం, గుప్పసపుంగులాయపుఁదగుల్ విడనాడి ముఖాంబుజంబునన్, గప్పున వ్రాలఁగాఁ దివురు నై

వడి నుబ్బున నిబ్బరింపుచుక్. చంద్రా. ౬. ౧౪౨.

౨. నిదానించు. (శ. ర.)

నిబ్బరికము=నిబ్బరము. వి.౧. ఋజుత్వము, నూటి.

వ... నిబ్బరిక నుబ్బి గొబ్బునఁ గుబ్బటిల్లు గబ్బి గుబ్బల... నిరం. ౩. ౬౧. (చి. ని. పా.)

గీ. నిబ్బరిక మేది యను మేదినీవరేణ్య, నీ వరణ్యమునకు వేఁటపోవఁ బ్రొద్దు, గడపలే కెందుఁ జేతఁ జిల్కఁ గొని దాని, చేత గొంతయు బుసుపోయి చెలఁగునంత. సారంగ. ౨. ౨౧౬.

౨. కారుణ్యము, దయ.

సీ. ... అక్కటికం బన నక్కస మన, నిబ్బరిక మనఁ గనికరం బనంగను గారుణ్యసంజ్ఞ యై మీఱుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౧.

నిబ్బరికించు. అ. క్రి. (√నిబ్బరము.) ౧. కరుణించు. (శ. ర.) ౨. ఆలోచించు, నిదానించు.

ఉ. వెన్నలు పాలు దొంగిలవొ వ్రేతలచీరలు ముచ్చిలింపవో, నిన్ను నె నమ్మి యున్నయెడ నిబ్బరికింపక చోరవృత్తి న్నాకన్నియఁ దెచ్చు టింతయును గాని విధం బని కాక దూఱుటల్. పరమ. ౪. ౧౧౧.

౩. ఉప్పొంగు.

వ... అగ్గుబ్బలిసోయగంపుటుబ్బునకు మై నిబ్బరికింప నబ్బుగపడి యబ్బలియుండు తనలోన. యయా. ౨. ౪౦.

నిభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ఇది తఱుచు సమాసాంతములం దే కానవచ్చుచున్నది.) ౧. సదృశము; సమానము. ౨. మిక్కిలి భాసిల్లునది. వి. అ. పుం. న. ౧. ప్రకాశము. ౨. నెపము, వ్యాజము. (శ. ర.)

నిభాలనము సం. వి. అ. న. చూచుట, దర్శనము; చూపు.

నిభీతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. (భయముచే) కొయ్యబాఱినది, మ్రాన్పడినది. ౨. అతీతము, కడచినది.

నిభృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్చలము, కదలనిది, స్థిరము. ౨. పూర్ణము. (ఉదా: చింతానిభృతుఁడు.) ౩. గుప్తము, కనఁబడనిది. ౪. గూఢము, స్పష్టము కానిది. ౫. రహస్యమైనది, ఏకాంతమైనది. ౬. వినీతము, అడఁకువ కలది. వి. అ. న. వినయము, అడఁకువ.

నిభృతాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ. న్. న్.) స్థిరచిత్తుఁడు, దృఢచిత్తుఁడు.

నిమంత్రకుఁడు. సం. విణ. (అ. త్రికా. అ.) నిమంత్రించువాఁడు, నిమంత్రణము చేయువాఁడు.

నిమంత్రణము. సం. వి. అ. న. ౧. యజ్ఞాదులకు పిలుచుట. ౨. ఆవశ్యకమైన శ్రాద్ధభోజనాదులకు దౌహిత్రాదులను పిలుచుట. ౩. వ్యవహారనిర్ణయార్థము రాజు వాదిప్రతివాదిసాక్షులనుపిలుచుట. (దేనిని చేయనియెడల ప్రత్యవాయము గలుగునో అది నిమంత్రణము. అట్లు ప్రత్యవాయము కలుగనిది ఆమంత్రణము.)

నిమంత్రణీయుఁడు. సం= నిమంత్ర్యుఁడు.

నిమంత్రయత్. సం. (శత్రు.) నిమంత్రించుచున్న.

నిమంత్రయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమంత్రించుచున్నది.

నిమంత్రయితవ్యుఁడు. సం= నిమంత్ర్యుఁడు.

నిమంత్రించు. సం. స. క్రి. ౧. ఆవశ్యకమైన శ్రాద్ధభోజనాదులందు తగువారిని పిలుచు. ౨. రాజు వ్యవహారనిర్ణయార్థము పిలుచు. ౩. (యజ్ఞాదులకు) పిలుచు, ఆహ్వానముచేయు.

నిమంత్రిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిమంత్రించువాఁడు.

నిమంత్రితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమంత్రింపఁబడినవాఁడు.

నిమంత్ర్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మంత్రింపఁబడుచున్నది.

నిమన్త్ర్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిమంత్రింపఁదగినవాఁడు, నిమంత్రణము చేయఁదగినవాఁడు.

నిమగ్నుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. (జలాదులందును చింతాదులందును) మునిఁగినవాఁడు. ౨. లీనుఁడు, అణఁగినవాఁడు.

నిమజ్జకుఁడు. సం. విణ. (అ. జ్జికా. అ.) మునుఁగువాఁడు. (నిమజ్జనీయము మొ. మజ్జనీయము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిమజ్జథువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. నిమజ్జనము, మునుఁగుట, మునుక. ౨. శయనించుట, శయనము.

శ్లో. తల్పే కాంతాంతరైస్సార్థం మన్యేహం ధిఙ్నిమజ్జథుం. భట్టి. ౫. ౨౦.

నిమజ్జనము. సం. వి. అ. న. ౧. (జలాదులందు దుఃఖాదులందు) మునుఁగుట. ౨. లీనమగుట, అణఁగుట.

నిమటాయి. వి. ఒకానొకతీఁగ. (శ. ర.)

నిమయము. సం. వి. అ. పుం. వినిమయము, ఒక ద్రవ్యమునిచ్చి దానికిబదులు మఱియొకద్రవ్యము పుచ్చుకొనుట.

నిమవఁడు. వి. అశ్వవిశేషము.

క. ఒనరించిననీలని నడ, గని బొల్లనిఁ గత్తలానిఁ గైరని సారం, గని జారని జన్నని నిమ, వని మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదురక్. ద్వా. 3. ౧౪౧.

నిమానము. సం. వి. అ. న. ౧. మానము, కొలత. ౨. వెల, మూల్యము.

నిమి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇక్ష్వాకువంశపురాజులలో నొకఁడు. (వసిష్ఠశాపమున దేహశూన్యుఁడగునితఁడు దేవతలవలన సర్వదేహులనేత్రములయందు వాయురూపమున సంచరింప వరము పొంది నిమేషరూపమున నుండె ననియు దాననే ఱెప్పపాటునకు నిమేషమను పేరు వచ్చె ననియు పురాణప్రసిద్ధి.

శ్లో. నిత్యోత్సవం నతతృపుః దృశిభిః పిబంత్యో, నార్యో నరాశ్చ ముదితాః కుపితా నిమేశ్చ. సం. భాగ. ౯. ౨౪. ౬౪.)

నిమితకాఁడు. విణ. (√నిమితము.) నియమితుఁడు, ఉద్యోగి, సేవకుఁడు.

(క) భాణశాలవలన జీవించువాఁడు.

గీ. మందుపట్టడపేరు చెన్నొందు భాణశాల యనఁగను దజ్జీవిజనము వెలయుఁ, నిమితకాండ్ర నఁగా సుకధికబరీశ. ఆం. భా. ౨. ౨౫.

(చ) యోధుఁడు.

మ. అనిసక్ మంత్రులు నాప్తులుక్ దొరలు దేవాప్రాతుఁడక్ రాలఁ దేఁగనె యెంతే సలపడ్డయానిమితకాండ్రక్ భానుపుత్రాదులక్, వినుమీ చంపక పట్టి తెచ్చి నినుమక్ నీయింటికామాటపుం, బనికక్ జొచ్చెద మన్నదాఁక నిదె చేసెల్ ప్రేతు మత్యుద్ధతిక్. రామా. ౮. ౧౨౫.

(ట) మోఁతకాఁడు.

క... ప్రాయందలముక్, స్థానికుఁ డోసంగి సనుపం, గా నానతిఁ బడిననిమితకాండ్రు గహింపక్. ఆము. ౨. ౯౫.

నిమితము. వి. (సం. నియమితః. ప్రా. నిఅమిత.) నియమనము. (శ. ర.)

జః నిమితకాఁడు.

నిమితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సమదీర్ఘవిస్తారపరిమాణము కలది, చదరమైనది, నిభము.

నిమిత్తకారణము. సం. వి. అ. న. కారణవిశేషము. (సమవాయి, అసమవాయి, నిమిత్తము అని కారణము త్రివిధము - ఘటాదులకు ఘటస్వరూపముగా మాఱుమృత్తికాదికము సమవాయికారణము. ఇదే ఉపాదానకారణము. కపాలద్వయసంయోగాదికము అసమవాయికారణము. కులాలచక్రదండసలిలసూత్రాదికము నిమిత్తకారణము)

నిమిత్తకృత్తు. సం. వి. త్. పుం. - శకునమును (ధ్వనిచే) సూచించునది-కాకి.

నిమిత్తము. సం. వి. అ.న. ౧.కారణము, హేతువు. ౨.కారణభేదము. (చూ.నిమిత్తకారణము.) ౩. నామమాత్రకారణము, పేరునకు మాత్రము కారణము.

శ్లో. మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ, నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్. గీత.౧౧. ౩౪.

౪. చిహ్నము, గుఱుతు. ౫. గుఱి, లక్ష్యము, శరవ్యము.

శ్లో. నిమిత్తాదపరాద్ధేషో ర్ధానుష్కస్యేవ వల్గితమ్. శిశు. ౨. ౨౭.

౬. (శుభాశుభసూచకమగు) శకునము. ౭. ఉద్దేశము. ౮. చెవులయందు చేయుచుంబనము.

సీ. చెవుల నిమిత్తంబు చెక్కుల స్ఫుటితంబు నధరోష్ఠమున భ్రాంతము...హంస.౫.౧౪౮

నిమిత్తవిదుఁడు. సం. విణ. (ద్) ౧. కారణము తెలిసినవాఁడు. ౨. శుభాశుభశకునముల నెఱిఁగినవాఁడు. వి. ద్. అ. పుం. జోస్యుఁడు.

నిమిత్తి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) నిమిత్తము కలది.

నిమిషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఱెప్పవేయుట, ఱెప్పపాటు. ౨. ఱెప్పవేయునంతకాలము. ౩. (పువ్వులు) ముకుళించుట, ముకుళనము. ౪. రోగభేదము.

నిమిషాంతరము. సం. వి. అ. న. నిమిషమంత వ్యవధానము, ఱెప్పపాటంతకాలవ్యవధి.

నిమీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కనుమూయుట. ౨. కనుగీటుట. ౩. నిద్ర; కునికిపాటు, ౪. కపటము, వ్యాజము. (వాచ.)

నిమీలకము. సం. విణ. (అ. లికా. అ.) ౧. మూయునది. ౨. ముకుళించునది.

నిమీలత్. సం. శత్రు. ౧. మూయుచున్న. ౨. ముకుళించుచున్న, ముడుఁగుచున్న.

నిమీలనము. సం. వి. అ. న. ౧. కనుమూయుట; ఱెప్పవేయుట. ౨. మరణము. ౩. (జ్యోతి.) పూర్ణగ్రహణము. ౪. (పుష్పాదులు) ముకుళించుట, ముగుడుట. ౫. మఱుఁగుపడుట.

నిమీలనీయము. సం=నిమీలితవ్యము.

నిమీలిక. సం=నిమీల.

నిమీలిత. సం. విణ. (బు. స్త్రీ. బు.)=నిమీలకము.

నిమీలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మూయఁబడినది. (కన్ను.) ౨. ఆవృతము, కప్పఁబడినది.

శ్లో.అపథే పద మర్పయంతి హి శ్రుతవంతోఽపి రజోనిమీలితాః. సం. రఘు. ౯. ౭౪.

౩. ముకుళితము, ముకుళించినది, ముగిడినది. (పుష్పాది.) ౪. మఱుఁగుపడినది; అస్తమించినది.

నిమీలితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూసికొనఁదగినది. (కన్ను.) ౨.ఆవరింపఁదగినది.

నిమీల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూయఁబడుచున్నది. (కన్ను.) ౨. ఆవరింపఁబడుచున్నది.

నిమీల్యము. సం=నిమీలితవ్యము.

నిముకళా. వి. (నిమురు+కళము.) ౧. కైలు చేసిన కళ్లమునందలి యడుగుధాన్యము. (శ. ర.) ౨. కొలఁత. (శ. ర. చి. ని.)

నిముకు. స. క్రి. కుడుచు, పానముచేయు.

ద్వి. అంతంత దగ్గఱి యాపారసతులు, గమిగూడి చూచి యక్కటు దావిచన్నునిముకి

శేరనిచిన్ని నెత్తురుఁగందు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౩౭౭.

నిమురు=నివురు. స. క్రి. ౧. వాత్సల్యముచే చేతితో రాచు; సవరించుకొను; స్పృశించు, తాఁకు.

చ...అతిప్రమదరసైకమగ్నమతిఁ బాణితలంబున నక్కుమారుమై, నిమిరి శిరంబు మూర్కొని మునిప్రభుఁ డక్కునఁ జేర్చి యిట్లనున్. రామా. ౪. ౫౧.

వ...భక్తవత్సలుం డైనహరి దనకరంబున నతని మేను నిమిరి మేఘగంభీరభాషణంబుల నిట్లనియె. భాగ. ౧౦. ఉ. ౬౯.

క. దనుజేంద్రుఁ డాతలోదరిఁ, గనుఁగొని చొళ్లెంబు నిమురు...ఉ. హరి. ౧. ౫౮.

చ. కనఁ దిలకంబుఁ గేసరము గల్లమియన్ రహిఁ బాడఁ ద్రెంకనంబు నిముర మావి నవ్వ సురపొన్న...పారి. ౪. ౯.

౨. ఆవరించు, అలము. (చూ. నిమురుకొను.)

జః నిముకిళొ, నిమురుకొను.

నిమురుకొను. స. క్రి. (√నిమురు) సవరించుకొను, తడవుకొను; ఆవరించు, అలముకొను.

గీ. కుతిక మోవఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి కడుపు, నిమిరికొంచు నగస్త్యమంత్రములు నొడివి. దశా. ౨. ౪౩౫. ఆం. భా. ౩. ౧౩౩.

క. కని గుండె నిమిరికొనుచును, ననురాగము తోడ నంతనంతఁ దనకుటుంబిని నిది యేమి కకట మిట్లనయంబును విషమవృత్తమైనది యిచటన్. హరి. పూ. ౫. ౧౯౨. (దిట్టపఱుచుకొను. అని భావము.)

గీ. హిమముచే నంబరం బెల్ల నిమురుకొనఁగ, నుష్ణకరుఁడును గరము లొయ్యొయ్య పాఁచి, తాను ననలాంశ ధరియించఁ బూని నవఁగ, గెంతయును వచ్చె నిక హేమంతసమయము, శ్రీరం. ౨. ౨౪౧. (హిమముచే వ్యాప్తము కాఁగా అని భావము.)

నిముసము. వి. (సం. నిమిషః. ప్రా. నిమిస, నిముస.)
౧. ఱెప్పపాటు. (ఱెప్పవేయుట. శ. ర.)
౨. ఱెప్పపాటుకాలము; అల్పకాలము, కొంచెముసేపు.

సీ. నను నిముసంబు గానక యున్న నా కెల్ల నరయుచు మజ్జనకుఁ డెం తడలు నొక్కొ. మను చ. ౨. ౧౩.

ఉ...నీ, చక్కఁదనంబుఁ గన్న నిముసం బయిన న్నిలు పోప శక్యమే, యక్కునఁ జేర్ప కంచు...విజ. వి. ౧. ౧౦౪.

నిమేయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) మార్చుకొనఁదగినది, పరివర్తనీయము. (పదార్థాది.) వి. అ. పుం. వినిమయము, వస్తువులమాఱుపు.

నిమేషకృత్తు. సం. విణ. (త్) ఱెప్పపాటు కలిగించునది, వి. త్. స్త్రీ. విద్యుత్తు, మెఱపు.

నిమేషము. సం=నిమిషము. (చూ. నిమి.)

నిమేషరుక్కు. సం. వి. చ్. పుం. - నిమిషకాలము కాంతి గలది- మిణుఁగురుఁబురుగు.

నిమేషిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఱెప్పవేయుటకు సాధనమైనయొకానొక నరము.

నిమ్నగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పల్లమునకు పాఱునది- నది, ఏఱు.

నిమ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గభీరము, లోఁతు. ౨. తక్కువది, నీచము. వి. అ. న. పల్లము.

నిమ్మ. వి. (సం. నింబః, క. నింబె.) జంబీరము జంభలము.

౧గడ. అలివేణి చెంగటనె యలరి కాచెను నిమ్మ, యలపొల్ల లనఁగ నియ్యవె కాని కానిమ్మ. ఉ. రా. ౫. ౫౧.

గీ. నిమ్మ యం చనఁగా జంభలమ్ము దోఁచు. ఆం. భా. ౨. ౪౨.

ద్వి. ఇమ్ముల గిరు లంది యిరుచేతులందు, నిమ్మ పండులమాడ్కి నెగుర వైచుచును. రం. రా. యు. ౩౧౨ షా. ౨౪ పం.

రాజులచేతినిమ్మపండు=గొప్పవారి యాదరణ కలవాఁడు.

సీ. చుట్టాలసురభి రాజులచేతినిమ్మపండే రాజు వీఁడె బంగార మయ్య. బహు. ౫. ౧౨౦.

సా. నిమ్మకు నీరు పోసిన ట్లుండు=సుఖదుఃఖముల చే కలఁతనొందక గంభీరుఁడుగా నుండు.

(వ్యవ) వాఁ డెన్ని చిక్కులు వచ్చినను నిమ్మకు నీరు పోసిన ట్లుండును.

నిమ్మ కెరువు వేసినచందము=నిమ్మచెట్టున కేమాత్రము ఎరువు వేసినను విరివిగా కాచును.

వ...అయత్నశిశిరకృత్యంబులు ఘటియించుచుండ నిమ్మ కెరువు వేసిన చందంబున నందు నంత కంతకుఁ బరితాపం బగ్గలంబై...సారంగ. ౨. ౧౬౫.

నిమ్మటాయు. వి. గడ్డగల తృణవిశేషము. (ఇది నిమ్మకాయంత యొంటిగడ్డ గలిగి నేల నంటి బెత్తెఁడు గంట (స్తంబము) గలిగి యుండును. చి. ని.)

నిమ్మళము. విణ. (సం. నిర్మలమ్. ప్రా. నిమ్మల. క. నిమ్మళవు.)

౧. స్వస్థము; తగ్గినది, ఉపశాంతము.

(వ్యవ) మీశరీరము నిమ్మళముగా నున్నదా ?

,, నీజబ్బు నిమ్మళముగా నున్నదా ?

౨. మందము.

(వ్యవ) గబగబ చదువకుము, నిమ్మళముగా చదువుము.

౩. అల్పధ్వని కలది.

(వ్యవ) గట్టిగా మాటాడకుము, నిమ్మళముగా మాటాడుము.

వి. ౧. నిష్కళంకత.

సీ. నిమ్మళం బనఁగను నిష్కళంకత యొప్పు... ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

౨. స్వాస్థ్యము.

(వ్యవ) నామనస్సునకు నిమ్మళము లేదు.

నిమ్మళమగు=~~అతిశయించు, హెచ్చు~~. స్వస్థమగు, స్వస్థచిత్తత నొందుట.

ఉ. సూనృతవాది రాజ నెదుసుద్దులు నిమ్మళమాయెఁ గైకసంస్థాన మటంచుఁ దిట్లు రుదితంబులు కానకు రాఘవుండు పోఁగా నిపు డింత పుట్టె...చం. రా. ౪. ౭౫.

గద్య. అథ దశరథప్రశంసామాంసలైః కైకేయీనిందాకందలితైః...పరిదేవనారవైః...సం. చం. రా. అయో. ౬౦. (మాంసలైః=ప్రచురైః. తద్భూయిష్ఠైరిత్యర్థః. వ్యాఖ్య.)

జః నిమ్మళించు.

నిమ్మళించు. అ. క్రి. (√నిమ్మళము) స్వస్థుఁ డగు.

గీ. మరలఁచును బొర్లుచును మేను మఱచి మిగులఁ, జెమ్మటలఁ దొప్పఁదోఁగుచు నిమ్మళించి నిబిడతామససముఖ మిచ్చునిద్రఁ గలిసి, కాలము గ్రమించె నక్కుంభకర్ణుఁ డధిప. ఉ. రా. ౨. ౬౯౫. (ప్రాఁత ప్రతిపా.)

నిమ్ము. వి. కొమ్ము మొదలగువానిధ్వనివిశేషము.

వ...గుమ్మెటలచటులరవమును గొమ్ములనిమ్మును జెలంగె నయ్యవసరంబున. కాశీ. ౩. ౩౬.

నిమ్లుక్తి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. అస్తమయము, క్రుంకుట.

నిమ్లోచము. సం. వి. అ. పుం. అస్తమయము, క్రుంకుట.

నియంత సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.)-నియమించువాఁడు- ౧. శాసించువాఁడు, విధించువాఁడు; ఏర్పఱుచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు, శిక్షించువాఁడు. ౩. రక్షకుఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. అశ్వములను నియమించువాఁడు, సారథి. ౨. లోకనియామకుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు.

నియంతవ్యము. సం=నియమ్యము.

నియంత్రణ. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. అడ్డగింత. ౨. నియమించుట. ౩. నిర్వచించుట, అర్థము నిరూపించుట.

నియంత్రణము. సం. వి. అ. న=నియంత్రణ.

నియంత్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. అడ్డగింపఁబడినది, వారింపఁబడినది. ౨. నియమింపఁబడినది.

నియచ్ఛత్. సం. శతృ. ౧. నియమించుచున్న. ౨. ఇచ్చుచున్న.

నియతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. సంయతము, కట్టఁబడినది. ౨. నియమయుతము, నియమము గలది. ౩. నియమము చేయునది, నియమకారి. ౪. నియమింపఁబడినది, ఏర్పఱుపఁబడినది, కట్టుపాటు చేయఁబడినది. ౫. నిగ్రహింపఁబడినది (ఉదా. నియతేంద్రియుఁడు మొ.) ౬. నిత్యమైనది, ఎప్పుడు నుండునది. ౭. స్థిరమైనది. ౮. అనివార్యము, ఆవశ్యకము.

నియతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నియమము. ౨. భాగ్యము, పూర్వజన్మార్జితమైన సుకృతదుష్కృతరూపకర్మము. ౩. ఇంద్రియనిగ్రహము. ౪. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

నియమనము. సం. వి. అ. న. ౧. నియమము. ౨. నియమించుట, ఏర్పఱుచుట. ౩. బంధించుట. ౪. నిగ్రహించుట, అడఁచుట. ౫. శిక్షించుట, శాసించుట.

నియమనీయము. సం=నియమ్యము.

నియమపత్త్రము. సం. వి. అ. న. ఒడంబడిక పత్త్రము.

నియమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏర్పాటు, వ్యవస్థ, కట్టుపాటు. ౨. కట్టు, బంధము. ౩. అడఁచుట, నిగ్రహము. ౪. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౫. ప్రతిజ్ఞ. ౬. నియంత్రణ, నిర్దేశించుట. ౭. నిశ్చయము, నిర్ణయము. ౮. వ్రతనిష్ఠ; వ్రతము, ఉపవాససంధ్యోపాసనాది. ౯. విధిభేదము. (చూ. నియమవిధి) ౧౦. అష్టాంగయోగములలో రెండవది. (ఇది బాహ్యాభ్యంతరశౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము అని పంచవిధము. వాచ.కల్ప.)

నియమవిధి. సం. వి. ఇ.పుం. ౧. పాక్షికముగా ప్రాప్తించెడియర్థమును నియమముగా విధించు విధి. ("వ్రీహీ నవహంతి=వడ్లను దంచుచున్నాఁడు" అనుచో లోకమున వడ్లపొట్టును పోఁగొట్టుటకు దంపుటయే కాక గోళ్లను సాధన మగును. కాన దంపుట పాక్షికసాధన మగుచున్నది. గోళ్ల చేతఁ గాక దంపుటచేతనే పొట్టు పోఁగొట్టవలయు నని యీవిధి నియమించును.) ౨. నిత్యకర్మానుష్ఠానము (శ్లో. నియమవిధిజలానాం బర్హిషాం చోపనేత్రీ. సం. శ. సం. ౧. ౬౦)

నియమస్థితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శాస్త్రోక్త విధులందు తప్పక ప్రవర్తించుట; వానిని తప్పక యనుష్ఠించుట. ౨. తపస్య; వ్రతము.

నియమస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తపోవ్రతాదినియమమం దుండువాఁడు, తపోవ్రతాదు లాచరించువాఁడు.

నియమించు. సం. స. క్రి. ౧. ఆజ్ఞాపించు.

వ...ధనమునందు నాలు మూఁడు పాళ్లనుం బెట్టి నీవు రెం డంశంబులు గొని బ్రతుకు మని నియమించి పంచిన...మార్క. ౧. ౨౩౪.

౨. అడ్డపెట్టు, నిరోధించు.

వ...నేను దైవాధీనతకతంబున బిడ్డల నొత్తి చెప్పను నియమింపనుం జాలను... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౯౭.

౩. ఏర్పఱుచు, నిర్ణయించు.

ఉ. ఉత్తమమధ్యమాధమనియోగ్యత బుద్ధి సె
తింగి వారి న,యయ్యుత్తమమధ్యమాధమ
నియోగములం నియమించితే నరేంద్రోత్త
మ... భార. సభా. ౧. ౩౬.

చ. వనిత మనోహరంబు లగువస్తువు లెల్లను
వేడ్క నేతి నీ,కని నియమించి తెచ్చితిం
బ్రియంబునం గైకొనుము... భార. విరా.
౨. ౩౩౪.

నియమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - నియ
మింపంబడినది - ౧. ఏర్పాటుచేయం బడినది,
నిర్ణయింపంబడినది. ౨. కట్టంబడినది. ౩. నిగ్ర
హింపంబడినది. (ఇంద్రియాది.) ౪. విధింపంబడి
నది, విహితము. ౫. శిక్షింపంబడినది. ౬. ఆజ్ఞ
గింపంబడినది.

నియమ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
నియమింపంబడుచున్నది.

నియమ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నియమింపం
దగినది.

నియాతనము. సం. వి. అ. న. నిపాతనము, క్రిం
దికిం ద్రోయుట.

నియామకుండు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.)-
నియమించువాండు- ౧. ఆజ్ఞాపించువాండు. ౨.
శిక్షించువాండు. ౩. నిరోధించువాండు, ఆజ్ఞ
గించువాండు. ౪. నిగ్రహించువాండు. ౫. నిర్ణ
యించువాండు. ౬. నిర్దేశించువాండు. వి. అ.
పుం. ౧. ప్రభువు, పాలకుండు. ౨. అశ్వనియం
త, సారథి. ౩. నావానియంత, తండేలు.

నియామము. సం=నియమము.

నియామి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) నియమించు
వాండు.

నియుంజత్. సం. శత్ర. నియోగించుచున్న.

నియుంజానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియో
గించుచున్నది.

నియుక్తి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. పనియందు నియో
గించుట, అధికారమునందు పెట్టుట. ౨. ఆజ్ఞ,
పనుపు.

నియుక్తుండు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.)-నియోగింపం
బడినవాండు- ౧.ఆజ్ఞప్తుండు,పనుపంబడినవాండు.
౨. అధికృతుండు, రాజాదులచే అధికారమున
నియమింపం బడినవాండు. ౩. ప్రేరితుండు, ప్రే
రింపంబడినవాండు, ౪. సంబద్ధుండు, సంబంధిం
చినవాండు. ౫.(సంతతిలేని వితంతువునకు దేవర
న్యాయమున సంతతి గలిగింప) నియోగింపం
బడినవాండు.

నియుజ్యమానము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.)నియో
గింపం బడుచున్నది.

నియుతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧.లక్షసం
ఖ్యావిశిష్టము, లక్ష. శ్లో. శతం సహస్ర మయు
తంనియుతం ప్రయుతం మతం, త్రీకోటి రర్బుద
మితి క్రమా ద్దశగుణోత్తరమ్. (రత్నకోశము.)
౨. దశలక్షసంఖ్యావిశిష్టము, పదిలక్షలు.

శ్లో. ఏకం దశ శతం చైవ సహస్ర మయుతం
తథా,లక్షం చ నియుతం చైవ కోటి రర్బుద
ఏవ చ,బృందః ఖర్వో నిఖర్వశ్చ శంఖపద్మౌ
చ సాగరః,అంత్యం మధ్యం పరార్ధం చ దశ
వృద్ధ్యా యథోత్తరమ్. (వాచ.)

వి. ౧. లక్షసంఖ్య. ౨. దశలక్షసంఖ్య.

నియుద్ధము. సం.వి.అ.న. శస్త్రాదులు పట్టంగూడ
దను నియమము గలయుద్ధము, బాహుయుద్ధము,
జెట్టిపట్లు పట్టుట.

నియోక్త. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నియో
గించువాండు.

నియోక్తవ్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నియోగింపఁ దగినవాఁడు.

నియోగజనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భృత్యుఁడు.

సీ...అవని, సురులను వైశ్యుల శూద్రుల నాత్మీయ బంధుసుహృద్వీరభటనియోగ, జనులను వేదల సాదుల నిత్యంబుఁ దాన పరీక్షించి... భార. సభా. ౨. ౧౧౬.

నియోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పనికై ఏర్పఱుచుట, అధికారమునఁ బెట్టుట. ౨. ప్రేరణము, ప్రేరించుట. ౩. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౪. ఏర్పఱిచినపని; పని. ౫. (పుత్రులు లేనివిధవను దేవరుని వలననో సపిండునివలననో పుత్త్రుని పడయుటకై) నియోగించుట. ౬. కూర్చుట, తగుల్చుట. ౭. అవధారణము, నిశ్చయము. ౮. పరివారము, పరిజనము. (ఈయర్థము తెనుఁగునందే కనఁబడుచున్నది.)

ద్వి. వినయపూర్వకముగా వినుతిసేయుచును, నుండంగ సఖిలనియోగంబు గొలువ. బస. పు. ౫. ౧౧౫ పం.

ద్వి. కావున నీదు సకలనియోగంబు, మావారలై యుండ మన్మనోరమణ. బస. పు. ౨. ౫౦౨ పం.

ద్వి. బసవన్నఁ దోడ్తేరఁ బంచి సంప్రీతి,నసమ సకలనియోగాధ్యక్షుఁ జేయ. పండితా. దీక్షా. ౭౨ పా.

నియోగి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) - నియోగము గలవాఁడు - ౧. అధికారము గలవాఁడు, అధికృతుఁడు. ౨. రాజాదులచే నొకపనియందు నియుక్తుఁ డైనవాఁడు. ౩. ఒక తెగ బ్రాహ్మణుఁడు. (వ్యవ.) వీరు వైదికులు, వారు నియోగులు. (వీరిలో భేదములు, ఆఱువేలనియోగులు, తెలంగాణపునియోగులు, నందవరీకనియోగులు మొ.)

నియోగించు. సం. స. క్రి. ౧. ఏర్పఱుచు.

వ...సాతపంబునకు విఘ్నం బొసరించునక్తంచరు సమయించుటకై కుమారుని నియోగించి ధర్మరక్షణం బాచరింపు మనవుడు నన్నరేంద్రుం డమ్మునివచనం బాచరించి... మార్క. ౨. ౨౮౪.

౨. ఆజ్ఞాపించు, పనుచు.

వ...గీతవాద్యనృత్తంబులును నాదిగాఁ గలవివిధశుభాచారంబులం బ్రవర్తింప నియోగింపవలయు. భార. విరా. ౩. ౨౩౬.

ద్వి. పరమార్థ మగుపరాత్మ్నరుఁ డని నన్ను, నరయంగఁ జేయుఁడా యని నియోగింప. ద్వి. పరమ. ౧. ౨౬ పా.

ద్వి...శాలాకూపమునసలిలములు, ముదమున నర్చనంబున కొకబిందెఁ, డొదవఁ దెమ్మనుచు నియోగించుటయును. ద్వి. పరమ. ౮. ౫౯౮ పా.

నియోగ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగించుటకు అర్హుఁడు, ప్రభువు.

నియోజకుఁడు. సం. విణ. (అ. జికా. అ.) నియోగించువాఁడు.

నియోజనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఆజ్ఞాపించుట. ౨. ప్రేరించుట; ప్రవర్తింపఁజేయుట. ౩. పనియందు నియమించుట. ౪. (ఒకదానితో) కూర్చుట. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోజనము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) నియోజనము చేయుటకు సాధనమైనది.

నియోజనీయుఁడు. సం.=నియోక్తవ్యుఁడు.

నియోజించు. సం. స. క్రి. లగ్నము చేయు, కూర్చు.

గీ. సుఖమహితధ్యానమునఁ బరంజ్యోతియందు,

మనముఁ జాల నియోజించి మహిమఁ దనరు. భాగ. ౩. ౯౪౨.

నియోజితుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఆజ్ఞాపింపఁ బడినవాఁడు. ౨. ప్రేరింపఁ బడినవాఁడు, ప్రవర్తింపఁ జేయఁ బడినవాఁడు. ౩. పనియందు నియమింపఁ బడినవాఁడు. ౪. కూర్పఁ బడినవాఁడు, అనుసంధానము చేయఁబడినవాఁడు.

నియోజ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింప శక్యమైనవాఁడు, ప్రవర్తింపఁజేయ శక్యమైనవాఁడు. ౨.నియోగింప శక్యమైనవాఁడు. (భృత్యుఁడు.)

శ్లో. సిధ్యంతి కర్మసు మహత్స్వపి యన్నియోజ్యాః, సంభావనాగుణ మవేహి తమీశ్వరాణామ్. శాకుం. ౭. ౪.

నియోధకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బాహుయుద్ధము చేయువాఁడు, మల్లుఁడు.

నియోద్ధ. సం. విణ. (ఋ.ద్ధ్రీ.ఋ.) బాహుయుద్ధము చేయువాఁడు, జెట్టిపట్లు పట్టువాఁడు. వి. ఋ. పుం. కుక్కుటము, కోడి.

నియ్యోగి. వి. (సం.నియోగీ.) ౧. ఒక తెలుఁగు భృత్యుఁడు ?

గీ. కటికవారును దగునూడిగములవార,లవసరంబున నియ్యోగు లాడనాడఁ,బోడఁగని యథోచితాకృతుల్ వోరసి కొలువ. ఉ.రా. ౬. ౧౯౦.

౨. మంత్రి. ౩.ఒక తెగబ్రాహ్మణుఁడు. (శ. ర.)

నిర్. సం.అవ్య.ఇది సమాసపూర్వపదముగా నుండి తఱచుగా నీ క్రింది యర్థములనిచ్చును.

౧. నిష్క్రాంతము, బయలువెడలినది.

(ఉదా: నిష్కౌశాంబి = కౌశాంబీపురమునుండి బయలువెడలినది.) ౨. అతిక్రాంతము, మీఱినది, దాఁటినది. (ఉదా: నిస్త్రింశము=ముప్పది అంగుళములు దాఁటినది. నిర్నాభి=నాభి దాఁటినది, నాభిక్రిందికి వచ్చినది.) ౩. నిర్గతము, పోయినది. (ఉదా: నిర్ధనుఁడు మొ.) ౪. అభావము. (ఉదా: నిర్మక్షికము=మక్షికాభావము. నిరామయము = ఆమయాభావము.) ౫. అతిశయము. (ఉదా: నిర్భృష్టము, నిర్ణిక్తము, నిర్ఘోషము మొ.)

నిరంకుశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అంకుశములేనిది. ౨. అడ్డులేనిది, నిరర్గళము. ౩. వారింపరానిది, అనివార్యము. (వాచ.)

నిరంగము. సం. విణ. (అ. ఈ, ఆ.అ.) ౧. అవయవములు లేనిది. ౨. శరీరము లేనిది. ౩. ఉపాయము లేనిది.

నిరంగుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అంగుళులనుండి నిర్గతము, వ్రేళ్లనుండి జాఱినది.

నిరంగుళి. సం. విణ. (ఇ) అంగుళులు లేనివాఁడు, వ్రేళ్లులేనివాఁడు.

నిరంజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాటుక లేనిది. (కన్ను.) ౨. నిర్మలము, డాగు లేనిది. (వస్త్రాది.) ౩. (కాపట్యాది) దోషము లేనిది, శుద్ధము. వి. అ. పుం. చిత్రవర్ణమై యజ్ఞార్హమగుహరిణము.

నిరంజనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరమాత్మ. ౨. శివుఁడు.

నిరంతరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అంతరము లేనిది- ౧. కాలమునందు ఎడతెంపు లేనిది,సంతతము; దేశమునందు ఎడము లేనిది,మిక్కిలి దగ్గఱగా నున్నది,వ్యవధానము లేనిది. ౨. సందులు లేనిది, సాంద్రము, దట్టమైనది. ౩. మఱుఁగు లేనిది. ౪. భేదము లేనిది, అభిన్నము.

శ్లో. సుహృది నిరంతరచిత్తే, గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కళత్రే, స్వామిని శక్తిసమేతే,నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి.సం.పంచ.౧.౩౪౨.

నిరంబరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వస్త్రము లేనివాఁడు, దిస్సమొలవాఁడు.

నిరంశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- అంశము లేనిది- ౧. భాగము లేనిది, పాలు లేనిది. ౨. దాయభాగము లేనిది. ౩. అఖండము, పూర్ణమైనది.

నిరక్షదేశము. సం. వి. అ. పుం. అక్షాంశములు లేనిదేశము, దక్షిణధ్రువోత్తరధ్రువములు క్షితిజవృత్తమునఁ గలిసినదేశము.

నిరతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి యాసక్తి గలది. ౨. స్థిరము, చంచలము కానిది.

చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపునేలఁ జూడఁగా, విరవిరవోయి మేను నిడువెంద్రుక వెట్టుచుఁ గంప మొందెఁ జే,నిరతము గాదు గాండివము నిల్వఁగ నోర్వవు గాళ్లు నేను నిష్ఠురతకుఁ జాల నొల్ల నొకఁడున్ మహి యేలుట యేటిసౌఖ్యముల్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౪౧.

౩. అవిచ్ఛిన్నము.

కం. నిరతముగఁ దీర్ఘసేవా,పరులకు శాంతాత్ములకుఁ దపస్వులకును దు,ష్కర మెద్దియు లేదని చె,చ్చెర ధర్మజుఁ దీర్ఘసేవ సేయింపు మొగిన్. భార. అర: ౨. ౨౯౫.

(వ్యవ) అతఁడు నిరతాన్నప్రదాత.

క్రి. విశే. ఎల్లపుడు, అనవరతము. (ఈయర్థము సంస్కృతగ్రంథములందుఁ గనఁబడలేదు.)

కం. కిరణములభంగిఁ జతురపుఁ, బరిజనముల నెందుఁ జొనిపి పరకృత్యంబుల్, నిరతంబును గనుఁగొనుచును, ధరణీకరణి వెలుఁగు టొప్పు ధరణీశునకున్. భార. శాం. ౩. ౧౦౬.

నిరతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అత్యంతరతి, మిక్కిలి యాసక్తి.

నిరతిశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేనికంటె అతిశయించినది లేదో అది, అత్యధికము.

నిరత్యయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- అత్యయము లేనిది- ౧. అపాయము లేనిది, నాశము లేనిది. ౨. నిర్బాధము, బాధ లేనిది. ౩. దోషము లేనిది.

నిరనుక్రోశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అనుక్రోశరహితుఁడు - జాలి లేనివాఁడు, కఠినహృదయుఁడు.

నిరనుగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనుచరులు లేనివాఁడు.

నిరనునాసికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అననునాసికము, అనునాసికము కానిది. (వర్ణము.)

నిరనురోధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనువర్తనములేనివాఁడు, అనుకూలుఁడు గానివాఁడు, ప్రతికూలుఁడు.

నిరన్వయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంశము లేనిది, సంతతి లేనిది. ౨. సంబంధము లేనిది, పొసఁగనిది; ప్రకరణమునకు సంబంధింపనిది. (వాక్యమందలి పదము.)

నిరపత్రపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్లజ్జుఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు. ౨. దిట్టఁడు, జంకు గొంకులు లేనివాఁడు. (ధృష్టుఁడు.)

నిరపరాధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అపరాధము లేనివాఁడు, నేరము లేనివాఁడు.

నిరపాయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అపాయము లేనిది. ౨. నాశము లేనిది.

నిరపేక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అనపేక్ష, కోరిక లేమి.

నిరపేక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అపేక్ష లేనిది, ఆశ లేనిది, కోరిక లేనిది. ౨. అర్థ

బోధనాదులం దన్యాపేక్ష లేనిది, స్వతంత్రమైనది. (వేదాది.) ౩. ప్రయోజనము లేనిది; ఉద్దేశము లేనిది.

నిరపేక్షి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) అపేక్షింపనివాఁడు, కోరనివాఁడు.

నిరప్పణ. విణ. (సం. నిరర్పణమ్.) నిరభ్యంతరము, అనర్గళము.

వ. అని నిరప్పణగాఁ గప్పలఁ జేఁడు సెలవిచ్చిన ... వేం. పంచ. ౨. ౩౭౦.(అడ్డులేక అని భావము.)

నిరభిభవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవమానము లేనిది, తిరస్కారము లేనిది.

నిరభిమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గర్వము లేనిది, అహంభావము లేనిది. ౨. ఆత్మగౌరవము లేనిది.

నిరభిలాషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అభిలాష లేనివాఁడు, కోరిక లేనివాఁడు.

నిరయము. సం. వి. అ. పుం. నరకము.

నిరర్గళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గడియ లేనిది. ౨. అడ్డము లేనిది. క్రి. విణ. యథేచ్ఛముగా, విచ్చలవిడిగా.

నిరర్థకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అర్థము లేనిది. (పదాది.) ౨. ప్రయోజనము లేనిది, నిష్ఫలము. వి. అ. న. ఒకానొక పదదోషము. శ్లో. పాదపూరణమాత్రం యత్త న్నిరర్థక ముచ్యతే. (ప్రతాపరుద్రీయము. దోష.)

నిరర్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధనము లేనిది, బీద. ౨. అర్థము లేనిది. (పదము, వాక్యము.) ౩. ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థము, నిష్ఫలము.

నిరవకాశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎడము లేనిది. ౨. తెఱపి లేనిది, తీఱుబడి లేనిది.

నిరవగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డు లేనిది. ౨. స్వచ్ఛందము, స్వతంత్రము, ఒకరియిచ్ఛకు లోఁబడక ప్రవర్తించునది. ౩. వఱపు లేనిది, అనావృష్టి లేనిది.

నిరవద్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉత్కృష్టుఁడు, దోషము లేనివాఁడు. ౨. నింద లేనివాఁడు.

నిరవధి. సం. విణ. (ఇ.) ౧. అవధి లేనిది, మేర లేనిది. ౨. ఎడతెగనిది.

నిరవధికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవధి లేనిది, మేర లేనిది.

నిరవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నివృత్తరవము, ధ్వని లేనిది.

నిరవయవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అవయవములు=భాగములు - లేనిది. (పరమాణువు, ఆకాశము, బ్రహ్మము మొ.)

నిరవలంబము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - అవలంబము లేనిది- ౧. ఆశ్రయము లేనిది, ప్రాపు లేనిది, నిరాధారము. ౨. ఆశ్రయించుట లేనిది, స్వతంత్రము. ౩. వ్రేలాడుట లేనిది.

నిరవశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్శేషము, సమగ్రము.

నిరవసితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) పాత్రము నుండి బహిష్కృతుఁడు, ఎవఁడు తిన్నపాత్రము భస్మాదిసంస్కారముచేత శుద్ధము కానేరదో అట్టివాఁడు. (చండాలాది.)

నిరవహానిక. సం=నిరవహాలిక.

నిరవహాలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రాచీనము, వెలుగు, కంచె.

నిరశనము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అశనము లేనిది, భోజనము చేయనిది. వి. అ. న. ఉపవాసము, నిట్రు.

నిరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తొలఁగించునది. ౨. తఱుమునది, వెడలఁగొట్టునది, ౩. ఉమియునది. వి.అ.న. ౧. త్రోసివేయుట. ౨. వెడలఁగొట్టుట. ౩. ప్రత్యాఖ్యానము, (వాదాదులను) నిరాకరించుట, ఖండించుట. ౪. తిరస్కారము. ౫. వధము. ౬. నిష్ఠీవనము, ఉమియుట.

నిరసనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరసింపఁ దగినది.

నిరసము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)- నివృత్తరసము- ౧. శృంగారాదిరసశూన్యము. (పద్యము మొ.) ౨. చప్పిడి. ౩. సారహీనము, ఎండినది. (పండు మొ.)

నిరసించు. సం. స. క్రి. ౧. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

వ...మదీయమనఃక్లేశంబు నిరసింప నీవ యర్హుండ వనుటయు... భార. శాం. ౬. ౫౯౪.

౨. తిరస్కరించు.

శా...నీలాంబుదో,త్కరంబుల్ నిరసింపఁ జాలు తనుకాంతిశ్రీలు దిగ్భాగములన్, భూషింపంగ...వరాహ. ౧. ౧౪౧.

౩. విడుచు, పరిహరించు. (శ. ర.)

నిరసిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిరసించువాఁడు.

నిరసితవ్యము. సం=నిరసనీయము.

నిరస్తము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧ తొలఁగింపఁబడినది, త్రోసివేయఁ బడినది. ౨. వెడలఁగొట్టఁబడినది. ౩. ఏయఁబడినది, ప్రయోగింపఁబడినది. (అమ్ము.) ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. (రాగాది.)

శ్లో. త్వం పుండరీకముఖ బంధుతయా నిరస్త సేకో నివాపసలిలం పిబసీ త్యయుక్తం. మాలతీ ౯. ౪౦.

౫. ప్రత్యాఖ్యాతము, నిరాకరింపఁబడినది, ఖండింపఁబడినది. (వాదము మొ.) ౬. తిరస్కరింపఁబడినది. ౭. నిష్ఠ్యూతము, ఉమియఁబడినది. ౮. త్వరితముగా ఉచ్చరింపఁబడినది. (మాట.) ౯. ప్రతిహతము, భంగమునొందినది. (వ్రతము, ఒడంబడిక మొ.) ౧౦. (గుఱ్ఱము లోనగు వానిమీఁదనుండి) పడఁద్రోయఁబడినది. వి.అ.న. ౧. తొలఁగించుట, త్రోసివేయుట. ౨. నిష్ఠీవనము, ఉమియుట. ౩. చిమ్ముట, విసరుట; ఏయుట. ౪. త్వరితముగా ఉచ్చరించినమాట.

నిరస్థి. సం. విణ. (ఇ.) ఎముకలేనిది.

నిరస్యత్. సం. శత్రు. నిరసించుచున్న.

నిరస్యమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరసింపఁబడుచున్నది.

నిరస్యము. సం=నిరసనీయము.

నిరహంకారుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దేహేంద్రియాదులందు నేను అనెడి అభిమానము లేనివాఁడు. ౨. ధనవిద్యాదులవలని గర్వము లేనివాఁడు. ౩. క్రోధము లేనివాఁడు.

నిరహంకృతి. సం. విణ. (ఇ.)=నిరహంకారుఁడు.

నిరహంకృతుఁడు. సం=నిరహంకారుఁడు.

నిరాకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. తొలఁగించుట, త్రోసివేయుట. ౨. తిరస్కరించుట. ౩. అనాదరముచేయుట, నిర్లక్ష్యముచేయుట. ౪. ప్రత్యాఖ్యానము, (వాదాదికమును) ఖండించుట.

నిరాకరణీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁ దగినది.

నిరాకరించు. సం. స. క్రి. ౧. అనాదరము చేయు, నిర్లక్ష్యముచేయు.

శా. ఆవ్వాక్యంబు నిరాకరించి దిశ లల్లాడం గఠోరంబుగా, నవ్వెన్...వరాహ. ౨. ౧౯.

నిరాకరిష్ణువు. సం. విణ. (ఉ.) నిరాకరించుస్వభావము కలవాఁడు.

నిరాకరిష్యమాణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁబడనున్నది, నిరాకరింపఁబడఁబోవునది.

నిరాకర్త. సం. విణ. (ఋ. ర్త్రీ. ఋ.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకర్తవ్యము. సం=నిరాకరణీయము.

నిరాకాంక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఇచ్ఛాశూన్యము, కోరిక లేనిది. ౨. (వ్యాక.) ఆకాంక్ష (=పదాంతరాపేక్ష) లేనిది.(పదము.)

నిరాకారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. రూపము లేనిది. (ఆకాశము, బ్రహ్మము మొ.) ౨. వికృతరూపము గలది. ౩. ఆహ్వానము లేనిది, పిలుపు లేనిది. వి. అ. పుం. నిరాకరణము, తిరస్కారము.

నిరాకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకార్యము. సం=నిరాకరణీయము.

నిరాకుర్వత్. సం. శత్రు. నిరాకరించుచున్న.

నిరాకుర్వాణుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరించుచున్నవాఁడు.

నిరాకులము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పర్యాకులము, మిక్కిలి కలఁత నొందినది. ౨. మిగుల వ్యాప్తమైనది.

"అళికులసంకులకుసుమసమూహనిరాకులవకుల కలాపే." గీతగో. ౧. ౩.

౩. స్వస్థము, నిర్వ్యాకులము.

శ్లో. సుపాత్రనిక్షేపనిరాకులాత్మనా. శిశు. ౧. ౨౨.

నిరాకృతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁబడినది. వి. అ. న.=నిరాకరణము.

నిరాకృతి. సం. విణ. (ఇ.) ౧. ఆకారము లేనిది. ౨. వికృతరూపము కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. = నిరాకరణము. ఇ. పుం. ౧. అధ్యయనము చక్కఁగా చేయనివాఁడు. ౨. పంచయజ్ఞములను త్యజించినవాఁడు.

నిరాక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరాకరణము.

నిరాక్రియమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకరింపఁబడుచున్నది.

నిరాగమము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ఆగమ ప్రమాణము లేనిది. ౨. ఆగమము - రాక - లేనిది.

నిరాగు(గసు)ఁడు. సం. విణ. (స్.) ౧. పాపము లేనివాఁడు. ౨. అపరాధము లేనివాఁడు, అనపరాధుఁడు.

నిరాఘాటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మేర లేనిది, హద్దు లేనిది.

గీ. ఏఁటిధృతి యేఁటివితరణ మేఁటిశౌర్య,మేఁటి గాంభీర్య మని నిరాఘాటధైర్య,దానశక్తి గభీరతానూనుఁ డగుచు...కృ. శతం. పీఠి. ౭౩.

౨. అప్రతిహతము.

గీ. ప్రతిదినంబును బ్రాతరారంభవేళ, నిర్నిబంధననిరుపాధినిరవగాధ,నిర్నిరోధనిరాఘాట నిరుపమాన,భక్తి సంభజియింతు రీపద్మబంధు. కాశీ. ౩. ౧౭౪.

నిరాచారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆచారము లేనివాఁడు.

నిరాడంబరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆడంబరము లేనిది.

నిరాణ. విణ. (క. నిరాళ.) స్వచ్ఛము; మాలిన్యరహితము.

క. హార నీభ క్తినిషేధక, చరితలు వో విడిచి
నిన్నె చనఁ గొలిచి నిరం, తరభక్తుఁ డై శివై
క్యుఁడు, నిరాణ యగుపసిఁడివోలె నిలువఁ
గ వలయుఁ. శివ. సా. ౧౪౫.

నిరాతంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జం
కు లేనిది, భయము లేనిది. ౨. రోగము లేనిది.
౩. నొప్పింపనిది, అబాధకము. ౪. నిష్ప్రతిరో
ధము, ఆటంకము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

శ్లో. నిరాతంకః పంకేష్వివ పిశితఖండేషు నిపత,
న్నసి గ్గాత్రం గాత్రం సపది లవశ స్తేవికిర
తు. మాలతీ. ౫. ౩౪.

నిరాతప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాత్రి.

నిరాతపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఎండ
లేనిది.

నిరాదిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెల్లింపఁ
బడినది, తీర్పఁబడినది. (అప్పు మొ.)

నిరాదేశము. సం. వి. అ. పుం. ఋణమును పూ
ర్తిగా తీర్చుట.

నిరాధారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆధా
రము లేనిది, ప్రాపు లేనిది.

నిరాధి. సం. విణ. (ఇ.) మనోవ్యాధి లేనిది.

నిరానందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆనం
దము లేనిది.

నిరాపనింద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (మి. గ్రా. వి.
అని శ. ర.) లేనిపోనినింద, నిరాధారమైననింద,
అపదూఱు.

క. పినతల్లివి పెనుపఁగ నో, పినతల్లివి గాన వచ్చి
పిలిచిన నయ్యో, గనికరము లేక వానిం, గని
కరము నిరాపనింద గట్టం దగునే. సారంగ.
౩. ౫౧.

నిరాబాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బాధ
లేనిది, నొవ్వు లేనిది. ౨. వ్యథ లేనిది. ౩. ప్రతి
బంధము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిరాబారి. వి. (సం. నిరాహారీ.) ముని.

క. తలఁచునిరాబారులచి, క్కులు దొలఁగఁగఁ
జేసి మనుచుగొనములగనికిఁ. నీలా. ౧. ౨౦.

సీ. గాలి యోగిరము గాఁగను నీటిలోనఁ దప
ము లొనర్చెడునిరాబారిగములు. యయా.
౨. ౪౩.

పోరోగిరపునిరాబారి=కలహాశనముని, నారదుఁడు.
(సరస్వతీవర్ణనము.) సీ. పోరోగిరపునిరాబారి
కూరిమిపట్టి మాయమాయ యనుంగుమామగా
రు. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

నిరామయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.
రోగము లేనిది. ౨. నిర్దోషము. ౩. కపటము
లేనిది, అమాయకము. వి. అ. పుం. న. రోగము
లేమి, ఆరోగ్యము. పుం. ౧. అడవిమేఁక. ౨.
పంది.

నిరామాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. కపిత్థము,
వెలఁగ చెట్టు.

నిరాయతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.
మిక్కిలిచాఁగినది, విరివి యైనది. ౨. ముడిఁగి
నది, సంకుచితము.

నిరాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆదాయ
ము లేనిది, రాబడి లేనిది.

నిరాయాసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆయా
సము లేనిది; సుకరము, సులువైనది.

నిరాయుధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆ
యుధము లేనివాఁడు.

నిరాలంబ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆకాశమాంసి,
చిన్నజటామాంసి చెట్టు.

నిరాలంబము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవ

లంబము లేనిది, ఆధారము లేనిది. ౨. స్వతంత్రము, పరతంత్రము కానిది.

నిరాలకము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిచేఁప. (విల్యమ్సు.)

నిరాలోకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడనిది. ౨. దృష్టిపోయినది, గ్రుడ్డిది. ౩. వెలుతురు లేనిది, చీకటి కలది; కనఁబడనిది.

నిరాశంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశంక -జంకు- లేనివాఁడు.

నిరాశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశ లేనివాఁడు, ఆశ ఉడిగినవాఁడు.

నిరాశ్రయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశ్రయము లేనివాఁడు, ఆధారము లేనివాఁడు; అలంబనరహితుఁడు, ఊఁత లేనివాఁడు.

నిరాసకము. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) నిరసించునది.

నిరాసము. సం=నిరసనము.

నిరాసీలు. వి. బ. వస్త్రవిశేషము.

రగడ. బురతకాసీలు మహముదులు నిరాసీలు, సరి సేయరానిహంసావళులు లాకీలు. హంస. ౫. ౩౫౬.

నిరాస్వాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆస్వాదము లేనిది, అనుభవము లేనిది. ౨. రుచ్యము కానిది, చవి లేనిది.

నిరాహారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆహారము లేనిది. వి. అ. పుం. అనశనము, ఉపవాసము.

నిరింగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తెఱ; ముసుఁగు. (విల్యమ్సు.)

నిరింద్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేత్రాదీంద్రియములు లేనివాఁడు. ౨. రేతస్సు లేనివాఁడు.

నిరిచ్ఛుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇచ్ఛ లేనివాఁడు.

నిరీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరీక్షణము.

నిరీక్షకుఁడు. సం. విణ. (అ. క్షికా. అ.) వీక్షించువాఁడు.

నిరీక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. దృష్టి, చూపు. ౨. చూచుట, కనుఁగొనుట. ౩. ఎదురుచూచుట. ౪. భావించుట, తలఁచుట.

నిరీక్షించు. సం. స. క్రి. ౧. చూచు.

వ... ప్రసాదసుముఖి యై శాంభవి నిలింపుల నిరీక్షించి మీ కభిమతం బైనవరం బడుగుఁ డిచ్చెద... మార్క. ౬. ౧౨౪.

౨. ప్రతీక్షించు, ఎదురుచూచు.

వ. ఇ ట్లేకతంబ యేకవస్త్ర యై యోడ సెక్క వచ్చువారి నిరీక్షించు చున్న సత్యవతిం జూచి యామునివరుండు. భార. ఆది. ౩. ౩౪.

౩. భావించు, ఎంచు.

ఉ. చంచలనేత్ర సీత విడఁజాలుదు నే శుకయేమి గా నిరీక్షించితి నన్ను సృష్టి యిటఁ జీకటి చేసెదఁ జూడు మంచు రాత్రించర పుంగవుం డలుక దిక్కులు మ్రోయఁ బ్రయాణభేరి వేయించె సమస్తరాక్షసుల కిం పొదవన్ బవరంపుఁదెంపునన్. రామా. ౪. ౧౪౩.

నిరీక్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరీక్షింపఁబడినది. వి. అ. న.=నిరీక్షణము.

నిరీతి. సం. విణ. (ఇ.) ఈతిబాధలు లేనిది.

నిరీశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రభువు లేనిది. ౨. దేవుఁడు లేనిది.

నిరీశ్వరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవుఁడు లేఁ డనువాఁడు.

నిరీషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లాంగలదండము లేనిది, ఏఁడికోల లేనిది. (నాఁగలి.) వి. అ. న. ఫాలము, నాఁగటికఱ్ఱు.

నిరీహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చేష్టాశూన్యత్వము, పని చేయకుండుట. ౨. ఇచ్ఛాశూన్యత, ఇచ్ఛ లేమి. ౩. ప్రయత్నము లేమి.

నిరీహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చేష్టాశూన్యుఁడు. ౨. ఇచ్ఛాశూన్యుఁడు. ౩. ప్రయత్నశూన్యుఁడు.

నిరు. అవ్య. గతార్థకము. (నిరుడు, నిన్న, నిప్పచ్చము. (శ. ర.)
జః నిన్న, నిరుడు.

నిరుంధత్. సం. శత్రు. నిరోధించుచున్న.

నిరుంధానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధించుచున్నది.

నిరుకడము. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నిరుకు. వి. (క. నిరఖు.) ౧. నిర్ణయము. ౨. నిర్ణయించినవెల. (శ. ర.)

నిరుకుళము. విణ. (సం. నిరరళమ్.) ~~[illegible]~~ ~~(వి. ని.)~~ అనర్గళము, ఉచ్ఛృంఖలము.
గీ. నిగమనూపురములు మ్రోయ నిరుకుళముగ, సిగ్గు వాసినకటి ప్రకాశింప నురము, కెంపు లేరెండ గ్రక్కఁ జెక్కిళ్ల నగవు, మొలవ న తీర్థమున నిల్చి పొల్చుఁ జక్కి. పాండు. ౨. ౨౧౯. (నిరుత ఆలు. శ. ర. పా.)

నిరుక్తకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తమును చేసినవాఁడు, యాస్కుఁడు.

నిరుక్తజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నియుక్తజుఁడు, భర్తచే నియుక్తుఁ డగువానివలన పుట్టినవాఁడు, క్షేత్రజుఁడు.

నిరుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అర్థవివరణము చేసి చెప్పఁబడినది, నిర్వచింపఁబడినది. ౨. నియుక్తము, నియోగింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. నిర్వచనము, పదముల అవయవార్థములను వివరించుట. ౨. వేదాంగములలో నొకటి, వేద పదములకు అవయవార్థమును వివరించుచు యాస్కుఁడు రచించిన గ్రంథవిశేషము.

నిరుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిర్వచనము, ఒక పదముయొక్క ప్రకృతిప్రత్యయాద్యవయవముల యర్థమును చెప్పి దానిసాముదాయికార్థమును దెలుపుట. ౨. (అలం.) ఒక అర్థాలంకారము.
శ్లో. నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నా మన్యార్థత్వప్రకల్పనమ్, ఈదృశైశ్చరితైర్జానే సత్యం దోషాకరో భవాన్. ౨౦౦ శ్లో. కువలయా.
౩. యాస్కుఁడు రచించిన నిరుక్తము.

నిరుచ్ఛ్వాసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊపిరి లేనిది.

నిరుడు. వి. ఔ. (నిరు + ఏఁడు) గతవత్సరము, కడచిన సంవత్సరము.
గీ. నిరుడు నాఁగఁ బరుత్సరంజ్ఞ పరగుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౯౮.
ఆ. కన్నులందు మదము గప్పి కానరు గాని, నిరుడు ముందటేఁడు నిన్న మొన్న, దగ్గఱైనవారు దమకంటెఁ దక్కువా... వేమన. ౧. ౧౫౯.
చ. దొరసెమునందుఁ జుట్టుకొని తోరణకట్టె నురోవిభాగముక్, నిరుడు పయోజకోశరమణీయతఁ దాల్చెను వర్ధమానవత్సరమున నొప్పె; హేమకలశంబులబాగున ముందటేఁటికిం, గరినిభయానచన్నుఁగవ కౌఁగిలిపట్టులు గాక యుండునే. క్రీడా. ౨౨౪.

నిరుతి. వి. (సం. నిర్వృతిః. క. నిరుతి.) నైర్‌ఋతుఁడు, నిర్వృతి.
క... అర్చిక్, సురబలము లసురపుత్త్రులు, నిరుతికి వెన్నిచ్చి కెదిరి నిల్వక భీతిన్. కు. సం. ౧౨. ౭౫౩.
చ. నిరుతియు వారిమాయల కనిక్ బ్రతిఘాయ

లొనర్చి పేర్చుసం,గర మొనరింప...కు.సం. ౧౨. ౯౨౨. ('నిరుబుతి' అపముద్రి.)

నిరుత్తరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రతివచనము లేనివాఁడు, జవాబు చెప్పనివాఁడు; జవాబు పొందనివాఁడు. ౨. ఎవనికంటె శ్రేష్ఠుఁడు లేఁడో వాఁడు, అనుత్తరుఁడు, మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడు.

నిరుత్సవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉత్సవములు లేనిది.

నిరుత్సాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉత్సాహము లేనిది.

నిరుత్సుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి ఉత్సుకుఁడు, ఇష్టార్థమునకై మిగుల తహతహపడువాఁడు. ౨. అనుత్సుకుఁడు, తహతహ లేనివాఁడు.

నిరుదకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్జలము, ఉదకము లేనిది.

నిరుద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డగింపఁబడినది. ౨. చెఱఁ బెట్టఁబడినది; రాకపోకలు లేకుండునట్లు అఁక పెట్టఁబడినది.

నిరుద్యముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయత్నము లేనివాఁడు, సోమరి.

నిరుద్యోగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్యోగము లేనివాఁడు, ప్రయత్నము లేనివాఁడు; వ్యాపారము లేనివాఁడు.

నిరుద్వేగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్వేగము లేనిది, శాంతము.

నిరుధ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధింపఁబడుచున్నది.

నిరుపద్రవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. విపత్తు లేనిది, ఉపప్లవము లేనిది. ౨. బాధ లేనిది.

నిరుపధి. సం. విణ. (ఇ.) కపటము లేనిది, మోసము లేనిది.

నిరుపపత్తి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపపత్తి లేనిది.

నిరుపప్లవము. సం=నిరుపద్రవము.

నిరుపమము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.) అనుపమము, అసమానము, సాటి లేనిది.

నిరుపహతము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.)౧.కొట్టుపడనిది. ౨. ఉపద్రవము లేనిది. ౩. నాశము లేనిది.

నిరుపహతి. సం. విణ. (ఇ.)=నిరుపహతము.

నిరుపాఖ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అసత్పదార్థము. (వంధ్యాపుత్రాది.) వి. అ. న. - వర్ణింప శక్యము కానిది - బ్రహ్మము.

నిరుపాధి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపాధి లేనివాఁడు.

నిరుపాధికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నిరుపాధి.

నిరుపాయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ఉపాయము లేనిది.

నిరుపేక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపేక్ష లేనిది.

నిరుహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వహింపఁబడుచున్నది.

నిరూఢము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. మిక్కిలి రూఢమైనది, ప్రసిద్ధికెక్కినది. ౨. రూఢము, సంకేతసిద్ధము, జనవ్యవహారసిద్ధము. (అర్థము. వ్యతి. యౌగికము.) ౩. నిరూఢలక్షణచే అర్థమును బోధించునది.(శబ్దము.) ౪. నిర్వహింపఁబడినది. ౫. ఊఢముకానిది, పెండ్లియాడఁబడనిది.

నిరూఢలక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్యాకరణశాస్త్రాదులయందు ప్రసిద్ధమగునర్థమును దెలుపు లక్షణ. (ఉదా:—లావణ్యము, అనుకూలము, ప్రతికూలము.)

నిరూఢి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మిక్కిలి ప్రసిద్ధి.

౨. (విద్యాదులయందు) ప్రవీణత, కౌశల్యము. ౩. నిరూఢలక్షణ. ౪. నిర్ధారణ, నిశ్చయము.

నిరూపకుఁడు. సం. విణ. (అ.పి.కా.అ.) నిరూపించువాఁడు, నిరూపణ చేయువాఁడు.

నిరూపణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరూపణము.

నిరూపణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్ధారణ చేయుట, నిర్ణయించుట. ౨. విచారణము, అరయిక. ౩. తార్కాణ, నిదర్శనము. ౪. చూపు;చూచుట.౫. యథార్థస్థితి తెలియునట్లు నిర్వచించుట.

నిరూపణీయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) నిరూపింపఁదగినది, నిరూపణ చేయఁదగినది.

నిరూపయత్. సం. శత్రు. నిరూపించుచున్న.

నిరూపయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపించుచున్నది.

నిరూపయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నిరూపించువాఁడు, నిరూపణ చేయువాఁడు.

నిరూపయితవ్యము. సం=నిరూపణీయము.

నిరూపించు. సం. స. క్రి. ౧. నిర్ణయించు.

గీ. వినుము విప్రకామార్థభోజనము లోను,గాఁగఁ గలుగు వేదోక్తప్రకారభోజ,నములు వ్రతహాని సేయవు నరవరేణ్య, యని నిరూపించి పలికి యిట్లనిరొు మఱియు. భార.శాం. ౪. ౩౩౩.

వ...మరణభయంబున కిది నిమిత్తం బని నిరూపింప రాదు. మార్క. ౧. ౫౩.

౨. ఏర్పాటుచేయు.

వ...కురుక్షేత్రంబు దఱియం జొచ్చి యందొక్కరమణీయప్రదేశంబు విడిదల గా నిరూపించి నిలిచి... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౩౪.

౩. గ్రహించు, తెలిసికొను.

గీ. ఇట్లు దమ్ము నిరూపింప నితరజనము,లకు నళక్యంబు గాఁగ సల్లాపరసము, ననుభవించుచు నల్లనల్లన లతాంగి, యరిగె నర్తనమండపోపాంతమునకు. భార. విరా. ౩. ౪౨.

శ్లో. తయో స్తద్వచనం శ్రుత్వా జజ్ఞిరే నేతరే జనాః. సం. భార. విరా. ౨౯. ౨౫.

౪. నిర్వచించు,స్వరూపమును నిర్ధారణచేయు.
౫. (నాట్య.) అభినయించు.

నిరూపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపింపఁబడినది, నిరూపణ చేయఁబడినది.

నిరూప్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపింపఁబడుచున్నది, నిరూపణ చేయఁబడుచున్నది.

నిరూప్యము. సం=నిరూపణీయము.

నిరూహణము. సం. వి. అ. న.=నిరూహము.

నిరూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊహలేనిది. వి. అ. పుం. (వైద్య.) గుదద్వారమున దోషములను వెడలించుటకై చేయువస్తిభేదము. (ఇందు క్షీరకషాయాదు లుపయోగింపఁబడును. తైల ముపయోగించువస్తి అనువాసన మనఁబడును.)

నిరృతి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపద్రవము లేనిది. వి. ఇ. పుం. దక్షిణపశ్చిమదిక్పాలకుఁడు. స్త్రీ. ౧. అలక్ష్మి. ౨. అధర్మునిభార్య. ౩. అధర్ముని కూఁతురు. ౪. మృత్యువుభార్య. ౫. మూల నక్షత్రము.

నిరోధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోధనము. సం. వి. అ. న.=నిరోధము.

నిరోధనీయము. సం=నిరోద్ధవ్యము.

నిరోధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బంధించుట, చెఱఁబెట్టుట.

శ్లో. వైశ్య స్సర్వస్వదండ స్స్యాత్సంవత్సరని
రోధతః. మను. ౮. ౩౭౫.

౨. రాకపోకలు లేకుండునట్లు అడ్డుపెట్టుట. ౩. అడ్డగింత. ౪. నాశము. ౫. వశపఱుచుకొనుట. ('యోగశ్చిత్తవృత్తి నిరోధః.' పాతంజలయోగసూత్రము.)

నిరోధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోధించు. సం. స. క్రి. నిరోధము చేయు; అడ్డగించు.

(యమభటులు.) మ...భీకరులై యొక్కటఁ
జుట్టుముట్టుకొని మార్గంబుల నిరోధించినన్.
ఉ. రా. ౩. ౩౩౧.

నిరోద్ధ. సం. విణ. (ఋ. ద్ధ్రీ. ఋ.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోద్ధవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధింపఁదగినది.

నిరోధ్యము. సం=నిరోద్ధవ్యము.

నిర్గంధనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గంధనము లేనిది. వి. అ. న. మిగుల హింసించుట; చంపుట, మారణము.

నిర్గంధపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శాల్మలి, బూరుగు.

నిర్గంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గంధము లేనిది.

నిర్గచ్ఛత్. సం. శతృ. నిర్గమించుచున్న.

నిర్గతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిష్క్రాంతము, వెడలినది. ౨. నశించినది. ౩. పైకి వచ్చినది. (రసము, రక్తము మొ.) ౪. ఉద్గతము, బయలుదేఱినది. (మొలక, మొక్క మొ.)

నిర్గతి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. వెలువడుట. ౨.నిష్క్రమణము, వెడలిపోవుట.

నిర్గమనము. సం. వి. అ. న. ౧=నిర్గతి. ౨. ద్వారము.

నిర్గమనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ప్రతీహారి, ద్వారపాలకుఁడు.

నిర్గమము. సం. వి. అ. పుం=నిర్గమనము.

నిర్గమించు. సం. అ. క్రి. వెడలు, బయలుదేఱు; ఉద్భవించు.

గీ. అనినఁ దేజస్విఁ జేసి చంద్రార్ధమౌళి,శిష్యు
న నిర్గమించుటఁ జేసి యితఁడు, కుర్రఁ డను
పేర వర్తించు సుదతి నీకుఁ, బ్రియ మొనర్చి
తి ననియె సంప్రీతితోడ. భార. శాం. ౫.
౭౩౫.

వ. అవ్విరోచననందనుశరీరంబుననుండి సురూపయు సుగౌరయు నగునొక్కమగువ నిర్గమించినం గని కౌశికుండు...భార. శాం. ౮. ౮౦౦.

వ...ఇట్లు రోషసంఘూర్ణితుం డగువిష్ణువక్త్రంబున మహాతేజం బుద్భవించె బ్రహ్మశంకరశక్రాదిసకలదేవశరీరములయందుఁ దీవ్రతేజంబులు నిర్గమించె...మార్క. ౬. ౭౮.

నిర్గము. సం. వి. అ. పుం. దేశము, విలాతి.

నిర్గర్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గర్వము లేనిది.

నిర్గళనము. సం. వి. అ. న. వెలికి జాఱుట.

నిర్గుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సిందువారము, వావిలి. ౨. నల్లవావిలి. ౩. కరహాటము, మంగ.

నిర్గుణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుణములు లేనివాఁడు.

నిర్గూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సంవృతము, కప్పఁబడినది. ౨. మిక్కిలిగూఢమైనది. వి. అ. పుం. వృక్షకోటరము, చెట్టుతొఱ్ఱ.

నిర్గౌరవుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గౌరవము లేనివాఁడు, మరియాద లేనివాఁడు.

నిర్గ్రంథకుఁడు. సం. విణ. (అ. థికా. అ.) ౧. నిస్సహాయుఁడు, ఒంటరి. ౨. వస్త్రరహితుఁడు. ౩. హృదయగ్రంథి వీడినవాఁడు, జ్ఞాని. ౪. ఫలశూన్యుఁడు, వ్యర్థుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. క్షపణకుఁడు. ౨. దిగంబరసన్న్యాసి. ౩. జూదరి.

నిర్గ్రంథనము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిర్గ్రంథుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్ధనుఁడు, బీదవాఁడు. ౨. నిస్సహాయుఁడు, ఒంటరి. ౩. హృదయగ్రంథి వీడినవాఁడు, జ్ఞాని. ౪. మూర్ఖుఁడు. ౫. జూదరి. వి. అ. పుం. ౧. క్షపణకుఁడు. ౨. దిగంబరసన్న్యాసి. ౩. ముని.

నిర్గ్రాహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తప్పక గ్రహింపఁదగినది.

నిర్ఘటము. సం. వి. అ. న. బహుజనసమర్దము కల యంగడి. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘటము లేనిది. (కల్ప.)

నిర్ఘర్షణకము. సం. విణ. (అ. ణికా. అ.) రాచునది. వి. అ. న. దంతచూర్ణము, పండ్లు తోముపొడి.

నిర్ఘర్షణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాచుటకు సాధనమైనది. వి.అ.న. రాచుట, రాపు, ఒఱపిడి.

నిర్ఘాతనము. సం.వి.అ. న. (వైద్య.) యంత్రాదులచే అదిమి రసి మున్నగువానిని వెలికి తీయుట.

నిర్ఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాశము, చేటు. ౨. దెబ్బ, కొట్టు. ౩. సుడిగాలి, బోరుగాలి. ౪. వజ్రాయుధము.

నిర్ఘృణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దయ లేనివాఁడు, క్రూరుఁడు. ౨. జుగుప్స లేనివాఁడు, రోయనివాఁడు.

నిర్ఘోషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘోషము లేనిది, ధ్వని లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. శబ్దము, మ్రోఁత. ౨. మహాధ్వని.

నిర్ఘోషించు. సం. అ. క్రి. ధ్వనిచేయు. మ... వెంబడి బ్రహ్మహత్యయును నిర్ఘోషించుచున్ భీమరూ, పనిరుద్ధాభ్రధరాతికంపన మెలర్పన్ వచ్చె వేగంబునన్. సేతు. ౩.౧౩౬. పొ.

నిర్జనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జనములేనిది. వి. అ. న. ఏకాంతము, జనము లేనిచోటు.

నిర్జయము. సం. వి. అ. పుం. పూర్ణవిజయము, నిండుగెలుపు.

నిర్జర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గుడూచి, తిప్పతీఁగ. ౨. తాలపర్ణి, మురయనుగంధద్రవ్యము.

నిర్జరము. సం. వి. అ. న. అమృతము.

నిర్జరసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. దేవసర్షపము, తెల్లావ.

నిర్జరాయువు. సం. విణ. (ఉ.) జరాయువు-మావి-నుండి వచ్చునది. (మృగాది.)

నిర్జరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ముదిమి లేనివాఁడు. వి. అ. పుం. దేవత, వేలుపు.

నిర్జలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జలము లేనిది.

నిర్జలైకాదశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (ఆచమన సమయమునఁ దప్ప నితరసమయమున నీరైనను త్రాగక ఉపవాసము చేయఁ దగిన ఏకాదశి.) జ్యేష్ఠశుక్లఏకాదశి.

నిర్జాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్భూతము, పుట్టినది; బయలుదేఱినది.

నిర్జించు. సం. స. క్రి. జయించు, వశపఱుచుకొను.
సీ. దుర్జయవీరుల నిర్జించితివి నీవు శాత్రవయోధుల సమయఁజేయ. భార. అశ్వ. ౩. ౬.
గీ...ఇంద్రియముల నిర్జించి సత్త్వాదు లవులఁ ద్రోచి, యేను శాంతిసుఖంబున కెలయుటనఘ. భార. శాం. ౫. ౩౯౫.

నిర్జితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్జయము, నిండుగెలుపు.

నిర్జితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరాజితుఁడు, జయింపఁబడినవాఁడు; వశీకృతుఁడు, లోఁబఱుచుకొనఁబడినవాఁడు.

నిర్జిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నోటినుండి వెలికి వచ్చినవాలుక కలది. వి. అ. పుం. భేకము, కప్ప.

నిర్జీవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జీవము లేనిది, జీవాత్మ లేనిది; ప్రాణము లేనిది, చనిపోయినది. ౨. ప్రాణులు లేనిది.

నిర్ఝరము. సం. వి. అ. పుం. న. ఝరము, సెలయేఱు. పుం. ౧. తుషానలము, ఊఁకనిప్పు. ౨. ఏనుఁగు. ౩. సూర్యాశ్వము.

నిర్ఝరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నది, సెలయేఱు. వి. పుం. -సెలయేళ్లు కలది - పర్వతము.

నిర్ఝరిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నది, సెలయేఱు.

నిర్ణయత్. సం. శత్రు. నిర్ణయించుచున్న.

నిర్ణయనము. సం. వి. అ. న. నిర్ణయించుట.

నిర్ణయనీయము. సం=నిర్ణేయము.

నిర్ణయపాదము. సం. వి. అ. పుం. చతుష్పాదాత్మక మగువ్యవహారముయొక్క నిర్ణయాత్మక మగుసిద్ధిపాదము, తీర్పు.

నిర్ణయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయించుచున్నది.

నిర్ణయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిశ్చయము, నిర్ధారణ. ౨. (మీమాంస.) అధికరణపంచావయవములలో నయిదవది; సిద్ధాంతము, నిష్కర్షము. ౩. (న్యాయ.) పక్షప్రతిపక్షములను విమర్శించి విషయము నిర్ధారణచేయుట. ౪. (వ్యవహార.) తీర్పు. (చూ. నిర్ణయపాదము.)

నిర్ణయించు. సం. స. క్రి. స్థిరపఱుచు, నిశ్చయించు.
సీ. జిహ్వాగ్రమునఁ బరీక్షింపంగ లవణాదికలశార్ణవంబులు దెలియవచ్చె, వలపున భేదంబు గలుగంగ మృగనాభి హిమవాలుకల నిర్ణయింప వచ్చెఁ. గీ.గాని లేదన్న నేకప్రకారమై స, మస్తమును సంతతభ్రాంతి నావహించు, నన గ నీశ్వరసారసింహాక్షమాధిపతియశశ్చంద్రికాకదంబములు నిగిడె. వరాహ. ౧. ౪౧.

నిర్ణాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧. నిర్ణయించువాఁడు. ౨. నిర్ణయింపఁజేయువాఁడు.

నిర్ణాయనము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్ణయింపఁజేయుట; నిర్ణయము చేయుట. ౨. మరణము. ౩. ఏనుఁగుయొక్క అపాంగప్రదేశము.

నిర్ణిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శోధితము- ౧. కడుగఁబడినది, శుద్ధము చేయఁబడినది. ౨. పవిత్రము చేయఁబడినది.

నిర్ణిక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శుద్ధి, కడుగుట. ౨. పాపము పోఁగొట్టుట.

నిర్ణిద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిద్ర లేనిది, జాగరూక మైనది, జాగ్రత్త కలది. ౨. ముకుళితము కానిది, వికసించినది. (పుష్పాది.)

నిర్ణీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁబడినది, నిర్ణయము చేయఁబడినది.

నిర్ణీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిశ్చయము.
క. బాలాపాణిగ్రహశుభ, వేళానిర్ణీతి కిపుడ విచ్చేయుము...వసు. ౩. ౯౯.

నిర్ణీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁబడుచున్నది.

నిర్ణుదత్. సం. శత్ర. తొలఁగించుచున్న.

నిర్ణుదమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగించుచున్నవాఁడు.

నిర్ణుద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగింపఁబడుచున్నది.

నిర్ణేకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మిక్కిలిశుద్ధి. ౨. పాదప్రక్షాళనాదికము. ౩. పాపపరిహారము. ౪. ప్రాయశ్చిత్తము.

నిర్ణేజకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) శుద్ధిచేయువాఁడు. వి. అ. పుం. చాకలి.

నిర్ణేజనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పాపము పోఁగొట్టుసాధనమైనది. ౨. కడుగుటకు సాధనమైనది. ౩. ఉదుకుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. కడుగుట. ౨. పాపము పోఁగొట్టుట. ౩. ప్రాయశ్చిత్తము.

నిర్ణేత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. నిర్ణయించువాఁడు. ౨. న్యాయాధ్యక్షుఁడు, వివాదనిర్ణయము చేయువాఁడు, తీర్పుచెప్పువాఁడు. ౩. నేత, నాయకుఁడు.

నిర్ణేతవ్యము. సం= నిర్ణేయము.

నిర్ణేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁదగినది, నిర్ణయము చేయఁదగినది.

నిర్ణోదకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగించువాఁడు.

నిర్ణోదనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగింపఁదగినది.

నిర్ణోదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తొలఁగించునది, పోఁగొట్టునది. ౨. నిరసించునది. వి. అ. పుం. ౧. తొలఁగించుట. ౨. త్రోసివేయుట, నిరసించుట.

నిర్ణోది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) తొలఁగించువాఁడు.

నిర్ణోద్యము. సం= నిర్ణోదనీయము.

నిర్దగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చక్కఁగా కాలినది. ౨. కాలనిక్షిప్తి.

నిర్దటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దయలేనివాఁడు. ౨. పరాపవాదరతుఁడు, పరులపై అపవాదములు వేయుటయం దాసక్తి కలవాఁడు. ౩. వ్యర్థుఁడు, పనికిమాలినవాఁడు. ౪. మత్తిల్లినవాఁడు.

నిర్దడుఁడు. సం=నిర్దటుఁడు. (అ. ని.)

నిర్దయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దయలేనిది, క్రూరము. క్రి. విణ. క్రూరముగా, దయ లేకుండగా.

నిర్దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కఠినము. ౨. సిగ్గు లేనిది. ౩. నిర్భయము, భయము లేనిది. ౪. నిర్ఝరము, సెలయేఱు. వి. అ. న. సారము.

నిర్దళనము. సం. వి. అ. న. పూర్తిగా చీల్చుట; భేదించుట.

నిర్దళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పూర్తిగా భేదింపఁబడినది; పూర్తిగా చీల్పఁబడినది.

నిర్దశనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పండ్లు లేనిది, దంతములు లేనిది.

నిర్దశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదిదినములు కడచినది, పదిదినములు దాఁటినది.

నిర్దహనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పూర్తిగా కాల్చునది. ౨. అగ్ని లేనిది. ౩. కాలుట లేనిది; వేఁడిమిలేనిది. వి. అ. న. మిగులకాల్చుట.

నిర్దహించు. సం. స. క్రి. బాగుగా కాలుచు, పూర్తిగా కాలుచు.

ఆ. అమ్మహాత్ముఁ డఖుచు లైనవారల నవి, నిర్దహిం
చుఁ గాన నీవు పరమ, శుచివి గమ్ము నీకుఁ
జొప్పడు నఖిలము,హోత్రవీర్య మనియె సా
దరమున. భార. కర్ణ. ౧. ౨౯౫.

సీ ... ఇందిరాపరుఁడు వర ప్రదుం డఖిలవం
ద్యుఁడు గర్భమునంద యుండి య,చ్చెరువుగ
నిర్దహించె నవిజేయమురాహితశక్తు లన్ని
యుఁజ. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౧౫.

నిర్దాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. మిక్కిలి భేదించువాఁడు; మిగుల చీల్చువాఁడు. ౨. గొప్పదాత, మిక్కిలి యిచ్చువాఁడు. ౩. శోధకుఁడు, శుద్ధిచేయువాఁడు. ౪. (పైరమున్నగునవి) కోయువాఁడు.

నిర్దారణము. సం. వి.అ.న. చక్కఁగా చీల్చుట.

నిర్దారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పూర్తిగా భేదింపఁబడినది; పూర్తిగా చీల్పఁబడినది. ౨. విప్పఁబడినది, తెఱవఁబడినది. (నేత్రాది.)

శ్లో. నాగః ... క్రోధాక్రాంతః క్రూర నిర్దారితాక్షః ప్రేక్షాంచక్రే నైవ కించి న్మదాంధః. శిశు. ౧౮. ౨౮.

నిర్దిగ్ధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అనులిప్తుఁడు, పూయఁబడినవాఁడు. ౨. మాంసలుఁడు, కండబలుపు కలవాఁడు.

నిర్దిశత్. సం. శత్ర. నిర్దేశించుచున్న.

నిర్దిశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్దేశింపఁబడుచున్నది.

నిర్దిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూపఁబడినది. ౨. ఏర్పాటు చేయఁబడినది. ("నిర్దిష్టాం కులపతినా స పర్ణశాలా మధ్యాస్య." సం. రఘు. ౧.౯౫.) ౩. ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. ౪. ఉపదేశింపఁబడినది. ౫. కథితము, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పఁబడినది, నిరూపింపఁబడినది.

నిర్దిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్దేశించుట.

నిర్దేశకుఁడు. సం. విణ. (అ. శికా. అ.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేశనము. సం. వి. అ. న. నిర్దేశించుట.

నిర్దేశనీయము. సం= నిర్దేష్టవ్యము.

నిర్దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చూపుట ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౩. ఉపదేశము. ౪. కథనము, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పుట. ౫. ఏర్పాటు. ౬. నిశ్చయము. ౭. ప్రతిపాదకశబ్దము. ౮. ఉపాంతము,దాపు. ౯. వేతనము,జీతము. ("కాలమేవం ప్రతీక్షేత నిర్దేశం భృతకోయథా." వాచ.)

నిర్దేశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేశించు. సం. స. క్రి. ౧. నిరూపించు,నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పు.

క. విను మజుఁడు శ్రద్ధ యతిథి,వని యది గల
వాఁడు గౌరవశ్రేష్ఠుం డా,తనియన్నము భో
జ్యతరం,బని నిర్దేశించె నెల్లయమరులు వినఁ
గన్. భార. శాం. ౫. ౨౪౮.

వ. అని నిర్దేశించి నీవు నిజేచ్ఛం బ్రవర్తింపుమని పలికి... భార. శాం. ౬. ౫౩౦.

వ. అయ్యముండును సద్దురాత్ముల నుపలక్షించి గతి నిర్దేశించిన...మార్క. ౨. ౪౮.

౨. చూపు. ౩. ఆజ్ఞాపించు.

నిర్దేశ్యము. సం=నిర్దేష్టవ్యము.

నిర్దేష్ట. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేష్టవ్యము.సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్దేశింపఁదగినది.

నిర్దైన్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైన్యములేనిది.

నిర్దోషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషము లేనిది.

నిర్ద్రోహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము లేనివాఁడు.

నిర్ద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్వంద్వములు లేనివాఁడు. (చూ. ద్వంద్వము.) ౨. శీతోష్ణములు సుఖదుఃఖములు మున్నగు ద్వంద్వములు లేనివాఁడు.

నిర్ధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనములేనివాఁడు, దరిద్రుఁడు.

నిర్ధరించు. సం. స. క్రి. ౧. నిర్ధారణచేయు, నిశ్చయించు. కాశీ. ౫. ఆ. (శ. ర.)

నిర్ధర్మము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మము లేనిది.

నిర్ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిర్ధారణము.

నిర్ధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్చయము. ౨. నిర్ణయించుట, నిష్కర్షించుట, తీర్చుట. ౩. (జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞల ననుసరించి) సముదాయమునుండి ఒకదానిని వేఱుచేయుట.

నిర్ధారణీయము. సం=నిర్ధార్యము.

నిర్ధారము. సం. వి. అ. పు=నిర్ధారణము.

నిర్ధారయత్. సం. శత్ర. నిర్ధారణ చేయుచున్న.

నిర్ధారయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయుచున్నది.

నిర్ధారయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారయితవ్యము. సం=నిర్ధార్యము.

నిర్ధారి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారించు. సం. స. క్రి. నిశ్చయించు.
శా. ఈరీతిన్ వెనువెంట దేవఋషి రా నిచ్ఛాగతిం
బోయి నీహారక్షోణిధరంబుచేరువల మే
యన్ గోగణంబున్ సుపర్వారాతుల్ గని
చెప్ప భార్గవుఁడు కార్యం బాత్మ నూహించి
నిర్ధారించెన్ బలమర్దనాధ్వరపశుగ్రాహంబు
వశ్యంబు గాన్. వరాహ. ౫. ౭౪.

నిర్ధారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయఁబడినది, నిర్ధారింపఁబడినది.

నిర్ధార్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయఁబడుచున్నది.

నిర్ధార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారింపఁదగినది, నిర్ధారణ చేయఁదగినది, నిశ్చయింపఁదగినది.

నిర్ధూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిరస్తము, విదుల్పఁబడినది. ౨. త్రోసివేయఁబడినది. ౩. తొలఁగింపఁబడినది. ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౫. ఖండింపఁబడినది, నిరాకరింపఁబడినది. (వాదము మొ.)

నిర్ధూమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమము లేనిది.

నిర్ధౌతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బాగుగా కడుగఁబడినది. ౨. శుభ్రముగా చేయఁబడినది.

నిర్నాభి. సం. విణ. (ఇ) ౧. బొడ్డు లేనిది. ౨. నాభిని అతిక్రమించినది, బొడ్డుక్రిందికి దిగినది.
శ్లో. నిర్నాభి కౌశేయ ముపాత్తబాణ మభ్యంగ
నేపథ్య మలంచకార. సం. కు. సం. ౭. ౭.

నిర్నిమిత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమిత్తము లేనిది, అకారణము.

నిర్నిమేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమేషము లేనిది, ఱెప్పపాటు లేనిది.

నిర్బంధ. సం. విణ. (ఋ. ధ్రీ. ఋ.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధి కా. అ.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్బంధింపఁదగినది.

నిర్బంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బలాత్కారము. ౨. ఆగ్రహము, పట్టుదల. ౩. గట్టిగా బంధించుట.

నిర్బంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధించు. సం. స. క్రి. ౧. గట్టిగా బంధించు, మెదలకుండఁగా చేయు.

శా. భూలోకంబున దుష్టశాత్రవచయంబుం జంపి ధరజ్ఝులన్, బాలింపంగ జనించినాఁడవు మహీభారావతీర్ణక్రియాశీలత్వంబు వహించి నీ విపుడు లక్ష్మీనాథ యీపాముతో, బాలక్రీడలు సల్ప నేమిటికి నిర్బంధించి మర్దింపవే. వి.పు. ౪. ౧౮౪.

౨. బలాత్కరించు.

నిర్బంధ్యము. సం= నిర్బంధనీయము.

నిర్బద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్బంధింపఁబడినది. ౨. బలాత్కరింపఁబడినది.

నిర్బధ్నత్. సం. శత్రు. నిర్బంధించుచున్న.

నిర్బధ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్బంధింపఁబడుచున్నది.

నిర్బర్హణము. సం. వి. అ. న. నిబర్హణము, చంపుట.

నిర్బలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బలము లేనిది.

నిర్బాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-బాధ లేనిది- ౧. అప్రతిబంధము, అడ్డు లేనిది. ౨. ఉపద్రవము లేనిది, పోవడి లేనిది. ౩. వివిక్తము, జనసమ్మర్దము లేనిది.

నిర్బీజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లఘుద్రాక్ష, కిసిమిసి.

నిర్బీజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విత్తనము లేనిది. ౨. కారణము లేనిది. వి. అ. పుం. సమాధిభేదము.

నిర్భక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అన్నము లేనిది. ౨. ఆహారము లేకుండ పుచ్చుకోఁబడినది. (మందు.)

నిర్భగ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విఱువఁబడినది, తునియలు చేయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

నిర్భటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దృఢము, గట్టిది. ౨. భటులు లేనిది.

నిర్భయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. భయమునుండి తొలఁగినది, జంకు లేనిది. ౨. అపాయమునుండి తొలఁగినది, అపాయము లేనిది, క్షేమము కలది. వి. అ. న. భయాభావము, భయము లేమి.

ఉ. ఇందుల కిష్టమైయున్ మనుజు లెన్నఁడు వత్తురె వచ్చిరేని యానందముఁ బొంది నిర్భయమునన్ శయనింతురె...భార. ఆది. ౭. ౧౪౫.

ద్వి. నావుడు విని సీత నరనాథుఁ జూచి, నీవుండఁగా నాకు నిర్భయం బధిప. రం. రా. అయో. ౧౦౪ పా. ౨౩ పం.

నిర్భరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - మిక్కిలి భారము కలది-౧. అతిమాత్రమైనది, అధికము. ౨. తీవ్రమైనది. (ఆతపాది.) ౩. గాఢమైనది. (నిద్ర, ఆలింగనము మొ.) ౪. (సమాసాంతమునందు) పూర్ణమైనది, నిండినది. (ఆనందనిర్భరుఁడు మొ.) ౫. భారము లేనిది.

ఉ. నీవలనన్ మహాత్మ విను నిర్భరచిత్తుఁడనై తి...భార. అశ్వ. ౧. ౧౮౬.

వి. అ. న. ౧. అతిశయము, ఆధిక్యము. ౨. భారము లేమి.

క్రి. విశ. ౧. మిక్కుటముగా, అధికముగా. (శ. ర.) ౨. గాఢముగా.

నిర్భరుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) వేతనము లేనివాఁడు. (భృత్యుఁడు మొ.)

నిర్భర్త్సకుఁడు. సం. విశ. (అ. ర్త్సికా. అ.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిర్భర్త్సనము.

నిర్భర్త్సనము. సం. వి. అ.న. ౧. బెదరించుట, బెదరింపు. ౨. అభిభవము, తిరస్కారము. ౩. అలక్తము, లత్తుక. (కే. ని.)

నిర్భర్త్సనీయము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) నిర్భర్త్సింపఁదగినది.

నిర్భర్త్స్యమానుఁడు. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) నిర్భర్త్సించుచున్నవాఁడు.

నిర్భర్త్సయితృ. సం. విశ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సయితవ్యము. సం=నిర్భర్త్సనీయము.

నిర్భర్త్సి. సం. విశ. (న్. న్త్రీ. న్.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సించు. సం. స. క్రి. ౧. అభిభవించు, తిరస్కరించు. ౨. అదలించు, బెదరించు.

వ...అనూయాకుటిలం బగు కటాక్షవీక్షణంబు నం దర్శించె నిట్లు నిర్భర్త్సింపఁబడి వైదర్భిం జూచి ... శుద్ధాంతచారిణి మహీకాంతుని తో నిట్లనియె. నైష. ౮. ౩౨.

నిర్భర్త్సితుఁడు. సం.విశ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్భర్త్సింపఁబడినవాఁడు, బెదరింపఁ బడినవాఁడు. ౨. అభిభూతుఁడు, తిరస్కరింపఁబడినవాఁడు.

నిర్భర్త్స్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిర్భర్త్సింపఁబడుచున్నది.

నిర్భర్త్స్యము. సం=నిర్భర్త్సనీయము.

నిర్భాగ్యుఁడు. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) భాగ్యము లేనివాఁడు, అదృష్టహీనుఁడు.

నిర్భిన్నము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.)- మిక్కిలి భేదింపఁబడినది-౧. పగులఁగొట్టఁబడినది; చీల్పఁబడినది. ౨. నాటఁబడినది. (అ. ని.)

నిర్భుగ్నము. సం. విశ. (అ.ఆ. అ.) ౧. వంకరైనది; వికృతాకారము కలది. ౨. వంకరకానిది, సరళము, తిన్ననిది. ౩.ఒకటితో నొకటి రాచుకొనునది.

శ్లో. ఏకీకృతత్వచి నిషిక్త ఇవాపపీడ్య నిర్భుగ్నపీనకుచకుట్మలయా౽నయా మే. మాలతీ.౬. ౧౨.

నిర్భృతి. సం.విశ. (ఇ) భృతి లేనివాఁడు, కూలి లేనివాఁడు.

నిర్భేదకుఁడు. సం. విశ. (అ. దికా. అ.) నిర్భేదించువాఁడు. (నిర్భేదనీయము మొ. భేదనీయము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిర్భేదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భేదించుట, చీల్చుట. ౨. చీలిక. ౩. (అభిప్రాయము, రహస్యము మొ.) బయలుపఱుచుట, వెలువరించుట; ఉద్ఘాటించుట.

నిర్భేదించు. సం.స. క్రి. బ్రద్దలుచేయు, చీల్చు.

వ. ఈక్షణంబున నిన్ను నిర్భేదించి నీగర్భంబున నున్న యతలవితలాదిసప్తపాతాళలోకంబులు చీకాకుగావించి...ఉ.రా.౮.౧౧౨.

నిర్భేద్యము. సం. విశ. (అ. అ. అ.) భేదింపరానిది, చీల్పరానిది.

నిర్మంథకుఁడు. సం. విశ. (అ. థికా. అ.) మథించువాఁడు.

నిర్మంథనము. సం. వి. అ. న. ౧. మథించుట, త్రచ్చుట. ౨. అరణి, త్రచ్చి నిప్పుపుట్టించు కఱ్ఱ. ౩. హింసనము, ధ్వంసము.

నిర్మంథనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) మథింపఁ దగినది.

నిర్మంథము. సం=నిర్మంథనము.

నిర్మంథ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మథింపఁదగినది, త్రచ్చఁదగినది. వి. అ. న. అరణి, మథించి నిప్పు పుట్టించుకఱ్ఱ.

నిర్మక్షికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మక్షికలు లేనిది, ఈఁగలు లేనిది. ౨. నిర్జనము. (చోటు.) అవ్య. అ. న. మక్షికాభావము, ఈఁగలులేమి; జనములేమి.

వ. కృతం భవతేదానీం నిర్మక్షికమ్... శాకుం. ౨.

నిర్మత్సరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మత్సరము లేనిది.

నిర్మథనము. సం=నిర్మంథనము.

నిర్మథము. సం. వి. అ. పుం=నిర్మంథనము.

నిర్మదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మదము లేనిది.అవ్య.అ.న. మదాభావము, మదములేమి.

నిర్మనుష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్జనము, మనుష్యులులేనిది.(ఇట్లే: నిర్మనుజము మొ.)

నిర్మముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మమకారము లేనివాఁడు, నాది అనెడిఅభిమానము లేనివాఁడు.

నిర్మర్యాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మర్యాద లేనిది. అవ్య. అ. న. మర్యాదలేమి.

నిర్మలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మురికి లేనిది, శుద్ధము, శుభ్రము. ౨. తెల్లనిది. ౩. పాపము లేనిది. వి. అ. న. ౧. అభ్రకము. ౨. నిర్మాల్యము.

నిర్మలోపలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తెల్లని ఱాయి. ౨. స్ఫటికమణి.

నిర్మాంసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మాంసము లేనిది; కండ లేనిది.

నిర్మాణము. సం. వి. అ. న. ౧. సృజించుట, సృష్టి. ౨. చేయుట. ౩. (గ్రంథాదుల) రచన. ౪. నిర్మించుటకు సాధనము. ౫. పన్నిక, కూర్పు. ౬. రూపము, ఆకృతి. ౭. గ్రంథము, కృతి. ౮. సారము. ౯. యోగ్యత, ఔచితి.

నిర్మాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్మించువాఁడు.

నిర్మాతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్మింపఁదగినది.

నిర్మానుషము. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.)నిర్జనము, మనుష్యులు లేనిది. అవ్య. అ. న. మనుష్యాభావము, మనుష్యులులేమి.

నిర్మాయకుఁడు. సం. విణ. (అ.ఇకా.అ.) ౧. నిర్మించువాఁడు. ౨. మాయ లేనివాఁడు.

నిర్మాయి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) నిర్మించువాఁడు.

నిర్మార్జనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మార్జనము లేనిది. వి. అ. న. క్షాళనము, కడుగుట; శుద్ధి చేయుట.

నిర్మాల్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృక్కా ౧.

నిర్మాల్యము. సం.వి.అ.న. దేవతలను పూజించి పిమ్మట తీసివేసినపుష్పాదికము; ధరించి తీసివేసినపుష్పాదికము.

నిర్మించు. సం. స. క్రి. ౧. సృజించు.

(నారాయణుఁడు.)వ... చరాచరంబులఁ బుట్టించి తనసర్గంబుల చందంబుననిర్మించి...వి.పు.౧.౭౧.

౨. చేయు. ౩. (గ్రంథాదులను) రచించు.

మ...ప్రబంధంబూని నిర్మించుటే, సరసత్వంబని ప్రాజ్ఞులార నిరసించం బోకుఁడీ...

ఉ. రా. పీఠి. ౧౪.

౪. (గృహాదులను) కట్టు.

వ...ఇట ధృతరాష్ట్రుండు దననిర్మింపం బంచిన సభ దుర్యోధనునకుం జూపి ... భార. సభా. ౨. ౧౩౪. భార. సభా. ౧. ౪.

నిర్మితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మింపఁబడినది.

నిర్మితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్మించుట.

నిర్మిత్సా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిర్మింప నిచ్ఛ.

నిర్మిత్సితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మింప నిచ్ఛగింపఁబడినది.

నిర్మిత్సువు. సం.విణ. (ఉ) నిర్మింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

నిర్మిమీషా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిర్మింప నిచ్ఛ.

నిర్ముక్తము. సం. వి. అ. పుం. కుబుసము విడిచిన పాము.

నిర్ముక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ముక్తి, బంధమునుండి విడివడుట.

నిర్ముక్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విడువఁబడినవాఁడు, విడిచిపెట్టఁబడినవాఁడు. ౨. సంసారాదిబంధవిముక్తి నొందినవాఁడు. వి. అ. పుం. సంగము విడిచినసన్న్యాసి.

నిర్మూలకుఁడు. సం. విణ. (అ. లిం. అ.) నిర్మూలించువాఁడు.

నిర్మూలనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉత్పాటనము, పెల్లగించుట. ౨. నాశముచేయుట.

నిర్మూలనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁదగినది.

నిర్మూలపఱచు. మి. స. క్రి. నాశముచేయు.

గీ. పూల నేసినవాని నిర్మూలపఱచి, తూల నేసినవాని హారాళి మైన్రలీలఁ గరుణించితివి దయాశీల నీవు, జాల నపరాధి నంచు నా కేల కొఱవ. నిరం. ౩. ౪౨.

నిర్మూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - మూలము లేనిది-౧. వేరు లేనిది. (చెట్టు.) ౨. ఆధారము లేనిది. (వచనము, నేరము మొ.) ౩. మూలము లేనిది, పూర్తిగా నశించినది. ౪. నిర్మూలము చేయునది, పూర్తిగా నశింపఁజేయునది.

నిర్మూలయత్. సం. శత్రు. నిర్మూలించుచున్న.

నిర్మూలయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలించుచున్నది.

నిర్మూలయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్మూలించువాఁడు.

నిర్మూలయితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁదగినది.

నిర్మూలించు. సం. స. క్రి. -నిర్మూలముచేయు.- ౧. పెకలించు. ౨. ఊడఁబెఱుకు, ఊడఁదీయు.

క. ఏలింతు దివము సురలను, జాలింతు మహేంద్రయువతిభాగ్యశ్రీలం, దూలింతు దానవులని, ర్మూలింతు రిపుప్రియాంగనులభూషణముల్. భాగ. ౭. ౪౨౫.

౩. నాశనముచేయు.

వ...నీయందుఁ గలనిఖిలజంతువుల నిర్మూలించి ...ఈయేనులోకంబుల నీటు గావించెద... ఉ. రా. ౭. ౧౧౨.

నిర్మూలితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁబడినది.

నిర్మూల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁబడుచున్నది.

నిర్మూల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్మూలింపఁదగినది. ౨. విలువ లేనిది.

నిర్మృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁబడినది.

నిర్మేయము. సం=నిర్మాతవ్యము.

నిర్మోకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మోచనము, విడిచిపెట్టుట. ౨. పాముకుబుసము, కుబుసము. ౩. కవచము, ఉరశ్ఛదము. ౪. ఆకాశము. (మే. ని.)

నిర్మోక్షము. సం. వి. అ. పుం. నిశ్శేష మగు మోక్షము, సంపూర్ణవిముక్తి.

నిర్మోచనము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్శేషముగా విడిచిపెట్టుట, పూర్ణవిముక్తి. ౨. పూర్తిగా విడిపించుట.

నిర్మోహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మోహము లేనివాఁడు.

నిర్యంత్రణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. యంత్రణ లేనిది; బాధ లేనిది. ౨. నిరర్గళము, అడ్డు లేనిది. ౩. ఉచ్ఛృంఖలము, బంధము లేనిది. వి. అ. న. నిష్పీడనము, పిడుచుట; నలఁచుట. అవ్య. అ. న. ౧. అడ్డులేమి. ౨. బంధములేమి, ఉచ్ఛృంఖలత. ౩. బాధలేమి.

నిర్యంత్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డము లేనిదిగా చేయఁబడినది.

నిర్యత్నుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యత్నము లేనివాఁడు, సోమరి.

నిర్యాణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిస్సరణము, వెడలుట. ౨. ప్రాణవాయువు దేహమునుండి వెడలుట, మరణము. ౩. ముక్తి, మోక్షము. ౪. అధ్వనిర్గమము, పయనమగుట. ౫. గజాపాంగదేశము, ఏనుఁగుకడగన్ను. ౬. దామము, పశువులకాలికి కట్టుత్రాడు. (అ. ని.)

నిర్యాతకుఁడు. సం. విణ. (అ. తి. కా. అ.) ప్రేతవాహకుఁడు, పీనుఁగును మోచికొని పోవువాఁడు.

నిర్యాతనము. సం. వి. అ. న. ౧. ప్రతిదానము, మరల ఇచ్చుట; ఇచ్చినదానికి ప్రతిగా నిచ్చుట. ౨. ఈవి, దానము. ౩. ప్రతీకారము, చేసిన దానికి ప్రతిచేయుట. ౪. వైరశుద్ధి, పగతీర్చుకొనుట. ౫. మారణము, చంపుట. ౬. ఋణాదిశోధనము, అప్పు లోనగువానిని తీర్చుట. ౭. న్యాసనమర్పణము, దాఁచఁబెట్టినసొమ్మును తిరిగి అప్పగించుట.

నిర్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెడలినది. ౨. గతించినది, చచ్చినది. వి. అ. న. ౧. వెడలుట. ౨. మరణము.

నిర్యాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిస్సరణము, వెడలుట. ౨. ప్రయాణము. ౩. ప్రాణోత్క్రమణము, మరణము.

నిర్యాత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శోధనీయము, తీర్పఁదగినది. (ఋణాది.) ౨. ప్రతిదేయము, తిరుగ ఈయఁదగినది. (న్యాసాది.)

నిర్యాపణము. సం. వి. అ. న. తఱుమఁగొట్టుట, వెడలఁగొట్టుట.

నిర్యాముఁడు. సం. వి. అ. పుం. పోతవాహుఁడు, ఓడ నడపువాఁడు. (అ. ని.)

నిర్యాసము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. వృక్షాదిక్షీరము, మ్రానిబంక. ౨. కాఁచి దింపిన ద్రవము, కషాయము. ౩. ద్రవద్రవ్యము. (జలాది.)

నిర్యుక్తి. సం. విణ. (ఇ)=నిర్యుక్తికము. అవ్య. ఇ. న. ౧. కూడికలేమి. ౨. సంబంధములేమి. ౩. అర్హతలేమి, ఉచితముకామి.

నిర్యుక్తికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. యుక్తి లేనిది, కూడిక లేనిది. ౨. పొసఁగనిది, న్యాయము లేనిది. ౩. తగనిది, అర్హము కానిది.

నిర్యూథము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుంపునుండి వీడినది, కదుపును పాసినది.

నిర్యూషము. సం. వి. అ. పుం. నిర్యాసము, బంక.

నిర్వ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెలుపలి ద్వారములు లోనగువానిమీఁద మదగజాకారముగా కట్టినశిఖరము. ౨. గోడనుండి వెలికి యేనుఁగుదంతమువలె నుండుమ్రానిచీల; చిలుకకొయ్య. ౩. గోడపైని కట్టితో కట్టినగువ్వగూఁడు. ౪. ఆపీడము, సిగబంతి. ౫. ద్వారము, వాకిలి. ౬. కషాయము, క్వాథము. ౭. నిర్యాసము, చెట్టుబంక.

నిర్లక్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శుభలక్షణములు లేనిది. ౨. ఏర్పడనిది, (లక్షణములచే) వేఱుపఱుపఁబడనిది. ౩. అముఖ్యము, ప్రధానము కానిది. ౪. కళ లేనిది; డాగు పడనిది. ౫. పాండురపృష్ఠము, తెల్లనివీపు కలది.(వాచ.)

నిర్లజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సిగ్గు లేనివాఁడు.

మ.అని నీచేతఁ బరాజితుండ నయి నాయంగారపర్ణత్వ మింకను దాల్పఁగా మది నంత నిర్లజుఁడనే... భార. ఆది. ౭. ౪౯.

నిర్లజ్జుఁడు. సం=నిర్లజుఁడు.

నిర్లింగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుఱుతు లేనిది, ఆనవాలు లేనిది.

నిర్లిప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లేపనరహితము, పూఁత లేనిది. ౨. నిస్సంగము, తగులు లేనిది.

నిర్లుంచనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఒలుచుట, పొట్టు లోనగునవి తీయుట. ౨. త్రుంచుట.

నిర్లుంఠనము. సం. వి. అ. న. అపహరణము, ముచ్చిలించుట.

నిర్లూత. వి. జలజంతువిశేషము.

గీ. వెలంక నిర్లూత కోచు తాఁబేలు పిడుక, మొసలి శింశుమారము పెద్దమొసలి సీఱు,పాప... హంస. ౪. ౧౭౬.

నిర్లేఖనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. గోఁకుటకు సాధనమైనది. ౨. వ్రాయుటకు సాధనమైనది. (కలము మొ.) వి. అ. న. ౧. (మురికి లోనగువానిని) గోఁకుట. ౨. వ్రాయుట.

నిర్లేపము. సం=నిర్లిప్తము.

నిర్లోభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోభము లేనివాఁడు, ఆశ లేనివాఁడు.

నిర్లోమము. సం. విణ. (న. మ్నా, అ, న. న.) రోమములు లేనిది, బొచ్చు లేనిది.

నిర్ల్వయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. -సర్పము దీనియందు లీనమై యుండును.- ౧.పాముకూసము. ౨. పుట్ట. (కల్ప.)

నిర్వక్తవ్యము. సం=నిర్వచనీయము.

నిర్వచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మాటాడనిది, మిన్నకుండునది. ౨. వచనము లేనిది, గద్యశూన్యము. (కావ్యము.) వి. అ. న. ౧. ఉచ్చరించుట. ౨. అవయవార్థమును చెప్పుట, అర్థవివరణముచేసి చెప్పుట. ౩. సామెత. ౪. ప్రసిద్ధి.

నిర్వచనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వచింపఁదగినది.

నిర్వచించు. సం. స. క్రి. నిర్వచనము చేసి చెప్పు, స్పష్టముగా చెప్పు.

గీ. ..భ్రూమధ్యమూస్థలంబు,వరణ సంసారదోష నివారణంబు, నాశి యింద్రియదోషవినాశనంబుఁ, జేయుచుండుట యిది నిర్వచింపఁబడియె. కాశీ. ౨. ౧౧౯.

నిర్వనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వనమునుండి వెలికి వచ్చినది; వనమునకు వెలుపల నున్నది. ౨. వనములు లేనిది; బయలైనది.

నిర్వపణము. సం. వి. అ. న. ౧. పితృతర్పణము

విడచుట. ౨. దానము, ఈవి. ౩. యజ్ఞాదులందు దేవతలకు అన్నాదులను పంచుట. ౪. విత్తనములు చల్లుట.

నిర్వయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాముకూసము. (అ. ని.)

నిర్వర్ణనము. సం. వి. అ. న. చూపు, ఆలోకనము; సూక్ష్మముగా పరికించుట.

నిర్వర్ణించు. సం. స. క్రి. ఆలోకించు, చూచు.
 వ... పూర్ణచంద్రు దర్శించుకలశాంబుధితెఱంగున సరోవరంబు నిర్వర్ణించుతక్షితునిమాడ్కి... నిరం. ౧. ౪౯.

నిర్వర్తకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్తికా. అ.) నిర్వర్తించువాఁడు, నెఱవేర్చువాఁడు.

నిర్వర్తనము. సం. వి. అ. న. నిష్పాదనము, నెఱవేర్చుట, సిద్ధింపఁజేయుట.

నిర్వర్తనీయము. సం=నిర్వర్తితవ్యము.

నిర్వర్తమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తించుచున్నది.

నిర్వర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నెఱవేర్చునది, నిర్వర్తించునది.

నిర్వర్తించు. సం. స. క్రి. ౧. నెఱవేర్చు, చేయు.
 సీ... దేవపిత్రతిథిజ్ఞాతిమిత్రకార్యములు నిర్వర్తించుసువినయవంతులైనతనయులఁ గన్నాఁడు... భార. శాం. ౬. ౫౪౭.
 వ... దుర్యోధనుసందర్శనంబును నిర్వర్తించి... భార. ఉద్యో. ౧. ౨౩౦.
 వ... నిఖిలకర్తకలాపంబు నిర్వర్తించి... మార్క. ౭. ౨౪. నిరం. ౧. ౪౯.
 ౨. సిద్ధముచేయు, ఒడఁగూర్చు.
 వ. అని నిశ్చయించి యతనికి నాహారసంభాదనంబులు సమీచీనంబులుగా నిర్వర్తింపఁదగువారి నియోగించి... భార. శాం. ౩. ౪౯౩.

నిర్వర్తిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్వర్తించువాఁడు.

నిర్వర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁబడినది, నెఱవేర్పఁబడినది.

నిర్వర్తితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁదగినది.

నిర్వర్తిల్లు. సం. స. క్రి. నెఱవేఱు. (శ. ర.)

నిర్వర్త్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁబడుచున్నది.

నిర్వర్త్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁదగినది, ఒడఁగూర్పఁదగినది, నెఱవేర్పఁదగినది.

నిర్వహణము. సం. వి. అ. న. -నిర్వహించుట- ౧. నెఱవేర్చుట, ౨. జరుపుట, కొనసాగించుట. ౩. (నాటక.) ప్రస్తుతకథాసమాప్తిరూప మయిననాటకసంధి. (ఈయర్థమున ఆకారాంతస్త్రీలింగ మగు నని కొందఱు.)

నిర్వహణీయము. సం=నిర్వోఢవ్యము.

నిర్వహత్. సం. శత్రు. నిర్వహించుచున్న.

నిర్వహించు. సం. స. క్రి. ౧. నెఱవేఱుచు, పూర్తిచేయు.
 వ... ధర్మదేవత... యాగవిశేషవిధానంబు వరప్రదానంబున నిర్వహించె... భార. శాం. ౫. ౩౬౨.
 ౨. అన్నాదు లిడి పోషించు, భరించు.
 చ. అడరఁగ ధర్మనందనుఁ డహర్పతిచేత వరంబు వేర్తితోఁ, బడసి మహీసురోత్తముల భవ్యులఁ బల్వుర నిర్వహించె నృపాలకు ద్రుపదాధిరాజసుత పొల్పుగ వండినశాకమూలముల్, గడుసూచి నిష్టభోజనసుఖంబులకు

వృత్తియుఁ జేయుచుండఁగ౯. భార. అర. ౧. ౪౪.

౩. నెఱపు, జరపు.

ఆ. వార్తయందె జగము వర్తిల్లుచున్నది, యది యు లేనినాఁడ యఖిలజనులు, నంధకార మగ్నులగుదురు గావున, వార్త నిర్వహిం పవలయుఁ బతికి. భాగ. సభా. ౧. ౫౦.

౪. చేయు.

సీ. ప్రామినుకులు సూత్రపఱచి లోకహితంబు గా నిర్వహించె నెవ్వానిబుద్ధి. వరాహ. ౧. ౯.

అ. క్రి. జీవించు, బ్రదుకు.

వ. నిన్నుం బాసి నిమిషంబయిన నిర్వహింప నేర మని ధర్మరాజెట్టకేనియు గరుడగమను గమనంబున కొడంబడియె నంత. భార. సభా. ౨. ౭౩.

గీ. కాన నిశ్శ్రీక మైననాకంబునందు, నిర్వహింపఁగ లే నైతి నీరజాక్ష, కలిమి చాలనివారికి బలము గలదె. దశా. ౨. ౭౨.

ఉ. ప్రాఁకున నిద్రవోవ నరిమర్దనుపంపున వచ్చి ఘూకముల్, కాకముల న్వధించె నిది కర్కశపుంబని నిర్వహించు టెట్లీకడ నీతికార్య పరు లిందఱుఁ బోలినభంగిఁ జెప్పుఁడా, నా కిపు డంచు రా జడిగిన౯... వేం. పంచ. ౩. ౧౧.

నిర్వహిల్లు. సం. అ. క్రి. ౧. జరుగు. ౨. నెఱవేఱు. (శ. ర.)

నిర్వాచ్యము. సం=నిర్వచనీయము.

నిర్వాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శాంతము, అఱిపోయినది. (గర్వము, దీపము మొ.) ౨. శూన్యము, లేనిది. ౩. మృతము, చచ్చినది. ౪. నిశ్చలము, చలనము లేనిది. ౫. నీళ్ల మునిఁగినది. (ఏనుఁగు.) ౬. అస్తమించినది. (సూర్యాది.) వి. అ. న. ౧. అస్తమించుట. ౨. వినాశము, మరణము. ౩. శూన్యత్వము. ౪. అపవర్గము, మోక్షము. ౫. నిర్వృతి, ఆనందము. ౬. విశ్రాంతి, ఉడుకువ. ౭. సంగమము, కూడిక. ౮. గజమజ్జనము, ఏనుఁగు నీళ్లలో మునుఁగుట. ౯. విద్యోపదేశగ్రంథభేదము. (నిర్వాణతంత్రాది.) ౧౦. (నాభిదేశమందు జపింపఁదగిన) ప్రణవపుటితమాతృకాపుటిత మగు స్వాభీష్టమంత్రము.

నిర్వాణి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) -నిర్వాణము కలవాఁడు- ౧. శాంతుఁడు.

ద్వి. బాపురే నిర్వాణి బాపురే తపసి. బస. పు. ౩. ౧౧౨౯ పం.

౨. ముక్తి నొందినవాఁడు.

నిర్వాణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పనివాఁడు, సేవకుఁడు. ౨. బరువు మోసెడివాఁడు. ౩. చరమాశ్రమమం దున్నవాఁడు, సన్న్యాసి. ౪. ముక్తి నొందినవాఁడు.

నిర్వాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాతము లేనిది, వాయువు లేనిది. (స్థలాది.) అవ్య. అ. స. వాతాభావము, గాలిలేమి.

నిర్వాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాదము లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. -నికృష్టవాదము- జనవాదము, నింద. ౨. -నిష్కృష్టవాదము- నిశ్చితవాదము. అవ్య. అ. స. వాదములేమి.

నిర్వాపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) నిర్వాపము చేయువాఁడు.

నిర్వాపణము. సం. వి. అ. న. ౧. దానము, ఈవి. ౨. తర్పణ మిచ్చుట. ౩. (దీపాదులను) ఆర్పుట. ౪. (విత్తనములను) చల్లుట, విత్తుట. ౫. ఉపశమింపఁ జేయుట, అడఁచుట. ౬. నాశము చేయుట. ౭. మారణము, చంపుట. ౮. చల్లఁ బఱచుట.

వ...తస్యాః శరీరనిర్వాపణాయ. శాకుం. ౩.
౯. శిశిరోపచారద్రవ్యము, చలువచేయుమందు లోనగునది.

నిర్వాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దానము. ౨. తర్పణము ఇచ్చుట. ౩. (అగ్ని లోనగువానిని) ఆర్చుట, చల్లార్చుట.

నిర్వాపయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ఆర్చునది, చల్లార్చునది. ౨. పోఁగొట్టునది.

నిర్వార్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్ధార్యుఁడు, సత్త్వసంపత్తితో - సంపదాపదలందు వికారము నొందనిచిత్తముతో - పని చేయువాఁడు. ౨. అనివార్యుఁడు, అడ్డగింపరానివాఁడు.

నిర్వాసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాసన లేనిది. వి. అ. న. ౧. నిస్సారణము, (ఊరు లోనగువానినుండి) వెళ్లఁగొట్టుట. ౨. మారణము, చంపుట. ౩. విసర్జనము, విడుచుట.

నిర్వాసము. సం.వి.అ.పుం. ప్రవాసము, ఇల్లు వెడలిపోవుట; పరదేశమున వసించుట. ౨. వెళ్లఁగొట్టుట. ౩. చంపుట.

నిర్వాసితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వెళ్లఁగొట్టఁబడినది.

నిర్వాహకుఁడు. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) నిర్వహించువాఁడు.

నిర్వాహము. సం. వి. అ. పుం. నిష్పాదనము, నెఱవేర్చుట, ఒనగూర్చుట.

నిర్వాహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నిర్వహించునది, నెఱవేర్చునది. ౨. వెలికిఁబుచ్చునది, వెలువరించునది. (చీము లోనగువానిని వెలికిఁ బుచ్చువ్రణము లోనగునది.)

నిర్వాహ్యము. సం=నిర్వోఢవ్యము.

నిర్వింధ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వింధ్యపర్వతము నుండి ప్రవహించునొకానొకనది.

శ్లో. నిర్వింధ్యాయాః పథి భవ రసాభ్యంతర స్సన్నిపత్య... మేఘ. ౧. ౨౮.

నిర్వికల్పము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వికల్పము లేనిది, పక్షాంతరము లేనిది. ౨. సంశయము లేనిది, నిస్సందేహము. ౩. (వేదాంత.) జ్ఞాతృజ్ఞేయాదివిభాగములు కాని విశేష్యవిశేషణతా సంబంధము కాని లేక అఖండమై యుండునది. (బ్రహ్మైకతాజ్ఞానము, సమాధి.) ౪. (న్యాయ.) ప్రకారతావిశేష్యతాశూన్యమై సంబంధావగాహి కానిఅతీంద్రియజ్ఞానము. క్రి. విణ. నిస్సందేహముగా.

నిర్వికారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వికారము లేనిది, మార్పు నొందనిది. ౨. కలఁగనిది, భయాదులచే కలఁతనొందనిది. (మనస్సు.) వి. అ. న. -పుట్టుట పెరుఁగుట లోనగుఆఱువికారములు లేనిది- బ్రహ్మము.

నిర్వికాసము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వికాసము లేనిది-౧. వికసింపనిది, విరియనిది. (పూవు.) ౨. కాంతి లేనిది. (దీపము మొ.) ౩. సంతోషము లేనిది. (ముఖము మొ.)

నిర్విఘ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విఘ్నము లేనిది, అడ్డు లేనిది. క్రి. విణ. విఘ్నము లేకుండఁగా, అడ్డు లేకుండఁగా.

నిర్విచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విచారము లేనిది, ఆలోచనము లేనిది. క్రి. విణ. విచారము లేకుండ, ముందువెనుకలు చూడకుండ.

నిర్విచికిత్సము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) నిస్సందేహము, సందేహము లేనిది.

నిర్విచేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్ట లుడిగినది, వ్యాపారము లేకుండునది. (శరీరము మొ.)

నిర్విణ్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -నిర్వేదము పొందినవాఁడు- ౧. పూనినకార్యము నిష్ఫలమైన దని తెలిసికొని యనుతాపపడువాఁడు. ౨. ఖిన్నుఁడు; దుఃఖముచే కృశించినవాఁడు. ౩. తన్ను తాను తత్త్వజ్ఞానదుఃఖాదులచే హేయునిగా తలఁచుకొనువాఁడు. ౪. మిక్కిలి విరక్తుఁడు, మిక్కిలి వైరాగ్యము కలవాఁడు.

నిర్వితర్కము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వితర్కము లేనిది, ఆలోచనము లేనిది. ౨. (యోగ.) సమాధిభేదము.

నిర్వినోదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వినోదము లేనిది, కాలయాపనోపాయ మైనక్రీడాదులు లేనిది.

నిర్విమర్శము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) విమర్శము లేనిది, మంచిచెడ్డలు వివేచించుట లేనిది.

నిర్వివరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వివరము లేనిది- ౧. రంధ్రములు లేనిది. ౨. ఎడములేనిది, దట్టమైనది.

నిర్వివాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాదము లేనిది; తగవు లేనిది. ౨. ఆక్షేపము లేనిది, సర్వసమ్మత మైనది.

నిర్వివేకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వివేకము లేనివాఁడు, గుణదోషము లరయుశక్తి లేనివాఁడు, మూఢుఁడు.

నిర్విశంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శంక లేనివాఁడు, జంకనివాఁడు, వెనుదీయనివాఁడు; సందేహము లేనివాఁడు.

నిర్విశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-విశేషము-భేదము-లేనిది- ౧. భేదము చూపనిది. ౨. వేఱు కానిది, సమాన మైనది.

శ్లో. "ప్రవాతనీలోత్పలనిర్విశేషమ్" సం. కు. సం. ౧. ౪౬.

౩. విశేషము లేనిది, అధిక్యము లేనిది. ౪. అవయవములు లేనిది. అవ్య. అ.న. విశేషములేమి, భేదములేమి.

నిర్విష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అతివస.

నిర్విషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) విషము లేనిది. (పాము మొ.) అవ్య. అ. న. విషములేమి.

చ. అలయక యేన దేవయజనాధ్యయనవ్రత పుణ్యకర్మముల్, సలుపుదునేని ... ఈప్రమద్వరకు నిర్విష మయ్యెడును నేఁడు మీద యక్. భార. ఆది. ౧. ౧౪౯.

నిర్విషయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విషయము కానిది, గోచరము కానిది. ౨. విషయము-దేశము-లేనిది; దేశమునుండి తఱుమఁగొట్టఁబడినది. ౩. శబ్దాదివిషయసంగము లేనిది. (ఆత్మ.)

నిర్విష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనుభుక్తము, అనుభవింపఁబడినది. ౨. ప్రాప్తము, పొందఁబడినది. (కూలి మొ.) ౩. చొరఁబడినది, ప్రవేశించినది. (శ. ర.)

నిర్విష్టుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృతాగ్నిహోత్రుఁడు, అగ్నిహోత్రము చేసినవాఁడు.

నిర్వీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మగఁడును సంతానమును గతించినయాఁడుది.

నిర్వీరము. సం విణ. (అ. ఆ. అ.) వీరులు లేనిది. (దేశము మొ.)

నిర్వీరుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వీరుఁడు కానివాఁడు, పిఱికివాఁడు.

నిర్వీర్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వీర్యము లేనిది- ౧. పుంస్త్వము లేనిది. ౨. పౌరుషము లేనిది.

నిర్వృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వస్థము, సుఖముగా నుండునది, ౨. వశించినది.

నిర్వృతి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. స్వాస్థ్యము, సుఖముగా నుండుట. ౨. సుఖము. ౩. నాశము, మృత్యువు. ౪. మోక్షము.

శ్లో. ద్వారం నిర్వృతిసద్మనో విజయతే కృష్ణేతి వర్ణద్వయం. భామినీ. ౪. ౧౪.

నిర్వృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నెఱవేఱినది, సిద్ధించినది.

నిర్వృత్తి. సం. విణ. (ఇ) వృత్తి లేనివాఁడు జీవికలేనివాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నెఱవేఱుట, సిద్ధి. ౨. మోక్షానందము. అవ్య. ఇ. న. వృత్తి లేమి, జీవికలేమి.

నిర్వేతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేతనము లేనిది, జీతము లేనిది; గౌరవార్థమయినది. (ఉద్యోగము మొ.)

నిర్వేదము. సం.వి.అ.పుం. ౧. రోఁత. ౨. స్వావమానన, తన్నుతాను నిందించుకొనుట. (ఇది ఒకానొకవ్యభిచారిభావము. తత్త్వజ్ఞానదుఃఖేర్ష్యాదులచే కలుగును.) ౩. పరమవైరాగ్యము. ౪. దుఃఖము.

నిర్వేదించు. సం. అ. క్రి. ౧. దుఃఖించు.

వ. కాశిరాజనురాజర్షికిం బుట్టి పేరుగుచుం గన్యాత్వమునఁ బెద్దకాలం బుండి తనదౌర్భాగ్యమునకు నిర్వేదించి పతిం గోరి పశుపతి నుద్దేశించి... భార. ఆది. ౩. ౨౫౩.

వ. ఇవ్విధంబునఁ దల్లియుఁ దండ్రియుఁ దనకు హితోపదేశంబు చేసి తనసౌమనస్యసౌముఖ్యంబులతోఁ దగినప్రత్యుత్తరం బీయమి నిర్వేదించుట యెఱింగి. శివరా. ౨.౧౦౮.

౨. విసుగు,రోఁతపడు; విరక్తినొందు.

వ. తపోమహత్త్వంబున మాకు వాయువుగడుం బెద్దయైన నిర్వేదించి మనుష్యలోకంబున నుండ నొల్లక... అక్షత్త్రియులతో వైరం బమర్చికొని తన్నిమిత్తంబున దేహంబులు విడిచితిమి...భార. ఆది. ౩. ౧౪౦.

వ. పుత్త్రుఁడు లేనివిభవంబు లన్నిరయు నేల యని నిర్వేదించి షత్నిద్వయసమేతుండై వనంబున కరిగి. భార. సభా. ౧. ౧౩౭.

నిర్వేదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వేదాధికారము లేనివాఁడు. ౨. వేదప్రామాణ్యము లేనివాఁడు, నాస్తికుఁడు.

నిర్వేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోగము. ౨. (సుఖదుఃఖాదులను) అనుభవించుట. ౩. భృతి, కూలి; జీతము, వేతనము. ౪. మూర్ఛపోవుట, సొమ్మసిలుట. ౫. పెండ్లి. (కల్ప.)

నిర్వేష్టనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేష్టనము లేనిది. వి. అ. న. ౧. సూత్రవేష్టననలిక, నూలుచుట్టెడిచిన్నకండె.

నిర్వైరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వైరము లేనిది. అవ్య. అ. న. వైరములేమి.

నిర్వోఢ. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిర్వహించువాఁడు.

నిర్వోఢవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వహింపఁదగినది.

నిర్వ్యథనము. సం. వి. అ. న. ౧. అత్యంతవ్యథ, మిక్కిలినొప్పి. ౨. మిక్కిలిబాధించుట. ౩. ఛిద్రము, బెజ్జము. అవ్య. అ. న. వ్యథలేమి, బాధలేమి.

నిర్వ్యథము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వ్యథ లేనిది, బాధ లేనిది. ౨. చలనము లేనిది; శాంతమైనది. వి. అ. న. అత్యంతబాధ, మిక్కిలి నొప్పి. అవ్య. అ. న. వ్యథలేమి, బాధలేమి.

నిర్వ్యపేక్షము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అపేక్ష లేనిది, కోరిక లేనిది.

నిర్వ్యళీకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాధ లేనిది, బాధింపనిది. ౨. అప్రియము కానిది. ౩. కపటము లేనిది, మాయ లేనిది.

నిర్వ్యాజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సహజము, స్వాభావికము. ౨. నిష్కపటము, మోసము లేనిది; శుద్ధము, నిర్దుష్టమైనది.

నిర్వ్యాపారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్యాపారము లేనిది, పని లేనిది.

నిర్వ్యూఢము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నెఱవేర్పఁబడినది, నిర్వహింపఁబడినది. ౨. సంపన్నము, సమృద్ధము. ౩. అప్రతిబంధము, అడ్డు లేనిది. ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. (కల్ప.) ౫. యథేష్టవినియోగార్హము. (స్త్రీలకు పతిపుత్రధనములందు స్వత్వము నిర్వ్యూఢము కాదు; పురుషులకు నిర్వ్యూఢము.)

నిర్వ్యూఢి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిష్పత్తి; నెఱవేఱుట, సిద్ధి.

నిర్హరణము. సం. వి. అ. న. ౧. శవాదులకు తీసికొనిపోవుట. (శవనిర్హరణము.) ౨. నిస్సారణము, వెడలఁగొట్టుట. ౩. తొలఁగించుట, నివారించుట. ౪. రసాదులు పైకి తీయుట; శల్యాదులు పైకి లాగుట. ౫. నిశ్శేషముగా సంహరించుట, పూర్తిగా నాశముచేయుట.

నిర్హాదము. సం. వి. అ. పుం. పిత్తు విడుచుట, మల విసర్జనము.

నిర్హారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిర్హరణము చేయువాఁడు.

నిర్హారము. సం. వి. అ. పుం. ౧=నిర్హరణము. ౨. రహస్యముగా ధనాదులు కూడఁబెట్టుట. ౩. మలమూత్రాదులు విసర్జించుట.

నిర్హారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. నిర్హరణము చేయువాఁడు. ౨. దూరముగా వ్యాపించునట్టిది. (పరిమళాది.) ౩. మిక్కిలి మనోహరమైనది.

నిర్హృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్హరణము చేయఁబడినది.

నిర్హృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=నిర్హరణము.

నిర్హ్రాదము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని.

నిర్హ్రీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సిగ్గు లేనివాఁడు; ధృష్టుఁడు, జంకనివాఁడు.

నిఱునిఱు. వి. సీల్గుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. నిఱునిఱు నీల్గుచు నిక్కుచు వీఁపు, విఱిచికొను... పండితా. పురా. ౧౦౧ పా.

నిఱు. విణ. (క. నిఱు.) మిక్కిలి. (చూ. నిఱుపేద శబ్దము.)

జ: నిప్పచ్చు, నిప్పచ్చరము, నిప్పస్తు, నిఱునీఁగు, నిఱుపేద, నిఱుప్రేమ.

నిఱునీఁగు. స. క్రి. (నిఱు+నీఁగు.) సంపూర్ణముగా పరిత్యజించు.

ఉ. నిన్నటినుండి యేము నిఱునీఁగియు నుఁటిమి నిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౧. ౧౪౯. ('నిరునీఁగియు' ముద్రి. పా. 'నిరునింగియు' చి. ని. పా.)

నిఱుపే(ర్పే)ద. విణ. (నిఱు+పేద.) అతిదరిద్రుఁడు, కడుబీద.

క. నిఱుపేదయింటి కేఁటికిఁ, బఱతెంచు నిధానము... సైమ. ౪. ౩౩.

మ...దయాబుద్ధిం బరాధీనవృత్తుల ని... మమ్ముఁ గావఁదగు నీద్రోహంబు ... కావి. ౧౯. సైమ. ౩. ౭౯.

సీ. అప్రాద్దు ప్రాయి రాజనట్టినిర్పేదయు భోగించునైశ్వర్యము లెనిమిదియు. పాండు. ౧. ౧౦౧.

౨. అతికృశము, మిక్కిలి సన్ననిది.

సీ. ఘన మైనరారాపుచనుదోయిరాయిడి నీఱు
పేదనడిమికి తెఱపు చూప. కాశీ. ౧.౯౦.

గీ. అందియలు మ్రోయ మేనిసోయగఫుఁదావి,
కళులు వెల్లఁగ మూఁగి ఝుమ్మని చెలంగ,
గురుపయోధరధమ్మిల్లభరముకతన, నడచువేళ
ల నీఱుపేదనడుము వడఁక. చిత్రభా. ౨.
౮౪.

గీ. నాకజలజాక్షినీఱుపేదనడుము బలిసి, యల్ల
నల్లన వళిసీమ నాక్రమించె. మనుచ. ౩.
౧౧౩.

నీఱుప్రేమ. మి.వి. (నీఱు + ప్రేమ.) పూర్ణమగు
ప్రేమ.

చ. కెలఁకుల నిట్టు వ్రాల వలకేలను మెల్లనఁ
బట్టి దువ్వి యూ,నలినదళాక్షి పక్షి యను
నామము దీనికె చెల్లుఁ బిల్చియుం,బిలువక
మున్నె వచ్చె నీఱుప్రేమ దొలంకఁగ నింక
దీనిచేఁ, గలుగు నిజంబుగాఁ దనకుఁ గాంక్ష
లు దీఱ సుఖంబు చెందఁగన్. సారంగ.
౧. ౧౩౦.

నిఱ్ఱ(న)నీల్గు. అ. క్రి. (నిఱ్ఱు + నీల్గు.) గాత్ర
వినామము చేయు, ఒడలు విఱిచికొను. (నీల్గు +
నీల్గు-నిఱ్ఱనీల్గు=గర్వించు అని శ.ర.)

గీ. నీడుగాలికిఁ బసివట్టి నిఱ్ఱనీల్గి, పట్టెడల బిగఁ
బట్టిన మట్టువడక,నిలువ కేతెంచి వేఁట
కుక్కలు కుమార,చుట్టుక గునిసియాడఁగఁ
జూడవేమి. కాశీ. ౩. ౮౫.

సీ. కను తెప్ప లెత్తి నిఱ్ఱననీల్గి యూరుపు లా
విర్భవింపఁగా సొలించి. చెన్న. ౪. ౪౧౦.

[illegible]. వి. నీల్గుట కనుకరణము. (చూ. నిఱ్ఱనీల్గు.)

నిలఁబడు=నిలుచఁబడు. (√నిలుచు.)

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక,నిలిచిననిట్ట్రాడు
వోలె నిజరథ మటులుం, బొలియ న్నిలఁబడి
రాకా, సుల కేఁడుండుటకు నగుచుఁ జూచి
రి వేల్పుల్. రామా. ౪. ౧౩౨.

నిలక. వి. (√నిలుచు.) నిలుపు. (చి.ని,శ.ర,బ్రౌ.)

నిలయనము. సం. వి. అ. న. ౧. నెలకొనుట,
గూండ్లు లోనగువానిలో ఉండుట. ౨. (పక్షు
లుమున్నగునవి) వ్రాలుట. ౩. కనుమూసిగంత
లు అనుక్రీడావిశేషము. ౪. నిలయము, ఉనికి
పట్టు. ౫. లీనమగుట, అంతర్ధానమగుట.

నిలయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉనికిపట్టు,
వాసస్థానము. (మృగాదులగుహ, పక్ష్యాదుల
గూఁడు మొ.) ౨. గృహము, ఇల్లు. ౩. నిశ్శే
ష మగులయము, పూర్ణముగా నశించుట. ౪.
దాఁగుకొనుట, లీనమగుట. ౫. కనుమూసిగం
తలు అనుక్రీడావిశేషము.

నిలింప. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఆవు. (త్రి. ని.)

నిలింపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేల్పు, దేవత.

నిలీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్శేష
ముగా లీనమైనది, ౨. కరఁగినది. (బంగారు
మొ.) ౩. నశించినది. ౪. దాఁగియున్నది.

నిలుక(ల్క)డ. వి.(√నిలుచు.) ౧. స్థితి, ఉనికి;
వాసస్థానము.

సీ. ఆకారములుఁ జాయ లంబరాభరణాదు లొ
ప్పులు నిలుకడ లొకఁడు దప్ప. గీ. కుండ
సప్తరాత్రంబున నొనర వ్రాసి,తెచ్చి నెచ్చె
లిముందట విచ్చి చూపి. హరి. ఉ. ౮.
౧౧౪.

మ. నుడువుంజిల్కలకొల్కి ...నిల్కడ గా
వించె భవద్రసజ్ఞపయి నింకన్... కబ్బంబు
గావింపుమా. చం. రా. ౧. ౪౩.

వ. కావున నలుక నలఁకువలకు నిలుకడ యగుట
దాని విడువవలయు...యయా. ౩. ౪.

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౭. ౪౯.

గీ. మొలకసిగ్గులు వట్టికొంకులును వలపు,చాటు నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్పరమాస్త్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దునిమెన్ బ్రౌఢి తదీయాంగ మ,చ్చెరు వారం దనతోంటినిల్కడన నిల్చెం గొంత సేపద్ది విన్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ కుమవలనన్, నిలుకడ యగు నని తత్పద,తలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు వొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౭౫.

చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకున్ మగలకున్ మది నిల్కడలెందు లేవు నీ,వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. ఆర. ౧. ౩౫౪.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజయుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౪౬౪.

క...బలునిలుకడ,తఱికొండ యమినుఖాన తలఁపుల నెలనా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు.రం.రా.బాల.౯పా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెనుకొందలపాటుచేఁ దలఁకుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము,పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీకీ,నిలుకడ నొకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెనుచిమ్ముఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూరక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాళినబెట్టిదంబు నా,యెడఁ గని...ఉ. రా. ౭. ౯౯.

౭. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచినినిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౭౭.

మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౭.

విశే. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు ని,ల్కడభావంబున నుండుఁ గయ్యమునకున్ గాల్ద్రివ్వఁ డేపట్టునన్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన,వెలిమిడిచే వేఁకి సఱచి విటతాటము గా, నిలుగుటతో ములుగుటతో,నలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు.వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కు నప్పలుకులె యట్లు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౯.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేద్వ నిలుగుకష్టులు న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగె నే,మో విన్నవాఁడు కాఁ డట్లు, గావున నాయునికి నిచటఁ

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౮. ౪౯.

గీ. మొలకసిగ్గులు వట్టికొంకులును వలపుచాటు నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్పరమాస్త్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దుని మెకా ప్రొద్దె తదీయాంగ మచ్చెరువారం దనతొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్ది విశా. హరి. పూ. ౪. ౧౮౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ కుమవలనశా, నిలుకడ యగు నని తత్పదతలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు వొల్చెశా. కు. సం. ౩. ౨౭౫.

చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకుశా మది నిల్కడ లెందు లేవు నీ, వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౭.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౭౬౪.

క...బలునిలుకడ, తటికొండ యమిానుఖాన తలఁ పులనెలనా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు. రం. రా. బాల. ౯పా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెడుకొందలపాటుచేఁ దలఁ కుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము, పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీ కీ, నిలుకడ నొకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెడుచిమ్ముఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూరక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁద్రోచి చిరకాలము దాళినబెట్టిదంబు నా, యెడఁ గని...ఉ. రా. ౭. ౯౯.

౮. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచిననిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౮౮.

మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౮.

విశ. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు నిల్కడభావంబున నుండుఁ గయ్యమునకుశా గాల్ద్రివ్వఁ దేపట్టుఁగశా. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన, వెలిమిడిచే వేఁకి సటిచి విటతాటముగా, నిలుగుటతో ములుగుటతో, నలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాశా. ఉ. హరి. ౬. ౮౮.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కెన, ప్పలుకులె యట్లు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౭.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులం న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిశా. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగెనే, మో విన్నవాఁడు కాఁ డట్టు, గావున నాయునికి నిచటఁ

గాకుత్స్థుండుఁ. చం. రా. ౭. ౪౬.

శ్లో...జటాయుషి గతాయుషి సం. చం. రా. సుం. ౨౨.

(గర్వించు.)

చ. జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూఱుచుఁ గేరి నిక్కుచుక్, నిలుగుచు వెఱ్ఱివీఁగుచును నిక్కము గాఁగను నాతఁ డేమి యుక్, దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ దేలనాడి గా, దిలినుతు చేతఁ జక్కటులు దిద్దద కొంతటినంగనాచి వే. సారంగ. ౩. ౫౫.

నిలుచు(ల్చు).=నిలుచుండు. అ. క్రి. ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలువఁబడు.

చ. కని యతిభక్తిపూర్వకముగా ధరఁ జాఁగి నమస్కరించి లేచి నిలిచి ఫాలభాగమునఁ జేతులు సేరిచి... విక్ర. ౨. ౨౨౧.

ఉ...పాండవమధ్యముఁ డొప్పె బద్ధతూ,ణీరుఁడు రంగమధ్యమున నిల్చె జనంబులు దన్నుఁ జూడఁగక్. భార. ఆది. ౬. ౧౬.

క. మును లచ్చెరు వంది కనుఁ,గొన శంభుఁడు నిల్చి వరముఁ గోరు మనుఁడు ... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

౨. ప్రతిష్ఠిత మగు. (శ. ర.) ౩. వర్తించు.

ఆ...అతనిపాల నందఱుఁ దగ,వైనపనుల నిలుచు టభిమతంబు. భార. విరా. ౧. ౬౪.

గీ...ధర్మంబు శూద్రులతలన నిలుచు,శాక్తబౌద్ధాదిదుర్మతశ్లాఘ లెసఁగు. హరి. ఉ. ౯. ౩౮. హార. ౬. ౬౮.

౪. నివసించు, కాఁపుర ముండు.

గీ. కాంచి యేలెడుజయసేనుఁ గాంచి యతఁడు, నన్ను మన్నింప నందుఁ గొన్నాళ్లు నిలిచి. విక్ర. ౫. ౧౬౮.

గీ. ఇప్పురంబునఁ గాఁపురం డొకతర మైన,పురము మునం దేల నిల్చె నిర్జరవిభుఁడు. హార. ౭. ౧౭౭.

౫. కూర్చుండు.

ఉ...కాల్యసమంచితక్రియల్,వీటిచి పాండుపుత్రవసుదేవసుతుల్ ప్రమదంబు మోములం,దేఱఁగ వేడ్కతో నరుగుదెంచి సభాస్థలి నిల్చి రంతటక్. జై. భా. ౧. ౧౩౭.

ఉ. అం దొకదివ్యరత్నశిఖరాగ్రతలంబున రాగమంజరీ,నందనుఁ డబ్జినీతటమునక్ సురభూజమునీడ నిల్చి లీ,లం దన కెమ్మనంబునఁ దలంచినమాత్రనె పాత్రయందు నా,నందకరంబుగాఁ బొడమె నవ్యసుధామధురాన్నపానముల్. విక్ర. ౨. ౧౬.

౬. శేషించు, మిగులు.

గీ. ఇంట దొల్లెకుకుండలు నినుపకట్ల,మానిముంతలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి,వార్ధికన్యాకటాక్ష,మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౫౦.

ఉ...మహీసురు లపారసుదక్షిణ లంది తెప్పలం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొంచరుగ నిల్చిన విత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగుచున్న దిప్పుడు...జై. భా. ౧. ౬౬. ఉ. హరి. ౧. ౧౧.

౭. ఆఁగు.

(క) మాను, ప్రకృతక్రియనుండి విరమించు; వచ్చుట మాను.

క. వీర లతిలలితమృదులా,కారలు గిరివిషమగహనగహ్వరముల రా,నేరరు గావున నిటు చను,దేరక నిలువుండ యివియు దేవపథంబుల్. భార. ఆది. ౫. ౬౮.

చ. అనిశముఁ జెప్పఁ జెప్ప విని యాతఁ డెదక్ భయ మంది తాన నిల్చినఁ గడు మేలు... దశకు. ౩. ౭౧.

క...సురగాలి విసరె నిలుకక వెలుచక్. ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.
వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౭. ౪౯.
గీ. మొలకనిగ్గులు ఘటికొంకులును వలపు,చాటు నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.
మ...అప్సరమాత్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దుని మెఱ ప్రౌఢై తదీయాంగ మ్మెచ్చెరు వారం దనతొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్ది విజ. హరి. పూ. ౪. ౧౬౫.
౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.
క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ పదములనన్, నిలుకడ యగు నని తత్పదతలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు వొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౭౫.
చ. గుణయుతగ స్త్రీలకు న్నగలకున్ మది నిల్కడ లెందు లేవు నీ,వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౭.
౪. ధైర్యము.
గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౭౭౪.
క...బలునిలుకడ,తతికొండ యమీనుఖాన తలఁ పులనెలనా. యయా. ౪. ౧.
ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు.రం.రా.బాల.౯పా. ౪ పం.
౫. సమాప్తి, ముగింపు.
సీ. అందంద కదిరెడుకొందలపాటు చేఁ దలఁ కుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.
౬. అభినివేశము,పట్టుదల.
క. అలజడియ కాక నీ కీ,నిలుకడ శోకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెడుచిమ్ముఁ జొమ్ముతళ్ళి నాదట నూ రక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రో చి చిరకాలము దాళినబెట్టిదంబు న్నా,రొమిడఁ గని...ఉ. రా. ౭. ౯౯.
౭. నాట్యస్థితివిశేషము.
చ. నిలిచిననిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౭౭.
మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౭.
విశ. స్థిరమైనది.
మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు నిల్కడభావం బున నుండుఁ గయ్యమునకున్ గాల్త్రివ్వఁ దేపట్టునన్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన, వెలిమిడిచె వేఁకి సఱి చి విటతాటముగా, నిలుగుటతో ములుగు టతో,వలమటతో సావులింత లంతంతకుఁ గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.
సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు.వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.
చ. నిలుగుచు సావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కె నప్పలుకులె యట్లు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౭.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బం ధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులం న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.
క. సావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగెనే,మా విన్నవాఁడు కాఁ డటు, గావున నాయునికి నిచటఁ

గాకుత్సుండుగా. చం. రా. ౭. ౪౬.
శ్లో...జటాయుషి గతాయుషి సం. చం. రా. సుం. ౨౨.

(గర్వించు.)

చ. జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూఱుచుఁ గేరి నిక్కుచుఁగా, నిలుగుచు విఱ్ఱవీఁగుచును నిక్కము గాఁగను నాతఁ డేమియుఁగా, దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ దేలనాడి గా,దిలినుతుచేఁతఁ జక్కటులు దిద్దెద వెంతటినంగనాచివే. సారంగ. ౩. ౫౫.

నిలుచు(ల్చు).=నిలుచుండు. అ. క్రి. ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలంబడు.

చ. కని యతిభక్తిపూర్వకముగా ధరఁ జాఁగి నమస్కరించి లేచి నిలిచి ఫాలభాగమునఁ జేతులు సేర్చి... విక్ర. ౨. ౨౧.

ఉ...పాండవమధ్యముఁ డొప్పి బద్ధతూ,ణీరుఁడు రంగమధ్యమున నిల్చె జనంబులు దన్నుఁ జూడఁగన్. భార. ఆది. ౬. ౧౬.

క. మును లచ్చెరు వంది కన్గొ,గొన శంభుఁడు నిల్చి వరముఁ గోరు మనుఁడు ... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

౨. ప్రతిష్ఠిత మగు. (శ. ర.) ౩. వర్తించు.

ఆ...అతనిపాల నందఱుఁ దగ, వైనపనుల నిలుచు టభిమతంబు. భార. విరా. ౧. ౬౪.

గీ...ధర్త్రంబు శూద్రులతలన నిలుచు,శాక్తబౌద్ధాదిదుర్మతశ్లాఘ లెసఁగు. హరి. ఉ. ౯. ౩౮. హర. ౬. ౬౮.

౪. నివసించు, కాఁపుర ముండు.

గీ. కాంచి యేలెడుజయసేనుఁ గాంచి యతఁడు, నన్ను మన్నింప నందుఁ గొన్నాళ్లు నిలిచి. విక్ర. ౫. ౧౬౯.

గీ. ఇప్పురంబునఁ గాఁపురండ్ర కితర మైన,పురము మునం దేల నిల్చె నిర్జరవిభుఁ,డు. హర. ౭. ౧౭౭.

౫. కూర్చుండు.

ఉ...కాల్యసముంచితక్రియల్,దీర్చి పాండుపుత్రవసుదేవసుతుల్ ప్రమదంబు మోములం,దేఱఁగ వేడ్కతో నరుగుదెంచి సభాస్థలి నిల్చి రంతటన్. జై. భా. ౧. ౧౩౭.

ఉ. అందొకదివ్యరత్నశిఖరాగ్రతలంబున రాగమంజరీ,నందనుఁ డబ్జినీతటమునన్ సురభూజమునీడ నిల్చి లీ,లం దన నెమ్మనంబునఁ దలంచినమాత్రనె పాత్రయందు నా,నందకరంబుగాఁ బొడమె నవ్యసుధామధురాన్నపానముల్. విక్ర. ౨. ౧౬.

౬. శేషించు, మిగులు.

గీ. ఇంట దొంగిలికుండలు నినుపకట్ల,మానిముంతలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి,వారికన్యాకటాక్ష మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౫౦.

ఉ...మహీసురు లపారసుదక్షిణ లంది తెప్పలం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొంచరుగ నిల్చిన విత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగుచున్న దిప్పుడు... జై. భా. ౧. ౬౬. శే. హరి. ౧. ౧౧.

౭. అఁగు.

(క) మాను, ప్రకృతక్రియనుండి విరమించు; వచ్చుట మాను.

క. వీర లతిలలితవృష్ణులా,కారలు గిరివివరగహనగహ్వరముల రా,నేరరు గావున నిట చను,దేరక నిలువుండ యిచియు దేవపథంబుల్. భార. ఆది. ౫. ౬౮.

చ. అనిశముఁ జెప్పఁ జెప్ప విని యాతఁ డెడన్ భయ మంది తాన న్నిల్చినఁ గడు మేలు... దశకు. ౩. ౭౧.

క...సురగాలి విసరె నిలుకక పెలుచన్. ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

వ. వారలదెస మరలి చూచి మీ రింక నిలువుం డని పలికిన... భార. ఉద్యో. ౪. ౨.

(చ) వెడలుట మాను.

గీ. ఏఁగునెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గని యు వినియు నిశ్శంకతఁ జనవు మనుచు, దొరలు నిల్పిన నిల్వక... విక్ర. ౩. ౮౩.

(ట) ఉండు.

గీ. అంధకారంబు నిలుచునే యర్కు నెదుట. వి. పు. ౪. ౧౨౨.

వ...తత్ప్రదేశంబున నిలిచి వారలదెస మరలి చూచి...భార. ఉద్యో. ౪. ౨.

(త) అపలాయితుఁ డగు, పాఱిపోవక యుండు.

సీ. నిలునిలురా యింద్ర నేఁ డెందుఁ బోయె దు... దశా. ౨. ౪౨౮.

ఉ. వచ్చితి మింక నెందుఁ జనవచ్చు నొపక్షో నిలు పారిజాతహృటచ్చర... పారి. ౫. ౩.

౮. తాళు, ఓర్చు.

ఆ. అలిగి యాఁడుఁగఁ జూచి యాఁకటిపెలుచన, నిలువలేక యసుర నింగిదాఁకఁ, బెరిఁగి...భార. ఆది. ౬. ౨౯౧.

ఆ. రాచకూఁతుమీఁద రాగంబు పుట్టుట, నా కుఁ జెప్పవైతి నీవు శాప,మిత్తు నవ్యగాత్రి నీవు వరింపక, నిలువ లేవు మరుఁడు బలియుఁ డగుట.భార.శాం. ౧.౨౫౨.వి.పు.౨.౧౬.

౯. కలుగు,పుట్టు.

క. లోకేశ యుష్మదీంద్రము, నీకృప నామీఁదఁ జాల నిలిచినకతనఁ, జేకొని దాఁపఁగ నెఱి సిరి, నాకుఁ గలిగె నిట్లు కానినాఁ డోపు దునే. వి. పు. ౬. ౩౩౬.

గీ...దప్పికి నానీరు ద్రాగుటయును.

ఉ. గర్భము నిల్చి కుక్షియధికంబుగఁ గానఁగ వచ్చి...కవిక. ౧. ౪౫, ౪౬.

౧౦. పాడుకొను, స్థిరముగానుండు.

క. కులరూపగుణద్రవ్యంబులు విక్రమవంతు నందు భూవినుతము లై,నిలుచు నవిక్రమునకు నవి,గలిగియు లేనిక్రియ నప్రకాశంబు ల గుఁజు. భార. సభా. ౧. ౧౨౮.

ఆ. దివము కాని యింక భువనంబునం దిట్టి రాత్రి లేనియట్టు గాఁగఁ, జేసెనొక్కొ విధి విశేషించి నాకశా,నేఁడ దివము సాఁగి నిలిచెనొక్కొ. భార. విరా. ౨. ౩౧౩.

గీ. నిశ్చయంబుగ మనసులో నిల్చెనేని,చాల దా మర్త్యు రక్షింప శంభుభక్తి. భీమ. ౫. ౧౪౩.

౧౧. తీఱు, పోవు.

గీ. నీరు గ్రోలిన దాహంబు నిలువ దేని,వాఁడు వేంచేయు నీకైదువాసరముల. కై. భా. ౮. ౧౦౧.

గీ. ఇన్ని నీళ్లైన వంటకం బించు కైనఁ,దొల్లి దానంబు చేయనిదుష్కృతమున, నిర్భరక్షుత్పిపాసలు నిలువ వనిన. వరాహ. ౧౨. ౬౬. స్త్రీలా. ౨. ౧౦౮.

౧౨. జీవించు, బ్రతుకు.

ఆ. నిద్ర లేక తిమురు నిలుచునుపాయంబు, లొండు దక్కి వెదకుచున్నవారు. భార. ఆది. ౬. ౨౩౮.

ఉ...యుగసంధుల నిల్చియుఁ గాలుచేతిబల్, త్రొక్కుల నమ్మనుప్రభృతులుం దుద రూపఱకుండ నేర్చిరే. అను. ౨. ౩౮.

ద్వి. అరగాల మున్నె గన్నతపాదునకు,నెరయ నిచ్చినకర్త నిలిచెనే నేఁడు. పండితా. మహిమ. ౨౫౩ పా. వి. పు. ౭. ౧౨౮.

౧౩. (యుద్ధాదులయందు) నిలువఁబడు, వెనుదీయక యుండు.

ఉ. ఈవసుధాధినాథులజయించినయట్టివ కాదు—

చక్కనై, పోవక నిల్వ నా కెదిరి ...
భార. ఆది. ౪. ౨౦౪.

ద్వి. కల్ల లాడించినఁ గలదె పన్నిదము, నిక్క
మింతయుఁ జాలి నిలిచెద నేను. ద్వి. హరిశ్చ.
పూ. ౩౪౭ పం. సీలా. ౧. ౪౧.

౧౪. జీవముతో నుండు.

క. అన్నంబు నాయధీనం,బన్నము లేకున్న నిలు
చునయ్యా యొడళ్లు... హరి. పూ. ౧.౧౨౪.

మ. నిల దీయంగము రంగనాథ వర మే నిన్నేఁ
డెదఁ... వైజ. ౩. ౧౩౦.

౧౫. పొడుచు, ఉదయించు.

ద్వి. తఱచు మెఱుంగులు తళతళ మనఁగ,
నెఱిఁ దూర్పుఁగొండపై నిలిచె నాదిత్యుఁ,
డు...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౫౪ పం.

౧౬. స్థితిఁబొందు, వృద్ధిఁబొందు.

సీ. స్థావరజంగమా త్మక మగుభౌతికం బెవ్వని
చేఁ బుట్టు నెవ్వనికృప. గీ.నిలుచు నెవ్వని
కినుకచే విలయ మొందు. పాండు. ౨.
౨౧౩.

౧౭. లగ్న మగు, సక్తమయి యుండు.

సీ. భూషామణివ్యాజమున నంగకంబుల జనుల
చూపులు విన్కిళ్ళలత నిలువ. నైష. ౫. ౭.

ఉ...ఈ,సెట్టిక సీలపై మనసు నిల్చుట కేమన
వచ్చు...ఆము. ౬. ౧౧౧.

౧౮. చెడకుండు, నశింపకుండు.

క. బలవంతులబలములు న,గ్గల మగుబల మెదు
రఁ గలుగఁగాఁ గీడ్వడు నే, కొలఁదులవారికి
గర్వము,నిలుచునె నయమార్గవృ త్తి నిలిచిన
భంగిఁ. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౦౩.

గీ. వృద్ధ్యహము నిల్చు నె ట్లుల్క వృజ్జలాది,
నట్లు భౌతికభోగాళి నాది భౌతి, కాంగములు
నిల్చు భోగ మిం దా త్త కెద్ది.ఆము.౩.౬౯.

౧౯. సమాహిత చిత్తుఁ డగు; మాఱుచింత లేక
యుండు.

క. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనము సాదినుకవివిను
తమునుం గావించి నిలిచి పెల్లగునల్లం,
బునందు నే నొకపురాణముం జెప్పంగఁ.
జై. భా. ౧. ౭.

సీ. మనసు నిల్వమి నెమ్మిమావుపై వయ్యాళి
మన్నీఁడు తనుఁ జూచి మరలిపోవ. శుక.
౩. ౪౪౩.

౨౦. విశ్రమించు.

సీ. నిలనీనివంటువార్పుల న త్తమామలపోరును
లేనికాఁపురము గలిగె. శుక. ౩. ౬౦౪.

సా: నిల్వ నీడ పట్టఁ గొమ్మ లేదు.

గీ. అధ్వగులు కోడిగములకై యాకు లెల్లఁ,
ద్రెంచి శాఖావితానము ల్దుంచివైవ, మో
డుపడి యుండె నది నిల్వ నీడ పట్టఁ, గొమ్మ
యును లేమి తనయందుఁ గుదురుకొనఁగ.
శుక. ౩. ౪౩౯.

జ: నిలఁబడు, నిలక, నిలుకడ, నిలుచుండఁ
బెట్టు,నిలుచుండు, నిలుచుకొను, నిలుచూఱు,
నిలుపు, నిలుపుకొను, నిలువు, నిల్చుండు,
నిల్పోపు.

నిలుచుండఁబెట్టు స.క్రి. (√నిలుచు.) నిలువఁ
బెట్టు, ఉత్థితునిచేయు.

సీ. నిలుచుండఁబెట్టి యంగుళియూఁత నూపఁ
గాఁ ద్రొక్కి దప్పడుగులు వెట్టిపెట్టి. హరి.
పూ. ౫. ౧౯౦.

నిలుచు(ల్చు)ండు=నిలుచు. అ. క్రి. (నిలుచు
+ఉండు. స్వార్థమున.) ఉత్థితుఁ డగు, నిలువఁ
బడు.

గీ. అతఁడు పవడింప మును కౌరవాధినాథుఁ,
డరిగితలయం పిడె స నున్న తాసనమున,నుండెఁ
బదపడి కాల్కడమొన్ద కల్గఁ, జని వినమ్రుఁ
డై నిలుచుండె సవ్యసాచి. భార. ఉద్యో.
౧. ౫౭.

క. ఈరీతిఁ దోఁచె నంతట, నైరావణదంతి నె
క్కి యమరులతో జంభారి చనుదేర యా
దవవీరులు నిలుచుండిరధికవిస్మయమతులై.
ఉ. హరి. ౧. ౧౨౪. భీమ. ౨. ౫౨.

సీ...సాత్యకి కృతవర్మని వదనంబు గనుఁగొని
మదమెలర్ప, నొద్ద నిల్చున్నప్రద్యుమ్నుచే
సఱచుచు నవమాన మేర్పడనట్టిభంగిఁ, బె
లుచ నవ్వి...భార. మౌ. ౪౨.

నిలుచుకొను=నిలుచు. (నిలుచు+కొను. స్వార్థమున. శ. ర.)

నిలుచూఱ. వి. (నిలువు+చూఱ.)నిలువుదోఁపు, భయముచే గాని భక్తిచే గాని దేహమందు ధరించువస్తువు లన్నియు దేవతాదుల కిచ్చుట.

ద్వి. నెమ్మదిఁ దనయేలు నేలకుఁ దోడు, సొమ్ము
లన్నియు నిలుచూఱగా నిచ్చి. ద్వి. హరి
శ్చ. ఉ. ౪౧౧ పం.

నిలుపు(ల్పు). స.క్రి. (√నిలుచు.) ౧. నిలువఁబెట్టు.

క...కన్నియఁ,దెచ్చి యతం డెదుట నిలిపి
దీనికి నెనరై, మెచ్చు కను పెండ్లికొడుకు
ను, నిచ్చలముగఁ దెల్పుము...నీలా. ౨.౬.

౨. ప్రతిష్ఠించు, స్థాపించు.

క. రావించి తగవుమై సంభావింపవ కాక
వాఁడ పాండవు లలుకం బో విడువరె మిగు
లఁదురే,నీవచనంబులకుఁ బిలిచి నిలుపుము
వారిని. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౦౬.

సీ. నిధులు నల్లిండ్లను నిలిపెఁ దోఁటలు సత్ర
ములు చలివేఁదరల్ వెలయఁబెట్టె. హరి.
పూ. ౧. ౧౯.

శా...కుబేరుండు లేఁడో సుత్రాముఁడు లేఁడో
పద్మజుఁడు లేఁడో ధర్మపుంబ్రాపు లేదో
సత్యంబును నిల్ప నీరతన కడుం దుర్లభంగ నీ
కేఁటికిని. కళా. ౩. ౨౧౬.

౩. ఉంచు.

(క) పెట్టు.

గీ. కటకములు హంసకము లంగదము లంగు,
ళీయకములును బాహుపల్లికల వ్రేళ్ల,నిలిపి...
ఆము. ౬. ౧౨౯.

క. ఇలువరుసఁ జంద్రశేఖరు,నిలయంబున దీపక
లిక నిలుపనివారిని, దలఁ దెవ్వఁగ వ్రేయుం
డని, తలవరులం బంచె రాజు తనదేశమునన్.
కాశీ. ౪. ౧౩౬.

గీ. అళికులంబుల పేర నామాక్షరములు, వరుస
తో నిల్పె ననఁ బొల్చు వానియందు. హర.
౩. ౫౪,(ఇట లిఖించె. నని భావము.)హర.
౩. ౬౫.

(చ) వసింపఁజేయు.

సీ. హరు లేదు నేడు కక్ష్యాంతరంబులు గాఁగ
నియమంబుమై నాజ్ఞ నిలుపువాఁడు. కాశీ.
౩. ౨౩౪.

క. అని చెప్పినఁ గలదు కలదు, నిను నట్ల వచిం
చి యందు నిలిపితినని...కళా. ౨. ౧౬౪.

(ట) ధరించు, పెట్టుకొను.

(అన్నపూర్ణ.) సీ...కటిమీఁద వజ్రాలకమరు
నిల్పి. కాశీ. ౪. ౧౪౪.

౪. ఆఁపు.

(క) మాన్పు, ప్రకృతక్రియనుండి విరమింపఁజేయు.

సీ. క్రందుగా రేఁగినం గలఁగ కందఱఁ దీర్చి ని
లిపి యమ్మొదలివానికిని మగిడి.ఆము. ౩.౬.

సీ. తనుఁ గల్పలతికఁ గాఁ దలఁచి ప్రాలెడుశా
రిఁ గరము రత్నఫలాళి నెరపి నిలిపె. వసు.
౬. ౧౬.

గీ. ఏఁగునెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గని
యు వినియు నిశ్శంకతఁ జనకు మనుచు, దొ
రలు నిల్పిన నిల్వక దుర్నిమిత్తఫలము ముం
దటి కాఁతఁగికోవలయు ననుచు. వి క. ౩. ౨౨.

చ... శ్లేషమురెయి మల్లికాళిరుతి చక్కఁగఁ
జేయక యుండ నిల్పి నా,యను మఱునాఁ
టికిం గలుగ నాంతగళిచ్ఛ్రితిగుంఫితాశ్రు
వుల్. ఆము. ౫. ౧౫౦.

(చ) ఉంచు, పోకుండఁ జేయు.

క. అని యూరడిలఁగఁ బలుకుచు, మునినందను
నిల్పి మంత్రిముఖ్యులఁ బిలువం,బనిచి తదా
గమనస్థితి, వినిపించుచుఁ గార్యసరణి వెల
యుట కనియెన్. ఇందు. ౧. ౧౭౩.

శ్లో. ఏతావదుక్త్వా ప్రతియాతుకామం శిష్యం
మహర్షే ర్నృపతి ర్నిషిధ్య. సం. రఘు.
౫. ౧౭.

చ. పడమర వెట్ట నయ్యుడుకుఁబ్రాకిన మొల్లక
కూటిపేద లై, బడలిక నూడునచ్చిలువ ప్రగ్గ
ములన్ రవియాజ్ఞ మాటికిన్, ముడియిడఁ
బిచ్చుగుంటు రథము న్నిలుప న్పయనంబు
సాఁగమిన్, జడను వహించె నాఁగ దివసం
బులు దీర్ఘము లయ్యె నత్తఱిన్. ఆము.
౨. ౪౯.

(ట) నిరోధించు, అడ్డగించు.

గీ. అడ్డగించెఁ దటాయించె నానె నాఁగె, నిలి
పె నరికట్టె ననఁగను వెలయుచుండు, వార
ణముఁ జేసె ననుటకు... ఆం. భా. ౩. ౧౨౦.

క. కలఁగిన సేనలఁ గాచెద, నిలిపెద నర్జునునిక
డఁక... భార. ద్రో. ౧. ౩౩.

క. అది యెఱిఁగి బాలికల న్నిల్పుద మని పఱ
తెంచి సెచ్చెలులు రత్నవతీ,కదలికలు విన్న
వించిరి, మృదులోక్తుల మరులుగొన్న మెలఁ
తలతోడన్. వరాహ. ౩. ౧౨౭.

ఉ. ఆరమణీలలామ మది నంటినశోకభరంబు
నిల్పఁగా, నేరక... పారి. ౧. ౧౩౪.

౫. స్థిరముగఁ జేయు, స్థిరపఱచు.

గీ. అలరువిలుదాల్పుతం డ్రిపై వలపు నిలిః.
నీలా. ౨. ౭౫.

శా. ఆరామామణిమీఁది ప్రేమమున ని ట్లారా
మసీమా సరోవారంబు ల్దిలకించి యందు
నతిదుర్వారంబులై మీఱుభృం,గారావం
బులచే ననంగరుజ వొంగారం గురంగాక్షి
శృం,గారాగారముఁ జేరి తా ల్మి నిలుపంగా
రాక గారామునన్. వసు. ౩. ౭౩.

చ. పనివడి నాదుపంపునఁ బ్రభావతి భామిను
లర్థిఁ గొల్వఁగ గుం,దనపు మెఱుంగుఁబ్లైర
మునన్ ఘనసారజదీపికావళుల్,గొని మును
భీముఁ గాంచి యనిలోఁ దనమంగళసూత్ర
మూడఁగా, ననువున నిల్పె నేసదయుఁ డాత
నికిన్ జయమంగళం బనెన్. జై. భా. ౨. ౯౭.

౬. కలిగించు, పుట్టించు.

సీ. కాంచీపురోపాంతకంపాతరంగిణీ నాళీకవన
రాజి మేలుకనిపి, ద్రవిడసీమంతినీ స్తనమం
డలంబుల నవకంపుఁ జెమరుబిందువుల నిలిపి.
కాశీ. ౧. ౧౩౦.

మ... కంసఘ్నస్మరుఁ డత్యుద్ధతిఁ బారిజాత
ధరణీజాతంబు గోవర్ధనోద్ధరణ ప్రస్తుత మైన
హస్తమున నుత్పాటించి లీలాగతిన్, గరుడ
స్కంధముమీఁద నిల్పి నిలిపెం గౌతూహ
లం బింతికిన్. పారి. ౪. ౫౩.

చ... త్వత్సుతులకుఁ దొల్లి ధర్మవిధి సంతతి నిల్ప
రె భూసురోత్తముల్. భార. ఆది. ౪. ౨౨౫.

౭. లగ్నము చేయు, తగుల్కొనఁజేయు.

చ. అనుపమధర్మవేదివి మహాపురుషుండవు నీవు
వేదవా, క్యనియతి పాటిగా నిలిపి తాత్మ
భవస్థితిచొప్పెఱుంగఁ గోరి నిరుపమంపుఁ
గేలుఁ బ్రసరించితి... హరి. పూ. ౨. ౬౮.

వ... భీమనందన యానరేంద్ర బృందారకునియం
దు డెందంబు నిలుపుటయును ... నైష.
౧. ౬౯.

౮. స్వస్థపఱచు.

క. తదనంతరంబ మగుడం, ద్రిదశాధిపకార్య

మనసు ధృతి పొదుకొనన్, మది నిలిపి
చెలులు దానున్, ముదిత మెలఁగెఁ దత్స
మీపమున వనకేళిన్. కళా. ౩. ౧౪.
ఉ. పాడయినట్టిచిత్త మొకపాటున నిల్పఁగ
మాటిమాటి కత్తాడుచు నుండు ...హర.
౨. ౬౩. దశకు. ౫. ౩౬.
౯. నిశ్చలముగా చేసికొను, ఏకాగ్రము చేసికొను.
గీ. తంత్రి వినిపింతు వినుము చిత్తంబు నిలిపి.
దశా. ౪. ౧౫౪.
౧౦. నియమించు, నియోగించు.
వ... నలువు గలపులిందులఁ గొందఱ నిలిపి ...
మనుచ. ౪. ౩౮.
గీ. ఋత్విజులు గాఁగ ధౌమ్యాదిఋషుల నిలిపి.
పారి. ౫. ౮౦.
శా. తా బ్రహ్మాదుల మేర నిల్పియుఁ బ్రభు
త్వం బూఁదియున్ ద్రోతుర్వేయా బ్రక్కన్
ద్విజుఁ జూడరక్ష్య ... ఆము. ౬. ౧౦౯.
౧౧. నెలకొల్పు, పాదుకొల్పు; పాఁతించు.
గీ. ఒక్కవాసుదేవుఁడ కాక యుర్విమీఁద,
నొంద తెప్పుడు నిను వధియించి కాదు, పేరు
సుస్థిరగతి నొందఁ జెంపు నొంద, నిలుపఁ
గలవాఁడ నొక్కింత నిలువు మిచట. హరి.
ఉ. ౧. ౧౬౧.
సీ. కట్టింప లేనైతిఁ గమలకాసారంబు నిలుపంగ
లేనైతిఁ దులసివనము. కాశీ. ౩. ౭౧.
ఉ. నావుడు సత్యభామ నిజనాథున కిట్లను
నేల తామసం, బీనిబుధాధినాయకమహీరు
హమ్ము బెకలించి లోకసం, భావిత మైననీ
పలుకుఁబంతము నెల్ల మదీయగేహకేళీవన
వాటి వేడుక దలిర్పఁగ నిల్పుము జీవితేశ్వ
రా. పారి. ౪. ౧౧.
౧౨. నిర్మించు, కట్టించు; కట్టు.
సీ. ఆద్యంబు లైనదేవాలయంబులు ప్రాల నవని
నిరాశ మఖాళి నిలుపు. ఆము. ౪. ౪౩.
ఉ. అంబుజగర్భవంశమణి యై దయం బట్టుపు
పెట్ట యగ్రహారంబుగ నిచ్చి యంద యు
డురాజశిఖామణికి న్మయున్నివ్యాసం బెసగం
గ నిల్పి... సా. శా. ౧౦౬౧.
చ. గురుసవిధప్రదేశమునఁ గోమలకల్పకపుష్ప
ధూళిచే, ధరసుత బొమ్మరి ల్నిలిపి...వసు.
౩. ౩౦.
౧౩. కూర్చుండఁబెట్టు.
మ... మోదం బంది యానందసం, దను వీవిం
చుచుఁ జెంగట న్నిలిపెఁ జింతారత్నపీఠం
బునన్. పారి. ౩. ౨౫.
క... మరు, న్నాయకుఁడు నిల్పె సుమన, స్సా
యకు సరిగద్దెమీఁద సౌహార్దమునన్. హర.
౩. ౪౦. కువల. ౫. ౯౧.
౧౪. కాపాడు.
క. నన్ను మును పీవు గాచితి, నిన్నుం జెఱ లేను
బాపి నిలిపితి నాకై, మున్ను గలకరుణ మ
ఱవక, మన్నింపుము... కేయూర. ౪. ౧౧౮.
సీ. నిలుపంగవలయును నెఱసు వాటిలకుండ
నాత్మధర్మస్వవర్ణాశ్రమముల. కాశీ. ౮.
౧౧౪.
౧౫. ఏర్పఱచు.
ఉ. దేవరవంటిపుణ్యునిఁ గృతిప్రభుఁగా నిలుపం
గఁ గల్గుటం, బావన మై ప్రసిద్ధిఁ గను మాకవి
తావిభవంబు దిక్కులన్. వరాహ. ౧. ౧౫.
సీ. అని ధర్మ్య మైనమర్యాద మానవులకుఁ ద
ద్దయు హితముగా ధర్మమూర్తి. ఆ. యజ్ఞభ
వసమానుఁ డగుశ్వేతకేతుండు, నిలిపె ...
భార. ఆది. ౫. ౭౫.
౧౬. చక్కఁబఱచు, మంచిస్థితియం దుంచు.
మ. నిలుపన్వచ్చు స్వభావమూర్ఖుఁ డగువానిం
గొల్చి యత్యంతమున్, నిలుప న్వచ్చు విశేష
వేది యగువాని న్గొల్చి యొండేని జ్ఞానల
వానాంకృతి దుష్టుఁ డైనమనుజున్ రంజింప

శక్యంబు గా, దల భాషాపతికేనియుఁ... మల్ల. నీతి. ౩.

౧౭. చెడకుండఁజేయు.

సీ. బలువెల్లి కిల రెల్ల నిలిపినఘను నెంతనుడి వెట్టె సతిద్యగస్ర స్రవంతి. వసు. ౩. ౯౯.

౧౮. ప్రసరింపఁజేయు.

మ... గౌరిముఖాంభోజమునందు నిల్పె సరస ప్రేమంబునం జూడ్కులన్. హర. ౩. ౭౦.

వ... సహస్రాక్షుండు నిజచక్షుస్సహస్రంబుతన ముఖంబున నిల్పి యూరకున్న నారదుఁడు...ఇట్లనియె. శైవ. ౩. ౧౫.

౧౯. (చాఁప మొ.) వంచు.

ఉ. రాలినపండుటాకులు ధరం గనుపట్టెను దట్టమై వధు, శ్రీ లలనాధినాధునకుఁ జిత్రముగా వనదేవతల్ హరిద్రాలసమానవర్ణముల రంజిలుపట్టుపటంబు జంబుఖానా లటు నిల్పిరో యన దినంబును సర్వవనాంతరంబులన్. ఇందు. ౨. ౩౬.

౨౦. నెఱవేర్చు, చెల్లించు.

క... అను వగుమగవాఁ, డీమాటకు నోడఁబడఁడ, క్కామినియెడ మాట నిల్పఁగాలేనైతిన్. శుక. ౪. ౧౦.

విశే. అఁపు, ప్రతిబంధకముఁ గ్కృశింపఁజేయునది.

చ. కుముదవనాళికిన్ బలుపు శోకములాటుకు నిల్పు...ఇందుకాంతములకు ద్రావకం బగుచు దర్పకశాస్త్రనిరూపితౌషధ, క్రమములఁ బండువెన్నెలలు గాసె ధరాస్థలి మోహానంబుగన్. కాశీ. ౨. ౧౩౫. (ఇట అపతర్పణౌషధ మనియును భావము.)

వి. ౧. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

గీ. ఒకఁడు కుంతానఁ బగవానియురము గ్రుమ్మ, వెంటనే యాతఁ డీఁటెచే వ్రేల్గఁబొడువ, వెలసె నిద్దరు నిల్చిననిలుపు కదన, కాళికై కావడించినకాను కనఁగ. శివల. ౨. ౧౩౬.

చ... ఉష్ట్రిలక్ష వృ్కనినయరదంబువ్రైఁ దవదు నిల్పు యుగక్షయహేతుకేతువో, యనఁ జనిరెన్ సరత్నమకుటాంశులు ప్రజ్వలితాగ్నిచాడ్పుగన్. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౨.

మ... మందయానము లొయ్యారమునిల్పు నంగనలకున్ సర్వాంగశృంగారమై, యమరున్ శౌర్యము నై తగున్...మల్ల. శృం. ౩.

౨. స్థైర్యము, నిలుకడ.

గీ. బలము లిది యేమి నలుగడఁ బాఱఁజొచ్చెఁ, గర్ణకృపముఖ్య శేటికిఁ గలఁగి రేటు, మొగము వడి రేల నీవును మున్నువోలె, నిలువరింపఁగఁ దగియెడునిలుపు లేవ. భార. ద్రో. ౫. ౩౨౬.

చ. హరునకు నెద్ది పేర్మి దనుజారికి నెద్ది రమావిభూతి భాస్కరునకు నెద్ది తేజము దిశాపతిసంహతి కెద్ది నిల్పు చంద్రునకు నెద్ది కాంతియుఁ జతుర్దశలోకవిభుత్వ మెద్ది నీ, కిరవుగ నాకుమారుఁ డిల నింకొకయించుకనేపు నిల్చినన్. కు. సం. ౧౦. ౪౨౫. శైవ. ౨. ౭౬.

౩. బ్రతుకు, జీవనము.

క. ఇలఁ జిత్రము తారకుకర, తలసంగత మైన ఘోరతరవారి సోరన్, నిలు వగుఁ దనుఁ జోర కడరినఁ, దలమునుక యగున్ విరోధితతి కబ్జభవా. కు. సం. ౪. ౩౪౦.

౪. రక్షణము. (స్థైర్యము అని శ. ర.)

చ... క్రీడికి సారథిత్వముం, దలకొని నీ వనూనశుభదం బగువర్తన మాచరింప నీ, నిలుపును బార్థుచాలుటయు నేఁడు గదా భువనం బెఱింగెడున్. భార. ద్రో. ౨. ౩౫౫.

క. అనుచితకతము లొనర్చియుఁ, దనువులు రక్షించుకొనరె దమకమతేజో, ధను లగుగాధిసుతాదులు, తనప్రాణమునిలుపుకన్న ధర్మము గలదే. పాండు. ౪. ౧౬౧.

౫. ప్రాపు, ఆశ్రయము. (విణ. నిలుపునది అని శ.ర.)

క...నీరక్షణ వీని కెల్ల నిలు పై యుండున్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౭౬.

౬. స్థానము, చోటు.

గీ. కుజముకొనగొమ్మ డిగి క్రిందికొమ్మమీఁది, నిలుపు గైకొనఁ పులుఁగులయెలుఁగు లెచ్చె. విక్ర. ౪. ౨౪.

నిలుపుమందు=వీర్యస్తంభనము చేయుమందు.

వ... మచ్చువీడెంబులును నిలుపుమందులకరాటంబులును... ప్రబంధ. ౪౯.

నిలుపుసేయు=ఆఁపు.

ద్వి. పయనమై యాత్రోవఁ బయనంబు నిలుపు, సేయక నలుని కాచెలిఁ గూర్చి తలఁపుఁ, ద్రోయక...ద్వి. నల. ౧. ౫౫౩.

నిలుపుకొను. స. క్రి. (√నిలుపు.) ౧. ఏర్పఱుచుకొను, నియమించుకొను.

వ...ఇట్లన్నియుం దమకు మహావేగుం డను నొకచక్కనిమండూకంబు రాజుగా నిలుపుకొని సుఖం బుండునంత... కేయూర. ౩. ౧౬.

ప్రార్థనం బొనర్చి ప్రథమాగమాదుల, ధర్మవి[illegible]ఁ బురోహితత్వమునకు, నిలుపుకొనియె... [illegible]శా. ౬. ౧౪౦.

౨. నెలకొల్పుకొను, పాదుకొల్పుకొను.

క. తలఁగినధైర్యముఁ గ్రమ్మఱ,నిలుపుకొని దశాననుండు నిర్భయుఁ డగుచున్, బలిఁ దొడరఁగ వచ్చితి నని, పలికిన నవ్వారుమవరుఁడు పకపక నగుచున్. ఉ. రా. ౪. ౧౩.

నిలుపో(ల్పో)పు=నిలువోపు. అ. క్రి. (నిలుపు+ఓపు.) సహించు; తాళు. (దీనికి వ్యతిరేకార్థమందును తుమున్నర్థమందును మాత్రమే ప్రయోగములు కనఁబడుచున్నవి.)

వ. ఇట్లు పాంచాలుబాణవృష్టికి నిలుపోపక కురుకుమారులు...భార. ఆది. ౭. ౪౫.

క. మే లాఁడి పెట్టుంగా, మేలా నిలుపోప లేఁ జుమీ చల మేలా, మేలావరసుత తామస, మేలా రమియింపు మనుచు మీఁదం బడినన్. సారంగ. ౨. ౯౪.

మ...ననుం బాటించి యొక్కింత నీ,నిడువాలుం గడగంటఁ జూడు మనుచున్ నిల్పోపమిం బైచెఱం, గొడియుం జేవిరదమ్మి వేయుట కునై యుంకించి జంకించినన్. పారి. ౧. ౧౧౮. దశకు. ౫. ౨౩.

నిలువ(ల్వ.) వి. (√నిలువు.) ౧. నిలిచినవస్తువు, శేషము.

ఆ. వానివిధర మెల్ల వర్గువు గాఁ గూర్చి, నెఱయఁ దెల్పు లెక్క లెఱిఁగికొనుచు, వ్యయము పుచ్చి నిలువ వ్రాయించి కైకొంట, ప్రభువు కిదియ నీతివిభవ మండ్రు. ద్వా. ౧౧. ౯౫.

౨. ఋణము, అప్పు.

ద్వి. కొలిచినవారికిఁ గోరి జీతములు, నిలువగాకుండ నిచ్చలు నొసంగుదువె. రం. రా. అయో. ౧౩౯ పొ. ౨ పం.

ఉ. రాజఘనంబునిల్వలు కరం బధికంబుగ మీఁద నుండఁ ద,ద్రాజనిదేశవర్తుల వృథా దురహంకృతి నీడిపించు టా,హా జగతీస్థలిన్ మిగుల హాస్యము గాదె...పరమ. ౪. ౧౪౭.

నిలువంగి. వి. (నిలువు+అంగి.) పొడువైనచొక్కా.

క. నిలువంగి యొరమెలికల, తలపాగ... హంస. ౩. ౯౯.

నిలువ(ల్వ)ఁబట్టు. స. క్రి. (నిలువన్+పట్టు.) దాఁచు, రహస్యముగా నుంచు; ఉంచు.

ఉ. దివ్యఖగేంద్ర నమ్మవు మది న్ననుఁ నీయెడ నాకు విప్రలం,భవ్యవహారము న్నిలువఁబట్టఁగ నేమిఫలంబు...నైష. ౨. ౪౨.

గీ. పతిని దనయాజ్ఞలో నిల్వఁబట్టుకాంత, దనరు
స్వాధీనపతిక నా...గంధ. ౧. ౧౩౩.

నిలువ(ల్వ)ఁబడు. అ. క్రి. (నిలువన్ + పడు. స్వార్థమున.) ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలుచుండు.

గీ. సత్యవతికొడుకు కొడుకువిశాలమహిమ, దె
లిసి యప్పగ్వాశముమీఁద నిలువఁబడియె.
భార. శాం. ౬. ౩౩౫.

శా...మూర్ఛావశుం, డై నిల్వంబడి లోచనంబు
లర మూయం దోఁచి త్రాంగదా,సూనుం డేను
శరంబు లేయ నవియుం జూర్ణంబుగాఁ జే
యుచున్. జై. భా. ౪. ౧౮౩.

సీ. నడుముఁ బట్టుక నిల్వఁబడియుఁ గూర్చుండి
యుఁ దొంగి దోఁగియుఁ గొన్నిజంగ లరిగి.
కాశీ. ౩. ౧౯౩. సీతారా. ౩. ౧౭౫.

౨. నిలిచిపోవు, ఆఁగిపోవు; నశించు.

చ. వలవదు పొం డనంగ నిలువంబడ కేపున నూ
ర్యవర్మ య,బ్బలియునిమీఁదఁ గ్రూరశరపం
క్తి నిగిడ్చెఁ ద్రుంచె...భార. అశ్వ. ౪. ౭.

(భీముఁడు కర్ణునితో నన్నమాటలు.) క. ఏమిర
పను లని యార్వవు, నీమాటలు నిలువఁబడి
యె నే పసరమ...భార. కర్ణ. ౩. ౨౨౧.

క. బహుకాలము నీతోడను, విహరించితి నిలు
వఁబడియె విషయసుఖైక, స్పృహ యిప్పుడు
గడు ముదిసితి, నిహభోగము లింక నుడుగు
టెంతయు నొప్పున్. మార్క. ౫. ౯౭.

గీ...అకటపితృపిండవిధులు,నిలువఁబడనోపు నిది
గడు నెగులు పుట్టె, నిట్లు గాకుండఁ బ్రారిం
పవే కుమార, వరుని భార్యాపరిగ్రహపరుని
గాను. మార్క. ౭. ౧౪౯.

౩. నిక్కు, నిక్కఁబొడుచు.

చ. వడఁకుచు రోమకోటి నిలువంబడి మేనులు
దూలఁ గన్నులం, దుడుగక బాష్పముల్ వడి
యుచుండ... హరి. పూ. ౬. ౪౩.

నిలువనాడు. స. క్రి. (నిలుకడ + ఆడు.) స్థిరము
గా పల్కు, దృఢముగా పలుకు.

గీ. ఇతఁడు చోరుఁడు గాఁ డని యెంత కైన,ని
లువనాడంగ వచ్చు నీనీలవేణి,గోల యగుట
యు నిక్కంబ యేల యిట్లు,వచ్చె వీరికి నీ
యపవాద మిపుడు. వి ప్ర. ౫. ౩౯.

నిలువ(ల్వ)రము. విశే. (√నిలువు.) స్థిరము, య
థార్థము.

క. నిలువర మయ్యెను మును నా,తలఁచినయది
మది విరాళిఁ దహతహపడి తా,నెలమిన్
బైకొన వచ్చెను, గలకంఠుల నమ్మ రాదుగా
కలనైనన్. శకుం. ౩. ౫౬.

౨. మాంద్యము.

క. వరమా కరతల మిందీ,వరమా కనుదోయి
హంసవరమా నడ,సల్వర మా చెలిఁ గన మరు
దే,వరమాయగఁ దనరె లోకవరమా యనఁ
గన్. అహ. ౨. ౨౨.

నిలువ(ల్వ)రించు. స. క్రి. (√నిలువరము.) ౧.
నిరోధించు, ఆఁపు, అడ్డగించు.

గీ. ఇంద్రియంబుల నాటింటి నిట్లు విషయ,ము
లకు నోలయక యుండంగ నిలువరించి,తలఁ
పు లుడిగి... భార. శాం. ౫. ౧౭౧.

సీ. సుమరస మెల్లను జూఱలాడెడు తేంట్ల లలి
బిత్తరపుఁజూడ్కి నిలువరించు. కృ. శకుం.
౨. ౩౧. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

౨. మాన్పు, ఉడిగించు.

వ. ఇట్లంతకంతకుఁ బెరుఁగువిరహపరితాపంబు
నిలువరింపం గోలంది గాక... కవిక. ౩. ౯౧.

చ...దివం, బును దిశలుం బగుల్చు దృఢముష్టిహ
తిం బటుహుంకృతిన్ హుతా,శనపవనార్క
శీతకరసంచరణంబులు నిల్వరింతు...హరి.
పూ. ౫. ౯౦.

౩. ఉంచు.

(క) పెట్టు.

సీ. త్రిపదీగత త్రివేదీధర్మకలిత మష్టాక్షరమంత్రంబు హరిపరంబు. గీ. పిలిచి యాదల వలకేలు నిలువరించి, చదివె నాతనిదక్షిణశ్రవణవీథి, నపుడు తచ్చిత్త మానంద మనుభవించె. కళా. ౧. ౧౫౮.

(చ) సంధించు, కూర్చు.

చ... ఉగ్రదైత్యులు దలపడ్డ వారిసమరోద్ధతి కుత్సవ మంది శాగమం, దలవున నిల్వరించె నిశితాస్త్రము లూఁ తయి వ్రాలునట్లుగన్. నిర్వ. ౩. ౧౦.

(ట) వహించు, నిలుపు.

సీ. ఉపవాసముల డస్సి యున్న యాకాఁడీఁగ నిలువరించెడులావు కలితిపడఁగ. భా. రా. యు. ౨౩౩౨.

అ. క్రి. తాళు, సహించు.

గీ. పలవరించుచు నాచంద్రభానుఁ డపుడు, నిలువరింపఁగలేక కన్నియఁ దలఁచి. చంద్ర. ౪. ౧౦౯.

నిలువ(ల్వ)సలువ(ల్వ)లు. వి. బ. (√నిలువు.) నిల్చియున్న సొమ్మును దానిపైపెచ్చును.

వ... ఋణశుద్ధి కావలసినవాఁడుఁబోలె మన నిలువసలువలు మనకుం బ్రవేశించినట్లయి యుండ... పరమ. ౪. ౧౪౫.

ద్వి. చనుదెంచి మననిల్వసల్వలు మనకు, వాలాయ మొప్పించువాఁడునుంబోలె, జాలి నీగతి నింద్రజాలంబు సేసె. ద్వి. పరమ. ౬. ౪౭౨ పా.

నిలువు. వి. (√నిలుచు.) ౧. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

క. ఎఱమఁట లెగయ నాతని, నెఱచూ పటు నిలువునఁద నీఱుగఁ దరువుం, జుఱవుచ్చు పిడుగు క్రియఁ గను, గిఱిపినయంతటన చేసెఁ గిల్బిషుఁ బగతుఁడు. హరి. ఉ. ౨. ౧౩౯. కవిక. ౨. ౧౯౪.

౨. చేయి పైకెత్తుకొని నిలుచున్న పురుషునిపరిమాణము; ప్రమాణము, కొలఁది.

(వ్యవ.) మానూతిలో రెండునిలువులనీరు ఉన్నది.

చ. తలనిలు వర మిచ్చినను దాము కుఁస్థులు కాని హీనులన్, బిలువ మటన్న నేమములు భేషజముల్ వెలయాండ్రు పిల్తు రేకులజుల నైన ... వైజ. ౨. ౭౧.

౩. అంతస్తు. (మీఁదియంతస్తు అని శ. ర.)

క. ముద మొందవ రమ్యహర్మ్యము, తుదినిలువునఁ బ్రణయసఖులతోడ విహారా, స్పదమగు నెలవున మెలఁగెదు, సుదేష్ణ తజ్జాలకములఁ జూచెం బ్రీతిన్. భార. విరా. ౧. ౩౦౧.

క. మదిఁ దలఁచినంతమాత్రన, యుదయించు సహస్రరశ్మి కుపమానంబై, మదనక్రీడా సౌధము, తుదనిలువున నిలిచె రథము తోయదవీథిన్. నైష. ౭. ౨౫.

చ. చిలుకలకొల్కి కల్కి యొకచేడియ నాటకసాలమేడపై, నిలువున నాడఁజుండి... మనుచ. ౫. ౬౩.

౪. శరీరము.

చ. నిలువు దయామయంబు మహనీయము లౌన దకల్ తలంపఁగా. రామా. ౧. ౯౫.

క... ఖలునకు నిలువెల్ల విషము గదరా సుమతీ. సు. శ. ౫౪.

౫. స్థైర్యము, నిలుకడ.

చ. వదనము వ్రాసి తోఁ సగరువంబుఁ జుంబనకేళి సల్పుచున్, హృదయము వ్రాసి తోన నిలువేదికవుంగిటఁ జిక్కఁజేర్చుచున్, బదములు వ్రాసి తోన కరపద్మములం బ్రియమారనొత్తుచున్, సుదతి పతిన్ లిఖించు మతిచూడ నెఱుంగదు కోర్కె పెంపునన్. కవిక. ౩. ౭౦.

౬. పొడుగు, దైర్ఘ్యము; ఎత్తు, ఉన్నతి.

(వ్యవ.) గోడనిలు వెంత యున్నదో కొలువుము.

౭. చేనిలో కొంత కోసినతరువాత కోయఁగల భాగము. (శ. ర.)

౮. ద్వారపుగుజ్జుపుపీఁటలకు వెనుకటిభాగమున ఊఁతగా నుంచెడుకమ్ములు. (శ. ర.)

విశే. ఊర్ధ్వముగా నుండునది, మీఁది కుండునది.

సీ. కిఱ్ఱుచెప్పులు గొప్పగీఱునామంబులు మొలఁ జెక్కుకత్తులు నిలువుసిగలు. గీ.కలిగి గాటంబుగా నెల్లకడల నుండి. ...కన్నెఁ జేకొనెద మంచు, మొల్లముగఁ జేరి రచటికి గొల్లలెల్ల. నీలా. ౩. ౪౯.

నిలువునఁ గ్రాఁగు=నిలిచినది నిలిచినట్లుగ నే పరితాపమొందు.

సీ. నావివేకమున కానందింపఁ గనిన యంగన యొట్లు నిలువునఁ గ్రాఁగకుండు. భార. విరా. ౨. ౩౩౫.

నిలువుచూపులు=నిమేషరహిత మగుచూపులు.

సీ. నెఱిబొమ్మ లెగయించి నిలువుచూపులఁ జూచి కోపించి యలుగులంచుఁ గురుల జడియు. కవిక. ౪. ౧౬౩.

నిలువున నీరుగఁ గరఁగించు=పూర్ణముగా ఆనంద పరవశము గావించు.

క. ఈరేయి నన్ను నిలువున, నీరుగఁ గరఁగింప వలయు నేఁ డున్నవి నీ, నేరుపు లన్నియు నని నయ, గారపువగలాఁడి యనుపఁగా నతఁ డరిగెన్. శుక. ౨. ౧౭౬.

నిలువునీరునఁ బండినట్లు=సమృద్ధమైననీరు నిలిచినచేనిలో పండినపైరురీతిగా.

గీ. అడుగులబెడంగు నంచల నాసగొల్పఁ, జెలఁగి యమ్మక్క యొక్క యొచ్చెమ్ము లేక, నిలువునీరునఁ బండిన ట్లలరినాఁడు, వేయుఁగన్నులు వలయుఁబో వీనిఁ జూడ. సారంగ. ౨. ౪౨.

నిలువునీఱగు=సమస్తము భస్మమగు, పూర్ణముగా నశించు.

వ. ...కుటిలాత్మ నాకని కాచినావవే, నినుఁ గయికొందునే నిలువునీఱయి కూలుదుఁగాక దుర్మతీ. భా. రా. అర. ౨. ౭౬.

ఉ. అందము లైననీతొడలయాకృతిశోభ వహింపలేనియా, నందకుఁ జాలమిన్ నిలువునీఱగు నెంత యనంటికంబముల్. కవిక. ౬. ౧౯౯. (శరీర మంతయు నీరు కల దగుచున్నది అని అర్థాంతరము.)

నిలువులపల్లిక=అంతస్తులుగా ఏర్పఱచి తీఁగలు మున్నగువానిచే అల్లినతట్ట.

ద్వి...అల, వట్టముల్ నిలువులపల్లికల్...పండితా. పర్వ. ౩౪౬ పా. (క్రొత్తప్రతిపా.)

నిలువు(ల్వు)కొల్వు. వి. (√నిలువు.) నిలుచుండి చేయుసేవ.

సీ. అలవాటు చేసికొ మ్మఖిలమరుత్పాలకులఁ గూడుకొనినిల్వుకొల్వనకును. కువల. ౪. ౬౭.

నిలువుగాళ్లు. వి. బ. (నిలువు+కాళ్లు.) తావకాళ్లకు వెనుక మాను మొదలగువాని కాధారముగ నాఁటిన స్తంభములు. (శ. ర.)

నిలువుజీతము. వి. (√నిలువు.) నిలుచుండి సేవ చేయుట కిచ్చెడిజీతము. (శ. ర.)

నిలువు(ల్వు)టద్దము. వి. (నిలువు+అద్దము.) నిలువు ప్రమాణము కలఅద్దము.

సీ. నిలువుటద్దములతోఁ దళదళల్ వెలిగ్రమ్ము ముమ్మూలజా మొత్తముల నెసంగు. ఉ. రా. ౬. ౧౨౭.

ద్వి. విలసితశృంగారవిభవంబుఁ జూడ, నిలువుటద్దంబులునిలిపెడువారు. ప్రభు. ౧. (చి.ని.)

సీ. అలసభావముతోడ నలవోక ప్రహ్లాచ నిల్వుటద్దంబులో నీడ చూచె. పారి. ౭. ౧౩౭.

నిలుపుటీ(లుపీ)ఁత. వి. (నిలుపు + ఈఁత.) నిలుచుండి ఈఁదెడియీఁత.

తరళ. నిలువుటీఁతల వచ్చుకొమ్మలనెమ్మొగమ్ములు పొల్పగున్. యయా. ౩. ౭౯.

గీ. ఒకతె నిలువీఁత లీఁదఁ జెన్నొందెఁ గురులు, తమ్మిఁ గ్రమ్మక విడనిభృంగమ్ము లనఁగ. ఘటి కా. ౨. ౧౩౦.

నిలువులుప(వ)డు. అ. క్రి. (√నిలువు.) ౧. నిశ్చేష్ట మగు.

చ. నిలువులుపడ్డయట్లు తనసేత్రము లేమియుఁ గానలేమి నగ్గలముగ బెగ్గలించుబలఖుసరుసముల నోడు సేసి నిట్టల మగుడప్పి సోలుటయు...నిర్వ. ౬. ౧౪౪.

౨. నిమేషరహిత మగు, అప్పపాటు లేకుండు.

ద్వి. నిలువులువడి శివుసేత్రత్రయంబు, పొలుపుగా అప్పలఁ బొంద కున్నయది. బస. పు. ౩. ౫౬౪. పం.

నిలువోపు=నిలుపోపు. అ. క్రి. (నిలువు + ఓపు.) ఓర్చు, సహించు. (శ. ర.)

నివచనము. సం. వి. అ. న. నిరంతరవచనము.

నివపనము. సం. వి. అ. న. ౧. (నీళ్లలోనగువానిని) చల్లుట, పోయుట. ౨. పిత్రాదుల నుద్దేశించి నువ్వులు నీళ్లు విడుచుటలోనగాఁ గలకర్మము, తిలతర్పణాదికము. ౩. విత్తనములు చల్లుట.

నివర. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.కన్య,అవివాహిత యగుస్త్రీ.

నివరి=నివ్వరి, నీవరి. వి. సస్యవిశేషము. (శ. ర.)

నివర్తకము. సం. విణ. (అ. ర్తికా. అ.) ౧. నివర్తిలునది. ౨. నివర్తించునది.

నివర్తనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మరల్చునది. ౨. మరలునది. ౩. ఉడుగునది. వి. అ. న. ౧. మరలుట. ౨. ఉడుగుట, విరమించుట. ౩. ప్రవృత్తిలేమి, పనిలేమి. (వ్యతి. ప్రవర్తనము.) ౪. మరల్చుట. ౫. తొలఁగించుట,నివారణము. ౬. (క్షేత్రగ.) క్షేత్రమానవిశేషము, ఇరువదిదండములపరిమాణము, ఇన్నూరుహస్తములపరిమితి.

నివర్తనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తింపఁదగినది, మరలింపఁదగినది.

నివర్తమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తిల్లుచున్నది, మరలుచున్నది.

నివర్తయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తిల్లఁజేయుచున్నది.

నివర్తయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నివర్తిల్లఁజేయునది, మరలించునది.

నివర్తయితవ్యము. సం.=నివర్తనీయము.

నివర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నివర్తిల్లునది. ౨. నివర్తించునది, నివర్తిల్లఁజేయునది.

నివర్తించు. సం. స. క్రి. ౧. నివర్తిల్లఁజేయు, మరలించు. ౨. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

వ...బ్రహ్మహత్యాపాతకంబు నివర్తింప విచారించి...వరాహ. ౨. ౫౪.

నివర్తింపించు. సం. స. క్రి. నివర్తింపఁజేయు, మరలింపఁజేయు.

వ. భీష్ముండు దనరథంబు నివర్తింపించి సంవర్తసమయసమవర్తియుంబోలె నతిరౌద్రాకారుం డై నిలిచిన. భార. ఆది. ౪. ౨౦౫.

నివర్తితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) మరలునది.

నివర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరలింపఁబడినది.

నివర్తిల్లు. సం. అ. క్రి. ౧. మరలు. ౨. ఉడుగు.

వ...అప్పుడుసత్యవతీనందనునకు వాగ్బలాస్తంభంబులు నివర్తిల్లె...కాశీ. ౪. ౧౦౯.

నివర్త్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తింపఁబడుచున్నది, మరలింపఁబడుచున్నది.

నివర్త్యము. సం=నివర్తనీయము.

నివళము. వి. ఒకానొకస్వరస్థాయి.

ద్వి. నిజవణి నివళంబు నీచవైథసము...ఆదిగా సాగయుతాయములు. బస. పు. 3. ౯ 3౦పం.

నివసత్. సం. శత్రు. నివసించుచున్న.

నివసతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ. గృహము, ఇల్లు. ౨. నివసించుట.

నివసథము. సం. వి. అ. పుం. గ్రామము, ఊరు.

నివసనము. సం. వి. అ. న. గ. గృహము, ఇల్లు. ౨. నివసించుట. 3. వస్త్రము.

నివసించు. సం. అ. క్రి. వసించు, ఉండు.

క. ఎం దెల్లకుందులను గల, వెందుఁ గృషీవలులు ధనికు లెందు ధరణి చెన్నొందు బహుసస్యదాయిని, యందుఁ నివసింపఁదగు సుఖార్థులు పుత్రా. మార్క. 3. ౨౧౧.

నివహము. సం. వి. అ. పుం. గ. సముదాయము, సమూహము; రాశి. ౨. సప్తవాయువులలో నొకటి. 3. అగ్నిహోత్రునిసప్తజిహ్వలలో నొకటి. (ఆ. ని.)

నివాకువు. సం. విణ. (ఉ.) మాటాడనిది, మిన్నకుండునది.

నివాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నివృత్తవాతము, గాలి లేనిది. ౨. సురక్షితము. 3. శస్త్రములకు భేదింపరానిది. వి. అ. పుం. గ. ఆశ్రయము, నివాసము. ౨. శస్త్రాదులకు భేదింపరాని కవచము. న. గ. గాలి లేనిచోటు, గాలి తగులనిచోటు, నిర్వాతప్రదేశము. ౨. సురక్షితమైనచోటు. అవ్య. అ. న. గాలిలేమి.

నివాన్యా. సం=నివాన్యవత్స.

నివాన్యవత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తనదూడ చచ్చుటచే మతియొకయావుదూడను కుడిపింపఁగా పాలిచ్చునట్టియావు.

నివాపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) విత్తనములు చల్లువాఁడు.

నివాపము. సం. వి. అ. పుం. గ. విత్తనములు చల్లుట. ౨. పితరుల నుద్దేశించి నువ్వులు నీళ్లు విడుచుట. (తిలతర్పణము మొ.) 3. మృతులను ఉద్దేశించి యిచ్చెడుదానము.

నివారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నివారణము.

నివారణము సం. వి. అ. న. గ. అడ్డగించుట. ౨. తొలఁగించుట.

నివారణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డగింపఁదగినది.

నివారము. సం. వి. అ. పుం. గ. నీవారము, నివ్వరిధాన్యము. ౨. నివారించుట.

నివారించు. సం. స. క్రి. గ. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు. ౨. అడ్డగించు, నివారణచేయు.

మ. కని తత్తీరవనాంతరంబునఁ గురంగశ్రేణి వెంటక్ గృతాం, తునిరీతిం బఱతెంచువిష్టరకు ధానుష్కుం గుణారోపితా, స్త్రుని రక్తాక్షుని జుంజురుందలకిరాతుక్ ముందరం జూచి చేతఁ నివారించుచుఁ బల్కెఁ బెద్దఱొద నత్యంతానుకంపాత్ముఁ డై. వరాహ. ౨. ౧౬,

నివారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డగింపఁబడినది.

నివా(వ్వా)ళి=నివాళిక. వి. (క. నివాళి.) గ. నీరాజనము, ఆరతి.

సీ. నీరాజనాభిధ వెగడు నివాళి యారతి నాఁగ...ఆం. ఛా. ౨. ౧౬౫.

గీ. కర్ణజునికీర్తి లోకవిఖ్యాత మగుచుఁ, బ్రబ
లుఁగా కని దీవించి పరమసాధ్వి, వారి కత్యం
తభక్తి నివాళు లొసఁగి. జై. భా. ౨. ౯౯.

క. తల లెత్తి సూర్యకాంత,స్థలములపై గంధ
వాహసహచరకీలం,బులు జలజవనీహితునకు,
నిలావిలాసిని నివాళి యిచ్చె ననంగన్. వరా
హ. ౪. ౧౪౧. ఉ. రా. ౮. ౩౦౮.

సీ. నిర్జరకాంతలు నివ్వాళు లిడఁ గల్పవృక్షం
బు లొగిఁ బువ్వువృష్టిఁ గురియ. ద్వా. ౫.
౧౮౩. (క్రొత్తప్రతి పా.)

౨. దీపము.

సీ. కలధౌతపాత్రలఁ గాలాగురుచ్ఛేదబహుల
ధూపంబులఁ బరిఢవించు. గీ. వేనవేలునివా
ళుల విస్తరించు, నమృతదివ్యాన్నములు నుప
హార మిచ్చు. కాశీ. ౧. ౪౮.

క. కల్యాణపాత్రికల సాకల్యముగ నివాళు
లునిచి గతితలు గౌరీ,కల్యాణంబులు వాడి
రి...రసిక. ౬. ౨౦౦.

జ: నివాళించు, నివాళిక, నివాళిపళ్లెము, నివాళి
సేయు.

నివాళించు. అ. క్రి. (√నివాళి.) నీరాజన
మొసఁగు, ఆరతియిచ్చు.

గీ. కలికికన్నులవారకాంతలు పసిండి,పళ్ళెరంబు
ల రత్నదీపములు నించి, నిండువేడ్క నివా
ళింప నిజపురంబు, మంచిశుభలగ్నమునఁ
బ్రవేశించె నృపతి. హరిశ్చ. ౫. ౨౩౪.

గీ. బంధురామోదకలితధూపంబు లొసఁగి, మిం
చుమణిదీపముల నివాళించి...భాగ. ౧౦
ఉ. ౯౭౩. హరి. పూ. ౪. ౧౫౧.

స. క్రి. ౧. నీరాజితముచేయు, నివాళి కలదానిని
గా చేయు.

గీ. తూర్పుదిక్కునఁ బొండిమ దోఁచె నంత,
లోనఁ దొడ్డోడ సమయాభిధానహాని,విష్ణు
పదము నివాళింప వేడ్క నెత్తు, కప్పురపు
దివ్వె యన సుధాకరుఁడు వొడమె. ఉ. రా.
౪. ౧౬౦.

సీ. అమరంగ నింద్రాణి యాఖండలుని నివాళిం
చెడుపసిఁడిపళ్ళెర మనంగ. ద్వా. ౪. ౧౦౪.

సీ. శివుని నివాళించు శేషాహి నడురేయి బహు
ఫణారత్నదీపములచేత. కాశీ. ౪. ౧౫౧.

౨. దిగఁదుడుచు.

గీ. ఒకఁడు తొలుతను జిక్కిన మేకముఁ దె
చ్చి, నెత్తి నీటను గడిగి చేకత్తిచేత, ముం
చి కనుగ్రుడ్లు పెటికి తన్నించి చెంచు,
లంచఁ దమ్మికంటికి నివాళించి చెలఁగె. ప్రబం
ధ. ౧౯౯. (తాళపత్ర ప్రతి పా.)

క. వనస్పతి మాధవునిఁ బొడఁ,గనుచు నివాళిం
చ వైచుగమకపుజాళ్వా, పని చేయుం దగుత
బుకుల,యమువున నెల్లెడలఁ బండుటాకులు
డుల్లెన్. ల. వి. ౩. ౧౦౬.

నివాళిక= నివాళి. వి. (నివాళి + ఇక. స్వార్థమున.)
(నీరాజనము, ఆరతి.)

ద్వి. వనజలోచనలు నివాళిక లొసఁగ. రం. రా.
బాల. ౪౫ పా. (శ. ర. పా. 'నివాళులొసం
గ.' ముద్రి. పా.)

నివాళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చుట్టఁబడినది.
(శ. ర.)

వ... ప్రతిగృహాంగణప్రదేశనివాళితనీరాజనం
బులు గైకొనుచు... బ్రహ్మో. ౪. ౧౩౯పా.

నివా(వ్వా)ళిపళ్ళెము. వి. (√నివాళి.) నీరాజ
నపాత్రము.

చ... మనోహరంబు లై,తనరునివాళిపళ్లెములు
తామరపాకు లొసంగ... భాను. ౪. ౬౧.

సీ. నివ్వాళిపళ్లెంబు నృపునకుఁ బట్టినకాంత యొ
ప్పూనె నిషేకంబునకును. రామలిం. ౮౬.

నివాళిసేయు. అ. క్రి. (√నివాళి.) ౧. ఆరతి
యిచ్చు, నీరాజన మొసఁగు.

చ. తిరముగ జైత్రయాత్ర చనుదెంచిననిక్క
గని యాకుభృత్తు నిర్ఘరములఁ బాద్య
మిచ్చి రవిసంజ్వలితార్క్ష్యమణీవిభాపరంప
రల నివాళిసేసి వనభవ్యకుకాదిపిహంగమౌ
క్తికపై ఖరి నుతి సల్పెడిక్ రజతకాంతుల వె
ల్లఁదనంబుఁ జూపుచున్. ఉ. రా. ౩. ౬౪.
క. ధవళాంశుమండలము విధి, నివాళిసేయును
లతాంగి నెమ్మొగమునకున్. శైవ. ౨.౧౪.
౨. ప్రసరించు, వ్యాపించు.
సీ. చెక్కులందు నివాళిసేయులేనగవులు తా
టంకరుచి కొల్ల కోటుసేయ. విక్ర. ౪.
౧౦౧.

నివాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) ౧. నివ
సించువాఁడు. ౨. నివసింపఁజేయువాఁడు.

నివాసనము. సం. వి. అ. న. నివసింపఁజేయుట.

నివాసము. సం. వి.అ.పుం. ౧. గృహము,ఇల్లు.
౨. వాసము, కాఁపురము. ౩. వస్త్రము, బట్ట.

నివాసి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నివసించు
వాఁడు. ౨. (వస్త్రము) ధరించువాఁడు.
శ్లో. నవంనవక్షౌమనివాసినీ సా, భూయో బభౌ
దర్పణమాదధానా. సం. కు. సం. ౮.౨౬.

నివిడించు= నిగిడించు. స. క్రి. (√నివుడు.) వె
లికిఁ జాచు.
క. అవయవము లెట్లు కూర్మము, నివిడించును
లోని కడఁచు నెటి నట్టుల భ్యూతవితతి భూ
తాత్ముండును,బ్రవర్తననివర్తనములఁబొల్పడఁ
జేయున్. భార. శాం. ౫. ౧౬౨.

నివిష్టుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కూర్చు
న్నవాఁడు. ౨. దండు విడిసినవాఁడు.
శ్లో. నివిష్టముదధేః కూలే తం ప్రపేదే విభీష
ణః. సం. రఘు. ౧౨. ౬౪.
౩. పట్టుదల కలవాఁడు. ౪. ఏకాగ్రత కల
వాఁడు. ౫. ప్రవిష్టుఁడు, చొచ్చినవాఁడు.

నివీతము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రావృతము,కప్పఁ
బడినది. వి. అ. న. ౧. జన్నిదమును మె
డలో పేరుగా వేసికొనుట. ౨. పేరుగా వేసి
కొనినజన్నిదము.

నివీతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నివీతము కల
వాఁడు,జన్నిదము మెడలో పేరుగా వేసికొన్న
వాఁడు.

నివుడు=నిగుడు. అ. క్రి.
(చిప్పిలు, స్రవించు.)
ఆ. అని దురంతశోకమును బొంది సెజ్జపై,మేను
వైచి కన్నుఁగోనలందు, నివుడునశ్రువారి చె
వులకొలంకుల,నిండ నిట్టులను విభుండు మ
తియు. నిర్వ. ౯. ౯౦.
(కలుగు; పుట్టు.)
మ. అవనీనాథుఁడు బిట్టు మేలుకొని కోపాటో
పముల్ చూడ్కులక్, నివుడక్ దారుణవృ
త్తిఁ గాలయవనుక్ వీక్షించినక్...వి. పు.
౪. ౨౧.
(చాఁగు,దీర్ఘమగు.)
క. శివునంగయష్టి నిజియఁగ, నవిరళముగఁ బట్టి
ప్రాఁక నని కడునెమ్మిక్, నివుడునవకల్పలతి
కల,పవిదిని మృదుబాహులతలు పార్వతి
కొప్పుక్. కు. సం. ౩. ౨౯౯.
(ఒప్పు, తగు.)
క. ప్రవితతవక్త్రాఁశత్త్వవితానంబులకు న
ద్భుతస్థానంబై, నివుడురజోగుణసంగతి, భ
వుఁ డను నామంబు నీకుఁ బరఁగు మహేశా.
శివ. సా. ౪౧.
(వైకిలేచు, పెరుబుకు.)
చ. కవవటు డించి యే గునుకఁగా కురెఁ
గొంకులఁ దార్చి కూలుచుక్, నివిడినబొజ్జపై
మిగులునిద్గఘుదోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ,దివిచి...
ఆము. ౬. ౪౧.

(అతిశయించు, అధికమగు.)

ద్వి. లీల సారణయుఁ దలిర్ప సంప్రీతి నివుడంగ ... బస. పు. ౩. ౯౨౩ పం.

ద్వి. ప్రవితతయోగానుభవదివ్యసుఖము, నివుడంగ శివయోగి నిద్ర వోవుడును. పండితా. దీక్షా. ౭౫ పా.

(ప్రసరించు, వ్యాపించు.)

క. దివి ముట్టి ధరణియంతటు, నివిడి మెఱయుచుండు నెవ్వనియశోరమ యుట్టివిశిష్టచరిత్రుఁడు యుతువరా పురుషుండు నాఁ బ్రకాశత నొందున్. భార. అర. ౭. ౪౫౩.

మ. శ్రవణశ్రీలు విశాలలోచనయుగచ్ఛదాత్మపాణిద్వయిన్, నివుడుం జొక్కపుటల్లిపట్టమర నెంతే గంజికాల్వట్టఁ దత్ప్రవృత్తభ్రూలతికాకరుండు విశ్వతఘ్రాణైకపాదుండునై, నవకేళిం గనుబాలచంద్రుఁ డనఁ గప్పట్టె నొప్పెసల్ కాంతరున్. చంద్రా. ౪. ౧౧౨.

జ: నివిడించు, నివుడుచు.

నివుడుచు(డ్చు)= నిగుడుచు. (శ. ర.)

నివురు= నిమురు. స. క్రి. ౧. (ప్రేమచే) తడవు; (చేతితో) రాచు.

క. కర మనురక్తిని మోము నివిరి తద్వృత్తాంత మెల్ల వెలఁదులు వంతః పురవాసులు చెప్పిన విని... భాగ. ౪. ౨౨౫. ఆం. భా. ౩. ౧౩౩.

గీ... అవ్విభుండు, నివిరెఁ జలికేల నాన్నపునవయవములు. భార. ఆశ్ర. ౧. ౪౨, ౪౩.

క. పెఱికితి నలుఁగులు మేనులు, నెఱఁబడ నెల్లెడలఁ గలయ నివిరితి... భార. ద్రో. ౩. ౧౬౦.

వ. ఇవ్విధంబున మందస్మితవదనారవిందుండై కరారవిందంబునం బతంగపుంగవునంగంబు నివురుచు మృదుభాషణంబుల నిట్లనియె. నైష. ౨. ౨౭.

౨. స్పృశించు, తాఁకు.

క. హరి నిజటీకి రప్పించుటు, కరయఁగ నేఁ బూఁట కాఁపు నైతి నటంచున్, సరసిజగర్భుఁడు శేషుని, శిరములపై నివిరి నమ్మఁ జెప్పెను గరుణన్. వేం. మా. ౪. ౬౬.

౩. సవరించు, దువ్వు.

శా... సాంద్రామోదంబునఁ బత్రముల్ నివురు హస్తాంభోజయుగ్మంబునన్. నైష. ౨. ౧౦౫.

సీ. నెఱిగొప్పు కొనగోర నివిరి చూచెద నన్నఁ జెలి నీ వది ఘనంబు చేసికొనెదు. సారంగ. ౨. ౨౨౫.

౪. తుడుచు.

ద్వి. నవఘర్మకణముల నఖరాంకురముల, నివురుచు ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౯౩౩ పం.

౫. మర్దించు, పిసుకు.

ద్వి. పెనువ్రేలిసంధులఁ బెనువ్రేలిసంధు, లెనయించి కేలిపై నింపుపై బిగిసి, నివురుచు సొగసుగా నెటికలు విఱిచి. ద్వి. పరమ. ౨౦౪ పా.

అ. క్రి. అతిశయించు.

ద్వి. ఆరాధ్యు లాదిగా నలరుజంగములు, దవిలి పండితవిభుఁ దర్శించువేడ్క, నివురంగ సద్భక్తనికరంబుతోడ. పండితా. దీక్షా. ౫౬ పా.

నివురుకొను. స. క్రి. (√నివురు.) తడవుకొను, రాచికొను.

వ... అనంతరంబు బొడ్డు నివురుకొనుచుం బ్రాణాపానసమానోదానవ్యానంబులు తృప్తిం బొంది నాకునానందం బొసంగుంగాత యని యాశీర్వదించుకొనునది... కాశీ. ౫. ౨౨౪.

నివుఱు=నిగుఱు, నీఱు. వి. భస్మము, బూఁడిద.

గీ. ఆఁడుచందంబుఁ బురుషసమాకృతియును, గలిగి యున్నవి యొప్పు నూష్మలతసొంపు,- వికృతవేషావృతంబులై వెలయు నిరఁడు,

నివుఱుంగ వినిన మెఱయని నివ్వవోలె. భార. విరా. ౪. ౩౫.

గీ. నివుఱు బొగ్గుఁబ్రోవులు నిఖిలదిశల, నధికదుస్సహ వహ్ని నయ్యాడవియందు. కేయూర. ౩. ౧౪.

నివృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆవృతము, ఆవరింపఁబడినది. ౨. పైని కప్పుకొనఁబడినది, ధరింపఁబడినది. (వస్త్రము.) వి. అ. న. ఉత్తరీయము, పైబట్ట.

నివృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఆవృతి, ఆవరించుట.

నివృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మరలినది. ౨. పోయినది, తొలఁగినది. ౩. ఉపరతము, ఉడిగినది. ౪. విషయములనుండి మరలినది. వి. అ. న. ౧. మరలుట. ౨. నివృత్తి, చిత్తము విషయములనుండి మరలుట. ౩. అభావము, లేమి.

నివృత్తాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.) విషయములనుండి మరలినచిత్తము కలవాఁడు (ముని మొ.) ఇట్లే: నివృత్తహృదయుఁడు మొ.

నివృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మరలుట. ౨. ఉడుగుట, విరమించుట. ౩. పోవుట, నశించుట. (దుఃఖనివృత్తి.) ౪. అప్రవృత్తి, ఐహికకర్మములందు ప్రవర్తింపకుండుట. ౫. ముక్తి. ౬. (వ్యాక.) పదముకాని సూత్రముకాని ముందు సూత్రములోనికి రాకుండుట. (వ్యతి. అనువృత్తి.) అవ్య. ఇ. న. పనిలేమి, వ్యాపారములేమి. (వ్యతి. ప్రవృత్తి.)

నివేదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. తెలుపునది. ౨. విన్నవించునది. ౩. సమర్పించునది, ఇచ్చునది. ౪. అప్పగించునది.

నివేదనము. సం. వి. అ. న. ౧. తెలుపుట, ఎఱిఁగించుట; విన్నవించుట. ౨. సమర్పణము, దేవతాదులకు పూజాద్రవ్యాదు లొసఁగుట. ౩. అప్పగించుట.

నివేదనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదింపఁదగినది.

నివేదయత్. సం. శత్ర. నివేదించుచున్న.

నివేదయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదించుచున్నది.

నివేదించు. సం. స. క్రి. ౧. ఎఱిఁగించు, తెలుపు; విన్నవించు.

వ. ...జానకీజాని పవనతనయు నవలోకించి...భరతుం గాంచి మద్వృత్తాంతంబు నివేదించి రమ్ము పొమ్మనిన... భా. రా. యు. ౨౫౩౯.

౨. సమర్పించు.

క. పరమాన్న భైక్షభిస్సా, పరిపూర్ణతరంబులైన పాత్రము లయ్యేవురు నిత్యంబు నివేదింపం, దురు తల్లికిఁ గరము భక్తితో వినయమునన్. భార. ఆది. ౭. ౨౩౭.

(శ్రీరాముఁడు.) వ... గోలోక ప్రచారులు నివేదించుకానుక లంగీకరింపుచు... ఉ. రా. ౧. ౨౫౪.

౩. అప్పగించు, స్వాధీనము చేయు.

వ... ద్రోణుండు... ఏకలవ్యుకడ కేఁగిన నెఱిఁగి వాఁడు... ద్రోణునకు మ్రొక్కి తనశరీరంబు సర్వస్వంబును నివేదించి... కరంబులు మొగిచి యున్నం జూచి... భార. ఆది. ౫. ౨౪౧.

నివేదిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నివేదించువాఁడు.

నివేదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జ్ఞాపితము, ఎఱిఁగింపఁబడినది; విజ్ఞాపితము, విన్నవింపఁబడినది. ౨. సమర్పింపఁబడినది, ఈయఁబడినది. ౩. అప్పగింపఁబడినది.

నివేదితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదింపఁదగినది.

నివేది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నివేదించువాఁడు.

నివేద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివే

దింపఁబడుచున్నది.

నివేద్యమిచ్చు. మి.స.క్రి.(నివేద్యము+ఇచ్చు.) నైవేద్యముగా ఇచ్చు, సమర్పించు.

చ. ఉదధికి నంచితాతతమహోత్తరగంధవిశిష్ట పుష్పసంపదలు బహుప్రకారములఁ బ్రస్తుతి కెక్కఁగఁ బూజ సేసి పెంపొదవ నివేద్యమిచ్చిరి సముజ్జ్వలహృద్యపదార్థకోటు లన్. భార. మౌ. ౩౭.

నివేద్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎఱిఁగింపఁదగినది; విన్నవింపఁదగినది. ౨. సమర్పింపఁదగినది, ఈయఁదగినది. ౩. అప్పగింపఁదగినది. వి.అ.న. నైవేద్యము, దేవతలకు సమర్పింపఁదగినభోజనపదార్థము.

(నహుషుఁడు.) సీ. పుష్పంబులను ధూపముల దీపముల నివేద్యంబుల నమరుల కర్చ లిచ్చు. భార. అను. ౪. ౩౪.

నివేశనము. సం. వి. అ. న. ౧. ప్రవేశము, చొచ్చుట. ౨. ప్రవేశపెట్టుట, చొప్పించుట. ౩. దండువిడియుట. ౪. గృహము, ఇల్లు. ౫. ఉనికిపట్టు. ౬. దండువిడియుపాళెము, స్కంధావారము, శిబిరము. ౭. నగరము, వీడు. ౮. ఉనికి, స్థితి. ౯. విన్యాసము, ఉంచుట. ౧౦. ఉపవేశనము, కూర్చుండుట; కూర్చుండఁబెట్టుట.

నివేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రవేశము, చొచ్చుట. ౨. దండువిడియుట; విడియుట. ౩. దండువిడియుపాళెము, స్కంధావారము, శిబిరము. ౪. ఉపవేశము, కూర్చుండుట. ౫. స్థానము.

శ్లో. "మహానివేశా పరిణాహపయోధరా." సం. కిరా. ౪. ౭.

౬. పెండ్లి. ౭. విన్యాసము, ఉంచుట.

శ్లో. "సా గౌరసిద్ధార్థనివేశవద్భిర్దూర్వాప్రవాళైః ప్రతిభిన్నశోభమ్." సం. కు. సం. ౭. ౭.

౮. గృహము.

శ్లో. "భృశం దదర్శాశ్రమమండపోపమాః సపుష్పహాసాః సనివేశవీరుధః." సం. కిరా. ౪. ౧౯.

నివేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి.

నివేష్టనము. సం. వి. అ. న. చుట్టుకొనుట.

నివేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్పుట. ౨. కప్పుగుడ్డ మొ. ౩. చుట్టుకొనుట.

నివ్వగిలు. అ. క్రి. వెలువడు, బహిర్గత మగు.

(పుష్పాపచయవర్ణనము.) సీ. కేలు సాఁచిన నివ్వగిలుకటికాంతులు జిగిచన్నుఁగ్రేవల జీరువాఱ. శ్రీరం. ౨. ౭౨. (దీనికి ప్రయోగాంతరము కానరాదు.)

నివ్వటించు. స. క్రి. నివ్వటిలఁజేయు, ఒప్పునట్లు చేయు.

సీ. దైత్యారివశమైనతనచిత్త మంతయు నినుచు గౌరవమున నివ్వటించి. పాండు. ౧. ౯.

జ: నివ్వటిల్లు.

నివ్వటిల్లు(లు). అ. క్రి. (√నివ్వటించు. సం. నిర్వహించు. ప్రా. నివ్వట్టఓ.) ౧. నెఱవేఱు, సిద్ధించు.

సీ. నినుఁ జేరి నిమధసాధునియింద్రియములకు నిజదేవభూయంబు నివ్వటిల్లు. నైష. ౨. ౭౬.

శ్లో. ...బహిరింద్రియాణాం... స్వదేవభూయం చరితార్థ మస్తు. సం. నైష. ౩. ౧౦౧.

ద్వి. అనఘ నీచేతఁ గార్యము నివ్వటిల్లు. రం. రా. యు. (శ. ర.)

౨. అతిశయించు, అధికమగు.

చ. అన వినుచుం గలంగుహృదయంబునఁ దాపము నివ్వటిల్ల నిట్లను... భార. విరా. ౫. ౨౩౬.

చ...మోహానగుణశక్తి నివ్వటిలునవ్వలరాయ
ని నేర్పు పెంపునన్. వసు. ౩. ౫౧.

౩. కలుగు, పుట్టు.

గీ. ఉదయపర్వతకటకగండోపలములఁ, బఱ
మూలచ్ఛిదావ్రణప్రభవ మైన,నెత్తు రని
యెడువిచికిత్స నివ్వటిల్ల, భానుకిరణంబు
లొకకొన్ని ప్రాఁకె నభము. కాశీ. ౧. ౧౨౨.

క...ఇవ్విధమున నుత్పాతము, నివ్వటిలం దొడఁ
గుటయును... ఉ. హరి. ౬. ౧౪౭.

౪. వ్యాపించు, ప్రసరించు; పఱు.

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ మనోమో
దంబునం దేఁటు ల్లలన నోలిన్ వెడలంగ
రేకులు సముల్లాసంబునన్ బింక మెక్క...
పొల్పొం జెందెనంభోజముల్. భార. ఉద్యో.
౨. ౧౧౦.

గీ. కమలకింజల్క రేణుసంకాశ మగుచు, నింగి
నెఱసంజకెంజాయనివ్వటిల్లె. శైవ. ౭. ౧౫౬.

క. త్రవ్వినఁ బ్రభ లెల్లదెసల, నివ్వటిలఁగ వెలుఁ
గుచుండె నిధి... భార. అశ్వ. ౩. ౧౫౪.

క...పాండుపుత్రకులబాణంబుల్, నివ్వటిలనీక
నలువుర, నవ్వీరుఁడు నొవ్వనేసె నద్భుత
భంగిన్. భార. శల్య. ౧. ౨౨౭.

౫. విజృంభించు; పెరుఁగు, వర్ధిల్లు.

క. అవ్వీరుం డవ్విప్రుని, క్రొవ్వును నా సైన్య
సమితిక్రూరోద్ధతియున్, నివ్వటిలనీక ఖచ
రులు, నివ్వెఱపడ సమరకేళినిపుణత మెఱ
సెన్. భార, కర్ణ. ౨. ౩౦౫.

ఉ ...ఎప్పుడు యజ్ఞవిఘ్నముల్, క్రొవ్వునఁ
జేయు రక్కసులు గ్రమ్మరుచుండుదు రద్దురా
త్ములన్, నివ్వటిలంగనీక శితనిష్ఠురబాణముల
న్వధించెదన్. భా. రా. బాల. ౨. ౬౬.

క. నివ్వటిలు జగము లన్నియు, నెవ్వనిచే నమ్మ
హుండు నెప్పుడుఁ గొలుతున్. భార. శాం.
౪. ౨౧౭.

గీ. చెడ్డయింటిచెదార మై శివునికరుణ, నివ్వటి
లు నిర్వదేనేండ్లనిన్నుఁ దలఁచి, పదియునా
ర్వత్సరంబులభార్యఁ దలఁచి, గోరతనములు
మానరా కొడుకుఁగుఱ్ఱ. కాశీ. ౪. ౭౧.

౬. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

చ. సలలితగండమండలము స్మదధారల నివ్వ
టిల్లఁగా, నలఘువినూత్నరత్నకనకాంచిత
భూషణదీప్తు లొప్పఁగా,వెలువడె సుస్మద
ద్విరదబృందము... విక్ర. ౪. ౭౧.

ఉ. ఎవ్వని కెంతబుద్ధి పరమేశుఁడు దాఁగృపఁ
జేసె నట్టిదై, నివ్వటిలున్ గవిత్వరుచి ...
కవిరా. ౧. ౧౦. రా. వి. ౩. ౮౫.

౭. నిండారు.

సీ. నివ్వటిల్లె ననంగ నిండారె ననఁ బూరటిల్లె
నా సమము లై యుల్లసిల్లు. ఆం. భా. ౩. ౧౦౧.

నివ్వరిప్రాలు. వి. బ. (√నివ్వరులు.) నీవారతం
డులములు, నివ్వరిబియ్యము.

సీ. నివ్వరిప్రాలు తేనియపాలపండులు కాలెను
ములపెరు చాఱపప్పు. శుక. ౧. ౧౫౮.

ఇట్లే: నివ్వరిబియ్యము.

ద్వి. నివ్వరిబియ్యంబు నెఱినెఱిఁ దెచ్చి, యవ్వి
యన్నియుఁ బాకయత్నంబు చేసి. రం. రా.
బాల. ౬౧ పు. ౨౯ పం.

నివ్వరిముల్లు. వి. ఔ. (√నివ్వరులు.) నివ్వరిధా
న్యపుగింజచివర నుండుముల్లు, నీవారశూకము.

గీ. తలఁప నివ్వరిముంటిచందమున మిగులఁ,
గొంచె మై కప్పుమొగులులో మించుదీవ,
పోల్కి మెఱయుచుఁ బచ్చనై పొలుచు
తేజు, నీవ కద నిక్కముగ మేటినేల తేఁడ.
అచ్చ. రా. యు. ౧౬౦.

నివ్వరులు. వి. బ. తృణధాన్యవిశేషము, నీవార
ధాన్యము.

సీ. నివ్వరు ల్లెబ్బస ల్లీనరకావులు గాజుకప్పెర ల్కరువడా ల్కంటసరులు... గీ...అది యగుపేరు గల్గువ ల్లతన్ యింట, నుండు... హంస. ౪. ౧౨౭.

వ...పసపుగన్నెర్లు గుత్తిబలుగుత్తులు రావిపూ రాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు నీరుకావులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

సీ. నివ్వరిధాన్యముల్ నెమకంగఁ గేదారపరి సరంబులయందుఁ దిరుగునపుడు. దశా. ౩. ౧౬౧.

జ: నివ్వరిప్రాలు, నివ్వరిముల్లు.

నివ్వెఱ=నివ్వెఱఁగు. వి. (నిండు+వెఱ.) ౧. నిర్భరాశ్చర్యము, మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

చ. కని యిది మీను కాదు... అంచు మది సందియ మందుచు... ధూమకేతుసదృశం బగువాలము చూచి నివ్వెఱన్. దశా. ౧. ౭౯౨.

సీ... పాలుపారు మందున నిర్భరాశ్చర్యంబు నివ్వె ఱనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౩౨.

౨. (ఆశ్చర్యమోహాదులవలని) పారవశ్యము.

ఉ. నిక్కము యట్ల లేమిఁ గడునివ్వెఱ నివ్వర మేల వేఁడితిన్. విక్ర. ౩. ౧౦.

చ. పరవశదైన్య మాడుకొనుప్రౌఢలఁ గానదు ఘూర్ణవారిచేఁ, గరఁగి స్రవించు చిత్రకము గానదవాదృతిపీటిపాటలా,ధరమున నున్న మంటినవిధంబును గానదు నవ్వుటాల క్కాభ రణము గొన్నఁ గాన దొకబాల నృపాలుని జూచి నివ్వెఱన్. మనుచ. ౫. ౭౫.

౩. మిక్కిలిభయము.

చ. ఎఱుఁగక యెందుఁ బోవు మతి యీభువ నంబుల నెందు డాఁగినన్, వెఱచఱవంగఁ దెచ్చి తెగవ్రేయక పోనె హిరణ్యుఁ డం చుఁ జెచ్చెర నలుమూలలం దుపరిసీమను మంచము క్రిందఁ జూచి ని,వ్వెఱ వెలి వెళ్లెనో యనుచు వెల్వడె నిందును నందుఁ జూడఁగాన్. దశా. ౪. ౧౦౭.

చ. చెలువ మెసంగినట్టి యలచిత్తభవార్పిత సూనపాళికల్, బలుమఱు నారసా లనుచుఁ బాయనినివ్వెఱ యాత్మ మించఁగన్. చంద్రి. ౪. ౭౫.

౪. (భయాదులవలని) నిశ్చేష్టత.

ఉ. మాలి గదాహతిన్ బిలుకుమాలి విహంగమ మాలి ధైర్యమున్, దూలి పయోధి మున్ దిరుగుత్రోవపుగట్టుపలెన్ జలించి య,వ్వేళఁ బరాఙ్ముఖుం డయినవెన్నుఁడు నివ్వెఱ నొందె నందునన్, మే లని యార్చి రాసురులు మింట సుపర్వులు పిచ్చలింపఁగన్. ఉ. రా. ౨. ౩౬.

౫. భ్రాంతి. (శ. ర.)

నివ్వెఱఁగు=నివ్వెఱ. వి. (నిండు+వెఱఁగు.) ౧. అత్యాశ్చర్యము, మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

మ. అనినన్ నివ్వెఱఁ గంది భూవిభుఁడు నాహా యిట్టిమీనంబులం, గనినామో విననామొ యెం దయిన... అటంచు నించుక మదిన్ సందేహముం జెందుచున్. దశా. ౧.౧౫౫.

గీ...ఒక్కకోనలోనఁ, బుష్పకవిమాన మటు సాఁగి పోక నిలిచె.

చ. నిలిచినఁ బంక్తికంధరుఁడు నివ్వెఱఁ గంది యి దేల యిచ్చటన్, నిలిచెను శక్తుఁడే యొకఁడు నిల్పఁగ దీనికి దుర్గమస్థలం,బులు గలవొటు చూడుఁ డటఁ బొం డని మం త్రులఁ బంప... ఉ. రా. ౩. ౬౬, ౬౭.

౨. మిక్కిలి భయము.

చ. పులిఁ బొడఁగన్నలేళ్లగమినో లె సుయోధను నగ్రసైనికుల్, దలఁకి కలంగి నివ్వెఱఁగుఁ దన్కినఁ జేష్టలు దక్కి చిత్రరూ,పుల

క్రియ నుండిరి... భార. భీష్మ. ౨. ౧౫౪.
(దక్షాధ్వరధ్వంసము.) ఉ. కొందఱు సృష్టి సంహారమొకో యని నివ్వెఱ గంది రార్తులై. వీర. ౪. ౯౦.

౩. (భయదుఃఖాదులచే కలిగెడి) నిశ్చేష్టత.

క. వెఱచఱచి వెగడుపడి ని,వ్వెఱఁ గందుచుఁ గురుబలంబువీరు లతని డ,గ్గఱ కంతనంతఁ జూడఁగ, నుఱక నదీసుతుఁడు దాఁకె సు,ద్భటభంగిన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౨౩.

ఉ. ఆసమయంబునన్ గనకహంసము... అచ్చటి కేఁగుదెంచెఁ జిం,తాసముపేతులై విగత ధైర్యత నివ్వెఱఁ గంది యున్నయా,రాసుతు రాజకన్య ననురాగ మెలర్పఁగ నుద్ధరింపఁ గన్. నైష. ౪. ౧౦౫.

ఉ...దురంతవిషాదవేదనా,ధీనత యీమహాత్ము నకుఁ దీర్ఘక యోగతి నుండఁగాఁ దగున్, దీనికి నెద్ది కార్యమని నివ్వెఱఁ గందనతండు క్రమ్మఱన్. రాజ. చ. ౨. ౩౭.

౪. భ్రాంతి.

ద్వి. నిలుకడ దప్పిన నివ్వెఱఁ గందె. విష్ణు.పు. ౩. (శ. ర.)

నివ్వెఱపడు. అ. క్రి. (నివ్వెఱ+పడు.) ౧. మిక్కిలి ఆశ్చర్యపడు.

క. అవ్వీరుం డవ్విప్రుని,క్రొవ్వున నాసైన్యసమితిక్రూరోద్ధతియున్, నివ్వటిలనీక ఖచరులు, నివ్వెఱపడ సమరకేళినిపుణత మెఱసెన్. భార. కర్ణ. ౨. ౩౦౫.

చ. వెఱవకు కాంత... నీవు ని,వ్వెఱపడఁ బత్తి వల్లభుని విష్ణునిఁ దెచ్చి యపత్య మిప్పుడే, తెఱయఁగఁ దెచ్చి యిచ్చెద ననింద్యచరిత్ర విచార మేఁటికిన్. నా. పంచ. ౧. ౪౩౩.

౨. మిక్కిలి భయపడు.

సీ. ఏవేదనయు నొంద కింపారఁ బుత్త్రునిఁ గని యింక నెట్లొకో కర్జమనుచు, నివ్వెఱపడి యున్న నిజపత్ని కవ్విధం బల్లన నెఱిఁగించి... హరి. పూ. ౫. ౧౨౧.

౩. (భయాదులచే) నిశ్చేష్టతనొందు, చేష్టలు దక్కు.

వ...కౌరవసైనికులు గలంగినమనంబులతోడ నివ్వెఱపడి యుండ...భార. విరా. ౪. ౭౫.

గీ. నీవు మమ్ము బోధింపఁగా నేర్తుగాక, యిమ్మహానలస్ఫురణంబు నిట్టి దనఁగ, నేము నేర్తుమె యేమియొ యెఱుఁగ కునికిఁ,గాదె నివ్వెఱపడితిమి కమలనాభ. భార. అను. ౪. ౪౦౩.

౪. భ్రాంతిపడు. (శ. ర.)

నివ్వెఱపఱుచు. స. క్రి. (నివ్వెఱ+పఱచు.) భయపడఁజేయు.

క. సకియఁ గనుమొఱఁగి మధుకర,చికుర నిజారామవాటిఁ జేరి ప్రసూనాం,బకధాటీశుక ఘోటీ, నికరాటీకనము మనము నివ్వెఱపఱుపన్. వసు. ౩. ౧౧౪.

నివ్వెఱపాటు. వి. (√నివ్వెఱపడు.) ౧. మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

వ...పొత్తులలో నున్న యొక్క చక్కనిబాలికనుం జూచి యొక్కింతతడవు నివ్వెఱపాటున నిశ్చలుం డగుచు...కళా. ౫. ౨.

ఉ. నిద్దురపోయి లేచుగతి నీరజలోచన లేచి నవ్వులే,ముద్దుమొగంబుతోఁ బతికి మ్రొక్కి పదానతులైనపుత్త్రులన్, దద్దయుఁ గౌఁగిలించి మునిదారలతోఁ దగుసుద్దు లాడుచున్, నిద్దపువేడ్క నందఱను నివ్వెఱపాటున ముంచె నత్తఱిన్. దశా. ౬. ౭౭.

౨. మిక్కిలి భయము.

(భీష్ముఁడు.) గీ...అక్కజంపుఁ గడిమి కచ్చెరువడి యొక్కకడకు వచ్చి, పాండుసూనులు

నివ్వెఱపాటు నొంద. భార. భీష్మ. ౧. ౭౯౩.
౩. (భయదుఃఖాదులవలన) నిశ్చేష్టత.
సీ. చిత్రరూపంబునచెలువున నేలొకో పతిమూ
ర్తి నివ్వెఱపాటు నొందె. నిర్వ. ౭. ౧౧౧.
సీ. అనుచితకృత్యంబు లాచరించువిధాతృబలి
మికి నివ్వెఱపాటు దోఁప. భార. విరా.
౨. ౩౩.
౪. భ్రాంతి.
సీ. తొట్రిలుభయమునఁ ద్రోవఁ గానఁగ లేక
నివ్వెఱపాటుతో నిలుచునెలఁత. దశా.
౪. ౪౫.
చ. నిలిచిన భీతియు న్వడఁకు నివ్వెఱపాటును
భూరిలజ్జయుఁ, గళవళముఁ జనింప నధి
కం బగుశోకముఁ బొంది...ఉన్నయా, నలి
నదళాక్షిఁ జూచి...పారిజా. ౫. ౩౨.

నిశ. సం.వి.అ.స్త్రీ. ౧ - వ్యాపారమును మిగుల క్షీణింపఁ జేయునది - రాత్రి. ౨. పసుపు. ౩. (జ్యోతి.) మేషాదిరాశిషట్కము. ౪. స్వప్నము, కల. (విల్యమ్సు.)

నిశమనము. సం.వి.అ.న. ౧. శ్రవణము, వినుట. ౨. దర్శనము, చూచుట. ౩. దృష్టి, చూపు.

నిశరణము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిశాంకుశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జిబిలిక, ఒకదినుసు బీఱ†.

నిశాంతనారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గృహిణి, గేస్తురాలు. (ఆ. ని.)

నిశాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి శాంత మైనది. వి. అ. పుం. ఉషఃకాలము, ప్రభాతము. న. గృహము.

నిశాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జతుక యనుతీఁగ, కోరింద†.

నిశాంధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రాత్రియందు గ్రుడ్డిది, రేచీఁకటిరోగము కలది.

నిశాకరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కర్పూరము. ౨. కుక్కుటము, కోడి. (ఆ. ని.)

నిశాకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రాత్రిని కలిగించువాఁడు-చంద్రుఁడు.

నిశాకేతుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం - రాత్రియందు కాంతి కలవాఁడు-చంద్రుఁడు. (వై. ని.)

నిశాఖ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపు†. (ఇట్లే: నిశాహ్వ, నిశాహ్వయ.)

నిశాగృహము. సం. వి. అ. న. రాత్రి పండుకొను గృహము, పడుకటిల్లు.

నిశాచరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నక్క. ౨. గ్రుడ్లగూబ. ౩. పాము. ౪. చక్రవాకము.

నిశాచరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాక్షస స్త్రీ. ౨. కులట, అంకుటాలు. ౩. కేశిని అనుగంధద్రవ్యము. ౪. చ్ఛైఁడికంటి అనుపక్షి. ౫. కంఖిని, కట్లతీఁగ†. ౬. ఆఁడుగ్రుడ్లగూబ. ౭. ఆఁడునక్క.

నిశాచరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రులందు తిరుగువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. రాక్షసుఁడు. ౨. దొంగ.

నిశాచర్మము. సం. వి. న్. న. చీకటి, అంధకారము.

నిశాజలము. సం. వి. అ. న. మంచునీరు, హిమజలము.

నిశాటకము. సం. విణ. (అ. టీకా. అ.) రాత్రియందు సంచరించునది. వి.అ.పుం. గుగ్గిలము†.

నిశాటనము. సం. వి. అ. పుం. గ్రుడ్లగూబ. న. రాత్రియందు తిరుగుట, రాత్రిసంచారము.

నిశాటనుఁడు. సం=నిశాటుఁడు.

నిశాటము. సం. వి. అ. పుం. గ్రుడ్లగూబ.

నిశాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాక్షసస్త్రీ.

౨. అంకపటాలు. ౩. ఆడుగుడ్లగూబ.

నిశాటుఁడు. సం. విణ. (అ. టీకా. అ.) రాత్రియందు తిరుగువాఁడు వి.అ. పుం.రాక్షసుఁడు.

నిశాతము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) మిక్కిలి వాఁడిచేయఁ బడినది, పదను పెట్టఁబడినది.

నిశాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. వేకువ, ఉషఃకాలము.

నిశాదర్శి. సం. వి. న్. పుం. -రాత్రులయందే చూచునది- గుడ్లగూబ.

నిశాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రాత్రియందే భుజించువాఁడు. వి. ఇ. పుం. (నిశా + ఆది.) రజనీముఖము, సాయంసంధ్య.

నిశాదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాత్రియే భుజించువాఁడు. వి. అ. పుం. నిషాదుఁడు, బోయవాఁడు.

నిశానము. సం. వి. అ. న. వాఁడిచేయుట, పదనుపెట్టుట; తేజనము, మెఱుఁగుపెట్టుట.

నిశానాథము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

నిశానాథుఁడు. సం.వి.అ. పుం-రాత్రికి దొర- చంద్రుఁడు.

ఇట్లే: నిశాకాంతుఁడు, నిశాధీశుఁడు, నిశేశుఁడు; మొ.

నిశానిశము. సం. అవ్య. ప్రతిరాత్రము.

నిశానీ(ని). వి. (హిం. నిశానీ.) ౧. చిహ్నము. (నిశాన్ అని మి. బ్రౌ, శ. ర.)

సీ. జిలుఁగుచీనాపట్టుచెంగావిచెఱఁగుల నిద్దా
జరీనిశానీలకరులు. రంగా. ౧. ౧౫౪.

౨. ధ్వజము, జెండా.

క. ఆరాచవారి ముమ్మున్, బారసకుం డిర్చ
యొక్కపసిమినిశానీ,వారలచేతికి నిచ్చిన,
ఘోరాహవమోర్చి దానిఁ గొంటిమనేనిన్.
రంగా. ౨. ౨౨౨.

చ. తొలుతటిదిక్కుదీవు లటఁ బోడసె భూధ
వునాజ్ఞ చేకొనన్, మలయక నిల్చితద్ధవళి
మం బను తెల్లనిశాని చేరుచన్, వెలిఁగెడుపద్మ
రాగయుతవిశ్రుతకాంచనకుంభమో యనన్,
జలరుహబాంధవుం డుదయశైలమువైఁ గను
పట్టె నయ్యెడన్. ఉ. హరిశ్చ. ౧.౫౩.

౩. వ్రేలిముద్ర.

(వ్యవ.) వాఁడు చేవ్రాలు చేయలేఁడు కాన నిశానీ పెట్టింపుము.

జః నిశానీదారు.

నిశానీదారు. వి. (√నిశానీ. హిం.నిశానీదార్.) రాజచిహ్నము ధరించి డప్పులు మొదలగువాని వాయించువాఁడు.

సీ. నెమ్మిఁ గోవెలనిశానీదారుగములు కర్నాచీ
డమారము ల్నాదు సేయ. అని. ౨. ౧౯.

౩. వ్రాలు చేయలేనివాఁడు, చేతివ్రేలిముద్ర వేయువాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు నిశానీదారైనను లక్షలు గడించినాఁడు.

నిశాపతి. సం. వి. ఇ. పుం- రేరాజు-చంద్రుఁడు.

నిశాపుష్పము. సం. వి. అ. న. ౧. కలువ. ౨. హిమము, మంచు. (విల్యమ్సు.)

నిశాభంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -పసుపుమొక్క- చిగుళ్లవంటిచిగుళ్లు కలది. - దుగ్ధపుచ్ఛికీ.

నిశామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. చంద్రుఁడు. ౨. ఖద్యోతము, మిణుఁగురుఁబురుగు. ౩. కర్పూరము. (శా. చ.)

నిశామనము. సం. వి. అ. న. ౧. దర్శనము, చూచుట. ౨. చూపు, దృష్టి. ౩. వినుట, ఆకర్ణించుట. ౪. ఆలోచనము.

నిశామనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వినుట. ౨. చూచుట, కనుఁగొనుట.

నిశాముఖము. సం. వి. అ. న. ప్రదోషము, సాయంసంధ్య.

నిశారణము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట. పుం. రాత్రియుద్ధము.

నిశారత్నము. సం. వి. అ. న. ౧. చంద్రుఁడు. ౨. కర్పూరము.

నిశారము. సం=నీశారము.

నిశారుకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి హింసించునది. వి.అ. పుం. (సంగీత.) సప్తవిధ రూపకతాళములలో నొకటి.

నిశావనము. సం.వి. అ. పుం. శణము, జనుము.

నిశావసానము. సం. వి. అ. న. వేకువ.

నిశావిహారుఁడు. సం. వి. అ. పుం -రాత్రించరుఁడు - రాక్షసుఁడు.

నిశావేది. సం. వి. న్. పుం - రాత్రిపరిమాణ మెఱుఁగునది- కోడి.

నిశాహాసము. సం. వి. అ. పుం-రాత్రులందు నవ్వునది-వికసించునది-కుముదము, కలువ.

నిశితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాఁడిచేయఁబడినది. ౨. శాణితము, సానఁబట్టఁబడినది. ౩. తేజితము, మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది.వి.అ.న. ఇనుము.

నిశితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వాఁడిచేయుట, సానఁబట్టుట. ౨. తేజనము, మెఱుఁగు పెట్టుట.

నిశిపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యామికుఁడు, రాత్రులందు కావలి కాచువాఁడు.

నిశిపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి.

నిశిపుష్పి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి.

నిశీథము. సం.వి.అ. పుం.—జనులు పరుండువేళ— ౧. నడురేయి, అర్ధరాత్రము. ౨. రాత్రి.

నిశీథిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి.

నిశీథ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి.

నిశుంభనము. సం. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిశుంభము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వధము, చంపుట. ౨. హింసించుట. ౩. మర్దించుట. ౪. (విల్లు మొ.) వంచుట.

నిశుంభి. సం. విశే. (న్. నీ.న్.) చంపువాఁడు నాశకుఁడు.

నిశుంభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (దుర్గచే హతుఁడైన) ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

నిశ్శైతము. సం. వి. అ. పుం. బకము, కొంగ. (వాచ.)

నిశోత్సర్గము. సం. వి. అ. పుం. -రాత్రి విడుచు వేళ- ప్రభాతము, వేకువ.

నిశ్చత్వారింశము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నలువదిని మించినది, నలువదికంటె పయిది.

నిశ్చయనీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చయింపఁదగినది.

నిశ్చయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిర్ణయము, నిర్ధారణ. ౨. సిద్ధాంతము. ౩. దృఢమైన యుద్దేశము, గట్టితలఁపు.

శ్లో. తస్యాభిషేకసంభారం కల్పితం క్రూరనిశ్చయా,దూషయామాస కైకేయీ... సం. రఘు. ౧౨. ౪.

౪. తప్పక కలుగుట, కలుగుట తప్పమి. ౫. అప్రకృతమును (ఉపమానమును) నిషేధించి ప్రకృతమును (ఉపమేయమును) స్థాపించునొక యర్థాలంకారము. (వాచ.)

నిశ్చయించు. సం. స. క్రి. నిర్ణయించు, స్థిరపఱచు,

ఆ. అనఘ నిన్ను శిష్యుఁడును ధార్మికుండు స,
త్యవ్రతుండు నని మహాదరమున, నడిగ నీవు
ధర్మహానికి నోర్చిన, గురుఁడు నిశ్చయించెఁ
గొడుకుచావు. భార. ద్రో. ౫. ౩౫౧.

వ. నీ పెట్టివాఁడ వైతేమి నీకుం బ్రతికృతంబు
చేసినయశనం బవశ్యంబునుం బెట్టెద నని
నిశ్చయించి. మార్క. ౧. ౪౧.

నిశ్చల. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. సాల
పర్ణి, మయ్యాకుపొన్న చెట్టు.

నిశ్చలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్థిరమై
నది, కదలనిది. ౨. ఏకరూపమైనది, మాఱనిది.

నిశ్చలాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.)-కదల
నిశరీరము కలది - స్థిరమైనది, కదలనిది. (కొండ
మొ.) వి. అ. పుం. బకము, కొంగ.

నిశ్చాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ని
శ్చయించువాఁడు, నిర్ణేత.

నిశ్చాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిశ్చయించు
వాఁడు.

నిశ్చారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. స్వ
చ్ఛందము, స్వేచ్ఛ ననుసరించునది. ౨. చారులు
లేనిది. వి. అ. న. మలవిసర్జనము చేయించువా
యువు.

నిశ్చింతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చింత లేనిది.
అవ్య. అ. న. నిర్విచారము, చింతలేమి.

క. ఎంతకుఁ గృతకార్యం డగు, నంతకుఁ డీరం
తకును భయం బందక ని,శ్చింతమున నుండుఁ
డాతం, డంతము నొందించుఁ దొంటియట్టు
ల నరులకా. భార. ఆది. ౪. ౨౬౭.

నిశ్చింతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - చింత
లేనివాఁడు - ౧. ఆలోచన లేనివాఁడు. ౨. త
లంపు లేనివాఁడు. ౩. దుఃఖము లేనివాఁడు.

నిశ్చితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవధారి
తము, నిశ్చయింపఁబడినది. ౨. కృతనిశ్చయము,
నిశ్చయించినది.

(పౌలస్త్యః.) శ్లో. అరావణ మరామం వా జగ
దద్యేతి నిశ్చితః. సం. రఘు. ౧౨. ౮౩.

వి. అ. న. నిశ్చయము, నిర్ణయము. క్రి. విణ. ౧.
తప్పక. ౨. గట్టిగా, రూఢిగా.

నిశ్చితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిశ్చయము, నిర్ణ
యము. ౨. దృఢసంకల్పము.

నిశ్చిన్వత్. సం. శత్రు. నిశ్చయించుచున్న.

నిశ్చిన్వానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చ
యించుచున్నది.

నిశ్చీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చ
యింపఁబడుచున్నది.

నిశ్చ్యుకర్ణము. సం. వి. అ. న. దంతకాష్ఠము,
ఒకదినుసుపల్లుపొడి.

నిశ్చేత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిశ్చయిం
చువాఁడు.

నిశ్చేతనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విసంజ్ఞుఁ
డు, తెలివి తప్పినవాఁడు, చైతన్యము తొలఁగిన
వాఁడు.

నిశ్చేతవ్యము. సం= నిశ్చయనీయము.

నిశ్చేయము. సం= నిశ్చయనీయము.

నిశ్చేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలులేనిది,
కాయికవ్యాపారములు లేనిది, కదలనిది.

నిశ్చేష్టాకరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) చే
ష్టలు లేనిదిగా చేయునది, కాయికవ్యాపారము
లుడిగించునది. వి. అ. న. ౧. మన్మథబాణము
లలో నొకటి. (నీలోత్పలము.) ౨. మణిశిలతోఁ
జేయు నొకఔషధము.

నిశ్చేష్టితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలు
తక్కినవాఁడు.

నిశ్ఛందసుఁడు. సం. విణ. (న.) ఛందస్సును- వేదమును- చదువనివాఁడు.

నిశ్ఛందుఁడు. సం=నిశ్ఛందసుఁడు.

నిశ్ఛిద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - ఛిద్రములు లేనిది- ౧. రంధ్రములు లేనిది. ౨. లోపములు లేనిది. ౩. ఎడము లేనిది, దట్టమైనది.

నిశ్శ్రమము. సం. వి. అ. పుం. అధికపరిశ్రమము.

నిశ్శ్రయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిచ్చెన.

నిశ్శ్రేణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నిచ్చెన. ౨. ఖర్జూరవృక్షము, పేరీఁతచెట్టు.

నిశ్శ్రేయసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శ్రేష్ఠము, మేలైనది. వి. అ. న. ౧. ముక్తి, మోక్షము. ౨. మేలు, మంగళము.

ఇట్లే: నిశ్శ్రీయసము.

నిశ్వసనము. సం. వి. అ. న. నిట్టూర్చుట.

నిశ్వసించు. సం. అ. క్రి. ౧. నిట్టూర్పు విడుచు, నిట్టూర్చు. ౨. ఊర్పు లోపలికిఁ గొను. ౩. ఊపిరి వెలుపలికి విడుచు. (విల్యమ్సు.)

సీ. పద్మిని నిశ్వసింపఁగఁ జూచె వావిలి కమలా
క్షి గనఁ దిలకంబు పూచె. వరాహ. ౩. ౭౦.

నిశ్వసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్వసించినది, నిట్టూర్పు పుచ్చినది. వి. అ. న. నిశ్వాసము.

నిశ్వాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిట్టూర్పు. ౨. ఊపిరి వెలికి విడుచుట. ౩. ఊపిరిని లోనికిఁ గొనుట. (విల్యమ్సు).

నిశ్వాసించు. సం. అ. క్రి=నిశ్వసించు. (ఊపిరి వెలికివిడుచు.)

మ. వనితల్ నవ్వఁగఁ గౌఁగిలింపఁ గన నిశ్వా
సింప గానం బొనర్పన్ దదల్పన్ బలుకన్
ముఖాసవము గూర్పన్ దన్ను నంటన్ న
సల్, మొనపున్ బొన్ను కురంటకంబుఁ దిల
కంబున్ సిందువారంబు ప్రేంకనమున్ సం
పెఁగ గోఁగునన్ వకుళమున్ గంకేళియున్
మావియున్. రామా. ౧. ౧౯౦.

నిశ్శంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శంక లేనివాఁడు_ ౧. జంకు లేనివాఁడు; భయము లేనివాఁడు. ౨. సందేహము లేనివాఁడు.

నిశ్శబ్దము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శబ్దము లేనిది, సద్దు లేనిది. ౨. మాటలు లేనిది, మిన్నకుండునది. వి. అ. పుం. (సంగీత.) తాలమాన లఘుచతుష్టయకాలము. అవ్య. అ. న. సద్దులేమి.

నిశ్శమము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) శమము లేనిది, శాంతి లేనిది. అవ్య. అ. న. శమములేమి, శాంతిలేమి.

నిశ్శరణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శరణము లేనిది - ౧. రక్షకము లేనిది. ౨. ఇల్లు లేనిది.

నిశ్శలాకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శలాక లేనిది. ౨. నిర్జనము, ఏకాంతమైనది. (ప్రదేశము.) వి. అ. న. ఏకాంతస్థలము.

నిశ్శల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శల్యము లేనిది.

నిశ్శేషపఱచు. మి. స. క్రి. శేషము లేకుండఁ జేయు, మిగులు లేకుండఁజేయు.

గీ. చిక్కు_బాకీలు పిదప నిశ్శేషపఱచె, బ్రతిది
నము దానిసంసారబాధలెల్ల, నెత్తు కెత్తుగ
నడపె దుర్వృత్తి నతఁడు. నిరం. ౨. ౧౧౬.

నిశ్శేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిగులు లేనిది. క్రి. విణ. సర్వము, అంతయు.

శ్లో. నిశ్శేషవిశ్రాణితకోశజాతమ్. సం. రఘు. ౫. ౧.

నిశ్శోధ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధిచేయఁ

బడినది. (వై. ని.)

నిశ్శ్రీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -శ్రీ లేని వాఁడు - ౧. సంపద లేనివాఁడు. ౨. కాంతి లేనివాఁడు.

నిషంగధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఆలింగనము కౌఁగిలింత. ౨. ధన్వి, విలుకాఁడు. ౩. సారథి. ౪. రథము. ౫. తృణము, గడ్డి. ౬. స్కంధము, మూఁపు.

నిషంగము సం. వి. అ. పుం. ౧. అధికసంగము, మిక్కిలికూడిక; విషయానురాగము. ౨. తూణీరము, అమ్ములపొది. ౩. కత్తి.

నిషంగి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. నితాంత సక్తుఁడు, మిక్కిలి సంగము కలవాఁడు. ౨. అమ్ములపొది కలవాఁడు, విలుకాఁడు. ౩. ఖడ్గధారి, కత్తి కలవాఁడు.

నిషణ్ణకము. సం. విణ. (అ. ణ్ణికా. అ.) కూర్చున్నవాఁడు.

నిషణ్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపవిష్టుఁడు, కూర్చున్నవాఁడు. ౨. స్థితుఁడు, ఉన్నవాఁడు.

నిషదము. సం. వి. అ. పుం. (సంగీత.) నిషాదస్వరము, 'ని' అనుస్వరము.

నిషద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. క్షుద్రపర్యంకము, చిన్నమంచము. ౨. ఆపణము, అంగడి. ౩. హట్టము, అంగడివీథి. ౪. కూర్చుండుట.

నిషద్వర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి. (వాచ.)

నిషద్వరము. సం.వి.అ. పుం. కర్దమము, బురద.

నిషద్వరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రాత్రి.

నిషద్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు. (వై. ని.)

నిషధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కఠినము. వి. అ. పుం. ౧. ఒకదేశము. ౨. ఒకపర్వతము. ౩. (సంగీత.) నిషాదస్వరము, 'ని' అనుస్వరము.

నిషాదనము. సం.వి. అ.న. కూర్చుండఁబెట్టుట.

నిషాదము. స. వి. అ. పుం. ౧. (సంగీత) సప్తస్వరములలో కడపటిస్వరము. ౨. దేశభేదము.

నిషాది. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. కూర్చుండువాఁడు. ౨. ఉండువాఁడు. వి. న్. పుం. మావటీఁడు. ఈ. స్త్రీ. ౧. నిషాదస్త్రీ, బోయత. ౨. చండాలస్త్రీ, మాలెత. ౩. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినది.

నిషాదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపవేశితము, కూర్చుండఁబెట్టఁబడినది. వి. అ. న. నిషాదనము, కూర్చుండఁబెట్టుట.

నిషాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బోయవాఁడు. ౨. చండాలుఁడు, మాలవాఁడు. ౩. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు.

నిషిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నితాంతసిక్తము, మిక్కిలి తడుపఁబడినది; మిక్కిలి చల్లఁబడినది. ౨. గర్భాదులందు ఉంచఁబడినది. (శుక్రము మొ.) ౩. శుక్రాదులవలనఁ బుట్టినది. (గర్భము మొ.) ౪. గర్భాధానము చేయఁబడినది. (స్త్రీ.) (నిషేచనము నిషిచ్యమానము మొ. సేచనము సిచ్యమానము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిషిద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. నిషేధింపఁబడినది. ౨. కొట్టివేయఁ బడినది.

శ్లో. నిషిద్ధైరప్యేభి ర్లులితమకరందో మధుకరైః. వేణీ. ౧. ౧.

నిషిధ్యత్. సం. శత్రు. నిషేధించుచున్న.

నిషిధ్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁబడుచున్నది.

నిషీదత్. సం. శత్రు. కూరుచున్న.

నిషూదనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపునది. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిషేకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మిక్కిలి తడుపుట; చల్లుట. ౨. స్రవించుట, కాఱుట. శ్లో... తైలనిషేకబిందునా. సం. రఘు. ౮. ౩౮. ౩. శుక్రస్రావము, రేతోవిసర్జనము; గర్భాధానము.

నిషేచనము. సం. వి. అ. న=నిషేకము.

నిషేద్ధ. సం. విణ. (ఋ. ద్రీ. ఋ.) నిషేధించువాఁడు.

నిషేద్ధవ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేధకము. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) నిషేధించునది.

నిషేధత్. సం. శత్రు. నిషేధించుచున్న.

నిషేధనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁదగినది.

నిషేధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నివారణము. ౨. నివర్తనము, మరలించుట. ౩. నిరాకరణము. ౪. ఈపని అనిష్టాపాదకము కనుక చేయఁగూడ దని తెలుపు వేదాదివాక్యము. (వ్యతి. విధి.)

నిషేధించు. సం. స. క్రి. కూడ దని నిరాకరించు, త్రోసిపుచ్చు.

వ. అన్నారీనివహంబు... హంసగమన హంసాభిముఖి యైనయాత్రఁ బెద్దలు నిషేధింతురు నుమీ యనుచు మందగతిం బిఱుందన యేతెంచె ... నైష. ౨. ౪౭.

నిషేధిత. సం=నిషేద్ధ.

నిషేధితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁబడినది.

నిషేధితవ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేధ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిషేవణము.

నిషేవకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. చక్కఁగా సేవించువాఁడు, చక్కఁగా భజించువాఁడు. (భృత్యుఁడు, భక్తుఁడు మొ.) ౨. (ఆహారౌషధాదులను) చక్కఁగా ననుభవించువాఁడు. ౩. (వ్రతతీర్థయాత్రాదులను) చేయువాఁడు, అనుష్ఠించువాఁడు.

నిషేవణము. సం. వి. అ. న. ౧. కొలువు, సేవ. ౨. (వ్రతాదులను) చేయుట. ౩. (ఆహారాదులను) అనుభవించుట. (నిషేవకుఁడు, నిషేవ్యమాణము మొ. సేవకుఁడు, సేవ్యమానము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిషేవితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-౧. కొలువఁబడినది, భజింపఁబడినది. ౨. అనుభవింపఁబడినది. ౩. అనుష్ఠింపఁబడినది, ఆచరింపఁబడినది. (వ్రతాది.)

నిషేవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సేవింపఁదగినది, భజింపఁదగినది. ౨. అనుభవింపఁదగినది. ౩. ఆచరింపఁదగినది.

నిష్కంటకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముండ్లు లేనిది. ౨. నిర్బాధకము, బాధకము లేనిది. (రాజ్యము మొ.)

నిష్కము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పదునాఱుమాషములతూనిక కలబంగారునాణెము, మాడ. ౨. టంకము. ౩. దీనారము. ౪. పదునాఱు ద్రమ్మములయెత్తు. (౨౦వరాటంకములు=ఒకకాకిణి; ౪ కాకిణులు=ఒక పణము; ౧౬ పణములు=ఒక ద్రమ్మము; ౧౬ ద్రమ్మములు=ఒకనిష్కము.) నూటయెనిమిది మాడలయెత్తు గలబంగారము. (౧౫౦ మాడలయెత్తు కలబంగార మని కొందఱు.) ౫. వక్షోభూషణము, పతకము.

౪. బంగారు. ౫. బంగారుపాత్రము. ౬. పలము. (నాలుగుకర్షములయెత్తు.)

నిష్క-ర్తనము. సం. వి. అ. న. కత్తిరించుట, ఛేదించుట.

నిష్క-ర్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిస్సారణము, వెలికి లాగుట; వెడలఁబుచ్చుట. ౨. నిశ్చయించుట.

నిష్క-ర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిస్సారణము, ఊడఁబెఱుకుట. ౨. సారాంశము. ౩. నిశ్చయము. ౪. ఇది యిట్టిది యింత యని స్వరూపనిర్ధారణము చేయుట.

నిష్క-ర్షించు. సం. స. క్రి. ౧. నిశ్చయించు. ౨. లాగు, బలవంతముగా కైకొను. (శ.ర.)

నిష్క-ల్మషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కల్మషము లేనిది.

నిష్క-ళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముట్టుడిగినయాఁడుది.

నిష్క-ళము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కళాశూన్యము, కళలు లేనిది. (చంద్రబింబము మొ.) ౨. నిరవయవము, భాగములు లేనిది, సంపూర్ణము. (బ్రహ్మము.) ౩. వీర్యము లేనిది. ౪. నృత్తగీతాదికళాశూన్యము.

నిష్క-షాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కషాయము -రాగద్వేషాదిదోషము- లేనిది. (మనసు మొ.)

నిష్కా-మము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కామము లేనిది, కోరిక లేనిది. ౨. కామము -కోరిక- తో చేయఁబడనిది. (కర్మము.)

నిష్కా-రణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్హేతుకము, కారణము లేనిది. ౨. ఒక కారణము చేత కలుగనిది, సహజము.

నిష్కా-లకుఁడు. సం. విణ. (అ.లికా.అ.) ౧. కేశములు రోమములు గొఱిగించుకొన్నవాఁడు. ౨. నిర్గతసమయుఁడు, సమయము నతిక్రమించినవాఁడు.

నిష్కా-లనము. సం. వి. అ. న. ౧. చాలనము, కదల్చుట; పసులు లోనగువానిని తోలుట. ౨. చంపుట.

నిష్కా-లికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జీవితకాలము తీఱినవాఁడు. ౨. అజయ్యుఁడు, జయింప శక్యముకానివాఁడు.

నిష్కా-సకుఁడు. సం. విణ. (అ.సికా.అ.) వెళ్లువాఁడు; వెడలఁగొట్టువాఁడు.

నిష్కా-సము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిస్సారణము, వెడలించుట; వెడలుట, వెడలఁబాటు. ౨. ప్రాసాదాద్యుపరితలబహిర్భాగము, మేడమొదలగు వానిమీఁదిబహిఃప్రదేశము.

నిష్కా-సి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) వెళ్లువాఁడు; వెళ్లఁగొట్టువాఁడు.

నిష్కా-సితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. తఱుమఁబడినది, వెడలఁగొట్టఁబడినది. ౨. అహితము, ఉంచఁబడినది. ౩. అధికృతము, అధికారమునందుంచఁబడినది.

నిష్కా-సిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిర్బంధము లేని దాసి. (అ. ని.)

నిష్కిం-చనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఏమియు లేనివాఁడు, అకించనుఁడు, దరిద్రుఁడు. ౨. ఆప్తకాముఁడు, పొందఁదగిన దేదియు లేనివాఁడు.

నిష్కు-టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అంతఃపురము, అంతిపురము. ౨. గృహారామము, ఇంటితోఁట. ౩. కవాటము, తలుపు. ౪. కేదారము, మడి. (హే. ని.)

నిష్కుటి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. ఏలకి.

నిష్కులము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కులము లేనిది. ౨. - నిర్గత మగుఅవయవసమూహము కలది-పొట్టు తీసినది.(ధాన్యాదికము.);తోఁక్క తీసినది. (ఫలాదికము.)
ఉదా : నిష్కులీకృతదాడిమము.

నిష్కులీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అకులీనుఁడు, నీచవంశమువాఁడు.

నిష్కులుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కులము లేనివాఁడు; బంధువులు లేనివాఁడు.

నిష్కుషితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఒలువఁబడినది (ఫలాదికము.);పొట్టుదీయఁబడినది. (ధాన్యాదికము.) ౨. తీసివేయఁబడినది. (ప్రాణాదికము.) ౩. చీల్పఁబడినది; ఖండితము, ముక్కలుచేయఁబడినది; పురుగులు మొదలగువానిచే కొఱుకఁబడినది.

నిష్కుహము. సం.వి అ.పుం. కోటరము, తొఱ్ఱ.

నిష్కూజము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) కూజనము లేనిది,కూఁత లేనిది. (పక్షి మొ.)

నిష్కూటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కూటము లేనిది, కపటము లేనిది.

నిష్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రాయశ్చిత్తము నొందినది. ౨. కృతము, చేయఁబడినది. ౩. (ఋణము పాపము మొదలగువానినుండి) విముక్తినొందినది, శుద్ధము. ౪. (రోగాదులనుండి) తొలఁగింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ప్రాయశ్చిత్తము. ౨. సంకేతస్థలము.

నిష్కృతి. సం. విణ. (ఇ.) కృతి లేనివాఁడు.వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. (ఋణము పాపము మొదలగువానినుండి) విముక్తి, శుద్ధి. ౨. ప్రాయశ్చిత్తము. ౩. (రోగాదులు) తొలఁగుట.

నిష్కృపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కృప లేనివాఁడు, దయ లేనివాఁడు.

నిష్కృష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిస్సారితము, వెలికిలాగఁబడినది. (శల్యాది.) ౨. (పరరాజులు మొదలగువారినుండి) పుచ్చుకొనఁబడినది, ఆహృతము.(ధనాదికము.) ౩. సారముగాఁ దీయఁబడినది. ౪. నిశ్చయింపఁబడినది. (ఉదా: నిష్కృష్టార్థము.)

నిష్కైవల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్చితమైనకేవలత్వము -ఒంటితనము- కలది, కేవలము.
శ్లో. నిష్కైవల్యేన పాపేన తిర్యగ్యోనిమవాప్నుయాత్, పుణ్యపాపేన మానుష్యం పుణ్యేనైకేన దేవతామ్. సం. భార. శాం. (వాచ.)
౨. మోక్షహీనము.

నిష్కోటితము. సం. వి. అ. పుం. న. ఎడమచేతివ్రేళ్లతో వీణాతీఁగెలను మీఁటుట. (వై. ని.)

నిష్కోషణకము. సం.విణ. (అ.ఇ.కా.అ.) దంతమలమును వెలికి తీయునది. (పలుకుట్టుపుల్ల.)
శ్లో. దంతస్య నిష్కోషణకేన నిత్యం, కర్ణస్య కండూయనకేన వాపి, తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం, కిమంగ వాగ్ఘస్తవతా నరేణ. సం. పంచ. మిత్రభేద. ౪౪.

నిష్కోషణము. సం. వి. అ. న. ౧. (పండ్లు ధాన్యము మొ. వాని) తోలు ఒలుచుట, పొట్టుతీయుట. ౨. అంతర్గతము లైనవాని బహిర్నిస్సారణము, లోపల నున్నవానిని వెలికి తీయుట.

నిష్కోషము. సం. వి. అ. పుం=నిష్కోషణము

నిష్క్రమణము. సం. వి. అ. న. ౧. గృహమునుండి వెలికి పోవుట, వెడలఁబాటు. ౨. శిశువును నాల్గవమాసమునగాని మూఁడవమాసమునగాని మొదటిసారి యింటినుండి వెలికి తీసికొని

వచ్చి సూర్యచంద్రాగ్నుల దర్శనము చేయించుట. (ఇది షోడశసంస్కారములలో నొకటి.)

నిష్క్రమణిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శిశువులకు చేయఁదగిననిష్క్రమణ మనుసంస్కారము.

నిష్క్రమత్. సం. శతృ. నిష్క్రమించుచున్న.

నిష్క్రమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెడలఁబాటు, గృహాదులనుండి వెలుపలికి పోవుట. ౨. శిశువును నాల్గవమాసమునఁగాని మూఁడవ మాసమునఁగాని మొదటిసారి యింటినుండి వెలికి తీసికొనివచ్చి సూర్యచంద్రాగ్నుల దర్శనము చేయించుట. (ఇది షోడశసంస్కారములలో నొకటి.) ౩. జాత్యాదులనుండి భ్రంశము. (చెడుకులము అని శ.ర.) ౪. ధీశక్తి. (శుశ్రూష, శ్రవణము, గ్రహణము, ధారణము, ఊహ, అపోహము, అర్థవిజ్ఞానము, తత్త్వవిజ్ఞానము అను నెనిమిదిగుణములు కలది.)

నిష్క్రమించు. సం. అ. క్రి. వెడలు, వెడలిపోవు.

నిష్క్రమిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిష్క్రమించువాఁడు.

నిష్క్రయణము. సం. వి. అ. న. ౧. సమానమైనవిలువ కలఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకవస్తువును తీసికొనుట, వినిమయము. ౨. తాకట్టు వస్తువు మున్నగుదానిని విడిపించుట.

నిష్క్రయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భృతి, కూలి; వేతనము, జీతము. ౨. వినిమయద్రవ్యము, సమానమైనవిలువ కలఒకద్రవ్యము నిచ్చి పుచ్చుకొన్న మఱియొకద్రవ్యము. ౩. వినిమయము, వస్తువులమాఱుపు. ౪. మూల్యము, వెల.

శ్లో. అభ్యుత్సహే సంప్రతి నోపరోద్ధుమన్యే తరత్వాచ్ఛ్రితనిష్క్రయస్య. సం. రఘు. ౫. ౨౨.

౫. క్రయము, వెలకుఁగొనుట. ౬. విక్రయము, అమ్ముట. ౭. పరాధీన మగుదానిని ధనాదులిచ్చి విడిపించుట. ౮. పరాధీన మగుదానిని విడిపించుట కిచ్చుమూల్యము, విమోచనమూల్యము.

శ్లో. కుంభయోని రలంకారం తస్మై దివ్యపరిగ్రహం, దదౌ దత్తం సముద్రేణ పీతేనే వాత్మనిష్క్రయమ్. సం. రఘు. ౧౫. ౫౫.

శ్లో. ఔదాసీన్యం న యుక్తం ప్రియసమవ్యాది గతే మత్కృతే చాతిఘోరాం, వ్యాపత్తిం జ్ఞాతమస్య స్వతనుమహమిమాం నిష్క్రయం కల్పయామి. ముద్రా. ౬. ౨౧.

౯. బుద్ధియోగము, బ్రహ్మానుసంధానము. ౧౦. సామర్థ్యము. ౧౧. నిర్గమనము, బయలు వెడలుట. ౧౨. ప్రత్యుపకారము.

నిష్క్రాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిష్క్రమించినది, బయలువెడలినది.

నిష్క్రాంతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిష్క్రమించుట, బయలువెడలుట.

నిష్క్రామకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నిష్క్రమించువాఁడు, బయలువెడలువాఁడు.

నిష్క్రామితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వెడలింపఁబడినది, నిష్క్రమింపఁజేయఁబడినది.

నిష్క్రామ్యత్. సం=నిష్క్రమత్.

నిష్క్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వ్యాపారశూన్యుఁడు, పని లేనివాఁడు. ౨. విహితకర్మము లాచరింపనివాఁడు.

నిష్క్వాథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మాంసాదిక్వాథము, మాంసాదులు వైచి కాఁచిన కషాయము; క్వాథము, కషాయము.

నిష్టంకము. సం. వి. అ. న. మధుపర్కము. (అతిథులకు తేనె పెరుఁగు పండ్లు మొదలగునవి యొసంగుట. వై. ని.)

నిష్టంకించు. సం. అ. క్రి. తాఁకు, మార్కొను.

శా. నిష్టంకించి శశాంకశేఖరుఁడు గాండీవా
యుధుండున్ భుజా, వష్టంభంబులు సిద్ధచా
రణులు సైవారంబుఁ గావింపఁగా, దిష్టాం
తాంతకఘోరమూర్తులయి సాదృశ్యం బ
దృశ్యంబుగా, ముష్టీముష్టి రణంబు చేసిరి
యసన్మోహప్రకారంబులన్. హర. ౭. ౮౬.

వ...కాలు మెట్టుటయుం గేలు దట్టుటయుం జీర
చించుటయుం గేరడించుటయున్ నిష్టంకించి
ముష్టీముష్టిఁ గచాకచిం గలహించువారల
వహించుకొని చేపట్లయుం బూనుజానపదులు
ను...పాంచా. ౨. ౬.

నిష్టపనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఎక్కువగా కాలుట. ౨. మిక్కిలి కాల్చుట.

నిష్టప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది, చికిలిచేయఁబడినది. ౨. చక్కఁగా వండఁబడినది, బాగుగా పక్వము చేయఁబడినది. ౩. బాగుగా కాలినది. ౪. బాగుగా కాల్పఁబడినది.

నిష్టానకము. సం. వి. అ. పుం. ఆర్తధ్వని, మొఱ.

నిష్టాపము. సం.వి.అ.పుం. ౧. కాల్చుట, వెచ్చ చేయుట. ౨. పరితాపము, దుఃఖము.

క. దుష్టమనస్కుం డగునా, ధృష్టద్యుమ్నుండు
దక్క దేవా సుజనో, త్కృష్టుఁ డగుగురుని
తెగుటయు, నిష్టాపముఁ బొందె భూతనికరము
లెల్లన్. భార. ద్రో. ౧. ౭౮.

నిష్ఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. స్థితి, ఉనికి. ౨. ఆధారము. ౩. నిలుకడ, కుదురు.

శ్లో. మనో నిష్ఠాశూన్యం భ్రమతి చ కిమప్యా
లిఖతి చ. మాలతీ. ౧. ౩౧.

౪. ఆస్థ, ఆసక్తి. ౫. పూనిక, అభినివేశము. ౬. ధర్మాదులయందలి శ్రద్ధ, నమ్మిక. (శాస్త్రనిష్ఠ, కర్మనిష్ఠ.) ౭. అంతము, సమాప్తి. ౮. (నాట్య.) ప్రస్తుతకథాసమాప్తిరూపమయినసంధివిశేషము. ౯. నాశము. ౧౦. నిష్పత్తి, నెఱవేఱుట. ౧౧. యాచన, వేఁడికోలు. ౧౨. (వ్యాక.) క్త క్తవతు ప్రత్యయములు. ౧౩. అవధారణము, నిశ్చయము.

గీ...సంశయితసంవేదనంబు, మనసుకృత్యంబ
యి కార్యమునను నొండ్లు, సారవు నిష్ఠ
బుద్ధిన యగుఁ జొరఁగ నేర, విత్తెఱంగున కప
రంబు లెఱిఁగికొనుము. భార. ఆశ్వ. ౨. ౨౯.

నిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉన్నది.
(ఉదా: తటాకనిష్ఠజలము.)

వ...నివృత్తిధర్మంబునందు నిష్ఠుండును విద్యా
సహాయుండును నై...భార. శాం. ౬. ౪౧౩.

నిష్ఠానము. సం.వి.అ.న. ౧. తేమనము, తిమ్మనము, పాలు పిండి బెల్లముకలిపి వండెడుపదార్థము. ౨. గంధపుగిన్నె. (వై. ని.)

నిష్ఠించు. సం. అ. క్రి. నిష్ఠ కలిగియుండు, శ్రద్ధ వహించు.

ద్వి. నెలకొని మముఁ బ్రోవ నిష్ఠించి కావఁ,
దలఁచి...పండితా. పురా. ౧౩౭ పా.

ద్వి. కరతలాంగుళములఁ గను మెప్ప లెత్తి, నెర
సున్నఁ గని పాఱ నిష్ఠించి యుండు. బస.
పు. ౩. ౭౭౩ పం.

స. క్రి. నిశ్చయించు, నిర్ణయించు.

సీ...ఉదంకుండు ఘనుఁడెంచి విభు నభిజ్ఞాన
మడిగె, నాతఁ డీగతి సేమ మగు నని నిష్ఠిం
ప రా దిది పలి గాఁగ లేద వేఱు, గలియు
ను. ఆ...అనిన...భార. ఆశ్వ. ౩. ౯౫.

క. అని నిష్ఠించి పలుక నృపవినుతచరిత్రుండు...
తపమునన మే లొందెన్. భార. ఆశ్వ.
౨. ౮౨.

సీ. నిష్ఠించి యిబ్భంగి నీ కేమ సెప్పినవాక్యంబు

లెల్లను వఱదఁ గలసి,పోయెనే...భార. అశ్వ. ౧. ౧౨.

నిష్ఠితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చక్కఁగా నెలకొనియున్నది; ఉన్నది. ౨. నిష్ఠ గలది, శ్రద్ధ గలది. ౩. స్థిరము, నిలుకడకలది. ౪. నిశ్చితము, నిశ్చయింపఁబడినది.

నిష్ఠీవనము. సం. వి. అ. న=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠీవము. సం. వి. అ. పుం. న. ఉమియుట.

నిష్ఠీవితము. సం. వి. అ. న=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠురము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కఠినమైనది, గట్టిది. (వస్తువు మొ.) ౨. పరుషము, పరుసనిది. (మాట.) ౩. అశ్లీలమైనది, అమంగళకరమైనది. (మాట.) వి.అ.న. ౧. పరుషవచనము. ౨. అశ్లీలవచనము, అమంగళకర మగుమాట.

నిష్ఠేవనము. సం=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠేవము. సం=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠ్యూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉమియఁబడినది. (ఉమ్మి మొ.) వి. అ. న. ఉమియుట.

నిష్ఠ్యూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఉమియుట.

నిష్ణాతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేర్పరి, ప్రవీణుఁడు. ౨. పారంగతుఁడు, పూర్తిగా నేర్చినవాఁడు.

నిష్ణుఁడు. సం=నిష్ణాతుఁడు.

నిష్పంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బురదలేనిది. ౨. కల్మషము లేనిది, పాపము లేనిది.

నిష్పక్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.మిక్కిలి పక్వమైనది (కూర మొ.) ౨. క్వథితము, కషాయముగా కాఁపఁబడినది.

నిష్పతనము. సం. వి. అ. న. వెలుపలికి పరుగిడి వచ్చుట, వేగముగా నిర్గమించుట.

నిష్పతిష్ణువు. సం.విణ. (ఉ.) నితాంతపతనశీలుఁడు,మిక్కిలి పడెడుస్వభావము కలవాఁడు.

నిష్పత్తి. సం.వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఉత్పత్తి,పుట్టుక. ౨. పరువము, పండుట. ౩. సిద్ధి, నెఱవేఱుట. ౪. (గణిత.) సంబంధము, రెండు సంఖ్యలలో చిన్నసంఖ్యవలన పెద్దసంఖ్య ఎన్నిపర్యాయములకు నిశ్శేషముగా పోవుచున్నదో ఆపర్యాయ సంఖ్య. (ఉదా: ౧౫, ౩ సంఖ్యలలో ౩ వలన ౧౫ సంఖ్య ౫ పర్యాయములకు నిశ్శేష మగునట్లు తీసివేయఁబడుచున్నది కావున ౫ సంఖ్య ౧౫, ౩ లకు నిష్పత్తి యగును.)

నిష్పత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)పత్త్రములు లేనిది.

నిష్పత్త్రాకరణము. సం. వి. అ. న.=నిష్పత్త్రాకృతి.

నిష్పత్త్రాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)సపుంఖముగా అవలిప్రక్కకు దూసికొనిపోవునట్లు బాణముచే కొట్టఁబడినది, గఱులు దూసికొనియావలిప్రక్కకు వచ్చునట్లు బాణముచే కొట్టఁబడినది; మిక్కిలి బాధపెట్టఁబడినది. (మృగాదికము.)

నిష్పత్త్రాకృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అతివ్యథనము, మిక్కిలి బాధపెట్టుట.

నిష్పదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పాదహీనము, అడుగులులేనిది. వి. అ. న. చక్రములులేనియానము. (నావ మొ.)

నిష్పద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కలుగుచున్నది.

నిష్పన్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉత్పన్నము, కలిగినది. ౨. సిద్ధించినది, నెఱవేఱినది.

నిష్ప్రకారకము. సం. విణ. (అ. క. అ.) ౧. ప్రకారములు -భిన్నవిధములు- లేనిది, ఒక రీతిగనే యుండునది ౨. నిర్వికల్పము.

నిష్ప్రకాశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెలుఁగు లేనిది. ౨. స్పష్టము కానిది.

నిష్ప్రచారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సంచరింపనిది, ఒకచోటనే యుండునది. ౨. ఏకాగ్రము, ఒకదానియందే లగ్నమయినది.

నిష్ప్రతిఘము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రతిఘాతము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిష్ప్రతిద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అసమానుఁడు, సాటి లేనివాఁడు. ౨. ఎదిరి లేనివాఁడు, శత్రువు లేనివాఁడు.

నిష్ప్రతిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనివాఁడు. ౨. ప్రజ్ఞాశూన్యుఁడు, జడుఁడు.

నిష్ప్రతీకారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతీకారము లేనిది. వి. అవ్య.అ.న. ప్రతిక్రియలేమి. ఇశ్లే: నిష్ప్రతికారము, నిష్ప్రతిక్రియము.

నిష్ప్రత్యూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్విఘ్నము, విఘ్నము లేనిది. వి.అవ్య. అ. న. విఘ్నములు లేమి.

నిష్ప్రపంచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రపంచము లేనిది. ౨. విస్తీర్ణత లేనిది, సంకుచిత మైనది. ౩. మోసము లేనిది.

నిష్ప్రభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది, దీప్తి లేనిది. ౨. తేజస్సు లేనిది, ప్రతాపము లేనిది.

నిష్ప్రయోజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయోజనము లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ప్రయోజనములేమి.

నిష్ప్రవాణము. సం. వి. అ. న. చలువచేయని క్రొత్తవస్త్రము, అనాహతము.

నిష్ప్రవాణి. సం. విణ. (ఇ) క్రొత్తది (వస్త్రము.)

నిష్ఫల. సం. వి. ఆ. (స్త్రీ). ముట్లుడిగినయాఁడుది.

నిష్ఫలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఫలము లేనిది, ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థ మైనది. (యత్నము. మొ.) ౨. పండ్లు లేనిది. (చెట్టు మొ.) ౩. పండనిది (వరిమొక్క మొ.) ౪. గొడ్డుది, వీర్యము లేనిది.

నిష్యందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్రవించునది, కాఱునది. వి. అ. పుం. ౧. క్షరణము, స్రవించుట, కాఱుట. ౨. వృక్షాదులపట్టునుండి కాఱుద్రవము, రసము. ౩. ప్రవాహము, సెలయేఱు. (ఇశ్లే: నిస్యందము.)

నిష్యంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. స్రవించునది, కాఱునది. ౨. నిష్యందము కలది, రసము కలది. ౩. స్రవింపఁజేయునది, ఒలికించునది.

నిష్షమము. సం=దుష్షమము.

నిష్పందము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్పందము లేనిది, కొంచెమైనను కదలిక లేనిది.

నిసంపాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సంచారశూన్యము, రాకపోకలు లేనిది (త్రోవ మొ.) వి. అ. పుం. (నివృత్తసంచారము) నిశీథము, నడిరేయి.

నిసర్గజము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్వభావముచేఁ బుట్టునది, సహజము, స్వాభావికము.

నిసర్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వభావము. ౨. స్వరూపము. ౩. సృష్టి, సృజించుట. ౪. విసర్జము, విడుచుట. ౫. ఇచ్చుట, అప్పగింత.

నిష్పరిగ్రహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. భార్యాదులు లేనివాఁడు. ౨. ప్రతిగ్రహము లేనివాఁడు, ఒకరినుండి ఏమియు పుచ్చుకొనని వాఁడు. ౩. పరిజనము లేనివాఁడు, పరివారము లేనివాఁడు. ౪. భోగ్యవస్తువులసంబంధము లేని వాఁడు.

నిష్పరిచ్ఛదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిచ్ఛదము లేనివాఁడు.

నిష్పవనము. సం.విణ. (అ. ఆ.అ.) గాలి లేనిది. (స్థలము మొ.) వి. అ. న. చేట లోనగువానిచే చెరుగుట.

నిష్పాదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) నిష్పాదించునది, కలిగించునది.

నిష్పాదన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిష్పాదనము.

నిష్పాదనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉత్పత్తిఁజేయుట, కలిగించుట. ౨. సిద్ధింపఁజేయుట, నెఱవేర్చుట.

నిష్పాదనీయము. సం=నిష్పాద్యము.

నిష్పాదయత్. సం. శత్రు. నిష్పాదించుచున్న.

నిష్పాదయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిష్పాదించుచున్నది.

నిష్పాదయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిష్పాదించువాఁడు.

నిష్పాదయితవ్యము. సం=నిష్పాద్యము.

నిష్పాదించు. సం. స. క్రి. ౧. కలిగించు. ౨. సిద్ధింపఁజేయు, నెఱవేర్చు.

నిష్పాదితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కలిగింపఁబడినది. ౨. సిద్ధింపఁజేయఁబడినది, నెఱవేర్పఁబడినది.

నిష్పాద్యమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిష్పాదింపఁబడుచున్నది, నెఱవేర్పఁబడుచున్నది.

నిష్పాద్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిష్పాదింపఁదగినది, నెఱవేర్పఁదగినది.

నిష్పావము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వికల్పము లేనిది, నిశ్చితము. వి. అ. పుం. ౧. (ధాన్యాదులు) ఎగురఁబోయుట, తూర్పెత్తుట. ౨. వితుషీకరణము, చెరుగుట. ౩. చేట లోనగువాని గాలి; గాలి. ౪. పెసలు లోనగువానిపొట్టు. ౫. కడంగరము, మాషముద్గాదికాష్ఠము. ౬. శ్వేతశింబీధాన్యము, అనుములు. ౭. రాజమాషము, పెద్దబొబ్బరలు.

నిష్పావితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. చెరుగఁబడినది. ౨. తూర్పెత్తఁబడినది. (ధాన్యాదికము.)

నిష్పిష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. చక్కఁగా నూఱఁబడినది. ౨. మిక్కిలి నలఁగఁ గొట్టబడినది.

నిష్పీడనము. సం. వి. అ. న. ౧. పిసుకుట. ౨. పిండుట. ౩. మర్దించుట. ౪. పీడించుట, బాధించుట. (నిష్పీడనీయము, నిష్పీడితము మొ. పీడనీయము, పీడితము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిష్పురుషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్జనము, జనము లేనిది. ౨. మగవాఁడు లేనిది. (వంశాదికము.)

నిష్పులాకము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పొల్లు లేనిది, గట్టిది. (ధాన్యము మొ.) ౨. మెతుకు లేనిది.

నిష్పేషణము. సం. వి. అ. న=నిష్పేషము.

నిష్పేషము. సం. వి.అ.పుం. ౧. నిఘర్షణము, చక్కఁగా నూఱుట. ౨. నిష్పీడనము. ౩. చూర్ణనము, పొడిచేయుట.

నిష్ప్రికారకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకారములు -భిన్నవిధములు- లేనిది, ఒక రీతిగనే యుండునది ౨. నిర్వికల్పము.

నిష్ప్రికాశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెలుఁగు లేనిది. ౨. స్పష్టము కానిది.

నిష్ప్రిచారము, సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సంచరింపనిది, ఒకచోటనే యుండునది. ౨. ఏకాగ్రము, ఒకదానియందే లగ్నమయినది.

నిష్ప్రితిఘము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రతిఘాతము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిష్ప్రితిద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అసమానుఁడు, సాటి లేనివాఁడు. ౨. ఎదిరి లేనివాఁడు, శత్రువు లేనివాఁడు.

నిష్ప్రితిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనివాఁడు. ౨. ప్రజ్ఞాశూన్యుఁడు, జడుఁడు.

నిష్ప్రితీకారము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతికారము లేనిది. వి. అవ్య. అ.న. ప్రతిక్రియలేమి. ఇట్లే: నిష్ప్రితికారము, నిష్ప్రితిక్రియము.

నిష్ప్రిత్యూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్విఘ్నము, విఘ్నము లేనిది. వి.అవ్య. అ. న. విఘ్నములు లేమి.

నిష్ప్రిపంచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రపంచము లేనిది. ౨. విస్తీర్ణత లేనిది, సంకుచిత మైనది. ౩. మోసము లేనిది.

నిష్ప్రిభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది, దీప్తి లేనిది. ౨. తేజస్సు లేనిది, ప్రతాపము లేనిది.

నిష్ప్రియోజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయోజనము లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ప్రయోజనములేమి.

నిష్ప్రివాణము. సం. వి. అ. న. చలువచేయని క్రొత్తవస్త్రము, అనాహతము.

నిష్ప్రివాణి. సం. విణ. (ఇ) క్రొత్తది (వస్త్రము.)

నిష్ఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముట్టుడిగినయాఁడుది.

నిష్ఫలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఫలము లేనిది, ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థమైనది. (యత్నము. మొ.) ౨. పండ్లు లేనిది. (చెట్టు మొ.) ౩. పండనిది (వరిమొక్క మొ.) ౪. గొడ్డుది, వీర్యము లేనిది.

నిష్యందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్రవించునది, కాఱునది. వి. అ. పుం. ౧. క్షరణము, స్రవించుట, కాఱుట. ౨. వృక్షాదులపట్టునుండి కాఱుద్రవము, రసము. ౩. ప్రవాహము, సెలయేఱు. (ఇట్లే: నిస్యందము.)

నిష్యంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. స్రవించునది, కాఱునది. ౨. నిష్యందము కలది, రసము కలది. ౩. స్రవింపఁజేయునది, ఒలికించునది.

నిష్షమము. సం=దుష్షమము.

నిష్పందము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్పందము లేనిది, కొంచెమైనను కదలిక లేనిది.

నిసంపాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సంచారశూన్యము, రాకపోకలు లేనిది (త్రోవ మొ.) వి. అ. పుం. (నివృత్తసంచారము) నిశీథము, నడిరేయి.

నిసర్గజము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్వభావముచేఁ బుట్టునది, సహజము, స్వాభావికము.

నిసర్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వభావము. ౨. స్వరూపము. ౩. సృష్టి, సృజించుట. ౪. విసర్జము, విడుచుట. ౫. ఇచ్చుట, అప్పగింత.

నిసర్గసిద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) స్వభావముచేతనే కలిగినది, సహజము.

నిసారు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.
వ... వెనఁగులాటవితంబులును నిసారు... మొదలగుచౌరవనేర్పులును...మల్లుపు. ౩. ౬౯.

నిసి. వి. (సం. నిశా. ప్రా. నిసా. క. నిసి.) ౧. రాత్రి.
చ... పతిదివ్యభవ్యమణిపాదుక లంఘ్రుల సంఘటించి యక్కనకపురంబు చొచ్చి తమకంబున నన్నిసి పుచ్చి చేరఁగన్. విక్ర. ౨. ౧౦౫.
౨. అర్ధరాత్రము. (శ. ర.)
జః నిసివెలుఁగు.

నిసింధువు. సం. వి. ఉ. పుం. సిందువారము, వావిలి.

నిసివెలుఁగు. వి. (√నిసి.) చంద్రుఁడు. (శ. ర.)

నిసుఁగు(వు). వి. (సం. శిశుః. త. నిసువు.) పక్షి మొ. వానిపిల్ల; శిశువు, బిడ్డ; అంకురము.
గీ. నిను వనంగను బిల్లనా నిసుఁగనంగఁ, గూన యనఁ గందు నాఁగను గొదమ యనఁగఁ, దిర్యగర్భకములుగాను దెలియవలయు. ఆం. భా. ౨. ౯౯.
క. మచ్చాకపురూపులు వ్రా, న్వచ్చనిజేజేయనుంగునిసుఁగుం గని లోలోఁ జొచ్చికియింతయు నోదవన్మచ్చిక నవ్వాసిరాచమానిసి పలికెన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౨౩.
వ... గాధిపుత్త్రుని మీఁది మైత్త్రియుఁ దల్లితో నంగుని నిసుంగు మీఁది కారుణ్యంబును బెనఁగొన ... పి. శకుం. ౨. ౧౪౯.
గీ. అందులకుఁ జాల సందియం బంది యేఁడు, వీనిఁ దెగటార్చి రం డని వేఁగ గజుఁడు, వృషభుఁ డంగదుఁ డీఁదయ ద్విలినిసుంగు, నలుఁడు మొదలుగ బలియురఁ బిలిచి పనిచె. అచ్చ. రా. యు. ౧౪౨.
సీ. నిసువు పై పసుపునూనియజిడ్డు లంటినచిటికమిడుఁ బుమావుచీరతోడ. శుక. ౪. ౩౭.
గీ. కటకటా యెట్లు తనబుద్ధి కాటఁ గలియ, నిసువుఁ జంపంగఁ దలఁచెనో నీమగండు. హర. ౨. ౯౯.
సీ. మొక్క మోక నిసువు మొలక మో. సనఁగ నంకురమునకుఁ బేళ్లు... ఆం. సం. స్థా. ౩.
క్రొన్నిసువు=పసిబిడ్డ.
క. అసురుల మారోపాయులఁ, గసిమసఁగఁగ నఁటు మఖంబుఁ గావఁగ నఁట తాపసుఁ డొకఁ డఁట సిసువులఁ గ్రొన్నిసువుల నడిగె నఁట మునులు నిర్గోహులుగా. రామా. ౪. ౭.
పసినిసువు=క్రొన్నిసువు.
క. అకటా పసినిసువులఁ గొం, కక కాఁడవులకుఁ బంపఁగా వలె నని కోరికతోఁ బలికెద వెదనించుకయుఁ గనికరము నీకుఁ జొప్పడదు గదా. అచ్చ. రా. బాల. ౧౦౧.

నిస్సృత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. త్రివృత, తెగడ.

నిస్సృతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నితాంతగతము, మిక్కిలిపోయినది.

నిస్సృష్టము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) ౧. విసృష్టము, విడువఁబడినది. ౨. ఇయ్యఁబడినది, అప్పగింపఁబడినది. ౩. సృజింపఁబడినది. ౪. న్యస్తము, ఉంచఁబడినది. (కార్యభారాదికము.) ౫. దాఁచఁబడినది. (తాకట్టువస్తువు మొ.) ౬. మధ్యస్థము, ఒకపక్షమున అభిమానము లేక సమానముగా నుండునది.

నిస్సృష్టార్థదూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాయికానాయకులభావమును గ్రహించి తనబుద్ధిచే కార్యమును సాధించుదూతిక.

నిస్సృష్టార్థుఁడు. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) న్యస్తకార్యభరుఁడు, అప్పగింపఁబడినకార్యము కలవాఁడు

వి. అ.పుం. ౧. స్వామిచే ధనాయవ్యయ పాలనమందును కుసీద -వడ్డి- కృషివాణిజ్యము లందును నియుక్తుఁ డైనవాఁడు. ౨. ఉభయుల భావమును గ్రహించి తానే యుత్తరము చెప్పి కార్యమును నెఱవేర్చుదూత. (నిసృష్టార్థుఁడు, మితార్థుఁడు, సందేశహారకుఁడు అని దూతలు ముగ్వురు.)

నిసోఢము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) మిక్కిలి సహింపఁబడినది.

నిస్తంతువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. దారము లేనిది, సూత్రము లేనిది. ౨. సంతానము లేనిది.

నిస్తంద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తంద్ర లేనిది, కునికిపాట్లు లేనిది. ౨. అలసత లేనిది, మాంద్యము లేనిది.

నిస్తంద్రి. సం. విణ. (ఇ) = నిస్తంద్రము.

నిస్తత్త్వము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) అసత్తయినది, వాస్తవము కానిది.

నిస్తబ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మ్రాన్పడినది, నిశ్చేష్టము. ౨. నిలిచినది, ఆఁగినది.

నిస్తమస్కము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చీకటి లేనిది. ౨. తమోగుణము లేనిది.

నిస్తరణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్గమము, వెలువడుట. ౨. తరణము, (సముద్రము మున్నగునవి) కడచుట, దాఁటుట. ౩. నిస్తారము, (ఆపదాదులనుండి) తప్పించుకొనుట. ౪. సంపూర్ణముగా తెలిసికొనుట. ౫. ఉపాయము.

నిస్తరించు. సం. స. క్రి. ౧. (నద్యాదులను, కష్టాదులను) దాఁటు, కడచు.

క ... ధృత్యాలంబనంబునం గడా యయాతి
యాపద నిస్తరించె. భార. శాం. ౪. ౭౭.

గీ. వారు సైరణసేసి దుర్వారమైన, నిరతిశయ
దుఃఖభారంబు నిస్తరించి, సౌఖ్య మొందరె
... భార. విరా. ౨. ౨౩౪.

౨. తరింపఁజేయు, దాఁటించు.

ఆ... మతి మదీయపిండోదక,నిధిఁ దనూజుఁ గు
లముని స్తరించు,వానిఁ బితృగణంబువలని ఋ
ణంబుఁ బా,చినమహోపకారిఁ జెలుతవాని.

ఆ. ఎట్టు నూచి చూచి యిది పాప మనక య,
య్యసురవాతఁ ద్రోతు సదయవృత్తి. భార.
ఆది. ౬. ౨౪౮,౨౪౯.

శ్లో. తమహం జ్యేష్ఠపుత్త్రం మే కులనిస్తారకం
విభుం. సం. భార. ఆది. ౧౭౧. ౫౯.(వావిళ్ల ప్రతి పా.)

(నిస్తరిత, నిస్తరత్ మొ. తరిత, తరత్ మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిస్తర్క్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)అతర్క్యము, తర్కింప శక్యము కానిది.

నిస్తర్హణము. సం.వి.అ.న. మారణము,చంపుట.

నిస్తలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తలశూన్యము, అడుగు లేనిది. ౨. వర్తులము, గుండ్రనిది. ౩. చంచలము, నిలుకడ లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. తలాభావము, తలములేమి.

నిస్తలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వటిక, మాత్ర.

నిస్తారకము. సం.విణ. (అ. రికా. అ.) నిస్తరింపఁజేయునది,దాఁటించునది.

నిస్తారణము. సం. వి. అ. న. ౧. దాఁటించుట. ౨. (కష్టాదులనుండి)దాఁటించుట, ఉద్ధరించుట. ౩. పారగమనము, (విద్యాదులయందు) అవ్వలి దరి చేరుట.

నిస్తారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తరణము, దాఁటుట. ౨. (అపాయాదులనుండి) ఉద్ధారము, తప్పించుకొనుట. ౩. (ఋణాదులను) పూర్తిగా చెల్లించుట. ౪. పారగమనము, (విద్యాదులయందు)అవ్వలిదరిచేరుట. ౫. ఉపాయము.

౬. మోక్షము.

నిస్తితీర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిస్తరింప నిచ్ఛ, దాఁటవలయు ననుతలంపు.

నిస్తితీర్షువు. సం. వి. ఉ. పుం. నిస్తరింప నిచ్ఛ కలవాఁడు, దాఁటఁ దలంపు కలవాఁడు.

నిస్తీర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దాఁటఁబడినది, కడవఁబడినది (నది,పాపము మొ.) ౨. (కష్టాదులనుండి) ఉద్ధరింపఁబడినది, తప్పింపఁబడినది.

నిస్తుషక్షీరము. సం. వి. అ. పుం. గోధుమ.

నిస్తుషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వితుషీకృతము, పొట్టుతీసినది. (తండులాది.) ౨. నిర్మలము, మురికి లేనిది. ౩. లఘువైనది, తేలికయైనది.

నిస్తుషరత్నము. సం. వి. అ. న. -నిర్మలమణి- స్ఫటికము.

నిస్తుషితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పొట్టు లేనిదిగా చేయఁబడినది. (తండులాది.) ౨. లఘూకృతము, చులుకనిదిగా చేయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది.

నిస్తేజము. సం. విణ. (స్) ప్రతాపము లేనిది వీర్యము లేనిది. వి. అవ్య. స్.న.౧. తేజోభావము, తేజములేమి. ౨. పౌరుషము లేమి, ప్రతాపము లేకపోవుట.

మ. మగపంతంబున మానసారుఁ డనిలో మాకల్గి
పై నెత్తినన్, బగ వాటింపక వాని నొంపక
జగత్ప్రఖ్యాతిగా నోటమైఁ, దగ వూహింపక దుర్గభూములకు నిందాపాత్రమై శోక
బుద్ధిగఁ జెప్పందగు నే నృపప్రకృతి నిస్తేజంబు సైరించునే. దశకు. ౨. ౩౧.

నిస్తోదనము. సం. వి. అ. న= నిస్తోదము.

నిస్తోదము. సం. వి. అ.పుం. మిక్కిలిపొడుచుట, మిక్కిలిగ్రుచ్చుట; మిక్కిలిబాధించుట.

నిస్త్రపుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రప లేనివాఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు.

నిస్త్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రాణ లేనిది, సత్తువ లేనిది.

మ. అన బాభ్రవ్యుఁడు నిట్లు తప్ప దన నాహా
రూటిమాత్రంబునన్, మన మేమమ్ముకు పో
తిహో యితనికిం బాపంబు గా దంచు దు,
ర్జనవృత్తిం జనువారలై మునులు నిస్త్రాణం
పుగోవున్ సృజించి నియోగించిరి గౌత
మో ప్రకలమక్షేత్రంబు భక్షింపఁగన్. వరా
హ. ౧౦. ౩౪.

క. అబ్బావికిఁ జేయేతం, బుబ్బుచుఁ దంబళి యొ
నర్చి యుత్సాహంబున్, గుబ్బతిలఁ గొన్ని
చెట్లకు, నిబ్బరమున జలము లెత్తి నిస్త్రాణుం
డై. హంస. ౧. ౧౨౩.

నిస్త్రింశపత్త్రికము. సం.వి. అ. పుం. -నిస్త్రింశము -ఖడ్గము- వంటిఆకులు కలది- సింహుండము, బొమ్మచెముడు.

నిస్త్రింశపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిస్త్రింశపత్త్రకము.

నిస్త్రింశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముప్పదికి ఎక్కుడైనది. (వయస్సు మొ.) ౨. క్రూరము, కనికరము లేనిది. వి.అ. పుం. ఖడ్గము.

నిస్త్రైగుణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సత్త్వరజస్తమోగుణములు లేనివాఁడు. ౨. సంసారము లేనివాఁడు.

నిస్త్రైణపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ-(స్త్రైణము- స్త్రీవాంఛాదికము- పోగొట్టుపుష్పములు కలది- రాజధత్తూరము, ఒకజాతిఉమ్మెత్త.

నిస్త్వచ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ.పరూషి, ఖర్జూరము.

నిస్పందము. సం=నిస్స్పందము.

నిస్పృహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అగ్నిశిఖావృక్షము, తరిగొఱ్ఱి.

నిస్పృహము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) ఆశ లేనిది.

నిస్యందము. సం. వి. అ. పుం. కాలువు.

నిస్రవము. సం=నిస్రావము.

నిస్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భక్తమండము, గంజి; గంజిమీఁగడ. ౨. క్షరణము, స్రవించుట. ౩. వెల్లువ, ప్రవాహము.

నిస్వనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వని లేనిది. వి. అ. పుం. ధ్వని, మ్రోఁత.

నిస్వానము. సం=నిస్వనము.

నిస్సంగుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సంగము లేనివాఁడు, విషయాసక్తి లేనివాఁడు. ౨. (జనాదులతో) కూడిక లేనివాఁడు.

నిస్సంజ్ఞము. సం.విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెలివి లేనిది, మూర్ఛిల్లినది. ౨. సైగలు లేనిది. ౩. పేరు లేనిది.

నిస్సంతు. విశ. (సం. నిస్సంతతిః.) సంతాన శూన్యము. (శ. ర, బ్రా.)
(వ్యవ.) అతనిసంతు నిస్సంతై పోయినది.

నిస్సందేహము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) సందియములేనిది. వి. అవ్య. అ. న. సందియములేమి.

నిస్సందిగ్ధము. సం=నిస్సందేహము.

నిస్సంధి. సం. విశ. (ఇ) సంధులు లేనిది, ఱతుకులు లేనిది; గుత్తమైనది, దృఢము.

నిస్సంపాతము. సం=నిసంపాతము.

నిస్సంబాధము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) పరస్పర సంఘర్షము లేనిది, ఇఱుకటము కానిది. (చోటు.)

నిస్సంశయము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) సందేహము లేనిది; నిశ్చితమైనది. వి. అవ్య. అ. న. సంశయములేమి.

నిస్స్పందము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) స్పందము లేనిది, కొంచెమైనను కదలనిది. వి. అ. పుం. అధికచలనము, మిక్కిలి కదలుట. వి. అవ్య. అ. న. కదలికలేమి.

నిస్సత్తువ. వి. (సం. నిస్సత్వం. ప్రా. నిస్సత్త.) శక్తిలేమి, అశక్తి. (శ.ర, బ్రా. నిస్సత్తువు. చి.ని.)

నిస్సత్త్వము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సత్తువలేనిది, బలము లేనిది. ౨. యోగ్యత లేనిది, నీచము. ౩. ఉనికి లేనిది, పారమార్థికసత్యత్వము లేనిది. ౪. జంతువులు లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ౧. అశక్తి, సత్తువలేమి. ౨. అభావము, ఉనికిలేమి.

నిస్సపత్నుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) సపత్నులు లేనివాఁడు, శత్రువులు లేనివాఁడు.

నిస్సరణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్గమము, వెడలఁబాటు. ౨. గృహాదిముఖము, ఇల్లు లోనగువానిముందరిభాగము. ౩. మరణము. ౪. నిర్వాణము, ముక్తి. ౫. ఉపాయము, వెరవు.

నిస్సాణము. సం. వి. అ. పుం. చర్మవాద్యవిశేషము.

ఉ. వారును నవ్వసుంధర నవారణఁ జూటఁ దోణంగి రోలి న్యూరూరను బల్లెపల్లె నగరోత్కరవీథులఁ బట్టణంబులన్, భేరులు తమటంబులును నిస్సాణంబులు శంఖకాహళుల్, బోరు కలంగ మ్రోయ నృపపుంగవునాజ్ఞ వినంగఁ జెప్పుచున్. రుక్మా. ౧. ౧౧౫.

చ. ఉరవడి శంఖకాహళము లూఁదుచు దిక్కు-
లు వ్రయ్య నార్చుచున్, బెరసి మృదంగ
నిస్సాణభేరులు ఘోషిల వ్రేయుచున్...
భా. రా. సుం. ౪౬౧.

నిస్సహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఓర్పు లేనిది, సహింపనిది. ౨. బలము లేనిది, పటుత్వము లేనిది.

నిస్సాణము. సం. వి. అ. పుం. చర్మవాద్యవిశేషము.

ఉ. బాణుని గారవించి పురభంజను వీడ్కొని
శంఖనాదని,స్సాణధణంధణల్ చెలఁగ...
అని. ౫. ౪౭.

నిస్సానము. వి. (సం.నిస్సాణః.క.నిస్సాళువు.) చర్మవాద్యవిశేషము.

మ. అని దీవించుచు శుక్రుఁ డంతటను నెయ్యం
బొప్పఁగాఁ గ్రమ్మెఱన్, జనియెన్ రాజును
భేరులున్ గడిఁదినిస్సానంబులున్ లోను
గాఁ,గను బెక్కుల్ బలువాయిదంబులు
చెలంగన్ వీడు చేరంగ నంతను దానం గల
వార లెల్లఁగడకల్ దైవాఱ నొక్కుమ్మడిన్.
యయా. ౪. ౧౫౧.

నిస్సార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -చేవ లేనిది- కదళి, అరఁటి.

నిస్సారణము. సం. వి. అ. న. బహిష్కరణము, వెడలఁగొట్టుట. ౨. గృహాదిముఖము, ఇల్లు లోనగువానిముందరిభాగము.

నిస్సారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సారము లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. నిర్గమము, వైకి పోవుట. ౨. శాఖోటకము. ౩. శ్యోనాకభేదము, ఒకజాతిదుండిగము.

నిస్సారితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) బహిష్కృతము, వెడలఁగొట్టఁబడినది.

నిస్సీమము. సం.విణ.(న్. న్, మా, మ్నీ. న్.) ౧. సీమ లేనిది, ఎల్ల లేనిది. ౨. మేర లేనిది.

నిస్స్నేహా.సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆతసి, నల్లయగిసె.

నిస్స్నేహాఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -చమురులేని పండ్లు కలది- శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు.

నిస్స్నేహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రేమ లేనిది, చెలిమి లేనిది. ౨. చమురు లేనిది, జిడ్డు లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. స్నేహాభావము, చెలిమిలేమి.

నిస్స్రవము. సం=నిస్స్రావము.

నిస్స్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వ్యయము, వెచ్చము. ౨. భక్తరసము, గంజి. ౩. వడిగల వెల్లువ, వేగవంత మగు ప్రవాహము.

నిస్స్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధనములేనివాఁడు, దరిద్రుఁడు. ౨. జ్ఞాతులు లేనివాఁడు, బంధువులు లేనివాఁడు.

నిహంత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) చంపువాఁడు, నాశము చేయువాఁడు. (నిహంతవ్యుఁడు, నిహననీయుఁడు మొ. హంతవ్యుఁడు, హననీయుఁడు మొ. వానివలె గ్రహింపవలయును.)

నిహతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొట్టఁబడినది. ౨. చంపఁబడినది. ౩.(గణిత.) గుణింపఁబడినది. వి. అ.పుం. అనుదాత్తస్వరము. న. (గణిత.) గుణకారము.

నిహతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మరణము, చావు. ౨. కొట్టు, దెబ్బ.

నిహననము. సం. వి. అ. న. ౧. వధము, చంపుట. ౨. కొట్టుట.

నిహాక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ఉడుము; నీటిఉడుము.

నిహారము. సం. వి. అ. పుం. నీహారము, మంచు.

నిహింసనము. సం. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. స్థాపితము, నెలకొల్పఁబడినది. ౩. నిక్షిప్తము, నిధిగా నుంచఁబడినది. (ధనాది.)

నిహీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి హీనుఁడు, నీచుఁడు.

నిహ్నవనము. సం. వి. అ. న. ౧. అపలాపము, (సత్యాదులను) మఱుఁగుపఱిచి చెప్పుట. ౨. మిష, నెపము.

నిహ్నవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపలాపము, కలరూపును కప్పిపుచ్చి చెప్పుట. ౨. గోపనము, రహస్యము. ౩. శాఠ్యము, కపటము. ౪. అపనమ్మిక, అవిశ్వాసము. ౫. నిరాకరణము, తిరస్కారము. ౬. మిష, నెపము.

నిహ్నవవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సత్యము కప్పిపుచ్చి మాయగా మాటలాడువాఁడు, కపటవాది. (సాక్షి, ప్రతివాది మొ.)

నిహ్నవించు. సం. స. క్రి. మఱుఁగుపఱుచు.

సీ. రాజకార్యపరంపరాకేవమిష మున నిట్టూర్పు గాడ్పుల నిహ్నవించు. నైష. ౧. ౭౪.

నిహ్నవోత్తరము. సం. వి. అ. న. యథార్థస్థితిని కప్పిపుచ్చి చెప్పెడు ఉత్తరము, కపటముగా చెప్పు ప్రతివచనము.

నిహ్నుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మఱుఁగుపఱుపఁబడినది. ౨. నిరాకరింపఁబడినది.

నిహ్నుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=నిహ్నవము.

నిహ్రాదము. సం=నిర్హ్రాదము.

నీ

నీ. స. (క. త. నీ.) యుష్మదర్థకము. (దీనికి ప్రథమాదివిభక్త్యేకవచనములయందు నీవు, ఈవు, నిన్ను, నిను, నిన్, నీచేత, నీకు, ఈకు మొదలగు రూపములును బహువచనముల మీరు, ఈరు, మీరలు, ఈరలు, మిమ్ము, మిము, మీచేత, మీకు, ఈకు మొదలగురూపములును అగును.) చూ. ఈవు.

గీ. నీవు మాచుట్టమవ పోలె నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౪౪.

చ. ... నీ వితనితోడ రణం బొనరించెదేని వి, స్తరముగ నీదువంశమును దల్లిని దండ్రిని జెప్పు ... భార. ఆది. ౬. ౪౪.

గీ. విదురుఁ డేతెంచి యొరులకు వినియు నెఱుఁగఁ, గాని యట్లుండెఁ బలికి నిన్ గఱపె బుద్ధి. భార. ఆది. ౬. ౧౪౪.

చ. అనవుడు నల్ల నవ్వి మనుజాధిపుఁ డిట్లను మీర లర్థసా, ధనపరతంత్రకోవిదులు ... ఆము. ౩. ౫౭.

సీ. ... కనుఁగొందు నేను మి మ్మురుపుర... నైష. ౨. ౭౬.

క. ఇది యట్టిద నీ చెప్పిన, సదభిమతోదారఫణితి సర్వము వింటిన్, మదిలోనఁ గంటి దీనికి, నొదవఁగ నుపాయ మొకటి యూహించి తగన్. హరి. ఉ. ౧. ౨౩.

మ. నిను నేఁ బాసి చనంగ నోపనిచటన్ నీతోడిదే లోకమై, మనువాఁడన్ ... కాశీ. ౩. ౮౨.

నీఁగు=ఈఁగు[1]. స. క్రి. (క. నీఁగు. త. నీంగు.) ౧. నివర్తిల్లఁజేయు; పోఁగొట్టుకొను.

గీ. ... అనుమతి లేక కోయఁగఁ దగునె, మ్రుచ్చిమి య కాదె యిది పాప మచ్చుపడియె, నృపతిచే దండితుండవై నీఁగికొనుము. భార. శాం. ౧. ౧౬౦.

చ. నినుఁ గని యీపరాభవము నీఁగఁగ నీశర
ణంబుఁ జొచ్చితిన్. భార. ఉద్యో. ౪.
౨౯౭.

ఉ. ఇక్కథ భక్తితో వినిన నెప్పుడుఁ గీర్తన
సేసినన్ జనుల్, నిక్కము సర్వదోష ముల
నీఁగి భజింతురు భవ్యభద్రముల్. భార.
ఆర. ౫. ౨౯౯.

౨. (ఋణము మొ.) తీర్చు.

మ. వను ముఖ్యాములఁ బెట్టువాలి వనిలోనన్
లీలఁ దున్మాడి నా, కను మోదంబుగ సర్వ
సంపదలఁ బ్రాజ్యం బైనరాజ్యంబు ని, చ్చె
నృపాలాగ్రణి తత్ప్రసాదమున నీశ్రీలొంది
యున్నాఁడఁ బెం, పెనయన్ నామది నామ
హాత్మునిఋణం బే నేమిట న్నీఁగెదన్. భా.
రా. కిష్కిం. ౪౯౬.

గీ. దోసమును నపకీర్తియుఁ దొలఁగఁ బెట్టి, వాఁడు
గురుఁ గాచుకొంటివి నేఁడు నన్ను, సుతుని
గాచితి త్రిస్థానశుద్ధిగాను, నీఋణం బింక
నేమిట నీఁగువాఁడ. విక్ర. ౩. ౧౨౯.

నీఁడు. వి. కమ్మవారిబిరుదుపేరు. (శ. ర, బ్రౌ.)
(వ్యవ.) అఁకినీఁడు, అబ్బినీఁడు, బాపినీఁడు,
సామినీఁడు. (నాయఁడు నకు మాఱురూప
మని శ. ర.)

నీక. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకవృక్షము. (వాచ.)

నీకారము. సం. వి. అ. పుం. న్యక్కారము, తిర
స్కారము; అవమానించుట.

నీకాశము. సం=నికాశము.

నీగ. వి. బాలక్రీడావిశేషము. (బ్రౌ.)

సీ. గోటదొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్ళు మోపిళ్ళు
నీగ పోగిస బంతి దూగిలాట. హంస. ౩.
౧౪౭.

నీచక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉత్తమ మైనయావు.

నీచకి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఉచ్చము.
౨. ఉత్తమగోవు కలవాఁడు.

నీచగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిమ్నగ, నది. ౨.
హీనజాతివానిని పొందుస్త్రీ.

నీచగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పల్లమునకు
పోవునది. (నీరు మొ.) ౨. నీచముగా వర్తిం
చునది. ౩. నీచుని పొందునది. వి. అ. న.
జలము, నీరు.

నీచభోజ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నీచునిచే
భుజింపఁదగినది. వి. అ. పుం. ౧. పలాండువు,
నీరుల్లి. ౨. నీచ మగు నాహారపదార్థము.

నీచము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. జాతిగుణ
క్రియాదులచే మిక్కిలి తక్కువైనది, అధమము.
౨. వామనము, పొట్టిది. ౩. నిమ్నము, పల్ల
మైనది, క్రిందయినది. (చోటు.) ౪. హీనము,
బిగ్గ కానిది. (స్వరము మొ.) వి. అ. పుం.
చోర మను గంధద్రవ్యము. న. సూర్యాదిగ్రహ
ములనీచస్థితి.

నీచయోని. సం. విణ. (ఇ) హీన మగు జన్మస్థా
నము కలవాఁడు, నీచజాతివాఁడు. వి. ఇ. పుం.
స్త్రీ. హీన మగుయోని.

నీచవజ్రము. సం. వి. అ. పుం. న. వైక్రాంత
మణి.

నీచస్థానము. సం. వి. అ. న. ౧. నీచునిస్థానము.
౨. నీచ మైనస్థానము. ౩. (జ్యోతి.) రవి మొ
దలగుగ్రహములనీచక్షేత్రము. (రవికి తుల,
చంద్రునకు వృషభము, కుజునికి కర్కటము,
బుధునికి మీనము, గురువునకు మకరము, శుక్రు
నకు కన్య, శనికి మేషము.)

నీచిక. సం=నీచక.

నీచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉత్తమగోవు.

నీచు. వి. (సం. నీచః.) ౧. ధూర్తుఁడు.

సీ. చెఱుగు గావరి నీచు చెరికి కేడ ములుచ
బేరజ మన ధూర్తపేరు వెలయు. ఆం.భా.
౩. ౪.

౨. మత్స్యవిశేషము.

ఉ... పెన్, జెల్లయు పక్కె పారయును నీచు
ను ముచ్చగి బొమ్మడాయముల్...పర కాది
గఁ జేఁపలఁ బట్టి బెట్టుఁగన్. ప్రబంధ.
౧౯౫.

౩. మత్స్యమాంసాదికము.

(వ్యవ.) శూద్రులలో కొందఱు నీచు తినరు.

జః నీచుకంపు.

నీచు. సం=నీచుఁడు.(చూ.బాలవ్యాకరణతత్సమ
పరిచ్ఛేదసూత్రము. ౫౬.)

క. అనునప్పలుకుల కయ్యం,గన కోపము గదిరి
నీచు గావున జంకిం,చినఁగాని మెత్తఁబడి
పోఁ, డని మనమునఁ దలఁచి యిట్టు లని
యెన్ బెలుచన్. భార. విరా. ౨. ౫౪.

గీ. మేలురా నీకు నేయింద్రజాలికుండు, నేర్చె
నీమాయ లన నోరి నీచుకాన, యైంద్రజా
లికుఁ డంటివె వారుని ననుచు. ప్రబోధ.
౩. ౩౭. భార. మా. ౧. ౪౩.

నీచుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.ఆ.) ౧. మూర్ఖుఁడు,
పామరుఁడు. ౨. అధముఁడు. (చూ. నీచము.)

నీచుకంపు. వి. (√నీచు.) నీచుకంపువంటికంపు,
దుర్వాసన.

శా. ప్రువ్వుల్ గారుచు నీచుకంపుతఱచున్
రోఁతై తతిన్ బాసి పెన్,దుర్వాన్ బ్రుం
గినగర్ధభాసిఁదినుచున్...మల్లభూ.నీతి. ౯.

ఇట్లే: నీచువాసన మొ.

నీచైస్. సం. విణ. అవ్య. పల్లమైనది, నిమ్నము
వి. ఒకానొకపర్వతము. సం. మేఘ. ౧. ౨౫.

నీచైర్గతి. సం. విణ.(ఇ)నీచ మగుగతి కలవాఁడు.
వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మందగమనము. ౨. నిమ్నగ
మనము, పల్లమువైపుగా పోవుట. ౩. నీచదశ,
నీచావస్థ.

నీచైర్ముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ,ఈ.ఆ.) అవా
ఙ్ముఖుఁడు, మొగము వంచినవాఁడు.

నీచోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నీచ మగుమాట.
(బూతు మొ.)

నీట(ళ్ల)ఁగల(లి)యు. అ. క్రి. (√నీరు.) నశిం
చు, పోవు.

సీ. తనపార్శ్వభాగసంఘర్షణంబున ద్వీపకోటు
లు నుగ్గులై నీటఁగలియు. దశా. ౧. ౧౬౩.

సీ. కోపించి దక్షుండు శాపం బొసంగుచో నీ
శక్తి యప్పు డేనీటఁగలసె. తపతీ. ౩.౯౦.

సీ. మగఁడు నాపైఁ జాల మమత నించినవాఁడు
నీమార్గణము లేడ నీళ్లఁగలిసె. కలు.శ. ౪౩.

నీటరి. విణ. (నీటు+అరి౩.) -నీటు కలవాఁడు-
విలాసి.

మ. చెలువంబే వినువీటినీటురులకున్ జేజేలకున్
లెస్సయే. చం. రా. ౨. ౨౦. (వినువీటినీ
టరులు=అప్సరసలు.)

సీ. జాళువా నెత్తమ్మిసరి దాల్చునీటరి మలచెం
చురాచూలివలపువాని. చం. రా. ౩. ౮.

నీటారు. అ. క్రి. (√నీటు.) ఒప్పు కలుగు.

గీ. భానుదీప్తుల నీటారి ప్రస్ఫుటైన, పృథుల
మందాకినీపద్మబీజమాల. హర. ౩. ౪౮.
(కాంతి కలుగు అని భావము.)

నీటికాఁగు. వి. (నీరు+కాఁగు.) నీళ్ళు కాఁచె
డుపాత్రము.

సీ. నెఱిమొయారము తోడ నీటికాఁగుల నీడ
చూచి కుంకుమబొట్టు సొంపుదీర్చు.హంస.
౨. ౧౪౬.

నీటికానుపు. వి.(√నీరు.)-కృపీటయోని-అగ్ని.

గీ. బారకై నీటికానుపుపాపయప్ప, పుడుటఁగ
ల్గలజెట్టికై పొడమినట్టిపొట్టవాల్పిట్టరామేని

దిట్టవేల్పు. అచ్చ. రా. బాల. ౮.
ఇశ్లే: నీటిచూలి.

నీటితాత. వి. (నీరు + తాత.) వాయువు.(శ.ర.)

నీటిదయ్యము. వి. (√నీరు.) నెగడు, నీటి నాశ్రయించి యుండుభూతము.
గీ. నీటిదయ్యంబు నెగడు నా నిక్కటిల్లు. ఆం. భా. ౧. ౬౮.

నీటిదారి. వి. (√నీరు.) - జలధరము - మేఘము.
సీ. అలదచ్చిదెసలకొండలను నిల్కడ గల్గె నింగి నంటుకయున్న నీటిదారి, కి ... ప్రబంధ. ౧౮౬.

నీటిపుట్టుగు= నీరుపుట్టువు.వి. (నీరు + పుట్టుగు.) అబ్జము, తామరపువ్వు.(చూ.నీటిపుట్టుగుపట్టి.)

నీటిపుట్టుగుపట్టి. వి. (నీరు + పుట్టుగు + పట్టి.) పద్మజుఁడు, బ్రహ్మ.
మత్తకోకిల. నీటిపుట్టుగుపట్టి యెన్నఁడు నెమ్మిఁ గానఁగ లేనియ, మ్మేటిశేలుపురాయఁ డామరమేపుకందొరమామ గా, నేటినీటుతపంబు చేసెనొ యీవడంకువ లంచుఁ దా, మాటికిన్ గొనియాడుచుం జని మన్నెఁడట ముందటన్. యయా. ౨. ౮౧.

నీటిమానికము, వి. (నీరు + మానికము.) కౌస్తుభమణి.
సీ. అనుబింబమునఁ బద్మ కన్యకన్యాయుక్తిఁ బ్రకటించు నీటిమానికము మించు. దశా. ౪. ౧౪౦.

నీటియిక్క. వి. (నీరు + ఇక్క.) కౌస్తుభము, విష్ణువక్షస్థలమునందలిమణి.
సీ. తొలుకడకడలిలోఁ దులకించు సిరిగేస్తునక్కనఁ దగు నీటియిక్క యనఁగ. యయా. ౨. ౧౦౫. (ముద్రి. పా. 'తిలకించు'. అని శ.ర.)

నీటిమొకిమీఁడు=నీటిరాయఁడు. వి. (√నీరు.)
౧. అప్పతి, వరుణుఁడు. ౨. సముద్రుఁడు.
గీ. నీటిమొకిమీని మొల నూలు బోటిమిన్న, యొంటిపంటను గలకిటి యొకటిదక్క, కలను నెమకిన మెకములపాలపు గాన, మేము జేజేలఁ గాచినసామి సంద. ప్రబంధ. ౧౬౩.

నీటియొడయఁడు=నీటిరాయఁడు. (వరుణుఁడు.)
సీ. పడమటివార నీటియొడయఁడు జడిసామి... సాం. ని. దేవ. ౧౩.

నీటి(ళ్లి)రాయఁడు=నీటిమొకిమీఁడు. (వరుణుఁడు.)
సీ. మాటమాటై యల్గి మఱుఁగుమై డాఁగిననీటిరాయనికూర్మి నెలఁత యనఁగ. యయా. ౩. ౮౧.
క. దేవర నీ వివు డలుగఁగ, నీవెలఁదుక చేసికంటిమొకిమీఁడో జముండో వేల్పుఱేఁడో నెత్తురుద్రావుమగమి కాఁడో నీళ్లరాయఁడో చెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౫౯.

నీటిరిక్క. వి.(నీరు + రిక్క.) పూర్వాషాఢానక్షత్రము. (శ.ర.)

నీటిఱేఁడు. వి. (నీరు + ఱేఁడు.) ౧. అపాంపతి, సముద్రుఁడు. (శ. ర.) ౨. వరుణుఁడు, అప్పతి.
సీ. కొలముపాఁగమున నప్పాలను వీండెని నల్పి తెగి నీటిఱేని పెం పిగురఁ జేసి. యయా. ౨. ౧౦౪.

నీటిఱేనిరిక్క. వి. (నీటిఱేఁడు + రిక్క.) శతభిషఙ్నక్షత్రము. (శ.ర.)

నీటు. వి. (క. నీటు. త. నీటమ్.) ౧. మురిపము, శృంగారగర్వము. (శ. ర.) ౨. విలాసము, హొయలు.
సీ. నిక్కమిటారింపు నీటు మిటారము...హొయలనఁగ విలాస మొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౯.

సీ. సాక్షాత్కరించినజలదేవత యనంగ నీరా
టరేవున నీటు చూపు. శుక. ౨. ౪౧౦.

౩. లావణ్యము, నైగనిగ్యము.

సీ. చెలువుని మైచాయఁ దిలకించుఁ దిలకించి నీ
లోత్పలంబులనీటుఁ జూచు. ఉ.రా.౬.౯౩.

ఉ...నీ,జవ్వనము న్విలాసమును జక్కఁదనంబు
ను నీటుఁ జూచినక్, బువ్విలుకానికైన భ్ర
మ పుట్టుఁ గదే భువనైకమోహినీ, ఉ.రా.
౪. ౧౯౬.

౪. అందము, సొగసు.

సీ. కురులు నున్నఁగ దువ్వి కొప్పు పెట్టిననీటు
గనుఁగొన్న మోహాంధకార మెందవు. ఉ.
రా. ౪. ౧౯౩.

౫. విధము, రీతి.

వ... అంబుదంబు చందంబునఁ దిమురుచు ము
న్నీటినీటునఁ గసరుచు మత్తేభంబువడువునఁ
బుష్కరవాలంబు విసరుచు ... యుగంధ
రుండు...విజృంభించి...చంద్రా. ౬. ౯౩.

వ...అమ్మాయావిమానంబు...ఒక్కమాఱు గా
లిపటంబునీటున నసియాడుచు నొక్కయెడఁ
జుక్క తెగిపడ్డవిధంబున డిగ్గుచు...పోయి
...కువల. ౪. ౯౨.

౬. పోఁడిమి, సంపద.

క. పాటించి విడువ ముడువక్, నీ టబ్బకయుం
న్నఁ బోవనీ కయ్యముసక్, బోటురిమగలకు
కాటికిఁ, గూటికి నీదరమె రాచకొలు వేమి
టికిక్. వేం. పంచ. ౧. ౫౧౯.

౭. అలంకారము, నగ.

ఉ. సానులకూటముల్ కలఁగుజాణలు నీటులు
పెట్టుకొందురే. దశా. ౨. ౧౫౫.

విణ. ఒప్పయినది, అందమైనది.

ఉ. తుమ్మెదకొమ్మ లెమ్మెలను దూఁకొని నీటు
గఁ బాటఁ బాడఁగా. నీలా. ౧. ౪.

సీ. కస్తూరికాచర్చ నిస్తుగా దని నీటుగాఁ దా
వికుంఠమగంధ మలఁది. ఉ.రా.౪. ౧౩౬.

జః నీటరి, నీటారు, నీటుకత్తె, నీటుకాఁడు, నీ
టుకోల, నీటుచేయు, నీటుపడు, నీటుపఱచు,
నీటుపెట్టు.

నీటుకత్తె (త్తియ) వి.(√నీటు.) విలాసము కల
యాఁడుది; ఆఁడుది.

వ...మగలఁ గికురింపఁ గంకణంబులు గట్టిన
రీతి నత్తమిల్లుపుత్తడికంకణంబులు గలచాతని
జాతినీటుకత్తెలు...ప్రబంధ. ౩౯.

క. అలుగువగ చూపువేళం, దలతల మను నింత
సోఁకిన న్నగవానిం, గళిదాకఁ జెనఁగు
నొకమొక్కలపుదొరకరానినీటుకత్తియయ
గుటక్. కువల. ౨. ౧౩౯. (నీటుకత్తియ=
నీ టగుఖడ్గము అని రెండవయర్థము.)

సీ. దొరలు గద్దింపఁ గల్లరివార్త నిజముగా ని
ర్వహింపని దేటినీటుకత్తె. శుక. ౧. ౫౫.

విణ. విలాసము కలది. (శ. ర.)

నీటుకా(గా)ఁడు=నీటరి.విణ. (నీటు + కాఁడు.)

౧. అందగాఁడు.

ద్వి. చెలియా యనంగు మించినవాఁడు నలుఁడు,
కలికి మారుఁడు నీటుకాఁ డను టింతె. ద్వి.
నల. ౧. ౭౫౧.

సీ...సొగసు, కాఁ డనంగను వన్నెకాఁ డనం
గను నీటుకాఁ డనఁగా నలంకారి యొప్పు.
అం. భా. ౩. ౧౦. శుక. ౧. ౪౪౫.

౨. విలాసవంతుఁడు, శృంగారి.

సీ. నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి...
సాం. ని. మాన. ౯.

గీ. నిక్కి నిక్కి నిరీక్షించునీటుగాని, వందముల
కెల్ల నెల్ల యానందగాని. చంద్రా.౨.౧౩౬.

నీటుకోల. వి.(నీటు + కోల.)విలాసార్థము చేతఁ
బట్టుకొనుకఱ్ఱ.

క. తిఁడాడు పైరివిరులఁ, జెండాడుట యేమి

దొడ్డు చెం డాడుగతిఁ, గొండపయిఁ గొం
డ గూలఁగఁ, గొండికపాయమున నీటుకోల
న్మీటుచున్. సుద. ౨. ౧౨౪.

నీటుపడు. అ. క్రి. (నీటు + పడు.) నీటుకలది యగు. (చూ. నీటుపఱచు.)

నీటుపఱచు. స. క్రి. (√నీటుపడు.) నీటు కల దానినిగా చేయు, అందముగా నుంచు.

సీ. పాపటఁ దేటసుపాణిముత్తెపుబొట్టు పాటలాధర యొత్తు నీటుపఱచె. ఇందు. ౫. ౪౯.

నీటువెట్టు. అ. క్రి. (√నీటు.) విలాసము కలిగించుకొను.

సీ. తనవిలాసము గనుంగొని నీటువెట్టెడునూనాస్త్రిరతియును చుక్కరనఁగ. దశా. ౧. ౫౪.

నీటుసేయు. అ. క్రి. (√నీటు.) విలాసము చూపు.

సీ. నీటుసేయుదు శొక్కచోటఁ గేళిని మనోహరుఁ డేడ వలచునో యని చలింప. ఉ. రా. ౧. ౧౪౦.

నీడ. వి. (క. నెళల్.) ౧. ప్రతిబింబము.

గీ. నిద్రమేల్కాంచి సెలయేట నీడఁ గాంచి. ఆము. ౧. ౩౯.

క. చెలువలు సరసీజలముల, నిలిచిన లోఁగన్నుఁ గవలనీడలు దోఁచెం, దెలిచెక్కుఁజందురులకై, తలఁకుచు నడు గంటునచటితమ్ముల రీతిన్. చంద్ర. ౪. ౩౨.

వ... గంగాధరుండు సమాసన్నగణోపనీతం బయి నఖడ్గంబున నీడఁ జూచి... హర. ౪. ౭౭.

౨. ఛాయ, అనాతపము.

ఉ. నేమ మొనర్పఁగా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థలీ, సీమనె యొక్క యాడను విచిత్రగతిం దురగోత్తమంబు నా, భూమి విభుండు... నైష. ౧. ౭౭.

ఉ... రాగమంజరీ, నందనుఁ దక్షిణితటమునన్ సురభూజము నీడ నిల్చి... విక్ర. ౨. ౧౭.

సీ. వనిఁ జీమ చిటు కన్న వడి లేచి చెవులు నిక్కించి తా నట్టె యాలించి వినుచుఁ, బై నీడ వాటిన బఱచి నిప్పులు రాలఁ జూఱుదుఁ గొమ్మున నోరచూడ్కిఁ గనుచు. గీ. భీకరం బగునొక దొడ్డ సూకరంబు. చంద్రా. ౨. ౯౨.

౩. కాంతి, తళుకు.

ఉ... చెక్కుల తళ్కు లద్దపు, నీడల నేలు గుబ్బగవనిగ్గు లనంగునిగుండుబంగరున్, మేడలఁ బోలు... ముకుంద ౨. ౧౧౧.

౪. చాటు, మఱుఁగు.

క. తెచ్చుటయుఁ గేళిభవనముఁ, జొచ్చెనొ చొరదో యనంగ సుదతులనీడన్, జొచ్చి పయిఁ గొప్పు దోఁపఁగ, నచ్చేడియ తలుపుదండ నల్లన నిలిచెన్. మనుచ. ౬. ౬.

౫. ఆశ్రయము, ప్రాపు.

(వ్యవ.) వానినీడను వీఁడు బ్రతుకుచున్నాఁడు.

నిలువనీడ=విశ్రాంతిస్థానము.

సీ. సంసారసస్యబీజముల కూసరభూమి నిర్వాణలక్ష్మికి నిలువనీడ. కాశీ. ౫. ౧౩౫.

సీ. కొలిచినవారికిఁ గలనితంగటిజున్న నలసినవారికి నిలువనీడ. చం. రా. ౧. ౪౧.

నీడకన్ను నెండకన్ను నెఱుఁగు=సుఖదుఃఖములను గణించు.

గీ. ఎఱుఁగునే నీడకన్నును నెండకన్నుఁ, జెలఁగి పూఁచు నెకర్త మంచిన లతాంగి, యొట్టి క్లేశంబులకు నైన నీడఁబోదు, తనమనంబున నిగ్రుచుసంతానకాంక్ష. శివ. రా. ౨. ౩౯.

జ: నీడదోఁచు.

నీడకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గూఁడు. ౨. -గూఁటియందు ప్రకాశించునది- పక్షి. (వాచ.)

నీడజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీడమునందు పుట్టినది. వి. అ. పుం. పక్షి.

నీడదోఁచు. అ. క్రి. (√నీడ.) ప్రతిబింబించు.

గీ. నిర్మలం బైనవనధిలో నీడదోఁచు, నిందుబిం బంబులను బోలి ఋషిగణంబు. హర. ౪. ౫౨.

నీడము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. కులాయము, పక్షిగూఁడు. ౨. ఆశ్రయము, ఉనికిపట్టు.

నీడోద్భవము. సం=నీడజము.

నీతకము=నీతము. వి. నియమము. (శ. ర.)

నీతము=నీతకము. వి. (సం. నియతమ్. ప్రా. నిఅత.) నియమము.

క. జాతులు నాతుల కెందుక్, నీతము లే కున్కిఁ గామినీలోకానాం, జాతిః ప్రకల్పితా యను, నీతి పురాతనమె కాక నేఁటిదె యరయన్. విక్ర. ౩. ౨౮.

నీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొనిపోఁబడినది. ౨. ప్రాపితము, పొందింపఁబడినది. ౩. నడపింపఁబడినది. ౪. యాపితము, జరుపఁబడినది. (కాలము.) ౫. వినీతము, గురువుచే శిక్షింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ధనము. ౨. ధాన్యము. ౩. నీతి; నీతివాక్యము.

శా. కానీరా యిటువంటినీతము లనేకంబుల్ నినుంబోలివిన్నా నేనుక్... శకాం. ౩. ౭౮.

నీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కొనిపోవుట. ౨. ప్రాపణము, పొందించుట. ౩. పాడి, న్యాయము. ౪. ఉపాయము. ౫. రాజాదులు ప్రవర్తింపవలసిన రీతిని తెలుపుశుక్ర చాణక్యవిదురాదులచే రచింపఁబడినశాస్త్రము, రాజనీతి. ౬. (అశ్వాదులను గూర్చి తెలుపు) శాస్త్రము.

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడో, మాతలియో నలుఁడొ యొరులు మానవులు జనో, పేతముగ నిట్లు రథహాయ, నీతి యెఱుంగుదురె ధారుణీవలయమునన్. భార. ఆర. ౨. ౧౪౧.

౭. సత్ప్రవర్తనము, ధర్మానుకూలముగ నడచుట. ౮. విధము, రీతి. (ఈ యర్థము తెలుఁగునసే కలదు.)

సీ... భరతు, నీతి నహుషు, నిభాతి భార్గవుబలె రాముపోలిక భగీరథునిపొలుపు. గీ. ధాత్రిఁ బాలించు నవిభుండు దద్విభుండు. హంస. ౧. ౪౨.

శా. పౌనఃపున్యముచేతఁ గాని రిపులన్ భంజింప లేఁడయ్యె భూ, దానం బొక్కటి గాని షోడశమహాదానంబులుం జేయలే, డేనీతిన్ జమదగ్ని రాముఁడు సముం డిద్ధప్రసిద్ధోన్నమ, ద్దానక్షాత్త్రగుణంబులం బురవరాంతఃకృత్రియశ్రేణికిన్. కవిక. ౧. ౧౦.

క. ఈనీతి సమాకర్షస్థానము లేర్పాటు గాఁగ దైవాసుర సంతానంబు లైకమత్యము, గానమృతాబ్ధిన్ మథింపఁ గడఁగిరి కడిమిన్. దశా. ౨. ౧౯౩.

నీతిఘోషము. సం. వి. అ. పుం. బృహస్పతి రథము. (త్రి. ని.)

నీతిజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీతినెఱిఁగినవాఁడు.

నీతిబీజము. సం. వి. అ. న. రాజకార్యతంత్రము నకుమూలము.

నీతిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) నీతి కలవాఁడు.

నీతివిదుఁడు. సం. విణ. (ద్) నీతినెఱింగినవాఁడు.

నీతివిద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాజనీతిశాస్త్రము. ౨. నయవిద్య, సత్ప్రవర్తనము తెల్పువిద్య.

నీతివ్యతిక్రమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీతిశాస్త్రవిధుల నుల్లంఘించుట. ౨. తప్పునడవడి.

నీతిశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. నీతివిద్య.

నీతిసంధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. నీతిపద్ధతులసారము. (విల్యమ్సు.) ౨. కార్యతంత్రముయొక్క పద్ధతి.

శ్లో. సుకృత్యం విష్ణుగుప్తస్య మిత్రాప్తి ర్భార్గవస్యచ,బృహస్ప తేరవిశ్వాసో నీతిసంధిస్త్రిధామతః. సం. పంచ. ౨. ౪౬.

నీధ్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నీవ్రము, ఇంటిచూరు. ౨. వనము, అడవి. ౩. నేమి, చక్రముచుట్టుకమ్మి. ౪. రేవతీనక్షత్రము.

నీధ్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

నీపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొండయడుగు భాగము. ౨. కదంబము, కడిమిచెట్టు. ౩. బంధూకము, మంకెనచెట్టు. ౪. ధారాకదంబము, నీరుకడిమిచెట్టు. ౫. నీలాశోకముచెట్టు. ౬. నల్లయిరుగుడుచెట్టు. ౭. దేశభేదము. న. కడిమిపువ్వు.

నీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొనిపోఁబడుచున్నది. ౨. నడిపింపఁబడుచున్నది. ౩. పొందింపఁబడుచున్నది.

నీరంధ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రంధ్రములు లేనిది, సందులు లేనిది; సాంద్రము, దట్టము.

నీరక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రంగు లేనిది, వన్నె మాసినది. ౨. నెత్తురు లేనిది.

నీరగు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. ద్రవించు.

చ. చెవు లవిసెక్క దిశ ల్దిరిగెఁ జిత్తము నీరయి పోయె నాదు నీరవమున...భార. విరా. ౪. ౧౭౬.

౨. చెడు, నశించు.

చ. జరఠ యొకర్తు కుంజగృహచంద్రశిలం గనుకూర్కు-చుండఁ గ్రొవ్విరికలు ద్రావ లేవ దటవే మదిచిల్కులకొల్కి యంచుఁ జెచ్చెర నొకకల్కి పోయి పొద చించినఁ జాన్పుఁ గరంచె వెన్నెలల్, చొరఁబడి నిద్ర నీరగుట చోద్యమె దానికి నట్టిపట్టునన్. రామా. ౨. ౯౬.

నీరజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జలమున పుట్టినది. (స్) రజోగుణము లేనిది. ౨. దుమ్ము లేనిది. ౩. పుష్పాడి లేనిది. (పుష్పాది) ౪. ఆర్తవము లేనిది, ముట్టుడిగినది. వి. అ. పుం. ౧. ఉద్రము, నీరుపిల్లి. ౨. ఉశీరము, వట్టివేరుచెట్టు. న. ౧. పద్మము, తామరపువ్వు. ౨. చెంగల్వకోష్టుచెట్టు. ౩. ముత్యము..

నీరజాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీటఁ బుట్టినది. వి. అ. న. పద్మము, తామరపువ్వు.

నీరతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రతము లేనిది, ఆసక్తి లేనిది.

నీరదము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) దంతములు లేనిది. వి. అ. పుం. -నీటిని ఇచ్చునది- మేఘము, మబ్బు.

నీరధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧-నీటిని ధరించునది- మేఘము, మబ్బు. ౨. తుంగచెట్టు.

నీరధి. సం. వి. ఇ. పుం -నీటికి ఉనికిపట్టు- జలధి, సముద్రము.

నీరనిధి. సం=నీరధి.

నీరప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నీరు ఇష్టముగా కలది. ౨. నీటికి ఇష్టమైనది. వి. అ. పుం. జలవేతసము, నీరుప్రబ్బలిచెట్టు.

నీరము. సం. వి. అ. న. ౧. జలము, నీరు. ౨. ద్రవపదార్థము, రసము.

నీరరుహము. సం. వి. అ. న -నీట మొలచునది- పద్మము, తామరపువ్వు.

నీరవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రవము లేనిది, ధ్వని లేనిది.

నీరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాలుక లేనిది. ౨. రశన లేనిది, మొలనూలు లేనిది.

నీరసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రసము లేనిది, రుచి లేనిది. ౨. శృంగారాదిరసము లేనిది,

సరసము కానిది. (పద్యాది.) ౩. ద్రవము లేనిది, సారము లేనిది, ఎండినది. (ఫలాది.) వి.అ. పుం. దానిమ్మ. వి. అవ్య. అ.న. రసాభావము, బలములేమి.

నీరససస్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కార్పాసము, ప్రత్తి.

నీరసించు. సం. స. క్రి. నీరసపెట్టు, బలహీనము కావించు; కృశింపఁజేయు.

సీ. లేల పెన్నెలలు పండ్రెండుసూర్యులు చూపు బీరెండలై కాని నీరసింప. కవిక. ౪.౧౩.

ఉ. నా విని మాయ యిట్లనియె నావళ మైతివ టంచు మిక్కిలిన్, భావములోన నమ్మతి నెపంబుల నెంతయు నీరసించి న, న్నేవిధి వీడనాడఁ దగవే...బ. ప్రభు. ౨. ౧౦౦.

అ. క్రి. నీరసపడు, బలహీన మగు. (బ్రా.) (వ్యవ.) మీవాఁడు నీరసించుచున్నాఁడు.

నీరసుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రసగ్రహణము లేనివాఁడు, అరసికుఁడు.

క... వెక్కుపరిహాసంబుల్, రూడిగఁ బలికితి మెట్లుం, జూడఁడు మావలను నీరసుం డన సుండెన్. భార. ఆది. ౭. ౧౫౬.

నీరాకు. వి. (నీరు + ఆకు.) పాఁచి, వారిపర్ణి.

సీ. పాఁచి నీరాకు నా వారిపర్ణి చెలంగు... ఆం. భా. ౧. ౧౬౫.

నీరాజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నీరాజనము.

నీరాజనము. సం. వి. అ. న. ౧. దీపాదులచే దేవతాప్రతిమాదులకు ఇచ్చుహారతి, ఆరాత్రికము. ౨. రాజులు యుద్ధమునకు బయలుదేఱుటకు పూర్వము చేయునొకానొక శాంతికర్మము.

నీరాట(ము). వి. (నీరు + ఆట.) ౧. స్నానము.

సీ. నీరాట నెపముగా నిర్ఝరంబుల కేఁగి సవిధవానీరకుంజముల నొందు. శివరా. ౩.౧౧౩.

క. ఈరీతిఁ గవిని చెలు లింపారఁగఁ గయిసేసి నృపవరాత్మజ కేఁతో, నీరాట మొనర్చియు శృంగారించిరి వేడ్క పాదమ గ్రక్కున నంతన్. బిల్హ. ౩. ౨౧౪.

౨. జలక్రీడ.

గీ. చల్లు లాడంగ నప్పుడు చదల నెగసి, మగుడు తెలినీటితుంపరల్ దగియెఁ జూడ, వారి నీరాటకును మెచ్చి వలపురాయఁ, డాని విరియించుపువ్వులవాన లనఁగ. యయా. ౩. ౬౩.

నీరాటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీటిలో సంచరించునది. (మొసలి మొ.)

క. నీరాటవనాటములకుఁ, బోరాటం బెట్లు గలిగెఁ బురుషోత్తముచే, నారాట మెట్లు మానెను...భాగ. ౮. ౧౯.

నీరాటరేవు. వి. (నీరాట + రేవు.) స్నానము చేయురేవు, స్నానఘట్టము.

సీ. సాక్షాత్కరించినజలదేవత యనంగ నీరాట రేవున నీటుచూపు. శుక. ౨. ౪౧౦. (నీలాటిరేవు అని అపముద్రి.)

సీ. ఆరాటమునఁ బొంగినీరాటరేవునఁ గాచి కన్నెల బల్మిఁ గవయఁ జూచు.నీలా.౧.౩౬.

నీరాడు=నీళ్లాడు.అ. క్రి. (నీరు + ఆడు.) జలకమాడు, స్నానముచేయు.

గీ...దిగంబరత శయనింప నీరాడఁ గాదు. మార్క. ౩. ౨౩౦.

శా. చూడంజూడ నృసింహకీర్తిచయ మీక్షోణినభోమధ్యమం, దేడం జూచినఁ దాన యై నెగడఁగా నీక్షించి మిన్నేట నీరాడం బోయెడిబేసితాపసులు మేలొప్రాల సిద్ధించెఁగా, యాడం బోయిన తీర్థ మంచు మదిలో హర్షింతు రశ్రాంతమున్. నరస. ౫. ౫౪.

వి. ౧. అలంకారము, కాఁగు.

గీ. వెగడు నీరా డనంగను నీళ్లచివది, యన నలం
జరనామధేయము...ఆం. భా. ౨. ౨౪౫.

౨. పులియఁబెట్టినకడుఁగులో పోసెడివేన్నీళ్ళు, కూరాటిలో పోసెడివేన్నీళ్లు. (శ. ర.)

కూరాడునీరాడు = పెండ్లిలో నాగవల్లిసమయమున జలపూర్ణకలశములందలి వెండిబంగారు వస్తువులను వధూవరులచే వెదకించునుత్సవవిశేషము?

ద్వి. మామ యల్లున కిచ్చె మణికిరీటాది, సామ
గ్రి వస్తువుల్ చదివించి రప్పు, డామని గాఁ
గ బ్రహ్మాదులు నంతఁ, గూరాడునీరాడు
గొల్పునఁ దొణఁగి, యారూఢిఁ బాన్పెక్కి
యాసతీపురుషులు...మృ.వి. ౩. ౭౧.

నీరాదులు. వి. వస్త్రవిశేషము.

వ... పీతాంబరములు నీరాదులు బురుసాలు
వన్నెమణుంగులు చందురుకావులు ...ప్ర
బంధ. ౭౦౫.

నీరామని. వి. (నీరు + ఆమని.) వర్షఋతువు.

క. ధారణిఁ గలమే లెల్లను, ధారాళకరాళవ
ర్షధారలచేతన్, నీరామని కాఁగల దని,
పూ రాల్చినభంగి మునురు పొరిఁబొరిఁ దో
రఁగెన్. విక్ర. ౪. ౩౦.

నీరా(ల్లా)ర్చు. స. క్రి. (√నీరాడు.) స్నానము చేయించు.

గీ. కాంచి యవగాహనము చేసి కనకపంజ, రాం
తకీరంబుఁ దివిచి నీరార్చి తెచ్చి, చాల దన్ని
తిగా పథశ్రాంతి ననుచు, నృపతి కరమున
నెమ్మేను నిమిరి నిమిరి. రాజ. చ. ౨. ౧౨౨.

సీ. పాపకదంబజంబాలంబుఁ గడిగెడుపగిది నీ
ళ్లార్చిరి పాపనికిని. కాశీ. ౩. ౨౪. శుక.
౩. ౪౦౭. ఆము. ౧. ౫౩.

నీరాఱు. అ. క్రి. (√నీరు.) తడియాఱు, ఎండు.

గీ. చిఱురసంతతి నీరార్చి చెలువ తురిమె, నేస
కొప్పు...శివరా. ౩. ౪౫.

నీరాళము. వి. ఒకవిధ మగురంగు. (స్వచ్ఛము అని బ్రా.)

మ. నెలజాతీయసంతసంపుమగటానీరాళపుం
గొప్పటా, కులనిద్దంపుపసిండినుజ్జవికనిగ్గుల్
దొట్టుకట్టాణిపూ, సలమేల్ బొబ్బమెకంబు
చెక్కడపుఁగీల్ జాగాజగాగద్దియన్, జెలు
వెచ్చం గొలువుండె నెల్లరును జేజే యంచుఁ
దన్గొల్వఁగన్. ప్రబంధ. ౧౨౭.

నీరాళ్లగొంది. వి. ఈశాన్యదిక్కు.

సీ. నీరాళ్లగొంది శంపారుచుల్ గనిపించె
నభ్ర మభ్రము నిండ నాక్రమించె. కవిరా.
౪. ౨౭.

పీ. ధళుధళుక్కున నింగిఁ జాటించెఁ బలుమా
ఱు నీరాళ్లగొందిఁ గన్నియమెఱుంగు. పాం
డు. ౪. ౨౧.

ద్వి. అరవిందనయనలయందంబు దోఁప, నెఱయ
మించులతోడ నీరాళ్లగొంది, మెఱచెఁ దళు
క్కున మేఘంబు చెంత. ద్వి. పరమ. ౪.
౨౯౦ పా.

నీరింకుమబ్బు. వి. (నీరు + ఇంకు + మబ్బు.) శరత్కాలమేఘము.

గీ. బొబ్బమెకమును నీరింకుమబ్బునబ్బు, గ
బ్బు సంతతవిజయజేగీయమాన, మగుచుఁ జా
ళుక్యనారాయణాంకుఁ డైన, బుక్కరాజేం
ద్రరామభూభుజునియశము. రామ. ౨౧౩.

నీరిజె. వి. ఒకానొకయడవిచెట్టు. (శ.ర, బ్రా.)

నీరిప్పు. వి. (నీరు + ఇప్పు.) మధూలకము.

గీ...నీరిప్పనఁగ మధూల, క మగు...ఆం.భా.
౨. ౪౩.

నీరీఁగ. వి. (√నీరు.) జలజంతువిశేషము, నీటిలో నుండుఈఁగ.

సీ. నీరుకుమ్మరపుర్వు నీరింగ తలకప్పు...హంస. ౪. ౧౭౬.

నీరు. వి. జౌ. అసా. (సం. నీరం. ప్రా. నీరం.క.త. నీరు. బ. నీళులు, నీళ్లు, నీళ్లులు) ౧. ఉదకము.

ఆ. నీరిలోనఁ దోఁచు తారక ప్రతిబింబ, మొకొ్క యనఁగ...భార. ఆది. ౫. ౨౦౪.

క. ఒకవైష్ణవుఁ డర్ధనిశా, ధికవర్షముచేత నొదివి తీరనిచలిచే, నొకచోటఁ జెంగాఁ గ్గానక వాకిటఁ బంచనీరునన్ వణఁకుతతిన్. శ్రీరం. మా. ౫. ౫౦.

సీ...జాలు నీటిపైఁ దేలించు నేర్పు సాక్షి. ఉ. రా. ౧. ౧౫౧.

చ. ఘనతరశోకవేగమునఁ గన్నుల నీళుల నించి ... భార. భీష్మ. ౩. ౧౫౬.

క. తాన తననీడ నీళ్లులలో నేర్పడఁ జూచునట్లు లోకస్తుత త్యతూ్సను జనమందు నూచి మ్యహానందముఁ బొందు నతిశయప్రీతి మెయిన్. భార. ఆది. ౪. ౭౪.

౨. రసము.

సీ. ఇంచునీటిని గ్రేకరించుచల్లనిమాట జాబిల్లితోఁ బొందుఁ జలుపుమోము. గంథ. ౧. ౧౯౯.

౩. (లోహాదుల) ద్రవము.

సీ... అమర నేనికదోయి నీరార్చునపరంజినీటి వ్రాఁత. ఆము. ౧. ౫౩.

౪. మూత్రము. (శ. ర.) ౫. శుక్రము. (చూ. జలము ౬. వ యర్థము, నీరుపోయు.) ౬. క్రొవ్వు. (చూ. నీరుపోయు) ౭. కన్నీరు, బాష్పము.

మ... శూద్రకులమున్ శాసింతు రంచున్ నిరం,తరశోకంబున నీరు గన్నుల నిడెన్ ధరజ వీక్షించితే. భాగ. ౧. ౪౩౦.

౮. పశురోగవిశేషము.

ద్వి. నరుదకన్నును నీరు నాలుకచేర్లు. నవ. ౧. ౩౦ పా.

విణ=ఈరు[3]. అల్పము. (చూ. నీరుకాని,నీరెండ మొ.)

నీటివ్రాసినవ్రాలు= ౧. (నీటియందు వ్రాసినయక్షరములు) నిష్ప్రయోజనము, వ్యర్థము.

గీ. మాటిమాటికిఁ జేసినమందు లెల్లఁ, జెల్లెఁబో వెల్లిఁ గలిపినచింతపండు, నీటివ్రాసినవ్రాలు నై నెఱయ వఱదఁ,బోవుఁ గాకేమి నెత్తురు పుట్టనేల. కాశీ. ౩. ౧౧౧.

౨. అశాశ్వతము, అస్థిరము.

(వ్యవ.) సజ్జనులమాటలు శిలాక్షరములు దుర్జనులమాటలు నీటివ్రాసినవ్రాలు.

నీటిరాపట్టుపయ్య=వరుణుఁడు, అప్పతి.

ఉత్సాహ...కుఱంగు మెట్టు నెత్తపుం,జట్టుమీఁదఁ బ్రొద్దుచేరె సంజతోడ నీటిరా, పట్టుపయ్యకెంపుగోడపట్టుపైఁడిసాననాన్. యయా. ౩. ౧౨౩.

నీటిపైవ్రాఁత= నీటివ్రాసినవ్రాలు.

సీ. నీటిపై వ్రాఁతలా నీరజాసనువ్రాఁత లెఱిఁగెనా తత్త్వంబు లింతలోన. నీతి. ౪౦.

నీళ్లనాడు=నీళ్లాడు, స్నానముచేయు.

ఉత్సాహ. మలుసమర్త నంటకుండి మాలదాన నగుట నేఁ, గలయ నీళ్లనాడికడవఁ గ్రంతయంటుకొనుటకై,కొలనఁ గ్రుంకి... శివరా. ౩. ౭౪.

నీళ్ల(ళుల)ముంచినను పాలముంచినను= పాడుచేసినను బాగుచేసినను.

మ. వినుమా యీయనుమాన మేల బెళుకు ల్వేఱేల నీయాన జ,వ్వని నీచేతిది నాదుదేహమును జీవంబు న్వృథా మాటలే,లనె నీచిత్తము నాదుభాగ్య మిఁక నీళ్లన్ముంచినం బాలముం,చిన నీవే మఱి యొండెఱుంగ నిదియే సిద్ధంబు ముమ్మాటికిన్. దశా. ౨. ౩౪౦.

చ...ఆసతో,నిలుతు మురారి నన్నుచటు నీళుల ముంచినఁ బాల ముంచినన్. ఉ. హరి. ౨. ౩౧.

ఇక్లే: నీర మ్ముంపుము పాల ముంపుము.

శా. నీరమ్ముంపుము పాల ముంపు మిఁక నిన్నే
నమ్మినాఁడం జుమీ. కాశీ. ౪. ౧౯.

నీళ్లుద్రాగినట్లగు= సులభమగు, వశమగు.

ఆ. వీరభద్ర మన్న వీరభద్రమై తెచ్చు,శరభ
మన్న నదియె సంగ్రహించు, మనుజనాథ
కడమమంత్రంబు లాబ్రహ్మ, రాక్షసునకు
నీళ్లుద్రాగినట్లు నిరం. ౪. ౬౨.

నీళ్లునమలు=సందేహించు, సంశయించు.

ద్వి. అని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట,విని
యును వినసట్లు విస్మయం బంది, చ్యవనుఁ
డూరకయుండె శాగ్గగవుండు,నవుడుకొట్టెను
నీళ్లునములేఁ గళ్యపుఁడు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ.
౨౧౬.

క. నీ వాపురికిని మొదలం, బోవం బని యేమి
చెప్పుము యథార్థముగా,నావుడును నీళ్లు
నములుచు, నావివాగము చెప్పఁ గొంక నం
చయు దానిక్. ప్రభా. ౪. ౮.

క. ధనవంతు నట్లు యడుగఁగ, దన కది తెలియ
మికి నీళ్లు దాన మలిన నా,తని వెడల నడచి
ప్రమదం,బున నాదంపతులఁ గూర్చి పొ
మ్మని యనిచెక్. శుక. ౨. ౮౨.

పాలెడునీళ్లఁ గట్టువేయుట = అసాధ్యమగు
పనిచేయఁబూనుట.

ఉ. భూపతి మందరాద్రిఁ బుఫుఁబోఁడి వరించి
యు లేకమున్న యే,రూపునఁ బల్కినం దగు
వరుండు ప్రియాంగనఁ బెండ్లియాడి కా,మో
పనవీనభోగముఁ బొందెడునో సతులార
మీర లీ,పాపపుమాట లాడుదురె పాలెడు
నీళ్లకుఁ గట్టవేతురే. రుక్మా. ౪. ౨౪.

జః నీటఁగలయు,నీటికానుపు, నీటిచూలి, నీటితా
త, నీటిదయ్యము, నీటిదారి, నీటిపుట్టుగు,నీటి
పుట్టుగుపట్టి,నీటిమానికము, నీటియిక్క, నీటి
యికిమిఁడు, నీటిరాయఁడు, నీటిరిక్క,
నీరుకడిమి, నీరుకాకి, నీరుకాయ లోం.

నీరుకందువ. వి. (√నీరు.) జలాశయము.

ద్వి. నీరుకందువ నుండుని కుమారవుఁడు, నీరు
ముంపఁగఁ గుంభనినద మాలించి. రం. రా.
అయో. ౧౨౫ పొ. ౧౮ పం.

నీరుకట్టు. వి. (నీరు + కట్టు.) మూత్రబంధరోగ
ము, మూత్రకృచ్ఛ్రము.

గీ ... అడరు నీరు,కట్టువఁగ మూత్రకృచ్ఛ్రం
బు ... ఆం. భా. ౨. ౧౨౪.

నీరుకట్టె. వి. (√నీరు.) నీరుపాము, అలగర్దము.

క. వరుజాబడి రొంపిఁ ద్రొక్కు,ం,జరణంబులఁ
బెనఁగి పసిఁడిచాయకడుపులం, బారి నీరుక
ట్టె లమరెను, బిరుదులు హాలికులు దున్నఁ జె
ట్టిరో యనఁగక్. ఆము. ౪. ౧౨౫.

సీ. నీరుపా మనఁగను నీరుకట్టె యనంగ జలభు
జంగము పేరు చెలఁగు...ఆం.భా.౧.౧౪౪.

నీరుకడిమి. వి. (నీరు + కడిమి.) ధారాకదంబము.
(శ.ర.)

నీరుకాకి. వి.(√నీరు-క. నీరుకాగి.)జలకాకము.

సీ... నీరుకాకి నా జలకాకనామ మై చెలఁగు
చుండు. ఆం. భా. ౨. ౯౩.

సీ. కాఁజు బెగ్గురు నీరుకాకి కంకణమును గొంగ
డాబయు గువ్వ వంగపండు. యయా. ౨.
౨౪. హంస. ౩. ౧౨.

నీరుకాకి నెపము= లేని నేరము.

శా...ఆస్తోకప్రౌఢిని నీరుకాకి నెపము ల్గోడించి
పల్మా ఆయో, హాకీము ల్దమ రిట్లు పల్కుటకు
సర్వ౦బే...రంగా. ౨. ౨౧౮.

నీరుకాయ. వి. (√నీరు.) బుద్బుదము,నీటిబుగ్గ.
(శ. ర, బ్రౌ.)

నీరుకాయవాఁడు. వి. (√నీరు.) నీటిమనుష్యుఁ
డు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నీరుకారు. వి. (√నీరు.) లేతయెఱుపు. (చి.ని.)

నీరుకాఱు. వి.(√నీరు.) కమసాలెవాని యొకవిధమగు కొలుముట్టు.

చ. కమటము కట్లుసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీర్ణముల్, ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకాఱు శా, ణము పటుకాఱు మూస బలునాణెపరీక్షలకుచ్చులాదిగా, నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొండొకఁ డుండు నప్పురిన్. హంస. ౨. ౧౫౧.

నీరుకాళ్లు. వి. బ. (√నీరు.) ౧. శోణహారితవర్ణములై సంధ్యాకాలములందు కానవచ్చు సూర్యకిరణములు.

సీ. ఈఁగ మిక్కుటము వయ్యె నెఱ నింగిఁ గడు మించె నిడుద లై తిలకించె నీరుకాళ్లు. హరి. పూ. ౪. ౧౬౦.

౨. వర్షధారలు. (చి. ని.)

నీరుకా(ర్కా)వి. వి. (నీరు + కావి.) కొంచెమెఱుపు, లేతకావి.

ఆ. పరఁగ జలకమాడి పట్టెనామము దీర్చి, నీరుకావిపంచె నెరయఁ గట్టి. వేమన. ౩. ౨౬౨.

సీ. కటిమధ్యమున నీరుకావిదోవతిపంచె భ్రూమధ్యమున నూర్ధ్వపుండ్రకంబు. జై. భా. ౪. ౧౯౪. (చి. ని.పా. 'కటిఁ బ్రాఁతమడుకనీర్కావిదోవతి', ముద్రి.పా.)

సీ. గన్నేరుపూఁజాయ కర మొప్పు నీర్కావిమడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి. క్రీడా. ౪౩.

సీ. నిద్దమైనమడుంగునీర్కావిదోవతి కనకమేఖలతోడఁ గటి ఘటించి. కాశీ. ౧. ౩౯.

నీరుకావులు. వి. బ. (√నీరు.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. నివ్వరు ల్దెబ్బస ల్నీరుకావులు గాజుకప్పెరల్కారువడ్లు కంటుసరులు. హంస. ౪. ౧౨౧.

క ... పనుపుగన్నేర్లు గుత్తిబలుగుత్తులు రావి పూరాజనాలు పొన్న శ్రీరాజనాలు నివ్వరులు నీరుకావులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నీరుకాను. వి. (నీరు + కాను.) స్నానముచేయునప్పుడు నీటియొద్దనమంత్రముచెప్పిన బ్రాహ్మణులకిచ్చెడుడబ్బు.

సీ. తిలలు దర్భలు పూని తీర్థసన్నిధి మంత్రములు చెప్పి నీరుకానులు గడించి. హంస. ౨. ౧౫౨.

నీరుకుక్క. వి.(√నీరు.)జలశునకము. (శ.ర.)

నీరు(టి)కుప్ప. వి.(√నీరు.) జలరాశి, సముద్రము.

ఆ. ఓరి కోఁతిమూకి యొక్కింతయును మదిఁ, గొంకు లేక నీరుకుప్ప దాఁటి, గడునుపాలసుదిండిగము లుండునిద్దీవి, కెట్లు చేరినాఁడ వెఱుక మాలి. అచ్చ. రా. సుం. ౧౩౪.

సీ. తనకుందనపుఁజాయ పెనునీటికుప్పకప్పెన సినపసఁ బస రెక్క నసఁగ. వసు. ౫.౩౬.

గీ. ...ఏనుఁగులు... నీటికుప్ప, నుండునడగొండలకు సాటి నొంది డిగ్గె. అచ్చ. భా. ౩.౩౧పా.

నీరుకుమ్మరపుర్వు. వి. (√నీరు.) నీటిలోనుండెడు కుమ్మరపురువు.

సీ. నీరుకుమ్మరపుర్వు నీరిఁగ తలకప్ప... హంస. ౪. ౧౧౬.

నీరుకోఁతి. వి. (నీరు + కోఁతి.) జలమర్కటము, శింశుమారము. (శ. ర.)

నీరుకోడి.వి.(√నీరు.) పరిప్లవము, జలకుక్కుటము.

చ. అలరుఁ బురంబునం దొగల నంతరదామరఁ బ్రాఁచిఁ గ్రప్పుకొ, వలపులు మీఱ లోఁ బలుఁదవాలుగ మొత్తమువోర నీరుకోళ్లకొలల మంచుఁ గ్రుంకు మెడగుంపులవంపులు దోఁప మావితోఁ, పులవిరుల న్బయిన్న డుపఁబొల్చుఁ బురాతనతీర్థకుండముల్. ఆము. ౧. ౩౧.

గీ. సలిలకుక్కుటనామంబు వెలయు నీరుకోడి యన... ఆం. భా. ౨. ౯౨.

నీరుక్కు. సం. విణ. ౧=నీరుచము. (చ్) కాంతి

లేనిది. ౨.=నీరుజము. (జ్)రోగము లేనిది.

నీరుగండి. వి. (నీరు+గండి.) తూము కాలువ,వా హసము. (శ.ర.)

నీరుగన్నేరు. వి. (√నీరు.) హిజ్జలము॥. (శ.ర.)

నీరు(ళ్లు)గాఱు. అ.క్రి. (√నీరు.) ఉత్సాహము లేకుండు.

సీ. ఇంతికన్నులతోడ నీ డన వచ్చునే గండు మీ లవి నీళుగారుచుండు. తపతీ. ౨.౧౪.

(వ్యవ.) వానిపని నీళ్లుగాఱుచున్నది.

నీరుగుట్టు. వి. (√నీరు.) జలజంతువిశేషము.

సీ. గులకరింతయు నీరుగుట్టు శంఖనఖంబు పులు కానీ నసిమిరి బుంగపురువు.హంస.౪.౧౯౭.

నీరుగొ(గ్గొ)బ్బి. వి. (√నీరు.) నీరుగొలిమిడి॥.

ఆ. నీరుగొబ్బివేళ్లు నీరుల్లిగడ్డలు, నేకనూతి యైన యెనుపతెన్న,నేకముగ నొనర్చి యేనహం బులు గొన్న,నిష్ఠురంపు మేహనివహ మడఁగు. (చికి. చి. ని.)

గీ. వెలఁగ వాఁకుడు పల్లేరు ములక వేము,నగిర నీర్గొబ్బి మొదలుగా జగతిఁ గల్గు,కంప లన్ని యు వేవేఁగ గడచి కడచి. హంస. ౪. ౭.

నీరుచము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) కాంతి లేనిది.

నీరుచల్ల. వి. (నీరు+చల్ల.) మజ్జిగతేట, నీటివలె తేటినమజ్జిగ.

చ...ఫలం, బులును సుగంధిశీతజలము ల్వడపిం చెలు నీరుచల్లయుణ్, వెలయఁగఁ బెట్టు భోజనము వేసవిఁ జందనచర్చ మున్నగణ్. ఆము. ౧. ౭౧.

గీ...నీరుచల్ల నీరు,మజ్జిగయు జలతక్ర నామము లు...సాం. ని. స్థా. ౭౭.

ఇట్లే: నీరుమజ్జిగ.

సాం. ని. స్థా. ౭౭.

నీరుచించలము. వి. (√నీరు.) ఒకజాతి చా పధి॥. (జలచు క్రికి॥. అని చి. ని.)

సీ. విషకంటకాలామ్ల వేతసంబును నీరుచించలం బును బులిచించలంబు. హంస. ౨. ౨౭.

నీరుచి(ర్చి)చ్చు. వి. (నీరు+చిచ్చు.) ౧. బడ బాగ్ని, ఔర్వము.

గీ...నీరుచిచ్చునంగఁ బోలుచు బడబాగ్ని... ఆం. భా. ౧. ౪౭.

౨. నీరు ఎక్కువగుటచే వృక్షములకుఁ గలుగు రోగవిశేషము.

వ...సుధాకరుండు చెంగలువకేదారంబులకుఁ దీర్చిన తేటపన్నీటి కాలువలజాలువలె ధళధళ ని వెలివెలుంగు చలుపల జలజలనఁ దొఱఁగు సలిలములు దొట్టి నీరుచిచ్చుఁ గొని యం చుల సంచరించు రాయుంచబోదలు వాడు గా మఱుక్కవం బక్కుపక్కునఁ బొడుచ నొక్కించుక విచ్చుమెట్టసె తమ్మిమొగ్గల బెడలుకట్టావి వెట్టగిలి... చంద్రా. ౫. ౭౩. (జలరూప మగునగ్ని. ఈయగ్ని యడవుల యందు నేలలో వ్యాపించుటవలన నడిని చె ట్లెల్ల మడియును అని చి. ని.)

నీరుచిట్టి. వి.(నీరు+చిట్టి.) అప్పండులీయము॥.

సీ. అగు నీరుచిట్టి నా నప్పండులీయంబు...ఆం. భా. ౨. ౭౪.

నీరుచుఱుకు. వి. (√నీరు.) మూత్రము విడుచు నపుడు మంట కలిగెడురోగవిశేషము. (శ.ర.)

నీరుచెంచలి. వి.(√నీరు.)విఱున్నము॥. (శ.ర.)

నీరుజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రోగము లేనిది. వి. అ. వ. చెంగల్వకోష్టు.

నీరుటెంకి. వి. (నీరు+టెంకి.) జలాశయము.

సీ. నీరుటెంకి యనంగ మీఱు జలాశయంబు... ఆం.భా. ౧. ౧౭౨.

నీరుడి[1]. వి.(√నీరు.)౧.మూత్రము.(చి. ని. ప్రా.)

౨. అతిమాత్రము.

శా. పంచద్రవ్యతమాలతాళిసములన్ బానీయ యుగ్మంబులన్, మించ న్నొక్కపలంబు కల్కముగ సమ్మేళించి తైలంబు ర్యాణించన్ రీతి యెఱింగి వండి యది దా నిత్యంబు సేవింపఁగాఁ, గంచిన్ వేగఁగఁ బాతిపోవు బహుళోగ్రాకారమౌ నీరుడుల్. (చికి. చి. ని.)

నీరుడి². వి. ఒకానొకచెట్టు. (చి. ని.)

నీరుడుము. వి. (√నీరు.) నీటియుడుము, జలగోధిక. (శ. ర.)

నీరుతిట్ట. వి. (√నీరు.) జలరాశి, సముద్రము.

సీ. అత్తఱిఁ గైక క్రచ్చఱ నీరుతిట్టబత్తళికవజీరుబల్విలుదునిమిన, వెరవరినొసలబంగరు రేకు గట్టుతెఱంగు మంధర యనుజాఁగపొలఁతి, వలన నెఱింగి...అచ్చ. రా. అయో. ౨౧.

(నీరుతిట్టబత్తళికవజీరు అనఁగా జలధితూణీరుఁడు, శివుఁడు.)

నీరుతిత్తి. వి. (√నీరు.) నీటితిత్తి.

వ...పన్నీరు నించినయన్నీరుతిత్తు లొత్త వియత్తలంబునం బాతి కయివ్రాలుధారల వాద్యంబులు దడిసిన...ఆము. ౪. ౩౫.

నీరుతుట్ర. వి. (నీరు + తుట్ర.) నీరుకట్టె, అలగర్దము. (శ. ర.)

నీరు(ఱె)దాలుపు(ల్పు). వి. (√నీరు.) జలధరము, మేఘము.

శా. ఏఁడీ రక్కసినీరుదాలుపులగా డ్పేఁడీ జగంబేలు తేఁ,డు...అచ్చ. రా. అయో. ౭౭.

క. సిరి రాచకేల్వ కడు నీ,వరితనమున నీటిదాల్ప కలమురి నుడివా ల్దారవంటియొప్పు గలదే,వర ...యయా. ౫. ౧.

నీరుదొత్త. వి. (√నీరు.) నీరుకట్టె, అలగర్దము.

గీ. నిక్క మొకయాఁడుదియు నొకనీరుదొత్త, యొక్కగాడిద యొకకోడె యొక్కగుఱ్ఱ మని తలంపకు నను విలుప్తారిగంధుఁడగు జరాసంధుఁడుగ నింక నరసికొనుము. హరి. ఉ. ౧. ౧౦.

నీరుదోమ. వి. (√నీరు.) జలమశకము. (శ. ర.)

నీరుద్రిమ్మరి. వి. (నీరు + త్రిమ్మరి.) జలచరము, జలజంతువు.

గీ. నీరుద్రిమ్మరిపదువులు నెఱయ బెరయఁ, బొనరుమన్నీరు సేరి యబ్బురము మీఱ. అచ్చ. రా. యు. ౩.

నీరునే(ర్నే)ల. వి. (నీరు + నేల.) నీరు పాఱెడు నేల, ఊడుపునేల.

వ. కల్యాణకేశవ దేవర అర్చ (న. అ) మదుపడులకు ఖ ౩ ఎఱ్ఱంజెఱువువెనక నీరునేలమఱుతురుల ౪...ద. శా. ౪. ౮౦౪.

వ...టొంపిచెల్లి శ్రీ అనంత గోపినాథదేవరకు అమావాస్యకోలుపులకు టొంపిచెల్లి ఆంనద చెఱువు వెనకను నీర్నేలమఱ్ఱురు ౧. గు. జి. టొంపిచెల్లిశాసనము. ౧౨౪౨. దుర్గిశాసనము. ౧౧౮౩.

నీరుపంది. వి. (నీరు + పంది.) జలసూకరము. (శ. ర.)

నీరుపట్టు. అ. క్రి. (√నీరు.) ఉబ్బు.

(వ్యవ.) వానిఒడలు నీరుపట్టినది.

నీరుపదను. వి. (√నీరు.) కొంచెపుఁబదను.

సీ. ఘుమఘుమాధికరుతాకుంఠితాంభోరాశి నిజసాయకమునకు నీరుపదను. చంద్రా. ౧. ౭౧.

నీరుపాఁపర. వి. (√నీరు.) మత్స్యవిశేషము, ఒకవిధమైనచేఁప.

సీ. పక్కెచిత్తర నీరుపాఁపర మలుఁగుమీనరుజు నిల్లెపుఁజేఁప యాకుజెల్ల. హంస. ౪. ౧౭౮. నీరుపావెర. ము. ద్రి.

నీరుపాడి. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నీరు(టి)పాప. వి.(√నీరు.)౧.కృమికీటయోని,నిప్పు.
ఆ. నీరుపాప గాలినెచ్చెలి యన్నఁటి, తిండి
కాఁడు...అగ్ని యనఁగ నొప్పు ననలుఁ డీశ.
ఆం. సం. దేవ. ౧౭.

౨. జలజంతువిశేషము.
గీ...నీరు, పాప నీకేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాఁచిపురు
వు, లాది కొఱగానిజంతువు లన్ని విడిచి.
హంస.౪. ౧౭౬.

౩. జలమనుష్యుఁడు; జలమనుష్యాంగన.
శా. మారీచక్షణదాచరుం డపుడు రామస్వా
మితోఁ బోరికై, యారంభించి తదీయమారు
తశరవ్యాపారతూలీకృతా,కారుండై వృతి
దప్పి యుప్పుకడలిం గాఁ పయ్యె వార్ధిశ
కాం; తారత్నంబులు నీటిపాప యనుచుం ద
న్పట్టి యాడింపఁగన్. చం. రా. ౨. ౯౧.
శ్లో.వేషం పురోవ జలమానుషనిర్విశేషం.సం.
చం. రా. బాల. ౫౦.
(దివిజభామలవర్ణనము.) సీ. కొలఁకులోపలనుండి
కెలఁకుల విహరింప బయటు నిల్చిననీరుపాప
లొక్కొ. తపతీ. ౪. ౬౪.

నీరుపాము=నీరుకట్టె. వి. (√నీరు.) జలసర్పము.
సీ. నీరుపా మనఁగను నీరుకట్టె యనంగ జల
భుజంగము పేరు చెలఁగును...ఆం. భా.౧.
౧౪౭. సాం. ని. తిర్య. ౭౧.

నీరుపాయము. వి. (నీరు+పాయము.) నీటివలె
చంచల మగుప్రాయము, యౌవనము. (శ. ర.)

నీరుపిప్పలి. వి. (√నీరు.) పిప్పలివిశేషము,తో
యపిప్పలి.
సీ. నీరుపిప్పలి యం చనిన బొక్కెన యనంగఁ
దోయపిప్పలిసంజ్ఞ తోఁచుచుండు.ఆం.భా.
౨. ౫౭.

నీరు(ర్పి)పిల్లి. వి. (నీరు+పిల్లి.) జలమార్జాలము,
ఉద్రము. (శ. ర.)
గీ...నీరు, పాప నీకేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాఁచిపురువు,
లాదికొఱగానిజంతువు లన్ని విడిచి.హంస.
౪. ౧౭౬. ('నీర్పిలి' ముద్రి.)

నీరు(టి)పుట్టువు(వ)= నీటిపుట్టుగు. (నీరు+పు
ట్టువు.).౧. శంఖము.
సీ. నీరుపుట్టువయును నీరుపుట్టువయును బూర
యుఁ దొడవునై పొలుపు నెఱప. అచ్చ.
రా. బాల. ౩.
౨. కౌస్తుభము. అచ్చ. రా. బాల. ౩.
౩. తామరపువ్వు.
ద్వి. తెలినీటిపుట్టువు తేట యై కరుణ, లోలుడు
చుండెడు నేత్రయుగళంబువాని. అ. మ. క.
౧. ౧౩౬. ౨౩ పం.
(ఇట్లే ఈ పదమునకు చంద్రుఁడు అగ్ని మొద
లగునర్థములును గలవు.)

నీరుపోఁత. వి. (నీరు+పోఁత.) జలక్రీడ.
ఆ. ప్రణయభావ మెసఁగఁ బౌరు లుత్సవమునఁ,
గూడి నీరుపోఁత లాడి రొప్ప. కు. సం.౭.
౨౫౦.

నీరుపోయు. అ. క్రి. (√నీరు.) [illegible] క్రొ
వ్వెక్కు, మదించు.
గీ. ఇవ్విధంబున మెలఁగునయ్యంతి రొయింటి,
తిండికతమున నినుమడికండ పట్టి, నీరుపోసిన
మేనితో నిలుపరాని,మదముచే జారభోగ
మే మఱక తిరుగు. శుక. ౩. ౩౫౧.

నీరుప్పి. వి. (√నీరు.) వృక్షవిశేషము.
సీ. తెల్లకాంచనము తుండిల మెట్టకాంచన ము
ప్పి తెల్లుప్పి నీరుప్పి యుప్పు. హంస.౪.౧౧.

నీరుప్రబ్బలి. వి. (నీరు+ప్రబ్బ.) జలవేతస
ము, విదులము. (శ. ర.)

నీరుబచ్చలి. వి.(√నీరు.) ఒకవిధ మగుకూరాకు
చెంక్క.
సీ. నెమటాయి గొలిమిడి నీరుబచ్చలి ప్రబ్బ...
హంస. ౪. ౧౦.

నీరు(టి)బిడ్డఁడు. వి. (√నీరు.) అగ్ని, వహ్ని.

సీ. నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు నిప్పు ముట్టఁగ రాని బలి యుఁడు...అనఁ జెలఁగు వహ్ని. సాం. ని. దేవ. ౧౨.

నీరుబొద్ది. వి. (నీరు+బొద్ది.) వృద్ధదారకవిశేషము.¶ (శ. ర.)

నీరుమట్టము. వి. (√నీరు.) జలవ్యాప్తి కలభూభాగము. (శ. ర.)

నీరుమానిసి. వి. (√నీరు. సం. నీరమానుషః.) నీటిమనుష్యుఁడు.

క. ఏనుంగులాగు పందికి, మానిసిచందంబు నీరు మానిసికి నగుం,గాని గుణంబులు గలుగవు ...ఉ. హరి. ౩. ౧౮.

నీరుముంపు. విణ.(√నీరు.) జలప్రాయము, అనూపము, క్రీనీరుసేల.

గీ. నీరుముం పనఁ గ్రీనీరుసేల యనఁగ, ఖ్యాతి గాంచు ననూపంబు...ఆం. భా. ౨. ౪.

నీరుము(ర్ము)ట్టు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. మలమూత్రోత్సర్జనము చేయు. (జలస్పర్శమునకు నిమిత్తమగుటచే దీనికీపేరు వచ్చినది.)

గీ. రచ్చఁ దెరువున గృహవాటి మచ్చుమీఁద, నీటిచేరువఁ గొఱగాదు నీరుముట్ట,వసుధమీఁ దనుదళముగాఁ గసవుఁ బఱపి,వేగ మూత్ర పురీషము ల్విడువవలయు. వి. పు. ౪. ౧౯౨.

౨. జలస్పర్శనము చేయు, ఆచమనము చేయు.

గీ. తనదునీడఁ పురీషమూత్రములుతాను,గనుఁ గొనఁగఁబోక నీర్ముట్టఁగావలయును. శివధ. ౭. ౩.

నీరు(టి)మోపరి. వి. (√నీరు.) ౧. కలశము.

సీ. ముదితగుబ్బలు నీరుమోపరుల గణింప వప్పుఁ బుట్టువుఁ గాచు నతివకేలు. హ. న. ౪. ౪౩.

౨. మేఘము.

సీ....జేజేరేనియందలము నీటిమోపరి మబ్బు మొయి లనఁ బరఁగు ఘనము. సాం. ని. దేవ. ౨౧.

విణ. నీరు మోచునది. (శ. ర.)

నీరుమోయు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. నీరుపట్టు.

౨. గర్భిణియగు.

క. ఆపన్నసత్త్వ యాపగ, యాపగిది న్నీరు మోసి యధికతసేవా,వ్యాపారద్విజమహిళ, ల్గాపాడఁగ నొక్క పుణ్యులగ్నమునందున్. వసు. ౩. ౨౧. (రెండర్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

నీరుల్లి. వి. (నీరు+ఉల్లి.) ఎఱ్ఱగడ్డ, పలాండువు.

సీ...ఎఱ్ఱ,యుల్లి యం చనఁగ నీరుల్లి నాఁగఁ బలాండు వొప్పు...ఆం. భా. ౨. ౬౯.

ఆ...నీరుల్లిపాయచాయ...చంద్ర.వి.౨.౫౪.

నీరువంగ=నీరెత్తువంగ. వి. (√నీరు.) వార్తాకవిశేషము, వృంతాకము.¶

సీ...నీరెత్తువంగ నా నీరువంగ,యనఁగను వృంతాక మలరు...ఆం.భా. ౨. ౫౯.

నీరువట్టివేరు. వి. (√నీరు.) ఉశీరవిశేషము, లామజ్జకము.¶ (శ. ర.)

నీరువ(ర్వ)ట్టు. అ. క్రి. నీరు+పట్టు.)దప్పిగొను.

ఆ. రాత్రి జాగరణభరశ్రాంతులై వారు,నిద్రఁ బొందియుండ నీరువట్టి, ధారుణీశ్వరుండు తన్నంత్రకలశోద,కంబు లెల్లఁ ద్రావెఁ గడుపు నిండ. భార. అర. ౩. ౨౦౨.

వ...పెచ్చుపెరఁగు ఖరకరకరనిపాతంబుల నాతప్తంబు లగు నెలవులం దొరఁగి పరఁగు వెలఁది వెన్నెల నీర్వట్టు వెన్నెలపిట్టలు పొట్టలు నిండ నాస్వాదించె. పాండు. ౪. ౧౮.

వి. ౧. దప్పి, పిపాస.

వ...అక్కాలనినీళ్ళు ద్రావినవారికి నెన్నండును నాఁకలియును నీరువట్టును లేవు. భార. ఆది. ౬. ౨౧౯.

సీ. ఆఁకలి నీరువట్టులఁత జరారోగములు కాల గుణములు మొదలుగాఁగ, దోషంబు లెవ్వి

యయిఁ దోయజభవులోకమునఁ బ్రభవింపవు ...హరి. పూ. ౨. ౧౪.

క. భూకాంత నీరువట్టుకుఁ, గాక వదన మిలుక రింపఁ గాన్పించినపం, డ్లో కా కన వెలిపుచ్చు లు, లోకములోఁ గాచె నిట్లు లోఁబడె జనముల్. వరాహ. ౧౦. ౩౦.

క. భువనావరణోదకమున, భవు నభిషేకంబు సేయఁ బాసెను లయతాం, డవకేళీసమయ సము, ద్భవ మగునీర్వట్టు కపటపాశుపతు నకున్. కాశీ. ౫. ౧౪౦.

౨. నీటిచాటిక.

మ...ని, ర్మలతోయస్నపనం బొనర్చినశరీరం జే టికికి స్నీరువ, ట్టులు గట్టెం భవదాత్మశుద్ధి కిది గూడుం గా మహోపాయముల్. కాశీ. ౩. ౯౬.

నీరువత్తిగలు. వి. (√నీరు.) భక్ష్యవిశేషము.

వ...మణుఁగుఁబువ్వులుం బేణీలు నీరువత్తిగలు మడతలుఁబప్పుబూరెలు...హంస. ౧. ౧౦౫. (శ.ర. పా. 'నీరువత్తిగెలు' ముద్రి. పా.)

నీరువరి. వి. (√నీరు.) నీవారతృణము. (శ. ర.)

నీరువె(పె)ట్టు. అ. క్రి. (నీరు + పెట్టు.) పొల ములోనగువానికి నీరు ప్రవహింపఁజేయు.

చ...అసురఘస్మరవైరిభుజాంతరాళజాం, గలమ హీ జాలుపట్టి పయిఁ గ్రమ్మెడుపెత్తురు నీరు పెట్టి యం, దలుకవె కీర్తిపూర్తికలమాంకుర మింద్రరమాఫలార్థివై. స్కాం. ౨. ౫౯.

నీరూపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రూపము లేనిది. (కాలము మొ.) వి. అ. పుం. గాలి. న. ఆకాశము.

నీరెండ=ఈరెండ. వి. (నీరు + ఎండ.) కొంచెపా టియెండ, లేఁతయెండ.

గీ...నీరెండ యీరెండ యనఁగఁ గించి, దాతపం బగు...ఆం. భా. ౧. ౭౨.

గీ. ఎగసె నుదయాద్రియవ్వల నీరెండకొనలు. నైష. ౭. ౧౧.

నీరెత్తువంగ=నీరువ౯. వి. (√నీరు.) ఆం. భా. ౨. ౫౯.

నీరేనుఁగు(గ్గు). వి. (నీరు + ఏనుఁగు.) నీటిగజము.

గీ...నీరు, పాప నీరేన్గు నీర్పిల్లి స్రాఁచిపురుగవు, లా దికొఱ గానిజంతువు లన్ని విడిచి. హంస. ౪. ౧౭౬.

నీరొట్టు. వి. (√నీరు.) భక్ష్యవిశేషము.

గీ. రొట్టె నీరొట్టు నిప్పటి యట్టు దోసె, యిడ్డెన యనంగ నిటు కొన్ని రుసఁగుచుండు, భక్ష్య భేదాహ్వయంబులు...ఆం. భా. ౨. ౨౫౬.

నీరోగము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రోగము లేనిది. వి. అవ్య. అ.న. రోగాభావము, రోగము లేమి.

నీర్పిచ్చుకాఁడు. వి. (√నీరు.) ఒకవిధమైనల కుముకిపిట్ట, టిట్టిభభేదము.

సీ...టిట్టి, భము లకుముకి యనఁ బరగుఁ దద్భే దంబునీర్పిచ్చుకాఁ డన నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౯౪.

నీర్వా(టివా)మి. వి. (నీరు + వామి.) జలరాశి, సముద్రము.

గీ. ముచ్చుఁదనమున రాకొమ్మఁ దెచ్చినట్టి, యయ తియరక్కసుఁ డిదె డాఁగి యున్నవాఁడు, రం డనుచుఁ దమ్ము నెలమిఁ జేగంగఁ బిలుచు, కరణిఁ గడు మ్రోయునీర్వామి గాంచి రదు టు. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౯౦.

చ... పఱచెఁ దెల్లఁగ నేఱులు నీటివామికిన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౬౪.

నీఱు. వి. (క. త. నీఱు.) భస్మము, బూడి.

ఆ. మాఱుకొన్నవారి నీఱు సేయుము ప్రజ, నరసి మనుపు ధరణిసురులఁ బ్రోవు. భాగ. శాం. ౧. ౩౪౦.

ద్వి. ఆనీలకంధరుం డనిరొ నవ్వుచును, పొదల నీ అలఁది యాచ్చుగఁ దోలు గప్పి, పొదివి

నిచ్చలు బహుఘాతముల్ గొలువ. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౬౫౯ పం.

గీ. ఇట్లు చనుదెంచి మాసైన్య మెల్లఁ గూల్చె, బెక్కుగూపము లై విష్ణుఁ డొక్కరుండ, వట్టిమ్రాఁకుల నొకదవజ్వాల దగిలి, వివిధ ముఖముల నీఱు గావించునట్లు. వరాహ. ౪. ౫౬.

నీఱుగవిసిననిప్పు=బూడిద చేఁ గప్పఁబడిననిప్పు. (మఱుఁగు పడినమహిమ కలవాఁడు అని తాత్పర్యము. ఇది ఇతరపదవ్యవధానముతోఁ గూడఁ గన్పట్టుచున్నది.)

చ. సవినయవృత్తిఁ గొల్వ మిటు చన్నదినంబులు పేరు నీఱుపైఁ,గవిసిననిప్పులట్లు యధికం బగు తేజము దోఁపకున్కి ... భార. విరా. ౫. ౩౫౧.

ఆ. మంచు మఱుఁగువడినమార్తాండుఁడును బోలె, నీఱు గవిసియున్న నిప్పుఁబోలె, వేషధారి యైనవిష్ణుండుఁబోలె న,వ్వీరటుక్కొలువు సేర నరుఁడు వచ్చె. భార. విరా. ౧. ౨౨౯.

క...కడిఁదిమూర్ఛ మెయి నిట్లున్నా, రాఱని తేజంబులతోఁ,నీఱు పయింగవిసియున్ననిప్పులుఁబోలెక్. భా. రా. యు. ౫౯౧.

ఇట్లే: నీర్గప్పిననిప్పు.

ఉ. అప్పుడు విప్రసూనుఁడు రయంబునఁ బాను పు డిగ్గి వేడ్కతోఁ, జెప్పకు మింక నొక్క దరిఁ జేరెద నంచుఁ దలంచు వేళ లా, గొప్పఁగ ధౌతచేలము సమున్నతలీల ముసుంగు వెట్టి నీ,ర్గప్పిననిప్పు చందమున రాజనిభానన నిద్రవోవఁగక్. నిరం. ౨. ౧౦౫.

నీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు. ౨. నల్లకలిజేరు†.

నీలంగువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. క్రిమి, పురుగు; కళ్లలలో నుండుపురుగు. ౨. ఇంద్రనీలమణి. ౩. నక్క. స్త్రీ. ౧. తుమ్మెదలపంక్తి. ౨. ఈఁగ.

నీలఁడు. వి. అశ్వవిశేషము.

క. ఒనరించిననీలని నడ,గని బొల్లనిఁ గత్తలాని గైరని సారం,గని జారని జన్నని నిమ,వని మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదురక్. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

నీలకంఠము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) నల్లని కంఠము కలది. వి. అ. పుం. ౧. నెమిలి. ౨. గ్రామచటకము, ఊరఁబిచ్చుక. ౩. ఖంజనము, కాటుకపిట్ట. ౪. దాత్యూహము, కూపుడుగుండఁగి. ౫. బంగారుపిచ్చుక, పీతముండము. ౬. పాము. ౭. తుమ్మెద. ౮. పీతసారము, హరిచందనము. ౯. ముల్లంగి, మూలకము†.

నీలకంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కఱకంఠుఁడు, శివుఁడు. ౨. సంస్కృతభారతవ్యాఖ్యాతలలో నొకఁడు.

నీలకందము. సం. వి. అ. పుం. విషకందము, ఒకవిధ మగుకంద†.

నీలకమలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నల్లకలువ† ౨. నల్లతామర†. ౩. నల్లనీరు.

నీలకము. సం. విణ. (అ. లికా. అ.) నల్లనిది. వి. అ. న. ౧. కాచలవణము, గాజుప్పు, నల్లయుప్పు. ౨. వర్తలోహము, నల్లయినుము. ౩. మయూరతుత్థము, మైలుతుత్తము. ౪. అసనము, వేఁగిస†. పుం. ౧. నల్లగుఱ్ఱము. ౨. తుమ్మెద. ౩. నల్లకోఁతి. ౪. మహాజ్వాల. (వై. ని.)

నీలకురంటకము. సం. వి. అ. పుం. నల్లగోరంట†.

నీలకుసుమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నీలఝుంటి,నల్లగోరంట†.

నీలకేశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు.

నల్లపెండ్రుకలు కలస్త్రీ.

నీలక్రాంత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణాపరాజిత, నల్లవిష్ణుక్రాంత†.

నీలగంధి. సం. వి. ఇ. పుం. రత్నవిశేషము.
ఆ. నలుపు నెఱ్ఱఁదనము మిళితమై నెగడెడు,
డాలు గలిగినదియు నీలగంధి. రత్నపరీక్ష. ౧౨. ప.

నీలగ్రీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నీలకంఠుఁడు, శివుఁడు.

నీలచర్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. నల్లతోలు; నల్లతోక్క. ౨. పరూషకము, ఖర్జూరము†.

నీలచ్ఛదము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని ఛదములు-ఆకులు-కలది. వి. అ. పుం. పేరీఁత, ఖర్జూరము†.

నీలజము. సం. వి. అ. న-నీలపర్వతమునందు పుట్టినది-వర్తలోహము, నల్లయిను(ము).

నీలఝింటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నల్లగోరంట†.

నీలతరువు. సం.వి.ఉ.పుం.కొబ్బెరచెట్టు.(వాచ.)

నీలతాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తమాలము, చీకటిమ్రాను†. ౨. హింతాలము, గిఱకతాడు†.

నీలదూర్వ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. నల్లగొలిమిడి†. ౨. నల్లగఱిక†.

నీలద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. అసనము, నల్లవేఁగిస†.

నీలధ్వజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తమాలము, చీకటిచెట్టు. ౨. -నల్లనిజండావలె నుండునది-తాటిచెట్టు.

నీలనిర్యాసకము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనిబంక కలది. వి. అ. పుం. ౧. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస†. ౨. నల్లనిబంక.

నీలపంకము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. చీకటి. ౨. నల్లబురద.

నీలపటలము. సం. వి. అ. న. ౧. నేత్రరోగవిశేషము, కంటిలో బయలుదేఱునల్లనిపొర. ౨. నల్లనియింటికప్పు.

నీలపత్త్రము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని పత్త్రములు కలది. వి. అ. పుం. ౧. దానిమ్మ†. ౨. గుండ్రమనుతృణము†. ౩. అశ్మంతకము†. ౪. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస†. ౫. నీలపద్మము, నల్లతామర†. ౬. ౧. ఇందీవరము, నల్లకలువ†. ౨. నల్లనిఆకు.

నీలపద్మము. సం. వి. అ. న. నల్లతామర†.

నీలపుచ్ఛము. సం. వి. అ. పుం. -నల్లనితోఁక కలది- డేగ.

నీలపునర్నవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నల్లగలిజేరు†.

నీలపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలాపరాజిత, నల్లవిష్ణుక్రాంత†. ౨. అతసి, అగిసె†.

నీలపుష్పము. సం.విశ. (అ.ఆ.అ.) నల్లనిపువ్వులు కలది. వి.అ.పుం. నీలభృంగరాజము, నల్లగుంటగలగర†. న. ౧. గ్రంథిపర్ణము, గండిపనము, మాచిపత్తిరి†. ౨. నల్లనిపువ్వు.

నీలపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నల్లదింటెన†.

నీలపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలి†. ౨. అతసి, అగిసె†. ౩. నల్లదింటెన†.

నీలపృష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. రోహితమను మత్స్యము, ఎఱ్ఱచేఁప.

నీలపోరము. సం. వి. అ. పుం. ఇక్షుభేదము, ఒకజాతి చెఱకు†.

నీలఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జంబువు, నేరేడు†.

నీలబీజము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనివిత్తులు కలది. వి. అ. పుం. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస†.

నీలభము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనికాంతి కలది. వి. అ. పుం. ౧. తుమ్మెద. ౨. మబ్బు.

నీలభృంగరాజము. సం. వి. అ. పుం. నల్లగుంట కలగరకు.

నీలమణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఇంద్రనీలమణి. ౨. -నీలమణివంటివాఁడు- కృష్ణుడు. (వాచ.)

నీలమల్లిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. మారేడు, బిల్వముకు.

నీలమాషము. సం. వి. అ. పుం. రాజమాషము, బొబ్బరకు.

నీలమిరాలికము. సం. వి. అ. పుం. -ముడుఁచుకొనినపుడు నల్లగా నుండునది- మిడుఁగురుంబుర్వు.

నీలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ప్రాణివాచక మగునపుడు స్త్రీలింగమున ఈకారాంత మగును.) కృష్ణము, నల్లనిది. వి.అ. పుం. ౧. కృష్ణవర్ణము, నలుపు. ౨. నీలమణి, నీలపురాయి. ౩. వటము, మఱ్ఱికు. ౪. ఒకానొకకొండ. ౫. కుబేరునినవనిధులలో నొకటి. ౬. కళంకము, మచ్చ. ౭. నల్లనియెద్దు. ౮. పాండురవర్ణము కలముఖపుచ్ఛములును శ్వేతవర్ణము కలడెక్కలు కొమ్ములును కలఎఱ్ఱయెద్దు.

శ్లో. లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పుచ్ఛే చ పాండురః, శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స వృషో నీల ఉచ్యతే. (కల్ప.)

న. ౧. కాచలవణము, గాజుప్పు. ౨. తాలీశపత్త్రిము, తాళిసపత్తిరికు. ౩. విషము. ౪. సౌవీరాంజనము. ౫. మైలుతుత్తము. ౬. నీలిమందు. ౭. చీకటి.

శ్లో. నిశాశ్శశాంకక్షతనీలరాజయః. ఋతుసంహారము. ౧. ౨.

నీలమృత్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నల్లమన్ను. ౨. పుష్పకాసీసము, కొంచెము పసుపువన్నె కలఅన్నభేది.

నీలమేహము. సం. వి. అ. పుం. మేహరోగవిశేషము. (ఇది శుక్రమును నలుపువర్ణముగా చేసి స్రవింపఁజేయును.)

నీలలోహము. సం. వి. అ. న. వర్తలోహము.

నీలలోహిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భూమిజంబువు, నేలనేరేడుకు. ౨. పార్వతి. (కల్ప.)

నీలలోహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నలుపును ఎఱుపును కలది. వి. అ. పుం. నలుపు కలసినయెఱుపు.

నీలలోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -కంఠమందు నలుపును కేశములందు ఎఱుపును కలవాఁడు- శివుఁడు.

నీలవర్షాభువు. సం. వి. ఊ. పుం. నల్లకప్ప. స్త్రీ. ౧. నీలపునర్నవ, నల్లగలిజేరుకు. ౨. నల్లచాఁగకు.

నీలవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంద, బదనికకు.

నీలవసనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనివస్త్రము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. బలరాముఁడు, నీలాంబరుఁడు. ౨. శని. ౩. నిరృతి.

నీలవృన్తా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అజాంత్రి, నల్లసముద్రపాలకు.(గాడిదగడపరకు. అని కొందఱు.)

నీలవృంతము. సం. వి. అ.న-నల్లనితొడిమకలది- తూలము, ప్రత్తికు.

నీలవృష. సం. వి ఆ. స్త్రీ. వార్తాకీభేదము పువ్వులును కాయలును ఆకులును నల్లగానుండు వంగచెట్టు.

నీలశీర్షము. సం. వి. అ. పుం. నల్లనిముఖము కల క్రోఁతి, కొండముచ్చు.

నీలసంధ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణాపరాజిత,విష్ణుక్రాంతకు.

నీలసారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనిచేవ కలది. వి. అ. పుం. ౧. తిందుకము, తుమికికు. ౨. నల్లమద్దికు. ౩. నల్లవేఁగిసకు.

నీలస్కంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గోకర్ణి, చాఁగకు.

నీలాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.) నల్లని శరీరము కలది; నల్లని అవయవములు కలది. వి. అ. పుం. సారసపక్షి.

నీలాంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విద్యుత్తు, మెఱుపుఁదీఁగ.

నీలాంజనము. సం. వి. అ. న. సౌవీరాంజనము ఒకవిధమైన కాటుక.

నీలాంజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాలాంజనీక్షుపము.

నీలాంజస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - నల్లమేఘమును అంటియుండునది- ౧. మెఱుపుఁదీఁగ. ౨. ఒకానొకనది. ౩. ఒకానొకఅప్సరస్త్రీ.

నీలాంబరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తాళిసపత్రిక. ౨. నల్లనిబట్ట.

నీలాంబరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముప్పదిరెండునపుంసకరాగములలో నొకటి.

గీ. చెంచుమలహరి...నీలాంబరియు ననఁగ. గీ. పొసఁగు ముప్పదిరెండునపుంసకములు. హంస. ౫. ౧౨౪, ౧౨౫.

గీ. రీతిగౌళయు నీలాంబరియును ఘనము,దనరు హంవీర నాటయు నని నపుంసకములు ముప్పదిరెండురాగములు మఱియు, దేవమలహారి సాహారి రేవగుప్తి. ప్రబంధ. ౯౪.

నీలాంబరుఁడు. సం= నీలవసనుఁడు.

నీలాక్షము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నల్లనికన్నులు కలది. వి. అ. పుం. బాతు.

నీలామ్ల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నీలఝుంటి, నల్లగోరంటు.

నీలాలి. వి. ద్విముఖదీపిక.

సీ. ద్విముఖదీపిక గడిదేను నీలాలి నా... అం. భా. ౨. ౧౩౫.

నీలాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. నల్లనికంద, ఒకదినుసుదుంప.

నీలాశ్మము. సం. వి. న్. పుం. ఇంద్రనీలమణి, నీలపుఱాయి.

నీలి[1]. వి. మల్లవిద్యాసాధనవిశేషము.

సీ. మనును జెట్టి యనంగ మల్లాభిధానంబు తద్విద్య సాధనం బనఁ దనరు చుండుఁ, దత్సాధనంబులై తగుఁ గంబము కొణక కటి కన లొడి సంగడము వాల. గీ. సంగడము నీలి గోతా మనంగఁ గొన్ని. అం. భా. ౨. ౨౦౪.

నీలి[2]. వి. (సం. నీలం. ప్రా. నీలీ.) ౧. నీలవస్త్రము.

సీ... నీలవస్త్రం బగు నీలి యనఁగ. అం. భా. ౨. ౧౫౪.

౨. నలుపు, నీలిమ.

గీ... సకలజగద్భిమజాయమాన, నీలవర్ణ్యములను నొక్క నీలి మ్రింగి, ననుట నిజమై యశేష వర్ణాంతరములఁ, గప్పుకొని యుప్పు చిమ్మచీకటులు నెఱయ. శుక. ౧. ౧౫౪.

గీ. చీర నేతితోఁ గాటుక చిక్కమెదిచి,సా ఆయ బ్రహ్మాండకుహరంబు తెలిపిఁ గదియ, వరుసతో ముద్దరనడి హైది కలయ,నీలిఁ గుడిపిన క్రియఁ జీకువాలు గదిసె. కు. సం. ౮. ౯౯. (నీలిఁగుడిపిన క్రియ= నైల్యమును వ్యాపింపఁజేసినరీతిని.)

౩. నల్లనూలు. (శ. ర.) ౪. ఇంద్రనీలము. (చూ. నీలితిన్న.)

విణ. ౧. నల్లనిది. (ఒకానొకచో దీని యిత్వమునకు లోపము కన్పట్టుచున్నది.)

గీ. కొప్ప దిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుఁగుపెట్టి, గాజు లెగఁద్రోసి చప్పుడుగాకయుండ,వచ్చి నూర్వశి యర్జును వాసమునకు. పార. ౩. ౧౧౯. మను చ. ౪. ౩౩.

సీ. నిండుగాటపునీలిదిండు గా దని కటిం బలు
చనినారచీరలు ధరించె. వా త్రీ. ౨. ౧౧౬.

మ. తలచుట్టు నడచొల్లియంబులును నీలద్దట్టీలు...
హరిశ్చ. ౨. ౯.

౨. (త. నీలి.) దుష్టురాలు, ధూర్తురాలు.

ఉ. అద్దమరేయిదాఁక పాల మారసి మారశిలీ
ముఖాహతి, న్నిద్దురఁ గాచి యున్న మగనిన్
జగనీలిపిసాళిజంత య, ముద్దియ సేవచేయదు
...పాండు. ౩. ౪౧.

ఉ. ఏసడిసన్నమానిసివొ యేమి యెఱుంగవు
పాఱుపట్టిపే, వేసర కెన్ని నేరిచితివే మటు
మాయలనీలికాన యో, మూసినముత్తై మెమె
లఁగుముద్దుఁగుమారునిమీఁద పెట్టుగాఁ, జే
సితి వింతమచ్చరము చెల్లునఁటే మతి యూఁ
డుదానికిన్. సారంగ. ౩. ౫౩.

సా: నీలినీళ్లకు పోయిన బావి లోఁతునకు పో
యినది. (బ్రా.)

జ: నీలిచీర, నీలితనము, నీలితిన్నె, నీలిదట్టి,
నీలిమందు, నీలిమబ్బు.

నీలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు. ౨. నల్ల
గలిజేరు. ౩. నల్లగోరంట. ౪. నల్లయీఁగ.
౫. రోగభేదము, చర్మముమీఁద బయలుదేఱు
నల్లమచ్చ.

నీలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలసిందువారము,
నల్లవావిలి. ౨. నీలిచెట్టు. ౩. నేత్రరోగభేద
ము, కంటిలో బయలుదేఱునల్లపొర. ౪. ముఖ
ముమీఁదను దేహముమీఁదను బయలుదేఱునల్ల
మచ్చలు కలక్షుద్రరోగభేదము. ౫. జలమును
చెఱుపుదోషవిశేషము. (భూమికి ఊషరము,
వృక్షమునకు కోటరము, జలమునకు నీలికయును
దోషములు.)

నీలిచీర. వి. (√నీలి².) నల్లనివస్త్రము; చోరసా
ధనవిశేషము.

ఉ. కత్తియు నీలిచీరయును గంకటి రజ్జువు సా
రసంబు...క. మొద లగుసాధనములు గొని
...చెన్న. ౩. ౨౯౪, ౨౯౫.

నీలితనము. వి. (√నీలి².) ౧. దుష్టత్వము.

గీ...నరపాలవరాళి దా నృసత్యభయశీలి గావున
జాలిఁ గొలుపు, నాలినీలితనాన కౌనవఁగఁ
జాలి, సోలి సుతుమాలిమికి నాగయాళిఁ
జూచి. చం. రా. ౪. ౨౨.

౨. మాయరోమ్ము. (గ్రా.)

నీలితిన్నె. వి. (నీలి² + తిన్నె) ఇంద్రనీలవేదిక.

సీ. అచ తెల్లఁ దమచాయ నంటి నట్లుగ నుండఁ
దిరుగులాడెడి నీలితిన్నెలనఁగ. యయా.
౨. ౧౨.

నీలిదట్టి. వి. (√నీలి².) నల్లనికాసెకోక; చోర
సాధనవిశేషము.

క. బలపముఁ గన్నపుకత్తియుఁ, దలముళ్లును బో
క్కు నీలిదట్టి యినుముఁ జీ, మలకోలు గ్రద్ద
గోరును, ములుబంతియుఁ గత్తెరయును మొ
దలగువానిన్. పరమ. ౪. ౧౦౪.

నీలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలి. ౨. శ్యామ
త్రిపుట, నల్లతెగడ.

నీలిమ(ము). సం. వి. న. పుం. నలుపు.

నీలిమందు. వి. (√నీలి².) నీలియాకుల నుండి
తీసినరంజకద్రవ్యము.

(వ్యవ.) ఆబట్టలకు నీలిమందు పెట్టినారు.

నీలిమబ్బు. వి. (√నీలి².) వేఁటసాధనవిశేషము.

ద్వి. జిగురుకోలలు మేటిచిక్కము లురులు, తెగ
నీలిమబ్బులు ద్రిప్పుడుత్రాళ్లు, పిగిలిచెం డ్లమ
రిన పెద్దయీఁటెలును. ద్వి. నల. ౩. ౨౩౪ పం.

నీలీరాగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీలిమందు
రంగు. ౨. నీలిమందురంగువలె వీడనిసాయికా
సాయకులయనురాగము, (చూ. కుసుంభరాగ
ము.)

నీలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకవానరుఁడు, సుగ్రీవసేనాధిపతి.

నీలుగు(ల్గు)=ఈలుగు. అ. క్రి. ౧. చచ్చు.

గీ. అట్టు లొక్కొక్కపోటున నాలపోతు, లన్నియును వాత ముక్కునఁ గన్నుఁగవల, నెత్తురులు గాఱ నీలిగి నేలఁ బడిన, నెల్ల వారలు వెఱఁగంది రుల్లములను. నీలా. ౩. ౫౯.

క. మన కేమికారణం బీ,పనులు విచారింపఁ దగనిపనికిం జనినన్, మనుజుండు నొచ్చు ము న్నొక్క,వనచర మొకతఁగనిపని నెపంబున నీల్గెన్. పా. పంచ. ౧. ౮౫.

సీ. సమయుట యీల్గుట... నీల్గుట...నా మీ ఱును మరణము...ఆం. భా. ౨. ౨౨౫.

౨. గాత్రవినామము చేయు, ఒడలువిఱుచుకొను; వెనుకకు ఒడలు విఱుచుకొను.

క. అనిలసుతుం డంతన మ్రొక్కని నీల్గుడు నత నివజ్రఘనకాయముఁ బొం,దినలతికాజాలము లై, ల్లను ద్రెస్సె మృణాలబాలలతికల పోలెన్. భార. ఆది. ౫. ౧౬౨.

సీ. లేచి నీల్గుచు బార సాఁచె నేనియుఁ జక్ర వాళాచలేంద్ర మవ్వలికి వీఁగు. ఉ. రా. ౨. ౧౮౯.

ఉ. వెచ్చనియూర్పు నించుచును వేదనఁ బొం దుచుఁ గన్ను మోడ్చుచున్, వెచ్చుచు సెజ్జ పైఁ దనువు విమ్మఁగ వేఁచుచు నీల్గి లేచు చున్. కేయూర. ౩. ౩౪౩.

క. వడి నొడుగఱచి వలకేల్,నిడుచన గనయు మునఁ బెనఁచి నీల్గి బలం బేర్పడ విల్లు వం ప నోపక, యుడిగిరి నృపసుతులు గొంద ఱొయ్యన లజ్జన్. భార. ఆది. ౬. ౧౬౫.

మ. నెఱి నెల్లప్పుడు నిల్చి ప్రాణిచయమున్ నిర్మించి నిర్మించి వీ,పిఱియ న్నీల్గుచు నా పులించుచు నజుం డేసృష్టియు న్మాని ... భాగ. ౮. ౬౧౩.

౩. ఒడలు నిగుడించు, ఒడలు సాఁచు.

గీ. అవయవంబులు గదలించి యావులించి,నిదురఁ దెప్పిఱి మేల్కాంచి నీల్గి మలఁగి,యొడలు విఱుచుచుఁ గనుఁగవ లుసుముకొనుచు,ధాత గూర్చుండె సృష్టిసంధాత యగుచు. భాగ. ౮. ౬౩౪.

వ...కట్టెదుటివాజిశాలలం గట్టినపొట్టేళ్ళకై యాదిగాని నీల్గి కాలుద్రవ్వి...మను చ. ౪. ౨౮.

౪. సాఁగు. ౫. గర్వించు.

చ. అతివరుచంబులు న్మెఱుఁగుటారును వేసవి యున్ ధరాధిపోన్నతియు నహీనభూతిక లనంబు ఘనాభ్యుదయంబు నిప్పు డొం,దితి మని మాటిమాటికిని నిక్కుడు నీల్గెడు విఱ్ఱ వీఁగెడున్, క్షితి నటుగాదె యొక్కొకరికి న్నడుమంత్రపుఁగల్మి గల్గినన్. విజ. వి.౧. ౬౪. (పై రెండర్థముల కిదియే యుదాహరణము.)

౯. దేహ ముబ్బించు, ఒడలు పెంచు.

క. బలితపుటురిగ్రామంబున,నిలుచుట యారజ్జు త్రెవ్వ నీలిగి సుమతుల్, వెలువడి చని సు ఖు లగుదురు...భార. శాం. ౯. ౨౩౨.

శా. ఆతం డక్కమయి నాత్మతత్త్వవిదుఁడై యప్పాఁపచుట్టల్ వ్విని,ర్ధూతిం బొందఁగ నీల్గి బిట్టు నెగసెం దోయౌఘమధ్యంబునన్. హరి. పూ. ౬. ౪౯.

సీ. జమిలిమద్దులతోడ సంరంభమునఁ దగిలించి తాఁ దగులక లీల రంటి. గీ. వడుము గడచి నీల్గుటయును బుడమిఁ బగులఁ, బెల్లగిలి కూలెఁ దరువులు...హరి. పూ. ౫. ౨౪౩.

నీలోత్పలము. సం. వి. అ. న. నల్లకలువ. (ఇది మన్మథునిపంచబాణములలో నొకటి.)

ఇట్లే: నీలాబ్జము, నీలాంబుజము మొ.

నీలోత్పలము. సం.వి. అ. పుం. ఇంద్రనీలమణి, నీలపుఱాయి.

నీళ్లచివడి. వి.(నీళ్లు + చివడి.)ఆలంజరము, కాఁగు.

గీ. సెగడు నీరా డనంగను నీళ్లచివడి, యన నలంజరనామధేయమ్ము...ఆం. భా. ౨. ౨౪౫.

నీళ్లదొర=నీటికొమికి మీఁడు.
(వరుణుఁడు.)

చ...నీళ్లదొర గాడుపు జక్కులఱేఁడు చిల్వసా,మ్ములయొకిమీఁడు నాల్గుబుజముల్ గలవేలుపు దమ్మిచూలియుఁ జె, గొలువఁగ వెండికొండపయిఁ గూర్చి జెలంగుఁగడిఁదిదయ్యమా. అచ్చ. రా. ఆర. ౧౨౬.

ఇట్లే : నీళ్లరాయఁడు, నీళ్లఱేఁడు.

ఆ. మేటినీరుచూలి మెయితాలుపులసామి, వల్లెత్రాడుదాల్పు నీళ్లరాయఁ,డు...అనంగ నొప్పు వరుణుఁ డీశ. ఆం. సం. దేవ. ౨౧.

సీ. వలఁగొని నీళ్లక్రేవల నుండు నీళ్లఱేఁ డరయ బయల్పట్టి తిరుగు గాడ్పు. అచ్చ. రా. బాల. ౬౮.

నీళ్లవరుగు. వి.(√నీరు.)ఉష్ణ,లక్షణము. (శ.ర.)

నీళ్లా(ళులా)డు=నీరాడు. అ. క్రి. (నీళ్లు + ఆడు.)

౧. స్నానముచేయు.

సీ. అతఁడు సరస్వతి నవగాహనము సేయుచుండి యాచేరువ నోర్తు తడుపు,గట్టక నీళ్లాడఁగాఁ జూడఁ దనకును క్రమ నిర్గమించిన... భార. శల్య. ౨. ౧౬౦.

క. కుడిచిన నీళ్లాడిన మతి,గుడిలోపల నలుఁగు పెట్టుకొన్న నభీష్టం, బడుగఁగ నవ్విన దుర్గతిఁ,బడుదురు బాధలను నధికపాపాత్ములజా. శివ. సా. ౨౯౨.

ఉ...యశోద వేడుకఁ జె, గోపసతీసమేతముగఁ గోరి సమీపగ యై తనర్చు,స,య్యాపగ నీళులాడుటకు నై చనియుం ద్వరమాణచిత్త యై. హరి. పూ. ౫. ౧౪౮.

౨. ప్రసవించు.

క. తెలిసి చక్కన వచ్చి దేవకి నీళ్లాడె రమ్మ రమ్మని భోజరాజుతోఁ,జెప్పిన...భాగ. ౧౦. పూ. ౧౪౮.

గీ...వేల్పుపెద్ద, వాలఁతి కంతటు నీళ్లాడుప్రొద్దు లయ్యె. భాగ. ౮. ౫౦.

నీవరి=నివరి. (శ. ర.)

నీవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరివ్రాట్టు, సన్న్యాసి. ౨. వణిజుఁడు, బేహారి. ౩. వాస్తవ్యుఁడు, నివసించువాఁడు.

నీవాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అర్ఘోత్కర్షమువలన కలుగుజనాదరము, వెల మిక్కిలి హెచ్చినదానియందు జనుల కుండుమక్కువ. ౨. ధాన్యాదులు నిలువచేయుట.

నీవారము. సం. వి. అ. పుం. సస్యవిశేషము, నివ్వరికి.

నీవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఉచ్చయము, స్త్రీల పోఁకముడి. ౨. మూలధనము, సంచిమొదలు. ౩. పరిపణము, పందెపుసొమ్ము. ౪. బంధనాలయము, చెఱసాల.

నీవు=ఈవు. స. యుష్మదర్థకము. (చూ. నీ.)భార. ఆది. ౨. ౧౪౪.

నీవృతము. సం=నీవృత్తు.

నీవృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. దేశము, గ్రామసమూహము. ౨. గ్రామము.

నీవ్రము. సం=నీధ్రము.

నీశారము. సం. వి. అ. పుం. (మంచును గాలిని వారించుటకైన) కప్పుడుదుప్పటి(గొంగడి మొ.); సర్వాంగప్రావరణము, ఒడలెల్లఁ గప్పుదుప్పటి; తెరకాండ, పటము.

నీహారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పేరినమంచు, గడ్డమంచు; మంచు. ౨. త్రయోవింశతిరగణాత్మక మగుదండకభేదము.

ను

ను[1]=క్[1], ప్ర. (కొన్నియెడల దీనియుత్వమునకు లోపము కలుగును. చూ. ద్రుతము.) ౧. నాశబ్దమునకును తనశబ్దమునకును వచ్చు ప్రథమైకవచనము. (ఉదా: నేను, తాను.)

చ...శర్వమునను నేన నిల్తు సుఖవాసత నట్టి దగఁ జెంది నిల్చుచు, ర్వము...భార, అశ్వ. ౩. ౩౭.

గీ. ఏను నీయంతియును గాని యెఱుఁగ రన్యులు...భార. ఆది. ౪. ౧౦౬.

మ. ఇది భోజాత్మజ కిచ్చినం గినుకతో నే నంచు నూహించునో, మది సాత్రాజితి దానికే నిపుడు ప్రేమం బంపినం దీని నెల్లిద మం జేసినజాడ దోఁచునో కో యాలె మ్మిందు నే నున్కిఁ జెల్లదువో యేరికిఁ బంపఁగా ననుచు... పారి. ౧. ౫౪.

ఉ. శ్రీకమనీయహారమణిఁ జెన్నుగఁ దానును గౌస్తుభంబునం, దాకమలావధూటియు ను దారతఁ దోఁప... ఆము. ౧. ౧.

గీ. తాను దెగు నేని బాంధవదారపుత్ర,మిత్రులను సజ్జనంబు లేమిటికి విగత,చింతుఁడై గుహ సొచ్చి యుత్క్రాంతబుద్ధి, డడవి కానంగ వలవదె తన్నుఁ దాన. భార. శాం. ౬. ౩౩.

౨. ద్వితీయైకవచనము. (పట్టి అనుపద మనుప్రయుక్తమగునపుడు హేత్వర్థమును దెలుపును. చూ. పట్టి[3].)

క. విను నిధికుక్షి ననసంఖ్యము, నిషాదగణ ముండి ధారుణీప్రజమఁ గడఁక, విను మను జేయు దాని ని,మ్మినమున భక్షించి చను మమిత్రవిఘాతీ. భార. ఆది. ౨. ౫౭.

గీ. సత్కవిశ్రేష్ఠుఁ దిక్కయజ్వను భజించి. కాశీ. ౧. ౧౯.

చ...ఈ, చలిమలకల్ల నల్లనిలుచల్లఁదనంబున నూనకుండినన్. మనుచ. ౨. ౧౦.

౩. తద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకవచనము.

క. విను గార్హపత్య మనునయ్యనలము విహారింపఁబడి తదాహవనీయం, బను వెలుఁగు నట్టి వెలుఁగును, జనకుఁడు దాఁ బుత్త్రుఁడై నిజద్యుతితోడన్. భార. ఆది. ౪. ౭౬.

మ...పాంచజన్య మొసఁగున్ గల్యాణసాకల్యమున్. ఆము. ౧. ౫.

౪. ఉత్తమపురుషైకవచనము.

ఉదా: వండుచున్నాను, వండఁగలను.

ఉ...వేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్. ఆము. ౧. ౧.

౫. తుమర్థభావలక్షణాద్యర్థములయందు వచ్చును. (చూ. అ[1].)

ఉదా: వండనుబోయెను. వాఁడు వండ నతిథి వచ్చెను. చూడ వలయు, చూడఁగా వలయు.

ను[2]=క్[2]. అవ. (కొన్నియెడల దీనియుత్వమునకు లోపము కలుగును. చూ. ద్రుతము.) ౧. ప్రథమాంతము లగునస్మద్విశేషణములకు ప్రాయికముగా నగునంతాగమము. ఈయాగమము పరమగునపు డుత్వమున కత్వ మగు.(చూ. అ[1].) ఇ ఈ ఐ లపై దీనికి 'ని' వచ్చును. (చూ. ఇ[1].)

ఉదా: నేను ధన్యుఁడను. నేను చిన్నదానను. నేను సుకృతిని. నేను స్త్రీని.

౨. కొన్ని ప్రత్యయములకును కొన్ని అవ్యయములకును అంతాగమముగా వచ్చునది.

ఉదా: రామునిచేతను. వనమందును. వలెను. పోలెను మొ.(౧, ౨ అర్థములలో దీని ఉత్వము వికల్పముగాలోపించును.)

౩. వృత్తియందు కొన్నియెడల ఆగమమై వచ్చునది. (ఇందలిఉత్వము నిత్యముగా లోపించును.)

ఉదా : తళుకుంజెక్కులు, తెల్లందనము మొ.
౪. కల అనుబంధము పరమగునపుడును పను అనుబంధము పరమగునపుడును ధాతువునకు వచ్చు ఆగమము. (చూ. అ[1].)
ఉదా:- చేయఁగలఁడు. కొట్టఁబడెను.

నుంకు. వి. పస్తు, ఉపవాసము.
సీ. పస్తిల్లి నుంకు నిప్పస్తు ని ట్రనఁగను నుపవాససంజ్ఞ యై యొప్పు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

నుంజె. వి. సొగటాలపలక.
సీ. పనిగిండి చిటికెనపావురాల్ సొగటాలు నుంజెలు గొరవంకపంజరంబు. ప్రబంధ. ౯౨౩.

నుంపారు=నునుపారు. అ. క్రి. (√నుంపు) నున్ననగు, మృదువగు, మెత్తనగు.
ద్వి. నుంపారి సొంపారి కంపు నింపారి, పెంపారి చాల నొప్పెడిబిల్వపత్త్రి. బస. పు. ౩. ౭౯౬ పం. (చి. ని. ప్రాఁత ప్రతిపా. 'ఇంపారి నునుపారి' క్రొత్త ప్రతిపా.)

నుంపు=నునుపు. (క. నుమ్పు. చూ. నుంపారు.) జః నుంపారు.

నుక్కుటు. వి. ౧. అనియాకుట, జవ్వాడుట. (చలనము అని శ. ర.)
ద్వి. చెక్కుల సన్నంపుఁజెమ రెక్క నడుము, నుక్కుట నొక్కింత నూఁగారు దోఁప, నలరు పయ్యెద జాఱ నలకలు చెదర...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౯౧౦ పం.
౨. బాధ.
ఉ. ఘోరతరాననస్ఫురితకోపులు నై యమదూతలానరుఁ, జేరినఁ గాంచి మై వడకఁ జేష్టలు వైకృత మందఁ బల్లటిం, నోర్వరును గన్నులం దెఱచు నుక్కుట యై వెగ డగ్గలింపఁగన్. మార్క. ౨. ౩౪.

నుగ్గడుచు=నుగ్గాడు. స. క్రి. (నుగ్గు+అడఁచు.) నుగ్గగునట్లు కొట్టు, నలఁగఁగొట్టు.
సీ. ఎక్కుడు వల నైనయెడ లడ్డగించినచటుల నుగ్గడుపుఁడు నక్కఁ బ్రాఁక, రానితిప్పలు చొరఁద్రవ్వఁ డీఱము లైనమ్రాఁకులఁ బొదలును మ్రగ్గఁ బొడువుఁడు...హరి. ఉ. ౧. ౪౩.

నుగ్గాడు=నుగ్గడుచు, నుగ్గుచేయు, నుర్గాడు. స. క్రి. (నుగ్గు+ఆడు.) ౧. గుండచేయు, పొడిచేయు.
మ. భటులన్ గిటఁ జేఁగించి ఘోటకములన్ భఞ్జించి భద్రేభరాడ్ఘటలం జెక్కులు సేసి సైనికశతాంగశ్రేణి నుగ్గాడి...రా. వి. ౫. ౧౪.
౨. పాడుచేయు, ధ్వంసముచేయు.
సీ. వనలులాయము లిక్షువనము నుగ్గాడినపగిదిఁ గాల్వుర నేలపాలుచేసి. ను. సం. ౧౧. ౪౦౪.
మ. పెసరుంగాయకు మెత్తనన్నులకునై పేటాడుమన్ గొట్టెలన్, నుసలం జూచుచు దోసచేల్ చెఱకుచాల్ నుగ్గాడుచున్ సజ్జఁ గొఁయ సుమాళింపుమ... రా. వి. ౨. ౬౫.
౩. వధించు.
సీ. నుగ్గాడెఁ బరిమార్చె నురిపెను దెగటార్చెఁ జదిపెఁ జంపెను సదమద మొనర్చె. గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొందగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్య లై... ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.
మ. వసుసన్ యక్షపిశాచరాక్షసచమూవర్గంబు నుగ్గాడెదం, బొరి గంధర్వుల సంహరించెద ... భా. రా. అర. ౨. ౩౩౩.
౪. ఖండించు.
ద్వి. నీతల నుగ్గాడి నిను సంహరించి, సీతఁ దోడ్కొనిపోవు సిద్ధ మీపలుకు. రం. రా. సుం. ౨౬౯ పా. ౪ పం.
అ. క్రి. నుగ్గగు. (చూ. నుర్గాడు. అ. క్రి.)

నుగ్గించు. స. క్రి. తిట్టు, శపించు.

మ. తనసింగారపుఁజెక్కుటద్దములమీఁదం జాఱు
కన్నీరు కేళినఖాగ్రంబులఁ బాఱమీఁటు
చును దల్లి న్నాళ్లు నుగ్గించి పో, మునుపుం
దైన్యము గొంత తెచ్చికొని డంబుల్ నూపి
యవ్విప్రు నొయ్యన డాయం జని యిట్లు
పల్కెను రహస్యాలాపరూపంబునన్. విప్ర.
౪. ౩౯.

నుగ్గు=నుర్గు. అ. క్రి. (క. నుగ్గు.) నలఁగు.
చ...మా, కఱచినకాట్లకున్ శిశువు కాయము
తోలును నుగ్గ డేమియున్. నృసిం. ౪. ౪౩.
(శ. ర. పా. 'సుగ్గదయ్యె'. ముద్రి పా.)
వి. ౧. చూర్ణము, పొడి. (ఇది 'అగు, అడు, చే
యు, పాఱు' ధాతువులతో కలసియే తఱ
చుగా ప్రయోగములఁ గానవచ్చుచున్నది.)
ఉ. ఆయతపక్షతుండహతి నక్కుల శైలము లెల్ల
నుగ్గుగాఁ, జేయుమహాబలంబును ప్రసిద్ధియు
నుం గలవాఁడ నీపనిం, బాయక యొ్యమునం
దవడఁబాముల పోవను వారికిం బనుల్, సే
యను నేమికారణము సెప్పుము దీనిఁ బరో
రుహాననా. భార. ఆది. ౨. ౪౯.
గీ. నురుము నుగ్గు పొడుము పొడి నురుము ను
న్ని, చూరనంగను విలసిల్లుఁ జూర్ణమభవ.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౦.
౨. ముక్క, ఖండము.
చ...తేరిపై, నొగ నొగ దాఁకఁగాఁ బఱపి
నుగ్గుగఁ గౌరవనూతు నేసి... భార. భీష్మ.
౨. ౩౩౧.
క. సగ్గుపడి విరియఁబాఱిరి, బగ్గనఁ బొరిపుచ్చు
వీరభద్రునిధాటిన్, నుగ్గు లయి యవురుసవు
రయి, గగ్గులకాడై వికావిక లయి యమ
ర్త్యుల్. కాశీ. ౭. ౯౭.
సీ. తనపార్శ్వభాగసంఘర్షణంబున ద్వీపకోటు
లు నుగ్గులై నీటఁగలియ. దశా. ౧. ౧౯౯.
౩. సమూహము, గుంపు.

ఆ. ఉగ్రభానుసుతుఁడు నగ్రభాగంబున, బలిము
ఖాధిపతులు పన్ని నడువ, వెనుకఁ దాను గద
లె వెన్ను బలం బయి, నూఱుకోట్లకపులనుగ్గు
లలను. రామా. ౭. ౨౭౫.
(దీనియామ్రేడితరూపము నుగ్గునుగ్గు.)
చ. ఖురపదఘట్టనం ధరణి గ్రుంగ ఫణీంద్రుఁడు
నుగ్గునుగ్గుగాఁ, బరువడి...మహో, శ్వరుపృ
షథంబు సాత్త్వికము వచ్చె...కు. సం. ౨.
౧౯౯.
బ. పిసుకలు (శ. ర. బ్రా.)
సా: ఉగ్గుతో నేర్చినగుణము నుగ్గులతోఁ గాని
పోదు.
జ: నుగ్గడుచు, నుగ్గాడు, నుగ్గించు, నుగ్గుచేయు,
నుగ్గులువాఱు.

నుగ్గు(లు)చే(సే)యు. స. క్రి. (నుగ్గు + చేయు.)
౧. ముక్కలుచేయు; పొడిచేయు.
గీ. యోధసారథియుగ్యసంయుతము గాఁగ,
నూఱురథములు ప్రేల్చిడి నుగ్గుచేసె. భార.
విరా. ౩. ౧౭౨.
సీ. దళనళంబముల దుర్ధరమహీధరకూటకోటి
నుగ్గులుసేయు కుంజరములు. వసు. ౨.
౧౫౨. భార. ద్రో. ౧. ౨౯౧.
౨. వధించు, చంపు.
చ...తేరికి సారథి గమ్మ నాకుఁ జెచ్చుఱపిడు
గొట్టు ల ట్టడరి కూరుల మొత్తము నుగ్గు సేసె
దన్. భార. విరా. ౫. ౯౩.
శా. ఈరీతిం జగదేకవల్లభుఁడు భూయిష్ఠప్రతా
పంబున్ జేఁ, గ్రూరాదిత్యవిరోధివర్గముల నుగ్గు
ల్ సేయు...దశా. ౨. ౪౦౯.

నుగ్గులువాఱు. అ. క్రి. (నుగ్గులు + పాఱు.) పొడి
యగు.
ద్వి. కలయఁ బర్వెడుభవద్గరళకాలాగ్నిఁ, గుల
గిరు లైన నుగ్గులువాఱఁ గాలు. ద్వి. పారిజా.
ఉ. ౧౭౯౯. పం. ఇట 'బూది యగు' నని
భావము.

నుచ్చిలి. వి. నురుఁగు, ఫేనము.

శా. నోర న్నుచ్చిలి గ్రమ్మ మై వడఁకఁ గన్నులారకాబింబసంచారవ్యాప్తిఁ ధిక్కరింప హృదయస్థానంబు గంపింప...హర. ౨. ౭౩.

సీ. శ్లేష్మము ద్రేకించి సెలవి రంధ్రము వాయ మెరసి నుచ్చిళ్లు గ్రమ్మింపకుండ. శివరా. ౪. ౪౭.

నుచ్చు¹. స. క్రి. నుచ్చుపాఁతలుచాఁటు. (శ.ర.) వి. గొఱ్ఱెలయొక్కయు మేఁకలయొక్కయు పెంటిక. (మేఁకపెండ్రుక అని బ్రా.)

వ... నెల్లికొయ్యలు ద్రచ్చి నుచ్చు లంటించినం బెచ్చుపెరుఁగుచిచ్చు లాత్రంపులందవిలించి ...మనుచ. ౪. ౬౦.

ద్వి. పచ్చవంటకమును బడియించి మేఁకనుచ్చు కరీషంబు నొసల నంటించి. ద్వి. భా. ౧౦. (చి. ని.)

జః నుచ్చుకోక, నుచ్చుప్రాఁత.

నుచ్చు². వి. ఫేనము, నురుఁగు.

(వ్యవ.) వాని నోటినుండి నుచ్చులువచ్చుచున్నవి.
,, తుంపుడుకాయ నుచ్చు వచ్చుటలేదు.

నుచ్చుకోక = నుచ్చుప్రాఁత. వి. (నుచ్చు¹ + కోక.) గొఱ్ఱెలయు మేఁకలయు చన్నులకు చుట్టెడుగుడ్డ.

ద్వి. ములుగఱ్ఱి నుచ్చుకోకలుఁ జాఁదుఁగోడుపు, మొలతిత్తి నిడి దొడ్డమొలకచ్చ గట్టి. బస. పు. ౩. ౧౧౧౭ పం.

నుచ్చుప్రాఁత = నుచ్చుకోక. వి. (నుచ్చు¹ + ప్రాఁత) గొఱ్ఱెలయు మేఁకలయు చన్నులకు చుట్టెడు గుడ్డ.

సీ. ఒడిసెల పాలకావడి నుచ్చుప్రాఁతలగుది మూఁపుపై వ్రేలుగోర్పడంబు. వేం. పంచ. ౧. ౫౯౭.

నుజ్జు = నజ్జు. (శ. ర.) విణ. క్షతి నొందినది, మిక్కిలి నలఁగినది.

ఉ. అంటినఁ గందునో యనక యంగము నిర్ణయవృత్తి మీఱఁ గౌఁగిటికిఁ దార్చి నుజ్జగునో కెంజిగురట్టిది నాకె మోవిఁ బల్గంటు లొనర్చి...వ్యాల్గంటి రమించె నాథుఁడు స్వకార్యపరుల్ మగవార లెంచఁగన్. ఉ. రా. ౮. ౪౮౮.

నుడి = నుడుగు, నొడుగు. వి. (క. నుడి.) మాట, పలుకు; వాక్యము.

చ... వింటు లేదె యింటగెలిచి రచ్చ గెల్వ మనువానుడి నానుడి నానుఁడీ చెవిన్. సారంగ. ౨. ౨౫.

సీ. గుడుసు కైదువు జోదు నుడివాన కురియక కడు విరాలపుటగ్గి యడఁగఁ గలదె. నీలా. ౧. ౧౦౩.

క... వల్లకీతతు లొకకైపై, మ్రోసినగతి నెలుఁగడరన్, భూసతికడనుండి యొక్కనుడి వినఁబడియెన్. ఉ. రా. ౭. ౧౨౬.

జః నుడికారము, నుడివిల్లు.

నుడికారము. వి. (క. నుడికాఱ - నుడి + కారము²-స్వార్థము న.) ౧. పలుకు, మాట; (మాట మొదలగువానియందలి) చమత్కారము, సరసత.

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగ బద మొప్పు...అం. భా. ౧. ౧౧౧.

ఉ. ఎట్టు పురాణము ల్పదియు నెన్నిదిఁ జెప్పితి వెట్టు వేదముల్, గట్టితి వేర్పఱించి నుడికారము సొంపెసలార భారతం, బెట్టు రచించితీవు ఋషి పెట్టయి తొక్కదినంబుమాత్రలోఁ, బొట్టకు లేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణంబులరాశిఁ గాశికన్. కాశీ. ౮. ౧౯౨.

గీ. ప్రాకృఁ బరికింప సంస్కృతభాష యంత్రు,

పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష యందు,
రవ్వ రేమన్న నందు గా రేల కొఱఁత,నా
కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష. భీమ. ౧.
౧౫.

౨. పలుకుబడి.

గీ. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁ గయ్యె నేనిఁ, జెప్ప
నేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేనిఁ, దెనుఁగునుడి
కారమున మించు గనియె నేనిఁ, గుందనము
కమ్మ వలచినచంద మగును. జై. భా. ౧.
౧౯.

విణ. సరసమైనది.

చ...అతనిమదికి న్భవద్భ్రలవితానము చీమల
చాలుఁబోలె నైకనఁబడు నీవు పల్కునుడి
కారపుమాటల కెల్ల నాతఁడా,డును విరసం
పుఁబల్కులు గడు న్నతి మోసము వచ్చు
న త్తఱిన్. శుక. ౩. ౩౯౦.

నుడివిల్లు. వి. (నుడి+విల్లు.) - మాటవరుసను
విల్లు, వింటితో పోల్పఁబడునది - కనుబొమ.

సీ. నుదుట గ్రక్కదరిన నుడివిల్లు గదియించు
నుడిసి ముత్తరఁగలు గడలుకొనఁగ. కు.సం.
౫. ౫౭౦. 'నుడువిల్లు' ముద్రి.

నుడుగు(వు)=నొడుగు. స. క్రి. (క. నుడిసు.)౧.
వచించు, చెప్పు.

క. నుడిగి రహస్యోక్తులు దా,నుడిగి ద్విగంచల
నిబద్ధయుక్తమణిమంజు,ద్యదురాణ్ముఖిగుణ వై
ఖరి, వడధిపశేఖరునితోఁ బ్రవీణతఁబలికెన్.
బహు. ౫. ౯౯.

గీ. వానిసౌశీల్యగతి నుడువంగ నౌనె, కవుల
కైనను మానిపుంగవులకైన. ఇందు. ౪.
౧౮.

ద్వి. చేరి నీ కొకమాటఁ జెప్ప వచ్చితిని, నోరు
గా చెవ నన్ను నుడువుదు నీవు. ద్వి.పారిజ.
ఉ. ౧౦౩౨ పం. నీలా. ౧. ౧౩.

౨. సంభాషించు, మాటలాడు.

చ...మారొత్కన వావిలి దన్ను వఁటుఁఖాంబు
నుడువ గోఁగు నై తరుణి పూచు సురద్రుమ
మన్నిపూవులన్. పారి. ౪. ౧౦.

సీ. చెలికాని దగ్గంబుఁ జెలుపఁ గాంధర్వుఁ డేగ
తిఁ బూనె నని దేవగణము నుడువ. ఉ.
రా. ౧. ౯౫.

౩. జపించు, జపముచేయు.

సీ.మదనాహితునినామమంత్రంబు నుడుగువాఁ
డొడికంపుఁబాములఁ దొడుగువాఁడు.భల్లా.
౨. (శి. ర.)

౪. నేర్పు, బోధించు.

గీ. కూలిఁ గొనునొజ్జ కాఁబోలు కొదమచిలుక,
తపసిబుడుతలగుమికి వేదంబు నుడువు. కువ
ల. ౨. ౭౩.

౫. చదువు, పఠించు.

క. మేలుగ సాయంప్రాతః,కాలంబుల హోమ
విధులఁ గావించుచు న్నైశికా వేదము ను
డువున,లోలాత్ముఁ డుండు బ్రహ్మలోకము
నందున్. హంసవి. ౩. ౭౦.

వి.=నుడి. ౧. మాట, పలుకు.

క. ఉడుపతిమకుటుండు చెవుల నొనరనినుడు
గుల్, నొడివిన...భీమ. ౨.౧౫౪.

వ...ఒక్కొక్కకడం గడవరానితమచేడియల
జెడంగునుడుగుల నడుగు లాముడులు గా
వచ్చి...వసు. ౪. ౭౩.

మధ్యాక్కర. నుడువులు వేయు నింకేల ౦ఱు
హ్వాటినోములు తొల్లి, కడఁగి నోఁచితిని
గాకేమి యనుచును గండె డెందమున. భా
ర. ఆది. ౪. ౧౦౨.

౨. లోకోక్తి, సామెత.

క...కాముకస్య కుతో లజ్జా యనునుడువు
తుది నిజ మయ్యెన్. రసిక. ౩. ౧౧౩.

జః నుడుగుఱేఁడు, నుడుగులచెలి, నుడుగువాలు, నుడువరి, నుడువరితనము, నుడువులనఁబోఁడి, నుడువులపడఁతుక, నుడువులఱేఁడు.

నుడుగుఱేఁడు=నుడువులఱేఁడు. వి. (√నుడుగు.) బృహస్పతి, గీర్పతి.

సీ. అరయ వేల్పుల కెల్ల నయగారనం బగున డుగుఱేనికిఁ గూఁతురికొడుకుఁగుఱ్ఱ. యయా. ౩. ౩౧.

నుడుగులచెలి. వి. (√నుడుగు.) సరస్వతి.

సీ. జగముల మూఁటిపై జంగఁ జాచినదాఁగ నుడు గులచెలిమామయడుగుఁ జెమరు. యయా. ౨. ౪౪.

నుడుగువాలు. వి. (√నుడుగు.) -గీర్వాణుఁడు-దేవత.

సీ. నుడుగువాల్గమిమైల గడుగువారిమెఱుం గు లుడుగువాఱనిప్రేలిమడుఁగువాఁడ. ప్ర బంధ. ౨౧౩.

నుడువరి. విశే. (నుడువు+అరి ప్ర.) మాటలమారి, వాచాలుఁడు. (చూ. నుడువరితనము.)

నుడువరితనము. వి. (నుడువరి+తనము.) వాచాలత.

ద్వి. వడుగు చేసిన భక్తి వట్టిపాటుగునె, నుడు వరితనమునఁ గడవ నాడెదవు. బస. పు. ౧. ౪౫౪ పం. (శ. ర. పా. "నొడువరితనము" ముద్రి. పా.)

నుడువులనఁబోఁడి. వి. (√నుడువు.) సరస్వతి, వాగ్దేవి.

సీ. నుడువులనఁబోఁడి జడియకు మని వెన్ను నుఱచుప్రాణేశు జిచ్చవడి చూచె. దశా. ౨. ౫౫.

నుడువులపడఁతుక. వి. (√నుడువు.) వాగ్దేవి, సరస్వతి.

క. పడియెడుతలలుం జేతులు, నడరించులకోరిగ ములు నన్నన్ను నెటిక్, నుడువులపడఁతుక కైనక్, దడవులనిడుపనిక్కైనఁ దరమే యెన్నక్. అచ్చ. రా. యు. ౫౫౦.

నుడువులఱేఁడు=నుడుగుఱేఁడు.

గీ. వానిచెలువంబు నుడువులఱేనికైనఁ, బూని దిటముగ వాక్రువ్వఁబోల దెందు. నీలా. ౨. ౭౨.

నుతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁబడినది, పొగడఁబడినది.

నుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. స్తోత్రము, పొగడిక.

నుతి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. పొగడు, కొని యాడు.

సీ. పరమేష్ఠియంచ యీగిరికొలంకులయంచపిం డులోఁ దప్పినపిల్ల యొకొ్క... గీ. యని ను తించుచు...మార్క. ౧. ౯౩.

ద్వి. ఆ దంపతులు సొంపు లాత్మ కెట్టింప,కొ దించి కరములు మోడ్చి నుతించి. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౭౨ పా.

సీ. రతినైపుణము చూచి నుతియించువిధమున మణిమయకాంచికింకిణులు మొరయ. వరా హ. ౪. ౧౭౨.

నుతిక(కె). వి. ౧. తెగ, ముత్తము. (శ. ర.) ౨. దళము, దండు. (బ్రా.)

ద్వి. నూటెసిగుఱ్ఱాలనుతికెల రెండు,పొఁజులు గాఁ జేసి పదిలంబు చేసి. పల్నాటివీరచ రిత్ర. ౬౦. (బ్రా.)

నుత్తము. సం=నున్నము.

నుత్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁదగినది.

నుదత్. సం. శత్రం. ౧. ప్రేరించుచున్న. ౨. తొలఁగించుచున్న.

నుదమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రే

రించుచున్నది. ౨. తోలఁగించుచున్నది.

నుదము, సం. విణ. (అ. ఆ.అ - సమాసాంతము సందే-ఉదా:-తమోనుదము మొ.) ౧. తోలఁగించునది, పోఁగొట్టునది. ౨. ప్రేరించునది.

నుదుటికన్ను. వి. (√నుదురు.) ఫాలాక్షము, శివునిలలాటనేత్రము.

ఆ. నుదుటికంటిమంట చదలంటి పర్వుచుఁగల నితరతరంబ కప్పికొనఁగ.కు.సం.౧౦.౩౪౧.

నుదురు. వి. ఔ. నొసలు, ఫాలము.

ద్వి. రాఘవుబంటు శౌర్యం బింత చెడక, గదఁ బుచ్చుకొని మహాకాయుని వ్రేసె, నుదురు భగ్నము గాఁగ...రం.రా.యు. ౩౪౪పం. ౨౬ పం.

సీ. వదనంబుకొమరు భావనఁజేసి వేఱుగా నుదుటిపెం పలకలఁ బొదువఁబడఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౨౭.

క. చదురునకు బ్రహ్మ వ్రాసిన,నుదుటిలిపులు దుడువఁ గలవె నూల్కొనువెరపుల్.హరి.ఉ. ౯. ౭౯. (బ్రహ్మవ్రాసిననుదుటిలిపి=కర్మఫలము.)

చ. హరిదవధిక్షమారమణు లాతురగాళినుదుట్ల పట్టముల్, తరువులరాయసంబులవిధంబునఁ గన్గొని శ్వేతమానవేశ్వరునకుఁ దెచ్చియిచ్చిన నువస్తుపరంపరలెక్కఁ గూడునె, స్వైరసులరీతిఁ దత్సవనవీతిఖురాంకము లుండు నుర్వరన్. వరాహ. ౧౨. ౯౦.

నుదుట వ్రాసినవ్రాత=కర్మఫలము.

(వ్యవ.)నుదుట వ్రాసినవ్రాత నూరేళ్లు చింతించినను తప్పదు.

నుదురంటు=నమస్కరించు.

ఉ. తప్పు లెఱుంగలేక దురితంబులు సేసితి నంటి నీవు మాయప్పవు గావు మంటి నిఁక నన్యులకున్ నుదురంటు నంటి...దాశ.౫౭.

జ: నుదుటికన్ను.

నుద్యమాన ము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింపఁబడుచున్నది. ౨.తోలఁగింపఁబడుచున్నది.

నును. విణ. (తె. నుణి- నునుపుశబ్దము కడవర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. వృత్తియందు హల్లు పరమగునపుడు దీనికడపటియచ్చు వికల్పముగ లోపించును.)

౧. నున్ననిది, స్నిగ్ధము.

ఉ...నీరజనాభుఁడు నిండుఁగౌఁగిటం, జేరిచి బుజ్జగించి నునుఁజెక్కుల జాలుకొనంగ జాఱుకన్నీరు కరంబునం దుడిచి... పారి. ౧. ౧౩౪.

క. నునుగఱులు తరువమీసలు, మినుమిను కను కన్నుదోయి మిహిమందనపుం, దనువుం గల రొక మీనము,తనయంజలిఁ దవుల నృపుఁ డు దకము న్విడిచెన్. దశా. ౧. ౧౩౧.

ఉ...ఫుల్లకేసరమునందువసింపఁగ నెక్కునాలినున్, ప్రగ్గమునం దసారతమరందసరస్వరబిందగోష్ఠికిన్, వెగ్గలమాడుతేంట్లు మరువింటికిఁ బూని గుణద్వయత్వమున్. ఆము. ౫. ౧౨౨.

౨. మెత్తనిది, మృదులము.

చ...కెంపు మీ,అిననునుఁబట్టుఁజేలఁ గటి తీంగులువాఱఁగఁ గట్టి...పార. ౩. ౯౯.

వ... రంభాదిమదద్రంభోరువులకలికినునుసోఁగపలుకులకలకలంబునఁ గొలకొలమనుశాతకాగారంబు సొత్తెంచి. మనుచ. ౫. ౩౫. పార. ౪. ౧౨.

౩. లేఁత.

సీ. నునుఁదీవె నురపొన్నఁ బెనఁగొన్నఁ గనుఁగొని ప్రాణేశుఁ గౌఁగిలింపఁగఁ దలంచు. దశా. ౩. ౧౪.

సీ. తనుఁ గొండె యని వచ్చునునుజింకఁ గుచ
ముగారుడశిలాసరదూర్వ లిడి మరల్చె.
వసు. ౬. ౧౬. (నునుజింక = బాలమృగము.)

చ. నునుఁజిగురాకు మేయుతఱి నోరికెలంకులఁ
జేటి గుట్టినన్. మనుచ. ౩. ౭౨.

౪. అల్పమైనది.

సీ. నునునవ్వు నవ్వ నోపనిమ్మదుస్వన లిటువ
లె నట్టహాసముల్ సలుపు బెట్లు. వరాహ. ౧౧. ౯౬.

క. తలిరులతుదఁ జినుకులు జల, జల వడిచుఁగఁ
దడిసి మెలఁగుచలికరువలిను,న్నొలపమున వి
రియుపరువపుఁ, దొలుమొగడలవలపు దెలుపు
తోఁటులలోనన్. పారి. ౫. ౧౦౩.

౬. స్నిగ్ధము, గాఢము.

ఉ. ఎక్కడనుండి వచ్చెఁ దర శేక్షణకు న్నును
సిగ్గుదొంతరల్. విజ. వి. ౧. ౧౦౪.

౫. మనోహరమైనది, చక్కనిది.

ఉ. గోవపికవ్రజంబునునుఁగూఁతలఁ దుమ్మెద
పిండుమ్రోఁతలన్. దశకు. ౬. ౩౩.

గీ. అలకతిమిరంబు తనుఁ గప్ప వనుభయమున,
ముఖసుధానూతి నును వెల్గుములికిఁ గూర్చి,
నవదరించినసింగిణిచాయ నొసలి,వంకచూ
పునఁ దగఁ గఱికంకబొమలు. పాండు. ౨. ౪౫.

చ... చంద్రుదుననుసోఁగవెన్నెలలతోఁ దుల
దూఁగెడుతద్గుణంబులన్. నైష. ౧. ౪౭.

నునుఁదల=నున్ననితల, వెండ్రుకలూడిపోయినతల.

సీ. తులసీదళాంకితతుచ్ఛశిఖాపుచ్ఛ మలవడ
నునుఁదలనంద మొంద. భా. రా. అర. ౨. ౭౨.

నునుమీనుమునుమఁడు=వ్యాసుఁడు.

సీ. నునుమీనుమునుమనినుడిపంట వ్రాయు మేల్
దంటఁగన్న తుపాసిబంటువాఁడె. ప్రబంధ.
౨౧౪. ప్రబంధ. ౪.

నునువాఁడి=మెత్తనిపదను.

సీ. జలితేఁపుగుబ్బలఁ జట్టి చూడనెకాని నును
వాఁడిగోరున నొక్క రాదు. దశా. ౨. ౩౧౧.

నునుపరి. విణ. (నునుపు + అరి³.) నునుపు కలది. (శ. ర. బ్రౌ.)

నునుపారు=నున్పారు. (√నునుపు.) (చూ. నుంపారు.)

నునుపు(న్పు)=నుంపు. విణ. (క. నుణుపు, నుణ్పు. త. నునుణ్పు.) ౧. నున్ననిది, స్నిగ్ధమైనది.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పుగ
దిండు గట్టి ... హరి. పూ. ౬. ౧౪౯.

చ. నునుపుగఁ జందనం బలఁది... ఒకకోమలి
వచ్చి గిరీశుఁ గన్గొనన్. కు. సం. ౭. ౫౯.

ఉ. వాలిక లంబుజాక్షులు వంకలు భ్రూలత
లంద డెందముల్, చాలఁగ నున్పు లంద...
పాంచాలునకైనఁ గాంతల నిజం బిది యిట్టిది
నాఁగఁ జాలునే కు. సం. ౭. ౧౬౯. ఆం.
భా. ౨. ౨౫౨.

౨. మనోహరము.

క. నును పగునలి గానము విని, వనదేవత గరము
మెచ్చి... కు. సం. ౪. ౪౫౨.

వి. ౧. నున్నన, స్నిగ్ధత్వము.

వ... నారికేళపూగావళీకోమలపలాశద్రోణికల
నునుపు గలపారలరొూరల శనధితరఁగలమీఁ
దనుంబోలె గిఱికొని ... మనుచ. ౩. ౨౭.

౨. సొగసు, మనోహరత.

క. యత్నమునఁ దెలియ నన్నియు, రత్నాకరు
భాతి దుస్తరం బగు విద్యా, రత్నము గవితా
తత్త్వము, నూత్నముగా నందుఁ గలుగునును
జాతిఁగితివే. ద్వా. ౪. ౧౭౫.

గీ. నునుపు దళుకొత్తఁ బలుకులు నుతపవేమి.
నీలా. ౨. ౭౭.

జః నునుపరి, నునుపారు.

నునుపు. వి. కస్తూరి కుండలపై వ్రాసెడిచిత్రవిశేషము.

గీ. తీర్చిపూదెలు కులుకులు దేటగట్లు,బొద్దుటీనలు నునుపులుమొదలు గాఁగఁ,బనులు నిర్మించుఁగుండలపైనతండు.హంస.౫.౧౩.(ప్రాంతతాళపత్ర ప్రతుల పా. 'నునుపులు'. క్రొత్త ప్రతి,బ్రౌ. పా.)

నున్న= నున్నన. విణ. (త. నున్నై. దీనికి కర్మధారయంబున నిగాగమము బహుళము.) ౧. నునుపైనది,స్నిగ్ధము; ఎచ్చుతగ్గులు లేనిది.

సీ. కురులు నున్నగఁ దువ్వి కొప్పుఁ బెట్టిననీటు గనుఁగొన్న మోహాంధకార మొదవు. ఉ. రా. ౪. ౧౯౩. దశా. ౪. ౫౭.

చ ... చెందిరకాషికోఱలుం, దుమికిఫలంబు చందమున నున్ననియూదలమీఁదిపచ్చిగం, దము ... పార. ౧. ౧౫. (పెంద్రుకలు లేనిది అని భావము.)

గీ. రాలి యున్న పువ్వుప్రకరము విదిర్చి,చెన్నుగా నున్న సేసినసెజ్జ యనఁగ, వేగుటయుఁ జుక్కలన్నియు విరిసి విశద,భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు. భార.విరా. ౨. ౨౩౯.

౨. మృదువైనది,మెత్తనిది.

రగడ. పడఁతి వెనుకకొమ్మ చించెఁ బట్టుపట్టునున్నచేల,మడఁతి పొగడ పొన్నతో సమానమా వగంగ సేల. వరాహ. ౩.౯౨.

గీ. కట్టుఁజెప్పులు దొడి నున్నగట్టుతిడుపు,లెలమితోఁ గట్టి ... హరి. పూ. ౫. ౨౫౨.

వ ... అమ్మదాంధగంధసింధురంబు ... తుండం బెత్తి నున్ననియప్పువ్వుదండ గ్రమ్మనఁ గ్రమ్మరించి విసరి ... పార. ౯. ౧౬.

౩. సన్నము.

సీ. కమలపుఁడము నున్నగాఁ జేసి యిరుసుగాఁ గావించి...నీగ. ౨. ౯౪.

౪. అల్పము. (చూ. నున్నగాలి.)

౫. చక్కనిది, మనోహరమైనది.

సీ. మలదాయిసౌనున్న మలపుగీల్పులు దిండిపెట్టు రాపతిమకాలిపెండె సుమర. చంద్రా. ౨. ౩౬.

౬. సుఖకరమైనది.

ఉ. లాలితనీలనీలకచ ంగాలి యగుటంచు సువర్ణడోలికాం,దోళనకేళి సంబులను నున్ననినిద్దురసోలగింప నా,బాలికఁ బాడఁ చుండఁ దురపాటలగంధులు జోలపాటలన్. విప్ర. ౨. ౩౮.

వి. ౧. నున్ననిఉముక. (శ. ర.) ౨. నున్నఁదనము, స్నిగ్ధత.

సీ... తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు.గీ.నిద్దమన స్నిగ్ధత కసంగు... సాం.ని.స్థా.౬౦.

జ: నున్నఁదనము,నున్నగాలి,నున్నన.

నున్నఁదనము. వి. (√నున్న.) మెత్తన.

ఉ. నున్నఁదనంబుగా నలుఁగు నూఁటియుఁ జందన మట్లు రాచియుం,బన్నుగఁ గ్రొత్తలైన కలపంబులు గూర్చియు ... భార. విరా. ౨. ౨౨౧.

నున్నగాలి. వి.(నున్న + గాలి.)మందమారుతము.

చ...నున్నగా,లికి సెల వైనపువ్వుఁబొదలే పొద లే పులకింప సేల మి,న్నక రుులనాగ నాగరీ సిరియుఁ దంచ్యుడువిశ్వనాథుల,య్యకుఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు వమ్ములు చేసె దంతటన్. కావ్యా. ౨. ౬౩.

నున్నన=నున్న. విణ. నున్ననిది, స్నిగ్ధము.

గీ. నునుపు నున్నన నిద్దము నున్నని దన,స్నిగ్ధ నామంబు తెలుఁగున జిగిస్వరూప. ఆం. భా. ౨. ౨౫౨.

మ. ఉడుమార్గం బఖిలంబు నున్న నయి శాణో
త్తేజనం బొంది పు, ల్కడుగం బడ్డ నిశాతఖడ్గ
ము క్రియం గన్పట్టె నప్పట్టునన్. హర. ౨.
౨౫.

మ...ఉద్భటా, చలకూటకోపలకోటి రూపు చెడ
నిచ్చల్ రాయఁగా నైనమొక్కలు భూ
కాంతకు నున్ననయ్యె...మను చ. ౧. ౩౫.
ఉ. రా. ౫. ౨౪౭.

వి. నున్నఁదనము, స్నిగ్ధత.

సీ... తేట నున్నన నున్న తెలివి సానుపు. గీ. నిద్ద
మన స్నిగ్ధత కెసంగు...సాం. ని. స్థా. ౬౦.

నున్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రోయఁ
బడినది, తొలఁగింపఁబడినది. ౨. ప్రేరింపఁబడి
నది, ప్రేరితము.

నుయ్యి(యి)= నూయి. వి. కూపము, బావి. (దీనికి
ప్రథమైకవచన మందే ప్రయోగము.)

ఆ. ఒకనిపాలములోన నొకఁడు ధర్మార్థంబు, కొ
లను బావి నుయ్యి త్రొచ్చుచోట, నడిగి చే
యవలయు నొడయుఁడుఁ జేనికి హాని చేక
యున్న నాఁగఁ దగదు. విజ్ఞా. వ్యవ. ౧౫౧.

శా. అంతర్వాణికు శేశయద్యుమణిఁ బద్మాక్షున్
మది న్నిల్పి దుర్దాంతానంతభవాంధకూప
తరణప్రౌఢిన్ దృఢస్థేమఁ బాటించు పెద్దలు
తద్ద నమ్మి నుయి దాఁటే వానికిన్ జింతయా,
కంఠైనం గడ మేనియుం గడమ కాదా
యంచు నూహించుచున్. పాండు. ౪.
౨౩౫.

సా:- ముందట నుయ్యి వెనుక గొయ్యి. (ఎటు
చూచినను ఆపదయే అనిభావము.)

చ...అతఁ డప్పుడు ముందట నుయ్యి వెన్క
లోఁ, తగుగొయి యున్నలాగయినఁ దల్లడ
మంది వణంకు మేనితోన్. విక్ర. ౩. ౭౧.

నురనుర. వి. నురుఁగుల ధ్వని కనుకరణము.

సీ. నురుఁగులు నురనుర పొరఁగి పోయిన జాఱ
గుడికొంచుఁ గిజ్జిన నడయుచు మేఁతలు. ఉ.
హరిశ్చ. ౨. ౧౨౬.

నురుఁగు=నురువు. వి. (త. నురై. దీనిని చి. ని.
నిరనుస్వారముగా గ్రహించెను. నిర్ధారక ప్ర
యోగములు గానరావు. ఇంకను విచార్యము.)
ఫేనము.

సీ. కలకంఠిలోచనంబులు గండుమీలు కుసు
మగంధివిమలహాసము నురుంగు. రా. జ. వి.
౧. ౭౪. (శ. ర. పా. 'హాసములునురుఁగు,
లు'... అని ముద్రి. పా.)

సీ...పరఁగు ఫేనము నుర్వు నురుఁగనంగ. ఆం.
భా. ౧. ౧౫౪.

సీ. కొడుకు రాఁగలఁ డంచుఁ గడుఁ బొంగువా
హినీవరునియూర్మ్ముల మించు నురుఁ గనంగ.
ఉ. రా. ౪. ౧౬౦.

జః నురుఁగుకొను, నురుఁగుదబ్బ.

నురుఁగుకొను. అ. క్రి. (√నురుఁగు.) నురుఁగు
కట్టు.

వ...లాలావినిర్యాసంబులు పెలవుల నురుఁగు
కొన...కవిక. ౫. ౧౧౦.

నురుఁగుదబ్బ. వి. (√నురుఁగు.) కడుపులో కు
డిప్రక్క నుండు మాంసఖండవిశేషము, కారి
జము, కాలఖండము. (శ. ర.)

నురువు(ర్వు)=నురుఁగు. వి. సముద్రాదుల ఫేన
ము, డిండీరము.

క. నురువున నొనరించినపం, జరంబులో నున్న
పులుఁగుచాడ్పున మేనం, బురుమవర జీవ
ముండుట, పరికింపక యేమఱంగఁ బాడియె
నీకున్. భార. శాం. ౬. ౨౨౩.

ఆ. పెక్కు లయ్యు నీటిబీషికల్ నురువులు,
విరియునట్టు లింద విరియఁ జాలె. భార.

ఆది. ౭. ౪౩.

శ్లో. బిభీషికా వై గంధర్వ నాస్త్రాణ్యేష ప్రయుజ్యతే,అస్త్రేష్వేషు ప్రయుక్తేషు ఫేనవత్ప్రవిలీయతే. సం. భార. ఆది. ౧౭౬. ౨౩.

౨. పశ్వాదులనోటినుండి వెడలు ఫేనము.

వ... మొదవులనోరినుకువులుం బెడ్యాలశేణంబులును...హరి. పూ. ౫. ౧౪౨.

౩. కొన్ని ఫలములనుండి వచ్చు ఫేనపుచ్ఛాయ మగు ద్రవము.

గీ...కుంకుడుపండులనురు వనంగ,బలపలనిపాండురాంబుదపంక్తు లమరె. ఆను. ౪. ౧౫౩.

క. అనురువుఁ జూచి కృష్ణుం, డానఁగరానట్టికినుక నక్షిద్వయి కెంపుగ్రాన మదజలిలోపలి, కేనెపమున వచ్చెనిట్టియొంగిలి దలఁపజ. చిత్రభా. ౫. ౧౯. కేయూర. ౪. ౩౫.

సీ. కొమరొందు తెలినురువ్వ లుమిదయుక్లిలుగాఁగ నెఱయసల్ జీరాడునెఱులు గాఁగ. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౬౬.

నుగ్గాడు=నుగ్గాడు. అ. క్రి. (నుగ్గు+ఆడు.) నుగ్గగు.

శా. భగ్నం డంతకవాహినుల్ శరహతిజ భంజించున బ్లెమెయిజ, దగ్గంగా రథపత్త్రముల్ విఱుగ వేదండాంతురానీకముల్,నుగ్గాడజ భటకోరకంబు లడరజ నూత్నాశ్వపుష్పౌఘముల్, మగ్గంతుజ బరసైన్యపద్మవనముం మద్బాణవర్షంబునజ. కు. సం.౧౧. ౬౦౪.

స. క్రి. నుగ్గుచేయు. (చూ. నుగ్గాడు.)

నుగ్గు(ఉగు)=నుగ్గు. (క. నుగ్గు. త. నుఱుంగ్గు.) (చూర్ణము, పొడి.)

క. నుగ్గై విశ్వేశ్వరుదోర్దర్గళహతిఁ జన్నరిపుల నగు వినుతింపజ, స్వర్గదభూమిచతుంభవి, నిగ్గళిదంబుపులచేత నిగ్గలు లగుటజ. కావ్యా. ౩. ౩౯.

ఐః నుగ్గాడు.

నుఱిచియాడు=నూఱుచు. స. క్రి. (√నుఱుచు.) సంహరించు.

సీ. ఆమేటి తనదుసైన్యమును బద్ధప్రత్యాహాభంగిఁ జూపట్టంగఁ బన్ని హతికిఁ,గప్రహారప్రవర్తనలచేఁ బీకాదివలుచుచుఁ గడుఁ జొచ్చి నుఱిచిగాడు,పీఱకుంజరు ... క్రమము... రాఘవ. ౪. ౧౪౨.

నుఱిపిడి=నూఱిపిడి, నూర్పు, నూర్పిడి, నూఱుపుడు. వి. (√నూఱుపు.) ధాన్యము మొ. వానిని కాళ్లు మొదలగువానితోఁ ద్రొక్కి నలుపుట.

వ...నుఱిపిడికిం జొచ్చినప్రబలహాలికునిలీల నేలం బెట్టి కాలం జమరి చంపి సొంపిరివో వుఱుగఁటిమిం బేర్చి యార్చిన... భార. ద్రో. ౩. ౨౫౮.

నుఱుచు=నూఱుపు, నూఱుచు. స. క్రి. (త. నూఱు, నెరుక్కు.) ౧. (ధాన్యాదికము కాళ్లు మొ.వానితో) త్రొక్కి నలుపు, నలఁగఁగొట్టు.

గీ. కాఁచి యొక్కనిఁ జేరితో వైచి యొకని, గ్రుద్ది యొక్కని పాఁచేతఁ గ్రుమ్మి యొకని, నుఱిచి యొక్కని మెడ నొక్కి విఱిచి యొకని, నాక్షణంబునఁ దెగటార్చె నాఱుగురను. రామా. ౭. ౨౧౨.

గీ...లోభియైనపుకల,నుస్పృతవిక్రయం నుఱిచె దయ్యాను మధిప. మార్క. ౨. ౧౦౦.

(తారకాసురుఁడు.) సీ. గరుడోరగామరతరుణుల నందఱఁ జెకొనితనవిలాసినులఁ జేసె.

ఆ. వేదవిహితవృత్తి విప్రుల నుఱిచె ...కు. సం. ౪. ౩౬౩.

౨. నశింపఁజేయు.

సీ. కరిసింహశార్దూలశరభాదిమృగముల నుగ్గు నూచంబుగా నుఱుచునవియు. కళా. ౬. ౧౯.

సీ. పఱపకే లున్నవి పరభృతశ్రేణులు క్రతువులలోఁ దమపల్కునూదు లెల్ల, నుఱుపకే లున్నవి సెతియ ధైర్యంబును గంధంపుమలకోడెగాడ్పుగములు. ప్ర. భా. ౫. ౧౩౪.

జ: నుఱిచియాడు, నుఱిపిడి, నుఱుపు.

నుఱుపు=నుఱుచు. (√నుఱుచు.) ౧. (ధాన్యాదికమును కాళ్లు మొ. వానితో త్రొక్కి) నలుపు, నలఁగఁజేయు.

గీ. నుఱిపి తూర్పెత్తి కడలకు బిఱుసు దిగిచి, గండ్రలుగఁ జేసి రాశి పొంకముగ నిలిపి. శివధ. ౫. ౯.

౨. ధ్వంసముచేయు.

సీ. శస్త్రభూమణసముచ్చయములు నుఱుపంగఁ గడలొత్తువలుఁదక్రేంకారములును. హరి. ఉ. ౪. ౨౦౯.

వ... గజంబులఁ బఱిపియు గాత్రంబు నుఱిపియు ... భాగ. ౬. ౩౪౦.

౩. ఖండించు, నఱకు.

లయవిభాతి. తఱిమి వెస రక్కసుల వెఱచఱవఁ బట్టుకొని, పఱిపఱిగ వ్రేతలలు నుఱిపి యువలీలన్. భా. రా. యు. ౧౪౩౩.

౪. చంపు, వధించు.

సీ. నీళ్లుల కేటిలోనికి డిగ్గఁగాఁ బెద్దతఱిపిపెయ్యలఁ బట్టి నుఱిపె నేఁడు. హరి. పూ. ౬. ౯.

నుఱుమాడు=నఱుమాడు. స. క్రి. (నుఱుము+ఆడు.) ౧. పొడిచేయు; త్రవ్వు.

ఉ. కొన్నిటి నప్పళించుకొని కోలెముకల్ నుఱుమాడు నిట్టు లయ్యన్నిటి నయ్యలూకముఠయం బెసఁగన్ వధియించె భూవరా. భార. సౌ. ౧. ౧౭.

సీ. దేవపూజావిధి కలకె లంఘించి గోరిజల నుఱుమాడఁ గొంతవడవు. పరాహ. ౧౧. ౪౬. (ధ్వంసముచేయు అని భావము.)

౨. సంహరించు, చంపు.

ఉ. వారనియల్కతోఁ గినిసి వారిజనాభుఁడు వారిసైన్యముల్, మారిమసంగినట్లు నుఱుమాడినఁ బీనుఁగుఁబెంటలై వెసం దేరులు వాలె నశ్వములు వ్రెళ్లె... భాగ. ౧౦ ఉ. ౫౧౯.

సీ. చక్కాడె నుఱుమాడెఁ జాఁగఁబలాడెను ...గీ. అడఁచెఁ జెండె నసంగఁ బొందగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై ... ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

౩. ఖండించు, ముక్కలుచేయు.

సీ. వెస అంపమున నిడ్డవసిగఁ గొన్నిటి నిసుమంతలుగా నుఱుమాడి యాడి. భార. విరా. ౫. ౩౫.

చ...నన్నమపుఁడు వానిఁ బట్టి నుఱుమాడెద నొద్దికఁ జెల్లఁజేసెదన్. కుచల. ౨. ౭౧.

చ...కొమ్మలు నుఱుమాడి భుజము లమందగతిన్ వెసఁ ద్రెంచి పాదపంబుల వెస వ్రేళ్లతోఁ బెఱికి ... భా. రా. సుం. ౩౩౩.

నుఱుము=నఱుము. స. క్రి. ౧. పొడిచేయు.

మ. కడికండంబులు చేసెదన్ నుఱిమెదన్ ఖండించెదన్ మించెదన్. వీర. ౪. ౬౫.

౨. బాధించు.

కళిక. ఐఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుమునదు గల్చినవితకరికి. అప్ప. ౪. ౩౨౪.

౩. చంపు.

సీ. దక్షుఁడు దూషింపఁ దత్క్షణంబునఁ గొట్టి నుఱుముటఁ దలఁచిన వెఱపు రాదో. పార్వ. ౪. ౧౦౯.

వి. పొడి; నలి.

చ...తన్నికటుద్రుమవల్లు లెల్ల జర్జరితము లయ్యె
నిష్ఠురవిశాలశిలల్ నుఱు మయ్యె నయ్యె
డన్. భార. ఆది. ౬. ౨౯౭.

గీ. నుఱుము నుగ్గు పొడుము పొడి నురుము సు
న్నిచూ రనంగను విలసిల్లుఁ జూర్ణ మభవ.
ఆం. భా. ౨. ౨౨౦.

క. అతిముఱి నంగము లెల్లను, నుఱుముగ ని
ట్లుడురునర్జునునియముల కున్, వెఱచఱచి సూ
తపుత్రుఁడు,పఱచె...భార.విరా.౫.౧౦౯.
అచ్చ. రా. యు. ౧౩౧.

జ: నుఱుమాడు, నుఱుముచేయు.

నుఱుముచే(సే)యు = నఱుముచేయు. స. క్రి. (నుఱుము + చేయు.) ౧.సంహరించు,చంపు.

సీ...నుఱుముచేసె. గీ. నడఁచెఁ జెండె సనంగఁ
బొందగు వధించె ననుటకు సమాఖ్యలై...
ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

ఉ. వాతసుతుండు ముట్టికొని వారి బడల్పడ
వ్రేసి యందఱం, జేతులతీఁట వో నుఱుము
సేసె విశృంఖలవిక్రమంబునన్.భార.విరా.
౩. ౨౯.

గీ. మఱియుఁ జే రగుతులుఁనల నుఱుముసేసి.
నీలా. ౧. ౩.

౨. పొడిచేయు, పిండిచేయు.

క. మును గైదువులం బొరిగొని, చని జోళ్లను
నుఱుముసేసి సర్వాంగములం, గొని వ్రచ్చు
రాముశరము ... భా. రా. అర. ౧.౨౦౩.

సీ. ఉర్వీధరంబు లొండొంటితోఁ దాఁకించి
నుఱుముసేతు సుమామనోవసంత. చెన్న.
౫. ౧౮౦.

నులక(లుꣳ). వి.(√నులుచు-క. నులికె.)త్వక్సూ
త్రము, నారతో పేనినదారము.

సీ...చెలఁగుఁ ద్వక్సూత్రంబు నులక యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౯౪.

ద్వి. ప్రకటింప వేయునులకత్రాళ్లు గూడి, యొ
కమ్రోను సరె సభ్యుఁ డొకఁ డైన వలదె.
పండితా. వాద. ౧౩౮ పొ.

సీ. పరఁగ నుల్కలు గూఁలు బండిమోకులఁ
గాదు ... నీతి. ౭౦.

ఉ...భద్రగజేంద్రము నుల్కత్రాళ్లచే, నోముని
నాథ కట్టువడి యుండును...భోజరా. ౪.
౨౦౩.

జ: నులకమంచము.

నులక(లుꣳ)మంచము. వి. (√నులక. క. నులి
మంచ.) నులకతో నేసిన మంచము.

ఆ. మలిన మైన నేఁత పలుచ నైనను నల్లులున్న
నుల్కమంచ మొప్ప దాఁడు.గి.పు ౪.౨౧౫.

నులకశయ్య. మి. వి. నులకమంచము.

మ. అహాహా బ్రహ్మము వారయే నులకశయ్యం
బ్రల్లి నిద్రింతుగా. శివరా. ౩. ౯.

నులి. వి. (√నులియు-౧. నులి.) చిక్కు, నులిక.

గీ. నెరులు గలుగునీలంపుటురులసిరుల,నరులు
గొనఁ జాలి నరులను మరులు గొలిపి, యిరు
లు గెలిచిన తుమ్మెదగములఁ దెగడు, కురుల
నులి దీర్చి విరులిడి కొప్పు పెట్టి.భాగ.౧౦.
ఉ. ౨౪౨.

సీ. కౌస్తుభోజ్జ్వలపదకంబునఁ బెనఁగొన్న హారు
హారమునులి చక్కఁజేసి. హరి. పూ. ౫.౯.

శా. తారాప్రోష్ఠులఁ గాలనూతుఁడు వియద్వా
రాశి వేఁటాడి ప్రాగ్ఘారంభం బనుబుట్టఁ బె
ట్టి నులి వాయం గుంజి యూఁ దాఁచఁ జె,
న్నారన్ వైచినబాలమో యనఁగ శోభాశోం
చనత్వంబునన్, దారానాయకమండలం బ
మరు నస్తాగ్రావకూటంబునన్. కాశీ.౪.౧౬౬.
ప్రభా. ౨. ౯౨.

బఱ=నులి. ౧. అల్పము, చిన్నది.

సీ. బలుగోడలఁ బొసఁగు నులిపచ్చపగడంపుఁబా
రుదూలంబులవార మాను, ఫలుదిండితాకం
బనుఁ లగరిమంబు ... ఉ. రా. ౬. ౧౨౩.

౨. మెలి పడినది, మెలికలు కలది.

ద్వి. పులిగోరు నేవళంబులు నంద మైన, నులి
కడియంబులు నూపురంబులును. నవ. ౪.
౧౮౬ పా. ౩౨ పం.

నులించు = నులుచు, నులుపు. స. క్రి. (√నులియు. శ. ర. చి. ని.) నులియఁజేయు, నులుపు.

ఉ. తానును దైత్యులావునకుఁ దద్దయు నొచ్చు
చుఁ జేర్చి దేవకీసూనుఁడు కొమ్ము లూఁది
మెడ స్రుక్కఁగ నెత్తి నులించి త్రిప్పి వే, వే
నెఱిఁ దప్పఁ ద్రోచుటయు...హరి. పూ.
౪. ౫౦.

నులికొ(గొ)మ్ము(ల)మెకము. వి. (√నులి.) ఇఱ్ఱి, మగజింక.

సీ. నులికొమ్ముమెక మన వెలయుఁ గృష్ణమృ
గంబు...సాం. ని. తిర్య. ౬౪.

క. నులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱన నిలమృగమున కొ
ప్పఁ బేళ్లు...ఆం. సం. తిర్య. ౬.

నులిగాయ. వి. (నులి + కాయ.) దృష్టిదోషము గాలిసోఁకు మొదలగునవి కలుగకుండుటకు చంటిపిల్లలకును పురుటాండ్రకును గట్టెడి కాయ, దిష్టిపూస.

గీ. త్రాట నులిగాయఁ గూర్చి పాదములఁ గట్టు,
నుప్పు జేఁపాకు వైఁ జల్లు నిప్పు లతివ, ద్రిప్పి
యిడు దృష్టిదోషంబు దీఱ వీథిఁ, బ్రేమ మీ
ఱంగ బిడ్డలఁ బెంచునపుడు. కాశీ. ౪. ౧౧.

ద్వి. పసిఁడి జేకుబ్బెత్తుపగిది వీడెమునఁ, బొసఁగి
నిగ్గులు దేఱుపుక్కిటితోడ, నులిగాయ లెడ
ను గానుఁగగింజమోవి, నులిచిన పేరు చన్ను
లఁమీఁద బెళఁక. అ. మ. క. ౧. ౨౬ పా.
౨౦ పం.

నులిగొను. అ. క్రి. (నులి + కొను.) ౧. చిక్కుపడు, మెలికపడు.

సీ. నులిగొన్న చెలఁదిపుర్వులనూలివల్లు నా నమ
రెడుముడుతకన్బొమలవలన. గీ. భావజుఁడు
వెల్లిపోయినపాడుమేడ, పగిదిఁ గాన్పించు మూ
డుసలిపడఁతి యొకతె. కళా. ౩. ౪౩.

సీ. దట్టమై నులిగొన్న యట్టిపందిరిబ్రాఁతి తీవ లిం
దెవ్వరో త్రెంచినారు. శుక. ౧. ౨౪౩.

౨. వలయితమగు, చుట్టుకొనఁబడినదగు.

క. పెనగొనె గిఱికొనియెను...నులిగొనె నన
నాఖ్య లగును వలయితమయ్యె ననుట
కును...ఆం. శే. ౬౩.

నులిగొల్పు. స. క్రి. (√నులిగొను.) మెలిపెట్టు.

ద్వి. ముదురుజుంజుఱుమీసముల నులిగొల్పి. ద్వి.
హరిశ్చ. పూ. ౨౦౬౨ పం.

సీ. నులిగొల్పి పావడఁ దలఁజుట్టె నొకయింతి
నెమ్మేనితఁడి యొత్తె కొమ్మ యొకతె. చంద్రా.
౬. ౪.

నులిజెముడు. వి. (√నులి.) వృక్షవిశేషము, చిన్న జెముడు.

సీ...నల్లేరు నులిజెము డాకుజెముడు. హంస. ౪.
౧౦.

నులితడ. వి. మహాబల.

గీ...గూబతడ నులితడ, యన మహాబల దనరు
వృషాధిరూఢ. ఆం. భా. ౨. ౫౬.

నులిపచ్చి. విశే. (√నులి.) కొంచెముతడిసినది.

ద్వి. పనుపడ నులిపచ్చిపయ్యెదకొంగు, మొనల
నానినకుచముల నొప్పు డాని. ద్వి. పరమ.
౪. ౨౯౨ పా.

నులిప(వ)డు. అ. క్రి. (√నులి.) ౧. దోఁపుడువడు.

ఆ. దోఁపుఁబోయె ననుట దోఁచు నులిపడెన,
నంగ...ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

౨. మెలికపడు.

రగడ. మగుద పలుకు లుం దిగిచి చూచుట మా
నుమా కలిగడియె దండలు. పారి. ౪. ౧౬.
గీ. సాలభంజికప్రతిమ లౌనులు నులివడంగ,...కత్తు
రు వేటజాతికొమిరె లెపుడు. ప్రబంధ.౧౯.
కళ. ౫. ౧౭౦.

నులిపురుగు. వి. (నులి+పురుగు.) కడుపులో
పుట్టుచిన్నపురుగు. (బ్రౌ.)
(వ్యవ.) వాయువిళంగము లరసము త్రాగినచో
కడుపులోని నులిపురుగులు పోవును.

నులిబిల్ల. వి. (√నులి.) చిన్నదయినయొకజాతి
నీటిపురుగు, జలచరవిశేషము.
సీ. నులిబిల్ల యొఱబిల్లపురుగు గోదురుకప్ప...
రొండ్రకాయ జలగ. హంస. ౪. ౧౭౬.
('నులిగుల్ల' ప్రాంతప్రతిపా.)

నులియచెంకె. వి. వృక్షవిశేషము.
సీ... తలపిడు చబ్బెంద నులియచెంకె. హంస.
౪. ౧౦. (ప్రాంతప్రతిపా.)

నులియు= నలియు. అ. క్రి. ౧. పొడియగు.
వ... మిడియుప్రేళ్లును నలియుకన్నులును నులి
యు వెన్నులును జడియుచెక్కులును ...
చంద్రా. ౬. ౭౩.
౨. (అలయికె మొ. వానిచే) చలించు, అల్లా
డు; వడకు.
క. అంగంబులు నులియంగను,నుంగే నీలిగే యు
టంచు నొకనిమిషము నోరం గాయ వేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడట్లుం
డెను. పరమ. ౧. ౧౨౫.
చ. కులుకు లెసంగ నబ్బురపుగుబ్బలు గుబ్బతి
లంగ పేనిచాయలు చిలుకంగఁ గౌను నులి
యంగ మెంగముసఁ గ్రమ్మి చెమటల్,జిలిబిలి
పొంగఁ బొందళుకుఁజేలమెఱుం గడరంగఁ
గంకణావళి గలుగ ల్లనంగఁ బటువం గపుకం
చె లతాంగి సిగ్గునన్. కృ. శతం. ౩. ౩౫.

జః నులక, నులి, నులించు, నులికాయ, నులిగొను,
నులిగొల్పు, నులిజెముడు, నులితచ్చు, నులి
పడు, నులిపురుగు, నులిబిల్ల, నులివంక, నులి
వాడు, నులివు, నులివెచ్చ, నులివెట్టు, నులి
వేడి, నులుపు, నులుము, నులుకు.

నులివంక. వి. (నులి+వంక.) ౧. కొంచెమువంకర.
సీ. కళలయిక్కువ లంటి గళముల సందిళ్లఁ గ్రొ
వ్వాడినులివంక గోరు లుంచి. భుటికా. ౨.
౧౧౬.
౨. పల్లకిబొంగుయొక్క దోషవిశేషము.
వ... నులివంక యగ్గిసోకుడు ... నీలధవళర
క్తహరిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁ గలదుర్గుణం
బులు లేక ... ప్రబంధ. ౬౦౫.

నులివాడు=ఉలివాడు[1]. అ. క్రి. (నులి+వాడు.)
కొంచెముగా వాడు.
సీ. నులివాడునాఁచుపల్లుల గొంతిగొగర్చి లేబొ
లపల్పుగాలి పే పోక యొదిగి. అము. ౨. ౫౩.
నులివాళ్లువాడు=కొంచెమువాడు.
క. నులివాళ్లువాడుచున్నవి, లలిత మహీతరుణ
దేహలతికలు మనరున్,జలకేళి యుచిత మన
వుడు, నెలఁతుక కిట్లనిరి చెలులు నిపుణత
మెఱయన్. విక్ర. ౫. ౩౮.

నులివు[1]. వి. (√నులియు.) ౧. నులియుట. (శ.
ర.) ౨. అభరణవిశేషము.
ద్వి...చంద్రాస్య రొూర్తు, తనకేలినులివు మధ్యము
నఁ బొంకించి, యురుదించి... ద్వి. పరమ.
౫. ౪౪౧ పా.

నులివు[2]. వి. విధము, రీతి.
ద్వి... వాఁడు నాగేతి నొండు, నుడువసేరక
మూఁగనులివున నున్న. ద్వి. పరమ. ౨.
౧౨౩ పా.

నులివెచ్చ. విణ. (√నులి.) కదువ్వము, కొంచెము
వెచ్చనిది.

చ. తెలినులివెచ్చయోగిరముఁ దియ్యనిచారులుఁ
దిమ్మనంబులున్. ఆము. ౧. ౭౧.

సీ. విరహులమై సోఁకి వేఁడి యౌవెన్నెలఁ బ
చ్చివెన్నెల నులివెచ్చఁ జేసి.పారి. ౨.౪౭.

ఆ... కదుష్ణనామ, మలఁతి గోరువెచ్చ నులి
వెచ్చ తనివెచ్చ, యన...ఆం. భా.౧.౭౩.
చంద్రా. ౨. ౩.

నులివెట్టు. స. క్రి. (√నులి.) ౧. మెలివెట్టు.

చ. అన విని నవ్వి యవ్వికసితాంబుజలోచన
వ్రేఁటుకొంగు కేలున నులివెట్టుచుం దళుకుళు
క్కునఁ జూపులఁ జూచి...శుక.౨. ౪౬౯.

సీ. తోఁక నూరక మేను సోఁకఁగ నులివెట్టు వె
డవెడ నాలుక వెడలఁ బెట్టు. భాగ. ౧౦.
ఉ. ౫౪౪.

౨. గ్రుచ్చు.

మ. ధర గంపింప మహాసభాభవనరత్నస్తంభ
సంభూతుఁడై, కరజంబుల్ నులివెట్టి రక్త
కణము ల్గాఱఁగ వీక్షించి రౌద్రరసద్రోణిక
లో యటంచు విబుధవ్రాతంబు వర్ణింప శ్రీ,
హరి రక్షోభుజమధ్యమండలము చెండాడెన్
నృసింహాకృతిన్. వరాహ. ౭. ౨౯.

నులివేఁడి. విణ. (√నులి.) కొంచెము వెచ్చనిది.

ద్వి. గుడిగుడి క్రన్నీరు గ్రుక్కుచు నొండు,
నుడువ నాలుక రాక నులివేఁడియూర్పులం
దండ నిగుడ...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.౧౩౮పం.

చ...ఓరి మనుజాధమ నిచ్చలుఁ దెచ్చువంటకం,
బును నులివేఁడికూరలు నపూపములున్ గొని
రా కహంకృతిన్. విక్ర. ౫. ౨౧౯.

నులివేఁడియెండన్=సంధ్యాసమయమున.

సీ. ఎచ్చోటు నులివేఁడియెండఁ బండులు రాలి
పూపార్కు కదనంబు బోసివడియె. భీమ.
౩. ౩౮.

నులుచు(ల్చు)=నులించు,నులుపు. (√నులియు.)
స. క్రి. నులియఁజేయు.

౧. నలుపు, పిసుకు.

సీ.భవసంగత నటంచుఁ దలఁడువ్వి ముడిచిన ము
రువ్రులౌ యని ముడ్డి మూతి నులుచు. శుక.
౨. ౧౧౫.

సీ. ఉపదర్భమెడ నుల్చి యూపంబుతోఁ గట్టి
...కు. సం. ౨. ౨౦౦.

౨. సంహరించు, నశింపఁజేయు.

సీ. గగ్గులకాడులుకావించె మగియించె నులి
చెను...గీ. వధించె, వనుటకు సమాఖ్యలు
...ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

గీ. వామనుఁడవై బలీంద్రుగర్వంబు చెఱిచి,
భార్గవుఁడవై సమస్తభూపతుల నులిచి,రా
ఘవుఁడవై దశాస్యువక్త్రములు దులిచి,ని
లిచినాఁడవు నీమాయఁ దెలియ వశమె.
వరాహ. ౧. ౫౨.

౩. మెలివేయు, మెలివెట్టు.

క.వైరమున నులిచి త్రెంపక,కారాకులు దుల్లినట్లు
కరము లెల్లం,దార పెడఁబాయవలయుట,
సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతని
కిన్. భార. భీష్మ. ౧. ౨౦౪.

చ...మేరువు న్వ్రీలఁగఁ ద్రోచెద శేషుని బట్టి
నుల్చెదన్,వనజభవాండముల్ వగులవైచెద
దాఁటెద నేడుదీవులన్.భా. రా.కిష్కిం.
౭౧౯.

సీ. మొలకచ్చకట్టుపై మలఁగినపచ్చనినును
కొంగు దిండుగా నులిచి చుట్టి. హరి. పూ.
౮. ౧౩. దశకు. ౨. ౪౩.

నులుపు(ల్పు)=నులించు, నులుచు. స. క్రి.
(√నులుచు.) నలుపు, నలఁగఁగొట్టు.

వ...అక్కుండలికయనుండు...రాక్షసుల గుం
డెలన్ బగిలించుచు...శిరంబుల విదలిం
చుచు భూషణంబుల నులుపుచు దూషణం
బుల సలుపుచు...ఉ. రా. ౨. ౬౧.

౨. పన్నాగము, పన్నుగడ.

శా... నేర్పుల్ పచరించి బొంకిన నెఱుఁగరాదె యీనుల్పు వీఁ, డే నిక్కం బగు కన్నగాఁ డని ధరిత్రీశాగ్రగణ్యుం డనఁగ. విప్ర. ౫. ౬౨.

నులుము. స. క్రి. (√నలుచు.) ౧. మెలిపెట్టు, కండను రెండువ్రేళ్లతోఁ బట్టి యిటునటు త్రిప్పు.

వ... ఉరవడిఁ గొమ్ముల మెడల నులిమియుఁ దొడలు విఱిచియు... నీలా. ౩. ౭౪.

సీ. ధూర్జటి నే మని దూషించితి వటంచుఁ బువ్వుఁబోణి యొకర్తు బుగ్గ నులిమె. పారి. ౪. ౧౨౧. కళా. ౪. ౪౧.

౨. నలుపుకొను.

సీ. కాటుక నెఱయంగఁ గన్నులు నులుముచు వెడలుకన్నీటితో వెగచువాని. భాగ. ౧౦. పూ. ౩౭౨.

౩. గట్టిగా నొక్కు, పిసుకు.

(వ్యవ.) దొంగలు దారిలో వానిని గొంతు నులిమి చంపినారు.

౪. (ఇతరులనుండి) బలవంతముగ లాగు, ఒడిసి పుచ్చుకొను.

క. అని మరుబాములఁ బడలే, నని కైదువు దుప్పిదాఁటునాయితము బలెఁ, బెనఁగునలయుతియ యచే నుర్వియ నులిమి బలిమి విడిపించి యను ననురక్తిఁ. సారంగ. ౨. ౨౩౫.

వ... ప్రమథగణంబులచేత నచ్చక్రంబు నులిమి తెప్పించి తదనంతరంబ... వీర. ౪. ౧౪౬.

౫. ఉన్మూలించు, పెల్లగించు; నాశముచేయు.

సీ. బలిమి వాసవుచెట్టు నులిమి వాకిటఁ బెట్టుకలిమివాలుగఁ గంటిచెలిమివాని. చంద్రా. ౧. ౯౪

సీ. బంధనంబులఁ బటాపంచలు గావించు నోల యనాపదలను నులిమి వైచు. సీతారా. ౧. ౬౩.

౬. విడుచు.

సీ. అన నప్పు డెన్నిక సమరశత్రు విభీషణుఁడు భీష్ముఁ డనుశంక నులిమివైచి, పలుకుఁబంతము మీఱ... రాఘవ. ౪. ౫౩.

౭. వధించు, చంపు.

సీ... నుగ్గాడె, బరిమార్చె నులిమెను దైత్యులార్చె జదిపెఁ బొలిమెను సదమదమొనర్చె... గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొందగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై... అం. భా. ౩. ౧౨౩.

నులుసు. వి. (√నలియు.) శేషము, మిగులు. (న్యూనత అని శ. ర. నిష్ఫలము అని ప్ర.)

తరలము. నలినలోచన... మనముఁ గాన్పుము భీతులఁ, నులుసు లేక ఫలించె నోచిననోము లెల్లను నీవ యై. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౩౦.

నుల్లింద. వి. ఒకానొకచెట్టు.

వ... మఱియును బెదపిచ్చి చినపిచ్చి నల్లింద నుల్లింద యిప్ప కప్పురమద్ది... పి. శకుం. ౨. ౧౪.

నువత్. సం. శత్రు. నుతించుచున్న.

నువ్వు(వు)=నూవు. వి. సస్యవిశేషము, తిలసస్యము (దీని భేదములు అడవినువ్వు, కొండనువ్వు. అని శ. ర.)

ఆ. నువ్వుఁబువ్వు నవ్వు జవ్వనినాసిక... విజ. వి. ౧. ౯౪.

వ... నువ్వుమవ్వంబును... భీమ. ౩. ౬౭.

సీ. ఎడ లేదు నువుగింజ యిడఁగ సప్తద్వీపములయందు యూపముల్ పొదలుకతన. నీలా. ౨. ౧౫.

౨. ధాన్యవిశేషము.

ఆ. నూనె లేనిదివ్వె నువ్వుల మందునా, విశ్వదాభిరామ... వేమన. ౧. ౩౯౦.

ఆ. ఘటము గాఁగఁ జేసి కగణ మొద్దుగఁ జేసి, తవిలి కర్తములను నువులఁ జేసి, తెలిసి గాను గాఁడు తిలకారుఁడాత్మయు, విశ్వ... వేమన. ౨. ౨౭౫.

సా: నాల్కపై నువ్వుగింజ నానదు. (మాట దాఁగ దని భావము.)

గీ. నాల్కపై నువ్వు గింజైన నానవట్టి, యారివే
రంపుఁజపసి కయ్యఁపుఁగడుపుఁ, గూడుగాఁ
జేసి మెలఁగెడుకోడిగీఁడు, మదుర చదువుల
బాపనముద్దుపట్టి. చిత్ర. భా. ౫. ౪౫.
జ: నువ్వుచేను.

నువ్వుచేను. వి. (నువ్వు + చేను.) తిల్యము, నువ్వు
లుపండుచేను.
గీ...నువ్వుచే నవఁగఁ దిల్య, మలరు...ఆం. భా.
౨. ౨౨౯.

నుసము. వి. కసవు.
ద్వి. బలవంత మగుశీధి ప్రాణేశుఁ బాపఁ, బలవం
తఁ జెందినవరవధూమణికి...పూఁబొదరిండ్ల,
క్రంతలు వంతలు కమనీ కాసరసి, బిసములు
నుసములు పృథుమకరంద, రసములు విసము
లు...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౫౨౩ పం.

నుసలు. అ. క్రి. ౧. కదలు, మెదలు.
ద్వి. చాల నీతని తుల్కి సత్యంబుకోలకు, నూ
లిపోఁగునఁ జిక్కి నుసల కున్నాఁడ. ద్వి.
హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౨౬ పం.
౨. ఏమఱు, ప్రమాదమొందు.
ద్వి. నుడితప్పు వాతప్పు నుసలక సత్య, మెడ
లింపఁ గనిపట్టు నెపుడుఁ గౌశికుఁడు. ద్వి.
హరిశ్చ. ఉ. ౧౯౪ పం.
ద్వి. విసిగినఁ గసిగిన వెడ నిద్ర నొంది, నుసలిన
మసలిన నొప్పిఁ జెప్పినను. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౧౫౪౨ పం.
౩. పూను, యత్నించు.
క. మగువలు మగలని యెఱుఁగఁడు, మృగముల
కోరసిలఁ జేమి మిడిమేల మితం, డగపడు
నని తలఁచితి మేఁ, నుఁగుఁ గంబంబునకుఁ దివి
య నుసలితిమి సుమీ. రామా. ౨. ౧౧౩.
(శ. ర. చి. ని. పా. 'నుసిలితిమి' ముద్రి.)
౪. ఆడితప్పు.
ఆ. నొడివినంతవట్టు నుసలక యిచ్చుచో, నేల
కట్టు విష్ణుఁ డేఁటిమాట. భాగ. ౮. ౫౯౪.
స. క్రి. పట్టుకొను, గ్రహించు.
మ. పెసరుంగాయకు మెత్తకన్నులకునై పేటా
డుమ మన్గొజ్జెలక్, నుసలం జూచుచు దోస
చేల్ చెఱకుచాల్ నుగ్గాడుచున్...రా.
వి. ౨. ౬౫.

నుసి. వి. (తె. నొ. ని.) ౧. పురుగులు తొలువఁగా
రాలుమ్రానిపొడి.
చ...అప్పడఁతుకభ్రూలతాధనువు పట్టి మనోభ
వుఁ డింతనుండియుఁక్, విడుచునకాని మానఁ
డిది నిక్కము మట్టదకీటజుష్టమై, యుండుగక
కమ్మధూళినుసి యొల్కుచునున్న పురాణచా
పముల్. నైష. ౫. ౧౨.
క. ఘుణగణవివరణఁ జివికిన, మణిధనువునఁ దొ
రఁగునుసిసమానము లై ద్రర్పణ నిభ నభము
నఁ బరిణతి, శణకణహారిణములు పాండుజలద
ము లొలసెన్. ఆము. ౪. ౧౪౧.
౨. నిగుడు, కట్టెలు మొదలగునవి కాల్చుటచే
కలిగినబూడిద.
(వ్యవ.) కట్టెలు కాలి నుసి అయిపోయినవి.
విణ. నుసి పట్టినది, ప్రాఁతది.
ఉ. చూచి రఘూద్వహుండు సెఱజోదులు వేల
కొలంది యెత్తఁలే, రేచి బలాఢ్యు లయ్యు
నిపు డీనుసివి ల్లొకపెద్దకొండగాఁ, జూచెద
రెల్లవారు నది శూలికిఁ గాకిట నాకు లక్ష్య
మే. రామా. ౪. ౮౮.

నుసిపురుగు. వి. (√నుసిక. క. నుసిహుఱ. మ. నుచ్చు
పుఱు.) ఘుణము, మ్రాను తొలిచి నుసి రాల్చె
డిపురుగు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నుసుఁగు. అ. క్రి. తొలఁగు, అపసరిల్లు.
గీ. అనృశంసుఁడు నుసుఁగు వైఖానసులకు, నా
దురాత్ముండు శ్రోత్రియు నపహసించు, నాఖ
ఋఁడు సోమయాజి నిరాకరించు, నక్కరా

తుఁడనుష్ఠాత ధిక్కరించు. శైవ. ౭. ౧౩౦.

ఉ. పంది నుసింగిపోయిన నృపాలకనూజుఁడు సిన్నవోయి ... విక్ర. ౩. ౭౩. (చి. ని. పా. 'మొఱంగిపోయిన'. ముద్రి. పా.)

నుసుమ. వి. ఎండకాలమున కన్నులందు ముసరెడు చిన్నదోమ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నుసుము. స. క్రి. ఆకర్షించు, లాగు.

వ...చరణాంగుళిదంశికలం బట్టి నుసిమిన మిట్టిపడి యిట్టట్టు గదలనేరక...వసు. ౪. ౫౩.

నుసులు. అ. క్రి. (త. నొసివు.) ౧. కదలు, చలించు.

గీ. మధుఁడు సారంగధరుఁడు మస్తధుఁడు విధుఁడు, వసులపాఁతర లై వీరు నుసులనీయ, రెటుల నిటు తాళఁగల దని యెఱుఁగ వైతి. సారంగ. ౨. ౧౨౬.

ద్వి. రసికుండవేనియు వస దక్కి యాత్మనుసిలిన మతి మీఁద నోరెత్తఁగలవె. పండితా. పురా. ౧౧౪ పా.

౨. (ఒడలు) విఱుచుకొను.

చ...నిద్ర చేఁగసరినయట్లు మత్కరము గబ్బిచనుంగవపైకిఁ దార్చి పై, నుసులుచు నీవిజార్చినమనోహరలీలల కెన్న శక్యమే. శశాం. ౪. ౬౨.

౩. ఒదుఁగు, ముడిఁగియుండు.

చ. వెరవున నంగముల్ నుసుల వ్రేటులు వమ్ముగఁ దాఁకినప్డు దిక్కరిరదనప్రహారములఁ గంపము నొందక యుండు మేదినీధరములఁ బోల్పఁ బట్టగునుదగ్రపుమూర్తుల...భార. శల్య. ౧. ౧౪౬.

మ. గద లన్యోన్యసమాహతిన్ మిడుఁగుఱుల్ గ్రక్కంగ సారించుచుం, గదియం బాయఁగ వ్రేటు దప్ప నుసులంగా నేర్పు లంగంబులం, దొదవన్ ఘోరపరస్పరప్రహతు లత్యుగ్రంబుగా నెత్తురుల్, వెదలింపం బదశబ్దహుంకృతులు దిక్సీమంబులం దాఁటఁగన్.

భార. ద్రో. ౧. ౧౯౫.

స. క్రి. నులుము, నలుపు.

గీ. చంద్రరేఖయు ముఖకాంతి సడలి కనులు, నుసులుకొంచును మేల్కాంచి నుసలఁ జొచ్చె. చంద్ర. వి. ౩. ౧౩౫.

వి. ౧. చలించుట, వెనుదీయుట. (లాఘవము. అని శ. ర.)

వ...నుసులు లేక మాసంబు పనంబునకు ధనంబుగా వనంబునం గార్చిర్చ్యసం గమిరిన యట్లు రూపు సెడి పీనుంగు వెంట లగు చోట్ల శరంబులు రాలినను శిరంబులు వంపక...ఉ. హరి. ౩. ౯౧.

౨. (త. నుసుళ్.) ఓసుఁగుట, ముడుచుకొనుట.

వ...అవ్విడముడి పుడమి టీని వెడఁదయురంబు పలక్షించి లాఘవస్ఫారంబుగ గదాదండంబుఁ ద్రిప్పి వైవ నాతం డది మోనినుసులునం దప్పింప నది యిల చలింపంబడిన నన్నుసులు తెలిపిన యుక్తికి యద్భుతవేగుండగు నవ్వాయుపుత్త్రుండు గద పుచ్చుకొని తిరుగుసందున దుర్యోధనుండు...భార. శల్య. ౨. ౨౬౩.

జః నుసులుకొను.

నుసులుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (నుసులు + కొను. స్వార్థమున.) మెదలు, దొరలు.

సీ. కుహనాకటికి లక్ష్మికుచకుంభములమీఁదికుంకుమంబున నుసుల్కొనఁగఁ గూడె. భీమ. ౧. ౩౪.

నూ

నూ. వృత్తియందు నూపుశబ్దమునొక్కలు ప్తశేషము. (చూ. నూఁబువ్వు, నూఁబప్పు.)

నూఁక. వి. త. నూక్కం. వృక్షవిశేషము. (శ. ర.)

నూఁకు=ఊఁకు. వి. పూనిక, యత్నము.

సీ. చిఱుతనూఁకుల నంగి జీర్వాఱుగేహావప్రముల నిచ్చిన లేక ప్రాఁకప్రాఁకి. కవి. ౧. ౧౨౦.

నూఁగా(గుటా)రు. వి. (√నూఁగు.) రోమావళి.

ఉ. ఆరమణీలలామ నవయౌవనసంపద నివ్వటిల్ల శృంగారరసంపుబొమ్మ యనఁగా వలిచన్నులుఁ జిన్నిమోము నూఁగారుఁ గృశోదరంబు నలకావలియుం బొలుపొందఁగా దరస్మేర కటాక్షము ల్వ్యాలయఁ జెచ్చెర వచ్చె నిజేశుపాలికిన్. వా. రా. ౫. ౧౨౭.

సీ. ...నూఁగారు నా నలరు రోమ, రాజి ... ఆం. భా. ౨. ౧౪౭.

సీ. కరికుంభమధ్యసంఘటితనీలాంకుశం బనఁ గుచంబుల నూఁగుటారు మెఱయ. బలిర కతివేల్పుశతకము. (చి. ని.)

సీ. కమలోద్భవస్ఫూర్తి సుముఖఁబు భరియింప వారిలీల నూఁగుటారు రతిశయింప. ఇందు. ౨. ౧౯౧.

నూఁగు=నూఁగుడు. వి. ౧. ఆకులు కాయలు తీఁగలు వద్దు మొదలగువానిమీఁద బయలుదేఱు చిన్నచిన్న ముండ్లవలె నుండు సూక్ష్మావయవసమూహము. (దీనియామ్రేడితరూపము నూనూఁగు,నూఁగునూఁగు.)

ఉదా: దూలగొండినూఁగు, దోసనూఁగు, ధాన్యపునూఁగు, బెండనూఁగు మొ.

సీ. తాఁగరాయంచలు నూఁగారఁ బెరిఁగిన బిసములు తమపాలఁ బెట్టికొనఁగ. కవు. ౨. ౬౦.

ఉ. సమ్మదవారి గన్గడల జాలుగ మైగరుపాఱ నిందుబింబమ్మున దృష్టి నిల్పి పయిఁ బ్రాఁకు మరీచుల నూఁగునూఁగు లేఁగొమ్మలు వట్టఁ జంచుపుటకోటిఁ గదల్చి తెమల్చికొంచు శాఖ్యమ్మ విహంగమ మ్మయినయాకృతి నొంచెఁ జకోర మొక్కఁడన్. నిర్వ. ౬. ౫౧.

౨. అప్పుడే క్రొత్తగా బయలుదేఱురోమము, రోమాంకురము.

సీ. పెడపెడ నూఁగారివింతరై యేర్పడుదేరనివళుళలో నారునిగుడ. భార. విరా. ౧. ౨౪౫.

వీణ. తేఁతది.

సీ. నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి. కాశీ. ౧. ౭.

సీ. కలికిసింగారంపు మొలకలోయన ముఖాబ్జమున నూనూఁగుమీసములు తనర. దశా. ౮. ౫౧౨.

నూఁగునూఁగుఁబ్రాయము=నూత్నయౌవనము.

క. తొడరియుఁ దొడరని సిగ్గునఁ, బొడమియుఁ బొడమనియురోజములఁ జాపలమున్, విడిచియు విడువనినడపులఁ, బడఁతుకపై నూఁగునూఁగుఁబ్రాయం బయ్యెన్. కవిక. ౩. ౧౦.

జః నూఁగారు, నూఁగుము, నూఁగుదోస, నూదోస.

నూఁగుము=నూఁగు. వి. (√నూఁగు.)

(ఆకులు, కాయలు వద్దు మున్నగువానికి అంటియుండు సూక్ష్మావయవసమూహము.)

క. బ్రదికెడునంతకుఁ బురుషుఁడు, బ్రిదులక నిలువెల్ల వగలఁ బెనఁగొని యుండున్, గుదురకొని దూదినూఁగుము, పొదివిన కార్పాసబీజమునకుం బ్రతియై. కవిక. ౫. ౧౧౮. (శ. ర. పా. 'దూదిమాఁగుము' అని ముద్రి. పా.)

నూఁగుదోస=నూదోస. వి. (√నూఁగు.) కూఁతురుబుడమ.

ఆ. వెల్లిపప్పు పొట్లచిల్ల మూలము నూఁగు, దోస ముద్గయుగమధూకజాతి, జీరకములం గాఁచి నీరంబు లియ్యఁగా, నెట్టి పైత్యములును మట్టువడును. (చికి. చి. ని.)

నూఁబిండి. వి. (నూవు + పిండి.) నువ్వులపొడి.

సీ. ఉండ్రాళ్ళు నూఁబిండి పులద్రెక్కులుం దేనె యనఁటిపండ్లు... హార. ౬. ౫౫.

నూఁబూవు. వి. (నూవు + పూవు.) తిలపుష్పము, నువ్వుఁబువ్వు.

వ... నూఁబూవువంటి నాసికయు ... హార. ౩. ౨౩.

నూకలు. వి. (తె. నుక్కు.) తండులకణములు.

సీ. ధాన్యశకలములు దనరు నూక లనంగ ...
ఆం. భా. ౨. ౨౩౯. ద్వా. ౨. ౧౭౩.
(వ్యవహారమందు ఏకవచనము కానవగుచున్నది. ఉదా:-గోధుమనూక మొ.)

నూకించు. స. క్రి. (√నూకు. క. నూకిసు.) త్రోయించు.

గీ. ఆటిబల్లిని సోఁకురాయుండు నీప,డంతఁ జేఱి గొని యునిచె నే నెంతమంచి,బుద్ధిఁ జెప్పిన వినక యబ్బురపుఁగినుకఁ, గెరలి వడిఁ దన్ను వెడల నూకించె నిందు. అచ్చ. రా. యు. ౪౨.

నూకు. స. క్రి. (క. నూకు.) ౧. త్రోలు.

మ. హరిణం బొక్కటి ముక్కుతండమ్ముఁ బులిం దానీకముల్ ద్రోచి యు,ర్వరఁ గా లూఁదక దాఁటు నేటులనికిల్ వావాంబు నడ్డంబు నూ, కి రసావల్లభుఁ డేసె భల్లమున... మను చ. ౪. ౪౪.

గీ. అప్పు డతికాయుఁ డౌరౌర యద్రిచరులు, జమిలిచంపులు చంపి రిచ్చట నటంచుఁ, దచ్చమూమధ్యమునకు రథంబు దూఱి,నూకి పాపటు పుచ్చి... రామా. ౮. ౧౬౫.

౨. త్రోయు, గెంటు.

...ష్ఠుఁగాలను దొంటిశివుమీఁదిపూజ, పో తెచ్చినపుక్కిటినీటు,మాను గా శివునకు ...జ్ఞనం బార్చి. బస. పు. ౩. ౭౦౧ పం.

చ. చెలియవయోనులబద్ధ యగుసిబ్బెపుగుబ్బల కల్లి తొంటిలే,ముల డిగ నూకఁగా నవి సము త్కటభీతినిఁ బాఱుచో... కవిజ. ౧./౫౪.

వ... ఈబ్రహ్మచారి శంకరునిగుతించి యింకను వంకరకొంకరమాట లాడ నుంకించుచున్నవాఁడు ఇతని మెడ పట్టి నూకుం డని పలికి కోపావేశంబున. హర. ౪. ౩౩.

౩. పడఁద్రోయు, పడఁగొట్టు.

మ. పురముల్ గూలఁగఁ ద్రోచి సౌధభవనంబుల్ నూకి ప్రాకారముల్,ధరణిం గూల్చి ...భాగ. ౧౦ ఉ. ౩౯౮.

సీ. నుగ్గునూచంబు గా నూకుదు మేమేయధరణీధరంబు దోర్దండశక్తి. సుద. ౫. ౮౦. ద్వి. పరమ. ౫. ౪౨౨ పం.

విణ. త్రోయునది.

వ... చిగురాకుతొగయజిగిపొగరు నూకుటమగులజోడించినపాల వెండిపొగడమ్ములు... ప్రబంధ. ౭౮. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

జ: నూకించు, నూకుడు.

నూకుడు వి. (√నూకు.) నూకుట, త్రోపుడు.

చ. లకుముకులట్లు సగ్వసులఁగూగునఁ గుక్కుటజాతిచాష్పసం, బికములలీలఁ బావురపుఁబిట్టలతీరున కౌక్లిపీటకఘ, నుకములవైఖరిం గవులనూకుడుభంగిని [illegible]వాళ్వయు, గ్రకముల రీతి సింహములగ్రకడిఁ బోరఁ దనూసచాతురిన్. హంస. ౩. ౨౩౨.

సీ. కడు మోరతో ప్రనూకుడుఁ జేసి కోరాడి కొమ్ముల నెగదట్టుఁ జిమ్మచిమ్మి. రామ. ౭౮౭.

త్రోపునూకుడు=బలత్క్యము.

ద్వి. గోపాలకునిఁ దనకురుని వాక్యమును, ద్రోపు నూకుడు చేసి తొల్లిమతేన్యేంద్రుఁ, దరిగిన త్రోవ... నవనాథ. ౨. ౧౦౦ పా. ౨ పం.

నూఁగు=నూవు. (శ. ర. 'నూకులు' ధాన్యవిశేషము అని బ్రా.)

నూచే(ము). వి. పొడి, చూర్ణము; ముక్క, శకలము. (ఇది నుగ్గుపదముతో కలసియే ప్రయోగములందు కానవచ్చుచున్నది.)

ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ సదియఁ గొన్నిటిః గొమ్ములు దుమ్ముదూళిగాఁ, గొన్నిటిఁ గుంభముల్ పగులఁ గొన్నిటిఁ గాళులు నుగ్గునూచగా ... అన్నిటి భీముఁ డుద్భటగదాహతిఁ జేసిక కేఁటులాడఁగన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

(నుగ్గు నూచగా= పొడిపొడిగా, మిక్కిలి పొడిగా అనిభావము.)

స్రగ్ధర. కూలుం గుఱ్ఱంబు లేనుంగులు ధరఁ గడయుచుఁ గుప్పలై నుగ్గునూచై, వ్రాలుచున్ దేరల్ ... భాగ. ౧౦ ఉ. ౨౨౦.

మ. సమయాంభోనిధిఁ జొచ్చి చండతరచంచద్వాల మల్లార్చుచున్, సమరోజ్జృంభితజంభశాసనభుజాస్తంభాగ్రదంభోళిదుర్దమశృంగంబున వేదచోరవపురవ్యప్రశ్రేణికల్ నుగ్గునూచము గాఁ డాఁకె సుధాశనాసహానరోషాగర్భనిర్భేదియై. దశా. ౧. ౨౪౪.

(భీముఁడు.) చ ... ఒక్కచే నొగల్, వెరవునఁ బట్టి తేరు ప్రజ విస్తయ మందఁగ వీచి వైచినన్. అ. నుగ్గునూచ మైన నగుడఁ డొండొక, యరద మెక్కి యల్ల నరిగె సేన, మొగమునకు...భార. ద్రో. ౪. ౧౫౮, ౧౫౫.

క. అబ్బిత్తరికిం గన్నుల, పబ్బమ్ముగఁ జూచునపుడు ప్రమదంబునఁ బె, ల్లుబ్బెడుగబ్బిమెఱుఁగుచ, న్గుబ్బలచే రవికె నుగ్గునూచము లయ్యెన్. రా. వి. ౩. ౧౩౦. (నుగ్గునూచములగు=ముక్కముక్కలగు నని భావము.)

నూటయెనిమిది. స. (నూఱు² + ఎనిమిది.) నూఱును ఎనిమిదియు, అష్టోత్తరశతము.

గీ. దివ్యములు నూటయెనిమిదితిరుపతులకుఁ, బరమపద మైనశ్రీసర్వపురమునందు. భీమ.౨. ౬౬.

నూటిడి. వి. (√నూవు.) నూవులతో చేసినభక్ష్యవిశేషము.

మ.ఉడువీథీహరినీలరత్నమయపాత్రోత్సంగభాగంబునం, గడుగారామున శేఖుషాంశునకునంకచ్ఛాయ యన్కమ్మనూ, టిడితోఁ గూడ సుధాంశుబింబ మమ నేయిం ఛాయసాహారముం, గుడువం బెట్టెనొ బంతికూళ్లకును జాళోరంబు లేపారఁగన్. నైష. ౭. ౧౯౭.

నూతనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నవీనము, క్రొత్తది. ౨. వింత యైనది.

నూతము. సం=నుతము.

నూత్నము. సం= నూతనము.

నూదము. సం. వి. అ. పుం. తూదము, బ్రహ్మదారువు, గంగరావిచెట్టు.

నూదోస-నూఁగుదోస. ౧. నూఁగుదోసచెట్టు.

(శ. ర.) ౨. రేణుకలుచెట్టు.

సీ...తెలియంగఁ దగును నూదోస రేణుకలు ... ఆం. భా. ౨. ౬౧.

క. నూదోసన రేణుక లగు...ఆం.పద.అచర. ౪౩.

నూనె(నియ). వి. (నూవు + నెయ్యి.త.నూవునెయ్యి.)

౧. నువ్వులచమురు, తైలము.

సీ. తైలాభిధానంబు దనరు నూనె యనంగ... ఆం. భా. ౨. ౨౫౭.

వ...ఆకులమోపున ౫౦ ఆకులు నూనెపె(ఱుక) వీసాలు ౨...ద. ళా. ౪. ౯౩౫.

ఉ.సంపెఁగనూనె యంటె నొకచంద్రనిభానన కంసవైరికిన్. పారి. ౨. ౭.

సీ. కమనీయగతిఁ దిలోత్తమ నేర్చుఁగాక నూనియ యంటు నెవ్వారు నేర్తురనుచు. వసు. ౫. ౪౪.

సీ. అతఁడు తైలాభ్యంగ మడిగినఁ బతి గమ్మనూనియ దెప్పించి మేను శిరము, నభ్యక్తములు సేయ...భార. అను. ౨. ౩౦౭.

౨. చమురుకలుగఁ జేసెడువిత్తులు కలచెట్టునకు పిదపవచ్చినపుడు చమురు అనునర్థ మిచ్చును.

ఉదా: కొబ్బరినూనె, ఆవనూనె, వేఁపనూనె మొ.

నూనెముంత. వి. (√నూనె.) గుచ్ఛబలచెట్టు.

గీ. నూనెముంత యనంగను నొప్పు గుచ్ఛ, బలయు. ఆం. భా. ౨. ౫౪.

నూనెముడి. వి. (√నూనె.) కీలుగంటు, జాఱుముడి.

సీ. నిడుదవేనలినూనెముడి వీడఁ జిగురాకుఁబోఁడి దూఱుఁ గార్చిచ్చుఁ గడియుకిరణి. మనుచ. ౩. ౩౧.

సీ. బెడఁగుఁ జూపెడునూనెముడి లోనుగా నంటఁగట్టినవాసెనకట్టుతోడ. శుక. ౪. ౩౭.

గీ. కేశబంధవిశేషాఖ్య కేరుఁ గ్రొమ్ముడి యన వెద యన నూనెముడి యన... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

నూనెయగిసె. వి. (√నూనె.) నల్లగిసె, అతసి. (శ. ర.)

నూపురము. సం. వి. అ. పుం, న. మంజీరము, అందె.

నూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁబడుచున్నది.

నూయి=నుయ్యి, నుయి. వి. దే. చేఁదుడుబావి, కూపము. (బ. నూతులు.)

క. అనఘ యధర్మము ధర్మం, బనుమతిఁ బుట్టించుఁ దృణసమావృత మై ప్రచ్ఛన్నితలముచందమునఁ దోఁచిననూయింబోలె నూత్నచిత్ర తతలేమిక౯. భార. అను. ౫. ౪౦౯.

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటికంటె నూన్నత,వ్రత యొకబావి మేలు... భార. ఆది. ౪. ౯౩.

నూతఁబడెదో పాతఁబడెదో=కష్టపడుదువా సుఖపడుదువా.

క. జడ లల్లుచుఁ జిన్నప్పుడె, పడఁతులు తను నూతఁబడెదొ పాతఁబడెదో, నుడువు మనుమాట నిజమై, పడె నూతనె యారనూఱుబారలనంగ౯. సారంగ. ౩. ౨౨౨.

నూతికప్ప=కూపస్థమండూకము.

క. విను నూతికప్పవిధమున, నిను నీవ యెఱుంగు దెఱుఁగ నేరవు గర్వం,బున నావలికొలఁది రణం,బున నొకఘుటి వెట్టుబడక పోనేర్చు దనే. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯౬.

నూర్చినూతఁబోయు=నశింపఁజేయు.

ఆ. జ్ఞాతికులము నూర్చినూతఁబోయక పోదు, డెంద మించుకైన డిందుపడదు. ప్రబోధ. ౨. ౫౭.

నూర్గొనలపట్టెము. వి. (√నూఱు².) నూఱంచులకైదువు, వజ్రాయుధము.

వ... నూర్గొనలపట్టెంబు పట్టువేల్పుఁజెలువుపలక౯ గట్టినగోపురంబు చూచి... ఉ. రా. ౩. ౨౨.

నూర్వు(ఱువు)రు=నూఱుగురు. స. (√నూఱు¹.) (నూఱునకుమహన్మహత్వ్యగకరూపము.) శతసంఖ్య కలవారు.

సీ. అతనికి నూర్వురు సుతులు ఋచీకాదు లుదయించి రఖిలభూవిదితతేజులు... భార. ఆది. ౩. ౮౦.

ఉ. నూఱుక్రావు నీఁతడు కనుం గొనునంతటిలో మనుష్యుల౯, నూఱువు రైనఁ గాని తిన నోటికి నాఁటు దటంచుఁ గూర్పఁగా, నూఱువు రైరి నేఁటికి మనుష్యులు నీవునుఁ గూడ నింతట౯, నూఱును నిండె నిందఱక నుగ్రహ మీళ్ళయఁజేమి సేయుదు౯. శాళ. ౩. ౨౦౫.

నూర్వే(ఱువే)లు. స. (√నూఱు.) లక్ష.

క. పాడఁగన్నంతనె వేయును, నుడివినఁ బదివేలు నగిన నూర్వేలు మనం, బోడఁబడి మెచ్చినఁ గోటియు, నడిగెడువారలకు నిచ్చు హాటకచయముల్. ద్వా. ౨. ౫౩.

నూఱంచులకైదువు. వి. (√నూఱు².) శతకోటి, వజ్రాయుధము.

ఉ. మించినపేర్మి నేయొడల మిన్నులుముట్టె నుంగునటినా,ఱంచులకైదువు౯ దృణకణాకృతియై పడబాయఁ జేర్చి దర్పించినధీరచిత్తములు వెల్కుఱ నాఁటి కలంప నాళ

మ్యాయంచితచారుచంచలకటాక్షము సమ్మిన
యస్త్ర మిమ్మెయిన్. నృసిం. ౨. ౯౭.

ఇట్టి: నూఱంచులవాలు. ఆం. సం. దేవ. ౧౭.

నూటాఱు(లు, ర్లు). స. (నూఱు² + ఆఱు².) అనేకము.

సీ. సంతలోఁ బ్రతి బిచ్చము లెత్తి నూటాఱు
వగలజన్నిదములు వడికి వడికి. శుక. ౪. ౧౦౯.

క. హెచ్చినరాముని శరముల, నొచ్చినతరువాత
గిరులు నూటార్లు పడన్, వచ్చెనె జలధరము
లపై, వచ్చెం బైపైన చెడ్డవారికిఁ జేటుల్.
రామా. ౭. ౧౨౯.

నూటిపి(ర్పి)డి=నటిపిడి. (శ. ర. √నూఱుచు.)

నూటిపోయు. స. క్రి. (నూఱు¹ + పోయు.) పాఠము మొ. నాఁటునట్లు చెప్పు, బాగుగా బోధించు.

క. తనయులకును మనుమలకును, దన నేరుపు
నూటిపోసి తాల్చినసర్గం, బుచభరము వారిఁ
బూనిచి, పని దీఱి విధాత యానభం
గోలువుండున్. కవి. ౩. ౧౨.

నూఱు¹. స. క్రి. ౧. సన్నెకంటిపై మర్దించు.

ఉ. నూఱక త్రావు నీకఁడు కనుంగొను సంతటి
లో మనుష్యులన్. కాళ. ౩. ౨౦౫. ౪. ౧౩౭.

ఉ. ఇప్పుడు విశ్వభారమును నేలని నేల నిజా
గ్రకోటితో, నొప్పన సేసె దన్యునకు నూరక
నూఱక త్రావువానికే. హ. వ. ౩. ౧౪.

౨. రాచు, నలఁచు.

ఉ. నున్నఁదనంబుగా నలఁగు నూటియుఁ జం
దన మట్లు రాచియున్. భార. విరా. ౨.
౨౨౧.

౩. ఆయుధము మొ. వాడి యగుటకు ఱాతి మీఁద ఒరపెట్టు.

గీ. మదనుఁ డమ్ముల నూఱె హిమంబు పేరె.
మనుచ. ౩. ౨౩.

చ...వేఁటకున్, దురుసుగ మారుఁ డస్త్రముల
నూఱెఁ దమంబును పేరె డిక్కులన్. ఉ.
రా. ౫. ౨౩౯.

సీ. జలమి గిఱ్ఱెట్టింతు మలుకఁ గోఱలు నూఱి
పైవచ్చుభూదారపతులపైన. హ. వ. ౨. ౧౯.

జః నూటిపోయు.

నూఱు². స. ఔ. (క. నూఱు.) శతము, వంద.

చ. నతజలపూరితంబు లగు నూతులు నూటికిం
బె నూన్పృత, వ్రత యొకబావి మేలు ...
భార. ఆది. ౪. ౯౩.

సీ. మనకులం బాదిగా వనగోచరంబుల వేఁట
చాటున నొక్క నూటిఁ జంపె. ద్వా. ౧.
౨౫౧.

ఉ...బాహువుల్, నూఱును జాఁచి పై పెనిచి
నూఱుశిరంబులు నూర్ధ్వదిక్తటుల్, దూఱఁ
గఁ గాలనేమి రణదోహలి యై కడఁగన్
సముద్ధతిన్. హరి. పూ. ౪. ౧౪౪.

నూఱును నిండు=ఆయువు చెల్లు.

ఉ. నూఱును నిండె నిందఱ కను గ్రహా మీశ్వ
రుఁ డేమి సేయునో. కాళ. ౩. ౨౦౫.

జః నూటయెనిమిది, నూర్గొనలపట్టెము, నూర్వు
రు, నూర్వేలు, నూఱంచులకైదువు, నూటా
ఱు, నూఱుగురు.

నూఱుగు(గ్గు)రు. స. (√నూఱు².) నూఱుమంది, వందమంది.

వ...గంధర్వదేవమానవకన్యకలం బదాఱువేలు
న్నూఱుగురు నప్సరోగణంబు లేడింటిం జెఱ
లుపట్టి... ఉ. హరి. ౧. ౭౪.

వ...పదుండ్రు నూర్గురు వేవురు లక్షకోటిసం
ఖ్యాకులం గూడుకొని... దశా. ౨. ౧౬౨.

నూఱుచు(గ్చ)=నుఱుచు.

(వ్యవ.) ఈవేళ మాపొలములో కుప్ప నూఱుచు
చున్నాము.

(నలుఁగఁగొట్టు.)
ప్రబోధ. ౨. ౭౮.

జః నూఱుపు, నుఱిపిడి.

నూఱుపు(ర్పు)=నుఱిపిడి. (క.ర. √నూఱుచు.)

నూలిగరసు. వి. ఇంద్రలుప్తకము, బట్టతల.

సీ...ఇంద్రలుప్తకం బగు నూలిగరసం చనఁ గను ... ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

నూలు. వి. ఔ. అసా. (క. నూలు. త. నూల్.)

౧. తంతువు, ప్రత్తిపడికినపోఁగు, దారము.

ఆ. ఆజ్ఞ వలయు నృపతి కాభీరభిల్లాది,కంపకోల నూల నాజ్ఞ చెల్లు, నంటు సార్వభౌముఁడైన భూపతియాజ్ఞ, కెల్లవారుఁ దల్లడిల్లవలదె. ఆము. ౪. ౨౦౫.

చ. సరసులమర్త మింపుల నొసంగఁ గదంబపు దండఁ గట్టుచోఁ, గరఁగుటఁ జెల్వుదృక్కర శకాంతులు నుత్తర మిచ్చునంతరాం, తర ముల నవ్వులు స్థలుపతండము మొల్లలు నంచు మిన్నుగ్రుచ్చి రహిని రిత్తనూ లొసఁగిసిగ్గు వహింతురు పుష్పలావికల్. ఆము. ౨.౨౦.

సీ. తనరు సూత్రము నూలు దార మనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౯౫.

౨. (తామర మొ. వానిలోని) దారము.

చ. గొనయము తమ్మినూల్ చెఱకుకోల ధనుర్లత... క్రీడా. ౨.

గీ. శౌరి తామరనూలునఁ గొండ లెల్లఁ, గట్టువడినట్లు విశ్వేఁబు గట్టువడియె. వా. రా. ౨. ౨౪౮.

౩. మొలనూలు.

సీ. వజ్రాలనూలు నొఁగ్వనికటీతటి యొల్లు తాశ్వో పటుదర్భదామకాంచి. పాండు. ౪.౩.

సీ. చాఱలరెంటెంబు సన్నంపుగింటెంబు భాను పందులచాలు పసిఁడినూలు. వరాహ. ౯. ౭౮.

జః నూలుకొను, నూలుకొలుపు, నూలుకోలు, నూలుపట్టు.

నూలుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (√నూలు.)

౧. పురికొను.

గీ. బీఱువోయి రథ్యంబులు మాఱుమొగము, వడినఁ దానొచ్చి యుండియుఁ దడవి కౌరి, నూలుకొనఁ జేసి తఱిమిన వ్రాలి తీవ్రభల్ల మునఁ గ్రీడి భీష్మునివిల్లు దునిమె. భార. భీష్మ. ౩. ౨౫౪, ౧. ౨౩౨.

గీ. వడలి తమతమచతురంగవితతు లెల్ల, నుచిత గతి నూల్కొనంగఁ జేయుచుఁ గడంగి,సంగరోత్సవసంభృతోత్సాహు లగుచు. భార. భీష్మ. ౧. ౯౪.

౨. చక్కఁబడు.

చ. కనుఁగొని ఫల్గునుండు దురగంబుల వాగెలు వట్టి యొత్తి తత్తనువులం నూల్కొనఁగా నివిరి... భార. విరా. ౪. ౧౪౪.

౩. పూనుకొను.

వ...యజ్ఞాదికృత్యంబులు ధనసామగ్రి లేక నడ పరాదు ధనంబు గలిగెనేనియు లోభంబున సంసారులు తత్కృత్యంబులకు నూలుకొన రు గావున నల్పప్రయాసంబున సకలవర్ణము లకు మోక్షంబు గల్గుమార్గం బానతిమ్ము... వరాహ. ౯. ౨.

౪. ఒప్పుకొను.

క. అనుపమము నాతఁడు తగ నూల్కొనివం దానుదితనినదకోదండుం డైయనితరసుల భోద్యము మున, ధనంజయుం డిట్టు లను నతని తో మతియుక్. భార. విరా. ౫. ౧౧౫.

చ...నాకతం,బునఁ బటురోగదుఃఖములఁ బొం దుచు నెచ్చెలు లిట్టు లుండఁగా,మునిజభో గలీలలకు మానస మెట్లయి నాతునూల్కొ నుక్. మార్క. ౫. ౫౦.

౫. సమ్మతమగు.

చ...ఏను కామధేనువ నిను మెచ్చితిక్ మది కి నూల్కొనునిష్టము వేఁడు నాపుడుక్.

ద్వా. ౧౦. ౫౭.

౫. స్థిరపడు.

క. మనము సరస్వతిఁ గనుఁగొని, జననీ నాయన
ను శోకసంతాపమునకు, బొనుఁగుపడి వివే
కమునకుఁ, గొనఁ గొఱయై చాల నూలుకొన
దని పలుకన్. ప్రబోధ. ౫. ౧౭.

చ...నీమది కార్యవృత్తి నూల్కొనియె సు
యోధనుం గని యత్యంతిత నిశ్చయమై...
భార. ఉద్యో. ౨. ౯౬.

౬. వ్యాపించు.

ద్వి. ఓరువరాక బిట్టోకిలిం తొదవ, నోరమ
ద్యపుఁగంపు నూల్కొనఁబలికె. ద్వి. హరిశ్చ.
ఉ. ౧౪౦౨ పం.

౭. కలుగు.

ద్వి. ఇల తొలఁగా లేనియీరామలక్ష్మణులచేత
నెకీను నూల్కొను నింక. రం. రా. యు.
౩౨౫ పా. ౨౧ పం.

స. క్రి. ౧. సమ్మతించు.

మ. ధన ముద్యన్నిధనంబు దేహము విపత్సం
తానగేహంబు భ్రామనితాంతంబు నరర్థమ
విషయాస్వాదంబు ఖేదంబు గన్గొన లోకం
బున శోకమిట్లుతెఁగి నూల్కొలేరు ప్రాణు
ల్ కటా, యనవద్యాత్మసమేధ మానసుఖప
ద్యావ్యాద్యసంచారముల్. ప్రబోధ. ౫. ౩౬

౨. స్థిరపఱుచు.

చ. పలికిన సేమి యన్నియును బల్కనగున్
మనరాజునొద్ద మూర్ఛలికెడువారు లేరు విను
పాండవమధ్యము గాండివంబుదీ, ప్తుల మిఱు
మిట్లు గొన్నకనుదోయి గుణధ్వని వ్రయ్య
లైనవీనులు నయినన్ బలే పలుకు నూల్కొ
నకుండుదు సూతనందనా. భార. ఉద్యో.
౪. ౪౧౭.

నూలుకొ(ల్కొ)లుపు(ల్పు) స. క్రి. (√నూ
లుకొను.) ౧. చక్కఁబఱుచు, సరిచేయు.

వ...అలికదేశంబునం గలయఁబడినయలకంబులు
నూలుకొలిపి...ఉ. హరి. ౫. ౧౪౦.

చ. ఎదురుగఁ బోవనిమ్ము రథ మీతని తేరికి
సన్నాతఁడున్, బదిలముతోడ రథ్యముల
పగ్గము లేడ్తెఱ నూలుకొల్పి యున్నదగతి
నట్ల చేసిన...భార. విరా. ౫. ౧౨౭.

మ. లలనారత్నము నొయ్యనొయ్య మొనత్రే
లన్ నేల వ్రాయించి నిశ్చలవృత్తిన్ వరవర్ణ
పూర్ణఫలకాసంగంబు నొందించి మిన్నుక్కులు
వేమాఱుఁ దదర్థచింతనలతో నూల్కొల్పి
నెయ్యంపుటాజ్ఞలు పైపై నెనయింపసాఁగెఁ
బటుశాస్త్రశ్రేణికాభ్యాసముల్. వసు. ౩.
౧౯౦. (ఇట 'పొందుపఱుచు' అని భా
వము.)

౨. పురికొల్పు, ప్రేరించు.

ఉ...ఈవృపుఁ దమ్ములు నేనును బుట్టినాఁ జ
న్మామండలి నూలుకొల్పికొని మాత్తర నో
ర్చినఁ గాక యొప్పునే. భార. భీష్మ. ౨. ౧౫.

క. కొనిపొండు పసుల నోడక, యని తా నెలుఁ
గించి వీటికై నూల్కొలిపెన్. భార. విరా.
౪. ౨౫౭.

౩. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. హరిణాక్షిలసదపాంగాలోకనము నూలుకొ
లుపును నమ్మరిఁ గొలిపె మరుఁడు. కు. సం
౫. ౫౧౫.

సీ. బంధత్రయంబునఁ బవనంబు మధ్యమనాళి
మార్గమునకు నూలుకొలిపి. వరాహ. ౧౦. ౫౪.
(ఇట 'పూరించు' అని భావము.)

సీ. భ్రమరకంబులఁ బుట్టు ప్రస్వేదకణములు
నొసలికస్తురిబొట్టు నూలుకొలుప. హర. ౫.
౨౯. (ఇట 'అలముకొనఁజేయు' అని భావము.)

౪. కుదురుపఱుచు, నెలకొలుపు.

చ. మనసుల నూలుకొల్పి యనుమానము లెల్లను
బాచి...భార. విరా. ౪. ౧౭౬.

ఉ... సత్క్రియాదక్షత నాకు నూల్కొలి
పి...దశకు. ౩. ౨౦.

గీ. చెంత నందఱ నిడుకొని చేరఁదీసి,కన్నులను
గ్రమ్ముకన్నీరు కరతలమున, నప్పళించుచు
గాద్గద్య మడఁచి యెప్ప, దెలుఁగు నూల్కొ
ల్పి వారల కిట్టు లనియె. ఉ.రా.౬.౨౦౩.

౫. కలిగించు.

గీ. ఎట్టకేలకు భాగ్యంబు హృదయమునకు, నూ
లుకొలుపుచు నారాయణుండు రాముఁ,డనఁ
గ నున్నాఁడు చిత్రకూటాద్రి మీఁద,రామ
సంజ్ఞను వినుతింతు నామహాత్ము. వరాహ.
౫. ౪౪.

నూలుకోలు. వి.(√నూలుకొను.) నూలుకొనుట.
(శ. ర.)

నూలుపట్టు. అ. క్రి. (√నూలు.) దారము వేసి
నూటిగా నుండునట్లు చేయు.

గీ. కర్ణికారాంబికామహాకాళిగుడికి, నందముగ
నూలుపట్టినయట్టిచాయ, నూర్వ్యవీథికిఁ జనిరి
సంశుద్ధమతులఁ, బశ్చిమద్వారమునకు నై
పరమమునులు. భీమ. ౩. ౫౯.

నూవు=నువ్వు, నూగు. వి. సస్యవిశేషము, తిలస
స్యము.

క. నూవుంబువ్వను సంపెఁగ,పూవు గెలిచి బి
రుదుముత్తెపుంజల్లి తగఁ, దా వైచె ననఁగ
ముంగర,తో వసరుహనేత్రనాస తుల శే
కొప్పారు. శశిబిందుచరిత్రము. (శ. ర.)

సీ...తిలసంజ్ఞ నూవనఁ దేజరిల్లు. ఆం. భా. ౨.
౨౩౬.

ఇః నూఁబిండి,నూఁబూవు, నూటిడి, నూనె,నూనె
ముంత, నూనెమడి, నూనెయగిసె.

నృ

నృ. సం. వి. ఋ. పుం. నరుఁడు, మనుష్యుఁడు.
(దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు. నృ
హరి, నృసింహము మొ.)

నృకేసరి. సం. వి. న్. పుం. నరసింహమూర్తి
యగువిష్ణువు.

నృగుఁడు. సం.వి. అ. పుం. ఒకరాజు. (వైవస్వ
తమనుపుత్త్రుఁడు శాపకాలాంతరమున ఊసరవె
ల్లియై శ్రీకృష్ణునిచే నుద్ధరింపఁబడినవాఁడు.)

నృజలము. సం. వి. అ. న. ౧. మనుష్యునిమూ
త్రము. ౨. మనుష్యునినేత్రజలము, మనుష్యు
నికన్నీరు. (వాచ.)

నృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నర్తనము, నాట్యము.

నృత్తప్రియము. సం.=నృత్యప్రియము.

నృత్తప్రియుఁడు. సం. నృత్యప్రియుఁడు.

నృత్తము. సం. వి. అ. న. తాళముతోను లయ
తోడను కూడినయాట, అంగప్రత్యంగములచే
భావమును తెలుపుచు ఆడెడిఆట. (నృత్తనా
ట్యలాస్యతాండవ శబ్దములకుభరత శాస్త్రప్ర
కారము ఈషద్భేద మున్నను అవి కావ్యముల
యందు పర్యాయములుగా నే ప్రయోగింపఁబడి
నవి. పదార్థాభినయము నృత్యము, వాక్యార్థా
భినయము నాట్యము, అంగవిక్షేపమాత్రము నృ
త్తము అని సిద్ధాంతకౌముది.)

నృత్తశాల. సం=నృత్యశాల.

నృత్తస్థానము. సం=నృత్యస్థానము.

నృత్యప్రియము. సం. వి. అ. పుం. నెమలి.

నృత్యప్రియుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)
తాండవమునందు ఇష్టము కలవాఁడు. వి.అ.పుం.
శివుఁడు.

నృత్యము. సం= నృత్తము.

నృత్యశాల. సం. వి. అ. స్త్రీ. నాట్యగృహము.

నృత్యస్థానము. సం. వి. అ. న. నాట్యరంగము, నర్తనము చేయుచోటు.

నృదేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజు.

నృధర్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. -మనుష్యధర్ముఁడు- కుబేరుఁడు.

నృపకందము. సం. వి. అ. పుం- కందరాజము- రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి.

నృపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. రాజు, ప్రభువు. ౨. క్షత్రియుఁడు. ౩. కుబేరుఁడు.

నృపతిపథము. సం. వి. అ. పుం. - రాజు పోవు త్రోవ - రాజవీథి.

నృపతివల్లభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజున కిష్టమైనది. వి. అ. పుం. గగనవాథునిచే కనుపెట్టఁబడినసర్వరోగనివారక మగు ఔషధభేదము.

నృపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నరులను పాలించుస్త్రీ, రాణి. ౨. మనుష్యునిభార్య.

నృపద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజాదనము, పాలచెట్టు. ౨. ఆరగ్వధము, రేలచెట్టు.

నృపప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కేతకి, మొగలి. ౨. రాజఖర్జూరి.

నృపప్రియఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వార్తాకి, వంగచెట్టు.

నృపప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజుల కిష్ట మగునది. వి. అ. పుం. ౧. రాజామ్రము, రాచమామిడి. ౨-కోటచుట్టును ఆవరించి దుర్గమును కాపాడుటచే రాజున కిష్టమయినది- ఒకజాతి వెదురు. ౩. రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి. ౪. శాలిసస్యము, వరి. న. ఆతుల్యము, నేలతంగేడు.

నృపబదరము. సం. వి. అ. పుం. రాజబదరము, గంగరేఁగు.

నృపమానము. సం= నృపాభీరము.

నృపలక్ష్మము. సం. వి. న్. న. రాజులకు పట్టెడుతెల్లగొడుగు.

నృపవల్లభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాజపత్ని, రాజ్ఞి. ౨. ఒకజాతిమొగలి. (రా.ని.)

నృపవల్లభము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రాజుల కిష్టమగునది. వి. అ. పుం. రాజామ్రము, రాచమామిడి. న. (వైద్య.) ౧. తైలభేదము. ౨. ఘృతభేదము.

నృపసభము. సం.వి. అ. న. ౧. రాజులగుంపు. ౨. రాజసభ, రాజుకొలువుకూటము.

నృపసుత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గంధమూషిక, చుంచెలుక. ౨. రాజుకూఁతురు.

నృపాంశుఁడు. సం.వి. అ. పుం. రాజపుత్త్రుఁడు, రాజుకొడుకు.

నృపాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కటుతుంబి, చేఁదానుగు. ౨. రాజుకూఁతురు.

నృపాధ్వరము. సం.వి. అ. పుం. -రాజు చేయఁదగినయాగము- రాజసూయయాగము.

నృపాన్నము. సం. వి. అ. న. ౧. రాజుయొక్క అన్నము. ౨. రాజనములు, ధాన్యవిశేషము.

నృపాభీరము. సం. వి. అ. న. ౧. భక్తతూర్యము, రాజుయొక్క భోజనకాలమును తెలుపువాద్యభేదము. (వాచ.)

నృపామయము. సం.వి.అ.పుం.౧.రోగరాజము, క్షయ. ౨. రాజుయొక్కరోగము.

నృపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం=నృపతి.

నృపాహ్వయము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-గంధముచేత రాజును ఆహ్వానించునది- రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి. ౨. రాజుయొక్క పేరు.

నృపుఁడు. సం.వి.అ. పుం. ౧.-మనుష్యులను పాలించువాఁడు- రాజు, ప్రభువు. ౨. నాలుగు ఆమడలపరిమితి కలదేశమునకు అధికారి.

నృపోచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజునకుఁ దగినది.వి.అ.పుం.రాజమాషము, బొబ్బర్లు.

నృమేధము. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యుని పశువుగా ఏర్పఱిచి చేయుయాగము, నరమేధయాగము.

నృయజ్ఞము. సం.వి. అ. పుం. మనుష్యయజ్ఞము, అతిథిసత్కారము. (ఇది పంచయజ్ఞములలో నొకటి.)

నృలోకము. సం. వి. అ. పుం. నరలోకము, భూలోకము.

నృవరాహుఁడు. సం. వి.అ. పుం. నరాంశమును వరాహాంశమును కలవాఁడు,వరాహమూర్తి యగు విష్ణువు.

నృవాహనుఁడు. సం=నరవాహనుఁడు.

నృశంసుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మనుష్యులను హింసించువాఁడు, ఘాతుకుఁడు.

నృసింహజయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నృసింహమూర్తిజన్మోత్సవదినము. (ఇది వైశాఖశుద్ధ చతుర్దశినాఁడు వచ్చును.)

నృసింహము. సం. వి. అ. న. ౧. రతిబంధవిశేషము. ౨. ముప్పదిరెండువిన్నాణములలో నొకటి.

వ...గళకర్తరియుఁ గానెనిల్కడయు నృసింహంబును నాది యగుముప్పదిరెండువిన్నాణముల నాణెంబు పరీక్షించి...హంస. ౧. ౧౦౫.

వ...గళకర్తరియు నృసింహంబును గానెనిలుకడయు ననుముప్పదిరెండువిన్నాణంబులను...ప్రబంధ. ౪౮.

నృసేనము. సం. వి. అ.న. మనుష్యసేన,పదాతి.

నృహరి. సం. వి. ఇ. పుం. నృసింహమూర్తి.

మ. నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీరీ లకుఁ బాత్రముల్. ఆము. ౨. ౮౧.

నె

నె[1]. విణ. నెఱ నెతిశబ్దములకు కొన్నిహల్లులు పరమగునపుడు వృత్తియం దంత్యవర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. (దీనికి కొన్నియెడల నుగాగమమును, కొన్నియెడల దీనిమీఁదిహల్లునకు ద్విత్వమును వచ్చును. ఉదా: నెఱశబ్దమునకు నెందోలు, నెచ్చెలి, నెత్తమ్మి, నెమ్మని, నెవ్వగ మొ. నెతిశబ్దమునకు నెన్నడ, నెన్నడుము, నెన్మేను నెమ్మొగము మొ.)

నె[2]. వి. నెలవుశబ్దమునకు లుప్తశేషము. దీనిమీఁదిహల్లునకు ద్విత్వము వచ్చును. (చూ. నెక్కొను, నెక్కొల్పు మొ.)

నెంజలి. వి. (త. నెంజిటిట్టల్.) మనోవ్యథ, అధి; ఖేదము.

సీ. నెంజలి యనఁగ మనికితం బనఁగఁ జుందుడు కనం దగు మనోవ్యథకు సమాఖ్య. ఆం. భా. ౧. ౧౩౪.

ఉ. మంజులపీఠమధ్యమున మన్మణిభూషణపంక్తిఁ బెట్టి యభ్యంజనతత్పరుండ నగునప్పుడు దాని హరించె నెవ్వఁడో, కుంజగుహాంతరంబుల నిగూఢము చేయునొ వానిఁ జొచ్చియు, నెంజలి బాయఁ జేయుటకు నేర్పరు లారయ మీరలే కదా. కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ౪ ఆ. (చి. ని.)

క. నూనుఁ డని చాల నెంజల్పియా పెదుగా తల్లి దోస మనకిటు బలిమిఁ, బోనీక పట్టి పెనఁగిన, వానిఁ మఱి యేమి సేయ వలయుం జెపుమా. సారంగ. ౩. ౫౮. పాండు. ౪. ౧౩౩.

క. అలజడి నెఱజిలి పిమ్మట, సిలుగు తలపోటు
వంత నేగి నెగుల్ గొం,దల మలమ టడరు
గోడు,మ్మలిక వనటు కుఱదు నా నమరు దుః
ఖాఖ్యల్. అం. శే. ౧౦.

నెంద్ర. వి. గిరిజతృణభేదము. (బోదవంటిగంటు క
లిగి బోదకన్న సన్నమయినపరకలు కలది. పశు
వులు మేయునది. అని చి. ని.)

నెందోలు. వి. (నెఱ + తోలు.) పెద్దతోలు.
ద్వి. కాయ గాచినయుఱచేయి నెందోళ్లు,గోయఁ
జాఁకినయసిగోఁతడాచేయి. పండితా. దీక్షా.
౪౦ పా. (వ్రాతప్రతి పా.)

నెకబిక. వి. పట్టుదల.
క. ఒకని నోకించుకయును సోఁకక యుండెఁ
గటారిమొనలు కడు బెట్టు వడిన్, నెకబిక
లు గఁ బోట్లాడుచు,నిక సిల్లెడుసాకడిందివీరు
లయుందురు. కళా. ౭. ౧౦౨.

నెక్కురం. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర, బ్రా.)

నెక్కొను = నెలకొను, నెలవుకొను. అ. క్రి.
(నెలవు + కొను.) ౧. వసించు; ఉండు.
క. విను మవ్యక్తం బనఁగాఁ,జను మూలప్రకృతి
పురుష చైతన్యము నెక్కొనినం జేతన య
గుచు భు,వనతంత్రం బెల్ల నడపు వైభవ మె
సఁగన్. భార. అను. ౧. ౩౩౩.
(ఏవం చేతనశ్చ భగవాన్ పంచవింశశ్చచి
న్తే నాధిష్ఠితా ప్రకృతి శ్చేతయతి నిత్యం
సహధర్మా చ... సం. భార. అను. ౩౯. ౩౭.)
సీ. నీకొలంకులఁ జేరి నెక్కొన్న కోకంబు కోక
మాఁజూమ్ము చకోరనయన. రసిక. ౩. ౯౨.
క. ఒక్కొకతె భయశోకంబుల,వెక్కుచు మెయిఁ
గలవిలాసవిభ్రమలక్ష్మల్, దక్కుటయును
నోకరయిఱ పై,నెక్కొన ధరణీశు నెదుర
నిలిచి వినీతిన్. మను చ. ౪. ౫౯.
౨. పాదుకొను, స్థిరపడు.
ఉ. అక్కజ మైనచెల్వమున నాత్మకు ప్రే
గయి పొల్చుపొలితి, నెక్కొనుచూడ్కిఁ
గ్రమ్మఱుప నేరక యూరక నిల్చె... భార.
విరా. ౨. ౨౩.
ఉ. నీ దెస నాదు చిత్తమున నెక్కొని యుండెడు
భక్తి భద్రసం,పాదిని గావుటచ్చెరువె ...
భార. శల్య. ౧. ౨౩౫. మార్క. ౨. ౩౦౯.
౩. తగులు, నాటు.
మ. ఇనుఁ డా రాముఁడు ప్రేమ సారసవనం బీడే
ర్పఁగాఁ జొచ్చి మిం,చినసంధ్యారుచి రక్త
ధారలు ప్రవర్షింపంగ వింటం గరం, బను
వొంద న్నిగిడించుచో సమయవాయవ్యా
స్త్ర ముద్వృత్తి నె,క్కొన మారీచనిశాచ
రుం డనమ్మాగాంకుం డంబురాశిం బడెన్.
సారంగ. ౨. ౧౭౫.
౪. ప్రసరించు, వ్యాపించు.
చ...వాఁడుము వడి వైచె నార్చుచుఁ గడున్
బెనుమంటలు మింటు నెక్కొనం, గనదురు
విస్ఫులింగములు గ్రక్కుమహోగ్నిఁ బోలు
శూలమున్. భా. రా. అర. ౧. ౨౪.
౫. పుట్టు, కలుగు.
వ...అఖిలజనంబులకుఁ బ్రీతి నెక్కొన నతఁ
డమ్మోహారంబు దీర్చునెడ... భార. భీష్మ.
౨. ౩౪౪.
ఉ...కనుగవబాష్పపూరముల్, నెక్కొని క్ర
మ్ముదేర... భోజరా. ౩. ౧౪౨.
గీ. వేఁడి వెలుఁగెండఁ గ్రాఁగినవిన్నుమేన,నెక్కొ
ను చెమటబొట్టునాఁ జుక్క లమరె. పాణి.
౨. ౩౯.
౬. ఫలించు, సిద్ధించు.
ఉ...ఎవ్విధంబులన్, నెక్కొనకున్నె మర్త్యు
లకు నిక్కము ప్రాక్తనభోగ్యకర్మముల్.
పారి. ఉ. ౪. ౬౬.
౭. అతిశయించు, అధికమగు; ఉబ్బు.

ఉ. చచ్చె ఘటోత్కచుండు మన సైన్యము
లెల్లఁ గలంగి సల్లడ, న్విచ్చుటఁ జూచి యేము
వగ నెక్కొన వంతెదము... భార. ద్రో. ౫.
౨౩౭.

ద్వి. చేరి యాదేవుని శ్రీలింగమూర్తిఁ, గోరి
సద్భక్తి నెక్కొనఁగ దర్శించి. ద్వి. హరిశ్చ.
ఉ. ౧౦౭ పం.

ద్వి. నెక్కొన్న చన్నులు నిరుపేదనడుము, పిక్క
టిల్లెడువల్దపిఱుఁదు... రం. రా. ఉ. ౧౦౦ పు.
౧ పం.

(ఈయర్థమున నిది కొన్నిపట్ల వాక్యాలంకారము
గా నుపయోగింపఁబడుచున్నది.)

క. ముక్కంటివరమునను మన, కెక్కుడుభయ
మావహింప హేతు వవధ్యుం, డక్కజుఁడు
పగతుఁ డద్దెస, నెక్కొని సిద్ధింప వెట్టినతికర్జ
ములుఁ. హరి. ఉ. ౨. ౨౨౧.

క. లెక్కఁ గొనక నరుఁ గృష్ణుని,ను క్కణఁగ
బిగించి మూర్ఛనొందించి ధరన్, గ్రక్కు
దల వైచి హయము, నెన్నెక్కొనఁ గొనిపో
యి జనకునిం గవి ప్రొక్కెన్. జై. భా. ౯.
౧౭౦.

౨. స. క్రి. పొందు, పడయు.

క. అక్కట సద్ద్విజజన్మము, నెక్కొనియును
జేసికొనిన నేరమి నిన్నుం, దెక్కొనఁ గష్టపు
బాములఁ, బొరక్కుచు నిన్నేండ్లు లెట్లు వోర
లితి తండ్రీ. పద్మ. ౩. ౯౨.

జః నెక్కొల్పు, నెక్కొలు.

నెక్కొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√ నెక్కొను.)
౧. పెట్టు, ఉంచు; పాదుకొల్పు.

వ... పాండవాగ్రజా నీమనంబున నెక్కొలుపు
మిక్కుధయభిప్రాయంబు. భార. అను. ౧. ౭౩.

సీ. వనమాలికలు వాఱవైచి రుద్రాక్షపూసలపే
రు లటుంత నెక్కొలుప వచ్చు. శుక. ౩.
౯౯. ('ధరించు' అని భావము.)

చ. పొలుపగుమావిశేఁజిగురుఁబొందికపోఁతపిరం
గిలోన నెక్కొలిపినపువ్వుగుచ్ఛ మనుగుం
డు పరాగపుమందు నించి... హంస. ౧.
౨౩౦.

మ. విను నీరూపము చూచి మాన్పపతి యుర్వి
శ్లాఘ నే నెమ్మియిం, బనిగొందుం దగ నిం
తులుం దగిలి నీపైఁ జూడ్కి నెక్కొల్పి
నెమ్మనముల్ విస్మయ మందఁ జూచెదరు
భామా పల్కు లింకేటికిన్. భార. విరా.
౧. ౩౨౧.

౨. సంఘటించు, కూర్చు.

క. అక్కట దైవము రాజ్యము, దక్కొని యా
లిం దనూజుఁ దెగ నమ్మంగా, నెక్కొలిపి హ
రిశ్చంద్రుని, నిక్కడఁ గాడ్పతిచె నింక నేగ
తిఁ బోదున్. మార్క. ౧. ౨౪౭.

నెక్కొలు. వి. (√ నెక్కొను.) నెక్కొనుట.
(శ. ర.)

నెగడి. వి. (త. నెగిటి.) ౧. దుష్టమృగములు
రాకుండ కాపాడుకొనుటకును చలికాఁచుకొ
నుటకును వేసెడుమంట.

గీ... నెగడికిఁ బాచనమున, కింధనము లిచ్చి ధన
ముల నెసకమెసఁగు. భార. అను. ౨.
౩౭౭.

సీ. శీతంబునకు నరశ్రేణు లొనర్చిన నెగడులు
తలుచుగా నెగడి మెఱసె. చిత్ర. భా. ౨.
౩౪.

౨. అగ్నికుండము.

గీ. ఎపుడు నీవు వనం బాసి యేఁగి తపుడె,
నీరమైనను నురిమైన నెగడిమైన, విడుతుఁ బ్రా
ణంబు... శివరా. ౩. ౧౩౦.

౩. కొఱవిదయ్యము, పిశాచము.

సీ... గాలి గాను నెగడి. గీ. కొఱవిరాలుపు
బూచి పోఁతుడు పిసాసి, దయ్య మనఁగఁ
బిశాచాభిధానము లగు. సాం. ని. దేవ. ౧౯.

నెగడించు. స. క్రి. (√నెగడు 1.) నెగడఁజేయు. ప్రవర్తింపఁజేయు.

ఆ. నింగి ముట్టియున్న జంగమమూర్తులన్, శరము నందుఁ గనినవస్తుకవిత, దగిలి వారియందు నెగడింతు రవికి దీపమున నర్చ లిచ్చుపగిది. పో. తి. కు. సం. ౧.౪౯.

౨. వర్ధిల్లఁజేయు.

ద్వి. మగువకు బుంసవనసీమంతోత్సవమున, నెగడింపఁ దొమ్మిదినెలలు నిండుటయు. ద్వి. భాగ. ౪. ౭౪ పా.

నెగడు[I]= నెవడు. అ. క్రి. (త. నిహళ్. క. నెగళ్.) ౧. బయలుపడు, ప్రకటితమగు.

ఆ. అనిన ధౌమ్యుఁ డిట్టు లనియె నీవత్సర, మొక్కఁడు నెట్టులయిన నుడిగి మడిఁగి, సంకటముల నోర్చి చరియించి యాపద, నిస్తరించి పిదప నెగడ వలయు. భార. విరా. ౧. ౧౪౩.

క. గగనంబున కట్టెగసిన, ఖగపతి నంగదుఁడు చూచి కపుల మనుప నీ, ఖగపతి కీ తాకృత్తము, నెగడఁగ వినిపించి చనియె నిజగృహమునకున్. భా. రా. కిష్కిం. ౭౫౯.

౨. ప్రసిద్ధికెక్కు, ఖ్యాతమగు.

చ. తగినసుపుత్రులన్ బడసి...పొందుగతుల్ ...దక్షిణ లిమ్ముగ నిచ్చి యజ్ఞముల్, నెగడఁగఁ జేసియుం బడయునేర రపుత్రకు లైన దుర్గతుల్. భార. ఆది. ౨. ౧౪౯.

క. ఏను బకాసురనను జుఁడఁ, గినాశుఁడ మానవులకుఁ గిమ్మీరుఁ డనం, గా నెగడుదు నీ కాన్యక, కాననమున సర్వసత్త్వఖాదనబుద్ధిన్. భార. ఆర. ౧. ౧౧౨.

ఆ. తనరు ఖ్యాత మయ్యె ననుటకుఁ బేరుగా, నెగడె ననఁగ... ఆం. భా. ౩. ౯౦.

౩. ఒప్పు, తగు.

(నారదుఁడు.) చ...వీణ మీఁటుచును నేడు పదంతులదొద్దనుం గడున్, నెగడెదువింద గల్గె నని నెమ్మది మెచ్చుచు వచ్చెఁ జెచ్చెరన్. కళా. ౩. ౧౨౭.

౪. వర్ధిల్లు, వృద్ధిపొందు.

చ ...నీ, మనమున ధర్మమున్ హితము మంచిగఁ జూచి విధించినట్లు చేసి నెగడువారు గాక నినుఁ జేరిన యాపద లొందనేర్చునే. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౦౭.

రగడ. నీకను దెఱచిన నెగడును జగములు, నీ కను మూసిన నిలువవు జగములు. ఉ. రా. ౪. ౯౨.

గీ. పెంపుచెందెను దామరతంపరయ్యెఁ, బ్రబలె నెగడెను...అనఁగఁ బే ళ్లయ్యె వృద్ధిఁ బొందె ననుటకు...ఆం. శే. ౫.

౫. అతిశయించు, మిక్కుటమగు.

సీ. చెలువంబు నెగడఁ దీర్చినక్రొత్తకస్తూరిపట్టె లమేల్తావి మట్టుమీఱు. చంద్రి. ౧.౧౦౭.

సీ. శీతంబునకు నరశ్రేణు లొనర్చిననెగడులు తఱచుగా నెగడి మెఱసె. చిత్రభా. ౨.౩౪.

౬. గర్వించు, గర్వపడు.

క. తనయింట దివియ యుండఁగ, నను డాయు మనందు నెగడి నాతోఁ గొఱమాలినమాటల నిసుమంతయుఁ, గొనకుండఁగ నాడె నిట్టిపట్టిలఁదు కలఁడే. కేయూర. ౩. ౨౭౯.

౭. యత్నించు, పూను.

సీ. పొందమ్మికూండ్లతోఁ బొందు లీనెడుకాను డిగుచు బావి హసింప నెగడు నాభి. గంధ. ౧౯౯.

౮. నడచు, ప్రవర్తించు.

ఆ. విదురుమతము పాండవేయహితార్థంబు, వానిబుద్ధి నెగడ వలవ దన్య, పక్షపాతబుద్ధిఁ బరఁగుచు నుండెడు, నట్టివాని నాప్తుఁ డనఁగ నగునె. భార. సభా. ౨. ౧౫౦.

ఆ. ఇనుడు నరుఁ డిట్టు లను దేవ తమతమ, నేర్చుపనుల వెంట నెగడి బ్రదుక, వలయుఁ గాక నగరఁ దలము దప్పిన మెలం, కువల

కలుపు లియ్యకొనుట దగునె. భార. విరా.
౧. ౨౬౬.

౯. కలుగు, సంభవించు; ఉంకా, ప్రవర్తిల్లు.

గీ. బహువిధంబులఁ బగతుర బరవసమున, నిత్తె
అంగునఁ గలుగు క్రందెల్ల నోర్చి, నిల్చి గొ
ల్చిన సత్కీర్తి నెగడుఁగాక, దవ్వుదవ్వుల
నిలైన నవ్వ రెట్లు. భార. విరా. ౪. ౫౨.

చ... హొచ్చినఘృతపాయసాన్నము భుజించెడి
వారలకుఁ మనోజయంబు నెగడు నేని ఢిం
భ్యము సముద్ర జలంబులఁ దేలియాడదే.
భర్తృ. ౧. ౮౦.

గీ. అల్పులకు మ్రింగఁ జేఁ దైవహాలహాలము,
భంగిఁ బొంగెడు కోపంబు మ్రింగికొనఁగ, నీ
లగళు నెన్ని నిన్నెన్నఁ బోలు నట్టి, నీవు
పాలినఁగా కేల నెగడఁ జేరు. భార.
ఉద్యో. ౧. ౩౩౩.

గీ...మహేంద్ర నాయటిహితుఁడు, నీకుఁ గ
లుగ నసాధ్యంబు నెగడు నెందు. హార.
౩. ౪౪.

౧౦. వ్యాప్తమగు, వ్యాపించు.

గీ. నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె నిగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడి వ్రేళ్ల కలరు సాంబ.
సాం. ని. మాన. ౫౦.

జః నెగడించు, నెగడ్త.

నెగడు². వి. క్రూరజలజంతువిశేషము, తంతునా
గము.

గీ. ఊఁతయలజల్లఁ జెఱువుల నుండ రాక, కా
ర్తొసల్లు నెగల్లను గవులు విడిచి, తగలి చెం
తల నూతిగుంతల వసించె. శేం. పంచ. ౧.
౨౬౪.

గీ. మీలు గప్పలు దాఁబేళ్ళు గాలిదిండ్లు, మొ
సలు లెండ్రలు నెగడులు మొదలు గలుగు,
నీరుద్రిమ్మరిపదుపులు నెఱయ బెఱయఁ, బొ
నరుమున్నీరు సేరి యబ్బురము మీఱ. అచ్చ.
రా. యు. ౩.

నెగడ్త. వి. (√ నెగడు¹.) ప్రసిద్ధి, ఖ్యాతి.

క. ఆలజార్యంతికకశ్యపకులఘాములను రైతె నెగ
డ్తయం జని బహుప్రస్తుతులఁ బడసి పేరుకొను
గొల్లఁ, తులఁ జూడఁగ సరిగ నతికుతూహల
జాగ్రత్తుఁ. కా. సం. ౧. ౧౧౧.

క. శ్రీకంఠగసగతకాన్వ, లోకనతత్పరుఁడు ని
శ్చలుం డఖిలసుకీ, లోకాసంచితకల్పా, నో
కహముఁ దగుమల్లిగుసుండు నెగడ్తఁ. కు.
సం. ౩. ౨౪౪.

నెగపు = ఎగపు. వి. (√ నెగయు. క. నెగవు.)
౧. ఎగురుట, ఉద్గమము.

సీ. అఖిలాండమూలు నొక్క నెగపున దాఁటంగఁ
గలయధ్యుతోగ్రవేగంబువాని. హరి. పూ.
౪. ౯౫. (చి. ని. తాళపత్ర ప్రతిపా. 'నె
గవు'. ముద్రి. శ. ర. పా.)

౨. ఎగసిపాటు, గర్వము. (శ. ర.) ౩. మండి
పడుట. (శ. ర.)

నెగయు = ఎగయు. అ. క్రి. ౧. (పక్ష్యాదులు)
ఎగుసు; పైకి లేచు.

ఉ...తార్క్ష్యుఁడు తల్లికిఁ మనః ప్రీతియొనర్చు
చుఁ నెగసె భీమజవంబున నభ్రవీథికిఁ.
భార. ఆది. ౨. ౩౯.

ఆ ... శాశ్వతంపు, నెలవు గలిగ రండు నెగ
యుండు పుణ్యలోకముల కని సమాదరము
నఁ బలికె. భార. అను. ౩. ౨౪౬.

సీ. నెగసికొన లేచి నింగి యంతంతకు నవుల
ద్రోఁగఁ దనరారుదాని. భార. విరా. ౧.
౧౬౨.

చ. పొగయుక రాఁజ కొక్కమొగి భోరన మం
టలు విస్ఫులింగములు, నెగసి ... పురారి
నేత్రశిఖి మల్చె మహాశనిపాతభీమ పై.
కు. సం. ౫. ౫౭.

౨. ఉద్గమించు, బయలువెడలు.

క. వగచినచిత్తము నలఁదురి, మొగిచినకనుఁగవయు నుదుట మోపినకేలున్, నెగిచివకఁరము నడుఁగక, నెగసిననిశ్వాసతతియు నీరజముఖికిన్. కు. సం. ౫. ౫౭౯.

ఉ. నావుడు నవ్వు నెమ్మొగమున న్నెఁయంగ జనార్దనుండు...ఉ. హరి. ౩. ౬౯. నైష. ౪. ౧౩౨.

౩. (జలాదులనుండి) పైకిలేచు, తేలు.

గీ. నీర ముంచినసొఱకాయ నెగసినట్లు, పేరుకొని పైచు తెల్లంటిచీరవోలె, నుంకు చెందు విధంబున నుత్తరించు,తములపాకు నిక్కెడు క్రియ దాఁటె నిట్టి. ఉ. హరి. ౪. ౨౯.

గీ. కాద్రవేయులు భూమియుఁ గైకొంగ,సుర గలోకంబు వెడలి తత్పరిఖనీట,నెగసి తోడనె క్రుంకుదు ర్నిలువ లేక,తత్తటాబద్ధగారుత్మతముల శిలికి. ఆము. ౨. ౯.

జః నెగపు, నెగయుదెంచు, నెగవు.

నెగయుదెంచు. అ. క్రి. (నెగయు + తెంచు. స్వార్థమున.) -జలాదులనుండి- పైకిలేచు, తేలు.

ఆ. బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముండు,నీరిలోననుండి నెగయుదెంచె. భార. ఆది. ౫. ౧౯౩.

నెగలము. వి. దండము.

వ... అఖండవర్తిన్ నెగలమున దివియ... ద. శా. ౪. ౧౨౭౩.

నెగవు=ఎగవు. వి.(√ నెగయు.)ఉత్పతనము,ఉడ్డీనము. (శ. ర.)

నెగుచు=ఎగుచు. స. క్రి. తఱుము, వెన్నాడి పరుగెత్తించు.

ఆ. వనగజంబు నెగుచువనచారిఁ బొడఁగని, వనగజంబ కాన వజ్రిగజము, వెల్ల నైను రేంద్రు పైచి సుధాంధులు, పట్టఁ బట్టనీక బయలు వ్రాఁకె. భాగ. ౮. ౬౬.

నెగులు=నొగులు. వి. బాధ, కష్టము.

ఆ...నరులు జుంటి,చవియ కాని నెగులుఁ జటిరయుంబున నెక్కి, తారు విఱుగఁ బడుటఁ దలఁపలేరు. భార. శాం. ౬. ౮౩.

గీ. నిజము చెప్పిన నీకు నే నెగులు లేదు. కాశీ. ౪. ౨౨౮.

క. ఇన్నెగులు మాన్ప వలదా, కన్నారం గనిన బంటు గలఫల మనుచున్. కాళ. ౩. ౭౫. వసు. ౩. ౭౮.

౨. దుఃఖము, విచారము.

ఉ...అ,వ్వనితం దోడ్కొని వచ్చి యందతి నెగు ల్వారించి తంచున్ బ్రియం,బున నాచారణు వీడుకొల్పి తనగేముం జేరె...శుక. ౩. ౧౫౩.

సీ. తనవాగమృతధార ధరణిజప్రాణముల్ నిలిపి నామదిలోని నెగులు దీర్చె. ఉ. రా. ౫. ౮౯. సారంగ. ౩. ౯౭.

౩. కీడు, హాని; ఇడుము, ఆపత్తు.

క...ధృతరాష్ట్రసుతు లసద్వృత్తులు ని,ష్కారణవైరులువీరల,కారణమున నెగులు పుట్టుఁ గౌరవ్యులకున్. భార. ఆది. ౫. ౧౬౦.

ద్వి. నెగు లొందినప్పుడు నెఱేఁ దూలపోక. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౨౬౫.

ద్వి. నెగు లింతయును నేమి నెపమున వచ్చె, మగువ నీపే శేమి మగనిపే శేమి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౧౦౪.

౪. కోపము; విరోధము, పగ.

చ. మనమునయందు నీ నెగులు మానుము పర్వతపుత్రి... కాశీ. ౪. ౧౫౪.

ఉ. ఓనృప నాకుఁ జూడ నలయుత్తలి నీసుతు నిన్ మనోహరా,మానవిలాసుఁ జూచి నిలుపోపక పట్టిన లోను,గామి నెం,తే నెగు

లూని వానిఁ బొలియింపఁగ మాయలు పన్ని
నిట్లు...సారంగ. ౨. ౮౩.

జః నెగులుకొను, నెగులువెట్టు.

నెగులుకొను. అ. క్రి. (√నెగులు.) బాధపడు.

గీ...పాణిపంకజమున శోకమున్న, కంఠనా
ళాంతరమున గద్గదిక నెగులుకొను నెలుం
గును నెత్తి యాజ్ఞసేనతనయ. భా. రా. యు.
౫౭౯. (ఇట 'కంపించు' అని భావము.)

నెగులువెట్టు. స. క్రి. (నెగులు + పెట్టు.) బాధ
పెట్టు.

సీ. చారుమధ్యముఁ గని శరభముల్ మనిలేవు
నెమ్మోముఁ గని యళుల్ నెగులువెట్టు. భా
రా. అర. ౨. ౩౦౩.

నెగ్గడము. వి. (సం. నికటమ్. ప్రా. నిఘట్టనమ్.
త. నెరుక్కం.) ఒత్తుకొనుటము, సమ్మర్దము. (శ.ర.)
విశే. సాంద్రము, దట్టము.

గీ...అలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ మనఁగ...ఆం
భా. ౩. ౧౫.

నెగ్గించు. స. క్రి. (√నెగ్గు1.) ౧. నెఱవేర్చు,
సిద్ధింపఁజేయు.

(వ్యవ.) ఏలాగుననో వాఁ డీకార్యము నెగ్గించి
నాఁడు.

౨. జయము నొందించు, గెలిపించు.

(వ్యవ.) శ్రీకృష్ణుఁడు భారతయుద్ధములో పాం
డవులను నెగ్గించినాఁడు.

నెగ్గు1. అ. క్రి. ౧. నెఱవేఱు, సిద్ధించు.

గీ. మీదుకార్యంబు నెగ్గదు మీర లరిగి, వేగ
సుగ్రీవుచెల్మి గావింపుఁ డటన, వచ్చు కారము
...మొ. రా. కిష్కిం. ౫.

౨. మను, బ్రతుకు.

క...చంద్రికా, మగ్గము వెట్టిన పొదలే, నెగ్గదరో
సింగభూప స్వప్నుమచాపా. చంద్ర. వి.
౩. ౮౩.

౩. శౌర్యసిద్ధినొందు, జయమునొందు.

(వ్యవ.) వానితో కఱుగట్టియున్నంటికి నీవు నెగ్గ
లేవు.

జః నెగ్గించు.

నెగ్గు2. అ. క్రి. (త. నెగ్గు.) బెండువడు, నిస్స
త్త్వమగు.

వ...హరి చటుగంగ బలంబున కూరగరుయు దారున
బెగ్గసిల నగ్గి వేఁటకాండ్రు చోపుడువెట్టఁ
బొదలు వెల్వడి ఓట్లు తగిరిపోవుచాడ్పున.
ప్రబంధ. ౭౦౦.

సీ. అతిశబాహువులతోఁ బ్రతి గాక పిగ్గున నెగ్గి
మృణాళముల్ నీటఁ బడియె. సానందో.
౧. ౭. ౫.

నెగ్గు3. వి. గుండె యదరుటయందలియనుకర
ణము. (దీనికి అనుధాత్వను ప్రయోగమున నెగ్గు
రను రూప మగును.)

ఉ. అరసి కాగ్రగణ్యుఁ డవు దయ్యెదరో భవిచి
త్రకేళికా, గారము సొచ్చి చొక్కుటవుఁ
గంకటీపై నొకమోహనాంగశ్చం, గారునితో
డ తీపకిలిక ర్వెలుఁగ న్నిదురించుచున్నయ,
స్త్రీరజగంధిఁ జూచి యెద నెగ్గురనం గడు
విస్మితాత్ముఁడై. శుక. ౧. ౧౧౫.

నెచ్చు. వి. మెత్తనిబియ్యపు పిండి. (త్రా. మి
క్కిలి సన్నమైన నూకలనుమా హాము అని శ.ర.)

నెచ్చెలి. వి. (నెఱ + చెలి.) ప్రియమిత్రి,
గాదిలిబిడ్డ.

ద్వి. కలపలికడఁ బలుకలఁతి నెచ్చెలి, కల
నొప్పఁ దక్కుఁ దవ్వల నొప్ప... ద్వి. పర
మ. ౩. ౫౧౪ పా.

నెచ్చెలి. వి. (నెఱ+చెలి.) ౧. ప్రాణస్నేహితురాలు; ప్రాణస్నేహితుఁడు.

ఆ. వచ్చి కొలువు సొచ్చి నెచ్చెలిపిండు నం, తంత నిలువఁ బనిచి యాలనల్లఁ, గదిసి ప్రౌఢ వనితకైవడి ముద్దియ, ముద్దు వుట్టఁ బనకు మ్రొక్కుటయును. భార. విరా. ౧. ౨౪౬.

సీ. తెలిగన్నుఁగవకు నెచ్చెలి యైనకేతన వ్యాలయంగ సరసంపుఁబలుకు వలికి. భార. విరా. ౨. ౬౪. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.) భార. అర. ౩. ౧౩౪.

ఉ. కాంచిరి నిర్జరేశ్వరులు...ధీరతం, గాంచన భూధరంబునకు గాదిలినెచ్చెలి యైనవాని నిర్వంచితదానశక్తి సురరత్నముఁ బోలెడు వాని నైషధున్. నైష. ౩. ౮౦.

౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

ద్వి... వేల్పునెచ్చెలులపాలిండ్లఁ, గలకలనవ్వు బంగారు కుండలను. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౪౬ పా.

సిరితోడునీడనెచ్చెలి=భూదేవి.

ద్వి. సిరితోడునీడనెచ్చెలి తనయింటి, కరుదెంచినప్పుడే యఖిలసంపదలు. ద్వి. పరమ. ౫. ౩౩౫ పా.

నెచ్చెలికత్తె. వి. (నెచ్చెలి+కత్తె- స్వార్థమున.) ప్రాణస్నేహితురాలు.

ఉ. ముచ్చిలి గంధవారణసమూహముకుంభవిలాససంపదల్, ముచ్చిలి మించుపయ్యెదలలోపల డాఁగుచు నుండు నెప్డు మీ, నెచ్చెలికత్తెచన్నుఁగవ నీవు విచారము సేయుమా మదిన్, ముచ్చులఁ గిట్టి పట్టుదురు నొంపుదురే మనవచ్చు రాజులన్. నైష. ౭. ౬౯.

ఉ. ఆడెడునమ్మఁ గన్గొనకు మమ్మ...తలిర్చుమావి క్రిందికిఁ బోకు మమ్మ యని నెచ్చెలికత్తెకుఁ జెప్పి సమ్మతిన్. కు. సం. ౫. ౬౧౦. ధీమ. ౧. ౪.

నెచ్చెలికాఁడు. వి. (నెచ్చెలి+కాఁడు- స్వార్థమున.) ప్రాణస్నేహితుఁడు.

సీ. మంగళాంగుపసిఁడి యప్పాఁగరకుఁడు చేదోడు నెచ్చెలికాఁడు తోడునీడ. పి. శకుం. ౪. ౧౨౪.

చ. అని వర మిచ్చి శూలి రజతాద్రికి నెచ్చెలికాని వెంటఁ దోడ్కొని చనుదెంచె... ఉ. రా. ౭. ౩౧౮. ఘటికా. ౧. ౮౩.

నెచ్చెలువ. వి. (నెఱ + చెలువ.) మిక్కిలి మనోహరురాలైనయాఁడుది.

సీ. తనజాతికొమ్మ సెండిసమున్నతి బంధుజీవంబు వడఁకె నెచ్చెలువ చూడు. ఉ. రా. ౧. ౧౩౧.

నెటిక(కె)= నెటికె. వి. (క. నెటికె. త. నెట్టి.) అంగుళిపర్వము, వ్రేలిగనుపు.

చ. నెటికలు దీసి యిష్టకము నేర్చి ప్రసంగము దీసి...విటులఁ గలంచి తీయఁ దగు విత్తములు త్తరవార కాంతకున్. విప్ర. ౪. ౨౩.

చ. నెటికలు దీసి చే విసికి సిక్కు యొకించుక యావులించినం, జటికలు వేసి...వాసి గను పొత్తులతొత్తుల కేవ సత్తెముల్. బహు. ౫. ౧౬౬. ద్వి. పరమ. ౩. ౨౦౪ పా.

నెటికలు విఱుచు=౧. వ్రేళ్లసంధులను విఱుచు.

ద్వి. అసలార నాయుష్యహస్తతలంబు, నటు సాఁగఁ దిగుచు నప్పటివ్రేళ్ల, నెటికలు విఱుచుచు నెమ్మి నొత్తుచును. పండితా. పురా. ౧౦౪ పా.

౨. ఏవగించుకొను.

సీ. తనకు లేమిని నొడ్లధనము పెంపును జూచి విధిమీఁద నెటికలువిఱిచి విఱిచి. పద్మ. ౨. ౨౩౯.

ఇక్లే: నెటికె విఱుచు.

సీ. మమతతో నాథుండు మాటాడి యుంచుక

యటు మొగంబైనచో నెటికెవిఱుచు శశాం. ౪. ౩౨.

నెటికెతట్లు. వి. బ. బాలక్రీడావిశేషము, పిల్లల యాటలలో నొకటి.

సీ. తిరుగుడుబిళ్లల త్రిప్పుళ్లు జరుగుళ్లు చిటితా ళములాళలు నెటికెతట్లు. హంస. ౩. ౧౪౭.

నెటుకురు. వి. వీపు మొదలగువానికిఁ గ్రక్కదలికవలన కలుగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. అష్టోత్తరశతవ్రణాఢ్యముఁ డగురాజపిటుకు నటును వీపు నెటుకు రనియె. జై. భా. ౭. ౧౩.

నెటుకుటు. వి. (ఎముకలు మున్నగునవి) ఖండించుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

దండకము... వజ్రసారాసిపాళిఁ నెటుక్కుంచు ఖండించుచుఁ... దశా. ౪. ౨౩౨.

నెట్ట. క్రి. విణ. (త. నెట్టై.) మిక్కుటి, అధికముగా.

గీ. విరహకాలంబు మరుబాణవితతిఁ గొన్ని, గంటు లన్నియుఁ బ్రియుఁ గూడి కైపు మిగిలి, పెనఁగునెడ నెట్ట విరిసె నా వనితమేనఁ, గలయ నవనఖదంతవిక్షతము లడరె. కు. సం. ౭. ౧౩౭.

సుగంధి. చాలుఁ జాలు నెంత కెనఁ జాలు నున్న గన్నెరుల్, కేలపూల కేల గోల రేయు నిందులోనఁ బో, నేల తాళు మన్న నన్ను నెట్ట దిట్టె నక్కటా, మేలు మేలు ముద్దరాల మెచ్చు వచ్చె నామదిఁ. యయా. ౪. ౨౦.

నెట్టన. క్రి. విణ. (క. నెట్టన. త. నెట్టం.) ౧. మిక్కుటి, అధికముగా; నిండుగా, సమృద్ధముగా.

సీ... నెట్టన యెంతేని నెతి గరంబు... అత్యంతముగ ననుట శాఖ్య లయ్యె. ఆం. శే. ౫౩.

ఉ. నెట్టన ధర్మనందనుఁడు నిన్ను బలంబున నేసి యోడతోఁ, గట్టినయోడవోలె గతగౌరవుఁ జై కడుఁ దూలె... భార. సభా. ౨. ౪౦.

క. ఇట్టివిధంబులు నిఖిలము, నెట్టన ప్రత్యక్షము గను నీవలనను జూ, పట్టఁగ శిబికాభారం, బెట్టో లే దంచుఁ బలికి తిప్పుడు నాతోఁ. వి. పు. ౩. ౫౭౭.

మ... నేతులుఁ, వరుగుల్ చేరులు పప్పు లప్పడములుఁ దాలింపులుం బూపముల్, పరమాన్నంబులుఁ బెట్టు నెట్టన భుజింపఁ దల్లికిఁ దండ్రికిఁ. పాండు. ౨. ౨౪.

౨. అవశ్యము, తప్పక.

క... ముఁ, గట్టినకర్మఫలంబులు, నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. భార. ఆసి. ౫. ౫౭.

క. పెట్టితిరి చిచ్చు గృహమునఁ, బట్టితిరి తదీయ భార్యఁ బాడడవులకుం, గొట్టితిరి వారు మనుపఁగ, నెట్టన భరియింపవలెనె నీ ప్రాణంబుల్. భాగ. ౧. ౩౧౨.

ద్వి. వినుము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు వసిష్ఠముని మాట చెల్లింప మోరత్రోపునను, నెట్టన సత్యంబు నెఱపెద ననుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౫౯. పం.

౩. న్యాయముగా, పాడితప్పక.

సీ. కవచధారణ మనుమఖునవిద్య గవ్వడి కే నె తింగించితి నితఁడు దాని, నేర్చుట నీతని నెట్టన నొప్పింప శక్యంబు గాదు... భార. ద్రో. ౨. ౧౦౫.

౪. నిజముగా, యథార్థముగా.

ఉ. నెట్టన యాపగాసుతుఁడు నేలకుఁ గూలె నసంగ విన్న నా, కట్టెడివీను లేమి వినుకాటియ కోర్వవు... భార. భీష్మ. ౧. ౩౫.

ఉ... ఏ, పట్టున నెల్లవారు గనుపట్టక హీనదశం జరించుచో, నెట్టన సర్వశూన్యుఁ డని నిందితుఁ డయ్యె దరిద్రుఁ డెంతయుఁ. నా. పంచ. ౨. ౧౧౧.

౫. చక్కఁగా, ఒప్పుగా.

ఉ. నెట్టన యల్ల లచ్చియును నీళియు భూపతి యుండ నీవు నీ, నెట్టిక పీలపై మనసు నిల్పుట కే మన వచ్చు... ఆము. ౬. ౧౧౧.

౬. తెగించి,సాహసించి.

క. నెట్టన సభలో నేవుర,కట్టెదుర వరాతితన ముగా కాంతయు వా,రెట్టితులువలో ద్రౌపది, నట్టులు పట్టిచెడిరె జూద మాడరె యెం దుఁ. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౭౪.

క. ఎట్టిట్లు పలికి తీ విది, యెట్టోసరింపంగ వచ్చు నీపని దేహం, బెట్టోకనిదేహమున కై,నెట్టన యీవచ్చుఁ దండ్రి నిక్కము చెపుమా. మార్క. ౧. ౩౬.

౭. అనాలోచితముగా, తొందరపడి.

ఉ. నీతి దొలంగి కార్యముల నెట్టన యాగ్రహ వృత్తిఁ జేసినఁ, బ్రీతిగ సిద్ధిఁ బొందినను భీ తియుఁ గుత్సయుఁ బుట్టు... భార. శా. ౧. ౩౫.

చ...ఉదకంబుల నీ విటు తుండ ముంప నా, నినదము హస్తినాద మని నెట్టన యేసితిఁ దప్పు నేసితిన్. భా. రా. అయో. ౧౫౬.

౮. చెచ్చెర, శీఘ్రముగా.

(కీచకుఁడు.) చ ... పైకొనుతలఁ పొరగించు మదిఁ గోర్కులు పేర్చిన నప్పళించు నెట్టన తెగ నగ్గలించు నచటన్ జనులం బరికించు ...భార. విరా. ౨. ౩౧.

క. అట్టియెడ సకలసురులును, నెట్టన కొలువంగ వచ్చి నీరజభవుఁ డా,జెట్టిని భూలోకమున కుఁ, బట్టము తగఁ గట్టి సార్వభౌమునిఁ జే సెన్. వి. పు. ౨. ౧౫౩.

ద్వి. పట్టి వధించు టే పౌరుషం బనుచు, నెట్టన మొల నున్న నెతికత్తిఁ దివిచి. ద్వి. పాంచా. పూ. ౨౦౩౬ పం.

౯. కొంచెమైనను, అల్పమైనను.

చ. అనవుడుఁ బిన్నన వ్వ నగి యన్నరుఁ డన్న మొగంబుఁ జూచి నె,ట్టన బలుమాట లా డఁగఁ గడంగఁగ నొల్లక యత్యుదాత్తతన్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౭౫.

నెట్టన(ణ)ము. వి. (త. నెట్టంకమ్.) ౧. అతి శయము, పెంపు.

గీ. అనిన నాపుప్పఁబోఁడి నెయ్యమునఁ బలి కెఁ, జిలుక కైవడి గండుఁగోయిలవిధమున,వీ ణె బాగునఁ జెవులకు విందు గాఁగ, నెట్టనం బునఁ దేరియ లుట్టిపడఁగ. చిత్రభా. ౫. ౩౪.

విశే. ౧. అనివార్యము, కాకతప్పనిది.

గీ. పాత్ర మెఱుఁగనిచెనఁటిభూపతులయిండ్ల, కట్టనియతాత్ములు నైన నేఁగఁ జేయు, ద్వారనిలయులు వారింప వారి నచట, నిలు వఁ బెటును గామంబు నెట్టనముగ. శివయో గసారము. ౨. ౨౧.

౨. పూర్ణము, సమగ్రము.

గీ. దరిసెనం బిచ్చెఁ దాతలతరమునాఁటి,కట్టు బండి యొక్కరికు నెట్టనముగఁ, బరుపుతోఁ గూడ నుర్వ్యులపట్టెమంచ, మర్పణముఁజేసె నొక్కశీతాంశుముఖికి. రుక్మాం. ౪. ౧౦౪.

౩. యథార్థము, నిక్కము.

సీ. ఎట్టివాఁడు గురుండు నెట్టణంబుగ శిష్యు లెవ్వరు సోదరు లెట్టివారు. శివయోగసా రము. ౨. ౧౯౦.

నెట్టపంట. క్రి. విశే. నిష్కారణముగా.

సీ. నెట్టపంట యనంగ నిష్కారణం బంట... ఆం. శే. ౫౬.

నెట్టము=నెట్టెము. వి. ౧. శిరస్త్రాణము, గుండ్ర పాగ.

వ. ఇట్లు సురాసురయోధులు హరిసనా థంబులై కవచంబులు నెట్టంబులుఁ బెట్టుకొని ...(ముద్రితప్రతులపా. 'నెట్టనంబులు' చి. ని.పా. 'నెట్టెంబులు' తాళపత్త్రప్రతిపా.)

౨. నెమలియీఁకలతోఁ జేసినదారములపాగ.

గీ. నెమలియీఁకలఁ జేసు దారములపాగ, నెట్ట
మని పల్కఁగాఁ దగు.. ఆం.భా. ౩.౩౪.
(క్రొత్తప్రతి, తాటాకుప్రతి బ్రౌ. పా. చి.ని.
'నెట్టెము' ప్రాఁతప్రతి పా.)

నెట్టించు. స.క్రి. (నెట్టు+ఇంచు. స్వార్థమున.)
౧. జయించు, గెలుచు.

శా. నీలుక్ శౌర్యగుణాలవాలు ననిలో నెట్టిం
చువారే రిలన్. సీతావి. ౧. ౧౦౯.

౨. అతిశయింపఁజేయు, పెంపొందించు.

క. గట్టిగ రాలను మంటను, గట్టిన దేవాలయ
మును గలిగినవారల్, నెట్టించి రాలచేతను,
గట్టించినయిల్లు నొక్కఁగతి పుణ్య మగున్.
శేష. ౨. ౯౨.

నెట్టిక = నెటిక. వి. (త. నెట్టై.) అంగుళిపర్వము,
వ్రేలిగనుపు. (చూ. నెటికసీల.)
జః నెటిక సీల.

నెట్టికసీల[1]. వి.(√నెట్టిక.) వ్రేలిగనుపులోనిసీల.

గీ...గొరిగపడుచు, వాడుచున్నది చూడు మూ
ర్ధాభినయము, తాను నెట్టికసీలంతగాని లేదు.
క్రీడా. ౧౪౩. ('చాలచిన్నది' అనిభావము.)

నెట్టికసీల[2]. విణ. (సం. నైష్ఠికశీలః. ప్రా. నెట్ఠి
అసీల.) ౧. బ్రహ్మచారి; బ్రహ్మచారిణి.

వ... ఆపాటి నెటికసీలఁ డిట్టుపడుచు కడుపు నిండ
మి రొమతింగి తరంగితాంతరంగ డై యాకు
రంగనయన యిట్లని వితర్కించు. పాండు.
౪. ౧౪౯.

క. పట్టినచలమున నీగతి, మట్టముగా నేనఁ బిలు
కుమార్చి గదలిరా, నెట్టికసీలలు మదిలోఁ,
బుట్టినహర్షముచఁ దమతపోవనమునకున్. జై.
భా. ౫. ౧౯౦. ('నట్టికసీలలు'. చి.ని. పా.)

ఉ. నెట్టన యల్ల లచ్చి యల నీళయు భూసతి
యుండ నీకు నీ, నెట్టికసీలమై మనను నిల్పుట
కే మనకచ్చు... ఆము. ౫. ౧౧౧.

నెట్టు. స.క్రి. (త. నెట్టు.) ౧. గెంటు, త్రోయు;
పడఁద్రోయు.

క. వీని మోదఁ బట్టి నెట్టుఁడు, పోనీకుం డనిన...
ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౫౭.

ఉ. వారక సైపఁగాని బొగలించ్చు మహోవిరహాం
బురాశి సే, సేగహాఁ నీఁదుబానఁ దుది
నెన్నఁడు గ్రుంకుఁడు మాయఁజేనియుఁ, దీర
ము మీఁఱ నేఁడుఁ డోక నెట్టున నెట్టినఁ బోవ
నట్టియా, వితేఁడి జీర మేఁటి కని వేమఱు వే
మరు లేఁచుచుండఁగన్. కృ. శతం. ౨.
౨౧౧. ద్వి. నల. ౪. ౩౧౦.

క. నెట్టిరి విషాన్న మంటుం, గట్టిరి ఘనపాశము
లను గంగానదిలో, నెట్టిరి రాజ్యము వెడలం,
గొట్టిరి ధర్మంబు విడిచి కుటిలాత్మకు లై.
భాగ. ౩. ౧౩.

౨. నిరాకరించు, నిరసించు.

ఉ... వేడుచోఁ, నప్పన నెట్టి పోఁ డడిగినన్నివరా
లిడుఁ గొండమీఁదితి, మ్మప్పనివంటి కావ్యపతి
యబ్బుట యాబ్బుర మిబ్బు ధాత్రికిన్. రా.వి.
౧. ౨౫.

అ. క్రి. ౧. అతిశయించు, మిక్కుటమగు.

క. అనుటయు భగభగ మండెడు, కనుఁగవతో
నొడల వడయుకంపముతో నెట్టిననిట్టూర్పుల
తో మొగ, మునఁ దనికిన కెంపుతోడ ముని
పతి యుండెన్. ఉ. హరి. ౪. ౧౯౯.

వి. ౧. గెంటు, త్రోపు.

గీ. కుఱుచ నెట్టున నందియల్ చఱచి మొరయ.
కవిక. ౩. ౧౫౧.

ద్వి. నిడు పాగిలఁగ నెట్లు నెట్లు వడంగ, మెడ
పట్టి ద్రొబ్బి గామిడితొండ యనుచు. ద్వి.
పరశు. ౪. ౩౦౨ పు.

౨. ఉపహతి, నాశము.

గీ. ఉపహతియుఁ దావు నెట్టన నొప్పుచుండు.

ఆం. భా. 3. ౫౦.

3. విషయము, పట్టు.

క. విన నెన్నే నటుకలెం గా, నీనను కోరాదు గా
క యెల్లసుగుణముల్, నే నీయక లేదు సు
మ్మీ, యీ నెట్టున నీవె మీఁద నెతిఁ గద విం
కక. దశా. ౨. ౩౩౪.

4. తావు, ఉనికిపట్టు,

ఉ. అక్కొలినా త్తమునఁకు కస వారసి తె మ్మని
కూఁతు చేతికిం, జెక్కొడుఁ బాఱ యీఁయు వడి
నెట్టది శిల్వడి చేనిమంచె పై, నెక్కొనజారుఁ
గూడి రమియించి దిశాంతమునందు వచ్చి
బల్లాక్కొలునా మొగంబున విదుర్చును గొ
న్నిత్ర్పణాగ్ర ఖండముల్. శుక. 3. ౪౧౦.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మాని సముత్తితుఁ డ
య్యె మేనిపైఁ, బెట్టినపుట్ట నె ట్టవిని బీఁటలు
వాఱ...పాండు. ౫. ౨౪౯.

గీ. ఉపహతియుఁ దావు నెట్టన నొప్పుచుండు.
ఆం. భా. 3. ౫౦.

5. (బ) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. చీకటి మొటికిళ్ళు చిమ్ముబిల్లలు నెట్టు బొట్టన
గ్రోలలు బొమ్మరాలు. గీ. ఆదిగా శైశవక్రీ
డ లాడి రచట, రామకృష్ణులు గోపబాలకు
లఁ గూడి. వి.పు. 8. ౨౦౨.

౬. పూనిక.

గీ. అంజక యశేవ సుమనోవనాగ్ర దేశ, ముఖర
భూరిద్విజావళిప్రాల నెట్టు, గా నిలువ నేర్చు
నాత్మయోగంబుఁ బొటఁగి, సనుదు గా కని
తాల్చె రూఢప్రతిజ్ఞ. పా.స. ౧. ౨౯.

జః నెట్టించు, నెట్టుకొను, నెట్టుకోలు, నెట్టుకు
గాయు, నెట్టుపడు, నెట్టోము.

నెట్టుకొను = నట్టుకొను. అ. క్రి. (నెట్టు + కొను.)

౧. నెలకొను, నివసించు; కుదురుకొను, స్థిరపడు.

క. నెట్టుకొని యుండు నావర, పటునగున సకల
దితిజపతులమకుటసం, ఘటితపదపీఠుం డగు,
నట్టిజగన్నాయకుండు హరి యెల్లపుడున్.
పరమ. ౬. ౧౩౦.

ఉ... భక్తిరసంబు గడలా వనంబులలా, నెట్టు
కొనంగ రంగశయుని భజియించె... పరమ.
౫. ౩౭౯.

వ... గానలోభంబున వచ్చు టింటియ కాని మతి
పీఠ వారనుం బలెఁ జట్టనంబుల నెట్టుకొని
యిట్టునట్టు వహింప లుపచరించువారము
గాము... కళా. ౩. ౪౦.

౨. కలుగు, సంభవించు.

గీ. గురుని వెంబడిఁ గా నొకకొంతదూర, మరిగి
యాతనియనుమతి నంబుజాక్షి, క్రమ్మఱఁగ వ
చ్చునాలోనఁ గంబుకంఠి, పట్టఁ గూడనితమ
కంబు నెట్టుకొనఁగ. శకాం. ౩. ౪.

౩. అతిశయించు; చెలరేఁగు, విజృంభించు.

వ. ఇట్లెందు నెదురు లేక యతండు లెక్కకు
మిక్కిలి యగురక్కసిమూఁకల ప్రేఁకంబుల
తో జగంబులు వగలం బొగల నెట్టుకొని
కుతిలపెట్టుచు నొక్కనాఁడు. యయా.
౬. ౭౪.

గీ... పట్టుపగలె, నెట్టుకొని యెల్ల ప్రేతలనట్టులం
దు, గుట్టు లగయుచు మెలఁగునప్పటి మతి
యయి. నీలా. ౧. ౩౫.

వ... నాఁటి నిగ్గిరికి నిప్పుడు గొన్నివాసరంబుల
నుండి యీరసంబు పెరుగం గఱకతి నెట్టు
కొని సాఁగుచున్నది... కాశీ. ౧. ౧౦౦.

౪. కడఁగు, పూను; పూనుకొను.

సీ. కుదియించునది నెట్టుకొని యింద్రియవ్యా
ప్తి మనను చాంచల్యంబు మాన్పునదియు.
కాశీ. 3. ౧౧౯.

వ. కావున నీమనంబున ఘనం బైనవంత యావం
తయుం బెట్టుకొనక నెట్టుకొని యమ్మహాధ్వ
రంబు సాఁగింప నుద్యోగింపుము... జై. భా.
౧. ౩౪.

క. నెట్టుకొని కొలుతు నన్నయ, భట్టోపాధ్యా
యసార్వభౌమునిఁ గవితా, పట్టాభిషిక్తు భా

రత,ఘట్టోల్లంఘనపటిష్ఠగాఢప్రతిభుఁడు. భీమ. ౧. ౮.

౫. పట్టుపట్టు, అభినివేశము కలిగియుండు.

ఆ. నృపకులాబ్ధిచంద్ర నీ వింత నెట్టుకో,వంగఁ ద్రోచి పోవ నాకుఁ దగదు. భోజరా. ౪. ౨౩౬.

గీ. భరతశత్రుఘ్ను లిరువురు పాదయుగము, పట్టుకొని రాక విడ మంచు నెట్టుకొనఁగ, దొరయునగవునఁ దనదుపాదుక లొసంగి, పనిచె రఘుభర్త పురికి నుభరతుభరతు. దశా. ౭. ౨. ౨౫.

క. ఏమిటికి నెట్టుకొనియెదు, నీమాటల నాకుఁ గడుపు నిండునె పుత్రవ్యామోహ మేల విడువవు, నాముందటఁ బ్రదులవచ్చునా నీ కింకన్. భోజరా. ౬. ౫.

౬. స. క్రి. త్రోసికొను, గెంటుకొను.

క. నెట్టుకొని వరుని గనుచోఁ, బట్టనమునఁ గల సమస్తభామల కవాహో, యెట్టివిచిత్రమొ మనమునఁ, బుట్టినవాఁ డపుడు మనసుఁ బుట్టించెఁ జుమీ. విజ. వి. ౧. ౧౫౪.

నెట్టుకొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√నెట్టుకొను.) కావించు, కలిగించు.

వ... తమలపాకుఁదీఁగెయల్లికలమీఁద మించి వెల్లితలచుట్టుకట్టడలు నెట్టుకొలుపుతోలు బట్టలపాదుగుళ్లమెఁగ్రొమ్ముడుఁగు నెతిబిటును చుంగులనిక్కిచెక్కను...కళా. ౬. ౨౨౮.

మ. అమితిం గన్నులు త్రిప్పఁ జేయుఁ గడు వింతా గాత్రభంగంబు వి,భ్రమవాక్యంబులు నెట్టుకొల్పు మదనాపస్మారము... మల్లభూ. శృం. ౫౪.

౭. ఉండఁజేయు, ఉంచు.

వ ... అజ్జలజభవుండు తద్విరహాదశావికలితధైర్యుం డయ్యు నుల్లంబునం గల్లగుట్టు నెట్టుకొలిపి యెట్టకేలు తెల్పుటకుం జొరకుండి... కళా. ౫. ౧౪.

నెట్టుడుగాయ. వి. (√నెట్టు.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ...ఒడ్డు,విడువు నెట్టుడుగాయ పిండ్లములాట లుపులిజూదములు...ఆడుకొంటిఁ, జదువునై సంధ్యాపై నాస్థ చాల లేక. హంస. ౩. ౧౮౬.

నెట్టుపడు. అ. క్రి. (నెట్టు+పడు) గెంటఁబడు, త్రోయఁబడు.

సీ. తొలుదొల్త గుహ్వెఁ గోలలు కొన్ని వైచేసి యవి నెట్టుపడి పోవ నాడుగడచి. వాశ్రీ. ౨. ౯౫.

నెట్టె. వి. (క. నెణె.) ఉద్ది, జత.

ద్వి. నిండారుప్రేమతో నెట్టెలు గట్టి,చెండున దండెంబుఁ జెలువొప్పఁ బట్టి. రం. రా. బాల. ౨౧ పా. ౯ పం.

నెట్టె(ట్టియ)ము[1] = నెట్టము. వి. ౧. కిరీటము.

సీ. తనయుడుకుందమ్ములను రాచనెట్టెంపుఁబులు దిండితాతుమ్మెదలు మెలంగ. యయా. ౧. ౫౪.

౨. చుట్టకుదురు. (శ. ర, బ్రా.)

౩. శిరస్త్రాణము గుండ్రపాగ.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పుగ దిండుగట్టి న్యూ,తన మగుబర్హిబర్హకృతదామము నెట్టెము జుట్టి కప్రకా, ననతరుపుష్పమాలిక దనర్చ నురస్థ్సలి నుద్వహించియుం, బొసరఁగ వేణునాదనరసోత్సుకుఁడై హరి యొప్పె హరి. పు. ౬. ౧౪౯.

సీ. వినుమానములు గాఁగ వసతోడఁ బెనకట్టి నెట్టెంబు గాఁ బ్రేవు చుట్టినాఁడు. మనుచ. ౪. ౭౩. ఉ. హరి. ౨. ౧౨౪.

వ...కెంజడముడి బిగియించి నెట్టియంబు చుట్టిన జగజెట్టిపాఁపటేనియాదలమాణిక్యంబులతు ఱంగలి మెఱుంగులు వెనువెంట మింటఁ దాఁకను జరిగి...భీమ. ౫. ౯.

నెట్టము². వి. ధ్వని, అఱపు.

క. అని తలఁచి నిలిచి ఠీవిం, బనివడి చిరజీవి
యొరుపడ నొక నెట్టెం, బొనరించినఁ గ్రమ్మతి
పరి, మును పై యత్తోలులఁ జుట్టుముట్టె న్వ
ట్టెన్. వేం. పంచ. ౩. ౧౫౪.

(‘మందం మందం శబ్ద మకరోత్’. అని మూలము. ౧౫౫ పా. ‘ఆకాకము కావు కావు రని రొదలఁగింపన్’ నా. పంచ. ౩. ౧౬౯.)

నెట్టోడు. అ. క్రి. (నెట్టు + ఓడు.) చేష్టలుడుగు.

ద్వి. బిట్టులిక్క మూర్ఛిలి బిమ్మిటిఁ బొంది, నె
ట్టోడి లింగసన్నిహితులు దక్క. బస. పు.
౫. ౧౩౦ పం.

నెడిమె. వి. ద్వీపము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్త. వి. మత్స్యవిశేషము. (బ్రౌ.)

నెత్తకమ్మ. వి. (నెత్తము¹ + కమ్మ.) పాచికల పందెము.

సీ. నిలు మహా బొంకకు నెత్తకమ్మ యటంచుఁ
బతు లుల్కుడు నొయ్యఁ బల్కు మనుచు.
కళా. ౬. ౧౨౦.

నెత్తటిల్లు. అ. క్రి. (√ నెత్తము².) క్రమదీర్చుకొను.

గీ. వేడుకలు మీఱ సురతాంతవేళ యందు, నెఱ
యఁగాఁ బూవుఁబాన్పున నిద్రఁ జెంది, నెత్త
టిల్లిరి మలయాద్రి నిలయపవన, గతుల నూప్ప
లు విలసిల్లఁ బతియును సతియును. భాను. ౪. ౯౪.

నెత్తపలక = నెత్తపుఁబలక. వి. (నెత్తము¹ + పలక. క. నెత్తవలగె, నెత్తదపలిగె.) జూదపు బల్ల, శారిఫలకము.

సీ. భావజన్మునినెత్తపలకలఁ బురుడించు పాలు
పారువెన్నెలలు బొఱడు లయ్యె. పద్మ. ౩.
౧౮౯.

ఉ... క్రొత్త నెత్తపలకల్ తెరలుం బకజారి పారు

వ్యాపిట్టల గూండ్లుఁ గ్రొమ్మెఱుఁగు బిందెలుఁ
గొందఱు తెచ్చి రయ్యెడన్. వాసి. ౩. ౮౪.

నెత్తపుఁబలక = నెత్తపలక.

సీ. అష్టాపదాభిన లగుఁ జదరంగపుఁబలక నా
నెత్తపుఁబలక నాఁగ. ఆం. భా. ౨. ౩౦౫.

నెత్తము¹. వి. (క. నెత్త = నేత్ర శబ్దభవము. కన్నులవంటిగుఱుతులుకలది. దీనికి వృత్తియందు కొన్నిపట్ల వైకల్పికముగా మువర్ణలోపము. చూ. నెత్తపల.) ౧. పాచికలాట, జూదము; ద్యూతవిశేషము.

గీ. అన్నదమ్ములు నెత్తము లాడి సతుల, తలలు
పట్టి సభాస్థలంబులకు నీడ్చి, చీర లొలిపిం
తు రే... భార. ఉద్యో. ౩. ౩౬౨.

ఉ. నెత్తముమీఁదఁ గౌతుకము నిర్భరమై జని
యించె నిప్పు మా, చిత్తములందు నీవు గడుఁ
జిత్రపుజూదరివి... హరి. ఉ. ౩. ౨౨౪.

శా. సోళాదొప్పియు నెత్తముల్ మొదలుగా
జూదంబు లీవాడున, వ్వేళన్... శై. భా. ౩.
౪౨. ఆం. భా. ౩. ౬౨.

౨. పందెము.

సీ. తనకు లాగైన నెత్తంబు గైకొని పన్ని పాచి
కల్ తాళించి పాటెతెంగి. ఉ. హరి. ౩.
౧౨౦.

జః నెత్తకమ్మ, నెత్తపలక, నెత్తపుఁబలక.

నెత్తము². వి. ౧. (కొండమీఁది) విశాలసమప్రదేశము, సానువు; (మేడమీఁది) చదునుప్రదేశము.

సీ. ఉదయతరపూర్వభూధరము నెత్తమునఁ బోలు
చు గైరికగండశిల యనంగ. దశకు. ౫.
౧౨౮. ఆం. భా. ౩. ౬౨.

గీ. కదలి పోదము రం డని కలువకదళి, కాసు
ఖదభద్రకరికిఁ గైలాసగిరికి, దత్తఱంబున

నేఁగి నెత్తమున నిలిచి, చఱులఁ బ్రతిశబ్ద
ములు పుట్ట మొఱలు వెట్టె. వరాహ. ౫. ౧౦౮.

సీ. నెత్తము లేకొండ నెత్తములం బాడు విద్యా
ధరీకోటి విటులతోడ. మనుచ. ౪. ౮౯.

ఉ. మేడలమీఁది నెత్తముల మే లగుచంద్రకి
సాంద్రపింఛముల్, జోడుగ విప్పి వారఁ గొని
సొంపుగ నాడెడి నెమ్మిపిండువుం, జూడఁగ
వచ్చి యందుఁ బురసుందరుల న్వెసఁ జూచి
యచ్చెరల్, వ్రీడ ఘటింప మోము లరవె
ట్టుదు రీశులకున్ మఱుంగునన్. కులశేఖర
మహీపాలచరిత్రము. ఆ. ౧. (చి. ని.)

౨. ఊరివారందఱును పశువులను మేపుకొను
టకై విడిచిపెట్టినగయాళుభూమి, బీడు.

క...కా ల్గట్టి విడువ నెత్తంబున మెత్తనిగఱిక
మేసి...అము. ౪. ౩౪.

నెత్తమ్మి. వి. (నెఱ + తమ్మి.) ఫుల్లాబ్జము, విరిసిన
తామర; తామర.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యచ్చునఁ
బెట్టి న ట్లుంద మంది. భార. విరా. ౨.౫౨.

గీ. తప్పు లేకుండ నేల నెత్తమ్మి మొగడ, విసరి
వక్షఃప్రదేశంబు వ్రేటుగొంటి. హర. ౧. ౨౮.

సీ...తమ్ములు వెలయు నెత్తమ్ము లనఁగ. ఆం. భా.
౩. ౫౨.

నెత్తమ్మివిరివిందు = సూర్యుఁడు.

గీ. తోఁచె నెత్తమ్మివిరివిందు తూర్పునందు.
రాజ. చ. ౩. ౨౯.

నెత్తఱి. వి. (నెఱి + తఱి.) ౧. చక్కనివళి; కడు
పుమీఁదిముడుత.

సీ. వాలికముఖికి నెన్నడుము కానఁగనయ్యెఁ
దనరు నెత్తఱులబిత్తరము దరలె. వసు. ౩.
౨౦.

సీ. తఱులు నెత్తఱులు నాఁ దగును వళిసంజ్ఞ
...ఆం. భా. ౨. ౧౩౮.

౨. పెద్దయల, కల్లోలము.

చ. చిఱునునుఁజెందొవల్ చిగిలిచంద్రికపైపఱ
పు ల్పరాగముల్, పఱచిన నెఁడిప్రాఁతవలిపం
బులు పాయనిజంటజక్కవల్, పొలుపతిలాఁ
డబిల్లలుగఁ గోమలి యుప్పటఁ గానవయ్యె
నె, త్తెఱు లలరాజహంసవనితాతతి దూఁగెడు
డోలలో యనన్. చంద్ర. ౪. ౨౫.

౩. అడుగుటచే స్ఫుటముగా నేర్పడినరేఖలు,
నొక్కులు. కాశి. ౫. ౨౯౪.

నెత్తావి. వి. (నెఱ + తావి.) నిండుపరిమళము, సు
వాసన.

సీ. అరవిరినెత్తావి నడరించుచున్నద్రవిటపీటి
సౌరభవితతి వొదల. భార. ఉద్యో. ౨.
౧౧౨.

సీ. కోమలినిట్టూర్పు గ్రొవ్వేఁడినెత్తావి మెంకరి
తేఁటులను మూఁతిమూట్ల వెఱచె. నైష. ౨.
౧౧౩. హంస. ౨. ౨౧. విక్ర. ౧. ౯౫.

నెత్తి. వి. (క. నెత్తి.) ౧. తల, శిరము.

గీ. నెత్తిపక్కటి ధూమంబు నెగయునపుడు,
మరణదశ యావహిల్లెడు మానవునకు. భార.
శాం. ౫. ౧౨౯.

చ...కొప్పు లగడ్తలోఁ బడం, జతవముమీఱ నె
త్తి కడు సంతసమొప్పఁగ నెత్తిఁ బన్నగ,
ప్రతతులు దాల్చుఁగాక మతి పాముల కే
డివి జాతిగత్నముల్. దశా. ౧. ౯౫.

౨. శిరోజములు, వెండ్రుకలు.

ఉ. ముంగట నిల్చి యొప్పారుగుముద్దియ నాప
తి నెత్తి మాసె నే, నంగడి కేఁగ లే విప్రుఁడపూ
ర్వుఖ పొత్తిఁ దెచ్చి యిచ్చెదం, జెంగటిగో
డఁజేరి యొకచిట్టెడునూనె యొసంగలేవె
...శుక. ౨. ౩౯౧.

౩. దూషణవిశేషము, ఒకానొకతిట్టు.

(వ్యవ.) అక్కడ నేమున్నది? నీనెత్తి. ఇటు
చూడుము.

నెత్తిఁ గట్టుకొనిపోవు=(చచ్చునపుడు) విడువక కూడ తీసికొనిపోవు.

క. ఇలు నెత్తిఁ గట్టుకొనిపోఁ, గలుగుదురే దివికిఁ దాము గడపటఁ బోరుగూ,రులవెంటఁ జనరె యప్డు డీ,యులమట వాటిల్లదే దయాస్థితి వలదే. శుక. ౩. ౧౮౩.

నెత్తిఁ జేతులువెట్టుట=ప్రమాణము చేయుట.

ద్వి. రిత్తప్రొక్కులు ప్రొక్కి ప్రియములు వలికి, నెత్తిఁ జేతులువెట్టి నిక్కముల్ నొడివి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౬౧౪ పం.

నెత్తివ్రాఁత=లలాటలిఖితము, నుదుటివ్రాఁత.

గీ. అరసికుం డైననరపతి నాశ్రయించి, కృతు లొనర్చెడికవి నెత్తివ్రాఁత కోఁత. వేణు. ౧౮.

శ్లో. అరసికాయ కవిత్వనివేదనం శిరసి మాలిఖ మాలిఖ మాలిఖ. (చాటుప.)

నెత్తిపిడుగు=హానిచేయువాఁడు, వినాశకారి.

చ. ఖలదచరిత్ర కన్గొనుము వీ రసమానబలుల్ సమిన్నిరం,కుశులు దశాస్యనెత్తిపిడుగుల్ దనుజాటవి కాదవానలుల్. రామా. ౬. ౨౭.

జః నెత్తికాయ.

నెత్తికాయ. వి. (నెత్తి+కాయ.) తలకాయ, శిరము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్తురు(త్రు). వి.దే. (క. నెత్తరు. త. నెత్తోర్.) రక్తము.

క. అత్తతిఁ బాషాణంబులు, నెత్తురు నెమ్ములును గురిసె నిష్ఠురనినదా,యత్తమయి నభము పిడుగుల, మొత్తంబులు వడియె ...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౬౦.

ఉ. ...దుర్నీతి వధించి యేఁ బడయు నెత్తుటఁ దోఁగినరాజ్యభోగముల్, ప్రీతి యొనర్చునే ...భార. భీష్మ. ౧. ౧౮౩.

సీ. నిండి భోరనఁ బాఱునెత్తురుటేఱులఁ గరఁగి పాఱినమాంసకర్దమమున. కు.సం.౧౧.౩౬౧.

గీ. రథములను సామజములఁ దురంగమముల, మఱికనెత్తుటేఱుల నీఁదె భటులు నడచి, పోరి కేటును వ్రేటును బోటు నొక్క, యలవిఁ జెలఁగంగ నఘనమనైన్యములు వాసె. భార. భీష్మ. ౩. ౨౭౫.

చ. తలలు సరోజముల్ మెదడుకందము క్రొన్నరు వంత్రజాలముల్, జలఘణులసిఖండములు శంఖములై తగు నెత్తుటేర్లలోఁ, గలభకపాలనాచయము గ్రక్కున నెక్కి చరించు సంగరస్థలుల నృసింహనిర్దళితశత్రువసారసమత్తభూతముల్. వరస. ౩. ౨౦.

జః నెత్తురుఁగందు, నెత్తురుఁగళ, నెత్తురుఁద్రావుడు, నెత్తురుఁబోతు, నెత్తురుబ్రొద్దు, నెత్తురుగడ్డ, నెత్తురుబంక.

నెత్తురు(త్రు)ఁగందు. వి.(√నెత్తురు.) ఒంటిపై రక్తము తేఱుచున్నలేఁతబిడ్డ, జొత్తుపాప.

గీ. ఇట్లు శైశవక్రీడల నెసఁగుచున్న,కొడుకు దెసఁ జూచి కన్నీరు గ్రుక్కుకొనుచుఁ, గటకటా యిట్టి నెత్తురుఁగందు నిచట, వైచి పోవంగ వలసెనె నీచగతిని. భోజరా. ౬. ౨౫.

క. అత్తటిని శమంతంబులు, తత్తనువున కెండగాలి దాఁకకయుండన్, మెత్తనయాఁకులఁ బొదువుచు, నెత్తురుఁగందుఁపయి నిల్పె నయ్యప్రోగ్రపయుజ. ప శిసం. ౨. ౧౮౩.

గీ. మంచులకు నాయులఫుట్టుపుచ్చవారు, నేత్రములు విప్పనట్టియా నెత్తుఁగందు, వలల నెత్తెంచె సవ్యోరవాఁడొ యనుచు, విలయ హారిఁ దెచ్చి పనుతు దివ్యాటిసతులు. పాండు. ౩. ౧౫౬.

నెత్తురుఁగళ. వి. (నెత్తురు+కళ.) నెత్తురు చూచుటవలన కలుగుమూర్ఛ.

వ... త్రెట్టువలు గట్టి యున్నక్రొన్నెత్తురులు గ్రుంగోని నెత్తురుఁగళ్లఁ బట్టి తమకు దామ వ్రాలువారును... కుచేల. ౨. ౧౪౭.

నెత్తురుఁద్రావుడు. వి. (నెత్తురు + త్రావుడు.) రక్తపాయి, రాక్షసుఁడు.

క. అత్తఱి నీల్గక చిక్కిన, నెత్తురుఁద్రావుడుల వలన నెవ్వఁడిఁ జాల్పన్, గుత్తుకలరక్కసుఁడు విని, మెత్తంబా టూని లోన మిగుల నడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. ౧౯౫.

క. కావున మీ రా నెత్తురుఁద్రావుడువంగడపుఁ గడలితామరదాయ, న్నేవేగ తెందు నేఁడ, ద్దీవికి దొరఁ జేసి యునుతుఁ దిర మొప్పారన్. అచ్చ. రా. యు. ౫౦.

నెత్తురుఁబోడ. వి. (నెత్తురు + పోడ.) ఎఱ్ఱపోడలు కలయొకజాతిపాము, ఈమెత్తలోనిముఱ్ఱుపాము, మాతులాహి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్తురుఁబొత్తు. విణ. (నెత్తురు + పొత్తు.) ప్రాణస్నేహితుఁడు.

క. ఇత్తెఱఁగునఁ దొయ్యలికిన్, నెత్తురుఁబొత్తగుచు నతఁడు నిచ్చలు మదిలో, హత్తినప్రేముడిఁ జదివెన్నుత్తఱి నొకనాఁడు తీపటుంతఁ గడంకన్. యయా. ౩. ౧౧౫.

నెత్తురుఁబ్రొద్దు. వి. (నెత్తురు + ప్రొద్దు.) మధ్యాహ్నము.

వ... అత్తఱిఁ గడొంది నెత్తురుంబ్రొద్దగుట ... మను చ. ర. ౫౦. (సంధ్యాకాలము అని శ. ర.)

నెత్తురుగడ్డ. వి. (నెత్తురు + గడ్డ.) ఒకవిధమైన ఉబాపు, సెగగడ్డ. (బ్రౌ, వా.)

నెత్తురుబంక. వి. (నెత్తురు + బంక.) మలముతో నెత్తురును జిగురును పశువ్యాధివిశేషము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెనడు. వి. (క. నెణ.) ఎముకలలోనిక్రొవ్వు, మజ్జ.

చ... నెత్తురున్, నెనడును క్రోలి భూతములు నిక్కుచు నీల్గుమఁ జొక్కి యుండఁగన్. భార. ద్రో. ౨. ౩౧౨.

ఆ. నెనడు మెదడు మలము నెత్తురు శుక్రంబు, మూత్ర మనెము నీరియు ముసలుగాఁగ, గుబిలి చెమట పుసులు గసు శ్లేష్మం బశ్రు, జలము లివి శరీరమలము లయ్యె. విజ్ఞా. ఆచా. ౪౨.

సీ... నెత్తురు నెనడును నెమ్ములు నెఱచియుఁ గండలు నెనసి సమర. గీ. తలము ఘోరంబు గా... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౪౪.

నెనయు = ఎనయు. అ. క్రి. ఒప్పు.

ద్వి. జనకనందనతోడ సకలరాజ్యంబు, నెనయు రాముని కిష్ట నీదిష్ట తెలిసి. రం. రా. యు. ౫౧౪ పొ. ౧౧ పం. (చి. ని. సా.)

నెనరు. వి. ౧. ప్రేమము, స్నేహము.

(కద్రువ.) క... అధంగిన్, జనివతినాగులఁ జేర్కొని, నెనరు విడిచి యానెలఁత నిష్ఠురమతియై. భార. అను. ౧. ౧౯౫.

చ. నెనరునఁ జెయ్యి పట్టి తరుణీ ధరణీసరణిపురందరుం, డనుపక పోవు టెట్లు ... వసు. ౩. ౬౪. దశా. ౧. ౧౪౧.

౨. (స్త్రీపురుషుల) వలపు, మోహము.

క. ననుఁ జూడ రాఁ డదేమో, యని నిను దూతికొనుచుండు ననుఁ గనుము నాపై, నెనరు గలందుకు గుఱుతిదె, కనిపించెను మనము వేనుకలు గనఁ గ్రాలన్. సారంగ. ౨. ౫౧.

గీ. నిన్నుఁ జూచునపాల్పడు నెనరు లేదె, హృదయ మియ్యాఁదు పతిభీతి యింత కాక. దశా. ౬. ౧౦౭.

ఆ. హిమకరశైలసైకతమునందు విహరించు, ఖైరవేష వేష ఘననిభాంగ, నెనరు దవుల దవుల నేచూచి క్రీడిగా, సలిగె యేర యేర గొందుకవన. విజ. వి. ౧. ౫౯.

౩. మచ్చిక, చనవు.

౪. అని కనకకశిపునుమత, మున బాలునిఁ దోడు
కొనుచుఁ బోయిరి గేహం, బునకున్ శుక్ర
కుమారులు, నెనరునఁ డి ద్దేహాకునను నెలకొని
యతఁడున్. దశా. ౪. ౧౯౧.

ఉ...తానునుం, దానును నేఁటిదాఁక మమతం
దగ నగ్నిగిఁ గూడి యున్నవా, రానెనరెన
నుం దలఁపఁడయ్యెను దీని గణించియేని
యున్. విప్ర. ౪. ౩౨.

౪. దయ, కనికరము.

గీ. అకుచేరుఁడు నవ్వి బళా మఱేమి, దశము
ఖుఁడు మంచిపని సేయఁ దలఁచె హితవు,
దలఁచినన్ మతి ముఖ్యకోఁత లనుమాట,
నేఁడు నిజ మయ్యె నిఁక నేల నెనరు దలఁప.
ఉ. రా. ౩. ౬.

విణ. ౧. ప్రియము, ప్రేమాస్పదము.

గీ. వనిత నాకన్న నెన రైనవారు నీకుఁ గలుగ
నేర్తురె... భాగ. ౧౦ ఉ. ౩౪౦.

సీ. వెనుక ముందఱలేరు నెన రైనచుట్టాలు...
నైష. ౧. ౧౦౨. అం. శే. ౬.

౨. కృతజ్ఞుఁడు, విశ్వాసముకలవాఁడు.

సీ. దీవెనల్ వినయవిధేయతతోడఁ జేకొనుచు
ను వెండియు నెనరుదొరలు. ఆ. గౌరవము
లొనర్పఁ గైకొంచుఁ గ్రమమున...రాఘవ.
౨. ౧౬.

నెనవు. వి. (క. నెనవు.) సంస్మృతి.

క. వనజనిభాకారుం డై, వననిధిలోఁ దేలుచు
న్నరటపత్రిముపై, దనుఁదాన చూచి
చొక్కుచు, నెనవున నానందయోగనిద్రం
జెందున్. వేం. మా. ౬. ౨౪౬.

నెన్నడ(పు). వి. (నెఱి+నడ.) చక్కనినడక, సువిలాసగమనము.

సీ. నెఱినీటు గులుకులనెన్నడల్ పరికించి క
ధుమందగతి గాంచె గంధకరటి. దశా. ౨.
౩౦౨.

ఉ. హెచ్చుకిఱుఁదుభారము సహింపక నెన్నడ
లింత కొంచఁగా. ఉ. రా. ౪. ౧౯౨.

సీ. పూఁదీఁగఁబోఁడిచూపులు చంచలము లని
మెలపు నెన్నడపున మేళవించె. విక్ర. ౪.
౧౪.

నెన్నడుము. వి. ఔ. ౧. (నెఱ+నడుము.) నట్టనడిమిప్రదేశము, సరియైనమధ్యభాగము.

గీ. తరుణి రొంటఁగవె వీటికాదానవేళ, గుడ
జనప్రాంతమునయందు గూఢవృత్తి, నాగవల్లీద
ళంబు నెన్నడుమఁ జీఁజీ, మడిచి యందిచ్చి
నపుడు గో రిడుదుఁ గేల. నైష. ౭. ౭౪.

సీ. చెరువంగ నేర్చిరి శిఖలనెన్నడుమలఁ గమ్మ
నిక్రొత్తచెంగలువవిరులు. కాశీ. ౧. ౩౪.

సీ. పుణ్యాత్మ యేదేశములను నెన్నడుమగాఁ
బ్రవహించుఁ బుణ్యతరంగ గంగ, జాహ్నవీ.
౧. ౧౫.

౨. (నెఱి+నడుము.) చక్కనికౌను, సుందరావలగ్నము.

సీ. తూలుతీఁగెలవెంటఁ దూఁగుతేఁటులువోలె
నసదు నెన్నడుముల నారు లొలయ. ఉ.
హరి. ౫. ౨౪౬.

సీ. గాటంపునిడుదకీల్గంటు పెన్ వ్రేఁగున నసదు
నెన్నడుము జవ్వాడి వడఁక. రసిక. ౩. ౪౩.

సీ...పిడికిట నడఁగు నెన్నడుముదాని. గీ. సాగ
కునడదాని నక్కన్నెఁ జూచె నతఁడు. ఉ.
రా. ౨. ౧౨౮.

నెన్నుదురు=నెన్నొసలు. వి. ఔ. ౧. (నెఱ+నుదురు.) విశాలఫాలము; ఫాలము.

క...ఈతటినిం, గనుఁగొనుపుణ్యుఁడు మిక్కిలి,
కనుఁ గొను నెన్నుదుట నెన్నఁగాఁ దర
మగు నే. దశా. ౧. ౧౨౩.

మ. ...ద్యూత కేళింగోయి నెన్నుదుటన్ జేరిచి
కెల్లెం గ్రొవ్వుఱ ఫలాంబుం దాదశగ్రీవు
తోన్. ఉ. రా. ౨. ౩౧౧.

౨. (నెఱి + నుదురు.) చక్కని నుదురు, సుందరఫాలము.

మ. పరియాగ్వెన్నసరిండిపట్టు మవనీపాలావతం
సంబు నెన్నుదుటం గట్టె లతాంగి యోర్తు
...నైష. ౬. ౫౩.

నెన్నెఱులు. వి. బ. (నెఱి + నెఱులు.) నిడుద కెంద్రుఁగులు, దీర్ఘకేశములు.

సీ. ...నగారి కైతవంబునఁ బరిచర్య సల్పుచు
వినీతుఁడై యుండి యొక్కనాఁడు దంష్ట్రి
నెన్నెఱు లంట గళుచియై కూర్కొనయ్యె
తివకుత్తి. గీ. దూతి...చం. రా. ౩. ౨౪.

నెన్నొసలు=నెన్నుదురు. వి. దె. ౧. (నెఱి + నొసలు.) విశాలఫాలము; ఫాలము.

చ. వనజభవుండు నెన్నొసట వ్రాసినసొమ్ము
ఘనంబో కొంచెమో, విను మరుభూమి కే
గిన లభించును మేరువుఁ జేరఁ బోయినన్,
ధన మధికంబు రాదు...భర్తృ. ౧. ౪౧.

౨. (నెఱి + నొసలు.) చక్కనినుదురు, సుందరఫాలము.

మ. అసదుంగొను జలింప గుబ్బలపయిన్ హా
రాళి గుల్కంగ నెన్నొసటన్ ముంగురు
లాడ...నై, ర్పసంగన్ నూనియ యంటె
నొక్కచెలి యయ్యుత్స్వేదరాణ్మౌళికిన్.
ఇందు ౩. ౧౭.

సీ. చిన్నిక్రొన్నెల నెన్నునెన్నొసళ్ల నొయారి
యలఁతికస్తురిరేక లనువు మీఱ. అచ్చ. రా.
బాల. ౭౭.

నెపపడు అ. క్రి. (నెపము + పడు.) నెపమునొందు, దోషియగు.

క. కృప గట్టిపెట్టి మీపాపపుబుద్ధులఁ బట్టిపట్టి
పసఁగట్టి విని, వక్కటముఁ గఘనకునిఁ జోరి
గొని, నెపపడి పడియుండఁ వాఁడె నీ కేనకటా,
వేం. పంచ. ౧. ౫౧౪.

నెపపెట్టు స. క్రి. (నెపము + పెట్టు.) దోషియను.
(వ్యగ.) నీ విప్పుడే చెప్పుచున్నావు, తర్వాత నన్ను నెపపెట్టఁగలవు.

నెపము=నెవము. వి. (సం. నిభః, ప్రా. ణిహ్వ. క. నెవ, నెవను. త. నిపమ్.) వ్యాజము, మిష; మిథ్యాహేతువు.

క. గంధర్వు లను నెపంబున, సంధతముసగూఢ
వృత్తి ననిలసుతుఁడు గర్వాంధమతి యైన
నూతు సబాంధవముగఁ జంపెఁ గాక పరు
లకు వశమే. భాగ. విరా. ౩. ౧౧౯.

క. ద్రుపదతనూజం బణముగఁ, గపటద్యూత
మునఁ జేయఁగాఁ దగునె జనాధిప యిది
దుష్టద్యూతము, నెపమునఁ బరిభూత యయ్యె
నిక్కరుణులచేన్. భార. సభా. ౨. ౨౨౨.

ఉ. నాసఁ దొఱంగి చుంబన మొనర్చెనె గా
దొకఁ డొక్క చంద్రబింబానన మోముఁ
జంద్రుఁ జమత్కాంతర బింబితునిన్ పునః
పునః, పానకపానకర్మము నెపంబునఁ జేసి త
దోష్ఠపల్లవం, బానుచు నాదరించెను సమం
చితసీత్కృతచూత్కృతంబులన్. నైష. ౭.
౧౩౭. భార. అను. ౪. ౧౨౭.

ఉ... ఏ కాంతమునందు నున్నజవరాండ్రు నె
పం బిడి బల్కరించులాగింతియు కాక నీ
వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవచొప్పు...
మనుచ. ౨. ౪౧.

౨. కారణము, కతము.

క. విపరీతమతిని నుండుఁడు, నుపసుందుఁడుఁ
బోకి పొడిచి రొండొరులతోడన్, గుపితా
త్ములయి తిలోత్తమ, నెపమున దృఢముష్టి

ఘాతనిర్ఘాతములన్. భార. ఆది. ౭. ౧౧౨.

ద్వి. భక్తవత్సలుఁ డైనపంకజోదరుని, భక్తి భావంబున భర్త గాఁ గోరి తపముఁ గైకొంటి నాతపమున కిదియె, నెప మీతపశ్శక్తి నిఖిలంబు గాంచు. రం. రా. ఉ. ౩౪ పా. ౧౧ పం. ఉ. రా. ౩. ౧౨౪.

౩. తప్పు, దోషము.

చ. కువలయనేత్ర నీమనసు గూడినవారికి నెన నెప్పుఁ జెప్పఁగలదు దాన నొండొక నెపంబు ఘటింతు రెఱింగిరేని నీసఖులు... భార. అర. ౫. ౩౧౭.

క. నెప మొకటి గలదె నాపై, నపవాసము తోడ బడలి యుండఁగ నీ కే, యపరాధము చేయంగదె, కృపతోఁ గఱకుట్టు లారగింపంగదవే. కాశీ. ౩. ౯౦.

౪. విధము, రీతి.

క. ఆనెపమున ద్రోహమునకు, వానిన కాదరని యతనివంశం బెల్లన్, గానుపునఁ బెట్టి యార్చిన, నేనియుఁ జాల దిది పెద్దయే దక్షునకున్. కు. సం. ౨. ౨౯.

గీ. ఎంతకాలంబునకు నాకు నీనెపమున, శాపమోక్షంబు గల్గెను సజ్జనాగ్రగణ్య... చిత్రభా. ౩. ౯౪.

క. మానిసి పై తోల్ గప్పిన, యీ నెపమున నున్న రుద్రులీశ్వరభక్తుల్, మానుసులె వారు... శివ. సా. ౧౪౯.

జః నెపపడు, నెపపెట్టు.

నెప్పర(ళ)ము. వి. వేగము, త్వర.

వ. అత్తఱిం దత్తఱంబునం దత్తఱులం బల్లింపక యు నెప్పరంబున నెక్కం బోవువారును... పారి. ౪. ౬౬.

క. అప్పుడు నాగదసంయమి, చెప్పిన విని కళవళంబు చిత్తాబ్జములో, నుప్పతిల నంచ తేజీ, నెప్పళమున నెక్కి నలువ నిలువక వచ్చెన్. వరాహ. ౪. ౩౩.

వ... దురంతదంతకుంతంబుల నింతంతలు తునియలయి నెప్పళంబునం బునుకచిప్పలు గుదుల్లు దప్పి రక్తంబులు గ్రమ్ముకొన ... భాగ. ౭. ౫౫.

నెప్పరి. విణ. (నెప్పు + అరి³.) నేర్పుకలది; నేర్పు కలవాఁడు.

క. అప్పరి గలయుప్పరిగల, నెప్పరు లగుమగువ లెక్కి నిక్కి తమనెఱిం, గొప్పుల కలకల్పకముల, గొప్పను మము లేరి కోరి కోయుదురచటన్. ముకుంద. ౧. ౨౬ పా. ౫ పం.

నెప్పరించు. స. క్రి. (నెప్పరి + ఇంచు.) వాదించు, నిరూపించు. (శ. ర, బ్రా.)

నెప్పఱు. అ. క్రి. (నెప్పు + అఱు¹.) స్థానభ్రంశము నొందు, నిలుకడ తప్పు.

ఉ. అప్పుడు దానవాధముభయంకరరూపముఁ జూచి సాధ్వసం, బుప్పతిలన్ మహీతనయ యుర్విర వ్రాలె హరిత్కరీంద్రముల్, నెప్పఱె కూలె తూలె రజనీచరభాస్కరబింబముల్ రుచుల్, దప్పె సమస్తతారకవితానము రాలె నరాళిభంగులన్. రామా. ౫. ౧౭౪.

ఉ. అప్పుడ యప్పయోనిధిశయానుఁడు మేల్కనె గర్భయుక్తమై, యొప్పు జగత్త్రయంబు తన యొప్పమి గానఁ బరస్పరవ్యథన్, నెప్పఱి పద్మపత్త్రయుతనీరగతిం జలనంబు నొందనా, చప్పుడు లోన నెచ్చరిక సల్పఁ బ్రబోధము నొందెనో యనన్. రామా. ౩. ౩౧.

నెప్పు. స. క్రి. త్రోయు, గెంటు.

మ. భువనస్తుత్యగుణానురూప మగుజంబూద్వీపమం దాత్తక, గవితానంబు గుణంబు గాఁ దవిలి గర్భప్రాప్తుఁ డై జీవుఁ డు, ద్భవకాలం

బున భూతిమారుతము నెప్పఁకా యోనిమా
ర్గంబునకా, భువికికా వెల్వడి మోహపాశనిక
రంబుల్ దన్ను బంధించినకా. హ. వరాహ.
౩. ౫౦.

వి. ౧. స్థానము, నెలవు.

సీ. ఇరవు ప ట్టీము చో టిక్కువ నెల విక్క
నెప్పు కంగవ టెంకి నిట్టు యనఁగ. గీ. స్థాన
మగు... ఆం. భా. ౨. ౧౩.

సీ. ఎలుకుల తోడ నీ వీ నెప్పు నూడుము ...
ప్రబంధ. ౧౯౩.

వ... ప్రొద్దు గాని ప్రొద్దున నీయూరిం జేరి నె
ప్పెఱుంగమిం జేసి యన్నవిక్రయణపరాయ
ణాయతనంబులుం గానక యూఁకటఁ గటక
టం బడి... శుక. ౩. ౧౭౪.

౨. నేర్పు, ఉపాయము. (చూ. నెప్పరి.)

జః నెప్పరి, నెప్పరించు, నెప్పఱు, నెప్పుకొను.

నెప్పుకొను. అ. క్రి. (నెప్పు+కొను.) నెల
కొను, పాదుకొను.

క. చెప్పెడి దే మిఁక నొకచో, దెప్పర మగు
నుక్కుజీను దిగవైచిన నే, నెప్పుకొని కదల
కుండెడు, కప్పలితీరునను దేరు గదలక నిలి
చెకా. శుక. ౨. ౧౧. (ముద్రి. పా. "...
నెకా, నెప్పనఁ గదలకయుండెడి... శ. ర.
పా.)

సీ. నెల నెప్పుకొని రొప్పుపులి నైనఁ బీడించి
పడవైతుఁ దొచ్చి నీపాద మాన. మనుచ.
౪. ౩౪.

నెమకు. స. క్రి. వెదకు. అన్వేషించు.

క. నెమకుపరివార మమ్మాంసము గను లెఱుఁగను
ఘటింప శార్దూలముచి, త్తము నక్కవలన
విరసత్వము నొందిన నెఱిఁగి భృత్యశతి
యి ట్లనియెకా. భార. శాం. ౩. ౭౪.

ద్వి. ఈరీతి వచ్చుట కేమి కారణము, నేమ
నావల్ల నెమకిన లేదు. రం. రా. కిష్కిం.
[illegible]

సీ. [illegible]
[illegible] నెమకుచిరుము.
[illegible]. ౪. ౮౪.

జః నెమకులాట.

నెమకులాట. వి. (√ నెమకు.) [illegible], వెదకుట.

సీ. [illegible]
[illegible] ఆం.
భా. ౨. ౧౭౩.

నెమటూయి. వి. ఒక నొక పిచ్చుక పక్షి.

సీ. నెమటూయి గోరువంక [illegible] ప్ర
బీఱు... గీ... [illegible]
అం [illegible]. ౪. ౧౦.
(క్రొత్త వ్రాతప్రతి. బ్రా. పా.)

నెమరు. వి. (క. మెలకు.) ౧. రోమంథము, పశు
వులు మ్రింగిన యాహారమును మరల నోటికిఁ దె
చ్చికొని దక్కఁగా నములుట.

గీ. నెమరు వాఁగను రోమంథ మనఁగ... ఆం.
భా. ౧. ౭౭౩.

౨. స్మృతి, జ్ఞప్తి.

(వ్యవ.) అమరము నెమరునకు వచ్చుచో కాన్య
మేల కాల్పనా!

,, నాఁటిమాట కొంచెము నెమరునకుఁ దెచ్చు
కొనుము.

జః నెమరుపెట్టు, నెమరువేయు, నెమరుచ్చు.

నెమరుపెట్టు=నెమరువేయు. అ. క్రి. (√ నెమ
రు.) పశువులు మ్రింగినయాహారమును మరల
నోటికిఁ దెచ్చికొని దక్కఁగా నములు, రోమం
థము చేయు.

సీ. కడుపార మేసి మ్రాఁగను చేసి నీడల నెమరు
పెట్టుచు నుండెనీ మృగములు. పి. శకుం. ౩. ౪.

ఉ... నెమరు వెట్టుము వందనిలు ట్ల శాడుచుకా,
బచ్చికఁ దెండి యున్న యాదిభామిని వేలు

పుటాపుఁ జూచితే. పారి. ౨. ౯౫.

నెమరుచేయు=నెమరుపెట్టు. అ. క్రి. (√నెమరు.) పశువులు మ్రింగినయాహారమును మరల నోటికిఁ దెచ్చికొని చక్కఁగా నములు, రోమంథము చేయు.

(వ్యవ.) ఆయావు పడుకొని నెమరువేయుచున్నది.

నెమర్చు(రుచు) అ. క్రి. (√నెమరు.) నెమరు వేయు.

చ. ప్రమదము లుల్లసిల్లఁ దనపాలఁగ నిద్రలు వోయి పల్లెలం, గమిని నెమర్చు మేపఁ బలుగాఁ బొరఁ బొడము పెట్టి లేచి వృషభ ములఁ దలంచి పంచితలి ...పారి. పూ. ౪. ౧౬౫.

నెమలి[1]=నమిలి, నెమిలి. వి. (త. మయిలి. క. నవిలు.) మయూరము.

సీ. నెమలిపించెంబులఁ గొప్పుగా సవరించి కలవారిఁ గలహంసములఁ గెల్చుగతులవారు. భా. న. ౪. ౭౫.

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము, పూఁగొమ్మన నుండి వెన్ను ప్రకాశింపఁగ, లేఁగొదమ నెమలి పల్కుచు, గేఁ గో యని వైశ్య మునకు గెలుపు పలుకఁ జూడ్మా. క్రీడా. ౫౧.

నెమలి[2]=నెమిలియడుగు. వి. పూతికరంజము.

సీ. నెమలియడుగుమ్రాను నెమలియుంచనఁ గను బూతికరంజంబు వేల్పు... ఆం. భా. ౨. ౪౯.

నెమిలి=నమిలి, నెమలి[1].

గీ. పక్షములు గప్పి పసిపాపములకును, మేపు లొసఁగి రక్షించు నెమిళ్లు... వై. భా. ౪. ౭౯.

సీ. నెమలిపించెము వాఁడు నెఱిమించు సరిమించు కరమించు కాంచనాంబరమువాఁడు. తా. ౯. ౩౦౯.

నెమిలిపించెపుఁబుట్టము=నెమలియీఁకలతో నేర్పఱచిన వస్త్రము.

సీ. గురువిందపేరులు గుబ్బచన్నులఁ దాల్చి నెమిలిపించెంపుఁబుట్టములు గట్టి. పార. ౫. ౩౭.

జ: నెమిలియడుగు.

నెమిలియడుగు=నెమలి[2]. (√నెమిలి.) ౧. నెమిలివృక్షము, పూతికరంజము.

సీ. నాయక సురపొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మారేడుగబ్బిలు నెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧. ఆం. భా. ౨. ౪౯.

౨. కేచనఖక్షతములు. (శ. ర.)

నెముక=ఎముక. వి. అస్థి, శల్యము.

ద్వి. కత్తికంబులు చించి కండముల్ వఱికి, నెత్తురు లపేరించి నెముకలు విఱిచి. సిం. భాగ. ౨. ౬౨౫.

నెమ్మది=నెమ్మనము. వి. (నెఱ + మది.) ౧. నిండు మనస్సు; మనస్సు.

ఉ. ...ఒకయప్పుడు జన్మము లేక యుంటకై, యా రయ శ్రీనగంబుశిఖరాగ్రము చూచినఁజాలు నెమ్మదిన్. విక్ర. ౧. ౨౦౦.

ఉ. నమ్మిక మీఱ నెత్తు వదన మ్మిఁక నెమ్మదితో ర్కి నెమ్మితో, నిమ్ము...వసు. ౩. ౧౩౦.

౨. నిశ్చింతత, శాంతి.

క. మమ్ము వరయుభరమున నీ, విమ్మెయిఁ దలపోసి తింక నిచ్చట నేలా, నెమ్మది నిద్రింపంగా, బొమ్ము ప్రభాతమున రథముఁ బూన్పఁగవల యుఁగ. భార. ద్రో. ౨. ౩౧౪.

క. వామాక్షి నీకుఁ గుశలమె, నీ మన సెవ్వారి యందు నిత్యప్రేమం, బై పెంఱయు నట్టిపాబ గులు, నీమగ లేవురకు నిపుడు నెమ్మదియె మదిన్. భార. అర. ౬౧౬౦.

మ. విదితం బైనతపంబు సేయుచునెడ నేవిఘ్నం
బులు లేక నెమ్మది వర్తింతురె యెల్లధర్మ
ములు సంపన్నంబులే నిచ్చలున్. పద్మ. ౭.
౧. ౩౭.

౩. సుహృదయము, విశాలహృదయము.

క. శావలు మఱదులు ననుచును, నీవు కృపాతి
శయ మెసఁగ నెమ్మది మమ్ముం, గావను బ్రోవను
దలఁచి రమావర కలిపికొని తిరిగి మన్నిం
చుటరున్. భార. శాం. ౧. ౩౪౭.

ఆ... సుహృదయము నెమ్మది యనఁ దగు మ
హేశ. ఆం. భా. ౧. ౧౦౦.

నెమ్మనము=నెమ్మది. వి. (నెఱ + మనము.) నిండు మనస్సు; మనస్సు.

క. కమ్మలఁ దవిలెడు నేనిక, తమ్ములు నెమ్ములును
సుభటకోటులయమ్ముల్, నెమ్మనమునూఱఁ జె
అంపఁగ... హ. హరి. ౧. ౧౪౬.

సీ. యుష్మత్కృపాసముభ్యుదితసంతోషంబునిం
డి దైవారె నానెమ్మనమున. హర. ౪. ౫౭.

క. నానెమ్మన మినుమా నీమానవిమానమున మన
సు మన్నన నన్నో, మానిని నీమనమున నను,
మానము మానమును మాని మను మను నె
- కళా. ౪. ౨౨౦.

• (చూ. నెమ్మలిపరుఁజు.)
పరుఁజు.

[illegible]పరుఁజో. వి. (√నెమ్మలి.) ఖడ్గాది ముష్టి గ్రాహ్యతలము, కత్తిపిడి.

[illegible] ఖడ్గాదిముష్టిసంగ్రాహ్యతలము. గీ. పరుఁజ
నఁ బరఁ జనంగను బరఁగు నదియె, చనును
నెమలిపరుఁజు గాజాపరుఁ జన. ఆం. భా. ౨.
౨౧౫. (ప్రా. చి. ని. పా. "నెమ్మిలిపరుఁజు"
[illegible]. ర.)

[illegible]మిలి

సీ. [illegible] నెమ్మికి సా
టులు నేస్తమునుఁడే. రసిక. ౩. ౧౧౩.

మ. [illegible]
ధంబుతో, [illegible] పూరిఁగఱ
చున్ [illegible]
గుము [illegible] జేరు
[illegible] సంబుల్
[illegible]. కృ. శకుం. ౨.
౧౧.

సీ. కన్ను లీంకలవంద్రకములుగా [illegible] నె
మ్మి గా [illegible] నెమ్మి గోసఁగి. ఉ. రా. ౩.
౧౫౨. ఆం. సం. [illegible]. ౧౨.

జః నెమ్మిబుట్టు, నెమ్మిగాఁడు, నెమ్మితోడు.

నెమ్మి[2]. వి. (సం. నేమిః.) తిన్నాసము, వంజుల ముక్కు.

వ... నెమ్ములు [illegible] నేకేళ్లు మాదేళ్లు కలంపుల
బుఱుఫులఁ గొడిసెల నాడిసెల... పి. శకుం.
౨. ౧౪.

సీ. పాలసంపాలు నెమ్మిసంపాలు బరిసంతపంపులు
జిటిముటిపఁడ్డు... కాళ. ౩. ౫౯.

సీ... నెమ్మి, యన నేమిసంజ్ఞ యహా... ఆం. భా.
౨. ౪౩. ఆం. సం. నా. సా. ౯.

నెమ్మి[3]=నెమ్మిక. వి. ౧. ప్రేమము, అనురాగము.

గీ... కరము, నెమ్మిఁ జేసితి దీనిఁ బాణిగ్రహణ
ము. భార. ఆది. ౪. ౧౦౫.

క. నెమ్మి గలవాని నాచిత్త మ్మెఱఁగడువాని
విదురు ధర్మప్రియుఁ సాత్మ్యమ్ము నటు సేగఁ
దోడ్కొని, రమ్మరుగుము కామ్య కాఖ్యర
మ్యాటవికిన్. భార. ఆర. ౧. ౫౩.

క. నెమ్మి గలవారి నొల్లరు, తెమ్మొల్లనివారి బెనుకఁ
దగులుదురు రతికి, త్వ [illegible] తెగి [illegible] తో
డరుదు, రిమ్మఱఁగనియట్టిహాగ లిభపుర
సాధా. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౪.

౨. స్నేహము, మిత్త్రభావము.

క. మిత్త్రనరపతుల శాత్త్రవ, ధాత్త్రీశుల నెమ్మిఁ బరుసఁదనమున వశతాఁ, బాత్త్రములుగఁ జేయుదె సుచరిత్త్ర యుదాసీననృపపరీక్ష నడచునె. భార. ఆశ్ర. ౨. ౪౮.

సీ... చెలిమి చుట్టఱికంబు చెల్మి నెమ్మి, నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి... గీ... అనఁ, బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు ... అం. భా. ౨. ౧౮౬.

ఉ. ఇమ్మెయి నర్థమెల్లను వ్యయింపఁ బురిం గల వైశ్యులందఱున్, నెమ్మిఁ బురందరుం గదిసి... విక్ర. ౨. ౧౬౬.

౩. ఆసక్తి, తత్పరత.

ఉ. నెట్టన నశ్వమేధములు నెమ్మి ననేకము చేసి వైరులం, గిట్టి వధించి లోకములఁ గీర్తి దళంబుగ నించె మించఁగా. వి. పు. ౫. ౭౫.

గీ. మఱియు సగర్థమూలము లైనమహితపుణ్య, కర్మములు నెమ్మి నొనరించు ధర్మనిరతి. విక్ర. ౨. ౧౬౫.

౪. ప్రసాదము, అనుగ్రహము.

ఆ... పెక్కు లేండ్లు నిష్ఠ, గురుని గురుతనూజుఁ గొలిచి యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు నేర్పుపేర్మి. భార. ఆది. ౩. ౧౧౦.

౫. సుఖము; సుఖస్థితి.

క. అనఘా నీప్రస్తవమున, నని నీల్గినవీరభటుల యనుపోష్యులనెల్లను బ్రోతె భోజనాచ్ఛా, దనముల వారలకు నెమ్మి దఱుఁగక యుండన్. భార. సభా. ౧. ౩౯.

శా... ఈవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుండు... జై, మీదాఁపత్యమునం జిరాయు వయి నెమ్మిం బొందుఁగా కంతయున్. వైజ. ౬. ౭౬.

క. మమ్మెఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి యెఱుఁగుదు ధర్మసిద్ధినెఱి యెఱుఁగుదు వ్యాఖ్యములపద్ధతి నెఱుఁగుదు, పో మ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పఁగ. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

౬. క్షేమము, కుశలవార్త.

గీ. అన్న గాదిలిచుట్టము వగుచు నేని, నెమ్మి యెఱిఁగించి యసురులు నిలిపినట్టి, నిన్నె కింతయు నగ్గింప నేరను ... అచ్చ. రా. సుం. ౮౬.

౭. సంతోషము, ప్రీతి.

ఆ... ఇమ్మహీభారంబు, నీవ తాల్పఁ వలయు నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౨౫.

క. నెమ్మిని నీదక్షిణహ, స్తమ్మున వెనువ్రేలు దునిమి దక్షిణ యిమ్మిష్టమ్మిది... భార. ఆది. ౫. ౨౪౩.

క. అమ్మేటిగేస్తునకుఁ గడు, నెమ్మి యొనర్చుచును ...నీలా. ౧. ౫౧.

౮. నిర్భయత్వము, నెమ్మది.

క. ఇమ్మణిమతీపురంబునఁ, దమ్ముండును దాను నతిముదంబున నుండఁగ, నెమ్మిని నిల్వలుఁ డనువాఁ, డిమ్మహి ధనవంతుఁ డతఁడ యెవ్వరి కంటెన్. భార. అర. ౨. ౩౩౮.

చ. అనవుడు బ్రహ్మదత్తుఁ డది యట్టిద నీదెసఁ గీడు లేదు నీ, చనుటకు నాకునం బతివిషాదముఁ బొందెడుఁ దోఁటియట్ల న్నెమ్మిన నిలుమన్న... భార. శాం. ౩. ౨౫౨.

గీ. నిమ్మళంబన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ, దనరు పేళ్లు నిరాతంకమునకు నీళ. అం.సం.సూన. ౬౯.

౯. నెమ్మిక, నెమ్మిసేయు.

నెమ్మి[4]. వి. (సం. నేమిః.) నేమి, బండిచక్రమునకు చుట్టునుండుకమ్మి.

గీ. నేమి దనరారుచుండును నెమ్ము నెమ్మి, కమ్మి యనఁగను... అం. భా. ౨. ౨౦౨.

ఆ. అంచు లైదు నెమ్ము లాఱు నాభులు మూఁడు

మ. విదితం బైనతపంబుఁ జేయునెడ నేవిఘ్నంబులుఁ లేక నెమ్మది వర్తింతురె యెల్లధర్మములు సంపన్నంబులే నిచ్చలుఁన్. పద్మ. ౫. ౧౨౫.

౩. సుహృదయము, విశాలహృదయము.

క. శావలు మఱఁదులు ననుచును, నీవు కృపాతిశయ మెసఁగ నెమ్మది మమ్మం, గావను బ్రోవను దలఁచి ర, మావర కలిపికొని తిరిగి మన్నించుటకున్. భార. శాం. ౧. ౩౮౫.

ఆ...సుహృదయము నెమ్మది యనఁ దగు మహేశ. ఆం. భా. ౧. ౧౦౦.

నెమ్మనము=నెమ్మది. వి. (నెఱ + మనము.) నిండు మనస్సు; మనస్సు.

క. కమ్ములఁ దవిలెడు నేఁకర్కొమ్ములు నెమ్ములను సుభటకోటులయమ్ముల్, నెమ్మనమునూఁ చెలుపఁగ...హ. హరి. ౧. ౧౪౬.

సీ. యుష్మత్కృపాసముభ్యుదితసంతోషంబునిండి దైవానె నానెమ్మనమున. హా. ౪. ౫౫.

క. నానెమ్మన మినుమూ నీ, మానవిమానమున మనను మన్నవనన్నో, మానిని నీమనమున నను, మానము మానమును మాని మను మను నెమ్మిన్. కళా. ౭. ౨౨౦.

నెమ్మలి=నెమలి. (చూ. నెమ్మలిపరుఁజు.)

జ: నెమ్మలిపరుఁజు.

నెమ్మలిపరుఁజో. వి. (√నెమ్మలి.) ఖడ్గాది ముష్టి సంగ్రాహ్యతలము, కత్తిపిడి.

సీ...ఖడ్గాదిముష్టిసంగ్రాహ్యతలము. గీ. పరుఁజనఁ బరుం జనంగను బరఁగు వదిరె, చనును నెమలిపరుఁజు గా జాపరుఁ జన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౫. (బ్రౌ. చి. ని. పా, "నెమ్మిలిపరుఁజు" శ. ర.)

నెమ్మి¹=నెమలి.

సీ. ఈఁదగిలితఁడిరు నిధరాజగామిని నెమ్మికి సాటులు నేర్పుమనుఁడె. హంస. ౩. ౧౧౭.

మ. తలిరుంబోఁడి నితంబబింబబిసల్లసన్మాలబంధంబులో, గాఢసిన్నంబను బోరి పూరిఁగఱుచుఁన్ బాహ్వోఘన ప్రీతి హస్తాఘాతముల గుము చ్చైస్తనద్వయమున్ నెమ్ములన్ జేరు నెమ్ములపిన్నమ్ములు కాముని సంఘనము నంటుల్ బల్గుపాటు నూతేషున్. నృ. శరం. ౨. ౧౧.

సీ. కన్నుఁ దీఁకలచంద్రునములు గా ఘనవేళ నెమ్మి గా బలుపెన నెమ్మి గోసఁగ. ఉ. రా. ౩. ౧౫౨. ఆం. సం. తోష. ౧౨.

జ: నెమ్మిబాళ్లు, నెమ్మిగాళ్లు, నెమ్మిరేఁడు.

నెమ్మి². వి. (సం. నేమిః.) శిలాసము, వంటల ముగ్గి.

వ...నెమ్ములల గునులు నేలిళ్ల మూతీళ్ల కలువుల బలుపులఁ గొడిగాల నాడిగాల...పి. శరం. ౨. ౧౪.

సీ. పాలసంగాలు నెమ్మిపంగాలు బరివంత పండులు జిటిసుటిపఁజ్జు...కా. శ. ౩. ౬౯.

సీ...నెమ్మి, యన నేమిసంజ్ఞయో...ఆం. భా. ౨. ౪౩. ఆం. సం. నా. నా. ౯.

నెమ్మి³=నెమ్మిక. వి. ౧. ప్రేమము, అనురాగము.

గీ...కరము, నెమ్మిఁ జేసితి దీనిఁ బాణిగ్రహణము. భార. ఆది. ౪. ౧౦౫.

క. నెమ్మి గలవాని నాచి, త్తమ్మెఱిఁగెడువాని విదురు ధర్మప్రియుం డాత్మును నిట జేగఁ దోడ్కొని, ర మ్మరుగుము కామ్యకాఖ్యరమ్యాటవికిన్. భార. అర. ౧. ౬౩.

క. నెమ్మి గలవారి నొల్లరు, తమ్మొల్లనివారి వెనుకఁ దగులుదు రతిక, త్వమ్మెఱిఁగి యెఱిఁగితో డరుదు, రిమ్మఱఁగనియట్టిహాగ లిథపుర సాధా. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౪.

౨. స్నేహము, మిత్త్రీభావము.

క. మిత్త్రనరపతుల శాత్త్రవ, ధాత్త్రీశుల నెమ్మిఁ బరుసఁదనమున వళితా, పాత్త్రములఁ జేయుదె సుచరిత్త్ర యుదాసీననృపపరీక్ష నడచునే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౪౭.

సీ... చెలిమి చుట్టఱికంబు చెల్మి నెమ్మి, నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి...గీ... అనఁ, బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు ... ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

ఉ. ఇమ్మెయి నర్థ మెల్లను వ్యయింపఁ బురిం గల వైశ్య లందఱున్, నెమ్మిఁ బురందరున్ గదిసి...విక్ర. ౨. ౧౬౬.

౩. ఆసక్తి, తత్పరత.

ఉ. నెట్టన నశ్వమేధములు నెమ్మి ననేకము చేసి వైరులం, గిట్ట వధించి లోకములఁ గీర్తి దళంబుగ నించె మించఁగా. వి. పు. ౫, ౩౫.

గీ. మఱియు నగమూలము లైనమహితపుణ్య, కర్మములు నెమ్మి నొనరించు ధర్మనిరతి. విక్ర. ౨. ౧౬౫.

౪. ప్రసాదము, అనుగ్రహము.

ఆ... పెక్కు లేండ్లు నిమ్మ, గురుని గురుతనూజుఁ గొలిచి యయ్యరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు నేర్పుపేర్మి. భార. ఆది. ౩. ౧౧౦.

౫. సుఖము; సుఖస్థితి.

క. అనఘా నీ ప్రస్తవమున, నని నీల్గినవీరభటుల యనుపోష్యులనెల్లను బ్రోతె భోజనాచ్ఛా, దనముల వారలకు నెమ్మి దఱుఁగక యుండన్. భార. సభా. ౧. ౩౯.

శా... ఈవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుండు... క్షై, మీదాంపత్యమునం జిరాయువు వయి నెమ్మిం బొందుఁగా కెంతయున్. నైష. ౬ ౨౬.

క. మమ్మెఱుఁగు దేదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి యొఱుఁగు ధర్మసిద్ధినెఱి యెఱుఁగుదు వ్యాక్యముల పద్ధతి నెఱుఁగుదు, పామ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

౬. క్షేమము, కుశలవార్త.

గీ. అన్న గాదిలిచుట్టము వగుచు నేని, నెమ్మి యొఱఁగించి యసురులు నిలిపినట్టిని న్నె కింతయును సగ్గింప నేరను ... అచ్చ. రా. సుం. ౭౬.

౭. సంతోషము, ప్రీతి.

ఆ... ఇమ్మహీభారంబు, నీవ తాల్ప వలయు నెమ్మి తోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౨౫.

క. నెమ్మిని నీదక్షిణహ, స్తమ్మున నెనువ్రేలు దునిమి దక్షిణ యి మ్మిట్ట మ్మిది...భార. ఆది. ౫. ౨౪౩.

క. అమ్మేటిగేస్తునకుఁ గడు, నెమ్మి యొనర్చుచును ...నీలా. ౧. ౫౧.

౮. నిర్భయత్వము, నెమ్మది.

క. ఇమ్మణిమతీపురంబునఁ, దమ్ముండును దాను నతిముదంబున నుండున్, నెమ్మిని నిల్వలుఁ డనువాఁ, డిమ్మహి ధనవంతుఁ డతఁడ యెవ్వరి కంటెన్. భార. అర. ౨. ౩౩౭.

చ. అనవుడు బ్రహ్మదత్తుఁ డది యట్టిద నీదెసఁ గీడు లేదు నీ, చనుటకు సామనం బతివిషాదముఁ బొందెదుఁ దాఁటియట్ల నెమ్మిన నిలు మన్న...భార. శాం. ౩. ౨౫౨.

గీ. నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ, దనరు పేళ్లు నిరాతంకమునకు నీళ. ఆం.సం.సూన. ౬౯.

జః నెమ్మిక, నెమ్మినేయు.

నెమ్మి⁴. వి. (సం. నేమిః.) నేమి, బండిచక్రమునకు చుట్టునుండుకమ్మి.

గీ. నేమి దనరారుచుండును నెమ్ము నెమ్మి, కమ్మి యనఁగను...ఆం. భా. ౨. ౨౦౨.

ఆ. అంచు లైదు నెమ్ము లాఱు నాభులు మూఁడు,

కలిగి నూత్నగమనకలిత మగుచు, సంయ
మీంద్ర వినుము సంవత్సరాకృతిఁ, గాలచ
క్ర మందుఁ గ్రాలుచుండు. వి. పు. ౩. ౧౫౭.

నెమ్మించు. స. క్రి. (నెఱ + మించు.) అతిశయించు.

వ... లేఁతవెన్నెలల నెమ్మించుక్రొమ్మించులుం గల
మేడలును... పి. శకుం. ౧. ౭౬.

నెమ్మిక=నెమ్మి³. వి. (నెమ్మి³ + ఇక-స్వార్థమున.) ప్రేమము, అనురాగము.

ఉ. నేయము లజ్జయుం గరుణ నెమ్మిక కోపభ
యైకలేశ మే, నేయెడఁ జూచినన్ మదికి
నించుక యించుక...రస. ౩. గుచ్ఛము.
(శ. ర. పా.)

నెమ్మిజోట్టు. వి. (√నెమ్మి¹.) బర్హిచూడము. (శ. ర.)

నెమ్మిరవుతు. వి. (నెమ్మి¹ + రవుతు.) మయూరవాహనుఁడు, కుమారస్వామి. (శ. ర.)

నెమ్మిఱేఁడు. వి. (నెమ్మి¹ + ఱేఁడు.) మయూరవాహనుఁడు, కుమారస్వామి. (శ. ర.)

నెమ్మిలి=నెమిలి. (శ.ర.)

నెమ్మిసేయు. అ. క్రి. (నెమ్మి³ + చేయు.) సంతోషపడు, ప్రీతినందు.

గీ. ఊరుసంవాహనమునకు నుత్సహించు, ఘన
నితంబంబుపై నుండ మనసువెట్టు, నిమ్న
నాభికి డగ్గఱ నెమ్మిసేయుఁ, బద్మలోచన
మరగి భూపాలుకరము. నైష. ౪. ౧౪౨.

నెమ్ము¹. వి. తడి, తేమ. (శ. ర. బ్రా.)
చూ: నెమ్ముకొను.

నెమ్ము². వి. (త. నెమ్బు - 'బ' అని శ. ర.) ౧. రెండువైపులను మొన గలిగి బల్లలు మొదలగువానిని అంటఁగూర్చుటకు నుపయోగించు మేకు.

ద్వి. తలుపు నెమ్ములు గ్రక్కదలఁ దన్నుఁ దను
చు. పండితా. దీక్షా. ౪౩ పు.

౨. బండిచక్రమునకు చుట్టు నుండునెమ్ము, నేమి. ఆం. భా. ౨. ౨౧౨.

౩. (వి.నెమ్ము.) ఎముక, అస్థి.

సీ. అస్థిమయమూర్యాశ్వ లలను నెమ్ము లనంగ...
ఆం. భా. ౩. ౪౪.

క. పెల్లుగ మఱియును డెందము, డిల్లుచు వా
నేర సతఁడు చిదురుప నెమ్ములె, మొల్లనె
[illegible]స్వరమానతి, ఒల్లింపఁగఁ బట్టు పెద్దజల్లెడ
యనఁగన్. చంద్రా. ౫. ౭౫.

నెమ్ముకొను. అ. క్రి. (నెమ్ము¹ + కొను.) చెమ్మగిల్లు.

(వ్యవ.) అగ్గిపుల్లలు నెమ్ముకొన్నవి.

నెమ్మేను. వి. (నెఱి + మేను.) [illegible]శరీరము; శరీరము.

గీ. అతులమాణిక్యదీపము లాఁగ్ని[illegible], దనదు
నెమ్మేనిచాయ న త్తఱి శయించి, యున్నయు
డిగంపుఁ బూఁబోఁడ్ల...దశా. ౧. ౨౪౦.

క...ననుఁ, గనుఁగొని నెమ్మేను మిగుల గడఁగడ
వడఁకెన్. శృం. ౩. ౧౭౫.

గీ. మేను నెమ్మేను మై మయి మే మెయి
రొడ, లన శరీరంబు దనరు... ఆం. భా.
౨. ౧౩౪. ఉ. రా. ౫. ౨౪౫.

నెమ్మొగము=నెమ్మోము. వి.

(నిండుమొగము; మొగము.)

చ. నగరిసమీపమైన నరనాథునిసన్నిధి కోపా
టించిన, మోము వివర్ణతం బొరయు్ రోఁగ
...లక్ష్మణకుమారకుఁ డాన్యముఁ దున్నచోటి
కిన్. నిర్వ. ౯. ౫౯.

సీ...అదర్శంబు నెమ్మొగం బగుట పొందియును
గలదె... అము. ౨. ౩౦.

(చక్కనిముఖము.)

చ. పుడమిథనంబు నాకమునిభూతిచరుఁ కేళ

నరుని నల్లన, శ్వేతునభిమన్యునెమ్మొగము
వేయగుపాలును బోలనేర్చునే. భార. ద్రో.
౨. ౧౪౫.

నెమ్మోము. వి. ౧. (నెఱి + మోము.) నిండుమొ
గము; మొంగము.

సీ. చెలువంపునెమ్మోము నెలమిసొం పినుమడి
గా నల్ల నవ్వినఁ గాదె యింతి. భార. విరా.
౨. ౪౫.

౨. (నెఱి + మోము.) చక్కనిముఖము.

సీ. దౌహృదశ్రీ నిల్చుభవళాంబుజముపోల్కిఁ
దెలిగఁటినెమ్మోము దెల్లఁ రెయ్యె. ఉ. రా.
౨. ౧౩౪.

నెయి = నెయ్యి. వి. ఆజ్యము. (దీనికి ప్రథమైక
వచనమునందే ప్రయోగములు కానవచ్చుచు
న్నవి.)

చ. మగలవనోనివాసముల మానిని దృష్టిద
నాస్త్రపావకుఁ, దగులుకొనఁ రగిల్చి చిర
న వ్వనుగందపుఁగొండగాడ్పుచేఁ, బొగలెగ
యించి పల్కునెయి వోయుచు మఁడఁగ
మాయకట్టైచే, సెగసనఁ ద్రోచి యార్పఁ దగు
నించుకయించుక కూర్తిఁపరఁ. కాశీ. ౪.
౩౪.

గీ. బూదిలో వేల్చునెయివోలె పొల్లుపోవు.
శేష. ౫. ౨౫౧.

వ... నిత్యమాసుండుఁ నెయి... దశా. ౪. ౬౭౭.

నెయ్యపుఱేఁడు. వి. (నెయ్యము + ఱేఁడు.) వల
రాజు, మన్మథుఁడు.

ఉ. తొయ్యలి ముద్దరాలు కుచదుర్గము లాశ్రిత
ద్యోకవందనఁ, నెయ్యపుఱేనిపాల్పడిచి
నీవియుఁ గోల్పడఁగాఁ దలంచెఁగా, కరుయ్యో
డ సేలతో యునిచె నాత్మళయన్వితయంబు
ముస్నెలో, నయ్యె పరాగమై నృపకరార్ప
ణ కింకఁ బెనంగ నేర్చునే. వసు. ౬. ౭౭.

నెయ్యమాడు. అ. క్రి. (నెయ్యము + ఆడు.)
చెలిమిచేయు, స్నేహించు.

సీ... నూఁగారుసౌరు శంబరవైరినిడువాలువాలు
తో నెయ్యమాడ. వి. పు. ౨. ౨౦౯. (ఇది
ఔపమ్యద్యోతకము.)

నెయ్యమి = నెయ్యము. వి. ౧. స్నేహము, మైత్రి.

సీ. నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి...
గీ... పొందిక యనఁ, బరఁగుచుండును మిత్ర
భావంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

౨. ప్రేమ, అనురాగము.

సీ. నెయ్యము నెయ్యమి నెమ్మి నేస్తము నెన
రెలమి మే ల్కారిమి చెలిమి యరితి. గీ...
మక్కువ యనఁ, బ్రేమ దోఁచును... ఆం.
భా. ౧. ౧౩౬.

౩. ప్రీతి, సంతోషము.

క. అయ్యా కల దొకయుపవన, మియ్యెపవన
సీమ నిప్పు డే నేర్చుగతిఁ, నెయ్యమి నొక
పూఁజప్పర, మొయ్యన రచియించితిని సమ
జ్జ్వలభంగిఁ. చమ. ౧. ౯౦.

నెయ్యము = నెయ్యమి. వి. (సం. స్నేహః. క.
నెయ్. త. నేయం.) ౧. స్నేహము, మైత్రి.

ఉ. నెయ్యము దప్ప నొండొకటి నీయెడఁ
దోఁచెనె నాదుపల్కులం, దెయ్యెడ సంజ
యా... భార. ఉద్యో. ౧. ౩౦౪.

క. కయ్యము గాని తెలంగున, నెయ్యం బగున
ట్లు గాఁగ నెఱఁ బలికితి... భార. ఉద్యో. ౪.
౩౫. ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

౨. ప్రేమ, అనురాగము; వలపు.

ఉ. నీవు సుభద్రకంటెఁ గడునెయ్యము గార
వముం దలిర్ప సంభావనసేయు దిట్టినసుఁ
బంకజనాభ... సభను నీడ్చెఁ గులాంగన ని
ట్లానదగునే భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౦.

ఉ. నెయ్యము లేనిసంగతియు నిక్కము లేని
వచోవిలాసముల్..., కయ్యము లేనిశూర

కేయుఁ గైకొని యూరక మెచ్చవచ్చునే.
ఉ. పారి. ౫. ౩౨. నైష. ౨. ౪౪.

ఆ...వనాంతరమున రేతస్స్కన్ద,మయ్యె వల
నిపతికి నెయ్యమొనర. భార.ఆది.౩.౨౪.

చ...నెయ్యము హృదయేశు దూఱవల దంచు
నిరోధ మొనర్చినో యనక. నరస.౩.౪౨.

౩. ప్రీతి, సంతోషము.

వ...కలన నెక్కటికయ్యంపు నెయ్యంబునం జె
నంగువారును...విక్ర. ౪. ౭౭.

గీ. అట్టిగోలోకమునయందు నధివసింతు, రభవు
చేఁ బ్రొద్దుప్రొద్దు నెయ్యంబుఁ గనుచు.కాశీ.
౨. ౭౭.

౪. తమి, ఆసక్తి.

సీ. అమ్మహోత్సవము నెయ్యమ్మున జూడంగఁ
దివిరి...భార.ఆది. ౬. ౧౯౨. (ఇంపు అని
శ.ర.)

౫. ఒప్పిదము, మనోహరత.

సీ. నాఁటినాఁటికిఁ బ్రోదినవకంపుఁదీవలనునుబో
దనెయ్యంబు నూలుకొలిపి. భాగ.౭.౨౬౬.

౬. బాంధవ్యము, చుట్టఱికము.

గీ. అగవుతగవు లటంచు నెయ్యంబు లనుచు,
సంపకము లంచు మతి యెన్నియైనఁ గలవు,
కాంక్షలు...కువల. ౩. ౬౫.

విణ. ప్రియము, ఇష్టము; అనుకూలము.

సీ. నీవుఁ బ్రెగ్గడయును నెయ్యంపుఁజెలియును సై
కయ్యంబునకు నెడ్డు కాలుద్రవ్వ. భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౩౪.

సీ. పేమణిహనుమంత బిరుదాంకు లగురాచవా
రికి నెయ్యంపువరనుతుండు. నైష.౧.౩౨.

క. ఈనయమునఁ గడునెయ్యము,గా నడువఁగఁ
విశ్వసించె ఖచరాధీశుఁడు, దానవనాథుఁడు
...దశా. ౨. ౧౩౦.

నెయ్యపుఁగలను=సురతము.

మ. తళుకుంజప్పరకోళ్లమంచమున విద్యాజాజి
పూసెజ్జపైఁ, బలుకుంజిల్కలకోల్కిరాచిలు
కబాబాసాహిబూ నెయ్యపుఁ, గలనకా సా
క్ష్యము గాంచి మెయి బడలఁగా గాటంపు
నిట్టూర్పు, ల్వాలయుగ నిద్రిగుఁ దైనపద్మ
భవు నాలోకించి గోలోకలని. దశా. ౧.
౨౬౮.

నెయ్యపుఁగినుక=ప్రణయకోపము.

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁ
గినుకఁ బూని తాఁచినయని నాసు మన్న
నయ...పారి. ౧. ౧౨౩.

నెయ్యపుటలుక=ప్రణయకలహము.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపుటలుక యనక
ప్రణయకలహ మలరారు...ఆం.శ. ౬౨.

జ: నెయ్యపుతోడు, నెయ్యమాడు, నెయ్యరి,
నెయ్యుఁడు, నెయ్యురాలు.

నెయ్యరి. విణ. (నెయ్యము + అరి.) స్నేహితు
రాలు; స్నేహితుఁడు.

సీ. నేర్పులేక చెడంగ నెండపేగురు నుండి యన
నోడువారు నెయ్యరులు గారు. రామా.౪.
౪౪. (చి. ని. శ. ర. పా.)

నెయ్యి=నెయి,నేయి. (దీనికి ప్రథమైకవచనమం
దే ప్రయోగములు గానవచ్చుచున్నవి.) ౧. ఆ
జ్యము.

క. నేయి నెయి నెయ్యి నే యనఁ,బాయక శబ్ద
ముల నిలుచుఁ బర్వతనిలయా. సర్వ. సా.
౧౧౪.

సీ. ప్రక్షాళితం బైనపసిఁడిచట్టువమున నన్నంబు
నునిచి నెయ్యభిఘరించి. కాశీ. ౬.౧౪౧.

గీ. అనిన నెయ్యి వోసినయగ్గియట్ల మండి.విక్ర.
౩. ౬౪.

౨. చమురు, క్రొవ్వు.

క. చెడుగట్టల గ్రుచ్చినసం,జుడు మంటలఁ దగి
లి నెయ్యి జోటజోట వడియుగ.మను చ.
౪. ౧౭.

పా: పాయసముపైని నెయ్యొలికినట్లు. (తలవని తలంపుగ శుభ మొనగూడుట.)

ద్వి. నెరయఁ బాయసముపై నెయ్యొల్కినట్లు, యొగవు నా కయ్యె నాయొడయ సోమేశ. పండితా. పురా. ౧౩౧ పా.

నెయ్యుఁడు. విణ. (బ. నెయ్యురు, నెయ్యురులు.) ౧. మిత్త్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

ఉ. వానికి నెయ్యుఁడై యమరవంద్యపదాంబుజుఁ డంబికాబ్రహ్మా,త్పీనపయోధరాగ్రపరిపీడితవక్షుఁడు...భార. సభా. ౧. ౬౬.

క. భవదీయస్నేహమునా, కవిరళతేజోనిధాయియగు నెయ్యుఁడ వైరవరవలేక మనీషి,ప్రవరా వర్తింపు మన హిరణ్యకుఁ డనియెన్. వేం. పంచ. ౨. ౪౧.

క. పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి, కరంకమునం దేరఁ బనిచి గారవమున నెయ్యురఁ దాను నగ్ని యిచ్చి య,సురపతి యున్నంత వచ్చె సురపతి నెమ్మిన్. భార. శాం. ౩. ౫౧౨.

ద్వి...చెలియు నెయ్యురలైనయట్టి,కన్నియల్ గొలువ...ద్వి. పరమ. ౫. ౪౧౧. నిర్వ. ౩. ౧౧.

౨. ప్రేమాస్పదుఁడు, ఇష్టుఁడు.

చ. అనుమతి నెయ్యుఁడున్ హితుఁడు నైనవయస్యుఁడు సేయుకృత్యము, ల్పొనరఁగఁ జేసి తీవు...భా. రా. కిష్కిం. ౬౪.

ఆ. నెయ్యుఁ డట్టిపనికి నియతుఁడ తగుఁ గాక, గృహితకంటె చేటె కీడు గలదె, గురుహితంబు నూఁది యురిఁ బడ నే నోప, ననుచు బ్రహ్మచర్య మయుతుఁ డొంది. పాండు. ౫. ౧౭౫.

క.హనుమంతుఁడ నెడి పేరం, దనరారెడువాఁడఁ దొవలదాయయనుఁగుబిడ్డనికిం గడు నెయ్యుఁడ నీ, వెనిమిటికిం గూర్చునట్టి బిరుదుమగండన్. అచ్చ. రా. సుం. ౬౫.

నెయ్యురాలు. విణ. ౧. స్నేహితురాలు, నేస్తకత్తె. (శ. ర.) ౨. ప్రియురాలు, ఇష్టురాలు.

గీ. చొచ్చి తన నెయ్యురాలికిఁ జూపి దాని,తల్లి పాతరలాడ సామెల్ల నొసఁగె. ప్రబంధ. ౭౨౪.

నెర=నెఱ, నెఱా, నేఱా. విణ. (√ నెరయు.)

౧. పూర్ణము, గొప్పది.

మ. నెఱవిల్కాఁడవు నీవె రామ...రామా. ౬. ఆ. (శ. ర.)

౨. నేర్పరి, ఉపాయశాలి.

గీ. మత్తకరివండ నెర యైనమావటీఁడు, బుద్ధియెఱుఁగనికొమరునిపొంత దాది, యతులగర్వాంధుఁ డగురాజునందు నాప్తమంత్రి యొకవేళ నైన నేమఱఁ దరంబె. శుక. ౧. ౨౪౬.

క్రి. విణ. ద్రు. మిక్కిలి, అధికముగా; పూర్ణముగా.

మ. పురియభ్రంకషసౌధపంక్తిఁ గని వేల్పుందంతి శైలాళి యం,చు రహిం గొమ్ములఁ ద్రవ్వి యాడుటకు నచ్చోఁ జేరి యందుగ్రవై,ఖరిఁ గన్పట్టెడుకృత్రిమేభరిపుసంఘంబుల్ నిరీక్షింప వే, నెరఁ బాఱున్ వెలవెల్లనై యనిమిషుల్ నిర్విణ్ణులై చూడఁగన్. ఘటికా. ౨. ౨౦౦.

క. ధగశుసకభోగ్యమును నిహ,పరదూరము నైన తను వుపాదేయముగా, నెర నమ్మి వస్త్రమాల్యా,భరణంబు లలంకరించు పామరజనులున్. భాగ. ౩. ౪౭౪. (చి. ని. పా. 'తనువుఁ బాథేయముగా నెఱి నమ్మి' అని ముద్రి. పా.)

నెరడు. విణ. విషమము, ఎచ్చుతగ్గులు కలది.

సీ. మౌక్తికం బొప్పును ముత్తియ మన...గీ. అదియ నెర డైన గొగ్గి యం చనఁగ వెలయు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

నెరపు=నెఱపు. క. క్రి. (√నెరయు.) ౧. నిం చు; అతిశయింపఁజేయు. (శ. ర.) ౨. వెల యించు, ప్రకటించు; చూపు.

గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససౌహార్దపరత నెరపు. సైంధ. ౪. ౯.

సీ. బంధురమురజాదిధింధిమిధ్వానంబు ఒహుళ గర్జావిజృంభణము నెరప. దశా. ౧. ౩౫౫.

గీ...సౌరు, నెరపు నెఱచేల్పు నామది నిలుచుఁ గాత. అచ్చ. రా. బాల. ౪.

౩. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. సురభిళశ్వాసంబు నెరపె సింధుకవల్లి గుచ్ఛ దావులు సోఁకఁ గ్రొంపిరళ్ళ. వసు. ౧. ౧౫౯.

౪. చిమ్ము, వెదఁజల్లు.

చ. పరిగొని వచ్చి వేదికలపై రుధిరంబులు సల్లి మాంసముల్, నెరపుచు యజ్ఞవిఘ్న మవలీల నొనర్తురు...భా. రా. బాల. ౧౪౩.

సీ. తనుఁగల్పలతికిగాఁ దలఁచి ప్రాతఃకాలిఁ గరము రత్నఫలాళి నెరపి నిలిపె. వసు. ౫. ౧౫.

౫. పఱచు, విరివిజేయు.

చ...విక్రమార్కమౌ, నెరపినమౌక్తికంబు లన... భల్లాణ. ౫ ఆ. (శ. ర.)

సీ. ఒడికంబుగా వ్రేసి యొక్కింత నేలపై నిరు వద్దునుబోసి యొద్ద నెరపి. దశకు. ౧౦. ౧౦౫.

౬. నెఱవేర్చు, జరపు.

వ...అటవీసంతప్రమయామునం బురందరాదేశం బు నెరపం బూని చనుదెంచినవనజలోచ నలు...నృసిం. ౨. ౪౬.

౭. కావించు, చేయు.

గీ. తరళకైదూర్యవేదికల్ తెరలు నెరప. వసు. ౨. ౨౩.

గీ. నెరప నొప్పదు జూదంబు నృపకుమార. పి. శకుం. ౪. ౧౭౪. (ఇట 'అడు' అని భావము.)

విశే. [illegible] వ్యర్థము.

గీ. నెరపు [illegible]...[illegible] పుర. ౧. ౬౩.

మ. నెర [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దనువళ్లి [illegible] [illegible] [illegible]. ఉ. హరి. ౫. ౧౦౧.

సీ. నెరపు [illegible] [illegible] దివయట్టి [illegible] [illegible] [illegible]. విప్ర. ౫. ౩౭.

నెరగింపు. స. క్రి. (√నెరయు.) వ్యాపింపఁ జేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

మ...ఘూర్ణితాలయముల్ నేల బ్రిగుడిలసంగా నెర యించి పేర్చిరి గణవ్యాసపారగహారిణా శ్రీ. భా. ఉ. యు. ౧౪౭.

సీ నెరయించు నెవ్వఁడు [illegible] సకలప్రపంచంబుసంతతముగ. కాశి. ౫. ౯౦.

నెరయిక. వి. (√నెరయు.) నెరయుట. (శ.ర.)

నెరయు=నెఱయు. అ. క్రి. (క. నెరపు.) (దీని తుమున్నంతరూపము "పూర్ణము గా, అధికము గా" అనునర్థమును వ్యతిరేకక్రియలతో గూడి కొన్నిచట్ల "ఎంతమాత్రము, బొత్తిగ" అను నర్థము నిచ్చును.) ౧. నిండు, పూర్ణమగు; అతి శయించు.

క. తరళ్ళయనాజ్ఞాదళములు, నెరయుటఁ బ్రేమ మున్న చల్లి నృపసుతుఁ బూజించిరి...భార. ఆది. ౩. ౧౫౪.

మ. కరివంతంబులు మూఁపులందు మెఱుఁగుల్ ఘర్మాంబువుల్ మోములన్, నెరయన్ గో పకు లంతనంత మలయన్...భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౭౧.

ద్వి. ఆతతసామభేదాదుల నొప్పు, నీతిక్రమం

బుల నెరసినవాఁడు. రం. రా. బాల. 3
పా. ౨౩ పం.

సీ. భూనాయకుండును...కై సేయంగ భూష
ణంబులతలంపునను బారి,యవి మున్నుఁ దాఁ
బెట్టినట్టిచో టరయించి ...గీ. నెరయ లే
కున్కి విని యారసేఁకు వింత,చందములు
పుట్టె...పరమ. 3. ౫౮.

ఆ. ధనము నెరయ లేదు తల మున్నె గొరిగిం
చుకొన్నవాఁడు గాన నున్నతలఁపులుడిగి
సీమ వెడల నడచుసే శాస్త్రోక్తశిఖ యితని
కట్ల సేయుఁ డనుచు. వైజ. ౪. ౧౧౩.

౨. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

మాలిని...ఇంద్రు,ండరిగె దివికి దివ్యానంతర
త్నాంశుజాల,స్ఫురితసురవిమానంబుల్ నభో
భాగ మెల్లన్, నెరసి వెలుఁగుచుండన్
నిర్జరశ్రేణితోడన్. భార. ఆది. ౭.౧౯౭.

సీ. ఇందుబింబముమీఁదికిందు పందంబునఁ గురు
లు నెమ్మొగమున నెరసి యుండ. భార.
విరా. ౨. ౧౩౭.

మ. ధరణీమండలి నెందునుం బరగి పాతాళం
బునం బర్వి నిర్జరనాథప్రముఖామరాఖిల
నివాసశ్రేణులం దోలి మై,నెరసెన్ బంకజ
సంభవాలయముకన్ నిండారె నవ్వేళ శ్రీ,
కరదైతేయుతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ము
ద్ఘోష. మై. నృసిం. 3. ౧౪౧.

3. చెదరు; చెదరిపడు; పడు.

ద్వి. అదటఁ గనుఁగొనుచప్పు డయ్యింతి,నెరసి
నవురులును నెఱి ధూళిఁ దూలి, విరిసినసీమం
తవీథియు...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౦౭౫.

గీ. భూమిసుతశిరంబున నున్నపుష్పమాల,నేలఁ
బడి యున్న యది దీనిఁ బోలఁ జూచు, మ
నుజ విరు లివె నెరసిన పవనిపుత్రి,యుండ
నోపు నీఘన మగుకొండమీఁద. భా. రా.
అర. ౨. ౩౧౨.

చ...కేలుదోయి నొంపడౌరుపయి సమ్ముదంబు
లిగుర్కొత్తఁగ మాటికిఁ జల్లుసేసఁ బ్రాల్నెరసె
ననంగ వ్రాలెఁ గుహాళీవిగళన్నవకోరకావ
ళుల్. పారి. 3. ౫౩. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౨౪౧౯.

౪. నెఱవేఱు, సిద్ధించు. (శ. ర, బ్రౌ.)

౫. విడివడు,తప్పించుకొను.

రగడ. నెరసి పోఁ జూచెదవు నిలు నిలువుమా
కనము,గురియుతే నెలజీబుకొన్న దంతట వ
నము. మను చ. 3. ౭౪.

జః నెర,నెరపు, నెరయించు, నెరయిక, నెరవ
చ్చు, నెరవరి, నెరవు[1].

నెరవంజి=నెరవెంద. వి. తీక్ష్ణగంధము, మునగ***.**
(శ. ర, బ్రౌ. నెలవంజి. అని చి. ని.)

నెరవచ్చు. అ. క్రి. (నెర+వచ్చు.) అధికమ
గు, ఎక్కువయగు.

సీ. కాంతిసంపద నిశాకరుతోడ నొరసిన మె
చ్చు మీఱఁగ నెరవచ్చువాఁడు. ఆ...మం
త్రిభాస్కరుండు. దశకు. ౧. ౭౫.

నెరవరి. విణ.(నెరవు+అరి[3].) నేర్పరి,కుశలుఁడు.

చ...అట్టిదుర్నయపుటూరడి కెంతయు నియ్య
కొల్పుటల్, నెరవరి గాఁడు రాజనుచు
నిష్ఠురవాక్యము లుగ్గడించుచున్. రంగా.
౨. ౧౦౯.

నెరవిడి. వి. (క. నెఱవణిగె.) అతిశయము, ఆధి
క్యము.

సీ. రథ్యాప్రతీకోత్థరవముచే గిరికోటి పిడుగుల
నెరవిడిఁ బిఱుఁదుకొనఁగ,ఉ. పారి. 3. ౨౪.
(శ.ర.పా,చి.ని.పా. నెఱవిడి. ముద్రి.పా.)

క్రి. విణ. నిండుగా,పూర్ణముగా.

క. మెఱుఁగు లగువాఁడిమూర్కులు, నెఱఁకు
లుగాఁడఁగొన నగజ నెరవిడిఁ జూడన్,డె
బ్బలకోనుకతనఁ గా కెటు,దెలువాఁ దమ్మరు

శరంబు భేదించు వారుణ్. కు. సం. ౫. ౫౧౭.

నెరవు.[1] = నెఱవు. వి. (√ నెరయు.) ౧. పూర్తి, సమృద్ధి. (శ. ర.) ౨. వ్యాపనము. (శ. ర.)
౩. మార్గము.
ద్వి. ఆనెరవును మీఱి హంసము లరుగు, నా పైని గారుడం బైనమార్గంబు. రం. రా. కిష్కిం. (శ. ర.)
౪. (= నెలవు.) స్థానము, పట్టు; చుట్టుపట్టు.
క...పగ లెఱుఁగకయే, మృగములఁ బరిపాలించుచు, నెగడెడుసింగములగముల నెర వగు దానిన్. ఘటికా. ౨. ౨౨౪.
వ...ఇట్లు వె ల్లియినప్రోఁతను దరంగితంబు లైననెరవుల నెంపునఁ బురంబు చంద్రోదయ ఘూర్ణమానం బైనమహార్ణవంబు ననుకరించె ...భార. శాం. ౧. ౩౬౦.
సీ. నిట్టలు ద్రోచుచు నెరవులకలమేర లెల్లను బిగి యెక్కి యేర్పడంగ. ఆ...చన్నులు... నివ్వటిల్లు, చూనికిఁ దెలుపుచుండ ను త్తర సను దెంచె...భార. విరా. ౧. ౨౪౫.
౫. పరివారము, అనుచరవర్గము.
శా. అగపతి విల్లు పన్నగపతి గొనయంబు హరి గోల గఱి గరు డనల మమ్ము, పవనుండు వేగంబు దివిజగణంబులు నెరవు లై యీశుండు పురము లేయఁ. గీ. దలఁచినంతన...కు. సం. ౨. ౧౬౦. (వ్రాఁతప్రతి పా.)
చ...దివా, కరసుతు తెంపు రాఘవులగర్వము నొక్కొకవానిఁ గొల్చి పె, న్నెరవులసంఖ్య లం గలయ నేర్పున నేర్పడఁ జూచి రం డొగిన్. భా. రా. యు. ౩౦౫.
క. తరు వొకటి పెఱికి లాంగల, ధరుఁ డుద్ధతిఁ బూంచి హయరథద్విపసుభటో, త్కరముల మ్రగ్గింపఁగ న, న్నెరవులు విచ్చుటయు మేదినీధరుఁ డలరెన్. హరి. ఉ. ౩. ౯౩. భార. విరా. ౩. ౨౬.

విశే. ౧. పూర్ణము, సమృద్ధము; అధికము.
చ. భృగునగధరుండు చక్రి దమును బెట్టుగ దీర్ఘ విచార మింత లేక, యుడుగు రయి దైత్యుఁ డెంతబలియుండొ" కదా యని లోఁచవాఱ కి, ట్లుదుటున వానిఁ గ్రుంగఁగ ననునొక్కనిఁ బంపిన నంటి చాలదే, యిది నెర వైనబంటు తన మిట్టిది నీకు దగుం గుమారకా. ప్రభా. ౨. ౫౭.
గీ. త్రిగుణులు పోవువారికి దివసదివస, ముటం విశేషించి కానికి నరుగునట్టి, పుణ్యులయిఁ జేయు సత్కారములు నెగవు గఁ, బింగళో త్తుండు శబరరాట్పుంగవుండు. కాళి. ౪. ౬౧.
క. తలఁపులు సమసు రింగద, ని విధేమియు లేక యింక వెంచెదఁ దగున్, దెలతెలవా టొ సటించుచును, నెలకుక లెఱిఁగింప లేచి నెర వగువేడ్కన్. యయా. ౫. ౧౪౭.
౨. (క. నెరవు.) బాసట, సాహాయ్యము.
చ. ధరణిపుఁ డెందు నేఁ దగను తాఁ జన నూఱట కొక్కనిం దగుం, దార నొనరించి పంప నరి దుర్బలు చేఁ జెడఁ దాఁకెఁ దుర్గభూ, కరితురగ్రరథ లేక కొఱగాఁ డటు నేయు ద్విజాన్యుఁ డల్క కా, నెర నతఁ డుండనుగాక లయు నిండినదుర్గబలాద్రి యీఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౫౫. (శ. ర. పా.)
౩. వ్యాప్తము, వ్యాపించినది.
(యశోవర్ణనము.) మహాస్రగ్ధర. ముకజి న్నాథి ప్రణాళీముఖమున ధవళాంభోజ మణ్ణాపేరు గాఁ జా, నెర వై తద్వ్యాప మంతర్న్నదిద మయి...వైవ. ౫. ౧౬౧.
౪. విశాలము. (శ. ర. బ్రౌ.) ౫. యుక్తము. (శ. ర. బ్రౌ.) ౬. శక్యము, సాధ్యము.
వ...ఎదిరిమతం బెఱుంగక యుట్టి కార్యంబు నిశ్చయింప నెర వగునే... భార. ఉద్యో. ౧. ౧౯.

నెరవు[2]. అ. క్రి. (క. నెఱవు.) గుమిగూడు.

ద్వి. అంత విద్వజ్జను లంతంత నెరవి, చింతమైఁ జేతులు నెక్కిళ్ల నూఁచి. పండితా. మహి మ. ౨౪౪ పా.

ద్వి. పొరిఁబొరి నీక్రియఁ బురుషులు దారు, నెరవి పుణ్యాంగనానికర మేతేర. పండితా. పర్వ. ౩౪౩ పా.

నెరవు[3]. వి. ఒకానొకచెట్టు.

ద్వి. కొగవులు నెరవులు గురువిందపొదలు, నరుదుగాఁ బొదలినయంబాళములును. రం. రా. ఉ. ౧౧౯ పా. ౧౫ పం.

నెరవెంద=నెరవంజి. వి. తీక్ష్ణగంధము, మునగ చెట్టు. (శ. ర.)

నెరసు. వి. ౧. సికతావిశేషము, ఒకవిధమైన యిసుక.

సీ... సికతాఖ్య యిసు మన నిసుక నా నెసఁగుచుండుఁ. గీ. దద్విశేషంబు నెరసు నాఁ దనరు... ఆం. భా. ౧. ౧౫౫.

౨. నలుసు, రేణువు.

ద్వి. కరతలాంగుళములఁ గను లెప్పలెత్తి, నెరసున్న దని పొలి నిక్షించి యూఁదు. బస. పు. ౩. ౭౭౩ పం.

గీ. అనిమిషులగుండెలో గాల మఖిలలోక, నేత్రమున నాఁటి వేధించు నెరసు గాలి, కాలి ముల్లు కుభృత్పాలిపాలిపిడుగు, రావణుఁడు డిండె భువనముల్ రక్తిఁ జెందె. ఉ. రా. ౧. ౧౪౯.

రగడ. నింతు నింతులకంటెఁ బుప్పొడి, నెరసు నెరసులు పల్కు నింతయు. వసు. ౩. ౧౪౭.

సీ. అతివచూపులకును బ్రతి యనవచ్చునే మరునిబాణములకు నెరసు దఱుచు. తపతీ. ౧. ౧౭. ('దోషము.' అని ధ్వన్యర్థము.)

౩. గవుండ్లవాఁడు కత్తులునూ రెడుపొడి. (శ. ర.)

౪. చిన్నతప్పు; లోపము; దోషము.

గీ. నెరసు పొడగానలేఁ డయ్యె నెమకి నెమకి, సాంబుఁడై బాంచజన్యరథాంగపాణి. కాశీ. ౭. ౭.

ద్వి. నెరసులఁ దప్పులు నెమకుచు నొక్క, వెరవు చిత్తంబున వెదకి... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౯౩.

ఉ. కరభములకుఁ బుష్పితరసాలవాటికఁ, దిరుగఁ గంటకంబు దొరకనట్లు, కుకవికీటములకు సుకవికావ్యములోన, నెమక వీసమంత నెరసు లేదు. ప్రబోధ. ౧. ౩౦.

మ... అద్దేవుని నాశ్రయింప నలని స్వీక్షించి యాచూడ్కి యే, నెరసుం బొందక యుండ వచ్చి మముఁ బ్రానెమ్మిక మహాభాగ్యసుం, దరుఁ డబ్రారుఁడు చూచుఁగాత... హరి. పూ. ౭. ౯౫.

౫. కళంకము, మఱక.

సీ. నిండారు చందురు నెరసు తక్కువపడఁ దిలకించు ముద్దుమోముల బెడంగు. హరి. ఉ. ౭, ౪౭.

౬. అసత్యవచనము, కల్లమాట.

రగడ... నింతు నింతులకంటెఁ బుప్పొడి, నెరసు నెరసులు పల్కు నింతయు. వసు. ౩. ౧౪౯.

విణ. నలుసు, చిన్నది.

సీ. నెరసుఁజూపులతోన నెయ్యంబు కూర్మికి నెర వైనతియ్యంబు నిగుడుచుండ. విక్ర. ౪. ౨౦౩. (క్రేఁగంటిచూపులు అని భావము.)

నెరసుదెగడు=తప్పులెన్ను, నిందించు.

సీ. కను కెంపు వెట్టినతన కొయికన్నులు నెతివిరి దముల నెరసు దెగడ. భా. రా. అర. ౧. ౪౩. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

నెరసు వెట్టు=దోషినిఁ జేయు.

సీ. నెరసు వెట్టితి పరాశరులంతవాని నట్టిటఁ బామరకన్యగాఁడు మరపి. పి. శకుం. ౩. ౧౪౯.

నెరి=నెఱి. వి. వక్రత, కౌటిల్యము.

సీ. నెరిఁ జుట్టుసిగ నాఁటిపారగుడ్డ పనివడిఁ దీర్చుకో నెలకుంటు తిరుమణులును. రా. వి. ౨. ౫౩.

సీ. మొలకచీకటి జలజల రాల్పఁగా రాదె నెరులు మించినపీరిపురులయందు. పాండు. ౧. ౧౧౪. (శ. ర. పా. 'నెఱులు' ముద్రి.)

విశ. వంకరయైనది, కుటిలమైనది.

సీ. నెరిపురు ల్చెదరి క్రొవ్విరిసరుల్ వసివాడ నొప్పూదప్పినగొప్పకొప్పుఁ జూచి. శుక. ౧. ౨౨౫.

నెరుకు. విశ. (త. నెరుక్కు.) ముదుకరమైన, దట్టమైన.

ద్వి. పిరిగొన్నపూసలపేరు లొక్కొంత, నెరుకుఁ గాసియలపై నిగనిగ మనఁగ. అ. మ. క. ౧. ౫౦ పా. ౧౯ పం.

నెరుము. స. క్రి. రాచు; గ్రుచ్చు, పొడుచు.

ద్వి. నెరిమి డాకాలఁ బెండేరంబుఁ బెట్టి. ద్వి. సారంగ. ౨. భా. (శ.ర.)

చ. గురుకుచ వానితో మ్ముఁ జనుగుబ్బమైన న్నెరమంగ వాఁడు న్యయ్యరవిరిబోఁడిమోవిచిగు రానఁగ నెం చిసుమంత కొఁకినక్. శకుం. ౩. ౯౦.

నెఱ= నెర, నెఱా, నేఱా. విశ. (త. నిఱై.)

౧. నిండు, పూర్ణము.

సీ. నెఱచందురుని సిగ్గువఱుపంగఁ జాలునీనెమ్మోము తాలిమి వమ్ము సేసె. భార. అను. ౧. ౫౧.

చ...కన్పడినెఱగిన్క కొట్టిమగవారను నోర్తురె యిజ్జగంబులక్. భార.ఉద్యో.౧.౨౪౭.

సీ. ఫణివిభవహ్నిఁ జేర్పడియున్నశశిరేఖ నెఱ విదుపునఁ గాంతి వఱలునట్లు. కు. సం. ౪. ౯౯౪. దశా. ౨. ౨౪౧.

౨. పెద్దది, గొప్పది.

క. నెఱిగొంపెలు గొప్పలుచే, [illegible] యూరుం టిని[illegible] [illegible] [illegible] టిట్టఁ ప్రౌ[illegible] [illegible] [illegible] ద[illegible] [illegible] తా. ౩. ౪౯.

సీ. కలహాం[illegible] [illegible] [illegible] గార్యవిని [illegible] [illegible] రాలి. [illegible]. ౩. ౧౯.

చ... మత్కు[illegible] [illegible] బోను [illegible] [illegible] నిల్పఁ బ్రఫుల్ల[illegible]డి. వసు. ౪. ౯౫.

౩. ఉత్తమము, ప్రశస్తము.

ద్వి. నెఱరంగుని[illegible] [illegible]న్నా[illegible], గలిగొన గాజు నిగిడ్చి [illegible] నిం[illegible]. ద్వా. [illegible]. పూ. ౨౯౩౨.

ఉ. ప్రా[illegible] [illegible] లంబునఁ బుస్తి...[illegible]. ౩. ౩. [illegible]. ౫.౧౫.౨.

౪. వాఁడి, నిశితము.

వ...వనంబు [illegible] [illegible] [illegible] నఱకి పడ్డ[illegible] దగు[illegible] గాఁ[illegible]దిగొ[illegible]ని... పారి. పూ. ౫. ౪౯.

క. ఒక్కొకనెఱ నాగసుమున, [illegible]కుఁడవడి వారియుగము నేసి నిలుపుముక్. భా. రా. యు. ౧౧౨౫.

ఉ. కిమ్మనిరింటినోదు [illegible] [illegible] లేనమిటారి తమ్ము లీలతమ్ముల [illegible] నో[illegible]... వసు. ౫. ౧౦౧.

౫. సమర్థుఁడు, దక్షుఁడు.

గీ. పరఁగు నమ్మేటి నెఱ రాతుప్రోలిశీశీన. ప్రభా. ౨. ౩౩.

సీ. గోడ దొల్చెడుచోఁగ గుబ్బంపునెఱజోదు గాటంపుటక్కటికములపాదు. అప్ప. రా. బాల. ౪. రామా. ౪. ౯౯.

నెఱఁకులాడు. అ. క్రి. (నెఱఁకులు+ఆడు.) అయుపుపట్టున గ్రుచ్చుకొను.

ఆ. ఎఱుక నన్ను నఱక యేసినశరములు, నెఱఁ
కులాడి నాదు నిశితదివ్య, విశిఖతతులయట్లు
వేదన గావించు, టిది యపూర్వ మింతఁ జె
ప్పఁ దొడఁగె. భార. అర. ౧. ౩౧౪.

క. ఇనుఁ డస్తమించెఁ జీకటి, యును మింగులును
సడ్డగించె నస్త్రలి నాకుం, జన శక్తి లేదు దర్ప
కు, నస్త్రశస్త్రములు నెఱఁకులాడెడుఁ దో
ర్ణో౯. మార్క. ౨. ౧౬౩.

గీ... విశల్యకరణిచలన, నెఱఁకులాడినయలుఁగులు
వెలికి పోయి. భా. రా. యు. ౧౧౨౦.

నెఱఁకులేయు. స. క్రి. (నెఱఁకులు + ఏయు.)
మర్మభేదనము చేయు.

గీ. తరుణి నతనాభికుండలోదంచనాభి, రాను
రోమావళీజ్యావిరాజమాన, నీదుతను వుండ
విలు సేసి నెఱఁకులేయు, రతివరుఁడు పారగు
లికల రాజహంసు. వైజ. ౨. ౯౩.

ఇష్టో: నెఱఁకులుమీటు.

చ. కఱతలు నెద్ద వీని కిటు కాటియఁ జెట్టెడు
మాన మేమిటన్, నెఱఁకులుమీటుచుండుఁ
దననీచపుమాటలు... నృసిం. ౪. ౧౩౫.

నెఱక. వి. (త. నెరికళం.) పెండ్రుక, కేశము.

సీ. మత్పాదరత్నుఁడు మావువెన్నెఱకఁ గుట్టిన
రూటితిపిరిదండెయును మెఱయ. ఆము.
౬. ౬.

ద్వి. తుఱఁగలింపఁగ భక్తి నెఱక లుప్పొంగ.
పండితా. పురా. ౯౦. పా.

సీ... పెండ్రుక నెత్తి నెఱక నాఁగఁ దనరుఁ గే
శము... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

గీ. నెఱులు కురులు పెండ్రుకలు నా నెఱకలు...
ఆం. నం. మాన. ౧౯.

నెఱకాఁడు. విణ. (నెఱవు + కాఁడు. త. నిరైయ
న్.) ౧. పూర్ణుఁడు. (శ. ర. బ్రా.) ౨. ప్రియుఁ
డు, ఇష్టుఁడు.

వ... బెడంగుతరఁగలతో డొరయు నెఱకాని నె
నరుఁబలుకుల వెనుదవిలి యలరించుజక్కవ
పెంటులును... అచ్చ. భా. ౨. ౧౬. పా.
(సహచరం=ప్రియమ్ అని. సం. కిరాత. ౬.
౭ శ్లో. వ్యాఖ్య.)

నెఱతనకాఁడు. విణ. (నెఱతనము + కాఁడు.)
పూర్ణుఁడు, నెఱతనముకలవాఁడు.
(స్వారో. చ.) చ. నెఱతనకాఁడవై మెఱసి నిర్మ
లకాంతి విలాసరేఖలన్. మనుచ. ౪. ౭.

నెఱతనము. వి. (నెఱ + తనము.) ౧. వైశాల్యము,
పూర్ణత.

సీ... నెఱతన మన నాభోగసంజ్ఞ యై యడ
రును... ఆం. భా. ౨. ౧౬౩.

౨. కుశలత, జాణతనము.

సీ. వినయవిధేయవివేకశీలతలచే ననుకూలతయు
నెఱతనము నేర్చి. వి. పు. ౪. ౨౨౦.

క. అవిరటితోన యాతని, లావును నెఱతనము
తేజు లాగుకొని... అచ్చ. రా. బాల. ౨౦౭

సీ. తారుణ్యములె చాలుఁ దలఁపులు గరఁగింప
నెఱతనం బేలొకో నేర్చి రిట్టు. కవిక. ౧.
౨౦.

౩. శక్తి, సామర్థ్యము.

సీ. వాతాపి జఠరాగ్ని వైచి పొక్కిటి క్రింద
నిమ్మ రజీర్ణించిన నెఱతనంబు. తారకబ్రహ్మ
రాజము. ౧. ౮.

౪. ధర్మము, న్యాయము.

ఆ. పొలసుదిండికొలపుతలకట్టవై పెఱ, తెఱవఁ
గొనుట నీకు నెఱతనంబె. అచ్చ. రా. యు.
౩౦.

నెఱను. వి. బొ. (దీనినువర్ణమునకు ఏకవచనమున
వికల్పముగాను బహువచనమునందు నిత్యముగా
ను బిందుపూర్వక మగు 'కు' వర్ణ మాదేశముగా
వచ్చును. ఉదా: నెఱఁకన్, నెఱఁకులు మొ.)

౧. మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

గీ. తోఁకఁ బెనుతుట నొడ లెల్ల దోఁగ నట్లు, నెఱను నోఁగొన్నయట్లోలఁ బెటికి వైచి. భా. రా. యు. ౧౦౪౭.

క... వైరివీరుల, నెఱఁకులు దూఱంగ నేయు నృపపుంగవు నం,పఱ కోర్వక... భా. ర. ఆది. ౪. ౨౦౨.

ఉ. నూతు నెఱంతు లంటి నృపసూనుశరీరము గాఁడె... దశకు. ౨. ౩౯.

చ. పఱపెదఁ దత్పిశాచముల భగ్నము సేసెద దేర సారథిన్, నెఱఁకులు నొంచెదన్... భా. ర. విరా. ౪. ౨౦౧.

౨. కీలు, అవయవసంధి.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౯.

౩. మర్మము, గుట్టు.

క. మఱచితిగాక లతాంగీ, కలకంఠునితోడ నాడు కాత్యాయని నీ, నెఱ నెఱిఁగి నాఁడు చెప్పిన, తెఱఁ గిదె సమకూరె... ఉ. హరి. ౫. ౯౭. (శ. ర, వీరేశ. పా.)

ఆ. తరుణి వలరసంబు దతిమి పైఁ బడనున్న, నెఱ నెఱింగి కూడ నేర కేల, జేల నైతి ననుచు బాలేందుధరుఁ డాత్మ, చింత విడిచి విరహ చింతఁ దగిలె. కు. సం. ౯. ౭౧౯.

జః నెఱఁకులాడు, నెఱఁకులేయు.

నెఱపు=నెరపు. స. క్రి. (√నెఱయు. త. నిరైప్పు.) ౧. అతిశయింపఁజేయు, పెంపొందించు.

సీ. మంచిపున్నమచందమామవెన్నెలచంద మొందు కప్పురగంధ మెఱపు నెఱప. ఉ. రా. ౯. ౨౫౪.

సీ. నీరుపుట్టువయును నీరుపుట్టువయును బూరయుఁ దొడవు నై పొలుపు నెఱప. అచ్చ. రా. బాల. ౩.

౨. ప్రకటించు, వెలయించు; కనఁబఱచు, చూపు.

గీ. నీవు నేనుంబు నా ప్రియు నెఱపి తీవు, తల్లి దం ప్రాయమూర్త్యె... భార. ఉద్యో. ౩. ౨౩౯.

సీ. తనువు పైఁ […] గర్భంబులు సరి లేనిగతి విలాసములు నెఱప. వరాహ. ౧౧. ౯.

సీ. పోయుఁ బో నముఁ నిల్వఁ జేయుక తా నాక నెఱగాంచి యు విద్య నెఱపు నట్టు. కళా. ౨. ౯౫.

గీ. దేవదేవుఁడు పలుకు నర్థములు గొని, దతిమి నీ శక్తియుంత యుంతయును నేఁడు, నెఱపుమీ యని గర్వంబు నింగి ముట్ట. ఉ. హరి. ౯. ౭౫.

౩. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

సీ. చదలు ముట్టఁగఁ బర్వ శిఖాలాదులఁ బఱపి పొనఁగు లుర్వ నెఱపి నెఱపి. హరి. ఉ. ౫. ౧౯.

సీ... కర్మజవ్యాజకలవు, నెఱపడి సుకీలగములు గాడ్పులు సోఁక పలుకు కస్నారతంతి యుఱుకు కులుక. కళా. ౩. ౧౦౩.

౪. నెఱవేర్చు, నిర్వహించు.

సీ. నిత్యవ్రతంబుగా సత్యంబు పాలించు నిష్ఠయ స్థిరత గా నెఱపె నతఁడు. భార. శాం. ౧. ౩౫౭.

గీ. తల్లి వ్రతము చెల్లింపఁగఁ దలఁచు పుట్టి, యేమి యడిగిన నిచ్చెద నే ననుటయు, నిచ్చ నాకొండు వందు శేదిందుఁ గాని, ప్రతిన నెఱపు మవశ్యంబుఁ బొత్తు ననఁగి. మార్క. ౩. ౧౫౩.

క... అత్తఁ జిత్తం, బూనినకపటము నెఱపం, బూనిన దై యోగయోగి బూనెలు నెఱయన్. సారం. ౨. ౨౧౪.

౫. చేయు, సాధించు.

క. కోరినవంటకములు నా, నేరిమిఁ దగ నెఱపి కొలుతు నిశ్చలభక్తిన్. భార. విరా. ౧. ౨౧౯.

చ. పలికినచందముల్ నెఱపి పైతృకమై చను రాజ్యభాగ మిమ్ములఁ బడయం దలంచి బలముం జలము న్నెఱపం గడంగుమీ, రలు నొరు వేఁడఁ బోదురె... భార. ఉద్యో. ౧. ౨౬. కాశీ. ౨. ౧౧.

వి. వ్యాపనము. (శ. ర, బ్రా.) విణ. అధికము. (శ. ర.)

నెఱమీటుమొన. వి. (√నెఱ.) మల్లబంధవిశేషము, పండ్రెండు మొనలలో నొకటి.

వ... లో మొన... నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన యాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనల నారితేఱి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ... నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన లాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు... ప్రబంధ. ౭౫.

నెఱయించు=నెఱపు.

(వెలయించు.)

గీ. సిరుల నలరించె సిద్ధంపుజిగి ఘటించె, నొయ్య నెఱయించె నొకయింతయొఱపు నించె, ...చేదిమేదినీనాయకుండు. వసు. ౬. ౯౧.

నెఱయు=నెరయు. అ. క్రి. (దీనితుమున్నంత రూపము. 'పూర్ణముగా' అను నర్థమును క్వతి శేకక్రియలతోఁగూడి కొన్నిపట్ల 'ఎంత మాత్రము, బొత్తిగా' అను నర్థము నిచ్చును.) ౧. నిండు, పూర్ణమగు; అతిశయించు.

సీ. సింధురారోహణశిక్షల దక్షుఁడై నీతిప్రయోగముల్ నెఱయ నేర్చు. భార. ఆది. ౫. ౧౫.

చ. ఎఱిఁగితి నీతెఱంగు విను మీదుముఖీ యొకనాఁడు ముగ్ధలం, దఱమును గూడియాడఁగ సుధాకరశేఖరుకాంత నీమదిన్, నెఱసిన కోర్కి దీర్ప నొకనేర్పరి సీకల వచ్చు నంటకుం, దఱి యిది... హ. హరి. ౫. ౯౭.

వ... శాలీనుచిత్తంబు జానపదత్వముగ్ధత్వదోషంబునంజేసి ము న్నశ్యంతాపూర్వనస్త్ర భూషణాద్యాడంబరంబునం దలంకి తదలంకృతపత్నీరూపంబునకు నెఱయఁ గొలుప కుంటుటయు... కళా. ౪. ౧౩౯.

ద్వి. నెఱసినకడిమిమై నిన్నుఁ బూజించి, మఱి పోవువాఁడనై మది నిశ్చయించి. రం. రా. అర. ౧౪౮ పు. ౯ పం.

౨. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

సీ. కౌరవాధీశ్వరుకన్యకారత్నంబుఁ గామించి సాంబుండు గజపురంబు, సొచ్చి ముచ్చిమిసేయఁ జూచిన నెఱిఁగి యప్డారాజు కారాగృహంబునందు, నిగ్రహీతునిం జేయ నెఱసె నవ్వార్త వేగమ... హ. హరి. ౧. ౯.

గీ. నెఱసె నొకయెడఁ దామ్రపర్ణీజలార్ద్రి, చందనాచలపవమానకందళములు. పారి. ౩. ౪౬.

ద్వి. పామ. ౩. ౧౮౩.

౩. చెదరు; చెదరిపడు.

సీ. శ్రవణావతంసవాసనఁ గ్రోలు నెలదేఁటిగఱులతెమెరల ముంగురులు నెఱయు. దశా. ౨. ౨౯౬.

గీ. కేసరంబులరజము పుష్పాసవంబు, నెఱసె నిదె చూడు కన్నుల నీరు గ్రమ్మె. హర. ౧. ౨౭.

౪. నెఱవేఱు, సిద్ధించు; చక్కఁగా జరుగు.

గీ. కలుగు నొకొ నాకు నొకనాఁడు కన్నులార, శివునిఁ జూచుపుణ్యం బనుచింత నెఱయ, మొదలివేలుపుఁ బొడఁగంటి మ్రొక్కఁగంటి. హ. హరి. ౨. ౧౩౩.

క. నీ వదితినందనుఁడ వగుటయు, దేవత లందఱును దేవదేవ ధ్రువముగా, దేవాహ్వయంబుఁ దాల్తురు, నీవాత్సల్యంబు గోర్కి నెఱ

యుఁగఁ బడెడే. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౦౮.

క. రథ మవిరథ మైనను సా,రథిపని నెఱసిన మహాస్త్రరాజి విధికృతిక్, పృథ గాఢ స్నను గర్ణునిఁ, బ్రథనంబున గెల్వ దేవపతి కిక్ వశమే. భార. కర్ణ. ౧. ౪౩.

౫. వెలయు, ప్రకటితమగు; ప్రకాశించు.

సీ...పదఘట్టనంబులఁ జదిసి దొలు. ఆ. నుఱుము గాఁగ నిట్లు నెఱయంగ సత్వంబు, మెఱసి రాతి రెల్ల నుఱక పవన,తనయుఁ డరిగె... భార. ఆది. ౭. ౧౭౦.

గీ. అనిన విని వార లందఱు నగ్గలికలు, నెఱయుమాటలఁ దనతన తెఱఁగు మెఱయ, బహువిధంబుల నతనికి బాస యిచ్చి, యేచి నిజసైన్యములలోని కేఁగి రధిప. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౦. భోజరా. ౭. ౩౧౭.

మ. కఱయుఁ మాఁగును లేక పుట్టినభుభాంగం బద్భుతాపాది యై, నెఱయం గన్నులు విచ్చి చూచుతనయుఁ వీక్షించి మోదంబు నక్. హరి. పూ. ౫. ౧౧౯.

జః నె,నెఁదోలు, నెచ్చెలి, నెచ్చెలి, నెచ్చెలికత్తె, నెచ్చెలికాఁడు, నెచ్చెలువ, నెచ్చెలువము, మొ.

నెఱవణి(డి). వి. (√నెఱ-క. నెఱకణిగె.) ౧. పరిపూర్ణత.

ద్వి. మఱి యట్లు కాక యచ్చిఱుతొండఁ డర య, నెఱవణి కలభక్తినిరతుఁ డేనియును. బస. పు. ౪. ౧౨౪ పే.

౨. యుక్తి, చమత్కారము.

(వ్యవ.)వాఁడు నెఱవడిగా వ్రాసినాఁడు. (వ్రా.)

నెఱవాది. విణ. (నెఱ + వాది-శ. నిష్ఠైవాది. 'నెఱవు + అడి' అని శ ర.)

వేది నీ వీఁకలుకక్, నెఱవు గఁ కేపట్టిన నది, నెఱకునఁ బంచి దనిసట్లు చెఁగి దినిస్సి.విక్ర. ౭. ౨౧.

సీ. నెఱవాది నని వచ్చి నిదఁ గట్టు నిచ్చియు చెలి నీణ వాయింప నేర్చు. విప్ర.౪ ౧౧.

౨. జాణ, నేర్పరి.

క. ఈఱువది వాలుగు శిద్యలు, నఱువది వాలుగుది నఁబులంతన వారలే, నెఱవాదు లైనతమున, నెఱి నొగ్గొక వాఁటివికి నేర్చి రి లేశా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౧౦.

సీ. బాలుఁడ నే నిష్టబాలోచితక్రీడ లనుభవించెద మఱి యావనమున, నెఱవాది నై ధర్మ మొనరించి చేసెదఁ గాక యని పోవు... నృసిం. ౪. ౪౭.

క.ఎఱుఁగనివారిరెమ్ముదుగ బల్వితిముఱి మెఱ మెచ్చుమాట లాడఁగ నేలా,నెఱవాది వగుదు నీకా, గెఱఁగ వె మునిముచ్చుఁదనము లేమిటి కింకక్. భోజరా. ౪. ౩౧౪.

౩.వాచాలుఁడు, అధికముగా మాటలాడువాఁడు.

క. జాదరివి కుమాలివి నెఱ,వాదివి టక్కరివి గొలువవచ్చునఁటే దా,మోదర నిను మాకు ...ఉ. హరి. ౩. ౧౧౩.

౪. సమర్థుఁడు, శక్తిమంతుఁడు.

చ. మొకములఁ బట్టి కట్టుకల మీఁటి చనం జన నీక యేఁగి తెం,కిఁ జనఁ జేయ బోనుసటుఁ గిల్కొలుపం బయి వచ్చి నేనిఁ దప్పక దొరుచుదంగ నేర్చు ఘనబాహుబలంబును గల్గి మేఁటివేఁ,టకు నెఱవాదు లైనసుభటప్రకరంబులు ప్రాల నేఁగఁగక్. పి.శకుం. ౨.౩. బస. పు. ౫. ౧౪౭ పే.

చ. తొలితొలి దక్కినీరమణితో నెఱవాదివి

నెఱవాదితనము. వి. (నెఱవాది + తనము.) జాణతనము, నేర్పరితనము.

చ. అతిమతి లోకజాలము భయంబునఁ జెంద వారిం గుఱించి నిష్ఠురతప మాచరించెను వసుంధరఁ దుల్యుఁ డనంగ సన్మునీశ్వరుఁ డొకఁ డాతపంబు నెఱవాదితనంబునమానుపయంచు స్వర్గరమణుఁ డంపె నన్నా... చిత్ర భా. ౫. ౩౭.

ఉ. లేరె ధనుర్ధరుల్ పుడమి లెక్కకు మిక్కిలి యొండు రెండుగా వారె దరింతు రేటి నెఱవాదితనం బది రెండు నొండుగా, నారసి వేయు నేరవలదా మఱి నీవలె నెంత వింత ...మస్తభా. వేం. పంచ. ౩. ౧౯౩.

నెఱవిద్దె. వి. (నెఱ + విద్దె.) హస్తలాఘవము కల జాలవిద్య. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెఱవు=నెరవు[1]. వి. (√ నెఱయు.) ౧. పూర్తి, నిండుతనము.

ద్వి... అది రుద్రుని తెలుంగునను, మెఱసెఁ బొమ్మను మాట మిక్కిలిగాఁగ, నెఱ వార నందఱ నిర్జించెఁ గాన. రం. రా. యు. ౪౦౯. పా. ౩౧ పం.

సీ. పుణ్యపంచక్రోశభూతీర్థమహిమంబు నెఱవుగా సర్వంబు నెఱిఁగనేని. కాశీ. ౭. ౧౧౦. ('నెరవు.' అప ముద్రి.)

౨. వ్యాపనము. (శ. ర.) ౩. మార్గము. (శ.ర.)

విశే. ౧. పూర్ణము, సమృద్ధము.

ద్వి. కలి కైనయాకుంభకర్ణునియందు, నెఱ వైన కడిమికి నిలువక కపులు. రం. రా. యు. ౪౦౭ పా. ౧ పం.

క. నెఱ వగుసంపద గలిగిన, నెఱి దానం బుడుపఁ గట్టనేరనిమనుజాం, డఱిముఱిఁ జేనికిఁ గట్టిన, నెఱబొమ్మరొ కాఁడె యెన్నివిధములఁ బూడగ్. విక్ర. ౨. ౧౪౯.

౨. వ్యాప్తము. (శ.ర.) ౩. వ్యాపకము. (శ.ర.) ౪. విశాలము.

క. ముఱిముఱిచీకటితో నం, దఱు రాజులు సమర ముడిగి తగ నెల్లిటికిం, గొఱ గలకల నగు నమువుఁడు, నెఱవగుగోవర్ధనాద్రి నేలకు నను చుక్. ఉ. హరి. ౪. ౨౭౨. (వీరేశ.పా.)

౫. అధికుఁడు, ఎక్కువవాఁడు.

ఆ. పుడమి తేనితోడఁ దొడర నీలావేమి, ఖరునికంటె నల్లగట్లుసూడు, కొడుకుకంటె గండ్రగొడ్డలితాలుపు, నేలవేల్పుకంటె నెఱవె చెపుమ. అచ్చ. రా. యు. ౩౩. (శ.ర.పా. 'నెఱయె.' ముద్రి.)

౬. యుక్తము, తగినది.

వ... అందు నందును వేఁటకు నెఱ వైనవాండ్ర నేర్పఱించి తెచ్చుటకు వనచరుల నీవు నీవని నియమించి ... మను చ. ౪. ౨౭. (శ. ర. పా.)

౭. చతురుఁడు, నిపుణుఁడు.

ద్వి. నెఱ వైనపెద్దలు నేరనియట్టి, కఱపులం గఱచె నీకతకారిబిడ్డ. అ. మ. క. ౧. ౩౪ పా. ౨౨ పం.

నెఱవేఱు. అ. క్రి. (నెఱవు + ఏఱు[1]. త. నిఱైవేఱు.) ౧. సిద్ధించు, ఈడేఱు.

గీ. దివ్యకోటీర మాహారతి ప్రశక్తి, యుద్ధసహాయతకు నాకిఁ డొసఁగె నీవ, రుండు మద్బంధువై రమారూఢి నిర్వహించె నెఱవేఱెఁ జెప్పెడి దేమి...రాఘవ. ౩. ౭౪. ('నెఱ వేరు'. అపముద్రి.)

సీ. ఈడుమీఱె ననంగ నీడేఱె ననఁగను వయసు వచ్చె ననుట వర్తిలు నందు, వంత్యంబు నెఱవేఱె ననుటయుఁ దోఁచును...ఆం.భా. ౩. ౯౪.

౨. ముగియు, పరిసమాప్తమగు.

(కృప.) దైవకృపవలన నేఁటితో చేతలఁచిన కార్యము నెఱవేఱెను.

నెఱవేఱుచు(ర్చు). స. క్రి. (√నెఱవేఱు) ౧. ఈడేర్చు, సిద్ధింపఁజేయు.

అ... ఆజవంజవముఖా,సక్తియుక్తి నోలిసాహసమున, నీమనోరథంబు నెఱవేర్తు నేనియు, నవుల నెట్లు నైతు రార్యజనులు. కృ.శత. ౩. ౪౩.

క.కృతయుగమున వేదవతీ,సతి యై తప మొంది త్రేత జనకజ యై తా, మతిఁ దలఁచినటుల పట్టిన, ప్రతినయు నెఱవేర్చెఁ దత్ప్రభావం బసదే. ఉ. రా. ౩. ౧౩౩.

౨. ముగియఁజేయు, పూర్తినొందించు.

చ. జనవున కాహితాగ్న్యుచితసత్క్రియల న్నెఱవేర్చి నన్నిటిన్. చం. రా. ౪.౫౫.

ఉ. ఆచెలి యిచ్చ మెచ్చి కొని యాతని ప్రో ల...వేచినయంత హోమవిధి విశ్రుతుఁడున్ నెఱవేర్చి యుండటన్. ఉ. రా. ౨.౧౨౪.

నెఱసరి. వి. (నెఱ+సరి. త. నిఱైసరి.)- ౧. శౌర్యమునను పూర్ణోపమాన మైనది-సింహము.

క. నెఱసరియు దానిపైఁ బడి, కఱవక లాఘవము లేమిఁ గాల్గిన్పుచు నవ్వేఱువం గదిసిన నతెఱఁగెఱిఁగి ఖరం బదరి తిరిగి యేఁగుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౪. ౫౬౦. (చి.ని. పా. 'నెఱిసరిగ' ముద్రి. పా.)

గీ. నెఱసరిని మించు మించుకే లాఱు పాదము, నెఱసరిని బెంపుఁ జంపుఁగా నెలఁతనడుము. ప్రబంధ. ౬౭౬.

ద్వి. నెఱసరి కరిఁ జూచి నిగిడి కోపించు, తెఱఁగునఁ గనలి గద్దియ డిగ్గ నుఱికి. ద్వి. పర ము. ౨. ౧౧౦. పా. ఆం. భా. ౩. ౫౭.

౨. నిండుసామ్యము, పూర్ణోపమానము.

గీ. సింహ పూర్ణోపమానముల్ నెలఁగునను నెఱ, సరి యనం జని పలు కాదె... ఆం. భా. ౩. ౫౭.

విణ. శౌర్యయుతము.

క. చతినుండి తొలఁగ నుఱికెను, నెఱసరిసింగంబుఁ బోలె నిబ్బరమునఁ గ్రోథతికిం దొలఁగక బకుని, యఱకటనుండి భుని మీఁది కబ్బలియుండఁగన్. పారి. పూ. ౬. ౧౦౫. (శ.ర.పా. 'నెఱసింగపుఁ గొదమఁ బోలె.' ముద్రి.)

నెఱసు. వి. అశ్వశిక్షా భేదము.

సీ. పరసంబు నొందించి పల్లంబు కల్పించి నిగుడంబు నమకొల్పి నెఱను నెఱపి. పి.శత. ౧. ౧౧౨.

నెఱా=నెఱ. విణ. (త. నిఱై.) నిండు,అధికము.

చ. కలనువనావనార్ధపరికల్పితమం దరులమ్ములం దువ, ర్తిలుచెలువల్ నెఱాపసరు జేరెను పై రుల మీఁటుకీనపం,క్తులమురుచాయలం దెలిసి త్రోలినఁ దక్కుణికాలికాలిచం,చులఁ గను చొప్పు దిక్కులకుచొక్కుపుపచ్చల పొమ్ములో యనన్. అచలా. ౨. ౧౮. ('నెరా.' అప ముద్రి.)

క. రతనాలదొంతి విం తగు, రతినాయకుదంతి కడునెఱాకుందనపుం, బ్రతిమే కద కాంతి బళీ, యతివల మేల్ బంతి యింతి యభివర్ణింపన్. ముకుంద. ౧. ౨౩౦.

ఉ. కొమ్ములు పీరణాలు జిగిఁ గుల్కెడుపాత్రల కృష్ణలీలలుం, గ్రమ్ముకడార్లు పీరుఁ దగు కాటమరాజుకథానులాపముల్, బమ్మినపుస్తకాలు ముఖపట్టిక కట్టురుమాలులు న్నెఱా,సొమ్ములు నాయముల్ తెలయుకుదులగొల్లలు వచ్చి రెంతయున్. హంస. ౨. ౫౬.

నెఱి. వి. (త. నెఱి.) ౧. అందము, ఒప్పిదము.

క. నెఱి గలుగు నాఁడునాఁటికి, గుఱి గడవఁగఁ బెరుఁగు జఘనకుచకచభరముల్. కు. సం. ౫. ౩.

౨. పాడి, ధర్మము.

క. ఈనెఱివప్పినమాటలు, నీనోటన్ వెడలఁ దగునె సండినసభలోన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

ఆ. నీవు ననకమున్న నెఱితోడ మనకార్యము నకుఁ దగినయత్నములు ఘటించియుండె నేని వాని నొం డేమిచేయం జేయఁగలదు తోడితె మ్మవార్యశౌర్య. భార. అర. ౭. ౪.

౩. సౌశీల్యము, సుస్వభావము.

క. ఎఱుఁగవె యజాతశత్రుని, నెఱియును ధర్మం బు సత్యనిష్ఠయు... భార. ఉద్యో. ౩. ౬౭౮.

గీ. ఇట్లు తమతమవర్తించు నెడలఁ జకలజనముల కు హృదయానురంజన మొనర్చి, తాల్మి పు యిలోట యడఁకువ తఱవు మెలపు, నెఱి తె ఱంగును బాటింప నేర్పు గలిగి. భార. విరా. ౨. ౩.

౪. క్రమము; ఉచితస్థితి.

క. మ మ్మెఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుము, నెమ్మి యె ఱుఁగు దర్పిద్ధి నెఱి యెఱుఁగుము వాక్యమ్ము లపధతి నెఱుఁగుదు... భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

చ. అని తనమాట కియ్యకొనునన్నరపల్కుల కిచ్చ మెచ్చి యజ్జనపతి భీమునిం గవలఁ జయ్యనఁ బిల్వఁగఁ బంచి యతెఱంగు నెఱి నెఱుంగఁ జెప్ప... భార. మహా. ౧. ౭.

క. అఱవఱ లైనరథంబులు, నెఱి దప్పఁగఁ బడి నయశ్వనికరంబులు... భార. భీష్మ. ౨. ౧౩౬.

క... నెఱి చెడి సుడిగాలి విసర నిలువక పెలు చన్. ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

౫. సదాచారము.

క. నెఱి గలవిప్రుం డయినను, గుఱుకొని యజ్ఞో పవీతగురుతేజతఁ దా, నెఱిఁగి ధరియించు టుచితంబ, ఱెఱుఁగక ధరియించె నేని నిలఁ దగ వెంచున్. విజ్ఞా. ఆచా. ౩౦.

క. ఈనెఱిఁ గరిఁ గొని రాజ్యం, బైనను గ్రమ వృత్తి నన్యాయపు బహుపదముఁ, గానంబడ దయుక గల్గను... భార. అను. ౩. ౩౦౨.

౬. ఉత్సాహము, కుతూహలము.

క. అని పల్కునతనితాల్మికి, మనమున నెఱి యెఱిగి చాల మెచ్చెయును గలిఁ బోసిన వెనుక నస్తికడఁ జూచినగతి నను నతివ యాస చెడ్డది గాదే. సారంగ. ౨. ౧౨౨.

౭. స్థైర్యము, నిశ్చలత్వము.

క. ప్రాయపువాఁ డంట నవ్వుక, శ్రీయుక్తిఁ దలిర్చుబిత్తరి స్వనె ఇంటు యా, హా యాతని యాత యను మె, వారియా వలిశంబా నెఱి దొఱంగక యుండదా. ప్రభా. ౪. ౪౯.

౮. పరాక్రమము, పౌరుషము.

క. నెఱి నుఱుకు వైరివీరుల, నెఱుఁకులు దూఱఁగ నేయున్నపపుంగవుఁ, పుఱకోర్వక... భార. ఆది. ౪. ౨౦౨.

గీ. అంత శౌర్యాశ్రయుఁ డైన యుక్తిపేటి, వీను నాకావావస్పృహానీవృతధామ, కాంతిఁ జూచి పోయెద నని పెట్టె పిట్టెనాఁడ నెఱి నూఫు మనసు విక్రమమున. రాఘవ. ౨. ౯౪.

క... నెఱి దప్పక పోరి యామినీచరులకున్. భా. రా. యు. ౨౦౯౪.

౯. సాహసము, తెగువ.

గీ. ఇవ్విధంబునఁ దనపోక లెఱుఁగనీక, మగని జోకొట్టి నెఱి వచ్చి సానువెట్టి, వాసలోఁ గూడు జారుల... శుక. ౩. ౧౭౩.

ఆ. పాణినాథ విభుఁడు మాంధనాథ్యుఁడు, ని న్నునన్నుఁ గన్న నెఱి వధించు. సుమా. ౫౪.

౧౦. విధము, రీతి.

క. అకట భవచ్చిత్తము నిర్వికార మై భరితధృతివివేకవినయశాంతిక మగుచు వెలింగెడు దీనికిఁ గారణ మెయనిష్ఠ నెఱి యెట్టిదియో. భార. శాం. ౪. ౪౩౯.

క. ఏ నిచ్చట నిద్రితస్నై, యీ నెఱి నుండంగఁబురుషుఁ డెవ్వఁడో యుపగూహనుభవంబున విక్రృతంగా నొనరించె నది కలయె కాదో యెఱుఁగక. హరి. ఉ. ౭. ౯౦, ౬. ౫౧.

౧౧. (=నెరి.) వక్రత, వంకర.

గీ. ఇంతికచములు నెఱి గలయింద్ర శిలలు. చంద్రా. ౬. ౧౭౯.

క. నెఱి మిగులఁ గలిగి నలు పైతేఱ చై మదనప్రతాపదావాగ్ని శిఖల్, మెఱయునవధూమమనఁగాఁ,దెఱవకుఁ గచభరము వచ్చె దేవుని కరుణన్. కాశీ. ౧. ౫౩. ద్వి.హరిశ్చ.పూ. ౧౨౨౬ పం.

౧౨. (పక్షియీఁకలు మొ.వాని) చిక్కు, మెలి.

సీ. అలఁతిఁ జీరినయీఁకల నెఱిఁ దీర్చు జక్కవలు చెందొవల కేఁకట యొసర్చ. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨. (కరాళప్రతి. పా.)

ద్వి. నీలాలకంబుల నెఱులు దీర్చుచును ద్వి హరిశ్చ. పూ. ౧౦౫౪ పం.

౧౩. పక్షము, వైపు.

ఉ... నేను నా,నేనయు దాడిపెట్టెద శిఖ్యంఖలతం బ్రతిపక్షు వెంట మీ,రీ నెఱికిన్ సహాయపడు టొప్పినత మేదిఁ గడంగుఁ డుక్కునన్, హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

క. తా నిది గెలిచితి ననియెడు,నేను గెలిచియుండ నీతఁ డిది యేఁటికి మీ, రే నెఱికి నిజము సెప్పుఁడా,హా నొకరును బలుక రైరి నమితానను లై. హరి. ఉ. ౩. ౨౩౬.

౧౪. రెక్క, పక్షము.

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము,దెఱచుచు ప్రేఁ గడరి సాగసి త్రెళ్లి వివశుఁడై,యీఱిచిన నోడకు మని హరి,నెఱి చక్కఁగఁ దోఁచి యెత్తె నయ్యంగఁ గృపన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౦౧.

గీ. ఖఅవటుంఘులు నిలిచి నగ్గి గదలఁ గఱికి నెఱి నెఱికోలెమ్ముకయును పిఱుఁగ,; విఱిచి వడిఁ గైతు నొక పెద్ద వేసడంబు. మను చ. ౪. ౫౯.

౧౫. నిగ్గు, కాంతి.

గీ. నిగ్గు చిరుగడ్డ కుటిలంబు నెఱి యనఁదగు. ఆం. భా. ౩. ౬౧.

౧౬. వస్త్రపుకుచ్చె, పింజె.

సీ...కచ్ఛభేదాభిధాన మెసంగుఁ గాసె కుచ్చెల కుచ్చె కచ్చె పింజె,నుంగు రిఁగు నెఱిక చింగు నెఱి యనంగ...ఆం. భా. ౨ ౧౫౩.

సీ. నెఱి వెట్టి కట్టినయందు చెంగావిస్సైఁ గాంచికాఘటికల్ కళవళింప. పాంచా. ౨. ౧౪.

సీ. మెఱుఁగుదట్టముఁ గొంతకుచ్చు వగా నెఱి వట్టి సుక్కటిలాఁగుస గాలి సోఁక విసరి. జై. భా. ౨. ౯౯.

౧౭. చిరుగడ్డ. ఆం. భా. ౩. ౬౧.

౧౮. వెండ్రుక, కేశము; మెలివెండ్రుకలు; అలకలు, ముంగురులు. (ఈయర్థమున తఱచుగా బహువచనమునందే ప్రయోగములు కన్పట్టుచున్నవి.)

సీ. వికటపాటలజటామకుటికాభారంబు కఱకైనజుంజురునెఱులు గాఁగ. హర. ౭.౪౧.

మ. చిగురుంజిమ్మనకోవిలో నొక తె రాజీవాసవంబుంచి పై, నిగిడింపన్ గమకింప నొక్కనవలా నెమ్మోము పేఁ ద్రిప్పినన్,జగజంపై నెఱి గుంపు గప్పుకొనియెన్...వసు. ౩. ౧౫౯.

సీ...వెండ్రుక నెఱి నెఱుక నాఁగఁ దనరుఁ గేశము...ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

సీ. నెఱులనున్ననికప్పు దుఱుఁగలిగొనఁ గొండి

పొదలు వొండ్రుకలు కొప్పునకు సొయిన. హరి. పూ. ౬. ౧౪౩.

సీ. నెఱివేణిఁ గూడనినెఱులు నెన్నుదుటిపైఁ గమ్మకస్తురితిలకమున నెఱయ. దశా. ౬. ౧౫.

౧౯. శక్తి, సామర్థ్యము.

సీ...నెఱి గల్గి పలుకక యుండఁగఁ దగుటయూహించుటుత్తమవిధంబు. భార. ఆశ్ర. ౧. ౪౩.

చ...వినవె నను నంగదు సర్వగర్వముల్, నెఱి నెడ నాల్గువారిధుల ని న్నటు ముంచినవాలి పుత్త్రుఁడన్. భా. రా. యు. ౫౦౪.

చ...ద్వారపాలురన్, నెఱి చెడ మట్టికొంచుఁ జొర... ప్రభా. ౧. ౭౧.

విశే. ౧. (=నెరి.) కుటిలము, వంకరయైనది.

చ. నెఱికురులున్ విలోలసితనేత్రయుగంబును నొప్ప... భార. ఆది. ౪. ౪౩.

మ. నెఱు లై యొప్పు నీలకేశములు సున్నిద్రాననాబ్జంబునే, డ్తెఱ నూత్నాంబుదతుల్యకాంతియును నై... హరి. పూ. ౫. ౧౧౯.

౨. చక్కనిది, సుందరము.

వ...నెఱితుఱుమునం జెంగలువలు తురిమె... నైష. ౬. ౪౪.

చ...భోజనందనయు...అక్వీరిం, దననెఱిగొప్పునం జెరివినన్...పారి. ౧. ౫౫.

౩. న్యాయ్యము, యుక్తము.

ద్వి. నీకు నిచ్చినయట్టినృగుఁడు దా నుండ, నీకు నాకును నేల నెఱి గానివాదు. రం. రా. ఉ. ౧౨౪ పొ. ౭ పం.

౪. శౌర్యముకలది.

క. ముక్కంటివరమునను మన, కెక్కుడు భయమావహింప హేతు వవధ్యం, డెక్కుడుఁడు పగతుఁడద్దెస, నెక్కొని సిద్ధింప వెట్టినెఱికర్జములన్. హరి. ఉ. ౨. ౧౭౧.

౫. వాఁడియైనది, తీక్ష్ణము.

చ...మొగంబున లేఁజెమ రంకురింప జం, కెన నెఱిచూపు చూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై. పారి. ౧. ౧౨౪.

ద్వి. నెట్టన మొలనున్న నెఱికత్తిఁ దివిచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౦౫౬ పం.

క్రి. విశే. ప్ర. ౧. పూర్ణముగా, నిండుగా.

క...గూఢమతి నుండుద మిం, దఱుముఁ బరోచనకృతకము, నెఱి నేర్పుమనంతకును వినీతాత్ముల మై. భార. ఆది. ౬. ౧౫౪.

క. కఱకంఠా క్షమియింపుము, నెఱినెవ్వరికెఱుఁగ గగున నీచరితంబుల్. భార. అర. ౧. ౩౨౪.

చ.. పురుషోత్తముఁ డింత యొప్పఁ బలుక్కనె మఱుమాట లాడ నయకోవిదుఁ డెవ్వఁడు ధీరుఁ డెవ్వఁ డిం, దనుపరి యెవ్వఁ డంచు నచలాకృతు లై నెఱి నూరకుండఁగన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౭౫. అను. ౫. ౧౯.

౨. గట్టిగా, దృఢముగా.

వ...నెఱిఁ జఱచియు నేలపా లొనర్చియు... వీర. ౪. ౧౦౪.

౩. మిక్కిలి, అత్యంతము.

సీ...నెట్టన యెంతేని నెఱిఁ, గరంబు, చలివార కేడ్తెఱ...అత్యంతముగ సనుటు కాఖ్య లయ్యె ఆం. శే. ౫౪.

సీ. నెఱి జీవనము లేక నింగిపై భ్రమియించు మత్స్యంబు దనుమ చేమాటవాని. నరస. ౯. ౧౪౨. (ఇట 'ఎంతమాత్రము' అనిభావము.)

౪. చక్కఁగా, లెస్సగా.

ఉ...నీవు కంటికిన్, చెప్పయుంబోలె మాటయి నెఱిం జను లారసి యొజ్జవాడ్పునం, జెప్పుచు... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౧౪.

క. అవయవము లెట్లు కూర్మము, నివిడించును లోని కడఁచు నెఱి నటుల భూ, తవితతి భూతాత్ముఁడును, బ్రవర్తననివర్తనముల పొల్చడఁ జేయున్. భార. శాం. ౫. ౧౩౨.

౫. నిజముగా, వాస్తవముగా.

సీ. నెఱిఁ గట్టి దని యింతి నీ నెమ్మనం బెన్ని భంగుల నరసినఁ బట్టుపడదు. భార. విరా. ౨. ౪౭.

నెఱీఁబడు. అ. క్రి. (నెఱిఁ + పడు.) ౧. యథాస్థితికి వచ్చు, కుదురుపడు.

చ. నెఱిఁబడి యాజి నీ పెనఁకలు నేరవు గూడి తగం జరింప నిం, దఱమన సాక్షి యై చనక తప్పదె గదా... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౪౩.

క. వెలికితి నలఁగులు మేనులు, నెఱిఁబడ నెల్లెడలఁ గలయ నివిరితి హరులి, త్తఱి నీళులు ద్రావక తెప్పిలవు... భార. ద్రో. ౩. ౧౫౦.

౨. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

క. కానియటు లుండి నెఱిఁబడు, నైన తెఱఁగుఁ దోఁచి మాయ మగు నిబ్భంగిన్, మానసమున నుబ్బు వగయుఁ, దే నొప్పం బనులు బుధుఁడు డేలఁడు రెంటన్. భార. శాం. ౩. ౨౯.

నెఱి(రి)క. వి. (త. నెరి. క. నెఱి.) ౧. వస్త్రపు కుచ్చెల, పింజె.

సీ. బంగారుసరిగలపట్టంచువలిపంపునెఱిక మీఁగాళ్లపై నెఱసి యాడ. సురా. ౩౪.

తే. నెఱికఁగాఁ జుట్టి దండెముమీఁద వైచిన యంగదట్టము వైచినట్లు యుండె. కుచేల. ౫. ౩౭.

క. బురుసా కాసెరువారపు, నెరికలు కొనగోరఁ దీర్చి నీలాంబుదభా, సురచంచల యనఁ దన రుచుఁ, దెరలోనన్ నర్తవాదిదేవతలీలన్. ప్రబంధ. ౧౦౩. ఆం. భా. ౨. ౧౫౩.

౨. పైఁటపావడ; గాగరా, తాబందు.

సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు నిద్దంపువెలిపట్టునెఱిక గట్టి. హైమ. ౬. ౨౨.

సీ. నిండుచందురుకావినెఱికచే రంగారుకడఁక పన్నబంగారుకాసె యొసఁగ. వాల్మీ. ౩. ౧౩.

గీ. విలువ యిడరానిచెంగావిచెలువు నెఱిక, నాభి విభకఁబు పొన్నక్రొన్ననలు నెఁప. రా. వి. ౩. ౧౨౪.

౩. చల్లడము; స్త్రీలు తొడఁ గుఱుచ తొడలాగు.

చ. నెఱికొను గాలి కల్వ దొరఁగింపఁగ జేలపు టంతిలోఁ దాఁడల్, నెఱికను వాలెఁ గెంపు గమి నిద్దపు గ్రొమ్మెలనూలిడా ల్గనెన్. అచ్చ. భా. ౩. ౧౦.

శ్లో. యుతక మివాఽతరీయా మూర్వోః. సం. కిరా. ౭. ౧౪.

జ: నెఱికగట్టు, నెఱికపట్టు.

నెఱికగట్టు. స. క్రి. (నెఱిక + కట్టు.) ౧. కుచ్చెళ్లు పోసి కట్టు.

సీ. అంచవన్నియతోడ నంద మైనకుడుంగుని ద్దంపుఁబుట్టంబు నెఱికగట్టి. కాశీ. ౩. ౭౧౨.

సీ. గొనబుగా నెఱికగట్టినక్రొత్తచెంగావిచేలపయ్యెదకొంగు తూలి యాడ. రాజ. చ. ౨. ౧౫౯.

సీ. అభిషేకవిధియోగ్య మగుమడుఁగొల్లియ నిర్మలాభిలముగా నెఱికగట్టి. హర. ౪. ౭౯.

నెఱికపట్టు. అ. క్రి. (నెఱిక + పట్టు.) కుచ్చెళ్లు పోయు, కుచ్చెళ్లు పెట్టు.

సీ. నెఱికపట్టి పసిండినీటిప్రాఁతచెఱఁగువెలిపట్టు ఉపోఁ గట్టె కెలఁది యొత్తు. ఆము. ౬. ౧౨౯.

నెఱికొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (నెఱి + కొలుపు.) చక్కఁగాఁ దాల్చు, ధరించు.

(దేవదేవి.) ఉ. ... విభూషణసముత్కరమున్ ధరియించి హారముల్, గొప్పచనుంగవందు నెఱికొల్పి తనర్చె విలాసవైఖరిన్. విప్ర. ౩. ౭౯.

నెఱిడె. వి. పశురోగవిశేషము.

క. నెఱిడెలు పుట్టినపసరము, నెఱి విఱిగియు

మోఁత యుడిగి...అరయఁగ లేకున్న యురము నడ్డము బెరుఁగన్. (చికి. ౮. ౩)

నెఱిపట్టు. వి. పట్టువస్త్రవిశేషము.

ద్వి. నెఱిపట్టు జిలిపట్టు నేత్రంబుపట్టు. బస. పు. ౩. ౫౬ పం.

నెఱియ (ఱె)=నెఱ్ఱె. వి. ౧. (భూమ్యాదుల బీఁటు, పగులు; వివరము. కన్నము.

క. మండెడుమార్తాండద్యుతి, నెండుచు నొండొండ నెఱియ లేర్పడఁగా భూమండలము పూర్వమున నవఖండము లయ్యెనన ననేకఖండము లయ్యెన్. ద్వా. ౯. ౯.

ద్వి. ధరఁ దాఁకి పడిన నెత్తుఁగ రాక ప్రాలు, నెఱియలపాలైనఁ బుగ్గహార నీకుఁ గర...రి నర్పింపఁగా నేఁగుదెంచి. బస. పు. ౪. ౯౦౨ పం. ('నెరియలు' అని ముద్రి.)

చ. సవిత్రుమయూఖముల్ నెఱెలసందులఁదూఱుట యొప్పె... చంద్ర. ౧. ౧౫౪.

౨. చీలిక, పాయ.

మ. స్వనిదానోగ్రనిదాఘవైఖరిని యూష్మన్మల్లికల్ కామినీకచదానీలకచాగ్రపంక్తి నెఱియల్ గాఁ బాపఁగా...ఆము. ౨. ౬౪.

జ : నెఱియలువాఱు, నెఱెవెట్టు.

నెఱియలు (ఱె)వాఱు అ. క్రి. (నెఱియలు + పాఱు.) బీఁటలువాఱు, పగులు.

వ...ఏఁదుపెను మండ్ల బండ్లఁ రిరాలు నెఱియలువాఱి ..మనుచ. ౪. ౬౦.

శా...మందరాద్రి నెఱెవాఱఁగ వీఁకమై నెత్తియ, య్యంభోజాతుఁడు పట్టి వైచె...పీర. ౩. ౨౦౬.

నెఱెవెట్టు. అ. క్రి. (నెఱె + పెట్టు.) తొలుచు, రంధ్రముచేయు.

సీ. సెలవుల వనదంశములు మూఁగి నెఱెవెట్టు ...మనుచ. ౨. ౪.

నెఱ్ఱె=నెఱియ. వి. వివరము, కన్నము.

వ...కిటిఘటా...చూచి కినిసి...నెఱ్ఱెలు ...పాఱుపాపు... కాశీ. ౪. ౧౬౨.

నెల[1]. వి. (త. నిలా.) ౧. చంద్రుఁడు.

క. నెల లెన్నియుఁ గడఁగ నన్నెలఁతకు జనియించె నెల పున్నమకన్, నెలకొని యుదయించె నెలమిఁ గొడుకు నెలకు వలమేచ్చాకరుఁడై. హరి. పూ. ౫. ౧౦౭.

సీ. వృష నెద్దుఁ గొని గాడ్పు వృషము బండఁగఁ జేసి యెలయించి నెలలోఁ యుక్తి నేయు. కు. సం. ౪. ౩౭౯.

క. నెల వొడిచెం జుక్కలు వలు, సలి వడిచెన్ ...రంగా. ౩. ౧౭౪. హర. ౨. ౧౬.

౨. వెన్నెల. (చూ. నెలత్రావుడు.)

౩. మాసము, చంద్రగతివలన నేర్పడుకాలమానము. (దీని బహువచనరూపము 'నెల్లు' అనికూడ కాన్పించుచున్నది.)

సీ. కంద్రి కథించి యొంకయు కల్కమై వీని నం కిట నెల సయించువాఁడ. భార. ఉద్యో. ౩. ౭౯౧.

క. నెలనెల తప్పనియుఁడఁగ, నెల భాస్కరుఁ జొచ్చు టెల్ల నియమముతోడన్, గలహంస పేఁడి వెన్నెల, సొలయక సాయంగకములు మూఁడు బకఁ జుమీ. నైష. ౨. ౩౩.

సీ. ఏఁటేఁట నొసరింపు మితరదేశవిహార మాఱు నెలలు రాజ్య మాఱునెలలు. విక్ర. ౪. ౪౬.

క. వెన్నెల్లలోన నాకుం జెన్నొంద నధీన గాఁగఁ జేయుఁడు... భా. రా. సుం. ౭౦౪.

చ. నడలు దడఁబడం దొణఁగె నాటికిఁ దొమ్మిది నెల్లు నిండఁగన్. యయా. ౫. ౩౭. ఆం. భా. ౩. ౫౫.

౪. పూర్ణిమ, పున్నమ.

సీ. నెలచందురునికాంతి నెమ్మోము వ్యాపించి యకలంకవిలసనం బలవరించి. షోడ. ౬. ౩౦.

౫. కర్పూరము. (సంస్కృతమున చంద్రవాచకశబ్దము లన్నిటికిని కర్పూరము అను నర్థము కలదు. చూ. నెలవత్తి.)

౬. స్త్రీశిరోభూషావిశేషము. (శ. ర.)

౭. ఋతుకాలము, గర్భధారణమునకు యోగ్యమగుకాలము.

చ... మగఁడు గర్హియు లేనివిధంబు చేసి తా, నెలఁ గలదైన నన్నుఁ గరుణింపఁడు భోగమువారిపొందునన్. శుక. ౨. ౧౧౨.

జ: నెలకట్టియ, నెలకూన, నెలచట్టు, నెలతాలుపు, నెలత్రావడము, నెలదారి, నెలదిండి, నెలపట్టి, నెలపాలు, నెలపురుడు, నెలపులుఁగు మొ.

నెల² = నెలవు. (క. నెలె. √నెలయు.) స్థానము, ఉనికిపట్టు.

క. అని పలుకుకలశభవముఖ, మునిజనముల ప్రశ్నవాక్యములు విని పురభి, త్తనయుఁడు తత్త్రివిధము నొక్క నెలం గుమిగూడి యునికిఁ గనఁజాలమికిన్. పాండు. ౧. ౧౫౩.

నెలఁత = నెలఁతుక. వి. ౧. స్త్రీ, ఆఁడుది.

క. ఈనెలఁతఁ గన్న మన్మథుఁడైనఁ జిగురుగొడుగుఁ బువ్వుటమ్ముఁ బొదులున్, లోనుగ నెజలు సేయం, దా నియమింపఁడె రహాజ్ఞాపము పేర్మిన్. భార. విరా. ౨. ౨౭.

ఉ... ఆరయఁ గశ్యపునాంద్రు దైత్యులన్. గన్న నెలంత వేలుపులఁ గన్న నెలంతయుఁ దత్పుత్రవ్రజంబున్న తెఱంగు వారలసహోదరతా త్రిజగం బెఱుంగదే. ఉ. రా. ౨. ౨౨౯.

ద్వి. నెలఁత నీ వెవ్వరు నీ వేల యింత, పలుఁగాద విశ్వానసములోన (?) నిలిచి. రం. రా. అర. ౧౭౭ పు. ౧౯ పం.

౨. ప్రియురాలు, భార్య.

గీ. పఁటిమిద్దెలవారికి మరుపసులకొ, నెలఁత వాసినవారికి నెదురు చెడియె. ఆము. ౪. ౧౨౩.

మ. శతపత్రేక్షణలు గారవింపఁగ నెలంతల్ నిండుకౌఁగిళ్ళ సంతసముగా నుండియు నప్పురూరవునిసౌందర్యంబు భావించుచు ...కవిరా. ౧. ౯౬.

జ: నెలఁతుక.

నెలఁతుక = నెలఁత. వి. (నెలఁత + ఉక-స్వార్థము.) ౧. స్త్రీ, ఆఁడుది.

సీ. గంధర్వ లేవురు గల రని చెప్ప నన్నెలఁతుకమాటలు నిక్కు లౌకొ (?). భార. విరా. ౨. ౨౯౫.

గీ. కన్నుఁగవ నశ్రుధారలు గ్రమ్మకొనఁగ, నన్నెలఁతుక దీనయై యడలుచున్న. ఉ. రా. ౬. ౨౯౩.

౨. ప్రియురాలు, భార్య.

క. ఈమాడ్కిఁ జూడ నను న, త్కామినిఁ గడుఁ దిరిగి తిరిగి కనుఁగొనెదు నీ, వేమి యిది నాకుఁ జెప్పుమా, నీమది యని యతని సతి నెలఁతుక పలికెన్. కళా. ౩. ౧౭౪.

నెలకట్టియ (ట్టె). వి. (నెల¹ + కట్టియ.) అర్ధచంద్రాకారముగ నున్న బాణము.

(యతుగాతుపదానవగణములు.) వ... బల్లెములు బల్లెముల తెఱంవ నమర్చియుఁ జెమర్చియు నెలకట్టియలు నెలకట్టియలపై నిలిపియుఁ దెలిపియు... నారాయణుం డాక్రో... ఉ. హరి. ౬. ౫౦.

నెలకట్టు. వి. ((క. నెలెగట్టు) నెల² + కట్టు.) శిలారత్నాదినిబద్ధభూమి, కుట్టిమము.

సీ. ...డాగులనునుఁగాంతి నయ్యెడ పద్మరాగంబుల నెలకట్టుకరణి నొప్పు. భార. విరా. ౪. ౨౬.

ద్వి. నెలకట్టు కట్టించి నిమిషమాత్రమున,వరర
త్నఖచితసువర్ణాలయంబు,విరచించి...బస.
పు. ౬. ౬౪౮ పం.

గీ. క్రేష్ఠు దాఁటెడుచూపులు క్రింద నింపఁ
గ్రమ్మి నీలాలనెలకట్టుకరణి మెఱయ. రాజ.
చ. ౩. ౧౪౧.

నెలకువ. వి. (త. నిలై. √నెలకొను) స్థానము,
ప్రదేశము.

క. వినను రావణుఁ డఁట రిపుఁ, డా నెలకువఁ
జొచ్చి పొదవితఁట పోరను నీ, చే నెత్తురు
గాకుండఁగ, వానిం జంపితఁట తగదె వర్ణన
సేయన్. నిర్వ. ౨. ౧౧.

నెలకూన. వి. (నెల[1] + కూన,) ౧. బాలచంద్రుఁడు.

సీ. చెలు వైనకళ లీనఁగలచిన్ని నెలకూన పృథు
లవజ్రపుసరిపేషు గాఁగ. మృ. వి. ౩. ౨౦.

గీ. ఏది మినుజాలు కనువాలు సిబ్బికేలు, నేది
తోల్చిర మెడచార యొకుకళోర, యేది
నెలకూన సామేన నిడినచాన, యితఁడు జేజే
లదొర యని యెటుల నందు. చెన్న. ౩. ౫౨.

౨- అర్ధచంద్రాకృతిగ నుండునది- నఖక్షతము,
నెలవంక.

సీ. నెలఁతగు త్తపుగుబ్బ నెత్తమ్మి మొగ్గల నెల
కూనసోఁకులు నిగుడకుండ. వసు. ౬. ౯౧.

గీ. తళుకు నెలకూన లునుపక తనివితీరఁ, గౌఁగి
లింపక...చంద్ర. ౫. ౭౫.

నెలకొను=నెలవుకొను, నెక్కొను. అ. క్రి. (త.
నెలెగూళ్. నెల[2] + కొను.) ౧. పాదుకొను,
కుదురుపడు.

క. కలగొన రాజసతామసము లయినభావములు
వికృతిఁ బొందింపఁగ మర్త్యుల కేకాంతిక
వృత్తిని, నెలకొనఁగా నెట్లు వచ్చు నిర్గలధి
షణా. భార. శాం. ౬. ౫౦౪.

ద్వి. నెలకొని యిటమీఁదనీవునీసుతుఁడు, నిల
యెల్లఁ గైకొని యిట్లు భోగింపుఁడు,...
పం. రా. అయో. ౧౨౩ పొ. ౨౪ పం.

క. నెలకొన్నభక్తి సద్గురు,కులమాడ్కిఁ గన్నమగు
నఘోరశివాచార్యుల దివ్యపాదపద్మంబుల
కు నమస్కృతి ఘటించి పూతాత్ముల మై.
వరాహ. ౧. ౧౯. విక్ర. ౫. ౧౭౨.

౨. నిలుచుండు; ఉండు.

గీ. నేయపున నిట్టు లద్దులు నేయపడ్చి, రామకృ
ష్ణుమ లోకటు శ్రీరామముఖ్యులోకటు నెల
కొని తమతమయురుబలంబు, నెలయ లంఘిం
చుచుండిరి వేశ్యామిణి. దశా. ౯. ౧౧.

సీ. వింగడాబ్బెట్టిముంగిట నెలకొన్నబృందా
వనికి ముగ్గు పెట్టుఁ దాన. ఆము. ౪. ౫౦.

క. ఫలములుగోరక కర్మం,బులు నడపుచు వాని వి
మలబోధాగ్నిహుతిం,బొలియించుచు నిర్ద్వం
ద్వత,నెలకొను నేకాంతిజనులు వినుఁ గంద్రు
హరి. భార. శాం. ౪. ౨౩౯. ఉ. రా.
౫. ౨౪౮.

౩. కలుగు, సంభవించు.

ఆ. తలఁపునకుఁ బ్రియంబు దనబుద్ధి నెలకొన,
నాక్షణంబ పంకజాక్షుపాలి, కరుగుదెంచి
వినయ మలరార నిట్లని, దివిజశిల్పి పలికెఁ
దివ్య మెసఁగ. హరి. ఉ. ౨. ౧౫౪.

క. చెలఁగరు కలఁగరు సాధులు, మిళితము లయి
పరులవలన మేలుం గీడున్, నెలకొనిన నైన
నాత్మను, నొలయవు సుఖదుఃఖచయము లను
గ్రము లగుచున్. భాగ. ౧౦. ౮౭౪. పాండు.
౨. ౩౪.

౩. కడఁగు, యత్నించు. (ఈ యర్థమున నిది కొ
న్నిపట్ల పాదపూరకముగా కానవచ్చుచున్నది.)

క. ఆరీతి మహోపాయము, నేరిచినన్ జారుఁ
గవయ నెలకొను మన స్వారార జగజంత

యని తెలవాఱుటఁ గని భామ కేళివసతికిఁ జనియెన్. హంస. ౩. ౨౮౩.

చ. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీభుజుఁ డుత్కల భూమిపాలుతోఁ, గలన నెసెర్చి...పారి పీఠి. ౨.౨.

ద్వి. నెలకొని తొమ్మిదినిధులును ధనదు,నలకాపురై నందనవనములోపలికిఁ, గ్రమ్మఁ గొనిపోవ...రం. రా. ఉ. ౩౪ పా. ౧౩ పం.

నెలకొలుపు(ల్పు)=నెకొల్పు. నెలవుకొలుపు. స. క్రి. (√ నెలకొను.)

(పాదుకొల్పు, నిలుపు.)

వ...భావంబున భూతనాథు నెలకొలిపి యక్కుంభభవసంభవుండు...భార. సౌ. ౧. ౧౧౦.

(పెట్టు, ఉంచు.)

చ...చుక్కలదొర యెండవాడి విని గ్రక్కునఁ దాను గాంతి వీథులోఁ,బల నెలకొల్పె నాఁబలుకఁ బాఱె నిశాంతనిశాంతదీపికల్. పారి ౨.౧౬.

నెలగ. వి. ధనము.

క. కలిమికిని దగినకొలఁదిని,నెలగల వెలి విడువకున్న నిలు పెక్కుడి దొంగలయగ నిండినచెలువున, కలఁగించుఁ గ విడువకున్న నాఁ గనిభంగిన్. ద్వా. ౨. ౧౫౪.

నెలచట్టు. వి. (నెల¹ + చట్టు.) చంద్రకాంతమణి.

రగడ. నెలచట్టుగెంపయ్యె నీపాదములకక్కఁ. ఉ. రా. ౬. ౬౧.

సీ. చిలుకునీరు దొలంకఁ దెలివొందు నెలచట్టు పట్టెరంబులప్రోల జంతిసాఁగి. చంద్రి. ౪. ౯౯.

ద్వి. నెలచట్టుకోటల నిద్దంపుఁ జాబుల, నలరారు నగరంబునందుఁ జూపట్టు. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౪౬ పా.

నెలతాలుపు(ల్పు). వి. (నెల¹ + తాలుపు.) చంద్రశేఖరుఁడు, శివుఁడు.

క. అయ్యానసద్యశుణావని, యయ్యానమంత్రిమణి నరసమాంబ వివాహం,బయ్యె నహార్యకుమారిని,నెయ్యంబునఁ బెండ్లి యైన నెలతాల్పు దయిన్. ఉ. రా. ౧. ౩౩.

సీ. నెలతాల్పు దేవర యలిగినఁ బని గాదు వెండిగుబ్బలి దేక యుండనింక. యయా. ౩. ౩౪, ౪. ౫౪.

నెలత్రావడము. వి. (నెల¹ + త్రావడము) చకోరపక్షి, వెన్నెలపులుఁగు.

సీ. తరుణి మాపులు నెలత్రావడంబులఁ బ్రోచు నివురుచాయల వెన్న నింతి మోవి. హం. స. ౪. ౪౩.

నెలదారి. వి. (నెల¹ + దారి.) చంద్రశేఖరుఁడు, ఈశ్వరుడు.

క. బంగారువిండె లివి యయ, పొంగుచు ముక్కంటివీటఁ బొలుచుచు రతనం,పుంగడవలు గడువేడ్క నొసంగిన నెలదారిచెంతఁ జక్కఁగ నిలుచున్. రామే. ౨. ౯౧.

సీ. అమరేంద్ర నీ వంప ననుకంప జనియింపఁ బొలదిండి నెలదారి పురముఁ జేరె. దశా. ౨. ౯౪. (ఇట శ్లేషవాచకము.)

నెలదిండి. వి. (నెల¹ + తిండి.) విధుంతుదుఁడు, రాహువు.

క. అగిసెవిరుల్ కరుకలిచే, నెయ్యందొడేటి చాల్పు లేఁగున్ దలఁచె,తొగరాచపసువులన్ వెస,నగుచు నెలదిండిపిండు దార్కొనుపగిదిన్. యయా. ౪. ౧౧.

గీ. తొలుత మ్రింగినకొఱనెల వెన్నెలపులందుఁ, గడఁగి వెదకించు నెలదిండి గాములనఁగఁ, గొమ్ముఁబందులు వెడలె ఘుర్ఘురము లడరఁ, బొదలలో నుండి...యయా. ౨. ౯.

నెలపట్టి. వి.(నెల¹+పట్టి.) సౌమ్యుఁడు,బుధుఁడు.

క. నెలపట్టి యిటుల నలరఁగ, నిలయై యొకనెలయు మరల నిలుఁ డై నెలయున్, మెలఁగుచుఁ గ్రమమునఁ దొమ్మిది, నెలలు సఁ బురూరవుఁ గనియె నది యంతన్. హ. రా. ౭. ౪౯౨.

ఇశ్లే: నెలచూలి మొ.

నెలపాలు=నెలవీసము. వి.(నెల¹+పాలు.) చంద్రకళ. (శ. ర.)

నెలపురుడు. వి. (√నెల¹.) మగశిశువు పుట్టినది మొద లొక నెలవఱకును స్త్రీశిశువు పుట్టినది మొదలు నలువదిదివసములవఱకును తల్లికి ఉండు జాతాశౌచము.

(వ్యవ.) ఆమె యింకను నెలపురిటిలోనే యున్నది.

నెలపులుఁగు(గ్గు) వి. (నెల¹+పులుఁగు.) చకోరపక్షి.

సీ. చనుజక్కవలకు మెప్పొన కిడ్డబిసఖండముల లీల హారముల్ మూర్ధ గులుకఁగఁ గనుఁదోయి నెలపుల్గుఁగవ కుంచుతళుకువెన్నెలవీఁకఁ గప్పురంపుఁదిలక మమర. చంద్రా. ౩. ౯౨.

నెలపొడుపు. వి. (నెల¹+పొడుపు.) చంద్రోదయము.

చ. లలితము లైనయాపరిఖలం దగుమేడల వారభామినుల్, నెలపొడుపు ల్గనుంగొనుచు నిల్చునొయారము చూచి...కవి. ౧. ౧౧.

నెలబాల. వి.(నెల¹+బాల.) ఋతుమతి.(చి.ని.)

నెలమసలు. అ. క్రి. (నెల¹+మసలు.) నెల దప్పు, గర్భోత్పత్తియగు; గర్భవతియగు.

క. హారివనమాలికయంశము, ధరణీపల నవతరింపఁ దలఁచిన దైయు,ప్పారి నొక్కవిప్రకాంతయు,దరముఁ బ్రవేశింప నతికిఁ దగ నెలమసలెన్. విప్ర. ౧. ౭౧.

క...ఛత్రప్రయాణ కాలంబున నీ,కుల కాంతాతిలకం బీ,యలికచ నెలమసలియుండు టది యెఱుఁగ వొకో. శుక. ౧. ౧౪౦.

నెలమేపరి. వి. (√నెల¹.) రాహువు, విధుంతుదుఁడు. (శ. ర.)

నెలమొలక(లు). వి. (నెల¹+మొలక.) బాలచంద్రుఁడు, నెలకూన.

సీ. తనతలనెలమొల్క తళతళ జిగి గుల్కవలయుముత్తెపుతురాయిగుత్తు గాఁగ. ఇందు. ౧. ౭.

నెలయల్లుఁడు. వి. (నెల¹+అల్లుఁడు.) మన్మథుఁడు.

గీ...నెలయల్లుఁడు వెడవిలుతుఁడు,నాఁగ మరునాఖ్య లగు...ఆం. భా. ౧. ౪౫.

నెలయు. అ. క్రి. (క. నెలసు.) ఉండు.

సీ. పరితాపవేదనాపరవశంబునఁ దూలి నెలవిన చిత్తంబు నెలవుకొనఁగ. కు. సం. ౫. ౨౩౪.

జః నెక్కొను, నెక్కొల్పు, నెక్కొలు, నెల², నెలకట్టు, నెలకువ, నెలకొను, నెలకొలుపు, నెలవరి, నెలవీడు, నెలవు, నెలవుకొను, నెలవుకొలుపు, నెలవుపడు, నెలవుపఱుచు, నెలవొందు.

నెలయూటి. వి. (నెల¹+ఊటి.) అడవిలో నుండెడిఒకజాతిఫలవృక్షము, ఒకజాతిఊటిచెట్టు.

సీ. నేరేడుపండులు నెలయూటిపండులుఁ గొంగమామిడిపండ్లు దొండపండ్లు. కాశీ. ౩. ౯౫.

నెలరేక. వి. (నెల¹+రేక.) చంద్రరేఖ.

సీ. నెలరేకనుదుటిపై నీలైనకమ్మకస్తూరిగీర్నామంబు సొరు మీఱ. ఇందు. ౧. ౨౦.

నెలఱాయి. వి. బొ. (నెల¹+ఱాయి.) చంద్రకాంతశిల, చలువఱాయి.

సీ. నెలతాతిచాలునిగ్గులలోనిమిసిన్నిటి రాయం
చగముల నార్భటులపేన. రామా. ౧. ౫౮.

ద్వి. తళతళ మను వైఁడిశలుపులు మించు, నెల
తాలతిన్నెలు నీడలు దోఁచు, నీలాలకంబా
లు...ద్వి. హరిశ్చం. పూ. ౧౬౨౫౦.

మ. నెలతాచొక్కపు మేడలోన మగతాసద్దం
పుఁగీల్లూఁగుటు, యెల్యలతో బాలపు నుంచి...
అలరుంబోఁడులు జోలఁ బాడుదు రమందా
నందసంధాన తై. చంద్రా. ౨. ౩.

నెలవంక. వి. (నెల[1] + వంక.) ౧. నెలతూన, బాలచంద్రుఁడు.

సీ...పసమించు నెలవంక నొసలి దాని... గీ. సా
గసునడదాని నక్కన్నెఁ జూచె సతఁడు. ఉ. రా. ౨. ౧౭౮.

సీ. నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుంచి తిరు
చూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పఁ జేసి. వీథి. ౧౩.
(నెలవంక నామము = బాలచంద్రాకార మగు బొట్టు.)

౨. నఖక్షతము.

సీ. బింకంపుసానులవంక రాపడి నెలవంక సైఁ
బూనినవాని మాని. వసు. ౧. ౩౬.

చ...నెలవంక లుంచి చక్కనిపలికుబ్బ చన్నుఁ
గవఁ గౌఁగిటఁ జేర్పనిఁ కెప్డు గల్గునో. దశా. ౨. ౩౦౯. నరస. ౪. ౫౯.

నెలవంకకత్తి వి. (√నెల[1].) అర్ధచంద్రాకారము గలకత్తి.

సీ. నీలిసాలుపమీఁదఁ గీలుకొల్పినయట్టి నెలవం
కకత్తులతళుప రెపఁగ. చిత్రభా. ౩. ౧౭౫.

నెలవంకకోలం. వి. (√నెల[1].) అర్ధచంద్ర బాణము.

సీ. కనుఁగొని యాతండు గరుడతుండాహతిఁ
బడగలు దెగిపడ్డపన్నగముల, గతిఁ గానఁబడ
నవి ఖండంబులు గఁ నెలవంక కోలల ద్రుంచి
వైచి మఱియు. భా. రా. యు. ౭౩౬.

ఇత్లే: నెలవంకతూపు.

ద్వి...తిలిరఁప నాఁడు...తొఁడ నెలవంకతూపు
సంధించి, యాసుగ్రీవు దండ మువ రంట
నేసి. ద్వి. పరసు. ౩. ౨౮౬ పా.

నెలవత్తి(తి). వి. (నెల[1] + వత్తి.) ౧. పూగఖండము, పోఁక పలుకు.

సీ. పూగఖండములు పోలుడు బాగాలన నెల
వత్తి యొసఁగను ... అం. భా. ౨. ౧౬౩.

క. ఎవ్వరు దెచ్చిరో కస్తురి, నువ్వటు మీఁఱి
వికె నెలవతులు సవం బీజపూర్వాని యన్న
సప్పెల, జవ్వాదియూరవ్యు గయువసంజ్ఞం జూ
పెఁ. బహు. ౫. ౧౧౯.

౨. పచ్చకప్పురపుఁబలుకు.

సీ. మంచివాసనల వాసించిన నెలవత్తిబాగాలు
రాసులు పడఁగ బోసి. శశా. ౩. ౬౦.
(నెలవత్తిబాగాలు = కప్పురబాగాలు.)

నెలవరి. విశే. (నెలవు + అరి.) ౧. కాఁపురముండువాఁడు.

క. ముజ్జగముల నెలవరి నిజ, మజ్జనసంశీలబుద్ధిమజ్జనసము భావ, నౌషధీసనజీవన యగు, నజ్జాహ్నవిఁ జేరి...రామా. ౫. ౨౦.

వ...జడవారిదెదంబు నెలవరి పదినూఱు పేరులఁ
దిరుగు జేజే... ప్రబంధ. ౨౧౬.

౨= నెళవరి. పరిచితుఁడు, పరిచయము కల వాఁడు.

సీ. లేమగుంపుల లికలినలాడు లేఁగానవంటివో
టికి నెలవరి యటంచు. రువల. ౧. ౨౦.

౩. సలజ్ఞుఁడు, సలపరిచయము కలవాఁడు.

క. తలవరులుం నెలవరులుం, బోలవరులుం
వచ్చి యంత భూపాలునితో, మలలందుం
నెలలందుం, శిలలందును నెల్ల నారసితి
మే మందుక. సారంగ. ౩. ౨౩౯.

ద్వి. తలవరుల్ నెలవరుల్ తామెల్ల యచ

టం, జెలంగుచుండిరి రాజశేఖర యంత. అ. మ. క. ౧. ౪౯ పా. ౧౧ పం. శుక. ౧. ౧౬౭.

నెలవీడు. వి. (నెల² + వీడు.) ఉనికిపట్టగుపురము.

చ. తలఁపులతిట్టు భాసమానతానక మానలప్రట్టి నిల్లు గోత్రుల నెలవీడు వల్లాలకాటము ...కు. సం. ౫. ౫౯౪.

నెలపీసము = నెలపాలు. వి. (నెల¹ + పీసము.) చంద్రకళ. (శ. ర.)

నెలవు. వి. (√నెలయు. సం. నిలయః. ప్రా. నిలఓ. త. నిలై. క. నెలె. మ. నిలా.) ౧. ఉనికి, స్థితి.

క. కొలువున నెలవు వహించిన, నలువను సాష్టాంగ మెరఁగి...విక్ర. ౨. ౨౯.

సీ. అనువాసీయనహంకారగరిమను నివధాచలము మీఁది నెలవు సాక్షి. హర. ౪. ౨౨.

౨. వాసస్థానము, ఉనికిపట్టు.

గీ. చలువనెల వైనమత్యాలచవికలోన. హర. ౪. ౪౯.

క. ఎయ్యది కుల మెయ్యది నెల, వెయ్యది నీనామధేయ మిచ్చోటికి రా, నెయ్యది ప్రస్తుతమనినం, దొయ్యలి యాబ్రహ్మచారితో నిట్లనియెన్. వైజ. ౨. ౫౯.

౩. స్థానము, చోటు.

క. జీవుఁడు శుక్రచ్ఛాయా, భావితుఁడైనపుడు విష్ణు భావించుటకుం, దావేసరి యగుఁ బెద్దత, భావ మొసఁగు గుణము లేనిపండగు నెలవున్. భార. శాం. ౫. ౪౨౧.

క. ఎయ్యది నీ వుండెడు నెలవు ..విక్ర. ౨. ౨౪౪.

గీ. నాభికందంబు క్రిందటు నలిననంధి, కుండలీశక్తి దేవత యుండు నెలవు. కాశీ. ౨. ౨౨౫. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

౪. భాగము, ప్రదేశము.

గీ. నేమి విఁకినకతన నన్నేల నెలవు, నేమికెం జర్యె నడియు తా నైమిశంబు. కాశీ. ౧. ౭౭.

౫ = నెళవు. పరిచయము, స్నేహము.

చ. నెలవున రాగసంపద వనీనను చాయపికాక వంబునన్, దెలిసి ఘనతురాక సుపనీకను హాళ్ళికఁ బాన మూర్చి...పంచ్రి. ౪. ౮౨.

౬. పట్టు, ఊఁత.

ఆ. నీకుఁ జూడ ముష్టి నెలవు సాక్ష్యంబు, గాఢత యును బాణ తియఁ దొడఁజీ, యట్లొ యొండు భంగి యై తోఁచె నో బాకు, నన్న రూపు సెప్పవన్న పార్థ. భార. ద్రో. ౩. ౧౯౯.

శ్లో. కచ్చిద్రాఁడీపజః ప్రాణస్తథైవ భరతర్షభ, ముష్టిశ్చ తే యథాపూర్వం భుజయోశ్చ బలం తవ, న వా కచ్చిదయం కాలః...సం. భార. ద్రో. ౧౦౩. ౪.

౭. నెలవు, వ్యాపనము.

సీ. అవని యెల్లను దాన యైనది యనఁ దనపేడ నొప్పారెడు నెలవు కలిగి. గీ. తనయనొక్క మహావటుతరువుఁ గాంచి. హరి. ఉ. ౧. ౩౩.

విశ. (త. నిలవు.) ౧. నలువు, సుందరము.

గీ. ఫాలమునఁ గుంతలంబు లేర్పఱచినపుడు, నెలవుగాఁ దోఁచె గిరికన్యనెమ్మొగంబు. హర. ౪. ౯౨.

౨. పరిచితము, అలవాటైనది.

చ. నెల వగువాయువేగి బలు నేర్పరి గద్దరి యుక్కుగుండు ... తుపాకి సాఁగఁ జే, ర్లలరెడి సారమేయముల నత్తటిఁ దెచ్చిరి కొంత అుదతికిన్. ఇందు. ౨. ౫౯.

నెలవేదు = స్థానభ్రష్టమగు.

మ. కలగుండై నెలవేది యట్లు వరటాకారండ వాదిద్విజా, వళిఘోషించుటకన్న మున్న... వసు. ౨. ౧౪౨. కవిక. ౬. ౪.

నెలవుకొను. అ. క్రి. (√నెలవు.) ౧. పాదుకొను, స్థిరపడు.

క. ...నళినియందు... అక్కురంగలోచనచూపు నెలవుకొనిరి... శైవ. ౫. ౧౮౩.

సీ. పరితాపఖేదనాపరవశంబునఁ దూలి నెలసిన చిత్తంబు నెలవుకొనఁగ. కు. సం. ౫. ౬౩౪.

౨. వర్తిల్లు, ఉండు.

గీ. బంధులకు నెల్లఁ గన్నులపండు వగుచు, నీవుఁ దమ్ములు సుఖవృత్తి నెలవుకొనుఁడు. భార. శల్య. ౨. ౧౨౮.

౩. కలుగు, జనించు.

సీ. దైవయోగంబునఁ దగినయుద్యోగంబు నీమానసంబున నెలవుకొనియె. భార. సౌ. ౧. ౬౦.

సీ. అనిన నాయింతి నాయందు నిగ్గిరియందు నీకుఁ బ్రియం బెల నెలవుకొనదు. మార్క. ౪. ౨౪౪.

గీ. నిర్భరక్రాంతి నడకల నెలవుకొనియె, నక్కురంగేక్షణకుఁ జీరచిక్కుటయును. వేం. పంచ. ౫. ౬.

౪. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

గీ. జననమరణాదు లైనసంసారదురితములకు నగపడకుండంగఁ దొలఁగు తెరువు, కనువెలుంగు నీ కిచ్చితి ననిన లేచి, నిలిచి సంతోష మెద నిండ నెలవుకొనఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౩.

నెలవుకొలుపు(ల్పు)=నెకొల్పు, నెలకొల్పు. స. క్రి. (√నెలవుకొను.) ౧. పాదుకొలుపు, నిలుపు.

క. సేవున నివ్వాక్యంబులు, భావంబున నెలవుకొలిపి పరమసమాధి, శ్రీ వాటింపుము ... భార. అశ్వ. ౨. ౨౧౯.

క. కావున భూమియుఁ గనకము, గోవును దానార్హవస్తుకోటికి నెల్లం, ధీవినుతా యెక్కుడగుట, నీవిమలోదాత్తబుద్ధి నెలవుకొలుపుమీ. భార. అను. ౩. ౧౧౧.

౨. ఉంచు.

సీ. చరణపీఠంబుల గరుడాంకమణిఖండతులసీదళంబులు నెలవుకొలిపి. శైవ. ౯. ౧౧౨.

౩. అమర్చు.

సీ. మెఱుఁగులఁ గ్రిక్కనుకొను నెఱుఁ గేతకీదళములతో వేణి నెలవుకొలుప. కు. సం. ౩. ౨౬౯.

నెలవుపడు. అ. క్రి. (నెలవు+పడు.) నెలకొను, నిలుచు. (చూ. నెలవుపఱుచు).

నెలవుపఱుచు. స. క్రి. (√నెలవు.) నెలకొల్పు, నిల్పు.

సీ. భానుతనూభవప్రముఖుల నెల్లను నిజనిజపదముల నెలవుపఱిచి. చం. రా. ౭. ౧౬౮.

నెలవెలుఁగు. వి. (నెల[1]+వెలుఁగు.) చంద్రకాంతి, వెన్నెల.

క. నెలఁతుకకన్నులనంగాఁ, బొలుపగు నెలవెలుఁగుమేపుఁబులుఁగులు దమిచేఁ, గొలఁది యెఱుంగక తిని వెన్నెలఁ గ్రక్కెడు ననఁగ నెసఁగు నెలకొనునగవుల్. యయా. ౪. ౩౫.

(నెలవెలుఁగుమేపుఁబులుఁగు=చకోరము.)

నెలవొందు. అ. క్రి. (నెలవు+ఒందు.) నెలకొను, వ్యాపించు.

సీ. లేనవ్వువెన్నెలల్ నెఱవొందెఁ దెఱఁగంటి చెలిగంటిగమి మోవితలిరులందు. సమీర. ౧. ౬౮.

నెలి(ల్లి). వి. అగ్నిమంథము, ఒకవిధమైనకూరాకుచెట్టు.

చ. గురుగొఱబొద్ది చెంచలియు గుచ్చలి చిత్తిరిగిర్సె తుమ్మి దుసరి బలుగూటిబొద్ది నెలి చల్లిడి పల్లెరు... హంస. ౪. ౧౩౨.

వ... నెల్లికొయ్యలు దెచ్చి... మను చ. ౪. ౬౦.

సీ. శారుప మురపొన్న వారిజమును బొన్న నె
ల్లి మాలుగ బిల్లు నెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧.

నెళనెళ=నెళినెళి. వి. విఱుగుట మున్నగువాని యొండలిధ్వని కనుకరణము.

సీ. నెళనెళధ్వనులతో ఫెళఫెళ మనుగర్జితములు కర్ణక్షోభిధాటి మొఱయ. హంస. ౪. ౨౨౧.

నెళవరి. విణ. (నెళవు+అరి౩.) ౧. పరిచితుఁడు.

క. అళుకఁచు మూర్ఛిలి తెలుసుక, కళకళపడి లేచి మనసు గాసిల్లంగా, భళిరా యని వెలువడి తన, నెళవరులను చూచికొనుచు నిలుచున్నంతట. హంస. ౧. ౨౩౧.

౨. మర్మజ్ఞుఁడు, గుట్టు తెలిసినవాఁడు. (శ. ర.)

నెళవు. వి. రహస్యము, గుట్టు.

చ...ఆమదవతీమణి గర్భభరంబుఁ దాల్చె ని, న్నెళవు గృహాంబులోపలను నిక్కము గా వివరింపఁగాఁ దగన్. అని. ౩. ౧౦౫.

ఆ. నీవు గలుగుచోటు నెళవు దెలియువాఁడు, వసుధయందుఁ ద్రోవ వదలఁ డెందు. వేమ. ౩. ౭౭. వేం. పంచ. ౧. ౨౪౭.

౨. మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

సీ. మఱపించి యొల్లనిమర్మంబు లంటుచోఁ బుణికిళ్ల నెళవులు పుణికి వైచి. కవిక. ౩. ౨౨౨.

౩. అభ్యాసము, అలవాటు.

సీ. కాలములం దప్పక త్రిసంధ్యలందు సుమాధీశుఁ బూజించునట్టి నెళవు. చెన్న. పీఠి. ౯౭.

౪. (=నెలవు.) పరిచయము. (చూ. నెళవరి.) విణ. యుక్తము, సమంజసము.

సీ. నెళవుగ మాటాడ నేర్చునో నేరదో పురుషుల పను లౌను పొలఁతిచేత. వేం. మా ౫. ౪.

జః నెళవరి.

నెళినెళి=నెళనెళ.

క. ఇట్టిమెడఁ బుండ్రసంచయము, దట్టించి సుమాద్యహాంబు దళముష్టిహతిన్, బిట్టదువ సయిదు మష్టుల, నెట్టు వొడిచె నతఁడు నొదలు నెళినెళి యనఁగన్. ఉ. హరి. ౩. ౪౨.

నెవగు=నెగడు. అ. క్రి. వెలయు, ప్రసిద్ధికెక్కు.

గీ. కువలయక్షితికాముఁడై నెవగురాజు, గాఢరూఢప్రసన్నతఁ గాంచి తిరుగ, సాధుబుద్ధి గా వైతికొంబరారి. వేం. పంచ. ౪. ౧౫౦.

నెవము=నెపము. వి. (సం. నిభః. త. నివం.) ౧. మిష, వ్యాజము.

క...ఆతఁడును దత్సేవనతాత్పర్యంబు తగ నెవం బిడి యేప్రొద్దును పెదమను గనుమని తో, నను వర్తింపంగఁ గించిదవకాశము గాన్. హరి. పూ. ౧. ౭౩.

గీ. చివురుఁగెమ్మోవి-చిలుగాటునెవము గాఁగ, తామరసనేత్ర కోపింపఁ దగదు సుమ్ము. నైష. ౭. ౪౪. అచ్చ. రా. బాల. ౧౧౦.

౨. తప్పు, నేరము.

ఉ...మహీ,నల్లథ తత్కాథయు నెవంబున సర్వము లెల్ల నగ్నిలోఁ, దెళ్లఁగ ... భార. ఆది. ౧. ౧౨౫.

నెవయఁబడు. అ. క్రి. (నెవయన్+పడు - స్వార్థమున.) ఎగయు, ఎగురు.

క. దివిజులు తొలుదాఁకునఁ దప్పెవిచిన దనుజులను మనసుటేశ్వరశరముల్, పావయుని మంటలు మింటికి, నెవయుంబడి కెడప వెంవని నిలిచిరి వారున్. కవు. ౫. ౩౪.

నెవయు=నెగయు. అ. క్రి.

(ఎగయు, ఎగురు.)

క. పవనసఖుఁ డుగ్రకణములు, నెవయఁగఁ దన

పాడవ్వనూ పెనిన ధునిమ్రోలన్. భార. సభా. ౧. ౨౧౪.

జః నెవయంబడు.

నెవులు=అ. క్రి. బాధనొందు. ~~(బాధనొందు.)~~

సీ. క్రొవ్విరు లెసఁగి పూగొలలమై పోపక నవ కంపు లేఁదీఁగె నెవులునట్లు ము. సం. ర శ.

వి.-నెగులు. (నొగులు, బాధ.)

క. కనుఁగొని కృష్ణుఁడు బలదేవుని కిట్లను హయములకు నెవులు గదు నెవమ్మెఁ, జననిచ్చుటగాదున నీ, వనఘా కొనిరమ్ము రథము నల్లన వెనుకన్. హరి. పూ. ౩. ౨౨౦. (చి. ని. పా. 'తెవులు' ముద్రి. పా.)

నెవ్వ. వి. ౧. అభావము, లేమి; దారిద్ర్యము.

శా...వర్షంపునెవ్వన్ రుజన్, హోవళ్లం దిగుసన్య భూప్రజల రా జాయె యిజాత్యాచితిన్, భ్రోశంగాఁ దగు... ఆము. ౪. ౨౪౫.

గీ. నెవ్వ యొద్దడి లేమి నా నివ్వటిల్లు, రిక్తతకు నామధేయముల్... ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

ఉ. చేరి యొకండు నెవ్వఁబడి చిక్కుచుఁ జేరెఁడఁ శాలిధాన్యమే, కోరు నతండు పిమ్మట న కుంఠధనోన్నతుఁడై వసుంధరం, బూరికి సాటి గాఁ దలఁచు... ధర్మ. ౧. ౩౭.

గీ. చుట్టువాలును నెవ్వ పోఁగొట్టునాలు, బిట్టు గ్రాలుపసిండిక్రొంబట్టునేలు, మెట్టు జాలునెంగిలిపస మెట్టుఁజాలు, నట్టిడాలును గలజగజెట్టిఁ దలఁతు. అచ్చ. రా. బాల. ౩.

౨. శ్రమ, ఆయాసము.

గీ. తెల్లవారినఁగుండఁగెకోళ్లలీల, నీళ్లమునుఁగుచు నౌడ లెల్లఁ దెల్లఁబాఱీ, నిట్టుపాసంబులను గూడి నెవ్వఁదొడరు, వెడఁగుబాఁపనతగులనఁ బడితి వేల. వాల్మీ. ౨. ౧౩౦.

గీ. నెవ్వఁ దెరువరి చల్లని నీడమ్రాఁకు, రోగి కాజ్ఞ

నుబోలు మరుద్గణంబు, కోరి తాపత్రయాబ్ధి దూరకారి శౌరి, నాద్య భవరోగ వైద్యుఁ డాయంగఁ జనిరి. రామా. ౩. ౩౧.

౩. దుఃఖము, వ్యథ.

గీ. నీమనంబునఁ దగిలిననెవ్వ యెల్లఁ, బలుకు నాతోడ నాతోడు పద్మనేత్ర, దాఁచ నేఁటికి... చిత్ర. భా. ౫. ౧౨౧.

శా. అన్నా శల్యలు దంష్ట్రలన్ భగినులన్ స్నాల్లుండు మద్భ్రాతలన్, నిన్నుం బొమ్మను వేళ నేమనిరి మా నెవ్వ ల్విచారింతురే. భాగ. ౧౦పూ. ౧౫౧౧. (అపవ. అని శ. ర.)

క. ఇవ్విధమున దివిజాధిపుఁ, డవ్వేలఁదుకఁబొందఁగాన కాఁతటుపడఁగా, నెవ్వలు దొలంగిపోయిన, యవ్విడువున నినుఁడు పశ్చిమాంబుధిఁ గ్రుంకెన్. పద్మ. ౩. ౨౨. (చి. ని. పా.)

నెవ్వగ. వి. (నెఱ+వగ.) ౧. అధికదుఃఖము, మిక్కిలిచింత.

ఉ. నెవ్వగ యింత యేల విను నీ కెదు రెవ్వరు నీదుతమ్ములం, దెవ్వరు నూచినన్ జగము లిన్నియు గెల్వఁగలారు... భార. భీష్మ. ౨. ౧౧.

ఉ...ఇపు డెవ్వరు నెవ్వగఁ దీర్చువారలు... నీలా. ౨. ౪౨.

౨. సాంతఃచారణ, పూర్వాలోచన.

క. ఇవ్వైవ్వహాయసులత్వ్యం, బివ్విలు పూపెట్టి నట్టునేసినవీరుం, డిక్ష్వాకుకులవరుఁ డగు నని, నెవ్వగమీరాజు మలంకనియమము సేసెన్. భార. ఆది. ౪. ౨౩౦.

సీ. అతివిచారణసంజ్ఞయులరు నెవ్వగ యన... ఆం. భా. ౧. ౧౦౩.

నెవ్వడ. వి. (నెఱ+వడ.) మిక్కిలి వేఁడిమి. అధిక తాపము.

సీ. పొలయుటూర్పుల... వెడ బీఁటువాఱి నెవ్వడే వడ మోవితో ముడిఁగి వాడిన యెల్లి వడఁదేమాపు. కు. సం. ౫. ౫౪౯.

సీ. వానలు లేక నెవ్వడఁ బైరు లన్నియు వాడఁగ దొడఁగిన నోడి ప్రజలు. అచ్చ. రా. బాల. ౫౪. ('నెప్పడి.' అపముద్రి.)

నెవ్వడి. వి. (నెఱ+వడి.) నిండు వడి, అధిక వేగము.

క. వడముడి యారక్కసు నవ్యెడ కష్టధను ప్రమాణ మెడ గలుగఁగ నెవ్వడి నీడ్చి... భార. ఆది. ౬. ౨౦౬.

క. కడఁగి ద్రుపదానుజుఁడు నెవ్వడిఁ గవ్వడి నేసె నూఱువాఁడిశరంబులం, గడు వలిగి వాని నన్నియు, నడుమన తునియంగ నేసె నరుఁ డస్త్రములన్. భార. ఆది. ౫. ౧౯౧.

క. అత్తఱి నీల్గక చిక్కిన నెత్తురుఁ ద్రావుకుల వలన నెవ్వడిఁ జాల్పన్, గుత్తుకలు నక్కలుఁడు విని, మొత్తంబా టూని లోన మిగుల నడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. ౧౯౬.

నెవ్వలి. విశ. (నెఱ+వలి.) మిక్కిలి వట్రువైనది; మిక్కిలి పెద్దది.

క. నెవ్వలిసన్నులవ్రేఁగునఁ, జివ్వంకలు వంగఁగాను ... లే, మవ్వంపుఁ బోఁటులనూమిడి, క్రొవ్విరులం దొక్కఁ టుసు మకోమలకోనన్. కు. సం. ౯. ౩౧౨, ౮. ౧౨.

నెవ్వీఁగు. విశ. (నెఱ+వీఁగు.) మిక్కిలి నిక్కినది, ఉన్నతము.

క. వలపలిదిక్కున కించుక, మలఁగంగాఁ దుఱుమిడి కుఱుమాపుఁబట్టు, బలవదఁ గట్టి జరలవ్యల్కలమున నెవ్వీఁగు జన్నుఁగవఁ గప్పి తగన్. భార. విరా. ౧. ౫౯౧.

తరువోజ. తెలకు నిబ్బూవ్వుల నెన నుచ్చలించు తెలుపునఁ గలుగు నెవ్వేఁగు సంబోయి. కు. సం. ౫. ౫౭౮.

సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ బిక్కటిల్లెడు నెవ్వేఁ గుఁజన్నులు బలిసిపొంపు. కావ్యా. ౩. ౪౧.

నెసుక్లు. వి. బ. ఒకజాతికీటకములు, నుసుక్లు.

చ. చిటికినయిల్లుఁ ద్రుంచుటయుఁ జేసియు నొంచుటయున్ నెసుక్లు నిక్కన చలమూఁదఁ జంపుటయుఁ గోఁతిని జింకను గిటకించుటల్. అచ్చ. రా. యు. ౧౧౯. (ఇట 'మగ్బలులు' అని భావము.)

నే

నే=నెయ్యి, నేయి. (ఇది ప్రథమైకవచనమందును సమాసమునందును గాన్పించుచున్నది.)

(వి. (ఘృతము.)

క. నాపుకు సంజయుఁ డిట్లను దేవా పాండవులయులుకఁ ద్రుపద్యుమ్నుం, దేవరపుమాట యైనను, నే వోసినయగ్నిభంగి నిగుడం జేయున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౪౩.

సీ. నేయును నూనియయును వాయుభక్ష్యములనౌషధములు... భార. శాం. ౨. ౨౨౪.

ఉ. గుప్పెఁడు పంచదారయును గ్రొత్తగఁ గాఁచిన యాలనే పెసర్పప్పును ... క్రీడా. ౧౭౬. సాం. ని. మాన. ౪౩.

నేదొప్ప=నేతిదొప్ప, నేయిపోసిన పత్త్రచషకము.

శా. ఓరం బెట్టినయప్పళాలు కడలం దొప్పారు నేదొప్పలున్. పాంచాలీ. ౪. ౫౭.

(నే+పు+జెల్ల) సంతోషార్థక

నేఁజెల్ల=ఏఁజెల్ల. అవ్య. ~~(నేను+జెల్లన్=నేను చెల్లునట్లుగాను నేఁ జచ్చిపోను. (నేను+చెల్ల. సంతాపమును తెల్పును. అని. శ. ర.)~~

తే. అకట నేఁజెల్ల నేఁజెల్ల పాపమార, పాప

సాభివ హేవత్సె యనుచు నార్తి. హరి. పూ.
౫. ౧౫౪.

నేఁడు. వి. దే. ౧. ఈదినము, జరగుచున్నదినము.
క. నేఁ డీబ్రాహ్మణుచేతం, బోఁడిమి చెడి యీ
ను జిక్కిపోవకయుండ౯, వేఁడిమి మెఱయు
శరంబుల, వాఁడిమి సొం పెల్లఁ జూపవల
యుం జుమ్మీ. భార. ద్రో. ౧. ౨౩౭.
క. అచ్చట నంతర్హితుఁ డై, యిచ్చఁ జనియెఁ
దోఁచు నేఁట యెల్లిటిలోన౯. భార. విరా.
౫. ౩౦౧.
౨. ఇప్పుడు, వర్తమానకాలము.
క. నేఁ డింక నెఱిఁగి యొరు వుల, వాఁడెఁ గదా
యనుచు నేను వారిఁ దొఱఁగినం, బోఁడిమి
చెడదే... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౫.
సీ. చక్రవర్తిమహాప్రశస్తి నాఁడును నేఁడుఁ
జెలఁగి ధర్మక్రమస్థితి ఘటించె. పారి. పీఠి.
౧౭.

నేఁత. వి. (√ నేయు.) ౧. బట్టలునేయుట.
సీ. సరి లేని మంచిగుజ్జరి నేఁత పట్టుయుఁ బఱ
పైనరాయంచ గఱులపఱుపు. ఉ. రా. ౬.
౧౬౦.
చ. పగడపుఁగోళ్లు కుందనపుఁబట్టెలు కళ్కుల
నేఁతపట్టె యం,చగఱులపాన్పు ముత్తెపు
జాలి... కడు సొంపు వహింపఁగ నింపు పెంపు
సం, పఁగివిరితావిదోమతెర మంచముపై హరి
నిండు వేడుక౯. ల. వి. ౫. ౧౦౭. ('నేతిపెట్టె'
అపముద్రి.)
౨. ఇండ్లు నేయుట.
సీ. కఱవు గేస్తులయిండ్ల కప్పు నేఁతలయంద ను
డివడి కలఁగుటల్ మడుఁగులంద. అచ్చ.
రా. బాల. ౫౯.
బ. సన్నబారచాఁపులు. కవిక. ౩౮. (శ.ర.)

నేఁతకాఁడు. వి. (నేఁత + కాఁడు.) తంతువా
యుఁడు, బట్టలు నేయువాఁడు.
సీ. తంతువాయాభిధఁ దనరు మగ్గరి యన నేఁత
కాఁ డనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భే
దములె... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.
ఉ... తొల్లి చేఁ, సేఁతఁ బరిగ్రహించి యతిశిష్య
నిచే నొక నేఁతకానిచేఁ, దూతిక నొచ్చె నా
త్మకృశదోషమునం గద... వేఁ. పంచ. ౧.
౨౧౪.

నేఁతపలక. వి. (√ నేఁత.) నేఁతకాఁడు నేయు
నపుడు పడగు పేకలను ఉగ్గించునట్టిపలక, వాయ
దండము.
సీ... వాయదండము నేఁతపల కనఁ దగు. ఆం.
భా. ౨. ౨౯౬.

నేఁతపురు(గు)వు. వి. (√ నేఁత.) శ్రీ, సాలెపు
రుఁగు.
క. సేని మఱి తాన క్రమ్మఱ, గ్రాసము గొను
నేఁతపురువుగతి నీకలుగం, జేసిన యీవిశ్వ
మును రమాసఖ మ్రింగుదువు నీవ మరల౯
లీల౯. కవిక. ౬. ౧౭౨.

నేఁతపూఁబోఁడి. వి. (√ నేఁత.) సాలెపడుచు.
ఉ. ఆడుబుడక్కవానికి రయంబున భిక్ష యొ
సంగ నేఁతపూఁ, బోఁడి ప్రకోష్ఠకస్థలికిఁ
బోయి... హంస. ౨. ౨౭.

నేఁతయంత్రము. మి. వి. మగ్గము.
సీ... నేఁతయంత్రము మగ్గ మనఁగను దనరు
చుండు. ఆం. భా. ౧. ౨౭౬.

నేఁతరి. వి. (నేఁత + అరి³.) నేఁతకాఁడు.
సీ. తంతువాయాభిధఁ దనరు మగ్గరి యన నేఁత
కాఁ డనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భే
దములె... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.

నేక్త సం. విణ. (పు. స్త్రీ. న.) = నేజకుఁడు.
నేక్తవ్యము. సం= నేజనీయము.
నేజి(ము) = నేజా. వి. చిల్లకోల, తోమరము.

ఉ. ఆజవరాలిఁ జూచి యసురాళి సురాళి విరాళి గొన్నచో...కల్వపూ,నేజను వైచె నద్దనుజనేతలచిత్తము లుచ్చి పోఁగ౯. దశా. ౨. ౩౦౦.

సీ...నేజ బరిచి యీఁటె యనంగఁ బరఁగుఁ గుంత,ము...ఆం. భా. ౨. ౨౧౪.

మ...అకంతుండు కేలుదోయిఁ గొని నేర్పు ల్మీఱఁ బూమొగ్గనే,జను దద్వక్షము గుప్పునం బొడిచె నోజ౯ జైత్రుఁ డౌనా నన౯. చంద్రి. ౨. ౪౩.

క. నేజముఁ గొని యిప్పోటున,నే జమునిం జేర్తు ననుచు నిశిచరవీరుల్,జేజే లిడ సాహసమున,జేజేలగజంబుకుంభసీమం గ్రుమ్మె౯.శశాం. ౫. ౨౫.

చ. నిగనిగ మించుచెంగలువనేజముతో వడిఁ జిల్కతేజిపై, మగఁటిమి నెక్కి శూరుఁ డయి మారుఁడు...నరస. ౩. ౩౩.

నేజకుఁడు. సం. విణ. (అ. జిశా. అ.) ౧. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౨. బట్టలు ఉదుకువాఁడు. వి. అ. పుం. రజకుఁడు, చాకలి.

నేజనము. సం. వి. అ. న. ౧. శుద్ధిచేయుట. ౨. చాకిపని, బట్టలు ఉదుకుట. ౩. నేజనస్థానము, చాకిరేవు. ౪. బట్టలు ఉదుకుపలక.

నేజనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁదగినది,ఉదుకఁదగినది.

నేజా=నేజ.

ఉ...కల్వమొగ్గనే, జా నటు చిమ్మి...మానినిఁ జీరిచీరి...భాను. ౩. ౨౩.

సీ. కడవన్నె జిగిపట్టునడికట్టుపడుదలఁ బట్టెంబు నేజాయు బాగుమీఱ. దశా. ౧౦.౧౧౨. నరస. ౫. ౪౦.

తమ్మినేజావజీరుదురముఁ=మదనకదనమా, సురతము.

గీ...పొదలోని కరిగి యమ్మించుఁబోఁడి, జారుతోఁ గూడి తమ్మి నేజాఁజీరు, దురమునను దస్త్రయాకస్తతో రమించె. శుక. ౨.౫౭౪.

నేజి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౨. ఉదుకువాఁడు.

నేజ్యము. సం=నేజనీయము.

నేటించు. స. క్రి. (√నేటు.) సత్యముచెప్పు.

క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విడి బల్,నేటు సుమీ యని పెద్దలు, నేటించినఁ గుకవి కదుఁ గినిసి జగడించు౯. అప్ప. ౨. ౩౫౧.

అ. క్రి. చాఁగిలఁబడు.

అ. నిన్ను సన్నుతించి నేటించి మ్రొక్కెదు,హరి మురారి శౌరి యవధరింపు. భద్రరాజపుత్రచరిత్రము. ౩.ఆ.(శ.ర.దృఢపడు అని శ.ర.)

నేటు. వి. (క. నేటు.) ౧. సత్యము, నిజము.

గీ. నిజ మనఁగ నిక్కమం బన నిక్క మనఁగ, నేటు నాఁగను సత్యంబు నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౪.

౨. నిశ్చయము, నిర్ధారణము.

ద్వి. నేటు గా నీకల్లనిజములు రెండుఁ,దేటగా నిప్పుడు తెలుపకయున్న. ద్వి. సారంగ. ౨. భా. (శ. ర.)

దండకము...నీబూటకం బెవ్వరు న్నేటు గా నారయ న్లేరుగా...నీలా. ౨. ౪౧.

౩. లెక్క,గణన.

ఉ. ఆటలఁ బాటల౯ మరఁగి యమ్మునివానులఁ గూడి యుండుటల్,నేటుకు వచ్చునే సభల ...శుక చ. ౨. ౧౪౩.

విణ. ౧. దృఢము, గట్టిది.

ఆ. కలఁగి తేటవోదు గడి దప్పనెఱచును,నీటి కుప్పనీరు నేటుమః సు.అచ్చ. భా. ౪. ౨౧.

గీ... మహోదరుతోడ నేటుగ సుషేణుఁ, డును
విరూపాక్షుతోడ రాముని యనుంగు, తోడఁ
బుట్టువు నేడెఱఁ దొడర మఱియు. అచ్చ.
రా. యు. ౧౨౯.

౨. తిన్ననిది, ఋజువైనది.

సీ. నీటిపై నుఱుకుచు నేటుగా నీఁదుచుఁ
గ్రమ్మఱ నడవక దొమ్మిఁ జనుచు. అచ్చ. రా.
యు. ౭౦.

క... తెలివి నొగి నన్నింటను, బాటిలి తొలినుడి
మిగులుచు, నేటుగువాదువులకు నెల్ల నిక్క
మిది యనక. అచ్చ. భా. ౪. ౧౩.

౩. నర్మగర్భము, మేలముతోఁ గూడినది.

చ... వాలుఁ జూపులను, గిలకిలనవ్వులు న్నిగుల
నేటుగుగాటపునూటిమాటలను, గలిగివిటా
వళిం దిరముగా వలపింతురు వేశ్య లత్తఱిన్.
రాజ. వి. ౧. ౧౩౫.

జః నేటించు, నేటుకొను, నేటుచేయు.

నేటుకొను. అ. క్రి. (√ నేటు.) అతిశయించు,
విజృంభించు.

క. నేటుకొని పండ్లు గొఱుకుచుఁ, జీటికిమాటి
కిని గసరు చిలుకం జిలుకా, బోటుల నల
యించెదు నీ, గోటాపన యెన్నఁ డింక గూఁ
టం బడునో. నీలా. ౩. ౨౬.

నేటుచే(సే)యు. (√ నేటు.) స. క్రి. ౧. నిశ్చ
యించు, దృఢపఱచు; (నిజరూపమున) నిర్ణ
యించు.

ఆ. పొన్నపువ్వుదీటు పోల్చలోకులమాట, నే
టుచేసి వేఁపబోఁటినాభి, విస్తరిల్లె నవుకు
వెడఁదబావి నిబోల్చ, నేర్పకాండ్రమాట
నేటుచేసి. రసిక. ౬. ౧౦౦.

ద్వి. పాటి దప్పితివయ్య పాపపుణ్యములు, నేటు
సేయఁగ లేక నిష్కారణముగ. ద్వి. శ.
పా. ౩. ౧౦౦ పా. ౧౬ పం.

౨. పాటిచేయు, గణించు.

ఆ. ముసలివారిమాట ముద్దుమాటయు, నేటు
చేసి/ యేలు నేల వదలి కటకటా కడింది కార్త
కంబులు గల్పవెలము సొరఁగఁ దగునె
పొలఁతిఁ గూడి. అచ్చ. రా. అరణ్య. ౧౦౯.

నేత. సం. విశే. (బు. త్రి. బు.) ౧. ప్రాపకుఁ
డు, పొందించువాఁడు. ౨. తీసికొనిపోవువాఁడు.
౩. ప్రవర్తకుఁడు, జరపువాఁడు. ౪. నాయ
కుఁడు, నడపువాఁడు. ౫. నిర్వాహకుఁడు, నెఱ
వేర్చువాఁడు. ౬. ఒడయఁడు, అధిపతి. ౭.
కథానాయకుఁడు. ౮. (దండనాయులను) విధిం
చువాఁడు. వి. బు. పుం. ౧. రాజు. ౨. విష్ణు
వు. ౩. నింబము, వేముచెట్టు.

నేతవ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొం
దింపఁదగినది. ౨. కొనిపోవఁదగినది. ౩. నడపఁ
దగినది. ౪. నెఱవేర్పఁదగినది. ౫. జరపఁదగినది.

నేతిబీఱ. వి. (√ నేయి.) ౧. ఘృతకోశాతకి.

ఆ... గుమ్మడి, కాయ నేతిబీఱ కాయ పుచ్చ, కాయ
నక్కదోసకాయ వట్రువసొఱ, కాయ గాదు
శ్రాద్ధకర్మములకు. వి. పు. ౪. ౨౭౪.

సీ. బీకర బీఱ నా వెలయుఁ గోశాతకి నేతి
బీఱ యనంగ నెగడుచుండుఁ, దద్భేదనా
మంబు... ఆం. భా. ౨. ౬౦.

నేతిబీఱకాయ=అన్వర్థము కానిది. (సార్థక నామ
ము కానిదాని కుదాహరణముగా దీనిని
వాడుదురు.)

గీ. నిగమశర్మాభిధానంబు నేతిబీఱ, కాయయును
బోలె నయథార్థగాథఁ దాల్చి, వైదికాచార
దూరప్రవర్తనముల, వీటు విహరించుచుండు
నవ్విటప్రోగు. పాండు. ౩. ౧౩.

నేతిబీఱపస=నేతిబీఱకాయయొక్క పసవంటిపస
గలది.

శా... తోడంబుట్టువునింటిపైఁ జెగవో నిల్

దోషాకరుం డంట కీ,జాడల్ సాక్షులు నేతిబీఱపస వో చంద్రాదిసామార్గముల్.కవిరా. ౩. ౧౩౧.

నేతివసంతము. వి. (√ నేయి.) నేతితో ఆకువసంతము.

క. ఓతల్లి మాకుఁ గృష్ణుఁడు,చేతోవిభుఁ డైనవాఁడు చెలువల మెల్లన్, నేతివసంతము లాడుచు,జాతర నేసెనము భక్తిచాతురితో డన్. భాగ. ౧౦ పూ. ౪౦౯.

నేత్రచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. కను రెప్ప.

నేత్రజలము. సం. వి. అ.న.బాష్పము, కన్నీరు.

నేత్ర(ము)పట్టు. వి. పట్టువస్త్రభేదము.

వ...ఉదయరాగపట్టులును నేత్రపట్టులును వజ్రపట్టులును నను పేళ్లుగలపుట్టంబులు...ద్వా. ౩. ౧౪౪.

ద్వి. నెఱిపట్టు వెలిపట్టు నేత్రంబుపట్టు. బస. పు. ౩. ౫౬ ఠాపం.

నేత్రపర్యంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కంటికడను ఉండునది, నేత్రావధికము. వి.అ.పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నేత్రపర్వము. సం. వి. న్. న. కనుపండువు; కనుపండువుచేయువస్తువు.

ఆ...సిరి వరింప నభినవోజ్జ్వ, లత్వ మొంది దివిజులకు నేత్రపర్వ మై, పొలిచి యింద్రుఁడాత్మపురికి నరిగె. భార. శాం. ౫. ౧౫.

నేత్రపాకము. సం. వి. అ. పుం. నేత్రరోగవిశేషము.

నేత్రపిండము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నేత్రగోళకము, కనుగ్రుడ్డు. ౨. పిల్లి,బిడాలము. (వాచ.)

నేత్రపుష్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -కంటినుండి దుష్టజలమును స్రవింపఁజేయునది - రుద్రజటి.

నేత్రబంధము. సం. వి. అ. పుం. బాలక్రీడావిశేషము, దాఁగిలిమూఁతలు. (వాచ.)

నేత్రమలము. సం. వి. అ. న. దూషిక, కంటిపుసి.

నేత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నయనము, కన్ను. ౨. తరిత్రాడు, కవ్వపుత్రాడు. ౩. వస్త్రము; వలిపము, వస్త్రవిశేషము.

గీ. గరుడపచ్చలు నేత్రముల్ తురఁగవళ్ళు, హంసవళ్లును పద్మాలు హరిణవళ్లు, మొదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత లపుడు. ప్రబంధ. ౨౭౨.

౪. వృక్షమూలము, వేరు. ౫. వస్తిశలాక, వస్తి చేయుటకుసాధన మగుకడ్డీ. ౬. రథము, తేరు. ౭. ఏఱు,నది. ౮. జట, జడ. ౯. నాడి. ౧౦. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య.

నేత్రముషము. సం. విణ. ౧. చూపు నాకర్షించునది. ౨. నేత్రములు మిఱుమిట్లు గొనఁజేయునది, దృష్టి చెదరఁగొట్టునది.

నేత్రయోని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -యోనుల వంటికన్నులు కలవాఁడు- ఇంద్రుఁడు, వేగన్నుల వేలుపు. ౨. -అత్రినేత్రము జన్మస్థానముగా కలవాఁడు- చంద్రుఁడు.

నేత్రరంజనము. సం.వి.అ. న-కన్నులను రంజిల్లఁజేయునది-కాటుక.

నేత్రరోగహాము. సం. విణ. (న్.) నేత్రరోగములను పోఁగొట్టునది. వి. న్. పుం. వృశ్చికాళి, తేలుకొండి.

నేత్రరోమము. సం. వి. న్. న. పక్ష్మము, కను రెప్పవెండ్రుక.

నేత్రవస్త్రము. సం. వి. అ. న. నేత్రచ్ఛదము, కను రెప్ప.

నేత్రవిట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. నేత్రమలము, కంటిపుసి.

నేత్రాంతము. సం. వి. అ. పుం. అపాంగము, కడకన్ను,

నేత్రాంబువు. సం. వి. ఉ. న. బాష్పము, కన్నీరు.

నేత్రాభిష్యందము. సం. వి. అ. పుం. కంటనీరు కాఱుట, నేత్రరోగభేదము.

నేత్రారి. సం. వి. ఇ. పుం. -కంటికి శత్రువు- సింహుండము, జెముడు†.

నేత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నాయకురాలు. ౨. నది. ౩. లక్ష్మి. ౪. నాడి.

నేత్రోత్సవము. సం. వి. అ. పుం, కన్నులపండువు; కన్నులకు పండువుచేయుపదార్థము.

నేత్రోపమఫలము. సం. వి. అ. పుం- కన్నులవలె నుండుఫలము కలది- బాదము†. (వాచ.)

నేత్రౌషధము. సం. వి. అ. న. ౧. పుష్పకాశీసము, అన్నభేది. ౨. కంటిమందు.

నేత్రౌషధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అజశృంగి, జుట్టుప్రు†.

నేదిష్ఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) అంతికతమము, మిక్కిలిసమీపమందున్నది. ౨. నిపుణము, నేర్పుకలది. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగు†.

నేదీయము. సం. విశే. (స్. యసీ. స్.) అంతికతరము, ఎక్కువసమీపమందున్నది.

నేని= ఏని.

(అప్యర్థకము.)

మ. త్తకోకిల...మదీయభాషిత మెన్నఁడు, న్నేని మోఘము కాదు దిగ్ధరణీరవీందు లెఱుంగఁగాక. భార. ఆది. ౪. ౧౪౧.

ఉ. నీవును జూచి తట్టిసభ నేని వినంబడ దేయు గంబులక. భార. సభా. ౨. ౯౫.

చ. సలలితసాంద్రకుంకుమము చన్నులపై మెయిఁ బ్రీతి నీవునా, కలఁదినచందనంబు తడియారదు నేఁయు సంగజన్న నీ, విలసితచారురూపతనువిభ్రమసంపద లీక్షణంబులోఁ, బొలుపఱఁ గాలియా నె...కు. సం. ౫. ౫౫౧.

సీ. అరిగశ్ఛశ్వరి వఁటిఁగఁ గందెదు నెలకన్నె ఱంగవు నేని... కు. సం. ౨. ౨౪౦.

క. మెట్టఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాక్రూరకర్తుఁడేనియుఁ దుద న్విట్టట్టునక నెమ్మనంబున, నెట్టన హరితలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. అప్ప. ౩. ౨౧౪. (ఈపద్యమును అప్పకవి ఉభయవళులలోనినిత్యయతికి ఉదాహరణముగా నిచ్చినాఁడు. కాని పైప్రయోగములఁ బట్టి చూడఁగా దాని కాధారము చింత్యము.)

నేనిజత్. సం. శత్రు. ౧. శుద్ధిచేయుచున్న, ఉదుకుచున్న. ౨. మిక్కిలి శుద్ధిచేయుచున్న.

నేనిజమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)=నేనిజత్.

నేను= ఏను. (స. క. నాను. త. నాన్.) నాశబ్దప్రథమైకవచనము. (దీనిబహువచనరూపము నేము. చూ. నా.)

జః నేఁ జెల్ల.

నేపథ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. భూషణము, అలంకారము. ౨. వేషము; నాటకపాత్రముల వేషము. ౩. (నాటక.) వేషస్థానము, తెరకు లోపలిభాగము.

నేపము. సం. వి. అ. న. జలము. (వాచ.)

నేపాలమూలకము. సం. వి. అ. న. హస్తికందమువంటిమూలభేదము, ఒకదినుసుముల్లంగిదుంప.

నేపాళకము. సం. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి.

నేపాళజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మనశ్శిల, మణిశిల.

ఇట్లే: నేపాళజాత.

నేపాళము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకదేశము. ౨. ఒకదినుసుచెఱకు. ౩. ఒకజాతివెుక్క, వృక్షభేదము. న. తామ్రము, రాగి.

నేపాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మనశ్శిల, మణిసిల.

నేపాళిక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. నేపాళవుచెట్టు. ౨. మనశ్శిల, మణిసిల.

నేపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (వాచ.)

నేబీఱ=నేతిబీఱ. వి. (√నే.) ఘృతకోశాతకీ.

ఆ. ఉల్లి తెలికపిండి ముల్లంగి నేబీఱ, పుచ్చ దొండకాయ పుట్టకొక్కు, లూఁచిండి మునఁగ మారేడుగాయ లట్లనుభవించువారి నవఁగి పెనఁగు. పద్మ. ౬. ౧౧౭.

నేబు. వి. పండ్రెండుకానులనాణెము.

చ. పలువలు చెంతఁ జేరి యొకపాతిక నేబులు చేతి కిచ్చినన్. చంద్ర. వి. ౨. ౩౮.

నేమకము. వి. నేమము, నియమము. (శ. ర.)

నేమగాఁడు. విణ. (నేమము+కాఁడు.) నియమవంతుఁడు.

(వేంకటేశ్వరవర్ణనము.) సీ. తల నిల్లు గట్టు వ్రతంబులరాయని తోమనిపళ్ళాలనేమగాని. ఘటికా. ౨.౧౩౬. (తోమనిపళ్యాలనేమగాని=స్వల్పకర్మలతోహోమములు చేయునియమవంతుని)

నేమము. వి. (సం. నియమః. క. నేమవు.) వ్రతము, విధిగాఁ జేయవలసినపని; నియమము, కట్టుపాటు.

ఉ...గట్టిగ నిశ్చయించె స్వామిమల జట్టియిచ్చి తనపట్టినయట్టి కడింది నేమముం,దామదిఁ గొన్ని నాళ్లు విహితంబుగ నిల్పికొనన్ మనంబులోన్. కళా. ౬. ౯౬.

శా. ఏమీ కొంకక పెట్టు జంగములకున్ హేరాళమృష్టాన్నముల్, నేమం బొప్పఁగ రేలునుం బగలును న్విశ్వాసపూర్వంబుగన్. హర. ౨. ౨౭.

ఉ. నేమ మెలర్పఁగా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థలీ,క్షేమని యెక్కి యాడెను విచిత్రగతిం మదగోత్తమంబు స్వామి విభుండు...సైన. ౧. ౪౭. ౮౦. భా. ౨. ౧౩౮.

జః నేమగాఁడు, నేమించు.

నేమము. సం. విణ. (అ.ఇ.ఆ.) ౧. తుల్యము, సదృశము. ౨. సమీపము,నికటము. వి.అ.పుం. ౧. ఖండము, భాగము. ౨. కాలము. ౩. మేర. ౪. ప్రాకారము; కంచె. ౫. వ్యాజము, మిష. ౬. అర్ధము, సగము. ౭. సాయంకాలము. ౭. మూలము, వేరు. ౯. ఊర్ధ్వభాగము, మీఁది భాగము. ౧౦. అన్నము. ౧౧. గర్తము,గోయి. ౧౨. వజ్రము. ౧౩. పురోహితుఁడు. (వాచ. శే. ని.)

నేమి. సం. వి. ఇ, న్. పుం. నెమ్మి, తినాసముక్కి. ఇ. పుం. ౧. వజ్రాయుధము. ౨. గాడిద.పుం. స్త్రీ. ౧. ఘటీయంత్రము, నూతిగిరక. ఇ.ఈ. స్త్రీ. బండిచక్రము చుట్టుకమ్మి, ప్రధి.

నేమించు. స. క్రి. (√నేమము.) నియమించు.

గీ. మత్రియుఁ గమఁ బేరు గలిగినమలల నరసి, యున్న తావులఁ గదిలింప కునిచి రండు, మీర లంచును బిలిచి నేమించి పనుప. యయా. ౩. ౩౮.

మ...చుట్టును ధానుష్కులు కుంతధారు లగు బంటుల్ నిల్వ నేమించి శంఖనినాదంబులు దుందుభిధ్వనులు ఢక్కానాదముల్ మింట చెలఁగన్. ఉ. రా. ౭. ౪౦౭.

నేము. స. క్రి. (ధాన్యము మొ.) చేటలో పోసి యిటునటు త్రిప్పు. (శ.ర.)

నేముఁడు. సం=నేపుఁడు. (వై. ని.)

నేయము=నెయ్యము. వి. (సం. స్నేహః.) ౧. స్నేహము, మైత్రి.

ఉ. నేయము లజ్జయుఁ గరుణ నెమ్మి కోపభయైకలేశ మే, నేయెడఁ జూచిన న్నదికి నించుక యించక...రస. ౩. (శ. ర.)

ద్వి. నేయుంబు తోడ నాన్నపుఁ దప్పు దతని, చేయూఁదికొని వార్ధిఁ జేరంగ వచ్చి. రం. రా. యు. ౩౦ ౨ పా. ౨౦ పం. (చి.ని.పా.)

నేయము. సం. =నేతవ్యము.

నేయార్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పొందింపఁదగినఅర్థము కలది. వి. అ. స. (కావ్యదోషములలో నొకటి, స్వసంకేతిత మగుఅర్థము గల పదము.

క. ఇలఁ దనసంకేతంబున, నిలిపినపద మెంచి చూడ నేయార్థం బాబలు తేనెదిండిగ మిసగు, వలసాగర కర్ణయానయలక లవంగజా. సరస. ౪. ౫. (సాగరకర్ణ= సాగర మనుపదము చెవులయందుకలది, ఏనుఁగు.) ౨. న్యాయము. (శ. ర.)

శ్లో. విహాయ చ గృహాంస్తాన్స్ త్యక్త్వా స్తనవప్తృతయః, కదా భవిష్యతే వాసః కటుకేషు మహీభృతాం." ప్రతాపరుద్రీయము. దోషప్రకరణము. (ఇట త్యక్త్వా స్తనవప్తృతులు= తనవృత్తులు అని యర్థము.)

నేయి=నెయి, నెయ్యి, నే. (సం. స్నేహః. క. త. నెయ్.) వి. ఔ, అనా. ౧. ఘృతము, ఆజ్యము.

క. కామములు భోగములఁ దెగు, నే మెఁతుక నేఁత నాలు నే చిచ్చు... భాగ. అను. ౫. ౨౩౩.

సీ. కమ్మఁగాఁ గాఁచినకతియాల నేతితోఁ గమనీయపంచభక్ష్యములతోడ. భీమ. ౧. ౬౦.

క. ఈయర్థము నిశ్చయముగఁ, జేయక వే ఱొక్కమతము నేయుట యొల్లక, వే రేల బూని వేల్చిన, నేయినిఁ బోలియును మీఁద నిష్ఫల మందురా. వా. రా. ౪. ౬౩.

ద్వి. ధరణిఁ బంతియ సముద్రంబుల నేతి, నరుణు దీపముఁ జేసి...నీరజాక్షున కిచ్చె నీరాజనంబు. ద్వి. పరమ. ౧. ౪౫ పా.

సా:– రొట్టె నేతిలో పడినట్లు (కార్యము సఫలమైన దని భావము.)

౨. తైలము, చమురు.

క. నేయి పొలుపఱిన దీపియ, మాయుకరణిఁ గ్రస్సిద్ధి మలిగిన హీన, త్వాయత్తం బై తోనును, మాయును దైవానుకూల్యమహిమ మహీశా. భార. అను. ౧. ౧౩౭.

శ్లో. యథా తైలక్షయాద్దీపః ప్రమ్లాని ముపగచ్ఛతి, తథా కర్మక్షయాద్దైవం ప్రమ్లాని ముపగచ్ఛతి. సం. భార. అను. ౯. ౪౬.

౩. క్రొవ్వు, మజ్జ.

గీ...కేరజములు, గువ్వలును మొదలుగ లెక్క కొలఁది మీఱఁ, గలవు పులుఁగులు నేతులు గ్రక్కు క్రొవ్వి. చిత్రభా. ౩. ౧౨౨.

నేయిపూసినకత్తి=పయికి అనుకూలముగా నుండి ద్రోహము చేయునది. (ఇది తేనెపూసినకత్తి వంటిది.)

వ...కొండొకకాలంబు నమ్మఁ దిరిగిన నాళ్ళు పెట్టంగ నేయిపూసినకత్తి యగుట దెలియక గోముఖవ్యాఘ్రం బగుట వివరింప నేరక యత్తులువం బరిగ్రహించి... వేం. పంచ. ౧. ౨౨౫.

జ: నేతిబీఱ, నేతిచసంతము.

నేయు. స. క్రి. (క. నేయ్.) నేఁతచేయు, వయనము చేయు.

చ...తద్భటకోటి చాతురీతురి...యశోం, బరములు నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం, దురునను సోగవెన్నెల

లతోఁ దులఁదూఁగెడుతద్గుణంబులన్. నైష. ౧. ౪౫.

జః నేఁత, నేఁతకాఁడు, నేఁతపలక, నేఁతపురువు, నేఁతపూఁబోఁడి, నేఁతరి.

నేరఁబోతు. విణ. (నేరమి + పోతు.) తెలియని వాఁడు, అనభిజ్ఞుఁడు. (చి. ని. శ. ర.)

నేరపెట్టు. స. క్రి. (నేరము + పెట్టు.) నెపపెట్టు, దోషియని చెప్పు.

క. కలితనమునఁ జని యలనా, పులుకుంబంతంబుఁ జెల్లుబడి గా రెడ్డిన్, గలసి యొకముడుపు గైకొని, పిలిచిన నీ కిత్తు నేరపెట్టుదు మగనిన్. వేం. పంచ. ౪. ౪౫౪.

నేరమి. వి. (నేరుచు.) ౧. తెలియమి, అజ్ఞానము.

క. ఏ వెఱఁగమి నిట్లడిగితి, నా నేరమి సైఁప వలయు... భార. అర. ౫. ౩౧౧.

ద్వి. ఘోరప్రతిజ్ఞఁ గైకొని వేల నైతి, నేరమిఁ జెడిపోయె నేఁడు నాతపము. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౭౦ పం.

క. ధనరాజ్యరమామదమునఁ, గనుఁ గానని నిన్ను శిష్యుఁ గాఁ గైకొనుకం, బెను నేరమి కలదే ...మనుచ. ౫. ౧౧.

౨. దోషము, తప్పు.

సీ. తగిలి సుహృద్ద్యూతధర్మయుద్ధములకుఁ బరులచేఁ బిలువంగఁబడి విభుఁడు, గడఁగక విముఖుండు గాఁ జన దని శుభశాస్త్రధర్మంబు లోకంబులందు, నిలిపెఁ దా నిది పతి నేరమియే దైవవైపరీత్యం బైన వనరఁ దగునె. భార. సభా. ౨. ౨౨౪.

సీ. నేరమి లేకయు నెప మిడి యర్థంబు గొను రాజుఁ బ్రజలచే విని కలిగి. గీ. యాచరింప నివిభుఁడును...అధోగతి కరుగువారు. భార. అను. ౨. [illegible]

ఉ. నావుడు దానవేశ్వరుఁడు నవ్వుచు నూర్వశితోడ నిట్లనున్, నీ విటు దూఱ నేర్తు సని నేరమి పెట్టితి గాక... ఉ. హరి. ౧. ౬౭. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

నేరము. వి. (త. నేరం.) తప్పు, అపరాధము.

క. రేయును బగలును విడువఁక, నీ యొద్దన యుండికిఁ జేసి నేరము పలుకన్, మా యిష్టం బెఱిఁగింపఁగ, ధీయుత యొక గంటి మిన్ని దివసంబులకున్. భార. ఆది. ౭. ౧౮.

గీ. అరి నార్జింప వర్జింప నలవి గాని, ధర్మము నధర్మమునుఁ జెప్పఁదగిలి మనువు, నేరములు వెట్టి దండువు నిశ్చయించి, ధరణిఁ గలవోట నర్థ మొత్తంగఁ దలఁచి. నైష. ౬. ౬౮.

ఉ. ...తోఁటకాళిదాసాదిమహాకవీశ్వరుల కైన నేరము లేక యందునే. వి. పు. ౧. ౧౪. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

జః నేరపెట్టు, నేరముకొను.

నేరముకొను. అ. క్రి. (నేరము + కొను.) తప్పుపట్టు.

క. ఓరి దురాత్మక విని పల్కు, మా తిటు రావలదు హెచ్చి మతి వచ్చితివా, నేరముకొందు గ్రహించుక, యూరక యాపని ఘటింపు మెప్పుడు మాకున్. బిల్హ. ౩. ౧౫౮.

నేరాజే. విణ. సరిగతో నేసినది, జరతారా. (వస్త్రము. మొ. శ. ర.)

నేరిమి (ర్మి.) వి. (నేరుచు + ఇమి.) సామర్థ్యము, శక్తి; ప్రావీణ్యము, చతురత.

ఉ. ...అంబకజాలవీచికా, స్ఫారము నైనభీష్ముఁడను సాగరముం గడవంగ నీఁదఁగా, నేరిమి యెట్లొకో కలుగ నేర్చు శిఖండికి నేమి సేయుదున్. భార. భీష్మ. ౧. ౫౪.

క. ఈటేవికి నీ నేర్మికి, మేటితనంబునకుఁ జాల మెచ్చితిఁ గొనుమం చే, కాఁటుకొనియున్న నీతఁడు

నే పెన్నఁడు లేనిసిరులఁ జెన్నారుఁగదా. అచ్చ. రా. సుం. ౧౩.

ఉ. నిక్కమపోలె నప్పు డొకనేరిమిమై నసుఁ ద్రోచిపుచ్చఁగా, నక్కమలాక్షి పొందుఁ దగ నాడి ... ఇక్కడు రాక తక్కినన్. భార. విరా. ౨. ౪౯౬.

క. వీరు దమపాలు వడయక, నేరిమి మాటలన తేఱ నేర్తురె చెప్రుమా. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౪౦. (నేరిమిమాటలన=చతురవచనముల చేత నే.)

క. సారెయుఁ బలకయుఁ గైకొని, నేరిమిమై నాడి ధనము నేరయఁగఁ గొని దు,ర్వారుం డగు నాజూదరి...దశకు. ౫. ౬౯.

నేరుచు(ర్చు) స. క్రి. (దీనికి 'నేచును, నేరుచును, నేర్చఁడు, నేరువఁడు, నేతుక్, నేరక్' ఇ. రూపము లగును. త. నేర్.) ౧. అభ్యసించు,కఱచు.

క. అఱువదినాలుగువిద్యలు, నఱువదినాలుగు దినంబు లంతనవారల్, నెఱవాదులైనకతము న,నాటి నొక్కొక నాఁటివిసికి నేర్చి,రిలేశా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౧౦.

సీ. పద్యంబు గీతికార్భటి నొగిఁ జదువంగ నెల్ల విద్యలసంచు లెఱుఁగ నేర్తు. విక్ర. ౧. ౨౦, ౧. ౪౯.

౨. తెలియు, ఎఱుఁగు.

మ...సాధుల్ నేరమూ ర్చనయఁ బేర్లులంక౦ జెం డినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారము ల్నేర్తురే. పారి. ౧. ౧౨౧.

వ...ఇంక నైన నుపేక్షింపక యీదుష్టద్యూతంబు వారింపు మనిన పుత్త్రస్నేహంబున నెద్దియుఁ జేయునది నేరక ధృతరాష్ట్రుండు మిన్నకుండె. భార. సభా. ౨. ౧౭౪.

ఉ. నేరక చేర నొక్కవిన నీఱుఁగ జేయుఁ గృశానుఁడు...భార. శాం. ౧. ౯౩.

ఉ... పరమార్థము మంత్రవిభేదమైనఁ గా,ర్యములు నిర్వహింపఁగ బృహస్పతి కైనను నేరఁ బోలునే. భార. ఆది. ౬. ౧౧౦.

ఉ ... వంకమాట లే, నేరఁ గురుప్రవీరసభ నిశ్చయ మిట్టిది కాఁగఁ జెప్పుమీ. భార. ఉద్యో. ౩. ౯౬.

క. నీచేఁ దా రాద్యంతము, నేచుకొనం గలరు వరుస నిఖిలపురాణ,ప్రాచుర్యకరణలీలా,వాచాలుఁడు వ్యాసుఁ డెఱుఁగు వారల లవనన్. వరాహ. ౧౨. ౩౪.

క...నా, నేచినగతి నచట నచట నిలిపితి... భార. శా. ౧. ౩౧౫.

ఉ. నేచియు నేరకుండియును ... దశకు. ౩.౧౪౦.

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొఁడొక, నేతుం...భార. విరా. ౧. ౧౪౬.

క. నేతును మంత్రము లందఱ, నేతును దద్రిపులప్రేవు లీరణమునకున్. ప్రబంధ. ౪౪౮.

అ. క్రి. ౧. సమర్థమగు, శక్తమగు.

ఆ. నీవు నీసుతుండు నేర్తురు గా కొరు, లేమి సేయ నేర్తు రిందుకులుఁడ. భార. సభా. ౨. ౩౧౨.

క. కీచకుఁడు ప్రేటుపడి తన, నీచపుదెస యొరులెఱుంగ నేరకయుండన్, లేచి...భార. విరా. ౨. ౧౩౦.

సీ. అతఁడు పాణిగ్రహణార్థుండు విను నీవు నతనిఁ గూర్పఁగ నేర్తు నతివ యేను. శైవ. ౨. ౬౫.

౨. ఇష్టపడు, సమ్మతించు.

క. తిరిగినపందల నేటికిఁ,బురికొల్పఁగ నున్న వారు వోదురు గా కేఁ,గురుపతిజయుంబు గొని యుద్ధర యేలం జూడ నేర్చెదనె విను నన్నున్. భార. భీష్మ. ౨. ౧౫౨.

చ...వల్లభలు ప్రాణవిభుం బెడవాయ నేర్తురే. పారి. ౪. ౫౪.

౩. సంభవించు.

ఉ...భీష్ముఁ డనుసాగరముం గడవంగ నీఁదఁగా, నేరమి యెట్లొకో కలుగ నేర్చె శిఖండికి నేమి సేయుదున్. భార. భీష్మ. ౧. ౫౪.

వ...యుష్మత్సంఘటితంబు లైనసంబంధములకు వికారం బెన్నండును బుట్ట నేరదు...పార. ౬. ౪౯. మనుచ. ౧. ౭౨.

జః నేరమి, నేరిమి, నేరుపరి, నేరుపు, నేరుపులాఁడు, నేర్పుకాఁడు.

నేరుప(ర్ప)రి. (నేరుపు + అరి[3].) నేర్పు కల వాఁడు, చతురుఁడు.

క. నేరుపరి పోషాళించిన,హారము వల యొక్కలీల...ప్రబోధ. ౧. ౨౭.

క. అరిదివిలుకానియుజ్జ్వల,శర మెక్కని నొంచుఁ దప్పి చనినం జను నేర్పరియైనవానినీతి, స్ఫురణము పగరాజు నతిసభూమిం జెఱుచున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౬.

నేరుపు(ర్పు) స. క్రి. (√నేరుచు.) అభ్యసింపఁ జేయు.

మ. మురిపం బొప్పఁగ మందమందగమనంబుల్ నేర్పుదు నేదినీ,శ్వరశుద్ధాంతనితంబినీజనులకున్ సంపూర్ణచంద్రాననా. నైష. ౨. ౫౬.

చ. పలుకులు నేర్పువేళఁ గలభాషిణి నీ విటులుండ...మనుచ. ౩. ౫౯.

వి. ౧. (క. త. నేర్పు.) ప్రావీణ్యము, చతురత; సామర్థ్యము, శక్తి.

ఉ. ఇంచినభక్తి నొక్కతరళేక్షణ నైషధభూమిభర్త మన్నించు వరూధినీపతికి నేరుపు మీఱఁగ బట్టిపెట్టఁ గాఁ,బంచినతాళవృంతముల వీచుచు నుండె...నైష. ౬. ౧౧౭, ౧. ౭౪.

క. చిత్తం బూరక కలఁచెదు,వత్తము నాతోడ నాడ నేరుపు గలదే. ఉ. హరి. ౩.౧౧౬.

మ. విని సంశప్తకు లేము దక్కనొరు లావివ్వచ్చు భంగించి శౌ,క్తునిక్ం జాపి యలంప నేర్పు గలరే...భార. ద్రో. ౧. ౩౯౩.

౨. రీతి, విధము.

చ. ఘనుఁ డతఁ డేఁగుదెంచి పరిగద్దియ నుండ నగారిశైలఖం,డనకథ చారణాళి వొగడన్ నిజసన్నుతి కోసరించునేర్పునఁ దల వంచి పీఠతటరూఢమణిన్ బొటవ్రేలమీఁటున, య్యనఘుఁడు కొండ మీఁటినమహాద్భుతకృత్యము దెల్పుకైవడిన్. వసు. ౧.౧౨౨.

గీ...నీయిష్ట మీడేరు నేర్పు,తెలియఁ జెప్పెద వినుమని తెఱవ కపురు. హంస. ౫. ౩౦౪.

నేరుపులాఁడు. విణ. (నేరుపులు + వాఁడు.) నేరుపు కాఁడు.

సీ. వెనుబొజ్జ నిడ్డెనల్ నినుచు నేరుపులాఁడు ...గీ...సౌరు, నెరపు నెఱవేల్పు నామది నిలుచుఁ గాక. అచ్చ. రా. బాల. ౯.

(శ.ర.పా. 'తి నెకు నేరుపువాఁడు' ముద్రి.)

నేరెడల్లులు. వి. బ. (√నేరేడు.) అల్లొనేరేళ్లు, నమస్కారములు.

సీ...టెంకిణాలు నేర్పడల్లుల్ సలా మన నమరు దండము పెళ్లు...సాం. ని. మాన. ౨౫.

నేరె(రే)డు. వి. దే. జంబూవృక్షము.

ఉ... అ,న్నేరెడుమ్రానిమూలమున నెక్కొని యుండు జగత్ప్రశస్తమై. మార్క. ౪. ౧౪౪.

క. విను మేకాదశశతయోజనదీర్ఘము లేతదీయశైలాగ్రములం, దవదుచుఁ బడగల క్రియఁ గడ్సపనగము నేరేడు రావి వటమును నెలయున్. మార్క. ౪. ౧౪౩.

సీ. పేశ దనంగను నేరెడనంగను జంబూనమా

ఖ్యలై చనును...ఆం. భా. ౨. ౪౬.

నేరేటేఱు=జంబూనది.

గీ. నేరెటేటియిసుకల్ దెచ్చి నీరజాక్షు, సానఁ బట్టినరాపాడి చల్లి మెఱిఁగిపదను సుధ నిడ చేసెనో ప్రద్యుమ్నుఁడు, వీనిఁ గాకున్నఁ గలదె యీమేనికాంతి. మనుచ. ౨. ౩౬.

నేరెటిదీవి=జంబూద్వీపము.

ఉ. నేరెటిదీవి యేలుధరణీవరముఖ్యులు వీరె కంటె...నైష. ౫. ౪౬.

గీ. దీవులం దెల్ల నేరెడుదీవి లెస్స. హర. ౨. ౩.

నేర్పు(రుపు)కాఁడు. విశ. (√నేర్పు.) నేర్పరి, నేర్పుకలవాఁడు.

క. నీవ కడు నేర్పుకాఁడవు, గా వలవదు వీనిఁ గొన్ని గఱచితి మేముజ. భార. ఆది. ౬. ౩౨.

గీ. పూని యాప్రోలిమేలికడానికోట, వానియు నగడ్తపొందును వలనుమీఱఁ, జూడఁ జెప్పఁ గా నరిది యోఁ జూము వేయు, కన్నులును నోళ్లుఁ గలనేర్పుకాండ్రకైన. అచ్చ. రా. బాల. ౩౬.

నేఱా=నెఱా.

మ. రవిఁ దీవ్రద్యుతి యంద్రు పావకుని నేఱా మంటమా రంద్రు వారివిషంబుల్ పెనుపం జుక్రిందిదివియల్ రేరాజ ని న్నన్నచో. చంద్రా. ౫. ౭౩. (శ. ర. పా. 'ఔరా' ముద్రి. పా.)

నేల. వి. ౧. భూమి.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గాఁ జేసి మేపువ రేఁగి వాయించి యాడ. భార. విరా. ౨. ౧౩౪.

క. చుఱుకు గలయొక్కకోలను, గుఱిగాఁ దిగ ప్రోల్లు నేలఁ గూలిచి కడిమిజ, మెఱయు చు జేజేగములకుఁ, దఱుఁగని మే లిడినగిబ్బ త త్తడికొరసజ. నీలా. ౧. ౧౯. భార. విరా. ౨. ౧౩౪.

౨. భూలోకము.

శా. పాతాళంబును నేలయుం ద్రిదివముంబా లించుసిద్ధుండవో, నాతండ్రి ధ నను నేల వచ్చినజగన్నాథుండవో చెప్పవే. ఉ.హరి. ౨. ౧౩౩.

౩. ప్రదేశము, తావు.

వ...ధర్మనందనుపిఱుఁద నొక్కింత నేల యరిగి ...భార. ఆది. ౬. ౧౪౩.

వ...పటికంపురాచట్టునేలల నెట్టుకొని...మనుచ. ౩. ౨౧.

సీ...ఈప్రోకి నాయడ నేల నల్ల, యమునానదీ గహ్వరమున బకుం డను రక్కసుం డుండు ...భార. ఆది. ౬. ౨౬౪.

౪. దేశము.

ఆ. నేల ప్రాప్తమెంగి చాలుమానిని రణోద్య మ మొనర్చి కాక...భార. విరా. ౪. ౨౨౧.

శ్లో. దేశకాలౌ తు సంప్రేక్ష్య యోద్ధవ్య మితి మే మతిః. సం. భార. విరా. ౫౧. ౩.

౫. మన్ను. (చూ. నేలఁగలయు.)

నేలకుఁదెచ్చు=చంపు, పడఁగొట్టు.

మ...అవ్వీరు న్నవ్వ రాకో నేలకుఁదెచ్చి తా క్కరునిచే వాఁ డేల చిక్కుజ...భార. ద్రో. ౨. ౨౩౬.

నేలపాలుగఁజేయు=నశింపఁజేయు.

సీ. పాడి దొరంగి యప్పాపకర్ముఁడు పైచేఁ గాక చక్కటి త్రోడికయ్యమైన, లీల విమ్మం దఱ నేలపాలుగఁ జేయనే...భార. శల్య. ౨. ౩౨౫.

నేలలో వేదలు=ఇల్లువిడిచి బయటకు వెళ్లు.

చ. పదఁ బడఁ బాఱుచుజ వడఁకు బట్టినతల్లిని దండ్రి నేలలో, వెడలనితమ్ములఁగుఱ్ఱల నవీ

నకులాంగన నోరు తెఱచియు, తొడుకుల బం
టుఁ బైద విడఁ ద్రోవక ప్రోఁగ నెందు నీక
ప్పాల్పడినది కర్ణునాదలనె భారతసంహిత
నిల్చిచాడ్పునన్. పాండు. ౩. ౩౮.

నేలవాఱు=ప్రదేశమునుండి తొలఁగఁ జేయు, దూరముచేయు.

చ. నరవర మున్న చెప్పితి రణంబున నర్జునుఁ
డొద్ద నున్న నెవ్వరికిని ధర్మసూనుఁ బొదు
వంగ నశక్య మొకండు పార్థుఁ డుద్ధురుఁడయి
నేలవాపి కొని ద్రోర్బల మొప్పగఁ బోవఁ జా
లిననె, పెరవునఁ బట్టెదన్ బరులు వేవురు
మార్కొనినం గలంచెదన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౧౩.

జ: నేలఁగలయు, నేలఁగలుపు, నేలఁబెట్టు, నేలకడిమి, నేలకన్నము, నేలకలిగొట్టు, నేలకాన్పు, నేలగాపరి, నేలగుమ్మడి, నేలగుమ్ముడు మొ.

నేలఁగలయు. అ. క్రి. (నేలన్ + కలయు.) -మంటిపాలగు- నశించు.

(చంద్రోపాలంభము.) సీ. మానక గుప్పించుమ
దనకోదండంబు నిష్ఠురతను దన్ను నేలఁ
గలయ. వరాహ. ౪. ౨౧.

ఆ. ఘోరశిలలవృష్టి గురియించె నొడలు వీఁగించి
యతఁడు వికటగిరులు గాఁడ, గురుతరద్రు
మముల గుదిగ్రుచ్చినట్లుగ, నిఖిలజంతుతతు
లు నేలఁగలయ. కళా. ౬. ౯౪.

నేలఁగల(లు)పు. స. క్రి. (√నేలఁగలయు.) నేలపాలుచేయు, ధ్వంసముచేయు.

సీ. అయ్యస్త్రమాశక్తి నద్భుతంబుగ నేలఁగ
లపి యుధిష్ఠిరువలను నిగుడ. భార. ద్రో.
౩. ౨౪౩.

సీ. బలసమేధితపలాశులఁ గాని పెఱపలాశులఁ
గొమ్ముచే నేలఁగలపఁ బోవు. గీ... వసునా
వరాహమూర్తి. దశా. ౩. ౭౦౫. ౮౦. శే. ౫౮.

గీ. నిద్రవోయెడుసుఖ మెల్ల నేలఁగలిపి, ప్రతి
దినంబును దాఁ జేయురత్నపూజ, శివుని పై
నుండకుండినఁ జింత నొంది, రాత్రి శివ
రాత్రిగా జాగరమ్ముఁ జేసె. కాశీ. ౩. ౧౧౫.
('పోఁగొట్టుకొను' అని భావము.)

నేలఁబెట్టు. స. క్రి. (నేలన్ + పెట్టు.) ౧. నేలపైనుంచు. ౨. నశింపఁజేయు.

సీ. చెలికటి సైకతములు పెన్కఁ బడ నొత్తె
నెత్తమ్మి నడుగులు నేలఁబెట్టె. బిల్హ. ౨.
౧౨౦. (రెండర్థములకు నిదియే ఉదాహరణము.)

నేలఁబెట్టి కాలరాచు=మిక్కిలిపీడించు.

గీ. కెఱయు సారసములు దమ్ము నేలఁబెట్టి కాల
రాచుచు నున్నాఁడు కలువలచెలి, కేతలఁ
బడఁజాల మిది రాహువేణి యనుచు, నతివ
పదములఁ బడె నన నడుగు లమరు. బిల్హ. ౨.
౧౧౪.

నేలకడప=నేలకడిమి.

ఆ. ఉప్పు చింతపండు నొప్పుమీఱిన నేల, కడప
వేళ్ళ నూరి యుడుకఁబెట్టి, చమర...తలపుం
డ్లు, మానిపోవు...(చికి. చి. ని.)

గీ. నేలకడపయుఁ బెన్నేరు నిలను జెలువు, వె
లయుపల్లెరువేళ్ళను వేఱు వేఱు, మేక
పాలును గొన ... స్త్రీపురుషరోహములు
దీఱు సిద్ధముగను. (చికి. చి. ని.)

నేలకడిమి. వి. (√నేల.) భూకదంబము. (శ.ర.)

నేలకలిగొట్టు. వి. (√నేల.) భూపాటలి. (శ.ర.)

నేలకాన్పు. వి. (నేల + కాన్పు.) భూపుత్రి, సీతాదేవి.

సీ. ప్రాగదపూరితము నలపురకర్పూరపుదిమ్మ, కాన
వేలమ రయా నేలకాన్పుఁగొమ్మ. అచ్చ. రా.
అరణ్య. ౯౨.

ఇళ్లే: నేలచూలి.

ఆ. నేల యేలుకొనెడు జోలి య దేటికి, నేల చూలిమీఁద నేల యాస. అచ్చ. రా. యు. ౩౯౪.

ఆ. నేలచూలి వెదక గాలిబిడ్డఁడు లోను, గాను గలిగినట్టికడిఁదికొమ్మ, మెకపుగములననుప... యయా. ౩. ౨౨.

నేలగాపరి. వి. (నేల + కాపరి.) రాజు.

సీ. అలగాపరి పూఁపు లచ్చటఁ దిగఁద్రోచి నేలగాపరులఁ దా నేలఁ గల్గె. అచ్చ. భా. ౧. ౫.

నేలగుమ్మడి. వి. (√ నేల.) భూమికర్కారువు॥.

సీ. నెగడు విదార్యాఖ్య నేలగుమ్మడి యన... ఆం. భా. ౨. ౭౪.

నేలగుమ్ముడు. వి. (√ నేల.) విదారి॥. (ఇది నల్ల నేలగుమ్ముడు, తెల్లనేలగుమ్ముడు అని ద్వివిధము. శ. ర.)

నేలగొలిమిడి. వి. (√ నేల.) గోలోమి॥. (శ. ర.)

నేలజమ్మి. వి. (√ నేల.) పిన్నజమ్మి, శమీరము॥. (చి. ని, శ. ర.)

నేలజేజే. వి. (√ నేల.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

సీ. ఇటు నేలజేజేల కెలు కైనచెంగావినుద సంజఁ దగుకొండఁ జూచినాఁడ. నరస. ౫. ౨౨.

సీ. నీటూర నెదిరిన నేలజేజేదంటతే జెల్ల నడఁ చినగిట్టలెంక. అచ్చ. రా. అయో. ౯౩.

నేలతంగేడు. వి. (నేల.) చిన్నతంగేడు, అకు ల్యము॥.

సీ. ములువెంపలి ములుస్తె గలేజేరు గుంటగజ్జె రుసు దంతిబందారు నేల, తంగేడు...హంస. ౪. ౧౦.

నేలతాడి. వి. (√ నేల.) తాళమూలిక, ముసలి॥. (సానుస్వారమని చి. ని.)

సీ...బీఱ వెంగలింగకోఁదాడు నీఁదాడు ఖర్జూర మీఁత నేల, తాడి...హంస. ౪. ౧౧.

సీ...నేలతాడి యనంగ నెసఁగు ముసలి. ఆం. భా. ౨. ౫౧.

నేలతామర. వి. (√ నేల.) మెట్టతామర, స్థలపద్మి॥.

సీ. స్థలపద్మ మగు మెట్టతామర యన...నేల తామర యన...ఆం. భా. ౨. ౫౯.

సీ. దధియము క్రముగ నేలతామరఁ గొన...(చికి. చి. ని.)

నేలతాలుపు. వి. (√ నేల.) ౧. పర్వతము, భూధరము.

సీ. నేలతాలుపు రాచచూలిగాదిలికందు దొసఁగుచీకటిచాల్పుతోఁగల విందు. అచ్చ. రా. పీఠి. ౪.

౨. రాజు, భూధరుఁడు.

క. కలికపుమానిసి యని నీ, తలఁపున నిపు డల్లనేలతాలుపుమిన్నం, జులుకఁగఁ జూచెద వత నిశా, గెలువఁగ నీవంటివారికిం దర మగునే. అచ్చ. రా. యు. ౨౧.

నేలతీఁటకసింద. వి. (√ నేల.) కసిందలో నొకభేదము, వృక్షవిశేషము.

గీ. నేలతీఁటకసిందయుఁ గోల జెముడు, బొంతజెము డుల్లియును సదాముస్తె నెందలు, గాఁగలుగునట్టి చిఱుచెట్లఁ గాంచి యంత. హంస. ౪. ౧౦.

నేలతొళసి. వి. (√ నేల.) భూతులసి॥. (శ. ర.)

నేలన(స)మ(మి)లి. వి. (√ నేల.) పక్షివిశేషము.

సీ. కొక్కెరల్ కక్కెరల్ గువ్వలు వెలినెలనేలనెమళ్లును బోలుగలును. రసిక. ౧. ౫౪ ౧. ౧౧౫.

వ... మఱియుఁ గైదు కక్కెర కారుకోడి లావు క వెలిచ నేలనమలి డాబ గొంగడిగాఁడు మొదలగుపక్షులు పొదలుకొని యుండు పిట్టపట్లును... చంద్రా. ౨. ౭౪.

అ. పికిలి నేల నెమిలి పెనుగువ్వ బకదారి, పావు రాయి... ఆది యైనపక్షు లతఁడు దీర్చె. హంస. ౩. ౧౩.

నేలనేరేడు. వి. (√ నేల.) కాకినేరేడు, భూమి జంబుకి.

సీ... నేలనేరే డనఁగ... భూజంబునామంబు పొల్చు... ఆం. భా. ౨. ౪౭.

నేలపట్టి. వి. (నేల + పట్టి.) ౧. అంగారకుఁడు, భౌముఁడు. (శ. ర.) ౨. నరకాసురుఁడు. ౩. భూపుత్రి, సీత. (శ. ర.)

నేలపల్లటి(టీ). వి. (√ నేల.) పారావతవిశేషము.

సీ. పారావతం బగుఁ బావురాయి యనంగ... తద్భేదములుగాను దనరుచుండ ను నేలపల్లటి... అనంగ... ఆం. భా. ౨. ౭౫.

సీ. పావురములు నేలపల్లటీల్ కూకీలు... సుఁగటీ లనంగఁ బొల్చును గలరవములు... సాం. ని. తిర్య. ౪౭.

నేలపొన్న. వి. (√ నేల.) కోలపొన్న, అంఘ్రి పర్ణిక.

సీ. క్రోష్టుపుచ్ఛికయా నేలపొన్న, నా... ఆం. భా. ౨. ౫౫.

నేలమట్టము. విణ. (√ నేల.) నేలతో సమాన మైనది; నాశితము.

మ. దినసాథుం డుదయాద్రి శృంగమున కేతే నెల్లి... కూల్తు లంకాపురీ, ఘనసాలాదుల నేల మట్టము గ నాకఁపింప నక్తంచరుల్. భా. రా. యు. ౩౧౫.

సీ. ఊర్ధ్వాండకర్పరం బొరయు వింధ్యాద్రికూటంబులు నేలమట్టంబు సేసె. కాశీ. ౧. ౧౨౪.

గీ. దేవ యొకవానరుఁడు లీలావనంబు, నేలమట్టంబు చేసి యాఖిలవాల, మూఁచి యాడెడు తనుఁ జూచి కోఁచవాలు, రక్కసుల నొక్కి తోరణం బెక్కి నగుచు. రామా. ౬. ౨౦౩.

నేలమామెన. వి. (√ నేల.) వృక్షవిశేషము.

సీ. మామెనయును నేలమామెన యటికమామిడి దూలగోవెల మేఁకమేయు. గీ. నాకు నల్లేరు... హంస. ౪. ౧౦.

నేలమాలె. వి. (√ నేల.) భూగృహము, భూమిలోపలియిల్లు.

గీ. పాయముసఁ బెద్దవాఁ డొకబ్రాహ్మణుండు, లక్షణజ్ఞుండు సంగతలక్షణాంగి, నొక్క కన్నియఁ బెండ్లి యై యొరులగోష్ఠి, మరగ కుండంగ నఖి నేలమాలెఁ బెట్టి. కేయూర. ౩. ౨౧౩.

గీ. నేలమాలె నా భూమ్యంతరాలయమ్ము... ఆం. భా. ౨. ౧౭.

నేలమాలెలద్రవ్య=లోలోపల కట్టలపస్నా.

క. వెనిమిటియు నత్త వదినెలు, కనుఁగలిగి మెలఁగ వెడలఁగా నెడ లేమిం, దినదినమాఁ దత్తలోదరి, మనమున నే యిట్టి నేలమాలెలు ద్రవ్యా. శుక. ౨. ౫౦౭.

నేలములక. వి. (√ నేల.) వాఁకుడు, వార్తాకి.

సీ... నేలములక యనఁగ. గీ... సర్పాక్షి ప్ర బలు. ఆం. భా. ౨. ౫౭.

నేలమొలత్రాఁడు. వి. (నేల + మొలత్రాఁడు.) సముద్రము.

గీ. వచ్చె యవ్వేఁడివేలుపువంగడంపు, నేల మొలత్రాటినిండుకుందేటితాల్పు, మ్రోల విల్చె కరంబు ప్రేముడి దలిర్ప, వెరవుతోఁ బల్కెఁ గేలుఁదామరలు మొగిచి. అచ్చ. రా. యు. ౧౫౫.

నేలయడుగు. వి. (√నేల.) పాతాళము.

సీ. పాతాళ నామంబు... నేలయడు గనంగ వెగడుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౫.

నేలయుసిరిక. వి. (√నేల.) భూధాత్రీ.

గీ... నేలయుసిరిక యన,నలరు భూధాత్రి... ఆం. భా. ౨. ౪౯.

నేలయెకిమీఁడు. వి. (నేల+ఎకిమీఁడు.) భూపతి,రాజు.

గీ ... ఓ నేఁ యెకిమిలకొలమసామి, చేతగు తుక కలపెద్ద చెంచువాని,యింటిచెంచెత చెలి మించుగుంటికెలని, పాలములోఁగలఁ జెలఁగు చెంచులము పేము. ఉ. రా. ౭. ౩౯౮.

నేలయేలుదంటు. వి. (√నేల.) క్షత్రియుఁడు, రాజు.

సీ... నేలయేలుదంటులు... గీ... రెండవ వంగడంపుఁ, బలువు లన క్షత్రియాఖ్య లౌ ... సాం. ని. మాన. ౨.

నేలరేగు. వి. (√నేల.) భూబదరీ. (శ. ర.)

నేలఱేఁడు. వి. (నేల+ఱేఁడు.) రాజు.

గీ. అట్టిప్రోలికి నేలిక యగుచు నెల్ల, నేల ఱేఁడులు దను మేలు మే లటంచుఁ, బొగడ మగఁడనికలుముల వెగడి పజలఁ, దద్దయును సాఁకుకొనుచుండు దశరథుండు. అచ్చ. రా. బాల. ౪౪.

చ. కనుఁగొని నేలఱేఁడు మతికాంచనభూష ణభూషితుఁ డ్మృగా,జినయుతు... చెన్న. ౫. ౩౦౪.

నేలవెలఁగ. వి. (√నేల.) భూవెలఁగ.

సీ... నేలవెలఁగాకు నొనరంగఁ గలుకఁగాఁజేసి పోసినమాను...(చికి. చి. ని.)

నేలవేము. వి. (√నేల.) భూనింబము.

సీ. శ్రీ తులసియు సంబరేను నేలుసిరికీశ్వరి నేలవే మూటి చల్లగడ్డ. హంస. ౪. ౧౦.

సీ... నేలవే మనంగ భూనింబ మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౫౦.

నేలవేలుపు(ల్పు) వి. (నేల+వేలుపు.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

గీ.అప్పు డెకిమీఁడు తతిచెయ్వు లమరఁ దీర్చి, పేదలకు నేలవేలుపుఁ బెద్దలకును, బొసఁగ రొక్కంబుఁ దొడవులుఁ బుట్టములును, దొడుకులు నొసంగి కుదిరెలు గడపి యంత. అచ్చ. రా. బాల. ౭౪.

గీ. నేలవేలుపు మొదలిటి నేమములకు, నెలవు చెలువపుగమి కాఁడు పిలుకుమారి, రక్కసు లచేతఁ బోయినయక్కచునకు, వగవ కట్టోరు మె యెల్ల నొగుఁ దండ్రి. యయా. ౩. ౧౩౧.

ఆ. పుడమి తోనితోడఁ బోడర నీలా వేమి, ఖరునికంటె నల్లగట్టుఁడు, కొడుకుకంటె గండ్ర గొడ్డలితాలుపు,నేలవేల్పుకంటె నెఱ యె చెపుమ. అచ్చ. రా. యు. ౩౩.

నేలసంపెఁగ. వి. (√నేల.) భూమిచంపకము. (శ. ర.)

నేలాఁపు. వి. (నేల+ఆఁపు.) శ్యేనవిశేషము, ఒకవిధమగుడేగ.

సీ. నేలనెమళ్లు నేలాఁపుడేగల విడిచి యేపు నఁ బీఁచ మడపఁజేసి. రసిక. ౧. ౧౧౫.

నేలుసిరిక. వి. (నేల+ఉసిరిక.) భూమ్యామలకి.

సీ. శ్రీతులసియు సంబరేను నేలుసిరికీశ్వరి నేలవే మూటి చల్లగడ్డ. హంస. ౪. ౧౦.

నేలొద్ది. వి. (√నేల.) వృక్షవిశేషము.

సీ. కలజువ్వి వావిలి గండువావిలి యేఱుమద్ది మద్దియును నేలొద్ది యొద్ది. హంస. ౪. ౧౧.

నేవడము = నేవళము. (శ. ర.)

నేవము = నెవము. (శ. ర.)

నేవళము = నేవడము, నేసారము. వి. లలంతికా విశేషము, మణులుగ్రుచ్చినహారము.

క. తనయయంత నేవళం బొకఁడనుకూలతఁ గేలఁ బుచ్చి యాసతియుఱకక్, వనరుహాలోచనుఁ డిడె లోఁచనపారణ సేసెఁ దత్ప్రసాదనదృష్టిక్. హరి. ఉ. ౪. ౧౭౦.

గీ. పసుపునుమంజాయ మైకాంతిఁ బసలుసేయ, నేవళంబులు చనుదోయినిగ్గుఁ జెనక, ద్రవిడబాలవిలాసినీతతులు మెఱయ, సిరికిఁ బట్టైనకాంచికాపురమునందు. విక్ర. ౩. ౧౧౬.

సీ. పదకము తాళి నేవళము...అన లలంతి, కావిశేషం బగు...ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

నేష్ట. సం. వి. ఋ. పుం. సోమయాగమందలి ఋత్విజులలో నొకఁడు.

నేష్టువు. సం. వి. ఉ. పుం. లోష్టము, మట్టిపెల్ల. (వాచ.)

నేస్తకత్తె. విణ. (నేస్తము + కత్తె.) స్నేహితురాలు. (శ. ర.)

నేస్తకాఁడు. విణ. (నేస్తము + కాఁడు.) మిత్త్రుఁడు.

సీ...నేస్తకాఁడు సంగడికాఁడు నాఁగను మిత్త్రునినామము లగు. ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

గీ. కటికిచీకటినెఱి నేస్తకాఁడు దాను, ధృతియొసంగఁగ దానిమందిరముఁ జేర. శుక. ౨. ౧౭౯.

వ...జంటనేస్తకాండ్ర చేతితిపిరికిన్నెరలబంగు టింగురులును... ప్రబంధ. ౩౭.

నేస్తము. వి. చెలిమి, మైత్రి.

చ. నిలకడ సున్న వావి నహి నేస్తము సాస్తి ...కాంత లదాంత లింతయుఁ. శశాం. ౪. ౧౩.

శా. ఆనీలాలక బాణకన్యక కు బాహ్యప్రాణమో నాఁగ నెం, తే నేస్తం బొనరించి యున్న దగుటం దీనాననాంభోజ యై, గ్లాని బొందుచునున్నయారమణి యాకారంబు వీక్షించి ...అని. ౨. ౭౩.

సీ. నెయ్యము నేస్తము ... గీ...అనఁ బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు...ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

విణ. మిత్త్రుఁడు.

ఉ. ...వ యెఱింగి యుండుదువు నేనును జంద్రుఁడు నేస్త మాటయుక్. శశాం. ౪. ౪౧.

జః నేస్తకత్తె, నేస్తకాఁడు, నేస్తి, నేస్తుఁడు.

నేస్తి. విణ. నేస్తురాలు. (√ నేస్తము.) నేస్తకాఁడు.

సీ. నేస్తి గాదిలి చెలి నేస్తకాఁడు సఖుఁడు, సంగాతి చెలికాఁడు సంగడీఁడు, నాఁగఁ బేరులు మిత్రున కగు...వేంక. మాన. ౨౬.

సీ. సురఁటివీచులఁబుట్టుదొర మెప్పు రానేస్తి జంగిలియొఱకు మాసంగడీఁడు. ప్రబంధ. ౧౭౦. సాం. ని. మాని. ౫.

నేస్తుఁడు. విణ. (√ నేస్తము.) మిత్త్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

శా. ఈలా గూరక నన్ను నొత్తెను నతం డేలాగు నేస్తుం డగుక్. అచ్చ. భా. ౪. ౭౧.

నేస్తురాలు. వి. (√ నేస్తము.) స్నేహితురాలు. (శ. ర.)

నేహారము = నేవళము. వి. మణులు గ్రుచ్చినహారము.

ద్వి. లోహాచితంబులై లోలత మించు, నేహారంబులు గొన్ని పీలాల నమర, గుత్తంబుగా రాత్రిఁ గొనిపోయి దీప్తదీప్తిఁ గ్రమ్మెఱుఁగుల శిఖరపఁ బట్టి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౬౩౭ ఖం.

నై

నైకచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఒంటిగా సంచరింపనిది, గుంపుగూడి తిరుగునది. (మేఁక, పంది మొ.)

నైకటికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) సమీపమున నున్నవాఁడు. వి. అ. పుం. -భిక్షాదులకై గ్రామాదులదాపున వసించువాఁడు- భిక్షువు, యతి.

నైకట్యము. సం. వి. అ. న. సామీప్యము, దాపు.

నైకభేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనేకభేదములు కలది. (చిత్తరువు మొ.)

నైకమాయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనేకమాయలు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పరమేశ్వరుఁడు.

నైకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- ఏకము కానిది- అనేకము, పెక్కు.

నైకరూపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నానారూపములు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పరమేశ్వరుఁడు.

నైకాత్మ(ము.) సం. విణ. (న్). ౧. అనేకస్వరూపములు కలది. ౨. పెక్కులాత్మలు కలది. వి. న్. పుం. పరమాత్ముఁడు. (రూ. నైకాత్ముఁడు.)

నైకృతికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) శాఠ్యముతో జీవించువాఁడు, వంచకుఁడు.

నైగనిగ్యము. సం. వి. అ. న. నిగనిగలాడుట.

నైగమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వేదసంబంధమైనది. ౨. పట్టణసంబంధమైనది. 3. వణిక్సంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. ఉపనిషద్రూపమగు వేదభాగము, వేదాంతము. ౨. నయము, నీతి.

నైగమికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిగమమున ఉన్నది. ౨. నిగమమువలన కలిగినది. 3. నిగమమునకు వ్యాఖ్యానమైనది.

నైగముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిగమవిదుఁడు, వేదార్థము తెలిసినవాఁడు. ౨. నాగరుఁడు, పౌరుఁడు. 3. వణిజుఁడు, వర్తకుఁడు.

నైఘంటుకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిఘంటువును గుఱించి రచింపఁబడినది. (గ్రంథము.) వి. అ. న. వేదనిఘంటుగ్రంథ ప్రథమకాండము.

నైచికము. సం. వి. అ. న. గోశిరః ప్రదేశము, ఆవుతలభాగము.

నైచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉత్తమమైనయావు.

నైచ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నీచత్వము. ౨. (భక్త్యాదులచే కలుగు) నమ్రత్వము.

నైజము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. స్వకీయము, తనది. ౨. స్వాభావికము, సహజము.

నైతలము. సం. వి. అ. న. నరకము.

నైతలసద్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. యముఁడు.

నైత్యకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)=నైత్యికము.

నైత్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిత్యము చేయఁదగినది. (దానకర్మాది.) వి. అ. న. నిత్యత్వము, శాశ్వతత్వము.

నైత్యశబ్దికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) శబ్దము నిత్యమని వాదించువాఁడు. (పూర్వమీమాంసకుఁడు.)

నైత్యికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిత్యమును కలుగునది, ఎప్పుడును సంభవించుచుండునది. ౨. నిత్యమును చేయవలసినది. (కర్మము.)

నైదాఘము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిదాఘసంబంధమైనది, గ్రీష్మసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. నిదాఘము, వేసఁగి.

నైదానికుఁడు. సం.విణ.(అ.ఈ.అ.) ౧. (రో॰గ) నిదానము నెఱిఁగినవాఁడు. ౨. (రో॰గ) నిదాన ప్రతిపాదక మగు గ్రంథమును చదువువాఁడు.

నైదానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రో॰గ మూలకారణము నెఱిఁగినవాఁడు.

నైదేశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) -నిదేశమును చేయువాఁడు-కింకరుఁడు, సేవకుఁడు.

నైధనము.సం. విణ. (అ.ఈ. అ.) మరణసంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. నిధనము, మరణము. ౨. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు అష్టమస్థానము. ౩. జన్మనక్షత్రమునకు ఏడవదియు, పదునాఱవదియు, ఇరువది యైదవదియు నగు నక్షత్రము.

నైధానము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిధానసంబంధమైనది, నిధిసంబంధమైనది. ౨. నిధాన సాధ్యమైనది. (వాచ.)

నైపథ్యము సం= నేపథ్యము.

నైపము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నీపసంబంధమైనది. ౨. నీపవికారమైనది.

నైపాతికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ప్రస్తావవశమున చెప్పఁబడినది. (అ. ని.)

నైపాళము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నేపాళదేశసంబంధమైనది. ౨. నేపాళదేశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. పుం. నేపాళనింబము, నేపాళపువేము?.

నైపాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నవమల్లిక, విరజాజి? ౨. మనశ్శిల, మణిసిల. ౩. శేఫాలిక, నల్లవావిలి?. ౪. నీలి?.

నైపాళికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నేపాళదేశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. న. రాగి.

నైపుణము. సం. వి. అ.న. నిపుణత్వము, కౌశలము.

నైపుణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిపుణత్వము,కౌశలము.

నైపుణ్యము. సం= నైపుణము.

నైబిడ్యము. సం. వి. అ. న. నిబిడత్వము, దట్టముగానుండుట. ౨. (సం॰గీ.) సంకాశప్రాత్కార గుణభేదము, నిబిడముగా ఎడతెగనిధ్వనివచ్చునట్లు పిల్లనగ్రోవి మొదలగునవి ఊదుట.

శ్లో. నైబిడ్యం ప్రౌఢతా చాపి సుస్వరత్వంచ తీక్ష్ణతా,మాధుర్య మితిషం చామీప్రాత్కారేషు గుణాః స్మృతాః॥

నైభృత్యము. సం. వి. అ. న. -నిభృతభావము- ౧. అచాంచల్యము, నిశ్చలముగానుండుట. ౨. అడఁకువ, వినయము ౩. రహస్యము.

నైమంత్రణకము. సం. వి. అ. న. ఆతిథ్యము, అతిథిసత్కారము.

నైమయుఁడు సం. వి. అ. పుం. -నిమయము- (సరకుల వినిమయము) వలన జీవించువాఁడు- వర్తకుఁడు, బేహారి.

నైమిత్తము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిమిత్తసంబంధమైనది. ౨. నిమిత్తమువలనఁగలిగినది. వి. అ. న. శకునగ్రంథముయొక్క వ్యాఖ్యానము.

నైమిత్తికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిమిత్తమువలనఁగలుగునది. ౨. నిమిత్తమునాశ్రయించి చేయఁదగినది, నిమిత్తమునుబట్టి చేయఁబడినది. (అద్రికాది.) వి. అ. న. -నిమిత్తమును (కారణమును) అనుసరించి వచ్చినది- కార్యము, ఫలము.

శ్లో. ఉదేతి పూర్వం కుసుమం తతఃఫలం, ఘనోదయః ప్రాక్తదనంతరం పయః, నిమిత్తనైమిత్తికయో రయంక్రమః, తవప్రసాదస్య పురస్తుసంపదః. శాకుం. ౭. ౩౦.

౨. ఒకానొకనిమిత్తమును బట్టి ఆయాకాలమునఁ జేయఁబడు కర్మము. (కర్మము- నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము అని మూఁడువిధములు.)

నైమిత్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిమిత్తములను చక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు; శకునశాస్త్రము తెలిసినవాఁడు (జోస్యుఁడు, సెం.)

నైమిశము. సం. వి. అ. న (బ్రహ్మ సృజించి విడిచినమనోమయచక్రముయొక్క నేమి ఏస్థలమున ఊడిపడిపోయినదో అట్టిపుణ్యారణ్యము నైమిశము.)

సూతుఁడు శౌనకాదిమహర్షులకు పురాణాదులు వినిపించినపుణ్యారణ్యము.

శ్లో. ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా సృష్టం విసృజ్యతే, యత్రాస్య శీర్యతే నేమి స్స దేశ స్తపస శ్శుభః ... ప్రయయు స్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమి ర్వ్యశీర్యత, తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితం. (వాయుపు. వాచ.)

నైమిషము. సం. విశే. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిమిష సంబధమైనది. ౨. నిమిషమాత్ర ముండునది. వి. అ. న.- సూతుఁడు శౌనకాదిమహర్షులకు పురాణాదులు వినిపించిన పుణ్యారణ్యము (ఇందు నిమిషమాత్రముచే దానవబలము హతమైనది.)

శ్లో. ఏవం కృత్వా తతో దేవో మునిం గౌరముఖం తదా, ఉవాచ నిమిషే ణేదం నిహతం దానవం బలమ్, అరణ్యే౽స్మిం స్తత స్త్వేత న్నైమిషారణ్యసంజ్ఞితం, భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషకం. (వరా. వాచ.)

నైమేయము. సం. వి. అ. పుం. వినిమయము సరకులమాఱుపు.

నైయంకవము. సం. విశే. (అ.ఈ.అ.) న్యంకు సంబంధమైనది, ఇఱ్ఱికి సంబంధించినది. (చర్మాది.)

నైయగ్రోధము. సం. విశే. (అ.ఈ.అ.) న్యగ్రోధ వృక్షసంబంధమైనది. (దండాది.) వి. అ. న. న్యగ్రోధఫలము, మఱ్ఱిపండు.

నైయత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నియతముగా నుండుట, ౨. ఆత్మనిగ్రహము.

నైయమికము సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) నియమప్రాప్తము, నియమముచే సంభవించునది. (ఋతుకాలమున భార్యను గలియుట సెం.)

నైయాయము. సం. విశే. (అ.ఈ.అ) ౧. న్యాయ సంబంధమైనది. ౨. న్యాయశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానమైనది.

నైయాయికుఁడు. సం. విశే. (అ.ఈ.అ.) న్యాయశాస్త్రము నెఱిఁగినవాఁడు, న్యాయశాస్త్రమును జదివినవాఁడు, తార్కికుఁడు.

నైయాసికుఁడు సం. విశే. (అ. ఈ. అ) అంగన్యాసకరన్యాసమాతృకాన్యాసాదులు తెలిసిన వాఁడు.

నైరంతర్యము సం. వి. అ. న. -నిరంతరత్వము- ౧. ఎడతెగకుండుట, విచ్ఛేదములేమి. ౨. ఎడము లేకుండుట, మిక్కిలి క్రిక్కిఱిసి యుండుట.

నైరపేక్ష్యము. సం.వి.అ.న. -నిరపేక్షత్వము- అపేక్ష లేకుండుట, కోరిక లేకుండుట.

నైరర్థ్యము సం. వి. అ. న. -నిరర్థకత్వము- ౧. ప్రయోజనము లేకుండుట. ౨. అర్థము లేకుండుట.

నైరాశ్యము. సం. వి. అ. న. -నిరాశత్వము- ౧. ఆశలేనితనము. ౨. ఆశ లుడుగుట, ఆశ వదలుకొనుట.

నైరుక్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తమును -వేదాంగభేదమును- దెలిసినవాఁడు.

నైరుక్తుఁడు. సం. = నైరుక్తికుఁడు.

నైరుజ్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రోగములులేకుండుట, ఆరోగ్యము.

నైరూహికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఊహము లేక చేయఁబడినది, విమర్శము (తత్త్వనిర్ణయము) చేయకయే ఆచరింపఁబడినది. వి.అ. పుం. వస్తికర్మభేదము.

నైరృతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిర్ఋతికి సంబంధించినది. ౨. నిర్ఋతిదేవతాకము. (పశువు మొ.) వి. అ. న. మూలనక్షత్రము.

నైరృతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దక్షిణపశ్చిమముల నడిమిదిక్కు.

నైరృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. -అధర్ముని భార్య యగునిర్ఋతియొక్క సంతతివాఁడు -రాక్షసుఁడు. ౨. నిర్ఋతి, దక్షిణపశ్చిమ దిక్పాలకుఁడు.

నైర్గుణ్యము. సం. వి. అ. న- నిర్గుణభావము- ౧. గుణములులేమి. ౨. సద్గుణములు లేకుండుట. ౩. సత్త్వాదిగుణములు లేమి.

నైర్ఘృణ్యము. సం. వి. అ. న- నిర్ఘృణత్వము- ఘృణలేమి, కనికరములేకుండుట.

నైర్దేశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -నిర్దేశమును (ఆజ్ఞను) చేయువాఁడు- భృత్యుఁడు, సేవకుఁడు.

నైర్మల్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్మలత్వము, పరిశుద్ధత. ౨. భోగ్యవస్తువులందలివైరాగ్యము.

నైర్వాహికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిర్వాహకుఁడు, నిర్వహించువాఁడు. ౨. (జలాదులను) వెలిచికొని పోవువాఁడు.

నైల్యము. సం. వి. అ. న. నీలత్వము,నల్లఁదనము.

నైవాసికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నివాసమునకుఁ దగినది. (ఇల్లు మొ.).

నైవేద్యము. సం. వి. అ. న. నివేద్యము, దేవతలకు నివేదింపఁదగిన వస్తువు.

నైవేశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వివాహమువూలమున లబ్ధమైనది. ౨. వివాహసంబంధమైనది. ౩. గృహసంబంధమైనది.

నైవేశికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వివాహార్థ మియ్యఁబడునది (నగలు మొ.) ౨. గృహోపకరణము.

నైశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిశాసంబంధమైనది, రాత్రిది. ౨. రాత్రియందు పుట్టినది. ౩. రాత్రియం దుండునది.

నైశికము. సం=నైశము.

నైశ్చల్యము. సం.వి.అ. న. నిశ్చలత్వము, చలింపమి.

నైశ్చిత్యము. సం. వి. అ. న. నిశ్చితత్వము, నిశ్చయము.

నైశ్శ్రేయసము. ~~నిశ్శ్రేయసము~~ సం. విణ. (అ.ఈ.అ.)-నిశ్శ్రేయసమునకు (ముక్తికి) హితము- ౧. ముక్తి గలిగించునది. ౨. ముక్తిసంబంధమైనది. ౩. శుభము కలిగించునది, శుభమునకు సాధన మగునది. ౪. శుభసంబంధమైనది.

నైశ్శ్రేయసికము. సం=నైశ్శ్రేయసము.

నైషధీయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నైషధునకు (నలునకు) సంబంధించినది.

నైషధుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిషధదేశపు రాజు. ౨. నలుఁడు. ౩. నిషధదేశపువాఁడు.

నైషాదకము. సం. విణ. (అ. దకా. అ.) నిషాదుఁడు సిద్ధము చేసినది. (ధాన్యము మొ.)

నైషాదము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిషాదసంబంధమైనది. ౨. నిషాదునిసంతతి.

నైషాదికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిషా

దుసిసంతతివాఁడు.

నైష్కర్మ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. శాస్త్రప్రకారము విహితకర్మములను విడుచుట, కర్మత్యాగము; కర్మఫలత్యాగము. ౨. పని చేయకుండుట, నిర్వ్యాపారత్వము, సోమరితనము.

నైష్కశతికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నూఱు నిష్కములపరిమాణము కలది. ౨. నూఱు నిష్కములకు కొనఁబడినది.

నైష్కించన్యము. సం. వి. అ. న. -నిష్కించనత్వము- కొంచెమైనను లేమి, మిక్కిలి పేదఱికము.

నైష్కికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిష్కమునకు కొనఁబడినది. ౨. నిష్కవికారమైనది, నిష్కముతో చేయఁబడినది.

నైష్కికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కోశాధ్యక్షుఁడు, టంకసాలయధికారి.

నైష్క్రమణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిష్క్రమణమున - శిశువును గృహము నుండి తొలుసారి బయటికి తీసికొనివెళ్లునపుడు- ఈయఁబడునది. ౨. నిష్క్రమణకాలమున చేయఁదగినది. (సంస్కారము, పదార్థము మొ.)

నైష్ఠికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నిష్ఠకలది, ఆసక్తము. ౨. నిశ్చితము, నిష్కృష్టము. ౩. అంత్యకాలమున చేయఁదగినది, మరణకాలమున చేయవలసినది. (కర్మము మొ.)

శ్లో. శ్రుతదేహవిసర్జనః పితుః చిరమశ్రూణి విముచ్య రాఘవః, విదధే విధిమస్య నైష్ఠికం, యతిభిస్సార్ధమనగ్నిమగ్నిచిత్. సం. రఘు. ౮. ౨౫.

౪. స్థిరమైనది, నిలుకడ గలది.

నైష్ఠికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఆసక్తుఁడు, నిష్ఠ కలవాఁడు. వి. మరణపర్యంతము బ్రహ్మచర్యమును పూని గురుకులమున వసించు బ్రహ్మచారి. (స్మృతి. ఉపకుర్వాణుఁడు.)

నైష్ఠుర్యము. సం. వి. అ. న. -నిష్ఠురత్వము- ౧. కాఠిన్యము ౨. పారుష్యము, పరుసఁదనము.

నైసర్గికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)-నిసర్గాగతము- స్వభావమువలన వచ్చినది, స్వాభావికము.

నైస్త్రింశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిస్త్రింశము (కత్తి) ఆయుధముగాఁగలవాఁడు, కత్తిని చేఁబూని పోరువాఁడు.

నైస్పృహ్యము. సం. వి. అ. న. నిస్పృహత్వము, ఇచ్ఛలేమి.

నైస్స్వము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిస్స్వుని సంబంధమైనది. వి. అ. న. నిస్స్వత్వము, దారిద్ర్యము.

నైస్స్వ్యము. సం. వి. అ. న. నిస్స్వత్వము, దారిద్ర్యము.

నొ

నొంచు. స. క్రి. (√నొచ్చు.) ౧. (శరీరమును గాని, మనస్సును గాని) నొచ్చునట్లు చేయు, నొప్పించు, బాధించు.

ఉ. నొంచినఁ గెంపుసొంపునఁ గనుంగవ యొప్పఁగ నూతుఁ ద్రుంచి విల్, ద్రుంచి తురంగ గక్త్రములఁ దూపులు నించి యలంచి మేను నొప్పించిన... భార. ద్రో. ౨. ౩౪.

గీ. చంపె నత్తెఱఁగుల్లంబు నొంపకున్న. భార. స్త్రీ. ౧. ౧౫౪.

చ. కరితురగాదిఘట్టనయు గాలియు నొంపదె యొంటి యున్నయత్తఱవును... భార. ఉద్యో. ౨. ౨౨. (ఇట పడఁ జేయు అని భావము.)

౨. సంహరించు, చంపు.

ఉ. ...తల్లి విన వమ్ము యీాజగము లెల్ల సృజించు భరింప నోంపఁ జాల్దేవత లెట్లు వర్తిలిన లెస్సవుగా కివి చెల్ల వేఁకిన్. పారం. ౨. ౧౨౦.

గీ. హరియు భృగుపత్ని నోంచఁడే యజ్ఞుఁడు కూఁతుఁ, గలయఁడే శశి గురుకాంతఁ గలసి కొనఁడె. దశా. ౧. ౨౫౩.

నోంచువాఁడు. విణ. (√నోంచు) ఘాతుకుఁడు, హింసించువాఁడు.

గీ. ఘాతుకుఁడు నోంచువాఁ డనఁగాఁ జెలంగు. ఆం. భా. ౩. ౭.

నొక్కము. వి. పెద్దసదాప, శతావ్యయము. (బ్రా, శ. ర.)

నొక్కిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√నొక్కు) నొక్కుడువడు.

ఆ. చేతఁ దొడికి క్రిందిపెలవి నొక్కిలఁ బట్టి, యశమలీల ముష్టి విసరి పొడువఁ, గులిశని హతిఁ గూలుకొండకైవడి నిలఁ, గూలి కాళ్లు గుదుచుకొనుచుఁ జచ్చె. పద్మ. ౯. ౧౯౩. (చి. ని. పా. కేలను బట్టి అపముద్రి.)

నొక్కు. స. క్రి. (త. నొక్కు.) ౧. నలియఁజేయు, నలుపు.

శా. ...వాఁ, దక్కోణంబున మందరస్థి యగుదీ పాంకారముల్ మీఁదికై, యొక్కం డ్రోచి ఘృతంబు నించినిజవ స్త్రైణకాంతముం జించి చేనొక్కన్ వర్తిగ నేకఁ దోఁచెను శిఖన్ రోజించె వైశ్వానరున్. కాశీ. ౪. ౧౨౩.

౨. (గోరు, పల్లు మొ. వానితో) అదుము.

సీ. బలితంపుగుబ్బలఁ బట్టి చూడకె గాని నును వాఁడిగోరుల నొక్కరాదు. దశా. ౨. ౩౧౧.

చ. పడఁతుక ప్రేమ మీఱ కెంపసఁటఁ జాఱు ఋక్కన మోవి నొక్కెనన్. దశా. ౩. ౪౭.

౩. వంపుతీయు.

క. చిక్కెడుచక్కనినున్నని, సుర్కెని తో లాద్యఁబడని చల్లి పెగలకే, నొక్కఁబడనిదండంబులు తక్కెక యుపనయనవేళఁ దాల్పఁగవలయున్. విజ్ఞా. ఆచా. ౨౨.

వి. అదుముటవలనఁ గలిగినపల్లము; ముసుక.

సీ. నునుఁగెంపుఁబలునొక్కు లెనసి రంజిలుచున్న రాజకీరము సుధారసము లాన. భాను. ౪. ౯౫.

సీ. ప్రిణిలి కైరవవళశ్రేణినొక్కులు దీర... మనుచ. ౩. ౨౩. జై. భా. ౪. ౫౫.

గీ. పాలఁతికుచయుగళోఁబుతోఁ బోరుటకును, గాదె చక్కనిశౌర్యకలశతతులు, నొక్కులై చిక్కుపడి చాలఁ దుక్కుపట్టి, కుత్తెపెట్టుకు లోనయ్యెఁ జోద్యముగను. శితా. వి. ౨. ౧౨౩.

నోరునొక్కు=మాటాడకుండఁగఁ జేయు.

(వ్యవ) నేను అన్యాయపాకములో వానిని నోరు నొక్కినాను.

నొక్కుపూస=నొక్కులపూస, స్త్రీలు ఆభరణములలో నలంకారార్థము ధరించుపూసలలోని భేదము.

సీ. తిరునాళ్లకై పోయి తిరుపతిలోఁ గొన్న నొక్కుపూసల పేరు లెక్క నూఱు. శుక. ౨. ౪౧౧.

జ: నొక్కుడు.

నొక్కుడు=నొక్కు. వి. (√నొక్కు)

సీ. తలిరుమోఁ గెంపులుం దాఁపినచందాన మోవి పఁట్లనొక్కుళ్లు మోము బలర. యయా. ౫. ౨౬. (శ. ర. పా. నొక్కుల మోవు బలర ...ముద్రితం.)

నొగ. వి. (క. నొగ. త. నుగమ్.) యుగంధరము, బండికాఁడి కట్టుకఱ్ఱ. (కొన్నిబండ్లకు చట్రము ప్రక్కపట్టెల క్రిందనుండి పొడువైన రెండు వెదురుబొంగులు కట్టి, వానిని మోకులతో దగ్గఱగా లాగి గట్టిగాబిగింతురు. ఆబొంగులచివర కాఁడి కట్టుదురు. అవి రెండగుటచే నొగలు అనియు వాడుక.)

చ. వగపును గోపముం గదుర వైరిబలంబు ద
లంకఁ జేరుపై, నొగ నొగ దాఁకఁగాఁ
బఱపి నుగ్గుగఁ గౌరవనాథు సేన...భార. భీష్మ. ౨. ౩౩౧.

క. గగనమున కెగసి యరదము, నొగ తెగి పడ
వ్రేసి ఖడ్గమాతనగతు లొప్పఁగఁ దిరిగి తుర
గములఁ దన,మగతన మమరంగ యదుకుమా
రుఁడు వ్రేసెన్. ఉ. హరి. ౫. ౨౫౪.

క. ఒగి విల్లు నూతుతలయుం, దెగి పడ నొక
టొకటు హయలు ద్రెళ్ల నిరుగడన్, మొగి రెం
ట మూఁట నిరుకులం, నొగలు విఱుగ నొక
టు వాని నో నేయుటయున్. భా.రా.అర. ౧. ౨౩౫.

సీ. నొగలపై నున్నకృష్ణుని మేనినునుఁజాయ
హరినీలకాంతివిస్ఫురణ గాఁగ. గీ...విజయ
రోహణాద్రి వెడలి వెలిఁగె. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౬. పారి. ౨. ౭౧.

సీ. నొగ యనఁగా నెంచఁ దగు యుగంధర
సంజ్ఞ...ఆం.భా. ౨. ౨౦౩.

నొగిలించు=నొగుల్చు స. క్రి. (√నొగులు)
(బాధించు, నొగులఁజేయు.)

క. శేరాజుకాఁతిఁ గ్రోలుచ,శోరికలన్ మేఘ
పటలి కుతిలపఱచిన, ట్లా రాజుఁ జూడఁగా
మము, నైరావతి వచ్చి కటకటా నొగిలిం
చెన్. శరాహ. ౪. ౧౩.

సీ. చిగురుఁ గెరడు మోవి నొలిగించి పలుగం
పు లలరఁజేయుచుఁ డేన లానియాని. ఉ. రా. ౪. ౨౧౪.

(పగులుచు, ముక్కలుచేయు)

వ...శిరంబులు నొగిలించియు...ఉ. హరి. ౧. ౧౪౭.

నొగులు అ. క్రి. (త. నో.) ౧. నొచ్చు, నొప్పిచెందు, బాధనొందు.

ఆ. ఇన్నిసంకటముల నిబ్బంగి సొంతయు,
నొగులుచిత్తవృత్తినొవ్వ దీర్చ, పెజ్జ వీవ
కావె వే యేల యొఁతి, నడపఁ దలఁచి తది
య నాకుఁ బ్రియము. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౬.

గీ...నాంథోగృహిణి రామిఁ బడుక మరుఁడు,
వెడవెడ నా యార్చ నొగిలి రజ్జడిని గృ
హులు. ఆము. ౪. ౧౨౪.

సీ. శ్యామంబు బలసినఁ గడచనునన్నంబు భుజి
యింప దొరకమిఁ బ్రజలు నొగిలి,యడ
వులఁ బడి యాకు నలము మెక్కుచు...
దశ. ౧౦. ౯౮.

౨. వాడు; నలఁగు.

సీ. పగలింటికి బెండ నొగిలినకుముదిని సిశిరో
చిఁ గని వికసిల్లునట్లు. కు. సం. ౭. ౯౪.

చ. శివుదృఢముష్టిచే నొగిలి శ్రీహరితోపగసా
ధిమగ్నతం, జివికివప్రాఁశవి ల్లొకటి సద్దము
నం ది డుకొన్నమావిదే, హవిభుఁడు... దం.
రా. ౩. ౧౪౬.

వ...కుండలికూర్మవిభులశిరంబులు వీఁపును నొ
గుల దిగులు పుట్టి నిఖిలభువనవాసులు భువ
నంబులకు భద్రంబు గాపుత మని...హరి.
ఉ. ౨. ౬౧.

ద్వి.నొగిలె నెమ్ములు చాల నొచ్చె మస్తకము.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౩౧౯ పం.

౩. వికలమగు.

క. భువి పగిలెన్ రవి నొగిలెన్, దివి పిగిలెన్

దిగ్గజములధృతిసన్నగిలెఁజ...భూరిభేరీభాంకారమునన్. గా. వి. ౨. ౪౨.

గీ. ఘనజరాభూతహుంకృతి నెనయ డగ్గు, నొఱల సద్వృత్తి కర్ణవిస్ఫురణ నొగుల. దశా. ౨. ౧౩౮.

వి. ౧. వికలమగుట. (శ. ర.) ౨. నొప్పి. బాధ, వ్యథ.

క. తనువు నొగిలించుకంటెను, మనము నొగుల్చుటయె హింస మదిఁ బరికింపన్, దనువునొగులవుడ తీఱును, మనమునొగులు మనినదనుక మానదు సుమ్మీ. (శ. ర.)

సీ. బారి నొగులు నొప్పి బాధ సెకలు నొవ్వి వందుర దురపిల్లు కొందలంబు, సలుపు నోవి యనంగఁ జను వ్యథ... ఆం. భా. ౧. ౧౫౦

జః నొగిలించు, నొగుల్చు.

నొగుల్చు(లుచు)=నొగిలించు, స. క్రి. (√నొగులు)

(ముక్కలుచేయు, పాడిచేయు.)

గీ... తదారవంబున నతఁడు మూర్ఛఁ దెలిసి యొకకోలఁ దెగనిండఁ దిగిచి యేసె, వాని వక్షంబు నగుల జీవంబు లేదు, కల దనఁగఁ దేరు పదిబాణముల నొగిల్చె. ఉ. హరి. ౩. ౫౩.

చ... అంకిలిగొన కెమ్ము లమ్ములఁ బగిల్చి నొగిల్చి తరేతరుల్ తలల్, నలియఁగ మొత్తి... భాగ. ౧౦. ఉ. ౭౪౯.

నొచ్చిలు. అ. క్రి. (√నొచ్చు) రాలు, పడు.

మ. కలికీ యత్తిలు నీవు పోవు టెఱుఁగుం గాఁ బోలు నిప్పాటి నిక్కలరంభాతరువుల్ నుడింబడి వడం గంపించె జ్యోతిస్నిలతల్, తలవాంచెన్ సతి చూతజాతములు చింతం బల్లవశ్రేణి నొచ్చిలు నీహారము పేర నశ్రువులు రాల్చెం గంటివే కోమలీ. కృ. శతం. ౩. ౧౭౩.

నొచ్చిళ్లు. వి. బ. లాల, చొంగ. (శ. ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నొచ్చు. (దీనికి తుమున్నాద్యర్థకరూపములు నొవ్వన్, నోవన్, నోన్, ము. వ్యతిరేకార్థమున-నొవ్వక, నోవక, నోక, నొవ్వకుము, నోవకుము, నోకుము, మొదలగు రూపములును అగును.) అ. క్రి. (క. నోచ్చు.)

౧. (మనస్సునఁగాని శరీరమునఁగాని) బాధపడు.

గీ. నొవ్వ బలుకుదు సభలోనఁ జివ్వ కొల్ల, కేను గురుపతిఁ జూచి సహించి పోదు. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౩౭.

క. సేవకుల కైనవానికి, నోవకుఁడీ మీరు లఘుమనోవృత్తుల రై. భార. ఉద్యో. ౧. ౨౦౭

ఉ... సత్పురుషచిత్తము నొచ్చిన రిత్తవోవునే. ప్రభా. ౧. ౬౫.

౨. శ్రమపడు, కష్టపొందు.

క. నొచ్చినవారికి నాపద, వచ్చిన నది పరిహరించువాని ప్రభుత్వం, బె చ్చౌను... దశా. ౨. ౨౧౩.

క. ఓరిమురాంతక కామా, రారాములతోడ నీవఱచుపల్లఱపుల్, సైరించితి మిఁక నూరక, నో రత్తిలి వేని మిగుల నొత్తుదుసుమ్మీ. వరాహ. ౧౧. ౯౧.

ఉ. ఉన్నటు లుండఁగా నె విరు లూరక చావక నోవ కల్చునే. ఆము. ౩. ౫౩.

౩. మృతినొందు; నశించు.

ఉ. ఈనలినాక్షి యెవ్వతె మహేశ్వర వారిద వాహ కెఱుఁగరే, దానవసార్వభౌమువనితామణి యాతని సంగరంబులో, నాని జయించితే నతఁడు నాతఁడు ఘోరతపంబుచేత నష్టానివె నొత్తురే తపము సల్పిన వార లెఱుంగ కేమియున్. దశా. ౪. ౫౩.

సీ. ఉపవాసములచేత నుడివోనికలుషముల్
పరిహితంబులఁ బోని పాతకములు, వ్రతము
లచేత నొవ్వనిదుష్కృత్యంబులు క్రతువుల,
బొలియనికల్మషములు. వి. పు. ౩. ౧౩౫.

నోఁగొను=నోఁనాటు.

గీ. బాణహతి నించుకయు డిల్లపాటు గలిగి,
తోన తిర మైనధైర్యంబుతోడఁ బొలిచి,
తొరఁగునెత్తుట నొడలెల్లఁ దోఁగ నట్లు
నెఱిను నోఁగొన్నయక్కోలఁ బెఱికి వైచి,
భా. రా. యు. ౧౦౪౭.

నోఁబడు=బాధను అనుభవించు.

ఉ. ఆయుబలాలలామ భవనాస్యము వేడుక
తోడఁ జూచి పుష్పాయుధుచేత నోఁబడి
రొ నంతయు రాజున కేన చెప్పి నిక్కరోయఁ
గ వత్తు...దశకు. ౧౦. ౪౨.

నోఁబలుకు=నొవ్వఁబలుకు.

ఉ. ఈరస మెత్తి నోఁబలికి తేనియుఁ జెప్పుదు
సూతనందనా. భార. కర్ణ. ౨. ౫౨.

ఉ. గంధగజాసురారిఁ బురకాయజకాలబల
ప్రహారి...దక్షాంధవిదారి నోఁబలుక బ్రా
హ్మణ నీ వధికారివే మహిన్. కు. సం. ౪.
౭౫౯.

నోఁనాడు= ౧. నోఁనాఁటు, నొవ్వనాఁటు.

క. తోడన హాయసూతుల నోఁనాడఁగ నేయు
టయు నతఁడు నలిగి కడఁక విల్, గ్రీడయు
పోలెం గొని మెయి, నాడఁగ నిగిడించెఁ
ద్రిదశనారాచంబుల్. భార. కర్ణ. ౨. ౨౪౫.
(శ. ర. కరాల ప్రతి. పా.)

గీ. హరుల నొప్పించి సూతు నోఁనాడ నేసి,
యంగముల బాణములు నించి యతనిఁ బఱి
పె. భార. విరా. ౫. ౨౭౨.

౨. నొవ్వఁబలుకు.

ఉ. వేడుక నీకకాని మతి జేటొకయింతికి నైన
శేడత్రో, పాడెద కేల మచ్చుక మొక్కప్ప
డు మానకపోయి తీవు పెం, బ్రోడవు గాన
సిన్ను కనుఁబో యతఁ డెవ్వరిఁ జూడఁ
డంచునో, నాఁడె సపత్ని నొక్కతె మురారి
కనుంగొనువేళ నీసునన్. పారి. ౩. ౧౫.

నోఁచేయు=నొవ్వచేయు.

సీ. అర్జునుపైఁ గ్రూరి నతని నోఁచేయఁడు...
భార. ఉద్యో. ౪. ౨౨౯.

క. మొగి రెంట మూఁట నిరుసులు,నొగలు
విఱుగ నొత్తట వాని నోఁచేయుటయున్.
భా. రా. అర. ౧. ౨౩౭.

జః నోంచు, నోంచువాఁడు, నొచ్చులు, నొచ్చు
కొను, నొచ్చుకోలు, నొప్పి, నొప్పించు, నొప్పి
గుంటు, నొప్పివడు, నొవ్వి, నొవ్వు, నోవరి,
నోవి, నోవిక, నోవు.

నొచ్చుకొను. అ. క్రి. (నొచ్చు+కొను. స్వార్థము) పశ్చాత్తాపపడు.
(వ్యవ) వాఁడు తొందరపడి అన్నగారిని తిట్టెను
కాని తరువాత చాల నొచ్చుకొన్నాఁడు.

స. క్రి. నిందించు.

క. విపరీతకాల మింతే,యిపు డెవ్వరి నొచ్చుకొ
నఁగ నేఁటికి నీచే,నపవాద మగుట నిజమని,
తపియించి సుమిత్రిపట్టి తరలఁగ నంతన్.
చం. రా. ౫. ౭౭.

నొచ్చుకోలు. వి. (నొచ్చుకొను.) పశ్చాత్తాప
పడుట. (చి. ని. శ. ర.)

నొడలదొంతి. వి. సంశయము. ప్రా. చిది. (అ.
ప్ర. అని శ. ర.)

నొడి=నుడి, నొడువు. వి. (దే. నొడి.) మాట,
పలుకు, పదము.

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు
నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగఁ బద
మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

జ. నొడికాఁడు,నొడికారము,నొడికాడి.

నొడికాఁడు. విణ. (నొడి + కాఁడు.) మాటకారి.

ఉ. నందనుచావు నిక్క మయినం జను టుప్పడ కల్గు దేవకీ, నందన యెల్లభంగి నరనందను పాలికి నాజి కేచి పో్వం దనతోడి తెంపు నకు వారక యిచ్చినబాసతప్పె నిం,కం దనుఁ గన్న దెప్పనొడికాఁ డని కొంకవఁ గాని యచ్యుతా. భార. అశ్వ. ౩. ౧౭౧.

నొడికారము=నుడికారము. వి. (నొడి + కారము[1]. స్వార్థమున.) పలుకు, మాట; మాటల యందలి చమత్కారము, సరసత.

సీ...నొడి నొడికారము నుడుగు నాఁగఁ బద మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

వ...కళావతీ నీవు నొడికారపుమాట లాడుం బ్రోడ వని విందుము...వైజ. ౭. ౫౫.

నొడికారి. విణ. (నొడికారము + ఇ[3].) మాటచమత్కారము కలవాఁడు.

ఉ. అప్పన మెంత గావలె నహంకరణంబుఁ దొఱంగి యిచ్చినం, గప్పము పేర నేఁడు నొడికారితనంబున మోసపుచ్చఁగా, నుప్పులు దత్తురే సమరయోగ్యతలంబున వైరికోటి తో,నుప్పనఁబట్టె లాడునెడ నుప్పులు దెత్తురుగాక యాదవుల్. ఉ. హరి. ౪. ౧౫౫.

ఉ. కాఁగిటి కాన చేసి నొడికారితనంబున నిన్నుఁ దేల్చి రా, రాఁ గొఱగానివాఁడ నయి రామలలోనగుఁబాటు దేను నీ,కేఁ గలుగంగ సంపదల కేల విచారము పద్మగంధి నీ,లోఁగి టఁ జేర్చనే యుభయలోకసుఖంబులునన్నుఁ బొందినన్. ఉ. హరి. ౧. ౯౪.

నొడుగు=నొడువు.

(నొడి, మాట.)

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగఁ, బద మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

నొడుచు. స. క్రి. తప్పిఁబట్టు. (శ. ర, చి. ని.) జః నొడుపు.

నొడుపు. వి. (√నొడుచు.) తప్పఁబట్టుట. (శ. ర, చి. ని.)

నొడువరి. విణ. (నొడువు + అరి[3].) వాచాలుఁడు.

ద్వి. కడు యంత్రతంత్రముల్ నొడువరితనము, లు...పండితా. పురా. ౧౧౭ పొ. బస. పు. ౧౯ పొ. ౪౫౫. పం.

నొడువు=నొడుగు, నుడువు, నుడుగు. స. క్రి. ౧. వచించు, చెప్పు.

క...ఎగ్గుల్, నొడివెడువివేకశూన్యుల,కడ నుండెడునంతకంటెఁ గష్టము గలదే. భార. ఆది. ౨. ౧౪౯.

సీ. కూఁతు లిద్దఱు నీకుఁ గొడుకు లిద్దఱు నీకు నని మోము చూచి సత్యంబు నొడువు. కాశీ. ౬. ౬౦.

౨. (గ్రంథము, కవిత్వము.) రచించు, చెప్పు.

చ. నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి. కాశీ. ౧. ౭.

౩. పఠించు, ఉచ్చరించు.

గీ. కుతిక మోయఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి కడుపు, నిమిరికొంచు నగస్త్యమంత్రములు నొడివి. దశా. ౨. ౪౩౫.

క...నే,నొడివిననొడువులు నొడువఁడు, దుష్కరిఁ జదివింప మాకు దుర్లభ మధిపా. భాగ. ౭. ౨౫౩.

సీ. పద్మాసనస్థులై ప్రణవంబు నొడువుచు ముక్కుఁ బట్టఁగఁ జూచె మునివరులకు. ఉ. రా. ౧. ౩౧౧.

౪. స్తుతించు, కొనియాడు.

సీ. నలినసంతతి చెంత నాగంబు స్తుతిచేయ నురగవల్లభుపొంత గరుడు నొడువు. కళా. ౧. ౨౫.

గీ. వెత్తిమాడ్కి నీలలతో విశ్వమయుని, నొడువుచును లోకబాహ్యత నొందవలయు. భాగ. ౧౧. ౪౪.

వి. పలుకు, మాట.

చ. పడఁతుక దేహవల్లికయుఁ బ్రాయపుసంపద కా
పురవచ్చినక్, నొడువుల రాజకీరములనున్న
నిపల్కులఁ జూలఁ దోలె ..విక్ర. ౬.౪౫.
భాగ. ౭. ౨౫౩. ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

జః నొడువరి, నొడువుజవ్వని.

నొడువుజవ్వని. వి. (√నొడువు.) సరస్వతి.

సీ. నొడువుజవ్వనిపోఁకముడి కాసపడుపెద్దసరి
గద్దె నుండుపెద్దతిక మెల్ల. చం.రా. ౨.౩౦.

నొప్పి. వి. (√నొచ్చు.) ౧. బాధ.

సీ. రాహుదంష్ట్రాంకురక్రకచఘాతంబుల నొ
క్కొక్కపరి నొప్పి నొందకున్న. నైష.
౩. ౧౯౨.

ఉ. కంటకముల్ పదాగ్రములఁ గాఁడఁగ దూ
సిన నొప్పిఁ గూయిడక్. ఆము. ౩. ౩౩.

క. అప్పాండవమధ్యమునకు, నొప్పమి పుట్టఁగ
వలయు నల్లము కలఁగెక్, దప్పదు నాకల
నీసఖు, నొప్పి పరిహరించి దయఁ గనుంగొను
మనినక్. జై. భా. ౭. ౧౧౭.

౨. ప్రసవవేదన.

సీ. నొప్పులు దఱచయ్యె నిప్పుడె చని వేగ
పెద్ద లౌముదుపల్లెఁ బిలిచి రారె. ఇందు.
౨. ౫.

నొప్పించు=నొంచు. స. క్రి. (√నొచ్చు.) నొ
వ్వఁజేయు.

ఉ...విల్ద్రుంచి తురంగరక్తములఁ దూపులు
నించి యలంచి మేను నొప్పించినఁ దేరితో
డ నటుపైనఁగు నీడ్చికొంచుఁ బాఱె...
భా.ర.ద్రో.౨ ౭౪. (ఇట 'మూర్ఛనొందించు'
అని భావము.)

ద్వి. ఏసియుఁ గోసియుఁ జీరీతిఁ గపుల, నొప్పింప
నెంచియు నచ్చి భీతిల్లి, యప్పుడు కరుగిరు
లవనిపై పైచి. ... యు. ౪౭౩ పా.
౨౫ పం.

నొప్పిఁబ(వ)డు. అ. క్రి. (నొప్పి+పడు.)
బాధపడు.

క.కోణపవను లప్పిఁబడి, బాణపరంపరల నొప్పిఁ
బడక రిపుల, తోఁటిపరములు కుంభద్రోణా
సారముఁ గలఁగి తొలఁగనిభంగిక్. కాశ.
౨. ౫౦.

క. ఇప్పగిది నాఁడు నాఁటికి, నప్పాపములు సం
హరింప హతశేషజనుల్, నొప్పిపడి పోయి
నలువకుఁ, జెప్పిన నతఁ డాగ్రహంబు చిప్పి
లుకుదితోఁక్. వరాహ. ౬. ౭౨.

నొప్పిగుంటి. విశే. (నొప్పి+కుంటి.) వ్యాధిగ్ర
స్తుఁడు. (శ. ర, చి. ని.)

నొల్లు[1]. స. క్రి. (బిడ్డలు నోట వ్రేలిడుకొని)
చప్పరించు.

సీ. వ్రేళ్లులు గఱవంగ జెర వర్ణించిరో నోరఁ
జేతులు గ్రుక్కి నొల్లువాఁడ. నిర్వ. ౧.౪౦.

నొల్లు[2]. స. క్రి. ప్రోగుచేయు.

(వ్యవ.) ఆగడ్డి నొల్లి ఆవుముందటఁ వేయుము.

నొల్లుకొను. స. క్రి. (√నొల్లు[2].) అత్యాశతో
ప్రోగు చేసికొను.

(వ్యవ.) అది యంతయు వాఁడే నొల్లుకొన్నాఁడు.

నొవులు=నొగులు.

(బాధపడు.)

సీ. ప్రచురముక్తాచ్ఛత్త్రరుచి కొంతవడి నేఁగి
యవి గూలఁ దడఁబడి నొవులుకరులు.
చెన్న. ౫. ౫౫.

నొవ్వి=నొవ్వు. వి. (√నొచ్చు.) ౧. వేదన, బాధ.

ఉ. త్రెవ్వుకంటులం గురువు దేరకు నెత్తుర
లాకమున్న యో, నొవ్వియు నేదికారము మ
నోగతిఁ జెందకమున్న...ఉవ్వన నుప్పతిల్లె
నసురోద్వహమార్గచయంబు గ్రక్కునక్.
భా. రా. యు. ౨౧౪౫. విజ్ఞా. ప్రా. ౫౦.

చ. వరుణుఁడు వైచెఁ బాశమున వైచిన నబ్బలి తంపుఁ గైదువుం, గరమునఁ బట్టి దానవుఁడు క్రమ్మఱ వైచెఁ జదత్రి మఁబుధీశ్వరునకు నొవ్వి సేయుచు... ఉ. హరి. ౧. ౩౦.

౨. వ్యాధి, రోగము.

క... నా మెయిఁ, గ్రొవ్విసమాంసంబు గలదు కొను మాఁకలియుఁ, నొవ్వియును దీఱు నఁతటన్ నక్కల నారోగ్య మగు మృగాధిప నీకున్. నా. పంచ. ౧. ౩౯౯.

నొవ్వ=నొవ్వి, నోవు. (√నొచ్చు.) వేదన, బాధ.

క. ఇవ్విధమున నిత్యంబును, నవ్వసుధాధిపుఁడు ప్రజల కనురాగలతల్, నివ్వటిలఁ జేయుఁ దనమది నొవ్వెఱుఁగకయుండ బహువినోదపరుం డై. నిర్వ. ౯. ౭౫.

ఆ. తనతలంపువెంటఁ దమకించి ప్రజకు నొ, వ్వగఁ జరించుటయును దగదుపతికి. భార. శాం. ౨. ౧౪౭.

గీ. వారయు వంగంబునందు దుర్వ్యాప్తిఁ గదిరి, నొవ్వుఁ దెవులును బుట్టించుఁ గ్రొవ్వుఁ జెఱుచు. భార. అశ్వ. ౧. ౧౭౫. భార. భీష్మ. ౨. ౧౪౧.

౨. వ్యాధి, తెవులు.

ఆ. ఇన్ని సంకటముల నిబ్బంగి నెంతయు, నొగిలించి త్రిప్పి తీనొవ్వ దీర్ప, వెజ్జ వీవ కావె రోల యోగతి, నడపఁ దలఁచి తదియ నాకుఁ బ్రియము. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౬.

నొవ్వాఱు=బాధనొందు.

ఉ. కౌరవకోటి నేఁ బొడిచి క్రిందుగఁ గయ్యము సేయుఁ గర్ణుఁడా, భూరమణుల్ వడిం గదిసి భూరిశరంబులు మేననింప, నొవ్వాఱుటయుఁ దోలంగ నతఁ డాహవరంగము నఁదు లేఁడు... భార. కర్ణ. ౩. ౨౧.

నొసలిచూపువేల్పు. వి. (√నొసలు.) ఫాలాక్షుఁడు, శివుఁడు.

క. అనిన నయ్యుర్వశ్వలకున్న యప్పతియుండం జిత్తం బొప్పింగ కన్క డెకిసి యాచాయు నొక్క నృపతి జూచి నొసలిచూపువేల్పు జవరా లాచి వృరాల బోఁడి కి ట్లనియె. చంద్రి. ౫. ౧౦౫.

నొసలు. వి. దే. (క. నొసలు, నొసల్.) నుదురు, లలాటము. (బ. నొసళ్లు, నొసళులు.)

గీ. భసితరేఖా త్రిపుండ్రంబు నొసటఁ దీర్చి. హర. ౨. ౧౦౪.

ద్వి. పసుపులు పంకించి పచ్చ్రి సేస, నొసలారఁ బెట్టి సన్నుతులు గావించి. ద్వి. భాగ. ౧౦. (చి. సి.)

ఉ. కట్టిననీలికింట్లు పెలకిట్టియవిఁడ్డను విండ్ల గాసెనల్, చుట్టి నొసళ్లపై నిడిన జుంజులుఁ బల్లసిగల్... మనుచ. ౪. ౩౩.

సీ. తిగరేక లేర్పడ దిద్దిననొసలినున్నోలిబూది బొట్టురంగులు నెలంగ. నీలా. ౧. ౭౦. ఆం. భా. ౨. ౧౪౩.

జ: నొసలిచూపువేల్పు.

నో

నోఁచు=నోము. స. క్రి. (వ్రతము, యజ్ఞము మొ.) ఆచరించు.

మధ్యాక్కర. నుదువులు వేయు నిం కేల యిప్పాటినోములు దొల్లి కడఁగి నోఁచితిని గాకేమి యనుచును గందె డెందమున. భార. ఆది. ౪. ౧౦౨.

ఉ. నోఁచినవారి సొమ్ము లవి నోమనివారికి వచ్చునే ధరన్. ఉ. హరి. ౧. ౧౬౯.

ఉ... ఇంతఁగా, నోఁచితి నింక నెట్టివి కనుంగొన నిమ్మెయి నున్న దాననో. పారి. ౧. ౯౦.

చ. వనరుహగంధినీపలుకుపద్ధతి చాలదు వాఁడు దివ్యులన్, మునులను దిల్చి నోము నెపమూ జతనోఁచిననోముఁగాక... వీర. ౧. ౧౧౪.

జః నోఁత.

నోఁత. వి. (√నోఁచు. త. నోన్ఱు.) నోఁచుట, (వ్రతము) ఆచరించుట.

చ. వెలిచవిఁ గోరుచుండఁగఁ బువేఁడుకకై తెలనోము నోఁత...చీకటి పర్వ సుర్వరన్. కవిక. ౪. ౭౬. ('వ్రతఫల' మని భావము.)

నోటిగయ్యాళి. వి. (నోరు+గయ్యాళి.) నోటి దురుసుఁదనము కలది.

సీ. మాటనూ తెలియఁగదో నోటిగయ్యాళియో యాచారహీనయో యలసురాలొ. చెన్న. ౪. ౩౯.

నోటిబీగము=నోరితాళము. వి. (నోరు+బీగము.) దేవతలకు మ్రొక్కుబడిగా మౌనవ్రత మవలంబించుటకై దవుడలయందు కుట్టుకొను లోహపుకడ్డీ.

వ...కొందఱు నోటిబీగముల దాసల్లెల్లున నోరులఁ బూరులు గఱచువారును...ప్రబంధ. ౩౨౫.

సీ. అనశనవ్రతముచే నతులకార్శ్యంబుచేఁ గనుపట్టు నోటిబీగములవారు. చంద్ర. ౫. ౪౧. (చి. ని. పా.)

నోటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నటుఁడు.

నోతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁ దగినది, నవనీయము.

నోత్తృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.)=నోదకుఁడు.

నోత్తవ్యము. సం=నోదనీయము.

నోదకుఁడు. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. ప్రేరకుఁడు. ౨. తొలఁగించువాఁడు.

నోదన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నోదనము.

నోదనము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరించునది. ౨. తొలఁగించునది. (అ.ఈ.అ.) నోదనసాధన మైనది. వి. అ. న. ౧. చోదనము, ప్రేరణము. ౨. తొలఁగించుట, తరిమివేయుట. ౩. (తర్క.) శబ్దాజనకసంయోగము, ధ్వనిని కలిగింపనిసంయోగము.

నోదనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింపఁ దగినది. ౨. తొలఁగింపఁదగినది.

నోదయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. తొలఁగింపఁజేయువాఁడు. ౨. ప్రేరకుఁడు.

నోది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.)=నోదకుఁడు.

నోద్యము. సం=నోదనీయము.

నోపస్థాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) దగ్గఱలేని వాఁడు, దూరమందున్నవాఁడు. (వాచ.)

నోము=నోఁచు; స. క్రి. (త. నోము.) ౧. (నోము) నోఁచు, (వ్రతము, యజ్ఞము) ఆచరించు.

గీ. మతియుఁ నాదిమరాజులు మత్తవైరిరాజిఘోరాజిసీమఁ బరాజితంబు, చేసి నిష్కంటకంబుగా నాసముద్రభూమి యేలిరి యీ నోము నోమి కాదె. వరాహ. ౯. ౫౫.

గీ. వ్రతము నోమించుదినవాసరములు దెలుపు. కాశీ. ౫. ౫౦.

వ...క్రీడదళిధూపధూమంబులుం బరిఢవిల్ల నోమినసుధాధౌతనూతనపూర్ణకలశంబుల సొంపు సంపాదించునమందమకరందపూరితోదరదరవికస్వరపుండరీకషండంబుల నెందునవకనిండుపేడుక వెరవుచు...వసు. ౩. ౧౫౪.

౨. పూజించు, అర్చించు.

క. అంగన లపుడు చతుర్విధశృంగారము లలవరించి చెఱకువిలుతు నోమ్, మంగళవిమయతత్సరసీప్రాంగణనిద్రితుని జంద్రహాసునిఁగాంచెన్. ... భా. ౧౦. ౭౫.

క. అన్నెలఁతి విన్నునున్నత, సన్నుతమణిచంద్రసౌధశాలలలోనన్, గ్రొన్ననవిలుతుని నో

ముచు, వెన్నెల నెచ్చెలులుఁ దాను విహ
రించుచుండెన్. విక్ర. ౧. ౧౨౦.

౩. పోఁగొట్టు. (చి. ని, శ. ర.)

వి. ౧. వ్రతము.

శా. నానోముల్ ఫలియించె నావయసు ధన్యం
బయ్యె విప్రోత్తమా. మనుచ. ౩. ౧౦౮.

ద్వి. మానసంబున రంగమందిరం జేరి, యానోము
తా నోఖి యానోముకరణి. ద్వి. పరమ.
౫. ౪౦౯ పా.

౨. యజ్ఞము.

ఉ. పాచ్చెము లేదు కన్యలకుఁ బుట్టినయిండ్లకుఁ
బోవ లోకమున్, మెచ్చున బొమ్మ నోము
నకు మీతలిదండ్రులఁ జూడఁ బైదలీ. వీర.
౧. ౧౧౫.

చ...వాఁడు దివ్యులన్, మునులను బిల్చి నోము
పెనుమూఢత నోచిన నోముఁ గాక...వీర.
౧. ౧౧౪.

౩. వ్రతఫలము.

వ...వీరపత్నీనికూంతులు అక్కా సాన్కా నో
ముగా అర్జునదేవుండు ధారాపూర్వక
(కము) చేసి ఆచంద్రార్కర్క ముగం బెట్టిన
మడువా డ [ను] యూరు ఒక్కండు...
దా. శా. ౪. ౧౩౮౩.

నోయు. అ. క్రి. (క. నో. నోయ్. నోయు, త.
నో.) నోచ్చు, బాధపడు; కష్టమనుభవించు.

వ. వినత యోటుపడి కద్రువకు దాసియై నోసి
పనులు సేయుచు చున్నంత...భార. ఆది.
౨. ౩౮.

క. నాయాఁకలి కోర్వ నెపుడు, నే నైనను నేఁ
గోనంగ వెండి యనుభవిం, తాయాసపడు
టఁ గనుఁగొని, నోయుదు నను బాపి
యిటు సనుట తగ వగునే. భార. శాం.
౩. ౩౩౦.

సీ. క్రొవ్విరితోడకంటెఁ గోమలం బగుమోము
రేయెండ ముట్టిననోయుఁ దద్ద. కు. సం. ౨.
౨౮౦.

సీ. వేసవి వడగాలి నోసిననేఁడిఁగ క్రొక్కారు
గని మవ్వ మెక్కినట్లు. కు.సం.౭.౧౯౮.

నోరఁబట్టు. స. క్రి. (నోరన్ + పట్టు.) ప్రక్కటఁ
బట్టు, త్రాఁగు.

ఉ...అగస్త్యమూర్తియై, యీశ్వవకేతసుందరి
మహోశబలాంబుధి నోరఁబట్టెడున్. జై.
భా. ౧. ౧౦౦.

నోరితాళము=నోటిబీగము.

గీ. లలన యొక్కర్తు నోరితాళంబు లిచ్చె, శక్తి
జాకర సద్భక్తి శక్తు లెనఁగ. పాండు. ౩.
౮౮.

నోరిసని. వి. (√నోరు.) నోటిశని, తినుటకు రో
గము లేకపోవుట, అనుభవించుటకు అదృష్టము
లేకపోవుట.

క. నోరిసని సుండ కే నో, రోరి యకట మాప
మీవపూరణె మనియుం, దూరము వోయి
తివే సా, మ్మేరీతిని నీకు దక్కనే కానీరా.
ఆము. ౫. ౮౨.

నోరు. వి. ఔ. (బ. నోరులు, నోళులు, నోళ్లు.)

౧. వాయి, ఆస్యము.

క. కాని తెఱఁగైన నింతటి, మానిసిఁ గా నేల
చేయు మనుజేంద్రుఁడు న, న్నీనెఱి దప్పిన
మాటలు, నీనోరన్ వెడలఁదగునె నిండిన
సభలోన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

చ. వెడలఁపుగల్గునోరు లొకవేయి ధరించి వియ
న్నదీజలం, బడరఁగఁ బుక్కిలించి రయమా
రఁగఁ దెచ్చి మహానిలంబునై, నెడపడకుండఁ
జల్ల...హరి. ఉ. ౭. ౮౨.

క. పలుఁడు ఘనాశేషుండును, బ్రకటభుజాస్ఫు
రణమున నరాతిబలము నేలకుఁ గోలకు

దెత్తురు న్నోరికి వచ్చినయట్లు లాడిరే యి
బ్బంగిన. భార. కర్ణ. ౩. ౨౭.

౨. పశులమూఁతి; పశ్వాదులమూతి.

సీ. ఛేదోయిరొత్తునఁజేసి నెత్తురు లైనయవ
యవంబులు నోర నవరఁ జేయు. నైష. ౨. ౫.

౩. మాటలాడుశక్తి.

క. అన నయ్యంగన నా కేమన నోరున్నయది
మీర లనినంతయుఁ జెల్లున మీ కొఁగా
ములు దెల్ప నుపాయం బొకటి గానఁబడ
నంచాఁకన్. కళా. ౩. ౧౭౦.

నోటఁ(ర)గాయవేయు=ఊరకుండు.

ఆ. రక్తముఖులు కావరపుఁజాతులు కజా, తా
శ్రయములు మీర లగుటఁ జపలవృత్తి నో
టఁగాయవేయక కదరుచుఁ, గలఁచెదరు
లతాంగిఁ జిలుకలార. కవిరా. ౩. ౧౮౫.

క. అంగంబులు నులియంగను, నుంగేయుఁగే య
టంచు నొకనిమిషము నోరంగాయవేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడట్లుం
డన్. పరమ. ౧. ౧౨౫.

నోటనాలుకకలుగు=మాటాడనేర్చు.

సీ. నరునకుఁ దననోట నాలుక గలిగిన వింతదే
శంబు లెవ్వియును లేవు. రామలిం. ౩౨.

నోటిమాట నోటనెయుండ=నోటిలోమాటనోటి
లో నుండఁగానే, అవ్యవధానముగా.

గీ. తన్ను ధరణికిఁ బొమ్మన్న ధాతనోటిమాట
నోటనెయుండ భూమండలంబుఁ, జేరఁజను
దెంచె సింగంపుఁదేరిజోదు,వింధ్యగిరి నున్న
రాక్షసవితతిమీఁద. కాశీ. ౨. ౩౬.

నోరదుము=నోరునొక్కు. మాటలాడనీయకుండు.

గీ. అత్తమామల కృపాకర్తలగుచు మెలఁగు,
నట్టిభూర్తుల నెల్ల నోరదిమి గదిమి, పొంచి
యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి...శుక. ౧.
౫౫.

నోరాడు=నోరు మెదలు, మాటవెలువడు.

క. బవరము గీడని యెఱుఁగుదు, నవినీతుం
డైన కొడుకు నదలిఁచి యుడుపం, దివిరియు
నోరాడమి దైవ, మపళం బప్పనికి వగవ గ
పిం కేలా. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౭౩.

ద్వి. మిముఁబోఁదు మన నెట్లు మీకునోరాడె.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౦౩౬.

గీ. చెప్ప నోరాడ దేమని చెప్పవాఁడ, నెటిఁ
గినరంబు చెప్పెనె యొట్టడఁతు. కాశీ. ౪.
౩౫.

నోరార్చు=నోరాడించు, బూకరించు, బొంకు.

ద్వి. దంటమాటలు గొన్ని తడవాటి వన్ని, గం
టక నోరార్చి గెల్వఁ జూచెదవు. ద్వి.
హరిశ్చ. పూ. ౩౦౦.

నోరికిఁబోవు=నోరి కింపగు, ఇష్టమగు.

ఉ. తుప్పలు పట్టె నేర బలుతూపులు నీగురి
గింజదండకున్, దప్పితి నేమి నావుడు నతం
డాను దిగ్గన లేచి దేవరా,యిప్పటి కమ్ము
లింత చెడియెం గడి నోరికిఁ బోదు దూప
కుం,దప్పలనీరె మాగురులకీయనిపోలు రు
చింప క్షమియున్. కవి. ౪. ౫౧.

నోరికివచ్చినట్లుపలుకు=ముందు వెనుక లరయక
మాటలాడు.

ఉ. పాండవపక్షపాతమునఁ బల్కుఁడు నోరికి
వచ్చినట్లు ని,న్నొంద దనరామిఁజేసి యిది
యొప్పునె...భార. విరా. ౪. ౬౭.

నోరిమాట నోరన వసియించు=నోటిమాట నోట
నె యుండు.

చ. మనుజకుండు పద్మజుమారుఁ గనుంగొని
నోరిమాట నోరన వసియించు వచ్చె రథ
రాజసమాజము...కవి. ౨. ౯౫.

నోరిమాట నోరనె యుండగన్=చెప్పియుఁ జెప్పక
ముందే, అవ్యవధానముగా.

గీ. అది కనుంగొని నిదియు మాయాబలంబు, వి
శ్వరూపధరుండు శ్రీవిష్ణుఁ డనుచు, ధారుణి

భర్త పలికిన నోరిమాట, నోరసేయుండ దత్ప
భాగారమునను. వరాహ. ౧. ౧౮౫.

నోరఁగోలఁది=దుర్భాషణము. దు. సం. ౧. ౩౬.

నోరు కాయు=నోటికి కష్టమైన దెల్లఁ దినకుండు పథ్యము చేయు.

(వ్యవ.) మాపిల్లవాఁడు జ్వరపడి నోరుకాయ లేఁడు.

నోరు కాయలు గాచు=పలుమాఱు పిలుచుటచే నోరునొప్పిచెందు.

(వ్యవ.) నిన్ను పిలిచి పిలిచి నోరుకాయలు గాచినది.

నోరుచేయు=మాటలాడు. (ఇది ఇతరపదవ్యవధానముగాను గన్పట్టుచున్నది.)

సీ. కూడనిత్తునె మాఱుకొని మోఱ యెత్తినఁ
గదిమెద నోరింతకంటెఁ జేయ. బహు.
౫. ౫౧.

నోరుమాలినది=౧. నోరు లేనిది, మాట లాడ లేనిది. (తిర్యగ్జంతువు.)

గీ. శర్వ యీనోరుమాలినజంతువునకు, మెందల
వర మిమ్ము వర మిమ్ము పిదప నాకు. కాశీ. ౫.
౩౩౫.

౨. నోరు లేనివాఁడు, గడుసుఁదనముతో మాట
లాడ నేరనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆనోరుమాలిన వాని సెగతాళి చేయకుము.

నోరుమెదపు=మాటాడు.

(వ్యవ.) వాఁడీమధ్య కొంచెము నోరుమెదపుచున్నాఁడు.

నోరుమెదల్చు=నోరెత్తి మాటాడు, చెప్పు.

ఉ. ఎన్నఁగ నింత రత్నచయ మింక గభీరిమ
యింత దానసంపన్నత యింత శుద్ధి యని
బ్రహ్మయు నోరుమెదల్ప లేనియట్టున్నతిఁ
గన్నచెన్నడలి నుతిత మై శలిదీవి చెన్న
గున్. పాండు. ౩. ౧౫౧.

నోరు లేనివాఁడు=పొంకికగా మాటలాడ లేని వాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు బొత్తిఁ నోరులేనివాఁడు.

నోరు వాయెత్తు=నోరెత్తు.

గీ. తపసిజనములు నుతిమంత్రజపము లుడిగి,
వచ్చి యుండక పికశిఖావళులు లాడి,గా
వనంబునఁ గలవిహంగములంబు, తత్తరము
నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు. పి. శకుం.
౨. ౪౫.

నోరువాయిలేనిది= అధికముగా మాటలాడ నేరనిది.

(వ్యవ.) ఆమెనోరు వాయి లేనిది.

నోరువ్రీఁగ్లూరు=నోరూరు, తినవలె నను నాస కలుగు.

క. గువ్వలు కోఁజులు కూఁకటి,మువ్వలు లావు
కలు కోళ్లుపూరేళ్లు మొదల్,క్రొవ్విననపులుఁ
గులగమి నోళ్లువ్రీఁగ్లూరంగ నప్పు డుర్వీశ్వ
రాలె. ఇందు. ౨. ౭౦.

నోరూరు=౧. అపేక్ష కలుగు. see on page 912.

గీ. గబ్బిగుబ్బలఁ బతియెదఁ గ్రమ్మి క్రమ్మియు
న్న సకియలఁ జూచి నోరూరసాగె. కలు.
౬. ౨౨.

౨. పులుపుగాని కారముగాని గలవస్తువులను చూచినప్పుడును తలఁచినప్పుడును నోట ద్రవము పుట్టు.

క. శ్రీరామునిదయచేతను, నారూఢిగ సకలజ
నులు నారా యనఁగా,ధారాళ మైననీతులు,
నోరూరఁగఁ జవులు పుట్ట నుడివెద సుమతీ.
సు. శ. ౨. (రెండర్థములకు నిది యుదాహ
రణము.)

నోరోన్నరన్=నోటిలోనుండి నోటిలోనికి.

సీ. హంస పెరుకన నిచ్చె హంసికి నోరోన్నర
[illegible]. దు. సం. ౪. ౪౫.

దెత్తుర నోరికి వచ్చినయట్టు లాడిరే యి
బ్భంగిన్. భార. కర్ణ. ౩.౨౨.

౨. పక్షులముక్కు; పక్ష్యాదులముక్కు.

సీ. చేదోయిమొత్తునఁజేసి నెత్తుర లైనయవ
యవంబులు నోర నవరఁ జేయు. నైష. ౨.౫.

౩. మాటలాడుశక్తి.

క. అన నయ్యంగన నాకే, మన నోరున్నయది
మీర లనినంతయుఁ జెల్లున మీ కొఁగా
ములు దెల్ప నుపాయం బొకటి గానఁబడ
నందాఁకన్. కళా. ౩. ౧౭౦.

నోట(ర)ఁగాయవేయు=ఊరకుండు.

ఆ. రక్తముఖులు కావరపుటిజాతులు కజా, తా
శ్రయములు మీర లగుటఁ జపల,వృత్తి నో
టఁగాయవేయక నదరుచుఁ, గలఁచెదరు
లతాంగిఁ జిలుకలార. కవిరా. ౩. ౧౪౫.

క. అంగంబులు నులియంగను, ముంగేయుఁగే య
టుంచు గోకనిమిష మా నో,రంగాయవేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడ ట్లుం
డన్. పరమ. ౧. ౧౭౪.

నోటనాలుక కలుగు=మాటాడనేర్చు.

సీ. నరునకుఁ దననోట నాలుక గలిగిన వింతదే
శంబు లెవ్వియును లేవు. రామలిం. ౭౨.

నోటిమాట నోటనెయుండ=నోటిలోమాటనోటి
లో నుండఁగానే, అవ్యవధానముగా.

గీ. తన్ను ధరణికిఁ బొమ్మన్న ధాత నోటి,మాట
నోటనెయుండ భూమండలంబుఁ, జేరఁజను
దెంచె పింగంపుఁదేహిజోదు,వింధ్యగిరి నున్న
రాక్షసవితతిమీఁద. కాళ. ౨.౩౭.

నోరడచు=నోరునొక్కు, మాటలాడనీయకుండు.

గీ. అత్తమామల గృహాకర్తలగుచు మెలఁగు,
నట్టిభూర్తుల నెల్ల నోరడిమి గదిమి,పొంచి
యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి...శుక. ౧.
౫౫.

నోరాడు=నోరుమెదలు, మాటవెలువడు.

క. బవరము గీడని యెఱుఁగుదు, నవనీతుం
డైన కొడుకు నగలించి యుడుమఁ, దివిరియు
నోరాడమి దై, వవశం బప్పనికి వనకు వగ
పిం కేలా. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౭౩.

ద్వి. మిముఁబోఁదు మన నట్లు మీకునోరాదె.
ద్వి. పారిజా. పూ. ౧౦౩౭.

గీ. చెప్ప నోరాద దేమని చెప్పవాఁడ, నెటుఁ
గినరంబు చెప్పక యెుట్టుడంతు. కాశీ. ౪.
౩౫.

నోరార్చు=నోరాడించు, బూకరించు, బొంకు.

ద్వి. దఁటమాటలు గొన్ని తడవాటి వన్ని,గం
టుక నోరార్చి గెల్వఁ జూచెదవు. ద్వి.
పారిజా. పూ. ౩౦౦.

నోరికిఁబోవు=నోరికింపగు, ఇష్టమగు.

ఉ. తుప్పలు ప్రబ్బె నేర బలుతూపులు నీగురి
గింజదండలున్, దప్పితి నేమి నావుడు నతం
డును దిగ్గన లేచి దేవరా,యిప్పటి కమ్మ
లింత చెడిగొంగడి నోరికిఁ బోదు దూప
కుం,డిప్పలనీరె మాగురులతీయనిపాలు ర
చింప క్షేమియున్. కళా. ౪. ౫౧.

నోరికివచ్చినట్లుపలుకు=ముందు వెనుక లరయక
మాటలాడు.

ఉ. పాండవపక్షపాతమునఁ బల్కుదు నోరికి
వచ్చినట్లు ని,న్నొంం దనరామిఁజేసి యిది
యొప్పునె...భార. విరా. ౪. ౭౮.

నోరిమాట నోరన వసియించు=నోటిమాట నోట
నె యుండు.

చ. మనుజకుభుండు పద్మజకుమారుఁ గనుంగొని
నోరిమాట నో,రన వసియింప వచ్చె రథ
రాజసమాజము...శుక. ౨. ౯౫.

నోరిమాట నోరనె యుండఁగ=చెప్పియుఁ జెప్పక
ముందే, అవ్యవధానముగా.

గీ. అది కనుఁగొని యదియు మాయాబలంబు, వి
శ్వరూపధరుండు శ్రీవిష్ణుఁ డనుచు,ధారుణీ

భర్త పలికిన నోరిమాట, నోరసేయుండ దత్న
భాగారమునను. వరాహ. ౧. ౧౭౪.

నోరఁగోలఁడి=దుర్భాషణము. కు. సం. ౧. ౩౭.

నోరు కాయు=నోటి క్లిష్టమైన దెబ్బఁ జిగకుండుప
థ్యము చేయు.

(వ్యవ.) మాపిల్లవాఁడు జ్వరపడి నోరుకాయ
లేఁడు.

నోరు కాయలుగాచు=పలుమారు పిలుచుటచే
నోరునొప్పిచెందు.

(వ్యవ.) నిన్ను పిలిచి పిలిచి నోరుకాయలు
గాచినది.

నోరుచేయు=మాటలాడు. (ఇది ఇతరపదవ్యవ
ధానముగాను గన్పట్టుచున్నది.)

సీ. కూడనిత్తునె మాఱుకొని మోఱు యెత్తినఁ
గదిమెద నో రింతకంటెఁ జేయు. బహు.
౨. ౮౧.

నోరుమాలినది=౧. నోరు లేనిది, మాట లాడ
లేనిది. (తిర్యగ్జంతువు.)

గీ. శర్వ యీ నోరుమాలినజంతువునకు, మొదల
వర మిమ్ము వర మిమ్ము పిదప నాకు. కాశీ. ౫.
౩౩౫.

౨. నోరు లేనివాఁడు, గడుసుఁదనముతో మాట
లాడ నేరనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆనోరుమాలిన వాని నెగతాళి చేయ
కుము.

నోరు మెదపు=మాటాడు.

(వ్యవ.) వాఁ డీమధ్య కొంచెము నోరుమెదపు
చున్నాఁడు.

నోరుమెదల్చు=నోరెత్తి మాటాడు, చెప్పు.

ఉ. ఎన్నఁగ నింత రత్నచయ మింక గభీరిమ
యింత దానసంపన్నత యింత శుద్ధి యని
బ్రహ్మయు నోరుమెదల్ప లేనియత్యున్నతిఁ
గన్నచెన్నడలి నుతిత మై వెలిదీవి చెన్న
గుణా. పాండు. ౩. ౧౫౧.

నోరు లేనివాఁడు = పొందికగా మాటలాడలేని
వాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు బొత్తిగ నోరులేనివాఁడు.

నోరు వాయెత్తు=నోరెత్తు.

గీ. తపసిజనములు నుతిమంత్రజపము లుడిగి,
వచ్చి యుండక పికశిఖావళులు లాదిగా
వనంబునఁ గలవిహంగమకులంబు, తత్తరము
నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు. పి. శకుం.
౨. ౪౫.

నోరువాయిలేనిది= అధికముగా మాటలాడ నే
అనిది.

(వ్యవ.) ఆమెనోరు వాయి లేనిది.

నోరువ్విళ్లూరు=నోరూరు, తినవలె నను నాస
కలుగు.

క. గువ్వలు కౌఁజులు కూఁకటి, మువ్వలు లావ
కలు కోళ్లుపూరేళ్లు మొదల్, క్రొవ్వినపులుఁ
గులగమి నోళ్లువ్విళ్లూరంగ నప్పు డుర్వీశ
వ్రాతెక్. ఇందు. ౨. ౪౦.

నోరూరు=౧. అపేక్ష కలుగు.

See on page 912.

గీ. గబ్బిగుబ్బలఁ బతియెదఁ గ్రమ్మి క్రమ్మి, యు
న్న సకియలఁ జూచి నోరూరసాగె. కళా.
౪. ౨౨.

౨. పులుపుగాని కారముగాని గలవస్తువులఁ
చూచినపుడును తలఁచినపుడును నోట ద్రవ
పుట్టు.

క. శ్రీరాముని దయచేతను, నారూఢిగ సకల
నులు నౌరా యనఁగా, ధారాళమైననీతుల
నోరూరఁగఁ జవులు పుట్టనుడివెద నుమతీ
సు. శ. ౨. (రెండర్థములకు నిది యుదా
రణము.)

నోరోన్నరన్=నోటిలోనుండి నోటిలోనికి.

సీ. హంస పెన్నుర్వ నిచ్చె హంసికి నోరోన్న
నెలదూఁడు... కు. సం. ౪. ౪౮.

సీ. సంపెంగపాదరింటిచక్కి గోరంటఁగాంచి
యును రంచు మగిడి నోరూరునవియు.ఆ.
అగుచుఁ దేఁటికదుపు లామనిఁ దలసూపెఁ.
పారి. ౩. ౫౨.

నోళ్లఁబడు=పదుగురు చెప్పుకొను, నిందాపాత్రమగు.

సీ. నీమాట వినలేక నిర్మోహపాశులై ప్రాణికోటులనోళ్లఁబడిరి వసనె. కలు. ౪. ౭౪.

సా:-నోరున్న తల గాచును.(మాటలనేర్పున్నచో మరణదండనము నైనతప్పించుకొనవచ్చు.)

సా: నోరుమంచిదైన నూరు మంచిదగును.(మంచిమాటలాడిన నందఱు ప్రేమింతురు.)

జ: నోటిగయ్యాళి,నోటిబీగము,నోరఁబట్టు, నోరితాళము,నోరిసని,నోరుగొట్టు, నోరుదెఱచు, నోరునొక్కు, నోరుమూయు, నోరుమెంగ, నోరెత్తు.

నోరుగొట్టు. స. క్రి. (నోరు+కొట్టు.) అనుభవింపకుండఁ జేయు, తినకుండఁ జేయు.

సీ. కొలుచువారల నోరుగొట్టి లెక్కలు వ్రాసి హరువుమీఱఁగ మణియములుచేసి. శుక. ౩. ౩౪౫, ౩౫౩.

నోరుదెఱచు. అ. క్రి. (నోరు+తెఱచు.) ౧. మాటలాడు.

ఆ. శిఖలు చూపకుండ శిక్షించి హాతికినై, నోరు దెఱవకుండ మేరవెట్టి, పేఁడి యెల్ల నుడిపి విబుధారికిని కప్పె, భీతిపాత్రుఁ జేసె వీతిహోత్రు. నృసిం. ౨. ౧౧౮.

౨. అత్యాశపడు, ఆశపెట్టుకొను.

క. గతమునకును వగవక కాం,గతమునకును నోరు దెఱచి కడుఁ గోరక దీనతఁ బొందక దైవం బే,గతిఁ బుచ్చిన దానఁ బోదుఁగా కవివల యుఁగా. భార. శాం. ౩. ౩౦.

౩. బదులుచెప్పకుండు, నిరుత్తరుఁడగు.

(వ్యవ.) నేనట్లనుగఁగా సమాధానము చెప్పలేక వాఁడు నోరుదెఱచెను.

నోరునొక్కు. స. క్రి. (నోరు+నొక్కు.) మాటాడకుండఁజేయు.

గీ. ఎవ్వ డిది యని పల్కిన నవ్వధూటి, నోరు నొక్కుదుఁ గౌఁగిటఁ జేరఁ దిగిచి,మగువ చెవిలోన నలుకకు మాను మేను,వాసవుఁడ నిన్నుఁ గని కూర్మి వచ్చెఁ గాఁడ. జాహ్నవీ. ౪. ౭౭.

నోరుమూయు. అ. క్రి. (నోరు+మూయు.) మాటాడకుండు.

ఆ. అనిన నాఁడు గఱచి యసురద్వేషుం డోరి, పడుచ నాకుఁ బుట్టి చెడుగ వైతి,పేర్చి నోరుమూయు పెడతల వాపోయి, దిట్టదర గలఁడె యుచటనైన. నృసిం. ౪. ౩౪.

నోరుమెంగ. విణ. (√నోరు.) మూఁగ.

క. తన్నట్టు పలికి ప్రొబ్బఁగ, మిన్నక చన నంతనోరుమెంగయొ యది యా, మున్నాడిన మాటలబిరు, సన్నఁగ నిది గనియె యుతఁడు పేక్ష యొనర్చెన్. కళా. ౩. ౨౩౮.

నోరెత్తు. అ. క్రి. (√నోరు.) మాటాడు.

ఉ. అత్తఱి భీష్మముఖ్యు లగు నచ్చటివృద్ధజనంబు లెల్ల నోరెత్తక యూరకుండిరి మహీశ్వరుచిత్తమెఱుంగకున్కి... భార. ఉద్యో. ౧. ౩౪౮.

ఉ. అత్తఱి నీవు మార్పలుక మాయమువచ్చి తము లోనివారి మెప్పత్తము పెద్దవారు గలవారికి నన్నియుఁ జెల్లుఁగాక నేఁ, డిత్తఱి మమ్ముఁ బుచ్చి పని యెవ్వరు గొందురు మిమ్ముఁ జూచి నోరెత్తఁగ నోడి యేపలుకు లెన్నఁడుఁ జెప్ప మెఱింగి యుండియున్. భోజరా. ౬. ౧౨౬.

నోవరి విణ. (నోవు+అరి.) వ్యాధి కలవాఁడు. (శ. ర.)

నోవి=నొవ్వి. వి. (√నొచ్చు.) బాధ, నొప్పి. (శ. ర, చి. ని.)

నోవిక. వి. ఉసులు, అనుకూల్యము.

సీ. జీరాల జంటించి సికశాలి నెప్పేవ వైచుక నోవికల్ చూచువారు. మల్లుపు. ౨. ౪.

నోవు=నొవ్వు. (క. త. నోవు.)

(వ్యాధి.)

ఉ...జింకలు నక్కలు గొంకనక్కలు, న్దోమలు మ్రాఁకులుం బొదలు నోవులఁ బీడలఁ బొందువారముల్, తామసభాగు లట్లు మఱి తద్విధ జంతువు లెన్ని యన్నియున్. భార. అశ్వ. ౨. ౧౧౪.

(బాధ.)

క. చావును నోవును మనయో, ధావలికిన్ గెలుపు నుబ్బు నావలికిని నీ,చే వినియెదఁ దుది నెట్టులు, శ్రీవిభవము పాండవులకుఁ జేపడుఁన కదే. భార. భీష్మ. ౨. ౧౯౯.

జః నోవరి.

నౌ.

నౌ=నవు, నవ్వు. (శ. ర.)

నౌక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నావ, ఓడ. ౨. చిన్న పడవ.

నౌకర్ణధారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మాలిమికాఁడు, ఓడ నడపువాఁడు.

నౌకర్మము. సం. వి. న్. న. నావికవృత్తి, పడవ నడపువ్యాపారము.

నౌకాదండము. సం. వి. అ. పుం. క్షేపణి, నావను నడపు తెడ్డు; ఓడ నడపుగడ.

నౌకు=నవుకు.

ద్వి. వల్లవుల్పుకుఁ గ్రింద నౌకుదాపునను, వెల్లివాల్పుక్కు తెగి పడ్డరీతిఁ, గనిపించె... ద్వి. శ. సా. ౧. ౨౩౪, ౩౭ పం. ('నాకు.' ముద్రి.)

నౌచరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) -పడవతో తిరుగువాఁడు- నావికుఁడు, పడవవాఁడు.

నౌజీవికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఓడ నడపు వృత్తిచే జీవించువాఁడు.

నౌజు. వి. భక్ష్యవిశేషము.

(వ్యవ.) కొబ్బెరనౌజు పిల్లలకు ఇష్టము.

నౌడుకొట్టు=నవుడుకొట్టు. (శ. ర.)

నౌతార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నావ్యము, ఓడచే దాఁటఁదగినది. (నది మొ.)

నౌదండము. సం=నౌకాదండము.

నౌబత్తు=నవుబత్తు. వి. (హిం. నౌబత్.) చర్మవాద్యవిశేషము.

సీ. నత్తందివంబును నాదు పాదుకొనంగ సాహేబు నౌబత్తు చఱవఁ బనిచి. రంగా. ౨. ౧౯౭.

నౌయానము. సం. వి. అ. న. నౌకాయాత్ర, ఓడలో పయనము చేయుట.

నౌయాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ఓడలో పోవువాఁడు, నావలో ప్రయాణము చేయువాఁడు.

నౌరు=నవురు. విణ. మృదువు. (శ. ర.)

నౌవాహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఓడనడపువాఁడు.

న్య.

న్యంకుభూరుహము. సం. వి. అ. పుం. -ఇఱ్ఱి కొమ్ములవంటి చిక్కు శాఖలు కలది- శ్లేష్మాతకము దుండిగము.

న్యంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. గు. ఇఱ్ఱి. ౨. ఒకా నొకముని.

న్యంచనము. సం. వి. అ. న. గు. న్యగ్భావము, తక్కువపాటు. ౨. వంపు, వంకర. ౩. పల్లము.

న్యంచితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గు. అధః క్షిప్తము, క్రిందికి త్రోయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

న్యంతము. సం. వి. అ. పుం. చరమభాగము, చిట్టచివరభాగము.

న్యక్కరణము. సం. వి. అ. న. తిరస్కారము, అవమానము.

న్యక్కారము. సం. వి. అ. పుం=న్యక్కరణము.

న్యఙ్క్. సం. విశ. (చ్. నీచీ. చ్.) గు. క్రిందికి పోవునది; క్రిందికి వంగునది. ౨. నిమ్నము, పల్లము. ౩. నీచము.

న్యక్కృతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తిరస్కృతము, అవమానింపఁబడినది.

న్యక్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=న్యక్కరణము.

న్యక్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి చెక్కఁబడినది, మిక్కిలి పూయఁబడినది.

న్యక్షము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గు. నీచము, తక్కువైనది. ౨. అంతయు, సమస్తము. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు. న. గు. సాకల్యము, పూర్ణత. ౨. మహిషతృణము.

న్యత్ఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరశురాముఁడు. (వాచ.)

న్యగ్భావము. సం. వి. అ. పుం. గు. నీచత్వము, తక్కువపాటు; అవమానము, తిరస్కారము. ౨. నీచముగా చేయుట, క్రిందుపఱుచుట.

న్యగ్భావితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గు. నీచముగా చేయఁబడినది, క్రిందుపఱుపఁబడినది. ౨. గుణీకృతము, అప్రధానముగా చేయఁబడినది.

న్యగ్భూతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గు. నీచమైనది ౨. అవమానము నొందినది, తిరస్కారము నొందినది.

న్యగ్రోధపరిమండల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఠినస్తనములును విశాలనితంబమును సూక్ష్మమధ్యమును కలస్త్రీ.

శ్లో. స్తనౌ సుకఠినౌ యస్యా నితంబే చ విశాలతా, మధ్యే క్షీణా భవేద్యా సా న్యగ్రోధపరిమండలా. (వాచ.)

న్యగ్రోధపరిమండలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్యామపరిమితమైనయుచ్ఛ్రాయమును పరిణాహమును కలపురుషుఁడు, బారెఁడు ఒడ్డును పొడవును కలవాఁడు, బారముట్టుకొలత కలదేహము కలవాఁడు.

శ్లో. న్యగ్రోధౌ తు స్మృతౌ బాహూ వ్యామో న్యగ్రోధ ఉచ్యతే, వ్యామేన ఉచ్ఛ్రయో యస్య అధ ఊర్ధ్వం చ దేహినః, సమోచ్ఛ్రయపరీణాహో న్యగ్రోధపరిమండలః. మత్స్యపురాణము. (వాచ.)

న్యగ్రోధము. సం. వి. అ. పుం. గు. మఱ్ఱిచెట్టు. ౨. శమి, జమ్మిచెట్టు. ౩. వ్యామము, బార.

న్యగ్రోధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మూషికపర్ణి, ఎలుకచెవిచెట్టు.

న్యచ్ఛము. సం. వి. అ. న. దేహముమీఁది పుట్టుమచ్చ.

న్యయము. సం. వి. అ. పుం. గు. నాశము. ౨. అపచయము, తఱుగుట.

న్యర్బుదము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పదియర్బుదములయందుండు సంఖ్య కలది. వి. అ. న. పదియర్బుదములు.

న్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుట. ౨. అప్పగించుట. ౩. ఇల్లడపెట్టుట. ౪. విడిచిపెట్టుట.

న్యసనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁదగినది, ఉంచఁదగినది.

న్యసించు. సం. స. క్రి. ౧. ఉంచు. ౨. ఇల్లడపెట్టు. ౩. జపాదిసమయమున దేహావయవములయందు మంత్రబీజాక్షరము లుంచు, న్యాసము చేయు. ౪. స్పృశించు, తాఁకు.

వ... కేశవాదినామంబులతోడ గోకర్ణహస్తంబున మాషమజ్జనపరిమితశుద్ధోదకంబుల ముమ్మాఱు లోనికింగొని యనుమాఱు పరిమార్జనంబు చేసి దక్షిణపూర్వకంబుగా నేత్రనాసాశ్రోత్రద్వయశిరోబాహుద్వయనాభి హృదయంబుల న్యసించి యాచమనంబు చేసి... వి. పు. ౪. ౧౯౭.

న్యసిత. సం.విణ. (బు. త్రి.బు.) న్యాసకుఁడు.

న్యసితవ్యము. సం=న్యసనీయము.

న్యస్తదేహుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహమును విడిచినవాఁడు, మృతుఁడు.

న్యస్తము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. నిహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. క్షిప్తము, త్రోయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౪. అప్పగింపఁబడినది. ౫. ఇల్లడపెట్టఁబడినది. ౬. మంత్రోచ్చారణముతో అంటఁబడినది. (నైత్రాది.)

న్యస్తశస్త్రుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) సన్న్యస్తశస్త్రుఁడు, శస్త్రములను విడిచినవాఁడు, అస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడు.

న్యస్యత్. సం. శత్ర. న్యసించుచున్న.

న్యస్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁబడుచున్నది.

న్యస్యము. సం. = న్యసనీయము.

న్యా.

న్యాక్యము. సం. వి. అ. న. భృష్టతండులము, వేఁపుడుబియ్యము. (వాచ.)

న్యాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోజనము తినుట. ౨. ఆహారము.

న్యాయపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మమార్గము; నీతిమార్గము. ౨. మీమాంసాశాస్త్రము.

న్యాయము. సం. వి. అ. పుం. -దీని ననుసరించి ప్రవర్తింతురు.- ౧. పద్ధతి. ౨. పాడి, ధర్మము. ౩. వ్యవహారము, తగవు; దాయభాగాదివ్యవహారము. ౪. వేదార్థనిర్ణయసాధన మగు అధికరణము. ౫. గౌతమముని ప్రణీత మగుతర్క-న్యాయ-శాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమము లనుపంచావయవములు కలవాక్యసముదాయము. ౭. లోకమందును శాస్త్రమందును ప్రసిద్ధమగుదృష్టాంతవిశేషము. ఉదా:-

అండకుక్కుటీన్యాయము:- గ్రుడ్డు ముందా? కోడి ముందా? (చూ. బీజాంకురన్యాయము.)

అంధకూపపతనన్యాయము:- ౧. నాలుగురు అంధులు కలసి పోవుచుండఁగా వారిలో మొదటియంధుఁడు ఒక నూతిలోఁ బడెను. వాఁడట్లు నూతిలోఁ బడినట్లు ఎఱుఁగని మిగిలినయంధు లందఱు నొకరివెంట నొకరు నూతిలోఁ బడిరి. ఒక అజ్ఞుని అనుసరించి పోవుమిగిలినఅజ్ఞులుకూడ మొదటివానివలెనే హానిఁ బొందుదురు.

౨. మార్గదర్శి చెప్పినత్రోవ వదలి గ్రుడ్డివాఁడు నూతిలోఁ గూలినట్లు వేదాదిసదుపదేశములను వదలి అజ్ఞుఁడు నరకమునఁ బడును. (వాచ.)

న్యంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. గ. ఇఱ్ఱి. జ. ఒకా నొకమని.

న్యంచనము. సం. వి. అ. న. గ. న్యగ్భావము, తక్కువపాటు. జ. వంపు, వంకర. 3. పల్లము.

న్యంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. అధః క్షిప్తము, క్రిందికి త్రోయఁబడినది. జ. వంపఁబడినది.

న్యంతము. సం. వి. అ. పుం. చరమభాగము, చిట్టచివరభాగము.

న్యక్కారణము. సం. వి. అ. న. తిరస్కారము, అవమానము.

న్యక్కారము. సం. వి. అ. పుం=న్యక్కారణము.

న్యక్కు. సం. విణ. (చ్. నీచీ. చ్.) గ. క్రిందికి పోవునది; క్రిందికి వంగునది. జ. నిమ్నము, పల్లము. 3. నీచము.

న్యక్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిరస్కృతము, అవమానింపఁబడినది.

న్యక్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=న్యక్కారణము.

న్యక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి చఱచఁబడినది, మిక్కిలి పూయఁబడినది.

న్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచము, తక్కువైనది. జ. అంతయు, సమస్తము. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు. న. గ. సాకల్యము, పూర్ణత. జ. మహిషతృణము.

న్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరశురాముఁడు. (వా చ.)

న్యగ్భావము. సం. వి. అ. పుం. గ. నీచత్వము, తక్కువపాటు; అవమానము, తిరస్కారము. జ. నీచముగా చేయుట, క్రిందుపఱుచుట.

న్యగ్భావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచముగా చేయఁబడినది, క్రిందుపఱుపఁబడినది. జ. గుణీకృతము, అప్రధానముగా చేయఁబడినది.

న్యగ్భూతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచమైనది జ. అవమానము నొందినది, తిరస్కారము నొందినది.

న్యగ్రోధపరిమండల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఠిన స్తనములును విశాలనితంబమును సూక్ష్మమధ్యమును కల స్త్రీ.

శ్లో. స్తనౌ సుకఠినౌ యస్యా నితంబే చ విశాలతా, మధ్యే క్షీణా భవేద్యా సా న్యగ్రోధపరిమండలా. (వా చ.)

న్యగ్రోధపరిమండలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్యామపరిమితమైనయుచ్ఛ్రాయమును పరిణాహమును కలపురుషుఁడు, బారెడు ఒడ్డును పొడవును కలవాఁడు, బారచుట్టుకొలత కలదేహము కలవాఁడు.

శ్లో. న్యగ్రోధౌ తు స్మృతౌ బాహూ వ్యామో న్యగ్రోధ ఉచ్యతే, వ్యామేన ఉచ్ఛ్రయో యస్య అధ ఊర్ధ్వం చ దేహినః, సమోచ్ఛ్రయపరిణాహో న్యగ్రోధపరిమండలః. మత్స్యపురాణము. (వా చ.)

న్యగ్రోధము. సం. వి. అ. పుం. గ. మఱ్ఱిచెట్టు. జ. శమి, జమ్మిచెట్టు. 3. వ్యామము, బార.

న్యగ్రోధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మూషికపర్ణి, ఎలుకచెవిచెట్టు.

న్యచ్ఛము. సం. వి. అ. న. దేహముమీఁది పుట్టుమచ్చ.

న్యయము. సం. వి. అ. పుం. గ. నాశము. జ. అపచయము, తఱుగుట.

న్యర్బుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదియర్బుదములయందుండు సంఖ్య కలది. వి. అ. న. పది యర్బుదములు.

న్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుట. ౨. అప్పగించుట. ౩. ఇల్లడపెట్టుట. ౪. విడిచిపెట్టుట.

న్యసనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁదగినది, ఉంచఁదగినది.

న్యసించు. సం. స. క్రి. ౧. ఉంచు. ౨. ఇల్లడపెట్టు. ౩. జపాదిసమయమున దేహావయవములయందు మంత్రబీజాక్షరము లుంచు, న్యాసము చేయు. ౪. స్పృశించు, తాఁకు.

వ... కేశవాదినామంబులతోడ గోకర్ణహస్తంబున మాషమజ్జనపరిమితశుద్ధోదకంబుల ముమ్మాఱు లోనికింగొని యినుమాఱు పరిమార్జనంబు చేసి దక్షిణపూర్వకంబుగా నేత్రనాసాశ్రోత్రద్వయశిరోబాహుద్వయనాభి హృదయంబుల న్యసించి యాచమనంబు చేసి... వి. పు. ౪. ౧౯౩.

న్యసిత. సం.విణ. (బు. త్రి. బు.) న్యాసకుఁడు.

న్యసితవ్యము. సం=న్యసనీయము.

న్యస్తదేహుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహమును విడిచినవాఁడు, మృతుఁడు.

న్యస్తము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. నిహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. క్షిప్తము, త్రోయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౪. అప్పగింపఁబడినది. ౫. ఇల్లడపెట్టఁబడినది. ౬. మంత్రోచ్చారణముతో అంటఁబడినది. (నేత్రాది.)

న్యస్తశస్త్రుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) సన్న్యస్తశస్త్రుఁడు, శస్త్రములను విడిచినవాఁడు, అస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడు.

న్యస్యత్. సం. శత్ర. న్యసించుచున్న.

న్యస్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁబడుచున్నది.

న్యస్యము. సం. = న్యసనీయము.

న్యా.

న్యాక్యము. సం. వి. అ. న. భృష్టతండులము, వేఁపుడుబియ్యము. (వాచ.)

న్యాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోజనము తినుట. ౨. ఆహారము.

న్యాయపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మమార్గము; నీతిమార్గము. ౨. మీమాంసాశాస్త్రము.

న్యాయము. సం. వి. అ. పుం. -దీని ననుసరించి ప్రవర్తింతురు.- ౧. పద్ధతి. ౨. పాడి, ధర్మము. ౩. వ్యవహారము, తగవు; దాయభాగాదివ్యవహారము. ౪. వేదార్థనిర్ణయసాధన మగు అధికరణము. ౫. గౌతమమునిప్రణీత మగుతర్క-న్యాయ-శాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయననిగమము లనుపంచావయవములు కలవాక్యసముదాయము. ౭. లోకమందును శాస్త్రమందును ప్రసిద్ధమగుదృష్టాంతవిశేషము. ఉదా:-

ఆఁడకుక్కుటీన్యాయము:- గ్రుడ్డు ముందా? కోడి ముందా? (చూ. బీజాంకురన్యాయము.)

అంధకూపపతనన్యాయము:- ౧. నూఱుగురు అంధులు కలసి పోవుచుండఁగా వారిలో మొదటియంధుఁడు ఒక నూతిలోఁ బడెను. వాఁడట్లు నూతిలోఁ బడినట్లు ఎఱుఁగని మిగిలినయంధు లందఱు నొకరివెంట నొకరు నూతిలోఁ బడిరి. ఒక అజ్ఞుని అనుసరించి పోవుమిగిలినఅజ్ఞులుకూడ మొదటివానివలె నే హానిఁ బొందుదురు.

౨. మార్గదర్శి చెప్పినత్రోవ వదలి గ్రుడ్డివాఁడు నూతిలోఁ గూలినట్లు వేదాదిసదుపదేశములను వదలి అజ్ఞుఁడు నరకమునఁ బడును. (వాచ.)

అంధగజన్యాయము:-అంధులు ఏనుఁగును స్పృశించి వారివారిబుద్ధ్యనుభవములనుబట్టి దాని రూపమును నిర్ణయించుకొనునట్లు అజ్ఞానులు వారివారిబుద్ధ్యనుభవముల ననుసరించి భగవద్రూపములను గల్పించుకొందురు.

అంధగోక్షేత్రన్యాయము:—గ్రుడ్డియెద్దు చేనిలోఁ బడినట్లు. చేనిలోఁ బడ్డగ్రుడ్డియెద్దు గడ్డి గాదము ఎన్నులు అనువిభాగము తెలియక నోటి కందిన దెల్ల తినునట్లు వివేచనము లేనివాఁడు సారాసారములు ఎఱుఁగక తోఁచినట్లు పని చేయును.

అంధగోలాంగూలన్యాయము:-ఒక గ్రుడ్డివాఁడు దారితప్పి యొకయడవిని బడెను. "ఈగిత్త తోఁక పట్టుకొని నీవు పోవుచెడల నిన్నది దారికిఁ దీసికొనివచ్చు" నని వానితో నొక కొంటెవాఁడు చెప్పెను. అట్లుచేయఁగా నతఁడు తిన్ననిత్రోవను బడకపోవుటయే కాక దానిచేఁ దన్నులు తినుచు కంటకమార్గములఁ బడి యార్తిచెందెను. అట్లే చెడ్డమార్గము పదేశించినచో దాని నవలంబించి పోవు అజ్ఞునకు లాభములేకపోవుటే కాక కష్టములును సంభవించును.

అంధచటకన్యాయము:—దైవవశమున పిచ్చుక గ్రుడ్డివానిచేతఁ జిక్కఁగా అంధుఁడు దానిని పట్టుకొనె నని పామరు లెంచెదరు. అట్లే జనులు దైవికముగా జరిగినపనికి కారణము కానిదానియందుఁ గారణత్వము కల్పించెదరు. (చూ. ఘుణాక్షరన్యాయము.)

అంధదర్పణన్యాయము:—గ్రుడ్డివానికి అద్దము చూపుట నిష్ప్రయోజనమైనట్లు చెప్పిన దానిని గ్రహింపనేరనివాని కుపదేశము చేయుట వ్యర్థము.

అంధదీపికాన్యాయము :—అంధునకు దీపము ఉన్నను లేకపోయినను ఫలము సమానమగునట్లు శక్తి లేనివానికి సాధనసామగ్రివలనఁ బ్రయోజనము మృగ్యము.

అంధపంగున్యాయము:— నడవ లేనికుంటివాఁడును త్రోవ కానలేనిగ్రుడ్డివాఁడును ప్రయాణము చేయవలసినపుడు కుంటివాఁడు గ్రుడ్డివానిభుజములపై నెక్కి త్రోవ చెప్పుచుండ గ్రుడ్డివాఁడును కుంటివాఁడును గూడ గమ్యస్థానమునకుఁ బోయిరి. అట్లే శక్తిలోపము కలవారు పరస్పరసాహాయ్యమువలన కార్యము నెఱవేర్చుకొనఁ గలరు.

అంధపరంపరాన్యాయము:-ఒకయంధునిచే నుపదిష్టమైనదానిని మిగిలినయంధులు పరంపరగా నమ్మి పాడగు నట్లొక యజ్ఞాని చెప్పినదానిని వివేచనములేనిఇతరులు నమ్మి భ్రష్టులగుదురు.

అంధాంజనన్యాయము:—గ్రుడ్డివాని కంటికి కాటుక పెట్టుట వ్యర్థమైనట్లు ప్రయోజనము మాలిన పనికై కృషిచేయుట వ్యర్థమగును.

అంధాంధన్యాయము:—ఒకగ్రుడ్డివాఁడు మఱియొకగ్రుడ్డివానికి త్రోవ చూపినట్లు ఒక మూర్ఖుఁడు మఱియొకమూర్ఖునకు ఉపదేశము చేయుట నిష్ఫలమగును.

అంధాక్షిమీలనన్యాయము:—గ్రుడ్డికన్ను మూసినను తెఱచినను ఒకటే. అట్లే అసమర్థుఁడు కార్యప్రయత్నము చేసినను చేయకున్నను ఫలము ఒక్కటే యగును.

అంధాశ్వపాలిన్యాయము:—గుఱ్ఱము గ్రుడ్డిదైనను గుగ్గిళ్లకు కొఱఁత లేదు. (గుఱ్ఱము గ్రుడ్డిదైనను దాణకు తక్కువ లేదు.) సోమరికి కార్యసామర్థ్యము లేకున్నను కడుపునిండ తిండి తప్పదు.

అక్ష్యండభేషజన్యాయము :—కంటికి పెట్టఁదగినమందు అండములకుఁ బెట్టినట్లు ఒక దానికి చేయవలసినపనిని మఱొకదానికి

చేసినచో అది వికటించును. (కంటికి పెట్టుకాటుక తుంటికి పెట్టినట్లు.)

అగ్నివమ్రిన్యాయము:—నిప్పునకు చెదలు పట్టనట్లు ధర్మాత్మునకు పాప మంటదు.

అచలచలన్యాయము:—పడవ మున్నగువాని మీఁద ప్రయాణము చేయువారికి ఒడ్డున నున్న చెట్లు నడచుచున్నట్లు కనఁబడురీతిని అజ్ఞానికి భ్రాంతిచేత లేనిది ఉన్నట్లు తోఁచును.

అజగరన్యాయము:—కొండచిలువ ప్రయత్నింపక దగ్గఱకు వచ్చిన జంతువులనే తిని బ్రతుకునట్లు ప్రయత్నములేక లభించిన దానితో తుష్టి నొంది యుండుట శ్రేయస్కరము.

అజాకృపాణీయన్యాయము:—మేఁక కండూతి పోగొట్టుకొనుటకై వచ్చుటయు కత్తిపడి దాని ప్రాణముపోవుటయు నొకసారి సంభవించినట్లు దురదృష్టవంతులకు ఆకస్మికానిష్టప్రాప్తి యగును. (చూ. కాకతాళీయన్యాయము.)

అజాగళస్తనన్యాయము:—మేఁక మెడ క్రింద వ్రేలాడుచున్నను పాలు స్రవింపక నిష్ప్రయోజనమగు నట్లే మిథ్యాపురుషుల వలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

అజాతపుత్రనామోత్కీర్తనన్యాయము:—పుట్టనికొడుకునకు పేరు పెట్టునట్లు ఎప్పుడో రాబోవుదానిని గూర్చిన పన్నుగడలతో కాలము గడపుట వ్యర్థము. ('అలులేదు చూలు లేదు కొడుకుపేరు సోమలింగము.')

అణుకులాచలన్యాయము:—సూక్ష్మాణువునకును కులపర్వతమునకును ఎంత తారతమ్యముండునో అంతయెక్కువ తారతమ్య ముండుటను తెలుపును. (ఇది హస్తిమశకాంతరము వంటిది.)

అతిపరిచయన్యాయము:– అతిపరిచయము అవజ్ఞాహేతు వగును.

అనిషిద్ధానుమతన్యాయము:– నిషేధింపఁబడనిది అనుమతింపఁ బడినదే యగును.

అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము:— అపరాహ్ణకాలమందలినీడ మొదట పొట్టిగా నుండి క్రమముగా హెచ్చునట్లే సజ్జన స్నేహాదికము మొదట కొంచెముగా నుండి క్రమక్రమముగా హెచ్చును. (వ్యతి. పూర్వాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

అభావవిరక్తిన్యాయము:—మానవుడు ఎంత యత్నించినను దొరకనిదానియందు వైరాగ్యము నొందును. ఇది "నక్క ద్రాక్షపండ్లు" అను సామెత వంటిది.

అయస్కాంతసూచీన్యాయము:— సూదంటుఱాయి సూదిని ఆకర్షించునట్లు పరస్పరాకర్షక మగుఒకవస్తువును మఱియొకటి ఆకర్షించును.

అరణ్యరుదితన్యాయము:—అరణ్యమందలిఏడ్పువలె ఆదరించువారు లేనిచోట మొఱపెట్టుట నిష్ప్రయోజనమగును.

అరుంధతీదర్శనన్యాయము:—సూక్ష్మమగునట్టి యరుంధతీనక్షత్రమును చూపఁదలఁచి దాని ప్రక్కనున్న స్థూలనక్షత్రమును చూపునట్లు సూక్ష్మవిషయమును దెలుపఁదలఁచి దానిని సులభముగా గ్రహింపఁజేయుటకై దానికి సంబంధించిన స్థూలవిషయమును ముందు బోధింతురు. (దీనికి స్థూలారుంధతీన్యాయ మనియు వాడుక కలదు.)

అర్ధజరతీయన్యాయము:—సగము దేహమున పడుచుఁదనమును సగముదేహమున ముసలితనమును కల స్త్రీ యుండనట్లు ఒకభాగమున ఒకప్రయోజనమును మఱియొక భాగమున మఱొక ప్రయోజనమును కలపదార్థము

సంభవింపదు.

అర్ధవైశసన్యాయము:— దేహమున సగముభాగము చంపఁబడినప్పుడు మిగిలినభాగమును చంపఁబడినట్లే యగును.

శ్లో. విధినాకృతమర్ధవైశసమ్. సం. కు. సం. ౪. ౩౧.

అలంకృతశిరశ్ఛేదన్యాయము:— శరీరము నలంకరించి తర్వాత తల తెగఁగొట్టుట యెట్టిదో ఒక విషయమును మిక్కిలి ప్రశంసించి తుదకు నిరాకరించుట యట్టిదగును.

అశోకవనికాన్యాయము:— ౧. ఛాయాసౌరభ్యములు కలఅశోకవనమున నున్నవారికి ఇతరస్థలమునకుఁ బోవ బుద్ధిపుట్టనట్లు ఎవరికిని ఇష్టస్థలమును వీడి పోవ బుద్ధి కలుగదు.

౨. అనేకము లైనచూతాదివనము లుండఁగా రావణుఁడు అశోకవనమునందే సీత నుంచుటకు కారణమును చెప్పలేనట్లు ఒకకార్యమును నిర్వహించుటకు సమానబలము కల పెక్కుసాధనము లుండఁగా వానిలో నొక సాధనము నవలంబించుటకుఁ గలగారణమును చెప్పుట కష్టము.

అశ్మలోష్టన్యాయము:— మట్టిగడ్డ రాతితోఁ బోల్చినపుడు కఠినపదార్థ మగును. అట్లే గుణములు సాపేక్షములు గాని నిరపేక్షములు గావు. (పాషాణేష్టకన్యాయము ఇట్టిదే.)

అశ్వతరీగర్భన్యాయము :— మగగాడిదవలన ఆఁడుగుఱ్ఱమునందు పుట్టినయాఁడుపిల్ల అశ్వతరి. ఈగాడిద ఈనునపుడు దానిగర్భమును చీల్చుకొని పిల్లపుట్టునని ప్రసిద్ధి. ఆపిల్ల తనజననహేతు వగుతల్లియొక్క నాశమునకుఁ గారణ మగునట్లు దుష్టులు తమపుట్టుకవలన తమజనస్థానమును నశింపఁ జేయుదురు. "వృశ్చికీగర్భన్యాయము, కర్కటీగర్భన్యాయము" ఇట్టివే.

అసిధారామధులేహనన్యాయము:— కత్తివాదరమీఁది తేనె నాకునపుడు మధుమాధుర్యమువలన సుఖమును కత్తివాదర తగిలి నాలుక తెగుటవలన దుఃఖమును తటస్థించునట్లు కొన్నిటియందు సుఖదుఃఖములు మిశ్రములై యుండును.

అస్నేహదీపన్యాయము:— చమురు లేనిచో దీపమాఱిపోవునట్లు కారణసామగ్రి క్షీణించినచో కార్యముకూడ క్షయము నొందును.

అహికుండలన్యాయము :— అహిశబ్దము సర్పమునంతను తెలుపును. కుండలశబ్దము చుట్టలు చుట్టుకొనుట అనెడి వికారరూపభేదమును తెలుపును. ఒకవస్తువే వికృతి చెందుటచే భిన్నముగా వ్యవహరింపఁబడును. అని శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యము. సర్పములకు చుట్టలు చుట్టుకొనుట స్వాభావిక మగునట్లు ఒక్కొక దానికి ఒక్కొక స్వభావముండునని తెలుపును. (వాచ.)

అహిభుక్కైవర్తన్యాయము:— (అహి = అహిఫేనము, నల్లమందు) నల్లమందు తిని మత్తుగొన్నవాఁ డొకఁడు ఓడ నెక్కి తాను మాఱిపోకుండుటకై గుఱుతుగా కాలి కొకత్రాడును కట్టుకొని నిద్రపోయెను. పడవవాఁడు పరిహాసార్థము ఆత్రాడు విప్పి తన కాలికి కట్టుకొనెను. ఓడ రేవునకు వచ్చినపుడు అహిభుక్కు (నల్లమందు తిన్నవాడు) పడవవాని కాలికి కట్టియున్న త్రాడును జూచి అదిగో! ఆత్రాడు కట్టుకొన్నవాఁడను నేను. నేను వాఁడు అని వాదింపసాగెను. అట్లే జీవుఁడు అవిద్యావశమున స్వస్వరూపమును మఱచుటచే తాను కానిదానియందు తా నను భ్రాంతి చెందును.

ఆకాశముష్టిహననన్యాయము:— ఆకాశమును పిడికిటితో పొడుచుటవలె అసాధ్యకార్యమునకై

చేయు ప్రయత్నము వ్యర్థము.

ఆమ్రవణన్యాయము:— మామిడితోఁటలో ఇతర వృక్షము లున్నను మామిడిచెట్లు అధికముగా నుండుటచే ఆమ్రవణ మని వ్యవహరించినట్లు వివిధధర్మము లున్నను ఎక్కువగా నున్నధర్మములను బట్టియే ఆపేరు వచ్చును.

ఆమ్రసేకపితృతర్పణన్యాయము:— పితృదేవతల నుద్దేశించి మామిడిచెట్టు మొదట జలతర్పణము చేసినచో పితృదేవతల తృప్తియు మామిడిచెట్టునకు నీళ్లుపోయుటయుఁ గూడ జరుగునట్లు ఒకపనిచే రెండు ప్రయోజనములు నెఱవేర్చుకొనుట యగును. ఇది "ఏకాక్రియాద్వ్యర్థకరీ" అనునట్టిది.

ఇషువేగన్యాయము:— ప్రయోగింపఁబడిన బాణము వేగము తగ్గినఁ గాని పడిపోనట్లు ప్రారబ్ధకర్మము అనుభవించినఁ గాని నశింపదు.

ఉభయతస్పాశరజ్జున్యాయము:— త్రాటియొక్క రెండుకొనలలో ఏకొనచేతనైనను బంధనము కలుగునట్లు ఉభయదుష్టపక్షములలో ఏపక్షము ననుసరించినను బాధకలుగును. (ఇది వెనుకగొయ్యి ముందునుయ్యి వంటిది.)

ఉలూఖలమర్దళన్యాయము:— (రోలు మద్దెలతో మొఱపెట్టుకొన్నట్లు.) ఒకవైపునమాత్రమే దెబ్బలు తినురోలు రెండువైపులను దెబ్బలు తినుమద్దెలతో తనకష్టము చెప్పుకొను నట్లు సామాన్యబాధ నొందువాఁడు తనకంటె ఎక్కువబాధ నొందువానితో తన కష్టమును గుఱించి మొఱపెట్టుకొనును.

ఉష్ట్రకంటకభక్షణన్యాయము:— ౧. ఇతర బాధకము లగుముండ్లు ఒంటెకు ఇష్టాహారమగునట్లు కొందఱకు దుఃఖహేతువు లగు పదార్థములు మఱికొందఱకు సుఖహేతువు లగును. సుఖదుఃఖములు పదార్థస్వభావములు కాక జాతికాలావస్థాదులనుబట్టి యుండును. బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము. ౨. ౨. ౧.

౨. ఒంటె ముండ్లుగలచెట్టుయొక్క ఆకులు తినునప్పుడు ముండ్లు గ్రుచ్చుకొనుటవలన బాధ కలుగుచున్నను ఆకులు తినుటవలనఁ గలుగు అల్పసుఖము అనుభవించునట్లు లోకులు విషయోపార్జనమునందు పెక్కుబాధలను సహించియైనను కించిత్సుఖమును అనుభవింతురు. (వాచ.)

ఉష్ట్రలగుడన్యాయము:— ఒంటె మోసెడుకఱ్ఱతోనే ఒంటెను కొట్టినట్లు ఒకఁడు చెప్పినయుక్తులతోనే వానివాదమును ఖండింపవచ్చును.

ఊషరబీజన్యాయము:— చవిటి నేలను చల్లినవిత్తనములవలె అనర్హస్థలమున నుంచినమంచిపదార్థము వ్యర్థమగును.

ఊషరవృష్టిన్యాయము:— చవిటినేలను కురిసిన వర్షమువలె అనర్హునికిఁ జేసిన మేలు వ్యర్థము.

ఏకదేశవికృతన్యాయము:— ఒకవస్తువు ఏకదేశమున -ఒకభాగమున- కొంతమార్పు చెందినను ఆవస్తువుగానే వ్యవహరింపఁబడును. (తోఁక తెగిన కుక్క కూడ కుక్కయనియే వ్యవహరింపఁబడును.)

ఏకనాళావలంబిఫలద్వయన్యాయము:— ఒక కాఁడను రెండుపండ్లు అంటిపట్టుకొని యుండునట్లు ఒకపదమునకు రెండర్థము లుండ వచ్చును. (దీనినే ఏకవృంతగతఫలద్వయన్యాయము అని కొందఱు.)

కంఠచామీకరన్యాయము:— అజ్ఞుఁడు తనమెడలో బంగారునగ పెట్టుకొని మెడలోనున్నదని జ్ఞప్తి లేక దానికై వెదకుచుండగాఁ ఎదుటివాఁడు అదిగో! నీ మెడలోనే యున్నదని చూపఁగా గ్రహించినట్లు అజ్ఞాని పరుఁడుపదేశించినఁ గాని స్వస్వరూపము గ్రహింపలేఁడు.

కంబళినిర్ణేజనన్యాయము:-కంబళి ఉదుకుటవలన కంబళియును కాళ్లును గూడ శుభ్రపడునట్లు ఒకపనివలన రెండులాభములు కలుగును.

కదంబకోరకన్యాయము:— కదంబవృక్షము -కడిమిచెట్టు- యొక్క మొగ్గలు అన్నియు ఏకకాలముననే వికసించునట్లు ఏకకాలముననే అంతట ఒకటి వ్యాపించును. దీనినే కదంబగోళకన్యాయమనియు, కదంబముకుళన్యాయమనియు వాడుదురు. (వ్యతి: వీచీతరంగన్యాయము.)

కదళీఫలన్యాయము:—అరఁటిగెల పుట్టి అరఁటిచెట్టును చంపునట్లు కొన్నిపుట్టి తమతల్లులనే నశింపఁజేయును. (చూ. అశ్వతరీగర్భన్యాయము.)

కపింజలన్యాయము:—బహుత్వము త్రిత్వమునందుఁ బర్యవసించుటను దెలుపు న్యాయభేదము—క్రతువున కపింజలములను హింసింపవలయు ననువాక్యమున ఇన్ని యని సంఖ్యానియమము చెప్పనందున బహువచనమున ముందు త్రిత్వసంఖ్య స్ఫురించును గాన మూఁడుకపింజలము లని నిర్ణయింపఁబడినది—ఇట్లే ఇన్ని యని తెలుపక కేవల బహువచనముతోఁ జెప్పినచోట మూఁడు అని గ్రహింపవలయును.

కఫోణిగుడన్యాయము:_ ౧. నాలుకకు అందని మోఁచేతిమీఁదిబెల్లమును నాఁకుటకు యత్నించినట్లు అలభ్యమగుపదార్థముకొఱకు యత్నించుట వ్యర్థము.

౨. మోఁచేతిమీఁద బెల్లము లేకున్నను ఉన్నదను భ్రాంతిచే దానిని నాఁకుటకు యత్నించునట్లు లేనిపదార్థమును ఆశచే సంపాదింపయత్నించుట నిష్ఫలము. (వాచ.)

కరకంకణన్యాయము:—కరకంకణ మనుచోట కంకణశబ్దము కరభూషణమును తెలుపుచున్నను కరశబ్దము భిన్నముగాఁ బ్రయోగించుటవలన ఆకంకణము తత్కాలమున కరలగ్నమైయున్న దని సూచింపఁబడుచున్నది. అట్లే ఇతరస్థలముల గ్రావ్యమని తెలియవలెను.

కరతలామలకన్యాయము:—అఱచేతిలోని ఉసిరికకాయ స్పష్టముగాఁ గనఁబడునట్లు ఒకవిషయమును ఇతరులు చెప్పనక్కఱలేకయే స్పష్టముగా కానవచ్చును.

కరదీపికాన్యాయము:—తన చేతిలోని దీపము తన కుపయోగింపక ఇతరుల కుపయోగించునట్లు తనవస్తువయ్యు తన కుపయోగింపక పరుల కుపయోగించును.

కరవిన్యస్తబిల్వన్యాయము:—(ఇది కరతలామలకన్యాయమువంటిది.)

కరికపిత్థన్యాయము:—ఏనుఁగు మ్రింగినవెలఁగపండు పైకి పండువలె కనఁబడినను లోపలి సారమంతయు నశించు నని ప్రసిద్ధి. అట్లే పైకి వస్తుస్వరూపము కనఁబడుచున్నను లోపల సారములేనిదానిని తెల్పును.

కాకతాళీయన్యాయము:- ౧. కాకి వ్రాలుటయు ఆకస్మికముగ తత్కాలముననే తాటిపండు పడుటయు కాకి ఆఫలమును తినుటయు ఎట్లు తటస్థించినవో అట్లే అవితర్కితముగా రెండింటిసమావేశమును దానివలన ఇష్టప్రాప్తియు కలుగును.

౨. కాకి వ్రాలుటయు ఆకస్మికముగా అప్పుడే తాటిపండు కాకితలపై పడుటయు దానివలన కాకి చచ్చుటయు తటస్థించినట్లు దైవికముగా రెండింటిసమావేశమును దానివలన అనిష్టప్రాప్తియును కలుగును. (ఇది అజాకృపాణీయన్యాయమువంటిది.)

కాకదంతగవేషణన్యాయము:— కాకికి దంతములు కలవా? లేవా? ఉన్నచో అవి తెల్లగా నుండునా? నల్లగా నుండునా? అవి యెన్ని యుండును? అని వానికై వెదకునట్లు అసంభవపదార్థముకొఱకు వ్యర్థముగా ప్రయాసపడుటను దెలుపును. కిరటదంతగవేషణన్యాయము, కాకదంతపరీక్షాన్యాయము, వాయసదంతవిమర్శన్యాయము అనియు దీనికి వాడుక కలదు.

కాకదధిఘాతుకన్యాయము:— కాకులు పెరుఁగు చెడఁగొట్టకుండఁగఁ జూచుచుండు మని చెప్పినపుడు కాకియే కాక ఇతరములగు జంతువులు కూడ పెరుఁగును చెఱుపకుండఁగ చూడు మనుట చెప్పువానియభిప్రాయమయినట్లు, ఒకదానిని వర్ణించినపుడు ఆసందర్భమున అట్టిగుణములు కలుగుటియొక దానిని గూడ చెప్పుట చెప్పువానియుద్దేశమగును.

కాకాక్షిగోళకన్యాయము:— కాకికి ఒకవైపుననే దృష్టి యుండును. దానినేత్రేంద్రియము ఏవైపునఁ జూడఁదలఁచిన ఆవైపున నున్న నేత్రగోళమున ప్రవేశించును. కాకి నేత్రేంద్రియము ఏవైపున కావలసిన ఆవైపున నున్న నేత్రగోళమున ప్రవేశించునట్లు ప్రయోజనము ననుసరించి ఉభయపక్షములలో కావలసినపక్షమున ప్రవర్తించును.

కాకోలూకనిశాన్యాయము:— కాకులకు రాత్రియగుకాలము గుడ్లగూబలకు పగలగును. గుడ్లగూబలకు రాత్రియగుకాలము కాకులకు పగలగును. అట్లే అజ్ఞానులకు అసత్యమగు బ్రహ్మము జ్ఞానులకు సత్యమును జ్ఞానులకు అసత్యమగు ప్రపంచము అజ్ఞానులకు సత్యమును అగును.

కారణగుణప్రక్రమన్యాయము:— ఎఱ్ఱనూలితో నేసినబట్ట ఎఱ్ఱగానుండు నట్లు కార్యముయొక్క గుణములు ఉపాదానకారణగుణమును అనుసరించి యుండును.

కాశకుశావలంబనన్యాయము:— ఏటిలో కొట్టుకొనిపోవువాఁడు రెల్లుపుల్లనో దర్భనో పట్టుకొనుట నిరర్థకమగునట్లు ప్రధానయుక్తు లన్నియు వాదమున ఖండితములగుచుండఁగా దుర్బలయుక్తులు చెప్పుట నిరర్థకమగును. దీనిని కుశకాశావలంబనన్యాయము అనియు వాడుదురు.

కీటభృంగన్యాయము:— తుమ్మెదచే పట్టుకొనఁబడినపురుగు భయముచేత ఆతుమ్మెదనే నిరంతరము ధ్యానించుటవలన తానుకూడ తుమ్మెద అయినట్లు ఒకదానిని నిరంతరము ధ్యానము చేయువాఁడు తానుగూడ ధ్యానింపఁబడువస్తువుయొక్కస్వరూపమునొందును. దీనినే భ్రమరకీటన్యాయ మందురు.

కుక్కుటధ్వనిన్యాయము:— కోడికూఁత మొదట హ్రస్వముగా నుండి క్రమముగా దీర్ఘమగు నట్లు మొదట అల్పముగా నుండి క్రమముగా అధికమగుదానిని తెలుపును. (చూ. అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

కుక్షిసమక్షికాన్యాయము:— కడుపులోనికిఁ బోయినఈఁగ తిన్నయన్నము నంతయును వెడలఁ గ్రక్కించు నట్లు దోష మల్పమైనను పెక్కుసుగుణములను పోఁగొట్టును.

కులాలకీటన్యాయము:— కుమ్మరిపురుగు కుట్టిలో తిరుగుచున్నను ఆమట్టి దానిశరీరమున నంట నట్లు సంసారాదికముపందు అనుబంధము లేకుండఁగ ప్రవర్తించువానికి తత్సంపర్కదోషము లంటవు.

కూపకూర్మన్యాయము:— నూతిలోనున్న తాఁబేలు ఆనూయియే సమస్తప్రపంచ మని యూ

హించునట్లు లోకానుభవశూన్యుఁడైనమూఢుఁడు తనకు తెలిసినది కొలఁదియైన సమస్తమని యూహించుకొనును.

కూపఖానకన్యాయము:—నూయి త్రవ్వువాని దేహమున అంటుకొన్న అంకలిబురద అందలి జలముచేతనే పోవునట్లు ధర్మాచరణాదులందు ఏదేనిదోషము సంభవించునేని అది దాని వలనఁ గలుగుపుణ్యముచేతనే నశించును. (ఇట్లే: కూపఖననన్యాయము.)

కూపయంత్రఘటికాన్యాయము:—౧. పెక్కులు కుండలు గాని బొక్కెనలు గాని కట్టినయేతముతో నీరుతోడునపుడు కొన్ని నిండుటయు కొన్ని వట్టివగుటయు కొన్ని క్రిందికి వచ్చుటయు కొన్ని పైకెగయుటయు తటస్థించు నట్లు లోకమున భిన్నజనులు భిన్నావస్థల పొందుచుందురు. సం. మృచ్ఛ. ౧౦. ౬౦.

౨. అగాధ మగునూతినుండి ఏతాము గిరక లోనగుసాధనములచేత సుకరముగా దాని యందలిజలమును పైకి లాగునట్లు అగాధ మగుశాస్త్రమునుండి ఉపదేశాదిరూపసాధనమున సారము నెత్తి గ్రహింపఁజేయుట పెద్దలగు విషయములను బోధించును.

కూపస్థమండూకన్యాయము:—నూతిలో నుండు కప్ప తాను నివసించునూయి తప్ప ఇతర ప్రపంచము నెఱుఁగనిదై సముద్రమండూకముతో నీసముద్రము ఈనూయి యంత యుండు దని వాదించునట్లు ప్రసిద్ధాంతముల నెఱుఁగక వారిని దూషించువాఁడు పరిహాసపాత్రుఁడగును. (చూ. కూపమండూకన్యాయము.)

కూర్మాంగన్యాయము:— తాఁబేలు తనయవయవములను ఇష్టానుసారముగా ఒకప్పుడు లోపలికి ముడుచుకొని ఒకప్పుడు పైకి చాఁచుకొనునట్లు జ్ఞాని ఇష్టానుసారముగా తనయింద్రియములను బాహ్యవిషయములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు వానినుండి నివర్తింపఁజేయుచు నుండును.

కైముతికన్యాయము:— (చెప్పినదానికంటె అల్పమగువిషయమున—కిముత—ఏమి చెప్పవలసినది? అని చెప్పుట.) అధికాయాససాధ్యమగుపని చేయు సమర్థుఁ డగువానికి అల్పాయాససాధ్య మగుపనియందు సామర్థ్యము కలదని చెప్పనక్కఱలేదు. (ఇట్లే: కైముత్యన్యాయము.)

కౌంతేయరాధేయన్యాయము:—కర్ణుఁడు కుంతికి కొడుకయ్యు తాను కుంతీపుత్రుఁ డని తెలియక తనను పెంచినరాధకు కొడుకనియే తలఁచుచుండఁగా అప్తులు నీవు కుంతీపుత్రుఁడవని చెప్ప తాను కౌంతేయుఁ డనని గ్రహించినట్లు తనయథార్థస్వరూప మెఱుఁగక తనను అన్యునిగా భావించుకొనువాఁడు ఆప్తులవాక్యములవలన స్వస్వరూప మెఱుఁగును.

క్షీరనింబన్యాయము:—వేపచెట్టునకు పాలు పోసి పెంచినను చేదు పోనట్లు ఎన్నివిధముల మార్పఁ దలఁచినను దుష్టునిస్వభావము మారదు.

క్షీరనీరన్యాయము:—కలసినపాలను నీటిని ఒకదానినుండి యొకదానిని విడఁదీయుటశక్యము కానియట్లు ఇది విడఁదీయరానికలయికను తెలుపును ఇట్లే: క్షీరోదకన్యాయము, నీరక్షీరన్యాయము (వ్యతి. తిలతండులన్యాయము.)

ఖలమైత్రీన్యాయము:—దుర్జనులమైత్రి మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించును. అట్లే మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెలుపును. (చూ. పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

ఖలేకపోతన్యాయము:-ఒకపావురము గింజలుఏఱి కొనుటకు కళ్లమందు వ్రాలునపుడు దానితోఁ గూడ నుండినమిగిలినపావురములు కూడ వ్రాలునట్లు ఒకగుంపులోనొకఁడు ఒకకార్యమందు ప్రవర్తింపనపుడు తోడివారందఱు దానియందే ప్రవర్తింతురు.

ఖల్వాటబిల్వీయన్యాయము:—నీడ నపేక్షించి బట్టతలవాఁడు మారేడుచెట్టుక్రిందికి పోఁగా మారేడుపండు పడి తల పగిలినట్లు అదృష్టహీనుఁడు కష్టములు తొలఁగించుకొని సుఖపడుటకు ఎక్కడికి పోయినను కష్టములే సంభవించును. (భర్తృహరినీతిశతకము ననుసరించి ఖల్వాటతాళీయ న్యాయమనియు ననచ్చును.)

గగనకుసుమన్యాయము:-ఆకాశమున పూవు పుట్టుట అసంభవ మగునట్లు ఇది అసంభవమగు దానిని తెలుపును.

గజశర్ధన్యాయము:-ఏనుఁగు పెద్దదైనను అపానవాయుధ్వని అల్పమే అయినట్లు ఆడంబర మధికమయినను ఆచరణమల్పమని తెలుపును. (దీనినే గజపర్దన్యాయమని కూడ అందురు.)

గడ్డరికాప్రవాహన్యాయము:— గొఱ్ఱెలవరుసలో ఒకగొఱ్ఱె ప్రవాహములో దూఁకినపుడు మిగిలినవికూడ ఎంతమరలించినను మరలక ప్రవాహములో దూఁకును అని లోకప్రసిద్ధి. అట్లే తమసంఘములో అనిష్టమార్గమందు ప్రవర్తించునొకనిని జూచి మిగిలినవారును అట్లు ఎంతవారించినను మానక అనిష్టమార్గమందే ప్రవర్తింతురు.

గతజలసేతుబంధన్యాయము:—నీరు పోయినతర్వాత గట్టువేసినట్లు కార్యము మించిపోయినతర్వాత చేయు నివారణప్రయత్నము వ్యర్థము.

గర్తగతగోధామాంసవిభజనన్యాయము:— ఉడుము కన్నములో నుండఁగానే దానిమాంసమును పంచుకొనుట అశక్యమగునట్లు తెలియనివిషయమున ప్రవర్తించి ఫలితమందుట అసాధ్యము.

గర్దభచందనన్యాయము:—గాడిద తాను చందనకాష్ఠభారమును మోయుచున్నను చందనపరిమళము దానికి తెలియనట్లు అనుభవహీనునకు కలవిద్యాధనాదిసంపత్తియొక్క లాభము వానికి కలుగదు.

గుంజాగ్నిన్యాయము:—ఎఱ్ఱగురివెందగింజ పైననిప్పువలె కనఁబడినను దానివలె దహింపనేరనట్లు ఆకృతిసామ్య మున్నంతమాత్రమున గుణసామ్య ముండదు.

గుడజిహ్వికాన్యాయము:—నాలుకకు బెల్లము రాచి పిల్లలచే చేఁదుమందు తినిపించునట్లు అప్రియము లగుహితోపదేశములను ప్రియవచనములతో చేయుటను తెలుపును.

గోముఖవ్యాఘ్రన్యాయము:-పైకి సాధువుగానుండి అంతఃకరణమందు! క్రౌర్యము కలవాఁడు గోముఖము కలపులివంటివాఁడు. ఆవుముఖము కలపులినిజూచి ఆవనుకొని ఇతరజంతువులు దగ్గఱకు రాఁగా అది వానిని చంపి వేయునట్లు పైకిసాధువుగా నుండు క్రూరుఁడు దరిఁజేరువానిని మోసపుచ్చి బాధించును.

ఘటీయంత్రన్యాయము :—౧. ఘటీయంత్రము -గడియారము- విశ్రాంతిలేకుండ తిరుగుచుండునట్లు అజ్ఞానిసంసారాదులందు నిత్యమును పరిభ్రమించును.

౨. ఘటీయంత్రము -ఏతము-తో నీళ్లు తోడునపుడు వట్టిబొక్కెన నీళ్లతో నిండుటయు, నీటితో నిండినబొక్కెన వట్టిదగుటయు సంభవించునట్లు లోకమున రిక్తులు సంపన్నులగుటయు సంపన్నులు రిక్తు లగుటయు సంభవించును.

ఘట్టకుటీప్రభాతన్యాయము:— సుంకపు కొట్టు దగ్గఱ తెల్లవాఱుట— ఒక దొంగ వర్తకుఁడు సుంకమియ్యవలసి వచ్చునని వెఱచి రాత్రి తప్పుదారిని బోవ తెల్లవాఱునప్పటికి వాఁడు సుంకపుకొట్టుకడకే వచ్చినట్లు ఒకచిక్కును తప్పించుకొనుటకై ఎన్ని పెడత్రోవలు త్రొక్కినను తుదకాచిక్కు తప్పకుండును.

ఘుణాక్షరన్యాయము:— పురుగునకు అక్షరాకారముగఁ దొలువను ద్దేశము లేకున్నను అది తొలిచిన భాగము అక్షరరూపముగాఁ గనఁబడునట్లు చేసినయొకపనితలవనితలంపుగా మఱొకయనుద్దిష్టకార్యముగా పరిణమించును.

ఘృతకోశాతకీన్యాయము:— నేతిబీఱకాయలో నేయి లేనియట్లు సార్థకము గాని పేరు ఇది తెలుపును.

చందనన్యాయము:— శరీరైకదేశమున పూసిన చందనతైలము దేహమంతటను గూడ శైత్యమును కలిగించునట్లు ఆత్మయు ఏకదేశమునందుండి జ్ఞానప్రకాశముచే శరీరమంతయు వ్యాపించును.

చంద్రచంద్రికాన్యాయము:— చంద్రుని విడిచి చంద్రికయు చంద్రికను విడిచి చంద్రుఁడును ఉండనట్లు నిత్యసంబంధముకలవి ఎన్నఁడు విడి యుండవు. (అవినాభావ సంబంధము.)

చక్రభ్రమణన్యాయము:— కుమ్మరి కుండ చేయునపుడు దండముతో చక్రము త్రిప్పి విడిచినపిదప కొంతసేపు చక్రము తిరుగుచునే యున్నట్లు దేహి కొంతకర్మము నాచరించి జ్ఞానోదయోత్తరక్షణమున కర్మమును విడిచినను ప్రారబ్ధకర్మవేగమున కొంతకర్మఫలమును భవించుచునే యుండును.

చతుర్వేదవిన్న్యాయము:— చతుర్వేదవేత్తలకు మహాదానము చేసెద నని ఒకరాజు ప్రకటింపఁగా ఒక మూర్ఖుఁడు అది విని "వేదములు నాలుగు" అన్నమాట నాకు తెలియును. కనుక ఆదానము నాకిండని యడుగఁగా అతఁడు దానమును పొందలేక పోవుటయేకాక అందఱకు పరిహాసపాత్రుఁడయ్యెను. ఇట్లే "బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూపము జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము లేదు" మున్నగు తత్త్వవాక్యములు చిలుకపలుకులవలెఁ బలుకుచు వానియర్థానుభవము లేనివాఁడు వాని లాభమును పొందక పోవుటయేకాక ఎల్లరకు పరిహాసపాత్రుఁడగును.

చర్వితచర్వణన్యాయము:— నమలినదే నమలినట్లు చేసినదే మరల చేయుటను తెలుపును. (ఇట్లే: పిష్టపేషణన్యాయము.)

చిత్రాంగనాన్యాయము:— చిత్తరువులోని స్త్రీ చుంబనాలింగనాదులు చేయలేనట్లు జ్ఞాని చేయుకర్మములు కర్మములయ్యు వానినంటనేరవు. చిత్రామృతన్యాయమును చిత్రానలన్యాయమును ఇట్టివే.

ఛత్రిన్యాయము:- గొడుగులు వేసికొనినవారు పెక్కండ్రును గొడుగులు లేనివారు కొందఱును పోవుచుండఁగా ఛత్రులు(గొడుగులవారు) పోవుచున్నవారు అనునట్లు పెక్కండ్రు ఆచరించుదానిని వారితో నున్నయితరులుగూడ ఆచరించుచున్నారని తలఁపఁబడును.

జతుకాష్ఠన్యాయము:— లక్కముక్క విఱుగునట్లు ఎక్కడకు కావలసిన నక్కడకు విఱిగిపోవుదానిని తెలుపును (శబ్దశ్లేషములందు ప్రయుక్తము.)

జపాస్ఫటికన్యాయము:— దాసనపుపువ్వు తెల్లనిస్ఫటికముదగ్గఱ పెట్టిన స్ఫటికమంతయు ఎఱ్ఱగాఁ గనఁబడునట్లు స్వచ్ఛవస్తువు దగ్గఱనున్న దానిగుణమును పొందును.

జలకతకరేణున్యాయము:— చిల్లగింజ అఱుగదీసి ఆగంధము నీటిలో కలిపినపుడు దానిలోనిబురదను విడఁదీసి దానితో తానును అడుగునకుఁ బోవునట్లు శాస్త్రజన్య జ్ఞానము అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి తానును నశించును.

జలతుంబికాన్యాయము:— ౧. మట్టి యంటుకొన్న ఆనఁగుకాయ నీటిలో పడినపుడు మొదట మునిఁగి క్రమముగా దాని నంటుకొన్న మట్టి నీటిచే కరఁగిపోవుటవలన పైకి తేలునట్లు అవిద్యాసంపర్కముచేత సంసారసముద్రమున మునుఁగుచున్న జీవుఁడు అజ్ఞానము నశించుటచేత సంసారమునుండి విముక్తుఁడగును.
౨. ఆనఁగుబుఱ్ఱను జలములో నెంత ప్రయత్నము చేసి లోని కణఁచెదరో అంత పైకెగయును. అట్లే మనస్సును ఒకేపర్యాయమున ఎంతగ నిరోధింపఁ బ్రయత్నించునో యంత చాంచల్యము కలది యగును.

జలతైలబిందున్యాయము:— నీటిమీఁద వేసిననూనెచుక్క నీటిపైని అంతటను వ్యాపించునట్లు తాను కొంచెమయ్యును అంతటను వ్యాపించుదాని నిది తెలుపును.

జలమంథనన్యాయము:— పెరుఁగు తరిచినట్లు నీరు తరుచుటవలన ప్రయోజనము లేదు. ఇది ప్రయోజనము మాలినపనిని తెలుపును (కాకదంతగవేషణన్యాయమువంటిది.)

జలాగ్నిన్యాయము:— నీరును నిప్పును కలసినప్పుడు ఏది ఎక్కువగా నుండునో అది రెండవదానిని క్షీణింపఁజేయును. అట్లే బలాధికుఁడగుశత్రువు బలహీనుని ఓడించును.

టిట్టిభన్యాయము:— టిట్టిభము తనరెండుకాళ్లను పైకి పెట్టి నాకాళ్లతో ఆకాశమును లోకములపైఁ బడకుండ నాఁపుచున్నా నని తలఁచును. అట్లే తనవలననే లోకము లుద్ధరింపఁబడుచున్నవి. తాను లేకున్న నేమియు లేదని యనుకొనువానివిషయము దెలుపును.

డమరుకమణిన్యాయము:— డమరుకమునకు నడుమ కట్టిన త్రాటిచివర నుండుపూస రెండువైపులను వాయించుటకు సాధనమగునట్లు నడుమనున్న వస్తువు రెండువైపులకు నుపయోగించు నని తెలుపును. (ఇది దేహళీదీపన్యాయమువంటిది.)

తప్తతైలాంబున్యాయము:— కాఁగిననూనెపై నీరు చల్లిన భగ్గున మండునట్లు కోపాక్రాంతునితో శాంతింపు మని పలికిన కోపము మఱింత హెచ్చును.

తమోదీపన్యాయము:— దీపముండుచోట చీకటి ఉండనట్లు విరుద్ధధర్మములు కలరెండువస్తువు లొకచోట నుండవు.

తరంగప్రతిబింబన్యాయము:— తరంగములయందు ప్రతిబింబించు సూర్యుఁ డొక్కఁడైనను ప్రతిబింబములు అనేకముగా కనఁబడునట్లు ఆత్మ యొక్కఁడే అనేకోపాధులయందు ప్రతిబింబించి అనేకాత్మలుగా తోఁచుచున్నాఁడు.

తిలతండులన్యాయము:— కలసియున్నను నువ్వులను బియ్యమును విడఁదీయుటకు వీలగునట్లు ఇది వేఱుపఱుచుటకు వీలగుకలయికను తెలుపును. (వ్యతి. క్షీరనీరన్యాయము.)

తుషఖండనన్యాయము:— ఊఁకను ఎన్నిమార్లు దంపినను బియ్యము రానియట్లు ఎంత ప్రయాస పడినను నిష్ప్రయోజనమగు ప్రయత్నమును ఇది తెలుపును.

తుష్యతుదుర్జనన్యాయము:— దుర్జనుఁడు సంతోషించుఁగాక యని ప్రతివాదియొక్క వాదము యుక్తిసహము కాకున్నను దానిని వాది గ్రహించుటను తెలుపును.

తృణజలూకాన్యాయము:— పురుగు స్వశరీరపూర్వభాగముతో ముం దుండుతృణాదికమును

పట్టుకొనిన తర్వాత వెనుకటి భాగముతో పట్టుకొని పట్టు విడుచునట్లు ముందుపట్టు దొరకినంగాని వెనుకపట్టు విడువ కుండుట ను తెలుపును.

తృణరజ్జున్యాయము:— గడ్డిపోచలు కూడి త్రాడై ఏనుఁగునైన బంధింపఁగలిగినట్లు దుర్బలులైనను ఏకీభావముకలన మహత్తర మగుకార్యము నిర్వహింపఁగలుగుదురు.

తేజస్తిమిరన్యాయము:— వెలుఁగుండుచోట చీకటి యుండనట్లు విరుద్ధధర్మము లొకచోట ఉండవు.

దండాపూపన్యాయము:— దండమును కొఱికిన యెలుక దానియందు గ్రుచ్చినయప్పమును గూడ కొఱుకు ననుట చెప్ప నక్కఱలే నట్లు ఒకటి చెప్పఁగా దానిసాహచర్యము వలన సులభముగా సిద్ధించు మఱియొకవిషయము మరల చెప్పనక్కఱలేదు. దీనిని దండాపూపికాన్యాయమనియు అందురు.

[illegible]న్యాయము:— వేఁచినగింజలు మరల మొలకెత్తనట్లు జ్ఞానియొక్క కర్మములు జన్మాంతరమునకు హేతువులు కావు.

దగ్ధరజ్జున్యాయము:— కాలిపోయినత్రాడు పైకి త్రాడువలె అగపడినను స్పృశించిన భస్మమగును. అట్లే జగత్తు పైకి సత్యముగా కనఁబడినను యథార్థము విచారింప అసత్యమగును. (దగ్ధపటన్యాయము, దగ్ధపత్రిన్యాయమును ఇట్టివే.)

దగ్ధేంధనవహ్నిన్యాయము:— నిప్పు కట్టెలను కాల్చి తుదకు తానుగూడ నశించునట్లు తత్త్వజ్ఞానము అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి చివర తానుగూడ నశించును.

దర్వీపాకరసన్యాయము:— గరిటె కూరమున్నను వానిని కలియఁబెట్టుచున్నను అది వానిరుచి నెఱుఁగనట్లు అజ్ఞాని యెన్ని శాస్త్రములు చదివినను వానియనుభవము తెలియఁగలేదు.

దూరస్థపర్వతన్యాయము:— దూరపు కొండలు నునుపు— కొండలు దూరముననుండి చూచిన నునుపుగా కనఁబడి దగ్గఱకుఁ బోయి చూడఁగా వ్యత్యస్తముగా నుండునట్లు కొందఱు దూరముగా నున్నపుడు మంచివారుగాఁ గనఁబడి దగ్గఱకు వచ్చినపుడు చెడ్డవారుగా నుందురు. (దీనినే దూరగిరిన్యాయ మందురు.)

దేవదత్తహంతృహతన్యాయము:— దేవదత్తుని చంపినవాఁడు చంపఁబడినను దేవదత్తుఁడు మరల బ్రదుకనట్లు అజ్ఞానమును నశింపఁజేసిన జ్ఞానము పోయినను మరల అజ్ఞానముపుట్టదు.

దేహళీదీపన్యాయము:— గడపమీఁద నుంచినదీపము రెండు ప్రక్కలకుఁ —లోనివారికిఁ బైవారికి-గూడ వెలుతురు నిచ్చునట్లు ఏకకార్యము ప్రయోజనద్వయమును నెఱవేర్చును.

ద్రవిడప్రాణాయామన్యాయము:— ద్రవిడదేశస్థులు ప్రాణాయామము చేయునపుడు నూటిగా ముక్కు పట్టుకొనక చేయి తలవెనుక నుండి త్రిప్పి దానితో ముక్కు పట్టుకొనెదరని ప్రసిద్ధి. అట్లే ఋజుమార్గమున కార్యము సిద్ధించుచుండఁగా దానిని వక్రమార్గమున నెఱవేర్పఁ జూచుటను ఇది తెలుపును.

ధాన్యపలాలన్యాయము:— ధాన్యములోని పొట్టు పరిహరించి ధాన్యము స్వీకరించినట్లు సారవంత మగుపదార్థముతో నున్నవిస్సారపదార్థమును పరిత్యజించి సారవంత మగుదాని నే గ్రహింపఁదగును. (మత్స్యకంటక న్యాయము నిట్టిదే.)

నష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయము.—రథికులిద్దఱు తమ రెండురథములతో గ్రామాంతరమునకుఁ బోవుచు నడుమ నొకగ్రామములో నాఁగిరి. ఆ రాత్రి ఆగ్రామము కాలిపోవునప్పుడు రథికులిద్దఱిలో నొకఁడు ముందు తనరథమును కాలకుండఁగ జాగ్రత్తపెట్టునంతలో వానిగుఱ్ఱములు కాలిపోయినవి. రెండవరథికుఁడు ముందు గుఱ్ఱములు కాలిపోకుండ జాగ్రత్తపెట్టునంతలో వానిరథము కాలిపోయినది. వారిద్దఱును గలసి మిగిలినగుఱ్ఱములను మిగిలినరథమునకుఁ గట్టి పైగ్రామమునకుఁ బ్రయాణముఁ జేసిరి అని గాథ కలదు. అట్లే పరస్పరసాహాయ్యమున ఒండొరులలోపములు పూర్తి చేసికొని కార్యము నెఱవేర్చుకొనవచ్చును.

నారికేళఫలాంబున్యాయము:—కొబ్బరకాయలోనికి నీ రెట్లు వచ్చెనో తెలియనట్లు సచ్చిదానందస్వరూప మగుబ్రహ్మమునుండి అనృతజడదుఃఖాత్మక మగుజగత్తు ఎట్లు వచ్చునో తెలియరాదు.

ఇట్లే: నారికేళనీరన్యాయము.

పంకప్రక్షాళనన్యాయము:—"అడుసుత్రొక్కనేల? కాలు కడుగ నేల?"—అడుసు త్రొక్కి కాలు కడుగుకొనుటకంటె అడుసు త్రొక్కకుండుటయే మంచి దగునట్లు అనర్థము తెచ్చికొని తర్వాత దానిని తొలఁగించుకొనుటకంటె అనర్థము తెచ్చికొనకుండుటయే మంచిది.

పద్మినీపత్రజలబిందున్యాయము:- తామరాకును నీటిబిందువు లంటుకొననట్లు జ్ఞానిని సంసారాదులు అంటుకొనవు.

పయోముఖవిషకుంభన్యాయము:—లోపల విషము పైన మూతియొద్ద పాలును గలకుండవలె తియ్యని పైపైమాటలును హృదయమున దుష్టత్వమును గలవానిని తెలుపును.

పరిశేషన్యాయము:—ఉన్నవారిలో కొందఱి గుణములు తెలిపి యున్నను మిగిలినవారి గుణములు పైవానికి వ్యతిరేకముగా నుండును.

పాషాణేష్టకన్యాయము:—దూదికంటె ఇటుక కఠిన మైనదైనను పాషాణముకన్న మృదువైనట్లు తనకంటె తక్కువవానిం గాంచి బాధపడక తక్కువవానిని జూచి వానికన్న తానే మేలుఁగని తృప్తిపడుచుండవలెననువిషయమును దెలుపును.

పిష్టపేషణన్యాయము:- ఇది చర్వితచర్వణన్యాయమువంటిది. (నూఱినదే నూఱినట్లు.)

పూర్వాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము:—ప్రొద్దుటినీడ మొదట పొడుగుగా నుండి క్రమముగా తగ్గిపోవునట్లు మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెలుపును. (వ్యతి. అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

ప్రదీపన్యాయము:—౧. దీప మొకచోటనే వెలుఁగుచు గృహమంతను ప్రకాశింపఁజేయునట్లు ఒకస్థలమున నుండి అంతటను స్వకార్యము నెఱవేర్చుదాని నిది తెలుపును.

౨. చమురును వత్తియు విడివిడిగా నిప్పును కొంత చల్లార్చునవి యైనను మూఁడును గలసి దీపముగా వెలుఁగునట్లు పరస్పరవిరుద్ధవస్తువులు గూడి ఒకకార్యము కలిగించును.

ప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయము:—ప్రధానమల్లుఁడు జయింపఁబడినచో మిగిలినమల్లురు గూడ పరాజితులుగా గ్రహింపఁబడునట్లు ప్రధానవాదము ఖండింపఁబడినచో మిగిలినయప్రధానవాదములుగూడ ఖండింపఁబడినట్లు గ్రహింపఁబడును.

ప్రపానకరసన్యాయము:—పంచదార మిరియములు మొదలగువానిసమ్మేళనమువలన విల

క్షణ మగురుచి కలపానకము ఏర్పడునట్లు భిన్న పదార్థములసమ్మేళనమువలన చిత్రరూప పదార్థము పుట్టును.

ఫలవత్సహకారన్యాయము.—పండ్లతో నిండిన తియ్యమామిడిచెట్టు నీడకై వచ్చినవారికి పండ్లను పరిమళమును గూడ ఇచ్చునట్లు ఏకో ఒక ఫలమును గోరి వెళ్లినవారికి ఫలాంతరములుగూడ లభించును.

బకబంధనన్యాయము:—కొంగను పట్టుకొనఁ బూనినవాఁడు కొంగదగ్గఱకుఁ బోయి అప్పుడే పట్టుకొనకుండ దానిశిరస్సుమీఁద వెన్నముద్ద పెట్టి ఎండచే కరఁగినవెన్న కన్నులలోఁ బడి కన్నులు కనఁబడకుండునపుడు దానిని పట్టుకోఁబూనినట్లు అనాయాసముగా సాక్షాత్సిద్ధమగుకార్యము ఉపేక్షించి అధిక ప్రయాసముతో అపరిసే కొంతవిలంబముమీఁద నెఱవేర్పఁబూనుటను తెల్పును.

బధిరకర్ణజప (జాప) న్యాయము.—(చెవిటివాని చెవిలో సంకూఁదునట్లు-) చెవిటివానిచెవిలో రహస్యము చెప్పుటవలె నిష్ప్రయోజనమగుపని చేయుటను తెలుపును. (చూ. అరణ్యరుదితన్యాయము.)

బహుచ్ఛిద్రప్రదీపన్యాయము:—బహురంధ్రములుగలకుండలో నుంచినదీపము రంధ్రములలోనుండి పైకి వ్యాపించునట్లు జీవుని కుపాధియైనబుద్ధి శరీరముయొక్క నవరంధ్రద్వారమున బాహ్యవిషయములయందు వ్యాపించును.

బీజాంకురన్యాయము:—(చెట్టు ముందా? విత్తు ముందా?) గింజనుండి మొక్కయు మొక్కనుండి గింజయు పుట్టునటు ఒకదాని కొకటి పరస్పరజన్మకారణములై అన్యోన్యాశ్రయము కలపదార్థములను తెలుపును. (అండకుక్కుటీన్యాయము ఇట్టిదే.)

బ్రాహ్మణగ్రామన్యాయము.—ఒకగ్రామమున బ్రాహ్మణేతరులుకూడ ఉన్నను బ్రాహ్మణులు పెక్కుండ్రు ఉండుటచేత ఆగ్రామమును బ్రాహ్మణగ్రామ మనునట్లు అంశాధిక్యమునుబట్టి పేరు వచ్చును. (పల్లిగ్రామన్యాయమును ఆమ్రవణన్యాయమును ఇట్టివే.)

భిక్షుపాదప్రసారణన్యాయము.—భిక్షుకుఁ డొకఁడు ఒకధనవంతునియింట మృష్టాన్నభోజనసుఖనివాసములు పొందఁ గోరి మొదట వానియింట అడుగుపెట్టనిచ్చినఁ జాలు నని ప్రవేశించి తుదకు సమస్తభోగములు సంపాదించినట్లు, ఘనకార్యము నెఱవేర్చుకొనఁ దలఁచినవాఁడు మొదట అల్పఫలాపేక్షవలె నటించి ప్రవేశము సంపాదించి తుదకు తనఘనకార్యము నెఱవేర్చుకొనును. వేదమాత బ్రహ్మపదార్థమును బోధింపఁదలఁచి శ్రోతృజనానుకూలముగ అన్నమయాదికోశములే బ్రహ్మమని మొదట బోధించి తుదకు బ్రహ్మముయొక్క యాథార్థ్యమును బోధించునని చెప్పుట యందు ఈ న్యాయము ప్రవర్తించును.

భూమిరథికన్యాయము.—(భూమిరథికుఁడు= నేలపై రథాకారములు గీయువాఁడు.) యుద్ధకౌశల్యము సంపాదింపఁదలఁచినవాఁడు నేలపై రథాకారములు గీసి యుద్ధవిషయములను నేర్చుకొనునట్లు, ఒకదానియందు నేర్పు సంపాదింపఁదలఁచువాఁడు కృత్రిమసాధనములతో దాని నభ్యసించును. (చూ. కుసృష్టిన్యాయము.)

భూలింగన్యాయము.—భూలింగ మనుపక్షి, "మా సాహసం కురు=సాహసము చేయవలదు" అని ఎప్పుడును కూయుచుండి తాను సింహదంష్ట్రల నడుమ నున్న మాంసమును

లాగి తిను నని ప్రసిద్ధి. అట్లే తాను పరోప
దేశపాండిత్యము చూపుచు దానికి వ్యతిరేక
ముగా సంచరించు దాంభికుని చర్యను తె
లుపును. (దీనికి మాసాహసపక్షిన్యాయ మ
నియు వాడుక కలదు.)

భ్రమరకీటన్యాయము=కీటభృంగన్యాయము.

భ్రమరన్యాయము:—భ్రమరము కంటకాదుల
ను విడిచి పుష్పమందలి మకరందమునే గ్ర
హించునట్లు గుణదోషములలో దోషమును
విడిచి సుజనుండు గుణమును గ్రహించును.
(చూ. శూర్పన్యాయము.)

మండూకతోలనన్యాయము:—(కప్పలతక్కెడ)
తక్కెడచిప్పలో కప్పలను బెట్టి తూంచు
నపుడు ఒకకప్పను వేయునప్పటికి అందున్న
కప్పలు దూంకి పోవునట్లు స్థిరచిత్తులు కాని
వారితోం జేయుపని నెఱవేఱదు. (దీనినే
మండూకతులాన్యాయమనియు వాడుదురు.)

మండూకప్లుతిన్యాయము:—(కప్పదాంటు.) క
ప్ప దాంటునట్లు ఒకవిషయమును చెప్పుచు
దానిలో కొంతభాగము విడిచిపుచ్చి పైభా
గమును చెప్పుట నిది తెలుపును.

మండూకమక్షికాన్యాయము:—సర్పముచే మ్రిం
గంబడుచున్నకప్ప ఈంగలను తినుటకు
యత్నించు నట్లు తాను మృత్యుముఖమునం
బడుచున్నను మనుష్యుండు భోగములను
అపేక్షించుచునే యుండును.

మక్షికాన్యాయము:—౧. ఈంగ శరీరమందు
మంచిభాగమును విడిచి పుండుమీంద వ్రాలు
నట్లు దుష్టుండు సుగుణములను విడిచి దుర్గు
ణములనే గ్రహించును.

౨. మధుమక్షికలు -తేనెటీంగలు- మధుకర
రాజును అనుసరించి పోవునట్లు చిత్తము
ననుసరించి యింద్రియములు ప్రవర్తించును.

మణిసూత్రన్యాయము:— పూసలలోనిదార
మువలె అన్నిటిలోను కలసియుండుటను
ఇది తెలుపును.

మత్స్యకంటకన్యాయము:-చేంపలను తినువాండు
ముండ్లతో నున్న చేంపను దీసికొని వెల్లముం
డ్లు తీసి పాఱవైచి మిగిలినచేంపను గ్రహిం
చునట్లు కార్యవాది అభీష్టపదార్థముతో
పాటు గ్రహించిన నిరుపయోగపదార్థమును
పాఱవైచి తుదకు అభీష్ట పదార్థమును గ్ర
హించును.

మధుమక్షికాన్యాయము:— తేనెటీంగలు ప్రో
గుచేసినతేనె పరులపా లగునట్లు ఒకండు
గడించినది మఱియొకండనుభవించును.

మరుమరీచికాన్యాయము:— ఎండమావులను
జూచి నీళ్లనుకొనునట్లు అజ్ఞాని అసత్యపదా
ర్థము భ్రాంతిచేత సత్యపదార్థముగా గ్రహిం
చును.

మర్కటకిశోరన్యాయము :—తీసికొని పోవున
పుడు కోంతిపిల్లలు తమతల్లిని అంటిపట్టుకొను
నట్లు ఆశ్రితులు ఆశ్రయమును అంటిపట్టు
కొని యుందురు. (వ్యతి. మార్జాలకిశోర
న్యాయము.)

మల్లగ్రామన్యాయము:—మల్లురు వెక్కండ్రు
ఉండుటచేత మల్లగ్రామ మని వ్యవహారముక
లుగును. (చూ. బ్రాహ్మణగ్రామన్యాయము.)

మాత్స్యన్యాయము:— పెద్దచేంపలు చిన్నచేంప
లను తినునట్లు అరాజకదేశమున బలవంతు
లు దుర్బలులను పీడింతురు.

మార్జారకిశోరన్యాయము:— పిల్లి తనపిల్లలను
ఎటకేని తీసికొని పోవునపుడు పిల్లలను భద్ర
ముగా కఱచి పట్టుకొను నట్లు భగవంతుండే
భక్తులభారమును పూర్ణముగా వహించును.
(వ్యతి. మర్కటకిశోరన్యాయము.)

మాషరాశిప్రవిష్టమషీన్యాయము:— మినుముల
రాశిలోం బడ్డమసివలె సమానవర్ణముగలపెద్ద

రాశిలోఁ గలసినచిన్నవస్తువు కనఁబడదు.

ముంజేషీకోద్ధరణన్యాయము :— ముంజగడ్డిలో నుండి దాని మొవ్వును లాగినట్లు స్థూలసూక్ష్మ కారణశరీరములనుండి తదంతస్స్థబ్రహ్మపదార్థమును విడఁదీసి గ్రహింపవలయును.

మూషాసిక్తతామ్రన్యాయము:— మూసలోఁ గరఁగినరాగి మూసతో సమానమగుఆకారమును పొందునట్లు చిత్తము విషయములయందు వ్యాపించి తత్సమానాకారమును పొందును.

మూషికసర్పపేటికాన్యాయము:—(ఎలుక-పాములపెట్టె.) పాములపెట్టెలో ఒకపాము నలఁగి ఆఁకలిబాధచే ప్రాణావశిష్టమై యుండఁగా ఒక ఎలుక ఆపెట్టెను చూచి యందు భక్ష్యపదార్థము ఉండు ననుకొని దానికి బిలము చేసి ఆపెట్టెలోఁ బ్రవేశింపఁగా పాము దానిని భక్షించి ఎలుక చేసినరంధ్రమునుండి స్వేచ్ఛగా పైకిఁ బోయెను. అట్లే సుఖపడ యత్నించువాఁడు దుఃఖము నొందును. దుఃఖములోనున్నవాఁడు అప్రయత్నముగ సుఖము నొందును. ప్రాణులహానివృద్ధులకు దైవమే కారణమగును. (దీనినే మూషికాహిమంజూషాన్యాయమనియు నందురు.)

యథాసంఖ్యన్యాయము:—ఇది క్రమాన్వయమును దెలుపును. ఉదా: నీవు శత్రువును మిత్రుని ఆపదను జయింపుము రంజింపుము భంజింపుము అనుచోట శత్రువును జయింపుము, మిత్రుని రంజింపుము, ఆపదను భంజింపుము అని అర్థము.

యావత్తైలంతావద్వ్యాఖ్యానమను న్యాయము:— ఒకవ్యాఖ్యాత వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు దీపములో చమురున్నంతవఱకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెదనని చెప్పెనాఁట. అట్లే సాధనసామగ్రి ఉండునంతవఱకు కార్యము జరుప వలయును.

రజ్జుసర్పన్యాయము:— త్రాఁడు చూచి భ్రాంతిచే పాము అనుకొనునట్లు అజ్ఞుఁడు ఒకవస్తువును జూచి తత్సమానమగు మఱియొకవస్తువుగా భావించును.

రాజపుత్రవ్యాధన్యాయము:— రాజపుత్రుఁడొకఁడు శైశవమునఁనే తలిదండ్రులకు దూరమై యొకవ్యాధునింటఁ బెరుఁగుచు తన్ను వ్యాధపుత్రునిగా భావించి వ్యాధకులమునకుఁ దగినభావములతోను కర్మములతోను బ్రవర్తించుచుండఁగా పరమకారుణికుఁడగునొకయాప్తుఁడు నీవు వ్యాధపుత్రుఁడవు కావు. రాజపుత్రుఁడవని ప్రబోధింప నతఁడు తన్ను రాజపుత్రునిగా భావించికొని క్రమముగా రాజపుత్రధర్మములను తదనుకూలభావములను పొంది తుదకు రాజ్యపదవి నొందెనఁట. అట్లే జీవుఁడు ఆత్మస్వస్వరూపము మఱచి జీవభావముతో నుండఁగా సద్గురూపదేశము వలన జీవభావము విడిచి యథార్థమగు బ్రహ్మభావము నొందును.

రాసభరటితన్యాయము :— గాడిదకంఠధ్వని మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా తుదకు తగ్గునట్లు మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని విధి తెల్పును. (చూ. పూర్వాహ్ణచ్ఛాయా న్యాయము, ఖలమైత్రీన్యాయము.)

లూతాతంతున్యాయము:—౧. సాలెపురుగు తన దేహమునుండి దారము నిర్మించి మరల తన దేహమునందే లయింపఁజేయునట్లు పరమేశ్వరుఁడు తననుండియే సర్వజగత్తును సృజించి మరల తనయందే లయము చేసికొనును.

౨. సాలెపురుగు తంతువుల నిర్మించుటచే నిమిత్తకారణమును ఆతంతువులు దానిదేహము నుండియే వచ్చుటచేత ఉపాదానకారణమును అగునటు పరమేశ్వరుఁడు జగత్సృష్టి

సృజించుటచేత నిమిత్తకారణమును జగత్తు తనశక్తి యగుమాయనుండి కలుగుటచేత ఉపాదానకారణమును అగుచున్నాఁడు.

లోహచుంబకన్యాయము:— సూదంటుఱాయి తాను చలింపకున్నను సన్నిధియందున్న లోహమునకు చలనము కలిగించునట్లు నిష్క్రియమగు బ్రహ్మము స్వసాన్నిధ్యమాత్రమున మాయచే సృష్ట్యాదికర్మములు చేయించును.

వంధ్యాపుత్రన్యాయము:— గొడ్రాలికి కొడుకు పుట్టుట ఎట్లసంభవమో అట్లే ఇదియు అసంభవమగు విషయమును తెలుపును. (చూ. గగనకుసుమన్యాయము, శశవిషాణన్యాయము.)

వటబీజన్యాయము:— చిన్నమఱ్ఱిగింజలో పెద్దచెట్టగుమహాశక్తి ఇమిడియున్నట్లు ఒక్కొక చిన్నవస్తువులో మహాకార్యశక్తి లీనమై యుండును.

వనచంద్రికాన్యాయము:- అడవిని కాయు వెన్నెలవలె నిరుపయోగమగుదాని నిది తెల్పును.

వనవ్యాఘ్రన్యాయము:- వేటకాండ్రు చంపకుండ పులిని వనము రక్షించునట్లును చెట్లుకొట్టిపాడుచేయకుండ పులి వనమునురక్షించునట్లును అన్యోన్యరక్షకము లగువానినిది తెలుపును. (ఇట్లే: వనసింహన్యాయము, హ్రదనక్రన్యాయము.)

వలీముఖనారికేళన్యాయము:— (కోఁతికి కొబ్బరకాయ దొరకినట్లు.) కోఁతి కొబ్బరచెట్టునుండి కొబ్బరకాయ పడవేయుటయే కాని దానిని తినలేనట్లు అల్పుఁడు సంపాదించుకొన్నదానిని అనుభవింపలేఁడు.

వహ్నిధూమన్యాయము:- ధూమమువలన దానికి కారణమగువహ్ని యున్నదని యూహించునట్లు కార్యముచే కారణము ఊహ్యము.

విషక్రిమిన్యాయము:— విషములోఁ బుట్టినపురుగునకు విషము బాధకము కానట్లు కష్టములలోఁ బుట్టి పెరిఁగినవారికి కష్టములు కష్టములుగాఁ గనఁబడవు.

విషవృక్షన్యాయము:— తాను పెట్టి పెంచినది విషవృక్షమైనను ఛేదింపఁ గూడనియట్లు తాను పోషించినవాఁడు దుష్టుఁడైనను వానికి హాని చేయఁగూడదు.

విహంగమగతిన్యాయము:— పక్షి ఱెక్కలతో ఒక్కమాఱుగా ఉన్నతప్రదేశమునకు ఎగురునట్లు క్రమక్రమముగాఁగాక ఒక్కమాఱే ఉన్నతస్థితిని బొందుట నిది తెల్పును. (వ్యతి. సోపానారోహణన్యాయము.)

వీచీతరంగన్యాయము :— సముద్రమధ్యమున మొదట నొకతరంగము పుట్టును. దానినుండి మఱియొకతరంగము పుట్టును. దానినుండి మఱియొకతరంగము పుట్టును. అట్లు ఒకమాఱు కలుగక ఒకదానినుండి మఱియొకటి క్రమముగాఁ గలుగుట నిది తెల్పును. (వ్యతి. కదంబకోరకన్యాయము.)

వృద్ధకుమారీవరన్యాయము:— అవివాహిత యగు నొకవృద్ధస్త్రీ వరమిచ్చుటకై ప్రసన్నుఁడైనఇంద్రునిఁ జూచి నాకుమారులు కాంచనపాత్రలో పాలును అన్నమును తినుచుండ చూచునట్లు వర మిమ్మని కోరనఁట. ఆవరములో తనకువివాహము భర్తృసమాగమము సంతతికలుగుటయు వారైశ్వర్యవంతులై సుఖ మనుభవించుటయు ఇమిడి యున్నవి. అట్లే ప్రాజ్ఞునిఒక్కకోరికలో పెక్కుఫలము లిమిడియుండును. దీనినే వృద్ధకుమారీవాక్యన్యాయము అనియు అందురు. (ఇట్లే. వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము.)

వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము:— అంధుఁ డగు నొకవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు తనపౌత్రుఁడు రాజ

సింహాసనమునధిష్ఠించియుండ తాను చూచునట్లు వర మడిగెను. వానివరములో తన పౌత్రునికి రాజసింహాసన ప్రాప్తియు తనకు కన్నులు వచ్చుటయు పౌత్రునికి రాజ్యము వచ్చువఱకుఁ దాను జీవించి యుండుటయు ఇమిడి యున్నవి. అట్లే ప్రాజ్ఞునిఒకవరములో పెక్కువరములు ఇమిడియుండును. (ఇది వృద్ధకుమారీవరన్యాయమువంటిది.)

వృశ్చికీగర్భన్యాయము:— ఇది అశ్వతరీగర్భన్యాయమువంటిది.

శతపత్త్రపత్త్రశతభేదన్యాయము:— నూఱుతామరరేకులు గ్రుచ్చుటకు కొంతకాలవ్యవధానమున్నను నూఱు రేకులను ఒకమారే గ్రుచ్చెనని చెప్పుట భ్రాంతి యగు నట్లు అల్పవ్యవధానముతో జరుగుపనులు ఏకకాలముననే జరిగిన వని చెప్పుట భ్రాంతియగును. (ఇట్టివే:- ఉత్పలపత్త్రశతవ్యతిభేదన్యాయము, ఉత్పలదళశతవ్యతిభేదన్యాయము, శతపత్త్రశాతనన్యాయము, పలాశశతవ్యతిభేదన్యాయము.)

శవోద్వర్తనన్యాయము:— శవమునకు పరిమళద్రవ్యములతో నలుగుపెట్టుట ఎంతజ్ఞానహీనతయో అట్లే నిరర్థకమగుకార్యము నాచరించుటయు నట్టిదే. (చూ. అరణ్యరుదితన్యాయము.)

శశవిషాణన్యాయము:— ఇది వంధ్యాపుత్త్రన్యాయమువంటిది.

శాఖాచంక్రమణన్యాయము:— ఒకకొమ్మనుండి మఱియొకకొమ్మమీఁదికి దూఁకునట్లు అవివేకి కావలసినవిషయమును వదలి ఇతరవిషయములనుగూర్చి సంభాషించును.

శాఖాచంద్రన్యాయము:— చంద్రుఁడు శాఖమీఁద లేకపోయినను చూచువానికి సులభదృశ్యమగుటచే మొదట శాఖను జూపి పిదప దానిపై నుండుచంద్రునిఁ జూడు మని చంద్రునిఁ జూపునట్లు గురువు పరబ్రహ్మమును బోధింపఁదలఁచి తద్భిన్నము లయినను శిష్యునికి సులభగమ్యము లగుఅన్నమయాదికోశములను తొలుత బోధించి పిదప తన్మూలమగు బ్రహ్మమును బోధించును.

శుక్త్యంబుబిందున్యాయము:— ముత్తెపుఁజిప్పలోఁ బడిననీటిబిందువు ముత్తెమైనట్లు మంచియాశ్రయము నొందినవాఁడు మిగుల శోభిల్లును.

శుష్కేష్టిన్యాయము:— (నిజ మగుహోమాదులు లేనికృత్త్రిమయాగమువంటిది) యాగప్రయోగమునందు నైపుణ్యము సంపాదింపఁదలఁచినశిష్యుఁడు నిజ మగుహోమాదులు లేకుండఁగ కృత్త్రిమసాధనములతో యాగప్రయోగము చేయునట్లు ఒకవిషయమున నేర్పు సంపాదింపఁ దలఁచినవాఁడు కృత్త్రిమసాధనములతో దానిని అభ్యాసము చేయును. (చూ. భూమిరథికన్యాయము.)

శూర్పన్యాయము:— చెరుగుట కుపయోగించు చేఁట రాలుమున్నగు పనికిమాలినపదార్థములను క్రిందికిఁ బడవైచి మంచిధాన్యాదులను తనయందు నిలుపుకొనునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు దోషములను విసర్జించి గుణములను గ్రహించును. (వ్యతి. చాలనీన్యాయము.)

శృంగగ్రాహికాన్యాయము:— ౧. ఇది ఈ యావని కొమ్ము పట్టి చూపునట్లు ఒకవస్తువును ఇది యని నిర్దేశించును. ౨. కొమ్ముపట్టుకొనిన యావు వశమగునట్లు ప్రధానాంశము గ్రహించినచో విషయమంతయు లొంగితీఱును.

శ్వపుచ్ఛన్యాయము:— కుక్కతోఁక తిన్నఁగా చేయఁబూనుట యెంతనిరుపయోగమో వ్యర్థవిషయమున ప్రయత్నము చేయుట యంత నిరుపయోగము. (చూ. అరణ్యరుదితన్యాయము.)

శ్వశ్రూనిర్గచ్ఛోక్తిన్యాయము:— భిక్ష లేదు పొమ్మని యింటివారికోడలు చెప్పఁగా పోవుచున్న భిక్షుకుని యామె యత్తగారు రమ్మని పిలిచి భిక్ష పెట్టుటకైనను లేదు పొమ్మనుటకైనను అధికారము నాదికాని దాని కేమి యధికార మున్నదని చెప్పి 'భిక్ష లేదు' అని పొమ్మనె నట. అట్లే అజ్ఞుఁడు అహంకారముచేత ప్రతిపక్షివాదము ఖండింప బోయి తుదకుఁ దానుగూడ ప్రతిపక్షివాదమునే అనుసరించును. (దీనినే 'శ్వశ్రూభిక్షాన్యాయము' అనియు నందురు.)

సముద్రవృష్టిన్యాయము :— సముద్రములో కురిసినవర్షము నిరుపయోగమైనట్లు అనావశ్యకమగు చోటుల కలిగిన మంచియు వ్యర్థము. (చూ. ఊషవృష్టిన్యాయము.)

సాధుమైత్త్రీన్యాయము.— ఇది అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము వంటిది.)

సింహావలోకనన్యాయము:— సింహము కొంత దూరము పోయి మరల వెనుకకుఁ దిరిగిచూచి మేలుపొందునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు కడచినవిషయ ందును. పరామర్శించి మేలుపొందును.

సికతాకూపన్యాయము:— ఇసుకలో నూయి త్రవ్విన నిలువక నలువైపులను పడిపోవునట్లు విమర్శించిన యుక్తిరహితమగువాదము నిలుపఁ జాలదు.

సికతాతైలన్యాయము:— ఇసుకనుండి చమురు తీయుటకై ప్రయత్నించుట వ్యర్థమగునట్లు అసంభవమగు కార్యమునకై యత్నించుట వ్యర్థము. (ఇది 'శశవిషాణ న్యాయము' వంటిది.)

సుందోపసుందన్యాయము:— సోదరు లగు సుందోపసుందు లనురాక్షసులు యుద్ధములో నెగ్గినవానిని పెండ్లాడెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసిన తిలోత్తమకై పరస్పరము పోరాడి, ఇద్దఱుఁ గూడ చచ్చిపోయినట్లు ఒకదాని నాశించి పోరాడిన యిరువురు నశింతురు. ఇది అన్యోన్య నాశకములగువానిని దెలుపును.

సూచీకటాహన్యాయము: — మొదట పెనము చేయుట కొకనిచేతను తర్వాత సూది చేయుటకు మఱొకనిచేతను నియుక్తుఁడైన కమ్మరి పెనము చేయుట ముం దేర్పఱచిన పని యైనను సులభముగా పని తేలు నని మొదట సూదిని చేయునట్లు సుకరదుష్కరకార్యములను చేయవలసివచ్చినప్పుడు పూర్వాపరభావ మెంచక సుకరకార్యమును మొదట చేయుట సహజము.

సూచీశతపత్త్రన్యాయము :— ఇది శతపత్త్రపత్త్రశతభేదన్యాయము వంటిది.

సోపానారోహణన్యాయము.— మేడ మున్నగునవి ఎక్కఁదలఁచినవాఁడు ఒక్కొక్క మెట్టుచొప్పున ఎక్కి పైకిపోవునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు క్రమముగా ఉన్నతస్థితిని పొందును. (వ్యతి. విహంగమగతిన్యాయము.)

స్థాలీపులాకన్యాయము.— ఒక మెతుకు పట్టి చూచిన బిందెలోనియన్న మంతయును ఉడికినదియు ఉడుకనిదియుఁ దెలియునట్లు కొంచెముభాగము పరీక్షించిన యావద్విషయము బోధపడును.

స్థావరజంగమవిషన్యాయము:— వత్సనాభి మొదలగుస్థావరవిషమును సర్పవిషము మొదలగు జంగమవిషమును ఒండొంటికి విఱుగుడైనట్లు రెండువిరుద్ధవిషములు అన్యోన్యబాధకము లగును.

స్థూణానిఖననన్యాయము:— గుంజ పాఁతునపుడు అది గట్టిగా నుండుటకై గోతిలో వైచి పలుమాఱు ఇటునటు కదల్చి పాఁతునట్లు సిద్ధాంతము దృఢపఱచుటకై యనేకయుక్తి నిదర్శనాదులు చూపుదురు.

స్థూలారుంధతీన్యాయము:-ఇది అరుంధతీదర్శన న్యాయము వంటిది.

స్ఫటికలౌహిత్యన్యాయము:— స్వభావముచే తెల్లనిది యగుస్ఫటికము ఎఱ్ఱనివస్తువు దగ్గఱ నుండుటచే ఎఱ్ఱఁబడి ఆవస్తువును దీసివేయఁగా స్వాభావిక మగుశుద్ధత్వమును బొందునట్లు ఆత్మ ఉపాధివశమున మలినమై అది తొలఁగఁగనే శుద్ధ మగును. (చూ. జపాస్ఫటికన్యాయము.)

హస్తామలకన్యాయము :— ఇది కరతలామలక న్యాయమువంటిది.

హస్తిమశకన్యాయము:— ఏనుఁగునకు దోమకును గలతారతమ్య మెంతరో జ్ఞానికి అజ్ఞానికిఁగలఁ భేదమట్టిది.

హ్రాదనక్రన్యాయము:— మడుఁగు మొసలిని మొసలి మడుఁగును గాపాడునట్లు పరస్పరసహాయకమగు దాని నిది తెల్పును. (చూ. వనవ్యాఘ్రన్యాయము.)

న్యాయవర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) న్యాయప్రకారము వర్తించువాఁడు.

న్యాయవాది. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. న్యాయమును చెప్పువాఁడు. ౨. న్యాయమునకై వాదించువాఁడు. ౩. న్యాయప్రకారము వాదించువాఁడు.

న్యాయశాస్త్రము. సం.వి.అ.న. ౧. గౌతమప్రణీత మైనషోడశపదార్థనిరూపక మగుశాస్త్రవిశేషము. ౨. తర్కశాస్త్రము.

న్యాయసూత్రము. సం.వి.అ.న. గౌతముఁడు రచించిననయాయశాస్త్రసూత్రము.

న్యాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) న్యాయవంతుఁడు, న్యాయము కలవాఁడు.

న్యాయ్యము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ)- న్యాయానపేతము- న్యాయమునుండి తొలఁగనిది, న్యాయముతో కూడినది.

న్యాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) న్యాసము చేయువాఁడు, న్యసించువాఁడు.

న్యాసధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్) ఇల్లడపెట్టినసొమ్ము దాఁచిపెట్టినవాఁడు.

న్యాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విన్యాసము, ఉంచుట. (౨.నఖదంతాదుల)నొక్కు. ౩.ఉపనిధి, ఒకనియొద్ద దాఁచిన ద్రవ్యము. ౪. ఇల్లడపెట్టుట. ౫. అర్పణము,అప్పగింత. ౬. సన్న్యాసము, విడుపు. ౭. మంత్రజపాదికాలమున దేహావయవములందు మంత్రములు బీజాక్షరములు ఉంచుట. (ఉదా:- అంగన్యాసము, కరన్యాసము మొ.)

న్యాసి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఉంచువాఁడు. ౨. ఇల్లడపెట్టువాఁడు, సొమ్ము దాఁచుటకు ఇచ్చువాఁడు. ౩. త్యాగి, విడుచువాఁడు.

న్యాసికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ.అ) న్యాసము చేయువాఁడు, న్యసించువాఁడు.

న్యు.

న్యుబ్జము సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) ౧.అధోముఖము, బోరగిల సుంపఁబడినది.

శ్లో. ఊర్ధ్వార్పితం న్యుబ్జకటాహకల్పం,యద్వోవ్య్వి మ్ని దీపేన దినాధిపేన, స్వధాయి తద్గూఢ మిలద్గుహత్వం, భూమా తమఃకజ్జల మష్టల, త్కృష్. సం. నైష. ౨౨. ౩౩.

౨. వంకరైనది. ౩. కుబ్జము, గూను కలది. వి. అ. పుం. దర్భతో చేసినస్రుక్కు. ౫. కర్మరంగ మనుమ్రానిపండు.

న్యా.

న్యాంఖము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) మనోహరము, ప్రియము. (దీనిని న్యంఖముగా కోశకర్తలు గ్రహించిరి.)

న్యానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) -ని + ఊనము- ౧. ఊనము, తక్కువైనది. ౨. గర్హ్యము, నిందింపఁదగినది.

న్యానాంగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ) -హీనమైనఅవయవములు కలవాఁడు- అంగవైకల్యము కలవాఁడు, వికలాంగుఁడు.

న్యానాధికము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ) విషమము, తగ్గుమొగ్గులు కలది.

న్ర

న్రస్థిమాలి. సం. వి.న్.పుం. (న్రు + అస్థిమాలి.) నరాస్థిమాలాధారి, శివుఁడు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు
చతుర్థసంపుటము
సంపూర్ణము.

